

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 047 4

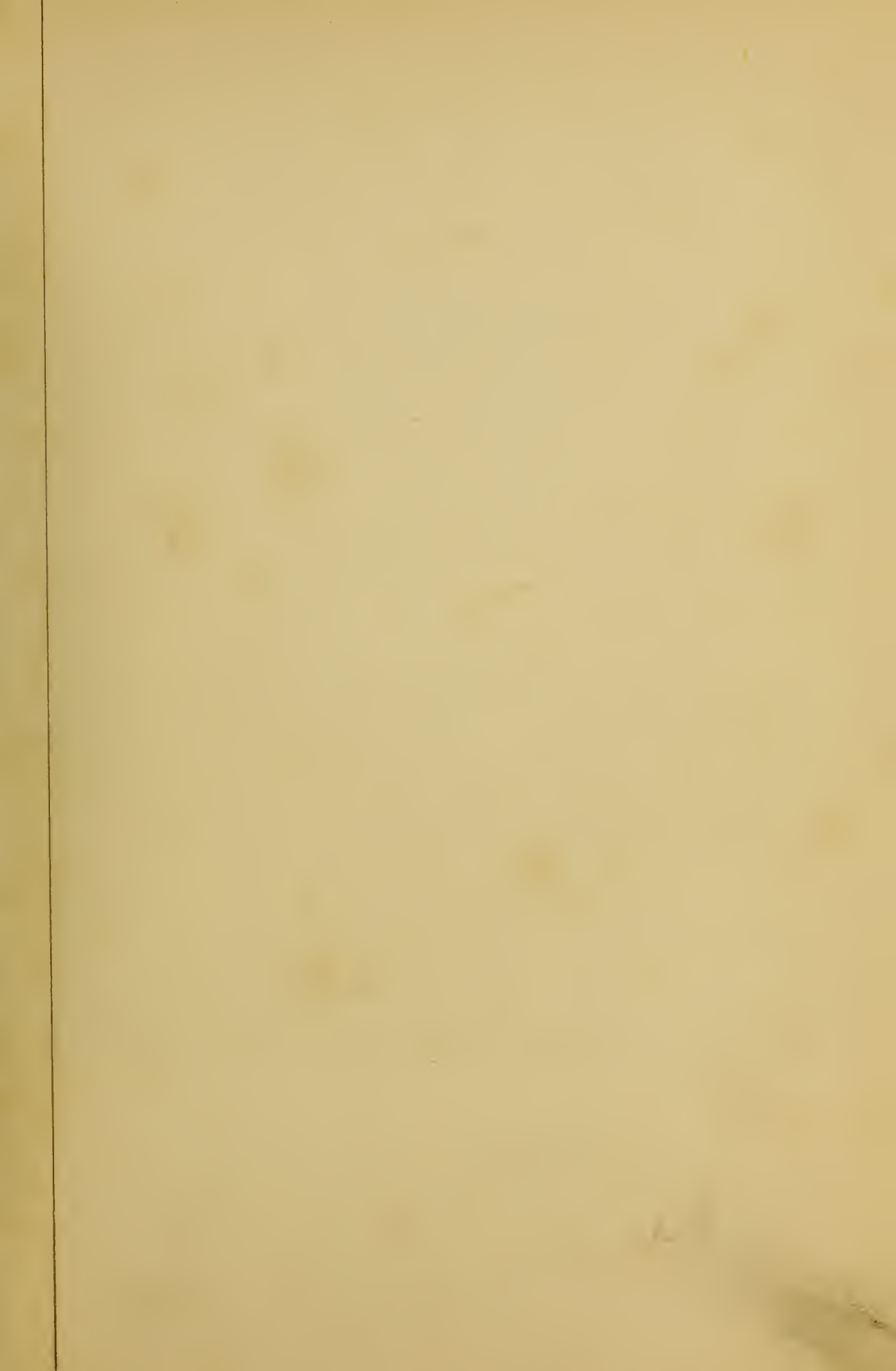

Digitized by the Internet Archive
in 2013

<http://archive.org/details/magyarorszgvrmeg06szik>

630 6643 / 7
H2.

„Magyarország Vármegyéi és Városai.”

Stammler J. 1881

„Apollo” irodalmi és nyomdai r. t.

Minden jog fenntartva.

F I U M E .

MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI

(MAGYARORSZÁG MONOGRAFIÁJA)

A MAGYAR KORONA ORSZÁGAI TÖRTÉNETÉNEK, FÖLDRAJZI, KÉPZŐMŰVÉSZETI, NÉPRAJZI, HADÜGYI ÉS
TERMÉSZETI VISZONYAINAK, KÖZMŰVELŐDÉSI ÉS KÖZGAZDASÁGI ÁLLAPOTÁNAK

ENCIKLOPÉDIÁJA

A „MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI“ ÁLLANDÓ MUNKATÁRSAINAK BIZOTTSÁGA

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

DR SZIKLAY JÁNOS ÉS DR BOROVSZKÝ SAMU.

BUDAPEST

AZ „APOLLO“ IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG KIADÁSA.

A „MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI“

SZERKESZTŐSÉGE:
VII., ROTTENBILLER-UTCZA 46.

VEZÉRKÉPVISELŐSÉGE:
IV., SZERVITA-TÉR 8.

DB
904
M25
Köt.6

A „MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI“

ÁLLANDÓ MUNKATÁRSAINAK KÖZPONTI BIZOTTSÁGA.

Szerkesztők: **Dr. SZIKLAY JÁNOS** és **Dr. BOROVSKY SAMU.**

A bizottság elnöke: **RAKOSI JENŐ.**

T A G O K :

Dr. Balassa József
tanár.	Dobokay Lajos
miniszteri osztálytanácsos.	Kenessey Kálmán
k. vasúti és hajózási főfelügyelő.	Dr. Pasteiner Gyula
egyetemi ny. r. tanár.
Balogh Pál
hírlapíró.	Dr. Entz Géza
műegyetemi r. tanár.	Dr. Kiss János
egyetemi m. tanár,
a Szent-István-társulat igazgatója.	Porzsolt Kálmán
a »Fővárosi Lapok« szerkesztője.
Bársony István
író.	Enyedi Lukács
min. tan., a m. agrár- és járadékbank vezérigazgatója.	Konkoly Thege Miklós
a központi meteorológiai intézet igazgatója.	Rákosi Jenő
a »Budapesti Hírlap« főszerkesztője.
Bánóczy József
a m. tud. akadémia tagja.	Dr. Erdélyi Pál
a nemzeti múzeum könyvtárának segédőre.	Kormos Alfréd
a »Magyar Pénzügy« szerkesztője.	Dr. Rodiczky Jenő
cs. és kir. asztalnok,
miniszteri osztálytanácsos.
Dr. Bayer József
főgimn. tanár.	Dr. Falk Miksa
országgyűlési képviselő,
a »Pester Lloyd« főszerkesztője.	Kőrösi József
a fővárosi statisztikai hivatal igazgatója.	Telegdi Roth Lajos
főbányatanácsos, királyi főgeológus.
Bedő Albert
ny. államtitkár.	Dr. Fejérpataky László
a nemz. muz. könyvtár igazg. öre.	Kovács Albert
ev. ref. theologiai tanár.	Sándor József
az E. M. K. E. alelnök-főtitkára,
orsz. képviselő.
Benedek Elek
a »Nemzeti Iskola« szerkesztője.	Fritz Péter
a budapesti keresk. és iparkamara titkára.	Kovács Gyula
vasúti és hajózási főfelügyelő.	Szabó Antal
belügyminiszteri titkár.
Berzeviczy Albert
ny. államtitkár.	Dr. Fodor József
egyetemi ny. r. tanár.	Kovács S. Aladár
kir. főmérnök.	Szathmáry György
vallás- és közokt. miniszteri tanácsos.
Dr. Bezerédj Viktor
belügyminiszteri tanácsos.	Gonda Béla
miniszteri tanácsos,
a »Gazd. Mérnök« szerkesztője.	Kun Gyula
székes-fővárosi tanácsnok.	Id. Szinnyey József
a n. múzeum hírlapkönyvtár-öre.
Berecz Antal
m. kir. áll. felső leányiskolai igazg.,
a m. földrajzi társaság főtáskára.	György Aladár
az országos statisztikai hivatal heltaja.	Landgraf János
országos halászati felügyelő.	lfj. dr. Szinnyey József
egyetemi ny. r. tanár.
Dr. Bolemann István
kir. tanácsos.	Hock János
országgyűlési képviselő.	Dr. Lipcsey Ádám
a »Községi Közlöny« szerkesztője.	Strausz Adolf
tanár.
Dr. Borbás Vincze
egyetemi m. tanár.	Rónai Horváth Jenő
m. kir. honvédőrnagy, a honv. lőrzisztizti tanfolyam tanára.	Lóczy Lajos
egyetemi ny. r. tanár.	Dr. Sztérényi Hugó
főgimn. tanár.
Borbély Lajos
a rimamurány-salgó-tarjáni vasmű-részvény-társaság vezérigazgatója.	Dr. Hutyra Ferencz
az állatorvosi akadémia igazgatója.	Dr. Madarász Gyula
nemzeti muzeumi őr.	Dr. Thallóczy Lajos
közös pénzügyminiszteri kormánytanácsos.
Dr. Csapodi István
egyetemi m. tanár.	Dr. Jankó János
a magyar földrajzi társaság titkára.	Mudrony Soma
az orsz. iparegyesület igazgatója.	Dr. Tuskay Ödön
orvos szakiró
Császár Imre
orsz. színművészeti akad. tanára.	Dr. Jókai Mór
író, főrendiházi tag.	Nagy Géza
nemzeti muzeumi őr.	Dr. Váradai Antal
az orsz. színművészeti akadémia igazgatója.
Csoma József
földbirtokos, heraldikai író.	Kada Elek
író, polgármester.	Dr. Németh József
földművelésügyi min. titkár.	Dr. Vécsey Tamás
egyetemi ny. r. tanár.
Czigler Győző
műegyetemi r. tanár.	Káldy Gyula
a m. kir. opera igazgatója.	Dr. Némethy Károly
belügyminiszteri titkár.	Vende Aladár
hírlapíró, helyszíni adatok beszerzésére.
Dr. Dárday Sándor
min. tanácsos, a »Jogtudományi Közlöny« főszerkesztője.	Dr. Katona Lajos
főgimn. tanár.	Dr. Nyári Sándor
műegyetemi m. tanár.	Dr. Visontai Soma
ügyvéd, országgyűlési képviselő.
Dürr Károly
m. kir. posta- és távirdaigazgató.	Dr. Kenedi Géza
a »Pesti Hírlap« szerkesztője.	Dr. Ortway Tivadár
ker. akadémiai tanár.	
Dedek Crescens Lajos
tudomány-egyetemi könyvtár-őr.		Óváry Lipót
orsz. levéltáros.	

FIUME ÉS A MAGYAR-HORVÁT TENGERPART

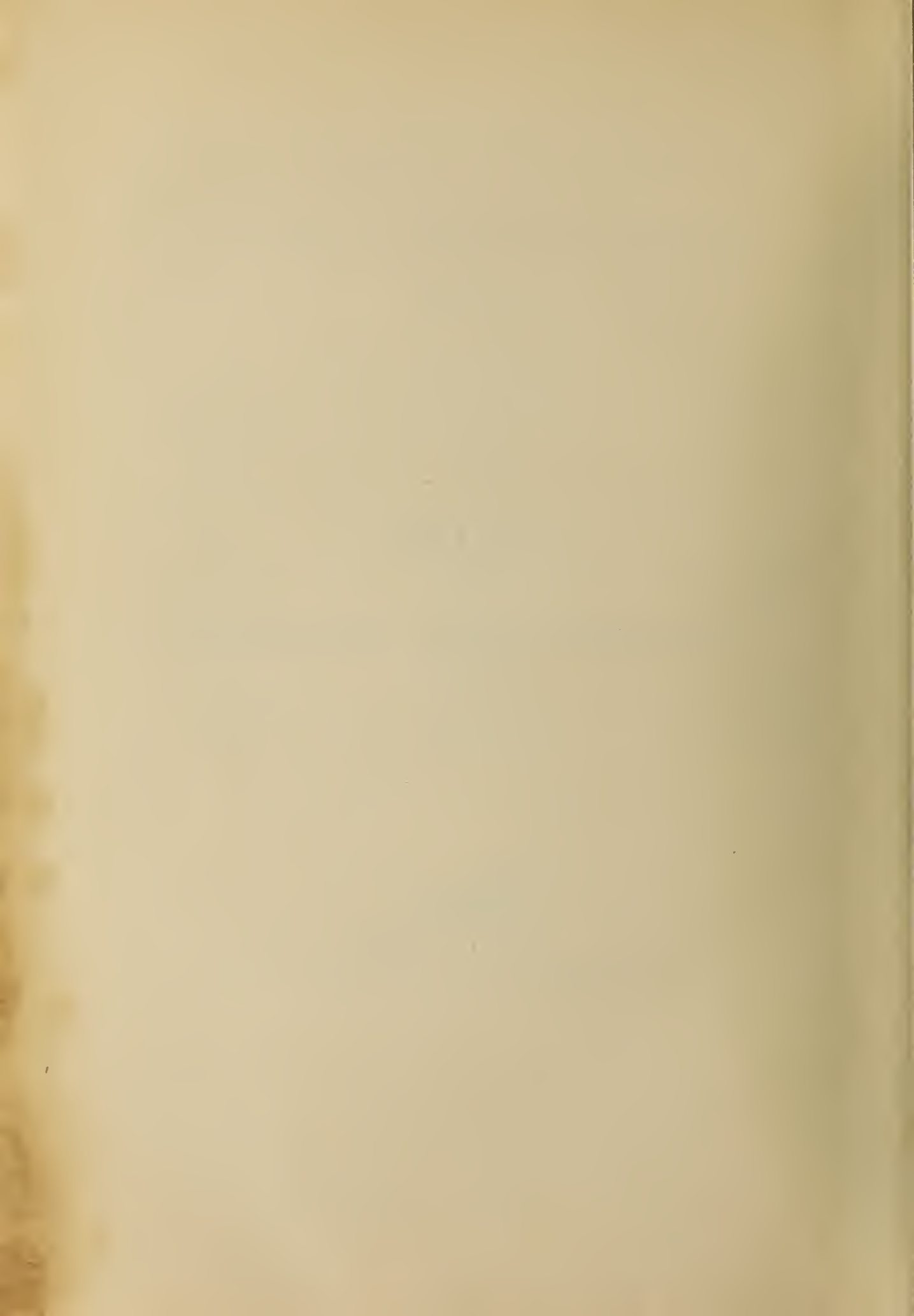
MUNKATÁRSAI :

József
cs. és kir. főherceg	Gelletich Miklós
alpolgármester, kir. közjegyző.	Matisz János
főgymn. tanár.
Gróf Batthyány Tivadar
orsz. képviselő.	Gerlóczy Adolf
rabbi.	Mozog István
főgymn. tanár.
Brelich Ernő
városi tanácsos.	Gonda Béla
min. tanácsos.	Ossoinack Lajos
hajó- és gyártulajdonos, igazgató.
Carminatti Gianpaolo
tanár.	Héjjas Endre
m. kir. meteorologus.	Richtmann Mór
orvos.
Czink Lajos
keresk. akad. tanár.	Holek Sámuel
a Leszámitolóbank főtitkárviselője.	Sándorfy Nándor
főgym. róm. kath. hittanár.
Dalmartello Artur
városi tanfelügyelő	Kemény Ödön
szerkesztő.	Schmidt Jakab
ág. ev. lelkész.
Doroszlai Denk Árpád
m. kir. révbiztos.	Kotán Dezső
a m. kir. tengerészeti akad.
igazgatója.	Solymássy Endre
kir. vasuti és hajózási főfelügyelő.
Feichtinger Elek
kir. tan., pénzügyigazgató.	Kőrösi Sándor
főgymn. tanár, szerkesztő.	Thierry Alajos lovag
kuriai bíró., törvényszéki elnök.
Fest Aladár
m. kir. főgymn. igazgató.		Gróf Wickenburg István
min. titkár.

FIUME
ÉS
A MAGYAR-HORVÁT TENGERPART.

TIZENHÉT MŰMELLÉKLETTEL
(9 FÉNYNYOMAT, 4 SZINNYOMAT, 1 SZINES TÉRKÉP, 3 AUTOTIPIA)
ÉS 350 A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPPEL.

BEVEZETÉS.

Fiumét és vidékét — némely történet-író szerint — már az Árpád-kori vezérek idejében élt Toxus herceg vette birtokába, a magyar állam részére. És ha végig lapozzuk Magyarország történetét, a magyar vezérek, a magyar királyok és a magyar nemzet vezérférfiai államalkotó törekvéseinek egyik vezér-

fonalaként látjuk azt az irányzatot, hogy a magyar állam területe a tengert érje. Tudták az ország vezérei, hogy politikailag, de még inkább gazdaságilag valójában független ország csak az lehet, amely minden idegen közvetítés kizárásával, saját tengerpartja, saját kikötői, saját tengeri hajózása útján érintkezhetik a külfölddel.

A magyar királyok évszázadokon át véres harcokat vívtak szárazon és tengeren Dalmácia elfoglalása és megtartása érdekében.

Szt. Lászlótól kezdve királyaink ismételen háborút folytattak a mai magyar-horvát tengerpart — Zeng és vidékének — bírásáért. Ámde belviszályok, külháborúk megnehezítették királyainknak a mult századokban, hogy Magyarországnak a tengeren az őt megillető szerepet kivívhassák — különösen pedig meggátolták a tengeri forgalom biztosítását

és fejlesztését mindaddig, míg Mária Terézia Fiumét Magyarországhoz nem csatolta. Amidőn tehát Magyarország törekvése a tenger felé, — évszázadok küzdelme után, — Fiume birtokba-vétele által a megvalósulás stádiumába jutott, ezzel Magyarország jövő közgazdasági önálló fejlődésének alapját vetette meg.

Mig egyrészt Magyarország mindenkor a tenger birhatására törekedett, úgy másrészt e város és kerületének multjában két momentum van, amely veres fonálként vonul át az évszázadokon: és pedig első sorban Fiumének az a törekvése, hogy a magyar állammal szoros, közvetlen kapcsolatba jusson és Fiume lakosságának szabadságszeretete, amely a város ősi autonóm jogainak féltékeny megőrzésében nyilvánult. Ha tehát Fiume és Magyarország kölcsönös viszonyát egymáshoz röviden jellemezni akarjuk, akkor egyszerűen azt mondhatjuk, hogy Magyarországnak, földrajzi fekvése következtében, föltétlenül szüksége volt, van és lesz Fiumére, mint magyar tengeri kereskedelmi emporiumra, viszont Fiumének nem csak anyagi, nem csak közgazdasági érdeke, hogy Magyarországgal szoros kapcsolatban álljon, de érdeke Fiumének ezen kapcsolat azért is, mert e város lakossága rokon gondolkozást, rokon érzelmeket talált mindenkor a magyar nemzetben, annak szabadságszeretetében, a magyar nemzetnél évszázadokon át mindenkor tapasztalt ama érzületében, melylyel mások szerzett jogait mindig respektálta, — vagyis Fiume a magyar nemzettel való kapcsolatában nemcsak földrajzi fekvésének természetszerű következményét, nemcsak anyagi jólétének hanem ősi autonóm jogainak biztosítását is látja.

Jelen mű feladata részleteiben is megismertetni Fiume városnak és kerületének multját, történelmi fejlődését, megismertetni ezen kikötő közgazdasági és különösen tengerészeti fejlődését, megrajzolni azon közjogi, politikai és közgazdasági vonásokat, amelyek Magyarországot és Fiumét kölcsönös együtt élésre, összetartozandóságra utalják, megismertetni ezen város lakosságának valóban specificum számba menő azon jellemvonásait, — amennyiben habár nyelve olasz, de érzelmei őszintén magyarok,—szóval feladata minden részletében, minden vonásaiban jellemezni Fiume multját, jelenét és némely vonásokban legalább reámutatni annak természetes, valószínű jövő fejlődésére.

Nem lehet tehát feladata e bevezető soroknak, megelőzni a részletesebb közgazdasági, politikai vagy történelmi fejlődés vázolását; de talán ép a bevezető sorok feladatának felelünk

meg legjobban, ha utalunk arra, hogy Fiume, amely már a liburniaiak sőt a rómaiak uralma alatt egy számottevő tengeri városka volt és fontos tengeri kikötőt képezett, mégis csak a magyar uralom, a magyar állammal való szoros kapcsolatba jutása után jutott ama fontosságra, amelyet már ma a nemzetközi tengeri kereskedelem és tengeri hajózás terén elfoglalt és a jövőben bizonyára még nagyobb mérvben elérend, és ha viszont utalunk arra is, hogy Magyarország mint közgazdasági tényező a nemzetközi forgalomban szintén csak

FIUME VÁROS CZIMERE.

akkor jutott érvényre, amidőn Fiume a magyar állam területéhez csatoltatott.

Fiume már a foeniciaiak idejében ismert tengeri kereskedelmi hely volt, s úgy a Duinó és Wallsee grófok, mint később az osztrák hercegek uralma alatt is fontossággal bírt; de daczára annak, hogy azon időkben a mainál sokkal nagyobb önállósága volt, daczára annak, hogy a középkorban majdnem teljesen független republicai államszervezettel bírt, daczára emez önállóságának, teljesen érvényesülni még akkor sem bírt, amidőn a velencei uralom béklyói alól teljesen felsza-

badult. És miért? — Egyszerűen azért, mert kereskedelmének természetes táplálójával: Magyarországgal szerves kapcsolatban nem állott. Tényleg Fiume történelmének kutatói mind sűrűbben fedeznek fel e város régibb- és újabbkori jelentőségére vonatkozó oly adatokat, amelyekből meggyőződhetünk arról, hogy a multban Trieszt és Velence mellett Fiume közgazdasági jelentősége aránylag csekély volt.

Habár III. Károly magyar király nagy szeretettel karolta fel Fiume és a magyar-horvát tengerpart közgazdasági érdekeit, korszakalkotó, döntő változást e város viszonyaiban csakis az 1779-ik év hozott, mely évben Mária Terézia királynő Magyarország és Fiume város lakosságának évszázados óhajának teljesítéseként Fiumét, — megtartva és biztosítva e városnak önkormányzati jogait, mint külön testet: *corpus separatum*, — a magyar koronához csatolta. Ezen böles uralkodói tény képezi kiindulási pontját Magyarország tengerentúli, külkereskedelmi jelentőségének és Fiume fejlődésének egyaránt. Mig Fiume az osztrák hercegek uralma alatt állott, e város természetes háttérével: Magyarországgal és Horvátországgal még csak egy ezélszerű kocsí-uttal sem volt összekötve, mert a III. Károly által épített Karolina-út a kereskedelem ezéljainak meg nem felelt. Magyar hazafiak állottak össze a Fiume visszacsatoltatását követő években azon ezélből, hogy Fiumét Károlyvárossal s onnan Budapesttel egy, az akkori közlekedési viszonyok mellett első rendű összeköttetéssel, vagyis egy ezélszerűen épített műúttal hozzák kapcsolatba. Magyar emberek bőkezűségének és hazafias érzelmeinek köszönheti Fiume a reá nézve oly nagy fontosságú Lujza-út létesítését.

A magyar uralom alatt, a mult század utolsó éveiben, továbbá a jelen század első éveiben, a francia occupatióig, továbbá 1822-től 1848-ig, mely időszakokban a magyar kormány és magyar kormányzók alatt állott Fiume, történtek meg ama intézkedések, melyek következtében Fiume igazi tengeri kikötővé alakítottatott át, melyek következtében a fiumei tengerészeti hajóépítészet nagy lendületnek indul s a magyar termények elszállítása távol országokba, fiumei hajókon kezdetét vette s ugyancsak a magyar aera alatt, magyar kormányférfiak vezérlete alatt és magyar emberek közreműködésével létesültek azon intézmények is, melyek Fiume tengeri kereskedelmének fellendülését idézték elő. Így, a már említetteken kívül, ezen időszakban vette kezdetét a fiumei kikötő építése, ezen időszakban létesült egy, a magyar nyerstermények kivitelére oly nagy jelentőségű hajózási társaság és tényleg

ezen korszakban konstatálható a Fiumén át irányuló magyar tengeri kereskedelem meghonosítása és fellendülése. Ámde a politikai viszonyok, amelyek a magyar kormányzat czél-tudatos intézkedéseit ismételten s nagyobb időközökre megakasztották, okozták, hogy Fiume a jelen század közepéig a mindenképpen protegált versenytárssal, Trieszttel szemben teljesen érvényesülni még sem bírt. Így, — hogy csak egy példát említsünk — már az 1832—36. országgyűlés foglalkozott a budapesti-fiumei vasut tervével, az 1848: 30. t.-cz. pedig Széchényi István iniciatívájára a fiume-budapesti vasut létesítését elrendeli, de ép a politikai viszonyok- és a trieszti kikötő érdekében Fiume ellen irányult féltékenykedések hiúsították meg több évtizedre a legfontosabb intézkedéseket. Ha tehát a magyar kormányzat első ideje Fiuméra nézve üdvösnek is bizonyult, Fiume teljes fellendülése s vele együtt a magyar tengeri kereskedelem kifejlődése, a magyar lobogónak a világforgalomban szerepre jutása, mégis az 1867-i nagy átalakuláshoz fűződik.

Midőn Magyarország visszanyerte önállóságát, alkotmányos önrendelkezési jogát, — vezérlő politikusaink az évszázados magyar tradícióhoz híven, azonnal, a legközelebbi jövő legfőbb feladatai közé sorolták a magyar tengeri emporium, a magyar tengeri kereskedelem, a magyar kereskedelmi tengerészet fellendítését, fejlesztését.

A nagy elhatározásokat a nagy tettek nyomon követték. E mű részletesen beszámol ama nagyszabású intézkedésekről, beszámol egyuttal azok eredményeiről, sikereiről, beszámol a magyar tengeri kereskedelem mai, nem várt — valljuk be — nem is remélt nagymérvű fejlődéséről, beszámol egyuttal arról is, hogy ha Magyarország megmarad azon az úton, amelyen tengerészete, tengeri forgalma és tengerentúli külkereskedelme érdekében, — elindult, úgy a közel jövőben biztos reményünk lehet, hogy a magyar áruk a világforgalomban, a világ összes tengerein, magyar hajókon, magyar lobogó alatt, azon tért foglalandják el, amely a magyar állam nagyságának, közgazdasági jelentőségének és súlyának tényleg meg is felel.

Magyarország és Fiume tehát évszázados küzdelmek árán azon frigyre léptek, amelyet a közös boldogulás érzülete, a közös gondolkozás, a szabadságszeretet közös érzése eléjük szabott és ezen Istentől rendelt frigyük úgy politikailag, mint a közgazdasági téren már eddig is meghozta mindkettőjüknek a nem kicsinylendő sikerek egész sorozatát.

Nem folytatjuk Fiume történelmi fejlődésének, a magyar

emporium közgazdasági sikereinek jellemzését, megtalálja az olvasó azokat e mű során, teljes részletességükben.

Mielőtt átadnók a szót e mű jeles íróinak, csupán még egyet kívánunk felemlíteni. Fiume város lakossága, mint már erre több ízben utaltunk, évszázadokon át törekedett arra, hogy a magyar államhoz csatoltassék. Leírhatatlan volt a lakosság körében az öröm, midőn Mária Terézia királynőnk a város régi óhaját teljesítette és Fiumét Magyarország fogadott gyermekévé avatta. Fiume lakossága azóta állandóan, feltétlenül és kizárólag a magyar anyaországhoz való kapcsolat mellett foglalt állást s ehhez ragaszkodik máig is töretlenül — kivette és kiveszi részét a közös magyar haza örömeiben, balsorsában egyaránt. — A midőn a törvény nyílt és félremagyarázhatlan szavai daczára hosszabb-rövidebb időre a magyar uralom alól elvonatott, legjobbjai életének és szabadságának, a város anyagi érdekeinek árán is mindenkor a törvényes állapot visszahelyezése és Magyarországhoz való visszakapcsoltatása mellett buzgólkodott.

E város lakosságának — igaz — olasz anyelve, olasz a kultúrája, ez azonban soha sem képezett akadályt arra, hogy igaz szeretettel ne ragaszkodjék a magyar hazához.

Fiume „a magyar korona gyöngye“, Fiume „a magyar korona fényes boglára“, Fiume „a magyar külkereskedés kulcsa“, Fiume „Magyarország egyetlen tengeri emporiuma“ Fiume „az elévülhetlen kapesokkal Magyarországhoz csatolt corpus separatum“, Fiume „fidelissima“ mindenkor igazi honszeretetet táplált a magyar haza iránt, lakossága nemcsak mert egymásra vagyunk utalva, mert közösek az érdekeink, de azért is, mert a szabadságszerető magyar nemzet jogait, privilegiumait, az igazi szabadelvűségnek megfelelően mindenkor nem csak tisztelte, de meg is védte s mert e város lakosságának a szabadságszeretet iránti érzelmei azonosak a magyar nemzetével, a magyar hazának mindenkor feltétlenül és állandóan háladatos hive, miként jelszava is mondja:

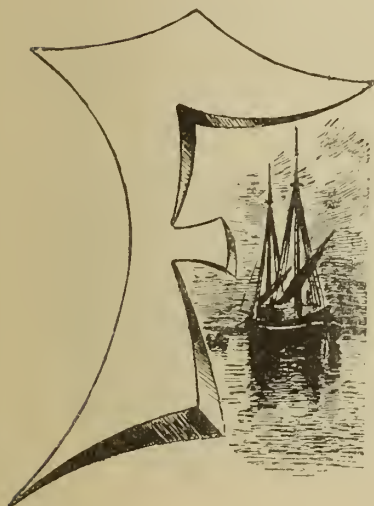
„*Indeficienter*“.

Gróf Batthyány Tivadar.

FIUME A TENGER FELŐL.

FIUME.

FIUME, a magyar szent koronához közvetlenül tartozó kikötőváros és területe a magyar királyság legnyugotibb pontján fekszik, az Adriai-tenger *Quarnero* néven ismert öblözetének esücsán: a keleti hosszúság $32^{\circ}07'$ (Ferrotól), az északi szélesség $45^{\circ}19'$ alatt, vagyis a Magyarországot délről határoló Duna-vonallal körülbelül egy vonalban. A Quarnero által legmesszebb nyomul be a szárazföldre az Adriai-tenger, s ekképen Magyarország itt érintkezik vele a legrövidebb úton.

Fekvése.

Fiume területét kelet felől a *Recsina*, illetőleg *Fiumara* folyó völgye választja el Horvátországtól, nyugoton mesterséges határvonal Isztriától. A

Határai.

Recsina a krajnai határszélen ered, előbb délnek foly, majd délkeletnek fordulva mély bevágással, többszörös zúgóval tör utat magának a tenger felé, a vadregényes Recsina-völgyet alkotva. Alig egy kilométernyire a tengerparttól jobbról a bővizű Zvir-forrás árját veszi föl s innen fogva Fiumara nevet kap. Isztria felé jóval fölebb esnék Fiume természetes határvonala. A prelucceai öböltől, tehát a Quarnero valódi esücspontjától kellene kiindulnia; a mesterséges politikai határvonal miatt területe is csekély, mindössze $19^{\circ}57$ □ km. Alakja a tengerparttól, mint alapvonalától, északkeletnek nyúló hegyes háromszög.

A város a Júli-Alpok folytatását képező *Liburni-Karszt* lábánál, a Fiumara alkotta hordalék-dombon kezdett épülni. Megtelepülését részben elősegítette az e területen felbukkanó egészséges források bősége. A Karszt meszéiben, a dolinákon át rendre elenyésznek a esapadékvizek s többnyire a tengerben törnek elő, tehát használhatatlannokká válnak az emberre nézve. Fiume szerenésés kivétel ebben a tekintetben; a város mellett szakad a tengerbe a dús forrásoktól táplált folyó, belterületén pedig több kitűnő izü friss forrás buggyan föl.

Helyrajza.

A város magva mint említettük, tehát a Fiumara jobb partján keletkezett. Ez a ma is létező ó-város. III. Károly messzeható intézkedései következtében a múlt század első felében a város gyorsabb fejlődésnek indulván, a falakon túl kezdett terjeszkedni, részint északnyugati irányban, a tengerpart hosszában, részint a hegylejtőkön fölfelé, a külterületeken. A legújabb idő rohamos fejlődése magának a tengernek területét kereste föl és feltöltésekkel szorított helyet a szaporodó épületek számára. Fiumében tehát három részt kell megkülönböztetnünk: az ósdi külsejű, régi olasz jellegű ó-várost, szűk, girbe-gurba, két-három emeletes házakkal bíró utcaival; az újvárost, mely a tengerpartot foglalja el három, négy-emeletes, modern épületeivel, kikötőjével, pályaudvarával, tárlházaival, széles egyenes utvonalaival; végül a Karszt lejtőjén az alközségek területét külön vagy apró csoportokban együtt álló kisebb lakóházaival és nyaralóival. Három alközsége, melyeknek a városi hatóságtól függő külön községi bírójuk és tanácsuk van: *Plasse*, *Cosala* és *Drenova*. Plasse alközség, a város nyugati részén következő helységeket, jobban mondva, házesoportokat foglalja magában: *Mlaka*, *Rujevia*, *Senrigne*, *Stranga*

FIUME. — A VIA DEL LIDO.

San-Nicolo. Cosalához tartoznak: a Belvedere, Brascina, Krassa, Mihaceva, Draga, Pulaz, Rastocine, Recina, Santa-Caterina és a Kálváriahegy; Drenovához: Grohovo, Kablari, Lopacza, Patersko, Podbreg, Kucici.

Fiume képe.

A város maga keskeny szalagként vonul a Fiumara torkolatától északnyugatnak az isztriai Cantridáig, a tengerpart és a meredek hegylejtő korlátja közé szorított kőszalagon, $4\frac{1}{2}$ kilométer hosszúságban. Egy magasabb pontról, például a Kálváriahegy bármely terrasszáról nézve, épületeinek vonalai teljesen kifejlődnek előttünk. Magunk alatt látjuk a festői fekvésű város házainak fehér tömegét, hullámos vörös esereptetőit, melyek a Karsztnak kertekkel tarkított, itt-ott vörösen erezett szürke sziklafalaihoz támaszkodva, vidám ellentétet képeznek az aczélszürke meg sárga hegyszorosoktól bezárt fiumei öböl mély sötétkék síkjával. Nyugotra az isztriai parti hegylánc, hátán a hatalmas Monte Maggiore púpja, mely árnyékot vet a babérligetek közt fehérló parti városkákra s Cherso szigetének hegyeivel ölelkezve, látszólag elzárja szemünk előtt a Farasina-esatornát, mely a voltaképeni Quarneroba vezet; odább délnek Veglia szigete aranyfövényként csillogó kopár

scoglioival, melyek egy elvesző kék esikban sejtetni engedik a fiumei öböl-
ből kivezető három esatorna középsőjét, a Canal di Mezzot, mely a Quarne-
rolot köti össze a fiumei öböllel Cherso és Veglia szigete közt; délkeletre
Veglia és a szárazföld közt a harmadik esatorna, a Canal del Maltempo
(viharak esatornája); keletre közvetlenül alattunk a Recsina völgye, felette a
Tersatto, régi várával, terrasszos olajfa-, füge- és szőlőkertjeivel; a Tersatto-
nak tengerre eső lejtőjén a már Horvátországhoz tartozó Szusák városka,
melyet Fiume folytatásának tekinthetünk; messze lenn délen a Kapella-hegy-
ség egymásra tornyosuló kúpívei.

A város külső fejlődését, építési területének nagy áldozatok árán történt
magnövelését, a kikötőnek óriás arányn kiterjesztését szintén innen a magas-
ból szemléljük legjobban. A régi térképeken, még e század elején is ese-

FIUME. — RÉSZLET A NAGY-KIKÖTŐBŐL.

kély terjedelmű a kikötőhely; a tenger benyúlik az ó-város faláig; a mai
Via del Corso, Fiume főutcája a tengerpart vonalán állott. Ma kétszáz
méternél szélesebb feltöltött területen két hosszú utcásor épült eléje, s a
Corso a város belsejébe került.

A kikötő, helyesebben mondva, a kikötők sorozata elfoglalta az egész
partot a Fiumara torkolatától a nyugoti határfalig, Cantridáig. A Fiumara
régente a város mellett torkolt a tengerbe, később új mederbe vezették s a
régii torkolatot kikotorva, kisebb parti hajók kikötőjévé alakították át. Ez a
Fiumara-esatorna. A esatorna és az új torkolat közt képződött deltát, mely
közigazgatásilag horvát terület, farakodó helynek rendezték be. Innen indul
ki az első hullámgát, a kikötő legújabb gyarapodása, mely a Baross-kikötő
medencéjét zárja magába. A partjáró vitorlások mindenféle fajtájának árbocai

Kikötők.

Mária-Terézia
molo.

sűrű erdővel borítják vizét. Ez a kikötő egy esatornával, mely fölött forgóhid vezet, összeköttetésben áll a nagy kikötővel, melyet az 1300 méter hosszú és még mindig folytatott Mária-Terézia hullámgát zár el a nyílt tengertől. Ebben a kikötőmedencében állanak a nagy tárházak, melyek körül folyton folyvást sürgő élet uralkodik: oceánjáró nagy gőzhajók siklanak eléjük, vezetve az apró kalauz-gőzösöktől, mások vesztegelve, terhüktől megszabadultan magasra emelkednek óriás testükkel; nyikorognak, forognak az emelő darúk szüntelen, száz meg száz kéz gyámolítja szorgos iparkodással a roppant gépkarok munkáját. A nagy hajók közt szüntelen túlköléssel túrják a habot a helyi gőzösök, melyek Isztria fürdőhelyei, a horvát part, Dalmácia és a szigetek közt járnak sűrű menetben; sajkák raja röpköd a part és a molo közt, vitorlát bontanak, vitorlát rejtenek, majd halászni indul a tarka vitorlákkal ékes bárkák népes csoportja. Éjjel-nappal szakadatlanul foly a munka a hajókon és a tárházakban. A nagy kikötő képe soha sem veszít mozgalmasságából. A Mária-Terézia molohoz van erősítve a nagy uszó dokk, mely a hajók javítására szolgál; ide vannak esatolva a tengeri fürdőházak; a molo végére jön a világító torony, mely az építkezés befejeztéig ideiglenesen a parton van felállítva. Túl a nagy kikötőn, melynek partvonala harmadfél kilométer, a külön petroleum-kikötő épült, melyről még alább lesz szó.

FIUME. — A VÁROSI SZÍNHÁZ.

part házeit és a lejtő derekán emelkedő épületeket vethetjük ki tisztán, eltűnnek még tornyai is; ellenben a hegység hajlatai nem zárván el a part egyes részeit, egész hosszában csak innen vehetjük Fiumét szemügyre.

A Mária-Terézia molo kiinduló pontján állva, szemben a magaslaton egy tekintélyes fehér palota ötlük a szemünkbe. Ez az új kormányzói palota, a magyar állam képviselőjének székhelye, ekképen az állami hatalom jelképe. Mintegy koronául épült, annak a vonalnak tetőpontján, mely az ó-város szélén elhaladva, a városházát (Palazzo municipale) érintve, közvetlen összeköttetésbe lép a tengerrel az Adamich-téren és az Adamich-molon át. Ezen a téren érezhetjük legteljesebben Fiume életének lüktetését. Innen indulnak az összes helyi hajók, melyek Fiume és a szomszéd partok forgalmát közvetítik, itt állanak a legnagyobb fogadók, a legnépesebb kávéházak és vendéglők, következésképen itt sűrög-forog naphosszat a legtöbb idegen, de a legtöbb fiumei polgár is; itt futnak össze a legfontosabb útvonalak, a Corsia Deák, mely a pályaudvarhoz s ezen túl Isztriába vezet, a Corso, az előkelő üzletvilág utczája s jelentőségét, mint említettük, növeli az, hogy a folytatásául tekintethető Via municipale találjuk a városházát és e fölött a díszes kormányzói palotát.

Midőn tehát apróra meg akarjuk ismerni a várost, leghelyesebben tesszük, ha az Adamich-térről indulunk útunkra. Az *Adamich-tér* (Piazza Adamich) és a vele összefüggő molo nevét Fiume egyik legnevezetesebb patricziusától kapta, a ki századunk első negyedében Fiume legelső kereskedője és gyárosa, s egyszersmind országgyűlési képviselője volt, a maga költségén állandó színházat építtetett a városnak, részt vett a Lujza-műút megépítésében és József nádor bizalmas embere volt.

A tengerparton, a Via del Lidon keletnek, a Fiumara-torkolat felé tartunk. A széles partot a vasút sínpárja vágja hosszában; a megrakott vonatok napközben is egyre-másra hordják az elszállítandó árucikkeket a molok mentén horgonyzó hajókhoz. Balképről nem kötik le figyelmünket az egyenlő magasságú négyemeletes, kaszárnyaszerű házak; annál inkább lebilincseli

FIUME. — A VÁROSI TAKARÉKPÉNZTÁR PALOTÁJA.

azt a mozgalmas kikötői kép: a különböző nemzetiségű matrózok, a minikások, az úgy nevezett „facchino“-k lármás tömege.

Szemben az Adamich-moloval látjuk a fiumei Dokk-társulat *úszó dokkját*, mely nagyobb hajók elhelyezésére is alkalmas. A kettős falu vasszekrényalkotvány üregébe vizet bocsátanak, a míg annyira le nem merül, hogy a kijavítandó hajót bevontathatják vállujába, azaz nyílt középrészébe. Mikor benn van a hajó, a dokk falaihoz erősítik támasztó-dnezzokkal és kötelekkel, hogy oldalt ne billenessen s erre kiszivattyúzzák a vizet a szekrényekből, mire a levegővel megtelt dokk fölemelkedik s magával viszi a hajót is, mely ekképen szárazon marad s könnyű szerrel javítható.

Dokk.

A part (riva) úgy mint Fiume minden főbb utcája, néhány aszfaltozottat kivéve, nagy négyszögletes terméskővel van burkolva s a burkolat oly kitűnő és síma, hogy túltesz az aszfalton. Egyáltalában Fiume a legjobban kövezett városnak mondható egész Magyarországon.

Riva

A Via del Lido után már változatosabb kép tárul elénk: a esinosan parkozott *Ürményi-tér*. (Piazza Ürményi).

Fiume legszebb tere Ürményi Ferencztől, Fiume egykori kormányzójától vette nevét, a ki 1835-ben halt meg s áldásos nevet hagyott hátra, melyet még ma is kegyelettel emlegetnek az öreg fiumeiek. A város rendezése és szépítése sokat köszönhet fáradozásainak. Ezen a téren áll a esinos új *városi színház* (Teatro Communale), Fellner és Hellmer színházépítő *ezég* műve, továbbá a *városi takarékpénztár* olasz renaissance-modorú palotája, melyben a hivatalos helyiségein kívül a „Casino patriottico“ társaskör talált helyet, földszinti helyiségében a tér felé nagy vendéglővel, a túlsó oldalon, a Corso felé előkelő kávéházzal.

Arucsarnokok.

FIUME. — A VÁROSI TORONY.

felszaporodott lakosságának; odább, alig kétszáz lépésre, az ó-város apró terein mindmáig megmaradt, talán még gyarapodott is az igazi fiumei piaci élet elevensége, zsibongása.

A délelőtti órákban az árucsarnokok köré gyülekezik a környék paraszt népe, sőt még a szomszédos Veglia, Cherso szigetek és Isztria lakói is. Áthajózáván kis vitorlás bárkáikon, ide hozzák természetményeiket, a zöldséget, a kemény, olajas sajtot, tejet, olajbogyót, baromfit, stb.

Legérdekesebb a három között mindenesetre a *halesarnok* (pescheria), mely az őszi évadban a legnépesebb szokott lenni, midőn megjelennek a chioggiaiak, a kik egyedül úzik nagyban a halászatot a Quarneróban. Ilyenkor a halesarnokban egész garmadákban állnak a hallal telt kosarak: a vörös hátú barbone, a kék színű szkombro, a branzin, asinello, a tinhal, az

A térnek ten-
gerfelőli oldalán épült
a három *fedett árú-
csarnok* (Mercato.)

Ezekben az árú-
csarnokokban szem-
léllhetjük Fiume piaci
életének jelentékeny,
bár nem legjellegzete-
sebb részét. Az első
kettőben a zöldség,
gyümölcs, hús és
egyéb élelmi szerek,
valamint a háztartás-
ban szükséges dolgok,
kosarak, szatyrok, edé-
nyek stb. árusítása
foly; a harmadik ki-
zárólag a halászok
helyisége. De legtöbbször
már nem férnek el a különben is szor-
rongásig megtelt vásárhelyeken az árusítók; elárasztják tehát a csarnokok térközeit és környékét. De még ez sem elég a város

izletes scampo, mely a Quarnerónak különleges rákfaja és kivüle még csak az Északi-tengerben található; továbbá a nagy tengeri rákok, a tengeri pókok, polipok, szardellák, szardíniák, calamari, (tintahal), mindnyája külön-külön osztályozott csoportban. A hal egyik fő élelmi czikkük lévén a fiumeieknek, természetesen folyton nagy sokaság lepi el a esarnokot és környékét s az idegenek is alig mulasztják el meglátogatását.

A halcsarnokot elhagyva, az Ürményi-téren át a *Fiumara-esatornához* érünk. A esatorna mentén széles utca vonúl, a *Via Della Fiumara*, melynek platánjai alatt különféle vásáros szatócsnép árul a esatornában veszteglő hajók népének a hűsítő italoktól kezdve a gyermekjátékig minden képzelhetőt.

Fiumara-csatorna.

A Fiumara-esatornában (*Canale della Fiumara*), mely, mint már tudjuk régente a Fiumara torkolata volt, aztán erős kőpart közé szorítva és kikotorva, a

FIUME. — A CORSO.

bárkák kikötője lett, a parti vitorlás-hajók mindenféle típusát föllelhetjük; leginkább azonban a horvát és dalmát partvidék trabaccolóját. A hajók mind-egyikén ott díszelg a védszent durván faragott, festett szobra, a bárkák orrának czifra és kegyeletes dísze; többnyire a Madonna, a kinek pártfogásához leginkább folyamodik a hajósnép. A szent Szűzet a legkülönbözőbb alakban látjuk ábrázolva, mint boldogságot, fájdalmast, segítő Máriát, tenger csillagát, stb. De máskülönbben is érdekes ez az összeverődött hajósnép. A szűk téren oly szorosán köt ki hajójával a másik hajó mellett, hogy hihetetlennek tartanók azt, hogy baj nélkül kijuthat helyéről; árbocz árbocz, — hajófal hajófal mellett. A hajósnak egész lakása ott van berendezve a bárkán; tűzhelye a fődélzetben, főző-edénye a szolgafáról esüngő üst. A tűzre jól tud vigyázni; tűz miatt nem esik kár a hajóban. A veszteglés alatt sem pihen a munka: férfiak, asszonyok mind dolgozik. Foltozzák a vitorlákat, száritgatják, kötögetik, javítgatják a hálót, mossák a ruhát, tatarozzák, festik

a hajót, melyben nem egyszer tesz kárt a vihar. Fiume egyik kiváló eredetisége ez a csatorna a maga külön, érdekes hajós életével.

Delta.

A Fiumara-csatornát forgóhíd köti össze a *Deltával*, mely 142,000 négyszögméter terjedelmű farakodó helylyé van elkészítve. A vasúti sín áthalad a forgóhídon, sőt összeköti egy más hídon át a *Braidicza* nevű 45,000 négyszögméter terjedelmű falrakó-helylyel, mely ismét a Baross-kikötővel áll összeköttetésben. A Via della Fiumarán egy régi, alkalmatlan épületben volt azelőtt a *horvát gimnázium*, melyet nemrég a szomszéd Szusákba helyeztek át.

Szusák nagy, modern házai áttekintenek hozzánk a Fiumara folyó balpartjáról. Ebbe a kis városba *rashíd* vezet át, melynek éppen közepére esik Magyar-

FIUME. — A VÁROSHÁZ.

ország és Horvátország határa. A balparti hídfőnél már piros-fehér-kék zászlórúd jelzi az autonóm Horvát-Szlavonország területének kezdetét. Erre visz az út a Frangepánok váráról és kegyhelyéről nevezetes Tersattora, melyről később, a magyar-horvát tengerpart ismertetésében lesz szó; itt kezdődik egyszersmind a Reesina völgye fölött a hegyek közé meredeken felkanyarodó Lujza-út vagy jobban mondva, Károlyvárostól jövet, itt ér véget a Fiumara hidjánál.

Scoglietto.

Elhaladva a Fiumara jobbpartján, az úgynevezett *Scoglietto*ra jutunk. Fölöttünk robognak el egy merész viadukton a magyar államvasutak vonatai, melyeket azonban rögtön elfőd előttünk a Kálvária-hegybe vajt alagút. A vasút azután több mint 400 méternyire, a Kálvária-hegy házai alatt megy tovább. A Scoglietto, mely kellemes, árnyas sétat helylyé van átalakítva, egy felől a Kálvária-hegy meredek fala, más oldalról a Fiumara határolja; az elején látjuk a nép számára rendelt mulató-bódékat, valamint az új fürdőintézetet, az *Ilona-fürdőt*, s közel elhez a *horvél kaszárnyát*.

A Scoglietton túl, a Fiumara egyre keskenyedő völgyében, a zöldséges kerteken túl, a hol oly szűkké válik a folyó szakadóka, hogy alig marad egy országútnyi széles sáv a vízmeder mellett, a *Smith és Meynier-féle papirgyár* kéménye emelkedik. A papirgyár keresztben fogja a völgyet, s a magyar területen már nem volt helye a terjeszkedésre, miért is egy részével túllépi a Fiumarát, sőt horvát területen is sziklarepesztéssel, a hegyoldalból kellett helyet esikarnia gépházának s egyéb szükséges melléképületeinek.

Papirgyár.

A papirgyár fölött ontja vizét a Fiumarába a *Zvir-forrás*, mely az 1895-ben létesített vízvezeték kútfeje. A város belső részeit azelőtt a több helyen bőségesen esorgó s kőkutakba fogott friss víz teljesen kielégítette, a hegyen lakók pedig tengermellékeken szokásos eziszternák vizét itták, sőt nagyrészt ma is azzal élnek. Mióta azonban egy forrás, mely a temető alatt foly, fertőzöttnek bizonyult, de meg különben is sokakra nézve nehézséggel járt a esorgókutak

Zvir-forrás.

FIUME. — A KORMÁNYZÓI PALOTA LÉPCSŐHÁZA.

használata: a város vízvezetékét létesített, melynek táplálására a gazdag Zvir-forrást teljesen alkalmasnak találták.

A Zvir-forrás 4 méternyire a tenger színe fölött fakad s oly bő, hogy legkisebb vízmennyisége másodpercenként meghaladja a 3 köbmétert, azaz 3000 litert. Hőfoka csak 9° R. A forráskatlan mellett a sziklába 6 méter mély kúttat vágtak; ebbe gyűjtik s innen szállítják a forrás vizét a két vizeztartóba, melyek közül az egyik, mely a város alacsonyabb részeit látja el, a Via Germanián, a másik, mely a magasabban fekvő részeket látja el vízzel, 145 méternyi magasságban a Kálvária-hegyen van. A vízmű közel fél millió forintba került.

Vizezteték.

A Sogliettóról visszatérve, a Riva della Fiumara kezdetén a *Scarpateert* (Piazza Scarpa) találjuk.

A téren a m. kir. pénzügyigazgatóság és az adóhivatal palotája, másként *vámpalota* (Dogana) ötlük szemünkbe. Az épület első emeletén vannak az állami elemi és polgári iskola helyiségei is.

Vámpalota.

Innen nyugotnak fordulva, egyenesen a Corsora juthatunk; előbb

Ó-város azonban, minthogy éppen a küszöbén vagyunk, érdemes betérni az ó-városba, az eredeti állapotban megmaradt régi Fiumébe. A dom-utcán (*Via del Duomo*) át megyünk be a régi Fiuméba, melyet *Gomila*-nak hívnak, a mi körülbelől szemétdombot, jelent. Ez az éppen nem megtisztelő cím ma talán csak részben illik e városrészre, habár egyes szűk utcái és sikátorai, melyeknek három-négyemeletes házai közé a napfény is alig juthat be, soha ki nem pusztulható furesa illatukkal, a teljesen soha el nem takarítható mindenféle hulladékkal, melyekről csak a gyakorta nagy mennyiségben lezuhogó zápor tisztítja meg a kövezetet, érthetővé teszik ezt az elnevezést. Némely utcájára alig szélesebb 2 méternél, úgy hogy nemcsak szekerek, de kézi kocsik sem közlekedhetnek bennük.

Dom. Fojtó levegő és homály esap meg bennünket, a mint a szűk utca torkolatába lépünk. Egy kis térre jutunk, a *Piazza del Duomo*-ra, a hol megállít bennünket a lakóházakkal csaknem egybeépített főtemplom, a

FIUME. — A KORMÁNYZÓI PALOTA OSZLOPCSARNOKA.

fiumei dóm (Chiesa del Duomo, Ecclesia collegialis), a város legrégebbi temploma és székesegyháza.

Olasz szokás szerint tornya, a *campanile*, nincs egybeépítve vele, külön áll s az amúgy is kicsi tér közepét foglalja el.

A torony és a templom, melynek homlokzata a velencei Santa Maria della Salute templom mintájára készült, igen régi. Állítólag a XIII. században építették, míg campaniléja csak később, 1377-ben épült, a mint ezt a campanile kettős ablaka fölött levő évszám mutatja. A templom régi korát román bazilikális építési modora is igazolja; azonban a századok folyamán többször restaurálták, s tatarozói rajta hagyták a változott építészeti ízlés nyomait.

A templomban kilencz márványoltár van, melyek értékes márványszobrokkal díszítvők. A főoltárkép Tiziano Madonna Assuntájának Simonetti fiumei festő által készített sikerült másolata. A templom oldalfalaiba

beillesztettek több olyan feliratos római követ, melyeket Fiume környékén találtak.

A dóm mellett sötétlik a *benczés apácák* komor, ódon kolostora (Con- Apácázárda.
vento delle reverende madri Benedittini.) A kolostorral egybe van kapcsolva
ugyane rendnek leányiskolája és esinos temploma. Mindjárt utána az uteza
hajlatánál következik a régi jezsuita kolostor, melyben ma a m. kir. *állami*
főgimnáziumot találjuk. A patkóalakú épület, melynek főhomlokzata nem az Gimnázium.
utezára, hanem hátra, a Reesina völgyébe néz, elől pedig a tágas udvar
fölött árkádos folyosók futják körül, II. József rendeletéből került a már
akkor fölosztott jezsuita-rend birtokából az állam kezébe.

Az ódon ház a gimnáziumi oktatás ezéjára ma már éppen nem alkal-

FIUME.—RÉSZLET A TEMETŐBŐL.

mas; egyes tantermei még szobáknak is alig nevezhetők, sötétek és egészségtelenek. Az intézetnek szép könyvtára, gazdag természetrajzi gyűjteménye és régiségtára van.

Közvetlenül a gimnázium mellett van a m. kir. *állami felső kereskedelmi iskola*, Kereskedelmi
iskola.
a régi jezsuita-kolostor egy szárnyépületében. Mielőtt azonban tovább men-
nénk, nem hagyhatjuk említés nélkül a Domtéren Gigante aranyműves üz-
letét, hol Fiume speciálitását: a „moretti” ékszereket készítik. A moretti- Moretti.
ékszer meghódította a világpiacot és számos utánczóra talált. Fiumében kü-
lönben minden ékszerész és rövidárús boltban kapható; az idegen vendé-
gek közt alig akad, a ki emlékül ne venne belőle.

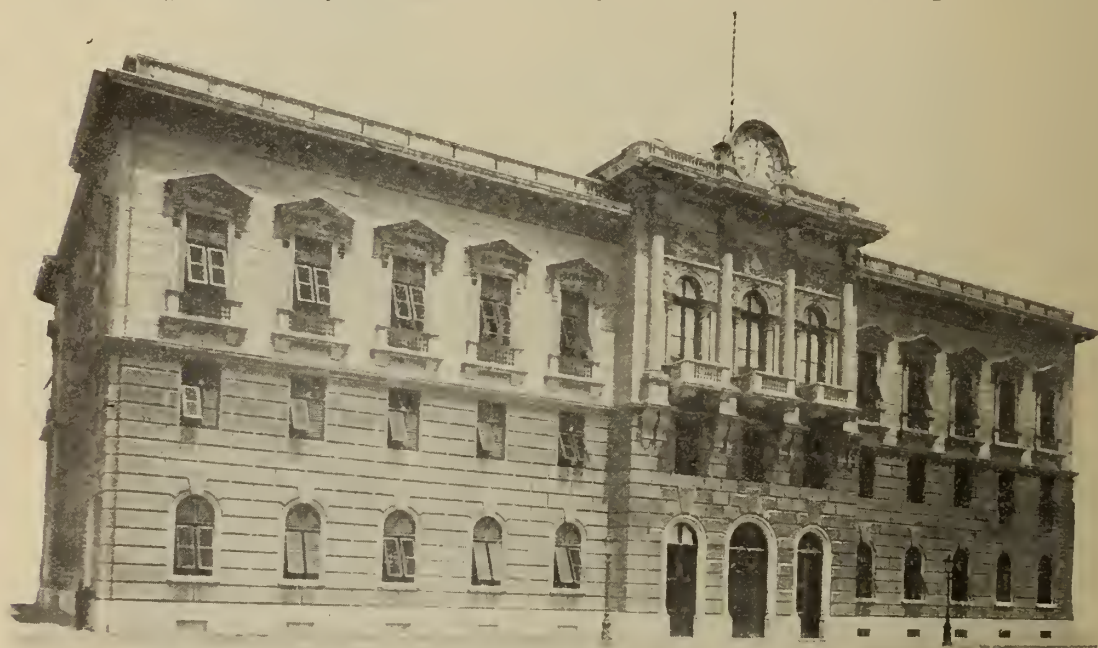
A moretti zománczozott arany turbános szerecsenfejecske, melyet tűre, esatra, stb. alkalmaznak, eredete állítólag a török háboruk korára vezethető

viSSza. Fiume közelében, a grobniki síkon egy török csapat megtámadott egy kis fiumei csapatot. A bátor fiumeiek már leszámoltak a halállal, midőn Isten segedelme esodálatos módon megmentette őket. Megnyílt az ég és kőesőt boesátott a törökökre, kiknek fejét leverte a kőzápor. Ennek emlékezetére hordják, a monda szerint, még ma is a fiumei nők a szereesenfejet ábrázoló ékszereket. E monda alapjául az a legendás győzelem szolgálhatott, melyet horvát forrás szerint a Frangepánok a tatárokon 1241-ben Grobniknál nyertek.

Eredetileg a moretti velencei ékszer, de ma már Velenczében nem igen készítik.

A dómtérről kigyózó utczák vonalaiban négy kisebb teret találunk, melyek mind megannyi piaczul szolgálhatnak s főleg délelőttönkint, de nagyrészt egész naphosszat is tömve vannak árúczikkével, úgy, hogy alig mozoghatunk bennük. E terek: a *Piazza dei frutti* (delle Erbe), a zöldségpiacz, a *Piazza Santa Barbara*, és a *Piazza Miller*, mindhárom gyümölcs- és zöldségpiacz, végül a tejpiacz, mely a *Via del Pozzo* kiszélesített bejárata. A piaczot környező házak földszintjén bolt hátán bolt. Az apró bolt-

Piaczok.

FIUME. — A TENGERÉSZETI HATÓSÁG PALOTÁJA.

fülkék oly szűkek és sötétek, hogy a kereskedők kénytelenek az utczára kirakni árúczikkeiket s ezzel még jobban elállják a járó-kelők útját. A tolongás, zúrzavar, lárma oly élénk képet varázsol a szemlélő elé, minőt csak a régi olasz városokban láthatunk.

Folytatva utunkat, a kereskedelmi iskolától fölfelé, meunteles úton, a *San Vito-térre* (*Piazza San-Vito*) érünk, mely egy nagy kerek templommal záródik. Ez a *Chiesa di SS. Vito e Modesto*, Fiume védőszentjeinek a XVII. század elején épült érdekes temploma. Faragott koezkekövekből minden díszítés nélkül van építve. A főbejárónál egy ágyugolyó van beerősítve, melyet a fölötté levő felirat szerint az angol hajóraj lőtt a városba 1813-ban, midőn a francziák által megszállva tartott Fiumét ostromzár alá fogta.

Szt.-Vid
temploma.

A S. Vito templom keletkezésének történetéről a következő legenda kering a nép ajkán: Körülbelül a XIII. század végén, (az oltáron levő emlékjel felirata szerint 1269-ben) a templom helyén Fiume védőszentjének, Vidnek tiszteletére emelt kis kápolna állott, homlokzatán a fölfeszített Üdvözítő képével. Ide jártak annak idejében a kikötő város újttatos lakói, hogy a

veszedelmek és betegségek elhárításáért imádkozzanak s fogadalmat tegyenek. Egy alkalommal bizonyos Lonzarich Péter nevű horvát legény két társával e kápolna előtt kártyázva, folyton vesztett, mire annyira dühbe jött, hogy szitkozódva követ dobott a feszületre. A kő az Üdvözítő oldalát találta, s nyomában rögtön kiserkedt a vér. Lonzarich abban a pillanatban a föld alá süllyedt annyira, hogy éppen csak az a karja látszott ki, melylyel a feszületet megdobta. A feldühödött nép istenítéletet tartva, elégette Lonzarich kiálló karját, a város pedig a esoda emlékére templomot építtetett. A főoltár fölött még ma is ott van a csodás feszület a kődarabbal s alul Lonzarichnak bronzból készített karja.

A templom nagy kupoláját nyolcz óriási márványoszlop tartja; egyik mellékoltáron üveg ereklyetartóban Szent Viktor vértanu egész esontvázát őrzik.

FIUME. — A NAGY-KIKÖTŐ AZ ADAMICH MOLOVAL.

A templomtól jobbra emelkedik az alacsony harangtorony, mely alatt keresztül járhatunk a Fiumarához vezető utcába. Mögötte, de szabad tekintetinktől elzárva áll a *Castello*, az egykori fiumei föllegrvár. Valaha ott laktak Fiume parancsnokai, most a kir. ügyészség és a börtönhelyiségek vannak benne. Egy ideig a fiumei honvédszázad kaszárnyája volt; de a honvédek számára egy egész zászlóalj befogadható új kaszárnya épülvén, most csak keleti szárnyát használja a katonaság szállítóházul. A Castellonak keletkezése még a rómaiak idejébe esik s neve is minden valószínűség szerint tőlük származik. Ez védte a Fiumara mentén épült liburni erődfalat, melynek egyes nyomaira ma is rábukkanunk Fiumében. Az épület baloldalán egy falszerűen emelkedő harangláb áll, melyen a „*Campana dei Patrizii*”, esüng. E harang állítólag a XIV. századból ered és csak akkor huzzák meg, mikor egy patricius család tagja haldoklik.

Föllegvár

Gomila.

Sz.-Vid és Modeszt templomától a Gomila legszélesebb, kocsival is járható utczáján lejuthatunk megint a Piazza delle Erbe-re, melynek vásári zaja felhallatszik a szentegyházig. Jobbra és balra sötét házesoportok szűk közei keltik föl kíváncsiságunkat. Mindenütt ugyanaz a kép: egy keskeny pászta az ég kékségéből fejünk fölött, melyből lépten-nyomon eltakarnak egy darabot a leesiüggő ruhadarabok. Mert padlás és udvar hiányában a szemben álló ablakok közt kifeszített zsinegekre aggatják ki a mosott ruhát. Egyáltalában minden kézi munkát az ablakban végeznek az ó-város lakói, mert a szűk utczába rekesztett házak szobái egytől-egyig sötétek. Így tehát elég alkalmunk van az ablakokban a törzsökös fiumei menyecskék és lányok érdekes barna arczával, tüzes fekete szemével találkozni. Akiknek éppen nincs dolguk, azok az ablakokból társalognak egymással. Elég, ha eseevnek; oly közel vannak egymáshoz, hogy könnyen megértethetik magukat. Annál zajosabb az utca színe. Ott verődik össze a magas házak egész gyermekserege, a „muleria”; köztük lármázva kínálja édességeit a mandolás, szorbettes ember. Földszint dolgoznak sötét műhelyeikben a kézművesek; legnagyobb számmal azonban a koresmák (osteriák) foglalják el a házak alját. Majd minden házban van egy osteria vagyis csapszék. Nappal esőndes a tájékuk. A nép munkában van, csak hébe-hóba vetődik be valaki. De annál jobban megelevenedik este. Mint alkonyatkor a tengeri s a szárazföldi áramlatok: akként eserélődik ki a gomila népe naplementével. Esti harangszó után megindul a mesteremberek, varrólányok és az otthon foglalatostkodó népbeliek özöne, mely csakhamar elborítja a korzót, hogy friss levegőt szívjon és gyönyörködjék a megvilágított boltok kirakatában, hallgassa a városi zenekar vagy a katonabanda játékát az Ürményi- vagy az Adamich-téren. A tengerpart munkásai pedig tódulnak föl az osteriákba, hogy vacsoraközben, iddogálva, kártyázva tereferéljenek naphosszanti fáradságos dolguk után. A piaczkon még késő este is eleven élet, hangos vásár foly.

Arco Romano.

A Piazza delle Erbe-ről fölvezető utczák közt érdekes a *Via dell' Arco Romano* melyben két ház közé ékelve egy római kapu maradványa, az *Arco Romano* látható. Ez volt minden valószínűség szerint a római korbéli erőd főbejárata.

Városi torony.

Ugyanesak az említett térről egy toronyalján át jutunk ki a *Corso-ra*. A torony egyike Fiume legnevezetesebb emlékeinek. Város tornya, „*torre della città*” nevet visel; a régi bástyavonalon emelkedik, melynek főbejárója volt. Teteje már újabb, de törzse még régi építmény; rajta látható az osztrák főherczegek czimere, abból az időből, midőn Fiume a Krajnában székelő Habsburg-főherczegek védnöksége alatt állott; fölötte I. Lipót és III. Károly domborműví mellképei, nemkülönben a városnak kőből faragott czimere, a két fejét balra (heraldikailag) fordító, sziklán ülő sas, mely karmai közt vizet ömlesztő vödröt tart. Érdekes a torony óraműve, mely az órákat és perczeket öt perczenkint előreugró számokkal jelzi. A torony aljának falaiba különböző emléktáblák vannak illesztve; egyikén olvashatjuk, hogy erről a helyről vitték földet a koronázási dombhoz I. Ferencz József koronázásakor.

Görög-kei.
templom

A toronynyal szemben a *Via del Molo*, mely a Corsoból ágazik ki, egyenesen a tengerpartra vezet. Ebben az utczában van a *görög keleti* egyszerű temploma. Majdnem szemben a toronynyal, már a Corsón, a *postapalota* áll, melynek Andrassy-uti részében a *kir. kormányzóság* helyiségeit találjuk. A postapalota egészen modern épület, a Corsó jellemző, egyforma házainak sorában.

Az ívben hajló Corsót, mely egészen aszfaltozva van, mindkét oldalán egyszerű olasz renaissance-épületek szegélyezik. Építészeti hatásuk egyszerűségükben, beosztásuk egyenlő arányosságában rejlik s kellemes benyomást tesznek a modern városok túltengő ezifraságaitól kifáradt szemre. Dísz semmi sincs rajtuk, csak egy-egy vasrácsos erkély ugrik elő, mely szimmetrikus részekre osztja a sima falfelületet. Három vagy négy emeletnyi magasságúak. Udvaruk nincs; a szűk teret kénytelen volt építőjük annyira kihasználni, hogy némelyiknek külön bejárat sem jutott, hanem barátságosan a szomszéd ház bejáratán kellett osztozkodni.

A Corsón visszatérve az Adamich-térre, a *Via del Municipio* sarkán, de a főutvonaltól egy magánház által eltakarva, a *Városházát* (Palazzo municipale) találjuk. Az utca sarkán kőbe foglalt, kőoroszlán szájából esurgó for-

Corso.

Via del
Municipio.

Városháza.

FIUME. — RÉSZLET A NAGY-KIKÖTŐBŐL

rás van, melyhez lépcsőkön kell lemenni. E fölött látjuk már a városháza bal-szárnyát, melynek falán emléktábla örökíti meg Fiuménak, mint *separatum corpus*nak Magyarországhoz való csatoltatása százados évfordulóját. A városháza patkóalakban egy tágasabb teret fog körül; a tér elején a legújabb időkig egy zászlórudas oszlop állott, a velencei uralom fennmaradt emlékjele. Valaha Sz.-Márk oroszlánja volt rajta kifaragva, ezt azonban, mintán Fiume visszakерült az osztrák uralom alá, lefejtették róla. Az oszlopon maradt felirat még a velencei oroszlánra vonatkozik:

Numine sub nostro tutae requiescite gentes,
Arbitrii vestri quidquid habetis erit.

Az oszlopot 1896. decemberben a városi muzeumba vitték át.

A városházának ülésterme egyike a legszebb municipális üléstermeknek. Falait a király, a volt fiumei kormányzók, továbbá Deák Ferencz, Andrássy Gyula, valamint Adamich és Scarpa fiumei polgárok arcképei díszítik. A városi képviselők padsorainak amfiteatrális elhelyezése hasonló a

budapesti városi közgyűlési terem elrendezéséhez; ellenben az elnöki emelvény és az előadók helyei számára jóval tágasabb fórumot hagytak, a mi az összhatást jelentékenyen emeli. A második emelet magasságában két oldalt van a karzat. A városháza jobb szárnyán, vele egybeépítve áll, Szent-Jeromos toronyatlan, régi temploma.

Kormányzói
palota.

A Via del Municipio legfelső pontján, a Via del Pomerio sarkán emelkedik az *új kormányzói palota*, melyet a Piazza Elisabettán állott régi kormányzói székház helyett építettek.

A palota egy magántelkekből átalakított, mintegy 12,000 négyszögmétert elfoglaló befásított téren áll. 1893-tól 1895-ig épült Hauszmann Alajos terve szerint és vezetése alatt. A palota, mely 30 méter magasságban van a tenger színe fölött, a terület közepén emelkedik; jobb oldalán hozzácsatlakozik a konyha és az istálló, balról a kerti pavillon, melyet a palotával zárt folyosó köt össze. Ez télen üvegházul is használható. A terület lejtős emelkedése miatt terraszosan van rendezve; az első emeleti helyiségekből ki lehet lépni a terraszra. A földszinten van a fölépcső, ugyanitt a szolgálakások. Tulajdonképeni pincze nincs; pinczének és fűtőhelyiségnek a terrasz alatt levő részt rendezték be. Az első emeleten először is a felső világítású nagy csarnokba jutunk, mely kétemelet magasságra terjed. Alapterülete 300 négyszögméter. Kettős oszlopállású fölkék csatlakoznak hozzá, melyek fölött erkélyek vannak. E csarnokból nyílnak a bejárások a palota egyéb helyiségeibe, melyek közt első helyen említendő a 180 négyszögméter alapterületű tánczterem. Ennek falai csiszolt természetes márvánnyal vannak burkolva 3 1/2 méter magasságig; a burkolat fölött gazdag képszék vonul végig, melybe rendszeres, időrendi beosztással a fiumei volt kormányzók arczképeit helyezték el. A terem mennyezete gazdag tagozatú gipsz-stukkóból készült. A tánczterem egyoldalt előteremmel, más oldalt a várószobával szomszédos, az utóbbi a kormányzó fogadó- és dolgozóterméhez vezet. A palota főhomlokzatának középrészét a kormányzó nagy fogadóterme foglalja el, mely XVI. Lajos korabeli stíluszerű kiképzést kapott; falai mezőkre vannak osztva és selyemszővettel burkolva. Ebben az emelet sorban vannak az előkelő vendégek vendégszobái is. A második emelet, melyhez külön lépcsők vezetnek, magában foglalja a kormányzó lakását, a ruhatárat, és a szolgálati személyzet helyiségeit. A konyhaépület körül külön udvarban csoportosulnak: az istálló, kocsiszín, szerszámkamra, az istállószemélyzet lakása és egyéb mellékhelyiségek. Az épület alapozásához 10,000 köbméter sziklaanyagot kellett kiemelni. Az építéshez használt kőanyagot részben Fiume területéről, a Batthyány-hegyről, részben a Pola melletti Castelnuból hozták. A lépcsőkhöz san-crocei, az oszlopokhoz, balusztrádokhoz san-girolamoi márványt használtak. Az alkalmazott stílus olasz renaissance, Palladio modorában. Egyszerű tagozatok, jól megválasztott arányok és nagy méretek adják meg az épületnek a nyilvánosság jellegét.

Villa Giuseppe.

A kormányzói palota szomszédságában terül el *József főherceg* gyönyörű kertje; benne nyaralója, a *Villa Giuseppe*. A főherceg, mint híres és szakavatott botanikus, ebből a kertből valóságos mintatelepet és paradicsomot alkotott. Nagyszerű a pálmaháza. De nemesak a pálmák renek példányai ragadhatják el a szakértőt és műkedvelőt egyaránt, hanem a tropikus növényzet számtalan fajtája is, melyek némelyikét a főhercegnek nagy áldozattal és gondossággal sikerült meghonosítani fiumei kertjében. A villa, melyhez legujabban toldalékszárnyat építettek, az ntezáról nem látható, mert a kert növényzete eltakarja szemünk elől. Hajdan a híres velencei dogaresse, Capello Biankáé volt, a kinek mellszobra ma is látható a kertben. Idők jártával a Ciotta-család birtokába került s ettől vette meg a főherceg. (A kertet külön fejezetben ismertetjük.) A főhercegi park előtt egy kis befásított nyilvános tér terül el, a Stajo veechio. A kormányzói palota és József főherceg parkja közt a Drenovába vezető úton a *fiumei köztemetőhöz*, a Cimiteriohoz

Köztemető

Jelmagyarázat:

■ A helyrajzi magyarázatban megjelölt épületek

— Vasút

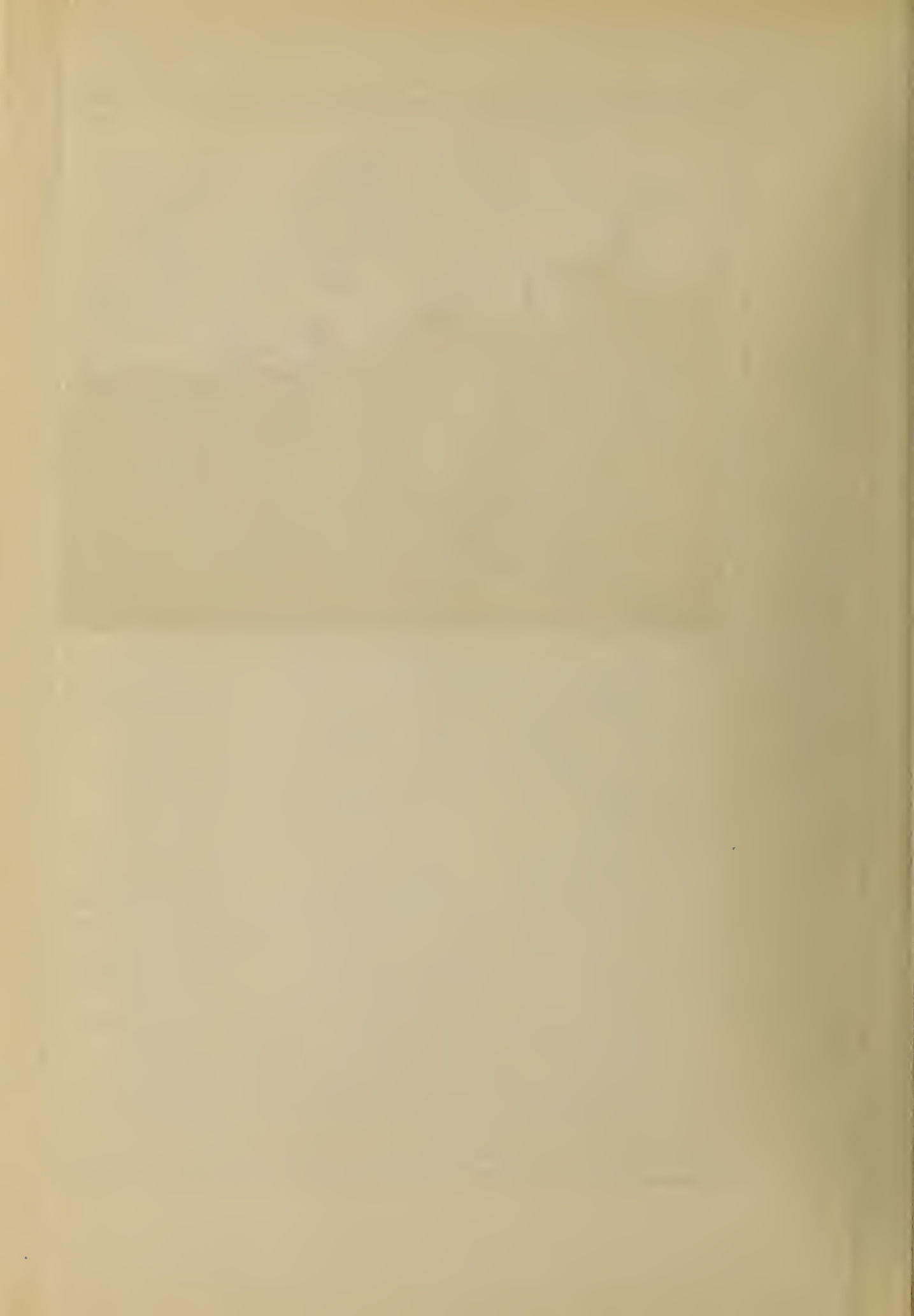
1-33 Kikötői raktházak

100 200 300 400 500 méter

Mérték 1:11.320

Helyrajzi magyarázat:

1. Városháza és Sz. Jeromos temploma.	16. Városi színház.	32. Városi közkórház.
2. Kormányzói palota.	17. Áruosarnokok.	33. M. kir. tengerészeti akadémia.
3. József főherceg nyaralója és kertje.	18. Takarékpénztár.	34. Kaszárnya.
4. Köztemető.	19. Városi torony.	35. Dohánygyár.
5. Kálvária.	20. Kormányzóság és posta-írdahivatal.	36. Fővámház.
6. Ilona-fürdő.	21. Gör.-kel. templom.	37. Pályaház.
7. Honvéd kaszárnya.	22. Europa-fogadó.	38. Katonai élelmezési raktár.
8. Gyermekmenedékhely.	23. Lloyd-fogadó.	39. Katonai kórház.
9. Fellegvár. (Castello.)	24. Városi leányiskola.	40. Hadi tengerészeti akadémia.
10. Sz. Vid és Modeszt temploma.	25. Városi fiúiskola és városi könyvtár.	41. Klotild-menedékház.
11. Állami kereskedelmi akadémia.	26. Kir. törvényszék.	42. Villamossági telep.
12. Kir. főgimnázium.	27. Az Adria palotája.	43. Rizshántoló és rizskeményítő gyár.
13. Apáca kolostor és templom.	28. Tengerészeti hatóság és múzeum.	44. Kőolajfinomító gyár.
14. Székesegyház.	29. Kapuczinusok kolostora.	45. Gázgyár.
15. Pénzügyigazgatóság és áll. polgári iskola.	30. Deák fogadó.	46. Torpedógyár.
	31. Városi szegények-háza.	47. Hajógyár.
		48. Vegyészeti gyár.

jutunk. Pompás cziprusültetvényei, nem egyszer ritka szép, művészi becsü szoborfaragványokkal díszített mauzoleumai érdeemesek arra, hogy egy rövid órát fordítsunk megtekintésükre. Érdekes a firenzei mintájú oszlopos sírfal, mely rekeszekre osztva nagyszámu családoknak szolgál temetkező helyül.

Lejövén a kormányzói palotából a Via del municipion, tekintsünk be jobbkézt az alsó *Klotild-utczába* (Via Clotilde inferiore). Mindjárt a sarkon a szép, tágas *városi leányiskolát* találjuk, a négy emeletes új házak során pedig, az utca tulsó végén, a Via S. Andreával sarkot alkotva, a *városi elemi és polgári fuiskolát*, melynek egészen új épületében van a *városi nyilvános könyvtár és a muzeum is*. A Via S. Andreán van egy kertben a *nyári színpör* (Amfiteatro Fenice). A mult század elején ez utcasor a falon kívül esett és szőlőskertekből állott. Egy kis kápolna, a S. Andrea, volt egyetlen épülete; erről vette a ma már nagyban kiépült utca is nevét.

Visszafordulva a Via S. Andreán a tenger felé, a *Piazza Elisabettá-ra* s innen a *Riva Szápáry-ra* jutunk, nyugotra az Adamich-térről. A városnak e nyugoti része a tárlházak és gyárak, a nagykereskedelem és nagyipar városa.

A Piazza Elisabettán volt a *régi kormányzói palota*, melyet rövid idővel ezelőtt lebontottak és helyét parkká alakították át; a palota előtt volt kis sétány pedig az *Adria magyar kir. tengerhajózási részvénytársaság* nagy négyemeletes bérházának adott helyet, mely négy sarkortonyával, terjedelmes tömegével ma

Fiuménak egyik legtekintélyesebb és legszebb külsejü háza. A Piazza Elisabetta egyik bérházában van a *kir. törvénytörvényesék*.

A *Riva Szápáry-n* a *tengerészeti hatóság palotája* ötlük azonnal szemünkbe. Imponáló látvány oszlopos homlokzatával, a kikötői időt jelző nagy órájával. Benne van elhelyezve a *tengerészeti hatóság*, a *rérkapitányság*, a *rérörök kaszárnyája*, végül a *kir. tengerészeti muzeum*, mely Fiuménak egyik különleges, érdekes láttnivalója. E muzeumban találjuk a legkülönbözőbb vitorláshajóknak szabatos, esinos mintáit, teljes kötélzettel és felszereléssel, halászbárkákat, az Adrián használt különféle halászati eszközöket, kikötői felszereléseket, világító-tornyok mintáit, a fiumei kikötői táruk mintáját, a Quarnero-öböl domborművü térképét, tengerészeti tudományos eszközöket, tengeri állatok és növények gyűjteményét, a halászat különböző módjainak domborművü ábrá-

FIUME. RÉSZLET A KIKÖTŐBŐL.

Városi iskolák.

Via S. Andrea

Piazza Elisabetta.

Adria.

Törvénytörvényesék.

Riva Szápáry.
Tengerészeti palota.

zolásait stb. Ugyanez épületben volt ezelőtt a kereskedelmi tengerészeti főiskola (Scuola nautica), mely ujjaszerveztetvén s *m. kir. tengerészeti akadémia* nevet nyervén, az 1895. évben a Corsia Deák és a Via del Molino sarkán levő díszes épületbe költözött.

Tengerészeti
akadémia.

A tengerészeti hatósági épület előtt a moló partján áll a *Sanità*, a tengeri egészségügyi hivatal, hol az érkező hajók, mielőtt a parttal érintkezésbe lépnének, egészségügyi nyílt levelüket (Fede di Sanità) kivétel nélkül bemutatni tartoznak. Ez okmánynyal igazolják az indulási kikötő egészségi viszonyait s ettől függ, vajjon szabad horgonyzásra bocsátják-e az illető hajókat vagy vesztegzár alá vetik-e. A tengerészeti hatósági palotából néhány lépéssel kijutunk a *Punto Franco*-ba, a fiumei szabad kikötő területére.

Punto Franco.

A *Punto Franco* Fiumének szűkebb határok közé szorított szabad kikötője (összes területe 82,820 négyzetméter), honnan a vámköteles importárúk esakis a megtörtént elvámolás után lesznek a közforgalomnak átadva, s a mely egyúttal a kivitelre szánt és pénzügyőri felügyelet alatt álló áruk (liszt, szesz, cukor) elhelyezésére szolgál. Az egész szabad terület sűrű vasodronykerítéssel van körülvéve és a bejáróknál, valamint a rakodópartokon pénzügyőrök vigyáznak, hogy a gyakran megkísérlett esempészt megakadályozzák. Az elvámolást a *fiumei kir. fővámhivatal*, melynek ugyancsak e területen van palotája, nagy személyzettel végzi. A *Punto Franco* legelénkebb pontja a fiumei kikötőnek, itt köt ki a magyar kir. *Adria*, az osztrák *Lloyd*, valamint az idegen társaságok Fiuméba érkező hajóinak legnagyobb része. Itt tartja a Magyar kereskedelmi részvény-társaság fiumei fiókja déligyümölcs-aukezióit és az olasz borok legnagyobb része is innen kerül Magyarországra. A hatalmas bor- és gabonátárak, a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltóbank óriási elevátora mellett, kereskedelmi kormányunk újabban hatalmas kávétarat is építtetett.

Corsia Deák.

A *Punto Franco* területét összerolódó vasúti síneket balra hagyva, kijutunk a *Corsia Deák*-ra. Nagy kőlapokkal burkolt, terebélyes platánokkal árnyalt út ez, mely a *Corso* folytatásának tekinthető. Kezdetén találjuk a kertben álló Deák-szállót. Ez előtt vágja át az utat a magyar államvasutak zágráb—károlyváros—fiumei vonala, mely a Kálvária-hegy alatt egy alagutban tűnően el, nem messze a Deák-szállótól egy mély bevágásban kerül ismét napvilágra s a fogadó előtt egyenesen a *Corsia Deák*ot szeli át, mert a tér szűk volta miatt csak a nyílt utczán át lehetett a vonalat a pályaudvarba vinni. E miatt minden vonat érkezésekor vagy indulásakor nagy vas-sorompókkal és lánczokkal kell elzárni a közúti közlekedést. Mindjárt ezután már a tengerpart mentén elterülő *pályaudvarba* fut be a vonat; a pályaház azonban még jóval fölebb van. Előbb megnézzük a *dohánygyárat*, melynek óriási modern berendezésű termeiben másfélezer férfi- és nőmunkás dolgozik. E gyárban évente átlag tizenkétezer métermázsa különféle dohányt dolgoznak fel. Szivarproduktuma évente átlag 46 millió darab, szivarkában (cigaretta) pedig 212 millió darab. Munkásait és munkásnőit nemesak Fiume, hanem *Buccari*, *Draga*, *Orehovicza*, *Szent-Anna*, sőt még a jó távol eső *Portoró* környéke is szolgáltatja. Ugyanez épület a múlt században jelentékeny cukorgyár volt.

Dohánygyár.

A dohánygyártól lejjebb álló katonai épületek és a katonai kórház helyén azelőtt vesztegzár állott, melyet III. Károly saját vagyonából alapított. A vesztegzár jelenleg a horvát területen levő *Martinschizza*n van. Oda kerülnek azok a hajók, melyeket egészségügyi okokból (kolera, sárgaláz stb.) bizonyos hivatalosan megállapított ideig nem ereszthetnek be a kikötőbe. Néhány évtizeddel ezelőtt még a tenger hullámai nyaldosták a dohánygyár és a katonai épületek előtt az utat. Midőn a károlyváros—fiumei vasutat építették, nagy területen feltöltötték a partot, s ide helyezték a pályaudvart, mely ren-

geteg területe daczára is már kicsiny a forgalom lebnyolítására. A pályaház mellett a vasúti alkalmazottak esinos nagy lakóháza állanak. Mellettük továbbhaladva a Corsia Deák fasorai alatt, a *cs. és kir. haditengerészeti akadémiának* szép parkban álló nagy épületét találjuk. Telkét Fiume városa ajándékozta az államnak; az épület és a berendezés 900 ezer forintba került. Ez egyetlen tengerészeti akadémiája az osztrák-magyar monarchiának. A park egyik részében egész ágyúüteg és teljesen felszerelt hajófedélzet van felállítva, hol a növendékeknek gyakorlati előadást tartanak.

Hadi tengerészeti
akadémia.

A Corsia Deákról a Via del Molinon fölkerülve a hegyoldal meredek útjaira, még néhány említésre méltó épületet kell figyelmünkre méltatnunk. A *Via Germanián* van egy egészen külön álló nagy udvarban a várszerű *gyalogsági kaszárnya*; a rajta levő városi ezímer mutatja, hogy Fiume város

Kaszárnya.

FIUME. — A CORSIA DEÁK.

tulajdona. A *Via dell'Ospedale*-n pedig a városi kórház és szegényház régi, érdekes épülete ötlük szemünkbe. Lejebb a *Via dei Cappuccini*n a *kapuczinusok kolostora* áll kis templomával.

Kórház.
Kapuczinus
kolostor

A Corsia Deák végén van a fiumeiek nagy közkertje, a gyönyörű *Giardino Pubblico*, mely babérligeteivel, festői kilátást nyújtó terrássaival, a város közönségének egyik legkedveltebb sétahelye. Nagy körtere, melynek közepén szökőkút szórja vizét a virágágyak között, a gyermekek kedvelt játszóhelye; hús lombárkádjai alatt, melyek kanyarulatainál mindenütt padok, vagy repkénynyel befuttatott természetes kőtuskók nyújtanak pihenést a sétálóknak, védve van az ember a forró napsugaraktól. A Fiumara partjától társaskoesik közlekednek a kertig.

Giardino
Pubblico.

E kertben szokta tartani a város népünnepéyeit. A kert fölött, valamint a Corsia Deákról fölvezető mellékutczák végében a gazdagabb fiumei törzslakosok nyaralóit találjuk, melyek körül többnyire délszaki növényekkel, babérral, magnoliával, fügefával, túlevelüekkel ékeskedő kertek díszlenek.

Nyaralók.

A Giardino Pubblico túl *Mlaka* alközség következik, Fiuménak két legnagyobb iparvállalatával, a *Fiumei rizshántoló- és keményítőgyár-részvénytársaság* és a *Fiumei kőolajfinomítógyár-részvénytársaság* gyártelepeivel, melyek a magyar kikötőváros tengeri kereskedelmi forgalmában jelentékeny szerepet játszanak. A rizshántoló- és keményítőgyárat 1881-ben építették; a szomszédságában lévő, mintegy 13 holdnyi területű kőolajfinomítót 1883-ban. A gyártelepnek külön elzárt kényelmes kikötője van, melyet a teleppel vasúti sínhálózat és földalatti esővezeték köt össze. Mindkét gyárat és működésüket a többi gyárral egyetemben az ipart tárgyaló fejezet ismerteti részletesen.

A kőolajfinomító gyártól a tengerpart mentén előbb a *gázgyárhoz* (Usina gas), mely évente 8—900 ezer köbméter világító gázt termel, majd kissé távolabb a *Whitehead-féle torpedógyárhoz* jutunk.

A torpedógyárnak két különálló telepe az út jobb és baloldalán terül el s az út fölött huzódó vashíd által áll egymással összeköttetésben. A gyárnak külön kis kikötője és ebben vízbe épített laboratóriuma van, honnan a kész torpedókat kipróbálás ezéjából vízre bocsátják.

Ezentúl, a város nyugati végénél fekvő *Cantrida* helységnél a *fiumei vegyészeti gyárat* találjuk.

A magyar határszélén, az úgynevezett *Bergudi* tengerparti területen van Fiumének új *hajógyára*, mely 21.303 m²-nyi feltöltésen 80 méter széles és 100 méter hosszú esuszatóval van ellátva. A hajógyár már egészen Fiume és egyúttal Magyarország határszélén áll; szemben vele az isztriai Cantrida házái előtt vonul el a hegygerincekre felkapaszkodó határfal.

Miuthogy a tengerpartnak úgyszólván minden talpalatnyi helyét elfoglalták már az új építkezések, az utóbbi huszonöt év alatt rohamosan megszaporodott lakosság egyre sűrűbben építi be a meredeken emelkedő hegyoldalt, nem ritkán három-négyemeletes házakkal.

Az egyre terjeszkedő utcák sem elégítik ki még a lakásszükségletet. A magyarányú terjeszkedés a magyar kormányzat óta létesített sok fontos állami hivatalnak, a vasút megnyitása és a kikötő fejlesztése következtében föllandült kereskedelmi forgalom személyzetének köszönhető.

Hatóságok és
hivatalok.

Az állami hivatalok élén a fiumei és magyar-horvát tengerparti kormányzóság és a tengerészeti hatóság áll különböző osztályaival; állami hivatalok még: a kir. törvényszék, kir. ügyészség és kir. járásbíróság, a pénzügyigazgatóság, fővámhivatal, postahivatal, dohánygyári igazgatóság.

Egyházi hatóságai Fiumének: a r. kath. társas káptalan és a plébánia, a görög keleti plébánia, az ág. ev. és ev. ref. lelkészség és egyháztanács, az izr. egyházi elöljáróság.

Fiume székhelye a 71. gyalogdandárnak, a 2-ik tengerészeti hadkiegészítő kerületnek. Helyőrsége rendszeren egy gyalogezred a haditengerészeti akadémiához kirendelt tengerészesapaton kívül; továbbá mint különítmény a 20. (nagykanizsai) honvédezered egy százada, a fiumei század van itt állandó állomáson. Óhaja, mely ezéjből egy szép új honvédkaszárnyát is épített, hogy egy egész honvédzászlóaljzat helyezzenek ide, mindeddig nem teljesült.

Iskolái közt legnevezetesebb a monarehiában egyetlen es. és kir. haditengerészeti akadémiá, azután a m. kir. tengerészeti akadémiá; van állami főgimnáziuma, állami felsőbb kereskedelmi, állami felsőbb leányiskolája, úgyszintén polgári és elemi iskolája, nemkülönben Fiume városának polgári és több népiskolája.

Épületek száma.

A városnak alközségeivel együtt összesen 11 temploma és az újabb

építkezések számbavételével, 2125 háza van. (1896 végén). 1891-ben 1827 volt a város házainak száma.

Fiumének már említett alközségei közül Drenova és Grohovo érdemi megkülönböztetést igényel. *Drenován* külön templom, plébános és iskola van. A hozzá tartozó *Grohovo*, mely a Reesina partján, a Batthyány-hegy alatt fekszik, néhány éve, az ismételt sziklaomlások következtében nagyrészt elpusztult. Fiuméből gyalog és kocsin juthatunk e ma csak néhány házból álló kis helységbe, a S. Caterina templomtól, a drenovai útból kiágazó úton, mely részint sziklatömbökön, részint gyönyörű erdőn át vezet. Jobbra a Reesina fölött látjuk a Lujza-út kígyóvonalát, majd Orehovieza helységet, a dragai völgyet; a Grohovo fölötti magaslatról Grobnik horvát falut, melynek érdekes régi temploma van, s melynek fennsíkján az említett kétes hagyomány szerint a IV. Bélát üldöző tatárokat a Frangepánok szétverték. A megjavított út két helyen a helységet elpusztító sziklaomlásokon visz keresztül. A grohovoiak horvátajkúak, de erős magyarérmű emberek, a kik az oldalátogató grobnikiaknak nem engedik meg a zsíviozást. Vendéglőjük és egyúttal bírójuk háza fölött egy nagy nemzeti zászlórúdon vasárnapokon a magyar lobogó hirdeti szegény lakóik érzelmét, a kik okmányilag igazolják, hogy még a XVII. században magyar nemességet kaptak, tehát most is magyar nemesek. A koresma falai híres magyar férfiak arcképeivel vannak teleaggatva, kik közt Deákot, Kossuth Lajost, Petőfit, br. Eötvöst, Aranyt, Jókait, Andrássyt stb. látjuk. A grohovoiak a Reesinából kivezetett ág mellett épült szegényes kallókban posztót mosnak, ezenkívül szőlőt művelnek; de a lakók egyrészt, a kiknek háza és részben földje is elpusztult, áttelepítették a magasabban fekvő Cosalaba és S. Caterinába. Grohovo mellett van a Reesinának egyik érdekes zuhataga, túl rajta a hegylejtőn lomb és fenyőerdő; a kopár Karszton Grohovótól északnak *Podberg* és *Lopáca*, a legszélsőbb alközségek, Krajna és Horvátország határán.

Alközségek.

Reesina-völgye.
Grohovo.

HALÁSZBÁRKÁK.

FIUME LAKOSSÁGA.

Osszes lakosság.

FIUME polgári lakossága az 1891-iki népszámlálás szerint összesen 29,494 lélek. Az 1880-iki népesség száma csak 20,981 volt; tehát a legutóbbi évtized alatt 8513 lélekkel szaporodott. A szaporodás e szerint nem kevesebb, mint 40·57%. Fiume a legutolsó népszámlálási decenniumban Magyarország legnagyobb arányban gyarapodott városának bizonyult; népszaporulatának arányszáma ez évtizedben még Budapestét is felülmúlja. Még szembeötlőbb a szaporodás, ha a korábbi évek népszámlálásainak adatait nézzük. 1870-ben 17,884 lakosa volt a városnak, 1855-ben meg éppen csak 13,049. A múlt század végén 6720 lakosa volt a városnak. Száz év alatt lakosai számának növekedése nem kevesebb, mint 339%. A legutóbbi negyven év alatt szaporodása 126%; e tekintetben az összes magyarországi városok közt a második helyet foglalja el. Csupán Ujvidék múlja felül a maga 147%-ával; mögötte marad Temesvár (125), Pécs (122), Kassa (121).

Népszaporodás.

A lakosság számának emelkedése egyenes viszonyban áll a kikötői forgalom óriás mértékű növekedésével; sőt az eredmény bizonyára még nagyobb szaporulatról tenne bizonyosságot, ha Fiume térbeli terjeszkedésére elég megfelelő hely lenne, minthogy ma nem csekély számmal vannak még magyarok is, a kik a szomszéd horvát Szusákon kénytelenek lakást venni, mely város legújabbán éppen a Fiumében foglalkozók, tehát voltaképen Fiume lakosságához tartozók által indult meglepő fejlődésnek. A Szusákon lakók pedig már nem szerepelnek Fiume népességében.

Bevándorlások.

A lakosságot, a bevándorlók növelték legnagyobb mértékben. Leginkább a szomszéd horvát megyék, Isztria és Krajna, meg a szigetek járultak szaporításához. A krajnai és isztriai bevándorlók nagy száma arról tanuskodik, hogy a magyar kikötő város vonzó képessége a szigeteken túl, az osztrák szárazföld egy nagy ívszeletére is kiterjed. A 29,494 lakos közül ugyanis fiumei születésű volt 14,563, vagyis nem egészen fele a lakosságnak; budapesti 166, más magyarországi megyebeli 962; horvát-szlavonországi 3428, az ausztriai tartományokból 9302, tehát majdnem harmada az összes lakosságuk. Az ausztriai illetőségűek közül görz-gradiskai volt 3815, krajnai 2613, trieszti 956, dalmátországi 683.

Anyanyelv.

Fiumében, már a város politikai helyzeténél fogva is, első sorban a nyelv kérdése érdekel bennünket. A sok ellentétes és irányzatos hírlelések-

kel szemben mindjárt az 1891-iki népszámlálás megejtésekor Fest Aladár foglalkozott behatóan ezzel a kérdéssel, kiterjeszkedve nemcsak a különböző anyanyelvűek statisztikájára, de azok topografiai és társadalmi elhelyezkedésére is. Kimutatta, hogy sem az olasz, sem a horvát anyanyelvű lakoságnak nincs abszolút többsége Fiumében; a relativ többség pedig az olaszé.

A lakosság anyanyelv szerint következőleg oszlik föl:

Olasz	13,012	vagyis	44·1%
Horvát (illir)	10,698	„	36·6 „
Szlovén (vend)	2,780	„	9·4 „
Német	1,495	„	5·0 „
Magyar	1,062	„	3·6 „
Egyéb	347	„	1·3 „
Összesen . .	29,494	vagyis	100%

FIUME. — A RECSINA ZÚGÓJA GROHOVONÁL.

Külön vizsgálat tárgyává téve a belváros és az alközségek nyelvviszonyait, a következő eredményre jutunk:

A belvárosban az olasz elem van túlsúlyban, a mennyiben a lakosság 56%-át teszi; a horvátok ellenben csak 24%-át, tehát nem egészen negyed-részt. A magyar itt kevéssel több a városi átlagnál, nevezetesen 4%. Az alközségekben ellenben a horvát elem a túlnyomó, még pedig 56%, míg az olaszok csak 26%-át teszik a lakoságnak.

Az olasz elem haladó arányban fogy a belvárostól való távolsággal. Legerősebb *Plasséban*, melynek még ezerhét száz olasz anyanyelvű lakosa van; *Cosalában* még közel ezer (977) vallja anyanyelvének az olaszt; *Drenovában* már csak *tizennégy*.

A más nyelvűek az alközségekben valamivel gyöngébb számmal vannak képviselve. (Vend 8·4%, német 4%, magyar 3%). Drenovára már

egy sem jut belőlük; az alközségnek közel ezer főnyi lakossága, a tízennégy olasz kivételével tiszta horvát.

A mezei lakosságban tehát a horvát, a városiban ellenben az olasz nyelv dominál.

1881 óta az olaszok kevés tért nyertek, szaporodtak az összes lakosság 0·2%-ával; a németek erősebben 0·7%-kal, legnagyobb arányban a magyarok, az összes lakosság 1·8%-ával; ellenben fogyott a horvátok száma az összes lakosság 1·4, a szlovéneké 1%-ával. A horvát elem tehát, ha nem is nagy arányban, de tért veszített. A lakosság anyanyelve ugyanis százalékokban kifejezve, következő volt a két időpontban:

	1881.	1891.
Olasz	43·90%	44·1%
Horvát	38·0 „	36·6 „
Szlovén	10·4 „	9·4 „
Német	4·3 „	5·0 „
Magyar	1·8 „	3·6 „
Más	1·1 „	1·3 „

Olaszul a belváros lakosságának több mint 80%-a beszél; az alközségek lakóinak szintén több mint fele, 53%-a tud olaszul. Az olasz nyelv tehát határozottan uralkodik a horváttal szemben.

Magyar nyelv. A magyar nyelv tudása fokozatosan terjed a bennszülött olasz és az idegen elem közt. Számbelileg az olaszok s aránylag a németek tanulják leggyorsabban a magyar nyelvet. Fiume nem magyar ajku lakosai közül 1881-ben még csak 103-an tudtak magyarul; 1891-ben már 687-en. A magyarul tudó idegen ajkuak száma tehát nem kevesebb, mint 567%-kal nőtt. Még pedig:

	1881-ben	1891-ben
Idegen ajku volt	20,598	28,432
Ebből magyarul beszélt	103 (0·48%)	687 (2·4%)
olasz	44 (0·47%)	314 (2·4%)
horvát	13 (0·16%)	116 (1·0%)
szlovén	4 (0·18%)	14 (0·5%)
német	36 (4·0 %)	203 (12·9%)
más idegen	6 (1·9 %)	40 (11·5%)

Férfiak és nők. A lakosok közt aránytalanul nagy a nők száma. 1000 férfira átlag 1100 nő jut, a mi igen magas az országos átlaggal szemben, mely szerint 1048 nő jut 1000 férfira.

Korcsoportok. Korcsoportok szerint felosztva, a következő eredményeket találta az 1891-iki összeírás (%-okban):

	Férfi	Nő	Együtt
0—15 éves	32·85	30·32	31·53
15—40 „	41·89	44·84	43·43
40—60 „	18·27	17·36	17·79
60 éven felül	6·99	7·48	7·25.

Az öregeknek kevésbé kedvez Fiume égalja, mint az ország sok más városában, minthogy az országos átlag szerint a városokban 7·63% a hatvan éven felül levő ember.

Családi állapot. A férfiak közt nőtlen 36·95, nős 58·34, özvegy 4·51, elvált 0·20%. A nők közt hajadon 36·33, férjezett 50·41, özvegy 13·10, elvált 0·16%. Az elváltak aránylag kis száma mellett érdekes műndenesetre a nőtlen férfiak

kis arányszáma. Budapesten kívül még egy sor vidéki város kedvezőtlenebb helyzetet mutat ebben a tekintetben. Feltűnőbb az eredmény, ha számba vesszük, hogy Fiume kikötő városa, a hol sok nőtlen fiatal ember tartózkodik rövid ideig, átmenetnek tekinthető alkalmazásban. Zágrábban a férfiaknak közel 51%-ka nőtlen; Sopron, Pozsony, Kolozsvár, Kassa, Győr, Nagy-Várad, Maros-Vásárhely, Komárom, Temesvár sorjában mind több nőtlen férfit látnak falai között.

A mi a lakosok általános műveltségi fokát illeti, Fiume körülbelül közép helyet foglal el az ország városai között. Abszolút véve azonban műveltségi mértékül természetesen nem alkalmazhatjuk Fiuméra nézve föltétlen azt, hogy lakosságának hány százaléka tud írni és olvasni, mert egy nagyobb számú bevándorlott műveletlen munkástömeg mellett nagyszámú értelmiség lakja, sőt az értelmiségi osztályhoz nem számított osztályok iskolázottsága és műveltsége több más városok ugyanazon osztályainak műveltségénél

Általános
műveltség.

Az írni és olvasni tudók száma következőképen csoportosul:

Olvasni és írni tud 8842 férfi, azaz 74%, 7857 nő, azaz 59·18%. Csak olvasni tud a férfiak 0·52%-ka, a nők 1·09%-ka. Sem olvasni, sem írni nem tud a férfiak 25·29%-ka, a nők 39·73%-ka. Fiuménál jobb helyzetet találunk az általános műveltség tekintetében Selmeczbányán (a férfiak 79·47%-ka), Székesfejérvárott (85·98), Győrött (85·69%), Sopronban (87·03%), Kassán (82·02%), Nagyváradon (78·45%), Debreczenben (78·95%), Temesvárott (79·38%); ellenben mögötte áll Zombor (49·32%), Szabadka (42·58%), Arad (71·12%), Versecz (72·25%), Kecskemét (64%) stb.

Határozott a haladás ebben a tekintetben is 1869 óta. Ebben az esztendőben az olvasni és írni tudó férfiak arányszáma csak 53·81%, a nőké 40·33% volt; a gyarapodás tehát a férfiaknál 20·19, a nőknél 18·85%.

A mi a lakosság vallási viszonyait illeti, Fiume egyöntetű képet mutat. Általában katolikus város; a benszüllött ritka kivétellel az. A különböző felekezetek hívei a betelepedett magyarokból és idegenekből kerültek ki. A róm. katolikus vallásúak száma az összes lakosságnak 96·57%-ka. Szám szerint volt Fiumében 28,483 katolikus, 13 gör. katolikus, 145 gör. keleti, 98 ág. evangélikus, 225 ev. református (ez utóbbiak egy egyházközségben), 1 unitárius, 40 más keresztény felekezetbeli, 489 izraelita. (Az egyesült ág. ev. és ev. ref. egyház kimutatása összesen 289 lelket vesz számba a két prot. felekezetnél.)

Vallás.

A 29,494 fiumei összesen 1827 házban lakott. A házak száma 1880-ban csak 1503 volt, tehát 1890-ig 326-al, vagyis 21·56%-kal szaporodott. A városi építészeti hivatal adatai szerint az 1891—1895. években 298 új házat építettek Fiumében, még pedig 74-et a belvárosban, 224-et az alközségek területén. Ha az 1891-iki szaporodást összehasonlítjuk a népesség 40·57% szaporodásával, ki kell tűnnie a lakóházak elégtelenségének, a minnek következménye az állandó panasz tárgyául szolgáló lakásszükség. Azt nem lehet felhozni ellenvetésül, hogy többnyire nagy házak épültek s így csakis a lakások számának szaporodását volna szabad összehasonlítás tárgyává tenni; mert Fiumében azelőtt is a nagy, három- és négyemeletes házak voltak az uralkodók, s újabb időben már az alközségek rayonjában is hasonló terjedelmű házak épültek. De bizonyítja a házak szaporodásának elégtelenségét a lakosság szaporodásával szemben, a tapasztalati tényen kívül az a statisztikai számítás is, hogy a míg 1880-ban nem egészen 14 lakos jutott egy házra (13·94), 1891-ben már 16-nál valamivel több (16·14). A lakosok túlnyomó része, nevezetesen 63·36% ipari foglalkozásból él. E számban az önálló ipari munkások és eltartottjaik belefoglalvák. A nők majdnem ugyanakkora számban vesznek részt az ipari munkában, mint a férfiak. Az 1891-iki népszámlálás szerint ipari

Lakásviszony.

Foglalkozás.

foglalkozásból él 6681 férfi s 2352 nő: összesen 9033 személy; ezek eltartottjainak száma 9653 volt. Fiume iparos lakosságának többsége dolgában a második helyet foglalja el Magyarország városai közt. Csak Selmeczbánya előzi meg, hol a lakosság 64,94%-a él ipari foglalkozásból; ámde ezt a nagy százalékot a bányászat adja, melyet a népszámlálásnál szintén az ipari foglalkozások közé sorolnak. Mondhatjuk tehát, hogy az ország összes városai közt Fiumében lakik a legtöbb ipari munkával foglalkozó ember. Utána nyomban Kassa jön, s csak ezután a nagy gyáriparral bíró Budapest.

A napszámosok Fiumében inkább a kikötői és hajózási munkálatok szolgálatában állanak. Számuk így is tekintélyes, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy e munkálatokra igen sok Fiumén kívül, sőt Ausztria területén lakó egyén is jár be rendszeren a városba. Napszámos volt: férfi 798, nő 263, együtt 1061, eltartottjuk a legtöbb minden osztálybélié közt, nevezetesen 1645. Az egész lakosságnak 9,17%-a esik a napszámos osztályra.

A többi osztály következő mennyiségekkel szerepel: az értelmiség 621, eltartottjuk 1202, együtt 1823; a lakosság 6,18%-a. Szolgák az értelmiség-nél: 419 férfi, 3 nő. Őstermeléssel foglalkozik 607; eltartottjuk száma csak 559, minthogy nagyobb gyermekeik már maguk is keresnek. Járadékos volt 301 férfi és 519 nő; végül 843 katona.

CZIMER A VIANELLO HÁZON (VIA ARCO ROMANO).

FIUME NÉPE.

FIUME városának jelenlegi lakossága néprajzi tekintetben unikum az egész országban. Mennél inkább emelkedett és fejlődött a város, annál inkább özönlött ide a nép mindenünnen, de kivált Isztriából, Dalmáciából, Olaszországból és Magyarországból, s a lakosság zöme ma már a bevándorlottak konglomerátuma. Az őslakosság, az ó-város lakói, lassacskán levetik eredeti szokásai-

Fiumeiek
eredete.

kat, elfelejtik saját nyelvöket s helyébe az iskolák az olasz nyelv purifikált járását ültetik. A folytonos érintkezés, gyakran családi kapcsolat a bevándorlottakkal egyre fogyasztja a jellemző szokásokat; pár évtized még s a fiumei típus teljesen kiveszett.

A törzsökös fiumei nép az ó-városban lakik; e városrészt szlávosan gomilának mondják, a mi körülbelül szennyhalmazt, szemétdombot jelent. Eredete a középkorba vihető vissza, a mikor a várost védőfalak övezték s a lakosság térben nem terjeszkedhetett, tehát a levegőbe épített. Ez közös jellemvonása minden régi olasz városnak. Az utcák szűk, alig pár lépésnyi sikátorok, apró zeg-zugok, minden talpalatnyi tér beépítve, a terek parányiak, míg az egymással pár lábnyi távolságból farkasszemet néző házak 2—3 emeletesek. A földszinten rendszeren mészáros-, aranymíves-, kosaras-, zsib-árus-, rőfösbolt vagy koresma van, a többi része pedig lakásnak van berendezve; még a padláson is laknak, azért a fehéreneműt is az utcán kénytelenek szárítgatni. A szegénység leleményesekké s jó barátokká teszi az embereket; az átellenes szomszédok az ablakok közé az utcán át rudat tesznek s arra aggatják a mosott ruhát; a padláslakók pedig a tetőre teregetnek.¹⁾

Lakás.

Járjunk végig egy óvárosi házon s lépünk be mindenekelőtt a földszinten levő osteriába (koresmába). Barátságatlan homály fogad, mert az utcáról nagyon is csekély világosság szűrődik be; néha 4—5 lépcsőn kell lemennünk. A helyiség közepén csupasz hosszú asztal huzódik, mely felett gyéren világító petroleum-lámpások lógnak, itt-ott ma már gázlángok csövei is láthatók. A fal mellett hatalmas ászokfákon 4—5 hektós lepecsételt hordók sorát látjuk; egy, esetleg két hordó — egyik fehér, másik vörös borral tele —

Osteria.

¹⁾ Valamikor a hidon túli üres telkeken történt a szárogatás s innen nyerte nevét is a kis horvát Szusák község (sušit-szárogatni). Ma már paloták foglalják el azokat a telkeket.

esapra verve s a hordó falán ökölnyire nyomtatott szám (28—32—36) jelzi a bor árát. A fogyasztó közönség saját szemeláttára kapja egyenesen a hordóból a bort s a koresmáros kereszteléssel nem foglalkozhatik. Erre nemcsak a szokás, hanem a szükség is kényszerítette a népet, mert pénzének se hire, se hamva.

A koresma hátulsó részében áll a terjedelmes nyitott tűzhely, a hol a gazdasszony szorgoskodik; módjában van bárkinek, hogy a fazékba vagy a lábasba belenézessen s meggyőződhessen, mit kap enni. Valamikor előre ki is alkudták a husdarab vagy hal árát, de ma már a porziózás teljesen kiszorította ezt a szokást. Az osteriában maga a gazda vagy családjának egyik tagja szolgálja ki a vendégeket, azért a borraivalót hirtől sem ismerik. No de mint minden rossz, úgy lassacskán ez is csak elterjed; nem a törzslakók, hanem az idegenek terjesztik.

A mint leülünk a hosszú asztal mellé, melyre a figyelmes gazda csak-

FIUME. — KARSZT-OMLÁSTÓL MEGRONGÁLT HÁZ GROHOVOBAN.

hamar asztalkendőt terít, s körültekintünk, az egyik sarokban kis mécesesen akad meg a tekintetünk: a boldogságos Szűzanya képe előtt ég az örök-mécs. Ez elmaradhatatlan kiegészítő része minden osteriának. Ha valahol van igazi demokratizmus, azt csakis az ilyen kúrta koresmában találjuk fel; a keze keserves munkája után élő szegény napszámos mellett nem szégyenkezik a kaputos tanult ember s igen gyakori az eset, hogy a legkedélyesebb beszélgetésbe ereszkednek; a legritkébb, majdnem a lehetetlen esetek közé tartozik, hogy valakinek alkalma legyen megbotránozkodni a tisztelet hiányán.

Napközben az osteria üres, mert mindenki a dolga után lát, de a nagy bóra ilyenkor is oda tereh a népet; este felé, vagy ahogy Finnében szokták mondani, Ave Maria után kezd népesedni s télen 10 óra körül, nyáron meg éjjeltájt ürül ki.

A tulajdonosok kifogylatatlank a leleményességben, hogy milyen

ezímert adjanak korezmájuknak. Egykor igen híres volt, (még a velencei uralom hagyományja), ma már nagyon lejárt a gondola; keresettek a két Napoleon, a zsandár, a kóta (ritornello), Pescheria, Circolo, Gallo, Pavon, Pozzo d'oro, Vaporetto, Kate, Angelo, Società, Mosehenizze, Albona, Milano, Spalato, Fiume, Pirano, America, Italia s az angol matrózok fészkei: London és Cardiff House lebujok.

Rendes ezímer, kivált az útféli korezmákon a „frasca”, fenyő vagy bábérlombos zöldág, melyet a falra erősítenek.

A földszintről a feljárat az emeletre vagy a kapu alatt, vagy a ház oldalain van; rendszeren falépeső vezet oda. A fából épült folyosóról van a bejárás az egyes lakásokba; a tiposus ó-városi ház a felhalmozott faanyag miatt valóságos fészke a tűz-veszedelemnek. A folyosóról rendszeren a konyhán át jutunk a szobába. A konyha közepén a terjedelmes nyitott tűzhely áll, melynek rostélyán faszén tüze mellett főzik a család nagyon is takarékos élelmét. A szegényebb lakók beérik ketten egy tűzhelylyel, mert egy szobához rendszeren csak fél konyha jár. A konyhából jobbra és balra nyílnak a lakószobák, melyeknek butorzata nagyon szegényes. A szűk szobák levegője, kivált, ha a család népesebb, nem a legogészségesebb.

Az ó-városban két emeletnél kisebb házat nem találunk, minek okát a középkorban kell keresnünk, a mikor a várost fal övezte s házakat inkább a levegőbe kellett építeni. A fiumei korzón, tehát a fő utcán is van egy három emeletes ház, mely alig három méter széles s bejáratát egy bolt, illetőleg a szomszédház bejárata képezi. A házak egymás hátán szorongnak s nagyon is gyakori a közös tűzfal nemesak az ó-városban, de az újabb építkezéseknél is.

A tűzfalak, az épület alapfalai valóságos várszerű építmények: vastagságuk nem ritkán meghaladja az 50—60 emt., míg az elválasztó falazatok szerfölött vékonyak, alig egy téglányi szélességűek, sőt a téglák néhol ölkre vannak állítva. A lakáshoz hiába kérünk vagy várunk padlásrészt; a fővárosok pinzelakóit Fiumében a padlásalakók helyettesítik.

A ház teteje lapos piramis alakú s kivétel nélkül eserépszindelyvel fedett. A fedés módja, mely kétségkívül festői hatású, meglep minden idegent; a eserepek nem egyenesek, hanem ívszerűleg hajlottak; a totó léczetére először lerakják a eserepeket olyformán, hogy azok konkáv oldalukkal felfelé tekintenek:

FIUME. — A PIAZZA MÜLLER.

Építkezés.

Tetőzet.

ezután az űrt kitöltve vakolattal, rárakják a konvex-eserepeket

úgy, hogy a konkáv fordított két eserép között az összekötő kapcsot egy konvex fordított eserép képezze. Legtalálóbban *hullámos tetőnek* mondhatnók e fedési módot, mely olyan ökonomikns munkálat, a melyre a természet, a tapasztalat és a szükség vezette a népet. Nemesak a tenger felé irányuló erőszakos, nem ritkán robbanásszerű északkeleti helyi szél, a *bora tette* szükségessé a hullámos tetőfedést, de a vizgyűjtés is, mert a természet mostohán bánt el viz dolgában a Karszt-vidékkel, azért a nép az esővizet kénytelen szükségleteinek fedezésére eziszternákba gyűjteni. Fiume maga bővelkedik forrásvizekben, de már a magaslatokon eziszternákat építenek ivóvíz gyűjtése végett.

Kémény.

Külön tanulmány tárgyát képezhetné a kémény, mely éppen az ellentétes légáramlások miatt keresztül-kasul van lékelve. A legritkábbak közé tartozik a kúpalakban észak-déli nyílással épült kémény; gyakoribb az, mely kúpalakra ugyan, de nyugat-keleti nyílással rovátkosan épült azért, hogy ha a füst a zárt kúptetőről visszaverődik, a rovátkokon menekülhessen. A nyílások iránya azért kerüli az észak-déli irányt, mert a bóra is, a sirokkó is visszanyomja a füstöt. A leggyakrabban előforduló, de a legkomplikáltabb alak, mert nemesak a két fő légáramlással vet számot, hanem a borino, maestral, libeccio, provenzali stb. helyi szelek ellen is védekezik, az a kémény, melynek teteje lapos, csak éppen a közepén van egy kis kalapszerű dudorodás, melyet apró lyukak környeznek; a kémény négy oldalán kupakjával lefelé kacsintó pipaalku esöveken távozik a füst. Sokszor még ez sem elég s ekkor a kémény oldalain, ha kell, mind a négyen, rendszeren azonban csak kettőn, lyukat fúrnak s beléje esőszerűen két tetőépítésre használt eserépszindelyt vakolnak. A kémény helye nincs meghatározva, jöhet az a szélekre vagy a középre tetszés szerint; az ó-városban nem ritkán 5—6 kéményt is láthatunk egy esomóban egymás mellett.

Nemzetiség.

A fiumeinek hazája és nemzetisége még ma is: Fiunan de Fiume, éppen ezért hazafiságukról igen gyakran kétes nézetek kaptak lábra. Magyarország sanyaru napjaiban Fiume népe Horvátország és Ausztria között lebegett, de viselkedése igen hazafias volt, sőt még azután, az elnyomatás korszakában is a horvát főispánnak ostromzár alá kellett helyeznie a várost; számosan menekülni voltak kénytelenek, hogy életüket megmentsék. A jó nép az erőszaknak kénytelen volt engedni, de, hogy ne kelljen horvátnak lennie, egyszerűen fiumeinek vallá magát s ez annyira átment a vérébe, hogy még ma is ez a politikai hitvallása. Alig áldozott le az abszolútizmus napja, megzendült a dal a nép ajkán ¹⁾:

Dal' albero piangente
Le foje casca giù ;
Abasso i Croati,
Che no i comanda più !

Hullik a levele
Szomorú fűzfának ;
Le a horvátokkal,
Már nem paranesolnak !

és megszólal a hazaszeretet hangja :

Le discordie e i giorni amari
Alontanò Iddio da noi,
E ritorna coi Magyari
La primiera libertà

Visszavonással, zord napokkal,
Nem sujt többé Isten nálunk
S visszatér a magyarokkal
Előbbi szép szabadságunk.

¹⁾ L. Kőrösi S.: Adalékok Fiume néprajzához 16. l.

Sőt a népdal ki is fejezi egyenesen:

Ma cossa fosse de sta Fiume,
Se nol fossero i Magyarì?
Se podria su quatro carri
Trasportare la zittà!

Mi is lenne Fiumébül
A magyarok nélkül?
Négy szekéren Ipricsomba
Elmehetnénk mindenestül.

Manapság a törekvés a szeparatizmusra Fiumében csak éppen olyan értékű, mint az ország bármely szabad királyi városában; törekszik autonóm jogainak fenntartására, a nélkül azóban, hogy a hovatartozandóság kérdése még csak kétség tárgyát is képezhetné tudatában.

A nép úgy gondolkozik, hogy Fiume csakis Magyarországgal nézhet jó sors elé, mert Ausztria Trieszttel szemben elnyomná; Olaszország pedig a saját kikötőit se tudja megmenteni az elposványosodástól, mire példa az

FIUME. — RÉGI HÁZAK A CORSON.

egykor hatalmas Velenceze; hogy Horvátországtól mit remélhet, azt látta az abszolutizmus korában. Jellemének alapvonása a kedélyesség, a jó kedv; a jónak sohasem elrontója. Ha társaságban van, bármily komoly dologról legyen szó, pár mondással képes általános derűtséget kelteni. A barátságot nagyon keresi és becsüli; nyílt, őszinte, beszédes és pár perc alatt bizalmas, mert mindenkiiben csak becsületes embert lát. Az áluok, hamis emberről azt mondja, hogy rabló s szerinte a jó káromkodás többet ér, mint a hazug imádkozás. A munkát nem kerüli, sőt semmiféle foglalkozást sem tart lealacsonyítónak, ha abból hasznot lát; látunk férfiakat, akik kofálkodnak, hagyományát, gyümölcsöt árulnak, sőt a halas és dinnyés kofák kizárólag férfiak s munkásságuk gyümölcse nem is marad el. A fiumei általában szeret jól

Népjellem.

élni, szívesen szüresöli a jó bort; de vigyáz az egészségére s megbecsüli a pénzét.

Köresmázás.

A köresmákat nagyon látogatják, bár a rossz akarat sem foghatja rájuk, hogy iszákosak volnának, de hát az ő háztartásukban már az úgy van berendezve, hogy az asszony nem igen várja vacsorára az úrát. Azért a fiumei ember, ha nehéz munkáját végezte s megkondul az esti harangszó, betér a már megszokott köresmájába, pár falatot nyel s iszik rá pár korty „domatye” (hazai, fiumei) vagy dalmát bort s aztán elbeszélget az ott minden napos ismerősökkel, sőt néha malomüzőnek kártyával is elmulat. Ezeket a tisztára olasz vonásokat betetőzi az extremitás a lelkiekben; vallásos őszinte szívből, eljár éppen olyan szívesen a templomba, mint a köresmába, de erősen káromkodik is akár a magyar; de ha ugyanakkor templom előtt vezet el az útja, nagy-szerűen leveszi a kalapot. A mily esendes a templomban, éppen olyan lármás a köresmában s ha öten-hatan ülnek egy asztalnál, alig lehet szót érteni, kivált, ha még kártyáznak is.

A zene s a művészet iránti vonzalmat olasz őseitől örökölte. Megtakarított garasaiból szívesen áldoz, csakhogy zenét hallgasson és színi előadást láthasson.

Nők

A nők általában esinosak. A termet, az arez, a hajszín, az orr, a száj, szóval a testnek egész alkata román eredetre vall, melybe azonban idővel belevegyült sok szláv vonás is. A fiumei nők jellemének rajzát összeállíthatjuk a fiumei közmondásokból, mint apró mozaikból. A szerelmes fiumei szépnek a barna sokkal kedvesebb, mint a hideg szőke, mert közmondásában ist azt vallja, hogy többet ér a barnának egy lába, mint a szőkének az egész teste.

A leányszív arra termett, hogy szeressen, mert hát a szerelmet elrejtteni nem lehet; csakhogy a fiumei szülő gondos körültekintéssel őrzi szemefénye jó hírét, hogy senki se közeledjék hozzá csupán esélesap udvarlási szándékkal.

Az nem történhetik meg, hogy a fiatal ember a házba járjon, mert rögtön megkérdezi tőle, hogy mi járatban van? Az azonban nemesak nem ritka, sőt igen gyakori eset, hogy gyermekszívek lobbannak lángra s a szülők a várakozást az évek hosszú során át nem tartják akadálynak, hogy a fiatalok mint jegyesek szeretkezzenek s jól kiismerjék egymás jellemét, természetét mert:

La donna bisogna praticarla un jorno,
un mese e un istà per saver che odor che
la ga.

Az asszonyt tanulmányozni kell egy
nap, egy hónap s egy nyáron át, hogy meg-
tudjuk, minő illata van.

A nők általában megértik legtermészetesebb hivatásukat és álszeméremmel éppen nem burkolják el, sőt nyíltan bevallják mindenkor, hogy ők a prolifikáció kiváló tényezői. A fiumei nő éppen nem ledér. Vallásos, de nem fanatikus. Ellenben, mint az olaszok és szlávok rendszeren, nagyon babonás. Általában vig kedélyű, maga is tréfál, de el is érti a tréfát, anélkül hogy könnyelmű volna; dolgozik, de nyugszik is. Az anyák nem nagyon zaklatják leányaikat a házi munkával; ugy is kijut a részük belőle, ha a maguk asszonyai lesznek.

A fiumei nők, éppen azért talán, mert esinosak, kétségkívül tetszeni vágyók s ezért a piperének és divatnak nagy kedvelői. A ruházkodásban, a haj fésülésében és kisütésében nagy művésznők, a mi első tekintetre megnyeri az idegenek tetszését.

Az anyá, szigoruan vigyáz leányára, a ki, mentől nagyobb, annál

inkább barátnőjét látja az anyjában. Az anyai tekintélyre igen sokat adnak.

A példaszó szerint a fiatal ember, elérendő szándékát, a mamának hízeleg:

Chi vol la fia, basi la mama

Ha akarod a lányát, csókold meg az anyját.

Ennek a hű barátnőnek pártfogása mellett iparkodik tehát a leányka szívébe belopózni. Mikor aztán a szerető pár annak rendje s módja szerint egyesül és külön fészekre száll, a férj megbecsüli élete párját s a nő kerüli az alkalmat a féltékenységre.

Női foglalkozások.

A fiumei nők a szakácművészethez keveset értenek, finom ételek készítésével egyáltalán nem is törődnek. E tekintetben tökéletesen megegyeznek az olasz háziasszonyokkal, kiknek férje minden ünnepnapon jól megrakodik a ezukrásznál, mielőtt ebédre haza megy.

A népleánygyermekai közt két kiváló foglalkozási módot találunk: legtöbb köztük a tabachina (dohánygyári munkásnő) s a sartorella (varróleány.) Az előbbi alacsonyabb foglalkozás, az utóbbi az elitet képezi. Mindkét rend megegyezik abban, hogy kalapot nem visel, de esinosan és mindig a legújabb divat szerint öltözködik.

Mihelyt azonban a tabachina vagy a sartorella konty alá jut, ha csak valamelyest is teheti, kalapot tesz föl. A ki konty nélkül hódol e szokásnak, azt erkölcsileg már elbukottnak tekintik.

*

A fiumei nyelvről írni sokkal bajosabb, mintsem hihetnők. A kik eddig a néprajzhoz adalékokkal járultak, egyszerűen odavetették, hogy a fiumei nyelv a velenczés lágyító nyelvjáráshoz tartozik. Ez teljesen igaz is az olasztságot illetőleg; de ezzel még nem jellemezték magát a fiumei nyelvet. Nem lehet tagadni, hogy a legújabb időben majdnem járványszerűleg lépett fel az italianizmus Fiumében s irtó háború dúl minden ellen, a mi a szláv rokonság mellett szólna; de a tudomány világánál ezt a törekvést még politikailag sem tartjuk megokoltnak, habár az abszolutizmus emléke azzá is teszi. Mert még élénk emlékezetében él a fiumeieknek az a drákói szigor, melylyel iskoláiból az olasz nyelvet kitiltották, s minden tantárgyat horvátul tanítottak. A pártállás nélküli kritika azonban sehogyssem szegődhetik e törekvés szolgálatába s miután a mai, alig pár évtizedes olasz Fiumének nincs oka

Nyelv.

FIUME. — RÉSZLET AZ Ó-VÁROSBÓL.

szégyenkezni a szláv rokonság miatt, kövessük az egyedüli helyes utat; az igazságot.

Történeti tény, hogy Fiume őslakossága szláv törzsből eredt, tehát eredetileg a szláv nyelvet beszélte, sőt ezt az olasz civilizáció még ma sem tudta kiölni. De a lakosságnak, ha a Földközi tenger medencéjében számottevő elemmé akart lenni, feltétlenül el kellett sajátítania az olasz nyelvet. A középkor utolsó századaiban a velencei oroszlán kerítette karmai közé Dalmáciát s a szigeteket, velük Fiumét.

A lakosság elsajátítja a hatalom nyelvét, de másrészt megtartja saját szláv nyelvét is. E körülmény bővebb megvilágítására vegyük szemügyre a magyar-horvát tengerparton jelenleg is meglévő nyelvi viszonyokat. Bucari, Portoré, Zeng s a szigeteknek és Dalmáciának tengerész lakói horvát anyanyelvükön kívül mind beszélnek olaszul. Fiumét is tehát a helyzet

A GROHOVÓI KALLÓK.

kényszerítette a kétnyelvűségre, a miből aztán önként származott a két nyelv irtó háborúja egymás iránt; szerencsésen ki is irtották egymást s létrehoztak egy harmadikat: a kettőnek zagyalékát, a mi aztán sem olasz, sem horvát.

Hogy az olasz nyelvnek sikerült a horvátot legyűrnie, annak természetes magyarázata a magasabb olasz műveltség s a nyelvészeti formák nagyobb zengzetessége.

Ha az ó-város sikátorain botorkálunk, lépten-nyomon hallhatjuk, kivált a vén anyókákat, a mint horvátul javában szapulják valamelyik ismerősüket s mikor jól neki tüzesednek, egyszerre olasz — már afféle fiumei ó-városi olasz — szóra perdül a nyelvük. Ha betérünk valamelyik kurta koresmába, a boroeska mellett politizáló nép ajkáról egyaránt hangzik a horvát és olasz szó; a piaczi kofák, a halárusok, a dinnyések, szóval a nép gyermekei soha és sehol sem tagadják meg az eredetüket.

Ha tehát a fiumei nyelvről van szó, akkor két nyelvvvel kell számot vetnünk: *a)* az ó-város szláv nyelvvel, a melyet semmiféle más szláv meg nem ért, *b)* a velenczés dialektussal, a melybe a szláv elem átszűrődött.

Az óvárosi fiumei így köszön: *Bon jorno siora gospa** (jó reggelt aszszonyom), a melyben — a mint látjuk — a köszönési forma olasz, míg a családi állapot jelzése horvát. Ha az egészségünkre kíváncsi, emigyen tudakozódik: *Sior gospodin kako stoju* (hogyan van, uram)? Feltűnő az, hogy a *sior* és *siora* soh'se maradhat el a *gospodin* és *gospa* elől. Ha hí valahová: *Hodi na spiciariju, na butegu, na kafetarin pod casin, kupit salama i persuta i ringe* (Gyere a patikába, a boltba, a kaszinó alatt a kávéházba, szalámit, sonkát és heringet venni.) Ha a gyerek rossz fát tett a tűzre: *Vrag te zel, cos ti ga fatto* (az ördög vigyen el, mit csináltál?) Mikor a régi szép időkről emlékezik, így sóhajt fel: *Jedanput se bila dobra vremena, altroche sada* (Valamikor járt csak jó idő, egészen más, mint mai napság!) — Fürge szeme csakhamar észreveszi az új czipőt annak a lábán, kivel beszél: *Si storila novi stivaletti* (vettél új czipőt? és elmondja véleményét: *Naj lepsi su stivaletti od rasa* (legszebb a bársony cipő.) Felette érdekes e szólásmód: *Ma si avara* (de fősvény vagy); a „si” a horvát segédigének egyes szám második személye: *ti si* (te vagy) két olasz szó közé ékelve.

A végrehajtó ellen így panaszkodik: *Escuzion mi delaju za sedam deset fiorini i som platil pervu ratu* (Megekkézváltak 70 fnt erejéig és az első rátát már le is fizettem). A szemrehányásnak és szidásnak módja: *Si lepi čovek, si pol sveta imbrojal* (szép ember vagy, a fél világot becsaptad). Az anya parancsolja a fiának: *opri ponestru* (apri la finestra, nyisd ki az ablakot) majd: *zapri ponestru* (tedd be az ablakot), melyben a *zapri* ige alak képzése meglepő; az olasz *aprire* horvátosított alakját elől „za” elöszócska fosztó jellegű igévé alakítja át, tehát a „za” szócskának éppen ellenkező értelme van, mint a horvátban. A *scudella* olasz szóból *sdela*, *sdelica* lesz a fiumei szájban, *lenuolo*-ból *lanzun*, *copertura*-ból *kerpatur*, *piatto*-ból *piat* stb. Ezrével szedhetnök össze az ilyen kifejezéseket.

Mindennapos az olasz igének horvátos ragozása pl. *molajte*, a *molare* igének parancsolója: *oldja el*.

Egy törvényszéki tárgyaláson a vádlott a bírónak ama kérdésére, hogyan akar vallani, olaszul-e vagy horvátul, a következőket mondja:

FIUME. — ÓVÁROSI SIKÁTOR.

*) Az olasz eredetű szavak dült betűkkel vannak szedve; a horvát közönséges betűkkel.

Ca gospodine, po hrvatski? Ma sam ja Recan! Zovim se Zanetto Kosta, rodil sam se va Reké, moja *profesion* je *mornar* (marinajo), ukrean sam va *trabakulu*, *chi se nominà* „Filotto“ *chi je cera* (ieri) *arival* iz Terstá, neznám ni pisat ni *legít*, nisam još nikada bil na *perzun* (prigione), ni ti pod *inkvizicijom*.

Hogyan uram, horvátul? Hiszen én fiemei vagyok! A nevem Kosta Zanetto, Fiumében születtem, foglalkozásom tengerész, a Filotto nevű trabakkolóra vagyok behajózva, amely tegnap este érkezett Triesztből, nem tudok se írni, se olvasni, soh'se voltam bezárva, de még kereset alatt sem.

A kérdésre, tudja-e, miért áll törvényt, így felel:

Znam gospodine, to će biti kak *mi se pará* (mi si pare) za one neke *bagatelice*, ke sam sinoć inél sa *garzunom* od *butige* od *kapelera* Mikulitića.

Pul *spiciarije* od Katići *incontrál* me je moj *kumpar* Menigo Kosta, pa me je *invitál* na mericu vina; a ja sam mu *respondil*, da sam *dakordo* (d'accordo), ako će ju platit; išli smo do *osterije* moje *kumarc* Micelina, gdje smo nasli više *person*, medju kojimi je bil i *garzín* od *kapelera* Mikuletića i zaceli smo *diskuriti*.

Va tin *diskurzu* potanecila se je ciela *societád* za nekakovu *morozu* (amorosa) od *kumpara* Meniga, jer je Mikuletićev *garzun* klepetal, da ju je *all'improvviso* trapál va jednom *kantunu* od Bakarčićevog *palazza* pul *bikarije* (beccheria), *chi ju je ondé kokulal* (coccolare.)

Tudom, uram, ahogy gondolom, az a esékélység lesz, ami a Mikulitics boltoslegényével történt.

A Catti patikája körül találkoztam Kosta Domokos komámmal és ő meghítt egy ital borra; én azt válaszoltam neki, hogy gyerünk, ha fizet; a Micselina komámasszony koresmájába mentünk, ahol egy esomó embert találtunk, köztük volt a Mikulitics kalapos legénye is s aztán elkezdtünk beszélgetni.

Az egész társaság résztvett ebben a beszélgetésben, mely Domokos koma bizonyos szeretőjéről folyt, mert a Mikulitics legénye azt kelepelte, hogy a Bakarčić-palota egyik sarkában a mészárszék mellett váratlanul éppen akkor lepte meg, amikor a szeretőjét szorongatta. Stb. stb.

A bíró tiszta horvát nyelven kérdést intéz hozzá, mire a vádlott így szól:

Ca gospodine? ja to ne *intendim*, neka se *dignaju* to mané va rečkom zajdku *spiegate*.

Mi ez, uram? én azt nem értem; szíveskedjék nekem azt fiemei nyelven megmagyarázni.

A fiemei nyelv, épp úgy mint a velencei dialektus, hangtanilag az olasz irodalmi nyelvénél sokkal lágyabb és édesebb, a keménységet a kiejtésben mindenütt kerüli; ime pár példa rá:

a) A *k* és *cs* hang (olvasd *c* betű) átalakul zengő *s*-é; (magyar *z*) buco (lyuk) helyett buso, croce (kereszt) helyett crose, ucel (madár) helyett usel, baciare (esókolni) helyett basar, sorcio (egér) helyett sorso pl.

No se pol cantar e portar la *crose*.

Nem lehet énekelni is, meg a keresztet is vinni.

Mejo eser *usel* de bosca, che *usel* de glieba.

Jobb madárnak lenni az erdőben, mint kalitkában.

Chi *basa* l' *bambin*, diventa compare

Ki megcsókolja a gyereket, koma lesz.

b) A *cs* hang (olvasd *c*) átalakul *z*-vé (magyar *cz*); *cercare* helyett *zercar*, *dolce* helyett *dolze* pl.

Chi *zerca*, trova

A ki keres, az talál.

Chi ga l'amaro in boca, no pol spudar *dolze*.

Kinek keserű a szája, nem köphet édeset.

c) A *k* hang (olvasd *c*) allhangú magánhangzók előtt *g*-vé lágyul: *rosicare* helyett *rosegar*; *amico* helyett *amigo*; *pecora* helyett *pegora*; *ubriaco* helyett *ubriago* pl.

O *roscga* sto osso, o salta sto fosso.

Vagy rágd el ezt a csontot, vagy ugord át ezt az árkot.

Val più un *amico*, che zento parenti.

Többet ér egy barát, mint száz rokon.

La disgrazia del lupo xe la fortuna de la *pegora*.

A farkas szerencsétlensége a bárány szerencséje.

d) A *ch* az *ia*, *io*, *iu*, *ie* előtt a magyar *ty* hangot veszi fel: *chiapar*=*tyapar*, *techiat*=*etya*, *teschio*=*testyo* és *cz* a kiejtésbeli jelenség tisztára horvát befolyásra vall.

e) A *p*-ből a fiumei szájban *r* lesz: sapon (szappan) helyett savon, scopa (seprő) scova, sapere (tudni) helyett saver, sopra (felül) helyett sovra pl.

Chi fa la barba al'asino, perde l'acqua e savon.

Scova nova scova ben.

Per saver la verità, bisogna sentir do bujardi.

La verità sta de sovra come l'ajo.

Ki szamarat borotvál, elveszti a vizet is, a szappant is.

Új seprő jól seper.

Hogy megtudjuk az igazat, két hazugot kell hallanunk.

Az igazság fenn úszik, mint az olaj.

f) Az *l* disszimiláció útján *r*-ré lesz: coltel (kés) helyett cortel pl.

El caval no ga cortel, ma ga denti.

A lónak nincs kése, de vannak fogai.

g) A keményebb *t* lágy *d*-re változik pl.

Avocado non ciamado.

Dai segnadi da Dio, zento passi indrio.

Fogadatlan prókátor.

Kit az isten megbélyegzett, száz lépésre attól.

h) A *gl* és *gi* ellágyul horvát befolyás következtében *j* hanggá: meglio (jobb) helyett mejo, peggio (rosszabb) helyett pejo, giorno (nap) helyett jorno, ragione (ész, igazság) helyett rajon pl.

El pejo fior ze quel del vin.

Ze mejo un bon perdio, che un falso Jesumio.

A legrosszabb virág a borvirág.

Jobb az igaz káromkodás, mint a hazug imádkozás.

i) A *t* és *d* igen szívesen kisiklik az *r* előtt: pietra (kő) helyett piera, padre (anya) helyett pare, padrone (gazda) helyett paron, pl.

Chi ga compagno, ga paron.

Debiti e pecai quanti i xe, no se sa mai.

Kinek van pajtása, van gazdája is.

Mennyi az adósságunk és bűnünk, azt soh'se tudjuk.

j) A szóból igen gyakran kimarad a *gl* hang és az előtte levő hangzó megnyúlik: figlia (leány) helyett fia, miglia (mérőföld) helyett mia pl.

Nissun sabo senza sol, nissuna fia senz' amor.

L'jorno dal Nadal al' Epifania crese meza mia.

Nincs szombat nap nélkül, nincs láng szerelem nélkül.

A nap karácsonytól három királyig fél mérőföldet nő.

k) Az *e* és *i* átváltozik a fiumei szájban *a*-ra: anche (is) helyett anea, indove (hová) helyett an dove, neanche (sem) gnanca (ejtsd nyánká), pl.

Ciò an dove? Cior un goto . . .

Minestra scaldà no ze bona gnanca per el malà.

Hékás hová? Egy kortyra . . .

A felmelegített leves még a betegnek se jó.

l) A kettős magánhangzókat a fiumei nyelv egyáltalán nem tűri: duo (kettő) helyett do, nuovo (új) helyett novo, duole (fáj) helyett dol, può (lehet) helyett pol pl.

Su do careghe no se pol sentar.

A chi stima, no ghe dol la testa.

Két széken nem lehet ülni.

A becsüsnek (zálogházban) nem föl a feje.

m) A metathesis nagyon gyakori: indietro (hátra) helyett indrio, drio; dentro (benn) helyett drento; tenga (tartson) helyett tegna, pl.

Aria de drio la schena . . .

Hátmögötti levegő (légvonatot) . . .

n) Fuori-ból fora lesz, quando megrövidül co-ra pl.

Se no se paga co se pol . . .

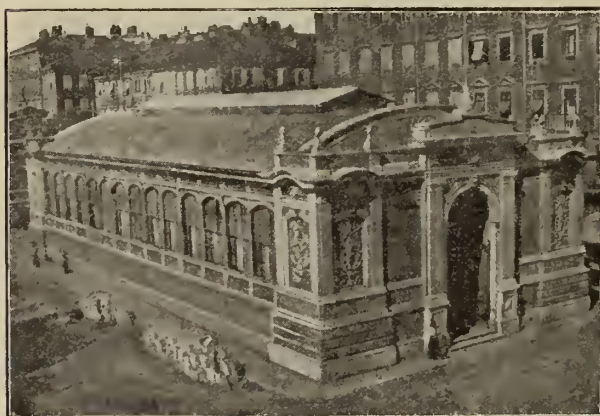
Va fora!

Ha nem fizetünk, amikor tudunk . . .

Takarodj ki!

A nyelvtani alakok közül érdekes közelebbről megtekinteni és összehasonlítani a személyes névmásokat kapcsolatban az *essere* (lenni) és *avere* (bíni) segítő igék ragozásával.

Irodalmi olasz	Fiumei	Magyar jelentése
Io ho	mi go	nekem van
tu hai	ti ga	neked van
egli, ella ha	el, lu ga	neki van stb.
noi abbiamo	nu gavemo	
voi avete	vu gavè	
loro hanno	lori, i ga	
lo aveva	mi gavevo	nekem vala stb.
tu avevi	ti gavevi	
egli aveva	lu gaveva	
noi avevamo	nu gavevamo	
voi avevate	vu gavevate	
loro avevano	lori gaveva	
Io ho avuto	mi go avudo	nekem volt
Io avrò	mi gavarò	nekem lesz.
Az <i>essere</i> (lenni) ragozása:		
Io sono	Mi son	én vagyok
tu sei	ti ze	te vagy. stb.
egli è	lu ze	
Noi siamo	noi sèmo	
voi siete	vu sè	
loro sono	lori ze	

FIUME. — VÁSÁRCSARNOK.

A többi időkbén nagyon csekély az eltérés. Említésre méltó nyelvtani jelenség az, hogy a mult részesülőnek az utolsó szótagja mindig elmarad, pl. *i ga ligà* (*legato*) *le gambe* — megkötötték a lábait; *no ga magnà(to)* *ne dormì (to)* — sem nem evett, sem nem aludt; *a caval donà(to)* *no se varda in boca* — ajándék lónak ne nézz a szájába. Egyeztetésnek híre sincs; ha az alany akár-

milyen is, az állítmány mindig egyes pl. I bezi *va via*, a pénz elmegy, *nissun la vede, tutti la sente* — senkisem látja, de mindenki érzi.

Kötőmódnak alkalmazásáról a fiumei olasz nyelv mit se, vagy édes keveset tud; legyen példa rá a káromlási forma: *Cristo t'amaza* — Krisztus öljön meg. Legfeljebb az egyes és többes szám harmadik személye mondható kötőmód alaknak: *che'l diga* (hogy ő mondja); (*che i diga* — hogy ők mondják).

A személyes névmásnak dativusa: *gli, le*, a fiumei nyelvben mindig *ghe* pl. *la madre ghe dise* (az anya mondja neki); *s ha* nőre vonatkozik, nagyobb világosság kedvéért utána teszi még: *la madre ghe dise a essa*.

A visszaható igealakok képzésénél legszembeötlőbb a horvát befolyás pl. *jogarse* (játszani) ragozása teljesen horvát.

Az olasz irodalmi nyelvben például a *giuocare* (játszani) ige nem visszaható alakú, hanem rendes eselekvő ige, a fiumei nyelvben pedig visszaható; ezt az alakot egyenesen a horvátból vette. Éppen ilyen a *dormire* (aludni) ige nek következő fiumei alakja is: *Me se dorme* stb.

A dativus ethicus csak is a horvát nyelven keresztül szűrődhetett a fiumei tájszólásba; annyi tény, hogy a tengermelléki horvát olasz beszédjét megfigyeljük, csak úgy zuhog a szájából a sok dativus ethicus, kivált ha elbeszél valamit pl. uton-útfélen halljuk bál után a dicsekvést: *E te me son divertido — i ti mi se divertil a fiumei szláv nyelvben; ha valakit elnászpángoltunk: E te ghe ne go dà — san ti ih dal; — Come la me se ga fatto cattivo — Wie schlecht sind Sie mir geworden!*

A horvát kölesönszavak száma légió és teljesen olasz mintára ragozódnak pl. styikon (pinty). *Co ero ragazzo, go piglià tanti styikoni*, — mikor gyerek voltam, annyi pintyvet fogtam!

A horvátból átvett némely szavaknak csak egyes számát használja, de azt rendes olasz ragozással pl. *cluca* (kilincs): *chiuder la porta colla cluca* — az ajtót kilincsesel betenni; (ó-város): *passar per la gomila* — az ó-városon átmenni; *scoropie* (tej-bőr): *deme pó de scoropie* — adj egy kis tejfölét.

Az idegen (különösen német) nyelvből átvett szavakat horvát kicsinyítő képzővel látja el a fiumei nyelv s olasz mintára ragozza pl. *la kaiseriza* — *le kaiserize* (császárszemle); *la butoriza* — *le butorize* (aprófa); *la frailiza* — *le frailize* (kisasszony); *la kelneriza* — *le kelnerize* (csaposleány) stb.

*

Az iskolák, a művelődési intézmények, szóval a modern kulturális áramlat, mint mindenütt, Fiumében is kiölik a régi szokásokat.

A régi jó szokás maradványa még az, a mi napról-napra ritkábbá válik a modern és állami élet követelményeinek terhe miatt, hogy a fiumeiek korán házasodnak. Alig nőtt ki a leány a kurta szoknyából, már énekl:

Menyegzői szokások.

Mamma mi go venti dui,
Vado su per ventium;
Se ritardo maridarme,
No me vol più nissun.

Anyácskám, húsz éves vagyok már,
Egygyel több ma-holnap már;
Ha férjhez menni nem sietek,
Akkor bizony kinek se kellek.

A fiú is alig rázta le az iskola porát és valahol mesterinas-éveit tölti, a mikor szive hajlama szerint menyasszonyt keres. Fiatalok, majdnem gyernekek még mind a ketten. Együtt bolyongnak naponkint esti 7 órától 9-ig a korzón, együtt rohannak a heti nagy takarodó zenéje mellett, együtt élvezik ünnepnapokon 12—1 óra között a térzenét.

Ez a hosszú ismerkedés teljesen kizárja a leánykérést, mert mind a két fél szülei már régen tudják szándékukat. A leány lassacska elkészítette — hol szülei segítségével, hol saját megtakarított filléreiből — ruháit, ágyneműjét, sőt a butorra is takargatott össze valamieskét; az akadályokat a legény is elhárította, leszolgálta katonaeveit, talált állandó munkát is; nincs más hátra, mint az esküvő.

A házasság-kötés formaságán a polgári házasságról szóló törvény alig változtatott, mert a szerető pár kivétel nélkül kikéri az egyház áldását is. A házasság-kötés rendes ideje az általában szokásos farsang, ami azonban nem zárja ki az évközi esküvőket. A jegyespár két koma kíséretében kocsin hajtat az anyakönyvvezetőhöz és innen a templomba; ha módosabb az esküvő, akkor nyoszolyó-leányok kísérik a jegyeseket, de a szülők vagy rokonok nagy ritkán. A templomi szertartás végeztével kocsira ülnek és megkezdik a kocsikázást; keresztül-kasul járják

a várost, mintha az ifju férj be akarná mutatni feleségét az összes ismerősöknek.

Valamikor, nem is olyan régen, még szokásban volt, de ma már nagyon ritkán fordul elő a czukorka-dobálás; mikor a násznép kijön a templomból, az egybeseregletteket confettivel dobálja meg. Különösen a menyasszony szokta bőven kikapni a részét.

A kocsikázás alkalmával a külvárosokba is kiruccannak s egy-egy ital jó domátye-ra meg-megállapodnak; persze hogy ott várakoznak már az ifju férj barátai, a kik nem ritkán muzsikáról is gondoskodnak.

Otthon szintén bőséges lakoma várja a lakodalmasokat s a vendégeket gyakran csak a hajnal veti haza. A házassághoz számtalan babona fűződik; miután ezek nagy része az évnek nevezetesebb ünnepeivel van kötve, azért

FIUME. — A SCOGLIETTO.

itt csak azokat soroljuk elő, melyek tisztán a házassággal vannak kapcsolatban.

Mielőtt a jegyespár a templomba lépne, a menyasszony pár krajezárt kér a vőlegénytől; ha ez a kérést teljesíti, nála nem lesz a pénznek maradása, mind a feleségének fogja adni; ha meg nem ad, ez rossz jel a fiatal asszonyra, mert a férje ura mind eliszsza a keresményét.

Mikor az oltár előtt letérdel a pár, a menyasszony beteríti ruhájával az egész lépesőt, hogy vőlegénye a ruhára térdelhessen; ez egyrészt megóvja a fiatal férjet a szemveréstől, másrészt az asszony odavarrja őt a szoknyájához.

A menyasszony nyitott lakatot rejt a zsebébe s az esketés alatt beesapantja, hogy férjét örökre magához lánezolja.

Jaj annak a vőlegénynek, aki az oltár előtt a menyasszonya ruhájára lép, mert a leendő felesége ugyanesak elhányja értte.

Ha a jegyesek már megindultak a templomba s utközben veszik észre, hogy valamit elfelejtettek, nem mernek visszatérni, mert házas életük örökre szerencsétlen lesz; ha meg a templomba menet ismerős akad utjukba, azt köszönteni vagy neki kezét adni nem szabad, mert biztosan boldogtalan lenne az életük.

Aki az új házas felek közül a nászjelen elfujja a gyertyát, az előbb hal meg, miért is égve hagyják, míg magától elalszik; aki ez éjjel előbb alszik el, az előbb is hal meg.

A szülők soba se kísérik el a nászmenetet a templomba, hanem a visszatérőket egy pohár borral otthon az ajtóban várják. A menyecske megizleli a bort s pénzt dob a pohárba, ami a napaasszonyáé, aki selyemkendővel vagy aranylánczezal — kiki ahogy teheti — körülkeríti a fiatal párt s így vezeti be a lakásba. A kendőt vagy lánczot a menyecske lakodalmi ajándékuul kapja.

Az új lakásba a fiatal pár minden nagyobb szertartás nélkül vonul be a lakoma után. Az új lakásba először szentelt vizet, sót, kenyeret, seprüt és egy képet kell vinni; a szentelt víz a családra áldást, a só bölesességet, a kenyér jólétet s a seprü tisztaságot jelent; a kép a családi tisztaság jelképe.

Mikor az áldott állapotban levő asszony nehezen szül, olajos üveget nyomnak a markába, hogy abba belefújván, az erőködéssel gyorsítsa a szülés lefolyását. A fiúgyermek mindenkor szivesebben látott vendég. A név választását egész családi tanács dönti el. A leánynyal hamar végeznek; legtöbbször Mária nevet kap az első leány, és tán sehol a világon nincs annyi Mária nevű leány, mint Fiumében. Ha fia az újszülött, akkor Checo (Feri), Beppo (Jóska), Gigi (Alajos), Giovanni (Jancsi), Piero (Peti), Tonin (Antal) mellett szavaz az ó-város tradícióihoz ragaszkodó öregek csoportja, míg a görög-római nagyságon lelkesedő műveltebb fiatalok örömezt válogatnak az Ettore, Mario, Silvio, Tullio stb. ezifra nevekben. Ha a névre nézve megtörtént az egyezés és fölkerített a santolot (keresztapát), vagy ha lány, a santolat (keresztanyát), koesiba ül a keresztszülő és egy eselédasszony, hogy a esesemőt a templomba vigyék.

Az egykori szokásokból csak a keresztelőhöz, illetőleg a gyermekekhez kötött babonák maradtak meg.

A míg a gyermek nincs megkeresztelve, nem szabad magára hagyni, mert a gonosz lélek kíséreléi.

Mikor a esesemőt a keresztvízre viszik, a pólyájába sót, kenyeret s virágvasárnap szentelt barkahamvat kell tenni, mindez megóvjja a szemmelveréstől.

Szerencsétlen az a gyermek, aki kedden vagy pénteken születik, mert nagy hamar árvaságra jut.

Mikor a gólya-néni a megszületett esesemőnek köldökét esomóra köti, ennek a külső része egy hét alatt magától lecsik; ezt el kell tenni s ha a gyermek hét éves lesz, oda kell neki adni, hogy oldja el. Ha sikerül felbontania, akkor okos és szerencsés lesz; ha nem, akkor buta és szerencsétlen. (Megvan Magyarországon is.)

Ha a gyermek először megy valamely házba, a markába sót és két nyers tojást kell adni, hogy értelmes ember legyen belőle.

A gyermeket, kivált a fiut, tán sehol sem dédelgetik és kényeztetik el jobban, mint Fiumében; meg is gyűl aztán vele a járó-kelő közönségnek s a tanítónak a baja. A szófogadás, a tisztelet megadása nem igen erénye neki, de igen is a szertelen lárna, hajigálás, állatkínzás, mely rossz szokását főleg a macskák megvakításában gyakorolja; azért is látunk Fiumében annyi vak macskát. Tiszteletlen viselkedésük miatt általánosan elfogadott esűf nevük lett a „mulo“, melynek szószerinti jelentése öszvér volna, de Fiumében utezai sulhanczot, kölyket, iskolás fiut jelent. Eme kiváló rakonezátlankodás okát talán a családi életben kereshetjük; a családapa kora reggeltől késő estig dolga után lát és a gyermekek kizárólag az anya gondjaira bízzák, a ki alig győzi a házi munkát s örül, ha a gyerekeket lerázhatja a nyakáról; így aztán a jó esemeték egész nap az utezán loholnak, magukba szedik a felnőttek káromkodását, trágár szavait stb.

A játékat a fiumei általában szereti; nemesak a gyermek, de a felnőtt is. A fiuk játékai közt említésre méltó a bakugrás, mely annyiban érdekes,

Keresztelői
babonák.

Gyermekek.

Gyermekjátékok.

hogy minden ugrásnál az első egy verssort mond s azt a következők ismétlik. A rendes mondóka ez:

1. Tasi, tasi Momolo,	Jeromoskám hallgass
2. Te darò luganiga;	Majd kolbászkát is kapsz;
3. Luganiga de porco,	Disznókolbászt,
4. Porco porcazzo,	A disznó vén disznó
5. Ladron de mio palazzo,	Palotám megrablója
6. Ladron de miei zechini;	Aranyaim tolvaja;
7. Tre ossi de armalini,	Három baraczkmag,
8. Tre secchi d'acqua dolze,	Három vödör édesvíz,
9. Tre secchi d'acqua amara.	Három vödör tengervíz.
10. Cos ti vol: baretta in schena?	Mit akarsz: a hátadra sapkát?
11. Baretta de forner?	Péksapkát?
12. O culata o lejer?	Lapost vagy könnyű ugróst?
13. Baretta in schena te daremo	A hátadra sapkámat,
14. Sto altro viajo che torneremo.	Ha visszatérünk kapod majd;
15. Baretta in schena te go dà,	Sapkámat a hátadon hagytam,
16. Baretta in schena te go preso.	Sapkámat a hátadról lekaptam.

A 10., 11. és 12. sorugrásnál a bakot álló fiu felel s a szerint módosul a mondóka további menete. Aki akár az ugrást, akár ugrás közben a sapka otthagytását vagy visszatérőben elkapását elhibázza, az áll baknak.

A golyózásnak (spigle) menete ugyanolyan, mint bárhol másutt, de szabályai s műszavai érdekesek. Pl. az egyik fiu biztatja a másikat: ciapa de styeta, azaz peczelje a golyót teljes erővel a levegőbe; ciapa de tacale, a golyót könnyedén a földön gurítani, hogy a központi golyó mellett megálljon; ciapa de risbaraz u. a. mint a karambolban a disznó stb.

A *boiazi*-t baraczkmagvakkal játszik; e magvakat a faltól függélyes irányban sorba állítják s aztán egy másik maggal egymásután rádobálnak; a ki p. o. a 10—15 mag közül egyet eltalál, megnyerte a talált magon innen levőket.

A *bruža* krajczár-dobálás a fal vagy valamely hasadék felé.

A leánykák meséi a hamupipőke különféle alakú és tartalmu változatai: Pepin és a boszorkány; az ostoba fiu, a ki a kolomppal ellátott lovat templomnak nézi; a három leánytestvérnek anyja halottaiból visszatér stb.

A leánygyermekesek játéka a fogóska s a körjáték, melyet rendszeren kiolvasó előz meg; e kiolvasók hol nagyon rövidek:

Un, due, tre,
Ti xe il re.

Egy, kettő, három,
Te vagy a királyom.

hol meg hosszabbak:

Uzzelin che va per mare,
Quante pene pol portare?
Pol portare una sola,
Chi è drento, chi è fora?

A kis madár, mely teugerre száll,
Vajjon hány tollat birhat el?
Biz' csak egyet birhat ő el,
Ki van belül, ki van kívül?

A kiolvasó nem ritkán olasz, horvát, német és magyar értelmetlen zagyalék, olyan szóhalmaz, melyből az idegen behatást hamar kiérezzük, de értelmét nem adhatjuk.

A fogóska legtalálékonyabb példája a *Sorso sorsetto*; a gyermekek körbe fogóznak s egy a körben, egy meg azon kívül; a külső kezdi a párbeszédet:

— Sorso sorsetto, cos ti fa in quel bu-
setto?

- Magno pan e frumento.
- Ti me da un poco?
- Mi nò.
- E se te ciapo?
- E se te scampo?
- Femo la prova.

— Egérke, kis egérke, mit művelsz a rej-
tedbe?

- Kenyeret s gyümölcsöt eszem.
- Adsz-e nekem egy kicsit?
- Nem én.
- S ha elkapom előled?
- S ha elfutok előled?
- Próbáljuk meg.

Ezután kezdik egymást kergetni.

A gyermekjátékok között igazán poétikus az *Ogiogiogellila*. A leánykák kézen fogva egymást, sorba helyezkednek; velük szemben 3—4 lépésre két leányka s a sor felé lépkedve énekelni kezdenek:

Noi siamo le zingarelle,
Venute da lontano;
Ognuna per la mano
Allegre d'avvenir.

Mi ezigánylányok vagyunk,
Messziről ide fáradtunk;
Kézet a kézbe,
Örvendjünk a jövőnek.

A fősor felel rá s köztük a következő éneklő modorban előadott párbeszéd fejlik ki:

Che cosa mai volete?
Ogiogiogellila.
Che cosa mai volete?
Ogio d'un cavajer?

Ugyan hát mit akartok?
(hangutánzás)
Ugyan hát mit akartok?
(m. f.)

Vogliamo una ragazza
Ogiogiogellila,
Vogliamo una ragazza
Ogio d'un cavajer.

Egy leányszót akarunk.
.
Egy leányszót akarunk.
.

E qual è sta ragazza
Ogiogiogellila . . .
Noi vogliamo la più bella
Ogio stb.

És melyik az a leányszó?

E qual è sta più bella
Ogio stb.

Mi a legszebbet akarjuk.

La Teresa è la più bella
Ogio stb.

És melyik az a legszebb?

La su venite a prenderla
Ogio stb.

Terézke (vagy más név) a legszebb.

Jertek hát, hogy elvigyétek.

A megnevezett a sorból kiválik, mire a kar felel:

E desso l'avete presa.

Ím hát meg is kaptátok őt.

De a ezigánynők csakhamar visszaadják:

E questa non la vogliamo.
Perchè non la volete?
Perchè la mi ha detto zotta (gobba, orba).
Per questo vi affannate?
Sù, sù facciam la pace.
Faceiam un baletto.

De ez nekünk nem kell ám.
Ugyan mért nem akarjátok?
Mert azt mondta nekem: sánta (pupos, vaksi)
Ezért szomorodtatok el?
Legyen köztünk immár béke.
Táncoljunk hát egyet.

A leánykák párosával tánczra perdülnek s aztán ismét sorba állva éneklük:

La pace è gia fatta
Ogiogiogellila.
La pace è gia fatta
Ogio d'un cavajer.

A béke ím szent már köztünk.

A béke ím szent már köztünk.

Társasjátékok aprók és nagyok között egyaránt szokásosak; ilyenek a ^{Társas játékok.} *tombola*, mit olasmódra nemesak ünnepnapokon játszanak minden háznál, hanem jótékony célra engedélyezett nyilvános tombolajátékot is szokás évenként rendezni.

A *Cucù* hasonlít a malmos játékhoz, de nem babszemmel vagy fakarikákkal, hanem kártyával szokás játszani.

A kártyák közül a svájci vagy magyar kártya ismeretlen, e helyett az olasz kártya járja, melynek figurái: a *karl*, *pénz*, *bot* és a *serleg*. Leglármásabb kártyajátékok a *tre-sette* s a *br'scola*, de a lármát nem annyira a játékosok esapják, mint a körjük telepedett gibiczek, a kiket ilyen viseletért mindenütt elpáholnának, míg itt a dobhártyát repesztő ordítással osztogatott tanácsokat ugyanolyan tónusban megköszönik.

A *Cucuce* olyanforma társasjáték, mint nálunk a *postás*; mindenki kap egy számot: 1, 2, 3, . . . 20 s aztán az egyik kezdi:

Nro 1. Ma vettem kalapot 8 petákért.

Nro 8. Hogyan, 8 petákért?

Nro 1. Hát ugyan mennyiért?

Nro 8. Öt petákért!

Nro 5. Hogyan, 5 petákért?

A kinek a száma híva van, az felel; ha elvéti, zálogot ad.

A *trentanno* kártyajáték megfelel teljesen a mi 21-esünknek azzal a különbséggel, hogy mindenki egyszerre 3 kártyát kap. A társaságban szokásos kártyajáték még a *Calabraghe* s a *Mercante in fiera*; ez utóbbihoz 2 csomó kártya kell.

A *morra* tisztára olasz játék s az osteriákban inkább az idegen hajósok gyakorolják. A czél mindig az, hogy ki fizessen egy liter bort. A két játékos egymással szembeül s az ökölbe szorított 5 ujból mindegyik tetszése szerint vet ki s mond egy számot; persze arra törekszik, hogy a kivetett ujjak összegét eltalálja; pl. az egyik kiált ötöt s kivet csak egy ujjat azon reményben, hogy társa 4 ujját löki ki. Minthogy mind a két játékos egyszerre kiabál s gyors egymásutánban, a játék nagyon lármás és, ha szenvedélylyel űzik: vérkavaró is.

A *boccia* olasz kuglizás bábuk nélkül; a játszók két pártra szakadnak. Egy golyót kidobnak s ez a központ; a czél pedig az, hogy az egy párton játszók golyói e központ köré gyűljenek. A golyókat nem gurítják, hanem

Népmulatságok

FIUME. — MORRA-JÁTSZÓK.

a levegőben dobják, tehát tekepályára nincs szükség, eljártszák akárhol az utcán. A valódi czél pedig az, hogy valamelyik megfizesse a bort, mert a literes üveg folyton ott van a játékosok mellett. Teljesen olasz játék ugyan, de Fiume környékén mindenütt dívik.

Vasárnaponkint a fiumei csoportosan szokott kirándulni a

közeli vidékre. Négyen-ötten összeszedelőzködve, kocsin kihajtatnak *Podvesiezebe*, *Dragára*, *St. Annára*, *Orehoviczára*; egyesek elballagnak *Grohorora* egy ital jó borra. Mások az ünnepeken kiránduló hajókon *Abbaziába*, *Ikába*, *Voloseára*, *Lovranába*, s néha *Chersoba* mennek. Csak a gyermekek s az öregek maradnak otthon s azért estig majduem kihalt a város.

A hajókon rendszeren zene is van; vagy a városi, vagy a katonai zenekar néhány tagja. Ha nincs zene, nincs kiránduló, azért a falragaszok s a helyi ujságok mindig erősen hirdetik, hogy zene is lesz.

Este a kirándulókat nagy közönség várja a partokon; ezek a hazatértekkal együtt ellepik a közeli kávéházakat és koresmákat, folytatják a mulatságot néha reggelig.

Az alközségekben a fiatalság valahonnan egy harmonikást kerít s aztán az osteriában járják a tánczot késő éjjelig. A zeuét a fiatal emberek tartoznak fizetni. Díja nem sok a muzsikusnak: bor, a menyit megiszik s pár „flicá” (hatos), a mit minden táncz után „pataun”-onkint (régente 4 krajczáros), most 3—4 krajczáronkint szednek össze.

Farsang.

Az igazi mulatság ideje a *farsang*. Minden vasárnap délután 3-tól estig tele van a város főuteczája álarezosokkal, akik lármás kedvvel rohannak meg minden ismerőst. Nyüzsög a sokaságtól az uteza s kivált a sartorellák s

tabacchinák körül rajong az álarezos sereg. A jómódu szülők is felöltöztetik kivált apró gyermekeiket jelmez-ruhába, de álarez nélkül s belevegyülnek a zajgó áradatba.

Mikor elkövetkezik a farsang utolsó vasárnapja, már kora reggel felállítják az asztalokat az utca különböző pontjain; sűrög-forog az alsó rendű nép, ki álarezban, ki a nélkül, ki pityókosan, ki józanon. Mindenütt hangos nóta járja. Az ebédet kiki futtában kapja be s rohan a korzóra.

De a farsangi multság régi zajossága is kezd mindinkább alábbhagyni. A sok idegen eleiute kaczagva vett részt a szokatlan multságban, de nem felelvén meg véralkatának, lassacskán elhagyja s idővel hideg szemlélője lesz az egész játszadozásnak. A közeli Abbazia exotikus vendégei konvenzionális szokásból eljönnek ugyan egyszer-egyszer, de másodszor már ritkán.

A multság tulajdonképeni napja hushagyó kedd délutánja; a képzelem-szülte legválogatottabb alakok járnak be a város főbb utcáit: szerb nő kardinézával, feje aranykarikákkal övezve, fejkötője aranypénzekkel futtatva; dominó ökörfejjel; kis leányalakok bété-kalappal; dajka kis gyermekkel; cigány lány kártyával; kínai mandarin óriási legyezővel; rőt szakálu ókulás angol Baedekerrel s messzelátóval; asszony puskával à la svájci fináncz; jezsuita páter könyvvel a lóna alatt; tengerésznek öltözött nő; demagóg, a ki lázító beszédet tart; bohócok a legtarkább ruhában; menet, mely 5—6 méter hosszú czipón 5—6 pár kalbászt czipel; karaván nemzeti színű — piros-fehér-zöld — zászlóval, elől a vezér karddal handabandázva, dobosokkal, harmonikásokkal; majd egy esomó albáunak öltözött fegyveres fog közre egy óriást; kutya-, majou-, maeska-, egér- s keeskefejjel a legválogatottabb alakok . . . Ehhez képzeljünk 50—60 felvirágozott 2—4 lövonta kocsit a melyekről és a melyekre özönével hull a confetti és virág, s akkor fogalmunk lehet a fiumei farsangi korzóról.

Hushagyó kedden a *mezopusnak* (horvátul, hushagyó) nevezett szalmabábot hordozzák meg a külvárosokban s napnyugta után kiviszik a városból. Két lábánál fogva viszik négyen, a kik keservesen sítatják, a míg ki uem érnek az utolsó utcán. Künn azután elégetik.

Hushagyó.

Hamvazó szerdán ugyanez a játék járja, esakhogy a szalmabáb helyett egy társukat viszik nagy jajveszékkelés közt. De őt már nem viszik ki a városból, hanem betérnek egy városvégi koresnába s ott mindnyájan leiszszák magukat. Hamvazó szerda délutánján nagy tömegben szoktak fölmeenni Tersattora, a hol, a templom előtti téren katonazene játszik. Ilyenkor a tersattoi házak mind esapszökekké változnak át, a hol a fölrandult fiumeiek baccalát (száritott tőkehalat) esznek és boroznak. Csakhamar már a koresma is kevés, a nép a téren tolong, ember ember hátán, ott eszik-iszik, sőt helyet nem találva a nagy sokadalomban, lehuzódik a szomszéd helységek osteriába s ott folytatja a borozást késő estig.

Hamvazó.

Virágvasárnap olajfaágat visznek szentelni; ez jelképezi a pálmagalyat, miut nálunk a barkásfüz. Az olajágot keresztben az ajtó fölé erősítik, mert ez bőséget hoz a házra.

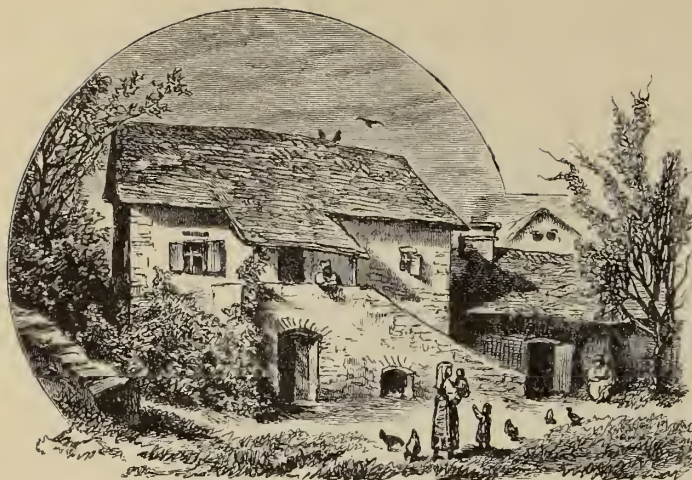
Virágvasárnap.

Nagyszombat délelőtt, mikor ismét megszólalnak a harangok, ki-ki a hol van, még a közkutak mellett is vagy a tengerparton, megmosakodik, mert így lemoshatja a bünt magáról.

Nagyszombat.

*Husvét*kor sajtáságos, igen sok tojással készült, izletes kalácsot sütnek, melyet *pinze*-nek hívnak. Ezenkívül *sisseri* nevű kerek fonott kalácskát is készítenek, melynek közepébe piros tojást tesznek s úgy sütik meg. A husvéti szentelés itt is általános; a szentelt ételekből egy részt, pinzét és 2-3

Husvét.

Karácsony.

FIUME. --- HÁZ A KARSZTON.

tojtást a papnak adnak. Ellenben egészen ismeretlen köztük a husvétii öntözködés.

A város védőszentjeinek Sz.-Vid és Modeszt napján, vagy is búcsukor az óvárost fellobogózzák magyar nemzeti és fiumei zászlókkal, úgy hogy a szűk utczák egészen be vannak borítva velük. A búcsun szokásos eszem-iszom természetesen itt is divatos.

Karácsony. A karácsonyfát nem ismerik, csak a beköltözött idegenek kezdik meghonosítani; de a szent estét szintén zajosan ülik meg. — Az este háromféle

hálnak kell az asztalon lenni a borsólevesen kívül: angolhának, abált kelkáposztával, barboninak és végül bármely más fajta hálnak vagy teknősbékának. Vaesora alatt egy szentelt gyertya ég. Vacsora után megkezdődik a tombolajáték, miközben *vodiczát* (pezsgő buccarii bor) vagy más fajta édes bort isznak s hozzá mandorlatot vagy papergnae (olaszul: pan-petato) nevű pereczforma borsos süteményt esznek. Éjjélkor a jobb módúak puncsot isznak, a szegényebbek törkölypálinkát (*drappa*) s hozzá aszalt füget esznek. Éjjéli mise nincs, mert a sok kihágás miatt a város eltiltotta megtartását. Karácsony napján ebédre pulykapecsenyének kell lenni, úgynevezett papfojtogató (*strangolapetri*) gombócezzal, mely burgonyás tésztaból készül és voltaképen *gnocchi*-nak hívják. A tombolát ezen a napon is szendélyesen játsszák.

Ujév.

Ujév napján a gyermekek krajczárt kapnak ismerőseiktől s az összegyűlt pénzeket egy almába dugdossák, úgy hogy az elsőt a közepébe illesztik, a többit pedig körben körül, míg az alma sünn módjára ki van tüskézve rézpénzzel. Fiumében is járja az a babona, hogy szárnyast nem szabad enni ebédre, mert akkor elröpül a szerenese, azért malacz híjában disznóhust esznek.

Vízkeresztkor megszentelik a családtagok a házat, minden helyiséget meghintenek szentelt vízzel, hogy a rossz szellemet távoltartsák.

Boszorkányok.

A rossz lelkekben és a *boszorkányokban* való babonás hit máig fentartotta magát. A *Mora* nevű lidércz és a *Malizaz* (horvátul: gonosz lélek) vagyis az ördög, szüntelen az emberek megrontásán iparkodik. A Mora a mellére ül az embernek s kiszívja a vérét. Ha valaki lidércznyomástól megbetegedett, akkor a rákövetkező reggel nagy felfordulás van a házban.

Szentelt vízzel locsolják a képeket s a padlózatot; az ajtót s az ablakokat kitarják, felfordított söprűt támasztanak az ajtó sarkába; a konyhaajtóba kést döfnek; a ház falára kívül-belül, valamint az ajtóra is krétával egyhuzamban a „Salamon bogja“ (*Gropo del Salamon*) néven ismert bűvös jeleket írják, egész sort sűrűn egymás mellé.

Ily jelek az óvárosban egyik-másik ház falán minduntalan láthatók.

A *Malizaz*-nak hosszú ősz szakálla, nagy köpönyege, vörös esuklyája és sárga esizmája van. Mellén a „Salamon bogja“ villog. Többnyire két fehér bárány kíséretében jár. A ki a mondókát tudja, az Szilveszter éjsza-

káján, éjjelkor, a *Stajo Vecchion* (a József főherceg villája előtti téren) felidézheti. A Malizaz gazdaggá teszi azt, ki hozzá folyamodik; ellátja pénzzel, kincscsel, de esérébe az illető lelkét követeli és halála után a pokolba viszi. Az ó-városban többekről beszélnek, hogy így tettek vagyona szert. A Malizaz azonban igen gyakran meg is tréfálja az embert. Így megtörténik, hogy tűvé teszi az ember a házat s még sem találja meg, a mit keres. Pedig ott van a szeme előtt. Ilyenkor az ördög tette rá a farkát, azért nem láthatjuk. Ez ellen csak a *káromkodás* használ.

Olyan házban, hová a rossz szellemek bejáratosak, a söprűt minden este az ajtó mögé kell állítani s a „Salamon bogját“ a ház falára kell írni.

A vén asszonyok közt sok a boszorkány, kik az embert, ha csak lehet, megromtják, szemmel verik; ezért a kis gyermekeknek az igézés ellen szentképet vagy ezüstműből, esontból készült szarvat (*cornio*) kell hordaniok; ha nagyobbaeskák, akkor kezükkel csinálják meg titokban a szarv jelét, valahányszor vénasszonyt látnak; a felnőttek pedig az óraláncon hordják jout-jou-képen a bőség szaruját ábrázoló, egyágú korallszarvat.

Legádázabb ellenségei a boszorkányoknak a burokban születő *kresnik*ek. Ha ugyanis valamely gyermek burokban születik, ezt a burkot (*camissetta*) összevarrják s az illető azután egész életén át a hóna alatt viseli. Ez a burok esodás szerencsét és hatalmat kölcsönöz a *kresnik*eknek, azért nagyon vigyáz is rá, hogy valahogy el ne veszítse. Éjjelente gyakran kutyává, lóvá vagy óriássá változik és így küzd a boszorkányokkal, kik rendkívül rettegnék tőle, elannyira, hogy fehér lepedővé változva, felemelkednek s így menekülnek előle; sőt ha a kresnik-kutya szőréből bárki is egy-két szálát kaphat s ezt kezében tartja, a boszorkányok nem mernek hozzá nyulni. A kresnik természetesen jól tudja, ki a boszorkány a köztünk járó-kelő vén asszonyok közt is, de jaj neki, ha akár jellel, akár szóval elárulná valamelyiküket.

Azonban némely vénasszony is megszüntetheti a boszorkányok romlását. Sok betegséget, pl. a „Szt. Antal tüzet“ csak igéző hatalom hírében álló vénasszony gyógyíthatja, a ki is tintába mártott újjal kisebb-nagyobb keresztet és szeszélyes vonalakat húzgál a betegnek arczán keresztül-kasul, miközben halkán mormogja a ráolvasás mondókáját.

A zivatart is a boszorkányok hozzák. Ilyenkor szentelt olajágot kell elégetni s azután a baltát a szél ellen dobni; ezzel megölik a boszorkányt s a vihar nemsokára megszűnik.

A bőraazonban csak másodsorban tulajdonítható a boszorkányoknak; valaki felakasztotta magát, azért fuj a csipős szél. (Magyarországon is általános babona.)

RÉGI FIUMEI PATRICIUSNŐ VISELETE.

A boszorkányok ellen nagyon üdvös dolog még egyes határozott szentekhez is fordulni; így például mennydörgés esetén keresztet kell vetni s a következő igézetet mondani:

Santa Barbara, san Simon,
Delibereme de sto ton!
De sto ton, de sta sajeta,
Santa Barbara benedeta!

Szent Simon, jaj Szent Borbála
Dörgés szünjék valahára!
Ez a dörgés, ez a villám,
Szünjék meg, jaj, Szent Borbálám!

A kóbor lelkekben való hit nyilvánul a temetésnél is.

Temetés.

Ha halott van a háznál, a családtagok elmennek valamelyik rokonukhoz vagy ismerősükhöz s a temetés után is ott maradnak 3—4 napig, mert egypár éjszaka visszatér a halott a lakásba s minden ágynál megáll. Míg a halott kiterítve fekszik, egy ismerős legény virraszt mellette, a ki jutalmat kap, a mikor a család visszatér a lakásba.

A szűk, udvar nélküli házak már régen arra kényszerítették a fiumeieket, hogy a nagytemplomba vigyék a halottat s ott szenteljék be. A pap azonban elmegy a halottas házhoz s onnan az egész részvevő közönséggel kíséri a koporsót a templomba. A szűk utcák miatt lett az is általános szokássá, hogy a temetésen jelen levők, még a nők is, mindig párosával mennek. Úri nők soha sem mennek el a temetésre, még apjuk vagy férjük temetésére sem; csak a másnap mondott gyászmisén jelennek meg. Úri temetések alkalmával szintén párosan mennek; a közönség után gyertyavivő nők haladnak, többnyire az ugyanazon bérházban lakó eselédek, de vannak olyan asszonyok is, a kik keresetből mennek el ezekre a temetésekre, mert övük a viaszgyertya, melyet a temetés után azonnal visszavisznek a kereskedőhöz, a ki kétharmadárban visszaveszi. Fiatal leányok temetésén fiatal emberek mennek a koporsó mellett, vállukon átvetett széles fehér tüllszalaggal, a mint az más népnél is szokásos.

Természetes, hogy az újabb időben nagy számban megforduló és megtelepedő idegenek megismertetik a népet a nemzetközi műveltség nivellált szokásaival, a minek következtében — a népviselet már teljesen megszűnven — apránkint a fiumeiek eredeti szokásai is elporladnak.

CZISZTERNA.

Engel 1891

Museo de Historia Natural de Buenos Aires

TUMEL JETERIA

FIUME 1850-BEN.

FIUME TÖRTÉNETE.

QUARNERO partvidékének és a körülfekvő szigeteknek őslakói a *liburnusok* valának. Országukat, mely nem terjedt túl a Karszt párkányán, a rómaiak *Liburnia* néven említik. Liburniától nyugatra a Monte Maggiorén túl Isztria, délre — a mai Dalmácia helyén — Illyria, a belföld felé eső hegyvidéken (a mai Horvátországban és Kraj-

Liburnia

nában) *Iapydia* feküdt.

A liburnusokat a rómaiak jeles tengerészekül és ügyes hajóépítőkül ismerték. Hajóik formája oly ezélszerű volt, hogy később a rómaiak is átvették. Voltak már kerekcsás hajóik is, hasonlóak a mai kerekcsás gőzcsásokhoz, melyeken a gőzerőt ökrök pótolták.

A liburnusok békés természetű nép lehettek, mert minden hajózási ügyességük mellett sem foglalkoztak tengeri rablással, mint déli szomszédjaik, a harezias illyrek.

Liburniának egy része alkalmasint még a Krisztus születése előtti időkben került Róma uralma alá. A rómaiak ugyanis az isztriai félszigetet a Monte Maggiore nyugati lábáig még Karthágó elpusztítása előtt meghódították és gyarmatukká tették.

Rómaiak.

Az Isztriától északra lakó japydok többször becsaptak az új római birtokra s a leigázott isztriaiakat lázadásra ösztökölték; legutóljára a Graecusok idejében, 128-ban Kr. e. A rómaiak nagy erőfeszítéssel levertek a japydokkal szövetségben lázadókat s uralmuk biztosítására olasz gyarmatosokat helyeztek Triesztbe és Pólába. Ekkor történhetett az is, hogy a római terület a Monte Maggiorén túl a Fiumaráig — régi nevén *Oeneusig* — terjesztették ki.

Ekkor lett tehát a Fiumara legelszben határfolyó s egyúttal fontos *stratégiai vonal*.

A rómaiak ugyanis (alkalmasint rögtön e hadjáratuk után) területük védelmére egy hatalmas határfalat építettek a barbár japydok ellen, mely a

Római fal.

tengertől messze Krajna belsejébe húzódott. Ez a fal éppen a Fiumara torkolatánál kezdődött s maradványaiban még most is megvan. A torkolattól felhúzódott a mai Kálvária hegyre (hol mintegy kétszáz méter hosszúságban még fönmaradt) s innen a Reccina-völgy jobbparti hegyszegélyét követte; nyomaival itt-ott még találkozhatni. A Reccina eredetétől átesapott a mai Krajnába s itt a Nanos-hegynél ért véget.

E védőfal egyes pontjain bizonyára örök voltak felállítva, kiket a fal mentén épült őrtanyákból váltottak fel, melyek egymással ugyanesak a fal mentén közlekedtek. Ez őrállomások közül kétségkívül elsőrendű fontossággal kellett bírnia annak a castrumnak, mely a fal kezdeténél, a tenger mellett épült. Ezt nyilván közvetlenül a tenger partja, a folyótorkolat mellett

A FIUMEI FELLEGVÁR (CASTELLO).

emelték, oly helyen, mely különben is lakva volt s a közelebbi őrségeket a tenger felől minden szükségessel elláthatta.

Várda.

E római várda nyoma még most is megvan a fiumei ó-városban: egy félreismerhetetlenül római eredetű kapu, mely az erősség bejáratul szolgálhattott; most *Arco romano* néven ismeretes.

Tersattica.

Ez őrhelynek s a mellette létezett parti helységnek neve *Tersattica* volt. A név maga nem római hangzású s így a mellett szól, hogy a helység még a római hódítás előtti időkből való liburnus telepítvény. A népvándorlás viharai s a helység pusztulása után e név átment a szomszéd *Tersatto* várra és helységre.

Említik e várost úgy Plinius, mint Ptolomaeus földrajzi művei; mint-hogy azonban e munkák csak száraz nomenklaturák, a pusztta néven kívül egyebet nem adnak. A liburniai helységek névsorát különben — a tenger

mentén haladva — ily sorrendben adják: *Alrona* (Albona), *Flanona* (Fianona), *Tersattica* (Fiume), *Oenei fluvii ostia* (Szusák—Tersatto?), *Velcera* (Buccari?), *Senia* (Segna vagyis Zeng).

Fiume római korbeli képét tehát körülbelül így rekonstruálhatjuk magunknak: az új-város helyén a tenger, az ó-város közepe táján a római várda s a római sánczfal kezdete, körülötte Tersattica házesoportja, a Fiumara (Oeneus) torkolatában evezős és vitorlás bárkák, a hegyoldalban szőlők, fügefák, babér- és olajfaligetek.

A helység mai fogalmak szerint nem lehetett valami jelentékeny. Római tárgyak ugyan kerültek napfényre Fiume területén, de nem nagy mennyiségben. Így néhány kőkoporsó, halotti urnák, pénzek az első császárok idejéből, érczükrök, tűk, könnyfogó üvegesék. E tárgyak azóban már régebben elkallódtak s a nemrég alapított városi múzeumba semmi se jutott belőlük.

Miután Angusztus a birodalom határát a Dunáig terjesztette, a pannonokkal együtt meghódolt japydok ellen nem volt többé szükség védőfalra s így a tersatticai őrhely is elveszté stratégiai jelentőségét.

A város lakói békésen űzhették tovább a lakóhelyük természete által megszabott foglalkozásaikat, a tengeri hajózást és kereskedést, hajóépítést és halászatot.

Így folyhatott a tersatticaiak élete nyugodt egyformaságban, a míg a római birodalom fennállott. Milyen lehetett a város sorsa a nagy népvándorlás viharos idejében, arról — írott adatok híjában — csak halvány sejtelmek lehetnek. Legelőbb akkor juthatott a barbárok kezére, mikor a nagy *Atarik*, a nyugoti gótok királya a keletrómai császártól népe számára megkapta egész Illyriát. A nyugoti gótok Itáliába vonulása után pedig ismét visszakerült a bizanzei birodalomhoz.

Horrátok és szerbek letelepedése.

A leglényegesebb etnografiai átalakuláson akkor ment keresztül a Quarnero vidéke, midőn az avarok által űzött *horrátok* és *szerbek* mai lakóhelyeikre telepedtek. (600 körül Kr. u.)

Ekkor kezdetek lassankint elszlávosodni az őslakók, kik csak a tengerparti városokban bírták napjainkig megőrizni régi latin jellegüket.

Hogy Tersattica mennyire állott ellen az elszlávosodásnak, azt nem tudjuk; de valószínűnek tarthatjuk, hogy tengerentúli érintkezései folytán megtartotta latin jellegét egészen addig, a míg elpusztult.

FIUME A KÖZÉPKORBAN.

A hagyomány szerint Tersatticát az avar korszak végén, Nagy Károly idejében érte utól a sors. Sőt e hagyomány *egyenesen* a nagy frank császárnak tulajdonítja a város lerombolását. Eszerint Tersattica lakói holmi adózaklatások miatt lesből megölték volna *Erik* friauli herceget, Nagy Károly kedves emberét, az avarok legyőzőjét (Abbazia közelében, Lovrána mellett); s a császár emiatt való haragjában törölte volna el e várost a föld színéről.

Tersattica pusztulása.

Megfelel-e ez a hagyomány — melyet Lucius dalmát krónikája említ — a történelmi valóságnak, azt most már bajos eldönteni. Lehet, hogy maguk az avarok pusztították el a várost. De ha a régi város elpusztult volna is, nem kételkedhetünk benne, hogy a folyótorkolat csakhamar ismét érvényesítette városalkotó erejét, s új települőket esalt maga mellé. A közép-

kori történeti emlékek fogyatékosága miatt azokban az ujjaszületett helység nyomát nem találjuk egészen a XIII. századig.

A Fiume név először.

Fiumét mai nevén legelőször 1260-ban, IV. Béla egy oklevelében találjuk említve. A király ebben megerősíti a Frangepánokat az elődei által nekik adományozott *Modrus* és *Vinodol* vármegyék (a mai Modrus-Fiume megye) birtokában, . . . „melyek *határa* — úgymond — éjszak felé elsőben is a *Rika* (azaz Rieka) folyó és város, azután a mi szabad folyóvizünk a *Ricsina* (Reesina)“ stb.

Frangepánok.

Tehát IV. Béla idejében Fiume mai nevén — talán már régóta — létezett a Frangepán-birtok s egyúttal Magyarország *határán*, s így kétségtelenül a német birodalom kötelékébe tartozott. Hasztalan iparkodik Rački horvát történetirő az oklevél világos szavaiból azt kiolvasni, hogy a város itt bele van értve a Frangepánok birtokába.

Duinoiak uralma.

Kié volt hát ekkor Fiume, ha nem a Frangepánoké? Erre a kérdésre csak negyvennégy évvel később kapunk pozitív feleletet — egy velencei okmányból. Eszerint *Duinoi Hugó* 1304-ben Velenczébe küldötte Máté *fiumei bírót*, hogy számára a köztársaságtól 8000 lirányi kölcsönt vegyen fel, zálogba vetvén érte *Fiume város összes vámjövendelmét*.

Nyolcz évvel később, 1312-ben, azt találjuk följegyezve, hogy *Duinoi Rudolf*, az előbbeni Duinoi Hugó fia, rokonaival együtt Alberti Miklós velencei lakosnak köti le hat év tartamára a fiumei vámot, az előbbi okmányban is említett Máté bíró jelenlétében, a ki esküvel kötelezi magát a szerződés végrehajtására.

Ezekből hát bizonyossággal kitűnik, hogy Fiume földesurai 1304-en innen — s mindenesetre már régebb idő óta is — a *Duinoi* lovagok. Ezeknek ősfészke, Duino vára, még maig is látható a trieszti öböl északnyugoti szélén, nem messze Miramarétól, egy a tengerbe merészen kiszökellő kősziklán. A család okmányilag már 1139 óta szerepel, s tagjai előbb a nagybirtoku aquileiai patriárka, később a hatalmas görezi grófok lűbéreseinek (ministeriales) vallják magukat, tehát e birodalmi fejedelmek révén a német császár alattvalói. A Fiumara tehát ekkor újra mint határfolyó tűnik elénk, elválasztván a német birodalmat a magyar korona területétől.

Mikor jutottak Duino urai Fiume birtokába, annak nyoma veszett. Ellenben csaknem bizonyosan kimutatható, hogy kitől kapták. Régi egyházi krónikák említik, hogy e város a Monte Maggiore tetejétől egész a Fiumara—Reesináig elterjedő partvidékkel, *Moschenitze*, *Veprimaz* és *Castua* helységekkel együtt nemesak egyházi, hanem világi tekintetben is az 1827-ben megszűnt pólai püspökséghez tartozott. A Duinoiak tehát valamely pólai püspöktől kaphatták az egész területet teljesített, vagy teljesítendő szolgálataik fejében. Tény az, hogy később nemesak Fiume, hanem egész vidéke az említett helységekkel együtt a Duinoiaké, s azoknak úgynevezett Karszti uradalmát képezi. A pólai püspökök régi földesuraságának emléke különben még sokkal későbbi időkben is fennmaradt azon szokásban, mely szerint Fiume városa minden új püspök bevonulásakor egy lovat, egy galambölyvet s két fehér ebet tartozott neki felajánlani.

A Duinoiak karszti uradalma tőzsomszédja volt a *Frangepánok* horvát kiskirályságának. Az akkori idők harezias természetét, örökös apró háborúit tekintve már eleve föltehetjük, hogy e szomszédtság nem volt mindig békés s határvillongásokban nem lehetett hiány.

Lehet tehát, hogy a Duinoiak és Frangepánok már régebben is viszálykodtak egymással; tény azonban, hogy 1337-ben fegyverrel támadtak egy-

másra. Ez évben ugyanis Duinoi György a görezi gróftól újra visszapártolt az aquileiai patriarkához s ezt haddal is segítette Görez ellen. A görezi gróf erre Frangepán Bertalannal szövetkezett. Egyesült seregeik elsőben is a Duinoiak birtokaira törtek s miután Györgyöt békére kényszerítették, együtt rontottak be Friaulba, a patriárka országába. Fiume ez alkalommal a *Frangepánok* kezére került, kiknek uralma alatt 1365-ig, tehát huszonnyolcz esztendeig megmaradt. Ez idő alatt a város tényleg a *magyar korona tartozékának* tekinthető.

Hogy a háborút követő két évben, 1338. és 1339-ben Fiume csakugyan a Frangepánok birtokában volt, az kivüláglik a következő esetből. Épp ez időben néhány fiemei lakos velencei pénzek hamisítására adta a fejét. A köztársaság e visszaélést természetesen nehezen tűrte s meg is tette a szükséges diplomaciai lépéseket annak meggátlására. S ezekkel már nem a Duinoiakhoz fordul, hanem *Frangepán Bertalanhoz*, üzenetek és ismételt követtségek által kérvén őt, hogy e visszaélést a *neki alávetett* területen akadályozza meg, s a hamisítókat megérdemelt büntetésben részesítse.

A város — mint mondtunk — csak 1365-ben került vissza a Duinoiak birtokába. Ez évben ugyanis Frangepáni *Istrán* és *János*, az elhunyt Bertalan fiai visszaadják Fiumét (terram et castrum fluminis) *Duinoi Hugónak*, az időközben szintén elhalt György fiának, „véget akarván vetni az elődeik között uralkodott haragnak, gyűlölségnek és viszálynak.”

Az ezt követő 1366-ik év korszakalkotónak mondható nemesak Fiume, hanem Ausztria, Velence s az egész Adriai-tengermellék történetében. A Karinthia és Krajna megszerzése által hatalmasan megerősödött Habsburgi ház ez időtájt mindinkább kezdett délnek a tenger felé gravitálni, ellenállhatatlan vonzó erőt gyakorolván a partvidék kisebb hűbéruraira és városaira. A görezi grófok, hogy maguknak erős hátvédet biztosítsanak, már 1361-ben osztrák főuraság alá adták magukat. Példájukat csakhamar követte Duinoi Hugó is, 1366-ban hűséget fogadván III. Albert és III. Lipót osztrák herezegeknek.

Duino urának e nagy következményű lépése folytán Ausztria most első ízben nyomult előre a tengerig, két fontos pozíciót nyervén az Adria partján: nyugoton Duinot, keleten Fiumét a környező partvidékkel együtt. *S ezzel megkezdődött Ausztria versengése Velencével*, mely ellenkező irányban szintén igyekezett hatalmát a tengerpart mentén kiterjeszteni. A Habsburg-dinasztia e térfoglalása az Adria partján új reményt öntött a *triesztiekbe* is, kik nehezen tűrték a kereskedelmüket megbénító velencei uralmat. Duino urának meghódolása után már két esztendővel (1368-ban) fellázadtak Velence ellen, s Ausztria herezegeihez fordultak segítségért, késznek nyilatkozván az osztrák főuraság elismerésére. A vitéz III. Leopold el is jött Trieszt falai alá az ostromló velencezek ellen, de visszaveretett, mire a város megadta

Habsburgi ház.

FIUME. — AZ ARCO ROMANO.

magát. A velencezések pedig boszúból még ez évben (1369.) a most már Ausztriához tartozó Fiume alá jöttek s földülték és fölégették.

A triesztiek azonban tizenegy év múlva, midőn Velenceze a Genuával és Nagy Lajossal való háborúja folytán végveszélyben forgott, felhasználták a köztársaság szorongatott állapotát s újra behívták az osztrákokat. Ezúttal simán ment a dolog. A város egyszerűen kaput nyitott Leopold hercegnek, aki a lakosokat régi szabadalmaikban megerősítette s ez idő óta (1382.) Trieszt is megmaradt osztrák kikötővárosnak.

Ezzel a két város történetének iránya hosszú időre ki volt jelölve. Mindkét kikötő századokon keresztül szállka maradt a velencezések szemében, kiknek adriamenti birtokában éket képeztek. Nem lehetvén arra kilátás,

hogy e két pontot Ausztriától elhódítsa, Fiumét illetőleg Velenceze arra szorított, hogy az előtte fekvő szigetek — Cherso és Veglia — megszerzésével a fiumei öbölbe vezető bejáratoakat megszállva tartsa s ezzel a várost e nyílt tengertől elzárja; ami 1400 után sikerült is neki.

Fiuménak eddig szerepelt földesura, Duinoi Hugó 1399-ben magtalanul elhunyt s összes birtokait közeli rokonaira, a nagyhatalmu *Walsee* grófokra hagyta, kiknek elődei még a Habsburgokkal együtt jöttek volt be Ausztriába, s egy egész századon keresztül előkelő szerepet vittek Ausztria történetében, birtokra, méltóságra, hatalomra és befolyásra nézve vetekedvén a híres Cillei grófokkal. Bár a családnak már eddig is nagy kiterjedésű birtokai voltak a

Velenceziek
feldulják Fiumét

IV. BÉLA MAGYAR KIRÁLY. (Az orsz. képtárból.)

két Ausztriában és Stiriában, a Duinoi-örökség mégis nagyban hozzájárult a *Walsee*-ház eddigi fénye és gazdagsága emeléséhez.

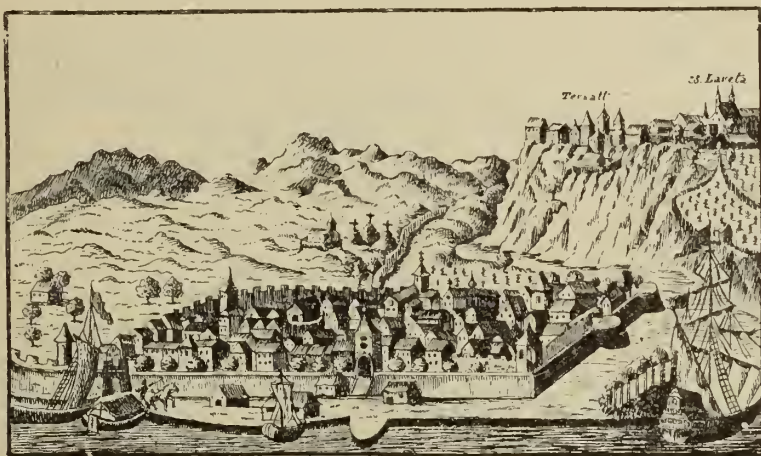
Ez a nagy hatalom és gazdagság testvérei halála után csakhamar *Walsee Rambert* gróf kezében egyesült, aki 1422-ben bekövetkezett halálaig egymaga képviselte a házat. Az új földesúr csaknem fejedelminek nevezhető hatalma és tekintélye kétségkívül visszahatott a neki alávetett Finme helyzetére is, mely alatta és utódai alatt kezd jobbágyközségből igazi várossá fejlődni.

Rambert fia és utódja, II. Rambert, 1422-től 1450-ig képviseli a családot. Az ő idejéből becses okmánygyűjtemény maradt fenn a fiumei levéltárban, melyből a község akkori beléletét tüzetesen megismerhetjük.

E szerint Fiumét a lúbérúr nevében egy általa kinevezett kapitány (Rammacher Jakab) kormányozta. Emellett azonban a községnek eléggé kifejlett önkormányzati joga volt, melyet egy tizenhat tagu tanács gyakorolt, élén az évenként váltakozó két biróval. A tanács határozatait a hosszabb időre idegenből — Olaszországból — szerződötett törvénytudó jegyző foglalja írásba, többnyire latinul, néha azonban már olaszul is. A lakosság már ekkor is *kétnyelvű*. A tanácstagok — tehát az ősi családok képviselői — *horvát nevéek*; de ezeken kívül a város lakosságában már akkor is sűrűen van képviselve az olasz elem, melynél többnyire kimutatható, honnan származott be. (Antonius Pertusano de *Veneçys*, Castelinus de *Pesauro*, Calleli de *Ancona*, Johannes Albertini de *Jadera* — vagyis Zára, — Jacobus de *Pisino*, Prodanus de *Pago*, Anzelino Buonfioli de *Florentia* stb). A fejlett olasz kultúra, mely épp e században lép virágzása korába, Fiumében is természetesen felsőbbséget szerez az olasz nyelvnek a kiműveletlen horvát fölött, s mint belföldi városainkban a német, úgy a tengerparton az olasz volt a kereskedés nyelve is.

S a kereskedés volt már akkor is a fiumeiek főfoglalkozása. Fiume volt fő tengeri piacza a krajnai bányákból és vasművekből szállított vasnak,

Középkori
kereskedés
Fiumében.

FIUME A XV. SZÁZADBAN.

vasrudaknak, szögeknek, kaszáknak, késeknek, patkóknak, melyeket laibachi, kraiburgi, steini és bischofslaaki kereskedők hoztak a tengerpartra. Ez árakat a fiumeiek tovább adták az olasz kereskedőknek, (kivált a pápai állam felé, Velencez elkerülésével); ezek meg olajat hoznak cserébe Ancona, Fano, Pesaro, Rimini, Recanati, Fermo és Barletta városokból. Jelentékeny a fa- és borkereskedés is. A hajóipar virágzó s a fiumei hajóácsok még a velencei arzenál számára is teljesítenek megrendeléseket. A halászat, kivált a tin-halászat szintén fontos foglalkozása a lakosoknak.

Fiume külső képe a XV. században már egészen városias. A helységet már ekkor is falak övezik, több kapuval; felső részén fellegvár emelkedik. A jobbára emeletes házak fölött két nagyobb templom magasodik ki: a káptalani székesegyház s az Ágostonrendiek temploma. A város kiterjedése különben igen csekély, s csak a ma ó-városnak (città vecchia) nevezett városrészt foglalja magában. Fiume külterülete ez időben megfelel a mainak, s a most is divó dülöelnevezésekkel már ekkor találkozunk (Braida, Scurigne, Ponsal, Cosala, Bergud, Podbreg). Itt kivált szőlőket művelnek a lakosok, de azonkívül veteményeket és gabonát is. A lakosok számát az

Fiume a XV.
században.

okmányokban, szerződéseken említett több száz szerződő fél után itélve, már ekkor néhány ezerre tehetjük.

II. Walsee Raubert gróf halála után (1450) két fia: *III. Rambert* és *Farkas* osztozott az örökségen. A fiumei uradalmat (a Monte Maggiore alját) az utóbbi kapta.

Mindkettő magtalan lévén, tengerparti uradalmaikat a Habsburg házra vagyis III. Frigyes császárra szállították; s így Walsee Farkasnak 1466 után bekövetkezett halálával Fiume, felszabadulva jobbágyi helyzetéből, egyenesen az uralkodótól függő birodalmi város lett, és a császár által kinevezett kapitányok kormányozták. Első ismert kapitánya 1484-ből *von der Dürr Boldizsár*; a második *Rauber* Gáspár, a harmadik *Thurn* János, valamenyien krajnai nemesek. Innentúl a fiumei kapitányi méltóság általában a krajnai nemesi rend dominiumának tekinthető.

A Hunyadi Mátyás és III. Frigyes császár között 1477-ben kitört és többször ismétlődött háború a Magyarország határán fekvő Fiumét sem hagyta érintetlenül, mely akkor sietve igyekezett falait és várkastélyát jó karba helyezni.

A Frangepánok azonban, úgylátszik, mégis elfoglalták; de az 1479-iki gráci békeszerződés ismét Ausztriának ítélte oda. A háború e vidéken ezután is folytatódott; az osztrákok később — alkalmasint Mátyás halála után — Tersattót elvették a Frangepánoktól, kik csak 1492-ban kapták vissza Miksa császártól.

Ily események között lépett be Fiume az újkor történetébe, mint a szabad fejlődés föltételeivel bíró s az uralkodói kegyre számot tartható szabad város.

FIUME AZ ÚJKORBAN.

Velence
elfoglalja
Fiumét.

Mindjárt az újkor küszöbén nehéz megpróbáltatás érte Fiumét. II. Gyula pápa, a rettenetes öreg, az egész világgal, — a császárral, spanyol, francia és magyar királyokkal — összeszövetkezett volt, hogy eltörölje a föld színéről Sz. Márk republikáját, mely a pápai államtól egy-két várost elhódított volt. Megindult hát a cambrai líga háborúja, melyben a tengeren erős köztársaság a császár partvidéki birtokai ellen irányozta fegyvereit. Fiume 1508-ban a velenceiek kezére került, kik politikából meghagyták a város autonómiáját s megelégedtek azzal, hogy a császári kapitány (*Rauber* János) helyére köztársasági proveditort tettek. Sőt egy zászlórudat tartó kőpillérrel is kedveskedtek a fiuincieknek, melyre feltűzték a Szent Márk lobogóját, s ezt a kecsgetető jelmondatot vésték rája:

NUMINE SUB NOSTRO TUTAE REQUIESCITE GENTES,
ARBITRII VESTRI, QUIDQUID HABETIS, ERIT.

(Oltalmunk alatt bizton nyugodjatok meg, népek: amitek csak lesz, szabadon rendelkezhetek róla).

A jelmondat alatt ki volt faragva Velence ezimere, Sz. Márk országnja. Azonban a dicsőség nem tartott soká. Dobzse László magyar király is benne lévén a velenceiek elleni szövetségben, *Bot András* horvát bán 1509-ben visszavette Fiumét a velenceiektől, mely alkalommal a lakosok Sz. Márk zászlaját letépték s a sárba tiporták, s a velencei ezímet a zászló-tartó pillérből kifejtették. (Ez emlékezetes pillér 1896 végéig a városháza piacán állott s a város lobogóját tartotta; most a városi múzeumban van).

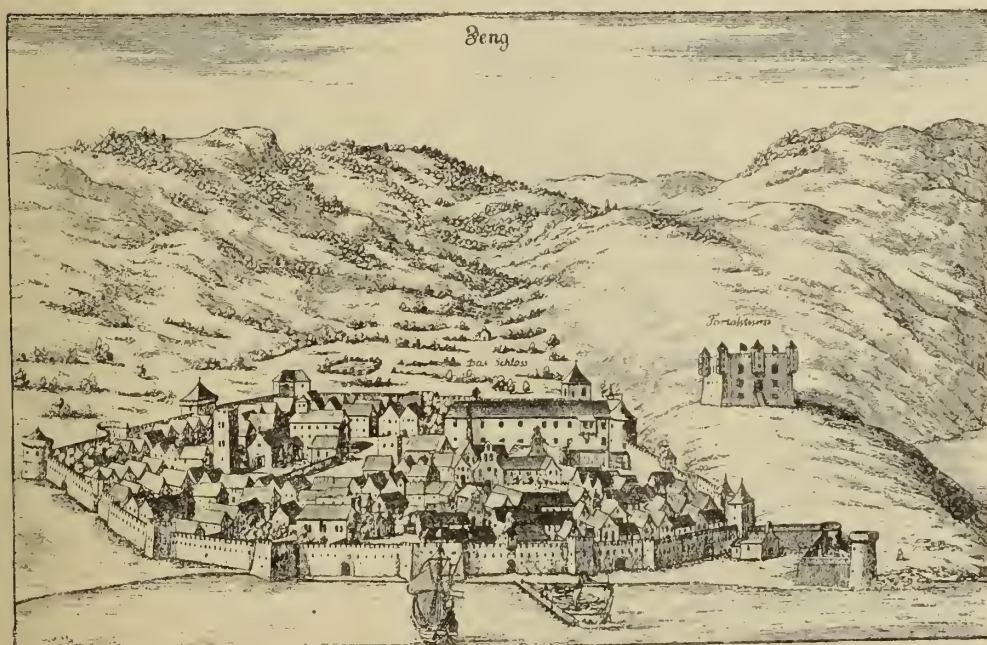
Velenceze boszút esküdött e gyalázatért. Még ugyanez évben a város alatt termett egy hajóhada, Angelo Trevisano parancsnoksága alatt, mely a várost előbb bombázta, majd rohammal bevette; a düllös legénység a várost kifosztotta és felégette s negyven tanácsost vasra verve hurezolt magával a gályákra. A város azonban csakhamar visszakerült Ausztriához és 1511-ben már ismét Miksa császár birtokában volt, ki Fiumét a kiállott szenvedésekért azzal kárpótolta, hogy 1515-ben a *fidelissima urbs* (leghűségesebb város) czímmel ruházta fel.

Fiume
visszakerült
Ausztriához

Miksának 1519-ben bekövetkezett halála után unokái, V. Károly és I. Ferdinánd megosztottak a habsburgi világbirodalmon; utóbbinak jutottak az ősi osztrák tartományok, Trieszttel és Fiuméval együtt, noha V. Károly mint a ház tengeri hatalmának képviselője, egyideig e két kikötőt magának szándékozott tartani.

Időközben a terjeszkedő török invázió Ferdinándnak is sok gondot adott.

Török
fenyegetés.

ZENG A XVII. SZÁZADBAN.

Erre való tekintetből a krajnai reudek már 1520-ban szorgalmazták Fiumének, mint véghelynek megerősítését. 1522-ben pedig itt *őrszolgálatot szerveztek a török ellen*, kötelességükké tévén a fiumeieknek, hogy mihelyt hírért veszik a törökök előnyomulásának, üzenjék meg rögtön a közeli Klánára, hol állandóan hét lovas futár tanyázott, kik a vészirt tovább vitték Krajna belsejébe.

Egyébiránt Fiumét a puszta és úttalan Karszt eléggé megvédte a törökök ellen, kik a város mögött számtalanszor becsaptak a síkabb krajnai területre, de a terméketlen partvidékre nem igen támadtak. Fiumében is sokszor félték a törököktől, de mindannyiszor megmenekültek a puszta ijedséggel.

Igy a város éppen a mohácsi vész évében, 1526-ban nyugodtan kidolgozhatta *új statutumait*, melyeket Ferdinánd 1530-ban meg is erősített. E statutumok csekély módosításokkal úgyszólván betűszerinti másolatai a triesztieknek. A város élén megmaradt a kapitány, mint az állami hatalom képviselője; mellette a két kormányzó bíró (judex rector) és az ítélő bíró (judex

Város új
statutumai.

maleficiorum), akinek idegennek s jogdoktornak kellett lenni. (Többnyire a pápai államból, Friaulból, Görezből vagy Isztriából valók voltak).

Községi
szervezet a XVI.
században.

A község ügyeit egy ötven tagú nagy tanács és az ennek tagjaiból választott 25 tagú kis tanács intézte, mely nem egyszer bátran síkra szállott a város igazaiért a kapitányok túlkapásai vagy mulasztásai ellen. A lakosság foglalkozása és a kereskedés természete és iránya is a régi maradt, közvetítvén a forgalmat Ansztria s közép és déli Olaszország között, hol Fiuménak már saját konzulai voltak Ancona, Manfredonia, Messina és Civitavecchia kikötőkben.

Ebben azonban bénítólag hatott Velenceze kalmár féltékenysége és egyedáruságra való törekvése. A köztársaság mint a „tenger királynője” (regina del mare) magának vindikálta az uralmat az egész Adria felett, s ehhez képest vámot követelt minden idegen hajótól, mely e tengeren közlekedett; sőt ezeket sokszor arra kényszerítette, hogy máshova szánt rakományukat Velenczébe vigyék eladás végett; illetéknép úgynevezett árúmegállító jogot bitorolván. Emiatt a finneiek a triesztiekkal együtt gyakori panaszokkal fordultak az osztrák kormányhoz, mely igyekezett is diplomacziái tárgyalások útján Velenczét bitorolt jogairól való lemondásra bírni — így az 1563-iki friauli konferencián — de mindig siker nélkül.

Uszkókok.

Tengerpartunk megsértett kereskedelmi érdekeinek nemsokára váratlanul boszulói akadtak a rettenetes *uszkókokban*, a zengi helyőrség féktelen zsoldosaiban.

Ezek a törökök elől menekültek volt osztrák katonai szolgálatba, s ősi hazájuk elvesztése fölött való elkeseredésükben minden alkalmat megragadtak arra, hogy a pogányon boszút álljanak. Előbb a törökök szárazföldi birtokait pusztították tűzzel-vassal, majd a tenger felé fordultak, s mint félelmetes kalózok irgalmatlan hajsztát kezdettek a Velenczével kereskedő levantei hajók ellen. S midőn Velenceze az ő hadi gályáival védelme alá fogta a vele kereskedő török hajókat, az uszkókok teljes dühvel a köztársaság ellen fordultak s rendre fosztogatták Velenceze dalmát és isztriai birtokait és kalmár hajóit. *Ebben Fiuménak is jelentékeny szerep jutott.*

FIUME ÉS AZ USZKÓKOK.

Uszkókok
szervezete.

Az uszkókok 4 századra voltak osztva, ugyanannyi vajda alatt 1559-ben még csak 253-ra tették számukat, 1602-ben már 5—600-an voltak, az idegen pribékekkel s a törzslakókkal együtt azonban 1200-ra is fölment a fegyverforgató férfiak száma. Nagyobb vállalatoknál azonkívül még a Zeng alá tartozó várak katonái is hozzájuk esatlakoztak, s ily alkalmakkor mintegy 2000 főnyi haderő gyűlt össze.

A rendes zsoldon lévő őrség ugyanis csakhamar megsaporodott az olasz nyelvben jártas s a tengerészethez értő dalmatákkal; többnyire rovott előéletű egyénekkel, szökevény velencezi gályarabokkal vagy gonosztevőkkel, kikhez még a pápai államból menekült zsványok s más efféle elemek esatlakoztak. Ezeket a zsoldos uszkókoktól megkülönböztetésül *venturini* (kalandor jövevény) névvel jelölték. Szerepük annyiból volt igen fontos, amennyiben az uszkókoknak mesterei voltak a kalózkodásban.

A finneiek igen korán lettek figyelmesekké a zengi uszkókok tengeri rablásaira, és mindjárt az első eseteknél előre megjósolák hogy ebből a városra minő károk és veszedelmek háramolhatnak.

Az első ilyen esetre már 1543-ban találunk adatot.

Ez évben nyanyis *Ritschan Gáspár* fiumei kapitány és az ottani főhercegi vámszedő jelentik, hogy az uszkókok egy Dalmáciából jövő hajót kirabol-
tak, melynek ötvenezer aranyat érő rakománya velencei kereskedők tulaj-
dona volt. Kifejezik abbéli aggodalmaikat, hogy *a velencezések visszatöreléssel*
fognak ébni, megakadályozva a királyi kamarajavak szállítását, *elzárva a*
Fiuméba vezető utakat, sőt egyéb támadásokat is intézve az osztrák bir-
tokok ellen. Ez be is teljesült.

Elő összeütközés
Velencezével.

Kalóztámadások.

Az 1575-ik év karácsony éjszakáján a velencei Contarino hajója, selyemmel és más kelmekkel meg gabonával és egyéb levantei áruval meg-
rakva *Fiume előtt horgonyt vetett*. A gályán nagyszámú utason és tengerészen
kívül 300 velencei zsoldos is volt, Candiából visszatérőben. Így minden-
nemű veszély kizártnak látszhatott. Azonban egyszerre öt bárka közeledett
a hajó felé. A legénység gyanútlanul nézte közeledésüket, halászsoknak gon-
dolván őket. Pedig uszkókok
voltak, összesen kétszázötvenen,
a három Danicsics testvér vezér-
lete alatt. A hajóhoz érve, vak-
merő támadást intéztek ellene,
szerencsésen elfoglalták s dia-
dallal vitték el Zengbe.

A fiumeiek, e vakmerő rabló-
csíny szemtanúi, igen jól ismer-
hették már e kalózbárkákat, a
melyek minden valószínűség
szerint a fiumei hajógyárakból
kerültek ki.

E bárkák, specziális ren-
deltetésüket tekintve, a rendestől
eltérő külön szerkezettel bírtak.
Rendszerint harmincz emberre
voltak számítva; a nagyobbak
azonban ötven főnyi csapatot is
befogadhattak. E naszádok ál-
talan igen gyors járatuak voltak,
s kisebbek mint a közönséges ve-
lencei bárkák; a minnek az volt
a célja, hogy a velencei hajók üldözés közben a sekélyebb vizekbe ne követ-
hessék. Későbbi szokás szerint fenekük át volt fúrva, s a nyílás egy nagy
esappal elzárva; ez meg arra szolgált, hogy a szükséghez képest a part
mellett a víz alá meríthessék s így az ellenség szeméi elől elrejtsek. A
kellő pillanatban aztán újra kiemelték és használatba vették.

A fiumei hajóácsok az ilyenmű járóművek készítésében már igen nagy
gyakorlatra teltettek szert, midőn a fiumei tanács 1598-ban 50 arany birság
és számkivetés terhe alatt megtiltotta a *kalóz-bárkák építését*.

De ennek dacára jóval később is készültek Fiumében naszádok az uszkó-
kok részére. 1608-ban Ditrichstein és Rogato főhercegi biztosok a kalóz-bárká-
kat Zengből Fiuméba küldették megégetés végett; de a biztosok eltávozása
után a zengiek visszamentek bárkaikért s újra megkezdték rablójárataikat;
különb a fiumei polgárok közül is többen részt vettek a rablásokban. A
városi tanács szigorúan járt el velük szemben; de azért az uszkókok teljes

Uszkók hajók
építése

USZKÓK MARADÉKOK A QUARNERO KÖRNYÉKÉN.

megtöréseig még mindig találunk Fiumében tengeri rablással mesterségszerűen foglalkozó egyéneket.

Fiumeiek
kereskedése az
uszkókokkal.

Uszkók osteria.

A fiumei kereskedők gyakran mentek Zengbe rablott árúkért; de az uszkókok nem ritkán maguk hozták Fiumóba azokat. A Fiumara partján épült révházban (híd még nem volt akkor a folyón) bocsátották árúba a zsákmányt. A fiumei tanács 1607-ben elhatározta, hogy lebontatja a rablófészek révházat. Volt egy más tanyájuk is a zengi kalózoknak Fiume közelében, az „uszkók-csárda“ (osteria degli uscoeci.) Ez a Fiumara túlsó partján volt, a mai Szusákon. A hagyomány szerint az uszkókok éjnek idején itt szoktak osztozkodni a zsákmányon.

Fiume
védekezése.

A fiumei hatóság nem szívesen látta az e fajta kereskedést, mely folyton érintkezésbe hozta a fiumeieket e vad martalóccokkal, kik ellenségeiknél nem sokkal jobban bántak velük. Sőt a tanács a zsákmánynak becsempészését tőle telhetőleg igyekezett megakadályozni, azt határozván, hogy *a város felső kapui e régből folyton zárva tartassanak.*

Különben az e fajta zsákmánytárgyakkal való kereskedés az akkori erkölcsi fogalmak szerint egyáltalán nem hagyhatott foltot a fiumeiek jó hírnevén. Az ilyen nyereséget maguk a velenceiek sem vetették meg tisztességtelennek sem tartották. *Még ez időben is el-eljártak Zengbe török területen ejtett rabszolgákat vásárolni, s ezt teljesen rendjén valónak tartották, azon egyedüli megszorítás mellett, hogy a vásárolt rabszolgák ne keresztények, hanem pogányok legyenek, mit az eladó fél — legalább propter formam — köteles volt beigazolni.*

Ilyenmű üzletekről részletes adatok is maradtak fenn. Így 1588-ban egy velencei kereskedő megbízta ügynökét nagyobb számú rabszolgák vásárlásával, a velencei piac számára, hol a rabszolgatartás egész a XVI. század végeig folyton dívott. Az ügynök Fiuméba érkezvén, az üzletet már itt köti meg, a *városi jegyző közbejöttével.* Ezután ellátja magát a szükséges lánczokkal és béklyókkal, s így kellően felszerelve indul el a hajón Zengbe. Itt átveszi a megvett 13 rabszolgát — fejenként 35—40 arany vételárban, — azután Fiuméba visszaérkezvén, továbbszállításukról innen gondoskodik.

A zengi kalózok csak úgy bántalmazták és zaklatták a fiumei polgárokat, mint velencei ellenségeiket. A fiumeiek és az uszkókok nyílt összefűzéséről nem egy adat maradt ránk. 1596-ban Possedariai Márton kalandor gróffal, az uszkókok vezérével tűztek össze, a kinek egyik kísérőjéi súlyosan megsebesítették. *Paradeiser György* zengi kapitány e miatt mértéktelen haragra lobbant. Fenyegetőzött, hogy ágyúival Tersattóból halomra löveti a várost s kardélre hányatja lakosait, *„nem kegyelmezre még a viselős asszonyoknak sem, kiknek méhéből fogja kitépni a még meg nem született gyermekeket.“*

A tanács erre megindította a vizsgálatot a vétkesek ellen, de egyúttal elhatározta, hogy panaszt emel a főhercegnél Paradeiser esztelen fenyegetőzése miatt.

Intézkedések
az uszkókok
ellen.

Az e végből kiküldött követ teljes elégtétellel tért vissza a gráci udvartól, két kedvező főhercegi határozatot hozván magával. Ezek elseje szerint *az uszkókok* „azon botrányok elkerülése végett, melyeket erőszakos magaviseletükkel a városban naponkint okoznak“ *kitiltatnak Fiume területéről;* azonban „ha ennek dacára mégis jönnének s erőszakot követnének el.“ a fiumei statutumok szerint legyenek büntethetők. — A másik rendelettel a főherceg meghagyja *Raab Gáspár* tersattói várúrnak, hogy *Paradeisert e kastélyból rögtön kiköltöztesse,* nehogy a békés város ellen szórt fenyegetéseit beválthassa.

A főherceg kitiltó rendelete azonban nem sokat változtatott az állapotban.

Midőn a következő évben a Zengbe küldött főhercegi biztosok Fiuméba érkeztek, a tanács az összes lakosság nevében fölkérte őket, hogy az uszkókokat kitiltó rendeletnek érvényt szerezzenek. De ez sem használt.

Nem múlt el még egy hónap a biztosok átutazása óta, midőn már újra megjelent a város előtt egy 50 főnyi uszkók csapat, élelmi szereket követelvén a raktárból. Kaptak is búzát, bort s egyéb élelmi, czikket. De egyébként nem a legjobb fogadtatásban részesültek, s a városba nem eresztették őket; miért is nagy hangon fenyegetőzni kezdettek hogy rövid időn teljes számban eljönnek s a várost elpusztítják.

A tanács e fenyegetést egész komolyan vette. Az összes lakoságnak fegyverben kellett járnia és őrszolgálatot tennie, hogy egy esetleges éjszakai támadás készen találja a várost. *Fiume e szerint valóságos ostromállapotba volt helyezve.*

Ez erélyes intézkedések folytán az uszkókok a városba többé nem juthattak *Azonban nyitra maradt előttiük a Fiumara torkolata által képezett természetes kikötő.* Ide még mindig eljártak, elfoglalták a révházat s a folyón való átkelést megakadályozták.

A tanács most azal akart az uszkókokra nyomást gyakorolni, hogy a fiumei hajóácsokat a kalózbárkák készítésétől eltöltta.

A velenzeiek folytonos panaszaira és támadásaira, melyekkel az uszkókok rablásait az osztrák partvidék elpusztításával torolták meg, miközben, 1599-ben Fiumét

is bombázták, a gráezi udvar már 1602-ben eltökélte magát, hogy véget vet az uszkókokrablásainak s az erélyéről ismert *Rabatta* József krajnai vicedomót küldötte Zengbe teljes hatalmu biztosul. Rabatta általános lefegyverzést rendelt, a makaeskodó főbb embereket felakasztatta, ezek közt Possedariai Márton grófot, az előbb eluondott fiumei összetűzés hőst; a külföldről jött kalóznépet a határon átszállította, mi meglévén, hozzáfogott az uszkókok kitelepítéséhez. Kétszáz uszkókot családjaikkal együtt Ottoesaczba, Brinjébe s egyéb belföldi erősségekbe költöztetett át, s hogy visszatérésre ne is gondolhassanak, lakóházaikat (mintegy 400-at) leromboltatta. A leggyanúsabbakból csapatot szervezett, melyet aztán Kanizsa alá küldött az ostromló keresztény sereg szaporítására. E csapat tényleg meg is indult, de Károlyvárosból visszafordult, s a világos parancs daczára visszatért Zengbe. Rabatta, ki időközben német zsoldosait elbocsátotta volt, így valóságos helyzetbe jutott. Mindazáltal vitézül kitartott, s a lázadó csapat fejét megfenyíteni készült; a többiek azonban a kastélyba törtek s a hőselkű biztost felkoncizták. Szívét kitépték és felfalták, holttestét pedig másnap

Uszkókok kitelepítése

FIUME KIKÖTŐJE A XVII. SZÁZAD ELEJÉN.

Uszkók kogyetlenségek.

FIGURE 1580-BAN.

kiterítették a templomban, hol az asszonyok állítólag mohón nyaldosták a sebeiből folyó vért.

Három évvel utóbb a kitelepített uszkókok csaknem mindnyájan visszazsálingóztak volt ősi fészükbe; s ekkor — 1605-től kezdve — újra visszatértek elébbi életmódjukhoz.

Velenceze erre az osztrák kikötők újra való elzárásával válaszolt; — mire a gráezi kormány ismét párosával kezdé biztosait Zengbe küldözgetni, de tartós eredmény nélkül.

Az uszkókok élelmi szereiket is Fiumén át kapták. A velencezeiek San Marco szírtjén erődöt építettek s így elzárták az uszkókokat Fiumetől, minek következtében azok csakhamar végszükségre jutottak. A leleményes kalózok azonban módját ejtették, hogy a san-marcoi örök éberségét mindenféle fuffanggal kijátszák.

A „*zengiek raktára*“ különben nagyon terhére volt a békés fiumei polgároknak, mert folyton alkalmat adott e garázda katonáknak, hogy a városban rakoncztalan magaviseletükkel a lakosok nyugalmaát megzavarják. A tanács 1606-ban *megtiltja a zengi őrség számára való buza s egyéb gabona behozatalát*, s azzal fordul Hoff Jeromos ottani élelmezési biztoshoz (magister annonae), hogy a mondott czikkeket ezután megállapodás nélkül szállíttassa Zengbe. Utóbb báró Kisl horvátországi generális megkeresésére — ki akkor biztosí minőségben tartózkodott Zengben — a tanács eláll ugyan e tilalomtól, azt határozva, „*hogy a mondott raktár maradjon meg a városban, a míg a mondott generális úr ő kegyelme e régeken tartózkodik*“; de csak úgy, ha „*megigéri, hogy semmiféle kalózbárkát nem enged a szállítmányokért jönni*, hanem világosan és szigorúan meghagyja a raktárosnak, hogy a készleteket haladék nélkül szállítsa rendeltetésük helyére; máskülönb, ha ez elmulasztatnék s újra kalózbárkák jömmének értük, nemesak hogy meg nem fog engedtetni kivitelük, de jövőben behozni sem lesz szabad, miről a főherezeg ő fensége (Ferdinánd) is értesítetni fog, nem más okból, hanem azért, hogy eleje vétessék a szokott garázdálkodásuknak s az annyiszor ismételt fenyegetéseknek.“

Zengi raktár
Fiumében.

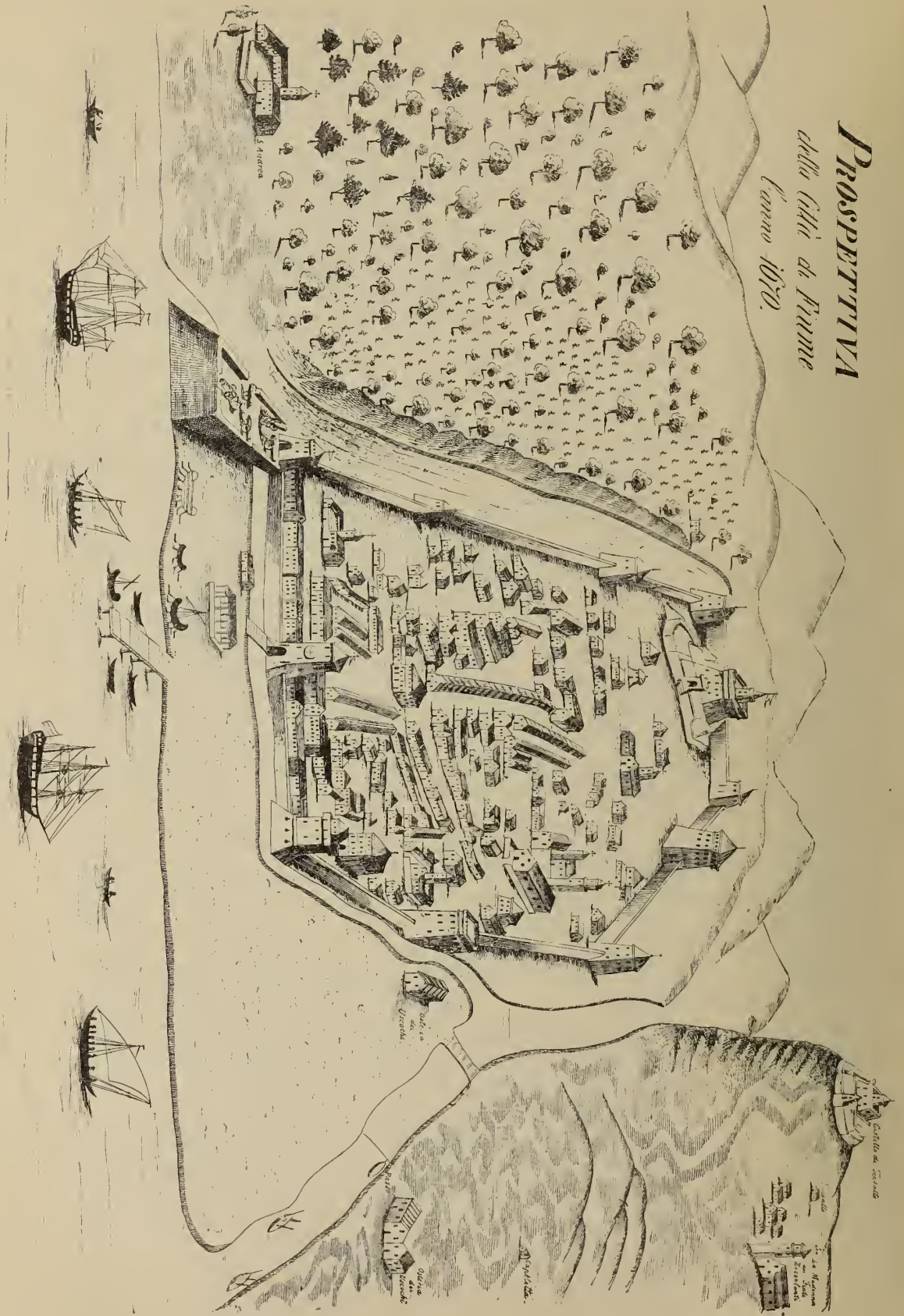
Az uszkókok 1607-ben sem hagytak föl a város fellúlására czélzó *terrükkel*. Az erről szárnyaló rémhírek folytonos izgalomban tartották a lakosságot. A fiumeiek folyton résen állottak s városuk biztonságáról minden kitelhető módon gondoskodtak.

Zárva tartják az összes mellékkapukat, hogy rajtuk az uszkókok prédáikkal be ne lopózhassanak; a főkapu többé egyet sem eresztenek be, sem zsákmánnyal, sem a nélkül, — kiterjesztvén e tilalmat még az asszonyokra is. Elhatározzák, hogy az uszkókoknak tanyául szolgáló révházat lerombolják s építési anyagát a város megerősítésére fordítják. Végül megszorítják a bástyatornyok őrségét, a bírák által összeiratván az őrszolgálatra kijelölendő polgárok neveit.

De nemsokára a fiumeiek és uszkókok közötti viszony *jelentékeny megjavulására* kell következtetnünk. Az uszkókok számára *újra bárkák épülnek Fiumében* 1608-ban és 1612-ben; Fiume új kapitánya, *Della Rovere István* kedvez nekik és hasznot húz tőlük, s maguk a polgárok sem riadnak többé vissza a zsákmánytárgyakkal való kereskedéstől.

Az 1612-ben Velenceze és Ansztria között létrejött *bécsi szerződés* rövid időre ugyan ismét megszakítja e viszonyt; de már 1615-ben nemesak a zengi, hanem a fiumei kapitány is *teljesen szabad kezet enged az uszkókoknak Velenceze elleni vállalataikkban*. A kalózok ezentúl szabadon járnak-kelnek Fiumében

*PROSPETTIVA
della Città di Prume
l'anno 1670.*

FIUME 1670-BEN.

készülődéseik megtétele végett. Sőt néhány uszkók e szabadságot arra használta föl, hogy megtelepedett Fiumében s innen folytatta kalózmesterségét, a míg a madridi béke után a császári biztosok végét nem vetették az egész kalózságnak.

A velenceiek ugyanis esekély időközök kivételével folyton elzárva tarották az osztrák kikötőket (tehát Fiumét is), hajszákat intéztek a kalózok ellen, s végül az osztrák és magyar part több helyét megtámadták. *Fiumét* másodszer is bombázták, *Locránát* fölégették és kipusztították, *Moschenizze* ellen sikertelen támadást intéztek (1612); ezután az osztrák Isztria több belföldi helységét feldúlták s *Moschenizze*re másodikban ráütöttek (1613). A következő évben újra fölégették *Lorránát*, kifosztották *Abba-ziát* és elpusztíták *Veprinaz* és *Castua* földeit. Végül 1615-ben bevették és lerontották *Nori* várát.

A kölesönös pusztítások ezzel már *nyílt háborúvá* fejlődtek, melynek színhelyül kivált Isztria és Friaul szolgáltak. A legfontosabb hadi műveletek *Gradisca* vára körül fordultak meg („*gradiscái háború*“). A következő 1616-ik év februárjában egy 12,000 főnyi velencei ostromló sereg jelent meg a vár alatt, mely egy évre rá már közel volt elestéhez; ezalatt azonban 1617. szeptember 26-án Francia- és Spanyolország közbenjárásával létrejött a *madridi békeszerződés*.

A békepontok főintézkedése az volt, hogy a tengeri rablók Zengből eltávolíttassanak s kalózbárkákik elégettessenek. E czélból mindkét fél részéről két-két békebiztos küldetett ki.

A kiküldött biztosok számszerint 129 uszkókot családjaikkal együtt száműztek 10 mérföldnyire a tengerparttól, halálbüntetés terhe alatt. Néhányukat Károlyvárosba s az alája rendelt véghelyekbe vették föl, a többi mehetett, a hová akart. Néhányan 1619-ben még tettek kísérletet a rablókalandok folytatására, de a kiküldött biztosok még csirájában elfojtották a kísérletet. Ezzel az uszkókok történeti szereplése véget ért.

Velenceiek
ostromzára.

I. LIPÓT. (Az orsz. képtárból).

Uszkókok
megsemmisítése.

FIUME MINT SZABAD KIKÖTŐ.

Ezután Fiume annyira mennyire ismét visszanyerte kereskedelmi szabadságát — bár ezentúl is vámot fizetett érte Velenczének — s épp a 30 éves háború idejében, mely egész Közép-Európát lángba borította, teljes békét élvezett. A politikai nagyhatalommá fejlődött jezsuita-rend akkor Fiumében is megtelepedett, itt 1627-ben rendházat és gimnáziumot alapított, fölépítette a Sz. Vito templomát s adomány útján a jámbor Thonhausen Orsolya grófnétól megszerzvé az egész szomszéd castuai uradalmat.

I. Lipót.

Leopold császár, elődjei nyomdokát követve, nagy jóakarattal viseltette a város iránt, melynek most is használt külön zászlaját és czímerét ő engedélyezte (1659-ben). Alatta a városnak már zálogháza és ispotálya van, s a község jövedelmei 4000 frtra rúgnak. Egykorú leírás szerint Fiumében ez időtájt jól és olcsón lehetett élni, levegője kitünő, vize pompás, bora bőven volt. A loyális város 1683-ban nagy ünnepeket rendezett Bécsnek a török ostrom alól való felszabadulására öröme, kivilágítással, tűzi játékokkal, ágyúlövésekkel, táncszal, zenével s egy nagy bankettel, melyhez a résztvevők mindenike tizenkét tál étellel járult hozzá. Az ünnepség fénypontja azonban két esorgókút volt, melyek egyike fehér, másika vörös bort ömlesztett magából, a közönség szabad rendelkezésére.

A XVIII. század elején kitört spanyol örökösödési háború vihara, mely egyidejűleg dúlt Olaszországban, német földön, Belgiumban, Spanyolországban és messze tengereken, átesapott a különben oly csendes fiumei öbölbe is. Miután ugyanis Savoyai Eugén olaszországi hadseregét az osztrák kikötők felől élelmezték, XIV. Lajos az osztrák tengerpart blokirolására *du Forbin* Claudius gróf alatt egy hajóhadat küldött ki, mely előbb Triesztet

Franciaiak
bombázzák
Fiumét.

FIUME. — A VÁROS TORNYÁNAK KAPUJA.

bombázta, majd Fiume alá is eljött, és 40,000 tallér hadiserezt követelt a városon. A lakosság eleinte hajlandónak mutatkozott ezt megadni, de miután időközben elegendő hadi segélyt nyert, a követelést megtagadta. Erre megindult a bombázás, melyre a helyőrség jól irányzott ágyúlövésekkel felelt.

A francia admirális most a tersattoi várra irányozta figyelmét s éjjel a Fiumara tulsó oldalán partra szállott, hogy a domináló magaslatról folytassa az ostromot. Azonban a fiumei eszászúri kapitány, *Tersy Oktávián* báró észrevette e szándékot, s az ellenségre kirohánván, visszaűzte a hajóra, mire a francia hajóhad szégyenszemre eltávozott. (1702. szept. 12.)

E hadi esemény után egészen a század végeig egy hosszú korszaka következett a békés fejlődésnek, mely alatt az uralkodók bölesessége szerencsés intuícióval megvetette Fiume mai virágzásának alapját.

III. Károly volt tudvalevőleg az az uralkodónk, ki monarchiánk nagyobb sza-

bású kereskedelmi politikáját inaugurálva, első ízben fordított különös figyelmet a tengeri kikötőkre, s Triestet és Fiumét vámmentes szabad kikötőkkel nyilvánította 1717., 1719—20., 1725. és 1729—30. években kelt rendeleteivel. Ezt a fontos lépést azután a nevezett városok emelésére czélzó intézkedéseinek egész sorozata követte. Először is jó utakról kellett gondoskodni: megépült hát a triest—bécsin kívül a *fiume—károlyvárosi* út (Via

III. Károly
szabadalma.

III. KÁROLY. (Az orsz. képtárból).

Carolina). A kereskedelmi peres ügyek gyorsabb elintézése czéljából Fiumében egy *váltó- és kereskedelmi törvényszéket* állíttatott. A kereskedőknek s iparosoknak fokozott tevékenységre sarkalása okából a kormány a buzgóbb vállalkozókat ingyen telkekben részesítette, mire csakhamar létrejött az első *fiumei cukorfinomító gyár*. Ettől nem messze épült 1722-ben az első *veszteglő intézet*, a hajók által esetleg behurezolható járványok távoltartására. Külö-

nösen nagyfontosságú lépés volt a passzaroviczi béke után (1718) a szultánnal kötött *kereskedelmi szerződés*, mely az osztrák kereskedésnek a levantei kikötőkben jelentős előnyöket biztosított, melyek kihasználására Trieszben csakhamar megalakult a *Keleti társaság* (Compagnie orientale, a Lloyd előfutára.

Magyar gabona
a tengeren.

Ily hathatós gyámolítás meg is termette a maga gyümölcseit. Az Adriai tenger szűk lett a fiumei hajósoknak, kik a triesztiekkel versenyt szállították most már a *magyar gabonát* is egészen a spanyol kikötőkig; s valóságos ünnepszámba ment, mikor Smyrnából az első hajó (Vivien kereskedő „Isabellá”-ja) a fiumei révbe érkezett. De szűk lett a városnak eddigi kőfalgyűrűje is; III. Károly alatt keletkeztek a falakon kívül az első épületek, melyek a mostani újjváros magvát képezték.

III. Károly alatt keletkeztek a falakon kívül az első épületek, melyek a mostani újjváros magvát képezték.

III. Károly királynak (mint császár VI.) 1725. november 19-én kelt kiváltságlevele következőket mondja:

„Mi VI. Károly Isten kegyelméből választott római császár, Spanyol-, Magyar-, Dalmát-, Csehországok, Horvát- és Szlavonországok királya stb.

Még 1717. június hó 2-án hirdettük ki azon határozatunkat, mely a belső Ausztriában fekvő fiumei és trieszti kikötőnket szabad tengerparti kikötőjogaival ruházta föl; utóbb 1719. évi márczius hó 15-én és 18-án kelt kétrendbeli nyílt parancsunk által ez említett legkegyelmesebb határozatunkat oly mó-

III. Károly
kiváltságlevele

MÁRIA TFRÉZIA. (Az orsz. képtárból.)

don újítottuk, bővítettük és erősítettük meg, hogy mindazon kereskedők, iparosok és kézművesek, kik nevezett kikötőinkben vagy belső Ausztria városaiban, mezővárosaiban vagy falvaiban letelepedni óhajtanának, szíves fogadtatásban részesüljenek és foglalkozásukat szabadon gyakorolhassák. Egyúttal azt is megengedjük, hogy mind azok, kik említett kikötőinkbe jönnek, kereskedelmi ügyeik intézése céljából folyóinkon ki- és bejárnak, ezt útlevél és engedély nélkül tehessék. A főbb utakat ki fogjuk javítani; a járványok behuzolásának megakadályozása végett vesztglóintézeteket fogunk felállítani, vámmentessé teszszük a tengeren szállítandó ki- és beviteli árukat. Kijelentjük továbbá, hogy a nevezett szabad tengeri kikötőinkben horgonyzó vagy lobogónk alatt utazó hajókat esászári és uralkodói védelmünkben fogjuk részesíteni. Ugyanesak nevezett kikötőinkben raktárakat építettünk, hogy azokban a kereskedők áruikat csekély raktárbér fizetése mellett kényelmesen és biztosan elhelyezhessék. A kereskedők között vagy esempészek miatt keletkező perek gyors elintézése tekintetéből mindkét kikötőben külön bírákat nevezünk ki, első és másodfokú váltótörvényszékeket szervezünk, azon kereskedőket, kik nevezett kikötőinkben állandóan letelepednek, felszabadítjuk a szállásadó és egyéb személyes illetekek terhe alól stb.

Tovább így szól az okirat:

„Az előadottak ezéljából jelen nyílt levelünk erejénél fogva nemesak komolyan, hanem törvényesen kötelezőleg meghagyjuk és parancsoljuk mindnyájuknak és egyenkéntitől székeinknek, egyháziaknak és világiaknak, főpapoknak, grófoknak, lovagoknak, helytartóknak, marsalloknak, kapitányoknak, őrnagyoknak, ügyvivőknek, bírának, tanácsosoknak, polgároknak és községeknek, valamennyi tisztviselőknak, alattvalóknak és híveinknek, bármi méltóságúak, állapotúak és helyzetűek legyenek azok, hogy ők jelen legkegyelmesebb nyílt levelünk értelmében mindazon kereskedőt, iparost és mesterembert, kik megnevezett szabad tengeri kikötőinkben vagy belső Ausztria tartományáiban letelepednek, minden tekintetben védeni és pártolni kötelességüknek ismerjék, mert legkegyelmesebb akaratumk és szándékunk csak is ily úton fog teljesülhetni.“

III. Károly
Fiumében.

III. Károlynak ezután még az a terve is volt, hogy a buccarii öböl bejárásánál hadi kikötőt létesítsen, melynek előmunkálatait meg is kezdette. 1728-ban a császár személyesen lejött Fiuméba, hogy intézkedéseinek hatásáról meggyőződjék. A fiumeieknek iránta érzett haláljáról maig is bizonyóságot tesz a császár doborművű mellszobra, mely a régi városkapu homlokzatát díszíti. Fiume ez idő alatt mindig mint autonom országrész él és szerepel, úgyannyira, hogy a *pragmatica sanctio* tervezetét is, mielőtt az törvénynyé vált s Bécsben kihirdették, az uralkodóház a fiumei kapitányi tanácsnak is előterjesztette elfogadás ezéljából 1720. június 8-án. A tanács ez év október 19-én jelentette ki elfogadását. A trónörökösödési szabályzat elfogadását bizonyító okirat kiállítására 1725. szept. 11-én kelt fejedelmi előterjesztést is tárgyalta a fiumei kapitányi tanács, és beható megvitatás után 1725. november 29-én rendelte el az okirat kiállítását.

SZÉKHELYI MAJLÁTH JÓZSEF. (Az orsz. képtárból).

Mária Terézia teljes buzgalommal folytatta atyja kereskedelmi politikáját (alatta kezdődött már a magyar gabona bevitele Angliába is); sőt annyira ment ebbeli buzgalmában, hogy 1754-ben a monarchia összes akkori tengeremellékét egy provinciává egyesítvén, azt a többi addig illetékes főhatóságok alól kivette, s az akkor felállított bécsi kereskedelmi tanácsnak (Hofcommerzienrath) rendelete alá. E dikasztérium végrehajtó közege gyanánt szerepelt a *trieszti kereskedelmi főfelügyelőség* (Commerzien-Hauptintendanz), melynek az Osztrák Tengeremellék összes polgári hatóságai is alája voltak rendelve, így a Fiume kormányzatára kirendelt kapitány is, ki most a „helytartó“ ezímmel ruháztatott fel.

Mária Terézia.

Ez a szervezet azonban nem állotta ki a próbát. Eredendő bűne abban állott, hogy a magyar állam területi esorbításával jött létre, amennyiben

önhatalmúlag bele foglaltattak Buccari, Portoré, Zeng s a többi magyar-horvát kikötők is, mi a magyar rendek által folyton felpanaszolt közjogi sérelmet képezett.

A Frangepán és Zrínyi-családok által birtokolt tengerpart, az akkor fenállott Vinodol és Zágrábmegyék jelentékeny részét ugyanis a kir. fiskus 1692-ben 50,000 forintért elzálogosította az ausztriai udvari kamarának, a mi ellen a karok és rendek 1715-ben a XLIV. törvényezikben tiltakoztak. III. Károly akkor azzal nyugtatta meg a rendeket, hogy a belső ausztriai kamara csak szivességből s nem hatósági minőségben kezeli a stíriai herezeg

Littorale
austriacum.

II. JÓZSEF. (Az orsz. képtárból).

fejleszteni.

Ez a ecentralizáló rendszer legfőlebb Triesztnek, a központnak válhatott javára, mely a többi kikötők fölött már amúgy is meglévő túlsúlyát így még jobban érvényesítette. Belátták ezt a bécsi intéző körök is; és mintán József trónörökös (a későbbi II. József császár) Fiumét s a tenger-mellék többi helyeit 1775-ben meglátogatta s helyzetüket tanulmányozta, talán épp az ő befolyása következtében szakítottak az eddigi politikával s elfogadták vezéreszméül, hogy Trieszttel szemben Fiumét is emelni kell, még pedig oly módon, hogy Magyarország kivételét az utóbbi kikötőnek biztosítsák.

által magánjogon birtokolt területeket. Mária Terézia trónralépte után azonnal, az 1741-iki országgyűlés újra foglalkozott ez ügygyel és a királynő az 1741. XVIII. törvényezikben megígérte, hogy a tengerparti részeket visszakebelezi a magyar szt. korona birtokába. Mind a mellett, a mint az imént említettük, 1754-ben Littorale Austriacum nevezett alatt az egész tengerpartot osztrák kormányzat alá helyezte, s az 1764/65-iki országgyűlés panaszára azt a problematikus kijelentést tette, hogy a magyar korona jogát nem akarta sérteni.

De nem véve számba a közjogi sérelmet, erősebb ezáfolata volt Mária Terézia intézkedésének az a keserű tapasztalat, hogy tengeri kereskedelmünket ezen a módon éppenséggel nem lehetett a várt arányban

Mindaz, a mi Fiumével ezután történt, csak ennek a szerenés és életrevaló alapgondolatnak a kifolyása. Először is fel kellett oszlatni az Osztrák Tengeremelléket, aztán pedig Fiumét politikailag is Magyarországhoz csatolni.

Mária Terézia 1776. aug. 9-én kelt rendeletében a fiumei kikötőt a trieszti kikötővel egyenlő szabadalmakkal és kiváltságokkal ruházta föl s egyszersmind fiumei kormányzóvá székhelyi Majláth József m. kir. kinestári tanácsost nevezte ki. Meghagyta, hogy *Fiume, Buccari és Portoré közös kormányzó alá helyeztetik*, a kormányzóság közvetlenül a magyar kir. udvari kancelláriának lesz alárendelve, ezen az úton kapja az udvari leiratokat és terjeszti fel ő felségéhez jelentéseit. Ugyanez alkalommal egy külön *kereskedelmi kerület alakítását* is elrendelte, melynek határa Portoré fölött veszi kezdetét s Hreljin mellett elhaladva, a Károly-úthoz (Via Carolina) és ezen tovább Dragán és Tersatton át a sajátképeni fiumei kerülethez esatlakozik. (Radich Ákos: Fiume közjogi helyzete, 147. l.). Az így megszabott kereskedelmi kerületben fekvő helységek közigazgatási, törvénykezési és kereskedelmi ügyeit közvetlenül a fiumei kormányzónak rendelte alá. A kerületnek ötéves évi kormányzati költségét 30.000 forintban állapította meg s ez összeget a magyar kinestárnál ki is utalványozta.

Midőn a kiküldött biztos, br. Ricci 1776. okt. 20-án átadta Fiumét és kerületét Majláthnak, a fiumei lakosság lelkesedéssel üdvözlé az átadást. A lelkesedést egy ünnepi költemény következő szavakban fejezte ki: „A magyar jegyes, egy újabb Perseus fölmenti Fiumét az idősebb testvér, Trieszt zsarnoksága alól.”

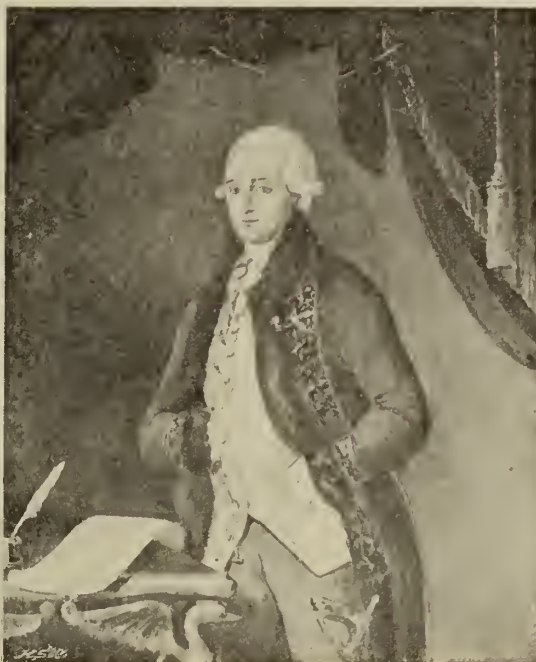
Majláth hozzáfogván a fiumei kerület szervezéséhez, min. denekelőtt azt akarta elérni,

hogy a tengerpart kereskedelmi kerületét, továbbá a Kulpa folyótól és a Károlyvárosból kiinduló Károly-utat közvetlenül a fiumei kormányzóság hatáskörébe vonhassa. Ezért az úgynevezett Szeverinmegye alakítását javasolta. Minthogy azonban ezzel Fiume fölött Horvátországnak is bizonyos hatáskört biztosított volna, másrészt meg Horvátországtól a fiumei autonómia fölött adott jogért esérében területátengedést követelt: javaslata sem Horvátországban, sem Fiumében nem kelthetett megnyugvást. Mária Terézia jóváhagyta ugyan a javaslatot, de a fiumei szabad tengerpart 1777. júliusban, a zágrábi tartománygyűlés pedig 1777. október 27-iki ülésében tiltakozott ellene. Fiume kijelentette, hogy századok óta önálló területet képezett, saját törvényei szerint kormányozta magát, Horvátországgal nem engedi magát közjogi kapcsolatba hozni, hanem kívánja, hogy mint külön terület *közvetlenül Magyarországhoz* csatoltassék. A tiltakozás dacára Majláthot az új Szeverin-Magyarországhoz csatoltatták. De a megújult tiltakozások végre belát-

Mária Terézia
szabadalom-
levele.

Majláth József.

Fiumei
kereskedelmi
kerület.

Fiume átadása.

GRÓF ALMÁSSY PÁL.

Szeverin megye.

Fiume
Magyarországhoz
csatoltatták.

tatták a királynővel, hogy az új szervezés nem kell sem Fiuménak, sem Horvátországnak; belátta, hogy Horvátország hajlandó ugyan lefoglalni Fiume autonóm jogainak egy részét, de a magából semmit sem akar engedni: ezért 1779. április 23-án *Fiumét és kerületét* mint közvetlen testet, *separatum corpus* Magyarországba kebelezte. Ennek emlékére falazták be a fiumei városháza egyik falába a bekebelezés százados évfordulójakor a város leírásában említett emléktáblát, melynek szövege következő:

MDCCLXXIX.
 Questo Marmo
 Ricordi Perenne
 Al popolo di Fiume
 La Gloriosa
 Imperatrice e Regina
 Maria Teresa
 Che Vigilante Equa Provvida
 Sanciva
 Intangibile Indeficiente
 Il Giure Aveto
 Statuendo
 La Città Col Territorio
 Quale Corpo Separato
 Annesso alla Sacra Corona
 Del Regno di Ungheria
 MDCCLXXIX.

FIUME MINT MAGYAR TERÜLET.

Mária Terézia
 diplomája. A Mária Terézia által kiadott diploma 1-ső pontjában kimondja, hogy Fiume és kerülete Magyarország koronájához tartozó külön területnek tekintendő, mely nem tartozik Horvátországhoz és nem tévesztendő össze a Horvátországba kebelezett buccarii kerülettel.

A 2-ik pontban a királynő megerősíti a város statutumait, de oly föltétellel, hogy a mennyiben a magyar kormányzási rendszernek meg nem felelnek, egy erre a célra kinevezett fiumei küldöttség által át fogják vizsgálatni és átdolgoztatni. A Majláth-féle javaslat szerint ugyanis a kapitányi tanács közigazgatási ügyei a zágrábi helytartótanáeshoz lettek volna fölebbezhetők; az 1000 forintot meghaladó perek fölebbezése pedig a báni táblához mentek volna.

Mária Terézia diplomája végre felhatalmazta a várost, hogy autonóm jogánál fogva saját jövödelmeit kezelhesse, de évi számadásait a m. kir. helytartóság útján a királyhoz terjeszsze föl.

II. József. Midőn később II. József Magyarországot és Horvát-Szlavonországot egy területté egyesítve, az egészet tíz közigazgatási kerületre osztotta, Szeverin-megyét közvetlenül a fiumei kormányzóság alá rendelte; 1786-ban azouban az 1776-ban önhatalmulag szervezett megyét felosztatta s a Kulpán túli részt a zágrábi kerülethez esatolta, ellenben a vinodoli, hreljini és buccarii kerületeket „Littorale Hungaricum“ (magyar tengerpart) nevezet alatt a fiumei kormányzóságba kebelezte. Fiume város belső közigazgatási szervezete ekkor sem szenvedett változást. 1787-ben a fiumei városi tanács hatáskörét II. József a politikai, gazdasági és törvényszolgáltatási ügyekben az egész tengerpartra kiterjesztette. A tanács ülésén a kormányzót képviselő helyettes kapitány elnökölt.

Littorale
 Hungaricum

Mária Terézia azouban hiába esatolta Fiumét Magyarországhoz, hiába tartotta tiszteletben még II. József is a város autonómiáját, a magyar országgyűlésnek nem sikerült a bekebelezést törvényben biztosítani. Az erre vonat-

kozó törvényjavaslat szentesítését II. Lipót megtagadta azzal a megokolással, hogy Krajna rendjei igényével léptek föl Fiume birtoklására nézve, mert ez a Duinoi és Walseei családok s ezek örökösei, az osztrák főherczegek, mint Krajna herezegei után Krajnához tartozik. A zágrábi tartománygyűlés pedig vérszemet kapván az osztrák kormány álokoskodásán, feliratot intézett II. Lipóthoz, hogy mivel Fiume úgyis Magyarországhoz tartozik, ha Horvátországgal egyesítetik, kebelezzék be Horvátországba. A fiumei kérdés azontúl is megoldatlan maradt. Az 1802-iki országgyűlés július 15-én ismét felirt a királyhoz, I. Ferenczhez, Fiume bekebelezése ügyében, de egyebet nem érletett el, mint hogy a szeptember 23-án kelt leiratban a felség megígéri, hogy igyekezni fog a nehézségeket elhárítani. A magyar országgyűlést nem elégíthette ki a bizonytalan ígélet, hanem október 13-án újabb feliratban sürgette Fiume bekebelezésének köztörvénybe igtatását. Erre megint csak ígéletet kapott.

1807-ben, Fiume város kérvénye által is hathatósan támogatva, a magyar országgyűlés már hatodízben terjesztette föl a Fiume bekebelezésére vonatkozó javaslatot, mely végre megnyerte a szentesítést. December 12-én, Budán adta ki I. Ferencz az erre vonatkozó leiratot:

„Vonatkozással hűségtek legközelebbi alázatos fölterjesztésére, melyből felséges nagyanyánk, Mária Terézia Fiume város és szabad kikötőre vonatkozó diplomájának törvényes beczikkelyezése kivántatik, nem szándékozván hő kívánságotok teljesítését továbbra halasztani, legkegyelmesebben válaszoljuk: hogy mi ezen legalázatosabb kérelemhez hozzájárulván, egyszersmind azt is legkegyelmesebben helyben hagyjuk, hogy Fiume kormányzójának a főrendek táblájánál, Fiume és Buccari városok képviselőinek az alsó táblánál ülés és szavazat adassék.”

E leirat következtében még december 15-én megalkották az 1807. IV. törvényezikket, melyet haladéktalanul szentesítés végett fölterjesztettek. A törvény kimondja Fiumének közvetlenül Magyarországhoz tartozását, kimondja továbbá, hogy kormányzójának a főrendeknél, követeinek a karok és rendek táblájánál lesz szavazata.

Fiume közvetlen Magyarországhoz esatolását, Mária Terézia diplomájának törvénybe igtatását nem jó szemmel nézték a horvátok. 1808. február 25-én, mikor a horvát rendek a közös országgyűlésen alkotott törvények kihirdetése végett egybegyűltek, törvényjavaslatot fogadtak el, melynek értelmében Fiumét Horvátország kiegészítő részének tekintik, a város követeinek a horvát rendek gyűlésén szavazatot adnak s megbízzák a bánt, hogy a jövő regnikoláris gyűlésekre a kormányzóhoz és a városhoz meghívót küldjön.

SZÁPÁRY JÁNOS PÉTER.

I. Lipót

Osztrák és horvát ellen-törökvések.

I. Ferencz.

Fiume mint magyar terület törvénybe igtatása.

Horvát országgyűlés tiltakozása.

Meg nem erősített horvát javaslat.

Ezt a törvényjavaslatot azonban a király *nem erősítette meg*. 1808. évi augusztus 19-én I. Ferencz leiratot intézett a horvát rendekhez, melyben „az ezen tárgyban hozott törvények téves magyarozatából keletkezhető kétely megszüntetése végett“ kijelenti, hogy „*Fiume városa és kikötője az 1807. évi 4-ik törvényczikk szerint a Theresiana diplomára való hivatkozással Magyarországra van kebeleztve*“ s egyszersmind ennek az országnak és kapcsolt részeinek státusaihoz sorolva. De megengedte a király azt, hogy a horvát tartománygyűlés Fiume városának külön és Buccari városának is külön ülést és szavazatot ajánlhasson fel.

A horvát rendek 1809-ben köszönettel tudomásul vették a királyi leiratot, elismervén Fiumének Magyarországhoz való közvetlen kapcsolatát s megköszönték, hogy Fiume követeinek ülést és szavazatot adhatnak, megkeresvén a bánt, hogy őket Horvát- és Szlavonországok közgyűlésére meghívja.

PÁSZTOR SÁNDOR.

Fiume csak a magyar törvényt fogadja.

Az említett királyi leiratnak határozott kijelentése mellett is volt bizonyos kétértelmősége, mely rávall a Magyarország beolvasztására szakadatlanul törekvő ezentralista kormányra, s azóta, mint a legújabb közjogi egyezkedés tárgyalásain is folyton támaszt adott a Fiumét követelő horvát képviselőknek. Nagyrészt ennek a hátsó ajtót nyitva hagyó rendeletnek s a belőle kifolyó intézkedéseknek köszönhetjük, hogy Fiume helyzete, bár közjogilag teljesen tisztázva van, mindeddig csak provizórium.

Az 1809-iki horvát tartománygyűlési határozatot Fiume semmibe sem vette. Egyedül a magyar törvényt tartotta irányadónak és sohasem tett lépést arra, hogy követeit elküldje a

horvát tartománygyűlésre.

Város lakossága XIX. század elején.

Francia háborúk.

Időközben a város maga igen mozgalmas napokat élt. Már a provizórium alatt is öröndetes fejlődésnek és gyarapodásnak indult. 1785-ben II. József alatt összesen 5,436 lakosa volt; 1800-ban már 7,038. Hasonló arányokban növekedett a kikötő áruforgalma is. A francia háború kitörése (1792) után Spanyolországot, Olaszországot a mi kikötőinkből élelmezték s a fiumei *Bienfeld*, *Candellari* és *Scarpa* szállító cégek ekkor gazdagodtak meg. A város falai leomlottak s a közélet forgalma a folyton növekvő újvárosba költözött át. A háború végén azonban, midőn Napoleon tábornok Olaszországon keresztül Ausztriára támadt, egy hadosztályt küldött Trieszt és Fiume ellen, hogy a monarchiát a tenger felől várható angol segílytől elvágja. 1797-ben a francia hadosztály bevonult Fiuméba, maga előtt űzve az osztrák sereget, mely a Fiumara túlszélén foglalt hadi állást. Ez okkupáció azonban csak öt napig tartott s a városban semmi kárt sem tett.

A városban uralkodó pezsgő életet elevenen írja le Batthyány Vincze gróf, a ki 1796-ban járta be a tengerpartot s uti benyomásait „Über das

ungarische Küstenland“ ezimű 1805-ben megjelent könyvében összegyűjtött leveleiben közölte. Fiume gyáripára akkor kezdett fellendülni. Nagy forgalma volt a cukorfinomítónak, melynek épülete a mai dohánygyár volt; kivüle még több gyár működött a városban. Trieszthez képest azonban úgy a kikötői forgalom, mint a kereskedelem csekély volt. A lakosság nagy része, még pedig $\frac{3}{10}$ -e mezőgazdasággal, illetőleg kerti gazdasággal foglalkozott; a lakosságnak csak egy tizede végzett ipari munkát, míg a hátralevő egy tized megosztott a különböző foglalkozási ágak közt. Az ó-városon kívül az új-városnak már két szép utczája terült el a tengerparton, melyek elég kellemes benyomást tettek az idegenre, főleg eleven életükkel; de annál kedvezőtlenebb hatást tett az ó-város, mely akkor még Fiume legnagyobb részét képezte. A mi később, a magyar kormányzat alatt nagy arányban bekövetkezett s a dísztelen városból nagyvárosi jellegű emporiumot teremtett: a kikötő előterének feltöltését s a kikötő kibővítését, a Fiumara torkolatának áthelyezését, a meglevő meder kotrását és átalakítását már Batthyány Vincze ajánlotta, ezekben látván Fiume terjeszkedésének és jövő nagyságának alapját. Társadalmi élete csekély és egyhangu volt, de kávéházakban már akkor bővelkedett; az üzleteket is rendszerint a kávéházban bonyolították le a kalmárok. A társas élet elevenítése czéljából műkedvelő előadásokat rendeztek a jobb módú családok. A beköltözött magyarokat szívesen fogadták; a város ügyeit vezető patriciusok közé hamar fölvtették a magyar tisztviselőket. A városi iskolákban *tanították a magyar nyelvet*, mi végből egy magyar tanárt alkalmaztak; az iparosok izlésének növelése czéljából rajziskolát állítottak. Ebben az időben alapították a kórházat is abból a 40,000 pengő forintból, melyet a felosztott rendházak vagyonából — a melyet a tanulmányi alapba olvasztottak be — a kormány a mondott czélra visszaadott a városnak.

A második koalíció háborújában ismét nagy szerep jutott a fiumei szállítóknak, kik az Olaszországban *Melas* alatt táborozó osztrák sereget ellátták.

Akkora gazdagságra tett szert a város, hogy Adamich patricius 1801-ben pompás állandó színházat építtetett a hétezer főből álló lakosságnak. 1803-ban egy magyar mágnásokból alakult részvénytársaság hozzáfogott a Lujza-műút megépítéséhez, mintán a régi Károly-úton nehezen ment a Fiuméba özönlő magyar gabona szállítása.

Az 1809-ben megújuló francia háború szerencsétlen fordulata egyidőre megint elszakította Fiumét Magyarországtól. A monarchiát porig alázó bécsi béke által az egész tengermellekkel együtt francia uralom alá került és része lett az u. n. *illyr provinciának*. Az idegen uralom azonban csak négy évig tartott. Az 1813-iki felszabadító háborúban egy angol hajóraj bombázta a francia Fiumét, de nemsokára gróf *Nugent* tábornok visszafoglalta.

Fiume tehát felszabadult, de Magyarország jogának új megsértésével; a tengermellék megmaradt külön tartománynak *illyr királyság* neve alatt.

KLOBUSICZKY JÁNOS.

Lujza-ut

Fiume francia uralom alatt.

Osztrákok visszafoglalják.

Fiume ismét
Magyarországnak.

Kilencz évig tartott ez a lealázó állapot. A kormány végre aggodván a Magyarországon egyre terjedő elégedetlenség miatt, egy időre felfüggesztette abszolutisztikus eszközeinek alkalmazását, összehívatta a királylial a magyar országgyűlést. Ezt megelőzőleg Fiume is újra visszakerült Magyarországhoz. Az 1822. július 5-iki kir. leirat visszakapcsolván a várost a magyar királysághoz, Majláth Józsefet nevezte ki a visszahelyezést végrehajtó kir. biztossá.

Ürményi Ferenc.

Nemsokára ezután Fiume magyar kormányzót kapott *Ürményi Ferenc* személyében, a ki tizennégy évig maradt meg e tiszteben. Őt 1837-ben *nemeskéri Kiss Pál* követte, kit 1848-ban *Erdödy János* gróf váltott fel.

Fiume haladása.

Az újjáébredt nemzeti szellem e kormányzók alatt Fiume közéletére is kihatott. Elhangzott a jelszó: „Tengerre magyar!” — s volt is foganatja. A 30-as éveken imen megindult az első magyar bevándorlás a kikötő-

Szabadságharc.

ÜRMÉNYI FERENCZ. (Az orsz. képtárból).

városba, új horizontokat nyitva meg a nemzet ifjúsága előtt. Fiume polgársága teljes harmóniában volt a nemzeti liberális törekvésekkel és reformpolitikával; ekkor keletkezett itt az első ujság: az *Eco del litorale Ungarico* s a hazafias kaszinó (*Casino Patriottico*). A közgazdasági fejlődés is gyorsan haladt előre. 1827-ben megalapítottott a *papirgyár*, 1833-ban felépült az új *veszteglő intézet* Martinschizzán, 1841-ben létre jött a *zakalji malmom*, végül 1847-ben megkezdődött a *nagy kikötő védőgátjának* építése, mint a máig sem egészen befejezett kikötőmunkálatok szerény kezdete.

A szabadságharcz kitörése e munkálatokat hirtelen megakasztotta.

A nagy-illir szellem nyomása alatt álló, Bécsből követke-

zetesen Magyarország ellen hangolt horvát tartománygyűlés már június 3-án fölélesztette Fiuméra való aspirációját. Törvényjavaslatot alkotott, melyben kimondja, hogy *Fiume városát kerületével*, Bucearit és a tengerparti vagy vinodoli kerületet a hárommegy királyság kiegészítő részének tekinti s tulajdonát *bármely ellenséges támadás ellen* (a mi alatt csak Magyarország jogának érvényesítését érthette) erőhatalommal is meg fogja védelmezni.

A Zágrábban megindult pánhorvát mozgalom, mely nyíltan pártot ütött Magyarország ellen, a tengerpartot még érintetlenül hagyta ugyan, de Fiume városa mégis szükségesnek tartotta a fenyegető jelekre az önvédelem szervezését. Ezért hat század nemzetőrséget alakított, melynek kapitányai Matkovich Gáspár, Mohovich Döme, Randich Antal, Searpa Pál, Suppe Ferencz és Ürményi László lettek. Júliusban a horvátok már előkészületeket tettek, hogy erőszakkal is meg fogják valósítani a horvát tartománygyűlés által a magyar kormány és a magyar országgyűlés ellenére hozott törvényt

s horváltá teszik Fiumét. A magyar miniszterium értesült e szándékról s augusztus 18-án tudatta a kormányzósággal, hogy Bécsből egy magyar gránátos-osztályt rendelt Fiuméba, melynek nem szabad Jellacsiestől rendelkezéseket elfogadnia. A kormányzó augusztus 26-án aggodalmas levélben panaszkodott, hogy a gránátos-osztály még mindig nem érkezett meg, s Fiumét a lakosság magyar érzése daczára sem fogja megtarthatni, mert a városban levő helyőrség Jellacsies bántól kapja a parancsot, sőt nála járt a zágrábmegyei bizottság s Bunyevác alispán és báni biztos felszólította a kormányzóság átadására. (Radich Ákos: Fiume közjogi helyzete, 180 l.) A kormányzó, hivatkozván arra, hogy őt ő felsége nevezte ki, s Fiume soha sem állott báni hatalom alatt, megtagadta az átadást. A horvát bizottság kemény szóváltás után azzal a kijelentéssel távozott, hogy a kellemetlen következményekért nem vállal felelősséget.

Horvátok
berontása.

A fiumeiek tudhatták, hogy Jellacsiestől jót nem várhatnak, azért mindjárt a küldöttség távozása után Tosoni városi alkapitány vezetése mellett követséget küldtek a királyhoz, hogy a magyar kikötővárost a törvényben biztosított állásában megtartsa és megvédje. De míg a küldöttség odajárt, Bunyevác alispán a Leopold-ezredbeli térparancsnok támogatása mellett benyomult Fiuméba, a várost Horvátország nevében elfoglalta, a kormányzóságot feloszlatta s a kormányzót felszólította, hogy 24 óra alatt távozzék Fiuméből. Másnap falragaszokou biztosította a lakosságot, hogy önkormányzatát és az olasz nyelv használatát tiszteletben tartja.

Horvátigazgató

De ez esalfa ígéret volt, melyet egyáltalában nem szándékoztak megtartani a horvátok. Nemsokára feloszlatták a városi képviselőtestületet, minden vizsgálat nélkül elmozdították a városi tanács magyar érzelmű tagjait, azután kitiltották az iskolákból az olasz nyelvet, melyet pedig az 1813—22. közötti osztrák abszolútizmus sem tartott tanácsosnak korlátozni, horvát hivataluokokat és katonaságot vittek a városba, végre még arra is kényszerítették Fiumét, hogy hozzájáruljon, még pedig aránytalan összeggel, a horvát földtehermentesítéshez. Minden tőren és minden eszközzel megkísérették Fiume beolvasztását és elhorvátosítását; de türelmetlen erőszakosságuk csak annál inkább megerősítette Magyarország iránti ragaszkodásunkban a lakosokat, a kik együtt szenvedték velünk az elnyomatást, s minden alkalmat elhasználtak, saját kárunkra s veszedelmükre, hogy ez érzelmenek a túrlhetetlen horvát uralom ellen kifejezést adhassanak.

FIUME HORVÁT KORMÁNYZAT ALATT.

I. Ferenc-József.

1851. júliusban Rusnov főispán vette át a kormányzatot. 1852-ben I. Ferenc József meglátogatván Fiumét, a város lelkesen tüntetett mellette, ánde a horvátok ellen is, mert *egyetlenegy horvát zászlót sem tűztek ki*, a mit az uralkodó nagyon is észrevett s nemsokára Rusnovnak távoznia kellett. Helyét a német Kellesperg Ernő foglalta el, a kinek utódja 1856-ban Hohenwarth-Gerlachstein Károly gróf lett, ezt pedig 1860-ban Sterneck Hermann báró követte. A bécsi miniszterium szelidebben és tapintatosabban németesíteni igyekezett Fiumét, de esekély sikerrel; csupán annyit ért el, hogy a horvátok elleni gyűlölet a mind nagyobb számmal betóduló horvátok ellenére még erősebb és tartósabb lett; ellenben annál szívósabb ragaszkodást árult el Magyarország iránt, a mi bizalmatlansággal töltötte el a ezentralizáló törekvésében itt is kudarcot vallott bécsi abszolút kormányt, mely anyagi kedvezményekkel, a tengerészeti akadémia alapításával, do-

Fiume tüntetése.

Tüntetés
Magyarország
mellett.

ADAMICH ANDRÁS LAJOS.

kezdték bevergetni, mire br. Sokesevics horvát bán ostromállapotba helyezte Fiumét s ebbeli rendeletét Maroicsics altábornagy által február 12-én, éppen farsangi mulatságkor kihirdetteté, a mit a lakosság zajos éljenzéssel fogadott.

Megdöbbenve értesült a lakosság nemsokára, hogy nemesak felirata volt pusztában kiáltó szó, de ő felsége helybenhagyta a kevéssel előbb Zágrábban tartott báni konferencia határozatait is, melyek szerint egy Fiumemegyét szerveznek Fiume székhelyvel, s egyben kinevezte Smaich Bertalant a megye főispánjává s egyúttal a kikötő-város polgári kapitányává.

Szervezés
1861-ben.

A legfelsőbb jóváhagyást nyert szervezési szabályzat alapján 52 tagból álló választott képviselőtestület alakult 1861. márczius 12-én. Mindjárt az első ülésen köszönetet szavazott az előző városi tanácsnak, hogy Fiume jogait a nehéz viszonyok közt megóvni törekedett s kijelentette egyben, hogy az újonnan alkotott Fiumemegye ügyeibe nem avatkozik, s a szentesített törvények értelmében *csak a magyar országgyűlésen gyakorolhatja törvényhozói jogát s azért a horvát tartománygyűlésre nem fog követet küldeni.*

Ez a bátor, hazafias magatartás nem kevésbé ösztönözte a Pesten egybegyűlt magyar országgyűlést, hogy július 6-iki, majd augusztus 12-iki felirataiban Fiume képviseltetését is sürgesse. A horvát tartománygyűlés, mely mindig csak Mária Terézia 1777-iki, tehát az 1779-iki diplomával már érvénytelené vált rendeletére hivatkozott, megint azzal felelt, hogy az annak idején meg nem erősített 1808-iki törvényjavaslatot megújítván, ismét Horvátország al-

hánygyár állításával vélte célját könnyebben elérhetni. Alig jelent meg 1860-ban az új korszak hajnalpírját jelentő októberi diploma, Fiume rögtön megmozdult, hogy Magyarországra való visszakebelezését sürgesse. Két feliratot intézett a felséghez, nevezetesen 1861. január 21-én s ugyanazon hó 31-én. E feliratokban keservesen panaszkodik a horvátok erőszakoskodásai ellen s kéri, hogy kebelezze be ő felsége Magyarországra, melyhez jogszerűleg tartozik. A városban magyar nemzeti szalagokat, kokárdákat viseltek; magyar ruhába öltöztek, magyar zászlót tűztek ki s a hol megpillantották a horvát hivatalnokokat, magyar éljennel üldözték. A mozgalom csakhamar túlesapott medrén, úgy hogy a horvát hivatalnokok ablakait

SCARPA LOVAG.

kotórészének jelentette ki Fiumét. A magyar országgyűlés semmit sem tehetett ellene, mert már augusztus 21-én feloszlatták.

Az erre következő néhány év Fiume történetének legemlékezetesebb időszakai közé tartozik. Magyarországhoz való ragaszkodása sok szenvedést hozott rá; de megállta helyét emberül. A nagy osztrák hatalomhoz képest csöpp lakossága rendületlenül kitartott. Az osztrák kormány vasutat, kikötőt ígért, hogy magához esábíthassa s rávehesse önkéntes csatlakozását az osztrák koronatarományokhoz; de Fiume rendíthetetlen maradt s tettel illusztrálta jelszavát: „Indeficienter“. A horvát Fiumemegyével határozottan éreztette ellenszenvét. S mikor a megyeszékhelyt a város szomszédságában levő Grobnikon megtartották, és Strossmayer püspök Smaich főispánnal és a horvát vendégekkel bevomlott Fiuméba, ott magyar éljennel és közáporral fogadták. Erre a horvát kormányzat az előkelő fiúmeieket elfogatta s bebörtönöztette.

A fiúmeiek az uralkodóhoz fordultak, a ki nemsokára éppen Triesztet látogatta meg. Követséget küldtek hozzá. De az uralkodó azt a lesújtó választ adta a küldöttségnek, hogy jobb lesz, ha lemondanak arról a gondolatról, hogy Magyarországgal újra egyesüljenek. Pedig akkor már délről és északról egyaránt tornyosult a viharfelhő Ausztria fölé. Annál kevésbé esüggedtek a fiúmeiek; bíztak az igazságos ügy diadalában. A zágrábi tartománygyűlésre kiirt képviselőválasztáson 1200 fiúmei olyan ezédulával szavazott le, melyre „nessuno“ (senki) volt írva. Csupán *harminczhét* horvát hivatalnok szavazott a képviselőküldésre. De azután hajolván Radich följegyzése szerint báró Eötvös József tanácsára, mégis küldöttek követeket Zágrábra, de olyanokat, a kik ott tiltakozzanak Fiume meghívása ellen. Ez meg is történt. De mikor az egyik követ olasz nyelven elő akarta adni tiltakozását, a horvát képviselők olyan lármát és fütyölést esaptak, hogy a fiúmeiek tiltakozásukat nem adhatták elő s kénytelenek voltak elhagyni az üléstermet.

Ilyen hangulatban érte meg Fiume a provizórium bukását, a magyar országgyűlés újlag való összehívását és 1865. december 14-én történt megnyitását. Két nappal később, december 16-án már folyamadott az országgyűlés mindkét házához, hogy vívják ki az uniót; a mit az országgyűlés feliratában nem is késett kívánni. A felirat ebbeli kérelmére az 1866. évi márczius 3-án kelt királyi leirat következőleg felelt:

„Az országgyűlés kiegészítését tárgyazó s Dalmáciára, *Fiuméra* és azon kerületekre, melyeket az 1848. évi V. t.-ez. az országgyűlésre meghívati rendel, vonatkozó kérelmüket illetőleg: mintán e kérdések Horvát- és Tótországok közjogi viszonylatának szerencsés megoldásával állanak kapcsolatban, azok tüzetes tárgyalását akkorra véljük halasztandónak, midőn a f. évi február hó 27-én Horvát- és Tótországok gyűléséhez intézett királyi leiratunk következtében megnyitandó országgyűlési tanácskozmányok során erre vonatkozó javaslatok elénkbe fognak terjesztetni.“

NEMESKÉRI KISS PÁL.

Fiume
ragaszkodik
Magyarországhoz

GRÓF ERDŐDY JÁNOS.

Magyar
országgyűlés
feliratai.

1867.

Ez ellen ismét felírt az országgyűlés; de időközben kitörvén a háború, csak 1867-ben került megint fölszínre a fiumei kérdés. Létre jövén a kiegyezés, midőn Fiumében híret vették, hogy nemsokára ki fog neveztetni a magyar miniszterium, február 10-én mintegy 150 polgár gyűlt össze, a kik elhatározták, hogy a mint sürgönyileg hírt kapnak a megtörtént kinevezésről, kitűzik a magyar nemzeti zászlókat, a boltokat becsukják, kivilágítást és körmenetet rendeznek, melynek élén Magyarország babékoszorús zászlaját viszik; a zászló előtt fehér ruhás leányok és magyar ruhás ifjak fognak menni, a városi zenekar magyar indulókat fog játszani. Megalakult a ren-

GRÓF ANDRÁSSY GYULA.

dező-bizottság. Több mint 3000 nemzeti zászlót készítettek; sőt a mozgalom hírére egyszerre csak a vimodoli és hreljmi kerület valamennyi községében, sőt az Isztriához tartozó szigeteken is kitűzték a magyar zászlókat!

Magyar tüntetés
Fiumében.

Smaich főispán és polgári kapitány azonban február 15-én betiltotta az előkészületeket, mert horvát zászlók kitűzését is követelte s ezt nem voltak hajlandók megtenni a fiumeiek. Erre február 16-án az összes boltokat nemzeti színű kelmékkal és szalagokkal ékesítették föl. Az erőszakoskodásban határt nem ismerő Smaich horvát pandurjaival el akarta távolíttatni a nemzeti jelvényeket; de erre azzal feleltek a kereskedők, hogy sorra becsukták boltjaikat.

Smaich tehetetlenül dühöngött. Minden tilalua ellenére két nap mulva

A KORMÁNYZÓI PALOTA FIUMÉBAN.

meg kellett látnia a mindent magával ragadó magyar tüntetést. A mint február 18-án megérkezett a távirat, hogy 17-én ő felsége Andrásy elnöklése alatt kinevezte a magyar miniszteriumot, összegyűlt az egész lakosság, s a mint napokkal előbb megállapították, egyszerre kigombolyodtak az ablakokban a nemzeti zászlók s a Rákóczy-induló hangjai mellett megkezdődött a körmenet, mely a legszebb rendben folyt le.

Másnap, február 19-én a város népszerű polgárai s a hazafias tüntetés vezetői közül négyet elfogtak és bebörtönöztek. Ezek dr. Giacich, Mateovich, Sgardelli és Walluschnig voltak. Hármat már 25-én szabadon bocsátottak, de Mateovichot elszállították Zágrábra. Deák Ferencz egyenesen ő felségéhez fordult s ennek parancsára csakhamar Mateovichot is hazabocsátották.

Végre annyi erőszakoskodás után letűnni készült a horvát uralom.

Horvát uralom vége.

AZ ÜRMÉNYI-TÉR FIUMÉBAN A 30-AS ÉVEKBEN.

Április 11-én Cseh Ede udvari tanácsos neveztetett ki királyi biztosnak Fiuméra és területére. Április 23-án érkezett meg a biztos, a kit a fiumeiek nagy ünnepséggel, magyar zászlóval és fáklyás zenével fogadtak. De örömük egyideig még korai volt. Fiume visszaesatolása helyett még el kellett küldeniök követeket a zágrábi tartománygyűlésre, de megint csak azért tették, hogy azok ott tiltakozzanak. Ezalatt pedig több népgyűlést és nemzeti tüntetést rendeztek, sőt hozzájuk csatlakoztak megint a szomszéd helységek is. Kitértek sorban a magyar nemzeti zászlót, s kitértek annak daczára, hogy a horvát szolgabírák karhatalommal próbálták leszedetni; kitértek ott, a hol husz és harmincz év mulva büntetlenül téphették le, mert 1867-ben nem volt elég ereje és elszánt akarata Magyarországnak az egyesítést követelő népszavazatot meghallgatni s végrehajtani. Sőt a fiumei képviselőnek törvényen alapuló meghívása is késett május 25-ig, a mikor Zsedényi interpellációjára Andrásy Gyula gróf miniszterelnök kijelenthette, hogy a fiumei

képviselő meghívott. A királyi meghívólevelet május 28-án olvasták föl a rendkívüli városi közgyűlésen, mely azt nagy örömmel fogadta. Junius 3-án már végbement az egyhangú képviseléválasztás és Fiuménak az új alkotmányos korszakban első képviselője Radich Ákos lett.

Koronázási
küldöttség.

A koronázási küldöttségbe, melyet junius 11-én a király is fogadott, következőket választotta a város: Kohlen Zsigmond, Mateovich Gáspár, dr. Randich Antal, Scarpa Pál és Verneda Ernő, a kikhez még az újonnan megválasztott orsz. képviselő csatlakozott. A koronázási dombhoz a város tornya alól küldtek földet, s ezt a helyet a torony falában emlékkövel jelölték meg, a következő felirattal:

Qui
Il Giorno 1º Maggio
1867
Sendo di Cesare vicario
Edoardo Cseh di Szent-Katolna
Un pugno di terra
Si estraeva
A formare il colle della incoronazione
Su cui
Francesco Guiseppe I
Di serbare integri i dritti d'Hungheria
A di 8. seguente giugno
In Buda-Pest
Solennemente
Prometteva.

Fiume visszacsatolása azonban ennek daczára késett. A kiegyezési tárgyalások, a mint később bebizonyult, nem orvosolták azt a sebet, mely ma is nagyrészt nyitott seb; radikális határozat helyett a horvát küldöttséggel való alkudozástól várták a fiumei kérdés megoldását, noha jól tudták vagy tudhatták azt, hogy az alkudozás által erősséget nyert horvát küldöttség nem fog engedni, Magyarország pedig, mely nem csak a világos fiumei népszavazatra, de a tételes törvényre támaszkodhatott, nem engedhet. A nagy liha megtörtént. A horvát küldöttség, nem találván magát bevégzett ténnyel szemben, újra meg újra Horvátország kiegészítéseül követelte Fiumét. A város 1867. október 10-én felírt az országgyűléshez, hogy hajtsa végre az 1807: IV. törvényczikket, Fiuménak közvetlen vissza-bekebelezését. Andrássy Gyula gróf miniszterelnök kijelentette, hogy Fiume bekebelezése csak rövid idő kérdése, hanem ugyanakkor újra két képviselő választására hívta föl a horvát-szlavon tartománygyűlés Fiumét. A város közönsége, hogy esetleg a horvát hivatalnokok olyan képviselőket ne küldjenek, a kik Zágrábban a fiumeiek akarata ellen hozott javaslatokra adják szavukat, élt a meghívóval s megválasztotta Randich Antalt és Gelletich Miklóst, a kik Zágrábra érkezéükkor azonnal szóbeli tiltakozásukat fejezték ki br. Rauch bán előtt, azután 1868. junius 21-én írásbeli tiltakozást adtak be a tartománygyűlés elnökének, melyben óvást emeltek Fiuménak Horvátországhoz való csatolása ellen, hivatkozván arra, hogy Fiume városa és kerülete törvény szerint bár külön álló, de közvetlen kiegészítő részét képezi Magyarországnak s ezt az apostoli király 1867-ben már azzal is szentesítette, hogy Fiumét az 1848-iki törvények alapján felszólította, hogy a pesti országgyűlésre képviselőt küldjön. Kijelentik, hogy: *„e nagytekintetű tartománygyűlésnk semminemű végzéseit, így tehát azokat sem, melyek a szabad fiumei kerület ügyeire és viszonyaira vonatkozhatnak, kötelezőknek el nem ismerhetjük, minthogy Fiume viszonyai és ügyei felett törvényesen megválasztott képvise-*

Ujabb felírat a
magyar
országgyűléshez.

lönk közreműködésével, ki már helyét elfoglalta, csupán a magyar országgyűlés intézkedhetik és határozhat“.

A míg a horvát és magyar regnikoláris bizottságok közt ismét megindultak a tárgyalások a kiegyezés ezéljából, Fiume városa 1868. július 3-án újra feliratot intézett a királyhoz, melyben kérte, hogy szabadítsa ki tartóhatatlan helyzetéből, annál inkább, mert ezt ő felsége, midőn a fiumei küldöttség Magyarország fővárosában hódolatát bemutatta, kegyes szavakkal magylelkűen kilátásba helyezte.

A magyar és horvát regnikoláris bizottságok befejezván tárgyalásaikat, Fiume kivételével létrejött az előleges egyezés. A horvát küldöttség ugyanis határozottan és mereven ragaszkodott ahhoz, hogy az akkor még katonai kormányzat alatt álló határőrvidéken kívül Fiume és kerülete is Horvátország területéhez esatoltassék; a magyar küldöttség ellenben

Regnikoláris
bizottságok.

A SCARPA-TÉR FIUMÉBAN A 30-AS ÉVEKBEN.

femtartotta Magyarország jogát. Megoldásra nem juthatván, abban állapodtak meg, hogy Fiume kérdése maradjon függőben.

A magyar-horvát egyezmény javaslatát 1868. szeptember 24-én néhány szavazattal szemben elfogadta a horvát-szlavon tartománygyűlés; szeptember 28-án pedig a magyar országgyűlés tárgyalta. *Várady* Gábor szólott először a javaslathoz, és Fiume bekebelezését követelvé, következő határozati javaslatot adta be:

A magyar-horvát
egyezmény.

„Kötelességévé tétetik a kormánynak Fiume és a fiumei kerület Magyarországhoz visszaesatolásának haladék nélkül leendő eszközlése, melynek megtörténtével a képviselőház szeptember 28-iki ülésében elfogadott egyezmény legfelsőbb szentesítés alá terjesztetvén, azonnal életbe lép“.

Bezerédy László és *Deák* Ferencz hozzájárultak *Várady* Gábor határozati javaslatához. *Radich* Ákos fiumei képviselő pedig hosszabb megokolás kíséretében, mely visszapillantást vet Fiume közjogi történetére, határozati javaslatával arra akarta felszóllíttatni a miniszteriumot a képviselőház által,

hogy: „eszközölje ki ő felségénél, hogy az abszolút hatalom 1850. április 7-én kiadott egyoldalú és így törvénybe ütköző rendeletének felfüggesztésével az 1848. évi augusztus 31-én önhatalmúlág és így törvényellenesen feloszlatott magyar gubernium helyreállításával, Fiume városának és kerületének, mely a már idézett alaptörvény világos szavai szerint Magyarország közvetlen kiegészítő részét képezi, Magyarországba leendő tényleges vissza-bekebelezését annyival inkább haladék nélkül elrendelni méltóztatnék, miután az 1867-iki törvények sem az 1807. sem az 1848. törvényeknek Fiuméra vonatkozó ezikkeit meg nem változtatták s meg nem változtathatták“.

A képviselőház egyhangúlag Várady Gábor határozati javaslatát fogadta el, a mit Fiume városa megtudván, képviselőtestülete azonnal rendkívüli közgyűlést tartott és táviratilag fejezte ki köszönetét. De már akkor Zágrárból elment a királyhoz a kérvény, melyben a horvát-szlavon tartománygyűlés Fiuménak Horvátországhoz való csatolását kéri.

FIUME 1869-BEN.

Annál nagyobb megütközést keltett, hogy a tényleges bekebelezés helyett október 19-én arra szólította föl a miniszterium a várost, hogy a Horvátországgal való barátságos egyezkedés megkísérlése végett négy bizalmi férfit küldjön Budapestre. A képviselőtestület teljesítette a kérést, melyvel megint elodázták a bekebelezés végrehajtását s felküldte Giacich Antal, Randich Antal, Scarpa Pál tagokat, Verneda Ernő podestát, a kik Cseh Ede kir. biztossal együtt a magyar és horvát bizalmi férfiakkal október 29-én Andrassy Gyula gróf elnöklése alatt értekezletet tartottak. Az egyezkedés azonban a horvát képviselők előbbi merev követelése miatt kárba veszett fáradság maradt.

A kérdés ezután ismét újabb alkudozás tárgya lett. A Budán november 7-én kelt királyi leirat felszólította a közös, valamint a horvát-szlavon országgyűlést, hogy Fiume kérdésében országgyűlési regnikoláris bizottságot küldjenek ki.

A magyar képviselőház ennek alapján Deák Ferenczet, Horváth Mihályt

és Csengery Antalt, a főrendiház gr. Majláth Antalt választotta a bizottságba, mely 1869. május 15-én alakult meg s elnökévé gr. Majláth Antalt választotta. Horvátország részéről Fodróczy Sándor, gr. Pejačević László, Vukovics István, Zsivics József, Fiume részéről Adamich Lajos, Giacich Antal, Mayer József és Randich Antal voltak a küldöttségi tagok.

FIUME MAGYAR KORMÁNYZAT ALATT.

Kilencz ízben tartott sikertelen értekezlet és emlékiratok szerkesztése után 1869. december 18-án a horvát küldöttek kiléptek a bizottságból,

GRÓF ZICHY JÓZSEF.

átadván ultimátumukat, kijelentvén egyébiránt azt a kívánatukat, hogy ha ultimátumukat nem fogadják el, akkor napoltassék el az országos bizottság alkalmas időre, Fiumét pedig igazgassa egyelőre a központi kormány, de Fiume vármegyét azonnal adják át az autonóm horvát-szlavon kormánynak.

A magyar és a fiumei küldöttek ellenben megegyezésre jutván, jelentésüket beterjesztették a magyar országgyűlésnek. A képviselőház 1870. márczius 15-én tárgyalta a jelentést és meghatalmazta a miniszteriumot, hogy a míg a függő kérdések véglegesen megoldatnak, állítson föl a kormány provizóriumot, a kir. biztosság megszüntetésével nevezzen ki Fiume és kerülete igazgatására kormányzót, Fiume vármegyét pedig adja át a horvát

Magyar
minisztertanács
megállapodása.

autonom kormánynak s végül gondoskodják a kereskedelmi és tengerészeti ügyek ellátásáról.

A magyar minisztertanács 1870. július 20-án tárgyalta a provizórium szervezését s következőkben állapotott meg :

1. Az egész magyar-horvát tengerparton a tengerészeti ügyek intézése és Fiume város és kerületének kormányzására mindenekelőtt egy kormányzó nevezendő ki, a ki az egész magyar-horvát tengeremelléken a tengerészeti kormányzatot vezeti s a ki a Fiumében szerezendő kir. tengerészeti hatóság elnöke lesz. E fontos állásra a minisztertanács ifj. gróf Zichy József orsz. képviselőt hozza javaslatba.

2. A törvénykezési ügyekre nézve egy első és egy főlebbviteli bíróság lesz felállítandó, melyektől végvonalban a főlebbezés részint a pesti kir. kuriához, részint a zágrábi hétszemélyes táblához intéztetnék.

3. Vallás- és közoktatás tekintetében Fiume város és kerülete a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter és a pesti közös országgyűlés alatt fog állani ; kivételt képez az a gimnázium, mely Fiumében eddig horvát és fiumei alapból állott fenn.

4. A kormányzó mellé azon ügyek ellátására, melyek a tengerészeti hatóság körébe nem tartoznak, a következő személyzet fog szükségeltetni :

1 osztálytanácsos, 1 elnöki titkár, 1 titkár és 1 fogalmazó. A szükséges segédszemélyzet és a szolgák létszáma a kormányzó előterjesztésére utólagosan lesz megállapítva.

Az első-folyamodású és főlebbviteli bíróság szervezésére vonatkozó tervezet az ipar- és kereskedelmi és az igazságügyi miniszter urak által fog külön előterjesztetni.

5. A kormányzó járandósága, tekintettel arra, hogy a consulok és idegen hatalmak képviselői irányában reprezentálnia kellend, 5000 frt évi fizetésben, ugyanannyi évi pótlékban és szabad lakásban állapíttatik meg. A hivatalnok- és szolgaszemélyzet járandóságai a miniszterium illető rangfokozatának fognak megfelelni.

6. A provizórium szervezéséhez

s a rossz karban levő fiumei kormányzói lak átalakításához és felszereléséhez szükséges 30,000 forintnyi költségnak póthitel által leendő fedeztetése végett az országgyűléstől felhatalmazás lesz kérendő.

A belügyminiszter bizatik meg azzal, hogy ezen megállapodásokat egy ő felségéhez intézendő előterjesztésbe foglalja. A belügyminiszter egyszersmind kérje meg ő felségét, hogy Fiume vármegye a horvát-szlavon autonóm kormányzat alá visszabocsáttassék, mely ezélből a fölterjesztéshez egy megfelelő kézirati tervezetet is mellékeljen. Megbizatik továbbá a belügyminiszter, hogy Cseli Ede kir. biztos működésének megszüntetése, nyugalmi állományba visszahelyeztetése s kir. biztos minőségében teljesített buzgalmának elismerése mellett a Szent-István-rend lovagkeresztjével leendő földszíttetése iránt, valamint ifj. gróf Zichy Józsefnek kormányzóvá leendő kineveztetésére nézve a szükséges előterjesztéseket készítse el.

A minisztertanács ezenkívül-szükségesnek tartja, hogy a még Fiumében elhelyezett, úgynevezett fiumemegyei gyűlés a székhelynek a megye területére leendő áthelyezésével Fiuméből eltávolíttassék s így a kormányzói és megyei hatóságoknak ez egy városban való működéséből okvetlen keletkezendő surlódásoknak idejekorán eleje vétessék.

Királyi leirat.

A minisztertanács határozatai fölterjesztetvén ő felségéhez, végre 1870. július 28-án megjelent a királyi leirat, mely Fiumében megszüntette a kir.

CIOTTA JÁNOS.

biztosságot és elrendelte a provizóriumot. Ugyanaz nap Bedekovich Kálmán horvát-szlavon miniszterhez intézett leiratában a király elrendelte Fiume vármegyének Horvát-Szlavonország autonóm kormányzata alá való visszaboecátását. Julius 29-én megtörtént Cseh Ede fölmentése és ifj. gr Zichy Józsefnek fiumei és magyar-horvát tengerparti kormányzóvá kinevezése.

Fiumei
provizorium.

Fiume kormányzatát, mint provizóriumot, királyi jóváhagyással következőleg szabályozták:

A kormányzó, a kit a király a magyar miniszterium előterjesztésére és a miniszterelnök ellenjegyzése mellett nevez ki, „fiumei és magyar-horvát tengerparti királyi kormányzó“ czímet visel, a magyar-horvát tengeremelléken a tengerészeti kormányzat vezetője. A kormányzó a magyar miniszterium közvetítője. élén áll Fiume város és kerülete közigazgatásának, ily minőségben vezeti a fiumei községi képviseleti és országgyűlési választásokat, jogában áll, sőt különös esetekben kötelessége is a közgyűlésben elnökölni.

Kormányzó.

Fiumében egy első folyamodású és egy főlebbviteli bíróság állítatik föl, melyek hatásköre kiterjed tengerészeti ügyekben az egész magyar-horvát tengerpartra, ellenben váltó- és kereskedelmi, valamint polgári és büntető ügyekben csupán Fiuméra. Harmad folyamodású és legfőbb törvényszék a tengerészeti, a kereskedelmi és váltó ügyekben a pesti m. kir. kuria, a polgári és büntető ügyekben egyelőre a zágrábi hétszemélyes tábla. A m. kir. kuriánál egy horvát és fiumei tag alkalmaztatik mint bíró, hasonlóképen egy fiumei tag a horvát-szlavon hétszemélyes táblánál.

GRÓF ZICHY ÁGOST.

A közoktatás a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter hatásköre alá kerül, kivéve a horvát alpból fentartott fiumei horvát gimnáziumot.

A hosszú küzdelem nek legalább megvolt az az eredménye, hogy Fiume, mely a

kormánytalan hajóhoz hasonlólag bizonytalanságban hanyódott-vetődött a két tusakodó áramlat között, végre közvetlenül a magyar kormány vezetése alá került.

S ettől a pillanattól kezdődik Fiume új élete, óriás arányú gyarapodása.

Fiume új élete
1870-től 1897-ig.

Hogy a magyar kormány által épített nagyszabású kikötő, az ezzel kapcsolatban álló forgalmi és kereskedelmi intézkedések minő mértékben tették Fiumét elsőrangú fontosságn és világforgalmi helylyé, azt az illető intézkedéseket tárgyaló fejezetekben adjuk elő.

Zichy József gróf miniszterre nevezetvéen ki, utóda Szapáry Géza gróf lett, a ki alatt tovább fejlődött a fiumeiekben a Magyarországhoz való közvetlen tartozás tudata, melyet lépten-nyomon igyekeztek szilárdítani. Mária Terézia rendeletének századik évfordulójakor, 1879-ben, feliratot intéztek az országgyűléshez, melyben kifejezték Fiume hűségének és törhetetlen ragasz-

ködésének érzelmét. Ez eseményt emléktáblába vésették, melyet később a városháza egyik falába illesztettek. Annál inkább eshetett zokon a városiak, hogy az abszolút és horvát kormányzat nyügeiből még mindig nem bontakozhatott ki Horvátország, miután a Magyarországtól elszakadni akaró tuzóknak egyidőre sikerült terrorizálniok a józanabb elemeket, egyrészt minden alkalmat megragadott Fiume területének vindikálására, másrészt halogatni igyekezett azoknak a közegeknek eltávolítását, melyek Fiume Horvátországhoz való tartozásának látszatát bizonyíthatták.

1881. április 20-án Fiume közönsége ismét feliratot intézett a magyar országgyűléshez, melyben felpanaszolja, hogy a provizórium tizenkettedik évében még mindig létezik Fiumemegye s annak hatósága Fiume falai

GRÓF SZÁPÁRY GÉZA.

között székel. Épp oly sértő a városra nézve, hogy a horvát gimnáziumot még mindig túrni kénytelen a város falai között. Kijelentvén azt, hogy *Fiume magyar város*, kéri újra az országgyűlést, czikkelyezze be külön törvénybe Fiumének közvetlen Magyarországhoz tartozóságát s utasítsa a kormányt, hogy véglegesen rendezze Fiume kormányzati és törvénykezési viszonyait.

A képviselőház 1881. május 14-én kimondta, hogy Fiumének Magyarországhoz tartozóságát nem kell újra külön törvényben kimondani, mert azt az 1807: IV. t.-cz., valamint az 1868: XXX. t.-cz. világosan elismeri; de utasította a kormányt oly javaslat kidolgozására, mely a magyar közjog alapján megszüntesse Fiumében a kivételes és ideiglenes állapotokat.

Mindjárt a fiumei kérvény után a horvát-szlavon országgyűlés, a mint az előzményekből előre látni lehetett, föl-

emelte szavát ellene. Zsivkovics osztályfőnök, a horvát országos kormány képviselője merészen kijelentette, hogy Fiume-vármegye székhelyét és a horvát gimnáziumot a horvát kormány és országgyűlés beleegyezése nélkül nem lehet Fiuméből eltávolítani; a fiumei kérdést Horvátország hozzájárulása nélkül nem lehet megoldani. A megyei hatóság és a horvát gimnázium áthelyezése csakugyan a horvát-szlavon országgyűlés külön határozatai, illetőleg az általa alkotott törvény alapján csak később következett be.

Ez álláspontot nem támadta meg az akkori magyar kormány, hanem újra fölvetette az egyezségi tárgyalásokat, melyek sikertelenségéről eleve meg lehetett győződve. 1882. márczius 24-én a magyar képviselőház ismét

regnikoláris bizottságot küldött ki, melynek tagjai Éber Nándor, Falk Miksa, Vizsolyi Gusztáv voltak; ezekhez a főrendiház gr. Cziráky Jánost választotta. Horvátország Miskatovics, Milhalovics, Spevec és Vojnics képviselőket választotta küldöttül, Fiume részéről pedig Ciotta János podesta, Thierry Frigyes, dr. Gelletich Miklós és Terci városi képviselők kaptak megbírást.

A regnikoláris bizottság összeülését 1883-ra, a husvéti időre halasztották; de akkor Tisza Kálmán miniszterelnök a hozzá intézett kérdésre kijelentette, hogy a magyar küldöttség a nyári szünet alatt fogja tanulmányozni a kérdést. Mielőtt azonban a tárgyalást megindíthatták volna, közbejött az 1883-iki angosztusi zágrábi zavargás, a magyar ezimer meggyalázása, a felbujtott horvát falvak zendü-

lése, melyet katonai erővel kellett elfojtani. Pejačević bán lemondott s Ramberg lovassági tábornokot küldték ki királyi biztosul; de már november hóban Klauen-Héderváry gróf lett a bán, a ki nagy erélyvel fogott békéltető küldetéséhez. A heves közjogi harc, a magyarellenes ellenzék féktelenke-

dése éppen nem volt volna alkalmas a finnei kérdés békés tárgyalására. De a finneiek felpanaszolt sérelmei közül kettő mégis orvosoltatott idő multával. A horvát megyei hatóságot még 1885-ben, a horvát-szlavon közigazgatás új szervezésekor áttették Ogulinba, az új Modrus-Fiume megye székhelyére. — 1894-ben eldőlt a horvát gimnázium sorsa is, a horvát-szlavon országgyűlés az ellenzék heves tiltakozása ellenére elhatározta, hogy Szusákban új gymnasiumi épületet emel s oda helyezi át az intézetet. Ez 1895-ben történt meg.

A horvát túlzók Fiumében többször megkísérelték, hogy Magyarország ellen tüntetést szervezzenek; de nemesak Fiume lakosságának zöme, hanem a higgadtabb és a Magyarországgal való jó viszony

GRÓF BATHYÁNY LAJOS.

GRÓF BATHYÁNY TIVADAR.

ápolását szükségesnek ismerő horvát elemek is idején elnyomtak minden izgága kísérletet, mint 1891-ben, a király látogatása alkalmával.

I. Ferencz József, ki már többször meglátogatta Fiumét, 1891-ben csak ismételhette azokat a dicsérő szavakat, melyekkel 1875-ben gr. Szápáry Gézának adott válaszában a lakosság hazafias magatartását elismerte. Ez a hazafias érzület Magyarország ezredéves ünnepei alkalmával is kitűnt. Fiume méltó részt vett az ünnepben, az országos kiállítás megnyitása napján, a hálaadó istentisztelet alkalmával fellobogózták és kivilágították a várost, a hatóság a Giardino Pubblicoban fényes népünnepet rendezett, a városi képviselőtestület díszgyűlése lelkes tüntetés volt Magyarország mellett, valamint a Budapesten egybegyűlt magyarság is rokonszenves tüntetéssel fogadta Fiume bandériumát, mely 1896. június 8-án a koronát kísérő díszmenetben Fiume zászlajával hódolt a magyar királynak.

Emlékkövel is megörökítik ezt a nagy eseményt a következő felirattal:

Sotto il regno glorioso di
Sua Maestà Imperiale e reale
L'Apostolico Rè
Francesco Giuseppe
Esendo
Presidente del Ministero ungarico
Barone Desiderio Bánffy
Governatore di Fiume
Il Conte Lodovico Batthyány
Podestà di Fiume
Commendatore Giovanni de Ciotta
Il municipio di Fiume
A ricordare il primo Millennio
Esistenza dello stato ungarico
Questa lapide pose
MDCCCLXXXVI

Ugyanez év őszén lemondott a kormányzóságról gróf Batthyány Lajos, a kit a gróf Szápáry Gézá követő gróf Zichy Agost utódjául 1891-ben neveztek ki, s a ki Fiumében nagy népszerűségnek örvendett. Tizenkettedik volt a kormányzók sorában, a kik következők voltak: *Majláth József* (1779—1783), gróf *Abmássy Pál* (1783—1788), gróf *Szapáry János Péter* (1788—1791), *Pászthory Sándor* (1791—1801), *Klobusitzky József* (1801—1809), *Ürményi Ferencz* (1823—1837), *Nemeskéri Kiss Pál* (1837—1878), gróf *Erdödy János* (1848), gróf *Zichy József* (1870—1872), gróf *Szapáry Géza* (1872—1883), gróf *Zichy Agost* (1883—1892), gróf *Batthyány Lajos* (1892—1896). Országgyűlési képviselőjéül a város 1896. október 31-én az 1896—1901-iki országgyűlésre gróf *Batthyány Tivadart* választotta meg egyhangulag, a ki már a megelőző öt évi ciklusban is egyhangulag megválasztott orsz. képviselője volt Fiumének.

Gróf Batthyány Tivadar, a ki az ezredéves kiállításon a közlekedési csoport alelnöke s a tengerészeti csoport elnöke volt, az országgyűlésen mindig melegen védte Fiume érdekeit. Különben egyike a magyar tengerészszakembereknek. 1859-ben febr. 23-án született Zala-Szt.-Gróton, s miután a középiskolát Kalocsán és Fiumében végezte, 1877-ben a fiemei haditengerészeti akadémiába lépett. 1877-ben mint tengerész hadapród a „Dandoló” hajón Afrikába és Amerikába, később a „Habsburg” páncélos hajón Kis-Azsiába ment. 1879-ben letévén a tengerészeti vizsgálatot, az „Andreas Hofer” nevű yachton szolgált. 1880-ban br. Sterneck tengernagy segédtszjtje s a „Novara” hajón oktató

volt. 1881-ben Fiumében letette a hosszujáratu kereskedelmi tengerészkapitányi vizsgálatot. 1882-ben a fiumei kikötőtárak főfelügyelőjévé neveztetett ki. Később a kereskedelmi miniszteriumban a tengerészeti osztályt szervezte és gr. Széchenyi Pál miniszter őt nevezte ki az „Adria” gőzhajós társaság kormánybiztosává. 1890-ben megvált az állami szolgálattól. Az irodalmi téren tengerészeti és közgazdasági tanulmányokkal működött. 1892 óta Fiume képviselője.

Ugyanez év végén, mindjárt gróf Batthyány Lajos kormányzó lemondása után, mondott le a polgármesterségről *Ciotta* János, a ki mint polgármester két évtizeden át vezette a város ügyeit, s ezt megelőzőleg is mint a város orsz. képviselője, a regnikoláris bizottságok tagja, hazafias működésével, a város érdekeinek előmozdításával közbecsülést és közszeretetet érdemelt ki.

1897. februárban a képviselőtestület polgármesterré *Ciotta* helyébe dr. *Maylander* Mihályt, s a képviselőtestület elnökeivé ismét dr. *Gelletich* Miklóst és *Mohovich* Emődöt választotta.

A KATHOLIKUS EGYHÁZ FIUMÉBAN.

Kereszténység
a szigeteken.

AQUARNERO szigetei már korán megismerkedtek a keresztény vallással. 341 körül Ossero, Arbe, Veglia püspöki helyek voltak; mindezek pedig igen közel vannak Fiuméhoz. Az V-ik században püspöke van Zengnek, a VI-ikban Pedonának és Polának.

Tekintve a kereszténység expanzív erejét, mely 496-ban uralkodni kezd a frankok országában; sőt jóval előbb, már a II-ik században felkeresi a messze fekvő Britanniát; tekintve, hogy éppen a pogány Róma, birodalmának terjedésével és katonáival, akaratlanul a kereszténység hittérítőjévé vált; majdnem hihetetlen, hogy e helyen, a régi mondák klasszikus földjének, Abszirtos véres drámájának szomszédságában (Ossero), körülvéve az említett püspöki székhelyek koszorujától, ne létezett volna már az első századok folyamán bármilyen kezdetleges alakban hitközség, ámbar a kereszténység első emlékeit a népvándorlás vihara elseperte.

Zengi püspökség
keletkezése.

A zengi püspökség alapítási ideje ugyan ismeretlen; de 410 körül említik Lőrincz püspököt (402—417); 451-ben Maximinust.

452-ben Attila egy csapatja erre vetődött és felgyújtotta Zenget. Ezeket követték az avarok, szlávok és ennek következtében, úgy látszik, megszűnt Zengben a püspökség, mert Zenget a vegliai püspökök gondozták a XI-ik századig. Legvalószínűbb, hogy Kálmán király, ki 1111-ben rendezte a horvát és dalmát részek egyházi tizedeit és investituráit, helyreállította a zengi püspökséget. A jobban körvonalazott püspöki sorrend Mireusszal vagy Mircuszal kezdődik, kité III. Sándor pápa 1169-ben bizdít, hogy legyen hű a spalatói érsekhez, mint elődjei voltak. A miből kiviláglik, hogy a zengi püspökség elnyomtatása alatt (az 5. századtól a 12-dikig) sem halt ki a hitélet ezen a vidéken, hanem más püspökség gondozása mellett folytatódott.

Fiumei
főesperesség.

Hogy VI. és VII. században e tájon élt a kereszténység, bizonyítja a szlávok megtérésének eseménye; nem hagyhatta ugyanis érintetlenül Fiumét és környékét Karinthia megkeresztelkedése, a horvátok belépése az egyházba és a salonai érsekiség alapítása. A hitéletnek a VIII., IX. és X. században való feumaradása mellett szól az a körülmény is, hogy a történetírók a XI. század küszöbére teszik az albonai és fiumei főesperesség alapítását.

Valószínű tehát, hogy már a X. században és előbb is volt itt hitközség, mely számban, jelentőségben gyarapodva az 1000-ik év beteltével főesperosi rangra emelkedett.

A XII. században a fiumei főesperes joghatósága kiterjed Castua, Veprináz, Lovrana, Bersez helységekre; a XVII. században a Monte Maggiorén túl is; a XVIII. században 16 plébánia fölött állott.

Egy 1499-ből származó okmány a fiumei főesperest emberemlékezet óta egyes püspöki ténykedésekre feljogosítottnak mondja; ezen okmányra hivatkozott 1777. július 12-én Svilokossi főesperes. A fiumei főesperesség ezen ősrégi voltát állítják a friuli kastélyban (1371-ből) és a fiumei városi tanács levéltárában (1438, 1445) lévő iratok.

Sladovich tanár a zeng-modrusi püspökökről írt történetében mondja, hogy a jelenlegi fiumei dómtemplom 1100 előtt meg volt; a tornya külön áll, és ez, Kandler szerint, régiségének jele, mert a legeslegelső tornyokat építették külön a templomoktól; a XI. században már egyesítették a kettőt.

Valószínű, hogy még mielőtt Szent-István feltette volna apostoli koronáját, t. i. az 1000 év előtti századok valamelyikében volt Fiume területén keresztény hitközség, ha mindjárt rövidebb vagy hosszabb időközi megszakítással, vagy más városnév alatt; de ezt teljes bizonyossággal kimutatni nem lehet és nem gondolhatjuk, hogy azon kor hitközsége tökéletesen szervezett egyházi berendezésű lett volna.

Ennyit a keresztény vallás behozataláról; lássuk most a fiumei hívők egyházmegyei beosztását.

A fiumei egyházat alárendeltségi viszonyában majd ide majd oda csatolják. A hagyomány szerint legelőször a pedenai püspökséghez tartozott, mely már a VI. században létezett. Vannak, kik Fiumét egykori püspöki székhelynek tekintik a tarsaeticai püspökség

ezime alatt. Végérvényes ítéletet e tekintetben még nem mondott a történelem. Figyelemreméltó ellenvetések megingatják a két okmány tanuskodásán nyugvó tarsaeticai (Tersatto) püspökség iránti bizalmat. Állítólag Nagy Károly III. Leó előtt megengedte Paulinus nevű aquilejai patriarehának hogy hatáskörébe fölvegyen 6 püspökséget, ezek között a tarsaeticait is. Ugyanesak ezen jogot erősítette volna meg III. Otto 996-ban.

Az első okirat kelte: „actum Romae pridie nonas augusti imperii nostri III. indictione I.“ és ezt 803-ik év aug. 6-ára magyarázzák. Mely állítással szemben megjegyezhető, hogy az év nem lehetett a 803-iki, mert Nagy Károly uralkodásának harmadik éve nem felel meg az I. indictionnak.

FIUME. — A DÓM A CAMPANILEVAL.

Fiumei régi egyház.

Továbbá Nagy Károly a 803. év augusztus havában nem volt Rómában. Az adományozással kitüntetett Paulinus patriarcha meghalt már félévvel előbb: 802. január 11-én.

Másutt tarsaeticai püspökségről sohasem tesznek említést. Nagy Károly egy ízben Tersattóra helyezte át a polai püspökséget; de azután újra Polába helyezte át.

Kobler szerint a legkisebb jel sines arra nézve, hogy a Fiumara jobb partján horvát vagy dalmát püspök valaha joghatósággal birt volna.

Kétséges lévén a tarsaeticai püspökség fennállása, mivel az első századokban az Albona melletti Arsa folyó volt a határvonal Dalmácia és Velence-Isztria között és az előbbi egyházi szempontból a salonai, az utóbbit az aquilejai püspök kormányozta, nem lehetetlen, hogy a régi eredetű vegliai püspökség viselt gondot Fiume területére a IV. és V. században. A VI-ikban Pedenához tartozott és 1028-ban beosztották Polához.

Polai püspökség.

Aquileja érseki majd patriarchai fokra emelkedett és 717-ben megszlott Aquileja és Grado között. Albona bekebelezetvén Isztriába, a határvonal nem Arsa, hanem a Fiumara lett és a IX. századtól kezdve Fiume fölött érseki fennhatóságot az aquilejai szék gyakorolt a XVII-ik századig. Az aquilejai patriarcha utolsó joghatósági aktusa 1606-ból van keltezve.

1420 táján a velenceiek elfoglalták az aquilejai széket, szomszédjaivá váltak az osztrák Isztriának. Különösen 1508-tól fogva surlódások fordultak elő Ausztria és Velence között; miért is Ausztria nem jó szemmel nézte a polai püspöktől való függést, ki rendszerint velencei volt.

Polai püspökök. 1424 körül De Franceschi Ferencz. 1426–1451-ig De Luschis Domonkos. 1457 körül De Buffarelli Mózes. 1458 körül Dremani János. 1483 körül Orsini Mihály. 1497 körül Malipiero János. 1498–1532. Altobello Averoldo. 1546 körül Vergerio János. 1548 körül Elio Antal. 1566–1579. Barbabianca Máté. 1583–1607. Sozomeno Kolos. 1607–1617. Sozomeno Kornél. 1618–1623. Testa Humbert. Serpo Inceze még Polába jötte előtt meghalt. 1625–1626 Sforza Rudolf. 1627–1640. Saraceno Gyula. 1641–1648. Badoer Marino. 1653–1661. Marcello Alajos. 1662. Cattaneo Gáspár még Polába érkezete előtt meghalt. 1663. Franossini Ambrus. 1664–1689. Corniani Bernát. 1689–1695. Pajello Eleonor. 1695–1729. Bottari József. 1732 körül Contesini Hektor. 1732–1771. Balbi János András. 1778 körül Polesini Ferencz. 1802 körül Juras János Domonkos.

Politikai okokból szükségessé vált az aquilejai patriarchától elvonni a fiumei területet is; mert Aquilejában szintén velencei érzelmű emberek kormányoztak. Azon századok prelátusai egyházi joghatóság alá tartozó büntényekben büntető joggal bírtak és így megtörtént, hogy osztrák alattvalók velencei gályákra ítéltettek; emiatt 1593-ban a finniek panaszt emeltek és Polától elválasztatásukat kívánták.

Róma nem akart egy újabb érsekség létesítésébe beleegyezni, inkább a gráci, később Bécsben székelő pápai követet bizta meg a fennhatósággal.

1607. november 8-án már Selvaggio János, osztrák nuncius jött Fiuméba az egyházi dolgok megvizsgálására.

1751-ben megszűnt az aquilejai patriarchátus és helyette két érsekséget teremtettek: egyet Görzben, a másikat Udineban.

Ezzel véget ért az osztrák nuncius fiumei megbízatása és Fiume a görcei érsekségtől függött; kevéssel azután a magyar kormány alatt Kaloesa érseki fennhatósága alá rendelték egész 1851-ig, mikor végre a zágrábi érsekhez került.

Fiumének Polához való tartozása sokszoros vizzálykodások között folyt le.

1390-ben a fiumei főesperes követeket küldött az aquilejai patriarchához a polai püspökkel folytatott perben. Régi időktől fogva a fiumei főesperes vikáriusa volt a polai püspöknek.

Minden jog fenntartva.

„Magyarország Vármegyéi és Városai.”

„Apolto” irodalmi és nyomdai r. t.

PORTOFINO.

A XVI-ik században ezt vita tárgyává tették. A polai püspök ezt a felhatalmazást, mert bizalmi embert keresett, majd a plébánosnak, majd a fiatalabb kanonoknak adta. A főesperesek ezt a mellőztetést rossz néven vették és a sok panaszkodásnak az lett a vége, hogy Ferdinánd 1596. november 18-án elrendelte, hogy a fiumei papok és klérikusok ne vonassanak többé a polai püspök ítélőszéke elé, hanem a fiunei főesperes mondjon felettük ítéletet. Feszélyezték a polai püspököt még azzal is, hogy midőn az osztrák részeken egyházi hivatalos látogatását végezte, főhercegi biztost adtak melléje, így pl. 1606-ban a pisinói prépostot. Mindennek dacára előfordult az is, hogy egyesek a polai püspökhöz ragaszkodtak és ügyeiket elébe vitték, mit 1637. és 1659-ben újabb rendeletek szigorúan eltiltottak.

Mikor a polai püspök zsinatot hívott össze, a fiumei káptalan a kormány engedelmével küldötteket menesztett oda; így pl. 1621-ben négy kanonokot küldöttek Polába a május 12-iki zsinatra.

Kivételes volt a bizalom, a mit Carniani Bernát püspök élvezett. Gyakran, majdnem évente volt Fiumében; de megszűnt a jó viszony utódja (Pajello) alatt, ki Fiumét egyszer látogatta meg (1693. január 9-én) és azt a hibát követte el, hogy mód felett bizott Bassi Angelo nevű vikáriusában, ki tapiintatlanul járt el úgy az osztrák kormány, mint Fiume hatóságával szemben és mindkettőnek neheztelését magára vonta; minek következtében az egyházi hivatalos látogatásokat az osztrák területen beszüntették.

Pajello utódja *Bottari*, szent életű ember, a császári kegyet újra kivívta; ekkép helyreállította a jó viszonyt Pola és Fiume között; de mint látszik, ő maga, 35 évi püspöksége alatt legfőlegb egyszer járt Fiumében (1701. jan. 11-én); egyébként a fiumei főesperest bizta meg helyettesítésével, — de mivel 1701-től kezdve a velencei politika újabb kellemetlenségeket idézett elő s ezeket Bottari nem tudta jóvá tenni: VI. Károly 1719-ben, hivatkozva az előbbi rendeletekre, megtiltotta a velencei püspökökkel való összeköttetést.

1739. szeptember 10-ről keltezett fejedelmi elhatározás ismét megengedte ugyan a polai püspöknek a hivatalos látogatást, de csak a következő föltételek mellett:

1. A püspök útiköltségét maga fedezze; a látogatást végezze el 4 hét alatt; — ne avatkozzék világi ügyekbe és ne esőkkentse fiunei vikáriusának előjogait.

2. A baldachint használhatja, ha kimutatja, hogy velencei területen az osztrák (trieszti) püspököt szintén baldachinnal tisztelik meg.

3. Látogatását biztos jelenlétében végezze és a látogatás előtt adja vissza a fiunei vikárius kiváltságait.

4. A biztos a püspököt érkezésénél fogadja és őt felügyelet, valamint segédkezés végett folyton kíséri.

1741-ben a császári helytartóságtól utasítás érkezett, mely megengedte, hogy Fiume város tanácsa a restaurált plébánia- (dóm) templom fölszentelésére meghívassa a polai püspököt; de csak úgy, ha szigorúan a rendeletekhez tartja magát.

1742. márczius 9-én *Balbi* püspök Fiuméba érkezett és a kapuczinusokhoz szállott. A nép rajongással fogadta főpásztorát, mert már közel negyven év óta nem látott püspököt. Balbi a nagyheti szertartásokat elvégezte, a husvétot Fiumében ülte meg; három napon át bérmált; fölszentelte a társas káptalan restaurált templomát és május 6-án a Szent-Vidről nevezett jezsuita-templomot.

Balbi még csak 1754-ben látogatta meg Fiumét; többször aligha járt itt, az osztrák részről tanúsított bizalmatlanság miatt.

1772-ben Pola püspöke *Polesini* Ferencz volt. Ebben az időben meg akarták változtatni az egyházmegyei alárendeltségeket, olyformán, hogy a polai püspökség osztrák részei mennének át a trieszti egyházmegyébe és viszont a triesztinek olasz pontjai a polaiba; de a velencei köztársaság nem hajlott erre és közvetítő ajánlatkép előterjeszté, hogy az illető püspökök adjanak inkább vikáriusaiknak nagyobb hatáskört, de az egyházmegyei beosztás maradjon meg. Ezt az utóbbi módot fogadták el; minek alapján a trieszti püspök 1775. október 18-án *Agapito* Jeromost bizta meg a helynökséggel egyházmegyéjének olasz részében, megengedve neki, hogy évente hivatalosan látogassa meg a templomokat s plébániákat; tárgyalja és döntse

FIUME. — SZT. VID ÉS MODESZT TEMPLOMA ÉS CAMPANILEJA.

dult. 1784-ben hatásköre Fiume városra és területére szorított; a Monte Maggioren innen és túl lévő plébániák a trieszti püspökhöz esatoltattak. A trieszti püspök már egy évtizeddel azelőtt meg akarta szerezni ezeket a részeket Fiumével együtt, mint az a császári helytartóság 1772. január 19-iki iratából kitűnik.

Fiume a zengi püspökség alatt.

1787-ben Fiume elszakadt Polától, a zengi püspök alattvalója lett, s nonsokára a polai püspöki szék is megszűnt. Bizonyos arbei *Juras* János volt az utolsó püspök, ki 1802. szeptember 19-én halt meg.

II. József 1789-ben úgy intézkedett, hogy — mintegy kárpótlásképen az elvesztett 15—16 plébániáért, — a fiumei főesperes Vinodolra is kiterjeszthesse ebbeli tekintélyét és ha a megyés püspököknek tetszik, Fiume legyen püspöki vikáriusság az egész modrusi egyházmegyében. De II. Józsefnek ez örök időkre adott rendelkezése nem sokáig tartott. 1810-ben Marmont fran-

el a pereket, állíthasson ki ajánló levelet, vezesse a növendékpapok vizsgáit, kik a szent rendek fölvételére készülnek, a püspöknek fenntartott esetekben fölloldozást adhasson, — megáldja az imaházakat és szent öltözeteket. Ugyanílyen engedményeket nyújtott 1776-ban a polai püspök Fiume főesperesének, kiterjesztve ennek hatalmát Fiumén kívül még 15—16 plébániára. A fiumei főesperes ítéletei, mint elsőfokú törvényes bíróság ítéletei a bécsi apostolnunciaturához voltak felelőbevezhetők. A főesperest a püspök nevezte ki, — de investitúra végett a császári kormányhoz fordult.

czia marsall, a francia Illyricum kormányzója, Jesich püspök kívánsága szerint a modrusi főesperességet elkülönítette a fumeitől.

A fumei főesperességnek több plébániára vonatkozó fensőbbsege egyébiránt nem 1776-ból ered, hanem jelentékenyen régibb keletű; mert már 1740-ben jelentette a fumei főesperes, hogy több plébánia fölött áll és mintegy 30,000 lélek tartozik joghatósága alá.

Fentebb említettük, hogy egy 1499-ből származó okmány a fumei főesperest emberemlékezet óta egyes püspöki ténykedésekre feljogosítottnak nyilváníttotta és már a XII. században Castuától Bersezig ő rendelkezett.

Összegezve a mondottakat: Fiume egyházmegyei beosztás szempontjából ezen sorrendet követte: első püspöki helye ismeretlen; a második: Pedena; a harmadik: Pola; a negyedik vagyis jelenlegi: Zeng. Érseki fennhatósága volt: 1. Aquileja, 2. Görz, 3. Kaloesa, 4. Zágráb.

A fumei főesperesek névjegyzéke. Veselacz 1371 körül, Ambrus 1390 körül, Máté 1437 körül, Mikulich 1445 körül, Melcherich 1446 körül, János 1464 körül, Agapitich 1474 körül, Agapito 1501 körül, Martinich 1502 körül, Laurencich 1520 körül, Marendich 1525 körül, Grohovác 1556—1570, Giacomini 1571, Coscich 1573, Valich 1575, Francovich 1589—1613, Sudenich 1613—1625, Cortellacich 1626—1636, Urbano 1636—1668, Caloncei 1668—1682, Gans 1682—1693, Barcich Máté 1701—1710, Barcich Miklós 1712—1727, Tudorovich 1729—1752, Sviloossi 1752—1780, De Peri 1781—1810, Duimich 1811, Spingarolli 1815—1838, Cimiotti 1833—1867, Visner 1867—1876, Fiamin 1877—1890, Bedini 1891—1896.

Fiumei
főesperesek.

Fiumei káptalan

Fiume egyházi életében fontos szerepet töltött be a helybeli káptalan.

A társas káptalan létezése ősrégi, keletkezési idejét nem tudják. Az 1340. évből vannak számadásokról szóló adatok. Duinoi Erzsébet, a ki Fiumében halt meg 1405-ben, e társas káptalannak adta a veprinázi Szűz Mária-kápolnát a hozzá tartozó ingatlanokkal.

1554-ben I. Ferdinánd megerősíti a társas káptalannak régi időktől élvezett kiváltságait. 1740-ből keltezett iratban az Ágostonrendiek elismerik, hogy a társas káptalan 5 század (tehát a XII. század) óta fennáll. Érdekes 1777-ben a fumei főesperes nyilatkozata, mely szerint itt tulajdonkép a tarsactói (Tarsactica) püspök székesegyházi káptalana volt és akkor lett társas káptalanná, mikor a püspökség megszűnt, mely állítás a „tarsacticai” püspökség létezését vitatók javára szólna.

Megjegyzendő azonban, hogy Isztriában is voltak ilyen társas káptalanok, anélkül, hogy püspöki székhelyek lettek volna; továbbá némelyek szerint Nagy Károly idejében a polai püspökség ide át volt helyezve, ennek lehetett a mostani társas káptalan székesegyházi káptalana.

A káptalanban egykor 10 vagy 12 kanonok volt. 1596-ban egy jegyzőkönyv sürgeti a káptalant, hogy töltsse be a szabályszerű 12 helyet; de 1827-ből egy másik jegyzőkönyv hivatkozik Duinoi Erzsébet végrendeletére, melyben csak 10 kanonokról van említés téve. Duinoi Erzsébet idejében kevesebb volt, később szaporodott a kanonoki székek száma, mi folytonos ingadozást mutat. 1296 táján 10 kanonok volt, 1544-ben 9, 1554-ben 10, a XVII. és XVIII. századon át 8, 1818-ban már csak 6, 1847-től 1870-ig 5, ma pedig csak kettő.

A plébánost a kanonokok közül mindig a városi tanács választotta; megerősítés végett azonban fölterjesztették a püspökhöz. Az új kanonokot pedig a dóm sekrestyéjében összegyűlt kanonokok választják és a választást a püspök elé terjesztik.

A káptalannak ezt a jogát bizonyítják a XV. és XVII. század okiratai; pl. a városi tanács mindig elismerte, csupán egyes kevésbé fontos észrevételeket tett; Bottari megyés püspök 1729-ben, régi okiratok alapján fenn-

állónak jelentette ki a fiumei káptalan választási jogát, kikötvé a püspöki megerősítés szükségét. A főesperes és plébános állapította meg a jelöltet; ha ők ketten megegyeztek, a többieknek esatlakozniok kellett; de ha nem egyeztek meg, titkos szavazásban a szótöbbség döntött.

1658-ban Pola püspöki vikáriusa Fiumében járt és a társas káptalan-nak az „Insigne“ ezimet engedélyezte.

1663. július 27-én *Franossini* püspök az egyházi látogatás alkalmával

A FIUMEI SZ.-VID TEMPLOM BELSEJE.

sürgette a latin szertartást; azonban megengedte, hogy a szent leezke és az evangelium illir nyelven énekeltessenek.

Egy negyedszázad mulva Corniani püspök (1688) a társas káptalan tagjait a polai székhely díszjeleivel tüntette ki. A XVII. század végén Fiumében 25 pap volt, nem számítva ide a kanonokokat és szerzetesrendeket. II. József eltörölte a káptalant és a várost kettős plébániúra (dóm és kapucziusok temploma) osztotta fel; ekkor a kapucziusok a stolán kívül 1100 forintot kaptak évente az állampénztárból. II. József halálával visszavertek az előbbi állapothoz és a káptalan 1790-ben újra megkezdte műkö-

dését. De két évtized sem forgott le még, midőn választási jogukat elvesztették. A legutolsó autonom választás 1797-ben történt, 1811-ben Illyricum francia kormányzója már úgy nevezte ki *Livakot* kanonoknak.

A folyó század elején a kanonokok I. Ferencz kegyelméből arany keresztet kaptak, mely egyik oldalán szent Videt ábrázolta; a másik oldalán a fejedelmi kegyet említi.

Mint hogy a jövedelem esőkent, a megélhetés ellenben drágult, a kanonoki stallumok is üresek maradtak, olyannyira, hogy 1828-ban Livak volt kanonok, főesperes és plébános is egyszersmind; szintűgy utódja (1838-ban) Cimiotti Antal.

A kanonokokat hajdan presbitereknek hívták Fiumében, csak a XIV. századtól fogva találkozunk a kanonok elnevezéssel.

A káptalan tagjai nagy részének nevét ismerjük; 1811-től 1896-ig következők voltak kanonokok:

Livak Ferencz, Cimiotti Antal, Visner József, Schrok Ferencz, Mateicich Ferencz, Sebastianicich Ferencz, Fiamin János, Poglayen József, Marsanich János, Cvetko János, Randich Jakab (czimzetes), Kubessa András (czimzetes), Malle Bernardin, Fulvi Miklós, Giuressevich József (czimzetes), Cassio József, Bedini Kajetán.

Jellemző, hogy 1456-ban a városi tanács azt kívánta a káptalantól, hogy ne válaszson kanonoknak olyat, a ki nem tud latinul; azon időben a káptalan a glagolit nyelvet használta. Hasonló értelemben rendelkezett 1593-ban a polai püspök, eltiltotta a glagolit liturgiát és helyébe a latint írta elő. A városi tanács 1716-ban a kanonokoknak tanácsosi rangot adott. Érdekes, hogy csak 1786-ban szüntették meg a harangozást vihar alkalmával, akkor is azért, mert többször beleütött a villám a toronyba.

A plébánia egységes voltát két izben szakították meg; II. József, midőn a város nyugati részét a kapuczinusokra bizta, mely felosztás 1807-ig tartott; és Drenova különválása által, 1837-től a mai napig.

A káptalan jövedelmi forrásai nem valami fényesek. A fiumeiek vallásossága tartotta fenn ezt az intézményt; az a kevés ingatlan és tőke, a mit tulajdonoknak mondhattak, ajándékozás útján gyűlt egybe és egyházi ténykedésekhez volt kötve.

A káptalan a plébánosi teendőikért a tizednek egy negyed részét kapta; egy negyed jutott neki Bergudi és Leichi tizedeiből is; de ez utóbbi megszűnt, mikor a jezsuiták Castuába jöttek (1637). Veprinazi birtokukat 1637-ben eladták. Ciculini János gróf (1745) a káptalannak ajándékozta a szent Jakabról nevezett apátságot Volosca mellett (Abbaziát); ezt 1750-ben eladták a jezsuitáknak; a rendnek 23 év mulva bekövetkezett felfüggesztése alkalmával Abbázia a fiumei főesperes-plébánosnak ítéltetett oda mindekorra.

Lépten-nyomon vesztett anyagilag a káptalan. 1788-ban eltöröltek sok jámbor társulatot, melyektől szintén volt némi mellékjövödelme. Sokat vesztett hitelezés útján vagy azért, mert elhanyagolta a betáblázást, vagy mert a francia mozgalom idejében nem tartotta tanácsosnak köztudomásra hozni forgalomban lévő tőkét, avagy talán nem lehetett belajtani az összegeket az illetők rohamos elszegényedése miatt.

1816-ban csak mintegy 2—3 ezer forintot osztzkodott 6 kanonok.

A káptalan ingatlanai voltak:

2 ház, mindegyik két emeletes a Tre Re táján, becsár	7,000	frt
a sekrestyésektől elfoglalt fundus, becsár	200	..
Szent-András felé egy ház, becsár	1,980	..
egy ház (két emeletes) Vito környékén	1,680	..
a szeminárium közelében egy (emeletes) ház	1,200	..
egy raktár	400	..
Cosalai és drenovai szállók	4,740	..
szállók Drágán	520	..
összesen	17,720	frt

Ily körülmények között szükségessé vált az újjászervezés. A magyar vallásalapból óhajtották a káptalant anyagilag megerősíteni, felemlítve, hogy a múlt század utolsó éveiben a vallásalapba tették át az Agostonrendiek javait. De e kérelem akadályokba ütközött, mert a vallásalap egyéb czélokra van rendelve.

1838-ban Kiss Pál kormányzó alatt bizottság foglalkozott e dologgal. Megnehezítette az ügy lebonyolítását az is, hogy a káptalannak évi jövedelmét nem bírták biztosan megállapítani: egyesek 4000 frtra becsülték, mások ellenben 2300 frton felül nem haladtak; most ha még a kanonokok számát emelik, jelentékenyen nőtt volna az az évi összeg is, melyet a káptalan segélyezése végett évente a vallásalaptól vártak.

A finneiek azonban ki akarták bővíteni a káptalant, s a 40-es években többször tettek ez ügyben lépéseket. A m. kir. helytartóság 1844 ben közölte a királyi elhatározást, mely szerint 3 kanonoki és 2 vikáriusi állás volt kilátásba helyezve; a városi tanács újra folyamodott 5 kanonoki stallumért, megígérte, hogy a város pénztárából is nyújt e célra évi 400—500 frtot. Később azonban mégis apasztani kellett számukat.

A káptalan temploma Nagyboldogasszonyról (Assumpta) van elnevezve. Valószínűleg a XI. század előtt fennállott, azóta gyökeres újjátásokon ment keresztül. 1200-ban, továbbá 1377-ben, nemkülönben a XV., XVII. és XVIII. században alapos javításokat eszközöltek rajta.

1716-ban például az Orlando család a szentélyre 60,000 frtot költött. A szentségtartó 1489-ből való, özvegy Despot, szül. Frangepani Borbála grófnő ajándéka.

Hajdan a templom alatt kriptákat ástak és a templom háta mögött temető húzódott; 1782-ben eltiltották a templom közelében vagy alatta a temetkezést. I. Lipót közbelépésével elérték azt,

Káptalan temploma.

A TERSATTOI TEMPLOM.

hogy VII. Sándor pápa Callixtus katakombájából Szent Marciánus csontjait küldte ide, 1732-ben.

1444-ben a tanács elhatározta a dómba a latin szertartás behozatalát.

1593-ban ismét visszatért e kérdés és akkor a püspök sürgette a latin nyelv használatát. 1597-ben a nagybőjtre egy szláv szónokot hívtak meg, 1605-ben olaszul tartották a nagybőjti beszédeket.

A latin nyelvre vonatkozólag 1611-ben és 1663-ban is intézkedtek a megyés püspökök; esupán azt engedélyezték, hogy a lecke és evangélium szláv nyelven énekeltsék. 1704-ben beütött a villám és agyonsújtott 2 klerikust, kik a zivatar alatt harangoztak. Gyakori földrengések nyugtalanították a várost 1751-ben, ezért a tanács szokásba hozta nerei Szent Fülöp körmenetét.

A templom tőkéje 1801-ben 6316 frtra, 1840-ben 8249 frtra emelkedett. A legrégebbi keresztelési anyakönyv 1594-ből való.

Az egyház történetének tárgyalása folyamán nem hagyhatjuk figyelmen kívül a jezsuitáknak Fiumében kifejtett munkásságát. Jezsuiták.

Triesztben már 1619-ben megtelepedtek.

Fiuméba 1627-ben jött két jezsuita, II. Ferdinándnak következő tartalmú iratával: „Liburnia, Isztria, Dalmácia javára, a város óhaja szerint e renű tagjait tekintélyünkkel Fiuméba bevezetjük.” (1633. márcz. 10.)

A nép örömjongással fogadta az új lakosokat. Hatalmas támaszt nyertek Thonhansen Orsolya grófnében, ki a templom, konvent és szeminárium építése végett tekintélyes összegeket bocsátott rendelkezésükre; részletekben összesen 81.000 forintot, a mi akkor a mainál sokkal nagyobb értéket képviselt.

Megérkezésük 11-ik évében 1638. június 15-én tették le az újra építendő templom alapkövét. A templomot Vid, Szende (Modeszt) és Crescentia tiszteletére szentelték. Régebben is (1296) volt már ott egy kis templom. A XV. század adatai tanuskodnak arról, hogy a várositanács gyűléseit Szent-Vidben tartotta; ugyanott tette le a városkapitány az esküt; ekkép Vito, a város védőszentjének imaháza, diplomatikus templom volt. Vito harangja figyelmeztette őket a tűzre, az ellenség közeledtére. Szent-Vid tisztelete mély gyökeret vert e tájakon már a VII. században.

Az említett szent, Marsalában (Szicília) született nemes szülöktől; 12 éves korában Dioclecian alatt vértanúságot szenvedett, tanítójával Szendével (Modestus) és ápolónője Crescentiával együtt. Nyugat keresztényei között igen elterjedt Szent Vid tisztelete; a VII. században befogadta Itália, a VIII.-ban Franciaország és a IX.-ben Németország. Róla neveztek el falvakat, plébániákat, templomokat, sőt még egy betegséget is (Vidtáncz); mert ez ellen segítségül hivatva, többször gyógyulást szerzett.

1773-tól kezdve a Szent-Vid Fiuménak mintegy akadémiái temploma (Chiesa accademica).

Az alapkőbe helyezett irat a következő volt:

D. O. M.
 Jesu Christo Crucifixo
 B. Mariae Semper Virgini
 SS. Vito, Modesto et Crescentiae
 Anno D. 1638 die 15. Junii.
 Pontifice Romano Urbano VIII.
 Imperatore Romano Ferdinando III
 Episcopo Benedicente Julio Saraceno
 Assistente Legato Ces^o Steph. Rovere
 L. B. et Cop^o
 Ursula comesa Thonhausen
 Nata Baro de Holneg Collegii
 Soc Jesu Fundatrix
 Conferente Plurimum Augustae Memoriae
 Ferdinando II.
 Adjuvante Magn. Comunitate Fluminis
 Rectore P. Martino Bauzer.

Majdnem 100 évig tartott az építés; a főoltár 1659-ben kész volt és oda visszavitték a csodás feszületet, melyről már a város leírásában volt említés. Május elején ünnepelték 6-ik százados évfordulóját, óriási néptömeg részvétele mellett. 1796-ban (az 5. centenarium idejében) 50.000 ember jött e kereszt tiszteletére.

1728-ban készen állott a hétfájdalmú Szűz kápolnája. A templomot 1742. máj. 6-án szentelte fel Balbi pólai püspök. A templom oszlopszataához szükséges márványt a Braida nevű városrészből szereztek, ahol jelenleg a haditengerészeti akadémia áll.

1633-ban hatosztályú latin gimnáziumot nyitottak a jezsuiták, melyhez 1725-ben a böleület és a lelkipásztorkodástan tanszékét esatolták. Jól elő-

készítették tanítványaikat a theológiai, jogi és gyógyászati tanfolyamra. A templom melletti épület volt a gimnázium, jelenleg katonai szállítóház. A templomtól lefelé a S.-Vito-domb oldalán épült a kollégium, most kereskedelmi akadémia; a konviktus épületében a kir. főgimnázium van elhelyezve. A jezsuiták folytatták a esodás feszület tiszteletét; 1656-ban az „Agonia“-ról nevezett testvérületet alapították; 1676-ban a város Vojak nevű magaslatán a kálvária-utat; 1631-ben a fájdalmas Szűz társulatát. Így munkálkodtak, fáradtak a jezsuiták azon pillanatig, melyben közölték velük a rákényszerített pápának rendjüket felfüggesztő iratát. A mihez fogtak, azt erőteljesen vitték a közjóra irányult ezél sikere felé. Még olyanok is, kik előítélettel viseltettek irántuk, elismerték, hogy Fiumében meguemesítették a közszellemet, hasznos tanácsadói valának a városnak, melyben egy egész utcát létesítettek; ők alkották Fiumének ez idő szerint is legszebb templomát s kivívták a város és a környék általános nagyrabecsülését.

1627-től 1773-ig a fiumei kollegiumnak 39 rektora volt, első a sorrendben Grisogono Lőrincz, utolsó Carina József.

Jezsuiták
eltávolítása

A TERSATTOI MAUZOLEUM.

tőkék 10.000 és a Krajnában lévő tőkék összege 10.000 frtra becsülhető. Az elkobzott javak részint a tanulmányi, részint a konviktusi alapot képezték.

Az iskolák kaszárnyákká alakultak át; később, mint látjuk, visszerültek a közoktatás rendelkezésére.

1811-ben a tőkéket és kamatokat leszállították, 1825-ig az állam kezelte a pénzt; 1824. márcz. 13-án a tanács folyamodott, hogy adják át az alapok kezelését a városnak s a konviktusi alapot ma is a város kezeli.

Ágostonrendiek.

Több századon keresztül laktak Fiumében az ágostonrendiek is. Ez a rend több, Olaszországban egymásól külön élő remetetársulat egyesítéséből származott a XIII. században. IV. Sándor 1256-ban Sz.-Ágoston szabályait rendelte el számukra s közös rendfőnököt választatott velük. A laibacsi kolostor évkönyvei szerint a fiumei ágostonrendi konvent alapítását 1368-ra kell tenni; valamivel előbbre vihethető azt, mert 1363-ban a fiumei plébános egyházat hagyott a konventnek; ha csak nem épen e házadományozás által nyílt meg az út előttük Fiuméba. De valószínűbbnek gondolják, hogy a rend 1315-ben érkezett ide, ekkor épült templomuk is, Szent Jeromosnak tiszteletére. A rend a tized egy részéből, Fiume területén lévő egyes kápol-

XIV. Kelemen pápa 1773. július 31-én a jezsuita-rendet felfüggesztette, mit ugyanazon év szept. 23-án reggel 7 órakor hajtottak végre Fiumében. Jelen voltak: Königsbrun báró, Gerliczy lovag és a város részéről ülnökök és egyházi személyek.

A lefoglalt ingatlanok értéke 148.785 frtot tett; a kollégium, konviktus és gimnáziumi épületek becsárát 50.000 forintban állapították meg; az alapítványok összege: 32.000 frt, készpénz 69 frt, egyéb jövedelem 2139 frt volt; a Stíriában elhelyezett

nák javaiból, Isztriában és Vegliában szerzett birtokaiból tartotta fenn magát. 1509-ben a velenceiek fölégették a konventet. Öt év telt el, míg az újjraépítéséhez hozzáfogtak és munkájukat csak 1543-ban végezték be.

1550 körül a laibachi ágostonrendiek Fiuméba menekültek; ottani házukból kórházat csináltak. Kárpótlásképp I. Ferdinánd évi 125 frtot utalt ki számukra és átengedte nekik a Volosea melletti Szent Jakabról nevezett apátságot; ennek borát, gabonáját eladhatták. A XVII. században visszaszállingóztak Laibachba; de meg akarták egyszersmind tartani az említett apátságot is. (Abbazia). Perre került a dolog, az ágostonrendiek lettek vesztesek.

A fiumei ágostonrendi konvent elvitázhatlan érdeme, hogy nagyhirnevű szónokokat és több püspököt adott az egyháznak.

1371-től 1788-ig 52 prior kormányozta őket; a rendtagok száma fiumei kolostorukban évente átlag 10—12 volt.

FIUME. — RÉSZLET A TEMETŐBŐL.

Érdekes vonás történetükben, hogy 1748-ban Klaua mellett fekvő birtokukon vasbányát találtak és ezt tőlük telhetőleg műveltették is, míg 1754-ben megvette tőlük a császári kinestár. Templomuk még fennáll; 1315-ben épült és azóta háromszor eszközöltek rajta nagyobb javításokat.

II. József az ő kolostorukat is eltörölte. 1788. április 16-án Budáról értesítették őket javaik lefoglalásáról. A rend tagjai nyugdíjban részesültek. A birtokokból befolyó összeget a vallásalapba utalták át, melyből a Szent Jeromos-templom évi segélyezésére 300 forintot adtak 1809-ig.

Hogy mennyit érthettek javaik, azt megítélni nem lehet; egy 1793-ból kelt irat a becsárt hozzávetőleg 100.000 forintra teszi. A mostani városháza volt az egykori konvent.

Megemlítést érdemelnek a kapuczinusok is. E szerzet a ferenczrendiek elágazása. Assisi Szent Ferencz 1182-ben szül. és 1226. október 4-én lépett a szegény Ferencz gazdagon az égbe. (Pauper Franciscus dives coelos ingreditur.) Kapuczinusok.

1528-ban szigorú szabályok mellett csoportosultak a kapuczinusok; 1619-től saját generálisuk alatt állottak.

A városi tanács 1606. márczius 3-án megkérte V. Pál pápát, hogy kapuczinusokat küldjön Fiuméba. Gyűjtés útján szerzett a tanács annyi pénzt, hogy számukra a Szent Ágostonról nevezett templomot, mely akkor az ágostonrendiek birtokában volt, a közeli telekkel együtt megvehesse.

1620 körül léptek Fiume területére, éjjeli és nappali munkájukkal sok jót tettek. A kolostor eleinte 6 embernek volt elégséges, lassacskán kibővítették, most 20-an is elférnek benne. A nép szereti őket; 1789-től 1807-ig Fiume felének plébániája volt a kolostor. A legnagyobb szegénységben, de egyuttal a legbőségesebb elismerésben és nagyrabecsülésben élnek.

Bencés apácák.

A történelmi hűség és méltányosság megköveteli, hogy Szent Benedeknek szűzeiről is szóljunk; két és félszázadja már annak, hogy szigorú klauzura mellett, nehéz munka és nagy önmegtartózkodás közepette szent hivatásuknak áldozzák fel itt is magukat.

1605-ben Brunetti fiumei kereskedő 500 tallért ajánlott fel egy apácázárda alapítására. A városnak rendkívül tetszett az ajánlat és alig mult el két esztendő, Fiume kérvénye a pápa előtt feküdt. De a kolostor berendezése sok gondot okozott.

Hatalmas lendületet nyert a függő ügy azáltal, hogy 1640-ben *Chnesich* fiumei polgár tekintélyes vagyonát erre a célra hagyományozta. A munka most gyorsabb ütemben sietett a befejezés felé. 1660-ban leérkezett a pápai engedély, 1663-ban a királyi jóváhagyás.

A tanács a nőszervezetek közül Szent Benedek zárdaszüzeit választotta és fiumei nők utra keltek, hogy Triesztből 3, Arbéról 1 apácát hozzanak.

1663. július 18-án ünnepélyesen bevezették őket új lakásukba.

A zárda igazgatását az apátnő vezette. Első apátnő volt Bajardi Jusztina, a jelenlegi pedig *Rott* Alojzia. 1663-tól 1800-ig 19 apátnő volt.

Az apátnőt püspöki biztos jelenlétében, rendszeren három évi tartamra választják.

A kolostor bejáratán e felirat olvasható:

Coenobium Deo Militantium Virginum
Sub Divi Patriarchae Benedicti Instituto
Illmi D. Francisci Knesich
Pia Liberalitate Fundatum
Anno Domini MDCLXII.

1777-ben a zárda ingatlanai 32.100 forintot értek; tőkepénz volt 8795 forint.

Akkortájt a magyar kormány ezekre az apácákra ruházta a nyilvános nőiskolát. Később a kormány eladta a zárda ingatlanait 33.000 forintért; ebből 20.000-et adott a buccari iskolának, 10.000-et tanügyi célra Portorénak, 3000 forintot pedig a zárda leányiskolájának nagyobbítására fordított. Ennek fejében a kormány a zárdának 2 állami kötvényt adott (4%), egy 32.100 és egy 22.000 forintost, Mária Terézia segített rajtuk évi 400 forinttal és II. József évi 50 forinttal. Ezek szerint évi jövedelmük volt 3109 forint. Mária Terézia 4000 forinttal járult a zárda és templom kijavításához.

A francia háborúk drágává tették a megélhetést; estek a kötvények és a zárda már 1801-ben kénytelen volt a fejedelem bőkezűségéhez fordulni.

1813-ban az osztrák kormány minden egyes apácának 180 forintnyi évi segélyt rendelt.

1822-ben a város megnagyobbította a leányiskolát. Anyagi helyzetük 1829 óta valamivel jobbra fordult.

Pálosok.

Valószínűleg volt még egy szerzetház Fiumében, a ezirkveniczai pálosok vendégháza; legalább az 1752. év adatai említést tesznek erről. Czirkveni-

ezában Frangepani Miklós gróf a pálosoknak 1414-ben kolostort épített; 1788-ban ezt a rendet is eltörölték.

Egyik ház oldalán látható egy különös kőezimer. A fán ülő holló kenyeret tart csőrében és a fa törzsébe két oroslán kapaszkodik; állítólag ez volt a pálosok háza; a legenda szerint ugyanis Pál remetének holló vitte a kenyeret és oroslánok ásták a pusztában sírját.

Még számos kisebb templom és kápolna volt Fiumében, melyeket azonban ma már nem találhatunk meg.

Szent Fábán és Sebestyén imaháza nagyon régi lehet, a bemenet ajtajának gerendájára be van vésvé 1033; de inkább azt hiszik, hogy csak 1291-ben építették.

Szent Mihály kápolnája 1441-ben épült, egyházi ténykedéseket végeztek benne; de 1833-ban lerombolták.

Három király kápolnája, alapított 1610-ben, szétszedték 1840-ben.

Szent András templomoeska, hasonló nevű utca kezdetén állott, a XIV. században biztosan fönnállott; 1876-ban ledöntötték.

Szent Borbála temploma 1500—1787-ig állott.

A Szent Háromság kápolnáját sekrestyévé alakították át.

A szeplőtlen fogantatás szentélye, valószínűleg már 1450-ben megvolt, jelenleg a Sz. Jeromos-templom mellékresze.

Ezeken kívül megszüntettek 7 kápolnát; átalakítottak 4-et.

A görög nem egyesültek imaháza 1788-ban épült.

*

A fiúmeiek fenyves jelét adták valóságuknak a jámbor társulatok felkarolásával is.

Céljük az ilyen egyesületeknek: a ker. erények és a felebaráti szeretet gyakorlása. A XV. században terjedtek el nagyobb mértékben.

Fiume a XVIII. században 10 társulatot kedvelt meg, melyeknek gócpontjai különböző templomok voltak; ott végezték ajtatosságukat, beszámoltak eljárásaikról, megbeszélték terveiket, hogy a míg önmaguk a hitben erősödnek, tűrhetőbbé tegyék másoknak a földi nyomort.

1787-ben valamennyit elnyomták, kivéve a fájdalmas Szűz társulatát; ez túlélte a többi; kitűnik tagjainak száma által is, kik közé magas állású egyének sorakoznak, mint pl. Severolj bibornok, egykor bécsi miniszter. 1813-ban beiratkoztak: Estei Ferencz főherceg és Beatrix főhercegné. A pápák búcsúengedéllyel gazdagították a társulatot. II. és III. Ferdinánd nevét és a zengi püspökök nagy részét szintén a tagok névsorában találjuk. 1631-től fogva rendszeresen megválasztották a tisztikart: a prefektust, vizeprefektust, lelkiatyát, pénztárost és 2 ülnököt. Jelenleg a társulat lelkiatyja: Notar Lajos.

Még egy szót a nyugalom helyéről. Hajdan a templom alatt vagy körülé pihentek meg az elköltözötték teste; 1733-ban külön temetőről gondoskodtak, mely azonban helyét cserélte. 1773-ban még a Kálvária-kápolna oldalánál terült el; 1838 óta felvonult jelenlegi helyére, a Kálvária-hegy másik oldalára.

FIUME. — A TEMETŐ BEJÁRATA.

Hajdani
templomok.

Jámbor
társulatok.

Temető.

Abbaziai apátság

Egyházi szempontból Fiuméhoz tartozik Abbazia. A római uralom alatt Apollonak emelt pogány templom állott ott. A XII. és XIII. században benzések jelentek meg Isztuiában; nem kerülte el figyelmüket a szép fekvésű és enyhe éghajlatu hely. Ámde apátságukból a pestis kizavarta őket; visszaszerezni azután nem bírták az elhagyott területet.

1453-ban V. Miklós pápa beszél a Preluca mellett lévő benzés apátság panaszáról. Preluca Voloscának a szomszédja; Volosca $\frac{1}{4}$ -órai távolságban fekszik Abbaziától. A XV. században megmaradt ezíme és ezt folytatólagosan több papnak ajándékozták: maga a birtok sok kézen fordult meg. Jogot tartott rá Castua. Egyidőben az ágostonrendieké is volt, ezektől megvették a jezsuiták, kiknek jogutódja lett gróf Ciculini. 1738 táján a fiumei társas káptalanhoz tartozott, 1750-ben ismét visszaszállt a jezsuitákra. A rend elfüggesztése után örök időkre a fiumei plébánosnak adományozták.

Zengi
egyházmegye.

Végül meg kell még emlékeznünk a zengi egyházmegyéről, részint mivel Fiume ebbe olvadt be, részint azért, mert Fiume több zengi püspököt adott. A zeng-modrusi vagyis corbaviai püspökség székhelye Zeng. Az egyházmegyének kettős káptalana van.

Corbavia püspöki méltóságot 1185-ben nyert, a spalótai érseki zsinaton.

A corbaviai püspök a törökök elűnyomulása miatt Modrusba menekült (1459.); de a törökök Modrust is elfoglalták, a püspök Noviba futott (1593), Modrus káptalana szétszóródott. Így került az egykori corbaviai, átmenetileg modrusi püspökség a zengi szék kormányzása alá; a végleges átvétel 1617 körül mondatott ki; az első zeng-modrusi vagyis corbaviai püspök Agatich János volt.

Püspökök.

1787 óta Fiuméra is kiterjesztették a zengi püspök hatalmát. Ekkor De Piccordi Aldrugo volt a püspök. Utódai: Jesich János (1789—1833), Ožegovich Imre (1833—1869), Soich Venczel (1869—1875), Posilovics György, a jelenlegi zágrábi érsek (1876—1894) és Maurovics Antal 1895-től.

Az egyházmegyének jelenleg van 4 főesperessége, 15 alesperese, 134 plébániája; a róm. kath. hívők száma 313,878; gör. katolikus lakik e megyében 23; görög keleti 129,355.

A KÉT PROTESTÁNS EGYHÁZ FIUMÉBAN.

A Z EGYESÜLT EV. REF. ÉS ÁGOST. EV. EGYHÁZ CSIRÁJA Fiumében ezelőtt mintegy nyolevan évvel keletkezett, a mikor Angolországból és Franciaországból néhány protestáns család költözött be, a kik magánházukban istentiszteletet tartottak vallásuk ápolása végett. Ezen családok közé tartoztak a fumei papirgyár megalapítói, a Smith és Meynier családok.

A házi istentiszteletből nőtte ki magát a trieszti ev. ref. anyaegyház fiókja 1857-ben. Mint fiókegyház 1887-ig állt fenn, a mikor is az akkori trieszti ev. ref. lelkész, *Veneziának* buzdítására a mostani presbitérium Körmeudy Sándor senior közreműködése mellett megalakította az „egyesült ev. ref. és ág. ev. egyház” czímen az anyaközséget, mely jelenleg a dunántúli ev. ref. egyházkerülethez tartozik. A magyarországi ev. ref. konvent s a Gusztáv-Adolf egyesület adományai, valamint a hívők hozzájárulása lehetővé tette, hogy 1887-ben Schmidt Jakab lelkész már megkezdhesse a rendszeres istentiszteletok megtartását. Meynier Károly végrendeletében biztosította az egyházközségnek az imatermet, az egyházközség azonban lelkésze fentartásának biztosításán kívül kezdettől fogva nem szűnt meg törekedni, hogy külön templomot építhessen.

A lelkészi és templomépítési alap még éppen nem elég erre a célra, mert 1895. végén még csak 6834 forint 53 kr. volt; ebben van Whitehead Róbert torpedógyáros 2000 forintos adománya.

Az istentiszteleteket felváltva magyar és német nyelven tartják.

A buzgó egyházközség már fiókegyházat is alapított Horvátországban, a kameral-moraviczai vasúti állomáson. Ugy mint Fiumében, a moraviczai fiókegyházban is magyar és német nyelven tartják az istentiszteleteket, mely célra átengedték az állomás iskolaépületét.

Az egyházközség bevétele volt 1895-ben 1645 frt 14 kr., kiadása 1608 frt 12 kr. A bevételekhez a magyarországi ev. ref. közalap 499 forint 50 kr. segélylyel, a vallás- és közoktatásügyi miniszterium 250 frttal járult a hit-tanítói fizetés honoráriumá fejében.

A fumei tagok 764 frt 50 krral járultak az egyház kiadásainak fedezéséhez, ebből az ev. ref. vallásu egyháztagokra esik 405 frt 50 kr., az ág. ev. vallásuakra 359 frt.

Az egyházközség híveinek száma összesen 409; még pedig: Fiumében 332, a misszió-területen 77; ezek közül Cameral-Moraviczán 38, Vratán 18, Meján 2, Vrbovszkóban 9, Plaseban 3, Noviban 2, Fuzsinéban 5.

Vallás szerint a 332 fumei egyháztag közül volt 205 ev. ref. és 127 ág. ev. vallásu; a misszió-területen 49 ev. ref. és 28 ág. ev. vallásu. Az egyházközség 1887 óta majdnem megkétszereződött, 1887-ben még csak 220 tagja volt. Az egyházközségben 1895-ben előfordult 21 keresztelés, 12 esketés, 8 temetés. Az egyházközség természetes szaporodása tehát 13 személy. Attérés által az egyházközség 3 lélekkel szaporodott. Az iskolás növendékek száma 64, a mi örvendetes szaporodást mutat, mert 1887-ben még csak 18 volt.

Egyházközség
alapítása.

Első lelkész.

Fiókegyház.

Bevételek

Hívők.

A FIUMEI IZRAELITA HITKÖZSÉG.

Spanyol zsidók.

FIUMEI izraelita hitközség történetét teljes homály fedi. Egyedül a „Belvedere” úton levő régi izraelita temető nyújthat némi tájékozást a multra nézve. A régi temető sírköveiből, melyek egyikének-másikának felirata még tisztán olvasható, megtudjuk, hogy már a mult században laktak zsidók Fiumében. Erről tanuskodik dr. Büchler Sándor „Zsidó letelepedések Európában a XVI. és XVII. században” című munkájában is. (36. l.) A Fiumében lakó zsidók spanyol származásuak voltak, a kik Keletről, leg-

nagyobb részben pedig Dalmátországból, Spalato és Ragusa városokból jöttek be, hogy itt kereskedést űzzenek.

A mult században letelepedett zsidók száma nem állapítható meg. Hogy nagyon jelentéktelen lehetett, bizonyítja az a körülmény, hogy ez időből csak egy sírkövet találunk a temetőben. De a zsidó hitközségnek több mint százados fennállását bizonyítja az imaházban levő Tora-tekeres is. Ezt ugyanis Jizchak Pardo Ragusából bevándorolt kereskedő 1789-ben ajánlodekozta a hitközségnek; s a Tora ezüst díszítményei szintén mult századbéli munkára vallanak.

A mult századbéli adatok Kohen Nátán volt hitközségi elnök házánál kiűtött nagy tűz martalékaivá lettek. Usupán csak három anyakönyv maradt meg az összes iratok közül, minthogy azok az akkori anyakönyvvezetőnél, rabbi Salomo Raffaele Mondolfo Halevi birtokában voltak.

XIX. század.

A három anyakönyvben a születési, esketési és halálozási bejegyzések 1824. június hó 25-én kezdődnek (az első bejegyzett Sabato Elia Piazza volt); a folytatólagos bejegyzések mind a mai napig teljes pontossággal megtalálhatók. E hiteles adatok bizonyítják, hogy a Piazza, Valenzin, Kohen, Pardo, Jesurun, Jachia, Benporath, Mondolfo stb. levantei zsidó családok e század kezdetén Fiumében laktak. Az 1835—1850. években már német és olasz nevű zsidókkal is találkozunk, mikor is már Ausztriából, különösen Triesztből, azonkívül Olaszországból is számosan megtelepedtek az akkor még jelentéktelen városkában. Ez időben találjuk a Reizner, Wilhelm, Eisner, Rosenberger, Russi, Nigris, Mortara, Hering, Kelner, Pincherle, Treves stb. családokat; 1850-től kezdve pedig már magyarországi zsidók telepednek le Fiumében, így a Mayländer-család Körmendről, a Popper-család Pápáról, a Kornitzer-család B.-Gyarmatról.

Magyar zsidó családok

A hitközség tagjainak száma folyton váltakozott; de 50—60 főre ment rendszeren. 1870-ben egyszerre megesappant a hitközségi tagok száma és 1880-ban sem találunk többet 20 családnál. A régi fiumei zsidó családokból csak Mondolfo és Luzzatto maradt meg.

Hitközség mai népessége.

1880 óta azonban a hitközség tagjai egyre szaporodtak. 1882-ben már új lelkészt és hitoktatót választott a hitközség Gerlóczy M. Adolf személyében. A hitközség ügyeit 37 éven át Sabato Levi Mondolfo vezette mint

elnök. 1895. április 14-én meghalván, a hitközség Hliniki Neuberger Ármint választotta elnökül. Ma a fiumei izr. hitközség 250—260 hitközségi adófizető tagot és 1600 lelket számlál, kik néhány külföldi kivételével kizárólag magyarországiak és mind magyar honpolgárok. A régi fiumei családok közül csak a Mondolfo és Macchioro családot találjuk a magyar kikötő-városban.

A kultuszt és a rituális szertartásokat régebben a spanyol (szefard) szokások szerint végezték; egyszerre azonban — a hitközség visszaesése alkalmával — a rítus aszikenázra tértek át.

A hitközség spanyol rítus szerint berendezett imaháza az ó-városban, egy régi épületben van. Ez épület a hitközség tulajdona; ajándékba kapta 1832-ben Mózes Halevitől. Ugyanez épület első emeletén van a hitközségi iroda. A hitközség hivatalos nyelve ugyanaz mint Fiume városáé: az olasz. A zsidó főünnepeken azonban magyar és olasz nyelven végzik az isteni tiszteletet.

Imaház.

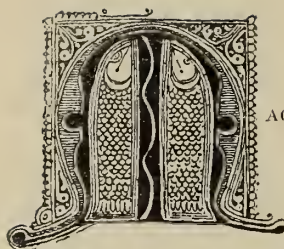
1885-ben Gerlóczy M. Adolf rabbi, ki ma is lelkipásztora a fiumei izraelita hitközségnek, Mattersdorfer Antallal és Treusch Józseffel megalapította a „Chevra Kadischa“ jótékonyági egyesületet, mely már külön temetőt vásárolt. A régi temető még ma is létezik, de midőn 1869-ben megtelt, a városi központi temetőben kapott a hitközség egy darab helyet, a mely ma is temetkezési célra szolgál. A „Chevra Kadischa“ elnöke Hartmann József, alelnöke Kemény Dezső.

Lelkész és előjáróság.

A hitközségben határozott magyar szellem uralkodik. Elnöke hliniki Neuberger Armin, alelnöke dr. Sachs Henrik ügyvéd, II. alelnöke Ehrlich Emil. Évi jövedelme — kizárólag kultuszadókból — 4000 frt; évi kiadása 3800 frt. Ezzől fizeti a hitközség a rabbit és a község három hivatalnokát. A hitközség kebelében templomépítő bizottság is alakult, melynek feladata adminisztratív és pénzügyi tekintetben előkészíteni az új templom fölépítését.

A KÖZOKTATÁS FIUMÉBAN.

MAGYARORSZÁG nemcsak az anyagi, hanem a szellemi téren nyilvánuló haladás tekintetében is büszkén mutathat egyetlen kikötővárosára ; még pedig annál inkább, mivel Fiume közoktatásügyének a távoli múltban gyökerező alapja ellenére, a valódi felvirágzás kora csak 1868. óta, vagyis azóta kezdődött, hogy a magyar állam harmadszor is birtokába vette kikötővárosát.

Iskolák száma.

Fiumében jelenleg 4 kisdedővő, 14 elemi iskola, 5 ismétlő, 3 polgári iskola, 1 felsőbb leányiskola s 4 középiskola, n. m. főgimnázium, felső kereskedelmi iskola, a m. kir. tengerészeti akadémia és a cs. és kir. hadi tengerészeti akadémiai szolgálják a közoktatásügyet, a mi a városnak jelenleg (1896.) körülbelül 35—36,000 lakosához arányitva mindenestre tekintélyes szám.

A fiumei oktatásügyről az 1509. év előtti időből semmiféle adatunk sincs. 1509-ben ugyanis a velenczések felgyújtották a város levéltárát s így kútforrásaink csakis ez időtől kezdve nyújtanak biztos adatokat.

Oktatás a XVI. és XVII. században.

A XVI. század végéről s a XVII. elejéről szóló városi jegyzőkönyvek imitt-amott megemlékeznek egy-egy a város által fizetett vagy segélyezett magántanítóról, többnyire papról. Nyilvános iskola azonban nem volt a városban, mindaddig, míg a jezsuiták nem nyitottak iskolát.

A legrégibb erre vonatkozó adatot *Dimitz* jegyezte föl „Krajna története“ művében. Ő megemlíti, hogy a híres *Truber*, ki Krajnában a protestantizmus terjesztése érdekében annyit fáradozott, 1521. körül s fiumei iskolát látogatta s itt tanult meg olaszul és horvátul.

A jezsuiták 1627-ben jöttek Fiuméba, hogy a város részéről történt felszólításnak engedve, gimnáziumot alapítsanak. A gimnáziumra való előkészítést egy olasz tanító végezte, ki ezért a jezsuitáktól évi 200 forint fizetést kapott. Viszont a község a székes káptalan egy kanonokját díjazta a végből, hogy az ifjúságot a városi köznép s az egyház nyelvére, a horvátra oktassa.

Az üzleti és hivatalos világ s egyáltalában az írásbeli érintkezés nyelve azonban az olasz volt, miért is a jezsuiták ezen a nyelven tanítottak. A jezsuita kollégium krónikása így ír a nyelvkérdésről: „Jézus társasága nem vet ügyet a jóformán haszontalan köznyelvre, hanem igenis arra, mely a hivatalos életben, a törvénykezésben használatos ; az illír nyelvet (a horvátot) tehát, mivel Fiumében e nyelven egyáltalában semmi sem íródik, nem szükséges ápolni, mert csakis családi körben s csak az alsóbb néposztály körében hallható“.

A gimnázium előkészítő osztálya vetette meg tehát a fiumei népiskola alapját. Így keletkezett az elemi iskola, melyett később, a jezsuitarend kiűzése után maga a város vett át. XVIII. század.

Fiumét éppen abban az időben csatolta Mária Terézia a magyar szent koronához s így a kikötőváros iskolái is a „*Ratio educationis*“ elvei szerint szerveztettek. Ratio ducationis.

A városi iskolák tanfelügyelősége Zágrábban székel, a tannyelv kizárólag az olasz volt.

A leánynevelés czéljaira ugyancsak Mária Terézia uralkodása alatt, 1778-ban a benezés apácák állítottak klostromukban kath. elemi leányiskolát, a mely intézet mai napig is fennáll a városi felekezetenküli leányiskolák mellett.

Az 1809-től 1813-ig terjedő francia uralom után Fiume ismét osztrák birtokká lett. Ebben az időben (1814—1822.) második tannyelvként a német nyelvet is behozták Fiume iskolába. A „*cs. kir. főiskola*“ néven egyesített fő-népiskola 3 elemi osztályból, tengerészeti iskolából és tanítóképző intézetből állott. XIX. század.

Fiumének Magyarországhoz történt visszakapcsolása után is megmaradt a német második tannyelvként; a népiskolát ezidőben eleinte *nemzeti iskolának*, később *főelemi iskolának* nevezték.

1845-ben az elemi iskola három osztályát négyre bővítették ki. A negyedik osztálynak kétéves tanfolyamában az eper- és selyemtenyésztés is a rendes tantárgyak közé tartozott.

A magyar nyelv tanítását a II. elemi osztályban kezdték meg; de az osztrák tartományokból való növendékekre nézve nem volt kötelező a magyar nyelv tanulása.

A magyar nyelv tanítása ez időben a gimnáziumban is hivatott kezekben volt. 1830-tól kezdve Császár Ferencz ült a gimnázium magyarnyelvi katedráján, a ki a hazai nyelv sikeres tanítása érdekében olasz nyelvű magyar grammatikát és olvasókönyvet is írt, a mely munkájáért a magyar tudományos akadémia levelező, később tiszteletbeli tagjául választotta, Fiume és Buccari szabad városok pedig a patriciusi ranggal tüntették ki. Magyar nyelv.

A szépen megindult magyar hazafias iránynak a szabadságharc vetett véget. A horvátok 1848-ban bevonultak Fiuméba s az iskolákból egy esapással kitiltották a magyar nyelvet; a horvát szó minden iskolában tannyelvvé, vagy legalább is kötelező tantárggyá lett. A gimnázium szintén horvát tannyelvű lett. Így maradt ez állapot 1867-ig. Horvátok.

A fiumeiek mindent elkövettek, hogy gyermekeiket az elhorvátosodástól megmentsék. Ennek köszönhető az alreáliskola felállítása, mely később a jelenlegi m. kir. áll. főgimnáziummá fejlődött. 1867.

A horvátok 1867-ben kivonultak Fiuméből, a városi iskolákban ismét az olasz lett a tannyelv; egyidejűleg az állam is hozzáfogott a még szükséges iskolák felállításához, újjászervezéséhez vagy fejlesztéséhez; de a régi fiumei kollégium örökébe lépett horvát gimnázium az új magyar állami gimnázium mellett, továbbra is megmaradt a városban. Csak Batthyány Lajos gróf, Fiume legutóbbi kormányzója tapintatosságának köszönhető a már-már égetővé vált kérdés minden rázkódás nélkül való sima megoldása, még pedig olyaténképen, hogy Horvátország a fiumei horvát gimnázium részére a Fiumarán túl, Szusákon, tehát horvát területen új palotát építtetett, a hová az intézet az 1896. iskolaév elején át is költözött. A horvát gimnázium.

Fiumének a magyar állam kötelékébe való harmadszori bekebelezése

Iskolák magyar
kormányzat
alatt.

után az egész adminisztrációt s ezzel együtt a városi népiskolákat is reorganizálták.

VÁROSI ISKOLÁK.

A város a közoktatásügy tekintetében teljes autonómiát élvez; iskolái kizárólag a városi képviselőtestülettől függnnek, a mely e jogát a kebelbeli, három évre megválasztott iskolaszék s egy állandó iskola-felügyelő által gyakoroltatja. Az iskolaszéknek már évek hosszú sora óta *Domini Vince* gróf, a tengerész-iskola nyugalmazott igazgatója az elnöke; az iskola-felügyelő *Dalmartello* Artúr, ki előbb a magyar kir. állami főgimnáziumnak volt latin és görög irodalmi tanára.

Iskolák
újjászervezése.

A városi iskolák az 1868. évi XXVIII. t. cz. alapján szerveztettek. A tannyelv az olasz.

Tannyelv.

Az alkotmányos korszak óta újjászervezett *elemi iskolákban* a magyar nyelv rendes tárgyként nem szerepelt; csak a IV. osztályban s ott is csak fakultatív tárgyként tanítják, de nem mindegyik elemi iskolában. E tekintetben

FIUME. — A GIMNÁZIUM. (UDVARI HOMLOKZATA).

tehát a jelen század huszas éveinek állapothoz képest, mikor a II. osztálytól kezdve kötelező volt a magyar nyelv tanulása, visszaesés mutatkozik.

A *polgári fiú- és leányiskolában* szintén olasz a tannyelv. A magyar a leányiskolában fakultatív, a polgári fiúiskolában azonban 1893 óta kötelező tantárgy. Ez évben ugyanis a városi polgári fiúiskolát, *Bathjány* Lajos gróf, volt kormányzó fáradozása következtében, teljesen egyenlősítették az

állami polgári fiúiskolákkal. Ez az országban az egyetlen nem magyar tannyelvű polgári iskola, melynek végzett növendékei ugyanazon jogokat élvezik, a melyek különben csak a magyar tannyelvű polgári iskolát végzett növendékeknek vannak megadva. Az államhatalom azonban e jog megadásakor azt tűzte ki feltételül, hogy a magyar nyelv az iskolában kötelező tantárgyként s oly óraszámban taníttassék, hogy a nyelv megtanulása lehetővé váljék. Különben a városi polgári fiúiskolában a magyar nyelvet még csak annyi óraszámban sem tanítják, a mennyit a fiumei állami polgári fiúiskolában az olasz nyelvre fordítanak.

A horvátajkú *Cosala* és *Drenova* alközségek iskoláiban az olaszon kívül horvátul is tanítanak. Előre látható azonban, hogy nemsokára itt is teljesen olasz lesz a tanítás nyelve.

Ismétlő iskolák.

Az elemi iskolából kikerült s kereskedő vagy iparos pályára lépett ifjak 16 éves korukig *esti* vagy *vasár- és ünnepnap* *ismétlő iskolába* járnak. A leányok ismétlő iskolájáról a benezés apáczák gondoskodnak.

A lakatos- és gépésztanulók részére ezenkívül — iparosiskola hiányában — vásár- és ünnepnaponként *rajztaufolyamot* is tartanak, a melyet állandóan mintegy 40 lakatos- és gépésztanuló látogat.

A fiumei *községi népiskolák* látogatottsága az 1895—1896-iki tanévben ^{Községi iskolák tanulói.} összesen 3398 tanuló volt, még pedig:

1. A belvárosban:	hatosztályú elemi fiiskola	401 tanulóval
2. A „	négosztályú „ „	511 „
3. A „	„ „ leányiskola	637 „
4. A „	polgári fiiskola	219 „
5. A „	„ leányiskola	189 „
6. Plasse alközségben:	négosztályú elemi fiiskola	377 „
7. „	„ leányiskola	334 „
8. Cosala „	háromosztályú vegyes népiskola	72 „
9. Drenova „	„ „ „ „	117 „
10. A belvárosban:	ismétlő iskola fiuk részére	276 „
11. Plasséban:	„ „ „ „	99 „
12. „	„ „ leányok „	87 „
13. Cosalában:	„ „ (vegyes)	29 „
14. Drenovában:	„ „ „ „	50 „

A tantestület ugyanezen évben a következő erőkből állott: 65 rendes tanító (és tanítónő), 5 rendkívüli tanító, 3 segédtanító, 7 hittanító; összesen 80 tanító (és tanítónő).

A fiumei községi iskoláknak többnyire Grácban vagy Trentóban képzett, kivétel nélkül olaszajkú, művelt tanítókara van. Magyarul azonban a rendes tanítók egyike sem tud; a polgári fiiskolában s az elemi IV. osztályokban a magyar nyelv tanítását az állami iskolákból bejáró rendkívüli tanítók végzik. A magyar közoktatásügyi kormány eddig még nem követelte meg a külföldön szerzett tanítói oklevelek nosztrifikálását. A fiumei illetőségűek számára már 1872. óta áll fenn egy tanképesítő bizottság, melynek tagjai legnagyobbbrészt az állami gimnázium tanáraiból állanak. Egyideig a gimnázium igazgatója, majd a h. tanfelügyelő volt e bizottság elnöke.

Ez iskolák fenntartásának összes költsége évenként mintegy 85 ezer forintra rúg, úgy hogy a városnak minden egyes tanuló átlag 25 frtjába kerül évenként. A város ezenkívül még évenként körülbelül 2000 frtot áldoz ösztöndíjakra s hozzájárul a benzés apácák népes elemi leányiskolájának fenntartásához.

KISDEDÓVÓK.

Kisdedóvó intézete négy van Fiumének.

Legrégibb és legnépesebb a jótékonyági alaptól fentartott „*Asilo di carità per l'infanzia*“ (Gyermekmenedékhely). Kiss Pál kormányzó alapította; fenntartásának költségeihez a város is hozzájárul.

Kisdedóvó
intézetek.

BERZEVICZY ALBERT.

Városi
tanítók.

Az „*Orfanotrofio Maria*” (Mária-árvaház) nevű intézetet Szápáry Mária grófné alapította. Ez intézet élén lelkes magyar nő, *Herezeqh* Teréz fejedelem-asszony áll. Az árvaháznak rendeltetése — mint neve is mutatja — elhagyott árvaleánykák fölnevelése, a kiket az intézet elemi oktatásban is részesít. E mellett azonban kisdedóvó intézete is van az árvaháznak, melyben a nagyszámban bejáró kisdedek gondos, hazafias nevelésben részesülnek. Fenntartását jótékony alaptól fedezik, de a város és az állam is segítyezik.

Az „*Asilo Clotilde*” (Klotild menedékház) *Zichy* Hedvig grófnének, *Zichy* Ágost gróf korán elhunyt nejének alkotása. A kisdedóvó intézet költségeit legnagyobbbrészt az állam fedezi.

1892-ben az állami elemi és felső leányiskolával kapcsolatban alapítottak egy újabb *kisdedóvó intézetet*, a hová csak fizető növendékeket vesznek fel; a tandíj havonként 1 frt. Ide csak jobbmódú szülők gyermekei járnak. Fiumében ez az egyetlen tandíjat szedő intézet. A növendékek száma mindazáltal — az alkalmatlan helyiség ellenére is — évenként mintegy 90, a mely szám előreláthatólag nagyon fel fog szökkenni, mihelyt most épülő új palotájába költözködik át az állami leányiskola.

ÁLLAMI NÉPOKTATÁSI INTÉZETEK.

„Fiume város polgárainak köz- és magán érdekei kívánják, hogy gyermekeiknek az állam hivatalos nyelvének megtanulására alkalom szolgáltatás; másrészt, hogy az e helyütt fennálló *állami reálgimnáziumba* (mai főgimnáziumba) *az elemi iskolákból átlépő növendékek közép-tanodai tanulmányaik megkezdésekor a magyar nyelvbeli oktatás első nehézségein már túlesvén, e nyelv tanulása miatt a klasszikus nyelvek tanulásában akadályozva ne legyenek*; e végből elhatároztam, hogy a népokt. törv. 80. §-a alapján Fiumében mind a fiu-, mind a leánygyermekek számára oly állami elemi iskolákat állítok fel, melyekben a tanulónak saját anyai nyelvek gyakorlása mellett módjok legyen a magyar nyelv megtanulására is.” E szavakkal okolta meg 1876-ban *Trefort* a fiumei állami népoktatási intézetek létesítését.

Osztatlan elemi iskola szerény keretében, *Lengyel* János tanítóinak (jelenleg aradmegyei segéd-tanfelügyelő) vezetése alatt nyílt meg 1876-ban az a szerény állami intézet, mely évről-évre folyton fejlesztetvén, mai nap-ság már a fiumei közoktatás két tekintélyes tényezőjeként, mint *a magyar kir. áll. elemi és polgári fiúiskola és m. k. áll. elemi felsőbb leányiskola* fontos feladatot teljesít a magyar kikötővárosban.

1876-ban az osztatlan elemi iskolának 33 fiu és 20 leánynövendéke volt. 1896-ban már az áll. elemi és polgári fiúiskolának 639, az áll. elemi és felsőbb leányiskolának pedig 547 növendéke volt, vagyis husz év alatt körülbelül huszszorosra szaporodott a növendékek száma.

Ez örvendetes fejlődés okait szépen vázolja *Gross* Leopoldina, az állami elemi és felsőbb leányiskola igazgatója. A szerző csak leánykákról szól ugyan, a mit azonban itt mond, nemcsak a leányokra, hanem a fiunövendékekre s a fiúiskola fejlődésére nézve is áll.

Évről-évre szaporodik a városban a magyar hivatalnokok és alkalmuazottak serege, magyar bankok közvetítik a kereskedelmet, magyar tanárok, orvosok, kereskedők, kézművesek telepednek le. Ezek gyermekei természetes anyagát képezik a magyar iskolának, de nem a túlnyomót. Ezt az olaszajku lakosság gyermekei teszik ki; a szülők évről-évre fokozódó bizalommal keresik fel a magyar iskolát, hogy gyermekeiket hazai szép nyelvünkben neveljék; ők maguk ugyan még nem beszélik ezt, de rokonszenveznek vele szívből, iga-

zán, nemesak hasznossági szempontból. Az olaszajku szülők ezen kitüntető bizalma volt legszilárdabb alapja haladásunknak; ez tette lehetségessé a mai eredményt. Növendékeink ma kizárólag magyar nyelven tanulják a tantárgyakat, kivéve az olasz és idegen nyelveket.

A kormány mindig kiváló pártfogásába vette fiumei iskoláit. Évről évre szaporította az osztályok számát, jó tanerőket nevezett ki, szép telket vett számukra. (A leányiskola új épülete már munkában van, a fiúiskola építését a legközelebbi jövőben fogják megkezdeni.)

A kormány kimondta, hogy a fiumei állami népoktatási intézetek teljesen tandíjmentesek; csakis így biztosította iskoláink fejlődését a virágzó és teljesen ingyen városi elemi és polgári fiú- és leányiskolával szemben. A tantestület munkája Fiumében kiváló nehézségekkel jár; alapos műveltséget és széles nyelvismereteket tételez föl, mert a tanítónak nem ritkán 3 nyelven kell beszélnie; egy-egy osztályban gyakran van magyar-, olasz-, német-, horvát- és franeziaajku növendék. Az alsóbb osztályok túlnépességük miatt igen fárasztók.

Az iskolák fejlesztése és mai szervezetük létesítése tekintetében legfőbb érdeme dr. *Erődi Bélának* van, ki 1882—89-ig, mint a fiumei állami főgimnázium igazgatója, a helyettes kir. tanfelügyelői teendőkkel is meg volt bízva. Erődi a megalkotója a polgári fiúiskola s a felsőbb leányiskola mai szervezetének.

Az áll. elemi és polgári fiúiskola jelenleg három iskolából áll:

- a) elemi fiúiskola a belvárosban,
- b) elemi fiú- és leányiskola Plasse alközségben,

c) polgári fiúiskola a belvárosban.

Az elemi iskola első igazgatója *Lengyel János* volt, ki a Gönczy-féle ABC mintájára olasz *Sillabario*-t és Ahn-féle módszerben kis *Magyar nyelvtant* irt, a mivel jelentékenyen megkönnyítette a tanítók munkáját. Utána *Berecz Gyula*, jelenleg temesvármegyei másodtanfelügyelő lett az iskola igazgatója. Az ő igazgatósága idejében történt a polgári osztályok szervezése. Legfőbb virágzását az intézet *Donáth Imrének*, a jelenlegi igazgatónak vezetése alatt érte el.

DR. ERŐDI BÉLA.

Donáth igazgatása alatt az elemi iskolába járó növendékek száma annyira felszökött, hogy a belvárosi elemi fiúiskolába nem fogadhatták már be az összes jelentkezőket. Újabb meg újabb sürgetései folytán tehát Plasse alközségben fiókintézetet állított fel a kormány, hogy a külső városrészben lakókat elvonja a belvárosi iskolától.

A belvárosi iskola első és második osztályában az 1895/96-iki tanévben párhuzamos osztályokat kellett felállítani; 1896/97-ben azonban már a III. osztály oly népes (82-en vannak), hogy alkalmasint szintén párhuzamos osztályt kell melléje felállítani.

Az intézetet nem annyira a magyar szülők, mint inkább az előkelő fiumei családok gyermekeinek ideözönlése teszi oly látogatottá. A belvárosi elemi és polgári iskola jelenleg a pénzügyigazgatóság palotájában szorong; az elemi iskolának egyes osztályai azonban évenként szomszédos bérházakba szorulnak ki. Az anyaintézet eme kiboesátott rajai jelenleg a Fiumarán, ugyanazon helyiségekben vannak, a hol az 1895. év végéig a horvát gimnázium volt.

A polgári iskola is eléggé látogatott (a múlt 1895. évben 128 volt növendékeinek száma), a mi különösen annak tulajdonítandó, hogy a város bőven rendelkezik oly szakiskolákkal (haditengerészeti akadémia, kereskedelmi ten-

Polgári
fiúiskola.

gerészeti akadémia, kereskedelmi iskola), a melyekben a növendékek a IV. osztály bevégezése után tanulmányaikat folytathatják.

A polgári iskolában a tanítás nyelve teljesen magyar; csak az olasz nyelvet adják elő olaszul. Az elemi iskolában azonban eleinte olasz, később párhuzamosan olasz és magyar, végül tisztán magyar a tanítás nyelve. A polgári iskolával kapcsolatosan Erődi kezdeményezésére néhány évig ipartanműhely állott fenn a kosárfonás, asztalos, esztergályos és fafaragási ipar begyakorlására; de megszűnt. Helyette a kormány önálló ipariskola felállítását tervezi, mire nézve már meg is tették a szükséges előmunkálatokat.

*

Áll. ei és
felsőbb leány-
iskola.

Az áll. elemi és felsőbb leányiskola az 1880/1. tanévben vált ki a fiúiskolából, midőn a miniszter Lakos Károlynét bizta meg az iskola igazgatásával. A leányiskolát eleinte az elemi iskola V. és VI. osztályával fejlesztették s csak később, Erődi tanfelügyelősége idején nyitották meg az első felső osztályt. 1884-ben nyerte az intézet a *felsőbb* czímet, eleinte csak másodrendű felsőbb leányiskolák tanterve alapján; Gross Leopoldina igazgatósága alatt, ki 1891 óta áll a leányiskola élén, emelkedett az intézet 1892-ben elsőrendű felsőbb leányiskola rangjára.

Ugyanez évben az elemi iskola mellé kisdédvót is szerveztek, különösen azon czélből, hogy a város jobb módú családjai is ilyenemű intézetbe küldhessék kisdédeiket.

Az elemi iskola osztályai jelenleg túltömöttek: 70—80 leánygyermek egy osztályban Nagy kár, hogy ily körülmények között nem vehetik föl mind a jelentkezőket az iskolába, mert tanterem hiányában nem állíthatnak párhuzamos osztályokat; alkalmas bérhelyiséget pedig drága pénzen sem kaphatnak. E bajt a leányiskolának a Via Clotilde Superiorén épülő új palotája mihamarább meg fogja szüntetni.

Hogy mennyire gyarapodott az áll. elemi leányiskola népessége, mutatja 19 évenek statisztikája, mely szerint 1876—77-ben csak 20 növendéke volt, az 1894—95-iki tanévben pedig már 275. Az utóbbi évben a növendékek közt volt fiúmei 162, vi-

FEST ALADÁR.

déki 72, külföldi 41. Anyanyelvre nézve 48 magyar, 174 olasz, 32 német, 21 szláv.

Az áll. felsőbb leányiskola 1882—83-ban 8 növendékkal kezdte meg a tanítást; 1894—95-ben már 185 volt a tanulók száma. Ez utóbbiak közül 46 magyar, 102 olasz, 24 német, 12 szláv.

*

Népiskolák
állapota.

A fiumei népoktatási intézetekről általában dr. *Berghoffer* József, Fiume néhai h. tanfelügyelője következő kimutatást állította össze:

Tényleg iskolába járt 1894—95-ben 4913, mely számba a helyben fennálló két állami középiskola (áll. főgimnázium és felső kereskedelmi iskola) tanulói közül csak a tanköteles korban lévők vannak betudva. (Az összes tanköteleseket nem irták össze a városban.) Az elemi mindennapi népiskolát látogatta 3642; még pedig 1770 fiú és 1872 leány. Az általános ismétlő iskolába járt 594, még pedig 367 fiú és 227 leány. Felső népiskolába 59, polgáriba 300, felsőbb leányiskolába 185. A felső kereskedelmi iskolát 8, az áll. főgimnáziumot 125 tanköteles korban álló tanuló látogatta.

Vallásuk szerint a következőképen oszlik meg a tankötelesek főösszege: róm. kat. 4698; görög kat. 4; görög keleti 15; ág. ev. 25; unitárius 3; izraelita 144.

Anyanyelvük szerint volt 231 magyar, 242 német, 3132 olasz, 84 szlovén, 1224 horvát.

A népoktatás munkája összesen 93 tanteremben folyt. A 17 népoktatási tanintézet közül saját épületében 8, bérházban 9 volt elhelyezve. Faiskola, mely a Karszt alján oly fontos feladat megoldását készíthetné elő, egy iskola mellett sem létezett. Iskolakerete is csak háromnak, tornateret csak ötnek volt.

Népoktatási tanintézet működött összesen 17. Jellegük szerint ezek közt volt 5 állami, 9 községi, két felekezeti (róm. kat.) és 1 egyesületi. Fokozatuk szerint 13 elemi, 1 felső népiskola, 2 polgári és 1 felsőbb leányiskola. Egyéb minőségük szerint volt 3 vegyes, 6 tisztán fiu- és 8 tisztán leányiskola.

A *tanítás nyelvét* tekintve az 5 magyar tannyelvű állami iskola kivételével a többi 12 népoktatási tanintézetben kizárólag olasz nyelven folyt az oktatás.

A *tanítók száma* a fumei tankerületben 116 volt a lefolyt iskolai évben. Ezek közül 31 állami, 68 községi, 15 róm. katolikus és 2 társulati. Minőségre nézve volt 72 rendes és 44 segédtanító. Nem szerint 45 férfi és 71 nő. Ez utóbbiak túlnyomó többsége abban leli magyarázatát, hogy különösen a község az elemi fiuiskolák alsó két osztályában tanítónőket is alkalmaz. A magyar nyelvismeret szempontjából e nyelvet anyanyelvi képességgel beszélte 18; szó- és írásban teljesen 13; keveset 5; semmit 80.

A népoktatási intézetek *bevétele* 1894—95-ben származott: 700 frt tandíjból, 60,556 frt állami segélyből és járulékból, 66,957 frt községi járulékból, 873 forint egyházi segélyből és 451 frt egyéb vegyes forrásokból. E számokat összegezve, a jövedelem 119,537 frt.

Az iskolák *kiadása* következőképen oszlott meg: Rendes tanítók javadalma 71,520 frt; segédtanítóké 20,421 frt; fűtésre, tisztogatásra és javításra 11,162 frt; tanteremek fölszerelésére 1634 frt; szegény tanulók segélyezésére 4081 frt; vásárlásra és tőkésítésre 8094 frt és végül vegyes kiadásokra 2625 frt.

A fumei állami népoktatási intézetek egészen a múlt évig a kir. kormányzó, illetőleg ennek nevében az állami főgimnáziumi igazgató felügyelete alatt állottak. Eleinte gondnoksági elnök volt a felügyelettel megbízott igazgató ezime, később *Erödi Béla* alatt helyettes tanfelügyelő ezimet és hatáskört nyert, mely közvetlenül a miniszteriummal érintkezett, úgy azonban, hogy a kormányzó a fölterjesztéseket rendszerint aláírta.

Állami tanfelügyelőség.

Ilyenformán az áll. kereskedelmi akadémiára s a városi községi népokiskolákra is kiterjedt a hely. tanfelügyelő hatásköre. A város azonban — autonómiájára támaszkodva — mind e mai napig nem ismeri el a hely. kir. tanfelügyelőt s következetesen *az állami iskolák tanfelügyelőjének* nevezi; közvetlenül csak a kormányzóval érintkezik, mint felsőbb iskolai hatósággal.

Erödi Béla dr. 1889 elején kolozsvári tankerületi főigazgatóvá nevezetvéen ki, dr. *Berghoffer József*, a gimnázium új igazgatója vette át a hely. kir. tanfelügyelőséget, a ki azonban — látván kísérleteinek sikertelenségét — gondosan kikerülte az alkalmat, hogy a várossal ezime és minősége miatt bárminemű összeütközésbe jusson.

Berghoffer halála után a hely. tanfelügyelőséget elválasztották a gimnáziumi igazgató állásától. Jelenleg gr. *Wickenburg István*, a kir. kormányzóban működő miniszteri titkár van a hely. tanfelügyelőség teendőivel megbízva.

KÖZÉPISKOLÁK.

Fiume közoktatásügyének történetével a néhai dr. *Berghoffer József* foglalkozván, a fumei gimnázium multját az ő jegyzetei alapján ismertetjük.

Gimnázium alapítása.

Az 1623. évi április hó 5. napján Fiume város tanácsa Minucio Vitellescohoz, a jezsuiták akkori generálisához azzal a kérelemmel járult, hogy e városban egy rendházat alapítson és a fumei ifjuság oktatásáról gondoskodni.

Jezsuiták.

Csak 1627. évi november 1-én, tehát négy évvel később, teljesítette a rendfő a fumeiek kérelmét, a mennyiben Grisogono Lőrincz atya vezetése

alatt több rendtagot küldött Fiuméba, a kik ugyanazon év november 21-én a gimnáziumot 150 tanulóval ünnepiesen megnyitották. A város az iskola ezéljaira átengedte a fiumei kerület egyházi tizedének felét, Szent Rókus templomát a hozzátartozó épületekkel a jámbor és tudós atyák rendelkezésére bocsátotta és évi 200 frt segélyt szánt az iskola fenntartására.

1630. július 31-én II. Ferdinánd császár és király mindazon kiváltságokban részesítette a jezsuiták fiumei kollegiumát, melyet országainak egyetemei és akadémiai élveztek.

Gimnázium
épülete.

Mivel a tanulók létszámának emelkedése az oktatással foglalkozó rendtagok számának szaporítását is szükségessé tette, 1649. febr. 13.-án elhatározták, hogy a rendház és iskola befogadására alkalmas épület emeltessék. Minthogy a rend jövődelmei e ezélra nem voltak elégségesek, a magánosok áldozatkészségéhez fordultak és minden növendék után tandíjat szedtek. Az intézet jó hírneve a közelfekvő szigetekről is számos tanulót esalt Fiuméba, elannyira, hogy az iskolának kis-szemináriummal való kibővítése vált szükségessé. Ekkor készült el a később keletkezett nyugati szárny kivételével az az épület, mely ma a fiumei m. kir. áll. főgimnázium helyiségeit foglalja magában.

DALMARTELLO ARTUR.

Özvegy Thonhausen grófné, született Holneg Orsolya a castuai, veprináci és moschenizzei urodalmakat, melyeket elhunyt férje a judenburgi jezsuita rendháznak ajándékozott volt, 42000 frton visszaváltotta és 36000 frttal együtt oly kikötéssel adományozta a fiumei jezsuitáknak, hogy ez utóbbi összesen Sz. Vidnek és Modesztnak, Fiume védőszentjeinek tiszteletére mielőbb templom építtessék. 1637-ben megkezdődött az építkezés, melynek nagyjában való befejezése után a megmaradt pénzen a rendház épületét egy újabb szárnyval toldották meg, mely mai nap az áll. felső kereskedelmi iskola meg a községi 6 osztályu iskola ezéljaira szolgál. Ugyanakkor bővült ki a gimnáziumi tanfolyam a bölcészeti kurzussal, sőt később még a teológiát is tanították. Így állott a

Hanyatlás.

közoktatás ügye Fiumében 1773-ig, mely évben a jezsuita rendet feloszlatták és javait az iskolák fenntartására lefoglalták. Az oktatás szervezésével Perici Tamás Márton fiumei kanonokot bizták meg azzal a határozott utasítással, hogy a tanszékek betöltésére vonatkozó javaslataiban különös tekintettel legyen a feloszlattott rendnek előbb alkalmazott tagjaira. 1777-ben ugy látszik, megszűntek a felsőbb osztályok, mert az addig akadémianak ezimzett intézet liezeummá lett és vezetőjének is az egyetemre emlékeztető rektori ezim helyett a szerényebb igazgatói ezimnel kellett beérnie.

Az osztályok száma egy évvel később 6-ban állapított meg, a mi természetesen a tanári személyzet apasztásával is járt. Érdekes tudni, hogy 1780-ban a liezeummal kapcsolatosan egy hajózási tanfolyam is fennállott, melynek további fejlődéséről majd később lesz szó. 1828-ban már azzal a tervvel is foglalkoztak, hogy a hat osztály két utolsó osztályát is beszüntetik, midőn a város áldozatkészségével nemcsak fenntartotta a meglevő 6 osztályt, hanem az abszolút kormány idejében az intézetnek es. kir. főgimnáziummal való fejlesztését is kieszközölte.

Ez az intézet tekinthető tehát a 48 előtti kir. gimnázium közvetlen

utódjának és ennek az örökségét vette át a fiumei, immár szusáki horvát főgimnázium, melynek irattárában az intézet viszontagságai majdnem a jesszuita rend eltörlésének idejéig kísérhetők vissza.

1870-ben egy a közoktatási kormányzat és Fiume városa közt megkötött szerződés alapján egy „állami felső középiskola” jött létre, mely egy négyosztályú alreálgimnáziumból és e fölé mint közös társ fölé helyezett főgimnáziumból és főreáliskolából álló vegyes intézetnek volt tervezve.

Bifurkált
középiskola
1870 óta.

A város, mely a fenntartás költségeihez tekintélyes évi összeggel, 8000 forinttal járult, kikötötte magának a tanszékek betöltésénél a kijelölés jogát és még azt is fentartotta magának, hogy egy a városi képviselőtestület kebeléből külön e czélra választandó bizottság (Delegazione scolastica) ellenőrző felügyeletet gyakorolhasson az intézet felett. Az 1871. év első napjaiban megkezdődött a tanítás négy osztályban, melyek közül az első kettő az alreálgimnázium I. és II. osztálya volt, míg a másik kettő az előbb létezett községi alreáliskola III. és IV. osztályának tekintendő, melyet a megszűnt intézet II. és III. osztályának volt tanulói látogattak.

Ez az intézet azonban sehogy sem felelt meg a beléje helyezett reményeknek. A négy alsó osztályban ugyanis együtt jártak reálisták és gimnázisták s csak a felsőbb osztályokban kezdődött meg a bifurkáció. A tanulók, különösen a reálisták száma nagyon kevés volt.

1874—75-ben az V. reálosztályt csak 2-en, a VI-at 3-an végezték; 1875—76-ban az V. reálosztályt csak 4-en, a VI-at 2-ten végezték; 1877-ben a felső négy reálosztálynak mindössze csak 4, 1878-ban 4, 1879-ben 3 tanulója volt.

A főreáliskolai tanfolyam sohasem volt teljes, a mennyiben 1878 9-ben a VI., 1879/80-ban a VII. és 1880/81-ben a VIII. osztályban a tanítás tanulók hiányában szünetelt. E tapasztalat arra indította a magyar közoktatási kormányzatot, hogy 1881-ben az eddig fennállott „fiumei kir. áll. felső középiskolát” megszünteti és helyette egy m. kir. állami főgimnázium szervezését meg egy m. kir. áll. kereskedelmi akadémia felállítását határozta el. Ez intézkedéshez képest az 1880/1-iki iskolai év végeztével az „állami felső középiskola”, mint alreálgimnázium fölé emelt főgimnázium és főreáliskola megszűnván, az 1881/2-iki iskolai évben már csak tisztán mint „m. kir. áll. főgimnázium” nyílt meg.

*

A régi *felső középiskola* első igazgatója a budai kir. egy. főgimn. tanára, *Dunay* Ferencz volt, ki azonban csak az 1871/2-iki tanév végéig viselte tisztségét. (Jelenleg beszterezbányai tankerületi kir. főigazgató.) Utána is gyors egymásutánban váltakoztak az igazgatók; első volt *Rella* Péter, aki saját szorgalmából magyarul is megtanult, hogy az ügykezelést magyarul vihesse. *Rella* a trentói gimnáziumnál nyervén állást, elhagyta Fiumét. Utána az intézet egyik tanárát, *Budinich* Antalt bízták meg az igazgatóság ideiglenes vezetésével. *Budinich* két évig volt helyettes-igazgató (jelenleg a fiumei m. kir. tengerészeti akadémia tanára), majd dr. *Zafféry* Károlyt (jelenleg Boszniában trappista-rendi szerzetes) nevezték ki igazgatónak. Az ő igazgatósága idejében vált az intézet m. kir. áll. főgimnáziummá.

Gimnázium
igazgatói.

Zafféryt azonban a miniszterium 1882. augusztus 22-én rendelkezési állapotba helyezte s a király a gimnázium igazgatójává dr. *Erődi* Bélát nevezte ki.

Ami eddig történt a gimnáziumra nézve, az mind csak küzdelem és kísérletezés volt. Az intézetnek sem szertárai, sem az olaszajkú tanulók részére alkalmas

tankönyvei nem voltak. Az első igazgató, *Dunay*, mindent megtett ugyan, hogy az intézetet fejleszse, de fáradozása csak nagyon kevés sikerrel járt. Útjában állott a viszonyok mostohasága, melyek között nem utolsó volt az a körülmény, hogy az intézet teljesen függő helyzetben volt egyrészt a várossal, másrészt a kormányzósággal szemben.

Dunay még 1871-ben kivitte, hogy az új intézet a helybeli horvát gimnázium szertárát és tanszereit használhatta. Ugyancsak 1871-ben fölterjesztést tett a magyar és német nyelv tanulásának kötelezővé tétele végett. Az akkoriban igen óvatos kormányzóság azonban csak rendkívüli tárgyként engedte meg a magyar nyelvnek az intézetbe való bevitelét.

Ugyancsak *Dunay* alatt foglalta el a magyar nyelv katedráját *Gressits* Miksa (jelenleg a losonezi áll. főgimnázium igazgatója), ki ez időtől kezdve, a hetvenes éveken át, egészen 1882-ig — úgyszólván — lelke volt a reál-gimnáziumnak. A magyar nyelv taníthatása érdekében rendszeres magyar nyelvtant irt olasz nyelven, a történelem tanítása érdekében pedig Horváth Mihály kis magyar történelmét olaszra dolgozta át.

Gressits irodalmi, tanári és társadalmi szereplésével egyaránt hozzájárult a fiúmeiek magyar szimpátiáinak megerősödéséhez.

*

Erődi igazgatóságával (1882—1889.) új korszak, a *felvirágzás korszaka* kezdődik a gimnázium történetében.

Erődi teljesen átalakította a gimnáziumot. Mindenekelőtt erős *tanári testületet* vont maga mellé. A katedrákat olaszul is jól tudó, képzett magyar tanárokkal töltötte be. A régibb, magyarul nem tudó olasz (többnyire trentói) tanárokat a miniszterium által utasította, hogy egy év leforgása alatt magyarul legalább annyira megtanuljanak, hogy az ügykezelés a gimnáziumban magyarul folyhasson; rajta volt, hogy ezek a tanárok a nagy szünidőkre külön tanulmányi ösztöndíjakkal magyar vidékre menjenek, hogy ott a magyar nyelvvel és néppel megismerkedjenek. Az intézetben szabályos, rendszeres ügyvitelt honosított meg; a tantervet tanárai segítségével teljesen átdolgozta s noha a helyi viszonyokhoz is alkalmazkodott, rajta volt, hogy az intézet tanterve mentől jobban megközelítse az országban általában dívó tantervet; a *magyar nyelv és irodalom* óráit tetemesen szaporította; kieszközölte, hogy a miniszterium az eddig olasz nyelvű s teljesen olasz vagy osztrák szellemű tankönyvek helyett a gimnázium tanárai által magyar szellemű s olasz-magyar nyelvű tankönyveket iratott.

Az intézetnek továbbá szertárakat teremtett, a tanuló ifjúság körében dal- és zenekört létesített, másrészt pedig a vezetése alatt állott tanári kör tagjainak nyilvános felolvasásai által, az iskola kirándulásai, s a tanulók ének-, zene- és magyar-olasz színi előadásaival egybekötött téli estélyek által a szülőkkel és városiakkal egyáltalában a bizalomkeltő, szives összeköttetést folyton, élénken fentartotta, s mindezek betetőzéseül a magyar nyelvet általánosan kötelező tárgygyá tette s kivitte, hogy a miniszterium a gimnáziumot a város befolyásától teljesen függetlenítette, úgy hogy ez időtől kezdve az intézet csakis a közoktatásügyi miniszternek van alárendelve.

A gimnáziumnak s egyúttal a kereskedelmi akadémiának a város befolyása alól történt függetlenítése nehezebb dolog volt, mint a hogy első látszatra gondolnók. A város különösen arra alapította jogait, hogy az egész épülettömeg, melyben a gimnázium s a kereskedelmi akadémia van elhelyezve, az ő tulajdona s hogy szerződésileg biztosított joga van ez iskolák ügyeibe való beleszólásra. A város tényleg saját kiküldöttéi, egy mér-

nők, egy gyógyszerész s egy iparos által akarta tanulmányi ügyekben a felügyeletet gyakoroltatni s a tanári állások betöltésénél is rendszeresen élt a hármass kijelölés jogával.

A gimnázium tekintélyére nézve azonban hátrányos volt először, hogy nem szakemberek, sőt gimnáziumot nem végzett férfiak az intézet tanulmányi ügyeibe avatkoztak, másodsor, hogy a város a hármass kijelölés joga által minduntalan meghiusította a miniszteriumnak a tanári kar fejlesztésére irányuló terveit.

Az iskola tanulmányi ügyeibe való illetéktelen beavatkozást *Erődi* egyszer s mindenkorra visszautasította; a bizottságot ily minőségében nem is boesátotta be az osztályokba. A hármass kijelölés joga pedig alkalmat szolgáltatott arra, hogy a miniszterium a várossal az iskolaügyben végkép szakítson.

Történt ugyanis, hogy midőn *Erődi* a gimnázium igazgatását átvette, négy új tanári állás betöltendő volt. A város minden gáncoskodás nélkül ajánlólag terjesztette fel a pályázókat: *Berghoffert* a német, *Fest* Aladárt a történelem, *Matisz* Jánost a természettudomány és *Riegler* Sándort a mennyiségtan katedrájára. A miniszterium ki is nevezte a pályázókat azonnal (helyettesi évek nélkül) rendes tanárokká, mert *Fest*, *Matisz*, *Riegler* állásuk elfoglalása előtt két évet Olaszországban töltöttek.

Egy év múlva újra két tanárt küldetett ki *Erődi* Olaszországba: *Szabó* Samut a klasszika-filológia és *Kőrösi* Sándort a magyar és német nyelv tanszékére.

Midőn *Szabó* és *Kőrösi* Olaszországból visszatérve, a részükre fenntartott állásokra pályáztak, a városi *Consiglio Scolastico* nem ajánlotta őket kinevezésre s így a miniszterium nem nevezhette ki őket rendes tanárokká. *Szabó* és *Kőrösi* egyelőre helyettes tanári minőségben voltak kénytelenek szolgálni. A város azzal okolta meg elutasító végzését, hogy a folyamodó tanárok a római egyetemről hoztak olasz nyelvi ismereteiket igazoló bizonyítványt; már pedig az olasz egyetemeken könnyű diplomát szerezni.

Ekkor elrendelte a miniszterium, hogy a pályázó tanárok az olasz nyelvből és irodalomból újra, még pedig a budapesti egyetemen szerezzék meg a képesítő diplomát.

Az említett tanárok tehát újra vizsgáztak, még pedig kitünő eredménnyel, de a város még sem vette föl őket a kijelölendők közé.

A város iskolai ügyeiben akkoriban *Nacinovich* városi asszesszor és *Chierigo* mérnök voltak a vezérférfiak. Egyikök sem fiumei; mindketten magyarellenes érzelműek s ma már nem is laknak Fiumében.

A fiumei *Consiglio Scolastico* s a rappresentanza azonban gyanutlanul engedett a két agilis ember káros befolyásának.

Berzericz Albert, a közoktatásügyi miniszterium akkori államtitkára végre is megsokalta a huzavonát (már harmadfél év óta húzódtott az ügy) s kettévágta a gordiusi eszmét. Tanulmány tárgyává tette a város beavatkozása jogainak multját és jelenkori feltételeit; és kitünt, hogy azon épület-

RIGLER SÁNDOR.

Gimnázium
függetlenítése a
várostól.

tömeg, melyben a gimnázium és kereskedelmi akadémia vannak elhelyezve, nem városi, hanem állami tulajdon, a mely — iskolai czélokra — oly feltétellel bízott annak idején a városra, hogy ez az épületek jó karban tartásáról gondoskodni tartozik. Kitünt, hogy a város a gimnázium költségeihez évenként 8000 frttal tartozik hozzájárulni; a város azonban már évek évek óta nem tett eleget s jövőre sem hajlandó e kötelezettségének megfelelni. A szerződést tehát egyszerűen felbontották. Az állampénztár azóta (1886 óta) teljesen maga viseli a gimnázium és kereskedelmi akadémia költségeit; a várostól a miniszterium megvonta a felügyelet s a hármass kijelölés jogát, továbbra is kötelezte azonban az épületek s a butorzat jó karban tartására.

Alapok.

1773-ig a fiumei iskolák a fiume-kerületi jezsuita-rend tulajdona voltak.

A rend eltöröltetvén, 1773-ban a jezsuiták összes javai a fiskus kezébe estek. Ingó és ingatlan vagyonuk értékesítettet, csak a kollégium és szeminárium (a mai gimnázium és keresked. akadémia) épületét nem tették pénzzé. Az itt értékesített javak kamata — királyi rendelet értelmében — részint a fiumei kir. gimnázium, a Szt. Vitics és Modeszt templom és a gimnáziumi könyvtár fentartására, részint fiumei tanulók ösztöndíjára fordítandó.

A jezsuiták vagyonából két alap keletkezett tehát: a „*Fondo Studi*“ (Tanulmányalap) s a „*Fondo Convitto*“ (a Konviktus-alap); eleinte mindkettőt a kormány kezelte; a városnak semmi beleszólása sem volt.

A két alap kezelését 1825. júl. 15-én Fiume városára bizta a kormány, oly kötelezettséggel, hogy a város a „*Fondo Studi*“-ből, mely (az 1886-iki hivatalos kimutatás szerint) 85,375 frt 69 kr. tőkére rúg s évenként 3561 frt 33 kr. kamatot hajt, az akkor hatosztályú nagygimnáziumot, az iskolaépületet, a S. Vito templomot s a gimnáziumi könyvtárt a magyarországi tanulmányi rendnek megfelelőleg fentartani köteles s ha ez összeg a költségek fedezésére elegendő nem volna, a hiányzó pénzüsszeget a sajátjából köteles fedezni. Az alapról szóló számadást a város a kormányzóság útján évenként a budai helytartótanácsához tartozott felküldeni.

A „*Fondo Convitto*“ (1886-iki kimutatás szerint) 78,151 frt 33 $\frac{1}{2}$ kr. tőkére rúg s évenként 3205 frt 06 kr. kamatot hajt. Ez alap az épület fentartására, esetleg a konviktus visszaállítására s ha ez meg nem történik, városi tanulók részére adandó ösztöndíjak céljára szolgál.

1870. decz. 16-án a közoktatásügyi miniszterium s a város között szerződés jött létre, mely szerint a város az „*áll. felsőbb középiskola*“ költségeihez évenként 8000 frttal járul, minek fejében a főntebb vázolt beleavatkozási joga van az intézet ügyeibe.

Erről a 8000 frtról mondott le a kormány 1886-ban; a régi alapok természeténél alapszabán azonban továbbra is kötelességévé tette az épületről és butorzatról való gondoskodást.

Erődit 1889. január 3-án a király kolozsvár-tankerületi kir. főigazgatóvá nevezvén ki, helyébe dr. *Berghoffer József*, az intézet egyik tanára, lépett az igazgatói és hely. tanfelügyelői tisztségbe.

Magyar nyelv.

1890-ben *Kőrösi Sándor*, a magyar irodalom tanára, ifjusági magyar társalgó kört alapított, mely jelentékenyen hozzájárult ahhoz, hogy a gimnázium növendékei az iskolai leckeórákon kívül különösen a magyar társalgás terén gyakorlatra tettek szert.

1891-ben megjelent *Kőrösinek* a miniszterium megbízása folytán irt „*Grammatica teorico-pratica della Lingua Ungherese*“ című magyar nyelvkönyve, minek következtében ezentúl az alsóbb osztályokban is élő magyar nyelvet s nem nyelvtant tanult az ifjuság. A felsőbb osztályokban már évek óta közvetlen magyar nyelvtanítást honosítottak meg.

1892. márczius 25-én megengedte a miniszterium, hogy a politikai földrajz és történelem a gimnázium VII. és VIII. osztályában magyar nyelven taníttassék. Ez a tanügyi tekintetben áldásos és politikai tekintetben is fontos lépés minden rázkódás nélkül simán ment végbe, épp úgy a mint *Kőrösi* a miniszteriumhoz intézett memorandumában kifejtette, mert azok a szülők, kik a magyar állami gimnáziumba küldik fiaikat, mitsém óhajtanak inkább, mint hogy gyermekeik az állam nyelvét tisztességesen elsajátítsák.

A tanulmányi eredmény az utóbbi években még jobban növekedett azzal, hogy *Berghoffer* igazgató indítványára a minisztérium, a tantestület meghallgatása után, megengedte, hogy a német nyelv a gimnázium I. és II. osztályának tantervéből töröltessék. A német nyelv ugyanis a fiumei szülők kivánsága folytán előbb rendes, 1883 óta pedig rendkívüli tárgyként szerepelt az I. és II. osztályban, a mi az olasz, magyar, latin mellett kissé sok volt az alsó osztályok kis tanulóinak.

Berghoffer 1896 február 4-én viruló férfikorában járványos betegségben meghalt. Utódjául *Fest Aladárt*, a gimnáziumnak volt Budapestre áthelyezett tanárát nevezték ki igazgatóvá. (Széleskörű iroflalmi működését az *irodalomról* szóló fejezetben méltatjuk.)

AZ ÁLLAMI FELSŐ KERESKEDELMI ISKOLA.

Kereskedelmi
iskola a története.

A fiumei állami felső kereskedelmi iskola a gimnáziumból, fejlődött ki. A hetvenes évek „*áll. felső középiskolája*“ (reál-gimnázium) nem elégítette ki sem a tudományos körök, sem a fiumei kereskedelmi világ igényeit.

A „*felső középiskola*“ tehát visszaadatott eredeti rendeltetésének s „*állami főgimnázium*“ czime alatt ismét a klasszikai műveltség hajlékává lett, a reálirányzat kielégítésére pedig állami kereskedelmi akadémiát szervezett a kormány, mely újabban „*állami felső kereskedelmi iskola*“ nevet nyert.

Az intézet történetének részleteire nézve a felső kereskedelmi iskola igazgatója, *Riegler Sándor* következő részleteket közli:

Miután a város arra kötelezte magát, hogy a kereskedelmi akadémia fenntartásához évi 4000 frttal hozzájárul és alkalmas helyiségről és bebutorozásról gondoskodik, a királyi kormány biztosította számára a tanárok kinevezésénél a hármaskijelölési jogot és az iskolai felügyelő bizottságban négy helyet, 1881-iki október 3-ika tüzetett ki az iskola megnyitásának napjára. Az új intézet ideiglenes vezetésével *Mateovich Pál*, a volt felső középiskola tanára, bizatott meg.

A főfelügyelet a kir. kormányzóra volt bízva, a ki mint az intézet főigazgatója intézkedett az intézet adminisztratív és személyes ügyeiben; míg a fontosabb ügyekben a m. kir. minisztérium döntött. A kir. kormányzó mellett volt a felügyelő bizottság, a mely rendszeren hat tagból állott, még pedig kettő a városi képviselőtestület, kettő a kereskedelmi- és ipar-kamara és kettő a kir. kormány részéről. Ezen bizottságnak feladata volt ellátogatni az intézetbe, jelen lenni az előadásokon és vizsgálatokon és a tapasztaltakról a bizottság ülésén jelentést tenni.

Az intézet neve: „*Fiumei m. k. állami kereskedelmi akadémia*“ volt. Az 1893-ik évben a III-ik osztály megnyitásával az akadémia teljes lett.

Tapasztalván időközben a kir. kormány, hogy intenczióinak a város által az állami iskola fölött gyakorolt felügyeletelt nem felel meg, 1884-iki június 24-én k 21336. sz. rendeletével dr. *Erdődi Béla* m. k. főgimnáziumi igazgatót nevezte ki kir. h. tanfelügyelővé, a mely kinevezés által ha nem is bontott fel formailag a várossal kötött szerződés, de mindenesetre megszűnt az akadémia ügyeibe való beavatkozása és abba maradt a felügyelő bizottság ténykedése. A felügyelő bizottság helyett a m. kir. kereskedelmi miniszter ezentúl évről évre biztosokat küldött ki, a kik az érettségi vizsgálaton jelen voltak s annak eredményéről a minisztériumnak jelentést tettek.

Az 1889-iki év nyarán *Matkovich Pál* igazgató az ügykezelésben tapasztalt hiányok miatt állásától elmozdítatván, helyébe ugyanazon évi augusztus 27-én a minisztérium *Riegler Sándor* fiumei állami főgimnáziumi tanárt nevezte ki. Ugyanazon évben a minisztérium sok szülő óhajához képest megengedte a horvát nyelvnek és gyorsírásnak, mint rendkívüli tantárgyaknak tanítását. A tannyelv az olasz maradt, minthogy a tengerészetnek s a tengerpart helyi kereskedésének nyelve az olasz.

Nyelvi viszonyok.

Megtörténik azonban, hogy a fiumei kereskedelmi akadémiaiba belépnek

oly tanulók is, a kik előtanulmányaikat nem olasz, tehát nem is fiumei, hanem más, például magyar, német vagy horvát, (sőt volt olyan is, a ki francia) tannyelvű iskolában szerezték meg; mely része a tanulóknak, ha nincs is többségben, mindazáltal oly tekintélyes részt képez, hogy azt ignorálni lehetetlen. Így például az osztrák intézetekből jövő tanulók semmit sem tudnak sem a magyar, sem az olasz nyelvből, a horvát intézetekből jövők a magyarból semmit, a németből nagyon keveset, az olaszból pedig, kivéve a tenger mellékieket, éppen semmit sem tudnak; azon tanulók pedig, kik az anyaországból jönnek, szintén nem bírják az olasz nyelvet.

Egyebeken kívül ez a körülmény vezette a tanári testületet akkor, midőn egyhangulag az előkészítő tanfolyam behozatalának tervét ajánlotta, melyet életbe is léptettek.

Az 1889/1890-ik tanévben Riegler Sándor kezdeményezése folytán kidolgozta a tanári kar a „Szegény tanulókat segélyező alap” szabályzatát és lépéseket tett egy felállítandó ifjúsági könyvtár létesítése érdekében.

Az 1891/92. év elején tartatott meg legelőször a felvételi vizsgálat és ez esztendőben léptették életbe az előkészítő osztályt.

Keresk. iskola
jelene.

KOTÁN DEZSŐ.

Az intézet a régi jezsuita kolostor első emeletén van elhelyezve; de az épület iskolai czélokra nem alkalmas. A kolostor — mint már említve volt — 1649-ben épült; midőn pedig 1773-ban a jezsuiták kollegiuma eltöröltetett és a jezsuiták vagyona pénzzé tétetett, az épület a tanulmányi alap tulajdonába és a város kezelése alá került.

Tomaterme és kémiai laboratoriuma az intézetnek nincs. A padozat a folyosón kő, a termekben régi rozoga puhafadeszka, a por és betegség valóságos termőhelye: az ablakok észak felé hármások, de azért a bőra ellen nem védenek; a butorról jobb hallgatni. Az intézet azonban el van látvaviz- és gázvetékkal. Az intézet megfelelőleg van felszerelve fizika-kémiai készülékekkel, könyvvel és egyéb tanszerrel, a melyek minden évben az évi átalányból még szaporítatnak.

Az intézetnek összes költségeit az állam fedezi.

A vallás- és közokt. m. k. miniszterium 1891-iki január 15-én két 400—400 forint ösztöndíjat rendszeresített a fiumei áll. keresk. akadémiánál magyar ifjak számára oly czélből, hogy „nekik mód nyujtassék a tenger-melléki kereskedelmi viszonyokkal megismerkedni és az olasz nyelvben teljes jártasságot szerezni”.

Az intézetnek 1894—95-ben 68 beírt, 59 megvizsgált tanulója volt. Anyanyelvük szerint 11 magyar, 36 olasz, 6 horvát, 6 német; fiumei 31, magyarországi 13, horvátországi 5, külföldi 10. Vallásukra nézve 48 r. kath., 4 ág. és ev. ref., 7 izr.

Végül megemlítjük, hogy a kereskedelmi iskola ifjúsága a gimnáziumi magyar társalgó-kör mintájára az 1895. év szeptember havában *Steuer* János tanár vezetése alatt szintén alakított magyar társalgó-kört.

M. KIR. TENGERÉSZETI AKADÉMIA.

A tengerészeti szakoktatás eredete Fiumében még a múlt századba nyúlik vissza midőn a Mária Terézia által Triesztben alapított tengerészeti iskolát növekedések hiányában be kellett szüntetni, s azt 1774-ben Fiuméba helyezték át.

Don *Francesco Saverio Orlando* egykori jezsuita volt az intézet első^{Első} tanára, a ki a megszűnt trieszti iskola tanszereit Fiuméba hozta; de mint-hogy itt is kevesen látogatták az intézetet, egyesítették a fiumei liceummal. 1785-ben *Luigi de Capuana* tanárt, ki az időközben elhalt Don Orlando utódja volt, Triesztbe helyezték át, hol *Pompeo Brigido gróf* kormányzó a tengerészeti iskolát ismét életbe léptette.

tengerészeti iskola.

A fiumei liceum igazgatósága mindent megtett ugyan, hogy a kormánytól a Fiume érdekeit sértő váratlan rendelet visszavonását kieszközölje, de hasztalan. A szaktanárától ilyképen megfosztott fiumei iskola erre megfelelő tanerő hiányában beszüntette működését és majdnem negyedszázadig szünetelt.

Csak 1808-ban nyílt meg újra, midőn az ide kinevezett *Tariboult Péter* tanár, ki a pesti egyetem tudományos alapjából 600 forint évi fizetést és a tanszerek beszerzésére 150 fit általányt nyert, ez intézetet 1808. évi márczius 3-án újra felállította. *Tariboult* tanárnak már a következő évben bekövetkezett halála miatt azonban az iskolát ismét bezárták.

Ujraalapítás.

1825-től kezdve 1835-ig a fiumei nemzeti főiskola igazgatósága alatt ismét fölélesztve találjuk, 1835-ben pedig a gimnáziumba kebelezték be és hat évig ezzel egyesítve szerepelt.

1841-ben Ferdinánd király ez iskolának önkormányzati jogot adott és igazgatóul *Gerliczy Imre* kormányzói tanácsost nevezte ki, kinek igazgatósága alatt az intézet szép fejlődésnek indult úgy, hogy 1854-ben már tengerészeti főiskolává emeltetett. Két évvel később azonban látogatottsága újra annyira lepadt, hogy a rendelkezésére álló tágas iskolahelyiségekre szükség nem volt s ezért 1856 őszén a fiumei elemi főiskolával már előbb egyesült reáliskola épületében helyezték el.

Gerliczy Imrét az igazgatói székben *Markovics Iván*, a fiumei reáliskola igazgatója követte, ki első sorban a reáliskola gondjaival lévén elfoglalva, a tengerészeti iskola felvirágoztatására keveset tehetett, úgy hogy az intézet csak nagy nehezen volt képes magát 1870-ig fentartani, midőn ő felségének 1870. július hó 28-án kelt legfelsőbb elhatározása alapján a többi fiumei iskolákkal együtt a horvát fenhatóság alól kivették. 1870. november 29-én *Zichy József gróf* fiumei kormányzó jelenlétében történt meg a hivatalos átadás, a melyhez a magyar kormány részéről még *Catinelli Hektor* miniszteri osztálytanácsos, az újonnan felállított magyar tengerészeti hatóság vezetője, a horvát kormány részéről pedig *Jurkovich János* tanfelügyelő volt kirendelve.

Magyar teng. iskola

Az átvétellel egyidejűleg *Markovics Iván* helyébe *Zamara Róbert* tanár neveztetett ki igazgatóvá, ki az intézetet egyelőre a meglevő segéderőkkel még ugyanaz év december elsején megnyitotta.

Az 1870-ben átvett tengerészeti iskola távolról sem felelt meg akkori, aránylag előrehaladt tengerészetünk fejlettségének, s nem állott azon a színvonalon, melyen a többi államok hasonló célú szakintézetei állottak. Az iskola tantervéből hiányoztak a szaktantárgyak több oly ágazatai, melyek nyomán a hajózással összefüggésben álló tudományok fejlődését követni lehetett volna.

A tanórák beosztása sem felelt meg a szakintézet követelményeinek, mert míg a legfontosabb hajózási ismeretanyagokat vagy csak kis mértékben művelték, vagy teljesen mellőzték, addig a mellékes tantárgyakra kellenél több időt fordítottak.

A szükséges reformok czélszerű keresztülvitele végett az intézet teljesen függetlenné tették a reáliskola igazgatóságától és a tengerészeti hatóság felügyelete alá helyezték, mely hivatásánál fogva a tengerészet követelményeit legközelebről ismervén, a hiányos tantervbe czélszerű módosításokat hozott be, s azt évről évre újabb intézkedésekkel bővítette és fejlesztette, a tanárokat szaporította, s a meg nem felelő tanerőket képesített tanárokkal pótolta.

Ezzel kapcsolatban bővítették az iskola tantervét is, melybe előbb a csillagászat és tengerisme, később az angol és német nyelv tanítását is fölvtették, míg ellenben a horvát nyelvet nem köteles tantárgynak nyilvánították.

1871. november havában ő felsége Zamara Róbert igazgatót a tengerészeti hatósághoz titkárrá nevezte ki, mire az iskola vezetését a tengerészeti szakoktatás terén elismert tekintély, Conte de *Domini Vineze* vette át, ki már 1852 óta tengerészeti magániskolát tartott fenn Fiumében.

FIUME. — A TENGERÉSZETI AKADEÉMIA.

Domini az iskola újjaszervezésének megkezdett munkáját magániskolájában szerzett sok évi tapasztalata alapján dicséretes eredménnyel folytatta, esti tanfolyamot is rendezvén be, melyben a tanterv hiányainak pótlására a hajógépészet és hajózástant, a hajóegészség-tant s később a hajóművelettant is külön adták elő, mivel a két évi tanfolyam a megszaporodott tár-

gyak előadására a mai követelmények szerint nem volt elégséges.

Ujjaszervezés.

A tengeri hajózásnak megváltozott körülményei azonban csakhamar maguk után vonták a fiumei tengerészeti iskola újabb átszervezését. Mikor a vas és aczél, mint hajóépítési anyag mindinkább alkalmazást talált, s a nagy sebességre épített vas- és aczél-hajók tonnatartalma a multhoz képest óriási mértékben megnövekedett, úgy hogy egy-egy hajó és rakománya mely előbb talán tizezerekre volt becsülhető, most százezerekre s talán milliókra menő értéket képviselt: akkor mindinkább be kellett látniok a intéző köröknek, hogy tekintettel a felelősségre s az óriási értékekre, melyek a hajóparancsnokok tudására és lelkiismeretére vannak bízva, a kapitányoknak megfelelőbb kiképzést kell nyerniök.

Az egész intézménynek — úgy a tengerészeti iskolának, mint a kapitányi vizsgálatnak átszervezése — a 70-es évek folyamán égető szükségé vált. Az iskolának két évi tanfolyama már nem adott elegendő időt az összes tantárgyak előadására, azonkívül a növendékek minimális előképzettséggel vétetvén fel, nemcsak az általános műveltséghez tartozó tárgyak voltak a legesekélyebbre szorítva, hanem a szaktárgyak tanítása sem nyugodott tudományos alapon.

Hogy e bajokon segítsen, az intézet igazgatósága előkészítő tanfolyam

berendezését hozta javaslatba, mely azonban az akkori viszonyokból folyó nehézségek miatt csak néhány év múlva léphetett életbe. Azonban a kormány addig is gondoskodott az intézet színvonalának emeléséről. Megnehezítette a felvételi vizsgálatot, a jobb tehetségű növendékek buzdítására hat 200 frtos ösztöndíjat alapított; évenként egy-egy gőzöst bocsátott az intézet rendelkezésére, melyen a növendékek a tanárok szakszerű vezetése mellett gyakorlati ismereteket is szerezhettek, s végre 1881-ben a tengerészeti iskolát három évfolyamúvá fejlesztette ki. Ezzel egyidejűleg elrendelte, hogy a növendékek a III-ik évfolyam végén szigorú záróvizsgálatnak vettessenek alá, mely a középiskolai érettségi vizsgálatnál egyenértékűnek nyilvánított.

Ily alapon működött az intézet a 80-as évek folyamán egészen 1893-ig, mely időben a magyar gőzhajózás gyors fejlődése, a magyar tengerhajózási társulatok örvendetes fellendülése ismét napirendre hozta a reorganizáció kérdését. Az az óhajlás is szükségessé tette az újabb átszervezést, hogy a monarchia két államának tengerészeti szakintézeteiben a kiképzés lehetőleg egyöntetűvé tétessék. E végből tárgyalások folytak a két állam kormányai között, melyek azután, bár nem teljesen egyenlővé, de mégis meglehetősen hasonló szervezeti tette az osztrák és a magyar tengerészeti intézeteket. Ennek következtében a fiumei tengerészeti főiskola m. kir. tengerészeti akadémiává szerveztetett át.

Az átszervezést Lukács Béla m. kir. kereskedelemügyi miniszter 1894-ben kiadott ideiglenes szabályzatával rendelte el, s annak végrehajtására az időközben nyugalomba vonult Domini Vineze helyére Kotán Dezsős. és kir. sorhajóhadnagyot nevezte ki az akadémia igazgatójává.

Az átszervezés alapjául az az elv szolgált, hogy szakintézet csak akkor felelhet meg céljainak, ha a tanári testület képzett, hivatásos tanárokból és szakemberekből harmonikusan van összeállítva. Ez elvből kiindulva kiegészített és részben még ki fog egészíteni a tanári testület, melynek tagjait képesített tanárok, szaktengerészek és a kevésbé jelentékeny fontossággal bíró tárgyak előadására bejáró óradíjas tanárok képezik.

Az akadémia I. évfolyamába a középiskola, vagy polgári iskola IV. osztályát végzett pályázók sikeres felvételi vizsgálat alapján vétetnek fel, mely vizsgálatnak tárgyait a mennyiségtan, földrajz, s a pályázó anyanyelvének megfelelőleg a magyar, vagy az olasz nyelv képezik.

A növendékek oktatása az intézet három évfolyamán át kettős czélnek szolgál: az egyik czél az általános műveltség, a másik pedig a szakbeli kiképzés. Az I. évfolyamban tulajdonképeni szaktárgyat nem tanítanak; a tantárgyak legnagyobb része az általános műveltség szolgálatában áll, bár ezek is természetesen oly mértékben és oly módon adatnak elő, hogy a többi évfolyamokban nyerendő szakképzésnek alapjául szolgálhassanak. Erre van főtekintettel az I. évfolyamban a mennyiségteni, földrajzi, történelmi, de különösen az olasz és angol nyelvi oktatás.

A II-ik évfolyamban kezdődik azután az általános műveltségre vonatkozó tárgyak mellett a szaktantárgyak oktatása, mely a III-ik évfolyamban nyer befejezést. Az elméleti oktatáson kívül súlyt fektetnek arra, hogy a növendékek már az akadémiában töltött éveik alatt gyakorlati ismereteket is szerezhessenek maguknak. E végből a növendékek a szünidők alatt az „Adria” hajózási társaság gőzösein tesznek hosszabb utakat, a harmadik évfolyam végén pedig a tengerészeti hatóság által rendelkezésre bocsátott gőzösön a hajózástan tanárának vezetése alatt gyakorlati utra mennek, melynek folyamán a esillagászati észleletek módját s más praktikus ismeret-

Legújabb
átszervezés.

BECK ALAJOS.

Tanterv és
tananyag.

teket gyakorolnak be. Ez évfolyam végével a növendékek hajóapródi vizsgálatot tesznek, mely után két évig hajózva, hadnagyi, majd ennek sikeres letétele s újabb két évi hajózás után a kapitányi vizsgálatra bocsáttatnak.

Az intézet növendékei vagy bejárók, vagy pedig bennlakók. Ez utóbbiak az intézethez kapcsolt internátusban nyernek teljes ellátást s ugyancsak az internátustól nyert esinos egyenruhában járnak. Az internátusban egyelőre 14 ingyenes, négy félingyenes és 2 fizető hely van rendszeresítve.

Végleges tanterv.

A végleges részletes tanterv, mely most már három év tapasztalatain fog alapulni, most van kidolgozás alatt, s már a jövő iskolai évben életbe fog lépni. Ugyiszintén most van átszervezés alatt az a szabályzat is, mely a hadnagyi és kapitányi vizsgálatok követelményeit és megtartási módját írja elő. Az akadémia tanterve az általános tárgyak közül a vallástant, mennyiségtant, természettant, földrajzot, egyetemes és magyar történelmet, a magyar, olasz és angol nyelvet, a szaktárgyak közül pedig a hajózástant, hajóépítés- és hajóművelettant, a gőzgéptant, a tengerrajzot és légtűnettant, a tengeri, kereskedelmi és váltójogot s a hajóegészségtant öleli fel.

Igazgató.

Az intézetnek igazgatója ez időszertint *Kotán Dezső* cs. és kir. tart. sorhajóhadnagy ki 1861-ben született Jászberényben, tanulmányait szülővárosában, Pécsen, Budapesten s a fiumei cs. és kir. haditengerészeti akadémiában végezte. 1880-ban tényleges tengerészeti szolgálatba lépven, beutazta Észak- és Dél-Amerika nyugoti partjait, Nyugot-Indiát s huzamosabb ideig tartózkodott Angliában. 1889—90-ben a „Fasana” hadi hajóval földköri útát tett. Az intézetnek 1894. óta igazgatója.

CS. ÉS KIR. HADITENGERÉSZETI AKADÉMIA.

Hadi teng. akadé-
mia szervezete.

Ausztria és Magyarország ez egyetlen haditengerészeti akadémiaja mint közös hadseregbeli tisztképző iskoláink általában — német tan nyelvű; de a magyar nyelv szintén kötelező tantárgy. Tanrendje és felvételi vizsgálatának követelményei az osztrák középiskolák IV. osztályának tanrendjére támaszkodnak. A tanítás négy évig tart. A szabályzat értelmében 130 növendéket vesznek föl, részint fizetéses, részint 39 alapítványi és állami 65 ingyenes vagy 26 félingyenes helyre. Az ingyenes vagy félingyenes helyekre katonatisztek, udvari és állami tisztviselők fiai, valamint a tengerparti helységekben illetékes egyének pályázhatnak. Az árvák, első sorban a csatatéren vagy sebesülés következtében elesett katonák árvái előnyben részesülnek. A fölvételt fölvételi vizsgálat előzi meg s fölvételei az akadémia szabályzatában vannak megállapítva.

Az akadémia tantárgyai: vallástan, német, magyar, olasz, horvát, franczia, angol nyelv, földrajz, történelem, természetrajz, természettan, vegytan, mennyiségtan, mértani és szabadkézi rajz, tengerészettan, tengerrajz, tengeri jog, hajóépítéstan, hajómanővertan, jelzéstán, tengerészeti taktika, tüzérség, hadszervezet, hajóegészségügy, katonai stilsztika, szolgálati szabályzat, katonai gyakorlatok, tüzérségi és hajózási gyakorlatok, testgyakorlat, vívás, úszás és zene.

Az akadémia jelenlegi parancsnoka *Becker* Alajos lovag, sorhajókapitány, a II. o. vaskoronarend, a portugáli S. Benito de Aviz katonai érdemrend, a Niscian Iftikher tuniszi érdemrend stb. tulajdona,

Története.

Ezen intézet eredete — írja Berghoffer — még a múlt század végére vezetendő vissza. Az 1867-iki kiegyezéssel végleg eltemetett régi Ausztria akkor gondolt első ízben egy haditengerészeti szakiskola szervezésére, mikor a leobeni békekötés értelmében a végelgyengülésben kimúlt velencei köztársaság örökségét átvette.

A hatalmas köztársaság a haditengerészeti szakoktatásról kellőképen gondoskodott. Az intézet, mely Szt. Márk tekintélyes hajóhadát tisztekkel

látta el, az arzenál falain belül volt elhelyezve és *Scuola dell' arsenale* néven volt ismeretes. Ezt a nevet tartotta meg az iskola a campo-formioi fegyverszünet után is mindaddig, míg Károly főherceg, az asperni győző, állott a tengerészeti és szárazföldi hadügy élén. Midőn Velence a francia fennhatóság alatt álló olasz királyságba olvadt bele, az intézet nagy reformokon ment át, melyek nevét sem hagyták érintetlenül. A nemzeti kormány idején a *Scuola dell' arsenale e Collegio della marina* nevet viselő szakiskolává alakult át, míg végre I. Ferenc császár és király korában átszervezve és kibővítve azt a nevet vette fel, (*I. r. collegio militare marittimo*) mely csak az 1848. év márcziusi katasztrófája után tűnik el haditengerészetünk lapjairól.

A Collegio della Marina tannylve az olasz volt az 1848. év márczius havában kitört forradalomig. Gyulai gróf táborszernagy, ki akkor az osztrák hadi tengerészet sorsát is intézte, még a válságos esztendőben, május 14. napján Triesztben egy új kollégiumnak vetette meg alapját, melynek első vezetőjévé *Wüllerstaf* sorhajóhadnagyot, a későbbi altengernagyot nevezték ki. A növendékek első nagyobb tanulmányi utra 1849. október 20-án indultak, még pedig a *Venus* nevű vitorlás fregatton Madeirába. 1849—1857. az intézet Triesztben volt, egy külön erre kiszemelt épületben helyzetetett el és haditengerészeti akadémiává szerveztetett át.

Egy Fiume városától felajánlott adomány következtében az akadémia 1857-ben Fiuméba költözött, 1858-ban azonban, tehát kevéssel az 1859-iki háború kitörése előtt, ideiglenesen feloszlattatott. A növendékeket részben behajózták, részben szabadságolták. 1860-ban Miksa főherceg, a haditengerészet akkori főparancsnoka, az akadémiát a Trieszthez közel fekvő Muggia előtt állomásozó *Venus* fregatton rendezte be, a mely hajón az intézet 1866 tavaszáig folytatta működését. A háború kitörésekor az utolsó évfolyam növendékei ideiglenes minőségű tengerészeti hadapródokká léptek elő és a harezra készen álló hajókra rendeltettek szolgálattétel végett. A többi osztályok tanulói a békekötésig szabadságoltattak. 1866 végén az akadémia újra Fiumében nyílt meg, hol megszakítás nélkül mai napig működik.

FIUME. — A MÁRIA-ÁRVAHÁZ.

FIUME IRODALMA.

FIUME politikai és etnikai multja nem volt nagyon alkalmas talaj arra, hogy a kereskedelem mellett irodalmi élet is fejlődjék. A város évszázadokon át hol egyik, hol másik hatalomnak volt prédája. Lakossága a multban nyelv tekintetében, a horvát és olasz szó egybekavarodása folyton forrongó árjának van kitéve. Midőn pedig a hatalmas velencei szárnyas oroszán erkölesi befolyása alatt az olasz nyelv az egész Adrián diadalmaskodik s a városban már uralomra is jut: akkor csakhamar új élet és fejlődés korszaka áll be Fiuméra nézve; a várost Magyarországhoz kapcsolják, rohamosan halad az anyagi felvirágzás útján.

E benső ellentétek okozták, hogy itt a multban az irodalom mezeje alig-alig hajtott némi virágot; de ugyanez az ellentét az oka, hogy most, a jelen megállapodott politikai viszonyok közepette, az egybeolvadó kulturák termékeny talaján szép reményekre jogosító új élet serked az irodalom terén is.

Császár.

Fiume első nevezetesebb magyar írója *Császár Ferencz*, ki 1830 novemberből kezdve 1840-ig a fiumei gimnáziumon a magyar nyelv és irodalom tanára volt.

Császár Zala-Egerszegben született 1807-ben. Pannonhalmán, a benzéseknél nevelkedett, de később kilépett a szerzetesrendből s jogi tanulmányokat végzett. A kiváló szépségű és kedves modorú ifju Fiuméba kerülván, annyira megnyerte a helybeli körök vonzalmát, hogy Fiume és Buccari szabad kikötővárosok csakhamar patriciussá választották. Császár, ki a szépirodalom és kritika terén már előbb is figyelemre méltó munkásságot fejtett ki, Fiumében olaszul is tanulván, megismerkedett a váltó- és kereskedelmi joggal s minthogy e tudomány nálunk akkoriban még jóformán ismeretlen volt, ő lett e téren a magyar bírának és ügyvédeknek mesterévé. A magyar Tudós Társaság 1832-ben levelező, később tiszteleti tagjává választotta.

1833-ban jelent meg olaszok számára irt magyar nyelvtana. Érdekes czíme következő:

GRAMMATICA

UNGHERESE

dell'Avvocato

FRANCESCO CSÁSZÁR

patrizio consigliere dei due liberi distretti di Fiume, e di Buccari; membro corrisp. dell'Accademia Ungarica.

Hoc opus, hoc studium parvi properemus et ampli,
Si patriae volumus, si nobis vivere chari.

Hor. Epist. Lib. I. 3.

PESTINO

Stampata colle spese dell'Accademia
Ungarica.

(Évszám nincs).

Császár, ki 1837-től kezdve a fiumei váltó-, kereskedelmi- és tengeri konzulátusi törvényszéknél igazgatóként, majd birói szavazattal felruházott aktuáriusként szerepel, 1840-ben a pesti váltótörvényszék elnökévé, később a hétszemélyes tábla bírájává lett; majd a szabadságharc után állását hazafias érzelmei miatt elvesztvén, Pesten ügyvédi irodát nyitott és lapszerkesztő lett.

Nagyterjedelmű irói munkásságából fiumei eredetűek, vagy a fiumei hatásnak tulajdonítandók a következők:

Szonettkoszorú (Fiume 1831), Kritikát érdeklő levelek (Pest 1832), Olasz költőkből (1857, Dante, a pokol első négy éneke s Ugo Foscolo „I Sepolcri“ című költeménye); az emberi kötelességekről (Silvio Pollicotól), Francesca da Rimini, Dante új élete; A fiumei kikötőről; Utazás Olaszországban (két kötet).

Jogi munkáiból váltójoga három kiadást ért; idetartoznak: A váltó-óvások (1840); Váltójogi műszótár (1840); A váltóbeli adósság felmondhatása (1848).

Császár mint író és költő nem elsőrangú tehetség irodalmunkban, de jogi műveivel és fordításaival egyaránt hatással volt korára, grammatikájával pedig elvitázhatatlan érdemeket szerzett Fiume ügye körül.

A negyvenes évekbe esik a fiumei hírlapirodalom ébredése, olasz nyelven. Hírlapirodalom.

Az első fiumei ujság az „*Eco del Litorale Ungarico*“ (A magyar tengerpart visszhangja) volt. 1843. április havában indult meg *Solitro N.* szerkesztésében, megjelent 2-szer hetenkint. A lap czélja különösen az volt, hogy a magyar kereskedelmi és ipari intézményeket a külfölddel megismertesse s hogy Fiume érdekeit gyámolítsa. A fiume-budapesti vasútvonal kiépítését lelkes vezércikkében újra meg újra sürgette. A lap mindössze három évig élt.

1857. július havában új lap indult meg: „*L'Eco di Fiume*“ (Fiumei Visszhang) czímen. Szerkesztője *Rezza Herkules*. A lap eleintén hetenkint háromszor, egy év múlva hetenkint csak kétszer, 1859-től kezdve pedig naponként jelent meg. Történt azonban 1860-ban, hogy *Rezza* szigorú leiratot kapott a zágrábi helytartóságtól, hogy politikai kérdésekhez ne merjen hozzászólni, mire megszüntette lapját.

Rezza nemsokára „*Gazzetta di Fiume*“ czímen új lapot indított, mely azonban 1862-ben megszünt mert a szerkesztőt egy, az osztrák uralom ellen intézett ezikkeért börtönbe vetették. *Rezza* egy évig volt fogságban. Nyomdáját *Mohovich* Emőd vette meg, ki 1865-ben *Giornale di Fiume* czímen új lapot indított, mely azonban csak egy évig élt.

1867. január havától októberig kettős, olasz és német kiadású lapja volt Fiuménak. *Südenhorst* Lajos szerkesztette. Az olasz kiadás *Gazzetta di Fiume*, a német pedig *Fiumaner Zeitung* nevet viselt.

E rövid éltű lappal egyidőben, 1867-ben indult meg a *La Bilancia* is, mely mind e mai napig legnagyobb lapja Fiuménak. Szerkesztője és kiadója kezdettől fogva *Mohovich* Emőd, a rappresentanza második alelnöke, kit ő felsége nem rég kir. tanácsosi ezímmel tüntetett ki. A *Bilancia* 1867-től 1870 végéig nem politikai hetilap volt. Ez utóbbi év december 20-ától kezdve politikai napilappá lett. Iránya kormánypárti, liberális. Főmunkatársa: *Mayer Nereo*. Czikkező dolgozótársainak névlajstromában ott találjuk Fiume minden tollforgató notabilitását, kik közt első helyen állnak *Gelletich* Miklós és *Brellich* Ernő városi tanácsos. A magyar ügynek nagy szolgálatot tesznek a *Bilancia* azon vezércikkei, melyekben a hazai politikai eseményeket összefoglalva ismerteti. E vezércikkeket hat évvel ezelőtt *Fest*

CSÁSZÁR FERENCZ.

CIOTTA JÁNOSNÉ.

Gelletich Miklósnak a tengerészeti jogról s a háború idején való szabad hajózásról írt jogi cikkei értékesek.

1871-ben a „*Giornale di Fiume*“ támad újra életre dr. *Salvadori* Károly szerkesztésében. Az „urak pártja“ támogatta, mindazáltal csak egy évig élt.

1876-ban a „demokrata párt“ indít lapot „*Studio e Lavoro*“ czímen. Szerkesztője *Karletzky* Ferencz. Ez a lap is csak egy pár évig élt.

Hasonló sors érte a *Ficeanaso* („Mindenüvé beleüti az orrát“) czimű humorisztikus lapot (1877. szerkesztője *Kovacevich* József), a „*Rivista Umoristica*“ (1873—4; szerk. *Matkovich* Henrik) továbbá a *Gazzetta della Domenica* (szerk. *Karletzky*), az *Artiere* (1888; szerk. *Leugo* Péter) és a *L'Operajo* (szerk. *Battara* Péter) lapokat; e két utóbbi az iparosok és munkások érdekeinek szószólója volt.

Olasz-német-magyar nyelvű lapja is volt egyideig Fiuménak; 1890-ben pedig *Bremer* Alajos „*Tagblatt für Fiume und Abbazia*“ czímen szintén német nyelvű napilapot indított; mind e vállalatok azonban, az utóbbi különösen személyes támadásai miatt, nem bizonyultak életképeseknek.

1881-ben indult meg *Mohovich* Emőd kiadásában a *La Varietà* czimű humorisztikus lap, mely azonban csakhamar komoly irányú társadalmi napilappá, a „*Bilancia*“ reggeli kiadásává vált. E lap a folyó 1896. év február havában szünt meg. Utolsó szerkesztője *Stupieich* Péter volt.

A *La Voce del Popolo* (A nép szava) 1889-ben indult s jelenleg is virágzó reggeli napilap. Eredeti táviratokat nem közöl, vezércikkkel nem sokat törődik, de a napi híreket nagy élénkséggel dolgozza fel s a városi hatósággal szemben némi ellenzékiesszinezete van. Szerkesztője és kiadója *Chiuzzelin* Antal, nyomdatulajdonos. Főmunkatársa *Cassio* Ferencz. Belső dolgozótársa *Marenig* N.

1896. végén *Vita Fiumana* czímen olasz nyelvű irodalmi hetilap indult meg *Vio* Francesconak, az olasz irodalmi kör elnökének vezetése és *Franceschini* Ferencz szerkesztése mellett.

1881-ben „*Fiume*“ czímen kereskedelmi, tengerészeti és társadalmi magyar hetilap indult meg a kikötővárosban. Szerkesztője *Mócs* Zsigmond hirlapíró volt.

Mócs Zsigmond Bácsmegyében, Kis-Sztapáron született 1857-ben. A gimnáziumot Baján végezve, a budapesti egyetem bölcsészeti karára iratkozott be. Hajlamai azonban másfelé vonzották. Előbb budapesti hirlapoknál próbált állandó alkalmazást nyerni, majd Finnéba jött s itt a tengerészeti akadémiába beiratkozván, egyidejűleg a kikötőépítésnél díjnoki alkalmazást nyert. Az 1877. évben ismét a hirlapírás szolgálatába állt; az orosz-török háborút mint

Aladár, az állami főgimnázium jelenlegi igazgatója indította meg a *Bilancia* hasábjain.

Az alkotmányos korszak beálltától kezdve, noha Fiumében még mindig a Bach-féle sajtótörvény van érvényben, hirlapjaink az előbbinél nagyobb szabadságot élveznek. A magyar államügyészek ugyanis, magyar viszonyokhoz lévén szokva, nem veszik oly ridegen a Bach-féle törvény betűjét; a preventív cenzurát jóformán sohasem alkalmazzák. Innen magyarázható, hogy 1867-től kezdve a *Bilancia* mellett egész raja támadt a rövidebb-hosszabb éltű lapoknak.

1869—1872-ig *Mikocz* Iginio szerkesztésében a „*Marina e Commercio*“ (Tengerészet és Kereskedelem) czimű folyóirat, a melyben a tengerészeti ismeretekre vonatkozó sok becses anyagon kívül, különösen dr.

CASSIO-BURE ERMINIA.

budapesti magyar lapok harezteri tudósítója a keleten élte át. Majd visszatérve a magyar kikötővárosba, itt 1881-ben a „Fiume“ című lapot alapította, és sok küzdelem közt haláláig fentartotta. Mőcs 1892-ben október 8-án hűnyt el.

A „Fiume“ tovább tengődött ugyan még egy darabig, de mindenki érezte, tudta, hogy a fiumei magyar sajtónak új, hivatott kezekre van szüksége, hogy a magyar korona ez exponált pontján a magyar lap az országos érdekeknek megfelelőleg méltóképen töltsse be hivatását.

Ekkor, 1892 december havában, két fiumei főgimnáziumi tanár, Kőrösi Sándor és Fest Aladár, új magyar lappal, a „*Magyar Tengerpart*“-tal lépett a nagy közönség elé. Mindketten már eddigi irodalmi munkásságuk révén ismeretesek voltak. Nemsokára Fest visszalépvén, maga Kőrösi lett a lap szerkesztője.

A *Magyar Tengerpart* immár hatodik éve, hogy mint Fiume egyetlen magyar lapja őrre a fiumei magyarság érdekeinek, s mint ilyen a munkatársak díszes sorát tudta maga körül egyesíteni.

Munkatársai közül főlemlítjük a következőket :

Batthyány Tivadar gróf, *Doroszlai Denk* Árpád, *Fest* Aladár, *Fest* Kálmán, *Francsics* Bódog, *Kardos* László, *Kemény* Ödön, *Mahunka* Béla, *Reményi* Antal, *Riegler* Sándor, *dr. Feichtinger* Elek, *Matisz* János, *Czink* Lajos, *Feichtinger* Elekné (Fera), *Kankovszky* Ferencz, *Szabó* Samu, *Berghoffer* József, *Donáth* Imre, *Sándorffy* Nándor, *Schmidt* Jakab, *Mozog* István.

A szépirodalomat művelő fiumeiek azonban általában olasz, néhányan német nyelven irtak.

Nagyobb hírű költővel vagy íróval nem dicsekedhetik Fiume; de vannak és voltak egyesek, a kik részint hivatásból, részint a költészet vagy gyakran inkább a nyelv és szép kifejezőmód iránt való szeretetből foglalkoznak a szépirodalommal.

Fonda Antal fiumei községi polgári iskolai tanító, nyelvezetének gondosságával és gondolatainak tartalmasságával tűnik ki. „*Versi*“ (Versek) ezímen adott ki egy kötet költeményt. *Fonda* mestere a formának s az olasz költői nyelvnek.

Tárgyát a fiumei életből s a magyar történelemből (Nagy Lajos; óda) meríti, dicsőíti a Quarnero szépségét s minden szép jelenet hangulatot kelt benne.

Fonda hirlapírással is foglalkozott egy időben; sok élvezetes csevegés és költemény jelent meg tőle a múlt években a „*Voce*“ hasábjain. A városi iskolák részére lefordította Vargyas magyar történelmét. A mű címe: *Storia degli Ungheresi*.

Fonda Antal 1852-ben, Dalmáciában született, isztriai származású szülőktől, Iskoláit Velenczében végezte. Tanulmányai bevégezése után Fiuméba került s azóta állandóan a városi polgári iskola olasz nyelvi tanszékét tölti be.

FALK MIKSA.

Szépirodalom.

Magyar Tengerpart.

Schittar Manó (költői álnévén *Zuane della Marsecchia*) festő és költő 1890-ben, ifjan 24 éves korában húnyt el. Költeményeit fiumei dialektusban írta.

Mesterkéletlen egyszerűsége és azon magyar hazafias hang, mely némi költeményén átvonul, a fiumei nép körében nevét ismertté és különösen az ó-városban kedvelté tette.

Egy négyfelvonásos történeti drámát is írt „*Il Bastardo di Hunyad*“ (Hunyad törvénytelen fia vagyis a Liburniai Szűz) ezímen, mely Korvin Jánosról szól. Egyszer adták a fiumei színházban.

Erődi Béla fiumei igazgatósága idején „*Rózsáskert*“ ezímen Szádi perzsa költő Gulisztán-ját adta ki szépcsengésű magyar versekben. A kötet díszes kiadásban 1888-ban jelent meg. Nyomatott Fiumében, a Battara-féle nyomdában.

Erőditől ugyancsak fiumei tartózkodása alatt „*Fiume-Modrus megye*“ leírása és „*A fáraók országában*“ (1888; magyarul és olaszul) ezímű tanulmány jelent meg. Tárgyánál fogva szintén fiumei munkásságához tartozik Erődinek, — noha későbbi eredetű — az „*Utazásom Sicília és Malta szigetén*“ ezímű útleírása. (1895).

A regényirodalomnak több művelője volt Fiumében. *Ciotta Jánosné*, Fiume volt polgármesterének neje az érdekesebb német regényírók közé tartozott. Színnyei „*Magyar írók élete és munkái*“—ban a következőket írja róla :

„*Ciotta Jánosné* (Záhonyi Ritter Natália), előbbinek (*Ciotta* polgármesternek) neje, szül. 1832-ben Görzben. 1846-ban Londonba utazott, hol Henry Lytton Bulver, a híres regényíró házánál, mint Emily nevű leányának meghitt barátnője, két évet töltött. Regényírói hajlamai ezen költői társaságban élt időközben nyilvánultak legelőször. Visszatérvén hazájába, előbb Scarpa előkelő fiumei polgárhoz, ennek halála után pedig *Ciotta*

KÖRÖSI SÁNDOR.

Jánoshoz ment férjhez. — Munkái: 1. *Aus dem Geleise*. . . (Regény.) — 2. *Metamorphosen*. Budapest, 1878. (Regény.) — 3. *Vom Markte des Lebens*. . . (Regény.) — 4. *Geschichte eines Regenmantels*. . . (Regény.)“ Ezenkívül több kisebb elbeszélést is írt. Műveiben az emberi szív alapos ismerete és szép meseszövíő képesség nyilvánul meg. *Ciottáné* 1895. május 19-én halt meg Fiumében.

Matkovich Henrik, a „*Rivista Uморistica*“ szerkesztője s a „*Bilancia*“ főmunkatársa, később a trieszti „*Mattino*“ szerkesztője, *Racconti biondi* (Szőke elbeszélések) ezímen négykötetes regényt adott ki. *Matkovich* 1896. jan. 7-én halt meg Triesztben. Strettóban (Dalmáciában) szül. 1836-ban; 24 éves korában Olaszországba ment, a hol hadnagyi ranggal a hadseregbe lépett. Vitéz lovas katona volt; élete nem szükölködött kalandokban.

Cassio-Bure Erminia asszony jeles prózáiró. Nevével és kissé dagályos, de mindig szép stílusával gyakran találkozunk az olaszországi, a dalmát és a helyi olasz lapok hasábjain. *Cassio-Bure* asszony Dalmáciában született; apja osztrák állami tisztviselő volt. Férjétől, *Bure* spalatói földbirtokostól

elváltan él Fiumében. Három regényt irt: „*Vite infrante*” és „*Cuor di donna*”; mindkettő Fiumében, 1889-ben jelent meg; a harmadik, „*Usque ad mortem*” Velenczében, 1893-ban.

Bányavölgyi *Schlemmer* Károly kataszteri biztos, a török és perzsa nyelvek hites tolmácsa több elbeszélést irt magyar, olasz, francia és német nyelven.

Antonj Gino, egyetemi hallgató, a fiumei áll. főgimnázium volt növendéke az 1896. évben „*Fiori di Campo*” (Mezei virágok) czimű egy kötet elbeszélést adott ki.

Brelieh Ernő, városi asszessor, szül. Fiumében 1844-ben. Ő ismertette először Jókai műveit olasz nyelven. Lefordította az Arany embert (*L'uomo d'oro*; Fiume 1882), továbbá a Fekete gyémántokat, „Egész az északi polusig” és az „Egy játékos a ki nyer” czímű regényeket; ezenkívül az 1848—49-iki szabadságharc történetét is kiadta olasz fordításban (Fiume 1875). Jókai Libapásztorát „*La pastore delle oche*” címen dr. *Negotovich* Artúr, fiumei főgimnáziumi tanár fordította olaszra.

Jókai irodalom.

Jókainak, „*Egy játékos a ki nyer*” czímű regénye szintén a fiumei irodalomhoz tartozónak mondható. Nemesak azért, mivel Fiuméről és környékéről szól, hanem azért is, mivel e regény koncepcziója nagy irónk fiumei tartózkodásának köszönhető. *Petőfinek* is volt fordítója Fiumében. *Bolla* gimnáziumi tanár egy kötet érdekes *Petőfi*-fordítást adott ki. *Bolla* később a trieszti kereskedelmi tengerészeti akadémián kapott tanári alkalmazást s ott 1895-ben meghalt.

Zambra Péter és *Szabó* Samu fiumei főgimnáziumi tanárok *Jókainak* „A gyerkőcz” czímű kis elbeszélését fordították olaszra és „*Il giovane Eroe*” címen egy kis füzetkében adták ki (Fiume 1892). E két tanár a helybeli középiskolák osztálya számára magyar szellemben irt olvasó könyvet szerkesztett (*Libro di Lettura*).

CZINK LAJOS.

Szabó Samu, a ki a kir. tengerészeti akadémián a történelem tanára s buzgón működik közre az intézet szervezésében, számos cikket irt különböző lapokba, bírálatokat a Budapesti Szemlébe. Magyarra fordította Capuana „*C'era una volta*” olasz mesegyűjteményét.

Zambra Péter egyéb művei: a *Florilegio Poetico* (Költői virágok gyűjteménye): olasz anthologia (Fiume 1886; *Mohovich*), és *Un anticos documento*, egy XIV. századbéli trentói okirat szövege, filológiai jegyzetekkel éalapos magyarázattal. (A trentói gimnázium értesítőjében, 1882).

Dráma-irodalom.

A drámairodalom szintén talált művelőre Fiumében, melynek lakossága különben is szereti a színházat. Színdarabokat irtak *Politei* József, *Pausi* L. József, dr. *Nacinovich* Herman, *Mohovich* Ernő, *Corminatti* Gianpaulo, a ki kilencz művel szerepel a fiumei színpadon.

Dr. *Grossich* Antal a fiumei városi kórház sebészeti osztályának főorvosa, jeles sebész, az 1893. év augusztus havában a *La Donna Fatale* czímű négyfelvonásos drámával szerepelt a fiumei Amfiteatro Fenice színlapján. Maga a dráma már régebben megjelent a milánói Fratelli Dumolard kiadványában. *Grossich* drámája nagy szenzációt keltett akkoriban Fiumében; az öröklékenység elvét hirdeti s e tekintetben Ibsen követője.

Dr. *Grossich* egyéb művei: „*Nozioni d'Igiene*” (Egészségügyi észrevételek) és „*Il viaggio d'una Principessa nell'Oriente*” (Egy főhercegnő keleti utazása). Ez utóbbi mű 1895-ben jelent meg; *Grossich* dr. ugyanis *Stefania* özv. trónörökösnet jeruzsálemi útjában udvari orvosként kísérte.

Steuer János fiumei felső kereskedelmi iskolai tanár „*Az ezeréves Ma-*

gyarország" című drámai allegóriát írta, melyet az 1896. évi május 9-én tartott millennáris iskolai ünnepen a fiumei leányiskola növendékei adtak elő. Steuer ezenkívül több jeles értekezést írt a Magyar Nyelvőrbe, Nyelvtudományi Közleményekbe és a Philologiai Közlönybe.

Nyelvtudomány.

A *nyelvtudományt Kőrösi Sándornak* „A magyar nyelvbeli olasz elemek” című műve (Fiume 1892. Mohovich-féle nyomda, magyarul és olaszul jelent meg) és dr. *Berghoffer Józsefnek* „Az olasz nyelv germán elemei” és „A fiumei nyelvjárás” című művei (Fiume, gimn. értesítő 1886. és 1894.) gyarapították.

Kőrösi Sándor, áll. főgimn. tanár, a „Magyar Tengerpart” felelős szerkesztője, jászberényi születésű; 39 éves. A középiskolát Rima-Szombatban és Jász-Berényben, az egyetemet Budapesten végezte. 1883-ban állami ösztöndíjjal Olaszországba küldte ki a kormány. Kora ifjúságától kezdve irogatott a szépirodalmi és napilapokba, később nyelvészeti értekezéseket a „Magyar Nyelvőr”-be. 1884-ben foglalta el a fiumei m. kir. főgimnáziumban a magyar nyelv és irodalom katedráját. Ez évben a magyar tud. akadémia a Nyelvőrben megjelent „Élő meg elavult képzők” című cikksorozatát (Nyelvőr 1882–83), a következő évben pedig az „Olasz kölcsonszók” című cikksorozatát (Nyelvőr 1884–85.) dícsérettel tüntette ki. Kőrösi

TOMSICH VINCZE.

művei: „*Grammatica teorico-practica della Lingua Ungherese*” (Budapest 1890.); kiadta s a Fekesházi alpból jutalmazta a vallás és közoktatásügyi miniszter. „*Adalékok Fiume néprajzához*” (Kolozsvár, 1892. Különlenyomat az Ethnographiából). A Magyar Nyelvőrben két cikksorozatban (1884–85. és 1886–87) megjelent Olasz Kölcsonszókat Kőrösi később átdolgozta s „A magyar nyelvbeli olasz elemek” (Fiume 1892.) ezímen, magyar és olasz bevezetéssel ellátva, újra kiadta. 1893-ban alapította Fest Aladárral a „Magyar Tengerpart”-ot, mely nemsokára azután kizárólagos tulajdonába ment át s azóta maga szerkeszti.

Dr. *Berghoffer József* 1859-ben született Budán. Korán árvaságra jutván, már gyermekkorában meg kellett ismerkednie az élet komolyabb oldalával. Gimnáziumi tanulmányainak legnagyobb részét Egerben végezte. Később Pozsonyba, majd egyetemi tanulmányokra Budapestre ment. Szaktárgyai a német és magyar nyelv és irodalom voltak, de ezenkívül foglalkozott csaknem az összes művelt nyelvekkel; megtanulta nyelvmester nélkül az angol, francia és az olasz nyelveket, úgy hogy midőn 1882-ben a reorganizált fiumei

m. kir. áll. főgimnázium tanári testületéhez olaszul tudó magyar tanárt kerestek, minden különös előkészület nélkül elfoglalhatta a felajánlott katedrát.

Ez idő óta Fiumében működött, az állami főgimnáziumnál, előbb mint annak tanára, s 1889-től kezdve mint igazgatója s a fiumei állami népoktatási intézetek helyettes tanfelügyelője. 1896. február 4-én halt meg.

Irodalmi munkássága a „Magyar Tengerpart”-ban megjelent tanügyi cikkeiből s a fiumei áll. főgimnázium értesítőiben részint eredeti műveiből, részint fordításokból állott: *Az olasz nyelv germán elemei* (1886.), *A fiumei nyelvjárás* (1894.), Deák 1861-i felirati javaslatának olasz fordítása (1890.), *Eötvös József báró* (olaszul; 1891), lí. Endre aranybullája (1895). Munkái hozzájárultak Fiumében a helyes politikai felfogásnak szélesebb körben való terjesztéséhez. Ezenkívül a Teuffenbach-féle Vaterländisches Ehrenbuchba Arany Jánosról és a XIX. századbeli magyar irodalomról német nyelven szép értekezéseket írt. Olaszajkuak számára magyar nyelvtanokat írtak: *Győrök* Leo azelőtt fiumei, most budapesti áll. főreáliskola tanár (1878.) *Gresics Miksa* (1879.) jelenleg losonei gimnázium igazgató és *Lengyel János* (1882.).

A teológiai és filozófiai irodalom munkásai:

Theológia és
filozofia.

Dr. *Sándorffy Nándor* született 1859-ben Debreczenben, a fiumei m. kir. áll. főgimnázium hittanára, számos böleseleti, társadalmi, teológiai és pedagógiai cikket írt. Művei *Gondolkodástan* (1887) és *Istentan* (1889).

Kavulyák György, fiumei áll. elemi iskolai tanító, *Darabos* álnév alatt „*Gondolatok a metafizika köréből*” című egykötetes művet adott ki. (Fiume, 1893.)

Történelem.

A történettudománynak *Mohovich Emidio*, *Tomsich*, *Kobler* és *Fest Aladár* a képviselői.

Mohovich Emőd, a Bilancia megalapítója és szerkesztője, kir. tanácsos, 1869-ben „*La storia di Fiume negli anni 1867—68*“ czímen Fiume két évi történetét az alkotmányos korszak ujjaszületésének bölcsőkorát írta meg.

Tomsich Vinceze, fiumei községi tanító 1851. július 16-án szegény fiumei családból született, tizennégy éven át szolgált mint tanító a fiumei község iskolát; 1888. február 19-én halt meg. Művei: „*Notizie storiche sulla Città di Fiume*“ (Fiume város története), mely kronológiai rendben tárgyalja Fiume multját. Ez az első teljes fiumei történeti mű. Tomsich egyéb munkái: *Il catechismo dell' economia domestica*. (A háztartás kis kátéja. 1884. Milauo, Guerra) és *Sulla cultura del baco da seta* (A selyembogártenyésztésről Fiume 1878., Karletzky). Tomsich irt még egy horvát nyelvtant is olaszok részére (*Grammatica croata*). Összes művei között ennek van legkisebb önálló becese, mindazáltal ez vált legelterjedtebbé, mert Dalmáciában erősen horvátosítják az ifjúságot s így az ottani iskolák évenként nagy szállítmányt rendelnek meg Tomsich horvát nyelvtanából.

Félszázaddal ezelőtt Fiume városa öttagú bizottságot küldött ki a végből, hogy a város politikai autonómiája eredetének és fejlődésének történetét tanulmányozván, munkássága eredményét a város elé terjeszsze. Itt is az történt, a mi bizottsági munkálatoknál általában. Egyik tagjuk, Kobler János, városi főbíró, később a zágrábi báni táblánál tanácsos, majd min. tanácsos, nekifeküdt a levéltáraknak, dolgozott ernyedetlenül, a többiek pedig nyugodtan várták a kutatás eredményét, hogy azzal a városnak majd beszámolnak. Kobler azonban annyira belemélyedt munkájába, hogy három évvel ezelőtt történt halála alkalmával sem tartotta még befejezettnek művét. Terjedelmes kéziratát Fiume városára hagyta, és a város a nemzet dicsőséges ezredévi ünnepeinek alkalmából, Dalmartello Artúr városi iskolai felügyelőnek gondozása alatt, most adja ki folytatólagos füzetekben.

A mű czíme: „*Memorie per la Storia della Liburnica Città di Fiume, scritte dal Fiumano Giovanni Kobler*“ (Fiume 1896.) Vagyis magyarul: „A fiumei születésű Kobler Jánosnak Fiume liburniai város történetére vonatkozó feljegyzései“.

A szerző átkutatta és felhasználta a Fiume történetére nézve értékes összes megbízható forrásokat. Munkája ennél fogva nemcsak minden tekintetben alapos, hanem tudományos értékénél fogva is rendkívül becses monográfia.

Fest Atadár született Egerben, 1855. január 27-én. Miután állami ösztöndíjjal a kormány Olaszországba küldötte, hol két esztendőt töltött, Fiumeba neveztek ki a főgimnáziumhoz. Ir magyarul, olaszul, németül.

Irodalmi működése háromirányú: tanügyi, történelmi és publicisztikai. Tanügyi cikkei a Magyar Tanügyben, a Középiszkolai Tanáregyesület Közlönyében s a fiumei gimnázium értesítőiben láttak napvilágot s imértté tették nevét a tanfériak előtt; jobbára a történelmi és földrajzi oktatásra vonatkoznak s új szellemet, felfogást és módszert igyekeznek behozni ez eddig még sokszor siker nélkül előadott tárgyak tanításába.

A fiumei gimnáziumban azelőtt osztrák-olasz tankönyvekből tanítottak, melyek sehogysem illettek nemzeti nevelésünk keretébe. E visszasság megszüntetése végett Fest olaszra fordította Brózik-Paszlavszky ismeretes földrajzi tankönyvét (Matisz János tanárral) és Varga Ottó politikai földrajzát.

Történelmi tevékenységét egy ifjúsági irattal kezdte, lefordítván Columbusnak saját fia által irt életrajzát magyarra, amely könyv még most is kedvelt olvasmánya serdülő ifjúságunknak. Mióta pedig Fiumeba került, állandóan e városnak és

DR. KENEDI GÉZA.

vidékének történetével foglalkozik. Tanulmányai eredményét eleintén a megszünt *Fiume* című helyi újságnak tárczáiban tette közzé.

(Fiume az ókorban ; Fiume középkori történetéből I—II ; Böngészet Fiume város levéltárából ; Adalékok Fiume történetéhez ; Fiume régi kapitányairól I—II ; Fiume első okkupációja a francziák által I—VII ; Fiume a jelen század elején ; Fiume 1848. után ; Királylátogatások Fiumében ; Fiume régi önkormányzata ; Az egyházi nyelv kérdése a fiumei székesegyházban ; Hogyan lettek a Batthyány grófok fiumei patriciusokká ? I—III ; Messer Matteo Mandracoli, korrajz a XVI. századból ; Megkésett bucsuzató az 1599-iki pestis alkalmával elhunyt Ceccolini városi jegyző fölött ; Az 1752-iki földrengésről.)

Miután még olaszra fordította dr. Thallóczy Lajos „*Magyarország és Ragusa*“ című tanulmányát (megjelent a zarái *Rassegna Dalmata* tárczáiban, hat közleményben), egy nagyobb szabású tanulmányba fogott, mely Fiumének az uszkok tengeri rablókval való érintkezéseit tárgyalta. E tárgyról először olaszul irt egy értekezést a fiumei *Club alpino* évkönyvébe „*Gli uscocchi nella storia di Fiume*“ cím alatt. E tanulmány azután az egykorú velencei és osztrák tenger melléki történet bevonásával tetemesen kibővítte, 1890-ben a M. T. Akadémiában felolvasztatott s aztán a „Századok“-ban, majd könyvalakban is megjelent (Fiume és az uszkokok, Budapest, Athenaeum 1891), azután pedig német átdolgozásban.

1896-ban Fiume kereskedelmének multjához járult hozzá egy jeles értekezésével *Középkori kereskedelmünk Fiumében* czímen, valamint a Földrajzi Közleményekben *Az Adriához vezető útjaink* értekezésében a magyar tengerpart közlekedésének történetét adta. Fiuméből Budapestre helyezték át a II. ker. kir. főgimnáziumhoz, de csakhamar, Berghoffer halála után kinevezték a fiumi áll. főgimnázium igazgatójává.

Fiume közjogi történetének terén kiválóan három névvel találkozunk: *Falk* Miksával *Radich* Ákossal és *Botka* Tivadarral. *Falk* Miksa az utolsó regnikoláris bizottság előadójaképen előterjesztett munkálatában fejt ki Magyarországnak Fiume birtoklására vonatkozó történeti jogát; *Radich* Ákos 1883-ban megjelent „Fiume közjogi helyzete“ című munkájában időrendes előadásban, részletesen tárgyalja Fiume történetét Magyarországgal való egyesítése óta. *Botka* Tivadar 1879-ben a Budapesti Szemlében foglalkozott Fiume közjogi kérdésével (A fiumei kérdés utolsó stádiumában).

A földrajz és útleírás terén Fest Aladáron és Erődi Bélán kívül követ-

kezők működtek elismerésre méltó eredménnyel:

Fest Kálmán, min. oszt. tanácsos, a tengerészeti hatóság alelnöke, ki a Jókai „*Életképek*“ című folyóiratában s a „*Hon*“-ban megjelent novelláival és szép tárczaezikkeivel már régebben jóhangzású nevet vivott ki irodalmi köreinkben, Fiumében való működése óta leginkább vonzó, elbeszélő modorban irt útleírásokkal és Fiume ismertetésével lépett a nyilvánosság elé. Czikkei többnyire a *Neues Pester Journal* és újabban a *Magyar Tengerpart* tárczarovatában jelentek meg. A *Pester Lloyd*-ba közgazdasági, forgalmi és vegyes tartalmú czikkeket irt. Az 1885-i országos kiállítás részére tengerészeti és fiumei forgalmi statisztikai művet szerkesztett. *Fest* Kálmán ezenkívül a tengerészeti hatóság „*Arvisatore-Értesítő*“ című hetenkint megjelenő hivatalos kiadványának is szerkesztője.

Czink Lajos, felső kereskedelmi iskolai tanár, a Vlasia-völgyről, Veglia, Arbe és Cherso szigetekről irt részletes és alapos tanulmányokat a Földrajzi Közleményekbe. Folyóiratokban és napilapokban több tárczaezikkszerű közleménye jelent meg. „*Adatok Fiume néprajzához*“ című műve az Etnographiában, „*Cenni sulla storia del commercio in Ungheria*“ (A magyarországi

Földrajz.

GONDA BÉLA.

kereskedelem történetéhez) és „*L'ingerenza di Bisanzio nella storia d'Ungheria del secolo XII*“ (Bizancz beavatkozása Magyarország XII. századbéli történetébe) című művei pedig a fiumei felső kereskedelmi iskola 1886., 1887. és 1892. évi értesítőiben jelentek meg.

Czik Lajos 1858-ban született Szigetvárott; az egyetemet Budapesten végezte. 1884-ben állami ösztöndíjjal Olaszországba küldetett ki, honnan visszatérve, 1885. óta, a fiume állami felső kereskedelmi iskola történelem- és földrajz-tanára.

Donáth Imre áll. elemi és polgári iskolai igazgató született 1859-ben Magyar-Pécskán. Tanulmányait az aradi főgimnáziumban és tanítóképző-intézetben végezte s később a budapesti paedagogiumban nyert oklevelet. 1887-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszterium Olaszországba küldte, hol Sienában az egyetemen hallgatta az előadásokat, Florenzben pedig a Scuola Normale s a Scuola Superiore-t látogatta. 1882-ben neveztetett ki a fiumei áll. fiúiskolához, melynek 1888 óta igazgatója.

Dónáth munkái: *Fiume és környéke*, mely eddig már 5 kiadást ért. *Grammatica Ungherese e Libro di Lettura* (magyar nyelvtan olasz ajkúak számára) Fiume 1892. Résztvett az első *Olasz-Magyar és Magyar-Olasz Szótár* összeállításában. (Fiume, 1887. Mohovich). Irt több társadalmi és néprajzi cikket az Aradon megjelenő „Alföld“-ben és a fővárosi napi- és szaklapokban, továbbá az intézeti Értesítőben.

Idetartozik még Buchwald István „*Die Plitvicer Seen und ihr Vorland*“ című műve (Fiume, 1895. Reinhard kiadása). Riegler Sándor több földrajzi és természetrajzi munkát fordított olaszra.

Littrow Henrik, ki mint nyug. korvettkapitány és magy. kir. tengerészeti felügyelő több éven át Fiumében élt (meghalt Abbaziában 1895.), 1884-ben „*Fiume und seine Umgebung*“ czímen Baedeker-szerű könyvet adott ki Fiuméről. Littrow az osztrák-német irodalomban mint tengerészeti és szépirodalmi író működött. Bécsben, Geroldnál jelent meg *Dialoghi marittimi* (Tengerészeti dialogusok; 4 nyelven), a mely mű a kir. tengerészeti akadémiában is tankönyvül szolgált. Fiumei ismertetői közül főlemlítjük még a következőket:

Dr. Kenedi Géza a „Quarnero“ című munkájában ismerteti Fiumét és környékét; ugyan- csak a „Magyarországi utirajzok“ gyűjteményes kiadásban több nyelven, valamint számos tárca-cikkben rajzolta a Quarnero-vidék életét.

Havass Rezső 1881-ben irt ismertetést Fiuméről.

Gonda Béla min. tanácsos a fiumei kikötőt és építését ismertette szak-szerűen több műben és folyóiratban.

Hajnal Antal műszaki tanácsos, a fiumei kikötőépítés vezetője, 1885-ben külön kötetben ismertette a kikötői munkálatok történetét s azóta évről-évre a tengerészeti hatóság évkönyvében azok fejlődését.

Fiume ismertetése terén szorgalmas munkásságot fejtettek ki még Doroszlai Denk Árpád és Kemény Ödön; a régiek közül Császár Ferenczen és P. Szathmáry Károlyon (Az alföld és Fiume) kívül első helyen említendő gr. Batthiány Vincze, ki „Über das ungarische Küstenland“ című munkájában 1805-ben az 1796-iki utazása alapján ismerteti a kikötővárost, főleg annak kereskedelmi és ipari életét.

A természetrajzi irodalom munkásai közé tartoznak:

Matisz János, fiumei áll. főgimnásiumi természetrajzi tanár, a tengeri flórának és faunának hivatott írója.

MATISZ JÁNOS.

Az ezredéves kiállítás tengerészeti és közoktatásügyi osztályában az óriás czápától kezdve a legkisebb moszatokig látható volt tengerpartvidékünk és a Quarnero flórája és faunája. Ezek mind Matisz preparátumai, melyeket részint a kereskedelmi, részint a közoktatásügyi miniszter megbízásából készített a kiállítás számára. Matisz a halászat körébe tartozó állatokat szárazon preparálva, saját terve szerint, száraz aquariumot utánzó szekrényekben, biológiai csoportokban helyezte el, mi által a szakkörök teljes elismerését vívta ki. A mintagyűjtemény a fiumei gimnázium tulajdonába ment át.

Matisznak e téren való működése már csak azért is általános, országos érdekűnek mondható, mert az utóbbi nyolcz év alatt 16 magyar középiskolát látott el a tengeri fauna és flóra köréből vett saját készítményű preparátumaival.

Matisz ezenkívül Roth *Allattaná*t és *Növénytán*át a fiumei viszonyokhoz alkalmazva olaszra fordította, Fest Aladárral együtt pedig Brózik-Paszlavszky Földrajzát fordította olasz nyelvre.

Staub Mór budapesti tanár és természetrajz író. „A vegetáció fejlődése Fiume környékén (1876)“ és „Fiume és környékének florisztikai viszonyai“ ezimű munkákkal járult Fiume természetrajzi viszonyainak ismertetéséért; dr. Horváth Géza a fiume környéki Hemipterákról irt tanulmányt.

RADICH ÁKOS.

Budinich Antal a fiumei m. kir. tengerészeti akadémia tanára *Il „Pilottaggio“* czimen czélszerű hajózástant irt, mely a hajózási tudományok elemi részét elméleti és gyakorlati használatra szakszerűen ismerteti.

E hajózási könyvet, mely a magyar és az olasz kormány részéről is segélyezésben részesült, az osztrák közoktatási miniszter jóváhagyásával az osztrák kereskedelmi tengerészeti iskolák részére is elfogadták. Egyéb művei: *Cenni sulle macchine a vapore*. Fiume 1881. — *Teoria e practica della Deviazione locale della bussola*. Fiume 1884. — *Appunti sulle osservazione circummeridiane*. Rivista marittima. Roma 1895. — *Del grado di approssimazione nelle osservazioni e calcoli astronomici in mare*. Rivista marittima. Roma 1895.

Budinich Antal, a ki 1842-ben Lussingrandeban született s egyetemi tanulmányait a paduai egyetemen végezte, 1869-ben jött Fiuméba s tizenkét éven át volt a kir. főgimnázium tanára. 1883-ban lépett át a tengerészeti főiskolához, a hol a hajózástan, légtűnnetan, tengerrajz, fizika és gőzgéptan tanára. Ő készítette elő magánúton János főherceget (Orth Jánost) is a kapitányi vizsgálatra.

Pizzetti Rókus lussinpiccoloi származású; 19 évig a fiumei főgimnázium tanára volt s 1896-ban nevezték ki a tengerészeti akadémia mennyiségtan-tanárává. irt sok szaktárgyára vonatkozó értekezést; sajtó alatt van *Gőzgéptana*.

A tengerészeti irodalom terén a es. és kir. haditengerészeti akadémia tanárai általában serény munkásságot fejtettek ki, nevezetesen: *Altmayer* Ferdinánd (*Elemente des Seerechtes* 1872. *Studien der Seetaktik, Handbueh der Oceanographie*)

A tengerészeti irodalmat Lorenz tanár, a Quarnero első tudományos megfigyelője és *Domini* Vincze gróf, a m. kir. tengerészeti akadémiának nyugdíjba lépett igazgatója, több önálló művel gazdagította. Domini művei a következők:

Cenni sul progresso della Nautica (A hajózástan haladása). Fiume 1857. — *Della bussola considerata ne'suoi rapporti alla navigazione* (A mágnesű viszonya a hajózáshoz). Fiume 1858. — *Compendio di cognizioni nautiche* (Hajózástan). Fiume 1-ső kiadás 1859. III. bővített kiadás 1877. — *Sull' invenzione della bussola nautica* (A szélrózsa feltalálásáról). Néhány modern vélemény czáfolata. Fiume 1861. — *Manovra navale* (Hajóműveletek). Fiume 1862. — *Le scienze naturali e la nautica* (A természettudományok s a hajózástan). A magyar orvosok és természetvizsgálók XIV. (fiumei) kongresszusa alkalmából. Fiume 1869.

A tengerészeti irodalom körébe tartozik *Budinich* Antal és *Pizzetti* Rókus kir. tengerészeti akadémiai tanárok munkássága is.

Bleckler Károly, Wolff Gyula, Schallmücker, dr. Kaettsdorfer J., Stahlberger E. (Ebbe und Fluth in der Rhede von Fiume, 1874. megjelent magyarul is), Salcher Péter, a ki fizikai és meteorológiai tanulmányokat írt, végül Luksch József, a ki beható tanulmányokat végzett az Adriai-tengeren. Fő műve a Wolff Gyulával együtt írt nagy jelentés, az Adriai-tengeren Stahlberger tanár vezetése mellett a „Nautilus“ hajón végzett kísérletekről a fiumei m. kir. tengerészeti hatósághoz. A tengerészetről kisebb közleményeket magyar lapokba írtak: Nyirő Gábor fiumei révkapitány, Kardos László, Francsics Bódog, Mócs Zsigmond, Solymásy Endre m. kir. vasuti és hajózási főfelügyelő, a ki a magyar tengerészetet és a magyar tengeri kikötőt az 1896-iki ezredéves kiállítás alkalmából hivatalosan kiadott füzetben ismertetette.

GR. BATTIÁNY VINCZE.

Gelletich Miklós dr., kir. közjegyző, helyettes polgármester *Diritto marittimo in tempo di guerra* (Tengerészeti jog háború idején) ezímen terjedelmes munkálatot közölt a „Marina e Commercio“ 1869–73. évi folyamaiban. Ugyanitt jelentek meg a váltóról (Sulle cambiali) s több egyéb tengerészjogi kérdéstről írt cikkei.

Dr. Feichtinger Elek kir. tanácsos, fiumei pénzügyigazgató, jogi író főműve: *Diritto Marittimo* (Tengerészeti jog), mely két vaskos kötetben Fiumében, immár második bővített kiadásban jelent meg.

Jog.

Egyéb művei: *Manuale di diritto cambiario* (A váltójog kézikönyve), *Cenni storici sull'economia politica* (A nemzetgazdaságra vonatkozó történeti észrevételek), *Economia politica* (Nemzetgazdaságtan), *Delle banche* (A bankokról), *Diritto cambiario ungarico con riguardo al regolamento cambiario germanico ed alla giurisdizione patria* (Magyar váltójog, összehasonlítva a német váltóügyi eljárással), *Cenni sulle finanze di Stato* (Az állam pénzügyeiről), *Riforme della legislazione francese nel campo del diritto marittimo privato* (Francia törvényreformok a tengeri magánjog terén), *Note sur le projet de Code de procédure pénale hongrois* (franciául; A magyar bűnvádi eljárás törvényjavaslatáról), *Tengeri magánjogunk és a francia reformok*, *Praktische Tabellen für Touristen* (németül; táblázatok a tengerföldötti magasságnak barométer és számítás nélkül való meghatározására).

Dr. Charment Oszkár kir. közjegyző Fiumében jogi folyóiratot szerkeszt, melynek czime: „Folyóirat a perenkívüli törvénykezés és a közjegyzői gyakorlat számára“.

A jogi irodalomban még (magyarul és olaszul), dr. Mayländer Mihály, Fiumének 1897-ben megválasztott polgármestere, kit a kormány a tengerészeti törvények kodifikálásával is megbízott dr. Vio Ferencz és dr. Dallasta Szaniszló nevével találkozunk.

Lamos József „Pénzügyórság a külföldön“ ezimű tájékoztató munkát adott ki Fiumében 1889-ben.

A pénzügyi irodalom művelői közt említendő még Szobovits Lajos.

Az egészségügyi irodalom terén kiválik dr. Giucich Antal lovag, kiérdemült kórházi igazgató-főorvos, városi képviselő, szül. Lovránában 1813. május 20.

Egészségügy.

Legismertebb műve, a fiumei és trieszi tengerészeti akadémiákon tankönyvül használt immár öt kiadást ért *Lezioni mediche per i naviganti* (Orvosi leczkék tengerészek részére) melynek 5-ik kiadása Fiumében 1887-ben jelent meg.

DONÁTH IMRE.

1892—93-ban „Jó Egészség“ cím alatt egy magyar egészségügyi folyóirat jelent meg Fiumében. Szerkesztője és kiadója dr. *Richtmann* Mór fiumei gyakorlóorvos volt.

Az egészségügyi irodalomhoz tartozik részben az a munka is, mely a magyar orvosok és természetvizsgálók 1869-ben Fiumében tartott XIV. kongresszusa alkalmából jelent meg „Fiume és környékének tájrajza“ címen, valamint e kongresszus elentése is.

CZIMER A BATTAGLIERINI-HÁZON. (VIA POZZO.)

KÖNYVTÁRAK ÉS GYŰJTEMÉNYEK FIUMÉBAN.

NYILVÁNOS vagy részben nyilvános könyvtárak közt Fiumében az első helyet a *városi könyvtár* (Biblioteca Comunale) foglalja el. Az újvárosi fiiskola palotájának földszintjén, külön szárnyban van elhelyezve. A könyvtár a megszabott órákban rendelkezésre áll az olvasni vagy kutatni akaróknak, de az érettebb tanuló ifjúságnak is, a mivel a város kétségkívül fontos és érdemes közszolgálatot teljesít.

A városi könyvtár a feloszlatott jezsuita-rend könyvtárában bírja eredetét. Ezért nagy része theologiai tárgyú munka. A könyvtárban ma mint-

A QUARNERO RÉGI TÉRKÉPE A TENGHERÉSZETI HATÓSÁG TÉRKÉPTÁRÁBAN.

Városi könyvtár.

egy 16000 kötet van, ennek majd harmadrésze képezi a jezsuiták után a városra maradt könyvmennyiséget. Rendkívül gazdagította a gyűjteményt bizonyos *Ricci* báró hagyatéka 1890-ben, mely 5000 kötettel szaporította. A néhai *Gelletich T.* volt fiumei hajóskapitány 1500 kötet tudományos művel ajándékozta meg; *Horsby-Scott* asszony pedig mintegy 500 kötettel. Legutóbb az elhunyt *Bedini* prépost-plébános hagyatéka juttatott nagyobb mennyiségű értékes könyvet birtokába. De a város maga sem fukarkodik a

könyvtár növelésében. Évenként 1000 forintot fordít új könyvek vásárlására, melyek közt immár a magyar irodalom számottevő művei is rendszeresen megvételnek. A könyvtár nevezetesebb művei közé tartozik tizenöt incubulum.

Tengerészeti
hatóság.

Fontosságra nézve második a *m. kir. tengerészeti hatóság szakkönyvtára*, melyet a hatóság szervezése idejében alapítottak. Jelenleg körülbelül 5000 kötetet tartalmaz. E könyvtárt a legutóbbi leltározás alkalmával megejtett osztályozásnál szaktudományok szerint a következő 9 csoportba osztották:

1. csoport	Tengerészet és hajózás	körülbelül	1000	kötettel
2.	„ Mérnöki szaktud.	„	600	„
3.	„ Földrajz	„	1000	„
4.	„ Történelem	„	700	„
5.	„ Természetrájz és természettan	„	400	„
6.	„ Kereskedelem	„	50	„
7.	„ Jogtudomány és politika	„	600	„
8.	„ Nyelv- és szépirodalom	„	700	„
9.	„ Különféle (bölesészet, katonatud., stenografia stb.)	„	60	„

Kormányzóság.

A *kormányzóságnak* is van könyvtára, de ez kisebbszerű, összesen mintegy 1000 kötetből áll, nagyrészt törvények, rendeletek kiadásából, statisztikai kiadványokból, Fiume városára vonatkozó művekből. Ez kizárólag a hivatal céljaira szolgál.

Hadi teng.
akadémia.

A *cs. és kir. haditengerészeti akadémia* könyvtára 3000 kötetből áll s következő szakok szerint van rendezve: nyelvtudomány, idegen nyelvek, matematika és fizika, meteorologia, kémia, oceanografia, zoologia, botanika, mineralogia, geologia és geognosia, anthropologia és orvostan, földrajz, térképek, utleírások, történelem, tengerészeti tudomány, hadtudomány, szépirodalom.

Kir. teng.
akadémia.

A *m. kir. tengerészeti akadémiának* külön tanári- és külön ifjusági könyvtára van. Az utóbbit csak 1896-ban alapították, tehát még fejletlen; de évenként 150 forintot fordítanak rá. Most 99 mű van benne 178 kötettel. A tanári könyvtárban van 708 mű 1069 kötettel.

Főgimnázium.

Gazdagabb az *állami főgimnázium* tanári könyvtára; 3700 kötet és 500 füzet. Ifjusági könyvtára is még új s eddig 900 kötetje van.

Kereskedelmi
iskola.

A *felső kereskedelmi iskola* tanári könyvtára 1263 kötetet tartalmaz, leginkább kereskedelmi, matematikai, természettudományi, jogi, továbbá magyar és német irodalmi műveket.

Iparkamara.

A *kereskedelmi- és iparkamara* könyvtára ez idő szerint, a folyóiratokat nem számítva, 500 kötetten felül áll.

Muzeumok.

A gyűjtemények közül, a tanintézetek rendes szertárait nem számítva, mely utóbbiak közt különösen kiemelendő az állami főgimnázium zoologiai szertára, a tengeri állatok értékes preparátumával, két intézményt kell kiemelnünk, melyek részint a szakemberek, részint a nagyközönség használatára állhatnak. Az egyik a *tengerészeti muzeum* a m. kir. tengerészeti hatóság palotájában, a másik a *városi muzeum* (Museo civico). Az elsőben a tengerészetben használt eszközök rendszeres áttekintését nyeri a szemlélő; a műszerek gyűjteménye mellett a hajómintákat, világító tornyok, kikötő-építés stb. részletes mintáit láthatjuk benne.

A városi muzeum alapját a fentemlített Gelletich T. vetette meg. A város területén talált némi római eredetű vagy középkori tárgyon kívül van gazdag érem-, rovar- és kagylógyűjteménye, ez utóbbi a fiumei származású *Pauer* ellentengernagy adománya.

SZINHÁZ ÉS ZENEMŰVÉSZET FIUMÉBAN.

HAGYOMÁNY SZERINT Fiumében már régen volt színház. A legrégebb, hírebből ismert színház a Szent-Háromság-utczában állott, abban a házban, mely 1840-ben *Miller Antal* tulajdona volt, s melyet később át-helyeztek a falakon kívül levő területre, még pedig abba a házba, melyben később *Dani Spiridion* viaszgyára működött. Ez pedig a Via S. Andream, az

új városi iskolaépület táján állott. De egyebet erről a színházról nem tudunk, ezt is szóhagyomány után.

Az első régi színház, melyről biztos tudomásunk van, abban az épü-

Legrégibb
színház.

Első ismert
színház.

FIUME. — A RÉGI SZINHÁZ ÉS A CORSO 1840-BEN.

letben volt, melyben a Via del Municipion a legújabb időkig a Csillaghoz címzett vendéglőt láttuk. Tulajdonosa 1759-től fogva *Gerliczy József* volt. A színházat tulajdonosától 1784-ben évi 300 forintért kibérelte a város közönsége. A bérösszezen kívül a város a tulajdonosnak még átengedte két páholy szabad használatát. A színház fenntartására 400 forintot fordítottak évenként. Farsangban két városi bált rendeztek a színházépületben; az

egyiket az előkelőség számára, 17 krajczár belépti díjjal, a másikat a népnek 11 $\frac{1}{2}$ kr. belépti díj mellett.

1790-ben Gerliczy kizárólagos jogot kapott arra, hogy tiz esztendőn át színházi előadásokat és bálokat tarthasson, köteles volt azonban évenként ősszel egy drámai társulatot szerződtetni s ugyanesak évenként 50 forintot fizetni a kórház javára. Az első sorbeli páholy ára 40 előadásra 2 $\frac{1}{2}$ arany volt; az opera-évadra 3 $\frac{1}{2}$ arany. 1800-tól fogva drámai előadásokra a jegy ára 10 kr. volt; később 15 kr-ra emelték föl. A színházban 300 nézőre volt hely. A színház 1805-ben szűnt meg. Az épületet Kerliza János és Zaganich Antal vette meg, a kik 1820-ban lahóházzá alakították át.

Adamich
színháza.

1799-ben Adamich András Lajos, a közszeretnek örvendő polgár, később Fiume orsz. képviselője felajánlotta a városnak, hogy saját költségén

FIUME. — A SZÍNHÁZ A FIUMARA FELŐL.

új színházat fog építtetni. A városi tanács 1804. febr. 18-iki jegyzőkönyvében, 73. sz. a. megtaláljuk annak a szerződésnek szövegét, melyet a színház építésére nézve a városi hatóság Adamichsal kötött. Az építést hamar befejezték. Az új színház azon a helyen állott, a hol ma a takarékpénztár palotája van. 1805. október 3-án nyílt meg. Adamich a megnyitás napjától számítva, évenként 50 forintot fizetett a kórház javára a bálok kizárólagos tarthatási jogáért, ezenkívül minden drámai társulat köteles volt egy előadást a kórház javára adni; később pedig minden bál és minden drámai előadás tiszta hasznának 10%-kát kellett a kórház ezéjára adni.

A színház első emeletén a tisztviselők és kereskedők részére kaszinót rendeztek be, mely 1806. október 4-én nyílt meg s 1848-ig állott fenn, a mikor a hajósgazdák kaszinójával egyesült s magja lett a ma is fennálló Casino patriotticonak.

1828-ban a város közönsége felszólította a tulajdonost, hogy adja el

neki a színházat. 73341 forintot ígértek, melyből 45000 forintot a tulajdonos, 28341 forintot a páholytulajdonosok kaptak volna. Mint ugyanis más városokban, Fiumében is egyesek bizonyos összegért örökös páholyt vettek, melyet azután az összes előadásokon szabadon használhattak, csak a csekély belépti díjat kellett megfizetniök. A vétel akkor nem jött létre, ellenben 1834-ben a város kibérelte a színházat évi 2700 forintért. Végre 1845-ben legfelsőbb helyen megengedték a színház megvételét s az most a város tulajdonába ment át. A színház egészen 1883-ig állott fenn, midőn a bécsi nagy színházégés országszerte felhívta a hatóságokat a tűzveszélyes és korhadt színházakra, melyeket vagy teljesen át kellett alakítani, vagy lerombolni. Fiume városa elhatározta, hogy a már roskatag épületet leromboltatja és új színházat építtet. Ez a régihez közel, az Ürményi-téren épült, Fellner és Hellmer terve szerint, miért is sok tekintetben hasonló az ismert színházépítő czég által úgy a székesfővárosban, mint Magyarország több vidéki városában épített színházakhoz. A színház 1885-ben nyílt meg.

Új színház.

Rendes szintársulata nincs Fiumének, hanem egy-egy olasz drámai vagy operai stagione gondoskodik a közönség szórakoztatásáról. A szintársulatokat a város segíeljezi. Nyáron operett-társulatok szoktak játszani a Via S. Andreán levő „Amfiteatro Fenice“ szinkörben. A magyar közönségre nézve érdekesnek tartjuk megemlíteni, hogy a belépésre nézve itt is az az olasz szokás uralkodik, hogy külön kell belépti jegyet váltani s még külön páholyt vagy ülőhelyet venni; mert a beléptij egy maga csak a színházba való belépésre jogosít. Magyar szintársulat egy ízben a néhai Geröfi Andor színigazgató vezetése alatt próbált szerencsét, de az akkor még esekélyebb magyar közönség a különben is gyöngye társulatot nem bírta megmenteni a kudarcztól.

Szini előadások.

A zeneművészetet a fiumei lakosság mindig kedvelte. A hangversenyek rendszerint látogatottak. A zenekedvelők előkelősége a Societá filarmonicodrammatica egyesületben talál teret a magasabb stílú zene művelésére. Nevezetesebb zeneköltő szülöttje egy van Fiumének: Zaytz Nep. János, a kinek „Boissyi boszorkány és „Matrózok a földélzeten“ operettjeit Magyarországon is mindenütt adták még két évtizeddel ezelőtt.

Zaytz atyja a 45. számú, akkor Mayer báró nevét viselő gyalogezred karmestere volt s mint ilyen került 1830-ban Fiuméba, a hol elhagyván a katonai szolgálatot, zenetanító lett s egyidejűleg átvette a városi zenekar vezetését. Fia, a zeneszerző Zaytz János 1834-ben született. Zongorálni és hegedülni atyjától tanult s már zsenge ifju korában nagyszabású hangversenydarabokkal lepte meg a fiumei közönséget a színházban. Tizenhárom éves korában egy operát írt, *Mária Terézia* cízzel, de csak zongorára, mert a hangszereléshez még nem értett. Atyja, a ki ügyvédet akart belőle nevelni, szigorúan megtiltotta neki a komponálást, de hasztalan. Végre tanítói is közbeléptek s kérték az apját, hogy ne vessen gátat a fiu természeti hajlamának és kétségtelen tehetségének, s küldje el egy kiváló zeneiskolába. Így került Zaytz János tizenöt éves korában Milanóba, s ott 1854-ig volt a konzervatorium növendéke. 1855-ben Rossi igazgató opera-pályázatán a *La Tirolese* dalművével megnyerte az első díjat. A konzervatorium elvégzése után a Scala-színház hangversenymesterének segéde lón, azzal a kötelezettséggel, hogy még abban az évben operát ír a Scala számára; de ugyanabban az évben szülei elhalván, családi ügyeinek rendezése végett visszatért Fiuméba, s a rábeszélésnek engedve, ott maradt, elfogadván, a városi zenekar igazgatói s a zeneiskola egyik tanári állását. 1858-ban megnősült. Nemsokára azonban működése teréről kicsinynek találván Fiumét, Bécsbe költözött, a hol sokáig viszontagságos életet élt. Fordulatot hozott sorsába a Karl-színházban 1863. december 15-én nagy sikerrel előadott *Matrózok a földélzeten* operettje, melyet gyorsan követtek: *Viczli-Puczli*, *A nápolyi lazzarone*, *Egy éj Kairóban*, *Az atvajáró*, *Mekkába*, *A boissyi boszor-*

kány stb. operettjei. 1870-ben Zágrábba hívták meg, a hol a zenekonzervatórium énektanára s a horvát nemzeti színház zeneigazgatója lón. Ő honosította meg e színházban az operát s maga is több nagy operát irt, köztük *Zrinyit*. Zágrábban ünnepelték zeneszerzői jubileumát is. A dalműveken kívül számos dalt, hangversenyművet, misét irt; zeneszerzeményeinek száma több százra rúg. Legutóbb éneke és zenekarra irt egy *Stabat mater*, egy allegorikus operát *Az első bűn* czímmel, *Armida* czímű négy felvonásos operát s *Nyáréji álm a Quarneron* czímű symphoniát.

Zaytznak egyik huga jeles énekesnő; mint *Albina Contarini* Olaszországban általában ismert művészi névre tett szert.

CZIMER A CARMINATI-HÁZON.

A KÉPZŐMŰVÉSZET FIUMÉBAN.

FIUME városban és területén levő műkincsekről s szépművészeti dolgokról nem sokat mondhatunk.

Az építészet terén a régi időkben csekély maradványokat találunk. Felemlítendő az ó-városban a római korból eredő „római kapu” (Arco romano), melynek boltíve megmaradt egy szűk utca (Via del Arco Romano) két háza között. Állítólag a római császárok idejében készült Arco triumphale lett volna, valószínűbb azonban, hogy a régi római telep alsó kapuja volt.

Továbbá a „római fal” maradványai, melyek a Castellumtól húzódnak a hegytető felé s melyeknek maradványai messze Krajnába is követhetők.

Ez inkább történelmi értékkel bír.

A középkori maradványok közül felemlíthető a régi Castellum (várkastély), mely bizonyára a római Castrum helyén épült s most a kir. ügyészség s fogház helyiségeit foglalja magában. A fellegrvár szűk udvara, majdnem a tenger színéig leérő mély kutjával s a falakba illesztett, kőből faragott ezimerekkel, jól megőrzött középkori jellegével érdemlik meg érdeklődésünket. A régi város éjszaki sarkán, szemben az új kormányzói palotával, áll még egy másik egyszerű négyszögű torony, mely a középkorra emlékeztet.

A város templomai közül többen a XIII—XIV. században épültek, de a múlt században annyira restauráltak s átalakították, hogy eredeti építési formájuk alig ismerhető fel a barokk — jezsuita — stílus díszítések alatt.

Megemlítendő az Ágoston-rendűek zárdája és a mellette levő Szt. Jeromos (Girolamo) templom; utóbbi 1315-ben épült, később javították s 1766-ban nagyobbították. E mellett a Capella dell’Immacolata Concezzione, több érdekes sírkővel a XV—XVII. századból. A zárda 1788-ban II. József császár alatt feloszlatván, a zárda épületét most városházul használják.

A Szt. Vid és Modeszt templomot 1638-ban kezdték építeni a jezsuiták. Az épületet 1742-ben fejezték be. Hatalmas kerek épület, faragott kőből, előtte oszlopcsarnokkal.

Építészet

Templomok.

S. Maria dell'Assunta plébánia-templom (a dóm) már a XIV. században fennállott. Jelenleg teljesen barokk-modorban van átalakítva és díszítve.

A közelben levő Sz.-Rókus templom, mely jelenleg a benezés apácák zárdájához tartozik, a XVI. századból származik, de ezt is átalakították a XVIII. században. Homlokzata eszesives modorban van tartva.

Az ó-városban levő magánházak közt nincs megemlítésre méltó.

Szobrászat.

A *szobrászat* terén nagyon szegény Fiume. Felemlíthető a S. Vito-templomban levő feszület, Krisztus természetes nagyságban, fából faragva; meglehetősen jó munka a XIII. századból.

Érdekes a legujabb ideig a városháza előtt állott zászlótartó kőoszlop, mely a XV. századból származik. S. Vio és Modeszt képei vannak rajta kifaragva. Primitív, de érdekes alakok. Az oszlop egyik oldala egyenesre van faragva. Ezen állott volna Szt. Márk oroszlánja. Legalább 1509-ben, midőn a velenceiek a várost elfoglalták, azt jelentették Velenczébe, hogy a fiumeiek a régebben Velenceze által felállított oszlopról a város czimerét levették. Ezt látván a velencei katonák, úgy felbőszültek, hogy a várost feldúlták.

Festőművészet.

A *festőművészet* is csak kevés említésre méltó tárggyal szolgál a magyar kikötővárosban. De néhány fiumei eredetű festőművész nevét érdemes feljegyeznünk. A legjelentékenyebb köztük *Simonetti János*. Született Fiumében 1817. decz. 22-én.

Festők.

Tanulmányait a velencei szépművészeti akadémiában végezte. Azután részben Fiumében, részben Velenczében élt, mely utóbbi városban később állandóan letelepedett. Festett oltárképeket, arczképeket s tanulmányokat. Leginkább régi képek másolásával s restaurálásával foglalkozott és különösen mint szakértő s régi képek bírálója igen jó hírnévre tett szert. Meghalt Velenczében 1880. nov. 7-én.

Fiume városának hagyta Tizian Assuntájának másolatát, melyet a S. Vito templom egyik oltarán helyeztek el. A plébánia-templom részére 3 oltárképet festett, köztük Mária menybemenetelét, mely a főoltáron van. Magánosok birtokában is több képe van.

Colombo Ferencz szül. Fiumében 1819-ben. Hét évig a velencei akadémiában tanult s elnyerte az uralkodó által első ízben kiírt római 3 éves ösztöndíjat. Mielőtt Rómába ment, hazajött Fiuméba, hol beteg lett s 1843-ban meghalt.

Munkái többnyire Fiumében és Triesztben vannak magánkézen.

Angelovich Albert szül. 1822-ben Fiumében. A velencei akadémián tanult s 1849-ben Fiumében kolerában elhalt.

Néhány munkája Fiumében található magánbirtokban.

A városház nagytermében találjuk az összes eddigi fiumei kormányzók arczképét; kívülök pedig még több érdemes férfi arczképét. Ezek közt van *Barabás*-tól Deák Ferencz, *Székely* Bertalan-tól Andrassy Gyula gróf, *Vastagh* György-től Zichy József gróf, *Benczur*-tól Szápáry Géza gróf. A nagy teremben van *Dudits Andor*-nak a millennium alkalmából festett képe: „Mária Terézia királynő adománylevelének 1779-ben történt ünnepélyes átnyújtása, melylyel Fiume szabad várost és kikötőt, mint külön, esatolt országrészt, Magyarországhoz kapcsolja.”

A városi muzeumban több magyar festő műve függ. Így Stetka „Tres faciunt collegium“ czimű képe, továbbá Tahy, Litzenmeyer stb. kisebb munkái. Magánképtáraik vannak Ciotta volt polgármesternek, régi jó olasz

mesterek, Whiteheadnek régi s modern képek, Gorup, Luppis birtokosoknak modern mesterektől eredő képei.

Megemlítjük még a tájképfestők közül azokat, a kik huzamosabb ideig Fiumében laktak és Fiumét vagy a Quarnero egyes részeit festették: *Kircher*, *Paur* Gézát, *Györök* Leot, gr. *Wickenburg* Istvánt. Paur Géza mint illusztráló jó névnek örvend; Györök és gr. Wickenburg a budapesti képzőművészeti társulat kiállításain többször szerepeltek tengerparti tárgyú tájképekkel; Kircher a magyar székes-főváros megbízásából a „Budapest” hadihajót festette legujabban.

CZIMER A BARTOLI-HÁZON. (VIA MARSECCHIA.)

FIUME TÁRSADALMA.

RÉGI Fiume lakossága legnagyobbbrészt kereskedőkből és tengerészekből állott. A kereskedő egész nap el van foglalva, az élelmi czikeket készpénzen vásárolja; a vendéglátást tehát magyar értelemben nem ismeri. A tengerész mai napság is két-három hónapig, régibb időkben pedig, a vitorláshajók korszakában, félesztendeig, sőt gyakran egy-két évig volt kénytelen távol maradni esaládjától. Nagyon természetes, hogy ily körülmények közt Fiumében

is kifejlődött az a — Közép- és Dél-Olaszországban is általános — szokás, hogy minden esalád lehetőleg elzárkózik a külvilág elől.

Ez az *elzárkozottság* annyira meggyökeresedett, hogy még lányos házakba sem tartják illőnek a fiatal emberek bejárását, sőt még az is nagyon illetlen dolog volna, ha valamely asszony vagy leány a szoros értelemben vett esaládhoz nem tartozó férfi kíséretében menne végig az utczán. Idegen fiatalember csak attól a naptól fogva járhat a leányos esaládhoz, midőn hivatalosan a leány vőlegényének tekinthetik vagy arra biztos kilátásuk van. A fiatalok tehát csak a nyilvános mulatságokon, sokadalmakon találkozhatnak. A nyugotról a magyar fővárosba átszármazott, sőt már a vidéki városokban is meghonosult „jour“ itt a legújabb időkig ismeretlen volt, és csak most kezd az előkelőségek közt hódítani.

Mulatságok.

A fiumeiek társadalmi élete tehát csak a nyilvános összejövetelekben jelentkezik. *Színházba, hangversenyre, táncmulatságra, kirándulásra* a fiumei mindig szeretett járni s ott a közös ismerősökkel találkozni; újabban pedig a *klubélet* is élénken fejlődött.

A társaság fogalma a törzsökös fiumeieknél, mint kereskedő és tengerész népnél plutokratikus irányban fejlődött ki. Hogy ki tartozhatik az ugynevezett „jó társasághoz“, azt az illetőnek vagyoni állapota szabta meg. „*Chi non gha palco al teatro e tomba al cimitero, non xè šior*“ (A kinek nincs páholya a színházban és kriptája a temetőben, az nem úr): ez volt s mai napig is ez a józan gondolkozású fiumei nép szemében a „társaság“-hoz való tartozás kritériuma.

A ki a fiumeiekkal jobban megismerkedik, azt rendkívül kellemesen lepi meg az az *őszinte kedvesség*, mely itt a társadalmi érintkezést jellemzi. A fiumei nép természeténél fogva *egyszerű, őszinte és szíves*; a vérébe ment át a velenceiekkal való érintkezésből a *kedvesség*, az olasz kultúrájánál fogva az *udvariasság*.

A ki huzamos ideig élt Fiumébau s lakóival szorosabb ismeretségre lépett az erről alaposau meggyőződhetik. Az idegen azonban mindebből csak szertartásos udvariasságot fog a fiumei szalonokban tapasztalni. De ez természetes. Minden kikötőváros kénytelen-kelletlen *ceremóniássá* válik a nagy idegen-forgalom miatt.

Szalon.

Újabbban azonban idegen áramlatok kezdenek befolyjni Fiume társadalmi életére, melyek külön-külön alakítanak ugyan kisebb középpontokat, de ezekben a jövő társadalmi egybeolvadás, az egységes társadalom kialakulásának kezdeteit láthatjuk, mert mindegyik igyekezik különállása mellett érintkezési pontokat keresni a törzsökös fiumei társasággal. Újabb elemek, magyarajkúak, németek, francziák, angolok és olaszországi olaszok, arisztokrácia, nemesség, gentry mind hazai viszonyaiknak megfelelő társadalmi életet szeretnének új otthonukban látni; de kénytelenek a fiumei viszonyokkal számot vetni s társadalmi életüket a szerint bereendezni.

Idegen szokások

A magyarajkúak, kik miut állami- és magántisztviselők, vagy részben mint kereskedők, a legnagyobb és legtekintélyesebb kontingensét képezik a Fiuméba telepedett új elemeknek, nagyrészt belevegyülnek a törzslakosság társadalmi életébe; sokan tagjai a *Casino patriotticonak* vagy a *Società Filarmonico drammaticának*, Fiume e két legtekintélyesebb egyesületének; mások ellenben a esaládok tömörülésében, a kölcsönös vendéglátásban keresik a társadalmi élet kellemeit. Ezek ezentrális pontjai: *A fiumei tisztviselők egyesülete* (mely azouban még a kezdet nehézségeivel küzd), továbbá *a fiumei magyar daloskör* s *a fiumei Lloyd*.

Magyarok.

OSSOINACK LAJOS.

Németek.

A németek (birodalmiak és osztrákok) a *Naturwissenschaftlicher Club* körül tömörülnek. Itt hetenkint, egyszer, rendszerint pénteken este, tudományos vagy irodalmi témáról szép előadásokat hallhatni. Nagyrésztük ezenkívül a kedélyes szórakozásról sem feledkeznek meg. Hetenkint egyszer, valamely sörház vagy vendéglő külön termében, nyáron pedig künn a szabadban valamely szép helyen gyűlnek össze, még pedig az asszonyok és leányok kíséretében. Kuglizás, hangverseny, tánc vagy kedélyes társalgás fűszerezik az együttléteket. Egyébként nagyrésztük a *Patriotticonak* vagy a *Filodrammaticának* is tagja.

A *nemzetközi* társaság, a francia vagy angol származású előkelő fiumei gyárosok, vállalkozók az idegen államok konzulai s a fiumei társadalom több előkelősége, magasabb katonai és állami tisztviselők stb. jourokon, tennispályán, fényes házi estélyeken találkoznak; e társaságban pedig már szó sines az elzárkózottságról. E társaság köré csoportosúlnak újabbban mindazok, kik vagyoni állás, születés vagy magas rang folytán az előkelőségre tartanak igényt. Egyszersmind ez az aránylag kis körre terjedő társaság az, mely tekintélyével s utánzatot keltő szokásaival újabbban leginkább hat arra, hogy a régi puritán erkölcsű fiumei társadalom átalakuljon. Ennek köszönhető a jourok terjedése is a vagyonos fiumeiek között.

Nemzetközi társaság.

Az összes társadalmi körök felett magasan áll s a különböző társadalmi árnyalatok középpontjául szolgál a kormányzó palotája. A „gróf” és a „grófné” termeiben, fényes estélyein és ebédein találkozik évenként kétszer-háromszor, gyakran többször is egész Fiume.

Kormányzó.

arisztokrácia stb., a mi a sokfelé húzó fiumei társadalmat időnként szerencsés kézzel egységes mederbe tereli s egymáshoz mind közelebb hozza.

Fiume mai társadalmi mozgalmainak élén a közelmúlt napokban *Batthyány* Lajos gróf a legutóbbi kormányzó és neje *Andrássy* Ilona grófnő első voltak minden nemescélű törekvés gyámolításában, jelen voltak mindenütt, a hol a társadalmi érdek megkivánta, s éppen azért Fiume társadalma nagy veszteséget szenvedett távozásukkal.

A polgárság körében *Ciotta* neve s főleg *Ossoinack* Lajos, *Gelletich* Miklós *Dall'Asta* és *Simonich* Antal tevékenysége az, a mi a társadalmi mozgalmak fényes sikerét biztosítja. A fiumeieknek tömeges kirándulása Magyarországra megismerése végett ismételtén Budapestre és Debreczenbe, nagyrészt *Gelletich* Miklós és *Dall'Asta* lelkes agitációjának eredménye.

Ossoinack társadalmi tevékenységénél azonban, melylyel Fiumének minden közhasznú dolgában részt vesz, nevezetesebb az az érdem, melyet a magyar tengeri kereskedelem felvirágoztatása körül szerzett. Az ő érdeme első sorban (mint a tengerészetet ismertető fejezetben megírjuk) a *független*

magyar tengeri hajózás megteremtése, azután a *magyar liszt* tengerentúli szállítása és a *dongakereskedés* Fiuméba terelése.

DALL'ASTA SZANISZLÓ.

Ossoinack fiumei születésű. Nagyatya a század elején hajótulajdonos volt s Dalmáciával és Olaszországgal üzte a cserekereskedést. Egyik hajóját Lisszánál a francziák, a másikat 1811-ben az angolok a Fiumara-csatornában elégették.

Ossoinack Lajos elvégezvén tanulmányait a laibachi és gráci kereskedelmi akadémián, a tengerészeti kereskedelemre szánta magát s e szakmában Triesztben, Odesszában, Hamburgban, Londonban és New-Yorkban művelte ki magát. 1874-ben tért vissza hazájába s megalapította ma is virágzó czégét. Ő kezdeményezte az angol hajóknak Fiumében való kikötését; ő dolgozta ki *Catinellivel* és *Smoquinával* a Fiumera vonatkozó magyar állami programmalapvonalait, melyet a magyar kormány azután megvalósított. Ő emelt először

szót a fiumei kereskedelmi és ipar-kamarában az osztrák *Lloyd* szerződésének felbontása mellett, a mit később *Baross* meg is tett. Az ő kezdeményezésének köszönhetik megteremtésüket az „*Adria*“ az „*Oriente*“ gőzhajózási társulatok, a rizshántoló gyár, melynek válságos időszakában élére is állott s azt mai virágzó magaslatára emelte, valamint része volt a kőolajfinomító-gyár létrehozatalában is. Ő állította az első kikötői tárházat s az ő iniciatívájára érintik az angol „*Cunard*“ társaság és a *Baily & Leatham* társaság hajói a fiumei kikötőt.

A nőegylet s az ezzel egybekötött jótékonycélú társadalmi akezió élén *Leard* Józsefné áll, kit e téren az előkelő urinők kiváló társasága, különösen pedig *Herczegh* Teréz testvér (*Herczegh* Mihály, budapesti egyetemi tanár testvérhuga), a *Mária-árvalház* fejedelemasszonya gyámolít.

A társas élet mozgalmait Fiumében a következő egyesületek irányítják:

I. TÁRSADALMI EGYESÜLETEK.

A *fiumei tisztriscsök egyesülete*.

Protektor: *Batthyány* Lajos gróf, v. kormányzó. *Tiszteletbeli elnök*: *Abele* Rezső br., min. tanácsos. *Elnök*: dr. *Feichtinger* Elek kir. tanácsos, pénzügyigazgató. *Alelnökök*: gr. *Wickenburg* István min. titkár, dr. *Gelletich* Miklós közjegyző, h. polgármester és *Tóth* Géza, az „*Adria*“ könyvelő osztályának vezetője. *Titkárok*: *Szabó* Samu és *Farkas* Kálmán.

Casino Patriottico. (A földiek, helybeliek kaszinója.)

Elnök: ifj. *Minaek* János. *Alelnök:* *Descovich* Károly. *Titkár:* *Ferfoglja* Ferencz. *Igazgató tagok:* gróf *Domini* Lénárd, *Struppi* Győző, *Thierry* Henrik lovag.

Società filarmonico-drammatica. (A zene- és színműkedvelők egyesülete.)

Alelnök: dr. *Benzan* János *Titkár:* dr. *Zotti* János *Karmester:* *Cimadori* Róbert.

Fiumei magyar daloskör.

Az *elnöki* szék betöltetlen. *Alelnök:* *Donáth* Imre. *Titkár:* *Killyéni* Endre. *Karmester:* *Cimadori* Róbert.

Società degli Artieri. (Iparosok egyesülete.)

Elnök: *Chiuzzelin* Antal. *Alelnök:* *Ellenz* Antal. *Titkár:* *Zustovich* Justinian.

Fiumei Lloyd.

Elnök: *Steinacker* Arthur. *Alelnökök:* *Maderspach* Sándor. *Titkár:* *Szegfy* László.

Čitaonica. (Horvát kaszinó.)

A *Čitaonica* elnöki és alelnöki állása a legutóbbi ideig betöltetlen volt, még pedig a következő okokból: Ő Felségének a királynak legutóbbi, 1891-iki látogatása alkalmával a *Čitaonica* elnöksége, vagyis a fiumei horvátok nem járulhattak a király színe elé, mert a kormányzónál mint testület sohasem tisztelegtek, s így a *Čitaonica* bemutatását nem lehetett fölvenni a programba. Midőn tehát a következő évben *Batthyány* Lajos gróf lett Fiume kormányzója, a *Čitaonica* vezérférfiai, a horvátországi békés hangulatnak megfelelőleg, azt óhajtották, hogy az ujonnan választandó elnökség ne mulassza el a tisztelgést a magyar kormány fiumei képviselőjénél. A legnagyobb-részt ifjakkból álló túlzó ellenzék azonban nem akarta az udvariasság és formáság eme követelményét jogosultnak elismerni. Így történt, hogy oly tekintélyes polgárok, mint *Gorup* József, *Barač* Milutin, a petróleumgyár igazgatója, vagy dr. *Kišeljak* János, kik a fiumei társadalom mozgalmáiban is részt vesznek, s mint magánszemélyek a kormányzónál is rendszerint családostul hivatalosak, a *Čitaonica* elnökségének elvállalását visszautasították. Az 1897. év elején sikerült a *Čitaonica*nak a kívánt egyetértést elérni. A túlzók kiváltak s a magyarbarát horvátok megválasztották elnöknek dr. *Kišeljak* Jánost s az elnökség látogatást tett br. *Abele* Rezső kormányzóhelyettesnél.

Associazione dei Vigili volontari. (Önkéntes tűzoltók egyesülete.)

Parancsnok: dr. *Zotti* János.

SIMONICH ANTAL.

II. SPORTEGYESÜLETEK.

Sportegyesületek.

Circolo fumano dei cacciatori. (Fiumei vadászok köre.)

Elnök: dr. *Givovich* Máté. *Alelnökök:* lov. *Thierry* Henrik, gróf. *Becker* Frigyes *Igazgató-titkár:* *Mozog* István.

Club alpino fumano. (Fiumei alpesi klub).

Elnök: *Dall'Asta* Szaniszló *Alelnök:* *Gerbaz* Lajos. *Titkár:* *Battara* Antal.

Club dei Canottieri fiumani. (Fiumei esónakosok klubja.)

Elnök: *Sirola* János. *Titkár:* *Peltzer* József.

Club di equitazione. (Lovas klub).

Felügyelő-bizottság: *Egan* Lajos, *Frankfurter* Albert, *Pancera* István, dr. *Seemann* Antal dr. *Vio* Ferencz

Nautico Sport Club Quarnero. („Quarnero” evezősök klubja.)

Elnök: *Fővezős:* *Klinz* Hubert.

Sezione autonoma fiumana della Società turistica ungherese. (A magyar turista egyesület fiumei autonóm osztálya.)

Alelnök: *Dobrovich* Lajos. *Titkár:* *Thian* Antal.

Società dei Carpazi ungarici. (A magyar Kárpát-egyesület fiumei osztálya.)

Képviseelője: *Schlemmer* Károly.

Società fiumana di ginnastica. (Fiumei torna-egyesület.)

Elnök: dr. *Dall'Asta* Szaniszló. *Alelnök:* *Donáth* Imre. *Tornamester:* *Mozog* István.
Veloce Club fiumano. (Fiumei kerékpáros klub.)
Elnök: *Prodam* János gyógyszerész *Titkár:* *Tomasi* Ruggero.

Közművelődési
 egyesületek.

III. KÖZMŰVELŐDÉSI EGYESÜLETEK.

Circolo di lettura francese. (Francia olvasókör.)
Protector: Gr. *Batthyány* Lajos *Tiszteletbeli elnök* *Sauvaire* Ágost volt fiumei, jelenleg odesszai francia konzul. *Alapító-elnök:* *Schlemmer* Károly. *Alelnök:* *Brelich* Ferencz.
Circolo letterario. (Olasz irodalmi kör.)
Elnök: dr. *Bellen* András *Titkár:* *Cappellari* János.
Congregazione italiana della Beata Vergine dei sette dolori. (A hétfájdalmas Szent Szűz tiszteletére alakult olasz egyesület.) Alapított 1631-ben, az elhunytak emlékezetének ünneplésére.
Lelki alya és prédikátor: *Nolar* Lajos. *Gazda:* *Serdog* József. *Titkár:* *Giurandich* Ferencz.
Naturwissenschaftlicher Club. (Természettudományi kör.)
Elnök: dr. *Salcher* Péter *Titkár:* *Wanka* József.
Tanító egyesület.
Elnök: *Donáth* Imre. *Alelnök:* *Kavulják* György. *Titkár:* *Killyéni* András.

Jóteköny
 egyesületek.

IV. JÓTÉKONY EGYESÜLETEK.

A Mária-Dorottya-egyesület fiumei szakosztálya.
Elnök: *Gross* Leopoldine igazgató.
Asilo di carità per l'infanzia. (Gyermekmenedékhely.)
Elnök: gr. *Domini* Vincze *Titkár:* *Greff* András.
Associazione di beneficenza „Maria“. („Mária“ jóteköny nőegylet.)
Protector és elnök: *Szápáry* Mária grófné. *Tiszteletbeli elnök:* *Scarpa* Mária. *Alelnökök:*
Leardné Ilona és br. *Lettisné* Klementina *Titkár:* *Angelovich* Mária.
Associazione italiana di beneficenza. ([Olaszországi] Olaszok jóteköny egyesülete.)
Elnök: *Roselli* Lajos. *Alelnök:* *Grilli* János. *Titkár:* *Coletti* Ignác.
Cassa distrettuale per ammalati. (Kerületi betegsegélyző-pénztár).
Elnök: *Whithead* John lov. *Alelnök:* *Meynier* Károly. *Titkár:* *Rečka* Péter.
Chevra Kadisa. (Izraelita szent [temetkező] egylet.)
Elnök: *Hartmann* József, az „Adria“ prokuristája. — *Alelnök:* *Kemény* Dezső.
Titkár: *Gerlóczy* Adolf.
Società dei Veterani militari. (Veterán egyesület.)
Patronus: *Ő Felsége a király.* *Alelnök:* *Polonio-Balbi* Michelangelo lovag.
Società di mutuo soccorso cooperatrice degli addetti al commercio. (Kereskedői alkalmazottak kölcsönös segélyegyesülete.)
Elnök: *Prhaska* Ferencz. *Alelnök:* — *Titkár:* *Poldrugo* Vincze.
Società di mutuo soccorso per gli scolari poveri della r. ung. scuola elementare e cittadina maschile di Stato. (Az áll. el. és polgári fiúiskola szegény tanulóit segélyező egyesület.)
 Az iskola tanítói kara kezeli.
Società Operaia fiumana. (Fiumei munkások egylete.)
Elnök: *Simonich* Antal. *Alelnök:* *Cravagna* Antal. *Titkár:* *Brelich* Lajos.
Società per la costruzione di case operaie. (Munkásház-építő egyesület.)
Elnök: *Ciotta* János. *Alelnök:* *Simonich* Antal.

A TÖRVÉNYKEZÉS FIUMÉBAN.

z 1868. évi XXX. törvényezikben, mely Magyarország és Horvátország közt létre jött egyezményről szól, ki van mondva, hogy Fiume város és területe, a magyar koronához esatolt külön testet (separatum sacrae regni coronae adnexum corpus) képez.

Minthogy 1848-tól 1867-ig Fiume város és területe közvetlenül Horvátországhoz tartozott, úgy a város, mint az egész úgynevezett Fiume vármegye részére, Fiumében egy kir. törvényszék létezett. Mintán Fiume a magyar kormányzat alá helyeztetett, a magyar képviselőháznak 1870. márczius 15. és a horvát-szlavon országgyűlésnek ugyanazon évi június 20-ik napján hozott határozata alapján felállították a fiumei kir. törvényszéket s hatóságának ideiglenes szabályozása tárgyában az 1871. szeptember 14-én 3870. I. M. E. sz. a. kelt miniszterelnöki, igazságügyminiszteri és horvát-szlavon-dalmát báni rendelet intézkedett, mely szerint Fiumében egy magy. kir. törvényszék (Tribunale) állítatik fel s az egyes (járás) bíróságnál (Pretura) pedig a teendőket ezen törvényszék elnöke által kirendelendő egyik törvényszéki bíró végzi. A városi hatóságnak árvaügyekben való, valamint az 1860. május 26-án kelt birodalmi miniszteri rendelet alapján alkotott községi bíróságnak jelen hatásköre érintetlenül marad.

A fiumei kir. törvényszék hatósága alá tartoznak e rendelet szerint:

a) Fiume sz. kir. város és kerület, Buccari kerület és Fiume megye tengerpartja, tengerjogi ügyekben.

b) Fiume város és kerülete minden büntető, valamint polgári peres és peren kívüli ügyben.

A városi telekkönyvi hivatal szintén a kir. törvényszéknek rendeltetik alá.

Másodfokban a bírói és fegyelmi hatóságot a budapesti kir. ítélő tábla, harmadfokban a magy. kir. Curia gyakorolja.

A fiumei kir. törvényszék hatósága alá eső ügyekre a fennálló törvények, szokások és rendeletek továbbra is érvényben maradnak.

A fiumei kir. bíróság hivatalos nyelve: az olasz.

Ez a rendelet 1871. évi november hó 1. napján lépett hatályba.

Az említett rendelet alapján érvényben maradtak mind azok a törvények, melyeket a Bach-kormány alatt léptettek életbe.

Megjegyzendő azonban, hogy a tengerjogi ügyekre nézve még mindig a Code Napoleonnak illető része áll fenn, melyet Napoleon maga léptetett életbe akkor, midőn Fiume városát és Horvátországot Károlyvárosig elfoglalta s az általa alakított illir királyságba kebelezte.

Nem érdektelen megjegyezni azt sem, hogy telekkönyvi ügyekben

Törvényszék
felállítása.

Érvényes tör-
vények Fiumé-
ban.

Törvényszék
első elnöke és
bírái.

DR. CELLIGOI BÓDOG.

még mindig az 1843-iki magyar kormányzósági rendelet, a „Regulamentum in merito manipulationis librorum fundualium, inscriptionum et intabulationum pro libero Districtu Fluminensi Altissimo Loco Rati-habitum, Ope B. C. Intimati Exelsi Consilii R. Locumt. Hungarici D. D. 27 Decembris 1843 No. 46429 Dimissum“ érvényes. Ellenben 1871 óta már több magyar törvényt léptettek életbe Fiumében, mint pl. a magyar büntető törvényt, a esődtörvényt, a közjegyzői törvényt, a vallásszabadságról, izraeliták recepciójáról, az állami anyakönyvvezetésről szóló és a házassági törvényt.

A fumei magyar kir. törvényszék az 1871. év november 1-ső napjától működik. Ekkor vette át az addig működött horvát kir. törvényszéktől az ott folyamatban levő és az új törvényszék hatáskörébe utalt ügyeket. A fentemlített rendelet szerkesztésében, a törvényszék működésének megindításában és a kezdet nehézségeinek le-

győzésében dr. *Celligoi* Bódognak, a fiumei kir. törvényszék első elnökének kétségen kívül a legnagyobb elismerésre méltó érdeme volt.

Dr. *Celligoi* Bódog született Fiumében 1831. november 18-án, jogtudományi tanulmányait Bécsben és Insbruckban végezte. 1855. június 2-án a fiumei cs. kir. törvényszéknél lett joggyakornok, 1858-ban és 1859 végén rendes adjunktussá nevezetett ki. 1862. év szeptember 14-én a zágrábi kir. báni táblához segédtitkárnak, 1867. márczius 30-án a fiumei kir. törvényszékhez ülnöknek, 1870. augusztus 3-án ugyanoda kir. ügyésznek nevezték ki. 1871-ben őt szemelték ki a fiumei magyar kir. törvényszék elnökének, melyet kiváló jogászai képességgel halála napjáig, vagyis 1892. december 12-ikig vezetett.

Az első törvényszéknek az elnökön kívül négy bírása volt, névszerint Bolmarcich János, Mattiassi József, Marceglia Antal és Carvin Domokos. Ügyész: dr. Kuscher Nándor. A személyzet ezenkívül még következő volt: Colombis György és Brelich Ferencz jegyzők, Goglia Antal igazgató, három irnok, egy telekkönyvvezető és egy segédtelkkönyvvezető.

A másodfokú bírósághoz vagyis a budapesti kir. ítélő táblához felváltva a m. kir. igazságügyi miniszter és a horvát-szlavou-dalmát bán javaslata alapján neveznek ki két bírót; 1871-ben Battaglierini és id. rajkai Keömley Pál voltak az elsők. Battaglierini után Marceglia Antal és id. rajkai Keömley Pál után Lovag Thierry Alajos következtek.

A magy. kir. Kuriához szintén az előbb említett mód szerint neveznek ki két bírót. Ezek voltak: Zuvic József és Suhay Imre; Zuvic után id. Keömley Pál, Suhay után Marceglia Antal.

LOVAG THIERRY ALAJOS.

A fumei kir. törvényszék személyzete jelenleg a következőkből áll:

Törvényszék
mai személy-
zete.

Elnök: lovag *Thierry* Alajos. Született Fiumében 1845. május 26-án. Jogtudományi tanulmányait Zágrábban végezte 1867-ben. 1867. július 25-én a zágrábi kir. törvényszéknél mint joggyakornok kezdte pályáját, 1867. szeptember 20-án figyelővé, 1869. július 29-én a horvát-szlavon-dalmát kormány igazságügyi osztályánál fogalmazóvá, 1871. október 25-én Delnicén (Fiume vármegye) szolgabíróvá, 1875. május 17-én Nasiczán (Szlavonia) kir. járásbíróvá, 1881. április 27-én zágrábi kir. törvényszéki bírónak, 1883. május 23-án Budapesten kir. ítélő táblai bírónak s a fumei ügyek előadójává neveztetett ki, 1892. december 23-án pedig kuriai bírói czímmel és jelleggel a fumei kir. törvényszék elnökévé nevezték ki.

Az elnökön kívül még öt bíró működik, nevezetesen: dr. *Zarevics* Antal kir. ítélő táblai bírói czímmel és jeleggel felruházott törvényszéki bíró, *Lucich* Kelemen, *Pančera* István, ifj. rajkai *Köömley* Pál és *Nachtigall* Czirill; továbbá egy albíró: dr. *Stoivesandt* Győző; egy jegyző: dr. *Prodan* Arthur; két aljegyző: *Derecsin* Ferencz és *Burgstaller* Aurél; két joggyakornok: *Segota* Antal és *Abay* János; egy igazgató: *Manasteriotti* János; két irodatiszt: *Mattensics* Ede és *Sepič* József; három írnok: *Bartolli* István, *Du Bois* Adolf és *Borcics* György; egy telekkönyvvezető: *Maxer* József és egy segédtelekkönyvvezető: *Rovis* Mátyás.

A fumei kir. törvényszéknél és a kir. járásbírósnál 1871 óta következő volt az ügyforgalom:

Ügyforgalom.

É v	P o l g á r i		B ü n t e t ő	
	a fumei kir. törvényszéknél	a fumei kir. járásbírósnál	a fumei kir. törvényszéknél	a fumei kir. járásbírósnál
1871	1059	658	289	184
1872	4149	3412	1111	925
1873	5000	3810	1097	890
1874	5257	3896	1090	876
1875	6046	4097	1135	853
1876	6243	5070	1058	898
1877	5944	4565	1157	1123
1878	5854	4820	1135	1279
1879	5345	5766	1107	1163
1880	5675	5847	1396	1133
1881	5970	5068	1686	885
1882	4898	4676	1636	1042
1883	5016	5154	1542	1001
1884	5717	5188	1445	851
1885	5563	5150	1528	854
1886	6365	4768	1211	704
1887	7464	5830	1394	665
1888	9011	7467	1744	832
1889	8441	7637	1739	980
1890	8333	7754	1791	1061
1891	9255	9180	1984	1275
1892	10278	10271	1873	1340
1893	11268	9785	2586	1941
1894	11880	10077	2284	2051
1895	12232	11265	2495	2072

A fiumei törvényszék ügyforgalma tehát, mint látjuk, huszonnégy év alatt a város és főleg a kikötői forgalom nagy arányú gyarapodásának megfelelően rendkívüli mértékben emelkedett. A polgári ügyek, melyekhez a tengerészeti és kereskedelmi ügyek is számíttatnak, 1872 óta 200°/_o szaporodást mutatnak föl. A járásbiróság polgári ügyei még nagyobb arányban szaporodtak, még pedig körülbelül 230°/_o-kal. A büntető ügyek, sajnos, szintén nagy, jóllehet kisebb arányú szaporodásról tanuskodnak. A törvényszéknél a büntető ügyek szaporulata 125°/_o, a járásbiróságnál 124°/_o.

FIUME EGÉSZSÉGÜGYE.

FIUMÉBEN is, épp úgy mint az egész anyaországban, voltaképen csak az utolsó években kezdtek nagyobb gondot fordítani az egészségügyre. Pedig Fiume földrajzi fekvésénél és klimatikus viszonyainál fogva a legegészségesebb vidéki város lehetne az összes magyar városok között.

Mindenesetre kedvezőtlen körülmény, hogy a hely korlátoltsága miatt az általában kis lakásokból álló, tehát sok lakost befogadó házakat össze kellett zsúfolni s magasra építeni.

Az ó-városban, a tulajdonképeni régi Fiumében, mely szolid emelkedésű hegylejtőn fekszik, megvolna az egészséges építkezésnek egyik főfeltétele, a száraz talaj, ha nagyobb terek hiánya mellett utcai nem volnának a régi olasz városok mintájára a lehető legszűkebbre építve.

A három-négy emeletnyi magas, szorosan egymás hátán emelkedő, udvar nélküli házak nem egyikébe még sohasem hatolt napsugár, ablakuk is majdnem csak azért van, hogy a szemközti levő ház ablakaihoz átnyuló rudakon nedves fehérneműt szárogassanak. Az ó-városnak tehát csakis száraz, egészséges talaja a kiváló tulajdonsága, de nincs meg benne az egészséges építkezésnek másik két alapfeltétele: a *tiszta levegő és kellő világosság*.

Az új-város széles utcaiban álló modern építményekbe már elegendő világosság és tiszta, friss levegő hatolhat. Csakhogy itt megint hiányzik az egészséges építkezésnek harmadik alapfeltétele: a száraz, egészséges talaj.

Fiume, még e század elején jelentéktelen kis halászáros volt, melynek évszázados lassu fejlődését csak a legújabb időben váltotta föl a magyar állam gondoskodása következtében a szédületes gyorsasággal történt haladás. Ház ház hátán emelkedett, utca utca mellé sorakozott, a folyton növekvő emberár elborította a hegyoldalt, palotákat rakott a tengeről feltöltés által ellátott területre és ezen feltöltéshez használt anyag, szemét, régi, lerontott házak téglatormeléke, megfertőztette a talajt, mely számos betegségnek lehet melegágya. Még csak két évvel ezelőtt is a város lakossága a Karszthegységből bőven fakadó és a városba éppen a feltöltés által fertőzött talaján át vezetett forrásokból kapta a vizet és nem egyszer történt, hogy hol az egyik, hol a másik forráskutat kellett a hatásának elzáratnia, mert fertőző betegségek (tifusz) baktériumait hordta magával különben jóízű, hideg vize.

Éz a körülmény egymagában is elégséges volna, hogy káros legyen valamely város egészségi állapotára. Hozzájárul e kedvezőtlen körülményhez a kikötő-városokban rendszeres nagy idegen forgalom, mely könnyen behozhatja a fertőző anyagokat.

Dicsérettel kell azonban mindjárt megjegyeznünk, hogy úgy a városi mint a tengerészeti hatóság a legéberebb figyelemmel kísérik az ideérkező

Építkezés
hiányai.

A viz.

emberek és árucikkek honnanjöttét és a legbuzgóbb igyekvést és szigorúságot fejtí ki éppen a fertőző betegségek behurcolása vagy esetleges föllépésük alkalmával, azok továbbterjedésének meggátlása végett.

Lakásviszonyok
befolyása.

Valamely város közegészségi viszonyainak megítélésében a talajviszonyokon, a tiszta levegőn és világosságon kívül, a nyilvános helyiségek, utcák és terek, főleg pedig a lakóházak és az egyes lakások tisztántartására is beható figyelmet kell fordítani. Fiumében azonban még mindig silányak a lakásviszonyok, a mi magából a rohamos és zsúfoló építkezésből, de a lakáshiány okozta házbér drágaságából is megmagyarázható. Ennek következményei, sajnos, nagyon is észrevehetők.

Sehol sincs annyi görvélyes, angolkóros gyermek, mint éppen Fiumének ó-városában, hol a lakásviszonyok a képzelhető legkedvezőtlenebbek. Hogy is fejlődhetnék egészségében a gyermek az egy, legfőlebb két apró szobából álló lakásban, a hol az egész család, legtöbbször nagyszámu család büzös, sötét helyen kénytelen megluzódni, melynek romlott levegőjét a nedves ruha fölszálló gőze s a nyitott tűzhely fojtó füstje is terheli.

A míg az ó-város jelenlegi állapotában marad, mint a milyenben századokkal ezelőtt volt, mindig akadályozni fogja Fiume közegészségi viszonyainak kedvező fejlődését. Lassankint akképen igyekeznek az óvárosi rossz lakásviszonyokon segíteni, (mert az egész városrész lerombolása rengeteg öszszegbe kerülne s ma lehetlen volna), hogy az ó-városon kívül, ugyan csak a hegy lejtőjén, tehát szintén egészséges talajon, egész új városrészeket építenek, úgy hogy ha nem is tűnik el az ó-város, mégis az alsó néposzály számára is téres, tágas, világos és bő levegőjű lakások keletkeznek. Az építkezési szabályokat, úgy a jó izlés, valamint az egészségügyi követelmények tekintetéből szigoruan ellenőrzik. A zsúfolt együttlakás mizeriái lassan-lassan kevesbedni fognak és a köznépnek is lehetővé válik — igaz, hogy nem olcsó áron — egészséges otthont szerezni és a köztisztaság iránt való, eddig meglehetősen elhanyagolt érzékét fejleszteni.

A köztisztaság és ennek következtében a közegészség iránt való érzék fejlesztéséhez nagyban hozzájárult a nem rég megnyitott vízvezeték. Fiume mindig bővelkedett vízben és a mint tudjuk, kiapadhatatlan forrásainak köszönheti nevét is. De a talajon át megfertőzött kutak helyébe szükséges volt jó vizet adó vezeték készíteni. Ez 1895-ben épült föl. Áldásos következményei hamar mutatkoztak. Legelőször a járványos betegségek, különösen a tifusz megszűnése, vagy legalább is az esetek számainak megapadása. Bősége következtében a vezeték vize az utcák alapos loesolására is használható lévén, eltűnik a tüdőrontó, szürke porfelhő, mely eddig, különösen nyaranta uralkodó volt a városban.

Az eddig épített és tervbe vett vízvezetéki művekre nézve hazánkban csak két város van olyan szerencsés helyzetben, hogy közvetlen közelében bő forrásvizzel rendelkezék, és ez *Fiume* és *Pécs*. A nálunk oly bőven fakadó források közül különösen a *Zvir*-forrás az, mely kitünő tulajdonságainál fogva kiválóan alkalmas arra, hogy a várost vizével ellássa. Ennek a forrásnak medenczéje hegyek által védett helyen 16 méter mélységben bugyog ki a sziklák hasadékaiból. Vízbőség idején 24 óránként 648,000, szárazság idején 172,000 hektoliter vizet ad, tehát legkisebb vízmennyisége is elégséges arra, hogy másfél millióval lakó várost is bőven ellásson vízzel. Hőfoka 7 és 7·6 R° között váltakozik és csak esős időben, különösen november bóban emelkedik 8·2 R°ra. Ilyen vízzel, melynek tisztaságát és jó

voltát egy éven át folytatott alapos kémiai és bakteriologiai elemzések útján konstatálták, ritka város dicsékedhetik.

A végből, hogy a kevésbé módosak is tetszés szerint használhassák a jó vizet és különösen a higiéniai érdek ellenére ne legyenek kénytelenek a vízzel való takarékoskodására, a városi tanács úgy intézkedett, hogy vízórák a felhasznált vízmennyiség ellenőrzésére ne alkalmaztassanak, hanem a költségek törlesztéses fedezésére és a vízmű fenntartására a házbérjévedelem után 4% pótdót vetett ki a háztulajdonosokra, a kik siettek azután a pótdót duplán kiróni a lakókra. Azért mégis üdvös volt a városi tanács intézkedése, mely nem kényszeríti a lakókat a vízzel való fukarkodásra. A fiumei köznép előtt eddig hírből is alig ismert fürdő-szobák és szívós rendszerű angol árnyékszékek berendezése szintén a vízmű bevezetésének első jótékony következménye, a minnek az egészségi állapotra való jó hatása kétségtelen.

Sajnos, hogy a tengerparti Fiumében, ahol édes víz is bőven áll rendelkezésre, nemesak a köznép, de a művelt emberek zöme sem akarja ismerni

FIUME. — AZ ILONA-FÜRDŐ 1897-BEN.

a víznek az egészségre való jótékony befolyását. Még két évvel ezelőtt Fiume városának a kikötő piszkos vizében fölállított és legfőlegb csak nyári fürdőzésre használt úszóházon kívül nem volt más fürdője. Ezen a bajon 1894-ben egy magyar vállalkozó segített, aki nagy költséggel megépítette az Ilona-fürdőt, pompás gőz- és kádfürdőkkel, hidegvíz-gyógyintézettel. A fürdőházban tengeri vizet is használnak. A hidegvíz-gyógyintézet orvosa dr. Richtman Mór. A fürdőintézetnek van külön olesó népfürdője is. Az 1897. évben épül melléje az új díszes szállóház, melyben 50 lakó szobán kívül lesz hangverseny és olvasóterem, az egész a legmodernebb kényelem követelményeinek megfelelően berendezve.

Ilona-fürdő.

Az új vízvezeték a csatornák rendszeres öblíthetésével is nagy hasznára válik Fiume egészségi állapotának.

Fiume csatornahálózata úgy van építve, hogy az összes ürüléket a többi szennyes folyadékokkal és esővízzel együtt felfogja és a kikötőbe viszi, mely a hajók hulladékaitól és a nagy forgalommal okvetetlenül járó egyéb piszoktól amúgy is eléggé szennyes. Fiume 35,000 lakosára, Pettenkoffer

Csatornázás.

számítása alapján, évenként körülbelül 162,000 métermázsa, vagyis 16,200 köbméter ürülék esik, aminek átlagos értéke a be foglalt kémiai anyagok ára szerint 3 frtot tesz személyenként, vagyis 105,000 frtot viszünk be évenként a tengerbe és még be is szennyezzük vele a kikötő vizét.

Szemétkihordás.

A város kellőképen gondoskodik a házi és utczei szemét eltakarításáról. A házi szemetet födeles ládákban gyűjtik össze s naponként kétszer, reggel és déltán, viszik ki a födeles szemeteskoscsik a temető mögött levő helyre. Hogy a szemétnek így pusztá lerakása, ha az még a város területén kívül esik is, nem felel meg a higiéniai követelményeknek, mert a szemétben levő fertőző anyagokat a szél minden irányban szétviheti, könnyű megérteni.

Élelmi szerek ellenőrzése.

Fiume köztisztaságára és közegészségére nézve továbbá tagadhatatlanul fontos ügy a közvágóhíd kérdése és a piacra kerülő élelmezési cikkek rendőrorvosi, egészségügyi ellenőrzése.

A ma használatban levő közvágóhíd nem felel meg a modern egészségügyi követelményeknek. A hús alapos megvizsgálása céljából szükséges külön helyiségről nincs gondoskodva. Ehhez a bajhoz járul még az is, hogy a szúrómarmarhákat a hentesek vagy lakásaikon, vagy mészárszékeikben vágják, ami az illető házakban szaporítja a talajnak szennyét, nem is említve, hogy az egészségügyi ellenőrzés ilyenképpen nem is lehet tökéletes. Ezen bajon segítettő, a városi tanács el is határozta, hogy egy új, minden közegészségügyi követelményeknek megfelelő, modern berendezésű, nagyobb közvágóhídat fog építeni.

A piaczi ellenőrzés elég gondos és szigorú. Fiume lakossága a piacra kerülő összes élelmezési cikkek közül leginkább a halat fogyasztja. Ennek gyakori és szigorú ellenőrzése gondoskodik róla, hogy mindig friss is legyen, s gyakran megesik, hogy egész koesi számra menő romlott halat vagy más élelmi cikket dobatnak a tengerbe.

Kövezés.

A közegészségi viszonyok javulását hathatósan előmozdította Fiumének 1894-ben történt kövezése és aszfaltozása. 1894 előtt majdnem az egész város még csak makadamburkottal bírt, ami miatt nyaranta a legkisebb szellő is fullasztó porfelhőt vert föl, s növelte azt a veszedelmet, melyet a dühöngő bora idején a közeli kopár Karszthegység mészkővének millió szemcséi, a gyári kémények füst- és koromrészeeskéi terjesztenek.

Befásítás.

Sajnos, hogy a levegő tisztántartásához szükséges befásítás a városban majdnem teljesen hiányzik. Befásított köztér ugyanis, az egy Piazza Ürményit kivéve, az egész város belterületén nincsen. Volt ugyan még egy befásított kis tér a tengerparton: a Piazza Elisabetta; de erre is az „Adria” gőzhajózási társulat építette hatalmas palotáját, úgy hogy a gyermekek számára a picziny Piazza Ürményin és a kissé távolabb, a Corsia Deák végén elterülő, de szintén nem valami nagy népkerten (giardino pubblico) kívül nincsen üdülő vagy játszóhely. Volna ugyan még a gyermekeknek játszóhelyül különösen kinálkozó befásított terület a városban, a Scoglietto, egy vén, lombos vadgesztenyékkel beültetett többszörös fasor; de ezt a helyet, ámbár hajdanában Fiumének egyetlen sétánya és a régi patricziusoknak találkozó helye volt, most már kevéssé látogatják.

Baj az is, hogy a befásítás a leghőbb óhajítás mellett is alig teljesíthető, mert rendkívüli nehézségekbe ütközik. A város ugyanis, mint tudjuk, vagy föltöltött területen, vagy a hegyoldalba épült, és a földanyagban szegény, köves, sziklás hegyeken maradandó vegetációról itt szó sem lehet. A

város közvetlen környékén megkezdték a nagy áldozattal járó befásítást, de ez csak igen lassan haladhat.

Az említett kevés nyilvános ültetvényen kívül csak a magánkertek ültetvényei nyújtanak védelmet és üde levegőt; de ezek természetesen zárva vannak a nagy közönség előtt.

Szerencsére az isztriai tengerpartnak Fiuméhoz közelfekvő része védetebb lévén, gazdagabb vegetációt nevel, úgy hogy ha már városunkban közvetlenül nem is, a közeli Abbazia, Volosca, Ika, Lovrana pótolják a jó levegőt adó nyilvános kertek hiányát.

Mielőtt még Fiumének saját klímájáról szólnánk, röviden meg kell emlékeznünk a város egészségi viszonyaira szintén nem csekély befolyással bíró intézményről: a városi kórházról és a vele kapcsolatos szegények házáról, melynek följegyzéseiből látjuk, hogy azt már 1572-ben Károly osztrák főherceg alapította, jövődelmét azon intézkedés által biztosítva, hogy minden a fiumei tengerparton horgonyt vető idegen bárka bor- és olajadományokat juttatott e jótékony intézetnek. Ez önkéntes adakozásnak 1713-ban történt kötelezővé tétele által idegen betegek is megnyerték a jogot, hogy megbetegedésük esetén a kórházba fölvétettek, úgy hogy már akkor is némiképen közkórházi jelleggel bírt. Tulajdonképeni közkórházzá csak 1857-ben lett.

Kórház.

Ami a kórházat mint épületet illeti, az még most is az 1823-ban épült ház helyén lévén, berendezésére vonatkozólag természetesen nincs meg benne mindaz, amit a modern kórházaknál megszoktunk. Értzi is a városi hatóság egy modern, pavillonrendszerű kórháznak égető szükségét és biztos remény van rá, hogy a higiénikus viszonyoknak s az állandó nagy betegállomány-nak éppen nem megfelelő régi kórház helyett nemsokára egy modern berendezésű, tökéletes új kórház épül.

Éghajlat befolyása.

Fiume egészségi viszonyaira legnagyobb befolyással van a tenger levegője. A tengerparti levegő ozonnal, párákkal és sórészeccskékkel telt, egyenletes hőmérsékű s kisebb-nagyobb mértékben folytonos mozgásban van. Ozontartalma a szervezetünkben végbemenő oxidálást nagyban elősegíti és ez által az étvágyat fokozza, ami ismét erősebb táplálkozást von maga után. Ehhez járul még, hogy a nedves és sótartalmú levegő az idegek ellenálló képességét is növeli, úgy hogy joggal állíthatjuk, hogy a tengerparton való tartózkodás minden tekintetben erősítőleg hat. Növelik a tengerparti tartózkodás hatását az erős, Fiumében nagyon is erős légáramlatok: a tengeri és szárazföldi szelek is, melyek némelykor oly erőszakosak szoktak lenni, hogy ezen klímához hozzá nem szokott és hozzászokni nem tudó, idegenből állandó tartózkodásra idejött emberek és egész családok kényszerülve vannak arra, hogy a várost végleg elhagyják. Különösen kétféle szél uralkodik, a metsző hideg, északkeleti szél, a bóra, mely réme a fázékony természetű benszülött fiumeinek, de nem a hideg szeleket hazulról ismerő anyaországbelinek és a másik meleg, egész idegrendszerünket elnyomó, a vele járó roppant nagy légnyomás következtében heves főfájást okozó, déli tengeri szél, a sirokko (seirocco), mely megint réme az akklimatizálódni nem tudó idegennek.

A hőfok maximális $+35^{\circ}$ C. és minimális -8° C. közt váltakozik. A levegőbeli esapadék a nagy víztömeg közelségénél fogva szintén jóval több, mint az anyaországban, különösen sűrűek és hosszantartók a tavaszi és őszi eszések, de a talaj sziklás, száraz lévén, ezek a esapadékok általánosságban nem rontják a közegészségi viszonyokat.

Ha Fiumének kiváltságos, exponált helyzetét tekintetbe vesszük, akkor

egyáltalán kielégítőnek mondhatjuk egészségi viszonyait. Legjobban bizonyítja ezt az alanti táblázat, melyben 19 év halálozási eseteinek számát jegyeztük föl. Az itt uralkodó nagy idegenforaglomra való tekintettel a halálozási arányszámot, nehogy az idegeneknek halálesetei Fiume egészségi viszonyainak rovására essenek, csakis a városban elhaltak után számítottuk. A jelen 1896. évnek adatait csakis október hó 1-ig, tehát háromnegyed éven át vettük figyelembe.

Év	Fiume lakosságának száma	Meghalt összesen	A városban	A kórházban (idegenek)	Minden 1000 lakosra jut halott	É s z r e v é t e l
1878	20.000	701	631	70	31·5	
1879	20.000	768	690	78	34·5	
1880	21.363	683	620	63	29·2	
1881	21.400	651	600	51	28·0	
1882	21.500	739	655	84	30·5	
1883	25.000	860	716	114	29·2	
1884	25.000	883	793	90	31·7	
1885	26.000	918	818	100	31·5	
1886	27.000	1173	968	205	35·8	260 bejelentett koleraeset közül meghalt 164.
1887	28.000	908	765	143	27·3	
1888	28.000	843	694	149	24·8	
1889	28.000	843	727	116	25·9	
1890	30.000	1238	1125	113	37·3	Igen erős influenzajárvány.
1891	30.000	1003	935	68	31·1	
1892	30.000	889	817	72	27·2	
1893	32.500	1069	993	76	30·5	
1894	35.000	1087	1015	72	29·3	
1895	35.000	1025	961	64	27·4	
1896	36.000	899	835	64	30·9	Csak október 1-éig, tehát $\frac{3}{4}$ évről szóló adatok.

A folyó 1896. év halálesetei havonként összeállítva:

A hónap neve	Meghalt összesen	A városban	A kórházban (idegenek)	A hónap neve	Meghalt összesen	A városban	A kórházban (idegenek)
Január	89	79	10	Junius	81	75	6
Február	113	103	10	Julius	79	74	5
Márczius	189	181	8	Augusztus	56	53	3
Április	124	113	11	Szeptember	77	70	7
Május	91	87	4				

E táblázatból látjuk, hogy Fiumében minden 1000 lakosra átlag 30·2 halott jut. Ha tekintetbe vesszük, hogy 1886-ban az uralkodó kolerajárvány és 1890-ben pedig igen erős influenzajárvány következtében oly különösen nagy a halálozási arányszám és ezt a két évet az átlag kiszámításánál figyelmen kívül hagyjuk, akkor mondhatjuk, hogy Fiumében minden 1000 lakos közül meghal 29·4.

Tekintetbe véve, hogy Magyarországon a statisztikai kimutatások szerint 1865-től 1881-ig minden 1000 élő után átlag 37·8 és 1881-től 1890-ig 32·6 halott jutott, tekintve továbbá, hogy hazánk fővárosának halálozási arányszáma is csak 1888 óta van 30·0 alatt és így Budapest egészségesebbinek mondható, mint Magyarország átlagosan véve, összehasonlítva most már Fiume halálozási arányszámát a budapestivel, mondhatjuk, hogy Fiume egészségügyi tekintetben nem áll sokkal Budapest mögött. Pedig volt idő, mikor Fiumének egészségi viszonyai határozottan sokkal kedvezőbbek voltak a fővárosénál.

Mindamellett, hogy a rohamos fejlődéssel és a napról-napra szaporodó idegenforgalom következtében Fiume egészségi viszonyai hanyatlást mutatnak, Fiume mégis egészségesebb, mint a legtöbb magyar város. Az alatt felsorolt nagyobb magyar városok halálozási eseteinek csak két évi statisztikáját bírjuk, de az is elég fönti állításunk igazolására.

Minden 1000 lakos közül meghalt:

	1888-ban	1889-ben
Fiumében	24·8	25·9
Aradon	33·5	31·4
Brassóban	24·8	22·5
Debreczenben	31·0	27·4
Győrött	33·0	28·3
Kassán	30·4	28·1
Kolozsvárott	30·4	36·5
Miskolczon	32·0	32·9
Nagy-Váradon	39·6	38·4
Pécsett	1·25	35·2
Pozsonyban	38·4	32·9
Sopronban	24·4	22·2
Szegeden	26·5	24·5
Székes Fehérvárott	22·8	20·6
Temesvárott	38·9	32·7

A Fiumében előforduló fertőző betegségeknek utolsó tíz évi statisztikája szintén igen tanulságos.

Fertőző
betegségek.

Bejelentett fertőző betegségek az utolsó évtizedben:

É v	Vörheny	Skarlát	Croup és Diphtheritis	Influenza	Typhus	Cholera	Trachoma	Észrevétel
1886	45	25	22	—	67	260	—	260 bejelentett eset közül meghalt 164
1887	70	21	21	—	89	—	—	
1888	8	11	43	—	45	—	1	Az első trachoma-eset
1889	—	21	53	—	47	—	2	
1890	630	199	96	Erős influenza járvány	43	—	17	Még nem lévén köteles az influenza-esetek bejelentése, számbeli adatok nincsenek
1891	—	29	93	—	18	—	27	
1892	—	—	73	146	27	—	—	
1893	437	75	145	—	39	—	67	
1894	—	249	217	—	168	—	61	} Vizvezeték építése és utcák burkolása, tehát talaj fölforgatása
1895	—	—	122	—	148	—	118	
1896	1226	17	99	—	23	—	21	Csak október 1-ig, tehát ³ / ₄ évről szóló adatok

Bejelentett fertőző betegségek 1896-ban, havonkénti összeállításban:

Január	14	3	12	—	8	—	2	
Február	304	1	8	—	3	—	—	
Márczius	706	2	4	—	1	—	2	Erős vörhenyjárvány
Április	154	3	18	—	1	—	1	
Május	41	4	15	—	1	—	—	
Junius	7	1	11	—	1	—	1	
Július	—	3	10	—	1	—	4	
Augusztus	—	—	8	—	2	—	3	
Szeptember	—	—	13	—	5	—	8	

A fenti táblázatból látjuk, hogy a kolera 1886-ban, amint végigjárta az egész országot, Fiumét sem hagyta bántatlanul. 27,000 lakosra jutott 260 bejelentett kolera-eset, tehát minden ezredik ember kolerába esett. Ezen 260 eset közül 164, tehát több mint 60%-a halállal végződött. Látjuk továbbá, hogy 1890-ben igen erős influenza-járvány uralkodott. Az influenza-esetek bejelentése akkor még nem lévén kötelező, a megbetegedések számokban ki nem mutathatók. Érdekes tanulságot meríthetünk azon tételünk igazolására, hogy Fiume egészségi viszonyaira káros befolyással van az idegenforgalom is abból, hogy pl. a trachoma (egyiptomi szemgyulladás) 1887-ig itt teljesen ösmeretlen betegség volt; már 1888-ban látunk (valószínűleg a dunántúli megyékből itt állomásozó honvédség körében) egy bejelentett trachoma-esetet, 1889-ben kettőt s így tovább.

Ez a határozottan behuzelt baj azután oly nagyon képes elterjedni hogy pl. 1895-ben már 118 trachoma-esetet jelentettek be.

Hozzájárultak az ó-város rossz lakásviszonyai is a fertőző betegségek kelet-

A MARTINSCHIZZAI VESZTEGLŐ INTÉZET.

kezéséhez és elharapódzásához, különösen a gyermekvilágot pusztító fertőző betegségeknél. Érdekes végtére megtudni, hogy a tifusz leginkább éppen azon években, 1894-ben és 1895-ben terjedt el a városban, a mikor az összes fertőző betegségek közül különösen éppen a tifusz föllépésének meggátlására szolgáló vízvezeték és utca-burkolat készült. De éppen az a tény, hogy a tifusz abban az évben mutatkozott hatalmasabban, mikor az egész város talajának fölforgatásával járó vízvezeték-esővek lerakása és az utcák burkolása történt, mutatja azt a veszélyt, melyet Fiume feltöltött területe magában rejt. Csak föl kellett bolygatni a baktériumok millióit tartalmazó, régi törmelékből és szemétből álló talajt, hogy az megfertőzvé a város kutforrásait és élelmezési ezikkeit, előidézzé a tifuszt, mely a vízvezeték és utca-burkolat teljes befejezése után csak két év múlva vesztette el járványserű jellegét, amint ezt már a folyó évi bejelentett esetek számából látjuk.

* * *

Noha nem tartozik szorosan Fiume egészségügyéhez, mégis tekintettel azon nem csekély befolyásra, melylyel az idegenforgalom, különösen pedig

Vesztetzár.

Fiumét a világ minden végével összekapcsoló hajóforgalom kikötővárosunk egészségi viszonyaira bír, nem lesz érdektelen a tengerészeti egészségügyről és a tengerészeti hatóság vesztegzár-intézetéről röviden megemlékeznünk.

Már a velencei köztársaság hajói igen élénk kereskedelmi összeköttetésben álltak a kelettel, különösen Egyiptommal és Szíriával és a kelet kincseivel nem ritkán a pestis csiráit is hazahozták a lagunák városába, ahol a történetírók és krónikások följegyzései szerint alig négy évszázadon át (1000—1400) többször mint negyvenszer, vagy mások állítása szerint egyedül a tizenharmadik században többször mint tizenhatszor dühöngött a középkornak e legrémesebb járványa. E járványos betegségek behurczolásának meggátlása czéljából emelte a velencei köztársaság az első vesztegzár-intézetet és a velenceiek példáját követték először mindazon olasz államok, melyeknek hajózásuk volt, majd később a többi hajósnemzetek.

Martinschizzai
intézet.

A magyar állam is Fiume kikötője mellett, a várostól félórányi távolságban mintegy önként erre a célra kínálkozó martinschizzai öbölben épített ilyen vesztegzár-intézetet.

A vesztegzár-intézet arra való, hogy ott azok hajók, melyek akár oly vidékről jönnek, hol valamely fertőző betegség uralkodik, akár magukkal visznek fertőzött beteget vagy fertőzött árut, mielőtt a kikötőben horgonyt vethetnének, a viszonyokhoz képest minden forgalmi összeköttetéstől elzárta több vagy kevesebb ideig vesztegeljenek, míg az orvosi személyzet teljes bizonyosságot nem szerzett arról, hogy sem a hajó, sem a hajó legénysége, sem az utasok vagy a hajó rakománya többé nem fertőzhet.

Minden hajó, mielőtt a kikötőt elhagyná, az ottani tengerészeti hatóságtól bizonyítványt kap, hogy a kikötőben, melyet elhagyni készül, vagy a hajón magán fertőző betegség nincsen. Az ilyen egészségi bizonyítvánnyal minden hajónak birnia kell és ezt, mielőtt más kikötőben kikötne, elő kell mutatnia. E czélból a hajó kikötése előtt a tengerészeti hatóság orvosa a hajó földézetére megy, átvizsgálja a hajó által legutóbb érintett kikötő egészségi útlevelét és ha meggyőződött arról, hogy a hajó tényleg fertőzés tekintetében nem gyanus helyről jön, sem útközben fertőzésre gyanus kikötőket nem érintett, sem fertőzött személyekkel vagy tárgyakkal nem érintkezett, amit a hajó kapitánya hit alatt tartozik bevallani, s ha végre mindezekon kívül fölülvizsgálása alkalmával nem talál a hajón fertőző beteget vagy árúczikket: megadja a hajónak a kikötési engedélyt (*libera pratica*).

Vesztegzári
eljárás.

A tengerészeti hatóságok egészségügyi osztályának hajók számára kiállított bizonyítványai nevezhetik az országukat és kikötőjüket, továbbá az ott szabadon közlekedett hajókat, embereket, állatokat és árúczikkeket 1. *gyanutlanoknak* (*di patente libera*), ha azon ország és kikötő tényleg teljesen egészséges; 2. *gyanusaknak*, még pedig *a*) tisztáknak (*di patente netta*), ha az egészségi útlevel igazolja, hogy a hajó elutazása előtt 21 nappal gyanus megbetegedés az illető helyen nem fordult elő; *b*) tisztátlanoknak (*di patente brutta*), ha az illető helyen vagy közvetlen környezetében a hajó elutazása alkalmával vagy az azt megelőző 21 napon belül fertőző betegség esete előfordult; *c*) nagyon tisztátlanoknak (*patente brutta, aggravata*) ha magán a hajó földézetén támad vagy támadt valamelyik fertőző betegség, mely a hajó megérkezését megelőző 21 napon belül nem szűnt meg teljesen.

A „gyanutlan“ vagy „gyanus, de tiszta“ egészségi útlevellel bíró hajók, ha ellenük más ok nem szól, kiköthetnek és árúikat szabadon ki- és berakhatják. Nem úgy a „tisztátlan“ vagy „nagyon tisztátlan“ hajók. Ezek nem köthetnek ki mindaddig, míg a megszabott időn át megfigyelés, esetleg meg-

tisztítás alá nem vétettek. Ezt a megfigyelést vagy megtisztítást vesztegzár-nak nevezik és lehet vagy egyszerűen megfigyelés, mikor a hajó és minden, ami rajta van, a martinschizzai öbölben bizonyos időre minden közösségtől elvonatik, vagy tulajdonképeni vesztegzár, mikor a személyzet és utasok egészségi állapotának megfigyelése mellett az árúk kirakása és higienikus kezelése is kötelező.

A martinschizzai vesztegzárintézetben a legtökéletesebb és legszigorúbb az elkülönítés.

A martinschizzai vesztegzárintézetben az 1833-ik évtől 1896. júliusig különböző időszakokban megfigyelés alatt vesztegelt vitorlás- és gőzhajók voltak :

	vitorlás hajók	gőzhajók
1833. június 1-től 1851. október 14-ig	557	—
1855. augusztus 5. — 1858. augusztus 3.	53	3
1865. augusztus 5. — 1867. október 15.	163	16
1873. július 16. — 1874. február 27.	119	—
1882. december 7. — 1884. december 18.	132	18
1885. február 4. — 1886. december 26.	492	144
1887. augusztus 17. — 1887. november 22.	29	5
az 1890-ik évben	1	—
1892. július 4. — 1894. január 2-ig	—	9
1894. január 2-ika után	—	—

FIUME IDŐJÁRÁSI VISZONYAI.

FIUME tengerparti fekvésénél fogva időjárás tekintetében sokban elüt hazánk többi vidékeitől.

Éghajlata a tropikus felé hajló.

Hőmérséklet. Évi közepes *hőmérséklete* husz évi (1871—90.) megfigyelés alapján 13.5°C , tehát a legenyhébb klimájú vidék az egész országban. A télnek 5.7 , a tavasznak 12.3 , a nyárnak 21.7 s az ősznek 14.0°C az átlagos hőmérséklete. Leghidegebb a január (átlaga 5.2°C) s legmelegebb a július (átlaga 23.0°C).

TRAMONTANA AZ ADRIÁN

A hőmérséklet évi menetét már e husz évi megfigyelés elég pontosan megszabja. Ez abból is kitűnik, hogy ha az utolsó 15 év (1881—95) feljegyzéseit vesszük számításba — a mely időközben, t. i. a megfigyelés mindig egy és n. a. helyen eszközöltetett — 13.6°C -ot nyerünk évi átlagul, a mely az előbbi adattal majdnem teljesen megegyezik.

A hőmérséklet menetéből hiányzik a kontinensek hőmérsékletének éppen nem ritka abnormis ingadozása; az egymásra következő évek átlagos hőmérsékletében itt alig mutatkozik számbavehető eltérés.

Ugyanezt mondhatjuk az egyes napszakok (a leolvasási terminusok) átlagos hőmérsékletéről, mely szintén csak kisebb eltéréseket mutat az egyes években. A reggeli (7 órai) évi átlagos hőmérséklet 11·5, a déli (d. u. 2 órai) 16·8 s az estéli (9 órai) 12·5 C°.

A mi a hőmérséklet abszolút szélsőségeit illeti, a maximum-minimum hőmérők adataival nem rendelkezvén, be kell érnünk a terminleolvasások nyújtotta szélső értékekkel, a melyeknél a valódi extrém értékek természetesen többnyire valamivel nagyobbak.

Ezeket az értékeket érdekességüknél fogva az utolsó 15 évről egyenként felsoroljuk:

Év	Maximum	Minimum
1881	31·2 C° jun. 24	— 5·6 C° jan. 24
82	31·9 jul. 21	— 1·8 febr. 1
83	32·1 aug. 22	— 3·6 jan. 26
84	31·4 jul. 18	— 1·5 nov. 21
85	33·5 jul. 19	— 4·9 decz. 13
86	32·9 jun. 26	— 4·6 márcz. 12
87	31·4 aug. 1	— 7·5 febr. 18
88	34·7 aug. 15	— 4·3 febr. 1
89	32·4 jul. 13	— 4·2 febr. 14
90	35·1 aug. 17	— 6·6 decz. 13
91	32·4 jul. 19	— 5·4 jan. 21
92	36·6 aug. 21	— 2·5 jan. 21
93	32·4 aug. 23	— 8·1 jan. 13
94	35·6 jul. 24	— 7·6 jan. 4
95	35·4 szept. 4	— 7·3 febr. 17
Átlag	33·5 C°	— 5·0 C°

Eszerint az utolsó 15 évben a hőmérséklet legmagasabbra emelkedett 1892. aug. 21-én 36·6 C°-al és legmélyebbre süllyedt 1893. jan. 13-án —8·1 C°-al. Eszerint az abszolút ingadozás maximuma 44·7 C°. Maga az abszolút ingadozás az utolsó 15 évben 32·9 és 43·2 C° között változik s az átlagos abszolút ingadozás 38·5 C° (mindig szem előtt tartva, hogy itt csak a terminleolvasások nyújtotta szélső értékek szerepelnek s hogy a valódi abszolút ingadozás ezen értékeknél rendszerint valamivel nagyobb.)

A fenti táblázat szerint a hőmérséklet maximuma többnyire (még pedig egyforma gyakran) júliusban és augusztusban, minimuma pedig januárban és februárban szokott beállani.

A hőmérséklet eme szélsősége is az ebből nyerhető abszolút ingadozások a legjobban feltüntetik Fiume hőmérsékletének sajátosságait. A maximumok ugyanis nem érik el hazánk kontinentális részeinek maximális hőmérsékleteit, a minimumok pedig még meg sem közelítik a kontinentális részek minimumát.

Ebből nyilvánvaló a tenger mérséklő hatása, mely nyáron a nagy meleget csökkenti, télen pedig a nagy hideget igen nagy mértékben enyhíti.

A *csapadékvizonyok* is több sajátságos jelet tüntetnek fel. Ezek közül említendő egyfelől a csapadék bősége, másrészt a maximum és minimumnak a kontinentális részekről elütő elhelyezkedése.

Csapadék.

Erre vonatkozólag idézzük *Raum Oszkár* közelebb megjelenendő művéből, — *A Magyar korona országainak csapadék viszonyai* — a következő részt:

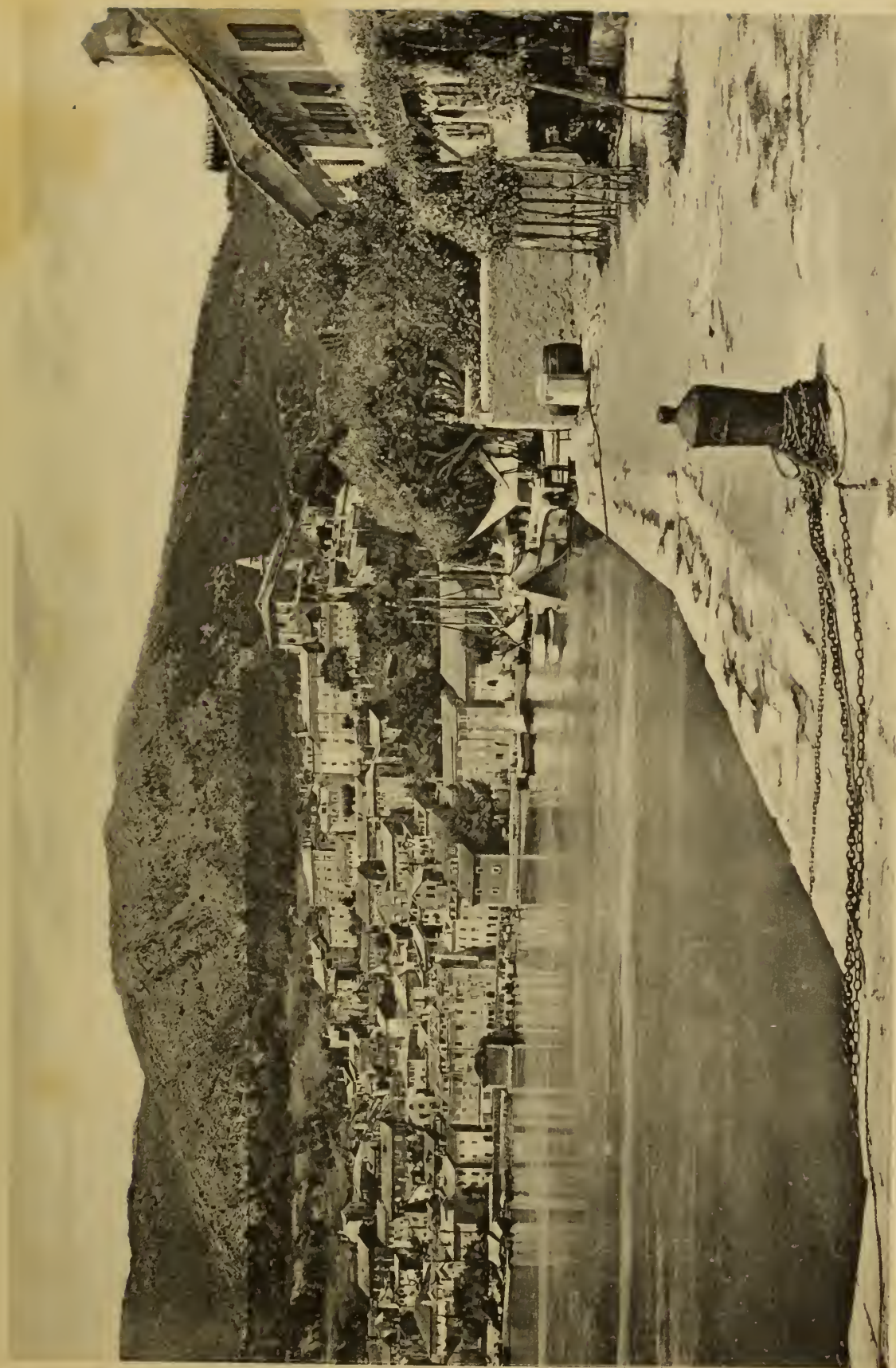
„Fiume, általában véve pedig az egész tengerpartvidék, a szubtropikus esőzések befolyása alatt áll, a hol ugyanis a minimum július hóra, tehát a nyári évadra esik, míg az első maximum októberben jelentkezik. Az esőzésnek ezen különös eloszlása Csáktornya és Pécs irányában a Dráva és Száva

SCIROCCO AZ ADRIÁN.

mentén egészen a Balaton déli részéig észlelhető, azzal a különbséggel, hogy az említett meneten a kontinentális klíma már némi változást idéz elő főleg a minimumban, mely Keszthelyen körülbelül a hőmérsékleti minimummal esik össze.“

A csapadék 25 évi (1871—95.) átlaga 1591 $\frac{mm}{m}$; a főmaximum októberre

Magyarország Vármegyéi és Városai.

BUCCARI.

„Apollo“ irodalmi és nyomdai r. t.

Minden jog fenntartva.

esik 242 $\frac{m}{m}$ -el (e mellett a szeptember és november is gazdag), a főminimum pedig júliusra 66 $\frac{m}{m}$ -el. Egy másodrendű maximum júniusban s egy másodrendű minimum februárban ismerhető fel. Hazánk kontinentális részein fordítva áll a dolog; a főmaximum esik többnyire júniusra s a főminimum februárra; a másodrendű maximum októberre s a másodrendű minimum júliusra vagy augusztusra.

A mi a csapadék évszakonkénti eloszlását illeti, az őszre esik a csapadéknak 37·5, a télre 20·0, a tavaszra 23·0 s a nyárra 19·5 százaléka.

A csapadék bőségét tekintve a tengerpart hazánknak csapadékban leggazdagabb vidéke, a maximum azonban nem közvetlenül a tengerparton van, hanem Fiumétől kelet-északkeletre, a hol is Fuzsine hét évi átlagul 2492 $\frac{m}{m}$ évi csapadékmennyiséget mutat fel, tehát mintegy 900 $\frac{m}{m}$ -el többet mint Fiume.

A csapadék gyakorisága követi a mennyiségek eloszlását az évben; a főmaximum októberre esik, a mely hónapban átlag 17 nap esős, de közel áll hozzá a június 15 csapadékos napjával; a főminimum augusztusra esik 9 csapadékos nappal s egészen közel áll hozzá február 8 csapadékos nappal.

Az egész évben átlag 142 nap a csapadékos, vagyis az eső gyakorisága nagy.

A mi az egy nap (24 óra) alatt esett csapadékmennyiségeket illeti, a tengerpart e tekintetben is páratlanul áll hazánkban. Erre nézve *Raum* fentebb idézett művében ezeket mondja:

„Hazánkban a tengerpartot kivéve a 100 $\frac{m}{m}$ -es napi csapadék ritkán fordul elő, sőt a magas hegyvidéken (Máramarosmegyében), hol az esőzésnek tulajdonképen egy maximális centruma fekszik, egyáltalán véve még nem méretett (24 óra alatt) 100 $\frac{m}{m}$ -t meghaladó csapadék.”

Itt a tengerparton pedig elég gyakori a 100 $\frac{m}{m}$ -t megközelítő, sőt azt nem ritkán meg is haladó csapadék-quantum.

A 24 órás nagy csapadék-quantumok tulnyomóan az őszi hónapokra esnek. Említésre érdemesnek tartjuk az utolsó 25 évről a következő nagyobb csapadék-quantumokat, melyek Fiumében egy 24 óra lefolyása alatt estek:

1883. június	18-án	162 $\frac{m}{m}$.	1892. szeptember	30-án	201 $\frac{m}{m}$.
1883. november	9-én	174 „	1892. október	1-én	268 „
1884. augusztus	28-án	129 „	1895. szeptember	12-én	235 „
1889. október	20-án	140 „			

1892. évi szeptember 30-ika és a rákövetkező nap összesen 469 $\frac{m}{m}$ -nyi 48 órás csapadékquantumával példátlanul áll hazai időjárási annaleseinkben.

A csapadék alakja többnyire eső, a hó aránylag ritka, de azért évről-évre megjelenik; az utolsó 15 évben 1882-ben esett legkevesebbszer hó (csak 1 napon) s 1895-ben a legtöbbször (18 napon); a havas napok száma átlag 5 az évben, vagyis a hó ritka. A jégeső sem gyakori, az utolsó 15 évben 1 és 7 között váltakozik a napok száma, melyeken jégeső esett s az évi átlag 3 nap.

Az *égiháborúk* igen gyakoriak; e tekintetben a tengerpart az első helyet foglalja el hazánkban. A zivataros napok átlagos száma az évben 39·4, az egyes zivatarok évi átlagos száma pedig 53·9. Égiháborúk az év minden szakában lépnek föl s a téli zivatarok sem ritkák; a maximum mindamellet a nyári hónapokra esik. A zivatarok többnyire a kora délutáni órákban törnek ki s a vonuló zivatarok legtöbbször délfelől s legritkábban kelet felől jönnek.

A *szél-viszonyok* tekintetében hivatkozunk *Hegyfokj Kabos* közelebb

Égiháborúk

Szél.

megjelent munkájára: *A szél iránya a magyar Szt.-Korona országában.* (Kiadja a kir. magy. term.-tud. társulat; Budapest 1894.)

E munkában ugyan Fiuméra vonatkozólag csak 10 év (1876—85) feljegyzései vannak feldolgozva, de ez is eléggé tájékoztat bennünket az uralkodó szélirányokra nézve.

Mindenekelőtt álljoun itt *a szél és szélesend átlagos gyakorisága napokban* kifejezve még pedig külön-külön az egyes évszakokra s külön az egész évre.

	É	Ék	K	Dk	D	Dny	Ny	Ény	Csend
Tél	15·5	25·3	17·3	8·4	5·7	5·9	3·1	4·4	4·7
Tavas	9·4	18·3	15·8	9·2	7·5	10·4	8·6	7·5	5·3
Nyár	12·3	16·6	12·3	7·0	3·7	11·0	11·0	10·2	7·9
Ősz	14·5	22·0	16·6	6·1	8·7	6·6	6·1	5·8	4·6
Év	51·7	82·2	62·0	30·7	25·6	33·9	28·8	27·9	22·5

A táblázat bővebb magyarázatra nem szorul, a számok napokat jelentenek.

A tenger partján és ennek környékén uralkodó szélviszonyokra nézve *Hegyfokj* a következő eredményre jut:

„Az Adria partján az uralkodó északkeleti szél jóval gyakoribb, mint a távolabbi vidéken. A másodrendű szél itt nem az északi, mint a főcsoporthoz (mely alatt 13 állomás értendő az Adria környékén Zágrábig, Petrinjáig és Gospicsig) hanem a keleti. Valamint az északkeleti szél annál gyakoribbá válik, mennél inkább közeledünk a tengerhez, épp úgy válik bár nem oly mértékben gyakorivá a délnyugati áramlat, mennél jobban hatolunk be a szárazföldre”.

Áttérve az egyes évszakokra a következőket mondja:

Télen az Adria környékén Csáktornyától, Belovártól kezdve északkeleti szél fú leggyakrabban. Ez a *bóra* vidéke, melyen télen a hideg, északkeleti szél dühöng. Országunk egy vidékén sem fú télen valamelyik uralkodó szél oly gyakran, mint itt az északkeleti. Gyakoriak az északi és keleti áramlatok is, melyek a főszéllel együtt a *bóra* néven ismeretes szelet teszik.

A többi évszakban szintén az északkeleti szél az uralkodó. Nyáron mutatja fel az északkeleti szél maximumának legkisebb értékét.

Szélesend van az évben átlag 23 napon, szélvihar pedig 12 napon, bár e tekintetben az egyes évek nagy változatosságot tüntetnek fel, amennyiben az utolsó 15 évben a viharos napok száma 2 és 25 között váltakozik. Az évszakokat tekintve legesendesebb a nyár, legnyugtalanabb a tél s az ősz.

Az uralkodó szélirányok és a légnyomási viszonyok közötti kapcsolatot keresve, arra a nevezetes eredményre jut, hogy „a Kapella hegységben is egész éven át nagyobb a légnyomás, mint az Adrián, azért is fú e vidéken minden évszakban az északkeleti szél leggyakrabban”. A tengerparton következőleg nevezik a különböző irányu szeleket: *L Levante* (keleti), *Scirocco* (délkeleti), *Ostro* (déli), *Libeccio* (délnyugoti), *Ponente* (nyugoti) *Maestro* (északnyugoti), *Tramontana* (északi, hegyentúli) *Greco* (északkeleti), ennek mellékalakja a *Bora* (KÉK). Legjellegzetesebb a *bora* és a *sirocco*; az előbbi rohamos lökésekben fellépő, száraz, uagy hideggel jár, pusztítva halad útjában, elsodorja a zsenge növényzetet, elhordja a háztetőket is, ha nincsenek kellőleg megerősítve, sőt vasúti vonatot is dobott le a töltésről, miért külön borafalakat kellett ellene építeni. A *scirocco* tikkasztó, vizpárakkal telt, rendszeren esőt hoz és nagy hullámozást okoz a tengeren. (L. a újprajzi, a közlekedésről és a tengerről szóló fejezeteket. Szerk.)

Itt van helye megemlékeznünk Fiume *légnyomási viszonyairól*. Mivel azonban ez közvetlenül nem függ össze a klímával, röviden csak annyit említenek meg, hogy *Róma Zsigmond* számításai alapján 30 évi (1861—90)

BORINO AZ ADRIÁN.

— szomszédos állomások hozzávonásával homogénná tett — megfigyelésből a 0 C^o-ra redukált légnyomás évi átlagos értéke 761·2 $\frac{mm}{m}$, amidőn is a barométer magassága a tengerszín felett 4·9 m. A légnyomás maximuma januárra esik (763·6 $\frac{mm}{m}$), minimuma pedig márcziusra (759·3 $\frac{mm}{m}$).

Légköri
nedvesség.

Hátra van még, hogy szóljunk valamit a levegő nedvességéről s a felhőzetről Fiumében az utolsó 15 év megfigyelései alapján.

Az u. n. *abszolút nedvességről*, azaz a $\frac{mm}{m}$ -ben mért párányomásról csak annyit említünk fel, hogy ennek évi átlagos értéke 8·9 $\frac{mm}{m}$ s maximuma (14·1 $\frac{mm}{m}$) júliusra, minimuma (4·6 $\frac{mm}{m}$) pedig januárra esik, vagyis követi a hőmérsék menetét, amelytől legnagyobb részt függ is.

A *levegő relatív nedvességének* évi átlagos értéke 70·6%; főmaximuma (77·7%) októberre, főminimuma (67·1%) pedig júliusra esik; másodrendű maximuma (72·8%) júniusban, másodrendű minimuma (67·2%) pedig februárban van, vagyis követi a csapadék évi menetét, amelyvel tehát szorosan összefügg. Ami az egyes napszakokat illeti, reggel 75·6, délben 62·9 és este 73·6% az évi átlagos relatív nedvessége a levegőnek.

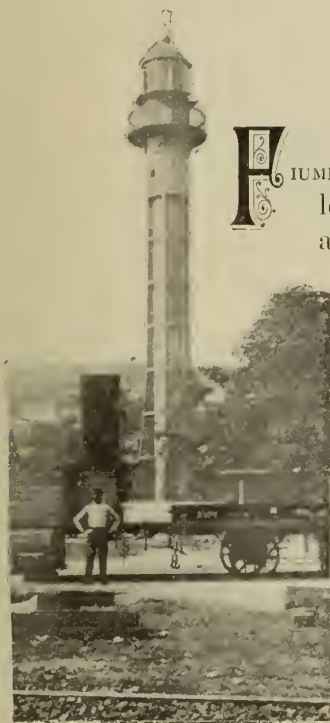
Felhőzet.

A *felhőzet* nagyságát 10-es skálában becsülve (ahol 0 egészen derült, 5 félig borult és 10 egészen borult), a borulat évi átlagos foka 5·6, vagyis valamivel több mint félig borult. A felhőzet maximuma (6·8) októberre, minimuma (3·9) augusztusra esik; egy másodrendű maximum áprilisban s egy másodrendű minimum februárban ismerhető fel, azaz a felhőzet is nagyjában a csapadék menetét követi, ami nem is lehet másként, lévén a borulás az esőnek rendes előhírnöke.

Záradékkul megemlítjük, hogy Fiumében 1868 óta folynak rendszeres meteorologiai megfigyelések. A műszerek felállítása 1881-ben megváltozott; addig 23 méter magasságban állt az állomás a tengerszín felett, 1881-ben 18 méterrel mélyebb pontra helyezték át a műszereket. 1868-tól 1875-ig bezárólag Stahlberger Emil tengerészeti akadémiai tanár 1876-tól napjainkig pedig dr. Salcher Péter tengerészeti akadémiai tanár vezeti az észleléseket.

A FIUMEI KIKÖTŐ.

A VILÁGÍTÓ TORONY.

FIUME kikötője szinte páratlanul álló nagy arányú fejlődést mutat. Az elmúlt századokban a korlátolt arányú tengeri hajózás kezdetleges igényeit a kikötőtől szolgáló Fiumara-torkolat s a természetes part is kielégítette s esupán a vesztegzár alá kerülő hajók menedékhelyéül épült a XVIII. század elején a mostani katonai élelmezési raktár helyén állott veszteglőintézet előtt egy kisebb terjedelmű kikötő, melyet a veszteglőintézetnek Martinschizzába történt áthelyezése után 1841-ben a cs. és kir. tengerészeti akadémia használt naszádkikötőül, de magánhajók is kiköthettek benne, mignem 1872-ben a m. kir. államvasuti pályaudvar építésekor ezt is feltöltötték. Külön kereskedelmi kikötő építését már 1766-ban tervezték, még pedig egyrészt a város előtti tengerpart nagyobb terjedelmű feltöltésével, másrészt egy gátakkal körülvett szűk bejáratu kikötő építésével a Fiumara folyótól keletre,

a mai Delta-terület helyén. Ez a kikötő azonban nem létesült. Jóval később, 1832-ben tervezték a Fiumara torkolatának áthelyezését, hogy a esatornának partfalakkal is ellátandó részét használhassák rendes kikötőül, a mi később az 50-es években csakugyan be is következett s ez a esatornaszakasz a kisebb vitorlás hajóknak ma is igen alkalmas kikötőjük.

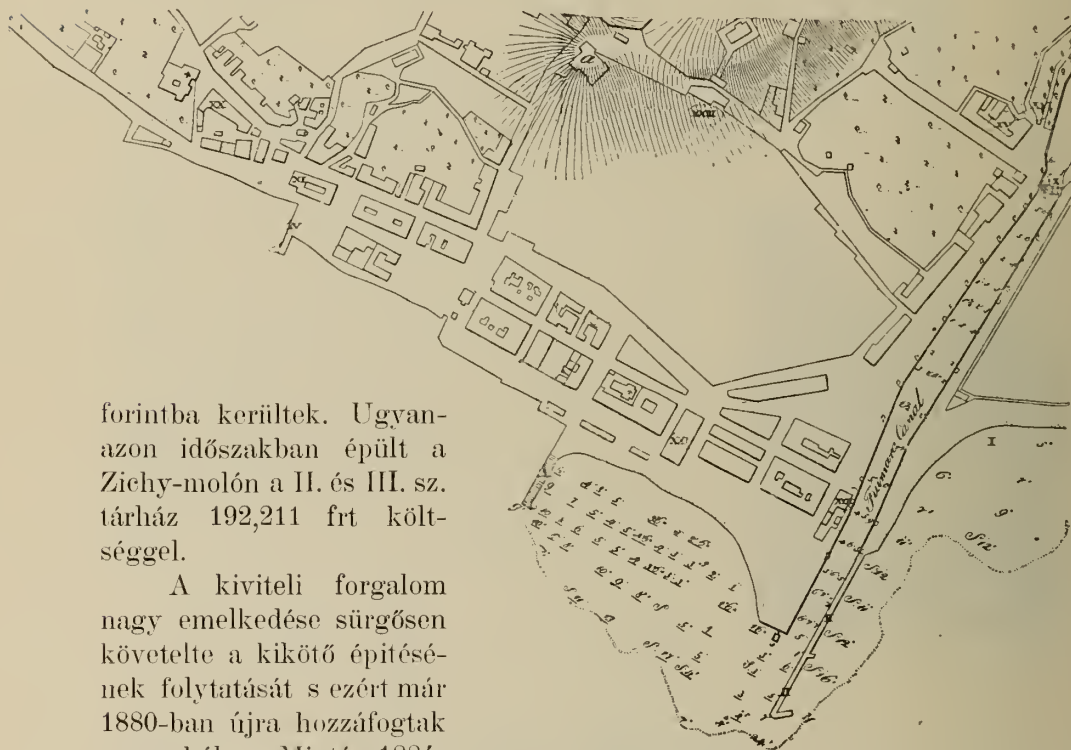
A kikötő tulajdonképeni rendszeres kiépítését István nádor főherceg kezdte meg 1847-ben, azonban az építkezések igen lassan haladtak előre s midőn Fiumet 1868-ban Magyarországhoz visszakapcsolták, a kikötő esupán a 61 méter hosszu, 16 méter széles kis Adamich-molo, a 130 méter hosszu Lido, a 200 m. hosszu keleti rakodópart és a 250 m. hosszu Mária Terézia-moló (hullámgát) által határolt kis vízmedenczéből állott, melyet a 33 m. széles, 500 m. hosszu s 280 m. hosszu hullámgát által védett Fiumara-esatorna-kikötő egészített ki, mely 5 hektár vízfelülettel és 500 m. hosszu rakodóparttal bírt.

Ebben a helyzetben találta a magyar kormány a fiumei kikötőt 1870-ben. Ettől kezdve nagyszabású céltudatos tevékenység indult meg egyrészt a kikötőnek az ország belsejével leendő vasuti összeköttetése,

Építés a
40-es években.

Kikötői építke-
zések 1870-től.

másrészt a kikötő további kiépítése és megfelelő felszerelése iránt. 1874-ben elkészült és megnyílt az állam által épített károlyváros-fiumei vasút, s már 1872-ben megindult a kikötő építése a m. kir. államvasutak közgei által készített s Pasqual franezia mérnök által felülvizsgált terv szerint, mely munkákra a magyar törvényhozás az 1871: XIX. törvényezikkel 13.120.000 frtot engedélyezett. Ezen terv alapján felépült az 1871—79. évi építési időszakban a 170 m. hosszú Szápáry-rakodópart, a 65 m. hosszú Sanita-rakodópart, a 150 m. hosszú és 80 m. széles Zichy-molo s feltöltetett a későbbi Stefánia-rakodópart mögötti terület, végül a Mária-Terézia-hullámgát (a régebben épült szakasznak is 12 méterre való kiszélesítésével) 725 méterrel meghosszabbított, úgszintén kiépült a haditengerészeti akadémia előtt az annak céljaira szolgáló naszádkikötő, mely munkálatok összesen 5.637,141

A RÉGI FIUMEI KIKÖTŐ ALAPRAJZA.

forintba kerültek. Ugyanazon időszakban épült a Zichy-molón a II. és III. sz. tárház 192,211 frt költséggel.

A kiviteli forgalom nagy emelkedése sürgősen követelte a kikötő építésének folytatását s ezért már 1880-ban újra hozzáfogtak a munkához. Mintán 1884-ben egy szakértői enquet a kikötőnek még 1871-ben

megállapított tervén jelentékeny módosításokat tett, a kikötő további fejlesztésének alapjául a Hajnal Antal akkori főmérnök által készített tervet fogadták el, melynek alapján egész 1888. év végeig szakadatlanul folyt az építkezés s ezen idő alatt kiépült a 250 m. hosszú Stefánia-part, a 160, illetőleg 200 m. hosszú, 80 m. széles Rudolf-molo s feltöltetett a part a későbbi Ferencz Szalvator-part hosszában mintegy 90 m. szélességben egész a naszádkikötőig s onnan ugyanesak az államvasuti pályaudvar kibővítése céljából további 850 m. hosszban egészen a szintén ezen építési időszakban 1883—84. épített kőolajkikötőig. Ez évben ugyanis egy nagy kőolajfinomító gyár állíttatván fel Fiumében, sürgősen szükséges volt a nagy kikötőtől lehetőleg távol, teljesen elkülönített kőolajkikötő építéséről gondoskodni. Ez a kőolajkikötő egy 180 m. hosszú rakodópart, északról délnek s onnan keletről nyugatfelé hajló 325 m. hosszú hullámgát s 70 m. hosszú zárógát által határolt 1·8 hektár terjedelmű vízmedenezéből s megfelelő kiterjedésű rakodó-

területből áll. A kikötő csővezeték által van a kőolajmedencékkel összekötve, úgy hogy a tank-(tartány) hajóban érkező nyers kőolajat a hajóból közvetlenül a medencékbe szivattyúzzák, míg a tisztított kőolajat vasuton szállítják el tartánykocsikban. Ez a kőolajkikötő összesen 1.243,281 frtba került.

Ugyanezen ebben az építési ciklusban készült a Fiumara-esatorna és a Reccina folyó közötti u. n. Delta-terület feltöltése mintegy 100 ezer m² kiterjedésben, végül mintegy 300 méterrel meghosszabbították a Mária Terézia-hullámgátot. Ezek a munkálatok együttvéve 7.284,803 frt költségbe kerültek. Ugyanezen időszak alatt épült a tengerészeti hatóság palotája a Sanita-rakodóparton 238,605 frt költséggel, továbbá a IV., V. sz. tárház a Zichy-molon 180,537 frt költséggel, a VI., VII., VIII. sz. hármás nagy tárház a Stefánia-rakodóparton 804,502 frt költséggel, úgyszintén ezekben a rakározás megkönnyítésére szolgáló vízerőmű, illetőleg vízi erővel hajtott emelő

FIUME. — AZ ADAMICH-MOLO.

gépek 117,000 frt költséggel, végül az államvasuti I. és II. sz. raktár a későbbi Ferencz Szalvator-part mögötti feltöltésen. A kikötő kijáratának jelzésére ugyanezen időszakban egy vasból készült világító tornyot állítottak fel a Mária Terézia-hullámgát végén, de mivel ez az időszakos meghosszabbítás következtében folytonos ülepedésnek volt kitéve, a világító tornyot eltávolították és csak 1894-ben állították fel ismét, azonban nem többé a hullámgáton, hanem a pályaudvar és országút szélén, ott a hol a déli vasút az országutat átszeli.

A kikötő forgalmának folytonos és rohamos fejlődése, különösen pedig a faforgalomnak óriási növekedése szükségessé tette egy külön fakikötő létesítését, a mire legalkalmasabbnak kínálkozott a Delta-farakodóhely kibővítésével a Fiumara-torkolat előtt egy megfelelő kikötő építése. Ezzel egyidejűleg elhatározták a nagy kikötő némi kibővítését is Hajnal Antal mérnök és min. osztálytanácsos tervei szerint, a ki a fiumei építési munkálatokat 1878 óta vezeti. Ez az újabb munkasorozat az 1889—94.

Fakikötő.

években hajtattott végre a Gregersen G. és fiai és zimonyi Schwarcz Ármin és fia társvállalkozók által mintegy 5 $\frac{1}{2}$ millió forint költséggel. Ezen idő alatt kiépült a fakikötő (melyet 1892-ben az akkor elhunyt kereskedelmi miniszter emlékére Baross Gábor-fakikötőnek neveztek el). Ez egy 400 m. hosszú hullámgát és két egyenkint 65 m. hosszú zárógát által védett, mintegy 6,5 hektár terjedelmű (360 m. hosszú és 180 m. széles) vízmedenczéből, egy 100 m. hosszú molóból és a megfelelő rakodópartokból áll s a nagy kikötővel a Mária Terézia-hullámgát tövének átvágása által létesített 18 m. széles csatornával van összekötve.

A fakikötővel kapcsolatban a farakodóhelyek kibővítése ezéljából feltöltöttek a Reecinán túl levő u. n. Brajdiczán 45,000 m²-nyi területet mintegy 200,000 fnt külön költséggel. A Brajdicza a Deltával a Reecinán

FIUME. — A MÁRIA TERÉZIA-MOLO.

át vezető két vashíddal s a Delta a várossal a Fiunarán át vezető két vasuti forgó híd által van összekötve.

Ugyanezen építési időszak alatt kiépítettett továbbá a 350 m. hosszú Ferenc Szalvator-rakodópart s a 120 m. hosszú, 80 m. széles Mária Valéria-molo, 20 m.-rel megszélesbítettett a keleti rakodópart, a helyi hajóközlekedés ezéljaira a Lidoból kiágazólag egy 40 m. hosszú és 15 m. széles kis molot építettek s a Mária Terézia-hullámgátat is 100 m.-rel meghosszabbították s a bergudi öbölben a torpedo- és vegyészeti gyár közt, közel az isztriai határhoz felépítettett 1893—94-ben 17,000 m²-nyi területen az államilag segélyezett nagy hajógyár egy 100 méter hosszú, 80 m. széles 1:25 hajlású siklóval; továbbá még 1894-ben az államvasutak pályaudvarának sürgős kibővíthetése ezéljából a kőolajkikötőtől keletre feltöltöttek 650,000 forint külön költséggel mintegy 84,000 m²-nyi területet. Ezen

időszakban épült még a Rudolf-molón a IX., X. és XII. sz. tárház mintegy 350,000 frt költséggel, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank nagy elevátora a Ferencz Szalvatorrakodóparton 360,000 frt költséggel, egy kisebb tárház a Rudolf-molo tövéen és egy a tengerészeti hatóság palotája előtt, egy 100 m. hosszú és 50 m. széles zárt fahangár a borrhaktározás czéljaira a Mária Valéria-molon 27,000 frt költséggel, végül a Ferencz Szalvator parton egy kétemeletes kávéraktár 1894-ben 280,000 frt költséggel. Erre az időre esik a magyar kir. államvasutak új pályaházának építése 1890-ben, a kikötő és pályaudvar villamos világítási berendezése 1892-ben és a városi vízvezetékkel kapcsolatos kikötőbeli vízvezeték létesítése 1894-ben.

A kikötő teljes kiépítése ezzel még nincs befejezve, sőt már a legközelebbi jövőre kilátásba van véve a Brajdicza-farakodóhely kiépítése s ott egy külön fapályaudvar létesítése, továbbá a nagy kikötőben a Mária Terézia-hullámgát meghosszabbítása 70 méterrel. Jelenleg építés alatt

vanuak és 1898 évi augusztus hó végére a következő munkák készülnek el:

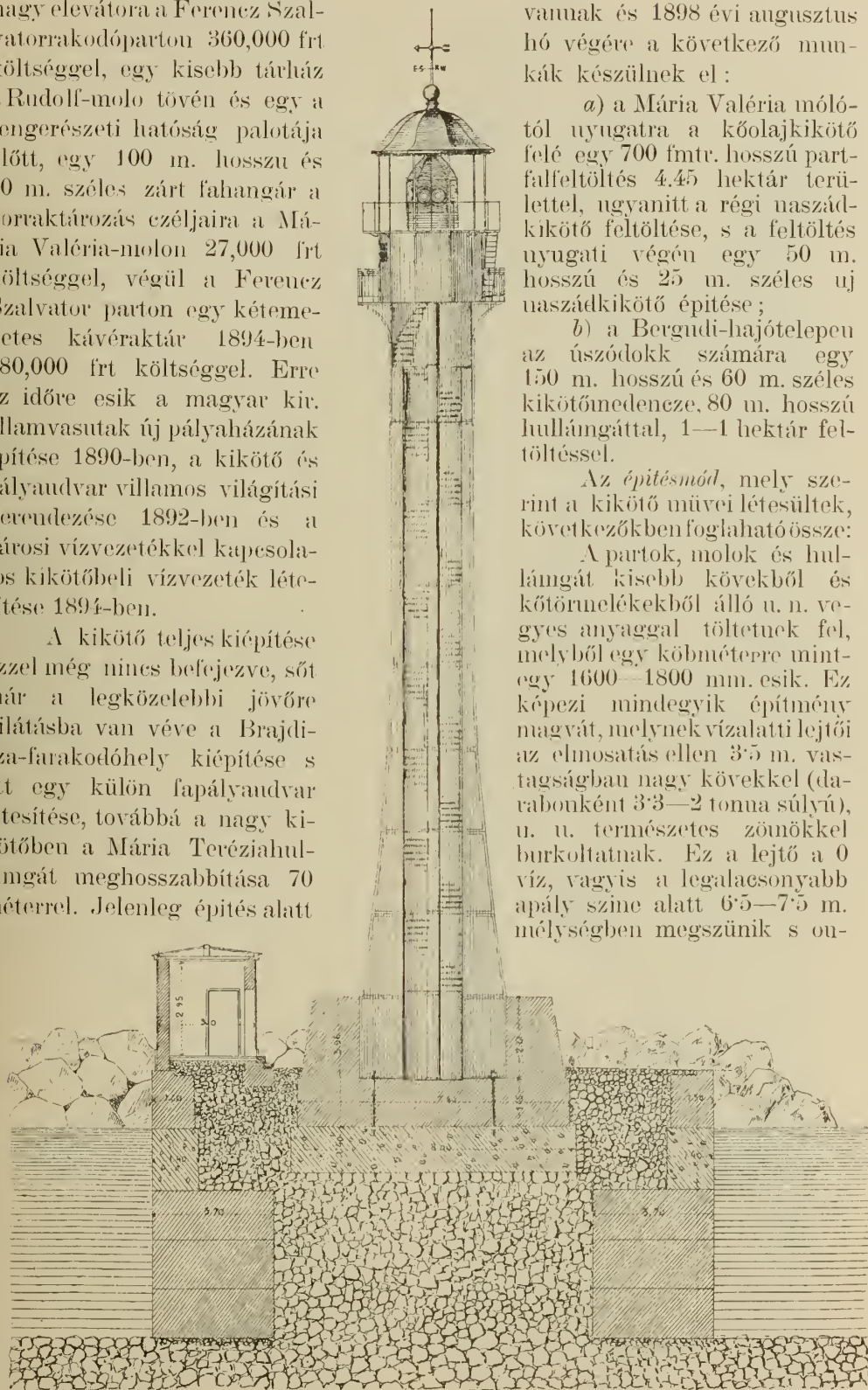
a) a Mária Valéria mólótól nyugatra a kőolajkikötő felé egy 700 fmtr. hosszú partfalfeltöltés 4.45 hektár területtel, ugyanitt a régi naszádkikötő feltöltése, s a feltöltés nyugati végén egy 50 m. hosszú és 25 m. széles új naszádkikötő építése;

b) a Bergudí-hajótelepen az úszódokk számára egy 150 m. hosszú és 60 m. széles kikötőmedence, 80 m. hosszú hullámgáttal, 1—1 hektár feltöltéssel.

Az építésmód, mely szerint a kikötő művei létesültek, következőkben foglalható össze:

A partok, molok és hullámgát kisebb kövekből és kőtörnnelékekből álló u. n. vegyes anyaggal töltetnek fel, melyből egy köbméterre mintegy 1600—1800 mm. esik. Ez képezi mindegyik építmény magvát, melynek vízalatti lejtői az elmosatás ellen 3.5 m. vastagságban nagy kövekkel (darabonként 3.3—2 tonna súlyú), u. u. természetes zömökkel burkoltatnak. Ez a lejtő a 0 víz, vagyis a legalacsonyabb apály színe alatt 6.5—7.5 m. mélységben megszűnik s ou-

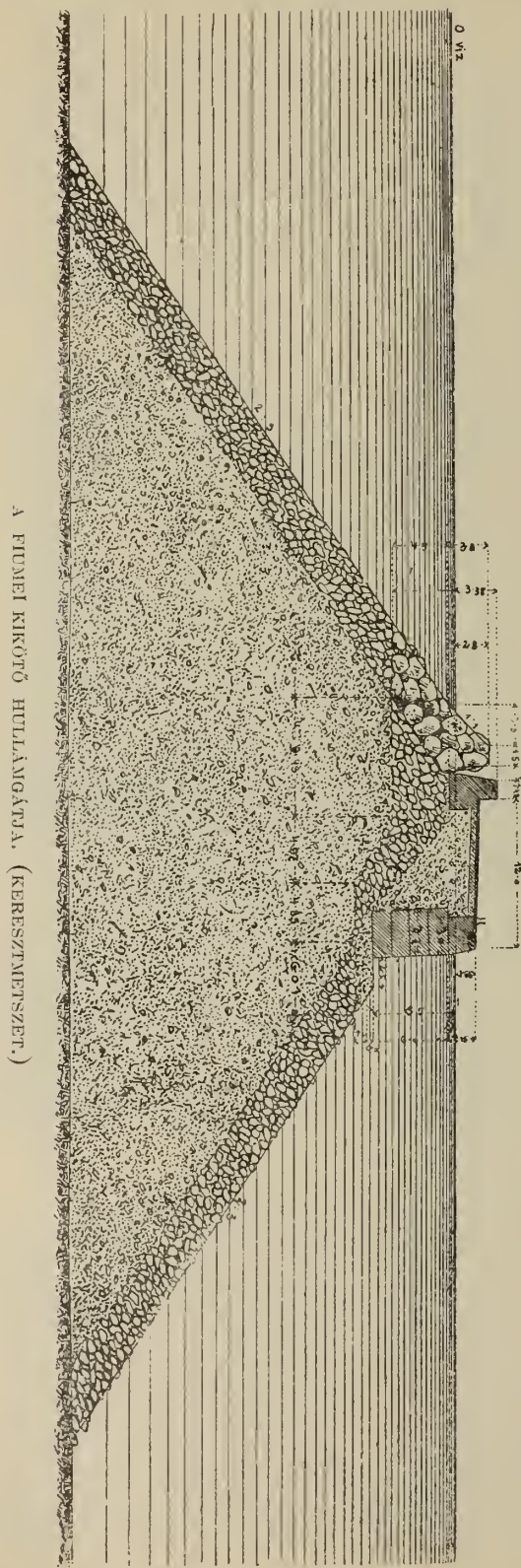
Építésmód

FIUME. — A VILÁGÍTÓ TORONY BELSEJE.

(Keresztmetszet a toronynak régebbi, a Mária Terézia-molon volt elhelyezéséről)

nam kezdve úgy a rakodópartok és molók, valamint a hullámgátak 6 m. magasságban 4 sor úgynevezett mesterséges zömből (az elhelyezés végett

0.3—2 oldalrovtákkal ellátva) készült 3.7 m. vastag falból s onnan a 0 víz színe fölött 2.72 m. magas faragott kőfalazattal építetnek. A mesterséges zömbök terméskőből és santorin-földből a munkahelyen felépített 3.70 m. hosszú, 2 m. széles és 1.5 m. magas négyszögű terméskőtömbök. Ebbe a falazatba vannak beépítve a megfelelő köthánkák és oszlopok, valamint a szükséges lépcsők is. A hullámgátak a nyílt tenger felől védő fallal is el vannak látva s e mögött a hullámok megtörése céljából a 0 víz alatti 5 m. mélységből a hullámfal tetejéig érő, darabonként 2.5—3 m³ 5 tonna súlyú kövekből álló 3.5 m. vastag természetes zömburkolattal láttatnak el. Ez építményekhez a kőanyagot a Fiume környékén levő bányákban fejtik s részint nagy és kis hajókkal, részint kocsiikkal szállítják a hely színeire. 1872—1894. év végeig beépítettek összesen 15,929,702.1 millió tonna, vagyis mintegy 9 millió köbméter követ, mely a következő bányákból került ki:

Ezen időszak alatt felhasználtatott ugyanis:

Feltöltési és kőhányási anyag	15,929,702.1 tonna
Kiemelés és kotrás teljesített	149,440.8 m. ³
Mesterséges zömb felhasználott a partfalak alapfalaiban	153,518.9 „
Ugyanott santorin- és cement beton	22,174.3 „
Burkolt és terméskőfalazat készült	64,849.8 „
Faragott kő elhelyeztetett	6,605.9 „
Kövezet készült	88,577.0 m. ²
Öntött vasalkatrész felhasználott	339,209.9 klgr.
Kovácsolt vasalkatrész	141,729.4 „
Czölöpök	1,467.7 m. ³
Czölöp beverés volt	13,136.5 folyóm.

A köveket a bányákban nagy és kis aknák, illetőleg tárnák segítségével fejtik, a robbantáshoz közönséges lőport, diorexint és dinamitot használnak. A nagy akna töltése 300—20,000 kgr. közt változik, s az egy ily nagy akna segítségével robbantott anyag néha meghaladja a 60—80 ezer tonnát is. Az 1872—1893. időszakban a nagy kőbányák robbantási eredménye a következő volt:

	kgr. robbantó anyaggal	tonna kő
1.542,38 ¹ kis akna	477,491	3.925,777
415 nagy akna	1.151,848	2.939,609

A nagy aknáknál egy köbméter anyag termelésére átlag 0,39 kgr. robbantó anyag kellett.

A kikötő vízmélysége a rakodópartok és molók mellett 6,5—7,5 m., úgy hogy a legnagyobb tengeri hajók is a part mellé állhatnak s közvetlenül rakodhatnak, minélfogva Fiume az elsőrangú tengeri kikötők közé tartozik.

Magának a kikötőnek, a tárházak és egyéb felszerelések kivételével az építése 1873-tól 1894. év végéig összesen mintegy 20 millió forintba került.

A flumei kikötő és berendezésének feltári értéke 1895. év végén a következő volt, még pedig:

a) ingatlan vagyon:

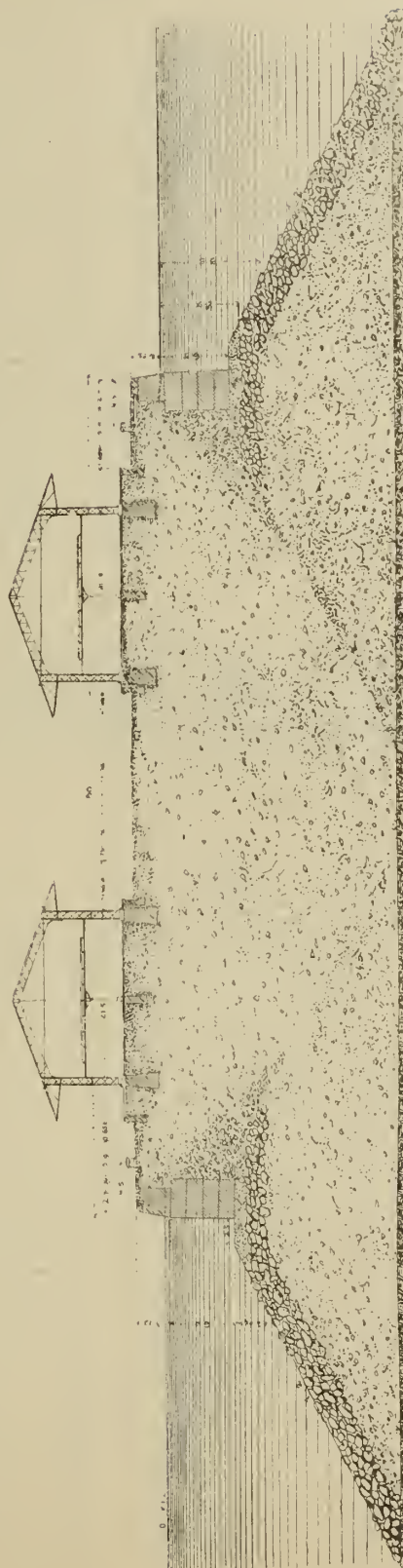
tengerészeti hatósági épület	240.817	frt	80	kr.
kikötői táruk	1,274.877	„	97	„
kikötői építmények	16,511.108	„	52	„
egyéb épületek	65.975	„	33	„
fénytornyok és világítók	42.925	„	48	„
kőolaj kikötői építmények	1,305.445	„	16	„
kőolaj kikötői épületek	34.792	„	11	„
kikötői berendezések	767.030	„	77	„
Összes ingatlan vagyon	20,242.973	frt	14	kr.

ingó vagyon:

hatósági épület berendezése	12.281	frt	77	kr.
a rév hivatal kezelése alatt álló szerek stb.	383.695	„	71	„
tárházi berendezések	722	„	65	„
muzeum és oktatási szerek	29.204	„	66	„
teng. akadémia berendezése	17.684	„	76	„
Összes ingó vagyon	443.589	frt	55	kr.

Mindössze kikötői ingatlan és ingó vagyon 20,686.562 frt 69 kr.

Megjegyezzük, hogy a kikötő-építési alap által létesített feltöltések 2,529.678 frt 21 kr. értékben a m. kir. állanvasútnak pályaudvarának kiegészítésére szolgálván, a fentti értékben nem foglaltaknak, s hogy a kikötői építmények kiegészítésére táruk és egyéb építkezések létesítésére, az 1895—1898. években 4,320.000 frt fog fordítani.

FIUMEI RAKODÓPART A TÁRHÁZAKKAL. (KERESZTMETSZET.)

Kikötő értéke

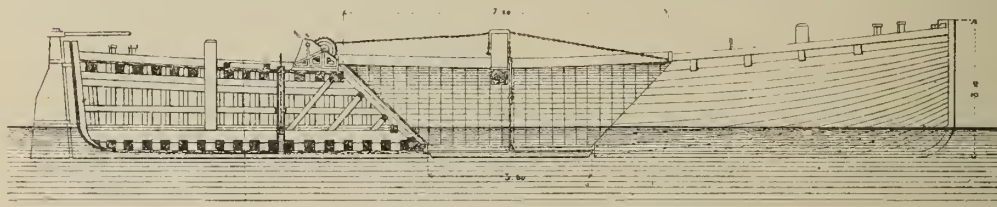
Tárházak.

A *tárházak* pinézével vagy anélkül egy, illetőleg két emeletes vasvázás és vasfedelű kő- és téglapítmények. Különös fontosságú ezek közt a Magyar Leszámloló és Pénzváltóbank által 1890-ben épített gabonaelevátor, 62 tartánnyal, 12,000 tonna befogadó képességgel. Az elevátor az emeletig téglá-, azon felül faszerkezettel bír s hullámos bádoggal van borítva. El van látva a gabona tisztítására, szellőztetésére és osztályozására szolgáló gépekkel, melyek hajtására 6, egyenkint 20 lóerejű villamgép szolgál. A tengeren elszállítandó vagy érkezett áruk betározására a Zichy-molón, a Sanita- és Stefánia-parton, a Rudolf-molón, a kávévár beszámításával, 18 kikötői raktár épült, még pedig 4 ideiglenes fabarakk és 14 állandó tárház, összesen 42799 m² területtel, melyek 4449 vasuti kocsirakományt fogadhatnak be. Ezekhez járulnak az államvasutak nagy tárházai 4881 kocsirakomány és az elevátor 1000 kocsirakomány befogadó képességgel; úgy hogy az összes tárházakban mintegy 10.000 vasuti kocsirakomány áru helyezhető el, s összesen évi 600,000 tonna áruforgalom lebonyolítását közvetíthetik. Ezek a tárházak egyrészt úgy egymásközt, valamint az államvasutak pályaudvarával vasuti vágányokkal vannak összekötve, másrészt a hajóállások közvetlen közelében vannak, a mi az áruk ki- és berakását föltöbb megkönnyíti.

Építmények.

A *kikötők* következő építményekből állanak:

A *nagy kikötőben*: 1. A külső hullámgát az u. n. Mária Terézia-moló,

KŐSZÁLLÍTÓ HAJÓ. (HOSSZMETSZET.)

mely az egész kikötőt védi a hullámvás ellen s abban nyugodt vízállást biztosít, 12 m. széles, 1347 m. hosszú.

2. A Mária Terézia-moló tövén egy 18 m. széles nyílás forgóhíddal, mely a nagy kikötőt összeköti a fakikötővel.

3. A keleti rakodópart 208 m. hosszú.

4. A Lido-part 95 m. hosszú és egy 45 m. hosszú, 15 m. széles kis molóval.

5. Az Adamieli-moló 75 m. hosszú és 20 m. széles.

6. A Szápáry-part 180 m. hosszú.

7. A Sanita-rakodópart 147 m. hosszú.

8. A Zichy-moló 150 m. hosszú és 80 m. széles, 12,000 m² területtel.

9. A Stefánia-rakodópart 250 m. hosszú.

10. A Rudolf-moló 210 m. hosszú, 80 m. széles, 16,800 m² területtel.

11. A Ferencz Szalvator-part 360 m. hosszú.

12. A Mária Valéria-moló 120 m. hosszú, 80 m. széles, 9600 m² területtel.

A *naszádkikötőben* 10 m. part, 80 m. hullámgát.

A *kőolajkikötőben* 340 m. rakodópart, 250 m. hullámgát.

A *Baross Gábor-fakikötőben*:

1. Hullámgát 420 m. hosszú, 12 m. széles.

2. Moló 110 m. hosszú, 30 m. széles, 3300 m² területtel.

3. Keleti rakodópart 180 m. hosszú.

4. Északi rakodópart 400 m. hosszú, 24,000 m² területtel.

5. Két záró gát egyenkint 65 m. hosszú, 12 m. széles. Ezen kikötő rakodóhelyül szolgál a Delta farakodóhely 142,000 m² s a Brajdicza farakodóhely 45,000 m² területtel.

A Fiumara-esatornában 970 m. hosszú rakodópart.

Az összes rakodópart hossza: a nagy kikötőben 2730 m., a kőolaj-kikötőben 340 m., a naszád-kikötőben 90 m., a Fiumara-esatornában 970 m., a Baross-kikötőben 1270 m., a hajógyártelepen és a dokkmedenczében 375 m., összesen 1863 m.

A hullámgátak hossza: a nagy kikötőben 1347 m., a kőolaj-kikötőben 250 m., a naszád-kikötőben 80 m., a Baross-kikötőben 110 m., összesen 5765 m.

A nagy kikötő rakodópartjai mellett (a hullámgát kivételével) elhelyezhető 23 nagy gőzös és 5 kisebb parti gőzös, valamint 40 vitorlás hajó. A kőolaj kikötőben rakodhatik 6 hajó.

A Baross Gábor-fakikötőben elhelyezhető 9 nagy gőzös és 5 kisebb hajó.

A Fiumara-esatornában 80 parti vitorlás számára van hely. A nagy kikötőben azonban szükség esetén még több hajó is elhelyezhető, 12 bója segítségével két sorban levén a hajók felállíthatók; ezeken a belső bójákon felül van még 7 a hajók műveleteinek megkönnyítésére.

Az előkikötőben 10 bója van elhelyezve.

A kikötő vízfelülete a következő:

Vízfelület.

a nagy kikötőben	41·8 hektár
a kőolaj „	1·9 „
a naszád „	0·1 „
a Baross „	6·5 „
a Fiumara-esatornában	1·7 „
Összesen	52·0 hektár

védett vízfelület, ezenkívül 15·5 hektár előkikötő.

A feltöltött terület:

Feltöltések.

a nagy kikötőben	12·03 hektár
a kőolaj „	4·27 „
a Baross Gábor fakikötőben	1·75 „
a Fiumara-esatornában	0·58 „
a naszádkikötőben	0·25 „
a Delta és a Brajdicza-farakodóhelyen és a pályaudvaron	38·11 „
Összesen	60·20 hektár.

Az ebből nyílt rakodásra szolgáló területen elhelyezhető összesen 6000 vasúti kocsirakomány árú.

Az árúknak a hajókba való berakása, illetőleg az azokból való kirakása ezeljából 33 rakodóhid áll rendelkezésre. Súlyosabb árúk rakodására 3 álló daru szolgál 1½, 2, illetőleg 10 tonna emelő erővel. Ezeken kívül van a kikötőben egy nagy úszó gőzdarú 60 tonna emelő képességgel.

A hajók vontatása és veszélyben levő hajók kisegítése végett két állami gőzös áll mindig készen a kikötőben, melyek egyike, netaláni tüzveszély esetére, tűzoltó feeskendővel is fel van szerelve.

A kikötő vízvezetőke 1894-ben létesült. Vízét az ugyanezen évben épült városi vízvezetékéből kapja. Fel van szerelve megfelelő csapokkal, közkútakkal és tömlőkkel a hajóknak vízzel való ellátására.

Vízvezeték és világítás.

A kikötő villamos világítása 1892. november 1-én nyílt meg. Az áramfejlesztő telep a pályaudvaron van s onnan vezetik az áramot transzformátorok segítségével a lámpákhoz. A kikötők külső világítására 30 drb egyenként 12 ampères ívlámpa és 22 drb egyenként 16 gyertyafényű izzólámpa

szolgál. A tárházak szintén villamvilágítással vannak olyképen felszerelve, hogy minden 20 m²-nyi terület egy 10 gyertyafényű izzólámpával megvilágítható.

Ezenkívül a rakodó hajók belső megvilágítására 12 drb egyenkint 100 gyertyafényű hordozható izzólámpa szolgál. A *világító torony* szintén villamvilágításra van berendezve s a párisi Lemonier ezég által készített lencserendszerrel és időnkint erős tüzet mutató forgószerkezettel ellátott lámpája 20 tengeri mérföldre világít.

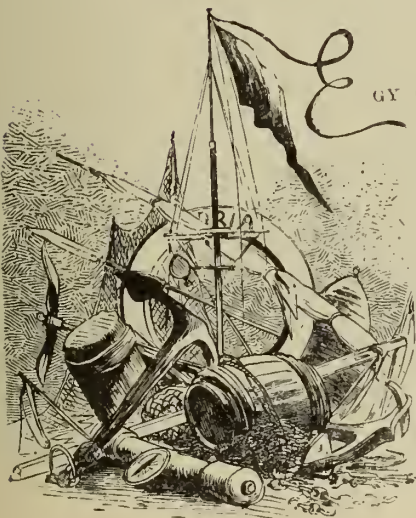

KOTRÓHAJÓ A FIUMEI KIKÖTŐBEN.

FIUME. — A NAGYKIKÖTŐ KIJÁRATA.

A MAGYAR TENGERÉSZET.

Egy emberöltőre is alig terjed tengerészetünk.

Története.

Magyar tengerészetéről alig lehet szó mindaddig, míg a kiegyezés után újra az anyaországhoz csatoltatván Fiume, a magyar kormány nagyszabású intézkedéseivel létrehozta az egyetlen első rangú kikötőt s idők jártával megteremtette a magyar tengerészetet. Volt ugyan Fiuménak és a magyar tengerpartnak régebben is tengeri hajózása, de az a mellett, hogy nemzetinek egyáltalában nem mondhatjuk, a nagy hajós népek és a szomszéd partok tengerészetéhez képest még csekély és meglehetősen jelentéktelen is volt.

Jelentékenyebbnek találjuk Fiume tengerészetét akkor, midőn Mária Terézia közvetlenül a magyar korona területéhez csatolta. Ekkor már fontos kikötője volt az Adriai tengernek. A kivitel nagyrészt fából állott; cserében Dalmáciából és Olaszországból élelmi czikkeket hozott be. Később Szicilia és Sardinia sóját hozták be, melyet magának a kormányzónak protekciója mellett esempészték be és a horvát parton Uriúj öblében raktak le, ahonnan aztán kocsin Horvátországba szállítottak.

A XVIII-ik század végén azonban már gyarapodni kezdett Fiume tengerészete. Hajói, mint gróf Batthyány Vince „Über das ungrische Küstenland” című könyvében említi, 1796-ban már Törökország és Spanyolország kikötőivel élénk összeköttetést tartottak fenn. Fiuménak ez időben létezett ezukor-, dohány-, kötél- és szeszgyárai elegendő árút szolgáltatottak a kivitelre. Az említett könyv szerint Fiuméből 1793—94. évben kivittek 30.000 mázsa ezukrot, 9000 mázsa dohányt, 13.000 mázsa szeszt és 2400 mázsa kötelet. Ez azonban még mindig jelentéktelen mennyiség.

XVIII. század.

Fiume tengerészetének és kereskedelmének emelkedését elősegítette az 1809. évben kiépített *fiume-károlyvárosi út*, (a Lujza-út), mely a belföld forgalmának jórészt a magyar tengerpart felé terelte. Ugyanez időbe esik a tulajdonképeni hajóépítő ipar kifejlődése is.

Alig indult Fiume kikötője virágzásnak, megkezdődött Trieszt versen-gése, mely eltéríteni igyekezett a Fiuméba irányuló forgalmat és sikerült is azt rohamosan esökkenteni s ezzel természetesen a hajózás fejlődésének is útját állani.

XIX század
eleje.

Fiume sokáig küzdött vetélytársa ellen. Hajógyáraiban élénken folyt a munka, egymásután kerültek vízre a remek építésű vitorlások, 1835-ben már 45 hosszújártú hajója úszott a tengeren s azonkívül az ipar terén is nagyobb tevékenységet fejtett ki, de mind hiába, mert Ausztria kormányá-

FIUME. — AZ ADRIA PALOTÁJA.

nak az volt a törekvése, hogy a monarchia kereskedelmét — Fiume rovására — Triesztbe terelje. Ausztria törekvését megkönnyítette az a körülmény, hogy Triesztben éppen ez időtájt alakult meg az osztrák Lloyd gőzhajó-társaság, mely 1838-ban már 14 gőzössel, 1846-ban 25-tel, 1848-ban pedig 31 gőzössel rendszeres összeköttetésbe lépett Olasz-, Török- és Görögország kikötőivel és csaknem az egész kelettel.

A magyar tengeri hajózás érdekében alig történt valami. A nemzet a belreformokra irányozta összes figyelmét; a tengerre hívást vajmi kevesen értették meg.

Fiume ez időben tulajdonképen nem is kereskedők, hanem inkább hajó-építők és hajósok hazája volt. A város fő jövődelmi forrását az akkor még nagyszámú hajóépítő telepek haszna és a szabad hajózás képezte. A fiumei hajósok ugyanis, amennyiben a fiumei kikötő az ország esekély ki- és beviteli forgalma, valamint a megfelelő közlekedési eszközök hiánya miatt nem láthatta el a már tekintélyesen megnövekedett flottát kellő mennyiségű

02 "ADRIAN" SEEN ENTERING GULF OF

szállítmánynyal; kénytelenek voltak külföldi kikötők között hajózni. Fiume hajórajja 1857-ig folyton újabb vitorlásokkal növekedett. E vitorlások között volt a történelmi nevezetességű *Implacabile* nevű vitorlás is, melyet az 1848-ki kormány egy magyar hadi flottának felállítására czéljából Fiumében Gopesevics Spiridion nevű triezsti gazdag hajótulajdonostól megvásárolt, de hadi czélokra való felszerelését a kitört háború már megakadályozta.

Ugyanczen időszakra esik a fiumei hajóépítő-ipar virágzó korszaka is. Az akkori hivatalos lajstromok szerint ugyanis a fiumei, buccarii és portorei hajógyárak az 1850—1857. közötti időszakban nem kevesebb, mint 276 hajót építettek 95,975 tonna-tartalommal, a melyek 10,382,300 frt értéket képviseltek. Tetőpontját érte el a hajóépítés 1855-ben, midőn 41 hajó épült.

A gőzhajózás még kezdetleges állapotban volt; fiumei gőzhajózásról pedig még csak említést sem tesznek az akkori följegyzések. A harmincezas évekről vezetett kikötői nyilvántartási lajstromok szerint a fiumei kikötőben 1838-ban fordult meg először gőzhajó, mely azonban csak kivételesen — a szász királylyal — érkezett Fiuméba. Kereskedelmi gőzösök először csak 1841-ben kezdtek látogatni Fiumét. Ez év folyamán a fiumei kikötőbe 17 osztrák gőzös érkezett. Ezek között 7 terhelve volt; 10 üres. A 17 gő-

zösnek tonnatartalma nem volt több mint 2095 tonna. Rendszeres gőzhajózási összeköttetésünk még 1848-ban sem volt. Triest és Rovigno között létezett ugyan rendes heti közlekedés, de e vonal gőzösei csak a nyári hónapok alatt, hetenként egyszer látogattak el a fiumei kikötőbe. Az ezután következő két évtizedben kizárólag osztrák gőzösök látogatták Fiume kikötőjét; az *első idegen gőzös* 1866-ban érkezett Fiuméba. Ez egy 672 tonnás angol gőzös volt, mely első útjában 42 ezer forint értékű árut hozott Angliából és kivitt kikötőnkől 9680 frt értékű árut Angliába.

A gőzösök forgalma 1842-től vagyis midőn kikötőnket látogatni kezdték, napjainkig, lobogó szerint feltüntetve a következő arányban emelkedett:

Hajóépítés
virágzása.

Gőzhajózás
kezdetek.

OCZEÁNJARÓ GŐZÖS.

Kikötői
forgalom.

Érkezett Fiuméba :

Az 1842. évben 11 osztrák gőzös				Az 1858. évben 129 osztrák gőzös.			
"	1843.	"	9	"	1859.	"	123
"	1844.	"	29	"	1860.	"	131
"	1845.	"	42	"	1861.	"	131
"	1846.	"	30	"	1862.	"	134
"	1847.	"	23	"	1863.	"	122
"	1848.	"	31	"	1864.	"	125
"	1849.	"	30	"	1865.	"	157
"	1850.	"	30	"	1866.	"	128
"	1851.	"	30	ezek között volt 127 osztrák, 1 angol.			
"	1852.	"	33	"	1867.	"	106
"	1853.	"	33	osztrák.			
"	1854.	"	104	"	1868.	"	225
"	1855.	"	101	(224 osztrák, 1 angol).			
"	1856.	"	127	"	1869.	"	266
"	1857.	"	132	(265 osztrák, 1 török).			
				"	1870.	"	246
				osztrák.			
				"	1871.	"	257
				(256 osztrák, 1 angol).			

A mint látjuk, más, mint osztrák gőzhajó csak elvétve fordult meg a fiumei kikötőben; *négy* év alatt összesen *három* külföldi lobogó. A külföldi hajók csak 1872-ben kezdenek sűrűbben megjelenni Fiumében, s ma már évenként körülbelül 300 idegen gőzös köt ki itten, legnagyobbbrészt angol és olasz. 1872-től fogva rohamos az emelkedés :

Az 1872. évben 322 (318 osztr.-magyar, 4 angol).			
"	1873.	"	537 (531 " 6 ")
"	1874.	"	694 (687 " 5 " 1 francia, 1 orosz).
"	1875.	"	631 (629 " 1 " 1 orosz).
"	1876.	"	755 (750 " 2 " 1 dán, 2 orosz).
"	1877.	"	905 (888 " 14 " 1 francia, 1 orosz, 1 hollandi).
"	1878.	"	872 (832 " 37 " 1 belga, 2 német).
"	1879.	"	905 (818 " 86 " 1 norvég).
"	1880.	"	873 (780 " 85 " 1 francia, 7 olasz).
"	1881.	"	872 (747 " 120 " 1 német, 4 olasz).
"	1882.	"	948 (837 " 110 " 1 francia).
"	1883.	"	1080 (932 " 144 " 1 német, 2 norvég, 1 svéd).
"	1884.	"	1265 (1056 " 197 " 6 német, 2 francia, 2 norvég, 1 olasz, 1 görög).
"	1885.	"	1931 (1697 " 194 " 11 német, 11 olasz, 5 francia, 5 norvég, 3 görög, 2 belga, 2 hollandi, 1 svéd).
"	1886.	"	1724 (1483 " 212 " 11 német, 10 olasz, 7 norvég, 1 hollandi).
"	1887.	"	2502 (2277 " 210 " 5 olasz, 5 német, 1 hollandi, 1 dán, 1 norvég, 1 belga).
"	1888.	"	2948 (2492 " 252 " 14 olasz, 4 német, 4 francia, 9 norvég, 2 portugál).
"	1889.	"	1883 (1627 " 233 " 13 olasz, 3 német, 2 francia, 2 norvég, 1 portugál, 1 spanyol, 1 svéd).
"	1890.	"	3618 (3350 " 221 " 16 norvég, 13 olasz, 9 német, 2 francia, 2 orosz, 2 görög, 2 montenegrói, 1 svéd).
"	1891.	"	3618 (3350 " 221 " 16 norvég, 13 olasz, 9 német, 2 francia, 2 görög, 2 montenegrói, 2 orosz, 1 svéd).
"	1892.	"	3918 (3675 " 162 " 53 olasz, 12 norvég, 8 német, 4 görög, 1 francia, 1 montenegrói, 1 hollandi, 1 orosz).
"	1893.	"	3922 (3604 " 170 " 119 olasz, 14 norvég, 9 német, 2 görög, 2 montenegrói, 1 francia, 1 spanyol).
"	1894.	"	4399 (4124 " 153 " 94 olasz, 12 német, 6 norvég, 6 francia, 2 görög, 1 hollandi, 1 svéd).
"	1895.	"	4247 (3960 " 161 " 106 olasz, 11 német, 5 norvég, 1 dán, 1 görög, 1 francia, 1 svéd).

A magyar kikötőváros hajózási forgalmát mint látjuk, 1842-ig kizárólag vitorlások közvetítették. Ez időtől kezdve évről évre nagyobb arányban szerepel a gőzhajó a fiumei forgalomban. Különösen szembeszökően emelkedett 1854-ben, a midőn a gőzhajók száma az előző évi 33-ról egyszerre 104-re szaporodott. 1854-től 1868-ig alig találunk változást a gőzösök számában, míg 1868-ban már megkétszerezedett a hajók forgalma, 1875-ben pedig már 631-re, 1885-ben 1931-re és 1895-ben 4247-re emelkedett az érkező gőzösök száma. Velük szemben egyre eszikken a vitorlások forgalma, az utolsó évtizedben az összes hajóforgalomnak már csaknem 60%-át tették a gőzhajók. Mind a

mellett a gőzhajózás rohamos emelkedése alatt a vitorlások még egy másodvirágzási korszakot éltek. Ez 1865-től 1875-ig volt, midőn még elég jó alkalom kínálkozott az amerikai kőolajnak és gabonának Európába való szállítására. Különösen élénk lendületet vett az amerikai kivitel az 1867—1869. években, minek kedvező hatását megérezte a fiumei hajóipar is, e három év mindegyikében még *huszonnégy*, átlag 500 tonnás hajó épült itt. De nem sokára beállt a vitorlázás hanyatlása.

1870-től kezdve a hajók viteldíja a gőzhajók szállítási képességének növekedése következtében mindinkább redukálódtak, minek folytán a fiumei hajótulajdonosok még a hajófenntartási költségeket és csak nehezen tudták fedezni. Ily körülmények között a fiumei vitorlás hajóflotta sajnos pusztulásnak indult. A hajótulajdonosok teljesen elhanyagolták hajóikat, tartarozásukra semmit sem áldoztak s ha már nagyobb javítást követeltek, túladni igyekeztek rajtuk. Ennek természetes következménye lett, hogy Fiume hajóépítő ipara 1870—1880-ig rohamosan hanyatlott. Ez utolsó évben már csak egy hajó épült Fiumében; 1881-ben *kettő*, 1883-ban egy, és ez volt az

Vitorlás hajózás
hanyatlása.

A Tengerészeti Hatóság „ELŐRE” GŐZHAJÓJA.

utolsó nagy vitorlás. Ez évtől kezdve a vitorlášhajók építése teljesen megszüntnek mondható.

Ugyaneseak hasonló kedvezőtlen viszonyok uralkodtak a eentralizáció utolsó idejében a tengeri árú- és hajóforgalom dolgában is, a mit a vitorlás hajózásnak már ez időben megindult hanyatlása, de nem kevés mértékben Triesztnek protekziós versenye, a Déli vasút megnyitása után a forgalomnak Triesztbe terelődése idézett elő. Ennek illusztrálására elegendő felemlítenünk, hogy mig Fiumének 1855. évi tengeri árúforgalma 14 millió értéket képviselt, 1866-ban 13 millióra, 1867-ben már 11 millióra csökkent. Hasonló adatokat nyújt Zeng és Zára forgalmi statisztikája, mig Trieszt forgalma, mely 1857-ben már 280 millió volt, 1867-ben 320 millióra emelkedett.

Legszembeszökőbben azonban Fiume hátramaradottságát akkori kikötőjén vehetjük észre, a mely a Fiumara-esatornán kívül csupán 500 folyóméter rakodó partfallal bír, sekélyes kikötőből állott.

E kikötő terra incognita volt a távolabb országok hajósai előtt; belsővel vasút által összekötve nem lévén, csekély árúforgalmát vitorlások és

az osztrák Lloyd-társaságnak néhány vonalán Fiumét is érintő kisebb gőzösei közvetítették. Nagyobb gőzhajók ki sem köthettek, mert a roskadó rakodpartok mentén mindenütt magas iszapréteg borította a kikötő fenekét olyanira, hogy nagyobb fajtájú hajó még üresen is feneket ért a móló közelében.

Ilyen állapotok uralkodtak akkor, a midőn Fiume és a magyar-horvát tengerpart a kiegyezés idejében az 1867. évi XVI. törvényezikk határozatai alapján az osztrák kormánynak esaknem egy százados közigazgatása alól felszabadulva, magyar kormányzat alá jutott, s a negyvenes években meg nem valósítható eszme testté válhatott. Ettől fogva kezdődik Fiume felvirágzása.

Tengerészeti
hatóság.

A magyar kormány a tengerészeti közigazgatás, valamint a tengerészeti és hajózási ügyek vezetésére 1870-ben a trieszti tengerészeti hatóság mintájára egy, az akkori földművelési, ipar- és kereskedelmi miniszterium alá tartozó külön álló hivatalt szervezett, mely ugyanaz év november havában m. kir. tengerészeti hatóság elnevezés alatt megkezdte működését.

E hatóságnak ügyköre főképen a hajózási, hajóépítészeti, halászati, tenger egészségi és veszteglési ügyekre terjedt ki. A tengerészeti hatóság ugyanis fel-

AZ ADRIA-TÁRSASÁG „CAROLA” GŐZÖSE.

ügyel a tengeri hajók építésére, ellenőrzi a hajók állapotát és azoknak szabályszerű felszerelését, eljár azon ügyekben, melyek a magyar-horvát tengerparton üzött bel- és külföldi hajózásra vonatkoznak; gondoskodik a kikötőkről és fénytornyokról, kikötői tárbázakról stb. és a tengeri hajózás anyagi előmozdítását és védelmét czélzó intézményekről, azok javításáról; felügyel a kereskedelmi tengerészeti akadémiára s az előirt szakvizsgálatok alapján kiadja a kereskedelmi tengerészetben létező tisztii állásokra képesítő okiratokat; eljár II-od foku tengerészeti és fegyelmi szempontból a hajótulajdonosok, hajóvezetők és tengerészek között tengeri utazások alkalmából előforduló vitás kérdésekben, úgyszintén hajókárok és hajótörések ügyeiben, a mennyiben az ily kérdésekben való jogi döntés a bíróság illetékességének van fentartva; nyilvántartja a kereskedelmi tengerészet személyzetét, tárgyalja a tengerészek szolgálatai viszonyaira vonatkozó ügyeket, valamint az inséges vagy külföldön elhalt tengerészek ügyeit és igazgatja a tengerészek és a tengeri halászok segélyalapjait. A hatóság azonkívül tengerészeti kihágások esetén mint másodfokú hatóság működik, ellenőrzi az állam által segélyezett hajózási vállalatok szerződészerű járatait, felügyel a tengeri halászat gyakorlására és a tengeri egészségi és veszteglési ügyekre vonatkozó törvények és rendeletek végrehajtására stb. stb.

A tengerészeti hatóság mellé hat ülnök van rendelve a tengeri hajótulajdonosok és kereskedelmi kapitányok köréből, a kik a kereskedelmi tengeri hajókat illető fontosabb személyi és kártérítési esetekben a másodfokú határozat hozata-

lánál a tanácskozásokban részt vesznek és kiknek véleményét a tengerészeti hatóság különösen gyakorlati szakismeretet igénylő esetekben is kikéri.

Rév hivatalok.

A magyar-horvát tengerparton a rév- és egészségügyi szolgálat ellátására hat rév hivatal, öt rév kirendeltség és a martinschizzai vesztegintézet áll a hatóság rendelkezésére. A rév hivatalok székhelye Fiume, Buccari, Portoré, Szeleze, Zeng és Carlopago; a rév kirendeltségeké Czirkvenicza, Novi, Szent-György (San Giorgio), Jablanacz és Stinicza. Úgy a rév hivatalok, mint a rév kirendeltségek hatásköre bizonyos tengerészeti kerületekre terjed ki: *a fiumei rév hivatalé* az isztriai határtól a zurkovói kikötő keleti végéig; *a buccariü rév hivatalé* Zurkovó keleti végétől a Kravanjak-esúcsig; *a portoréi rév hivatalé* a Kravanjak-esúctól az Ertak-esúcsig; *a szelezei rév hivatalé* az Ertak-esúctól a volt katonai határőrvidékig; *a zengi rév hivatalé* a katonai határőrvidéktől Lukovó déli esúcsáig s *a carlopagói rév hivatalé* Lukovó déli esúcsától a dalmát határig.

A „BUDAPEST” HADIHAJÓ.

A rév hivatalok és rév kirendeltségek vezetik az összes kikötők összes tengerészeti-, révügyi- és egészségügyi szolgálatát s azonkívül, rév hivatalok a fennálló törvények és rendszabályok elleni kihágások esetén első fokú határozatot hoznak. Úgy a rév hivatalok, mint a rév kirendeltségek rév- és egészségügyi végrehajtó szolgálatban a még Mária Terézia idejében *Editto Politico di navigazione* czimen kiadott szabályzat alapján, valamint a később kiadott törvények és rendeletek alapján járnak el. Az *Editto politico di navigazione mercantile austriaco*, melyet Mária Terézia az osztrák tengerészeti ügyek szabályozására 1774. április 24-én adott ki, magában foglalja a rév hivatalok teendőire, hatáskörére vonatkozó eljárásokat, a hajótulajdonos, kapitány és a személyzet között fennálló viszonyok rendezésére vonatkozó szabályokat; a tengeri egészségügyi szolgálat ellátására vonatkozólag az ez irányban kiadott rendeletek és nemzetközi egyezmények határozatai követhetők.

A rév hivatalok ügyköre a tengerészeti egészségügyi és hajózási ügyeken kívül főképen a rév szolgálatra terjed ki. A rév hivatalok ugyanis felügyelnek a kikötők és azok berendezéseinek jó karban való tartására, az érkező és induló hajók kikötésére, azok szabályszerű rakodására és az egész kikötő közbiztonságára.

Ezen külső szolgálatokat a révhivatalok — a tiszti személyzeten kívül — nagyszámú révkalauzokkal végzik, a kik a rakodó-partok különböző pontjain elosztva — kezelési szolgálaton kívül — úgy nappal mint éjjel, őrszolgálatot is végeznek.

Kikötői
illetékek.

A kikötői szolgálat ellátására és kényelmes lebonyolítására számos segédeszköz: kézi emelőgépek, rakodó-hidak, úszó gőzdaru, búvárkészülékek, mentőeszközök, továbbá a veszélyben levő hajók segélyezésére egy mentő-gőzös (lifeboat) és egy modern építésű vontató- és szivattyú-gőzös áll rendelkezésre. Természetes, hogy a hajók, illetőleg tulajdonosaik úgy a kikötő, mint azok berendezésének használatáért bizonyos illetéket tartoznak fizetni, a mely illetékek lényeges bevételét képezik az állannak. A különféle illetékek között különösen a kikötő használatáért fizetendő kikötői illetéket említjük fel, a mennyiben ezek a kikötői forgalom fejlődésére határozottan lényeges befolyást gyakorolnak.

Fiumében a kiegyezés előtti időkből fennmaradt régi illetékrendszer, amely a kikötőbe érkezett hajókat tonna-, tengeri egészségügyi-, veszteglési-, világító- és több efféle illetékek fizetésére kötelezte, 1883-ban a jelenleg is érvényben levő illetékrendszer váltotta fel, mely egyszerűbb és kedvezőbb is az előbbinél, de a

A MAGYAR-HORVÁT GŐZHAJÓZÁSI TÁRSASÁG „PANNONIA” GŐZÖSE.

mai viszonyoknak már hovatovább nem felel meg; mert e rendszert tulajdonképen inkább a vitorlás hajózási viszonyok tekintetbe vételével állapították meg midőn a gőzhajózás minálunk csak esirájában, a parti hajózás meg éppen a kísérelvezés stádiumában volt.

A magyar kereskedelmi kormány mostanában egy praktikusabb rendszer kidolgozásán fáradozik, melyet az osztrák kormánylyal egyetértve valószínűleg már a közel jövőben életbe fognak léptetni.

A jelenleg érvényben levő illetékrendszer szerint a belföldi és ezzel egy tekintet alá eső idegen hajók 26 tonnától kezdve fizetnek illetéket, még pedig a következő fokozat szerint: 26-tól 50 tonnáig, regiszter tonnánként 4 krt; 51-től 100 tonnáig 8 krt; 101-től 150-ig 15 krt; 151-től 200 tonnáig 20 krt; 201-től 300-ig 25 krt; 301-től 400-ig 30 krt; míg a 400 tonnán felüli hajók minden tonna után 38 krt fizetnek. Az oly idegen hajók pedig, amelyek a belföldiekkel egy tekintet alá nem esnek, tonnánként 1 frt 50 krt fizetnek. Vannak azonban különféle kedvezmények, melyet a hajók az érintett kikötők és a végzett rakodási műveletek tekintetbe vételével élveznek. Így az oly hajó, mely valamely belföldi kikötőben csak leadott vagy felvett rakományt és ugyanazon utazáson külföldi kikötőnek érintése nélkül egy vagy több belföldi kikötőben egyenlő műveletet folytat, az utóbbi kikötők

mindegyikében 26-tól 100 tonnáig 1 krt, 101-től 200-ig 2 krt, 201-től 300-ig 3 krt, 301-től 400-ig 4 krt, s azon felül 5 krt fizet. Ugyanezen illetéket fizetik azok a hajók is, melyek nem végeznek semmiféle operációt és a 72 órában megállapított határidő lejárta következtében a teljes fölmentésre igényt nem tarthatnak.

A belföldi és ezekkel egy tekintet alá eső idegen gőzhajók, melyek menetrend szerint periodikus járatokat tesznek belföldi kikötők között, szintén igen jelentékeny kedvezményt élveznek, a mennyiben csakis az időszaki járatért az érintett kikötők számának tekintetbe vétele nélkül, a kiindulási kikötőben fizetnek illetéket az említett fokozat arányában 2, 10, 14, 16, 20 krt, a 400 tonnán felüliek pedig 25 krt. E kedvezmény különösen a periodikus parthajózás fejlődésére hatott előnyösen, mert az egyes vállalatok az általuk fenntartott s több belföldi kikötőt összekapcsoló járatokért a végzett operációk arányában igen csekély illetéket fizetnek. Azonkívül a törvény fölmenti az illeték fizetése alól mindama belföldi s ezzel egy tekintet alá eső hajókat, melyek tonnatartalma nem haladja meg a 25 tonnát; továbbá a halászat üzésére, halszállításra, folyóvizekre szánt bárkák, hajót, vontató-gőzösök, a magyar kinestári hajók, osztrák-magyar és idegen hadihajók s így a yachtok sem fizetnek illetéket, ha kereskedelmi

műveletet nem végeznek.

A révilletéken kívül még a rakodóhidak használatáért, továbbá éjjeli rakodások alkalmával a villamos világításért fizetnek illetéket a kikötőkben.

A PANNONIA GŐZÖS BELSŐ HELYSÉGEI.

A tengerészeti hatóság közvetlen vezetése és kezelése alatt álló intézmények közül különösen a tengeri vesztégintézetet említjük meg, a hol a járványos kikötőkből érkező hajókat, azok rakományait és személyzetét, mielőtt szabad közlekedésre boesátatnának, fertőtlenítés alá veszik. Ez intézetről más helyen részletesen teszünk említést; e helyütt csak azt említjük meg, hogy az 1885-iki kolerajárvány idejében egészen átalakították s oly berendezéssel látták el, hogy az intézet manapság a modern kor igényeinek minden tekintetben megfelel.

Ugyancsak a tengerészeti hatóság kezelése alatt állanak a fiemei és zengi tengerészeti segélyalapok, melyeknek tulajdonképeni rendeltetése, hogy az elagott és munkaképtelen tengerészeknek és azok családjainak támogatást nyújtson. E segélyalapokat még a múlt században magánosok adakozásából alapították és egy

Tengerészeti
segélyalapok.

egyesület kezelte, csakis a múlt század vége felé ment át az állam kezelésébe. A fiumei segélyalap, melyet a tengerészek védszentjéről Szent Miklós-alapnak (Pio fondo di San Nicolò) neveztek el, a fiumei-, buccari-, portorei- és szelzei kerületbe tartozó tengerészeket, míg a zengi alap a zengi és earlopagói kerület tengerészeit segélyezi. E segélyalapok vagyona 1870-ben, a midőn a fiumei m. k. tengerészeti hatóság kezelésébe ment át, 71,731 frtot tett ki, mely összegből csaknem 43 ezer frt kétes értékű osztrák papirosokból állott, míg jelenleg 25 év lefolyása után az 1895. év végén e segélyalapok tőkéje nem kevesebb mint 202,856 forintra szaporodott s ez összeg a legreálisabb alapokon nyugszik.

Figyelmet érdemel még az a körülmény is, hogy míg az osztrák kezelés alatt a segély havonta átlag 3 frt 80 kr., sőt 3 frtban volt megállapítva, a legutóbbi időben havonként 5, 8, 10 frt sőt nagyobb segély is jut egyesek részére.

A segélyalapok örvendetes emelkedése a lelkiismeretes kezelésen kívül főképen annak az intézkedésnek tulajdonítandó, melyet a m. kir. tengerészeti hatóság

AZ „ORIENT” GŐZHAJÓ.

nicálására alkotott 1883. évi XXXII. törvényezikk állapít meg. E törvényezikk 8-ik §-ának értelmében a magyar kikötőkben beszedett kikötői illetékeknek tíz százalékát a tengerészek segélyalapjára fordítják. E törvényes intézkedés nélkül, melyhez hasonló csak kevés államban van érvényben, alig számolhatnánk be ily feltűnően örvendetes eredményről. A segélyalapok egyéb bevételcít a már tulajdonában levő tőke kamatai, a szökevény tengerészek bérhátralékai, a tengerészeti szabályok áthágása miatt kirótt bírságok képezik.

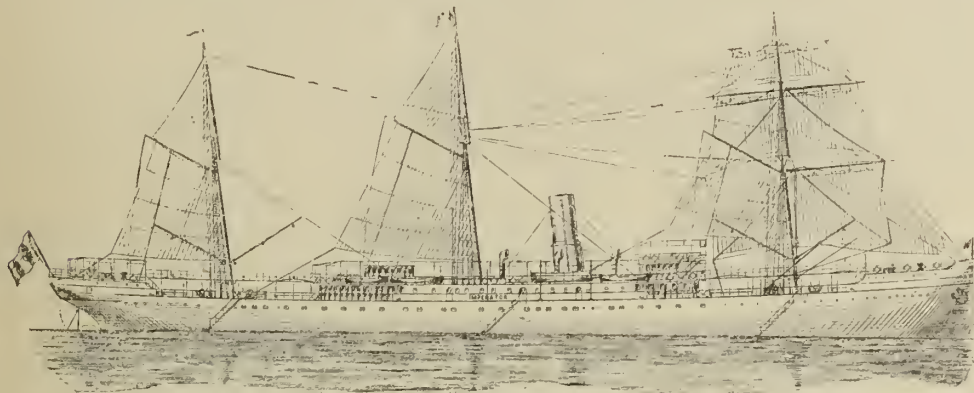
Tengerészeti
közigazgatás.

Miután a kikötő és a magyar-horvát tengerpart a magyar kormányzat igazgatása alá került, szükségesnek mutatkozott, hogy a tengeri közigazgatást magyar törvények alapján rendezzék. A magyar törvényhozásnak tehát egészen új feladatot kellett teljesítenie: meg kellett alkotnia a magyar tengerészeti rendtartást. A törvények sorát a *tengeri kereskedelmi hajók közbözéséről szóló 1871. évi XVI. törvényezikk* kezdte meg, mely a hajók közbözésére nézve az Angliában szokásos és a legtöbb állam által elfogadott Moorson-féle rendszert nálunk is életbe léptette.

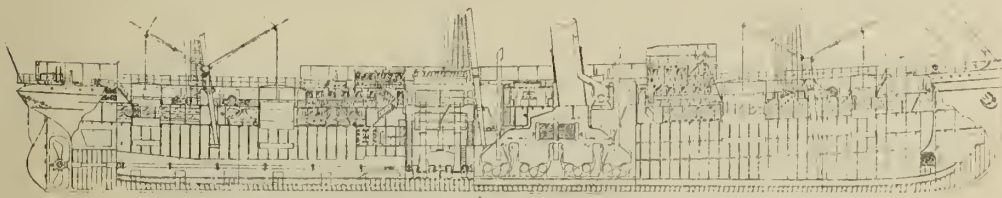
Ezután sorban következtek a *tengeri kereskedelmi hajók lajstromozásáról szóló 1879. évi XVI. törvényezikk*; a *révilleték szedésének jogát és rendszerét szabályozó*

1883. évi XXXII. törvényezikk; a tengeri hajók jelző készülékeinek egyöntetű berendezését szabályozó rendelet; a kikötői rendfenntartást biztosító rérendőrségi szabályzat; a személyszállító hajók biztonságának ellenőrzésére kiadott szabályzat stb.

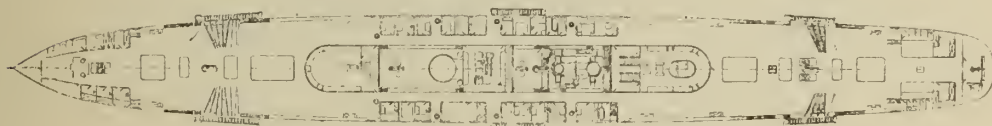
Leglényegesebb azonban a tengeri szabad hajózást űző hajóknak állami segélyben és kedvezményekben való részesítéséről szóló 1893: XXII. törvényezikk, továbbá a tengeri hajók építésének állami segélyben való részesítéséről szóló 1895: XXXII. törvényezikk. Céljuk az, hogy a hajózásnak, főképen a vitorlás-

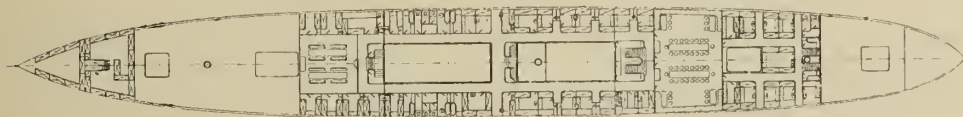
LLOYD-HAJÓ.

A LLOYD-HAJÓ HOSSZANTI METSZETE.

A LLOYD-HAJÓ I KERESZTMETSZETE.

A LLOYD-HAJÓ II. KERESZTMETSZETE.

hajózásnak, valamint az évtizedek óta szünetelő hajóépítő iparnak ujjáélesztői legyenek.

A tengeri közigazgatási és hajózási ügyek rendezésével lépést tartott a kikötői építkezés és a közlekedési eszközök fejlődése.

Az öt hektár területű és ötszáz folyóméternyi területtel bíró kis kikötő 1870-től fogva szakadatlanul épült s nagyobbodott; továbbfejlesztésén ma is egyre dolgoznak. A kikötő fejlődésével Fiume tengerészete és kereskedelme fokról-fokra emelkedni kezdett, s a kormány nemsokára megvalósíthatta az önálló magyar tengeri gőzhajózást. Mindenekelőtt azonban kellő piacokat kellett szerezni a tengeren túl a magyar árúk számára.

Akkor még a virágzó vitorlás hajózás képezte a vidék egyetlen jövedelmi forrását.

Fiumében, hol abban az időben csak egy hajóügynök volt, Clesovich L. 1874. augusztusban jelent meg a piacon az Ossoinack L. cég, mely ma is fennáll.

Ossoinack Lajos kezdeményezésére, gróf Szápáry Géza kormányzó támogatása mellett vetették meg a kereskedelmi tengerészeti program alapjait, melyeken tovább építve, Fiumét a magyar állam tengerparti empóriumává lehetett válni. Vissza kellett szerezni azt a tengeri kereskedelmet, melyet az osztrák centralista kormánytól favorizált Trieszt miatt elvesztett az 1857-ben kizárólag Trieszt javára befejezett trieszt—laibachi és steinbrück—zágrábi vonalak kiépítése következtében.

Az első nagyszabású kísérletet a magyar liszttel tették.

Fiume emelésére s így a magyar tengerészet megvalósítására irányult program megvalósításában buzgón munkáltak közre Tisza Kálmán volt

A FIUMEI PÉNZÜGYÖRSÉG „LAJOS” GŐZBÁRKÁJA.

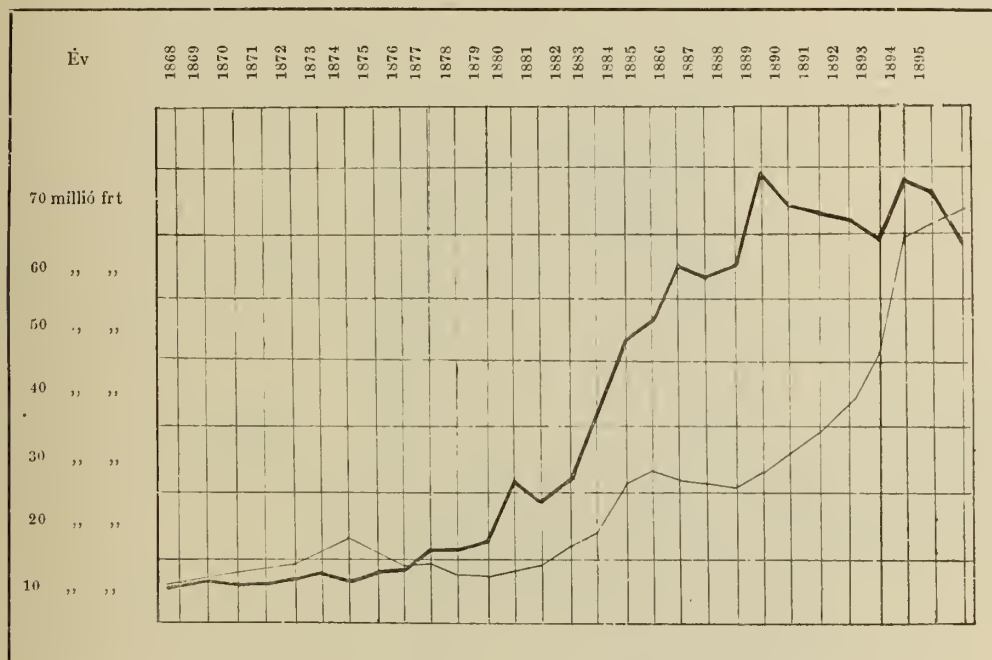
miniszterelnök, Csernátory Lajos, Wahrmann Mór képviselők, Matlekovics Sándor államtitkár, nemkülönben a malmok részéről Bakonyi, a Pannonia, és Brüll, az Egyesült malmok akkori igazgatói.

Szükséges volt mindenekelőtt, hogy Budapestről, a Szávától és a Drávától Fiuméig a legkisebb szállítási tételeket állapítsák meg, a mi azonban daczára annak, hogy Fiume több kilométerrel közelebb fekszik Magyarországhoz, a magyar kir. államvasutak és a déli vasút között fennállott kartell következtében nem volt elérhető s így Fiuméra nézve épp oly szállítási díjak maradtak érvényben, mint Triesztre nézve. Hogy Trieszttel mégis versenyezhesünk, először is le kellett szállítani a piaci költségeket, aztán rendes gőzhajós összeköttetést kellett létesíteni Fiume és a fontosabb nyugati kikötők között, az árúk elhelyezésére pedig tárházakat építeni.

Három évi kitaró munka után végre a magyar kormány engedett *Cattinelli*, *Smoquina* és *Ossoinack* folytonos kérelmének és évi 25,000 frt segélyt engedélyezett a Fiume és Liverpool között rendszeresítendő 12 gőzhajójáratra.

1877-ben *Zancla* gőzös volt az első, mely ezt az utat megnyitotta jó 900 tonna rakománnyal, melyet a trieszti kereskedelemtől vont el, és ugyanazon évben *Ossoinack L.* segély nélkül indította el a *Wilster* gőzöst Glasgowba, tonnánként 4 shillinggel olcsóbban, mint Triesztből. Az 1878. év elején ugyanesak *Ossoinack* a *Commoundourous* gőzöst indította ugyanarra az irányra, szintén teljes rakománnyal.

Miután a *Schenker & Comp.* ezég, mint a déli vasutak vezérügynöke a vasuti díjszabásban vasuti koesirakományként 30 frotot meghaladó díjmérséklést élvezett, feltétlenül szükséges volt e hatalmas szállító ezégnek közreműködését megnyerni. Ezt nagy nehézségek után maguknak a malmoknak kezdeményezésére *Cattinelli* és *Ossoinack* el is érték; a *Schenker & Comp.* ezég 1878-ban belátta, hogy a fiunei piac mindinkább nyer jelentőségben, azért elhatározta, hogy fiókot nyit Fiumében.

A FIUMEI KIKÖTŐ FORGALMÁNAK EMELKEDÉSE.

— — — — — Behozatal

————— Kivitel.

Ekközben az angol hajótulajdonosokkal mind újabb üzleti összeköttetések létesültek s mikor a *Glynn és Son* ezéggel lejárt a szerződés, a kormány a liverpooli összeköttetésekre megnyerte a *Umard* társaságot, a glasgow-leithi útirányra a *Burrell and Son* ezéget és végül a londoni összeköttetésekre *Bailey és Leatham* ezéget; megalapította a híres *Hungarian Sea navigation Companyt*, mely mint ilyen szerepelt a kormány előtt, habár tényleg nem volt egyéb, mint a három hajózási társaságnak egyezsége. E társaság feloszolván, több tagjának részvételével az *Adria Steamship Company* létesült, melyből 1882-ben ugyanazon társaság 7 hajójának megszerzésével az *Adria* magyar gőzhajózási társaság alakult, melyről alább bővebben szólunk.

Az új társaság működése folytán, új kereskedelmi vonalak létesültek s Fiumének úgy hajózási, mint kereskedelmi élete eddig soha nem létezett s a kikötők történetében szinte példátlan gyors felvirágzásnak indult.

Baross miniszter 1891-ben megszüntette az osztrák Lloydal fennállott

szerződést, megvonta tőle az eddig aránylag nagyon esekély ellenszolgáltatások fejében élvezett államsegélyt, minek következtében az osztrák Lloyd fiumei parthajózási járatait beszüntette. A fiumei kereskedelmi és iparkamara közbenjöttével a Sverljuga-féle fiumei és a Krajác-féle zengi gőzhajózási vállalat egyesült és a 166,000 forint államsegély biztosításával „*Magyar-Horvát Gőzhajózási Társasággá*” alakult. Növekedő hajóparkjuk Dalmácia, Isztria, a magyar-horvát tenger mellék, valamint a dalmátszigetek fontosabb kikötőit rendszeres és gyakori összeköttetésbe hozta Fiumével és ezzel az említett vidékek kereskedőit a fiumei piacra terelte.

A *Schwarz Lipót*-féle zágrábi vállalat Anconába, Velenczébe s legutóbb Ravennába indított járatokat; gőzösei e piacokról zöldséget, gyékényt, farostgyártmányokat, üvegárut, sózott bőröket hoztak Fiuméba s innen lisztet,

TRABACCOLO.

gabonát, nyers cukrot, ásványvizet, butort és különféle faárut szállítanak az említett helyekre.

A forgalom kiterjedésével a magyar gőzhajók állománya gyors emelkedésnek indult. A magyar gőzhajóflotta 1871-ben még csak *egy* gőzösből állott, 1881-ben 6 gőzösből, 1890-ben 40 gőzösből 13126 tonna-tartalommal, 1895-ben pedig már 64 gőzösre szaporodott, összesen 37818 tonna-tartalommal.

A kikötő forgalmának lebonyolítása végett természetesen a vasuti rakodóhelyek területét is folytonosan növelni kellett. A forgalom rohamos emelkedését jellemzi az utóbbi évtizedben soha meg nem szűnő panasz a

tárházak elégtelensége miatt. A Ossoinae Lajos terve után készült első nagy tárház a további nagy tárházak építése követte a pályaudvaron; a sínhálózatot is kibővítették; de ez még mind nem elégítette ki a szükségletet s legújabbán ismét intézkedést kellett tenni a tárházak szaporítása, a sínhálózatnak, még pedig a nagy terepnehézségek miatt Fiume határain kívül való kibővítése végett.

A Fiuméba telepedett pénzintézetek üzleti működése alatt több új cég alapított üzletet a piacon, sőt Triesztből is egyes cégek Fiuméba tették át székhelyüket. Részben ezek működésének köszönhető, hogy a szokott árucikkeken kívül új áru-nemek is megjelentek a fiumei piacon; még pedig a legutóbbi évtized lefolyása alatt a *nyerskőolaj, nyersrizs, pamutolaj, pálmaolaj, gyanta, arabmézga, marónátron, foszfát, nyersjuta, nyersvas, mángánérc, tengeri só, továbbá délygyümölcs és kávé*, mely utóbbiakat mindaddig kizárólag Trieszt-

ben rakták le s Magyarország kereskedői onnan voltak kénytelenek vásárolni. Ekképen az említett árúczikkek dolgában is sikerült, ha mindjárt kezdetben kisebb arányban is, megtörni a trieszti kikötő egyeduralmát.

Azonkívül, hogy az állam pénzsegélyvel támogatja a nagyobb kiviteli vállalatokat, a m. kir. államvasutak és a m. kir. tengerészeti hatóság rendelkezésükre boesátotta a nagyobbára a Punto francoban fekvő tárházakat. Ezekben a tárházakban három heti fekbérmentességet élveznek a szállítandó árúk, azonkívül a kiviteli díjakat élvező árúkért, mint szeszért, ezukorért stb. mindjárt folyósítják a prémiumot, mihelyt ez árúk a Punto francoban fekvő vállalati tárházakban elhelyeztetnek.

Az állam által nagy pénzáldozattal támogatott vállalkozások nem

BRAZZERA.

maradtak eredmény nélkül. Ez eredményt legjobban igazolja a forgalmi adatok egybeállítása.

Érkezett és indult	1872-ben	5.277 hajó
"	" 1896-ban	14.267 "
az emelkedés	huszonöt év alatt . . .	8.990 hajó, vagyis

közel 170%.

A hajóforgalom eszerint már csaknem háromszorosa a kikötőépítés megkezdésekor följegyzett forgalomnak, csakhogy ezek a számok magukban véve még nem fejezik ki eléggé a forgalom növekedésének arányát, amennyiben nem csupán a hajók száma növekedett, de növekedett a nagyobb, tehát több befogadó képességgel bíró hajók száma is.

Huszonöt évvel ezelőtt nagyobbára apróbb vitorlások látogatták Fiumét.

míg jelenleg hatalmas gőzösök szerepelnek első helyen a kikötői forgalomban. Ime, hogyan alakult Fiume hajóforgalma tonnatartalom dolgában :

1872-ben	325,116 tonna
1895-ben	2,124,508 ..
az emelkedés	1,799,392 tonna,

vagyis 553°/_o.

A fiumei kikötőben megforduló hajók tehát jelenleg csaknem *hatszorosát* szállíthatják annak, a mit huszonöt év előtt. Hogy a kiegyezés idejétől *napjainkig* mily arányban növekedett Fiume hajóforgalma, azt a következő adatokból láthatjuk :

Év	Az érkezett hajók		Az elindult hajók		Együtt az érkezett és elind. hajók	
	száma	tonna tart.	száma	tonna tart.	száma	tonna tart.
1867	6.137	109.071	6.283	120.905	12.420	229.976
1868	6.648	127.924	6.684	135.945	13.332	263.869
1869	2.720	126.004	2.739	135.484	5.459	261.488
1870	2.046	130.170	2.062	143.213	4.108	273.383
1871	2.169	137.461	2.162	143.458	4.331	280.919
1872	2.647	162.156	2.630	162.960	5.277	325.116
1873	2.756	172.622	2.795	180.013	5.551	352.635
1874	2.786	181.029	2.783	184.160	5.569	365.189
1875	2.595	166.995	2.570	169.458	5.165	336.453
1876	2.619	158.173	2.535	159.269	5.154	317.442
1877	2.717	167.036	2.724	163.502	5.441	330.538
1878	2.721	211.793	2.742	215.720	5.463	427.513
1879	2.636	325.669	2.601	325.631	5.237	651.300
1880	2.682	342.643	2.660	339.287	5.342	681.930
1881	2.679	398.318	2.716	406.089	5.395	804.407
1882	3.049	487.423	3.074	482.314	6.123	969.737
1883	3.456	581.859	3.424	578.940	6.880	1,160.799
1884	3.807	641.739	3.749	630.934	7.556	1,272.673
1885	4.315	719.490	4.304	723.100	8.619	1,442.590
1886	3.791	653.518	3.742	661.933	7.533	1,315.451
1887	4.948	687.693	4.926	691.785	9.874	1,379.478
1888	5.152	780.784	5.114	774.543	10.266	1,555.327
1889	5.158	814.632	5.145	825.948	10.303	1,640.580
1890	5.471	883.585	5.435	874.553	10.906	1,758.138
1891	6.284	930.589	6.238	924.637	12.522	1,855.226
1892	6.323	810.204	6.287	807.723	12.610	1,617.927
1893	6.287	986.658	6.256	982.413	12.543	1,969.071
1894	7.170	1,070.625	7.196	1,072.176	14.366	2,142.801
1895	7.023	1,063.970	7.006	1,060.538	14.029	2,124.508
1896	7.156	1,113.515	7.111	1,107.265	14.267	2,220.780

(1896. évig a hajók számában a 10 tonnán aluli hajók is befoglaltanak, 1869-től kezdve pedig a 10 tonnán aluli hajók többé nem szerepelnek. A mi a tonnatartalmat illeti, 1871-ig a régi tonna van kimutatva, míg 1871-től az új regisztertonna, amelyből 82 tonna 100 régi tonnával egyenlő.)

A hajók térfogó képességének nagyobbodása a gőzhajók szaporodásában bírja okát. A míg azonban a gőzhajók szaporodnak, velük szemben folytonosan esökken a vitorlások raja; különösen pedig a hosszújárati vitorlások számának fogyatkozását tapasztalhatjuk.

1871-ben a magyar kereskedelmi tengerészet hajóállománya a számzott bárkákkal és halász-sajkákkal együtt 565 vitorlásból és 1 gőzösből állott, 1881-ben a hajóállomány 465 vitorlásból és 6 gőzösből, 1891-ben 445 vitorlásból és 40 gőzösből, 1895-ben pedig 440 vitorlásból és 64 gőzösből állott. A míg tehát a huszonöt évvel ezelőtt létezőnek nem tekinthető magyar tengeri gőzhajózás ma már 64 hajót mutathat föl, a vitorlások ezen időszak alatt 125-tel fogytak, a mi különben általános jelenség, mert a gőzösök lassankint nemesak a hosszú járatokon, de a parti járatokban is kiszorítják a vitorlásokat.

A hajóforgalom emelkedésével majdnem teljesen azonos az árúforgalom összességének emelkedése. A míg ugyanis, mint fentebb említettük, a hajó-

forgalom emelkedése 1895-ig 553% volt az 1872-ikivel szemben, az áru-forgalom ugyanez időszakban 544%-kal emelkedett.

Az áruforgalom hullámzása 1867-től kezdve következő volt:

É v	B e h o z a t a l		K i v i t e l		Összes áruforgalom	
	métermázsa	érték forintokban	métermázsa	érték forintokban	métermázsa	érték forintokban
1867	423.721	6,165.632	604.734	5,445.198	1,028.455	11,610.830
1868	489.503	6,360.081	546.427	5,429.934	1,035.930	11,790.015
1869	543.797	6,859.186	502.548	5,096.342	1,046.345	11,955.528
1870	653.945	7,951.477	513.516	5,429.597	1,167.461	13,381.074
1871	688.587	9,056.029	520.963	5,637.545	1,209.550	14,693.574
1872	1,181.266	11,795.246	488.876	6,975.146	1,670.142	18,770.392
1873	1,111.079	13,639.038	522.870	6,454.656	1,633.949	20,093.694
1874	960.510	10,498.697	909.578	8,388.414	1,870.088	18,887.111
1875	738.338	8,884.216	1,142.061	8,681.513	1,880,399	17,565.729
1876	730.140	9,466.785	1,121.220	10,974.722	1,851.360	20,441.507
1877	599.349	6,518.696	1,199.049	10,079.677	1,798.398	16,598.373
1878	626.830	6,471.832	1,365.690	12,375.589	1,992.520	18,847.421
1879	678.381	6,942.356	2,376.550	22,701.193	3,054.931	29,643.549
1880	667.736	7,851.655	2,189.541	19,362.498	2,857.277	27,214.153
1881	806.480	12,179.211	2,257.620	22,323.810	3,064.100	34,503.021
1882	1,112.898	14,828.127	3,296.753	29,149.865	4,409.651	43,977.992
1883	1,482.547	21,712.293	4,296.880	43,011.562	5,779.427	64,723.855
1884	2,085.530	23,224.335	4,228.920	44,950.026	6,314.450	68,174.361
1885	2,183.383	21,882.325	5,227.076	54,333.479	7,389.770	76,215.805
1886	2,010.823	21,760.909	4,478.230	53,871.866	6,489.056	75,622.775
1887	1,933.963	20,719.611	4,946.172	54,459.675	6,881.175	75,179.286
1888	2,171.813	23,723.477	6,038.861	68,240.551	8,210.674	91,928.028
1889	2,285.570	26,202.627	5,807.569	62,319.470	8,093.139	88,522.097
1890	2,678.783	28,666.265	5,468.360	60,059.021	8,147.143	88,725.286
1891	2,779.289	34,283.560	5,865.701	59,012.419	8,644.990	93,296.039
1892	3,074.743	41,549.788	4,180.812	51,195.022	7,255.555	92,744.810
1893	4,395.490	58,819.299	5,764.427	68,323.980	10,159.917	127,143.379
1894	4,641.381	60,606.253	5,872.108	66,421.830	10,513.489	127,028.083
1895	4,688.427	63,375.439	5,082.097	58,246.119	9,770.524	121,621.558

A fiumei kikötő áruforgalmi mérlegében érték dolgában 1867-től 1876-ig a behozatal szerepel első helyen, 1876-tól 1894-ig — tehát csaknem két évtizedig a kivitel kerül túlsúlyba, míg 1895-ben ismét meghaladja a behozatal a kivitelt. A kivitelnak a forgalmi mérlegben oly hosszú időn át való dominálása arról tanuskodik, hogy Fiume tranzitó jellegű forgalmából tényleg igen nehezen tud kivetközni s hogy a fontosabb tengerentúli árucikkeknek tömeges behozatalát még mindig Trieszt közvetíti.

Éppen ez a körülmény az oka annak az éppen nem kielégítő állapotnak, hogy a Fiuméba érkező vitorlások és gőzösök még mindig nehezen találnak rakományt visszatérő utjukra.

*

Említettük, hogy a kivitelt miképen mozditá elő a Hungarian Sea-Navigation Company. Ez feloszolván megalakult az „Adria Steam Ship Company”. Magyarországnak azonban érdekében állott, hogy önmaga alakítson társulatot, mely a magyar kereskedelmi politika követelményeinek megfelelően szolgálja az ország és Fiume érdekeit. A magyar kormány megvalósítá szándékát; az „Adria Steam Ship Company” 1882-ben megszüntette működését és üzletét átvette a magyar vállalat, mely 2.500.000 forint alaptőkével, „Adria magyar hajózási részvénytársaság” czég alatt létesült. Az „Adria” a magyar kormánnyal kötött és az 1882. évi XIII. törvény által becikkelyezett szerződés értelmében a társaságnak engedélyezett 150.000 forintnyi évi államsegély ellenszol-

Adria és hajói.

gáltatása fejében, rendszeres összeköttetést szervezett Fiuméből olasz-, francia, spanyolországi-, németalföldi, belga és angliai kikötőkkel.

Az „Adria” első hajója a „Szápáry” 1882. január 15-én indult először útra. Nemsokára követték a Szápáryt a „Stefanie”, „Tisza”, „Báró Kemény”, „Adria”, „Jóka”, „Tibor”, melyek mind az év első felében tették első útjukat Fiuméből. Az új társaság működésének eredménye felülmúlta a várakozást. Hajói csakhamar elégteleneknek bizonyultak a forgalom lebonyolítására, úgy hogy az „Adria” husz esetben bérelt hajókkal volt kénytelen segíteni magán. A szerződésileg kötelezett 150 járat helyett az „Adria” 224 járatot teljesített, melyek összesen 675.570 tengeri mérföldre terjedtek; ebből a magyar hajók által befutott útra 177.240 tengeri mérföld esik. E járatokon kizárólag Fiuméből 94,853 súlytonna, 5663 tértonna és 1.105,086 darab árút

BÁRK-HAJÓ.

szállítottak a külföldi piacokra, behoztak 15.141 súlytonna árút. A kivétel és behozatal között mutatkozó óriási aránytalanság abban leli magyarázatát, hogy az import a társaság saját hajóira szorítkozott, a mennyiben az idegen gőzhajókat a fumei rakodás ezéjaira üresen állították az „Adria” rendelkezésére.

Az 1883-ik év elején csak hat saját gőzöse volt az „Adria” társaságnak, melynek első gőzöse a „Szápáry” 1882. december 27-én az ir partokon, a bannowi öbölben hajótörést szenvedett és pótlása csak az év első negyede után történhetett meg a hasonló nevű gőzhajóval.

Az 1883. év forgalmi viszonyai az „Adria” társaságra nem voltak ugyan előnyösek, de annál inkább a magyar kikötőre. Az idegen lobogóju gőzösöknek aránytalanul nagy száma került ekkor Fiuméba, a minék folyománya a fuvardíjak leszállása lett. Az árúk összforgalma 13.541 súlytonnával, 3434 köb-

méterrel és közel 2.300.000 darabbal emelkedett az előző évihez képest.

Az „Adria“ 1884-ik üzletéve több mint 13 ezer forint anyagi veszteséggel záródott, mindamellett a társaság fokozta tevékenységét, bevonván járatainak hálózatába a spanyolországi kikötőket is. Az 1883-ik évvel szemben mintegy 30 ezer súlytonnával és $3\frac{1}{2}$ millió darabbal esökkent az „Adria“ forgalma; egyedül a köbméter szerint kimutatott árúk mutattak fel mintegy 7000-nyi emelkedést.

Az 1885-ik évben újabb hajózási vonalakat léptettek életbe. Összeköttetés létesült Maltával, továbbá az észak-afrikai vasutak építése alkalmából Tuniszszal és Algirral. E vonalak útján faterményeink, különösen a talpfa exportálása vált lehetővé. Ugyancsak az említett évben rendszesített az „Adria“ közvetlen összeköttetést a braziliai piacokkal,

PIELEGO.

mint Pernambucoval, Bahiával, Rio de Janeiroval és Santosszal, megszüntetvén ezzel azt a visszásságot, hogy a jelentékeny lisztkivitelt és nem kevésbé tekintélyes kávébehozatalt néhány angol társaság szórványosan és nagyobbára átrakodás útján végezte. Az új vonalak berendezéseért ellenszolgálmányképen a társaság újabb 100.000 forint államsegélyt kapott. Az 1885-ik év forgalmi emelkedése mintegy 25.000 súlytonna és 10.000 köbméter. Az „Adria“ mérlege pedig már közel 80.000 forint évi tiszta nyereséget tüntetett fel.

Az 1886-ik évben az „Adria“ a kibocsátott 900.000 aranyforintnyi elősőbbégi kötvények segítségével a „Széchenyi“ és „Zichy“ gőzösöket vásárolta meg, a melyekkel saját hajóinak száma kilenzre emelkedett. A kivitelre

BRIGG.

nézve kedvezőtlen aratás tetemesen ártott a nagybritanniai forgalomnak annyira, hogy az angliai forgalom az 1885. évben elért 93.979 tonnáról és 43.000 köbméterről 78.529 tonnára és 795 köbméterre, tehát 12 százalékkal esökkent.

A New-Yorkkal eszközendő kiviteli fogalom tárgyában az „Adria” az Anchor Line társulattal jutott meg egyezésre, mint a liverpooli, londoni, hulli és newcastlei viszonylatokat illetőleg a Cunard és Leyland, Bailey és Leethami Wilson Line angol társulatokkal.

1887-ben a kivitel esőkken, a behozatal ellenben emelkedik. Ezzel a jelenséggel a későbbi években is több ízben találkozunk. A behozatalban

BARK-SCOONER.

melynek emelkedése mintegy 50 százalékot tüntet fel, Angliáé a főszerep, ezzel szemben az Angliába irányult kivitel mintegy 1000 tonnával, a franciaországi pedig 7000 tonnával apadt. Az északafrikai kikötők felé irányuló forgalmat illetőleg különösen a Bonába való fakivitel érdemel megemlítést, nemkülönben érdemes megjegyeznünk Oporto portugál kikötővel és Amsterdam meg Rotterdam németalföldi kikötőkkel újonnan életbe léptetett forgalom kedvező voltát. Ez évben a tizedik gőzös, a „Matlekovits” készült el és teljesített szolgálatot.

Az 1887-ik évi összforgalom eredménye 25.000 tonna emelkedés és 9.000 köbméter esőkkenés.

1888-ban vont be az „Adria” Lissabon kikötőt forgalmi keretébe. A brazíliai járatok rendszeresítése alkalmával erős összeütközése támadt az osztrák Lloyd társasággal, mely ez évben a brazíliai kikötőkbe is járatokat

indított. Ennek daczára az év kedvezőbben záródott az előbbinél; a forgalom eredménye, 80.960 tonna emelkedés.

Az 1889-ik év a behozatali forgalom jelentékeny emelkedését, a kiviteli üzlet *nagy csökkenését* mutatja, a mi főleg a gabonakivitel apadásában leli magyarázatát. De hátrányos volt a forgalom fejlődésére nézve az a két baleset is, mely a társaság két hajóját érte. Az „Adria” gőzösnek Cartagena kikötőjében eltörött a csavarja, a Báró Kemény pedig Vliessingen mellett 1888. december 22-én összeütközött a Germania hamburgi gőzössel. A németalföldi bíróságok a Germániát ítélték hibásnak s tíz hónapig nem vehetett részt a forgalomban.

Az 1889-ik év forgalmi eredménye 2592 tonna csökkenés és 4913 köbméter emelkedés.

Az 1890-ik évben az „Adria” a sicília-maltai és dalmát-olasz járatokat ujjonnan létesítette havonként

BARK-MATTO.

egy-egy járatral Finnéből és Finnéba. Ez év április elsején készült el a „Baross” új hajó mely jóval nagyobb volt mint a többi tíz gőzös és az igényeket teljesen kielégítette. Az év összforgalma 25.505 tonna és 5164 köbméter emelkedés. Az összes forgalom azonban még mindig távol állott attól a czéltől, melyet az önálló, magyar, tengerentúli hajózás megalkotásával elérni reméltek.

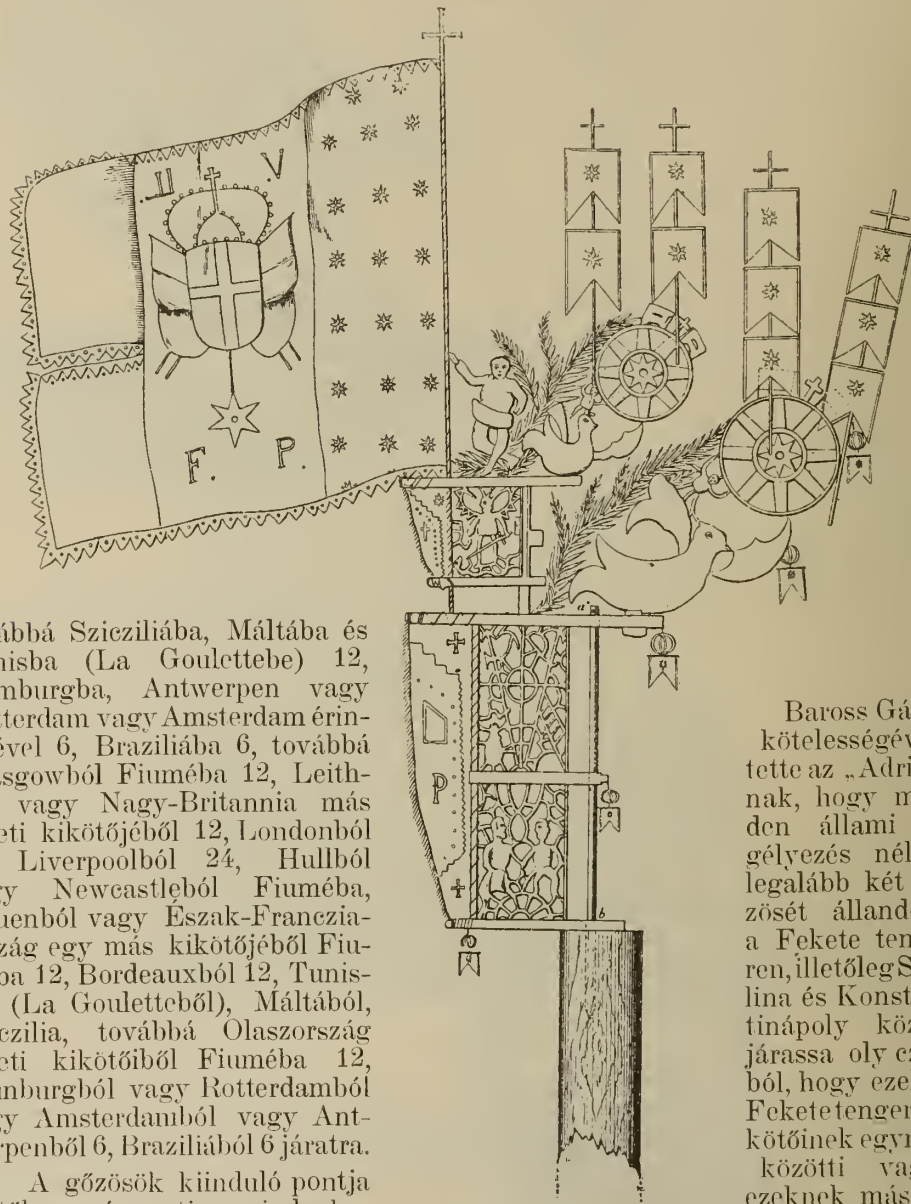
Baross Gábor látta be legelőbb, hogy ez egyetlen magyar hajózási társaság akkori berendezésével nem felelhet meg széleskörű feladatának; nem szolgálhatja teljes mértékben a hazai kereskedelem fejlődését. Ezért átalakította, megnöveltette és az osztrák befolyástól szabadabbá tette az „Adriát”. Erre nagyobb állami segély volt szükséges; de a törvényhozás nem riadt vissza a gyümölcsöző áldozattól és megszavazta az 570.000 forint évi segélyt.

HÁROMÁRBOCOS. (NAVE.)

Az „Adria“ a magyar királyi ezímet kapta meg és kötelezettséget vállalt arra, hogy évenként a következő járatokat végzi:

Fiuméből Glasgowba 18, Fiuméből Leithbe vagy Nagy-Britannia egy más keleti kikötőjébe 12, Londonba 12, Liverpoolba 24, Hullba vagy Newcastleba 12, Rouenba vagy Észak-Franciaország más kikötőjébe 12, Bordeauxba 12, spanyol és portugál kikötőkbe vagy Franciaország egy nyugati kikötőjébe, esetleg Marseillebe vagy Cettebe 18, Olaszország keleti kikötőibe,

továbbá Szciliába, Máltába és Tunisba (La Goulettebe) 12, Hamburgba, Antwerpen vagy Rotterdam vagy Amsterdam érintésével 6, Braziliába 6, továbbá Glasgowból Fiuméba 12, Leithből vagy Nagy-Britannia más keleti kikötőjéből 12, Londonból 12, Liverpoolból 24, Hullból vagy Newcastleból Fiuméba, Rouenből vagy Észak-Franciaország egy más kikötőjéből Fiuméba 12, Bordeauxból 12, Tunisból (La Gouletteből), Máltából, Szcilia, továbbá Olaszország keleti kikötőiből Fiuméba 12, Hamburgból vagy Rotterdamból vagy Amsterdamból vagy Antwerpenből 6, Braziliából 6 járatra.

A gőzösök kiinduló pontja illetőleg végpontja mindenkor Fiume.

Baross Gábor kötelességévé tette az „Adriá“-nak, hogy minden állami segítyezés nélkül legalább két gőzöst állandóan a Fekete tengeren, illetőleg Szuzlina és Konstantinápoly között járassa oly célból, hogy ezek a Fekete tenger kikötőinek egymás közötti vagy ezeknek más ki-

SUDAR-DISZ EGY BÁRKA ÁRBOCÁRÓL.

kötőkkel, jelesen Konstantinápolylyal való forgalmában is részt vegyenek.

Az Adria-társaság a szerződés rendelkezéséhez híven egymásután építette a newcastlei hajógyárban *Carola*, *Buda* és *Árpád* első osztályú gőzöket, melyek $11\frac{1}{2}$ tengeri mérföldet meghaladó menetsebesség kifejtésére képesek és személyszállításra is be vannak rendezve. A hajótest és gépépítészeti technika legújabb vívmányainak érvényesítésével készültek a *Szent István*, *Szent László*, *Rákóczi*, *Báthori*, *Zrínyi*, *Andrássy*, *Deák*, *Mátyás király*, *Petőfi*, *Nagy Lajos* és *Kálmán király* gőzhajók, melyek részint 1892-ben, részint 1893-ban kezdték meg útjukat. Az 1892. év végén elsüllyedt ócska

„Stefanie“ helyett a társaság egy nagyobb új hajót építtetett és azt „Stefánia“ névre keresztelte.

A társaság flottájának száma eképen elérte a 25-öt, mely már elégséges volt a fiumei forgalom lebonyolítására és a magyar kereskedelem érdekeinek megfelelő újabb járatok létesítésére. Hajói következők:

N é v	Tonnatartalom		Tényleges löerő	Indikált löerő	Kiterjedés			Építési hely	Építési éve
	Netto	Brutto			hosszúság	szélesség	ürmélység		
Adria	707	1039	120	730	73'99	9'09	5'33	Port Glasgow	1880
Andrássy	939	1553	160	1100	73'17	10'29	7'08	Newcastle	1892
Árpád	712	1160	220	1450	70'12	10'—	6'03	„	1892
Baross	1331	2117	200	1000	84'14	11'52	7'92	„	1888
Báthori	1383	2214	230	1350	86'89	11'58	7'62	„	1892
B. Kemény	767	1129	130	650	74'81	10'07	5'48	Dumbarton	1882
Buda	714	1160	220	1450	70'12	10'—	6'03	Newcastle	1892
Carola	513	891	210	1030	64'02	9'14	6'28	„	1892
Deák	1388	2218	230	1350	86'89	11'58	7'62	„	1892
Jótkai	780	1148	130	680	74'87	10'36	5'48	Barrow	1882
Kálmán király	1386	2224	230	1350	86'89	11'58	7'62	Newcastle	1893
Matlekovits	1249	1905	160	750	79'26	10'97	6'44	Stockton	1887
Mátyás király	944	1552	160	1100	73'17	10'29	7'08	Newcastle	1892
Nagy Lajos	1401	2253	230	1350	86'89	11'58	7'62	„	1893
Petőfi	1401	2232	230	1350	86'89	11'58	7'62	„	1893
Rákóczy	943	1555	160	1100	73'17	10'29	7'08	„	1892
Stefánia	1489	2355	240	1450	89'33	12'16	7'37	„	1893
Szapáry	695	1022	120	700	70'18	9'14	6'37	Port Glasgow	1877
Szent-István	1376	2214	230	1350	86'89	11'58	7'62	Newcastle	1892
Szent-László	942	1551	160	1100	73'17	10'29	7'08	„	1892
Széchenyi	1149	1773	140	700	79'26	10'97	6'13	Stockton	1884
Tibor	787	1157	130	680	74'81	10'07	5'48	Dumbarton	1882
Tisza	708	1041	120	750	73'09	9'09	5'33	Port Glasgow	1880
Zichy	1217	1877	160	800	83'09	10'76	6'04	Stockton	1884
Zrinyi	941	1553	160	1100	73'17	10'29	7'08	Newcastle	1892

Egymásután létesült ezután a fiume—szicília—marseillei vonal, a braziliai vonalnak két kimenő és két bejövő úttal való szaporodása, az egyszerre nagy arányokat öltött borbéhozatali kereskedelem érdekében a fiume—szicíliai járatok, majd a marseillei járatok számának fölemelése, a braziliai járatok számának az 1894-ik évben évi 18 járatra való emelése, a tyrrheni vonal és a fiume—dunkerquei vonal rendszeresítése.

Ez idő alatt a társaság vagyoniilag is megerősödött. Forgalmának és vagyoni helyzetének képét az alábbi táblázatok adják.

Kivitel

az „Adria“ vonalain. *)

Behozatal

É v	Súlytonna	Térttonna	D a r a b	Súlytonna	D a r a b
1882	94.853	5.663	1,105.086	15.141	—
1883	101.473	7.237	2,984.703	19.926	—
1884	79.091	13.679	—	18.954	40
1885	121.810	26.678	—	10.220	—
1886	116.436	25.042	—	13.688	—
1887	115.703	16.017	—	16.941	—
1888	193.891	16.169	—	10.234	13
1889	177.238	20.708	—	13.014	453
1890	171.923	25.404	—	18.683	—
1891	165.099	18.329	—	14.566	—
1892	147.166	—	—	44.546	—
1893	195.487	—	—	68.908	—
1894	222.648	—	—	76.762	—
1895	182.926	—	—	63.448	—

*) 1884-től a darabszámokat és 1892-től a tértonnákat is súlytonnában állítja össze a társaság.

Az „Adria“ forgalma a főbb államok kikötőivel.

	1882	1886	1890	1895
Olaszország	1.478 st.	840 st., 234 m ³	5 416 st., 964 m ³	51.806 st.
Franciaország	1.437 st., 150 db.	21.524 st., 11.077 m ³	25.461 st., 20 981 m ³	55.314 st.
Spanyolország	2.547 st.	1.955 st., 853 m ³	1.084 st., 1.651 m ³	8.989 st.
Németalföld	105 st.	2 116 st.	10.497 st.	18.938 st.
Nagy-Britannia	47.443 st.	86 564 st., 7 959 m ³	104.948 st., 1 808 m ³	94.697 st.
Dél-Amerika	—	8.434 st.	11 375 st.	6.845 st.
New-York	—	2.866 st.	13.948 st.	7.025 st.

A fontosabb behozatali áruk forgalma az „Adria“ vonalain.

Pamut, jutaárak, fonál, stb.	1.785 st.	3.717 st.	722 st.	1.295 st.
nyersvas és vasárak	3.832 st.	401 st.	2.329 st.	3.042 st.
kőszén	2 559 st.	3.032 st.	10.771 st.	13.325 st.
bor	—	170 st.	61 st.	23.860 st.
déligyümölcs	—	—	34 st.	8.305 st.
gépek	446 st.	168 st.	311 st.	338 st.
fémek	—	3.255 st.	35 st.	1.213 st.

A fontosabb kiviteli árucikkek forgalma az „Adria“ vonalain.

liszt	60 140 st.	68.342 st.	73.422 st.	60.021 st.
faárú	1.764 st., 5663 m ³	1.442 st., 17.369 m ³	18.525 st., 3.154 m ³	47.892 st.
gabona	23.792 st.	22.678 st.	33 272 st.	10.345 st.
bab	—	1.006 st.	5.645 st.	17.795 st.
bor	2 400 st.	5.728 st.	1.443 st.	360 st.
szilva	1.316 st.	1.848 st.	9.428	2.192 st.
ásványvíz	1.354 st.	1.627 st.	3.966	2.998 st.
donga	—	7.673 m ³	3.809 st., 22.250 m ³	12 418 st.
eserkivonat	—	3.691 st.	7.821 st.	11.902 st.
czukor	—	—	2.185 st.	6.646 st.

Az „Adria“ elnöke gr. Szápáry István, alelnökei: lovag Lederer Sándor és bélavári Burchardt Konrad, vezérigazgatója Kuranda Emil. A társaság igazgatói: dr. Rosenberg Gyula, Tóth Géza és Frankfurter Albert. Titkár Hegyei Miksa.

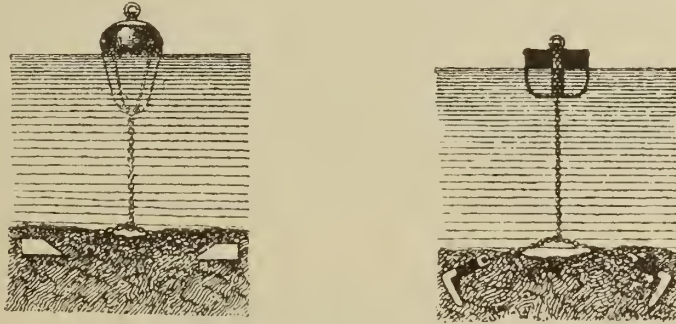
Magyar-horvát
gőzh. társaság.

A „Magyar-horvát tengeri gőzhajózási részvénytársaság“ alaptőkéje egy millió forint. Állami segélye az összes vele fennálló szerződések értelmében 166,000 forint. Jelvénye: vörös mezőben fehér csillag. A társaság hajórajza ma húsz gőzösből áll, melyek következők:

	Tonnatartalom		Hosszu- ság	Széless- ség	Ürmély- ség	Lóerő	Építési éve
	Brutto	Netto					
Abbazia	64	23	20:80	4:15	2:40	20	1884
Budapest	509	268	50:94	7:80	3:72	150	1892
Croatia	481	291	50:22	7:42	3:07	130	1891
Cirkvenica	193	85	45:35	5:78	3:07	50	1895
Dalmazia	262	146	37:25	6:30	3:10	50	1886
Fiume	369	189	48:08	7:04	3:40	75	1888
Hrvat	110	48	34:65	4:80	2:81	30	1871
Hungaria	520	286	54:74	7:36	4:02	120	1892
Ika	110	48	37:44	4:55	2:53	30	1885
Nehaj	138	71	37:61	5:00	2:75	35	1884
Pola	186	95	43:46	5:30	3:29	45	1890
Senj	125	50	35:87	4:89	3:39	35	1886
Sokol	70	24	29:50	4:29	2:71	24	1876
Stephanie	95	43	30:60	5:86	2:03	30	1893
Velebit	186	95	43:48	5:38	3:28	45	1889
Volosca	129	58	35:40	8:40	2:10	30	1895
Zagreb	537	287	52:26	7:84	3:47	99	1892
Zvonimir	61	23	29:48	4:15	2:60	45	1881
Pannonia	779	361	66:78	8:56	4:37	220	1896
Liburnia	179	68	43:70	5:85	3:22	68	1896

E társaság a parti hajózást intézi és a következő rendes járatokat tartja fenn:

Naponkint reggeltől estig óránként Fiuméból Abbaziába és vissza. — Fiuméból Abbazia-Lovránába és vissza naponkint kétszer. — Fiuméból Buccariba és vissza naponkint kétszer. — *Naponkint egyszer* Fiuméból Zengbe és vissza; Fiuméból Cirkvenica-Noviba és vissza; Fiuméból Vegliába és vissza. — *Hetenkint kétszer* Fiuméból Polába és vissza; Zengből Carlopago-Pagoba és vissza; Fiuméből Cattaroba és vissza, gyorsjárat. *Hetenkint egyszer* Fiuméből Metkoviesba és vissza, gyorsjárat; Fiuméből Zengbe és

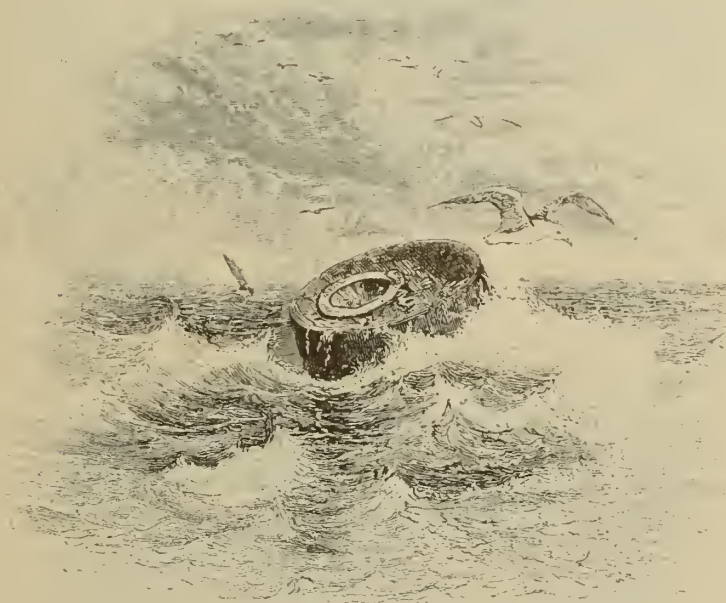
KIS HORGONYGÖMBÖK (BÓJÁK) A KIKÖTŐBEN.

Zárába és vissza; Fiuméből Brazza szigetének kikötőibe és vissza; Fiuméből Lussinba és vissza; Fiuméből Triesztbe és vissza.

A társaság igazgatósága: *Corrosacz* F. Hilbert elnök; *Krajacz* László alelnök, *Copaitich* Zsigmond, *Durbesic* Henrik, *Pollich* Máté, *Smoquina* A. F., dr. *Stanger* András, *Sterk* Antal, *Tomičič* Győző és *Turkoric* Drágán igazgatósági tagok. Cégvezető titkár: *Cheracci* Antal.

Az „Orient” magyar gőzhajózási részvénytársaság 1893-ban alakult,

Orient.

NAGY BÓJA.

szabad hajózást űz és a Kelettel tart fenn forgalmat. Állami segílyt kap. Három hajója van, melyek következők:

	Tonnatartalom		Hosszuság	Szélesség	Ürmélység	Lóerő	Építési éve
	Brutto	Nettó					
Burma . . .	3071	1974	99·12	12·68	6·95	240	1893.
Orient . . .	2307	1496	87·87	11·24	7·07	200	1891.
Siam . . .	3160	1991	98·97	12·86	8·05	220	1893.

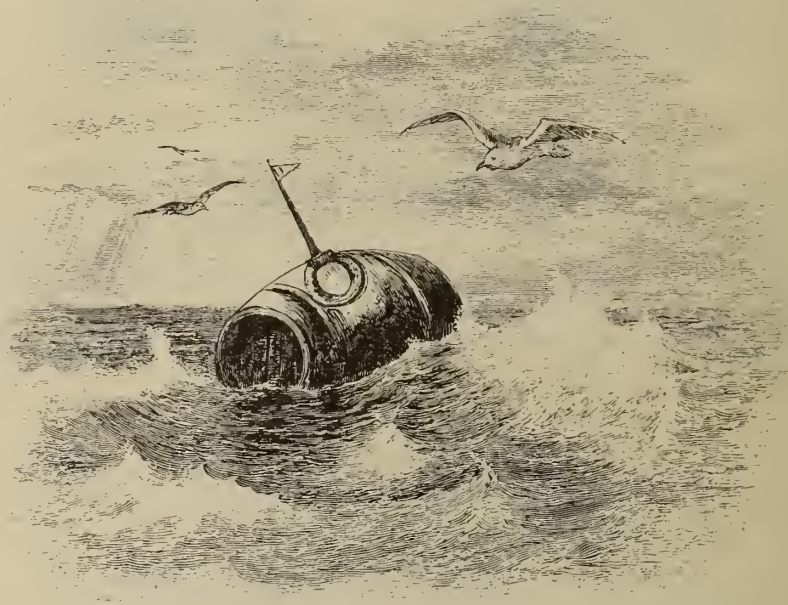
Az Orient magyar tengeri hajózási részvénytársaság igazgatósága: *Cosulich* Alajos lovag, *Gorup* József és *Luppis* F. Antal.

Copaitich és
társai.

A *Copaitich és társai* fiumei hajóstársaság az „Azov” és „Dunav” gőzhajókkal új szabad hajózást. Szintén állami kedvezményt és segítyt kap az 1893: XXII. t.-cz. alapján.

Schwarz Lipót hajózási vállalata évi 50,000 frt állami segítyt kap a fiume-velencei és fiume-aneónai vonalak fentartásáért. Három gőzőse van, a legújabb „Dániel Ernő” (Fiume-Velence), „Villám” (Fiume-Aneona) és „Venezia”.

A *Navigazione Generale Italiana* társaság Fiumében négy év óta szintén tart fenn ügynökséget. A társulatot az olasz kormány 18 millió lírával segítyezi; de a fiume-olaszországi utvonalakért nem kap szubvenziót. Fiumei képviselője a Magyar leszámító és pénzváltó bank. Hajói 1895 október óta 16,000 tonna árút hoztak be Fiuméba, e közt 18,000 hordó bort; kivittek

JELZŐ BÓJA.

12,000 tonna, jórészt faárut. Októbertől májusig havonként négy hajója közlekedik Fiume, Sziezilia és Velence között.

*

Szükségesnek tartjuk még a Quarneroban honos vagy a Fiumében megforduló vitorlás hajók típusait megismertetni.

A halászatra használt hajókat és esónakokat, nevezetesen a *zoppolot*, *szundalot*, *barkniát*, *paszerát*, *gucczot*, *gaetát*, *lentot*, *brazzerát*, *bragozzot* és *tartanát* a halászzattal való szoros egybetartozásunkért az illető fejezetben mutatjuk be. E helyen csak a kereskedelemre használt hajómintákat soroljuk elő.

Kutter, egy árboczos hajó, egy aránylag nagy ágvitorlával és több háromszegletű vitorlával felszerelve. Nálunk inkább yachtnak használják, mint kereskedelmi hajó ritka. Tonnatartalma 1—50; legénysége 1—4.

Trabaccolo, két árboczos kis parthajózású hajó, pózuarudas vitorlákkal és ormánysudarvitorlával. Kizárólag az Adriai-tengeren használják. Tonnatartalma 20—80. Legénysége 3—6 fő.

Brigantin, két árboczos kereskedelmi hajó. Minden árboc két darabból áll, árboczkosara nincs; egyébként úgy van felszerelve, mint a brigg, mely-

ről alább szólunk. A Földközi-tengeren hajdan a kalóz-hajóknak volt ilyen árboczozatuk. Elnevezése is tőlük, a brigante névtől származik.

Goletta, két árboczos hajó, melynek előárbocza a brigantin-árbocz módjára, másik árbocza csak ágvitorlával van felszerelve. Hajórajunkban öt van.

Brigg, 200—500 tonnatartalmu vitorlás hajó, melynek két teljes föl-szerelésű árbocza van. Tengerészetünkben összesen öt van 1775 tonnatartalommal, 48 legénnyel.

Briggscooner, kisebb fajta brigg, melynek második árboczán ágvitorla van. Tengerészetünkben csak egy ilyen nagy parthajózásu vitorlás van, 148 tonnatartalommal, 6 főnyi legénységgel.

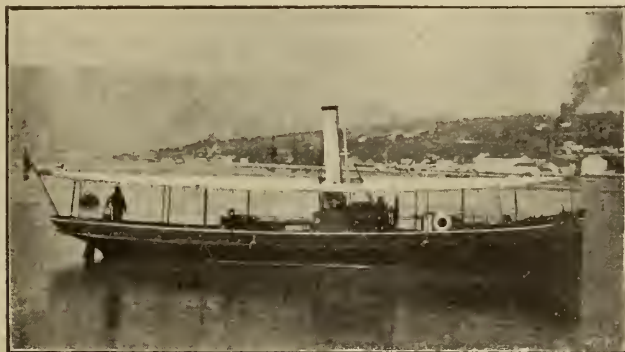
A *három árboczos* (Nave) három, keresztvitorlával felszerelt árbozczal és ormányárbozczal ellátott hajó. A legtökéletesebb vitorlásfaj. Csak nagy hajókat szerelnek föl ilyen módon, mert nagy számú legénységre van szüksége. Minden árbocza három részből áll: a törzsből, derékszárbból és sndar-szárbból, melyek járomfák által vannak egymással összekapcsolva, azonkívül az ormányárboczon van egy lefelé álló bukálós rúd és gyakran két béna ág is, és a tatárboczon egy ág- és egy farfa. Az ormányárbocznak háromszögletű vitorlái, a többieknek négyszögletű vitorlái vannak. Az elő- és főárbocznak négy, a tatárbocznak három keresztvitorlája és mindegyiknek egy-egy ágvitorlája vagy taresvitorlája van. Kereskedelmi tengerészetünknek jelenleg egyetlen három árboczosa sínes.

Bárkhajó, három árboczos hajó, melynek elő- és főárbocza keresztvitorlával, hátsó árbocza pedig csak ágvitorlával van felszerelve. A kereskedelmi hajók túlnyomó része ilyen árboczozattal van ellátva. Tonnatartalma 400—1000 tonna; legénységének száma 8—14. Kereskedelmi hajórajunkban 45 van, 23775 tonnával.

Polacca, hasonló szerkezetű vitorlás, mint a bárkhajó, de árboczai csak két részből állanak és árboczkosaraik nincsenek.

Logger, 2 vagy 3 árboczos kisebb parti vitorlás, ág- és ormányvitorlával, néha repülő keresztvitorlával is felszerelve.

Bárklogger vagy *bárkscooner*, három árboczos hajó, melynek előárbocza keresztvitorlával, többi árboczai logger módra vannak felszerelve. Ez a hajóminta már ritka; kereskedelmi hajórajunkban már egy sínes.

A „KLOTILD” GÖZBÁRKA.

A „HUNGÁRIA” GŐZHAJÓ.

FIUME KERESKEDELME.

XV. század.

MIKOR

Magyarország Fiumét átvette, akkor jóformán már egészen tönkretette a III. Károly által annyira favorizált Triesztnak versenye. Még előbb bénítólag hatottak a város kereskedelmére az 1470 óta csaknem évenként ismétlődő török becsapások. Később

ehhez hozzájárultak még az uszkok néven ösmert zengi határőrök tengeri rablásai, melyek miatt Velence a város megmaradt tengeri kereskedelmének tönkretételével állott boszút. De e zavaros időket megelőző békésebb korszakban épp úgy érvényesült a kedvező fekvésü fiumei kikötő természetes vonzóereje, mint akár mostanában: sőt bátran állíthatjuk, hogy Fiume kereskedelme a XV. században Triesztéhez viszonyítva, tán még kedvezőbb arányokat tüntet fel, mint még mai napság is. A két városnak lakosszáma között sem lehetett még akkora aránytalanság: Trieszt lakosságát még a XVI. században is csak 6—7000-re teszik; Fiume lakosságát pedig adataink alapján már a XV. században legkevesebb 2000-re becsülhetjük, de lehetett 3—4000 is.

A Duinói lovagesalád kihaltával 1309-ben Fiume a Walseei grófok birtokába jutott. Uj urainak előkelő állása és messzeható befolyása kétségkívül kedvezőleg hatott vissza a város gazdasági helyzetére. Első írott adataink, mely Fiume kereskedelmi viszonyaira vonatkozik, a következő:

Árumegállító jog.

1404-ben egy János nevű velencei kereskedő az Anconához közel fekvő Fanoban borral és kelmékkel rakta meg hajóját s onnan Zeng városa, a Frangepánok kikötőjé felé tartotta Quarneron keresztül. Utjában megállapodás nélkül haladt el a fiumei kikötő előtt. A fiumeiek erre két jól felszerelt hadi naszáddal utána indultak, utól is érték s vámot követeltek rajta. Miután a kereskedő azt megtagadta, erővel támadtak a hajóra, az ellenálló kereskedőt *megölték*, hajóját a rakományjal együtt elkobozták s bevitték a fiumei kikötőbe.

A fiumeiek tehát már ekkor *árumegállító* jogot vindikáltak maguknak a Quarneron, s e jogot később, századok mulva is gyakorolták. A velencei köztársasággal, úgy látszik, békésen intézték el az ügyet.

Pedig a velenceieknek nem sokára módjukban lehetett volna a sérelmet alaposan megtorolni. Már öt évvel utóbb (1409.) százezer arany fejében megszerezték Nápolyi Lászlótól Zárát és a szomszéd szigeteket s megkezdték Zsigmonddal a háborút egész Dalmácia birtokáért. 1420-ban övék volt már az egész dalmát szárazföld az összes szigetekkel egyetemben. Az egyetlen Veglia kivételével, mely — mint a Frangepánok birtoka — a magyar korona tartozéka maradt 1840-ig. Ezzel Velence urává lett az összes Velencei uralom. esatomáknak, melyeken át Fiume a nyílt tengerrel közlekedhetett; a város kereskedelme ezentul csak a velenceiek kegyelméből tarthatta fenn magát.

S a hatalmas köztársaság egyelőre nem élt vissza e domináló helyzetével. A velencei kormány még 1421-ben az említett Walseei (I.) Reinprecht közbenjárására kivételes elbánásban részesíti a fiumei kereskedőket, visszaadván nekik néhány elkobzott hajójukat, melyek a velenceiek által különben eltiltott árukkal voltak megrakva. Egy évtizeddel utóbb *Foscari Ferencz* doge formális kereskedelmi szerződést köt Walsee II. Reinprechttel,

FIUME — A CZUKORGYÁR (MOST DOHÁNYGYÁR) 1840-BEN.

az 1422-ben elhunyt Reinprecht fiával. Ennek alapján 1431-iki nyílt rendeletében tudatja a gályák parancsnokaival s Velence egyéb alattvalóival, hogy ő Walseei Reinprechtnak, Fiume urának, mint a velencei uralom igaz barátjának megadta mindazon kereskedelmi előnyöket, melyeket eddig *Zeng urai*, a *Frangepánok* élveztek. E kedvezmények következők voltak:

1. Az engedélylyel híró velencei hajósok szabadon vihetnek Fiuméba az anconai Márkából bori, a Márkából s a nápolyi Abbruzzókból gabonát és lisztet.

2. A velencei köztársaság termékeit úgy velencei mint *fiumei* hajók is szabadon szállíthatják Fiuméba. (1431. jun. 22.)

Később Velence ez engedményeket még megtoldotta azzal, hogy szabad marhabevitelt engedett a Quarnero szigeteiről Fiuméba.

Összefüggő részletes adataink Fiume kereskedelmi forgalmáról 1436-tól 1461-ig terjednek, tehát huszonöt évre a XV. század közepéből. Ez adatok nagy bőségét a Fiumében fennállott *közjegyzői* intézménynek köszönhetjük. Mindennemű köz- és magánügyek a *császári tekintélyt képviselő jegyző* (imperiali auctoritate notarius) által foglaltattak írásba s egyuttal keltjük sorrendjében egy arra rendelt hivatalos és hiteles anyakönyvbe jegyeztettek

Velencei
kiváltság.

be. Ehhez képest fölötté nagy is volt a jogértő s korának tudományos színvonalán álló fiumei közjegyzőnek tekintélye és ügyköre: nemcsak a város lakosai s az ott megforduló idegenek, hanem az egész szomszédos környék lakói az ő jelenlétében kötötték meg szerződéseiket és ügyleteiket. Sőt igen gyakran más helyekre is hívták. Így kiállított s könyvébe bevezetett okmányokat Fiumén kívül Castuában, Lovranában, Tersattóban, Hreljinben, Zengben, sőt *Velenczében* is. Könyvében, a „*liber civiliumban*“ a legtarkább egymásutánban követik egymást a legkülönbözőbb természetű ügyiratok; köztük igen tekintélyes számot képviselnek a kereskedelmi kötések.

Kereskedők a
XV. században

Fimében a XV. század derekán *tekintélyes kereskedelmi osztályt* találunk állandóan letelepedve. Az elsőrangú kereskedőket (*mereatores in terra fluminis*) az okmányok a megkülönböztetű s csak előkelő embereknek járó *ser ezínnzéssel* említik. E kereskedők csak kisebb részben tartoztak régi fiumei családokhoz. Nagy részük idegen, többnyire olasz származású: még pedig túlnyomóan a szemben fekvő anconai partvidékről, kisebb számban a velencei partvidékekről vagy egyéb olasz városokból; Anconából, Pesaroból, Riminiből, Fossombroneból, Fermoból, Velenczéből, Flórenczből, Ragusából, Zengből, Vegliából.

Fiume kereskedelmében tehát a fő impulzust már akkor az olaszok adják; még pedig első sorban a pápai állam partvidékeinek szülöttei, másodsorban a vállalkozó flórencziek s csak utolsó sorban a velencei és ragusai köztársaság kereskedői.

Nagy számmal fordultak meg köztük idegen kereskedők, kik részint tengeri, részint száraz uton jöttek ide üzletek kötésére és lebonyolítására. Az idegenek forgalma jókora területre terjed ki. Hozzájárult egyrészt az Adria egész partvidéke, másrészt első sorban Krajna, aztán Horvátország és Stíria.

Forgalom piacai.

E forgalomban képviselve találjuk a következő városokat: *Isztriában*: Albona, Pola, Rovigno, Parenzo, Pirano, Capodistria, Umago, Trieszt. A *velencei parton*: Velence, Grado, Murano. A *pápai államban*: Bologna, Forli, Cesena, Rimini, Pesaro, Fano, Montalboddo, Ancona, Recanati, Fermo, Ascoli, Ortona. *Olaszország egyéb részeiből*: Barletta, Trani, Brindisi, Messina, Gaeta, Flórencz. A *horvát tengerpartról*: Buccari, Zeng, Carlopago. *Dalmáciából*: Veglia, Cherso, Arbe, Pago, Zara, Nona, Sebenico, Spalato, Lesina, Curzola, Ragusa; tovább délre Skutari. Végül a szárazföld belsejéből, még pedig *Krajnából*: Laibach, Laach, Stein, Laas, Gotschee. *Stíriából*: Cilli, Grác. *Horvátországból*: Zágráb, Kőrös, Modrus. Egy-egy ízben még *nürnbergi*, sőt *porosz* kereskedő is vetődött Fiuméba.

A fiumei kereskedelemnek forgalmi köre semmivel sem volt szűkebb mint az akkori Trieszté. Még egy jóval később kelt (1518-iki) okmányban is a trieszti tauács így nyilatkozik e város kereskedelméről: „e kikötőből folyvást hajóznak a kereskedők Velenczébe, Ravennába, az anconai Márkába s a nápolyi királyság abbruzzi és apuliai tartományába; miért is e kikötő méltán mondható a Karsztvidék, Krajna, Stíria és Ausztria emporiumának.“ Tehát Triesztnak akkori kereskedelme semmivel sem terjedtebb mint Fiumé.

Az árúczikkek, melyekkel a fiumeiek kereskedtek, korántsem voltak azonosak Fiume *mai* forgalmának anyagával. Ma mint tudjuk, a fiumei kikötő fő kiviteli czikkei a magyar buza, árpa és liszt s a horvát erdőségek fája; beviteli czikkek — csak a legujabb időben — kávé és déli gyümölcs, olasz borok s a helyben való feldolgozásra szánt nyers petroleum és hámozatlan rizs. A XV. században a fiumei kikötő tömeges kiviteli czikkei: krajnai *vas*, német és magyar *állatbőrök* és a horvát partvidék *fája*. Beviteli czikkek: legnagyobb mennyiségben olasz *faolaj*, *bor*, *gabona*, *sáfrány*, kisebb mértékben *füge* és ascolii *szövött áruk*. Mindez áruk között mint a fiumci kereskedelem alapelemei egyfelől a *vas* és *bőr*, másfelől az *olaj* dominálnak.

Olaszország, mint tudjuk, jóformán semmi vasat sem termel. Az Elba szigeti jelentéktelen vasbányák korlátolt termelése soha sem volt képes a félsziget szükségletét kielégíteni. Pedig a korai renaissance Olaszországa az ő fejlett műveltségével kétségkívül nagy mértékben rá volt szorulva e nélkülözhetetlen fém fogyasztására. S e szükséglet kielégítésére első sorban a *krajnai* vasbányák és kohók kínálkoztak, mint a melyek Olaszországhoz legközelebb estek, s honnan a szállítás — Fiume közvetítésével — tengeri úton, tehát a legkényelmesebben történhetett Közép-Olaszország felé. Milyen nagy volt akkor a krajnai vas kelete Fiumében, kitünhetik már csak az egy adatból, hogy a „*liber civilium*“, a fölvelt időszakból nem kevesebb mint *kétszázötvenhat* írásbeli kötést tartalmaz vasról és vasárukról.

Megkülönböztetve látjuk a nyers vasnál a *finom* vasat (*ferrum subtile*) s a *puha* vasat (*f. dulce*). A szerződésekben mértékegységül általában a *milliare* (ezer font vagy tíz mázsa) szerepel. Ennek ára az egész korszakon keresztül igen csekély ingadozással 13 aranyon van jegyezve. A fiumei kereskedők azonban ritkán fizettek tisztán készpénzzel; rendszeren más árukat adtak ellenértékül; legtöbbször olajat, néha sáfrányt, fügét aszalt szőlőt vagy szöveteket. Készpénzfizetésnél a milliart 12 aranyával számították.

A FIUMEI KIKÖTŐ 1840-BEN.

A milliaron kívül kisebb mértékegységekül a *sarcina* vagy *salma* és a *fassius* (olaszul *fascio*) szerepelnek. E súlyegységek megértése végett tudnunk kell, hogy a szárazföld belsejéből az összes árukat lóháton vagy öszvérháton szállították Fiuméba. A *salma* (olaszul *soma* — teher) voltaképen egy *lóterhet* jelentett, mely a teherhordó állat két oldalán egyensúlyban volt elhelyezve. Ennek egy-egy fele volt a *fassius* (*fascio*, vagyis köteg), vagyis annyi teher, melyet egy asszony — a tengerparti szláv vidékek másodrendű teherhordó állata és szállítási eszköze — a hátán elbirt. Egy *salma* súlya a mai mérték szerint egyremásra 120—130 kilogrammot, egy *fassiusé* következésképp 60—65 kilogrammot tett.

A feldolgozott vasáruk között leggyakrabban *szögek* fordulnak elő a fiumei be- és kivitelben. Még pedig: *patkószögek* (*clavi ab equo*), *házhoz való szögek* (*cl. a quaterno a domo*) és *bárkához való szögek* (*clavi a barca*). Megkülönböztetve még: keresztfejű és *laposfejű* szögek (*clavi cum capitibus planis*). Ezenkívül behozattak még a szögek készítésére való *vasvesszők* is (*virgule pro faciando clavos*). A szögeket barilokban (apró hordókban) szállították: egy baril értéke 4—5 arany között váltakozott.

Forgalomba kerültek még Fiumén keresztül a következő vastárgyak: *kaszák* (100 db. *falces bone a secundo* — 108 arany), *késcék*, *ekerasák*, *fésűfogak* (*dentés a pectine*) s *vaslemezek* (*splagie sive quadri ferri dulcis*). Végül még *puskák* is (*schlopeti*).

Mekkora *értéket* képviselt a vasárúknak egy-egy évi forgalma Fiumében, arról csak megközelítő adataink lehetnek. Vannak kötések 100 aranyon aluli értékben; de vannak olyanok is, melyek 2—600 arany körül járnak. A hivatalos könyvbe jegyzett legnagyobb kötés 1179 aranyról szól. 1449-ben az írásbeli szállítási szerződések összes értéke 2138 aranyat tesz ki, 1453-ban 3124 aranyra emelkedik.

Bőrök.

Fiume középkori kereskedelmében kiváló helyet foglalnak el a *nómet marhabőrök* (coria alemanna v. teutonica; pelles magnaе de Allemannia: eruda coria; teutonica coria bona et mercimonialia). Alapos okunk van föltenni, hogy ez általánosan bevett elnevezés alatt magyar állatbőrök is kerültek Fiumén át forgalomba.

E bőroket a fiumei kereskedők csaknem kizárólagosan Laibachból importálták. Hogy pedig e révén magyar bőrök is kerülhettek Fiuméba, azt valószínűvé teszi III. Frigyes császárnak egy ezenkori rendelete, melyben meghagyja Krajna kormányának: intézkedjék az iránt, hogy Laibach városa falai körül szabad gyeptérség maradjon, hol a *magyarok* és más kereskedők marháikat legeltethessék.

A bőrök mértékegységeül hol a bál, hol a mázsa szerepel. A *bál* súlya változó: 125—135—140 fiumei öreg font; egyre-másra tíz darabot foglal magában. Értéke váltakozva: 5¹/₂, 5³/₄, 6 és 7 arany. A *mázsa* (100 font) értéke 4, 4¹/₄, 4¹/₂ arany között ingadozik. Egy esetben a bőr darabját 95 soldóval, más esetben 116 soldóval látjuk számítva.

Kisebb bőrök, mint birka-, bárány- és keeskebőrök Dahnáeziából (Trauból és Vegliából) meg a közvetlen szomszéd Castuából kerültek forgalomba. A keeskebőr darabja 24 soldó, a kos- és ürüböré 14 soldó értéket képviselt.

Faárúk.

Meglehetősen élénk volt a fiumei kikötő akkori forgalma *faárúkban* is, noha jelentőségre nézve nem közelít meg sem a vas-, sem a bőrforgalmat. E faneműeket tulnyomó részben a közeli horvát partvidéki erdőségek szolgáltatták, nevezetesen a Frangepánok hreljini uradalma. A fát onnan a fiumei kereskedők megrendelésére a buccarii öbölhöz szállították, a buccarizzai kikötőbe, a honnan bárkákon vitték Fiuméba. Kisebb mennyiségek Grobnikból, Castuából s a közeli Scjanéból kerültek Fiuméba a prelukai kikötőn át. A fa részint feldolgozott állapotban jutott a városba, részint pedig a fiumei fűrészmalomok dolgozták fel, melyeket többször találunk említve.

E forgalomban a következő faárúk (lignamina) szerepelnek: *deszkák* (assides v. tabulae seccaticiae), *gerendák* (trabes); *palánk* v. *vástag deszka* (planchoni). Ezekén kívül keresett cikket képeztek a hosszú *gályavezők* (remi a galea).

Ez árúk minőségéről és áráról a következőket találjuk följegyezve: a deszkák normális hosszúsága 8—8 láb; fix árúk 100 darabonként 20 lira (darabja tehát egyre-másra 4 soldó); kivételesen 4 arany vagyis 24 lira. A gerendák 4 4¹/₂, 5 és 6 öl hosszúnak. Árúk e szerint változik: rendszeren fél lirát lehet számítani öle után; így a négy öles gerenda 2 lira, a hat öles 3 lira értékű. Nagyobb becsben állanak a *planchonok* (palánk deszka?). Hosszaságuk 4 és 5 öl között váltakozik. Értékük ölenként 1 lira (kétszerannyi mint a gerendáé), tehát a hosszúság szerint darabja 4--5 lira.

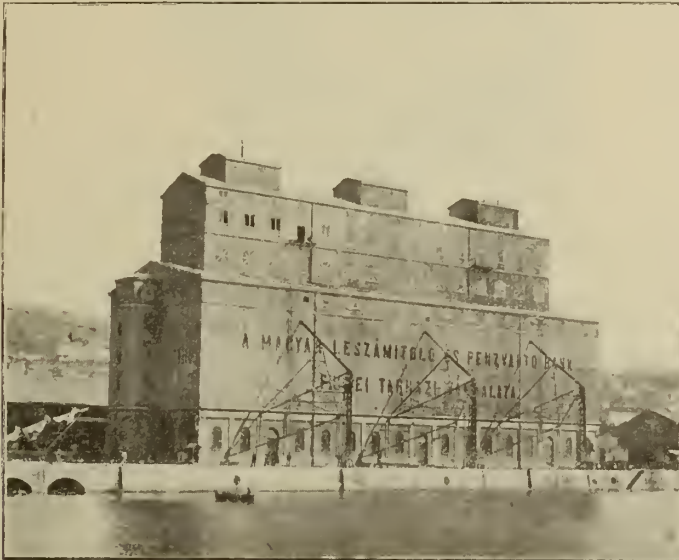
A faforgalom nem képviselt nagy értéket. Jellemző erre nézve, hogy a fánál már nem aranyokban, hanem lirákban számítanak. A legnagyobb kötés 394 liráról szól. Mindazáltal a forgalom e cikkben igen kiterjedt volt. A faneműek Fiuméből három irányban kerültek kivitelre, még pedig első sorban a velencei Isztria és a fával soha be nem telő Velenceze felé. Csak másodsorban következik a pápai állam partvidéke, ez után pedig Dalmácia. Forrásunkban a következő helyek szerepelnek, mint a fiumei fapiaez fogyasztói: Pola, Parenzo, Capodistria,

Trieszt, Velence; Ancona, Pesaro, Fermo, Ortona, Macerata; Arbe, Curzola, Zára. Végül a görögországi Patras.

A gályaevezők csaknem kizárólag a velencei hajóhad számára készültek. A jobb minőség egy látszik juharfából (acero), a közönségesebb bükkfából való volt. Hosszaságuk 5 $\frac{1}{2}$ és 6 öl (passus) között váltakozott. A rövidebbekért száz darabja után 14—15—16 aranyat fizettek, a hosszabbakért 18-at. A rendes szállítmányok többnyire 1000 darabból állottak. A velenceiek azonban csak válogatott minőséget fogadtak el: a kiválasztás rendszerint a tengerparton történt.

Főfontosságú kereskedelmi beviteli cikk volt az *olaj*. Különben Fiume abban az időben maga is meglehetősen sok olajat termelhetett. Okmányainkban lépten-nyomon találtunk említve bérbe adott vagy eladott olajfaligeteket. Ezek termését Fiumében préselték. Lóerőre berendezett olajsajtója volt egyebek között Zuanich Vid tanácsosnak. Az olajsajtóhoz való kövek üzlet tárgyát is képezték a város lakosai között. Ez az olajfakultúra még századok mulva is virágzott Fiumében. Erre mutat az az adat, mely szerint a fiumeiek 1613-ban a velenceiek részéről várható ellenséges támadásra

Olaj.

FIUME. — AZ ELEVÁTOR.

való tekintettel a város falai körül elterülő *olajfa-ültetvényeket* kivágták. A fiumei terület olajfái minden valószínűség szerint csak az 1709-iki és 1763-iki szigorú teleken pusztultak ki. Azóta aránylag kevés van.

Azonban a Fiume területéről nyert olaj aligha szerepelhetett kereskedelmi cikk gyanánt. Az a nagymennyiségű faolaj, mely e korban a belföld felé vette útját, az adriai tenger olasz és dalmát partvidékéről került Fiuméba. A kereskedésnek ez ágát *fermoi* kereskedők honosították meg Fiumében, akik aztán ide áttelepülve, még nagyobb lendületet adhattak az olajforgalomnak.

Az olajat a következő kikötők importálták Fiuméba: *Olaszországból* Fermo, Ancona, Pesaro, Fano, Montesanto, Ortona, Brindisi; *Dalmáciából* első helyen Sebenico, aztán Zára, Spalato, Curzola és Ragusa.

A szállítási szerződésekben megkövetelt minőség: *tiszta, sárga kereskedelmi olaj* (oleum clarum zialum mercimoniale, ol. clarum et zialum, ol. bonum et mercimoniale).

Az olaj értékét, mint a vasét, szintén *súly szerint*, a milliar vagyis ezer font alapján határozták meg. Itt az árakban már jóval nagyobb az ingadozás, függvén

a termés bőségétől, minőségétől és egyéb konjunkturától. A legmagasabb 46 arany milliarja után. Az árak legerősebb depresszióját (20—30 ar.) az 1454-iki évnél látjuk, mely alkalmasint igen bőtermő év volt.

Ez árut nagy kádokban vagy hordókban (veges) szállították, melyek térfogata igen különböző. Egy esetben a veges 180 *start* (mérőt), más esetben 7¹/₂ *zabrot* tartalmaz. Az olajnál használt rendes ürmérték a *zabro* a középlatiban *zaber*; — tán rokona a német *zubernek*, a magyar *csöbörnek* és a szláv *czbr*-nek. A *zabro* 100 *quartát* foglalt magában; egy *quarta* körülbelül egy font súlymértéknek felelt meg. Így a *zabro* egyremásra egy mázsának, 10 *zabro* egy milliarnak felelhetett meg. Ez arányt az árak is igazolják. Mikor ugyanis az olaj milliarja 45 aranyon áll, akkor 5 *zaber* éppen feleáron, 22¹/₂ aranyon kél.

A Fiuméba importált olaj Krajna felé vitetett ki ismét. Legtöbb jutott belőle *Laibachba* és *Laachba*, azután *Steinba* és *Laasba*; egyes esetekben még a következő helyekre: *Krainburg*, *Cilli*, *Grác*, *Buccari*, *Albona*, *Trieszt*.

Fűszerek és gyümölcs.

A *sáfrány*, *füge*, *mandula*, *salétrom* a faolaj mellett mellékesen szerepelnek mint beviteli áruk Olaszország felől. Legjelentékenyebb volt köztük a *sáfrány* (*zafferano*, *crocus*). Ortonából, Anconából, Fanóból zsákokban került Fiuméba; innen leginkább *Laibach* felé vette útját. Az egyes szállítmányok 20—100 font között váltakoznak; fontját két aranyával fizették. — A *fügét* szintén a *laibachiak* vették, milliarját 11 aranyával. Tíz egész huszonnégy mázsányi szállítmányok egyszerre indultak meg Fiuméből *Laibach* felé. Ugyancsak *Laibach* felé exportálták a *mandulát*, melynek fontja 3 és fél soldón kelt (milliarja tehát vagy 30 aranyon); egyszerre 24, egész 44 mázsát szállítottak. A *salétrom* Anconából és *Ragusából* vette útját Fiumén át *Laibach* felé: értéke éppen kétannyi volt, mint a vasé: 26 arany pro milliar. Egy esetben 30 mázsát küldenek *Laibachba*.

Szövetek és fonál.

A tengeri uton Fiuméba hozott s innen a szárazföld felé tovább adott áruk között figyelmet érdemel a *az ascolii füstött gyapot*. Hozták vagy *Ascoliból* magából, vagy Anconából, *bál*-okban, melyek értéke 40—42 arany között változott. Fiuméből *Laibachba*, vagy a belföld kisebb helyeire került. Gyapjút kisebb részletekben *Isztriából* (*Rovigno*, *Umago*) és *Velenezéből* kaptak a *fiumeiek*, kik a szomszéd *Frangepán-birtok* kisebb helységeit látták el vele.

Lenyszöveteket, nevezetesen *vásznat* (*pannum linum*) és *kanavászt* (*canovacium*) *Laibachból* hozták be. *Posztóval* és finomabb kelméssel *Velence* és legkivált *Ancona* látták el a *fiumei piacot*.

Bor.

Az olasz és dalmát *bortermelés* fölöslege már a középkorban megtalálta útját a *fiumei kikötő* felé. E czikk tehát már akkor nagy lendületet adhatott volna a város kereskedelmi forgalmának, ha különböző hatósági intézkedések aránylag szűk korlátok közé nem szorítják.

Fiume lakosságának ugyanis akkoriban a kereskedés mellett a szőlőművelés képezte főfoglalkozását. A bérbe és művelésbe adási szerződésekből kitűnik, hogy a szőlőket már akkor sajátlagos *fiumei rendszer* szerint (*iuxta consuetudinem terrae fluminis*) művelték; t. i. minden valószínűség szerint apró, mintegy métermagasságu lugasokra felfuttatva, mint mostanában is. Egyetlen esetben találjuk kiemelve a haszonbérleti szerződésben, hogy a szőlő közepén egy magas lugast kell végigvezetni, *friauli szokás* szerint (*iuxta consuetudinem Foriulii*); — ilyeneket is láthatni még itt-ott Fiume környékén.

A Fiume területén termelt bor elárúsításánál érdekelve volt a *hűbéruraság*, a *káptalan* és a *község*, melyek tized és fogyasztási adó fejében részt kaptak belőle. De érdekelve volt ezenkívül a bor értékesítésénél

Fiumének majdnem összes lakossága, mely legnagyobb részében szőlő-tulajdonosokból állott. Ez teszi érthetőkké azokat a prohibítív intézkedéseket, melyekkel az idegen bor versenye ellen védekezni igyekeztek.

Az elv, melyet e védekezésnél alkalmaztak, az volt, hogy míg a fiumei bor az utolsó esőpig el nem fogyott, addig idegen bort beereszteni nem szabad. (Köztudomású dolog, hogy ugy Fiumében, mint Dalmáciában Isztriában és Olaszországban az összes bortermést egy szürettől a másikig elfogyasztják, mert konzerváláshoz nem értenek s így ó-borokat egyáltalában

BAROSS GÁBOR.

nem ismernek.) Ehhez képest 1437-ben a tanács elhatározta, hogy a fiumei határon kívül termelt mustot vagy bort — akár seprűvel, akár a nélkül — behozni tilos. Az e tilalom ellen vétőktől a bort elkobozzák s azonkívül még 50 lira birságot vesznek rajtuk. Azon fiumei lakosok, kiknek a határon kívül szőlőjük van, ott termelt borukat behozhatják, de csak eskü alatt. E tilalom első sorban az olcsó olasz borok ellen irányult, melyek nagyon lenyomhatták volna a fiumei bor árát.

Egy 1444-iki tanácsvégzésből megtudjuk, hogy a bor koresmai ki-Magyarország Vármegyéi és Városai: Fiume és a magyar-horvát tengerpart.

mérésénél valóságos rangsorozat szerint kellett eljárni. Szüret után következett legelsőbben a Walseei uraság tizedbora; azután az egyházé (a tized átengedett negyede és saját szőlőiben termelt bora), erre a fiumei szőlőbirtokosoké; legvégül az importált idegen bor.

Ez intézkedések a bort Fiumében tetemesen megdrágították, minék következtében a borital kedvelői sokszor fizetéképtelenné váltak és kénytelenek voltak hitelbe inni és zálogot adni. Természetesnek találjuk tehát, hogy a fogyasztók szívesen használtak föl minden alkalmat, hogy olcsóbb borhoz jussanak. E végből sűrűen jártak át a tersattói horvát területre, hogy ott kevesebb költséggel áldozhassanak Bacchusnak. Mint-hogy azonban e kirándulások által a község fogyasztási adója rövidséget szenvedett, a tanács 1447-ben kihirdette, hogy borivás czéljából a Fiumarán tulra menni egy fiumei lakosnak sem szabad, három napi börtön és 40 soldo bírság terhe alatt.

Szük termés idején azonban a tanács kivételesen már a szokott időnél előbb is megengedte az idegen borok behozatalát. Így 1445-ben már január hóban megengedi, hogy bármely polgár szerezhessen be dalmát bort, de husvét vasárnapjáig csak saját használatára. A ki a vett bort kiesinyben tovább árusítja, 50 lira bírságot fizet s borát elkobozzák.

A fenn előadott intézkedések következtében Fiume borforgalma a közép-korban egészben véve szük korlátok között mozgott. Kivitelre nem igen jutott belőle; legfőleg Horvátország és Krajna szomszédos helyeire, mint Buccariba, Klanába, Feistritzbe. A behozatal már nagyobb arányokat tüntet fel; Fiumében magában sok bor fogyott, s e fogyasztást az ott megforduló számos idegen nagyban emelhetette. A legtöbb idegen bor Olaszországból került a következő helyekről: Ortona, Rimini, Pesaro, Fano. Aztán a dalmát szigetekről (Arbe, Brazza, Curzola) és Ragusából. Végül a szomszédos Castuából, Lovranából és Trieszt mellől Capodistriából.

A borforgalom nem mozgósított nagy értéket: a legnagyobb kötés 184 aranyról szól; 150 modius bor már igen nagy szállitmány volt. A modius pedig (moggio, spodo) valamivel kisebb volt egy fél akónál. Két moggio ugyanis egy *ornát* tett ki, mely mérték $\frac{9}{10}$ akóval volt egyenlő. A moggio 24 *boccalt* tartalmazott. Forrásunk azonkívül mint kisebb mértéket említi a *vedrumot* (veder?) és a *cagniciust*, mely talán úgy viszonylott a boccalhoz, mint a meszely a pinthez.

A mi az árviszonyokat illeti, azok a bor minősége szerint jókora eltéréseket mutatnak. Mindazáltal szembetűnő az állandóan nagy árkülönbözet a fiumei s az idegen borok között. A helyben termelt bor modiusa ugyanis átlagban 90 soldo körül mozog (84, 90, 92, 95 soldo); a szomszéd castuai átlag 65 soldón kel (60, 62, 68, 69 s.); míg az olasz és dalmát borok már akkor is kitűnnek rendkívüli olcsóságuk által (37—54 s.).

A mi a bor minőségét illeti, rendes italul a vörös vagy tulajdonkép fekete bor szolgálhatott már akkor is. Csak kivételkép találunk említve fehér bort, s mint különleges fajtákat a *ribolát*, *trebianot* és *candiai malvasiát*.

Gabona

Mint a bornál a bevétel, úgy a *gabonánál* a kivétel ellen foglaltak állást Fiume hatóságai. Mind a két czikknél csak arra gondoltak, hogy a helyi szükséglet az összlakosság érdekének megfelelőleg mindig fedezve legyen. Alkalmassint tartottak egy esetleg bekövetkező éhínségtől, mely oly gyakran fenyegető réme volt a középkori társadalmaknak. Mivel Fiume vidéke akkor úgy, mint most, jóformán semmi gabonát nem termelt, ez elsőrendű élelmi czikkre nézve mindig a bevételre volt utalva. Ehhez képest a városi tanács nagyon komolyan gondját viselte annak, hogy a Fiumében felhalmozott gabonakészlet fogyatkozást ne szenvedjen.

1441-ben óriási bírság terhe alatt megtiltja a gabona, liszt és hüvelyes

vetemények kivitelét: a tilalom ellen vétő nemcsak hogy elveszti az exportra szánt összes mennyiséget, hanem még *száz aranyat* is fizet büntetésképen. Nem is találni rá példát, hogy valaki e rendkívül szigorú tilalmat megszegni merészkedett volna.

Fiume középkori gabonakereskedése tehát tisztán csak a város élelmezésére szorítkozott. Gabonaszükségletét azonban leginkább a vele összeköttetésben levő olasz kikötők — első sorban ismét a márkaiak — látták el: Ancona, Fermo, Rimini; aztán Barletta, Trani, Brindisi apuliai kikötők és Velenze. Továbbá jött még gabona Zárából, Carlopagoból, Castuából, a belföldről Krajnából (Gotschee).

Az importált gabonam rendesen *buza* volt, melyet a fiumei molnások őröltek meg (okmányaink névszerint négy molnárt — molendinarii — és két malomtulajdonost említenek). Mértékegységül a *star* (olaszul *staio*, a fiumei dialektusban *ster*) szolgált, vagyis a fiumei mérő, mely egyharmadát tette a laibachi mérőnek. Emellett találjuk említve a kicsinyítő képzővel ellátott *starolust* (dialektusban *starol*), mely a vékának felelt meg. A *star* értéke 15 és 25 soldo között ingadozik. Az okmányilag említett legnagyobb szállítmány (Brindisiből 1454-ben) 2200 fiumei *starolus* (*staroli ad mensuram terre fluminis*), 2090 lira értékben. Más szállítmányok 150—800 *star* között váltakoznak.

A szárazföldi közlekedés nagy nehézséggel járt, a mi nem esekély hátrányára volt a belfölddel való kereskedésnek.

Fiumében mai napig is fenmaradt a szállításnak leprimitívebb neme, a *teherhordó állatok* használata.

E kezdetleges állapot még csak nemrég is rendes és általános volt Fiume környékén, az isztriai és horvát partokon s Dalmáciában egyaránt. Az Adriai tengeregész keleti partvidékén *koesutak egyáltalán nem voltak* egészen a múlt század elejéig. Az első országút Fiumétól Laibachig VI. Károly uralkodása kezdetén épült meg. A tengeri kereskedelem érdekei iránt élénk érzékkel bíró császár 1717-ben indította meg az út építésére vonatkozó intézkedéseit. A fiumeiek kaptak az alkalmon s városuk részéről 500 aranyat szavaztak meg a Fiume területére eső útszakasz költségeihez.

1728-ban kész volt az első laibach-fiumei országút; a császár ez évben *hin-*

LUKÁCS BÉLA.

Közlekedés

tón érkezett a város látogatására. Jóval később, csak Mária Terézia ország-lása idején (1771-ben) adatott át a forgalomnak a *fiume-károlyvárosi* országút mely nevét (Via Carolina) ugyancsak Károlytól, mint kezdeményezőjétől nyerte.

A középkorban tehát Fiume összes szárazföldi forgalmát kizárólag teherhordó állatok közvetítették. Hasonló volt az állapot Triesztben és Isztriában. Krajna kereskedését a tengerparttal 40,000 teherhordó állat szolgálta. A hajesárok (mussolati) hosszú karavánokban vezették le Krajna felföldjéről a vas-szállítmányokat Fiume kikötőjéhez s onnan ismét olajos tömlőkkel megrakott állataikat fel Laibach felé. Fiuméből Laibachnak annak idejében két ösvény vezetett, melyek Klanában (Castua fölött) egyesültek.

A szárazföldinél nem sokkal tökéletesebb eszközökkel rendelkezett a vízi közlekedés. A vitorlás hajók régi esetben szerkezetét tudvalevőleg csak 1512 után javította meg a zseniális *Doria András* génuai tengernagy. Az ő koráig a kereskedelmi hajókon csak a háromszögű „latin“ vitorla volt használatban, mely egy magas, ferdén álló vitorlafára volt felvonva s csak az esetben felelt meg czéljának, ha a szél egyenesen az út irányában fujt. Kombinált vitorla-manővert akkor még nem ismertek. A hajótest maga otromba volt, aránytalanul rövid, erősen kidülledő oldalakkal.

Ily kezdetleges járóművekre volt utalva akkor Fiume tengeri kereskedése is. Mindazáltal a kikötőjében azidétt megforduló hajók meglepő gazdagságot és változatosságot mutatnak úgy elnevezésükben, mind kétségkívül formájukban is. Ezek az akkor használatos különböző hajónemek a következők voltak:

Először is a *brigantino* meg a *fusta*. A brigantin hadi hajó, a fusta hadi naszád. Ilyeneket nem találunk fiumei birtokában. Csak azon kalóztámadásoknál szerepelnek, melyeknek a fiumei kereskedelmi hajók áldozatul estek. A többi hajónemek ellenben mind az áruszállítás czéljainak szolgáltak, s csaknem kivétel nélkül előfordulnak fiumei tulajdonosok birtokában is, mint a fiumei kereskedelmi flotta részei.

Legnagyobb volt e teherhajók közt a *battello* (batellum). A mai olaszországban ez elnevezés *nomen generieum*-má vált s általán hajót jelent. Hogy ez volt az akkor használatos hajók közt a legnagyobb, azt magas értéke bizonyítja. De Barnis Miklós battellóját 250 aranyon (1500 lírán) adja el a pápai Márkába. Erre következett a *naviglio* (navigium, navignium): a mai olaszországban már elavulttá lett kifejezés, szintén csak általános „hajó“ jelentéssel. Értéke 140—190 arany. Ezután a *caracca* (carachia). Tommaseo nagy szótára szerint „nagy áruszállító hajó“. Egy fiumei árverésen 100 arany kikiáltási ár mellett 150 aranyon kelt el. A caraccához közel járt a *cocca*. (Egy okmányunk a kettőt szinonimnak veszi: „cocha siva carachia.“) Tommaseo szerint a *cocca*: „a génuaiaknál és katalánoknál használatos tengeri hajó.“ Ez a négy típus — *battello*, *navigio*, *caracca*, *cocca* — képviselhetette az akkori nagyobb kaliberű, hosszú járatú kereskedelmi hajót.

Kisebb terjedelmű járóművek voltak: *marelliana*, a velenceieknél és Fiumében is igen használatos — most már kiveszett — típus. Értéke 56—72 arany. A *baragozzo* („barclinsium“) jelenleg nagyobb fajta halászbárka, melyet a Quarneróban halászó chiozzotiaiak (chiozzoti) használnak. Értéke 20—99 arany volt. Ehhez közel járhatott a talán egyjelentésű *barcium*. Kisebb fajta volt a *barca*, mely átlag 15 aranyon kelt. A *brazzera* („brazara“) kifejezés még most is járja a kisebb parthajózó bárkák jelölésére. A *sailhia* talán halászbárka volt. *Linter* néven említvük a közönséges kisebb esónakok.

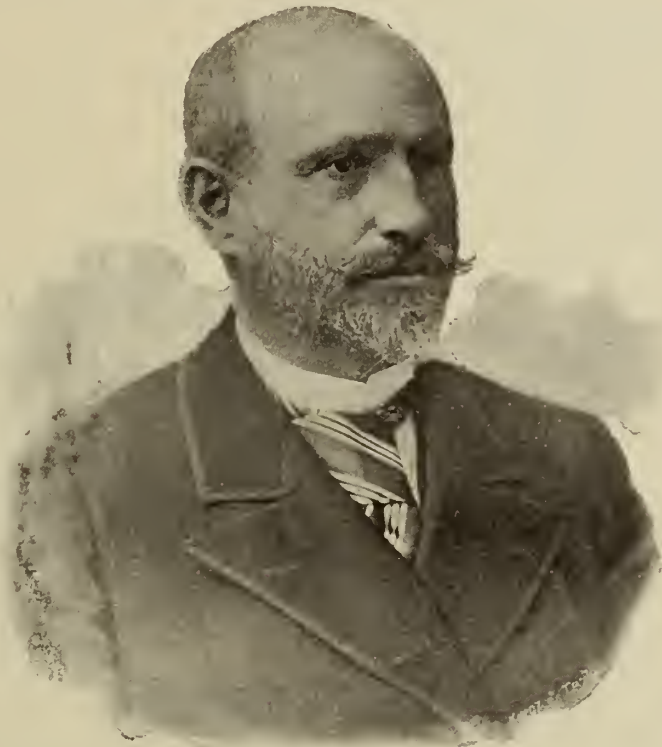
A középkori Fiumében majdnem minden valamire való kereskedőnek volt saját hajója, még pedig gazdagsága arányában kisebb vagy nagyobb fajta. A hajók legénysége jórésztben a fiumei köznépből kerülhetett ki.

Hajóállomásul, illetve kikötőül, egyrészt a Fiumara torkolata, másrészt a város előtt elterülő nyitott révpart (splagia terrae fluminis) szolgált. A kisebb hajók — baragozzotól lefelé — úgy látszik, elég alkalmas helyet találtak a folyóban. A nagyobbak valószínűleg a város előtt szabadon horgonyoztak a esöndes fiumei öbölben.

Árúkimutatást vagyis szállítólevelet minden hajó köteles volt kiállítani, s e végből külön *hajó seribák* voltak alkalmazásban. Azonkívül használatban voltak az igazoló- és védőlevelek — *salvus conductusok* — azon állam részéről, honnan a hajó kiindult.

Hajóbérek.

A rendelkezésünkre álló adatok kiterjednek még a tengeren való szállításnak egy másik érdekes oldalára t. i. a *hajóbérekre*. Kitűnik ezekből, hogy a fiumei kereskedelmi flotta hajói igen-igen produktív tőkét képviseltek. Egy baragozzo bérlete Fiuméból Patrasba (Görögország) és vissza 120 arany. Ugyancsak egy baragozzo egyszeri útja Fiuméból Fermo kikötőjébe 55 arany. Egy marciliana egyszeri átkelése az Adrián 10 arany. Egy brazzeri havi bérlete $\frac{1}{2}$ arany.

DÁNIEL ERNŐ.

Egy más adatunk megengedi, hogy kiszámítsuk, mily arányban állott a vitelbér a szállított árú értékéhez.

1454-ben ugyanis 41 milliar (410 mázsa) olajrakomány szállításáért 90 aranyat fizet a megrendelő. Az olaj tudvalevőleg az olasz partokról jött Fiuméba az Adrián keresztül. Egy milliar olaj tehát ez útért mintegy 2.2 aranyat fizetett. Az olaj azévi középértéke 28 arany volt milliaronkint: tehát 28 arany érték után 2.2 volt a vitelbér az Adrián át, vagyis az árú értékének csaknem $\frac{8}{100}$ -a.

A hajóba fektetett tőke tehát kitűnően jövődomezett: az alaptőke néha már *egy* hosszabb tengeri út után teljesen megtérült s egy évben 100 perzentnél is több bruttó-jövödelmet hozhatott tulajdonosának.

A tengeri hajózás nagy jövödelmezősége nem kevés befolyással lehelte a fiumei *hajóépítő ipar* akkori virágzó állapotára.

A XVI. század vége felé s a XVII. század elején a fiumei hajóácsok műhelyeiből kerültek ki az *uszkokok* rettegett halászbarkái.

A XV-ik századból fenmaradt adataink nem engednek kétséget az iránt, hogy Fiumében *az időben is építettek és javítottak hajókat*. 1441-ben Ragusai Lukács a Veglia szigetén lévő Castelmuschio helység környékén fákat vágat ki, hogy azokból magának *Fiumében hajót építsen*. 1452-ben ragusai Allegretto Pál zálogba veti hajóját, „melyet *Fiume városa előtt a tengerparton építetett*, összes felszerelésével, melyet Zengből hozatott oda.“ Egy 1454-iki okmányban ismét szó van egy hajóról, mely a Fiume előtt a tenger partján lévő *hajógyárban* van.

Ez a többször említett tengerparti hajóépítőtelep különben nem is volt az egyedüli. Említve van még egy másik is, a *Fiumara partján*, hol 1455-ben egy bárkát javítanak.

A fiumei hajók, úgylátszik, az olasz és dalmát kikötőkben is keresettek voltak. A nagyobb hajókat — batellokat és navigiókat — márkai (anconai és pesaroi) kereskedők veszik; a kisebb parthajózó marciliánákat és baragozókat kivált dalmata (sebenicói és curzolai) hajósok.

A török becsapások kezdete előtt a szárazföldi hegyi ösvényeken — úgy látszik — teljes biztonságban volt a közlekedés. Legalább a fenmaradt emlékek semmit sem mondanak a vasat vagy olajat szállító karavánok kifosztásáról. Ellenben az Adrián ez időben csak úgy hemzsegték a szegény legények, kik sebes járású *fustákkal* és hadi naszádokkal támadtak prédájukra. A nagy stílű szervezett rablóbandák mellett a tengeren is találunk dilettánskodó kapezabetyárokat, kik csekély eszközökkel és szerény igényekkel próbálnak egyszer-egyszer szerencsét, s holmi rozoga bárkával mennek neki valamely csekély kockázattal járó kisebb vállalatnak, lenézve és megvetve a kalózzranglétra magasabb fokán álló rablóktól, kik között az első helyet foglalja el egy-egy jól felszerelt brigantino büszke parancsnoka. Ily különböző jellegű kalóztámadásokról bőven emlékeznek évkönyveink.

Pérez

A kereskedelmi érintkezéseknél kizárólag velencei pénz járta; sőt a XIV. században jó sikerrel *hamisították* is. 1338-ban a velencei tanács e miatt panaszszal fordult Frangepán Bertalanhoz, ki akkor Fiumét elfoglalva tartotta, körülbelül ezeket írván neki: „Értésünkre esett, hogy Fiume helységben (in loco Fluminis) hamis *soldino*-kat vésnek és vernek. A mennyivel kedvesebb és drágább nekünk kegyelmed, annyival inkább zokon vennők, ha ily dolog a kegyelmed területén elkövetetnék és megtüretnék.“ E végből követ is ment Frangepánhoz, hogy a panaszt szóval is eladja. Miután ez nem használt, még egy követet küldöttek hozzá. Végül a köztársaság 1339. október 8-án kelt levelében újra írt a grófnak: hogy miután már két követ is kérte már ez ügyben, fogassa el valahára és vesse tömlőzre a hamis-pérezverőket.

A XV. század folyamában az összes üzleteknél ugyancsak a *velencei pénz* szerepel esereeszközként. Úgy a márkai, apuliai, mint a krajnai kereskedők ily pénzben számolnak le a fiumeiekkal. Csak nagy elvétve fordul elő a birodalmi márka, kivált a földesurasághoz való viszonylatokban. Egyetlen egyszer találjuk említve a friauli pénzt, melyet az aquileai patriárkák verettek.

Csak a XVII. században kezdett használatba jönni az *osztrák* pénz (forint és krajczár) a velencei mellett, mely utóbbi azonban megtartotta uralmát egészen a múlt század végeig. Még 1797-ben is azt proponálja Fiume kormányzója, hogy a kikötőváros számára velencei mintára *külön soldok* veretessenek, a mi meg is történt. Az osztrák érték csak századunk elején, a francia uralom után birta a tradiczióális velencei értéket kiszorítani.

A velencei érték alapja az arany „*ducato*” volt — egyenértékű az *ongaro*-val vagyis magyar (körmöczi) aranynyal. Az arany a XV. században 6 *lirat* foglalt magában, a lira pedig 20 *soldó*-ra oszlott. A soldónál még kisebb pénz a *dénár*; csak az élelmi cikkek áránál találjuk említve az okiratokban.

Az árviszonyokat tekintve, nagyon észrevehető, hogy még Amerika felfedezése s az újvilág dús fémkészletének beözönlése előtt vagyunk. A fémnek és a pénznek aránytalanul nagy az értéke; az olesóság mesés. A következő illusztráló összeállításnál az aranyakat könnyebb összehasonlítás kedvéért átszámítottuk lirákra, melyek jobban megfelelnek mai pénzegységünknek, az ezüstforintnak. (1 arany à 6 lira.) Legnagyobb értéke

FIUME — KIKÖTŐI TÁRHÁZ.

van természetesen a nemes fémből készült ékszereknek. Erre nézve a leg-Érték és árak szembeötlőbb adat: 1454-ben de Barnis Miklós *három ezüst serlegért* egy nagy, fallal kerített telket (*muraleam magnam*) kap zálogba. További adatok:

egy aranyozott ezüst öv értéke	456	lira
7 ezüst serleg és 10 ezüst kanál	432	„
2 ezüst serleg	71	„
1 „ „	30	„
5 aranyozott ezüst gomb	2	„ 12 soldo.

Vessük most ezt össze a *házak* árával. Fiumében kevés ház volt, melynek értéke meghaladta volna a 456 *lirat*, vagyis egy aranyozott ezüst öv

árát. Egy faház (domus de assidibus) 35 lirába került; de voltak más házak is, melyeket 50—70 liráért meg lehetett kapni. Voltak azután nagyobb házak 120, 340, 520, sőt 720 liráért; de csak egyetlenegyre akadunk, melynek vételára meghaladja az ezer lirát. Ez a palota Spinziéh Quiriné volt, melyet tulajdonosa 1454-ben adott el a fermoi Vanni Chrisostomnak 2400 lirán.

Ezzel arányban állottak a házbérletek is. A följegyzett legkisebb évi bér $9\frac{1}{2}$ a legnagyobb 60 lira. Egy nagyobb ház — a várkastély mellett — melléképületekkel, istállókkal, udvarral és kertekkel, kapható volt évi 48 liráért.

Lássuk most az élelmi czikkek árszabását. A *hús*-nak fontja (közel fél kilogramm) volt:

1. Jó kövér marhahús, kos, sertés (kocza) és borjúhús	1 soldo
2. Űrü- és (kan-)sertéshús	16 denár
3. Bárány- és gödölyehús	14 „
4. Csekélyebb minőségű marhahús, bika, tehén és kecskehús	10 „

(Tehénhús le 8, sőt 6 denárig, minőség szerint.)

Valamivel nagyobb becsben állott a *hal*.

1. Finomabb fajta hal (sfoglia, rombo stb.) fontja	2—2 $\frac{1}{2}$ soldo
2. Közepes (pl. tonhal) fontja	1—1 $\frac{1}{2}$ „
3. Közönséges (pl. pesce bó)	8 denár

A magasabb árak a *bőjti* időszakra szólnak.

A *tojás* ára 5 darab után *egy* soldoban volt megállapítva.

Zálogüzlet

Kuriózumképen megemlítünk egy pár zálogüzletet, melyből a különböző tárgyak értékére nézve tájékozódhatunk.

Zálogra az itt elsorolt tárgyak után a következő összegeket adták meg:

Egy hajócsáklya (rampigonum a barca)	1 $\frac{1}{2}$ lira
Négy háló	2 „
Egy kard	3 „
Egy nyilpuska (balista)	4 „
Egy sötétzöld női posztó-ruha	2 „
Ibolyaszín köntös (vestis), fehér bárányszőr prémme	11 „
Világoskék posztóöltözet néhány ezüst gombbal, ráadásul egy kard	25 „
Egy szőlő	25 „
Egy ezüst serleg	30 „
Egy ház	65 „
Egy aranyozott ezüst öv	456 „

Kamatláb.

A kamatláb, az akkori pénzsükének megfelelőleg, elég magas lehetett. Az utolsó Duinói Hugó lovag, aki meglehetősen sok adósságot esinált — nemcsak Fiumében, hanem Triesztben s egyebütt is — átlag 12 $\frac{1}{2}$ %-ot fizetett a kölcsönvett pénzek után.

A nagyobb kereskedőknél felhalmozott tőkékben *közzélokra* (nevezetesen vallási természetűekre) is jutott. A gazdag Mikolich Miklós 1445-ben a dóm egyik kápolnáját saját költségén restauráltatja. Alapját kirakatja arbei vörös és fehér esiszolt kővel, lépcső-feljárót esináltat hozzá, új oltárt emelhet beléje, három lépcsőfokos talapzaton. Fizet mindezért 360 lirát s a magából adja hozzá a szükséges követ, homokot és meszet. Ugyanő 1458-ban a dóm mellett külön kápolnát épített. A kőműves munkáért 656 lirát fizet s ezenfelül a kőveken kívül az összes építőanyagot ő szolgáltatja, viselvén alkalmasint a belső berendezés költségeit is.

Mindamellett túlságos nagy mértéket nem alkalmazhatunk a fiuneiek

akkori vagyoni viszonyaira. A fényes és dús Veleuczéhez vagy Raguzához viszonyítva a régi Fiume jelentéktelen helységgé törpül. Nincs egyetlenegy régebbi középülete, mely hajdani nagyságát hirdetné s középkori polgárainak fejlett műzslése mellett tanuskodnék. Ennek egyik oka az lehet, hogy a Fiuméba települt olasz kereskedők e várost nem tekintették végleges hazájuknak s nem ragaszkodtak hozzá a szülőháza iránt érzett szeretet egész melegével. Innen van az, hogy Fiuménál aránylag kisebb helyek több emlékét mutatják fel a régi kulturájuknak; így az isztriai és dalmát tengerparti és szigeti városkák, melyeket a velencei uralom szorosau az olasz kulturai körlöz esatolt. Fiumében a lakosság szerfözlött változó. Sokszor megtörténik ugyanis, hogy idegen kereskedők ad hoc polgárjogot szereznek csak azért, hogy üzleti ügyeiket a városi kiváltságok élvezetében mentül kedvezöbben lebonyolítsák; aztán elmennek s nem is térnek többé vissza. 1454-ben erre való tekintetből a tanács azt végzi, hogy az újonan felvett polgárnak esküvel kell fogadnia, hogy legalább három évig fiumei lakos marad. A Fiumében szerzett vagyon tehát — úgy látszik — sokszor visszaáramlott az olasz partokra s az ottani városok kulturáját emelte. A törzslakosság pedig — bár jobbára két nyelvű — inkább horvát még, mint olasz, s Itália műveltségének csak némi külső mázát sajátította el. Olasz művészeti vagy irodalmi tevékenységnek semmi nyoma.

A súlymértékek alapja a *font* volt (pondus). 100 font egy *mázsa* (centenarium). 1000 font egy *milliar* (millarium). Továbbá a *salma* és a *fassiis*.

Fiumében külön városi fontot használtak (pondus terrae Fluminis). Okmányaink megkülönböztetve említik az öreg vagy nagy fontot (pondus grossum terrae fluminis), miből következik, hogy a nagy font mellett egy közönséges vagy kis font is volt használatban.

Az *üzmértékről* már volt szó az olaj-, bor- és gabonakereskedésnél.

Mérték.

A *Hosszmértékről* a kelméknél csak a *peciát* és *maciát* olaszul (perza és mazsa) találjuk említve, közelebbi meghatározás nélkül. Faneműeknél az ölet (*passus*) és lábat (*pes*).

Az üzleti életet szabályozó külső formákra nézve a fiumeieknek kitünő iskolájuk volt. Miután a városban az olasz nyelv közönségesen el volt terjedve, az ott sűrűen megforduló vagy állandóan letelepedett velencei, flórenczi, márkai és apuliai kereskedőktől készen vehették át azokat a fejlett üzleti formákat, melyek az akkori Európa legelső kereskedő népénél, az olasznál általánosan elfogadva voltak.

A mi a kereskedés külső képét illeti, minden kiskereskedőnek megvolt a maga bolthelyisége („apotheca” — innen az olasz „bottega” —). A nagykereskedő raktárakban (magazzino) tartotta a maga áruit; a borkereskedő földszinti pinczehelyiségekben (canipa). E helyiségek az idegen

FIUME. — TÁRHÁZ A KIKÖTŐBEN.

kereskedőknek is rendelkezésükre állottak, míg áruikat el nem adták s ezekre nézve depótul szolgáltak. Ily *letét-üzlettel* több ízben találkozunk a közjegyző registáiban.

A régi Fiume utcái nem igen mutathattak a mai ó-városétól lényegesen elütő képet. A házak már akkor többnyire emeletesek lehettek; a boltozatos földszinti helyiségek üzleti czélokra voltak berendezve.

Kereskedelmi
oktatás.

A fiumei kereskedőre nézve már akkor is nélkülözhetetlen lehetett az irni-olvasni tudás s a gyakorlati számvetés tudománya; sőt bizonyára meg tudta fogalmazni — olaszul — a fontosabb kereskedelmi ügyiratokat is. A tárgyalt korszakban gondoskodva volt már Fiumében *iskoláról* is, hol az ifjúság ez ismeretek alapelemeit elsajátíthatta; 1453-tól kezdve többször találjuk említve Del Bono Allegretto iskolamestert, a ki *Ragusából* származott ide (*magister Alegretus del Bono de Ragusio, rector scholarum*). 1458 után ugyan e minőségben fordul elő Boldizsár atya (*Domínus presbyter Baldasar, rector scholarum*).

Könyvvitel.

A fiumei kereskedők rendszeren vezettek üzleti könyveket, még pedig az Olaszországban elfogadott minták szerint. A kettős könyvvezetés akkor még nem volt feltalálva; azt csak 1504-ben szedi rendszerbe az olasz fra Luca Paciolo: mindazáltal a különböző természetű ügyiratok kiállítása már akkor is nem csekély képzettséget kívánt meg.

E tekintetben különben nagy segítségükre volt a fiumei kereskedőknek a közjegyző, ki nagyobb hitelesség okáért a nemzetközi latin nyelven fogalmazta meg ügyirataikat. Szükség volt erre oly helyen, hol különböző nyelvű kereskedők fordultak meg s a hol a felsőbb hatóságok sem értették az olasz nyelvet.

Nevezetesen a *társ szerződések* (società, societas boni et mali). Ezek természetét megíthatjuk a következő példákából. 1449-ben Márton ötvös, a curzolari ser Forte és grobniki Bubich János társüzletre szövetkeznek. Közös megrakják curzolari Páris caraceáját vassal és deszkával, hogy a rakományt előre meg nem határozott helyen eladják. A kockázat, nyereség, veszteség, a szerződő feleket egyenlő részben illeti. — 1439-ben négy évi határidőre szövetkeznek ortonai Buzzi György és Márton ötvös. Utóbbi 300 aranyat vagy annyi értékű árút fektet az üzletbe; az előbbi csak utazik és kereskedik vele. (Íme a középkor *commis voyageur*-je!) A hasznon négy év elteltével osztoznak: kétharmada a princzipálist, egyharmada az utazót illeti. Ugyanez a Márton ötvös 1450-ben beáll utazónak. Társa 214 aranyat ad, ő kereskedik vele. A hasznon feliben osztoznak.

Váltó.

A fiumei kereskedők már akkor ismerik és használják a váltót. A kereskedelmi forgalomnak e kitünően gyakorlati eszköze tudvalevőleg már a XII. század óta megvolt Florenczben s onnan terjedt tovább, mindig szélesebb körű és változatosabb alkalmazással.

A váltóeljárás már akkor sem tért el lényegesen mai formájától. Vidonich Mór tanácsos kötelezte volt magát, hogy tartozása fejében 1448. október végéig 11 milliar vasat szállít saját kockázatára Anconába az odavaló ser Frederuzzi Lillonak, vagy pedig fizet neki 104 arany és 72 soldót. Miután ezt elmulasztotta, 1449. május 6-án megjelent Fiumében ser Giovanni Nicolai anconai lakos s elfogadás végett bemutatja Vidonichnak Frederuzzi Lillo váltóját (*praesentavit quandam literam cambii dicti Lilli dicto iudici Mauro*). Minthogy pedig Vidonich nem honorálja a váltót, a forgató azt annak rendje és módja szerint *megóvatolja* a közjegyző előtt (*protestatus fuit contra et*

adversus pretactum iudicem Maurum de omni et singulo damno et interesse, camblio et recamblio.)

Kiválóan érdekes a *biztosítási* eljárás a hajórakományoknál. Hol a hajótulajdonos, hol — megfelelő díj fejében — valamely gazdag kereskedő vállalja magára.

Biztosítás.

A kereskedelmi levelezést nagyon megnehezítette a postaintézmény hiánya. A hatóság erre nézve úgy segített magán, hogy hivatalos levelei szállítására a város lakóit kötelezte. Fontos kiváltságnak tekintették a polgárjog megadásánál, ha az új polgár e kötelezettség alól fölmentetett. A magánember ezt nem tehetette; kénytelen volt bevárni az alkalmat, míg valamely hajó vagy szárazföldi utas Fiuméből az illető helyre indult. Sürgős esetekben, ha ily alkalom ép nem volt kéznél, ugyanesak busásan kellett megfizetni a portót. Így 1437-ben Fermoi Ádám kereskedő egy levél szállításáért *nyolez arany* díjat fizet de Zonca Nicolo tengerésznek.

A fizetésektelen kereskedő ellen hitelezői *esődöt* kértek; a esődeljárás megindítása a városi hatóság ügykörébe tartozott. 1444-ben esődbe kerül Donadovich Máté, miután egy hitelre vett tekintélyes vasrakománya a kalózok

Csőd.

FIUME. — BORRAKOMÁNY A PUNTO FRANCOBAN.

kezébe esett. Hasonló sorsra jut pesaroi Castellino 1445-ben. Érdekes a esőd-eljárás formája, mely rávezet a manap is használt *erida* etimológiájára. A *erida* (v. ö. az olasz *grido* = kiáltás és *gridare* = kiáltani szavakkal) annyit jelent, mint: kikiáltás. A fizetésektelenséget ugyanis a hatóság a szó szoros értelmében *kikiáltatta*, még pedig a törvényesarnok elé gyűlt nép előtt a városi hajdú által; felszólítván a késlekedő adósságot tartozásai kifizetésére egy megjelölt határnapig (rendesen két héten belül); ellenesetben felhatalmazván a hitelezőket, hogy az adós összes javait a hatóság közbejöttével kőtyavetyére bocsássák.*)

*) Példa a esődeljárásra:

Crida in favorem Petri sarctoris de Jadera.

In lobia terre fluminis Sancti Viti de mandato dominorum iudicum et consilii Bosichius publicus prece comunis *alta et preconia voce* preconizavit et exclamavit, quod Mateus Cersato de dicta terra fluminis debeat coram ipsis comparere ad respondendum Petro sarctori de Jadera pro debito, in quo, ut asserit, ipsi Petro dictus Mateus tenetur, usque ad XV. dies proximos futuros; quorum quinque pro primo, quinque pro secundo, et quinque pro tertio et peremptorio termino assignaverunt. Aliter elapso dicto termino suprascripti domini dabunt licentiam dicto Petro, quod possit incantari et subastari domum dicti Matei, tanquam pignus suum, eius contumacia non obstante. 1447. jan. 26.

Ami az üzleti okmányokban előforduló fizetési és áruszállítási határnapokat illeti, a primo, medio és ultimo még ninesenek szokásban, hanem a különböző hónapokban előforduló kiválóbb szentek napjai.

Hanyatlás.

1460 óta szomorú idők következtek be a kikötő-városnak addig virágzó forgalmára, melynek a középkor vége felé már nagy akadályokkal kellett megküzdenie. Pozitív, részletes forgalmi adataink, melyek Fiume kereskedelmének fokozatos hanyatlását föltüntetnék, — fájdalom — nem maradtak fenn erről a korról . . . Mátyás király koráról. Bizonyos azonban, hogy a Mátyás király trónralépte után bekövetkezett politikai konstellációk csak kedvezőtlenül hathattak Fiume kereskedelmére. Különösen éreztetlítették hatásukat a kikötő-város életében a következő események:

Mátyás ismételt háborúi Frigyes császárral. A nagy király mindannyiszor kiterjesztette hadi és diplomáciai terveit Fiuméra is. Úgy látszik, *Trieszt és Fiume elfoglalásával akarta a magyar tengeri kereskedelmet az elveszett Dalmáciáért kárpótolni.* A határos Fiumét három ízben is megtámadta, de bevennie nem sikerült.

A törököknek 1470 óta csaknem évenként ismétlődő becsapásai Fiume mögött Krajnába, Triesztig és Friaulig. Noha egyetlenegy adatunk sínes arra, hogy a török egészen Fiume falai alá jött volna, e betörések kétségtelenül tetemes kárára voltak a város szárazföldi kereskedésének.

Trieszt
monopoliuma.

Ami azonban Fiume egykor virágzó kereskedésének a végső kegyelemdőfést megadta, az III. Frigyes császárnak azon intézkedése, melylyel a tengeri kereskedelemre nézve *kizárólagos monopoliumot adott Triesztnek*, Fiume rovására. 1489-ben ugyanis e császár elrendelte, hogy tartományaiból az összes tengeri export-kereskedésnek *Trieszten* kell átmennie. 1493-ban pedig e kiviteli monopoliumot megtetézte, legalább a főimportcikkre nézve, a behozatali monopoliummal. Meghagyta ugyanis, hogy az olaj *behozatalának* is Trieszt felé kell történnie; az osztrák tartományokba nem volt szabad olyan olajat befogadni, mely nem ment keresztül a trieszti vagy duniói vámon. Ez időben nem volt már, aki Fiumét a trieszti monopolisztikus törekvései ellen megóttalmazta volna. A Walseei ház kihalt s Fiume 1467-ben közvetlen osztrák fejedelmi birtokká lett. Az átmeneti állapot bizonytalanságát a császári udvarnál már régóta bejáratos trieszti kereskedők ügyesen kihasználták, hogy Fiume kényelmetlen versenyétől egyszer s mindenkorra megszabaduljanak. Fiuménak azután nem maradt egyéb keresetforrása, miut a hajóépítés meg a esempészet. Az 1537 óta Zengbe települt uszkók kalózok nemsokára gondoskodtak arról, hogy ez utóbbi keresetág — az általuk ejtett gazdag zsákmányok becsempészésével — előre nem sejtett arányokat öltön, s a fiumecieket legalább némileg kárpótolja az elveszett szabad kereskedésért.

Fiume kereskedelmének fejlődését Trieszt nagy versenyével szemben is, a velenceiekkel kötött béke után előbb I. Lipót kedvezése, később pedig a XVIII. század elején III. Károly privilegiuma lényegesen előmozdította. Mint a város történetéből tudjuk, III. Károly 1717-ben Trieszttel együtt vámmentes szabad kikötőnek nyilvánította Fiumét, e szabadalmat 1719-ben kibővítette s a fiumei-károlyvárosi utnak, a Via Carolinának kiépítésével közvetlen összeköttetésbe hozta a Száva síkjával s ez által Magyarországgal, a kereskedelmi peres ügyek elintézésé ezéljából pedig váltó- és kereskedelmi törvényszéket állított föl. Már III. Károly alatt, e kedvezmények és a közlekedésre alkalmas út megteremtésének hatása alatt, megindult a magyar gabonával való kereskedés. A kereskedelem fejlődését lényegesen előmozdí-

totta a királynak az az intézkedése is, hogy raktárakat építtetett, melyeket a kereskedők csekély díj fizetése mellett használhattak.

Bénítólag hatott a fiumei kereskedelemre Mária Teréziának az a korábbi intézkedése, hogy a magyar tengermelléket a triezsti kereskedelmi főfelügye-
léség hatásköre alá rendelte. Miután azonban ennek káros hatását tapasztalta s Fiumét 1776-ban, illetőleg végleg 1779-ben közvetlenül Magyarországhoz kapcsolta s külön fiumei kereskedelmi kerület alakítását rendelte el: Fiume kereskedelme egyszerre nagy lendületet nyert. A francia háborúban főleg gabonakereskedelme öltött nagy arányokat, mert Spanyolországot és Olaszországot nagyrészt Fiumén át élelmezték.

1804-ben élénk kereskedést folytatott az akkori hivatalos jelentés szerint cukorral, melyet az ottani cukorgyár termelt, kötélárukkal, melyekhez a kendert, mivel Magyarországon kevés termelt, Velenezéből és a római

FIUME. — AZ ÚSZÓ DOKK.

tartományokból hozta, viasszal, bőrneműkkel, posztóval, melynek gyártására Horvátországból hoztak gyapjút, sóval, olajjal, fával. A főbb kiviteli cikkek voltak: fa, abroncs, deszka, tűzifa, len, hamuzsir, szarvasmarha, sertés, dohány, ásványok. Ez időtájt a városban összesen 52 nagyobb kereskedés létezett; a ma is ősmert nevű családok közül többnek nevét találjuk az akkori előkelő kereskedők közt; első helyen állott a híres Adamich Andrea Lodovico, azután Scarpa (Paolo), Tommasich, Mochovich stb.

A Lujza-út megépítése mindenesetre hozzájárult Fiume kereskedelmének emeléséhez; mind a mellett megmaradt nagyjában a régi kerékvágásban mindaddig, a míg az alkotmány visszaállítása után megint közvetlenül Magyarország kormányzata alá került.

Fiume kereskedelmi életéről és annak fejlődéséről a szó valódi értelmében csakis 1870-től fogva lehet szó.

FIUME KERESKEDELMÉNEK JELENKORA.

Magyar
kormányzat.

Mikor 1868-ban a magyar állam megint birtokába jutott Fiuménak, a kikötő összes áruforgalma nem volt több 11 millió forintnál. Ebből a kivitelre, mely túlnyomólag faexportból állott, mindössze 5 millió forint esett. A modern közlekedés elemi tényezőinek, a vasúti és hajózási összeköttetéseknek hiányában, Fiume főleg a Károlyvárosig terjedő Horvátországgal kereskedett s még e vidék forgalmában is versenytársai voltak *Zeng*, *Portoré* és *Buccari*. Ellenben Magyarország és Horvátország gazdagabb része a *buda—pragerhofi*, *sziszek—steinbrücki* és *károlyváros—zágrábi* vonalak segítségével már 1861, illetőleg 1862 óta Trieszttel volt összeköttetésben. Az osztrák kikötőváros kereskedelmi forgalma már 1867-ben megütötte a 193 millió forintot (ebből a tengeri bevételre 89, a kivitelre pedig 104 millió forint jutott), tehát több mint tizenlétszeresen multa felül Fiume akkori forgalmát.

Ma már Fiume a nevesebb európai kereskedelmi empóriumok sorában foglal helyet és sok gondot okoz Triesztnak, mely hegemoniáját megtörve látja és joggal tart attól, hogy az ifju magyar kikötő ma holnap túlszárnyalja.

Fiume és Trieszt
forgalma.

A fiumei kereskedés föllandulását legjobban abból lehet megítélni, hogy az 1895-ik évben már 121½ millió forintra rúgott a fiumei kikötő áruforgalma, eszerint 1867. óta a kereskedés értéke *tizenegyszerte* nagyobb lett s a mi fő, egyenlően szökkent fel a kivitel és a bevétel mennyisége. Volt ugyanis

	1867-ben	1895-ben
a tengeri behozatal	6,165.632 frt	63,375.439 frt
a tengeri kivitel	5,445.198 „	58,246.119 „
az összes forgalom	11,610.830 frt	121,621.558 frt

A szomszédos Trieszt forgalma talán legbiztosabb fokmérője Fiume haladásának. Triesztben volt ugyanis:

	1867-ben o. ért. forint	1895-ben o. ért. forint
tengeri behozatal	89,009.690	184,978.956
tengeri kivitel	104,226.107	150,573.541
összes forgalom	193,235.797	335,552.497

Az utolsó 29 év alatt e szerint Trieszt forgalma mindössze 73°/_o-al emelkedett, a mi más nagyobb kikötők forgalmának erősebb megduzzadását és a monarchia általános vagyonosodását is tekintve, közel áll a stagnáláshoz. Kivitelének aránya pedig a behozatalhoz mérve esökkent is. 1867-ben mint látjuk, kivitele felülmulta behozatalát; ma már kivitele jelentékenyen kisebb behozatalánál.

A magyar és osztrák kikötő forgalma a súlyszerinti mennyiséget véve alapul, ma már aránylag csak kevéssel különbözik. Míg ugyanis 1895-ben Fiume kikötőjének áruforgalma 9,770.524 métermázsa volt, Trieszté körülbelül 13 millió métermázsa rúgott (pontosan nem ismerjük az eredményt, mert a forgalom súly és darabszám szerint van föltüntetve), úgy hogy a trieszti tengeri forgalom alig 30°/_o-al volt nagyobb a fiumeinál.

Számba kell vennünk azt is, hogy Fiume forgalma még egyre növekszik, Trieszté viszont hanyatlást mutat; 1896-ban például a Fiuméba küldött czukorszállítmány már egyenértékű a trieszti piac e nemű nagy forgalmával, a mire az előző évben nem is mert volna a magyar kikötő számítani. Súly szerint Fiume kikötőjének összes áruforgalma 1896. január 1-től 1896. december 31-ig 9,491.896 mmázsa volt.

Fiume kereskedelme természetesen csak a károlyváros—fiumei vasút^{vasút befolyása.} kiépítése után indulhatott fejlődésnek. A magyar állam által épített vasúttal párhuzamosan kezdte meg a déli vasút is szt-péter—fiumei vonalának kiépítését, mely Bécseszel köthette össze Fiumét.

1873. június 25-én már ünnepélyesen megnyitották a *fiume—sancet-peteri* vonalat; ugyanaz év október 23-án pedig teljes esőndben átadták a forgalomnak a *fiume—károlyvárosi* vonalat, mely a magyar kereskedelem fő életere lett. A fiumei kikötő ezzel meg volt nyitva a magyar kereskedésnek. Nagy szükség is volt rá: *Bismarck* e közben szétlépte a Németország és a monarchia közt fennálló kereskedelmi kötelékeket, a német birodalomból kiszorított magyar nyersterményeket és félgyártmányokat másfelé kellett elhelyezni.

A gazdag nyugoteurópai államokat, *Angliát, Franciaországot* és *Németalföldet* hozzáférhetővé kellett teüni a magyar kereskedelemre nézve. Ez azonban a vasút megnyitla után is sok nehézséggel járt.

A cs. kir. szab. déli vasút magyar és horvát vonalai mindenképen Triesztet favorizálták; a magyar donga- és épületfa csak úgy ment Trieszten át a külföldre, a főbb importezikketeket csak úgy kellett Trieszten át szállítani, mint annak előtte. A két vasútvonal meguyításának évében a forgalom 1867-hez képest alig mutatott 8½ millió forint emelkedést s ebből is a kivitelre csak 1 millió forint jutott. Még rosszabb volt a viszony az előző évhez képest. Míg 1872-ben 18·8 millió forint volt Fiume forgalma, az 1873. évben is csak 20·1 és 1874-ben 18·9 millió volt.

A magyar állam abban a mértékben, a hogy rendelkezést nyert a vasútvonalak fölött, úgy, hogy döntő szava lehetett a tarifa megállapításában, így a budapest—pécsi vasút kiépítésével, a zákány—báttaszéki vonal (1884), már előbb a zágráb—károlyvárosi vonal megváltásával (1880) lépésről-lépésre emelte a kikötő forgalmát, melynek érdekében 1880-ban a déli vasúttal kartellszerződésbe lépett; azalatt pedig folyvást dolgozott a fiumei kikötő kibővítésén, támogatta új hajózási vonalak, pénzüzetek létrejöttét, idegen kereskedők és szállítók letelepedését.

1879-ben megkezdődött a lisztexport *Braziliába* Fiumén át, míg addig Trieszt közvetítette liszt kivitelünket. *Ossomaek* Lajosé az érdem, hogy a budapesti malmokat rábirta a fiumei útirány használatára, a mi annál is könnyebben ment, mert a hordóipart már előbb is üzték Fiuméban és így a lisztnek hordóba való rakását akadálytalanul végezhettk. Ugyanaz évben megkezdtk a Franciaországba, Hollandiába és Belgiumba való liszt kivitel is, míg Angliába ugyancsak *Ossomaek* fáradozásai folytán már 1876-ban megindult a liszt kivitel Fiumén át, a kormánytól némi segélyben részesített angol hajózási vonalak útján, mely vállalatokról a tengerészetnél szóltunk.

Kiviteli czégek alapítása.

A *búzakivitel* 1878-ban indult meg Franciaország és Anglia irányában; az *árpakivitel* 1878-ban ad először említésreméltó eredményt, a memyiben ez esztendőben 64,870 métermázsát vittek ki Belgiumba, Franciaországba és Hollandiába. A *babkivitel* 1879-ben kezdett megnövekedni; ugyanaz évben jelentkeztek először jelentősebb mértékben *szilvaszállítmányok*, a melyek Szlavoniából és Boszniából eredtek és Angliába továbbítottak. A következő évben, 1880-ban nekiindult a *borkivitel* is; Franciaországba 107,409 métermázsza magyar bort exportáltak ez esztendőben. 1882-ben a dongakivitel indult meg hatalmas erővel, miután 1880-ban a magyar kir. államvasutak és a déli vasút megkötötték a kartellt és így Fiume később a szabályozott viteldíjak által eredményes versenyre kelhetett az osztrák kikötővel. 1883-ban végül a *czukorkivitel* is terjeszkedni kezdett; ez évben ment először 10,000

Kivitel smelése.

métermázsán felüli mennyiség Törökországba és más országokba. A kivitel 1888-ban volt a legnagyobb, 6·11 millió mmázsa; azóta a kereskedelmi viszonyok szerint 4·18—5·87 millió métermázsa közt ingadozik; azonban a behozatalnak 1891 óta történő emelkedése következtében a kivitel mennyiségének ez aránylag kis csökkenése mellett is az összes forgalom egész 1895-ig folytonos emelkedést mutat; ellenben 1895-ben visszaesett. A kivitel csökkenése sem volt azonban tartós; az 1896-ik évben ismét emelkedett.

1880-ban, a déli vasúttal kötött kartell évében rendszeresítették a Nyngot-európát összekötő hajóvonalat; a magyar tőke is ebben az évben kereste föl Fiume piacát a *Magyar általános hitelbank* által.

A Magyar általános hitelbank a *Steinacker és társa* céggel egyetemben megalapította a fiumei petroleum-finomítót és a rizshántoló-gyárat. E két vállalat importforgalma megvetette alapját a fiumei *behozatali kereskedésnek*, a mely addig inkább hanyatló irányú volt. A Keletindióból való direkt rizsbehozatal 1882-ben, az amerikai és orosz petroleum importja pedig a következő évben kezdődött meg. Így azután a tengeri úton való behozatal, a mely 1881-ben csak 800,000 métermázsa volt, 1882-ben 1·11 és 1883-ban 1·48 millió métermázsára emelkedett. Azóta, két év (1886/7.) kivételével, állandóan tart gyarapodása, úgy hogy 1895-ben már 4·69 millió métermázsára rugott a behozatal.

Nagy fontosságn volt a fiumei kereskedelem kibontakozására 1880-ban még a déli vasút *károlyváros—zágrábi* vonalának már említett államosítása, minek következtében Magyarország most már teljesen függetlenül rendezhette tarifáit a fiumei szállítások tekintetében. Ugyanabban az évben a kormány az angol kikötőkkel (London, Liverpool, Glasgow, Leith, Hull), továbbá Hollandia és Belgium kikötőivel és Marseille-el fentartott hajóvonalakat rendszeresíté. Biztosították a parthajózási vonalak létrejöttét, berendezték a petroleum-kikötőt; a zákány—báttaszéki vasút államosítása és a budapest—pécsi vasút kiépítésével át a magyar állam Dombóváron saját rendelkezése alá került, közvetlen vonalat kapott Fiuméba, melyen függetlenül tehetett szolgálatot a kikötő kereskedelmi forgalmának; végül feltöltés útján nyerték a farakodásra szolgáló deltát a Fiumara torkolatánál.

1884-ben fiókot nyitott Fiumében a *Bayerthal és Levy* budapesti cég, a mely azóta is mindig az első helyet foglalta el árpaexportőreink sorában. 1887-ben a Magyar általános hitelbank által támogatott „Steinacker és társa” cég részvénytársasággá alakult *Fiumei hitelbank* cég alatt.

szabad kikötő
eltörlése.

Érzékeny kár érte Fiumét a szabad kikötő megszüntetésével, a mit a trieszti szabad kikötő eltörlésével egyidejűleg 1891. július 1-én foganatosítottak.

Ez az intézkedés egyedül Ausztria érdekében történt. Fiumét, ha a magyar állam gondoskodása meg is óvta a nagyobb rázkódástól, mindenestre megakasztotta gyorsabb fejlődésében.

Még előzőleg, 1889-ben, elválasztották a földművelésügy resszortját az ipar és kereskedelem ügyétől. Az új kereskedelmi miniszteriuma vezetését *Baross* Gábor vette át, a ki erős kézzel kezdte meg a reformot minden téren. Fiume nagygyá emelése érdekében egymaga legalább is annyi korszakos alkotást hozott létre, mint elődjei együttvéve.

Baross újította meg 1891-ben az Adriával való szerződést, megalapította a Magyar kereskedelmi részvénytársaságot és a fiumei raktár vállalatot; az utóbbit a Magyar leszámítoló és pénzváltó bank megnyerésével. Ez a két intézet a rendelkezésére álló nagy tőkékkel — a mi addig Fiumében többé-kevésbé hiányzott — és még inkább a nála tapasztalható vállalkozó szellemmel a mai Fiume kereskedelmében új irányvonalakat szabott meg, a melyeken a kereskedésnek a jövőben haladnia kell. Az érdekelt kereskedők a raktározási ügy államosítását szorgalmazzák.

Fiumének fontossága Magyarország külkereskedelmében már akkor is szembeötlő, ha forgalmát az összes kereskedelmi forgalomhoz viszonyítjuk. Az 1895. évi adatok szerint Magyarország összes külkereskedése és abból a Fiuméra eső kontingens a következő volt:

„Magyarország Vármegyéi és Városai.”

SZUSÁK.

Minden jog fenntartva.

„Apollo” irodalmi és nyomdai r. t.

	Behozatal	Kivitel	Összes forgalom 1895-ben.
Összesen	543.977.000 frt	504.812,000 frt	
Ebből esik Fiuméra	32.167,000 „ azaz 5·91%	39.543,000 „ azaz 7·83%	

Szembeötlőbb Fiume szerepének fontossága, ha csak a vámkülfölddel való forgalmat tekintjük, tehát Ausztriával való forgalmunkat nem vesszük számításba. Ez esetben a következő képet nyerjük:

	Behozatal	Kivitel
Összesen	102.208,000 frt	114.873,000 frt
Ebből esik Fiuméra	32.167,000 „ azaz 31·47%	39.543,000 „ azaz 34·41%

Külforgalmunknak tehát átlag *egyharmada* használta a fiumei útírányt. Kétségtelen, hogy Fiume a valóságban nagyobb összegekkel szerepelt; a ki nem tüntethető különbség a régebbi statisztikai adatgyűjtés hiányosságára

FIUME. — KIKÖTŐ-RÉSZLET A TÁRHÁZAKKAL.

vezethető vissza. A tapasztalat szerint Fiume forgalmában az anyaország Bosznia nélkül körülbelül 70 százalékkal vesz részt, úgy hogy Fiumének 121 millió forintnyi kereskedelmi forgalmában Magyarország legalább is 80 millió forinttal, tehát a fent kimutatott eredménynél jóval többel szerepel.

Fiume szárazföldi forgalma legnagyobb részben szintén Magyarországra és társországaira esik. A vasuti leadásnál Magyarország és társországi körülbelül 80 százalékkal szerepelnek. A maradvány Ausztria, Bosznia, Német-, Olaszország és Szerbia közt oszlott meg. A vasúti feladásból 65% jutott Magyarországra; utána következnek Ausztria, Bosznia, Szerbia és Olaszország.

Fiume tengeren való kereskedelme a kivételben Francia-, Olasz-, Angolország, Észak és Délamerika, Hollandia, Belgium, Spanyol-, Német- és Törökország, az északafrikai partvidék és a dalmát-isztriai tengerpart, első sorban tehát a Nyugat felé gravitál; behozatalunk pedig Keletindiából, Olasz-, Angol-, Törökországból, Braziliából, Chileből, Spanyol-, Német-, Franciaországból és Dalmáciából történik.

Kereskedelmi
piacok.

A nagyobb mennyiségben, legalább 100,000 forintot meghaladó értékben érkező árúk az egyes országokat tekintve, következőleg oszlanak meg:

	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
	m i l l i ó f o r i n t				
Olaszország . . .	1.926	8.962	19.096	16.504	13.721
Kelet-India . . .	6.002	5.722	8 894	9.258	10.199
Anglia	3.627	5 274	5.079	6 461	6.497
Oroszország . . .	3.592	3.705	4.933	3.972	3.462
Törökország . . .	2.005	1.778	1.034	2.275	3.249
Északamerikai					
Egyesült államok	0.549	0.555	1.491	1.473	1.706
Chile	—	—	—	—	1.657
Németország . . .	—	0.136	0.410	0.388	1.555
Algír	0.290	0 075	0.029	0.518	1.411
Egyiptom	0 307	0.046	0.319	1.462	1.169
Francziaország . .	0.246	0.086	0.396	0.878	0.988
Spanyolország . . .	—	0 495	0.330	1.024	0.922
Románia	0.061	—	—	0.066	0.664
Japán	0.754	0.374	0.875	0.292	0.580
Brazília	0.293	0.463	0.891	0.922	0.492
Görögország . . .	0.314	0 090	0.155	0.321	0.343
Spanyol birtokok					
Ázsiában	—	—	—	—	0.160
Osztrák - magyar					
tengerpart	14.292	13 643	14.833	14.675	14 480

Fiume behozatali forgalma tehát, a mint a fenti adatokból látható, általában örvendetes gyarapodást tüntet fel minden irányban, csak Oroszországnál, Braziliánál és Japánnál volt hanyatló irányú ingadozás. Nem mondhatjuk gyarapodónak a *tengeren történt kivételt*, a melynek a lefolyása a következő összeállításból látható:

	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
	m i l l i ó f o r i n t				
Anglia	14.308	13 006	18.617	16.973	16.752
Francziaország . . .	18.346	10.187	16.140	16.488	12.356
Olaszország	4.576	7 511	11 739	11 421	9.163
Törökország	2.007	1.335	1 930	2.034	2.111
Brazília	1.728	1.335	2 008	1.914	1.675
Hollandia	1.818	1.273	1.723	1.909	1.353
Északamerikai					
Egyesült államok	2.512	3.693	3.234	2.854	1.303
Belgium	1 344	0.941	0.872	1.030	0.940
Görögország	0.476	0.153	0 131	0.176	0.201
Algír	0.476	0.469	0.290	0.299	0.201
Spanyolország . . .	1.164	0.445	0.415	0.241	0.190
Németország	—	0.048	0.157	0.091	0.160
Tunisz-Tripolisz . .	0.041	0.106	0.201	0.164	0.149
Malta	0.039	0.200	0.160	0.059	0.137
Gibraltár	0.140	0.286	0.651	0.421	0.107
Portugália	0.104	0.107	0.073	0.071	0.084
Románia	0 026	0.046	0 053	0.112	0.041
Egyiptom	0.647	0.315	0.240	0.136	0.089
Osztrák-magyar					
tengerpart	9.211	9.617	9.654	9.945	11.164

A Fiuméből kivitt árúcikkeknek a legjobb piacza *Anglia*, a szabad kereskedés hazája. Utána *Francziaország* következik, a hová leginkább csak dongát és épület- és szerszámfát viszünk ki, de ezt annál nagyobb mennyiségben. *Olaszországba* való kivitelünk is fellendült az 1891. évi kereskedelmi szerződés óta, ámbar ezt a beözönlő olasz borok versenyével kellett megvásárolnunk. Az ugyanazon évben *Németországgal* megkötött szerződés Fiumének inkább kárára volt, mert a nagy kiterjedésű német fogyasztó piacz nagy részben nélkülözhetővé tette a többi nyugoteurópai piaczok fölkeresését. Fiuméből legfőlebb a Rajnavidék felé van árúforgalmunk *Rotterdamon* át; ennek a forgalomnak a kimutatása Hollandia adataiban van benn. Bár lassan, emelkedik *Törökország* felé irányuló kivitelünk is. Ezzel szemben a többi kiviteli piacznál stagnálás vagy határozott hanyatlás mutatkozik.

Különösen feltűnő módon nyilatkozik a visszaesés Braziliában a hol lisztünknek egyre nagyobb versenynyel kell számolnia; az északamerikai *Unióban*, a hol az ottani élelmes termelők feleslegessé tették a beltermelés által szilva- és babkivitelnket; *Spanyolországban* a magas vámok miatt, végül *Egyiptomban* és *Görögországban*, a hol az olesőbb Lloyd-fuvardíjakkal favorizált triezsti kereskedéssel nem tudunk versenyezni.

A mi az egyes árúneveket illeti, melyek Fiume kereskedelmi forgalmában a fő helyet foglalják el, mindenekelőtt a *behozott árúkról* akarunk szólni.

Behozatal.

Kávé. Kávékereskedéssel azelőtt a fiumei Steinacker és társa czég foglalkozott nagyban, de akkor a fiumei piac még egészen a triezstinek volt alávetve. Az évi tengeren való import egész 1880-ig nem érte el az 5000 mázsát; 1881-ben meghaladta a 10,000 mázsát, s aztán 1883-ban 26,243 métermázsára szökött fel, a mely számot azóta csak 1896-ban érte el ismét; mert 1883 után megint hanyatlott a kávéforgalom, minthogy az említett czég beszüntette az importot. 1890-ben már csak 6006 métermázsát hoztak be; azt is Ausztriából és nem a termelő helyekről. A kávékereskedést azután az újonnan alapított Magyar kereskedelmi részvénytársaság vette a kezébe, a mire importunk 1891-ben újra 10,418, 1892-ben 15,890, 1893-ban 19,015, 1894-ben 20,594, 1895-ben 19,899, 1896-ban már 28876 métermázsára emelkedett. A kávékereskedést most egyedül ennek a társaságnak fiumei fiókja üzi Fiumében, s úgy Ausztriában, mint Magyarországon és a Balkánállamokban tekintélyes mennyiséget helyez el. Nem tagadhatjuk azt a sajnos tényt, hogy a kávékereskedés fejlődését illető reményeink meghiúsultak s a nagyszerű, kávéraktározásra és kezelésre rendelt XIII. számú kikötői tárház építése sem változtatott e helyzetet.

Kávé.

Ez a tárház több mint félmillió forintjába került az államnak, s létesítésénél arra számítottak, hogy triezsti kereskedők letelepedését elősegítik. A helyzet javulására alig lehet számítani, míg Trieszt a nagyrészt egyenlő vasúti fuvardíjak következtében úgyszólván megkerülhetetlen konkurrencziát fejthet ki velünk szemben. Talán még nagyobb baj az, hogy Fiumében nem igen kaphatók *gyűjtőkocsik*, mint Triesztben s mivel egész kocsirakomány kávé ritkán küldenek egy állomásra, a fiumei vasúti kávéfuvar sokkal drágább, mint a triezsti. A fiumei kávébehozatal e hiányainak orvoslása annál fontosabb és sürgősebb, mert a szomszédos Trieszt évente 40—50 millió forint árú kávé importál, a mi 37 százalékát teszi az összes fiumei kereskedésnek. Pedig Fiumének is rendelkezésére állanak Trieszt fogyasztó piacjai, a mit az is eléggé igazol, hogy a Kereskedelmi társaság, a jelenlegi nehéz viszonyok közt, jelentékeny mennyiségű kávé helyez el Cseh- és Morvaországban, sőt még a többi osztrák tartományban is. Az import ma direkt vagy áthajózással Braziliából, Kelet-Indiából és Közép-Amerikából történik.

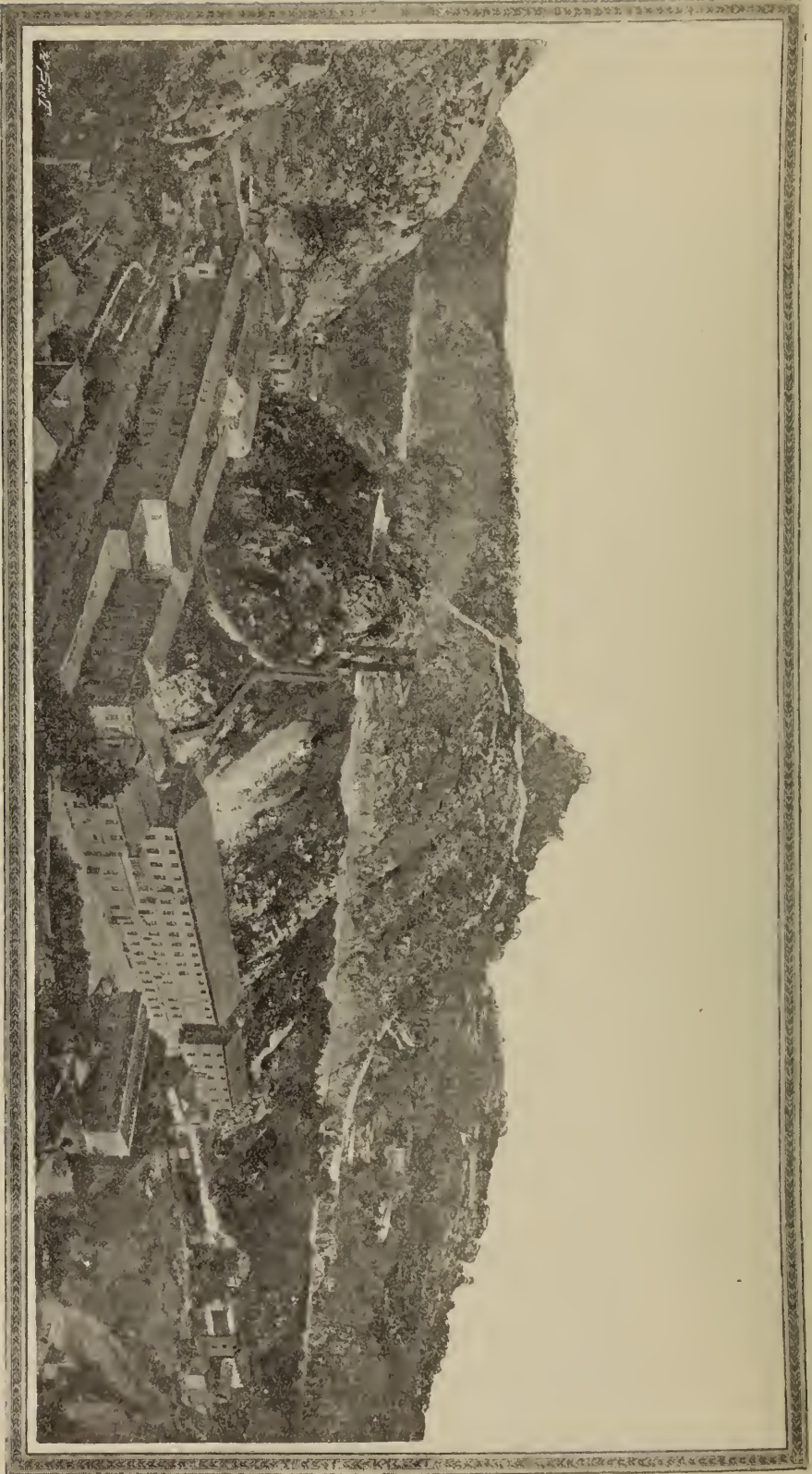
Fűszer. Fiume fűszerkereskedése még mindig nagyon seekély. Magyarország Triesztből fedezi e szükségletét. Behoztak 1895-ben 1635 métermázsa borsot, 421 métermázsa szegfűborsot. 41 métermázsa fahéjt, 42 métermázsa szegfűszeget és 31 métermázsa gyömbért; mindössze 2170 métermázsát, 1896-ban 3002 métermázsát.

Fűszer.

Tea és kakao. Teát 1895-ben csak 92 métermázsát, kakaót pedig 73 métermázsát importáltunk. Az utóbbi ezikkben nagyobb forgalomra van kilátás, ha az új Fiumei kakaó- és csokoládégyár-részvénytársaság gyára megkezdí üzemét 1896-ban teát és kakaót együtt 1232 mázsát hoztak be.

Déligyümölcs. A narancs- és citromforgalom egész 1891-ig csak lokális jelentőségű volt. Ez évben kezdte meg a Kereskedelmi részvénytársaság e ezikk importját is, úgy hogy ez 5942 métermázsára emelkedett. Az importforgalom további emelkedése: 1892-ben 10,274, 1893-ban 51.407, 1894-ben 83.591, 1895-ben 87.639, 1896-ban 91.771 métermázsa. Magyarország déligyümölcs-szükségletét ma már túlnyomólag Fiumén át fedezi, még pedig a budapesti aukciókon. Kár, hogy a fiumei piac maga nem mutat fel még nagyobb eredményt a déligyümölcs elárusításában, pedig kivált az okkupált tartományok és Horvát-Szlavonország ide közelebb vannak, mint Trieszthez. A többi déligyümölcsben nincs említésre méltó forgalmunk, azokban Trieszt

Déligyümölcs.

A SMITH ÉS MEYNIER-FÉLE PAPIRGYÁR FUMÉBAN.

dominál. Behoztak 1817 métermázsa szárított fűgét, 2023 métermázsa aszalt szőlőt, 213 métermázsa szentjánoskenyeret, 1477 métermázsa gesztenyét, 210 métermázsa mandolát stb.

Dohány. Túlnyomólag a dohányjödék részére egyre nagyobb dohánymennyiséget importálnak. 1895-ben behoztunk összesen 37.312 métermázsa leveles dohányt, ebből 13.936 métermázstát Törökországból (Cavallából stb.), 7735 métermázstát Egyiptomból, 1285 métermázstát Manillából, 4414 métermázstát Amerikából (német és angol kikötőkből való áthajózással), végül 9942 métermázstát (Metkovicsen át) Hercegovinából. 1896-iki behozatalunk valamivel csökkent, összesen 36.598 métermázstát tett.

Dohány.

Gabona. Az importált *gabonaneműek* közt a rizs áll első helyen. A fiumei Rizshántoló és rizskeményítő-gyár részvénytársaságon kívül még a budapesti *Hedrich és Strauss* cég importál Fiumén át nyers rizst. A fiumei rizsbehozatal az 1882-ben épült fiumei gyár inéziálta. A budapesti hántoló három év óta használja a fiumei utirányt. Legnagyobb volt az import 1895-ben: 520.906 métermázsa. E mennyiségben a látszóindiai rizs 476.763 és a japán 44.143 métermázssával volt részes. A rizs behozatala 1896-ban erősebben csökkent; csak 413.338 mmázssára rugott. Hántolt rizs csak az osztrák partvidékre megy számottevő mennyiségben Finnéből, külföldre az óriási konkurrenzia következtében nem vagyunk képesek exportálni. A rizsen kívül esakis *zabból* van rendszeres importunk Törökországból (Szalonikiból); de ez is esökkenőben. 1895-ben még 47.016 métermázstát hoztak be; 1896-ban már csak 14.310 mmázstát. A tengerpartról nem küszöbölhető ki az idegen zab olesósága és könnyü ideszállítás miatt. *Tengeriből* akkor volt importunk a külföldről, ha a belföldi termés nem ütött be. Így 1895-ben 162.823 métermázstát importáltak leginkább Törökországból és Romániából. E nagy mennyiség mind a magyar és osztrák tengermelléken fogyott el, a hol a kukoricza, *polenta* alakjában, a népnek főtápláléka. 1896-ban csak 7533 mmázsa tengerit hoztak be. 1895-ben behoztunk még az órlési forgalomban 9786 métermázsa *kölest* és 2378 métermázsa *árpát*, túlnyomólag Oroszországból. *Buzát* a 70-es években importáltak jelentékenyebb mennyiségben Oroszországból és Romániából; akkor a fiumei malmok kívül estek a vámvonalon.

Gabona.

Hagymát — Egyiptomból — 1896-ban kezdett nagyban importálni Fiumén át a Magyar leszámítoló és pénzváltó bank s már ez első évadban 33.762 métermázstát hozott be, melyet felerészben Németországban, felerészben pedig Ausztriában, Magyar- és Oroszországban helyezett el. Az egyiptomi hagymakereskedéssel eddig kizárólag a trieszti kereskedők foglalkoztak, a kik évente átlag 100.000 métermázstát importáltak. 1896-ban Fiume versenye nagyon megcsappantotta Trieszt hagymakereskedelmét. Behoztak 41.137 mmázstát.

Hagyma.

Bőr. Behoztunk 1895-ben 2327 métermázsa marhabőrt (ebből 755 métermázstát Kelet-Indiából), 207 métermázsa borjú-, 547 métermázsa bárány- és 5087 métermázsa egyéb bőrt, a melyeket leginkább a helyi ipar dolgozott fel. A bőrbéhozatal jelentéktelen, mert ebben a czikkben Trieszt dominál. 1896-ban 14.263 mmázsa nyers bőrt hoztak be.

Bőr.

Olaj. Behozatalunk ebben a czikkben is elenyészik a triesztivel szemben. 1895-ben behoztak 20.854 métermázsa faolajat (leginkább Dalmáciából és Franciaországból), 1342 métermázsa gyapotolajat, 1496 métermázsa lenolajat, 1392 métermázsa pálmaolajat és 258 métermázsa kókuszolajat. Az 1896-iki olajbehozatal 21.425 mmázsa.

Olaj.

Ásványolaj. Igen jelentékeny a fiumei ásványolajimport, legnagyobb részét a fiumei petroleumfinomító részére. 1893-ban a behozatal 807.710 métermázsa volt, 1895-ben 600.304 métermázsa érkezett, e mellett még 21.140 métermázsa gépolajt is hoztak be. 1896-ban kezdte meg a fiumei finomító a galicziai kőolaj feldolgozását, mely ezéla a m. kir. államvasutak jelentékeny refakeziákat engedélyeztek. Az orosz petroleum behozatala ezzel szemben egyre esékélyebb lesz; Amerikából meg régóta éppen nem volt számottevő kőolajbehozatalunk.

Ásványolaj.

Bor. Fiume borbehozatalának emelkedéséhez nagyban hozzájárult az Olaszországgal 1892-ben kötött kereskedelmi és vámszerződés, melynek folyományaképen lehetővé vált az olasz boroknak 3:20 aranyforint vám

Bor.

mellett való behozatala. 1888-ban még csak hogy elérte a borbehozatal a 100.000 métermázsát s 1893-ban már 989.456 métermázsára rúgott, de ezzel el is érte tetőpontját 1895-ben csak 705.808 métermázsára jött be; ellenben 1896-ban a behozatal ismét 811.332 mmázsára emelkedett. Az utolsó öt évben borbehozatalunk származási helyek szerint métermázsákban következő volt:

	1896.	1895.	1894.	1893.	1892.
	m é t e r m á z s á k b a n				
Olaszország	502.551	394.205	507.574	648.440	291.562
Dalmácia—Isztria és a magyar tengerpart	299.249	296.489	349.157	337.690	342.299
Görögország	3.478	8.826	8.877	3.080	140
Törökország	5.907	5.392	19.702	186	4.222
Egyébüinen	858	343	185	51	57
Összesen	811.332	885.799	989.456	638.280	332.787

1896-ban kedvezőtlen bortermésünk segíté elő a borbehozatalt s ugy Dalmáciából, mint méginkább Olaszországból az 1895 évinél jóval nagyobb volt behozatalunk.

Hogy az olasz bor Magyarországra oly nagy mennyiségben szállított Fiumén át, az az olcsó vasuti szállításon kívül a Triesztben nagyban üzött visszaéléseknek tulajdonítható. Kereskedőink még akkor is szívesebben vásárolnak Fiumében, ha itt az árak magasabbak, mint Triesztben, mivel Fiumében (bár visszaélések, mint mindenütt, itt is előfordulnak), nagyobb biztositékot találnak a borok természetességére nézve. Triesztben hatóságilag engedélyezett műbörgyárak működnek, a melyek tamarinda-kivonattal, borszeszszel, borkővel és csekély minőségű borral készítenek borokat, nagy kárt okozván nemcsak a termelőknek, hanem a fogyasztók egészségének is.

Palinka.

Pálinkát évenként 4—7000 métermázsát importál Fiume legnagyobb-részt Dalmáciából; *likört, rumot* és *cognacot* 800—1200 métermázsát.

Festőfa.

Festőfa-behozatalunk a mi volt is, lassacskán megszűnt. 1890-ben még 2891 métermázsát hoztak be, 1895-ben már csak 282 métermázsát. Ezt az üzletágot is Trieszt monopolizálja. Ezzel szemben azonban *cédrusfa-behozatalunk* emelkedett. 1895-ben már 1149 métermázsát importáltunk Kubából és Guyanából. A nem európai műfa behozatala is megindult már, 1895-ben ipari czélra már 4569 mm. érkezett, legnagyobbbrészt az Egyesült Államokból.

Köszén

Köszénből 1890-ben csak 33,691 tonna érkezett, 1895-ben már 63,649 tonna; nagyobbára angol eredetű. A köszénbehozatal emelkedése a gyár-
ipar növekedésében leli okát.

Asvány.

Az *asvány-import* egészben véve 1891-ig jobbára a kikötőépítéshez használt építőanyagokra nevezetesen nyers kőre, santorin földre és homokra szorított. 1892-ben kezdődött meg a műtrágya gyártására használt *foszfátok* behozatala. 1894-ben már 105037 métermázsát hoztak be, 1895-ben pedig (Floridából, Algirből, Spanyolországból stb.) 176,074 métermázsát. 1895-ben ezenkívül még behoztak 18637 mm. mangánt Angol- és Franciaországból és 6628 mm. festőföldet leginkább Franciaországból. 1893. óta nagyban importálják az osztrák vegyszeti gyárak a spanyol eredetű *kénkovandot*. 1893-ban ebből 38,491, 1894-ben 35,938 és 1895-ben 58,431 mm. érkezett Fiuméba.

Só.

Tengeri sót Fiume és a partvidék meg Horvátország egy részének használatára Piranoból évenként 60—70,000 métermázsát hoznak; 1896-ban 71,949 mmázsát. Nyers borax 1895-ben 3776 mm.; *kén* Olaszországból 2216 mm., *vasszulfát* 2219 mm., *marószóda* 6163 mm., végül *chilisalétrom* 52,283 mm.

Cserzőanyag.

A *cserzőanyag* behozatala szintén örvendetes módon emelkedett. Behoztak: *Valloneát* 1892-ben 8664, 1893-ban 15,861, 1894-ben 14,406 és 1895-ben 20,450, 1896-ba 22,918 métermázsát; *sumachot* 1892-ben 1762, 1893-ban 3529, 1894-ben 1820 és 1895-ben 4579 métermázsát. Trieszt persze még mindig első helyen áll a gubaesbehozatal dolgában; az *indigokereskedés* meg éppen az ottani piac kezében van.

Mézga.

Mézga és gyanta. A mézgabehozatalt szintén Trieszt monopolizálja. Ellenben *gyantainportunk* hatalmasan fejlődik. 1891-ben csak 5874 mm. érkezett, 1894-ben már 33,769, 1895-ben 42,007, 1896-ban 36,363 méter-

mázsa. Kisebb részben Bordeauxból, nagyobb részt Észak-Amerikából vitorlásokon hozták.

Fonó- és szövőanyagok. Fiume fokozatosan magához ragadta a monarchia nyersjuta-importjának közvetítését, s ma már a hozatalnak csak egy kis része irányul Hamburgon át, az tudniillik, a mit a csehországi gyárak rendelnek. Ausztria és Magyarország többi jutafonói Fiuméből hozzák a nyers anyagot. 1892-ben 67,125, 1893-ban 145,034, 1894-ben 219,807 és 1895-ben 182,272, 1896-ban ismét emelkedett a behozatal, ez évben nyíánis 185,427 mm. nyers juta érkezett Fiuméba. A jutaanyagot egész hajórakományokkal Kelet-Indiából hozzák.

A Magyar textilipar részvénytársaság rózsahegy-i nagy gyára és az ujbpesti pamutgyár 1895-ben megkezdte Fiumén át a *nyers gyapot* rendszeres importját is. Kelet-Indiából és Egyiptomból. Azelőtt ez egyáltalában nem fordult meg a fiunei kikötőben. Természetesen Fiume forgalma szóba sem jöhet még Triesztével szemben, a mely 4—600,000 métermázsára rúg évenként. Pedig e mellett az osztrák gyapotfonó és szövőgyárak tekintélyes része német kikötőkől hozatja a nyers anyagot. Örvedetesen emelkedik a *pamutfonalak* importja is Angliából. 1895-ben 11,180, 1896-ban már 13,636 métermázsa volt a behozatal, míg 1891-ben csak 6513 métermázsa. 1895-ben 2777 mm. *pamutárú* is érkezett, nagyobb részt szintén Angliából. *Nyerskenderből* közel 4000 mm. jön minden évben Olaszországból.

Jelentékeny importja van Fiumének olaszországi *gyékényből*, a melyet a hajóba rakott áruk befedésére használnak. 1895-ben 17,152 mm. érkezett.

Üveg. Üveget a híres velencei gyárakból hoznak számbavehető mennyiségben. 1795-ben 1895 métermázsa, ugyanakkor Angliából 261 mm. jött be. 1896-ban az üvegárak behozatala 5384 mmázsa volt.

A *kőáruból* esakis palát hoznak jelentékenyebb mértékben; a Kereskedelmi Részvénytársaság közvetíti. 1895-ben Angliából 9618 mm. érkezett.

Téglát építési czélokra az utolsó években évente 20—25 millió darabot hoznak be Olaszországból, mert ott legolcsóbban szerezhetik be és szállítási költsége is a kis vitorlásokon a legjutányosabb. Az 1896-iki behozatal súlymennyisége 435,103 mmázsa.

A *vasárúk* közül ujabban nagy mennyiségű öutött nyers vasat importálnak Angliából a monarchia vasgyarai Fiumén át. Míg 1893-ig a behozatal 30,000 métermázsán alul maradt, 1894-ben 194,893 és 1895-ben 218,410 métermázsára szökött fel. A nyersvas legfontosabb importczikkjeink közt foglal ma helyet. 1896-ban 166,364 mmázsa nyers vas, 17,157 mmázsa vas-félgyártmány, 4494 mmázsa vasáru jött be. Emelkedik az angol *czinkbádog* behozatala is, ugy hogy 1895-ben már 8751 mm. érkezett. Angliából és Belgiumból 4—10,000 mm. vasárúezikk jön évenként. Az *érezek* közt legfontosabb a *nyers ólom*, melyet nagyobb részt Spanyolországból és részben Angol- és Oroszországból hoznak be. 1894-ben 16,817, 1895-ben 10,958 mm. érkezett. *Nyers czink* 946 és 1704 mm.

Gépek. Egyre emelkedik a gépek behozatala Angol- és Németországból. 1893-ban 1030, 1894-ben 6939 és 1895-ben 9286 métermázsára rugott a behozott gépek súlya.

Sokkal nagyobb fontosságú, némely tekintetben meg valósággal életkérdés gazdaságunkra nézve a *kivitel*. Etre nézve azt tapasztaljuk, hogy míg a 80-as években kivitelünkben leginkább nyers vagy félig feldolgozott termények (buza, árpa, aszaltszilva, repace) és liszt játszották a főszerepet, iparuink fokozatos fejlődésével ujabban mindinkább a gyáripari készítmények jutnak előtérbe. Így a buza ma már csak liszt alakjában megy Fiumén át a vámkülföldre s a gabonaneműek közül csupán kiválóbb minőségű sörárpáink keresettek még a nyugati piacokon. A czukorkivitel mind jobban fejlődik, s nincs messze az idő, a mikor a legelső helyet foglalja el a fiunei kereskedésben. Szesz- és papirosanyagkivitelünk is csak ujjabb időben fejlődik, a gép- és üvegáru kivitele most kezdi legyőzni a kezdet nehézségeit.

Liszt. Legfőbb kiviteli czikk volt azelőtt s részben még ma is a *buza-liszt*. A magyar malomipar szükségképen rá van utalva a nyugoti fogyasztó

Szövőanyag.

Gyékény.

Üveg.

Pala.

Tégla.

Vasárúk.

Érezek.

Gépek.

Kivitel.

Liszt.

államokra, hogy feleslegén, főkép a fehér liszteken tudhasson. Magyarország lisztje, (mint a tengerészetet ismertető fejezetben megírjuk) az 1876-tól 1879-ig terjedő időközben hódította meg mai nyugati piaczeit. A kivitel azután fokozatosan emelkedett, 1888-ban 137 millió métermázsával tetőpontját érte el. Ebben az évben Angliába 876,820 mm., Franciaországba 161,356 és Braziliába 113,287 mm. liszt ment Fiuméből. Azóta, egész a legújabb időig következetesen hanyatlott lisztkivitelünk, a minek oka *Angliában* az olcsóbban termelő amerikai verseny, *Franciaországban* pedig az ismételt vámemelés. *Brazíliai* kivitelünket az Unió és Brazília közti vámegyezség akasztotta meg. 1895. január 1-vel felmondta ugyan Brazília ezt a szerződést, de azóta *Argentína* lisztpiacza is megnövekedett, s míg ez Brazília déli államait, az Egyesült Államok malomipara a Rio de Janeirotól északra fekvő államokat hódítja el tőlünk fokozatosan. Ma még csak *Bahiába*, *Pernambucoba*, és az északi kisebb kikötővárosokba exportálunk; *Rio de Janeiro*, *Santos* csaknem teljesen elveszett reánk nézve. Franciaországban a külföldiek közül esakis a magyar lisztet türik meg, a mi jó bizonyítvány lisztünk minősége mellett. Nevezetesen *Páris* fogyaszt nagymennyiségű magyar lisztet, bár hasonlíthatatlannul kevesebbet, mint azelőtt. Angliában főfogyasztó piacaink *Glasgow*, *London*, *Liverpool*, *Manchester*, *Hull*, *Leith*. A mióta a magyar kormány az Angliára és Braziliára érvényes refakeziákat *Franciaországra*, *Hollandiára* és *Belgiumra* is kiterjesztette, e két utóbbi államba észrevehetően emelkedik kivitelünk. Legújabbán délkeleti *Afrikába* és *Kelet-Indiába* mennek Fiuméből lisztszállítmányok, ámbár ezek — átrakodás útján vitétvén ki — az illető angol, német és földközi tengeri kikötők forgalmában szerepelnek leginkább. Az 1896. év végétől kezdve Angliába megint lendületet vett a lisztkivitelünk; hasonló élénk forgalmunk 1889 óta nem volt. Az utolsó tíz évben a következőleg alakult a fiunei lisztkivitel:

A kivitel iránya	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895
	m é t e r m á z s á k b a n									
Magyar tengerpart	15.105	16.253	17.202	17.214	19.406	17.264	19.262	23.683	27.169	23.568
Oszták „	94.924	103.537	164.669	136.231	106.381	85.556	76.460	114.274	110.970	134.773
Anglia	618.462	594.943	876.820	836.960	587.957	498.383	417.005	544.437	524.186	612.430
„ birtokai	175	144	341	107	180	53	147	168	208	287
Franciaország	134.888	93.944	161.356	120.702	121.281	133.798	102.795	122.545	128.016	105.136
Brazília	73.440	78.456	113.287	145.683	133.489	75.328	60.150	93.331	72.296	76.352
Belgium	100	3.942	2.084	900	710	700	303	550	1.385	1.625
Hollandia	200	1.000	3.140	300	150	350	703	974	701	5.647
Németország	—	—	—	—	—	—	—	—	859	1.310
Spanyolország	2265	4.759	10.755	4.130	1.350	17	137	60	40	60
Portugália	49	77	3.125	24.168	58.451	—	—	—	—	—
Törökország	4.733	2.345	1.770	1.161	819	584	583	388	158	321
Görögország	1.135	1.237	765	539	536	574	569	315	490	252
Olaszország	18.332	4.129	4.040	396	330	1.332	2.187	2.531	2.211	2.600
Tunisz	—	—	—	—	—	—	—	—	430	30
Egyiptom	470	235	238	164	58	32	52	159	52	163
Szunda-szigetek	150	27	181	434	526	490	338	312	42	242
Egyéb országok	35	247	239	723	363	10	—	485	30	—
Összesen	964.513	905.325	1.369.962	1.289.812	1.032.037	814.526	680.741	905.212	869.243	970.295

1896-ban a lisztkivitel összesen 1.076,684 mmázsára rúgott, tehát 106,389 mmázsával többre, mint 1895-ben.

Czukor.

Czukorkivitelünk abban a mértékben terjeszkedik, a mint a magyar czukoripar erősödik. E téren Fiume jóval kedvezőbb helyzetben van, mint a szomszéd osztrák kikötő, mert míg az osztrák kivitel legnagyobb részét az Elbán, *Hamburgon* át bonyolódik le, s Triesztet csakis a Levantéba való exportnál veszi igénybe, Magyarország kivitelének 80%-a megy Fiumén át. A fiunei czukorkivitel különben csak 1890-ben kezd jelentékenyvé válni, a mikor 78.776 métermázsára emelkedett fel, holott azelőtt legfőlebb 30.000 métermázsa volt évenként. Azóta emelkedett a kivitel, noha erős hullámzásokkal, elérve 1896-ban tetőpontját, a mint az a következő összeállításból látható:

<i>Fiume czukorkivitele tengeren</i>	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1896.
				métermázsákban		
Olaszországba	45,660	108,529	217,385	220,296	154,535	132,445
Angliába	15,493	27,583	97,774	32,115	16,232	44,946
Észak-Amerikába	46,323	15,315	—	—	—	244,106
Törökországba	43,184	14,778	25,044	30,093	48,409	65,211
Görögországba	1,004	21	110	135	200	—
Romániába	100	99	—	2,193	—	—
Tunis, Tripolisba	—	670	905	1,960	886	969
Egyiptomba	2	—	—	—	201	848
Maltába	—	—	2,920	446	1,486	—
Gibraltárba	—	—	3,111	2,400	1,155	2770
Franciaországba	—	—	400	—	30	—
a magyar tengerpartra	2,553	2,698	3,637	4,075	4,160	—
az osztrák „	3,695	2,631	3,949	6,019	5,938	—
Kinába	—	—	—	—	—	5060
Összesen	158,014	172,324	355,235	299,732	233,232	496,447

1896-ban tehát a czukorkivitel eddig nem tapasztalt mennyiségre, 496,000 mmázsára emelkedett, meghódította a már egészen elveszett északamerikai piacokat, a hová 244,106 mmázsát vittek ki. Emelkedik a nyersezükor kivitele Angliába és Olaszországba is, ugyszintén a finomított czukoré a Keletre. 1896-ban állt be először az a jelenség, hogy állandóan 100,000 métermázsán felüli czukor-készlet van a fiumei raktárakban. A magyar czukorkivitelnek határozott jövője van; de még sokáig fog tartani, a míg Ausztriát e téren megközelíthetjük.

Fa. A fiumei kivitelben mennyiségét tekintve első helyen áll az *épület- és műfa*, a mely értékét tekintve is egynegyedét teszi az összes forgalomnak. A fiumei állomásra 1895-ben 2,574,254, 1894-ben 2,803,616 és 1893-ban 2,753,690 mm. épület- és műfa érkezett. A nagy arányokban emelkedő fakivitel támogatására hatalmas farakodó helyeket létesített a magyar állam: a Fiumara két partján elterülő *Deltát* és *Braidicát*. A Deltára támaszkodó *Baross Gábor-fakikötő* is a faexport megkönnyítésére szolgál.

Legnagyobb jelentősége a *tölgyfadongának* van, a melyet leginkább Horvát-Szlavonországban, ujabban Boszniában és Magyarországon gyártanak. A forgalom méreteinek megítélésére elég megemlíteni, hogy a fiumei állomásra 1893-ban 12,819, 1894-ben 12,811, 1895-ben 8214 és 1896-ban 9120 kocsi-rakomány donga érkezett be. Kivetített 37,156,901 drb. E czikkben túlnyomólag mi fedezzük Franciaország óriási szükségletét, bár legujabban a kapzsi jankeek is igyekeznek, hogy ott lábukat megvessék. Kisebb mennyiségben Portugáliába, Olaszországba, Angliába, Spanyolországba, Hollandiába, Algirba, Tuniszba és Görögországba, ujabban Palesztinába exportálnak még hordódongát. Egész 1882-ig Trieszt dominált a dongakivitelben; ez évben Fiuméből már 20 millió darabot vittünk ki. Azóta, bár némi ingadozással, emelkedett a kivitel. 1891-ben érte el 60.461,300 darabbal (több mint 1½ millió mm.) tetőpontját, a mikor a francia vámok erős emelése miatt hirtelen majdnem felére csökkent; bár a következő években az exportálók bizgósága jó részt kiköszörülte a csorbát. 1892-ben 33.198,700, 1893-ban 53.247,600, 1894-ben 52.258,400, 1895-ben 33.162,700 darab tölgyfadonga ment ki Fiuméből. Az 1895. évi hanyatlás után 1896-ban ismét emelkedik a magyar hordódongakivitel Franciaországba. Általában Fiumének vezető szerepe van a dongaforgalomban s méltán büszkék lehetünk arra, hogy a magyar kikötő e forgalmat tekintve a legelső helyen áll az egész föld kerekén.

A többi fanemeket tekintve, azok forgalma, kivéve a vasúti talpfát, fenyő- és bükkfadongát, egészben véve emelkedést tüntet fel. Kivettek

MEYNIER HENRIK.

Fa.

1895-ben: 9647 m³ *tölgy-gömbfát* Hollandiába, Angliába, Belgiumba stb.; 16,203 m³ *tölgy-négyzetfát* Francia-, Olasz-, Angolországba, Belgiumba stb.; 31,526 m³ *erős tölgy-deszkát* Franciaországba és a többi nyugateurópai államokba; 681,500 darab *tölgyfa-parkettát* ugyanoda; 59,900 *talpfát* Görögországba, Tunisza stb.; 1404 *távirórudat* Olaszországba; 863 m³ *tüzifát* leginkább Olaszországba (az 1896. évben jelentékenyen növekszik); 278,100 drb. *bükkdeszkát* Olaszországba és Nyugat-Európába; 8,703,000 drb. *bükk-ládadeszkát* (tavollette) legnagyobb részét Olaszországba (déli gyümölcs csomagoláshoz), azután Belgiumba; 3300 darab *erős bükkdeszkát* Spanyol- és Franciaországba; 73,200 darab *bükk-négyzetfát* (subbie) Spanyol-, Olasz-, Görögországba és Észak-Afrikába; 26,800 drb. *bükkfa-evezőt* Dél-Európába; 4,600,000 drb. *bükkfa-dongát* Francia-, Olasz-, Görögországba és Maltába; 21,364 m³ *fenyőszálfát* Francia- és Olaszországba; 12,542 m³ *fenyőgerendát* ugyanoda; 40,500 drb. *erős fenyődeszkát* Olaszországba stb.; 1,271,800 drb. *fenyődeszkát* Olasz-, Török-, Görögországba, Algírba, Maltába és Ausztriába; 315,200 drb. *fenyő-négyzetfát* (seurette) Olasz-, Török-, Görögországba és Algírba; 1,020,400 drb. *fenyőlécet* Olasz- és Törökországba; 1403 drb. *rudat* Olaszországba; 787,000 drb. *fenyődongát* Olaszországba és Ausztriába; végül 307 m³ *körösfát*, 177 m³ *szálfát* és 151 m³ *diófát* részint Olaszországba, részint pedig Nyugat-Európába. *Faszenet* átlag 10,000 métermázsát viszünk ki Olaszországba.

A faárúk kivitele 1896-ban következő volt:

Tüzifa	13,699	mmázsa
Kemény nyers müfa	116,696	..
Puha	9,468	..
Talpfa	970,797	..
Deszka kemény fából	5,447	..
Parketta	662,304	..
Gerenda, lécz kemény fából	118,654	..
Deszka puhafából	88,504	..
Lécz	256,933	..
Megmunkált gerenda puha fából	201,791	..
Faszén	9,294	..

Gabona.

Gabona és hüvelyesek. A gabonaneműek még mindig igen fontos szerepet játszanak Fiume forgalmában, bár a *buzakivitel* fokról-fokra hanyatlott, s ma már csakis az osztrák és magyar tengerparti kis malmok részére szállít Fiume buzát. A buzakivitel 1878-ban kezdődött, a mikor Francia-, Angol-, Olaszországba és Belgiumba 36,344 métermázsát szállítottunk. Később is eme piacok felé irányult az export, a mely 1888-ban érte el 616,391 métermázsával tetőpontját, tehát abban az évben, a mikor lisztkivitelünk is eddig nem tapasztalt dimenziókat ért el. Ez évben Brazília és Hollandia esatlakoztak még fogyasztópiacainkhoz. 1889-ben még 403,755 mm., 1890-ben 172,870 mm., 1891-ben 210,452 mm. volt a buzakivitel. A következő évben 52,863 métermázsára csökkent, s ebből is csak 5379 mm. ment a külföldre, 1893-ban pedig semmi. Angliába és Brazíliába 1890-ben, Belgiumba és Franciaországba 1891-ben, Olaszországba és Hollandiába pedig 1892-ben exportáltunk utoljára. Mindeme piacokat fokozatosan hódították el tőlünk a tengerentúli országok. Az utolsó három év kivitele (a mely már csak bel-földi kikötőkbe irányult) a következő volt: 1893: 54,254, 1894: 58,424, 1895: 83,888 métermázsá.

Jelentékeny kivitelünk van ezzel szembe a *sörárpából*. Ez 1878-ban kezdődött meg, a mikor Belgiumba 12,113 métermázsát szállítottunk. 1879-ben már Franciaországba és Hollandiába is mentek szállítmányok, 1880-ban pedig Angliát hódítottuk meg. Azóta a hármass királyságokba állandóan exportálunk, míg a többi fogyasztó piacokra helyenkinti megszakitással. 1883 óta csak két évben, 1892-ben és 1895-ben maradt az export 200,000 métermázsán alul. Rendkívül nagy segítségére van a fiumei árpaexportnak a Magyar leszámítoló- és pénzváltóbank elevátora, a melyben az állomásokról érkező árpát kezelik és így kivitelképessé teszik. Az árpakivitel is 1888-ban volt a legnagyobb, 499,042 mm. Az utolsó öt évben, csupán a főbb piacokat véve figyelembe, a következő volt az árpakivitel:

	1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
	métermázsákban				
Anglia	104,043	54,351	194,782	307,281	110,802
Hollandia	103,887	89,088	148,087	110,373	57,564
Belgium	13,509	27,012	37,866	16,146	6,956
Franciaország	7	2,783	9,133	7,541	5,274
Olaszország	3,153	7,019	5,780	4,301	3,682
Gibraltár	—	—	51,543	21,320	—
Algír	—	—	—	5,972	—
Németország	—	—	2,096	1,500	—
Egyesült-Államok	—	—	13,456	—	—
Összes kivitel	229,020	191,591	472,979	477,502	189,505

Az 1896. évben több és jobb sörárpánk termett, s azért a kivitel is újra megindult. Nevezetesen *Rotterdamon* át több hajórakomány árpa ment már az évad kezdetén is *Németországba*, a hol az idei árpa a sok esőzés miatt megromlott; ánde még sem érte el egészen az 1895-iki eredményt, mert mindössze 180,767 mmázsára rugott.

Tengeri-kivitelünk csak pár jó terméssel diesekedő évben volt 100,000 métermázsán felül, a legnagyobb 1892-ben 252,816 mm. Akkor Dalmáciába, Isztriába és Olaszországba exportáltunk. Azóta csak a monarchia kikötőibe szállítottunk; 1893-ban 85,214, 1894-ben 30,481 1895-ben 83,059 mmázsát. 1896-ban ismét nagyot lendült a tengeri kivitel, az exportált mennyiség 193,518 mmázsára rugott, tehát kétezerrel többre az 1895-iki kivitelnél.

Egyéb gabonában nincs említésreméltó kivitelünk. Annál figyelemre méltóbb az a haladás, a melyet *babkivitelünk*nél tapasztalunk. Ez a cikik gyorsan hódított a nyugaton, s ma már egyik legfontosabb kiviteli cikik. Egész 1890-ig állandóan 70,000 métermázsán alul maradt a bab kivitele; de a következő évben már mindenfelé élénk kereslet nyilvánult iránta. A nevezetesebb, 1000 métermázsánál nagyobb mennyiséggel szereplő külső piacok a következők voltak:

	1891	1892	1893	1894	1895
	métermázsákban				
Egyesült-Államok	17,700	69,746	152,399	145,899	55,467
Franciaország	52,826	42,716	59,146	53,024	76,167
Olaszország	4,925	22,288	46,265	32,698	18,217
Hollandia	84,084	24,437	8,335	20,023	16,860
Anglia	26,300	21,229	24,295	18,489	27,329
Spanyolország	1,615	14,870	10,783	6,428	4,477
Belgium	4,867	16,614	1,650	2,600	3,992
Algír	—	—	1,100	650	575
Összes kivitel	194,310	215,235	308,961	282,355	205,263

Szilva. Aszaltszilva-kivitelünk, mióta az észak-amerikai Egyesült-Államok Kaliforniában meghonosították a szilvatermelést, rendkívül lepadt. E cikikből azelőtt hatalmas mennyiségek mentek el hajón, így 1887-ben 141,845-ben, 1888-ban pedig 110,209 mm. A kivitel kilencztized részben Amerikába s részben Francia-, Angol- és Olaszországba irányult. Azóta egyre hanyatlik az export. 1893-ban 21,274, 1894-ben 33,695 és 1895-ben csak 18,495 métermázsát vittek ki, főleg Hollandiába, Belgiumba és Olaszországba. Az amerikai bevitel 1894 óta szünetel. 1896 őszén, a kedvező eredményü boszniai termés megint új impulzust adott szilvakivitelünknek, a melyet különben az államvasutak számos intézkedése is előmozdit. Érdekes, hogy Németországba irányuló szilvakivitelünk jelentékeny része is Fiumén át van, a minek oka tarifális intézkedésekben rejlik. 1896-ban a rizs, szilva és szilvaiz kivitele 24,814 mmázsára volt.

Magvak. Repezekivitelünk csaknem teljesen megszűnt. Az utolsó élénk exportév 1890 volt, a mikor különféle rendeltetési helyre 66,692 mm. ment el tengeren. Azóta a kivitel évi mennyisége 500—5000 mm. közt váltakozott.

Napraforgó, kender, len, luczerna stb. magvakból váltakozik kivitelünk, de alig haladja meg az évi 10,000 métermázsát. *Gyógyfüvekből* átlag 2000 métermázsára ment ki Észak-Amerikába és Nyugat-Európába.

Állatok és állati termékek. Fiuménak állatkivitele nincs, legfeljebb kevés számú lovat exportáltunk Kelet-Indiába és Olaszországba.

Nyersbort csak pár ezer métermázsát exportáltunk évenként a nyugati államokba.

A *vajkivitel* a „Hungária“ magyar vajkiviteli társaság kezdeményezte 1895-ben, 757 métermázsát exportálván Braziliába, Hollandiába és Törökországba. 1896-ban megkezdte a Kelet-Indiába való exportot is. *Szalonna és zsír* átlag 2000 mm. megy évenként az osztrák tengerpartra.

Szesz.

Szeszes italok. Sörkivitelünk nincsen, pedig sokat lehetne elhelyezni a Keleten, Olaszországban és Braziliában, a mint Trieszt példája bizonyítja. *Szeszkivitelünk* a milyen gyorsan fejlődött, most olyan gyorsan hanyatlik; borszeszünk helyét a cseh, morvaországi, orosz, német s legújabbban a román szesz foglalja el a Levantéban. 1890-ben még csak 6777 mm. volt az export; 1891-ben már 20,200, 1892-ben 22,134 és 1893-ban 31,470 mm., 1894-ben azután 12,074 és 1895-ben 10,088 métermázsára esett le. 1896 tavaszán rendkívül értékes refaceziákat léptettek életbe a m. kir. államvasutak, a melyek a kivitel emelését és annak Fiumében való összpontosítását, illetőleg Trieszttől való elvonását czélozzák. Sajnos, mindeddig nincs sok foganatja a különben dicséretes intézkedéseknek. 1896-ban ugyanis 18,831 mm. volt a fiumei kivitel, míg ugyanakkor Triesztbe 15,800 mm. ment tőlünk. Gátolják kivitelünk emelkedését a Lloyd magas fuvardíjai is. Ma még különben Szamosz szigete, Szmirna, Konstantinápoly, Mytilene, Tunisz, Tripolisz, Malta és Alexandria főkivitelű piacza a magyar borszesznek. *Likőr-, rum- és cognackivitelünk* átlag 1000 mm. volt az utolsó években.

Bor.

SMOQUINA A. F.

Borkivitelünk azelőtt nagyon jelentékeny volt. 1880-ban — ez izben először — 107,409 mm. magyar bor ment Fiuméből Franciaországba, 1886-ban pedig 134,488 mm. A 10,000 métermázsát 1890-ben haladta meg — 3301 métermázsával — utoljára franciaországi kivitelünk. 1880-tól 1890-ig több mint 600,000 mm. magyar és dalmát bort exportáltunk Franciaországba. Az utolsó 5 évben fokozatosan csökkent odairányuló borkivitelünk s 1895-ben már csak 2762 métermázsát tett, melyet főleg a bordeauxi piac vett. Franciaországon kívül még Angliába, Olaszországba, Belgiumba, Hollandiába, Keletindiába és Braziliába mentek és mennek mérsékelt, évi 1000

mm. mennyiséget csak ritkán meghaladó szállítmányok. A borbehozatal 1888-ban haladta meg először a kivitel, a mikor a viszony 146,276 : 82,959 mm. volt. Azóta a kivitel egyre csökkent, s 1895-ben már csak 10,766 métermázsát tett, míg 1894-ben 15,965 métermázsát. Főpiacaink voltak ez évben (1894-el szemben): Franciaország 2762 (1647), Olaszország 1667 (805), Brazília 604 (1347), Hollandia 520 (407), Németország 387 (14), Anglia 375 (461), Kelet-India 253 (12), Görögország 130 (153), Belgium 140 (43), Törökország 105 (205) métermázsával. *Palackbor- és pezsgő-kivitelünk* jelentéktelen. *Eczetből* növekedő kivitelünk van, 1895-ben 2307 mm. ment ki, részben Angol- és Németországba. 1896-ban a *bor* kivitel 13,936 mm-áza volt, az *eczeté* 1204 mm-áza.

Ásványvíz.

Ásványvíz. Nagyfotosságu a fiumei *ásványvíz-kivitel*. Csaknem kizárólag a budai keserűvíz-források tulajdonosai kultiválják ez üzletágot, s évenként állandóan 30—40 ezer métermázsát exportálnak Fiumén át. Sajnos, eddig mégis túlnyomólag *Hamburg* közvetíti az Anglia és az Egyesült-Államok, a legfontosabb piacaink felé irányuló kivitel, mert onnét sokkal olcsóbbak a tengeri szállító díjak. E visszás állapoton olcsó vasúti tarifák segíthetnének a magyar kikötővel való forgalomban. Az 1895. (és 1894.) év kivitele a következőleg alakult: Anglia 18,157 (11,976), New-York 7024 (11,137), Franciaország 5030 (3038), Algir 1895-ben semmi (1894-ben 4287), Olaszország 4100 (3229), Törökország 60 (111), Brazília 44 (74), osztrák-magyar tengerpart 748 (751), összesen 35,214 (34,653) métermázsá. 1896-ban ismét emelkedett *ásványvíz-kivitelünk*; az exportált mennyiség 44,392 mm-áza volt.

Élelmiszerekből 3990 mm. tézta ment 1895-ben a tengermellékre, Angol- és Törökországba és 1499 (1894-ben 2682) mm. konzerv, túhymólag Észak-Amerikába. Élelmiszerek.

Ásványok. Az *ásvány-kivittel* tekintve, mangán- és grafitexportunk egyre hanyatlik. 1890-ben még 58,270 és 1892-ben is 26,628 métermázsát exportáltunk, míg 1895-ben Angliába és Olaszországba csak 5526 métermázsát. 1896-ban jelentékeny kivitel fejlődött magnezitben New-Yorkba, s már eddig is több mint 10,000 métermázsát szállítottak el. A kivitt magnezit különben karinthiai eredetű. Sikporból (Federweiss) körülbelül 3100 mm. meg Fiuméből Angliába, a mely szintén osztrák származású. Ásványok

Cserzőanyagok. A *cserzőanyagokból* egyetlen, de annál fontosabb kivitelezikkünk a cserlé (taninextrakt). Ez anyagot a dongagyártásnál kapott forrásból nyerik, s feldolgozásával négy nagy szlavoniai gyártelep foglalkozik. A szlavon cserlé egyre nagyobb elismerésben részesül a belga, francia, angol stb. bőrgyárak részéről kiváló tulajdonságai miatt. 1890-ben 89,335 métermázsát exportált Fiume, 1894-ben már 104,891 és 1895-ben 125,035 métermázsát. Főkiviteli piacaink voltak 1895-ben, illetőleg 1894-ben: Anglia 64,552 és 51,125, Belgium 32,752 és 33,696, Franciaország 13,449 és 5963, Németország 9305 és 4057, Olaszország 2998 és 3222, Hollandia 1469 és 2107, végül Oroszország 209 és 80 métermázsával. Jelentékenyen megkönnyíti a cserlé kivitelét, hogy az nagyobb részt szabadban tartható, s így Fiumében rendkívül mérsékelt helyi költségeket fizet. 1896-ban 124,248 mm. cserlét és 2419 mm. más cserző anyagot vittek ki Fiuméből. Cserzőanyagok

Kőolaj. *Finomított kőolajat* átlag 20,000 métermázsát szállít a fiumei finomító a magyar-osztrák tengerpartra. Kőolaj.

Pamutárak. *Pamutárút* leginkább az osztrák ipar szállít Fiumén át a tengerpartra, átlag 3000 métermázsát. De mi ez Trieszt óriási kiviteléhez képest! Szintúgy elenyésző csekély Fiume kivitele *ruházati ezikkekből*. Pamutárak.

Papir. Papirkivitelünk legnagyobb részét a fiumei papirgyár kezében van, a mely 8—9000 mm. levél- és írópapírt exportál Angliába, Török-, Görög-, Spanyolországba, Braziliába, Egyptomba, Romániába és Keletindiába. A Lloyd számosabb hajóösszeköttetése a magyar papirkivitel nagy részét elvonja Triesztbe, a melynek Hamburg eredményes versenyének dacára növekedő kivitele van. Lemezpaírosból is hanyatlik kivitelünk; 1895-ben csak 1102 mmázsát vittek ki Angol-, Francia-, Olasz- és Spanyolországba. Rendkívül hanyatlik a cellulose-(papiranyag) kivitel. Legtöbb kivitelünk volt ebből 1893-ban: 34,092 mm., míg 1894-ben 21,284 és 1895-ben 12,510, 1896-ban cellulose 10,009, paírosárak 10,100, összesen 20,109 mm. Kiviteli piacaink Anglia-, Olasz-, Spanyol-, Franciaország, az Egyesült-Államok, Brazília és Kelet-India. A fiumei kivitelben a zernesti és egy karinthiai gyár játszanak főszerepet. Papir.

Butor. Rendkívül dezoláltak a viszonyok *fabutor-kivitelünk* terén. Fiumén át alig szállít a fiumei butor-gyáron kívül még egy-két magyar gyár, a többiek a hamburgi vagy (a Kelet felé) a trieszti útírányt használják. E szomorú állapotnak oka a tengeri fuvar rendkívüli magassága. A kész (montirozott) hajlított fából készült butor után nagy térfogata miatt úgy az Adria, mint a Lloyd olyan drága fuvar szed, hogy a fabutorgyárak, amúgy is nagy lévén a verseny e ezikkben, a világpiaczon inkább lemondanak az üzletről, semhogy Fiumén át szállítsanak. Jellemző, hogy Fiuméből Londonba a butorszállításának díja a tengeren, vagy pedig vasúton Hamburgon át ugyanakkora. Ilyen állapotok mellett nem esoda, ha a fiumei export egyre pang és hanyatlik. 1895-ben 6762 mmázsát vittek ki Fiuméből, még pedig: a magyar és osztrák kikötőkbe 2586, Angliába 821, Olaszországba 736, Egyiptomba 494, Braziliába, 429, Törökországba 843, Tuniszba 166, Franciaországba 221, Görögországba 129, Maltába 146, az Egyesült Államokba 65 és Kelet-Indiába 89 mmázsát. 1896-ban 8056 mmázsát vittek ki, tehát 1294 mmázsával többet. Butor

Üvegárak. Közönséges üvegből és üvegárúkból némileg emelkedik a kivitel; de vagy Hamburgon, vagy Trieszten át irányul. 1895-ben 2026 mm. közönséges üveget vittünk ki a tengermellékre, Franciaországba, Angolországba és Tuniszba. Kivittünk ugyanakkor 193 mm. üvegárút. Legújabbban az öblös üvegvitele Francia-, Spanyol- és Angolországba Fiumén át egy nagy Üveg.

magyar gyár fáradozásai révén az előbbi évekhez képest jelentékenyen emelkedik. 1896-ban jelentékenyebb volt a kivitel, összesen 6793 mmázsa.

Vas.

Vas. Vasból és vasárútból csekély a kivitelünk. Törökországba (Szalonikibe) hosszabb időközben vasszöveget viszünk ki, úgyszintén Braziliába. Zománcozott edényekből újabban Spanyolországba emelkedik az export. Lópatkót is szállít Fiumén át egy osztrák cég Olaszországba.

Gépek.

Gépkivitelünk legújabban örvendetes fejlődésnek indult. 1894-ben 1791 mm. volt a fiumei export, 1895-ben már 3153 mm. A rendeltetési helyek közül Olaszország áll első helyen, a hová a Ganz-gyár szállít sok villamosvilágítási berendezést; 1896-ban Spanyolországba is ment ebből több waggon.

Kisebb mennyiségben ment gép Görög-, Angol-, Franciaországba, Kelet-Indiába és Braziliába. Ellenben *varrógép-kivitelünk* hanyatlak; 1892-ben 3770 mm. ment ki, 1895-ben csak 122 mm. *Torpedót* a fiumei torpedógyár szállított (évenként átlag 100 darabot) Angol-, Francia-, Törökországba és Braziliába.

Vegyí szerek.

Vegyí szerek. A *vegyí szerek és vegyészeti segédanyagok* közül megemlítjük: a *keményítőt*, a melyből 10—13,000 mm. megy legnagyobb részét Angliába, azután Olasz-, Francia-, Görög-, Törökországba és Hollandiába; az *enyvet*, melyből 1000—3000 mmázsat viszünk ki Angliába és Nyugat-Európába, a *ként*, a melyből növekedő kivitelünk van (1895-ben 3466, 1896-ban 5274 mm.)

FIUME. — A RIZSHÁNTOLÓ GYÁR A TENGER FELŐL.

Braziliába, Angol, Franciaországba és Belgiumba, végül a *hamuzsirt*, a melyből csak 1895-ben fejlődött említésre méltó kivitel: 3980 mm. (1896-ban 4907 mm.) az Egyesült Államokba, Török-, Angol- és Olaszországba.

Fiume kereskedelmére nézve legnagyobb baj az, hogy a forgalom túlnyomólag *átmeneti* és csak egy minimális részét közvetíti magának Fiuménak kereskedelme. Mennyivel mások a viszonyok Triesztben, a melynek bankházai, kereskedői és bizományosai tapasztalataik, szakismereteik, egyre növekedő tőkájük és vállalkozói kedvük által a monarchia tengerentúli kereskedelmét jó részben a saját kezeikben összpontosították. Tekintetbe kell vennünk másrészt, hogy a magyar kormányzat pár évtizede kezdette meg csak Trieszt százados hagyományán megerősödött kereskedésével szemben az önálló működést. E miatt Fiume önálló kereskedése még mindig csak szűk keretben mozog.

Legfontosabb és egyik legrégebb kereskedelmi ága Fiuménak az export-forgalomban az *épület és műfa*. A mint az államvasutak a fiumei tarifákat szabályozták s a magyar kikötőn át való dongakereskedés lehetővé vált, Triesztből több dongaexportáló cég tette át székhelyét Fiuméba, vagy itt

fiókot alapított. A francia (p. o. a cetti) dongaimportezégek is mihamar képviseltették magukat Fiumében. Ma már a dongakivitel túlnyomólag a fiumei útírányt használja, de ennek daczára több dongaexportezég székhelye van még Triesztben, mert ott több és nagyobb bankház lévén, pénzügyi műveleteiket olcsóbban bonyolíthatják le. Részben ugyanez áll a fakivitel többi ágánál is.

Kereskedő cégek.

Donga- és fakivitellel a következő nagyobb ezégek foglalkoznak Fiumében: Gairard I. B. M. (legnagyobb francia dongaimportőr ezég), Neuberger Felix és fia, fiumei Hitelbank, Gaffinel Christián, Glass G., Pagan Giovanni, Schadelook Th., Premron és Ruzička., Curro R. és fia, Klein és Mileh, Gottliardi Gio. E., Kemény Dezső, Bresslauer Izidor, Polaesek Ede stb.

A *gabonakereskedők* közt a budapesti Bayertlial és Lewy ezég említendő első helyen, a melynek fiumei fiókja főkép az árpaexporttal foglalkozik s rendszerint kétharmadát exportálja az összes Fiuméba kerülő sörárpának. E ezég foglalkozik legnagyobb mértékben a kukorica-importtal is, amikor ez rossz termés miatt szükségessé válik. A többi gabonakereskedő részben ugyancsak tengerivel meg zabbal kereskedik, részben pedig búzával. Ugy a búzát mint a tengerit leginkább a tengerparton levő vízi-malmoknak adják el. Nevezetesebb gabonakereskedőink Mayländer Gius. & Figli, Lederer Gius., Morini Pompeo stb.

A *lisztkereskedés* meglehetősen fejlődött, mert Dalmácia, Isztria és a magyar tengerpart, sőt Bosznia és Hercegovina is leginkább Fiumében és Triesztben vásárolja be szükségletét. Még csak néhány évvel ezelőtt is, a míg a fiumei Molino Žakalj fevállt, csak pár magyar malom volt Fiumében képviselve, ma már 40–50-re rúg a malomügynökök száma s alig van jelentősebb magyar malom, a mely Fiumében képviselve ne volna.

Czukorkereskedéssel a Fiumei hitelbank árú-osztálya foglalkozik, s ezenfelül még pár kereskedő, a kik a tengerpartra dolgoznak leginkább. Ugyancsak a Hitelbank árúsítja el a petrolenfinomító és a rizshántoló-gyár terményeit is.

Az importüzlet terén legfontosabb a fiumei *borkereskedés*, a mely főkép azóta öltött nagy arányokat, a mióta az olasz borok behozatala megkezdődött. Ez üzletágban Fiumének fontos szerepe van, mert azok a hazai borkereskedők, a kik kellő tőke hiányában vagy mert nincs nagy szükségletük, nem vásárolnak be a temelő helyeken, szükségletüket leginkább Fiumében fedezik. Nevezetesebb helyi borimporteurök: Wolf Lipót fiai (Kismarton és Fiume), Riboli Gio., Herzel Ferencz és tsa, Burich M., Ruzička B., Blau testvérek, Frankl és Spitzer, Strümpfler Fr. A., Frischmann és Kiss, Bauer M. (Bécs és Fiume), Fodera és Borusso (Castellamare és Fiume), Fragalá Arcangelo és mások.

Gyarmatárú-kereskedéssel nagyban csak a Magyar kereskedelmi részvénytársaság foglalkozik, a mely kávé, déligyümölesöt, fűszereket importál. Ugyancsak a Kereskedelmi társaság ragadta kezébe a palakó és vallonea-importot. Déligyümöles-kereskedéssel foglalkozik továbbá a Mondolfo S. L. és fia ezég is.

A fiumei *szállítók* közül megemlítjük a következőket: a Schenker és társa, Fischer és Brüll, Fratelli Gondrand, Blum és Popper, Honig Ignác és tsa, Blüh Adolf, Chierini Eug. ezégeket.

A fiumei *kereskedelmi intézmények* élén a *kereskedelmi és iparkamara* áll. Elnöke Meynier Henrik papírgyártulajdonos; a kereskedelmi osztály alelnöke Steinaecker Arthur bankigazgató, az ipari osztályé pedig Luppis A. F. lovag hajótulajdonos. Kamarai titkár Smoquina A. F., a ki évek hosszú során szolgálja már az ország ez egyik legfontosabb kereskedelmi kamarájának ügyeit. A kamara két osztályának 32 tagja van, kiket 1893—1898-ra választottak.

Kereskedelmi és iparkamara.

A *fiumei tőzsdét* a kormány segélyével 1892-ben alapította a fiumei kereskedő-testület. Nem lévén azonban jelentékeny kereskedésünk, a tőzsdén nem igen kötnek üzleteket, inkább csak a kereskedők összejöveleinek elő-

Tőzsde.

segítésére szolgál. A fiumei tőzsde elnöke Vranyczány Simon báró, alelnöke Corossacz Ferencz Gilbert. A tőzsde társintézménye a *Fiumei Lloyd*, a kereskedők kaszinója, a mely mint ilyen már kívül esik a tulajdonképeni kereskedés keretén. A Fiumei Lloyd fokozatosan több szakosztályt (ipar, kereskedés, hajózás, közlekedés) alapít, a melyek gazdasági dolgokban véleményt fognak adni; e szakosztályok elseje, a kereskedelmi, már meg is alakult.

M. leszámítoló
és pénzváltó bank
raktárvállalata.

A *Magyar leszámítoló és pénzváltó bank* fiumei raktárvállalata a mely 1891-ben jött létre, szintén a kereskedelmi intézmények közt említendő meg. Ez intézet fennállása óta sokat lendített már Fiume sorsán; élén Lévai Adolf gondnok áll.

A fiumei raktárvállalat, mint annyi más közhasznú intézmény, Baross Gábor kereskedelemügyi miniszternek köszöni létrejöttét. Baross Gábor, a magyar közlekedés újjáalakítója, tudvalevőleg kiváló előszeretettel foglalkozott tengeri kereskedelmünk sorsával. Meggyőződött arról, hogy a magyar tarifapolitika sikerét, a mi tengeri forgalmunkat illeti, veszélyezteti az a körülmény, hogy szabályozott fiumei helyi költségek hiányában közvetlen díjtételeket a belföldi állomásokról külföldi kikötőkbe és megfordítva a fiumei útirányon át nem lehetett megállapítani. Szóval szükségesnek mutatkozott a vasút és hajózás közt egy összekötő káposznak létesítése, ami csakis egy raktárvállalat lehetett.

Sürgették egy ilyenmű vállalat létrehozását még más körülmények is. Triesztben a helyi költségek némely irányban olcsóbbak voltak, mint Fiumében, a mit az osztrák kikötő irányadó köréi siettek a trieszti forgalom erősítésére fölhasználni. Ezenfölül a raktárakat túlnyomó részben magánosoknak, főleg szállítóknak adták bérbe, a minek hátrányai folytonosan mutatkoztak. A bérlők gyakran, persze nyerességgel, albérletbe adták raktáraikat. Ez megint drágította a helyi költségeket. Baj volt az is, hogy a bérelt raktárakat nem használták ki kellőleg, sőt mi több, az is előfordult, hogy míg Fiumében általános raktárhány volt észlelhető, egyes raktárak félig vagy egészen üresen állottak.

Baross e káros állapot megszüntetése végett a közraktárak szervezése körül gyakorlati tapasztalatokkal bíró Magyar leszámítoló- és pénzváltó-bankkal lépett érintkezésbe. A miniszter által kikötött sarkalatos föltétel volt, hogy teljes befolyást nyerjen a raktári tarifák megállapításába. Ily körülmények közt, Trieszt erős versenyét is szem előtt tartva, nem sok kilátás nyílt a vállalat jövedelmezőségére, ami arra bírta a minisztert, hogy a vállalatnak veszteség esetére kamatgaranciát biztosítson. Ezzel szemben a Leszámitolóbank kötelezte magát, hogy fölépíti a gabona-elevátort. A bankkal kötött szerződés értelmében a m. kir. államasutak raktárai a szükséghez képest a bank kezelésébe boesáttatnak, úgyszintén az egyöntetű kezelés szempontjából a bankra bizatik a fiumei állomásra érkező és a vasút által kezelendő árúk bizományban való kirakása s az elszállítandók berakása, az e célra megállapított mérsékelt egységdíjak mellett. A raktárvállalat díjszabását a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium hagyja jóvá s abban versenyképesség szempontjából szükségesnek mutakozó változtatásokat bármikor elrendelheti.

A Magyar leszámítoló- és pénzváltó-bank fiumei raktárvállalata 1891. július 1-én tényleg megkezdte működését.

Az elevátor a gabona- s főleg az árpakivitelnek a fiumei útirányon való elősegítése céljából épült. A magyar sörárpa tudvalevőleg kiváló helyet biztosított magának Nyugot-Európában, nevezetesen Angliában, Németországban, Hollandiában, Belgiumban és Olaszországban gabonanemeink közül egyedül a sörárpa bírja még a versenyt a nyugoti piacokon. A gabonakereskedés céljainak megfelelőleg az elevátor úgy van építve, hogy lehetővé teszi a gabonának kezelését, tisztítását, osztályozását és a hajóba való közvetlen berakását.

Az elevátor körülbelül 480.000 frt költségen épült Ulrich Keresztély építész-mérnök tervei szerint. Hossza 80, szélessége 30 méter s így 2400 m² területet foglal el. Az épületen át két sín pár vezet; az érkező, gabonával telt teherkocsikat azonnal az Elevátorba tolhatják s a gabonát a tartányokba emelhetik. Az épület földszintjének falai kőből és téglából vannak építve; e fölött a 14 m. magas tartányok (caissonok) fekszenek, számszerint 68. Ezek mindegyike, 4 kisebbet kivéve, 1600—1800 mm. gabonát képes befogadni. Az Elevátorban tehát egyszerre körülbelül 100.000 mm. gabonát lehet elhelyezni. A földszinten még 10.000 mm. zsákárúnak is van helye.

A tartányok falai amerikai mintára nem vasból, hanem gondosan szárított puhafából készültek; az oldalfalak kívülről hullámbádoggal vannak fedve. A tartányokból a gabonát az e célra szolgáló három csövön át a hajóba lehet ömlesztetni. Az érkező gabonát pedig hat garatba ömlesztik a vagonból, a garatból

pedig a hat elevátor a gabonát a tartányokba emeli, miután előbb súlyát az automatikus mérlegeken meghatározták.

E tartányok felett többemeletes, szintén fából készült fölépítmény van, melyben a nagyszabású tisztító-készülékek vannak elhelyezve. A fölépítmény jóval keskenyebb az alsónál. A tisztító-készülékek a budapesti Elevátorban levők mintájára készültek. A berendezés négy egyforma részből áll, melyek mindegyike önállóan működhetik. Mindegyikben van több finom és goromba szita, négy osztályozó henger és nyolcz trieur. Ugy az Elevátorhoz, mint a tisztításhoz, Ganz-féle villamos átviteli gépezet adja a hajtóerőt, az áramot a magyar villamosági r. társaság fiumei központi telepe szolgáltatja. Ha valamennyi gép működésben van, 150 indikált lóerőre van szükség, a miből 80 a tisztító készülékekre esik. A városi vízvezeték is be van vezetve, hogy tűzveszély esetén az Elevátort megóthalmazzassák.

A raktárvállalat a m. kir. államvasutak raktárait is kezeli; ez idő szerint az I., VI., VII., VIII., IX., X., XI., XII., XV., XVI., XVIII., XIX., XX., XXI., XXII., XXIII. számúakat, amelyek mind a fiumei állomás területén fekszenek, ezenfelül a szabad területen levő I. és II. sz. máv. tárházakat, valamint a m. kir. tengerészeti hatóság XII. sz. tárházát. Az elevátoron kívül tehát összesen 19 raktárt kezel, a melyek együtt közel 30.000 m² területet foglalnak el és az elevátorral együtt kb. 5000 vagon árút fogadhatnak be.

A közraktárak tarifái rendkívül mérsékelték: a tieszti verseny miatt a raktárvállalat megalakulása óta is ismételtén történtek leszállítások. E mellett az összes átmeneti árúknak, melyek tehát a beföldről a kikötőkbe vagy megfordítva tett útjokban Fiumét csak érintik, szóval úgy a be- mint a kiviteli forgalomra, három heti fekbérmentességük van. Ez olyan kivételes intézkedés, a melyvel csak kevés kikötő dísekedhetik; Triszt is csak pár árúczikkre nézve.

A fiumei raktárvállalat a szoroson vett raktárüzleten kívül alapszabályai értelmében szállítási üzlettel is foglalkozik, mert a két üzletág egymástól alig volna elválasztható. E téren is jelentékeny eredményeket ért el a vállalat. Foglalkozik továbbá előleg adásával a nála elhelyezett árúkra, a mi különösen a kikötőforgalom fejlesztésének szempontjából fontos.

Tény, hogy számtalan áruszállítmányt csak előlegnyújtással nyerhettek meg Fiuménak, mert azok hitel hiányában egyáltalában nem vagy legalább nem Fiumén át kerültek volna kivitelre. Fejlesztette a raktárvállalat előlegüzlete az importot is, így a bor, olaj, aszalt szőlő stb. behozatalát. Az előlegezett összegek évenként milliókra rugnak.

A fiumei raktárvállalat sikeres működését legjobban bizonyítja a forgalom eredménye, melyet következőkben mutatunk ki:

	Beraktározás	Kiraktározás	Összes forgalom
	m é t e r m á z s á k b a n		
1891. július—december	1,017.840	800.696	1,818.536
1892.	1,875.238	1,997.198	3,872.436
1893.	2,710.923	2,588.328	5,299.251
1894.	2,607.351	2,636.843	5,244.194
1895.	2,625.552	2,512.941	5,138.493

Ez Fiume mai kereskedelmének képe. Attól a jövőtől azonban, melyre fekvése hivatottá teszi, még mindig messze áll. Sok intézkedésre, főleg pedig a magyar kereskedő világ tevékenységére volna szükség, hogy Triesztnak teljesen egyenrangú versenytársa legyen. Sajnos, hogy a magyar kereskedők csak csekély számmal telepedtek le Fiumében, s a budapesti gyarmatárú-nagykereskedések Fiumétól egészen távol tartották magukat. Ellenben Triesztnak nagy kereskedő-közönsége van. Pedig az osztrák kikötő sok tengerentúli országgal, mint Braziliával és Olaszországgal nincs előnyösebb összeköttetésben, mint Fiume, s mégis azt látjuk, hogy Fiuménak nincs számottevő gyarmatárúkereskedése, míg Trieszt kereskedői nemesak a monarchia, hanem *Németország, Svájc, Oroszország* és a *Balkán-államok* egy részének szükségletét is ellátják.

De legékesszólóbban a számok beszélnek. Látni a következő hivatalos adatokból, hol, milyen irányban van a helyzet javítására szükség. Az *1895-ik évben* Fiume és Trieszt főbb importczikkjei voltak, s ugyanakkor Triesztből Magyarországra mentek a következő nevezetesebb importczikkjei:

	<i>Fiume</i>	<i>Trieszt</i>	<i>Triesztből elszállítottak vasuton Magyarországba</i>
	behozatal a tengeren		
	m é t e r m	á z s a	
Kávé	19.899	474.345	62.842
Kakaó	73	6.690	245
Tea	92	10.835	922
<i>Fűszerek :</i>			
Fahéj	41	10.052	1.818
Szegfűszeg	42	1.885	239
Bors	1.635	21.037	4.686
Szegfűbors	421	8.656	1.092
Gyömbér	31	3.413	467
<i>Déligyümölcs :</i>			
Narancs és citrom	87.639	430.474	41.375
Szentjános kenyér	213	28.448	12.345
Datolya	95	3.932	1.377
Aszalt füge	1.817	249.993	20.143
Mandula	210	36.345	5.809
Mogyoró	169	47.712	5.991
Mazsola	2.023	228.460	27.162
<i>Cserzőanyagok :</i>			
Vallonea	20.450	204.831	15.060
Sumach	4.579	32.944	395
Nyersgyapot	2.642	564.395	12.554
Kender	3.825	24.483	1.270
Len	5	16.688	75
Tengerifü	1.361	29.525	10.082
<i>Zöldség :</i>			
Hagyma	11.665	168.317	23.815
Borsó	496	6.035	315
Burgonya	819	29.349	1.526
Korpa	8.351	147.722	8.478
Indigo	1	10.023	1.321
Gyöngyház	—	5.662	5
<i>Olajok :</i>			
Gyapotolaj	1.342	90.214	748
Faolaj	20.854	82.168	18.502
Pálma- és kókusz-olaj	1.650	28.676	7.461
Sesam- és arachida-olaj	36	23.518	5.301
Paraffin és ceresin	179	13.204	50
Nyersbőrök	8.168	92.152	12.531
Festőfa	282	27.605	310
Nem európai műfa	4.569	81.143	3.060
Gyanta	42.007	61.138	14.431
Likőr és rum	874	2.979	13
Szágó	1.677	7.818	3.929
<i>Magvak :</i>			
Lenmag	31	28.066	2.583
Egyéb magvak	2.898	136.613	804
Kén	2.216	111.915	13.398
Réz	558	28.648	2.210

Trieszt tehát a magyar behozatal terén még mindig nagy tért foglal el Fiume rovására.

FIUME PÉNZINTÉZETEI.

HITELÜGY terén Fiume korántsem foglal el oly előkelő helyet, a mint azt a hely fontossága megkívánná; nagyobb szabású bankintézetek, a minők például Triesztben vannak, még csaknem teljesen hiányoznak. A pénz- és hitelviszonyok alárendelt viszonya a közeli Trieszttel szemben nem kevésbé akadályozza tengerentúli kereskedésünk önállósítását és Fiuméba való vonását. Más helyen emlékeziünk meg egy tényről, a mely találó például szolgálhat.

A fiumei önálló kereskedés fejlesztése olyan országos érdek, a melynek a kedvező megoldása sokáig nem várthat magára. Ha a helyi kereskedelem megizmosodik, akkor szükségképen javulni fognak a hitelviszonyok is, mert a vállalkozás a kedvező alkalmat sietni fog kihasználni új pénzüintézetek alapítása, vagy a meglevők nagyobbítása által.

Nagy misszió vár e téren a fővárosi pénzüintézetekre, a melyek kettő (a Magyar Általános Hitelbank és a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó-Bank) kivételével távol maradtak a magyar kikötővárostól.

Triesztben a bécsi bankok (Creditanstalt, Union-Bank, Anglo-Oesterreichische Bank) fiókinézetei járnak elől az áruüzlet — export és import — kultiválásában, az osztrák kereskedelemnek nagy hasznára.

A bankoknak és magán bizományos-házaknak adandó állami segély mellett Trieszt bizományos cégének nagy részét nyerhetnék meg Fiuménak, a mi karöltve járna a forgalom s kivált az *import* emelésével. Forgalmunk ez elhanyagolt ágának megélékülése ismét kiszámíthatatlan hasznot hozna az államvasutaknak, a melyek most a tömegárukkal Fiuméba érkező kocsik legnagyobb részét üresen kénytelenek visszaküldeni. A kocsipark jobb kihasználása viszont csökkentené az üzemköltséget, úgy hogy az export részére is könnyebb volna olcsó tarifákat engedélyezni.

Az *Osztrák-magyar Bank* fiumei fiókinézeté, bár a legrégiebbek egyike, Osztrák-magyar bank. jelentékenységre nézve az utolsó helyen áll a magyar fiókinézetek között, a mi könnyen érthető, ha tekintetbe vesszük, hogy a fiók hatásköre csak magára Fiume városára szorítkozik, míg a többi bankfióknak mindnek nagy kerülete van. A fiumei fiókinézet élén jelenleg *Rassmann* Ede főnök áll. Az intézet működése 1895-ben a következő számadatokból tűnik ki: *Pénztári forgalom* 24.743,002 frt. *Összes váltó-leszámitolás* 1.342,636 frt. *Kölesön kézi zálogra* 1.256,170 frt. *Kiállított bankutalványok* 459,528 frt. *Fogyatmányi (giro) forgalom* 11.045,448 frt.

A *Cassa comunale di risparmio* (Községi takarékpénztár) legrégebbi pénz- Takarékpénztár. intézete Fiuménak. 1858-ban alapították. Nevezetes arról, hogy nincs részvényekre alapítva, hanem városi intézmény, a minő csak néhány van Magyarországon. Az intézet saját pompás palotájában székel, a *Via delle Pile-n*. Elnöke *Mohorich* Emőd, vezető igazgatója *Blasich* József. Tartalék-alapja 1894. végén 573.698 frtra rugott; takarékbetéteinek összege ugyanakkor közel 7½ millió forintot tett, a melyből 2·72 millió jelzálogkölesönökre volt fektetve, 2·47 millió pedig a városnak kikölesönözve.

Banca di credito Fiumano (Fiumei Hitelbank Részvénytársaság) legjelentékenyebb pénzüintézete Fiuménak. 1887-ben alapították, a Magyar Általános Hitelbank közreműködésével a *Steinacker és társa* cégnek részvénytársasággá való átalakításával. Alaptőkéje 960.000, tartaléktőkéje (1894. végén) 60.954 Fiumei-hitelbank.

forint. Székhelye a Via Albergo vecchio 2. számú házában van. Elnöke *Giotta* János volt fiumei polgármester, vezető igazgatója az agilis *Steinacker* Arthur, a kinek a fiumei kereskedés és pénzügy fejlesztése körül nagy érdemei vannak. A Fiumei Hitelbank a tulajdonképeni banküzleten kívül kiterjedt *árúüzletet* is folytat; reá van bízva a fiumei kőolajfinomító és a rizshántológépgyár termékeinek bizományban való eladása, s ezen felül nagyban foglalkozik a fa- és cukorexporttal is. 1894-ben a bank és előleg-üzlet forgalma 14'812, az árúüzleté 14'513, a folyószámla és bizományi üzleté 77'731 millió forint volt.

Banca Fiumana. A *Banca Fiumana* (a melynek csak olasz a czéggjegyzése) 1870-ben alakult 200.000 forint részvénytőkével. Tartaléktőkéje 1894. végén 75.000 firt volt. Elnöke *Meynier* Henrik, ügyvezető tisztviselője *Vallencich* F. B. E bank a tulajdonképeni banküzleten kívül árúüzlettel (cukor) is foglalkozik, bár korlátolt mértékben.

M. Leszámitoló és pénzváltó bank. A *Magyar Leszámitoló és Pénzváltó-Bank fiumei váltóházát* 1891-ben alapították. Foglalkozik mindennemű banküzlettel s elfogad takarékbetéteket is. Élén *Löwe* Adolf áll.

Néptakarékpénztár. A *Cassa di risparmio popolare* (Néptakarékpénztár) 1873-ban alakult. Alaptőkéje 60.000 forint, tartalékalapja (1894. végén) 45.599 forint. Elnöke *Rack* Péter, ügyvezető és pénztárnok *Wassich* Albin. 1894. végén a takarékbetétek 818.096 forintot értek el.

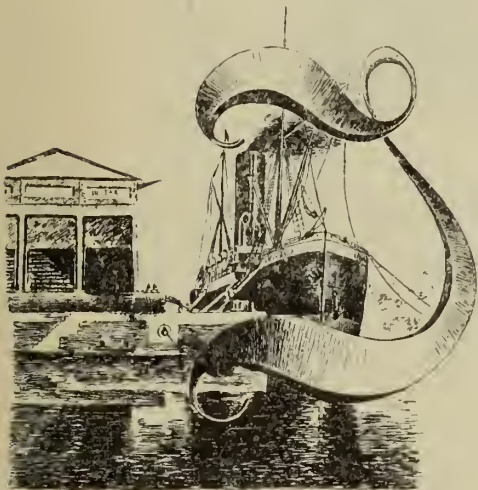
Szövetkezetek Itt emlékezünk meg két szövetkezetről is. Ezek a *Banca Operaia fiumana, con garanzia limitata* (Munkásbank korlátolt szavatossággal) és *Società per la costruzione di case operaie* (Munkásházak építésére alakult társaság). Az előbbi elnöke *Chiuzzolin* Antal, utóbbié *Giotta* János.

A TORPEDÓ-GYÁR FIUMÉBAN.

FIUME IPARA.

PARÜZÖ városaink közt tudvalevőleg Fiume az első között foglal helyet.

Ipari előnyök.

Fiumében kedvező talaja van különösen a gyáriparnak. Azokon a tulajdonságokon kívül, melyekben az összes kikötővárosokkal osztozik, hogy tudniillik a nyersterményeket a tengeren át olcsón kaphatja s a gyártmányokat olcsón szállíthatja el, még

számos más különös előnnyel is dicsekedhetik, a melyek javára szolgálnak az iparnak.

Első sorban a magyar tengerpart az Adria keleti részén bővében van a folyóvíznek, a mi olcsó hajtóerőt szolgáltat. Nem kisebb előny az olcsó munkaerő. A Karszt köves, sivár talaja nem alkalmas a földművelésre s így a szegény lakosság örül, ha valahol egész évre szóló munkát találhat; főleg a női munkás. A férfiak még könnyebben találnak munkát, akár mint matrózok a tengeren, akár mint hajómunkások a kikötőben és a raktárakban. A környék leányai és asszonyai gyakran mérföldnyi távolságról, Buecariból, Castriából is bejárnak a fiumei gyárakba dolgozni.

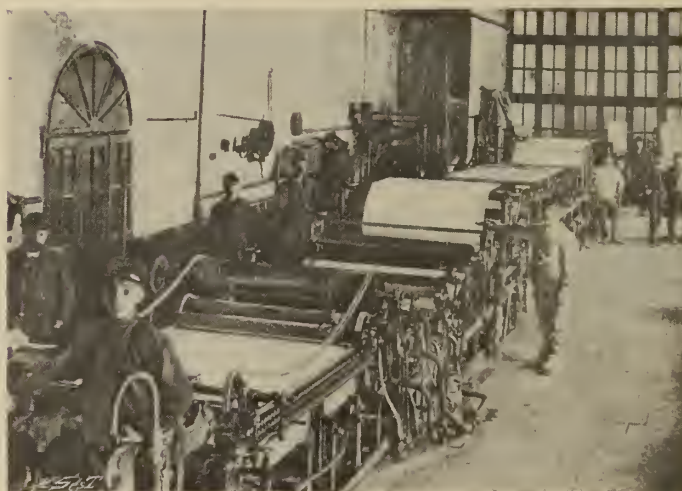
A gyáripart Fiumében a természet előnyei mellett ujabbán előmozdítják azok a kedvezmények is, melyeket a magyar állam adómentesség és más, törvényen alapuló beneficiumok alakjában nyújtott a fiumei gyáraknak. Hogy e rendkívüli előnyök dacára Fiume ipara mégsem fejlődött ki kellő mértékben, annak oka egyedül a megfelelő gyártelek hiányában s a meglevő telkek drágaságában rejlik. Azt a kevés tengerpartot a kereskedésnek, a kikötőnek kellett fenntartani, sőt a tengertől költséges feltöltéssel új terü-

leteket hódítani, úgy hogy új gyártelepek számára a tenger mentén egyáltalában nincs hely. A Reesina alsó folyásánál elterülő keskeny völgy tele van kisebb-nagyobb gyárakkal; de a hamar szűkülő völgy meredek oldalai ismét nem nyújtanak gyárak építésére alkalmas helyet.

Maradna tehát a tengerparttól távolabb eső *scurignei* völgy és a Reesina belső völgye *Grohovo* környékén, de ezek meg közlekedési utak hiányában a gyárípar észleljaira teljesen alkalmatlanok.

Legrégibb iparág.

Legrégibb iparága volt Fiuménak a *hajóépítés*, mely azonban, mint a

RÉSZLETEK A FIUMEI PAPIRGYÁRBÓL.

is keletkezett Így különösen a hajóépítéshez szükséges különféle méretű faanyag előállítására több fűrészgyár, továbbá a hajóvitortlák, kötélzet, hajóesigák, horgonyok s több efféle hajófelszerelési tárgyak és eszközök előállítására vitorlakészítő- és kötélgyár, esztergályos- és fafaragó-ipartelepek vasöntő-műhely s a kisebb vasalkatrészek előállítására kovácsműhelyek is létesültek, melyek később egész nagyiparrá fejlődtek ki.

A XVIII-ik század közepén már szeszgyára, később cukor- és dohánygyára is volt Fiuménak, melyek évente több ezer mázsa produktummal a város főbb kiviteli cikkeit szolgáltatták. 1793-ban a fiumei cukorgyár-

tengerészet ismertetésében előadjuk, teljesen le hanyatlott a gőzhajók elterjedése következtében. Nagy hiba volt a fiumei hajógyárak részéről, hogy inkább felhagytak a munkával, de nem rendezkedtek be gőzösök építésére. A kormány sem fordított elég figyelmet e fontos ügyre s mikor az állami segítség megjött, a támogatás már tárgytalanná vált, mert a fiumei hajóépítés időközben megszűnt létezni. Még 1862-ben nyolcz gyára működött, 1882-ben már egy sem.

Fiume egyéb iparágaira vonatkozólag a régebbi időkből csak elvétve találunk feljegyzéseket, de elvitázhatatlan, hogy a hajóépítés korszakában a hajóiparral kapcsolatban a hajófőlszereléssel járó sokféle jól jövedelmező iparág

ból 30,000 mázsa ezukor, a dohánygyár gyártmányaiból 19,000 mázsa pipa-dohány, burnót és egyéb gyártmányok, a szeszgyárból 13,000 mázsa borszesz és különféle édesített szesz folyadékok kerülnek kivitelre.

Ez időszakban vette kezdetét a bőreszítés és a nyersbőrök kikészítése. 1772-ben két bőrgyár létezett Fiumében, melyek évente átlag 15—20 ezer darab különféle bőrt készítettek. Egy 1804-iki hivatalos kereskedelmi jelentésből látjuk, hogy 1804-ben a hajógyáron kívül 2 kötélgyár, a cukorgyár, bőrgyár, a cukorgyár tulajdonosai által alapított viaszgyár, posztógyár és hamuzsírgyár működött Fiumében.

Ugyancsak a XVIII. század végén már szövőgyár felállításán fáradoztak a fiumeiek, a mi azonban a kellő érdeklődés hiánya miatt dugába dőlt. Később ismét felszínre került a gyár alapításának kérdése, különösen a midőn a visszakapcsolás idejében a kormány hathatós támogatásával, a város és magánosok hozzájárulásával a Reesina folyónak már évtizedek óta hangoztatott szabályozása megtörtént. Matkovich Gáspár, Fiumének

RÉSZLET A FIUMEI PAPIRGYÁRBÓL.

egykori vezérembere vette kezébe ez ügyet s már föl is építették a Reesina folyó partján a szövő-gyár épületét, de a pénzhiány ismét megsemmisítette a tervet. A befejezetlen gyárépület csupasz falai, bedőlt vízvezető esatornája még ma is szomorú emlékei a dugába dőlt vállalkozásnak.

A fiumei kereskedelmi- és iparkamara részéről először kiadott hivatalos jelentések szerint (Rapporto statistico-economico della Camera di commercio e d'industria in Fiume 1854—57.) Fiumének az ötvenes évek elején — a hajóépítő-iparon kívül — már nem kevesebb mint 34 különféle kisebb-nagyobb iparvállalata létezett s az ezután következő decenniumban is csaknem minden évben egy-egy újabb vállalat keletkezett.

XIX. század.

A hatvanas években, valamint a kiegyezés utáni decenniumban kiadott kamarai jelentésekben is egész sorát találjuk az ujonnan létesített iparvállalatoknak, melyek közül kevés maradt fenn napjainkig. Így a többek között 1860-ban már két sörgyára és igen virágzó vitorlavásongyára volt Fiumének, mely utóbbi később gőzerőre berendezve évente 80 darab 2000 bécsi font lenvásznat, 2000 darab 40,000 font pamut vitorlavásznat, 1000 font különféle vásznat gyártott, a melyhez szükséges pamut- és lenfonalat Triestben át Angliából szerezte be. 1861-ben Narhanek C. nevű tőkepénzes

kísérletképen hal- és főzelékkonzerv-gyárat létesített, melyet pár év múlva fiumei és trieszti tőkepezések *Prima fabbrica conserve in Fiume* elnevezés alatt nagyszabású konzervgyárrá fejlesztettek. E gyárban főzeléket, tejet, de főképen tengeri halakat s különösen szardiniát készítettek a franezia konzervek módjára. Hogy fogalmat adjunk e gyárnak tevékenységéről, elegendő a kamarai jelentések adatai alapján felemlítenünk, hogy e gyár 1869-ben évi 200,000 doboz szardiniát, 20,000 doboz főzeléket, 15,000 doboz tengeri rákot (scampi), 14,000 doboz tonhalat, 10,000 doboz tejet és 20,000 doboz különféle gyümölcs konzervet bocsátott piacra. Nem kevésbé jelentékeny volt az Orechovicza telepen létesített *tégla- és ezementöntvénygyár*, évi 5—8 millió darab produktummal, továbbá a Poosch és Társa által alapított *karton- és szivarkapapír-gyár*, a Grossich dr. és Matkovieh tanár által vegyészeti úton előállított *szárító-papír és papírtépés gyártási vállalata* (carta e filaccia di carta asettica et antissetica) s ugy szintén a Passavalli és Pucher

A KŐOLAJFINOMÍTÓ FIUMÉBAN.

testvérek comoi cég által létesített *selyemszövőgyár*, mely huszonöt szövőszékkal berendezve igen kitűnő minőségű és remek kivitelű gyártmányaival a külföldön is sikeres versenyre kelt.

Régi gyárak
megszüntetése

E gyáraknak manapság már nincs nyomuk. Fiumében 1854-ben 10 gabonaörlő-malom évi 380,000 mérő produktummal és 4 fűrészgyár létezett s manapság ezek közül egy sem áll fenn. A fűrésztelepek a vitorlahajó-építéssel egyidejűleg megszűntek, az örlőmalmokat pár évvel később hasonló sors érte, csak is pár kőre dolgozó kisebb vízimalom maradt fenn a helyi fogyasztás csekély részének ellátására.

Hogy Fiume ipari élete mind e mellett manapság mégis oly kedvező képet nyújt, az a város rendkívül kedvező fekvésén kívül főképen a magyar kormány hathatós támogatásának és az anyaországi tőke közreműködésének köszönhető.

Ujabb gyáripar.

Fiume mai nagy gyáripara főképen az 1880-as évek elején biztosított állami kedvezmények hatása alatt jött létre. A kiegyezés évében mindössze

egy papirgyár, egy vegyészeti gyár, egy hajó-, gép- és motorgyár, végül egy állami dohánygyár állott fenn Fiumében. A dohánygyár mellett legjelentékenyebb volt a *Smith* és *Meynier*-féle papirgyár, mely kitűnő gyártmányaival esakhamar európai hírnévre tett szert. A *Stabilimento prodotti chimici* különféle vegyszerek előállításával foglalkozott, míg a *Stabilimento commerciale di farine* idegen, nevezetesen orosz búza őrlésével.

A negyedik gyártelep *Stabilimento tecnico fiumano* volt, a mely a hadi és a kereskedelmi tengerészetnek, továbbá az egykori Magyar duna-gőzhajózási társaságnak kitűnő motorokat szállított, a telephez esatolt hajógyárban is több, pompás gépezetű kereskedelmi hajót és elegáns magán-yachtot épített. E virágzó ipartelep további fennállását az akasztotta meg, hogy a haditengerészet beszüntette a fiumei megrendeléseit s Triesztben és Pólában készítette a hajókat. Ehhez járult a vitorlás-hajóépítés hanyatlása, úgy hogy

A FIUMEI KŐLAJFINOMÍTÓ TARTÁLYAI.

a „*Stabilimento tecnico fiumano*“ 1875-ben kénytelen volt üzemét beszüntetni.

A megszűnt gyár műhelyeit még ugyanabban az évben a *Whitehead és társa* cég vette át s megalapította világhírű torpedó- és gépgyárát, a mely Fiume nevét mindenfelé ismeretessé tette.

A *Stabilimento commerciale di farine* sorsa is rosszra fordult, mert az állam, nagyon helyesen, nehézségeket kezdett támasztani az idegen búza behozatala ellen. A fiumei malom így nem tudott megküzdeni a kedvezőbb viszonyok közt dolgozó hazai malmok versenyével s 1881-ben megszüntette működését.

1880. végén a Magyar Általános Hitelbank megtelepedvén Fiumében, több nagy ipari vállalatot hozott létre.

Jó alkalmat nyújtott az ipari vállalkozásnak az 1881. évi XLIV. t.-cz. az új iparágaknak nyújtandó állami kedvezményeikről, az 1881. évi XVI. t.-cz. a vámtarifákról és az 1882. évi XVIII. t.-cz. a belföldön finomított kőolaj fogyasztási adójáról. 1881-ben megalapították a *rizshántoló és keményítő-gyárat*, 1882-ben pedig a *petroleumfinomítót*, mindkettőt a Hitelbank

Alapítások 1880-tól 1885-ig.

segítségével. A fiumei tőke főleg az első vállalat alapításában vett tevékenyen részt.

Ugyancsak 1882ben alapította egy részvénytársaság az egy évvel előbb megszűnt *Stabilimeno commerciale di farine* helyébe a *Molino Zakalj-t*. Az új malom azonban jóval szerényebb működést fejtett ki, mint elődje.

Megszűnt ellenben működni gyárégés és hibás szervezés miatt az egyetlen fiumei téglagyár.

Alapítások 1885-
től 1889-ig.

Az 1885-től 1889-ig terjedő időszakban lassabban bár, de még mindig erősödött a fiumei gyárpar. Az 1885-ben megszűnt magyar országos bank, a mely 1883-ban Fiumében fiókot alapított, megvette a Chevalier di Lyon-Vaise testvérek által Vratában, Fuzsine mellett épített *hajlított fa- és bútorgyárat* és részvénytársasággá alakította, a mely azután Fiuméba tette át székhelyét.

OSSOINACK LAJOS HORDÓGYÁRA ÉS IRODÁJA FIUMÉBAN.

A bőreszerző iparban ez időtájt hozták be a gépekkel való munkát, a mi nagy haladást jelentett a korábbi állapotokkal szemben. Alapítottak továbbá egy *tésztagyárat*, egy *ércöntőt* és egy *hordó- és ládagyárat*, az utóbbit oly célból, hogy a Brazíliába szánt liszt hordóba való esomagolását biztosítsák és gyorsítsák.

Egyidejűleg a Fiumében, sajnos, egyre jobban érezhető helyszűke

és a telkek roppant drágasága miatt egy bőrgyár Szusák határába költözött át. Ugyanez történt a szappan- és zsiradékkiparral; amint hogy a szomszédos horvát város egyáltalában egyre gyarapodott az utolsó két évtizedben Fiume közelsége következtében, s bizonyára nem a mi előnyünkre.

1891.

Az 1891-ik év folyamán csak három gyártelep jött létre: egy *tészta-gyár*, egy *mütrágya-gyár* és egy *villamosság-telep*, a mely azonfelül, hogy a kikötő és vasúti állomás világítására való villamosságot fejlesztette, a Magyar leszámítoló és pénzváltó bank gabona-elevátorának is hajtóerőt szolgáltatott. Az elevátor 1890-ben épült a Fiumén át kivitelre kerülő gabona beraktározása és kezelése céljából, de inkább kereskedelmi intézmény lévén, nem tartozik ennek a fejezetnek keretébe.

1892.

Az 1892. év kevéssé volt kedvező a fiumei iparra. A *Puecher-Passaralli* cég által egy évvel előbb épített *selyemszövőgyár* megszüntette működését és máshová költözött valószínűleg azért, mert nem kapta meg a remélt állami kedvezéseket. Nagyobb esapás volt a fiumei gyárparra, a melynek hatását

egész a mai napig is érzi, hogy az osztrák kormány 1892-ben a szabad kikötő megszüntetése fejében állami adómentességet engedélyezett a Triesztben alapítandó gyáraknak, utánozván a magyar kormány példáját Fiumében.

A jó alkalmat felhasználva, csakhamar megalapították a trieszti tőkepénzesek az ottani kőolajfinomítót és egy növényolajütőt, majd a rákövetkező évben, 1893-ban a rizshántológvárat. A trieszti petroleum-finomító és rizstgyár azóta a legveszedelmesebb versenytársai a fiumei gyáraknak, mert természetesen ugyanazon piacokra vannak utalva, mint ezek.

1892-től a *hajlítottfa-bátorgyára* nézve is kedvezőtlen konjunkturák köszöntöttek be, mert nemcsak a verseny növekedett új alapítás következtében, hanem több fontos külső fogyasztási piac fölemelte a behozatali vámokat. A túlságosan magas hajóviteldíjak mellett ez az iparág nem tud azóta lábra vergődni és csak vegetál.

E kedvezőtlen viszonyok közt némi kárpótlást nyújtott a hajóépítőiparnak 1893-ban tíz évi szünetelés után történt reaktiválása. Állami támogatás mellett létrejött ez évben a fiumei *Dock-társulat* és a *Howaldt és Társa fiumei hajóépítő-társulata*, mindkettő a Howaldt és Társa kielii hajóépítő cég és a Fiumei Hitelbank közreműködésével.

1893.

A FIUMEI HAJÓGYÁR.

1894-ben megszűnt a fiumei malomipar is: a *Molino Zakalj* abbahagyta a munkát, mert a budapesti malmokkal nem volt képes versenyezni. A Molino Zakalj magyar és külföldi, nevezetesen odesszai búzát importált, az utóbbiból évente 10–30,000 métermázsát, míg elődje, a Stabilimento commerciale néha 200,000 mm. orosz, román, olasz és török búzát is dolgozott fel, s azt a még a vámterülethez nem esatolt osztrák tengerparti tartományokban helyezte el.

Malomipar hanyatlása.

Most Fiumében csak pár apró malom őröl még, ezek is csak kukoriczát. A magyar búzaliszt korlátlan úr lett a tengerparton, még Ausztriában is, a hol még csak egy nagy exportmalom (a G. Eeonomo & Figli trieszti cégé) viszi a versenyt, de nehezen, és nyilván nem sokáig.

1895-ben egy *tégla- és agyag-árúgyárat* alapított egy fiumei társaság. A gyár Dornegg-Feistritzban, Krajnában van. Ennek a gyárnak alapításánál is a Fiumei Hitelbank segédkezett. Ugyanez a bank alapította 1896-ban a *Fiumei kakaó- és esokoládégyár-részvénytársaságot*, mely 1897-ben kezdi meg működését. Ugyanez 1896-ban egy magán *jégygyár* is alakult Fiumében.

Alapítások 1895-ben.

Fiume gyárparában a kereskedelmi és iparkamara adatai szerint 5520 egyén volt alkalmazva, még pedig: Hivatalnok: 171 férfi, 1 nő; munkás: 1345 férfi, 2220 nő; inas: 204 férfi, 179 nő; napszámos: 679 férfi, 693 nő.

Ipari munkások.

A munkásoknak körülbelül fele a m. kir. dohánygyárban dolgozik. A gyártulajdonosok és igazgatók szám 28.

A gépi *hajtóerőt* 79 gőzmotor (2860 lóerővel), 19 hidraulikus-motor (640 l. e.), 17 villamos-motor (346 l. e.) és 6 gáz-motor (23 l. e.), összesen

Hajtóerő. 121 motor szolgáltatja, mindössze 3869 lóerővel. Egy évben átlag fűtőanyagra felhasználtak 380,040 métermázsa kőszén, 1127 köbméter fát, 1412 méter mázsa kokszot, 9250 köbméter gázt.

A gyártmányok értéke egy évben átlag 22 millió forint.

A gyártelepek közül tíz élelmi szerek készítésével foglalkozott.

Rizshántoló és keményítő-gyár. Első helyen áll ezek közt a *Fiumei első magyar rizshántoló és rizskeményítő-gyár* részvénytársaság gyártelepe. A társaság székhelye *Budapest*en van; alaptőkéje 800,000 forint.

RÉSZLETEK A FIUMEI RIZSHÁNTOLÓ ÉS KEMÉNYÍTŐ GYÁRBÓL.

tatja, az egész telep villamvilágításra van berendezve. Évi gyártási képessége 500,000 métermázsa és így kétségtelenül legjelentékenyebb e nemű ipartelepe nemcsak Magyarországnak, de az egész a monarchiának. Az utolsó években átlag 250,000 métermázsa hántolt rizst és 20,000 métermázsa rizsmorzsat tennelt; Az utóbbit, fogyasztási ezélra alkalmatlan lévén, keményítőgyártásra használják. A gyár termelési képessége évi 400,000 mm. rizs és 30,000 mm. rizskeményítő. A hántolt rizst leginkább a monarchiában helyezi el a gyár. Azelőtt *Törökország*ba is jelentékeny mennyiséget exportált, de a növekedő verseny miatt ezzel fel kellett hagynia.

A *rizskeményítőgyár* a gyártelepnek több mint felét foglalja el és szintén a kontinens legnagyobb ilyenmű ipartelepei közé sorolható. Fel van szerelve a technika minden vívmányával és versenyképességét mi sem bizonyítja jobban, mint-hogy magába Angliába 8—9000 métermázsa keményítőt szállít évente. A *rizskeményítő* mellett *fénykeményítőt* is gyárt, amely a fehérnemű fényesítésére szolgál. A fiumei keményítő, amelynek védjegye egy fehér elefánt, mindenfelé egyre nagyobb használatnak örvend. A rizskeményítőgyár az utolsó időben évenként 20,000 méter-

A rizshántoló-gyár Fiume külvárosában, Ponsalban fekszik, közel a tengerparthoz. A fiume—voloscai országut mentén 32,000 négyzetméternyi területen épült és két elkülönített ipartelepből áll: a rizshántoló-ból és a keményítő-gyárból.

A hatalmas épület külsejének feltűnő sajátága, a tetőig érő vaslétrák sora. A létrák mellett vascsövek vannak megerősítve, amelyekből minden emeleten forgatható fecskendezőcsövek nyulnak ki, melyek segítségével tűzveszély esetén azonnal elfojthatják a tüzet. E ezélra két, egyenkint 100 lóerejű gőzszivattyú áll készenlétben, amely a tenger vizét pár perc alatt bevezetheti az egész esőhálózatba.

A rizsgyár 1882-ben kezdte meg az üzemét. A *rizshántoló* a legmodernebb malomgépekkel van felszerelve; a hajtóerőt 1200 lóerő szolgál-

mázsa keményítőt termelt, a melynek csaknem a felét külföldre szállította. Termel ezenkívül a rizshántoló és rizskeményítőgyár melléktermény gyanánt 50—60,000 métermázsa *rizslisztet* és *rizskorpát*. A gyártelep összes munkásainak száma 395, közülük 145 nő.

A fiumei rizshántoló és rizskeményítőgyár vezető igazgatója Ossoinaek Luigi; a gyár készítményeinek eladását a fiumei hitelbank eszközli.

A fennálló négy *tésztagyár*, a melyek közül egy Szusákon van, 10,500 métermázsa különféle tésztát és makaronit készít s ebből 3990 métermázsát exportál a tengeren, ebből 3421 métermázsát a belföldi kikötőkbe, a maradványt Angliába, Törökországba és Braziliába. A tésztagyárak egyike, a *Cartesio, Curti & Co.*-féle részvénytársasági alapon működik 11,000 forint alaptőkével. A másik három tésztagyár tulajdonosai a *Clementi* Luciano, *Reisner* Enrico és *Baccich* Biaggio ezégek.

Tengeriből 30,000 métermázsát öröltek a vizimalmok és mellékesen a tésztagyárak.

Mesterséges eczetet 2000 métermázsát gyárt évente a *Waizen* testvérek szusáki ezég.

Vegyészeti szerek és ezek segédanyagainak (szappan, műtrágya, keményítő) készítésével, továbbá kőolajnak földolgozásával öt gyár foglalkozott, ezek közül három más iparággal egybekötve.

Legfontosabb ipartelep e csoportban a budapesti *kőolajfinomító részvénytársaság* fiumei telepe, a mely egész a legújabb ideig Magyarország, sőt a kontinens legnagyobb finomítója volt s talán még ma is az, ámbár előbbi fontosságából 1896-ban sokat veszített. A *kőolajfinomító részvénytársaság* 2,200,000 forint alaptőkével dolgozik és a finnein kívül még Oderbergben és Brassóban van gyártelepe.

Fiume ipartelepei közül a legkiválóbbak egyike a *kőolajfinomító gyár*. Az 1882. évben épült s az Ausztria és Magyarország között létrejött vámkiegyezésnek köszöni létét. Ennek értelmében ugyanis a fogyasztási adó azt az országot illeti, melynek területén a fogyasztási adó alá eső cikket előállítják; e körülmény ösztönözte a kormányt arra, hogy megfelelő kedvezményekkel a gyár létrejöttét biztosítsa.

A gyár felépítésének egyik alapfeltételét képezte a külön a *kőolajbehozatal* céljaira létesített *kőolajkikötő*, mely a tengerből feltöltés által nyert területen fekszik. A gyártelep területét egy egész sziklahegy robbantás útján való eltávolítása által nyerték, s az itt fejtett mintegy 4.3 millió métermázsa kőanyagot a kikötő feltöltésére használták föl. A gyártelep oly nagy arányokban épült, hogy évenként félmillió métermázsánál több finomított *kőolajat* termelhet, a mi Ausztria és Magyarország szükségletének mintegy 30%-át teszi ki. A tömeges szállítás gyorsaságát érző kitünő berendezésénél fogva képes naponként 5000 métermázsa *kőolajat* hordókban és kannákban és egyidejűleg ugyanannyit tartánykocsikban elszállítani. E mellett a melléktermékek, mint benzín, ásványkenőolajok, paraffin, az olajgáz előállítására szolgáló gázolaj stb. gyártására is be van rendezve. A *kenőolajgyár* évenként körülbelül 100,000 métermázsa ásványkenőolajat, a paraffin-osztály pedig körülbelül 5000 métermázsa paraffint képes gyártani. Melléktermékként szerepel még a szurok és a pirszén is. Az ipartelep keretében *műtrágyagyár* is dolgozik, mely körülbelül évi 500 kocsirakományi műtrágyát állít elő. A *kőolaj* szállítása a déli vidékekre Tirolba, Dalmáciába, Olaszországba stb. ládáknak történik, melyekben két-két bádogganna van. E kannák gyártására szolgál a *kannagyár* mely a gyártelepnek kétségkívül egyik legérdekesebb osztálya; évenként mintegy 300,000 bádoggannát gyárt.

A gyár az északamerikai és francia legelsőrendű finomítók mintájára rendeztetett be; eredetileg amerikai nyersolaj feldolgozására volt tervezve és három éven keresztül csupán ilyet finomított; később azonban mind nagyobb mértékben orosz nyersolaj is dolgozott fel.

RÉSZLETEK A PFAU-FÉLE KONYAKGYÁRBÓL.

A galicziai nyersolajtermelésben az utolsó időben beállott fel lendülés természetesen maga után vonta, hogy a fiumei gyár nyersanyagának feldolgozását is üzeme körébe vette.

A galicziai nyersolaj hozatalára, valamint a finomított termék elszállítására a társaság részére közlekedő 400 tartánykocsi szolgál.

A kőolajfinomító gyár részvénytársaságnak, melynek tulajdonát a fiumei gyár képezi, ezenkívül még Brassóban is van ily gyára, mely román kőolaj feldolgozásával foglalkozik és évenként mintegy 75,000 mm. finomított kőolajat termel. Ugyancsak az említett társaság tulajdonát képezi az oderbergi kőolajfinomító gyár is, mely ugyanolyan mennyiségű finomított kőolajat képes termelni, mint a fiumei úgy hogy a társaság a monarchia kőolajszükségletének több mint felét egymaga képes fedezni. A kőolajfinomító gyár részvénytársaságnak a monarchia majd minden jelentékeny városában van raktára, a főbb helyeken tartályokkal ellátott telepe, a hova a kőolajat tartánykocsikban szállítják hordókban való továbbítás végett. Hordószükségletét a belföldön kívül még Németországból és Svájcából fedezi. Ujabb időben kísér letet tett a társaság a hordók beszerzése terén tapasztalható nehézségeken olyképen segíteni, hogy a kőolajnak vashordókban való szállítása céljából nagy mennyiségű ily vashordót szerzett be telepei részére. Hogy a gyártáshoz szükséges nyersolajat legalább részben ne kelljen külföldről behozatnia, a társaság már régebben próbafúrásokat eszközöltetett Magyarországon, melyek azonban eredménnyel nem jártak. 1895-ben kőolaj kutatására egy külön részvénytársaságot alapított, melynek eddigi kutatásai Galicziában már is sikerrel jártak, és mely társaság Magyarországon szintén fog fúrásokat eszközölni.

A fiumei kőolajfinomító gyár termékeit eddig túlnyomóan a monarchiában helyezte el; a galicziai termelési viszonyok következtében az utolsó időben a kőolajpiacon beállott változásokkal jár azonban. hogy a fiumei gyár ezentúl nagyobb súlyt fog a kivitelre fektetni. A társaság úgy az 1885. országos, mint az 1896-évi millenniumi kiállításon, utóbbin külön pavillonnal résztvett s mindkét esetben a legnagyobb kitüntetést, a nagy díszoklevelet nyerte el. A társaság alkalmazottjainak anyagi jólétére is tekintettel van, mely célra, munkáskönyhát és munkás-takarékpénztárt tart fenn; azonkívül pedig van külön betegségélyzőpénztára. Hogy mily nagy arányokban működik e társaság, annak illusztrálására szolgáljon a következő néhány adat: 1883-tól 1896-ig mintegy $7\frac{1}{2}$ millió mm. nyersolajat dolgozott fel, mely után több mint 16 millió forint vámot fizetett, 1883-tól 1896-ig 6 millió métermázsánál több fogyasztási adónak alávetett ásványolajat termelt, mely után több mint 40.000.000 forintot rovott le fogyasztási adó fejében.

Magyar petroleum-ipar részvénytársaság fiumei telepe nyersolajat dolgoz fel; a telep vezetését a budapesti igazgatóság intézi.

A PFAU-FÉLE KONYAKGYÁR.

Angol-magyar olajipar részvénytársaság cég alatt Londonban 50.000 font sterling alaptőkével alakult vállalat *olajgyárat* épített a hajógyár mellett, mely tengerentúli magvakból fog olajat gyártani a belföld számára. Igazgató: *Hoffmann Lajos*.

A két szappangyár (*Lewy J.* és társa gyára és *Heindlhofer J.* szusáki Szappangyárak. szappan- és művaj-gyára) körülbelül 4000 métermázsa különféle szappant gyártott. A *Rühr és Binorsky-féle* műtrágya- és zsiradékgyár 7000 métermázsa Műtrágyagyár. esontlisztet és állati zsiradékot és 3000 métermázsa enyvét készített.

A *fiumei m. kir. dohánygyár* a legnagyobb ilyenmű gyártelep hazánkban. 2500—2700, túlnyomólag női munkást foglalkoztat állandóan. Igazgatója *Termatsits Kálmán*. Leginkább török, egyiptomi és amerikai dohányt dolgoz föl. Készített 1895-ben 49.123,160 darab szivart, 211.936,246 darab szivarkát, 64,422 kilogramm pipadohányt és 8576 kilogramm tubákot. Készítményeinek értéke évenként $4\frac{1}{3}$ —5 millió forint. Dohánygyár.

Faiparral négy gyár foglalkozott. A *Fiumei bútorgyár részvénytársaság* Faipar. 400,000 forint alaptőkével dolgozik, az utolsó években folytonos veszteséggel. Igazgatója *Fery Nándor*. A gyár maga Horvátországban, Vratában van, s évenként 120—130,000 darab hajlított bútort készít. Gyártmányokkal afrikai és ázsiai piacokat.

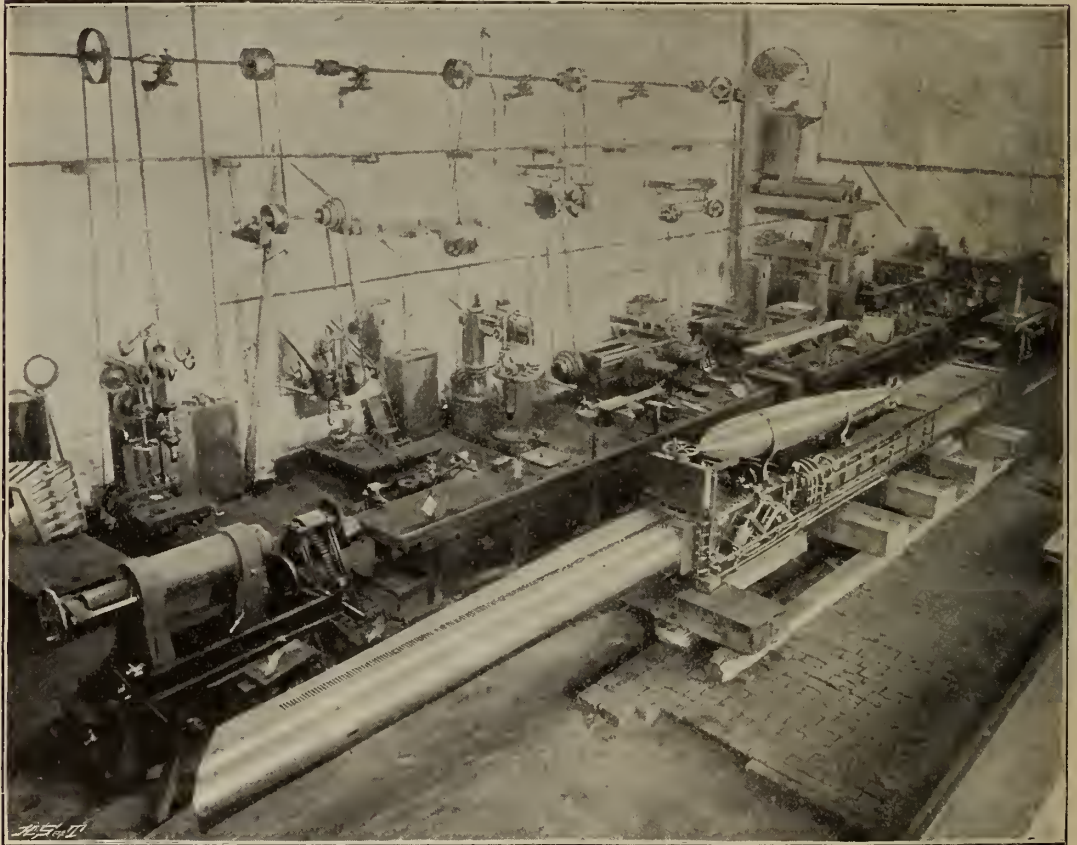
Az *Ossoinack Luigi-féle hordó- és ládagyár* hordót 107,000 és ládát 110,000 Osoinack gyára.

darabot készített. A hordóipart kedvezőtlenül befolyásolja brazíliai lisztkivitelünk esőkenése. Ossoinack Lajos működéséről, a mely részes majd minden nagyobb fiumei iparvállalat megalkotásában, bővebben megemlékezünk a fiumei társadalom ismertetésében.

Smith és Meynier papírgyára

A *Smith és Meynier-féle kír. szab. papírgyár*, a Reccina alsó völgyében 1827-ben alakult. Előzője volt az Adamich Lajos által épített kis merítő-papírgyár, melyet Smith és Meynier megvettek s angol mintára átalakítottak. Magyarországon ez volt az első modern, angol rendszerű papírgyár. Azóta kitűnő gyártmányaival mindinkább ismertté tette nevét; éppen olyan jól ismerik Londonban, mint Barcelonában, Singaporeban vagy Rio-de Janeiroban.

A hajtóerőt a Reccina vize adja, melynek a sziklafalban vájtak zsilipet; a vehemens erővel kitóduló folyó 600 lóerőt képes kifejtetni és 8 turbinát forgatni. Nyáron, a mikor a Reccina vize rendszerint megapad, gőzgépekkel váltják föl, a melyek

RÉSZLET A FIUMEI TORPEDOGYÁRBÓL.

a vizierőnek megfelelő erő kifejtésre vannak berendezve. A gyárnak saját tűzoltósága van munkásaiból. A munkások száma 900—1000, s mint a többi vállalatnál, úgy itt is sok nő van alkalmazva. A cég, munkásairól különböző jótékony intézmények által díszéletesen gondoskodik, munkaképtelen alkalmazottjai részére külön rokkantak házát alapított. A gyár irópapíron kívül csomagoló-, szivarka-, nyomdai- és rajzpapír előállításával foglalkozik; évenként 20—21,000 métermázsát termel. A növekedő verseny daczára készítményeinek csaknem felét a külföldön, nevezetesen *Angliában, azután Török-, Görög-, Spanyolországban, Romániában, Brazíliában, Keletindiában* stb. helyezi el. Sok év óta a magyar államnyomdának és a dohányjövedéknek is rendes papírszállítója.

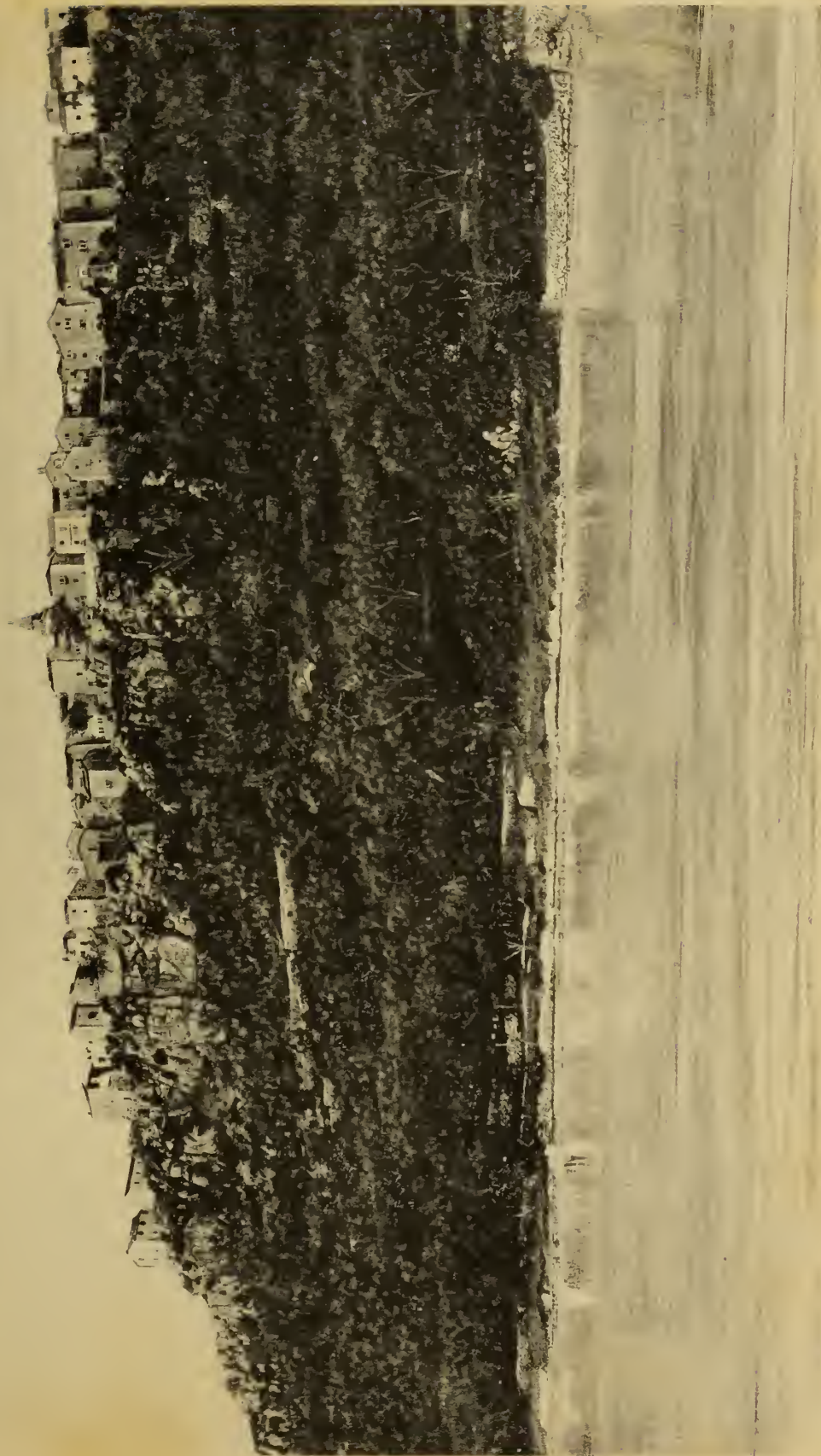
A gyártelep 40 épületből áll; viznűvei maguk is látványosság; a hajtóművek 900 lóerőt képviselnek; rendszeren azonban 500 lóerővel 8 turbina dolgozik. Nyáron, midőn a hajtó víz mennyisége csökken, 3 nagy gőzgép és 8 kisebb kiegészítő gép dolgozik. A gyár jelenlegi főnöke *Meynier Henrik*, a fiumei kereskedelmi és iparkamara elnöke. Társulajdonosok: *Smith Crafton Edgard, Smith Glennie Walter és Meynier Károly György*.

A gyár 1895. március 25-én ülte meg *Meynier Henrik* jubileumát, a ki a

„Magyarország-Vármegyei és Városai.”

„Apollo” iróalmi és nyomtati r. t.

CASTELKUSCHIO.

Minden jog fenntartva.

negyvenes években lépett a cégbe, melyet immár ötvennégy év óta vezet. A világhírű magyar ipartelep fáradhatatlan szorgalommal és kiváló szakértelemmel az elsők közé emelte. A gyár tisztviselői szintén mind régóta állanak a házszolgálatában, első helyen a cégjegyző Henke József.

Gépiparral, érezöntéssel, hajógyártással és javítással 3 telep és 2 műhely foglalkozik. Ezekhez fog csatlakozni legközelebb az a nagy vasöntő és gépgyár, melyet a kir. tengerészeti hatóság támogatásával Lazarus József külföldi gépészmérnök és tőkepenzes alapít *Stabilimento Lazarus* címmel. E telep hajó-gőzgépek, horgonyok, lánczok, pánczélemezetek, uszonyok (boje) és más hajófelszerelések készítésével fog leginkább foglalkozni. E csoportban legnevezetesebb a *torpedó- és gépgyár*, a melynek jelenleg *Whitehead* Róbert, *Hoyos* György gróf és *Whitehead* John a tulajdonosai. Fiume nyugati határában, a kőolaj-kikötő és a vegyszergyár között áll ez a különleges gyár, mely a német és angol torpedó-gyárak versenye daczára is megtartotta világlírét. Az osztrák-magyar haditengerészetten kívül Angol-, Olasz-, Franciaországból, Braziliából és egyéb délamerikai államokból is kap megrendeléseket. Kivitt tengeren 1890-ben 428, 1891-ben 11, 1892-ben 81, 1893-ban 52, 1894-ben 184 és 1895-ben 15 darab torpedót.

Gépipár.

Torpedógyár.

A *Howaldt és társa-féle hajógyár* Fiume nyugati határában, Bergudi alközségben épült. Ez az ipartelep egészen új keletű, csak 1894-ben jött létre hathatós állami támogatással. Berendezése a technika legújabb vívmányai alapján történt, *Németországból* hozott gépekkel. A hajógyár *hajójavító-műhely-*

Hajógyár.

A KAKAO- ÉS CSOKOLÁDÉGYÁR FIUMÉBAN.

lyel van kapcsolatban, s külön e célra épített védgát védi meg a hullámártól. Igazgatója *Howaldt* György.

A fiumei hajógyár működésének az 1895: XXXIV. t.-cz. nyújtott alapot, a mely segítséget és védelmet biztosít a magyar tengeri hajóépítő-iparnak az olcsóbb anyag és munkaerő felett rendelkező angol és német hajógyárakkal szemben. Mindamelllett a hajógyár eddig úgyszólván tétlenségre van kárhóztatva s még a helybeli cégek sem karolták föl. A fiumei gyár még eddig néhány kisebb gőzhajón kívül csak apróbb megbízásokat, mint pl. hajó- és gépjavításokat kapott.

Bőrgyára kettő van Fiuménak, a *Ruzich* G. és a *Baccareich és Simonich*-féle, a melyek évente 6—9000 többnyire külföldi marha- és borjubőrt készítenek ki. Élénken károsítják a fiumei ipart az Olaszországból Velenczén át behozott bőrök, a melyek állítólag távoli vidékekről származnak és hamis okmányok segítségével jutnak a határforgalomban a redukált vámtételek birtokába, a mint azt a fiumei kereskedelmi és iparkamara 1895-ik évi jelentésében megjegyzi. *Simonich* Antal már atyjától örökölt bőrgyárat, melynek 1870-ben lépett tulajdonába, s melyet 1889-ig vezetett. Ekkor *Baccareich* szusáki bőrgyárossal társult. *Simonich*-et 1887-ben Milanóban (a hol Ausztria-Magyarország egyetlen bőrképzője volt) s 1885-ben a budapesti országos kiállításon a nagy éremmel tüntették ki; ő felsége pedig a koronás aranyéremkereszttel díszítette föl.

Bőrgyár.

Kötélgyártással a *Sirola* G. gyára foglalkozik s kivált hajók felszereléséhez használt kötélárúkat hoz forgalomba.

Kötélgyártás.

Műtrágya. *Műtrágyát* a kőolajfinomítón kívül a *Rühr és Binovszky* cég gyára készíti, évenként mintegy 15,000 métermázsa csontlisztet, 10,000 métermázsa szarulisztet és 10,000 métermázsa bőrhulladéklistet.

Villamosság. A *Magyar villamossági részvénytársaság* fiumei telepe a rizshántoló-gyár közelében van. 1891-ben nyílt meg, a mióta is a kikötőt és a pályaudvart e telep látja el világító-anyaggal. A villamos gépeket a Ganz és társa részvénytársaság szállította. A villamostelep 3 gőzgépből áll, a melyek mindegyike 150 lóerejű; ezenfelül 10 darab elektromotora van a leszámítoló-bank gabona-elevátorában, a melyek egyenkint 10 és 20 lóerejűek s az elevátorhoz a hajtóerőt szolgáltatják. A város középületei és számos magánlakás, továbbá a főbb utcák szintén villamos fénnyel vannak kivilágítva; idővel az egész városba bevezetik a villamos világítást.

Gázgyár. A város világítását még túlnyomólag a *Bécsi gázipar-társaság* fiumei telepe eszközli. Évente 8—900,000 köbméter gázt desztillál köz- és magánvilágításra és motorok hajtására. Termelése különben a villamosság terjedésének arányában egyre hanyatlik. Melléktermény gyanánt 15,000 métermázsa koksztot termel, melyet Fiumében használnak el.

Befejezés alatt van jelenleg a *Csokoládé és kakao-gyár*, melynek hivatása lesz az idegen csokoládégyártmányokkal ellátott hazai piacoknak a hasonló magyar gyártmányok részére való megszerzése.

Konyakgyár. *Konyakgyár*. Szusák területén van a *Pfau és társa* konyakgyára, mely az általánosán ismert Quarnero-brandyt készíti. A gyár leírását Szusák város ismertetésében adjuk.

Kisipar. A fiumei *kisipar* 3753 egyént foglalkoztat. Legszámosabban vannak az asztalosok, szabók, cipészek és koresmárosok. A gyáripart is beleértve, a fiumei ipar egészben véve 9273 egyént foglalkoztatott 1895-ben.

Iparosok. Az 1891-iki népszámlálás szerint a nagyobb számban levő kisiparosok következők voltak Fiumében: 35 ács, 274 asztalos, 72 kádár, 62 aranyműves, 284 cipész, 72 halász, 140 kovács, 292 kőműves, 33 mészáros, 37 molnár, 155 férfiszabó, 376 nőszabó, 80 borbély, 68 nyomdász, 103 kávé, 300 koresmáros, 141 vendéglős. E számok nem az üzletekre, hanem az egyes iparágakban alkalmazott egyénekre vonatkoznak. Fiumében 165 koresma, 10 szálló, és vendéglő, 17 kávéház, 17 ékszerüzlet, 37 borbélyüzlet és 265 szabóműhely van. A számok tagadhatlanul érdekes világot vetnek Fiume lakosainak életmódjára.

FIUME KERTI ÉS ERDŐGAZDASÁGA.

ERDŐGAZDASÁGRÓL. Fiumében szó sem lehet, a mennyiben itt sem szántó föld, sem rétság egyáltalában nem létezik. Leginkább a szőlőműveléssel foglalkoznak már ős idő óta az itteni lakosok és csakis a legújabb időben, a 80-as évek elején kezdtek az erdészettel és a kertészettel nagyobb mértékben törődni.

Ha figyelembe vesszük, hogy Fiume egész területe a Karsztou van, talaja tehát tiszta karszti mészképződmény, ha meggondoljuk, hogy Fiume területén a bóra, ez a zord északkeleti szél oly erős, hogy még a kavicsot is elhordja, akkor csakugyan bámulattal tekinthetünk Fiume szőlőre és meglepődve kérdezzük, hogy miképen létesültek a szőlők Fiumében? Mert a Karszt kövei között évezredek óta összegyűlt csekély termőföldet nagyrésztben a völgyekbe hordta le az esővíz s ezekben a völgyekben lassan-lassan oly magasságot érhetett el a termőföld, hogy ott a bóra által odahozott erdei fák magvai kikelhettek, sőt későbbben a földréteg vastagodása folytán az ily völgyekben a mezőgazdasági termények némelyikét már művelni is lehetett.

Gizdalkodás
hajdan.

De hogy a hegyháton, vagy pedig a hegyoldalban hogyan létesülhettek a szőlők, annak tudatával csak az birhat, a ki maga látja és maga tapasztalja, hogy az itteni nép mily hangyaszorgalommal gyűjtögeti a földet és mily féltékenyen műveli növényeit s különösen a szőlőt.

Néhány száz évvel ezelőtt Fiumének és alközségeinek csak nagyon kevés lakossága volt, melynek igényét az egyes völgyekben lévő termőföld kielégítette. Ekkor még nem voltak szőlőültetvények sem a hegyháton, sem a hegyoldalakon. De a lakosok szaporodtak. Az új házaspár külön otthont alakítandó, mivel a sík területen már nem volt helye, kiszemelt magának valahol a hegyoldalban egy helyet, a hova házaeskát építhessen. A házhoz kő kellett, a mi volt elég, csak ki kellett törni. A kőtörés alkalmával egy-pár szekerre menő törmelékkövel vegyített termőföldre is tehetett szert. Elkészült a ház is; a ház előtt elegyengették a talajt, ráhintették a kőtörés alkalmával nyert törmelékkövel vegyített termőföldet, beleültettek 8—10 szál szőlővesszőt, a melyek közül mondjuk megfogamzott 6—8 szál és néhány esztendő múlva ott díszlett a ház előtt a kellemes lugas. Az új gazda nem elégedett meg a pusztá házzal, telket óhajtott a ház körül. S mivel meg-

Szőlőültetm-
nyek.

tudta, hogy nemsokára szomszédja is lesz, nehogy telek nélkül maradjon, szorgalmasan irtogatta a köveket a háza környékén és rövid időn már annyi köve volt, hogy egy tisztességes területet köríthetett be kőfallal. S a mit bekerített, azt senki sem vehette el tőle, sőt mert eselekedetét a hatóságnak bejelentette, a bekerített terület bizonyos idő letelte után teljesen a birtokába ment át.

A telek bekerítésekor a fal lábánál lyukakat hagytak imitt-amott azon ezélből, hogy rajtuk az esővíz befolyhasson a telekre és magával vigye a termőföldet a telek felett lévő hegygerincezről vagy hegyoldalról. A gazda most némely helyen jó mély gödröket ásott, a melyekbe behatolt az esővíz és egypár év múlva tele hordta termőfölddel. Ezeket a hosszú időn át szerzett földfoltokat beültette a gazda a lugasról metszett vesszőkkel, melyek megfogyanván, a negyedik évben már termettek.

A sorok között maradt földterületet a család nőtagjai művelték,

TERRASSZOS KERTEK FIUME KÖRNYÉKÉN.

konyhára való növényeket ültetvén bele, mely szokás megmaradt mind a mai napig.

Kertművelés.

A szőlősorok között ma búzát, árpát, burgonyát, babot vagy tengerit termesztenek, persze mindezt kapa-műveléssel, a mi a magyarországi gazdára nézve, a ki nagy területeken dús kalászt termel, szinte elszomorítóan szokatlan látvány.

Ily módon idővel a lankásabb hegylejtők és szélesebb hegygerincek szőlőkké változtak át, csakis a meredekebb részek maradtak műveletlenül.

Lássuk most, hogyan műveli a fiumei köznép a szőlőt.

Szőlőművelés

Mivel a fiumeiek már régen arra a tapasztalatra jutottak, hogy a két-három kapa vastagságú földben a szőlőtőke nem lehet hosszú életű: az új ültetésekhez 60–80 cm.-nyi mélységű árkokat ástak, egymástól 3–4 méternyi szélességben. Az árkok alját félig megtöltötték törmelékkövel, amely között csak kevés föld volt, de már ennek a tetejére jó földet teregettek, hogy a beültetett szőlővessző szépen gyökeresedjék. Később a már erős szőlőtőke mélyebbre bocsáthatta gyökereit és habár ott, a hová a gyökerek hatoltak, több volt a törmelékkő mint a föld, mindamellett szépen díszlettek tőkái és a tapasztalás bebizonyította, hogy az ily szőlőtőkék évszázadokon át is

élhetnek. Persze idővel az altalaj is mindig javúl, mert az eső a felületről sok földet hord a törmelékkövekre.

A szőlőtőkét magasra, 60—80 cm.-nyire művelik (sok helyen még magasabbra is) és az őszi, vagy tavaszi metszéskor a fiatalabb tőkén egy, az öregebb és erősebb tőkén két vesszőt hagynak. Minden szőlőtőke mellé két méter hosszú karót állítanak és ezekre a karókra tőkefej magasságában léceket erősítenek. Úgy a karót, mint a léceket a kőrisfa hajtásai szolgáltatják, amelyeket osztrák földről szállítanak, mert a fiumei területen még vajmi kevés a fa.

Úgy a karónak, mint a lécznek való hajtásokat lehámozzák, hogy a féreg ne essék beléjük. A karókra kötőfűzzel erősített léczekhez kötik aztán a tőkét, ugyancsak kötőfűzzel, a tőkén hagyott egy-két vesszőt lehajtják a léczre, a vesszőnek első harmadrésze táján kötőfűzzel odaerősítik, míg a lécz alá jutó másik két harmadrészt a lécz alatt a karóhoz kötik. A

FIUME. — PÁLMACSOPORT.

meghajtott vesszőnek a tőkéhez közel eső részén nőnek ki a szép hosszú hajtások, amelyek a következő évi szőlővesszőt szolgáltatják, míg a lécz alá került részen a fürtök teremnek. A következő évi szőlővesszőt szolgáltató hajtásokat, ha már jól megnőttek, hogy a szél le ne törje, hársfahánescsal a tőke mellett lévő karóhoz kötik. A többi hajtást, ha nincs rajtok termés, lecsípi.

Amint a szőlő elvirított, egy-két hét múlva kénporral hintik le a fürtöket, hogy ki ne fejlődjék rajtuk a szőlőbogyó-penész, ami nagyon gyakran fordul elő. Vannak, akik már virágzás előtt is behintik a tőkét kénporral s legtöbbször kétszer, sőt háromszor is kénporoznak. A legelterjedtebb eljárás az, hogy a virágzás után kénporoznak minden fürtöt és aztán csak azokat, amelyeken a baj mutatkozik.

Újabb időben a szőlőlevél-penész ellen is permeteznek rézgáliczoldat és mésztej keverékével, de ez még nem oly általános, mint a kénporozás, mert a peronoszpóra csak elvétve mutatkozik.

A szőlő nem fejlődik gyorsan, mert a nyári hőség és szárazság akadályozza fejlődésében; de amint július végén vagy augusztus elején leesik az első eső: két hét alatt a szőlőbogyó nemesak megnőtt, de csaknem meg is érett.

Szüret.

A szüret rendszeren szeptember közepén kezdődik. Sietni kell vele, mert különben az őszi esőzés tönkre teszi a szőlőt. Ez az oka, hogy Fiumében nem lehet aszúszőlőt termelni.

A szőlőt, mely legnagyobb részt fehér, a feketével együtt szedik és jó sötét színű siller bort készítenek belőle. Csak kevés tiszta fehér vagy fekete bort szűrnék az úgynevezett „butella bort” (peesenye bor). Vannak azonban, bár elvétve, gazdák, akik külön szűrik a vörös és fehér bort. Ez azonban ritka és esakis úri bortermelőnél található.

Borkezelés.

Ha leszedték a szőlőt, kitapossák és nagy nyitott ládába vagy hordókba öntik a mustot, de a törkölyvel együtt. Ezekben a nyitott edényekben forr ki a bor a törköly alatt és így áll három hétig, tekintet nélkül arra, hogy fehér, siller vagy vörös-e a bor. Vannak gazdák, akik még tovább hagyják a törköly alatt a bort. Innen van a fiumei bor fanyarsága, valamint az a hibája is, hogy alig tart el újig.

De alig van rá szükség, hogy eltartson. Amint a gazda a 21-ik napon lefejtí a bort, azt azonnal elviszik a helybeli koresmárosok, fizetve 18—21 frtot akójáért. A koresmáros rögtön esapra üti és kiméri, rendszeren 56—70 krjával literjét. És bármennyi dalmát vagy olasz bor kapható a fiumei koresmákban literenkint 24—28 krjával, mégis szivesebben fogyasztják a drága fiumei bort, melyet „domátyenek” ide valónak hívnak. És ha a nép megtudja, hogy valamely alközségi gazda vagy koresmáros fiumei bort ütött esapra: búcsújáráshoz hasonlóan özönlik oda vásárnaponkint.

Napszám.

Feltűnő, hogy a fiumei bor oly drága. De ennek meg van a maga oka. A bortermelők leginkább paraszt gazdák, akik azonban első sorban kőművesek vagy hajósok és hajómunkások. A kőműves napi bére 2 frt, 20 kr. A hajómunkás a rakományok fel- vagy lerakása alkalmával 3—4 frtot is keres naponkint. A saját szőlőjét ő munkálja meg, de elvesztett napszámját a borán akarja behajtani. Úri bortermelő csak kevés van; de ezek oly méreg drágán iszszák borukat, hogy még a vett bor sem lenne olyan drága. Ez meg onnan van, hogy a szőlőmunkások napszáma 1 frt 20 kr. és enni meg inni való; ami tekintve, hogy egy ember az ételen kívül legalább egy liter borra tart igényt, naponkint 2 frtra tehető. A szőlőkarónak száza a lehajalással és hegyezéssel 3 frt. És ami az úri bortermelőre a legnagyobb baj: örülhet, ha értelmes szőlőmunkást kaphat, mert szivesebben mennek dolgozni a munkások a hajókra vagy a gyárakba, ahol napszámuk sokkal nagyobb, mint szőlőmunkára. A mig pedig a saját szőlőjükben van dolguk, nincs ár, a melyért másnak bémunkát végezzenek.

Gyümölestermelés.

Gyümöleskertészetről csak annyiban lehet szó, hogy a szőlőkben a legrégebbi idők óta tenyésztenek füge- és őszi barackfákat. A fügefafa igen jól díszlik és több válfaja tenyészik itt. Gyümölese piaczképes. Az őszi barackfának csak nagyon rövid az élete (6—7 év), de gyümölese igen szép, nagy és izletes. A mandolafa és eseresznyeafa tenyésztése már újabb keletű. A mandolafa hosszú életű, de gyümölese értéktelen; a puha héjú mandola itt nem honos. A eseresznyeafa más vidékhez arányítva rövid életű; gyümölese nem nagy, de igen izletes.

Ezen négy gyümölesfaneuból sokkal találkozzunk, míg az alma, körte, dió, gesztenye, kajszin barack, berkenye, noszpolya, meggy, szilva csak

elvétve található. Az előbbieket azért nem tenyésztik, mert alig teremnek valamit a köves talajban; a szilvát pedig, habár nagyon jól díszlik és majd minden évben terem, azért nem szeretik a szőlőben, mert gyökerei a sekély föld felületén nagyon messzire elhúzódnak és gyökérhajtásokkal egész dűlőket befásítanak.

Újabb időben, mióta a városi mezőgazdasági bizottság egyes kiválóbb tagjainak kertjeiben látják a gazdák a szép gyümölcsfa-oltványokat, ők is szívesen kísérleteznek a nemesítéssel, de még csekély eredménnyel. Remélhető azonban, hogy a gyümölcsenyésztés terén is nagyobb haladást fog

TERSATTOI KERTEK.

tanusítani Fiume, mert a mint hírlik, a kormány Fiunnében, mihelyt a befásítás ügyét kezébe vette, gyümölcsfaiskolát is szándékozik létesíteni.

Virágkertészetről általánosságban nem szólhatunk. A gazdák ezzel egyáltalában nem foglalkoznak. Vannak egyes urak, a kik parkszerű kertjeikben sok mindenféle virágot, különösen nagy mennyiségű rózsát tenyésztenek, sőt a népkertben is sok szép virág díszlik a földművelési és mezőgazdasági bizottság jóvoltából, de ez az innen-onnan már 40,000 lelket számláló városban oly csekélység, hogy szóba se jöhet. Van azonban a városban három virágkereskedő, a kik közül kettőnek úgy rózsatelepe és kertje, mint az üzlete is akármelyik nagyvárosba beleillenek.

A konyhakertészet teljesen újabb keletű. Eredetileg csak mindenki a saját használatára termesztette a zöldséget, a mi főképen a különféle saláta nemekből és kelkáposztából állott. Mindkét növény gyönyörűen díszlik a

Diszkertészet

Konyha kertészet

fiumei éghajlat alatt a petrezselyemmel együtt, mely vadon is teremvén, művelésével nem gondoltak. A finomabb izlésű úri családok kertjeiben azonban találkozhatunk az említett zöldségneveken kívül sárgarépa, kalarábé, uborka, ezékla, hónapos retek, virág- és rózsakel, tojásgyümölcs, paradicsom, laboda és articsóka veteményekkel. A zöldségpiacot azelőtt Olaszországból importált zöldséggel látták el egyes kereskedők; de nagy piacról soha sem lehetett szó. Újabb időben azonban, midőn Fiume kereskedelmével és közlekedésével lakossága is rohamosan szaporodott, növekedett a piac is és így akadtak egyes vállalkozók, — különösen a beköltözött alsóbb néposztályban, — a kik a konyhakertészet művelésére adták magukat. Ezek jól gondolkodtak, mert vállalatuk nagyon jól jövődélmez, ámbár még nem haladtak annyira, hogy kertészetüket virágzónak mondhatnók. Termesztenek mindenféle zöldséget és kertjeiket gyönyörűen művelik; mégsem nélkülözhetők azok a kereskedők, a kik Görezből és Olaszországból látják el üzletüket és a jobb nevű vendéglőket zöldségművel.

Erdősítés.

Az erdészettel Fiume területén csak a legújabb időben kezdtek törődni.

Midőn ugyanis az anyaországban megalakultak a földművelési és mezőgazdasági bizottságok, azok példáján okulva, Fiume városának tanácsa is megalakította a földművelési és mezőgazdasági bizottságot (Commissione agraria).

A bizottság működése eleinte nagyon nehéz volt, mert azt sem tudta, mihez fogjon. Ha széjjel néztek a bizottsági tagok, nem láttak sem erdőt, sem mezőt. Volt ugyan a város területén néhány völgyben és hegyoldalon valami erdőféle, de az mind magántulajdon lévén, melyben a parasztgazda tetszése szerint inkább garázdálkodhatott, mint gazdálkodott, ebbe nem akartak beleavatkozni, hanem várták a kínálkozó alkalmat. A város tulajdonát képező erdő rész pedig oly messze fekszik a várostól, hogy azt a bizottsági tagok legnagyobb része nem is ösmerte.

Így hát legelső teendőjük volt, a városnak arravaló utcáit és tereit befásítani és egy népkertet létesíteni.

A 80-as évek elején aztán elkezdték a város külterkeinek befásítását is, a mihez később a kormánytól kapták az erdei esemetét (fekete fenyőt). A munka azonban roppant nehezen ment, mert a város birtokában csak a legkopárabb és legmeredekebb hegylejtők maradtak, amennyiben a lankásabb és szebb fekvésű s a művelésre is alkalmasabb hegyoldalakat már jóval régebben a parasztgazdák foglalták le.

Az is nehézzé tette a munkát, hogy a parasztgazdák sehogy sem akarták megérteni, hogy a város határában lévő talajnak ők nem föltétlen urai. És valahányszor kihirdette a városi hatóság, hogy egyik vagy másik terület művelés alá vétetvén, bekerítettik, ahová aztán se embernek, se állatnak belépni nem szabad: mindannyiszor tömegesen mentek a parasztgazdák a városházára és fenyegetőleg tiltakoztak a fásítás ellen.

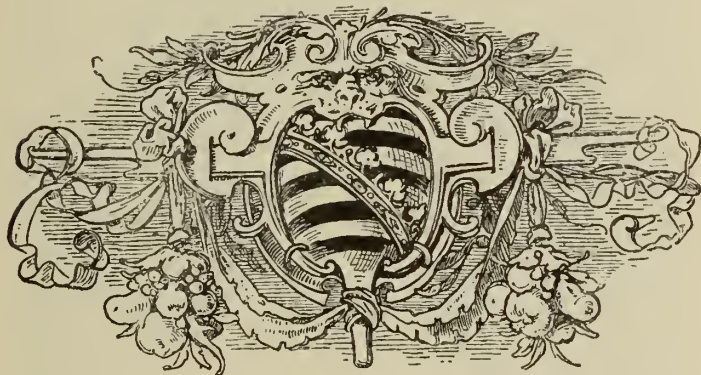
Ily körülmények között a befásítás csak nagyon lassan haladhatott előre s a kiültetett fácskák csak azóta élveznek nagyobb biztosságot, mióta az aránylag csekély befásított területet egy erdősz és két erdőkerülő őrzi.

Ma már e tekintetben könnyebben megy a dolog, mert lassan-lassan mégis bele kellett törődniök a parasztgazdáknak az új állapotokba. Az időjárás is nagyon megnehezíti a befásítás munkáját, mert télen és tavasz elején a nagy és gyakori szél, nyáron pedig a nagy hőség miatt igen sok esemete vesz ki. Most a befásítás ügye, úgy látszik, jobb jövőnek néz elébe, mert a kormány szándékozik kezébe venni a befásítást tíz évre. Akkor aztán

gyorsabban fog menni a munka és rövid időn Fiumében is fogunk erdészetről beszélhetni.

Az erdőhiány az oka, hogy Fiume területén nagyobb vad nem tartózkodik nem lévén búvó helye; pedig az őz a közeli horvát hegyekből gyakran átvált, de egy-két napi tartózkodás után ismét visszamegy régi helyére. Allandóan Fiume területén csak a róka, a nyúl és a szirti fogoly (*perdrix saxatilis*) lakik. A róka a Karszt üregeiben biztos búvóhelyet találván, nagyon szaporodik a nyúl és szirti fogoly hátrányára. De e tekintetben is javulnak a viszonyok. 1888-ban vadásztársaság alakult, mely nagy buzgósággal irtja a rókát. Az eredmény máris feltűnő, mert míg ezelőtt napokig járhatott a vadász, amíg egy nyúlra bukkant: most már évenként 30—40 nyulat lőhet. A szirti fogoly is szépen szaporodik az utóbbi időben, különösen mióta a vadászegylet helyhez köti, ellátván időről-időre bőséges eledellel. Szívesen tartózkodik Fiume területén az erdei szalonka, mely kora ősszel megérkezvén, nagyrészt az egész telet itt tölti. A tavaszkor érkező csoport már rövidebb időre szabja itteui tartózkodását. A tavaszi és őszi madárvonulás alkalmával megfordul itt mindenféle költöző madár, de különösen nagy számmal a ragadozó madarak.

Vadászat.

NÖVÉNYHONOSÍTÁSI KISÉRLETEK FIUMÉBAN.

JÓZSEF CSÁSZ. ÉS KIR. FŐHERCZEG KÖZLÉSE.

FIUMEI kertem, melyben a most közlendő növényhonosítási kísérleteket tettem, Fiume *Belvedere* nevű magaslatának déli lejtőjén fekszik, 30—75 méter magasságban a tenger színe fölött, a Quarnero partjától légvonalban 700 méter távolságban, Karszt-mészkövön, melynek hasadékaiban apró mészkőtörmelékkel bőven kevert, jól termő, szivós vörös agyag van beékelve. A lejtő helyenkint lépcsőzetesen van falazva és agyaggal feltöltve. A falazat nehéz emberi munka által készült részben már előbbi tulajdonosa, *Ciotta* János volt fiumei polgármester birtoklása idejében. Mintegy 30—35 évvel ezelőtt került *Ciotta* tulajdonába; egy része szőlő, más része zöldséges kert volt 3 katasztrális hold terjedelemben. *Ciotta* nagyrészt lombvesztő fákkal ültette be a kertet, több délszaki növény, mint *Chamaerops excelsa*, *Cedrus*, *Cupressus* stb. kivételével. A lombvesztő fákat a kert átvétele után kiirtottam s örökzöld délvidéki növényeket ültettem bele.

A $3\frac{1}{2}$ hold kerthez nyugoti részén egy 4 katasztrális hold telket vettem egy házzal. Az egész kert most $9\frac{1}{2}$ katasztrális hold. Nyugatról északnak magas hegyek környezik. Északkeleten nyílik a *Fiamara* völgye, mely a kert északkeleti oldalában némi szabad járást enged a bórának. A bóra azonban hideg létére sem igen hoz fagyot erős áramlása miatt. A *tramontana* (északi szél), mely derekkel jár, a magas hegyek ótalma következtében a kertben nem érezhető. Ha ilyenkor deres is a fű s egyes pocsolyán vékony jég-hártya mutatkozik, 1 centiméternél mélyebben soha sem hatol a fagy s az sem fordul elő minden évben. A fagy alig tart néhány óráig. Kelet felé a *Velebit*, dél felé *Veglia* és *Cherso* szigetek hegységei tartják föl a nagyobb viharokat, de nagy távolságuk miatt az utóbbiak szabadon eresztik át a meleg légáramlatot.

Kertem reggeltől estig a nap sugarainak van kitéve. A nap itt erős és forró. A tavasz gyakran már január közepén mutatkozik a mandolák virágjaival, de rendszeren február második felében jelen meg. A kert fekvése, valamint Fiume égalja a délvidéki növényzet meghonosítására igen kedvező.

Tapasztalva azt, hogy harmincz évi átlag szerint Fiume közép évi hőfoka $+14^{\circ}$ C., a közép maximum hőfok $+35.1$ C., január hó közép hőfoka $+5^{\circ}$ C., működésem alapján $+15^{\circ}$ C. isothermát vettem föl; de sokkal merészebben is vállalkoztam. A $+15^{\circ}$ C. isotherma keletről nyugatnak menve

az É. szélesség fokai szerint, következő országoknak és szélességi fokoknak felel meg:

Japánban	36° N.
Kínában	34—37°.
Perzsiában	38—39°.
Kis-Azsiában	40—42°.
Törökországban	43—45°.
Olaszországban	45°.
Franciaországban	44—45°.
Spanyolországban	43—44°.

A D. szélesség fokainak megfelel:

Uj-Zeelandban	34° S.
Ausztráliában	34—33°
Dél-Amerikában	40—30°.

Agave americana. *Bambusa Metakii.* *Phoenix canariensis.*

Bambusa falcata.

RÉSZLET JÓZSEF FŐHERCZEG KERTJÉBŐL.

Lehet különben olyanokat is honosítani, melyek sokkal melegebb égaltalatt, de magas hegyeken fordulnak elő.

Mielőtt a kert elkészítéséhez fogtunk volna, 1882-ben Wauchnig Izidor főmérnök számításai alapján, fölkerestem 17 méter mélységben egy szikla alatti folyót s ezt egy 3 méternyi szélességben repesztett kuttal tettem hozzáférhetővé. A kutra szívó- és nyomó-szivattyut állítottam, melyet 8 lóerejű gázmotor hajt. A szivattyu két nagy kifalazott viktartóba nyomja a vizet. A viktartókból, melyek a kert legmagasabb pontjain állanak, vasesőhálózat hordja szét a vizet természetes nyomással 32 hidrásokba s így a növények nagyon jól öntözhetők, a mi a forró és száraz Karszt-talajon fölötté szükséges.

A növények elhelyezése a sziklatalajon nagy nehézségekkel járt. Részint falakat kellett építeni s azok mögé földet tölteni, részint a sziklában dina-

mittal kellett gödröket repeszteni, hogy a növények elhelyezhetők legyenek. A különféle növények számára nagy mennyiségben hozattam Lopáczáról csiraföldet s a lovranei gesztenyeerdőből gesztenyepudvát és földet. A könnyesebb, melegebb vidékekről való növényeket főképen falak, sziklák és magas fenyő- meg babérbozótok mellé, egyáltalában olyan helyekre ültettem, melyek a keleti és északi szelek árnyékában fekszenek s melyekre a délutáni nap egészen nyugtáig süthet, mert ezeken a helyeken mindig több fokkal a fagypont fölött van a hőmérséklet, akkor is, ha ez a szabad helyeken a fagypont alá száll.

Onertus suber.

Onereus ilex.

Prunus laurocerasus. Yucca recurvata. Thuja aurea. Evonimus japonica.
RÉSZLET JÓZSEF FŐHERCZEG KERTJÉBŐL.

A honosított növények következők:

CONIFERÁK.

Abies: Észak-Amerikából: *A. balsamea*, *A. bracteata* (Kalifornia), *A. Engelmanni*, *A. lasiocarpa*, *A. nigra* (a borás, hideg helyeken diszlik); Cephaloníából: *A. Cephalonica*, *A. Reginae Amaliae*; a Taurus hegységből: *A. Cilicia*; a Himalayáról: *A. Morinda*, *A. Spectabilis* (Webbiana); az Atlasz-hegységből: *A. Numidica*; Spanyolországból: *A. Pinsapo*; Görögországból: *A. Apollinis*; Krimből: *A. Nordmanniana*; Németországból: *A. fastigiata* (*A. pectinata pyramidalis*), *A. foliata*; Írlandból: *A. Claubrasiliana*.

Araucaria: *A. Brasiliensis* (eredeti magból), *A. imbricata* (Chiliből), *A. Cunninghami*.

Cedrus. Afrikából, az Atlasz-hegységből: *C. Atlantica*; Ázsiából, nevezetesen a Libanonról: *C. Libani*; a Himalayáról: *C. Deodara*, *C. argentea*, *C. robusta*, *C. verticillata glauca*, *C. viridis*, *C. crassifolia*.

Cephalotaxus. Kínából: *C. Fortunei femina*, *C. mascula*; Japánból: *C. tardiva*.

Chamaecyparis Kanadából; nevezetesen: *Ch. Lawsoniana*, *Ch. plumosa aurea*.

Cryptomeria. Japánból: *C. elegans*, *C. Japonica*.

Cupressus. A kínai tatárságból: *C. funebris*; Perzsiából: *C. horizontalis*;

A VILLA GIUSEPPE, JÓZSEF FŐHERCEZEG KASTÉLYA FIUMÉBAN.

547

Kelet-Indiából: *C. Lusitanica* (Goa), *C. religiosa*, *C. torulosa* (Himalaya); Görögországból: *C. pyramidalis*, *C. pendula*; Mexikóból: *C. elegans*; Kaliforniából: *C. Goveniana*, *C. Lambertiana*.

Pinus. Európából: *P. austriaca*, *P. maritima*, *P. monticola*, *P. Mughus*, *P. Pinea*, *P. sylvestris*; a Himalayáról: *P. excelsa* (Strobus); Szíriából: *P. Halepensis*; Kaliforniából: *P. insignis*; Mexikóból: *P. oocarpa*.

Podocarpus. Koreából: *P. Koroiana*; Ausztráliából: *P. spinulosa*; Afrikából, a Jóremény fokáról: *P. Thunbergii*.

Prunopytis. *P. elegans* Chiliből.

Retinospora. *R. Ellwangeriana*, *R. juniperoides*, *R. squarrosa* (Japánból).

Sequoia (Wellingtonia). Észak-Kaliforniából: *S. gigantea*, *S. sempervirens*.

Taxus. *T. baccata*, *T. b. var. erecta*, *T. b. Hybernica* (Irlandból).

Thuja. *Th. Biota aurea* (Kinából), *Th. elegantissima*, *compacta*, *Th. orientalis*; Észak-Amerikából: *Th. Ellwangeriana*, *Th. filicoides*, *Th. gigantea*, *Th. Warreana*.

Torreya. Kaliforniából: *T. Myristica*; Japánból: *T. nucifera*.

Agave americana.

Cupressus pyramidalis.

RÉSZLET JÓZSEF FŐHERCEG KERTJÉBŐL.

PÁLMÁK.

Chamaerops. A Himalayáról: *Ch. excelsa* (a kertben magból szaporodik); Kinából: *Ch. Fortunei*; Spanyolországból: *Ch. humilis*.

Phoenix. Észak-Afrikából: *Ph. dactylifera* (szabadban vetett magból); Dél-Afrikából (Fokföld) *Ph. tenuis*.

Sabal. *S. Adansonii* (Florida).

CYCADEÁK.

Cycas revoluta Japánból.

YUCCÁK.

Yucca. Észak-Amerikából, Kaliforniából: *Y. aloefolia*, *Y. filamentosa* (flaccida); Carolinából: *Y. gloriosa*, variegata, *Y. recurvata*; Kanadából és Virginiából: *Y. longifolia*; Dél-Amerikából, Peruból: *Y. quadricolor vera*.

Bonaparteia. *B. gracilis* Mexikóból.

DRACAENÁK.

Dracaena indivisa és *D. ind. latifolia* Uj-Seelandból.

AGAVÉK.

Agave Americana, — variegata, *A. filifera*, *A. Salmiana* Mexikóból.

GRAMINEÁK.

Bambusa. *Bambusa Fortunei*, *B. Metakii*, *B. nigra* Kinából.
Eulalia. *E. Zebriera* Japánból.
Gynerium. *G. argenteum*, *G. roseum* Észak-Amerikából.

CACTEÁK ÉS OPUNTIÁK.

Echinocactus Mexikóból.
Cereus *Peruvianus* az Andokról Peruból.
Opuntia. *O. de cumana*, *O. indica* Dél-Amerikából; *O. leucotricha*, *O. Rafinesquiana*, *O. setacea* Mexikóból; *O. vulgaris* (vadon) Dél-Európából.

PÁFRÁNYOK.

Adiantum *capillus Veneris* Dél-Európából.
Cyrtomium (*Aspidium*) *falcatum* Észak-Amerikából.
Ouychium *Japonicum* Japánból.
Pteris. *Pteris Cretica*, *P. albo-lineata* Krétából; *P. serrulata* Kelet-Indiából.
Selaginella *denticulata* Dél-Európából.

ÖRÖKZÖLD FÁK, CSERJÉK, ÉVELŐ NÖVÉNYEK.

Abelia. *Abelia floribunda* és *rupestris* Mexikóból.
Abutilon *striatum* a Himalayáról.
Acacia. *A. cultiformis*, *dealbata*, *Sophorae* (*longifolia*) Ausztráliából.
Akebia *quinata*.
Arbutus. *A. Andrachne* Nyugot-Ázsiából; *A. Unedo*, *A. U. flore rubu* Dél-Európából.
Ardisia *Japonica* Japánból.
Orontium *Japonicum* ugyanonnan.
Arum. *A. angustifolium*, *A. Dracunculus*, *A. Italicum* (vadon) Dél-Európából; *A. orientale* Kis-Ázsiából.
Aspidistra. *A. elatior*, *A. lucida* Japánból.
Aucuba. *A. Hymalaica maculata femina*, *A. Hymalaica robus mascula*, *A. salicifolia femina* a Himalayáról; *A. Japonica picta femina* Japánból.
Azalea. *A. Indica* és *A. Pontica*.
Azara *microphylla* Chiliből.
Benthamia *fragifera* a Himalayáról.
Berberis *macrophylla* ugyanonnan.
Buxus. *B. arborescens* — *angustifolia* — *foliis variegatis* Dél-Európából; *B. Balearica* a Baleárokra, *B. Chinensis* Kinából.
Calla *Aethiopica*, a kerti kis tavakban, a Jóremény-fokáról.
Callistemon. *C. linearis*, *C. semperflorens* Ausztráliából.
Camelia *Japonica*.
Casuarina *equisetifolia*, Uj-Seelandból.
Centaurea. *Centaurea candidissima* Sziciliából; *C. maritima* a déleuropai tengerpartról; *C. Ragusina* Ragusából.
Cerasus. *C. Caroliniana*, *Carolinából* (É.-Amerika); *C. Lusitanica*, *Pensilvaniából*.
Ceratonia *Siliqua* Dalmáciából.
Cistus. *C. salvifolius*, *C. creticus* Dél-Európából; *C. Monspeliensis* Dél-Franciaországból.
Citrus *trifoliata* Japánból.
Choisya. *Ch. ternata* Mexikóból.
Cneorum *tricoccum* (*Daphne Cr. foliis variegatis*) Európából.
Coccoloba *complexa* Dél-Amerikából.
Cocculus (*Sarcocon*) (*laurifolius*) (*Laurus trinervis*) a Himalayáról.
Colletia. *C. Pictoniensis*, Peruból.
Correa *alba* Ausztráliából.
Cotoneaster. *C. buxifolia* Kelet-Indiából; *C. thymifolia* a Himalayáról.
Crataegus. *C. crenulata* a Himalayáról; *C. glabra* (*Photinia serrulata*); *C. glauca* Japánból.
Cyclamen. *C. Persicum* Perzsiából; *C. varietatis div.*
Daphne. *D. Indica*, *D. odora* a Himalayáról.
Eleagnus. *E. reflexa*, *E. r. foliis variegatis* Japánból.
Ephedra. *E. altissima* Észak-Afrikából; *E. distechya* Dél-Európából.
Erica. *E. arborea* Dél-Európából; *E. herbacea* *E. és Epacris varietates div.* Európából.
Escallonia. *E. floribunda* és *E. macrantha* Uruguayból.
Eucalyptus. *E. globulus* (magról), *E. robusta*, *E. limifolia* Ausztráliából.

Evonymus. *E. Chinensis fimbriatus* Chinából; *E. Japonica* Japánból; *E. Japonica fol. aureis marginatis*, Conte Ludovigo, foliis variegatis, macrophyllus, *E. radicans foliis roseo marginatis*, Japánból.

Farfugium grande (*Ligularia* (Kaempferi) Japánból.

Ficus repens (*stipularis*), *Hedera* helyett a falak befuttatására, Kinából és Japánból.

Chamaerops excelsa.

Cedrus libani.

Oneris ilex.

RÉSZLET JÓZSEF FŐHERCZEG KERTJÉBŐL.

Garrya macrophylla, Mexikóból.

Gardenia. *G. florida* flore pleno Kinából; *G. radicans* Japánból.

Griselinia litoralis Dél-Európából.

Hedera. *H. Canariensis* Algeriából az Atlasz-hegységből; *H. Hybernica* Irlandból; *H. Roegneriana*.

Ilex. *I. Aquifolium*, *I. aqu. foliis variegatis* Európából; *I. cornuta*, Sang-hai-ból, Kinából.

Illicium. *I. anisatum*, *I. religiosum* Japánból; *I. Floridanum* Nyugat-Floridából.

Kalmia latifolia Carolinából.

Laurus. *L. camphora*, *L. glandulosa* Japánból; *L. Indica major* Kelet-Indiából; *L. nobilis*, *L. n. salicifolia*, *L. n. tomentosa* Dél-Európából.

Ligustrum. *L. coriaceum*, *L. Japonicum*, *L. ovalifolium* Japánból.

Lonicera. *L. brachypoda foliis aureo reticulatis* Japánból; *L. Sibirica* (semper-virens) Dél-Szibériából; *L. sempervirens* Carolinából és Mexikóból.

Magnolia. *M. grandiflora*, *M. Oxoniensis flore pleno*, *M. ferruginea*, az Észak-amerikai Egyesült Államok délkeleti részéből; *M. Galionensis* Ausztráliából.

Mahonia. *M. aquifolium* (Észak-Amerika); *M. Beali* Japánból és a Himalayáról; *M. Fortunei* Kinából.

Mespilus Japonica Japánból. (Élvezhető gyümölese júliusban érik.)

Myrsine Africana a Jöremény-fokáról.

Myrtus. *M. communis flore pleno* és *M. latifolia* Dél-Európából.

Nerium. Dél-Európából; *Nerium Oleander* — flore pleno — flore albo.

Olea. *O. Europaea*, melyet Fiume körül általánosan tenyésztenek, *O. fragrans* Kinából és Japánból; *O. Australis* Ausztráliából.

Osmanthus. *O. aquifolium* Japánból; *O. aqu. foliis variegatis*.

Persea Caroliniana.

Phillyraea angustifolia Olaszországból.

Pistacia vera (lentiscus) Dél-Európából.

Phormium tenax Uj-Seelandból.

Physianthus albens Braziliából.

Pittosporum. *P. Tobira* Japánból; *P. Tobira foliis variegatis*.

Plumbago. *P. coerulea* Peruból; *P. Larpentae* Észak-Kinából.

Prunus. *P. Laurocerasus* Dél-Európából; *P. Colchica* a Feketetenger mellől, *P. Laur. Lusitanica* (Cerasus Lusitanicus) Pensilvániából.

Quercus. *Qu. dealbata*, (—30 hideg megesípi leveleinek szélét; de a —50 sem ártott többet neki), *Qu. Ilex* Dél-Európából; *Qu. laurifolia* (imbricaria) Kaliforniából és Mexikóból; *Qu. Suber* Dél-Európából.

Raphi olepis *R. Indica* és *ovala* Kelet-Indiából.

Rhamnus laternus Dél-Európából és Észak-Afrikából.

Rhinosperrum jasminoides Sanghaiból.

Rhododendron. *R. arborcum*, *R. Nepalense*, *R. suave*, *R. comet* a Himalayáról.

Rodetia Amherstiana Kelet-Indiából.

Rosmarinus officinalis Dél-Európából.

Rubus Australis Ausztráliából.

Ruscus *R. aculeatus* (vadon), *R. hypoglossum* Görögországból; *R. racemosus*.

Smilax. *S. Neoseelandia* Uj-Seelandból; *S. aspera* Dél-Európából (vadon.)

Stauntonia latifolia Kelet-Indiából.

Teucrium fruticans Spanyolországból.

Thea. *Th. Bohea* és *Th. viridis*.

Tussilago Japonica.

Verbena citriodora (Lippia) Buenos-Ayresből.

Veronica imperialis Uj-Seelandból.

Viburnum. *V. Japonicum* Japánból; *V. suspensum*, *V. Tinus* (egész télen virít) Dél-Európából.

LOMBHULLASZTÓ FÁK ÉS CSERJÉK,

Glycine. *Gl. Chinensis* — flore pleno — flore albo, *Gl. brachybotrys*, *G. magnifica*, *G. macrobotrys* Kinából.

Ipomea Mexicana (gumós futóka) Mexikóból.

Pistacia. *P. Therabintus* (vadon) Dél-Európából.

Punica granatum (gyümölese szeptemberben érik) Dél-Európából és Ázsiából.

A MAGYAR TENGERPART KÖZLEKEDÉSI VISZONYAI.

ÖNYVES Kálmán koráig, a portyázásokat leszámítva, őseink alig közlekedtek a tengerparttal.

A honfoglalás után a magyarok a Duna-Tisza rónáján csak lassan emelkednek a művelődés történetében potamikusnak (folyaminak), még későbbben a thalattikusnak (tengerinek) nevezett kultúra fokára. Könyves Kálmán korában Dalmácia megszerzésével élénkebb érintkezésbe jutnak ugyan

az akkori közép-tengeri kultúrával és annak képviselőivel, az olaszokkal; de ez a közép-tengeri kultúra nem hatja át az egész nemzetet s csak igen esekély mértékben érezteti hatását a belföldön. A nemzet élén álló jelesebb Árpádházi királyok különben már akkor is felfogták a tengeri hajózás jelentőségét. Még inkább érvényesült a földközi tenger felé való gravitálás az e kultúrai kör középponti talajából sarjadzott Anjou-ház uralkodása idején. Nagy Lajos korában Magyarország bírta Ragusát, Spalatót, Traut, Sebenicot, Zárát és Zenget: egyszerre e hat pont felől áramolhatott a tengeren túlról jövő árúk és ismeretek tömege a Duna völgye felé.

Kikötőink az Anjouk korában.

De Nagy Lajos után nyomban beállott a visszaesés. Zsigmond elveszti Dalmáciát, s a XV. században már csak a zengi kikötő marad meg, mint egyedüli érintkezési pont az általa közvetített kultúrával. A török becsapások végre a tengerrel való közlekedésnek ez egyedüli útját is elvágják. Zeng városa, melyet a Frangepánok uralma idején a velenceiek még sűrűn látogattak, kereskedelmi kikötőből kalóz-kikötővé lett, mely kultúrai szolgálatot többé nem tehetett. Éppen az újkor elején, mikor új világrészek tárultak fel a kultúrának s azt a mai oceanikus fokára emelték, Magyarország még a Földközi-tengerrel való összefüggését is elvesztette.

A törökök kiűzése után a nemzet óriási kultúrai feladat előtt állott. Még egyszer meg kellett tennie a már egyszer hátrahagyott utat a különböző műveltségi fokozatokon keresztül. Leginkább a tenger felé volt nehéz az áramlatot megindítani. Ott a természet oly hatalmas gátat emelt a közlekedés elé, melynek eredményes leküzdésére az akkorinál jóval fejlettebb kultúra kellett volna. A magyar tengerpart alakzata valóban a lehető legkedvezőtlenebb. E partot a belföldtől egy 70—80 kilométer széles, vízválasztó vonalán közel 1000 méter magas, fölötte nehezen járható hegy-

bástya falazza el. Ez a Horvát-liburni Karszt, s annak folytatásában a Nagy- és Kis Kapella, a Velebit s a Dinári Alpok.

Utak a középkorban.

Az egész középkoron át nem volt egyetlen *kocsival járható út*, mely a Karszt és a Dinári-Alpok hegyrengetegén keresztül kapcsolatba hozta volna a Fiumétól Cattaroig terjedő tengerpartot a Duna medencéjével. Ez az állapot az újkorban is fennmaradt még egészen a múlt századig. Mind ez időn keresztül lovakból és öszvérekből álló *teherhordó karavánok* szolgáltak közvetítőkül a szárazföldi és tengeri kereskedés között. Keskeny *hegyi ösrények* voltak azok a vékony erecskék, melyek úgy a hogy fenntartották az árukeringést Zágrábtól Modruson és a Vratnik-hágón át Zeng felé, az Unna völgyéből a Zermagna és Kerka völgyébe Zára és Sebenico felé, a Verbász völgyéből a Klisszai-hágón át Spalato és Tran felé, a Boszna és Narenta völgyén át Ragusába.

Legtovább maradt fenn a kezdetleges állapot Dalmáciában, ahol századunk elejéig egyetlen valódi országút sem épült. A magyar-horvát tengerparton ez ősalapot valamivel hamarabb ért véget. Dalmácia elveszte után végleg ide terelődött Magyarország tengeri kereskedése. A XV. században különösen felvirágzott a zengi kikötő, melynek urai, a Frangepánok, gondosan ápták a tengeri kereskedelmet; jelentékeny privilegiumokat biztosítottak az ott megtelepült velencei gyarmatnak, s a velencei köztársasággal a zengi kikötő érdekében formális kereskedelmi szerződéseket kötöttek. De 1480 után a törökök sűrűen ismétlődő becsapásai és pusztításai jelentékenyen megakasztották a Zengből Modrus és Zágráb felé irányuló áruforgalmat.

Mátyás király terve.

Ez az ostromzár még *Hunyady Mátyás* idejében kezdődött. A nagy király az ő mindent átfogó merész terveiben a magyar tengerészet érdekeiről sem feledkezett meg. Úgy látszik, Dalmácia visszaszerzésének tervével is foglalkozott. Legalább a velenceiek ezzel gyanúsították, midőn Veglia szigetét Frangepán Jánostól elvette és hadai által megszállatta. Mivel azonban Mátyás egész politikája inkább nyugat felé gravitált, uralkodása vége felé elfordult e tervtől és a tovább nyugatra eső *Fiume* és *Trieszt* felé vetette tekintetét, mely kikötőket több ízben el is próbálta venni III. Frigyes-től. Az 1489-iki béketárgyalások alkalmával (a milanoi udvar értesülése szerint) arról volt szó, hogy Miksa, mielőtt a császári trónt elfoglalja, a Mátyás által megszállva tartott osztrák tartományokért esérébe *Magyarországnak engedni át Fiume és Trieszt városokat*. Az alku, mint Fraknoi Vilmos írja „Mátyás király“ cz. művében (308., 378., 385. l.) csak Frigyes császár makacs ellenszegülésén múlt. Mátyás halála után azonban senki sem gondolt többé az ország tengerészeti érdekeivel. A horvát Karszt úttalan volta és nehezen járhatósága ezután jó ideig valóságos szerencséje volt a tengerparti városoknak, melyeknek épp e természetes bástya volt fő védelmük a törökök támadásai ellen. Zeng, Buccari, Portoré, Fiume ennek köszönhették megmaradásukat. Útak építésére ekkor senki sem gondolt; hisz még a meglévő ösvényeket is inkább hozzáférhetetlenné kellett volna tenni a török hadak és ostromló szerek számára.

III. Károly.

Ez az elhagyott állapot megmaradt egészen *III. Károly* koráig. Ő volt az első uralkodó, ki a tengert visszaadta Magyarországnak.

Az ő gondoskodásának köszönik létrejöttüket a Triesztet és Fiumét a belfölddel összekapcsoló *műutak*. Fiumét a trieszt-bécsi vonallal a laibach-fiunei kiágazás kapcsolta össze. Ennek az útnak építését 1717-ben

kezdették meg, s 1728-ban már át volt adva a forgalomnak. De még ennél is tovább ment III. Károly. Belátta *Fiume jöröbeli rendeltetését*, mely már az ő felfogása szerint is abban állott, hogy különösen a magyar termények kiviteli piaczává váljék. Megkezdette hát a nevét megörökítő műutat, a *Via Carolinát*, mely Károlyvárosból kiindulva a horvát Karszton át egyenes irányban Buccariba és Fiuméba vezet. Az építést 1726 körül kezdték meg, de igen lassan haladhatott, mert az országút csak majdnem félszázad múlva, 1771-ben — tehát már Mária Terézia alatt — adatott át a forgalomnak.

Via Carolina.

Károly intézkedéseinek hatása rögtön észrevehetővé vált. Az út még el sem készült volt teljesen, midőn már megindult a magyar gabona kivitele Olasz- és Spanyolország felé. Még jobban föllendült az export az országút elkészültét követő években. 1772-től 1775-ig a magyar gabona Fiumén keresztül utat talált már Angliába is.

A *Carolina* vagy *Károlyút* kiinduló pontja Károlyváros, melyet 1578-

A KÁROLY-ÚT (VIA CAROLINA) EGYKORU TERVRAJZA. (Az orsz. képtárból)

ban Károly főherceg igen szerencsés választással alapított a Karszt tövében a Kulpa mellett, terjedelmes folyómedence szélén, — mint véghelyet a törökök ellen, kik ép a Kulpa mentét használták fel Krajna ellen intézett portyázásaiknál.

Az út három szakaszra osztható. Első szakaszában Károlyvárosból (112 m. tenger fölötti magasság) folyóvölgy felhasználása nélkül egyenes nyugati irányban — mondhatni torony iránt — huzódik a Karszt menedékes, dombos lejtőjén fölfelé a faiparáról nevezetes *Verbovsko* helységig, mely már a Karsztplateau szélénél fekszik a Dobra folyó mellett (közel 400 m. magasságban.) E szakaszában csak néhány jelentéktelen helységet érint. Második szakaszában a Karsztplateau tetején halad át. Itt ismét nem használja fel a kínálkozó Dobra-völgyet, hanem egyenes irányban meredek kapaszkodóval törtet tovább *Rarnagoráig* a Viszoka-Kosza-hegy aljában. E különösen meredek útrészt azóta kényelmesebb vonallal pótolták. Innen a *Cserna-Kosza* lábánál elhuzódó völgyelésben délnyugatnak fordul a 824 m. magasban

fekvő *Merkopalj* hegységig, mely rövid ideig az elkobzott Frangepán birtokból 1776-ban a Karszt közepén alakított életképtelen Severinmegye székhelye volt. Merkopaljtól folyvást délnyugati irányban halad *Sungari* helységig (794 méter.) Itt északnyugatnak fordul, erősen emelkedve a vízválasztó felé. *Slavica* helységnél már 983 méter magasságot ér el. Ezután már csak keveset emelkedik s a Sleme-alagutnál mintegy 1000 m. magasban éri el a vízválasztót. (Ezt a szakaszt azóta föleserélték egy kényelmesebb hágóúttal, mely 876 m. magasságban lép át a Sleme-hegyen.) Erre következik a harmadik szakasz, a Liburni-Karszt hármás lépcsőzetén lefelé a tengerpartig. Az út szédítő meredekséggel esik Beloselo és Vrata helységeken keresztül le Fuzsinéig (732 m.); azután ismét 913 méterig emelkedik a második Karszt-lépcső széléig (Brdoi-hágó); a honnan most már folytonos meredek eséssel jut Zlobinon (782 m.) és Hreljinen át Buccari-ig, s innen a Draga-völgyön s az utolsó Karszt-lépcsőre vezető Sz.-Anna-hágón Fiuméig.

1771-től 1809-ig, tehát harmincznyolcz esztendőn át ez volt az egyedüli kocsitűt, mely Magyarországot Fiumével kapcsolatba hozta. De még ez időn belül versenytársa támadt a Károlyvárosból Zengbe vezető *József-útban* vagy *Josephinában*, mely 1774-ben kezdetett s II. József császár alatt fejeztetett be, kiről nevét is vette. Ez út a régi katonai határőrvidék érdekében épült, s nagyjában azt az irányt követte, melyben a középkori ösvényűt haladt Zágrábtól Modruson át *Zengbe*.

A Károly-útnak megvolt az az előnye, hogy a lehető legrövidebb (csak 126 kilométer hosszú) összeköttetést hozta létre a Kulpa síksága s a tenger között. Az akkori fejletlen technikára való tekintettel valóban esodálatra méltó mű, kivált ha tekintetbe vesszük, hogy nem volt egyetlen folyóvölgy vagy természetes útirány, melyet felhasználhatna. Azonban épp e nehézségekre való tekintettel igen természetesnek találhatjuk, hogy már kevéssel megnyitása után nem felelhetett meg a gyorsan növekvő forgalom igényeinek. Az út főhibája éppen nagy rövidségéből és egyenes irányából származott. Emelkedése helyenkint 1 lábnyi sőt 1½ lábnyi volt egy ölre, ami 166 sőt 250 ‰-nek felel meg. E miatt csak kisebb szekerek járhattak, melyek két lóval legfőlegbb hat mázsányi terhet szállíthattak, s melyeket a meredek lejtőkön minduntalan fékezni kellett.

Ennek következtében a czélbavett kocsiforgalom nem igen tudott kifejlődni a Via Carolinán s túlnyomóan megmaradt rajta a teherhordó állatok használata. *Batthyányi Vincze* gróf, ki a magyar tengerparton 1796-ban tanulmányi utat tett, a Károly-úton csak elvétve látott néhány dohánynyal rakott szekeret, melyek elé hűvány ökrök voltak fogva; egyébkép csak teherhordó állatokkal találkozott, melyek sőt és gabonát szállítottak. Feltűnt neki, hogy a közeli nagy horvát erdők fáját nem viszik a tengerpartra. Ez iránti kérdezősködéseire azt a felvilágosítást nyerte, hogy a szekér ritka s a fuvar túlságos drága.

Tervezett köz-
utak.

A Károly-út hiányossága annyival is inkább érezhetővé vált, mert 1779 óta Fiume Magyarországhoz volt kapcsolva, s a város magyar kormányzói — gróf *Maiáth József*, gróf *Almássy Pál*, gróf *Szapáry Péter* és különösen *Pászthory Sándor* — szívükön viselték e kikötő kereskedelmi felvirágzását. A József-féle reformok hatása alatt a francia nemzetgazdasági tanok is mind jobban kezdtek Magyarországon terjedni és sok gondolkozó főben érdeklődést keltettek különösen a tengeri kivétel kérdéseiről. Az 1790/91. országgyűlés a közútakra is kiterjesztette figyelmét s e kérdés tanulmányo-

zására és megfelelő javaslatok tételére országos küldöttséget nevezett ki. Ez általános érdeklődésről tesz tanúságot gróf Batthyányi Vincze említett utazása, ki a partvidéket első sorban éppen nemzetgazdasági szempontból tanulmányozta s tanulmánya eredményéről a közönségnek is beszámolt. Még inkább a tenger felé terelték a közfigyelmet az 1792 óta folyó francia háborúk, melyek a tengeri exportnak igen nagy lendületet adtak. Már 1793-ban a háboru miatt Olaszországot és Spanyolországot teljesen Ausztriából és Magyarországból látták el gabonával. Kivált a második koalíció háborúja alkalmával csak úgy özönlött a magyar gabona Fiume felé, mert az Olaszországban táborozó osztrák seregeket a tenger felől kellett élelmezni. Erre vette útját nagy részben az a jelentékeny gabonamennyiség, melyet az 1796-iki magyar országgyűlés hadi segélyképen megszavazott. 1797. január és február hónapban Fiume, Buccari és Portoré kikötőiből Velenczébe s Gemába s innen tovább a harezterre vitetett mintegy 23,000 mérő buza és 21,000

A LUJZA-ÚT A TERSATTO ALATT.

mérő zab. (Fiumei korm. aktái az orsz. ltárban 1797: 59—61., 231., 258., 379., 449., 506. sz.) Kitént tehát, hogy a Carolina elégtelen ily nagy mértékű forgalom lebonyolítására.

Már 1790 előtt fölmerült volt az az eszme, hogy a *Kulpát* Károlyvárostól fölfelé egészen *Kulpa-Bródig* hajózhatóvá tegyék s ezzel a tengerpartot 50—60 kilométerre megközelítsék. E tervet magáévá tette ugyanaz, a magyar társadalom előkelőségeiből alakult társaság, mely a Ferencz-eszernőt megásatta. A társaság *magyar mérnökök* — a Kiss-testvérek — által meg is kezdette a szabályozási munkálatokat, s egyidejűleg Bród felől *koesi-utat* is építtetett a tengerpart felé egész Delniczén túlig, mely Fuzsine táján a Károly-útba torkolt volna. Midőn azonban már mintegy félmilliót belekötöttek e munkálatokba, mindjobban meggyőződtek arról, hogy e merész terv csaknem legyőzhetetlen nehézségekre talál a Kulpa medrének kedvezőtlen alakulásában. E miatt értekezletet hívtak össze, melyre mint kiváló szakértőt és helyismerőt meghívták báró *Vukassovich* Fülöp altábornagyot, azelőtt

a zengi határvidék építési igazgatóját s a gyönyörű vratniki hágóút megépítőjét. E kiváló szakember kifejtette abbeli nézetét, hogy a Kulpa-csatorna — ha óriási áldozatok árán létre is volna hozható — magában anúgy sem felelne meg a rendes és biztos közlekedés czéljának, mert télen a fagy miatt, másszor a szárazság vagy más elemi csapások miatt nem volna hajózható, s így minden esetben párhuzamos koci-úttal volna kiegészítendő. Amiért is azt ajánlotta a társaságnak, hogy a szabályozási tervet elejtve, inkább a *Károly-útnál kényelmesebben járható országút építésével* igyekezzék a kitűzött czélt elérni.

A társaság elfogadta ez érveket, s az új műút megépítésével magát Vukassovichot bizta meg. Az altábornagy 1803-ban hozzá is fogott a munkához, s az új utat hat év alatt már csaknem teljesen befejezte, midőn az 1809-iki wagrami csatában halálos sebet kapott, melybe bele is halt.

Lujza-út

Az általa épített *Lujza-műút* (mely nevét Mária Lujza királynétól, Ferencz királynak 1808-ban elvett harmadik feleségétől kapta) valósággal remek alkotás. Az egykorúak lelkesedve hasonlították a híres simploni és mont-cenisi hágóútakhoz, melyek körülbelül ugyanazon időben épültek meg, Napoleon parancsára; sőt azt találták, hogy a magyar karszti út ez alpesi utakat kivált kényelmesebb voltánál fogva felül is mulja.

Vukassovich az építésnél a következő elvek szigorú szemmeltartásával járt el:

1. Az út *irányára* nézve: hogy az lehető legegyszerűsebb legyen, de egyúttal a lehető legalacsonyabb nyergeken vezessen át. A Lujza-út tényleg csak egy mérfölddel (7--8 kilométerrel) hosszabb, mint a meredek Károly-út.

2. Az *emelkedésre* nézve szabályul állította fel, hogy az csak kevés helyen érje el a 4"-et egy öltre (55⁰/₁₀₀). Az átlagos emelkedés azonban rendszerint csak 2--3"-et tesz ki (28--40⁰/₁₀₀), sőt helyenkint vannak egyes u. n. pihenő szakaszok, még csekélyebb vagy semmi emelkedéssel. Csakis a tenger felé néző meredek karszt-lépcsőzeten, Fiume és Kamenjak között találni helyenkint a 4" maximumot valamivel túllépő emelkedéseket. Ennek következtében a Lujza-út fuvarozhatósága sokkal előnyösebb, mint a Karolináé. Míg amott egy kétlovas szekér csak hat mázsát, addig itt már 20--25 mázsát szállíthat végig az egész úton; előfogatra vagy fék alkalmazására sehol sincs szükség.

3. Irányadó szabály volt továbbá, hogy a hágóút kezdetétől egész a víz-választó átmeneti pontjáig a *már egyszer elért magasság* lehetőleg fel ne áldoztassék; a pálya egyenetlenségeit falazott töltések s az útban álló sziklákba repesztett átvágások egyenlítik ki.

4. A meredek falu töltéseken haladó szekerek *biztosítása czéljából* a mélység felé harmadfél láb magas és másfél láb széles védőfal épült, a víz lefolyására szolgáló megszakításokkal, hol a falat ütköző kövek pótolják. Azonkívül az úttest nem vízszintes, hanem a hegyoldal felé dűl, mintegy 6" hajlással, mi által a hegyoldalról leömlő esővíz is természetes lefolyást talál, a nélkül hogy az úttestet rongálná vagy külön levezető csatornát tenne szükségessé. Az út aljában meggyülemelő víz levezetésére az út talapzatában csúcsosan boltozott, 3' magas és ugyanoly széles kövezett alagsatornák szolgálnak egymástól 50" távolságra.

5. Az út *szélessége* jelentékeny. Általában 8·22 m. (26'), de a kanyarulatoknál még jóval kiszélesedik: 11·4--15·2 m. (36--48'). Ennek következtében az úton szállított 38--43 méter (20--25⁰) hosszú árboctfákkal is minden nehézség nélküli lehet elkanyarodni.

Lágy talajon az úttest másfél láb magas, szárazon egymáshoz illesztett terméskő rétegből áll, melyet még egy 6" magas makadamizált kavicsréteg takar. Kemény sziklatalajon az alsó réteg elmarad.

Az út minden mérföldje 16 szakaszra van osztva (à 250⁰) s minden szakasz végén távolságjelző kő van, melyen a távolságon kívül a tengerföldről magasság is be van vésvé. Helyenkint vendéglők, útkaparó házak és itató állomások is épültek, vízvezetékekkel vagy esőfogó ciszternákkal, melyek e viztelen vidéken kiváló fontossággal bírnak.

Az út nagyszerűségéről fogalmat adhat, hogy némely helyeken a hegyoldalhoz támaszkodó viaduktok 10--20 méter magas falazaton nyugosznak. Igen érdekes a grobniki mezőről kiemelkedő Kamenjak-hegyre vezető útrész, az u. n. *kör*, hol az út majdnem teljes kör alakú kanyarulattal emelkedik előbb egy 253 m. hosszú

s 24 m. mély bevágásban, majd a meredek hegyoldalra megy át s ott mintegy 10 méter magas és 145 méter hosszú viadukttal folytatódik, gyönyörű kilátást nyújtva az alatta elterülő Grobniki síkra.

E remek út összes hossza 134 kilométer (70,741^m). Károlyvároson kívül mintegy 120 méter magasságban kezdődik a Károly-úttól jobbra, s ennek nyugati irányától rögtön eltér, amennyiben tervezőjének félreismerhetetlen szándéka az volt, hogy az emelkedés folytonosságára való tekintetből a sűrű lakosságú Kulpavölgy menedékes lejtőjét felhasználja. Az út az első emelkedés után az alsó Dobra völgyéhez ér, melyen egy töltéssel s egy 40 méter hosszú híddal halad át, s a túlsó parton *Netretity* faluig ér (202 m. t. f. m.). Innen kis távolra már a Kulpához jut, melyet jó darabon követ, lépten-nyomon érintvén a sűrűn egymásra következő folyómenti helyeket (*Ladasics, Prilistye, Vukova Gorica, Bosanci, Zdihovo, Klanac.*)

A RECSINA VÖLGYE A LUJZA-UTTAL.

Végső pontja a Kulpa mellett a magas parton épült *Szeverin* vára. Itt elhagyja a Kulpa völgyét, s előbb Ny. majd D. irányban a felső Dobra felé tart. Erős emelkedéssel (3–3¹/₂ ölenkint) eljut *Verbovsko* helyiségig, hol a felső Dobránál a tulajdonképi Karsztplateau aljához ér s találkozik a Károly-úttal. Itt ér véget az út első szakasza.

Most a Lujza-út rögtön újra elválik a Károly-úttól. Míg emez nyugat felé egyenest neki vág a Karsztplateau meredek lejtőjének, a Ludovicea északnak fordul, hogy a felső Dobra völgyét egy jó darabon felhasználja. Így jut el, egészben véve szelid emelkedéssel *Cameral-Moraviczäg* (412 m. t. f. m.). Innen is még a Dobrát követi fölfelé *Tomity Seloig* s ezután még egy darabon e folyó forrásáig a Karsztplateau tövében halad. E pontnál kezdődik a tulajdonképi nehézség. A Dobra-forrástól a tengerpartig 40 kilométer szélességben nincs egyetlenegy felhasználható hosszabb völgymélyedés. Szabálytalan rendetlenségben váltakozó tölesérmedenczék (dolinák) és szaggatott, sziklás hegyek nehezíték a munkát:

lépten-nyomon szükség volt a mélyedéseken átvonuló töltésekre, a hegyoldalakon haladó út alkalmazására, s a gátkép emelkedő sziklák kirepesztésére.

A Dobra-forrástól az út *Skrad* helység felé kapaszkodik, mely már a Karszt-plateau tetején fekszik 647 m. magasságban, körülbelül fele úton Károlyváros és Fiume között (74 kilométer). Az út innen szelid hullámzással emelkedik a 775 m. magasban fekvő *Zalesina* faluig. E ponttól egy összekötő vonal ágazik el a Károlyúthoz Ravnagoráig. Ezután egy erős kapaszkodó következik a *Vodenjak* oldalán 877 m. magasságig (462°), majd 3"-nyi eséssel leereszkedünk a teknőben fekvő *Delniczig*. E helyiségen túl végre egy kis folyóvölgyre akad az út, melyet fel is használ. Ez a *Mrzla Vodica* buvópatak, mely mellett *Lokve* helység fekszik. E pataknak egyik ágát, a *Velika-Vodát* követi aztán az út *Slene* faluig, hol már a tengeri vízvázalástól lábához ér. E vízvázalástól a *Rovno-Podolje*-hágón lépi át 929 m. t. f. magasságban. E pontnál ér véget az út második emelkedő szakasza.

Következik a harmadik szakasz: a lejtőt a Liburni Karszt lépesőzetén egész a tengerig. E feladat gyönyörűen van megoldva. Az út csekély ereszkedéssel jut le. Jelenjéig (882 m.), honnan mellékágot bocsát Buceari felé, majd igen erős eséssel az átlag 300 méter magas Grobniki mezőre ér. Innen már könnyű szerrel ereszkedik le *Cavle* és *Svilno* falvakon át a *Rečina* völgyébe s ott csakhamar eléri egyik legnevezetesebb pontját, a *Porta Hungaricát*.

A *Porta Hungarica* (magyar kapu!) a tersattoi várhegy oldalából mintegy 15 m. mélyen kirepesztett átvágás, melynek egyik oldalán meredeken emelkedik a várhegy, a másikon a völgy felett hatalmas sziklatuskó emelkedik: a kirepesztett lejtőnek elszakított része. E helyről tűnik szembe először Fiume városa és kikötője. A forradalom után a horvátok a nekik nem tetsző *Porta Hungarica* ezímet „báni kapura“ változtatták; táblát is illesztettek a völgy fölött emelkedő sziklatuskóba e felírással: „Banska vrata nu uspomenu Jelačicsa bana 1848.“ A közszokás azonban még mindig ragaszkodik az eredeti elnevezéshez.

A Lujza-út 1809-től 1873-ig, tehát hatvannégy éven át főere volt a Magyarország tengeri kivitelének. Megépítése után a kormány 50 esztendőre átengedte az építő társaságnak, melynek joga volt útvámot szedni. Az 50 év elteltével a bevételi számadásokon alapuló kárpótlási összeg fejében az útnak állami tulajdonba kellett átmennie. Az állam azonban már előbb is megválthatta, az építésre és fenntartásra fordított tőke és kamatainak megtérítése mellett.

Azonban még ugyanazon évben, melyben a Ludovicea elkészült, az egész Karsztvidék s vele együtt a Lujza-út is francia uralom alá jutott és az illyr provinciák tartozéka lett, s a francziák kiüzetése után is megmaradt az ú. n. Illyr-királyságban 1822-ig. Mindez idő alatt nem tartozott a magyar kormány rendelkezése alá s a közlekedés nem igen fejlődött.

A visszakapcsolás után kezdődik Széchenyi korszakalkotó fellépése s a magyar közélet fölpezsdülése. Ez időben a kormány is behatóan kezdett a tengeri kivétel kérdésével foglalkozni, mely most ismét közvetlen hatáskörébe esett. A nádor már 1828-ban kiküldte a tengerhez vezető folyami és szárazföldi utak tanulmányozására *Rauchmüller Ferencz* tanácsos építési igazgatót. E kiváló szakember 1828/9-ben Fiumében volt s ott Majláth Antal gróf kormányzóhelyettes támogatása mellett gondos vizsgálat alá vette a tengeri kikötők forgalmi és műszaki állapotát, valamint a tengeri forgalom emelésére esetleg szükséges intézkedéseket, — tehát a kikötők jobb berendezésén kívül különösen a tengerparthoz vezető utak javítását és ezélszerűbb felhasználásának módjait. Javaslaibaiban már ekkor figyelmeztet arra az anomáliára, hogy a Lujza-út jóformán kizárólag csak kivitelre szolgál, s a szekerek a tengerről üresen térnek vissza, míg Magyarország Triestben és Bécsen át kapja a gyarmatárakat. Ennek még a nagy hátránya is van, hogy a Ludoviceán a fuvar tetemesen drágítja, mert a fuvaros nem számíthat visszafelé új rakományra, s így kétféleképpen számítja fel útját. Hátránya továbbá a Lujza-útnak, hogy igen sokba került, igen hosszú és néptelen vidéken viszi át, hol olcsó és jó fuvar nem lehet kapni. — Figyelmeztet azután az *Odessa* felől fenyegető orosz versenyre, mely az orosz-török háború befejeztével innár igen könnyen kiszoríthatja a világpiacra a drágán szállított magyar gabonát.

Emiatt határozottan javasolja, hogy az állam haladéktalanul *váltsa*

magához a Lujza-utat s törülje el az útvámot, vagy legalább is elenyésző minimumra szállítsa le. Az útépítő társaság ugyan máris tetemesen leszállította (átlag felére) az engedélyezett vámot, de ez mind nem elég. Nem találja ezérlavezetőnek azt a tervet, hogy a költséges megváltás helyett kisebb költséggel a Karolinát átépítsék s a vízi utakat megjavítsák, mert ez tetemes idővesztéssel járna, melyet Odessa könnyen felhasználhatna arra, hogy Magyarország piacát végleg ellhódítsa. Az olcsóbb és rövidebb Károly-utat különben a megváltás után is fel lehetne használni a Ludovicea mellett, mint kisegítő vonalat, a kivitel számára. E végből olyforma átalakítását ajánlja, hogy a Károlyvárostól a vízválasztóig terjedő szakaszában emelkedései a meredekebb részeken enyhíttessenek, míg a tenger felé eső lejtőkön megmaradhatna eredeti rövidségében és meredekségében, sőt még jobban is megvolna rövidíthető: a visszatérésre úgyis az enyhébb emelkedésű Ludoviceát lehetne felhasználni, mely a bevitel ezéljaira egyelőre teljesen elegendő.

A Ludovicea megváltásának s különösen az útvám eltörlésének akkor már szélteben hangoztatott tervét úgy a triesztiek, mint a zengiek nagyon elleneztek, s minden erejükből igyekeztek is azt megakadályozni. Nevezetesen a határörvidéki kormány azt sürgette, hogy a Lujza-út megváltása helyett a József-utat építsék át, a mit felényi költséggel (600,000 forinttal) meg lehetne csinálni. A Rauchmüller-féle memorandum határozottan állást foglal e törekvésekkel szemben; kiemeli, hogy Magyarországnak joga van ki- és bevitelét a saját érdekei szerint irányítani. Ezért nem akarja a kivített katonai kormányzás alatt levő nem magyar törvény alatt álló határörvidék felé sem irányítani, mivel ott is megszűnnék a magyar kormány rendelkezési joga. Az örökös bórának kitett, esekély terjedelmű zengi kikötőt különben sem találja alkalmasnak arra, hogy Magyarország kiviteli kereskedésének kiinduló pontjává váljék.

Ajánlja továbbá a Lujza-út folytatását képező zágráb-varasd-veszprém-fehérvár-budai vonalak, a Száván és Dráván átvezető hidak s a száva—kulpai vízi út kijavítását, — nemkülönben a főbb kiviteli útaknak egységes központi vezetés és felügyelet alá helyezését.

A Lujza-út megváltása azonban tetemes költséget, 1,200,000 forintot, igényelt. Ezekből 500,000 frt azonnal, a fennmaradó 700,000 frt és kamata öt évi részletben lett volna törlesztendő. E kérdést azonban csakhamar háttérbe szorította a *vasuti kérdés*.

Röviddel a Rauchmüller-féle memorandum benyújtása után (1831) szőnyegre került a fiumei vasút kérdése. Már az 183^{2/6}-iki országgyűlés foglalkozott vele. Az 1836:XXV. t.-czikk 13 vasútvonalat jelöl meg mint olyanokat, melyekre nézve az esetleges építő vállalatnak a kisajátítási jogot megadja. Ez elsőrendű, főfontosságúaknak jelzett vonalak között már ott találjuk — igaz, csak utolsó helyen — a „Sziszektől a magyar tengeri rívparkig“ terjedő vonalat.

Még ugyanez évben (1836) megalakult Bécsben az első vasútépítő vállalat — élén báró Sina Györggyel, — mely egyelőre Bécsből Győrig akart vasutat építeni, de már célba vette e vonal kiágazását dél felé egész Triesztig — még pedig *Magyarországon keresztül*. Az 1839/40-iki országgyűlés e tervhez elhamarkodva megadta a szentesítést azzal, hogy (az 1840:XI. t.-czikkkel) a kisajátítási kedvezményt egy „Bécsből Triesztig Magyarországon keresztül vezetendő vasútvonalra is kiterjesztette.“ E vonal azonban — Magyarország és Fiume szerencséjére — nem jött létre.

Az első magyar miniszterium megalakításával azonban *Széchenyi* vette át a közlekedésügy vezetését s rögtön kész programmal állott elő. E program alapján jött létre az 1848:XXX. t.-ezikk: ez állapította meg az állam költségén építendő *hat* országos érdekű fővonalat, s ezek között különösen a buda-fiumei vonal építését „időtöltés nélkül” megkezdendőnek jelöli ki. (A kijelölt irány: Buda—Fehérvár—Siófok—Balatonpart—Károlyváros—Fiume.)

A szabadságharc után az abszolút kormány vasúti politikája mindenben Bécs érdekeit szolgálta s a speciális magyar érdekű vonalakat elejtette. Már 1857-ben megnyílt a bécs-trieszti vasút, s 1861-ben az ehhez csatlakozó buda-pragerhofi vonal, melylyel az összes magyar kivitel Fiumétől Trieszt felé terelődött. Hozzájárult ehhez a következő évben a sziszek—zágráb—steinbrückeri vonal forgalomba vétele, mely a közeli Szávavölgy kivitelét is Fiume mögött elvezette a trieszti kikötőbe. Ezek hatása alatt Fiume forgalma rögtön megesappant néhány millióval. 1862-ben volt az összforgalom 13,058,356, 1863-ban 11.630,210, 1864-ben 10.890,522, 1865-ben 10.993,337.

E kettős csapás úgy Magyarországon, mint a horvátoknál is párluzamos mozgalmat idézett elő. Már az 1862-ik évben az *Orsz. Gazdasági Egyesület* a magyarországi vasutak tárgyában emlékiratot adott ki, melyben felpanaszolja, hogy „hazánk a tengerrel nem azon vonallal hozatott összeköttetésbe, melyet a nemzet áldozattal is késznek nyilatkozott létrehozni, nem a legegyszerűsebb, legrövidebb úton, nem a magyar partvidéken.” Hat első rendű fontosságú fővonal kiépítését sürgeti (a *Széchenyi-féle* tervezet alapján) s ezek közt a pest-bécsi után mindjárt második helyen a budapest-fiumeit, „melyen az ország nyers termékei a tengerre s így a világpiacra juthatnak.” — Ugyanez időben *Szokcserecs* bán szintez ügyben értekezletet tartott a horvát politikusokkal.

A kettős mozgalom eredménye az lett, hogy a horvátok 1863-ban engedélyt kaptak a *zimony-fiumei* vonalra, s ennek kiépítésére meg is nyertek egy belga tőkepezésesekből álló társaságot; Magyarországon pedig *Trefort Ágoston* és báró *Eötvös József* kezdesére konzorezium alakult az alföld-fiumei vasút építésére, mely 1865-ben engedélyt nyert egy *eszék-sziszek-károlyváros-fiumei* vonalra. Azonban az akkori osztrák kereskedelmi miniszter, *Kalchberg*, elébb a két társaságot fuzionáltatta, aztán pedig azzal hiúsította meg a tervet, hogy előtérbe tolta a Déli vasút jogát a mondott vonalakra melyek traszirozása már megtörtént.

Károlyváros-fiumei vasút.

Az 1867-iki kiegyezés végre e téren is megváltotta Magyarországot a lealázó tehetetlenségéből. Az 1867-ben kinevezett első magyar közlekedési miniszter, gr. *Mikó Imre* a *Széchenyi* által tervezett budapest-fiumei vonalból már készen s a Déli vasút kezén találta a budapest-zákányi és zágráb-károlyvárosi vonalrészeket. A fiumeiek által sürgetett versenyvonal elejtésével beírta a zákány-zágrábi szakasz közbeiktatásával s a károlyváros-fiumei vasút hozzátoldásával. Ez államköltségen építendő vasútakat különben az általa közreboesátott „Magyarország vasúti hálózatának tervezetében” már *legelső* helyre tette. Az 1868:XLIX. t.-ez. a miniszternek meg is adta a felhatalmazást a *károlyváros-fiumei* vonalon időközben megkezdett munkálatoknak „az államkincstár terhére leendő folytatására.”

A Karszt tetején átvezető vasút szükségképen ugyanoly hátrányokkal küzd, mint a régi országúttak, melyek ugyane kietlen, lakatlan, hepelupás felföldön visznek át. Egyetlen-egy módja lett volna, e bajokat alaposan elkerülni: utánozni a Karsztvidék folyóit s mint ők, a *Karszt alatt bujni el*.

Ehhez azonban oly hosszú alagút kellett volna, amilyen ma még nincs Európában. A vasút ez esetben a Kulpa-völgye jobb partján haladt volna fel csekély emelkedéssel egész a folyó eredetéig; onnan délnek kanyarodva még a Kulpába ömlő *Krusisevica* patak mellett hatolhatott volna fölfelé a hasonló nevű helységig, mintegy 400 méter magasságban. E pontnál vehette volna kezdetét a körülbelül 16 kilométer hosszú alagút, mely csaknem vízszintes irányban haladva 377 méter magasságban ért volna véget a Grobniki mező éjszaki peremén (a *Kacsjak-Jarak* nevű völgyelés elején). A vonal tovább fejlődése e magasságból egészen a 7—8 kilométer légtávra eső Fiuméig lett volna a feladat legnehezebb, de egyáltalán nem kivihetetlen része. Ez a vonal azonban 1868-ban még túlmerésznek tetszhetett, noha eszméje már akkor is felmerült. Akkor még csak a *montcenisi* nehéz kivitelű alagút elriasztó példája volt ismeretes. Azóta kiépült már a 15 km. hosszú *szentgotthárdi* alagút 7 év alatt, a 10 kilométernyi *arlbergi* 5 év alatt. Pedig ezen alpesi alagútak jobbára kemény ősközetek, gneisz-, gránit- és quarezion

FIUME. — A PÁLYAUDVAR AZ ELEVÁTORRAL.

visznek keresztül. Az eddig nyert tapasztalások szerint a karszti alagút a puhább mészkőben 4 esztendő alatt be lett volna fejezhető.

A hosszú alagút jelentékeny többköltséget okozott volna ugyan, de másrészt tetemesen leszállította volna a személyzetre, kőszénre és hómunkára szükséges üzemkiadásokat. Azonkívül a távolságot is megrövidítette volna, mert a tehervonatok oly gyorsan járhatnának rajta mint a mostanin a személyvonatok.

Az 1864-ben alakult engedményes társaság, melynek élén a belga *Villermont* gróf állott, egészen másképp tervezte a károlyváros-fiumei vonalat. Ez körülbelül a mai vasút irányát követte volna *Ogulinig*, onnan azonban (egy újabban épült országút irányát követve) *Norinak* vette volna útját s innen a tengerpart mentén húzódva Portoré és Buccari érintésével jutott volna Fiuméba. Annak idején e vonalnak igen sok pártolója volt, kivált mert nem volt oly erős esése, mint a mostaninak (a maximum csak 16‰). Más tekintetben azonban alig lett volna előnyösebb a mostaninál. Ez is csak a zord és gyér népességű, hepehupás karsztplateaun haladt volna keresztül, melyet csaknem ugyanoly magasságban lépett volna át, mint a jelenlegi,

még pedig szintén a fölszinen, hosszabb vízválasztó alagút nélkül. Ezenkívül még hosszabb utat tett volna a tenger felé eső lejtőn, hol a legnagyobb bóraviharok dühöngenek s hol a hófúvások legjobban megakasztják a közlekedést.

Mikó közlekedési miniszter 1868-ban ezt a tervezetet is tanulmányoztatta, de a szakértők nem találtak benne biztos alapot a munkálatok megkezdésére. Erre egy új terv készítésével *Thommen* mérnök államvasúti igazgató bizatott meg, ki — mint a híres Brenner-vasút megépítője — akkor már elismert tekintély volt a hegyi vasútépítés terén. *Thommen* eleinte szintén a Kulpa völgyére gondolt, honnan aztán Merkopalj környékén egy hosszú alagúttal akarta elkerülni a bórának kitett magas hegyi vidéket. Ettől a tervétől azonban csakhamar elállott s a miniszter által 1868. végén összehívott szakértekezleten már lényegében a mostani vasút tervét mutatta be, melyet el is fogadtak. E vasút négy évig épült s 1873. október 23-án nyílt meg.

Ez a vasútvonal a három előbb leírt országútnak, a *Josephina*, *Ludovica* és *Carolinának* irányjaiból van kombinálva s így egészben véve mindennütt járt úton halad. Tán azt lehetne mondani, hogy a *Lujza-műút* a maga korában eredetibb, kiválóbb alkotás volt.

Az egész vonal négy részre osztható.

Első szakaszában teljesen összevág a *Josephina* első szakaszával. *Károlyvárosban* a déli vasút által 1865-ben kiépített zágráb-károlyvárosi vasút végállomásához csatlakozik. A *Kulpán* 103 m. hosszú háromnyílású vashídon halad át. Ezután a *József-úttal* párhuzamosan halad délnek a *Mreznica* völgyén fölfelé 7‰ emelkedéssel egészen *Tounjig*, hol a *Mreznica* a föld alól előbuvik. Itt egy 37 m. magas, 64 m. széles hosszú háromnyílású híddal megy át a *Globornica* szakadékon. Ezután rövid ideig tartó hágóúttal a *Mreznica* felső szakaszához ér *Skradnik* mellett, azon pont közelében, hol a *Karszt-folyó* a sziklába buvik. Itt elválik tőle a *Josephina* s délnek folytatja irányát *Zeng* felé. A vasút e helyen már a magas hegység, a *Karsztplateau* peremét képező *Kapella* lábához ért. Itt végződik az első, előhegységi szakasz.

A második szakasz *Skradniktől Skradig* terjed. A vasút itt a *József-úttól* csaknem derékszögben kanyarodik el észak-nyugat felé, teljes hosszágában felhasználva azt a több mint 40 km.-re terjedő hosszanti völgyet, melyet a *Mreznica* s annak folytatásában a felső *Dobra* nyitnak meg az előhegység s a *Karsztfelsík* széle között. Előbb a *Mreznica* völgyén halad fölfelé *Ostaria* és *Otok* helységek mellett; aztán egy 25 m. hosszú híddal átmegy egy karsztszakadékon s *Ogulinhoz*, *Fiume-Modrus* megyének székhelyéhez ér. A *Dobra* éppen a város szélén tűnik el, hol egy barlangba torkollik. A vasút innen kezdve folyton a *Dobra* mellett halad fölfelé észak-nyugatnak s több ízben átkel a folyón. (*Ogulin* és *Gomirje* közt egy 28.6 m. hosszú *Dobra-híd* s egy 140 m. hosszú alagút; *Gomirjén* túl még négy kisebb alagút s egy 29 m. hosszú *Dobra-híd*). *Verbovsko* állomásnál a vasút találkozik a *Carolinával* és *Ludovica*val; rögtön ez utóbbihoz szegődik s ennek társaságában folytatja irányát egyelőre még a *Dobrán* fölfelé. A *verbovskoi* állomás végén ismét egy apróbb alagút s aztán két *Dobra-híd* (24 és 26½ m.), majd az első bevágás (30 m. mélység). Ezután *Cameral-Moravica* állomás következik (412 m. t. f. m.).

Eddig az egész pálya semmi különös nehézséggel nem találkozik. Folyton hosszanti völgyben halad, mint annyi más felföldi vasútunk. Hasonló az út még *Moravicától* egészen a *Dobra* forrásáig. Innen kezdve azonban ugyanazt a nehéz feladatot kellett megoldani, melyet annak idején a *Lujza-műút* tervezője megoldott. A vasút ebben is járt nyomon halad, amennyiben teljesen a *Lujza-út* által jelölt irányt követi egészen a plateau széléig.

A vonatok már *Moravicán* készülnek elő a nehéz hegyi útra. Az állomásba érkező tehervonatokat 2—3 részre osztják, mert innen túl már új, u. n. terhelési szakasz kezdődik. A vonatok sebessége is már tetemesen esökken. A hátralevő 90 kilométernyi úthoz a személyvonatoknak 4, a tehervonatoknak 8 órára van szükségük.

A vasút harmadik szakasza a *Dobra-forrástól* a *Karsztplateaun* halad végig a vízválasztóig, melyet a *Sleme*-alagútban ér el 836 m. t. f. magassággal. Itt a maximális emelkedés 16‰-ig terjed, de meg van szakítva egy közel 10 kilométernyi vízirányos szakasszal, a *Kupjak*-alagúttól *Delnicén* túlig. *Skradtól* *Lokvéig* a vasút szorosán alkalmazkodik a *Lujza-úthoz*; *Lokvénál* pedig átmegy a *Carolina*

által jelölt irányba s követi a Sleme-alagútig, melyben a fensíki szakasz végéhez ér.

E szakaszban van a legtöbb alagút: a Kupjak 1222 m., a Szusica 370 m., a Risnjak 198 m., a Bucovac 90 m., a Sleme 335 m.

A Sleme-alagúttól kezdődik a vonal legérdekesebb része a Liburni-Karszt hármás lépcsőzetén lefelé egészen a tengerpartig. A vasút egy darabon még itt is a Carolinát követi erős eséssel (25‰) a 728 m. magasban fekvő Fuzsine helységig. Itt azonban kénytelen az országúttól egy darabon eltérni, mert ez innen még egyszer felbág 913 m. magasságig s így jut át a második karsztlépcsőre. A vasút azonban, hogy e nagy emelkedést elkerülje, a Licsanka bűvópatak medencéjéig használja fel s 16‰ emelkedéssel jut el az első lépcső pereméhez, melyen az 554 m. hosszú *Kobiljak*-alagúttal bűvik keresztül, a második Karszt lépcsőkezdetét 816 m. magasságban éri el a liesi állomásnál, az alagút túlsó végén.

Innen Fiume már csak 20 km.-nyi távolságra esik légvonalban; e szakaszt azonban a lejtő meredeksége miatt mesterségesen kellett megnyújtani hosszan nyúló kanyarulatokkal 36 kilométerre, hogy az esés az amúgy is elég nagy 25‰-et

FIUME. — A VASÚT A KÁLVÁRIAHEGY ALAGUTJA ELŐTT.

túl ne lépje. A pálya innen gyönyörű kilátást nyújt a tengerre s hol hegyoldalakhoz támaszkodva, hol pedig mély átvágásokban és magas töltéseken haladva ereszkedik a *mejai* és *buccari*-i kisebb alagútakon át (75 és 79 m.) Buccari állomásba. Ezzel elérte a legalsó alacsony karsztlépcső határát. Egy ideig a Carolinával újra egyesülve az első és második lépcsőzetet elválasztó Draga-völgyet követi, majd Szent Annánál mély hasadékkal átvágja az utolsó lépcsőzetet s Martinschirzánál a tengerparthoz ér. Ezután a tenger mellett halad; a Fiunnarán 35 m. hosszú, magas hídon jut át; befurakodik a fiumei Kalváriahegy oldalába s egy utolsó 447 m. hosszú alagúton keresztül éri el a fiumei állomást.

Az átvágások és töltések valóban kolosszális alkotások s kivált az utóbbiak az egyiptomi piramisok tömegeire emlékeztethetnek. Maximális magasságuk, illetőleg mélységük 35–40 m. Az átvágások repesztésénél az aknák mellett tárnákat és oldaltárnákat alkalmaztak s a nyert anyagot felhasználták a töltésekre.

A vonal egész hosszúsága 177 km. (a Lujzánál 43, a Carolinánál 51 kilométerrel hosszabb). Méréföldenkint kerekszám egy millióra, összesen 20 millió forintnál többbe került.

Megoldja-e ez a vasút azt a feladatot, hogy Magyarország kivitelének és behozatalának akadálytalan forgalmat biztosítson nemesak most, hanem ezután várható fejlődésében is?

Akadályok.

Erre nézve már 1868-iki enquéte alkalmával is nyilvánultak kétségek a flumei tagok részéről. Aggodalomkeltőnek találták különösen a tenger felé eső lejtőn levonuló vonalrész meredekségét. (A trieszti vasút maximalis emelkedése csak 16‰.) Erre az ellenvetésre annak idején az volt a válasz, hogy a vonal túlnyomóan úgyis csak a kivitelnek szolgál, s a vonatok üresen kapaszkodnak fel Fiume felől; a bevitel nekilendülése esetén az emelkedés enyhíthető lesz a vonalrész átépítésével. Ennek szüksége azonban eddig nem mutatkozott. A Fiuméből induló vonatok a kaptatót két lokomotív alkalmazásával elég könnyen meggyőzik.

Sokkal nagyobb bajnak bizonyult a hármás karsztlépcsőzeten gyakran hetekig dühöngő *bóra*, mely egy ízben az egész vonatot lefordította a töltésről. E bajon a bórának kitett töltéseken, mintegy két méter magas, úgynevezett bóra-falakkal segítettek, melyek a szelet nem engedik a vagonok alá kerülni. Az oldalnyomásnak a kocsik saját súlyuknál fogva eléggé ellent állanak. Lies állomás és Buccari között összesen mintegy hat kilométer hosszú bórafalak épültek.

Eddig még le nem győzött forgalmi nehézség a *hófucás*, mely évről-évre 10—20 napon át teljesen megakasztja a közlekedést. A karsztlépcsőzeten s annak lépcsőzeteit fedő havat ugyanis a bóra nemcsak vízszintesen söpri tovább, hanem alapjából felkavarja, sűrű gomolyokban kapja fel magával, s teleszítja vele mind a mélyedéseket, tehát az átvágásokat is. E baj ellen az eddigi intézkedések (hófogó kerítések, hóekék, egész falvak kirendelése a hókotrásra) elégteleneknek bizonyultak. Most az átvágásokat beföldni készülnek, s ahol kell, oldalfalas ereszeket is fognak alkalmazni.

Déli-vasút.

A Karszton kívül voltak még *más természetű tényezők*, melyek még a vasút megépítése után is vissza igyekeztek tartani a magyar nemzetet az oceanikus kultúrához vezető úton. A károlyváros-fiumei vasút magában még nem vezetett célhoz. A budapest-fiumei vasútvonalból a buda-zákányi és zágráb-károlyvárosi szakaszokat valamint a sziszek-steinbrücki vonalat még mindig a Délivasúttársaság bírta, melynek minden érdekszála Trieszthez volt kapcsolva. Noha a budapest-fiumei út 36 kilométerrel rövidebb volt mint a trieszti; noha Sziszeztől Fiuméba 55, Eszéktől Fiuméba 63 kilométer volt az útnyereség Trieszttel szemben: a Délivasút mesterséges tarifáival a trieszti utat tetemesen olcsóbbá tette.

Közvetlen vonal
Budapestig.

Végre a magyar állam 1880-ban magához váltotta a zákány-zágrábi vonalat s egyúttal egyezkedni próbált a Déli vasúttal. Ez azonban, minthogy még mindig kezén tartotta a fontos buda-zákányi vonalat, legfőlebb csak arra az engedményre volt bírható, hogy a fiumei tarifát a triesztivel egyenlővé tette.

Erre az időközben megerősödött magyar kormány elhatározta magát a flumeiek által már kezdettől fogva sürgetett versenyvonal létrehozására. 1881-ben megkezdte a budapest-pécsi (ill. dombovári) vonalat. (1881: XLVI. t.-cz.) 1884-ben pedig államosította a zákány-báttaszéki és alföld-fiumei vonalakat (1884: XXX,XXXIX. t.-cz.) Ezzel megszűnt a legnagyobb akadály. Amit Bécs már 1857-ben megkapott — egy direkte a tengerhez vezető, saját érdekeit szolgáló vasútvonalat — azt harmincz évi késedelem után valahára megkapta Magyarország fővárosa is.

A károlyváros-fiumei vasút megépítésének s a budapest-fiumei egész vonal függetlenítésének hatását szembetűnően mutatja a fiumei kikötő forgalmának emelkedése. 1862-ben (a buda-pragerhofi vonal megnyitása évében) 12.058,356 frt volt az összforgalom, 1865-ben (miután e vonal a keres-

kedést Triesztbe terelte) 10.993,337 frtra hanyatlott, 1874-ben (a károlyváros-fiumei vonal megnyitása után) 37.985,774 frtra, 1892-ben (pár évvel a budapest-fiumei versenyvonal létrejötte után) 92.744,810 frtra szökkent.

*

A károlyváros-fiumei vonal, miut említettük, 1873. október 23-án nyílt meg; általa a kikötő közvetlen összeköttetésbe lépven az anyaországgal és a fővárossal, a fiumei forgalom, miut arra már rámutattunk, oly gyors emelkedésnek indult, hogy az állomás és a területén épült raktárak csakhamar szűknek bizonyultak s új pályaudvarokat és raktárakat kellett építeni. Jelenleg négy, részben elkülönített pályaudvar van Fiumében, valamennyi a tenger mellett, nevezetesen: a *főpályaudvar* a felvételi épülettel, raktárakkal, tárházakkal és az elevátorral, mely pályaudvarba a Déli vasút vonala is beágazik; ettől nyugatra a tenger partján a *rendező pályaudvar*, végre a Delta-terület farakodó helyén levő pályaudvar, melyet a főpályaudvarral a városon átvezetett kettősvágány köt össze.

A magyar államvasutak vonala a Szusák utczái fölött jöven Buccari felől, a Fiumara hídján át ér fiumei területre. Alig hagyja el a hidat, a Kálvária-hegybe vajt alagútba tér be. A 447 méter hosszú alagútból kilépven, egy mély bevágással átszelvén a város több utcáját, a Corsia Deákon keresztül fut be végállomására. Minthogy azonban a Delta-kikötő pályaudvarára a főpályaudvarból a legtöbb fa- és dongaszállítmányt a városon át kell külön vonatokon szállítani s onnan az üres kocsikat ismét visszahozni a főpályaudvarra: azt tervezik, hogy a torlódás kikerülése végett egy Buccariu alul elágazó szárnyvonalat építenek, mely a Tersatto-hegyben fúrandó 1900 m. hosszú alagúton át közvetlenül a Brajdicára, a farakodó helyre vezetne. Ezzel a most szűk és forgalmában minduntalan háborított pályaudvart hosszú időre alkalmassá tennék a forgalom zavartalan lebonyolítására.

Báró *Dániel* Ernő miniszter és mellette *Vörös* László államtitkár érdemeiket szerezték maguknak a különböző munkálatok elrendelésével és ezáltal Fiume fejlődésének feltételeit kiegészítették. *Vörös* László államtitkár már negyed század óta működik közlekedésügyünk terén és így része volt mindazon munkálatokban, a melyek Fiume emelése érdekében végrehajtottak. Kiváló szakértelme biztosítékot nyújt arra nézve, hogy Fiume közlekedési ügyének e nagy haladása már csak rövid idő kérdése.

A pályaudvarral szoros kapcsolatban vannak a tárházak. Kezdetben csak egy szilárd szerkezetű tárház állott ezen a területen, a I—VI. számú egybeépített tárházak. Később a forgalom rohamos növekedtével a Corsia Deák felé a VII., VIII., IX., X., XI., XV., XVI., XIX. és XX. számú fatárházakat építették, később ezek közül négyet az új építkezések miatt leromboltak. A Rudolf-molo végén emelték a XVII. és XVIII. faraktárakat. A Mária Valéria-molotól nyugatra, a sínhálózat és a tengerpart közt épült

VÖRÖS LÁSZLÓ.

Pályaudvarok.

Tárházak.

az összefüggő XXI-es XXII-es tárház. Mlakán a XII., XIII., XIV. és XXIII. számú tárházak. A XIII. számú tárházban jelenleg az Ossoinack-cég hordógyára van. Az I. és II. számú államvasuti tárházak, amelyek szilárd építményű, alapincézett helyiségek, 528,000 forintba kerültek. 1890-ben a Ferencz Salvator rakodó-parton, közvetlenül a tenger mellett nagyszabású elevátort építtetett a Magyar leszámítoló és pénzváltó bank. Az elevátor, 133,000 métermázsa gabonát fogadhat be; villamos erővel mozgatott emelő, tisztító, szellőztető, osztályozó gépekkel s önműködő mérlegekkel van felszerelve. Az épületnek a tenger felől levő oldalán az emelő gépek közvetlenül rakják át a hajókból vagy a hajókba az árúczikkeket.

Az összes tárházak, az elevátort is beleszámítva, 92,566 mégyszög-méter rakodó-területtel 94,020 tonna, azaz 940,200 métermázsa befogadására képesek.

A *fiumei állomás* teherforgalma, főbb tételeire osztva, az utolsó öt évben a következő volt :

		A m. állam- vasuton :	A déli vasuton	Összesen :		A m. állam- vasuton :	A déli vasuton	Össze- sen :
<i>Buza.</i>	1891	—	—	—	<i>Haszonfa.</i>	1891	1,109,140	200,906 1,310,046
	1892	—	—	—		1892	1,051,345	230,206 1,281,551
	1893	116,896	16,350	133,246		1893	972,733	486,939 1,359,672
	1894	61,732	6,957	68,689		1894	1,072,313	450,529 1,522,842
	1895	85,962	10,460	96,422		1895	1,125,314	601,767 1,738,081
<i>Árpa.</i>	1891	—	—	—	<i>Szén.</i>	1891	69,910	66,483 136,393
	1892	—	—	—		1892	67,508	41,663 109,171
	1893	329,258	176,652	505,910		1893	98,816	49,462 148,278
	1894	334,783	164,162	498,945		1894	90,959	39,929 130,888
<i>Egyéb gabona.</i>	1893	37,481	56,534	94,015	1895	22,610	41,679 64,289	
	1891	616,681	93,944	710,625	<i>Czukor.</i>	1891	113,813	76,617 190,430
	1892	618,365	92,730	710,395		1892	107,583	72,890 180,473
	1893	157,963	37,107	195,070		1893	158,467	193,478 351,945
	1894	66,055	35,939	101,994		1894	198,872	105,457 304,329
1895	56,422	16,658	73,080	1895		255,366	71,893 327,259	
<i>Örlemény.</i>	1891	835,067	33,755	868,822	<i>Cserlő.</i>	1891	66,870	1,399 68,269
	1892	720,372	24,045	744,417		1892	61,889	21,664 83,553
	1893	997,043	46,869	1,043,912		1893	70,602	43,051 113,653
	1894	964,016	65,076	1,029,092		1894	83,064	40,223 123,287
	1895	1,063,641	65,884	1,129,525		1895	102,751	11,944 114,695
<i>Hüvelyesek.</i>	1891	208,928	44,705	253,633	<i>Vas.</i>	1891	7,582	14,097 21,679
	1892	132,600	29,828	162,468		1892	6,952	13,608 25,560
	1893	251,891	93,352	345,243		1893	12,544	23,392 35,936
	1894	181,434	70,982	252,416		1894	29,204	19,080 48,284
	1895	149,601	47,362	196,963		1895	19,946	17,227 37,173
<i>Donga.</i>	1891	770,446	20,606	791,082				
	1892	1,285,308	54,889	1,340,187				
	1893	1,039,721	247,775	1,287,476				
	1894	1,027,661	256,860	1,284,521				
	1895	575,357	246,243	821,600				

Az egyes tételekből látjuk, hogy az árpa és egyéb gabona behozatala 1895-ben az előbbi évekhez képest erősen csökkent, a mi átmeneti jelenség a rossz természettel áll összefüggésben. Ezzel szemben az örlemények szállított mennyisége folyton növekedett mind a két vasúton. Csökkent a dongaszállítás is; de csak a magyar államvasutakon. A Déli vasút az utóbbi három évben megtartotta. 1892 után hirtelen felszökött kontingensének arányát. Erősen emelkedett 1892-vel szemben a czukor és cserlő is.

Az 5000 tonnánál kisebb mennyiségű hozatok közt találjuk 1895-ben a következőket : olajvetemény 2396, szilva 25,027, szesz 10,529, cement

36,459, ásványvíz 42,494, keményítő 10,012, cellulóze 22,696, rongy 14,740 sör 25,240, dohány 7192 mm.

Erős hozatala volt az üres hordónak: 1894-ben 135,195, 1895-ben 143,934 mmázsa. Különféle, részletesen föl nem sorolható árúczikkekből 266,954 mmázsa érkezett a fiumei pályaudvarba.

A míg egyes árúnemekben természet szerinti folytonos hullámzást tapasztalunk, az összes forgalom *folytonosan emelkedő irányról* tesz tanúságot. Összehasonlítva az utóbbi öt esztendő adatait az 1887-iki hozatal adataival, következő eredményre jutunk.

	M. államvasuton :	Déli vasuton :	Mindössze :
Behozatal (vasuton) 1887	3,557.187	772.836	4,330.023
1891	4,506.915	721.567	5,228.482
1892	3,792.573	810.215	4,602.788
1893	4,561.827	1,721.569	6,283.396
1894	4,400.992	1,601.566	6,002.558
1895	3,734.963	1,591.911	5,326.874

FIUME. — FORGÓHID A FIUMÁRÁN.

A behozatal mennyisége tehát 1887-től 1895-ig 996,851 mmázásával, vagyis **23%**-kal emelkedett. Hogy azonban az emelkedés helyes arányát kapjuk, szükséges az évesoportok összehasonlítása. 1887-től 1890-ig bezárólag 19 millió 753,416 métermázsa volt a vasúti behozatal, egy évre tehát 4.938,354 mmázsa esik. 1891-től 1895-ig öt év alatt a behozatal 27,443,098 mmázsa volt, egy évre jut tehát 5.488,609 métermázsa; az átlagos emelkedés a legutóbbi pentádban évenként 550,255 métermázsa.

A Déli vasúton érkezett szállítmányok mennyisége jóval nagyobb arányban emelkedett, mint a magyar államvasútak hozatala, sőt az összes mennyiség emelkedése majdnem egyedül a déli vasút javára esik, a mi örvendetes bizonyossága annak, hogy a korábbi években Triesztbe szállított árúk jelentékeny részét immár Fiume kikötője vonta magához. A déli vasúton az 1895-ben Fiuméba behozott 1.591,911 métermázsa szemben az 1887-iki 772.836 métermázásával **106%** emelkedést mutat, míg ugyanakkor a magyar államvasútak hozatalának emelkedése alig 5%.

Az árúk közül az őrleményeket túlnyomólag magyar, első sorban bu-

dapesti malmok adják föl Fiuméba. Az osztrák malmok közül csupán a krajnai malmok osztoznak a versenyben. A búzát és árpát nagyrészt a Dmántúl, különösen az árpát Fejérvármegye küldi. A nagyobb haszonfa a horvát-szlavon és a boszniai erdőségekből kerül ki, a fűrészelt bükkdesz-kát, pallót stb. Magyarország északkeleti megyéi, a puhafa-fűrészárút Zólyom, Turócz, Liptó vármegyék, Krajna és Stiria szállítják. A cukrot hazai gyárak adják föl Fiuméba, de az utóbbi években a kedvező finneanconai tarifa következtében az osztrák és morva gyárak is sűrűbben kezdik fölkeresni a finnei kikötőt. A szenet a pécsi bányákból szállítják; Ausztriából Trifail szerepel nagyobb mennyiséggel. A vasat Salgó-Tarjából, Ózdról, Zólyom-Brézóról és Stiriából hozzák. A eserlé kizárólag Horvát-Szlavonországból való. Az ásványvíz legnagyobb része budai keserűvíz.

		M. állam- vasuton:	Déli vasuton:	Összesen:		M. állam- vasuton:	Déli vasuton:	Összesen:	
<i>Rizs.</i>	1891	142.484	170.001	313.184		1892	401.251	134.047	535.298
	1892	128.374	74.993	213.016		1893	752.565	249.757	1.002.342
	1893	249.663	55.215	361.799		1894	667.265	200.307	867.572
	1894	206.619	65.283	328.195		1895	528.576	182.169	710.745
	1895	263.829	90.608	396.553					
<i>Körolaj.</i>	1891	277.259	303.545	580.804	<i>Örlemény.</i>	1891	19.556	33.396	52.952
	1892	356.756	312.013	668.769		1892	22.748	22.014	44.762
	1893	374.884	405.194	405.194		1893	30.139	29.884	60.323
	1894	323.989	360.102	360.102		1894	43.792	64.108	104.900
	1895	279.192	355.953	355.953		1895	53.615	39.376	92.991
<i>Só.</i>	1891	56.733	287	57.060	<i>Juta.</i>	1891	43.490	43.118	86.608
	1892	53.079	602	53.681		1892	40.591	49.185	89.776
	1893	60.009	46	60.056		1893	36.835	94.867	131.702
	1894	55.667	100	55.767		1894	47.867	125.726	173.591
	1895	133.688	608	134.296		1895	40.711	134.556	175.267
<i>Vas.</i>	1891	8.150	25.900	34.050	<i>Foszfát.</i>	1893	7.915	116	8.031
	1892	9.751	27.413	37.164		1894	101.663	8.355	110.018
	1893	26.622	18.528	45.150		1895	169.812	6.968	176.780
	1894	138.752	19.804	218.556	<i>Narancs és czitrom.</i>	1893	12.392	22	12.414
	1895	163.644	99.339	262.983		1894	63.072	522	63.594
<i>Bor.</i>	1891	162.312	77.794	240.086	1895	72.879	1.083	73.962	

Különféle árucikket 1895-ben 358,318 métermázsát szállítottak el a finnei állomásról. Ugyanott feladtak még kávé 13,832 métermázsát, 10,000 métermázsával kevesebbet, mint 1888-ben, de 12,700 métermázsával többet, mint 1891-ben; keményítőt 21,890 métermázsát, dohányt 39,203 métermázsát, papírt 14,897 métermázsát, chili-salétromot 17,441 métermázsát, mely árucikk 1893 előtt egyáltalában nem fordult elő Fiumében.

Összehasonlítva az utóbbi öt évben a vasuton elszállított árucikkek mennyiségét az 1887-iki mennyiséggel, következő eredményre jutunk:

	M. állam- vasuton:	Déli vasuton:	Összesen:
Kivitel (vasuton) 1887	638.082	529.839	1.167.921
1891	840.829	780.704	1.621.573
1892	1.163.146	760.862	1.924.008
1893	1.865.137	1.150.907	3.016.044
1894	1.854.515	1.206.813	3.061.318
1895	1.957.062	1.209.743	3.166.805

A vasuton elszállított árucikkek mennyisége tehát *tetesesebb arányban* növekedett a behozott árucikkekénél, a mi arányban áll a kikötői behozatalnak a kivittel szemben való nagy emelkedésével. Az 1887-iki 1.167,921 métermázsával szemben az 1895-iki 3.166,805 métermázsával szemben az 1.998,884 métermázsával vagyis 171% emelkedés, a míg, mint látnuk, a vasúti behozatal csak

23%-kal emelkedett. Itt azonban az emelkedés nagyobb része a magyar államvasút javára esik; a déli vasuton elszállított áruk mennyisége csak 55%-kal szaporodott.

A mint a főbb tételek kimutatásából is láttuk, Fiume feladási forgalmában legfontosabbak a rizs, bor, juta, foszfátok, só, déli gyümölcs, nyerskáv, kőolaj; ez utóbbi a fiumei kőolajfinomító-gyár termékeképen. A kőolajból Ausztria körülbelül ugyanannyit vásárol, mint az anyaország; a míg 1895-ben Magyarországra 319,000 métermázsza ment a két vasuton, Ausztriába 315,000 métermázsát vittek.

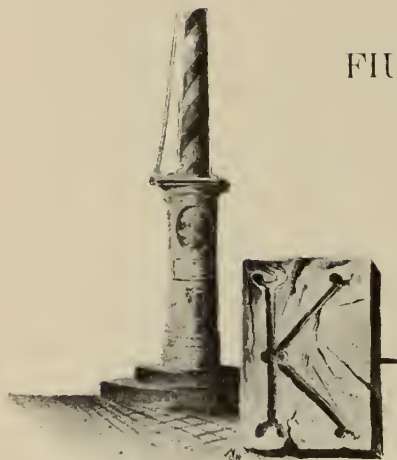
A bort, legnagyobb részt olasz bort, keverés ezéjából leginkább Magyarországra viszik. De szállítanak Bécsbe és Grácza is. A kávé Budapest és Bécs hozatja. A jutát Ujpest, Pozsony és az osztrák gyárak részére adják föl. A chili-salétrom és a foszfátok a budapesti műtrágya-gyárba küldetnek. A söt Horvátország és Bosznia-Hercegovina vitetik. A déli gyümölcsöt a szomszéd állomások csekély fogyasztásán kívül kizárólag a budapesti piac fogyasztja.

A fiumei állomás személyforgalma a m. kir. államvasutak vonalán 1886. óta 1895. végéig majdnem hétszeresére növekedett. A míg ugyauis 1886-ban csak 12,083 utas indult el az államvasutak vonalán Fiuméből, 1895-ben 81,691 volt az elindult utasok száma, a mi 575% emelkedésnek felel meg. A zonatarifa behozatalának hatása, a mi olcsóságával Fiumét a magyar közönség szívesen keresett kiránduló helyévé avatta, nagyon érezhető a személyforgalom ez emelkedésében. A míg 1888-ban csak 11,479 volt az elutazók száma, 1889-ben 28,081-re (a zonatarifa behozatalának esonka évében), 1890-ben már 57,362-re szökkent. A forgalom emelkedése 1886-tól fogva következő volt:

1886-ban	12,083 utas.
1887-ben	12,402 ..
1888-ban	11,479 ..
1889-ben	28,081 ..
1890-ben	57,362 ..
1891-ben	71,083 ..
1892-ben	76,777 ..
1893-ban	78,156 ..
1894-ben	79,436 ..
1895-ben	81,691 ..

FIUME KÖZIGAZGATÁSA.

ÖZIGAZGATÁSÁT Fiume szabad város és kerülete külön alkotott s a m. kir. kormány által 1872-ben jóváhagyott szabályzat értelmében intézi.

Községi beosztás.

Fiume és kerülete áll a városból és három alközségből, ezek, (mint Fiume leírásában említettük: Plasse, Cosala, Drenova. Mindegyik alközség több helységet foglal magában. A három alközségnek külön-külön előljárósága van, mely egy bíróból és a községi kötelékbe tartozó helységek egy-egy küldöttjéből áll. A plassei előljárósághoz a plassei bíró mellé Mlaka, S. Nicolo, Seurigne és Pehlin; a cosalai bíró mellé Santa-Caterina, Rastoeine, Pulaz és Cosala, a drenovai bíró mellé Grohovo, Kablari, Podbreg és Kuciei helységek küldenek egy-egy tagot az előljáróságba.

A három alközség 2—2 taggal vesz részt a városi képviselőtestületben (Rapresentanza), mely 56 választott tagból áll, ezek közül 50 városi és 6 alközségi képviselő.

Képviselőtestület.

A képviselőket hat évre választják. A képviselőtestületet a kormány bármikor feloszthatja, de legkésőbb négy hét alatt új választások irandók ki. Választható a község minden tagja, ha eselekvő választási joggal bír, életének 24-ik évet betöltötte s legalább két év óta állandóan Fiumében vagy kerületében le van telepedve. A választást a kormányzó tűzi ki, a választás két bizottság előtt történik, nevezetesen az egyik bizottságot a város, a másikat kerülete részére küldi ki az előzőleg működött képviselőtestület. A választási bizottság egy képviselőből és négy választóból áll. A végbement választás után a kormányzó 8 napra hívja össze megalakulás végett a képviselőtestületet. A megalakult képviselőtestület mindenekelőtt megválasztja elnökét, a ki a *polgármester* (podestà), s két alelnökét. A polgármester választását ő felségének kell helybenhagynia. Ha ez nem történik meg, akkor 8 nap alatt új választást kell elrendelni. Az elnökség megválasztásán *minden képviselő tartozik jelen lenni*; a ki elfogadható igazolás nélkül távol marad, az *elveszti képviselői megbízását* s abban a eziklusban nem választható többé. A polgármester és a két alelnök megbízatása hat évre szól; de ez idő lejártával újra megválasztható.

Ha a polgármester vagy annak helyettese a képviselőtestület valamely határozatát az alkotmányba, a fennálló törvényekbe, az állam érdekeibe vagy a város szabályzatába ütközőnek tartja, joga és kötelessége végrehajtását felfüggeszteni s a kormányzó határozatát kikérni. A képviselőtestület a kormányzó határozatát a miniszteriumhoz fölebbezheti. Ha a pol-

TENGERPARTI RÉSZLET VOLOSCÁNÁL.

gármester a képviselőtestület valamely határozatát a város érdekeibe ütközőnek tartja, végrehajtását felfüggesztheti s 8 nap múlva új határozathozatal végett a képviselőtestület elé terjeszti. Ha a közgyűlés megmarad előbbi határozata mellett, akkor a polgármester tartozik e határozatot végrehajtani s erről a kormányzót tudósítani.

Polgármester.

A mint látjuk, a polgármesternek meglehetősen széles jogkör és tekintély van a szabályzatban biztosítva. Az említett esetekben a kormányzó is felfüggesztheti a képviselőtestület határozatait. A kormányzónak jogában áll megjelenni a képviselőtestület ülésén s ott bármikor felszólallhat, hivatalos indítványokat terjeszthet elő. A közgyűlés jegyzőkönyvének másolatát közölni kell vele.

A közigazgatás végrehajtója a tanács, *magistrato civico*, a polgármester közvetlen és felelős vezetése alatt. A városi tanács hivatalnokainak mindazon minősítványnyel kell birniok, melyet az állami tisztviselőktől megkiván-

Tanács és tisztviselők.

A FIUMEI VÁROSHÁZA ÜLÉSTERME.

nak. A tanács tagjai élethossziglan választatnak. A tanács hat szakosztályban működik.

1. *A belső tanács* (*magistrato interno*), mely következőkből áll: 1 dirigente (igazgató), két assessor (tanácsos), két titkár, mint előadó (*secretario municipale*): 2 fogalmazó, főorvos, városi ügyész, irodaigazgató, levéltáros, jegyző.

2. *Rendőri osztály*. Vezetője assessor (tanácsos) ezimet visel; mellette vannak: a főbiztos, vásárbiztos, rendőrtiszt, rendőr-főfelügyelő, fogházfelügyelő.

3. *Építészeti osztály*. Személyzete a következő: Igazgató, főmérnök, két I. oszt. mérnök, egy elektrotechnikus mérnök, városi vízvezetéki mérnök, egy II-od oszt. mérnök, egy segéd, egy rajzoló.

4. *Városi számvétség és pénztár*. A számvétség személyzete: a számvévő, egy számtiszt, egy gyakornok. A pénztári hivatalé: a pénztáros, ellenőr és egy gyakornok.

5. *Egészségügyi osztály*. A következőkből áll: a főorvos, két szegények orvosa, egy rendőrorvos, egy állatorvos, három városi bába, ügyvivő, temető-felügyelő.

6. *Városi adóhivatal.* Tagjai: az adópénztáros, ellenőr, irodatiszt, két gyakornok, egy adóvégrehajtó.

Bizottságok.

A tanács a polgármester elnöklete alatt rendszeresen hetenkint egyszer, jelenleg pénteken tart ülést. Működésében a képviselőtestület által kiküldött állandó bizottságok támogatják. A legfontosabb bizottság, az *állandó bizottság* (Delegazione municipale) 10 rendes és 5 pótagból áll, a kik évenként újra választatnak. Elnöke a podestà. Hatásköre kiterjed a hivatalnokok eljárása elleni felszólalásokra, a városi ingatlanok vételi, eladási és esereügyeire, a pénzügyi műveletek eszközzésére; határoz a segélykérelmek, a 100 frtot meg nem haladó javak eladása, a hivatalnokok előlegei s mindazon ügyek felett, melyekkel a képviselőtestület megbizza. Közvetlenül felügyel a tisztviselők működése fölött, ellenőrzi a község pénztárait; sőt hatásköre szélesebbé válik az esetben, ha a községi képviselőtestület fel van oszlatva, mert akkor ez a bizottság intézkedik mind ama közigazgatási ügyekben, melyek elintézése nem tűr halasztást, esakhogy végrehajtásuk előtt ki kell kérnie a kormányzó helybenhagyását.

DR. MAYLENDER MIHÁLY.

Az *iskolaszék* a városi iskolák fölött gyakorol főfelügyeletet. Minden, a községi iskolákra vonatkozó indítványt az iskolaszék terjeszt a városi tanács elé. Áll egy elnökből, egy al-elnökből és 8 tagból, a kik három évre választatnak. Tanácskozó és szavazó joggal részt vehetnek e bizottságban: a r. kath. plébános és a városi tanács iskolaügyi előadója.

A *városi takarékpénztár* és a vele egybekötött zálogintézet (Monte di Pietà) felügyelete egy 12 tagból álló takarékpénztári bizottság dolga. Ez a bizottság saját kebeléből választja elnökét s az 5 tagu igazgatóságot, mely maga részéről szintén elnököt nevez ki. E bizottság szintén három évenként választatik.

A *jótékonyági bizottság* a jótékonyági ügyeket, valamint az *árva- és szegényház* ügyeit vezeti. Hét tagból áll. Elnöke a podestà. Alelnökét a bizottság saját kebeléből választja. A városi plébános szavazó joggal szintén részt vesz a bizottságban, mely három évről három évre választatik.

A városi *közeztvám* és a *borfogyasztási adó* ügyét egy három évenként újra választott bizottság ellenőrzi.

A *műszaki és középítési bizottság* szintén három évre választott 8 tagból áll. Hatáskörét külön szabályzat állapítja meg. Feladata véleményes javaslatokat tenni a városi építkezésekre és közmunkákra vonatkozólag.

A *városi kórházat* (Ospedale civico di S. Spirito) külön bizottság kezeli, mely három évre választott 3 tagból áll.

A *közegészségi bizottság*, mely a törvény rendelete alapján választatik, hasonlóképen 3 évre, hét választott tagból és öt meghívott szakerőből, összesen tehát 12 tagból áll.

A *kijelölő bizottság*, mely a tisztviselőket kandidálja, hat tagból áll; elnöke a podestà.

Az *igazoló bizottság* hét tagból áll. Szintén három évről három évre választják.

A *jogügyi bizottság*, mely a képviselőtestületnek minden jogügyletre vonatkozólag jelentést tesz, a képviselőtestület mindazon tagjaiból alakul, a kik jogvégzett egyének.

A *fegyelmi bizottság* minden esztendőben újra választatik. Ez a városi

tisztviselők fegyelmi ügyeiben jár el. Öt rendes és két póttagból áll. A városi ügyész hivatalból tagja a bizottságnak. A városi ügyészt akadályoztatása esetén a képviselőtestület egyik tagja helyettesíti.

A városi tisztviselők nyugdíjalapja kezelését szintén külön bizottság gyakorolja. E bizottság elnöke a tanács vezetője (a dirigente). A tanácsbeli tisztviselők testülete, valamint a városi intézmények hivatalnoki kara 2—2 tagot küldenek e bizottságba, melynek megbízatása szintén három évig tart.

A pénzügyi bizottság az előre nem látott kiadások fedezésére, a kölcsönök felvételére tesz javaslatokat. Hét tagból áll, a kiket három évre választanak. A pénzügyi bizottságnak külön ügyrendje van.

A gazdasági bizottság a városi erdők, valamint a sétaterek és közkertek fölött gyakorolja a felügyeletet s tesz a szükséghez mérten javaslatokat. Szintén három évenként választják.

A városi színház vezetését, szintársulatok szerződtetését stb. külön színházi bizottság intézi. A bizottság 5 tagból áll, a kik közül kettőt a páholytulajdonosok és a földszinti támlásszékek bérlői választanak.

A városi zenekar (banda civica) fölött egy 3 tagu bizottság tartja a felügyeletet.

A városi könyvtár és muzeum szintén külön 6 tagu bizottság felügyelete alatt áll. E bizottság két csoportra oszlik s minden harmadik évben 3 tag új választás alá esik.

A világitási-bizottság a gázvilágítást ellenőrzi. Három évre választott 5 tagból áll.

A város kegyurasága és kezelése alatt álló 9 nagyobb és kisebb templom számára 2—2 tagból álló felügyelő bizottság van kirendelve.

A képviselő testület ezenkívül három évre két tagot küld az önkéntes tűzoltók egyesületének választmányába is.

Végül a törvény értelmében az országgyűlési képviselői választás ügyében működő központi választmány 12 tagból áll. E bizottság elnöke a podestà.

A városi tisztviselők fizetése következőleg van megállapítva:

Tanácsi tisztviselők.

Tanácsi vezető (dirigente)	2700	frt	fizetés	800	frt	lakbér
Tanácsosok (2)	2160	„	„	600	„	„
Fogalmazók (2)	1300	„	„	400	„	„
Tanácsi titkár	1520	„	„	500	„	„
Városi ügyész	790	„	„	300	„	„
Irodaigazgató	1100	„	„	400	„	„
Levéltáros	900	„	„	350	„	„
Jegyző	790	„	„	300	„	„

Tisztviselők fizetése

Rendőri tisztviselők.

Vezető (rendőrtanácsos)	2160	„	„	600	„	„
Főbiztos (jogvégzetl)	1600	„	„	500	„	„
Vásárbiztos	990	„	„	350	„	„
Rendőrtiszt	990	„	„	350	„	„
Rendőrfőfelügyelő	950	„	„	350	„	„
Rendőrfelügyelő	680	„	„	200	„	„
Fogház-felügyelő	540	„	„	(természetben)		

Számvevőség és pénztár.

Pénztáros	1300	„	„	400	„	„
Ellenőr	1000	„	„	350	„	„
Számvevő	1300	„	„	400	„	„
Számtiszt	1000	„	„	350	„	„
Gyakornokok	500	„	„	—	„	„
Adópénztárnok	1100	„	„	400	„	„
Ellenőr	900	„	„	350	„	„
Adótiszt	680	„	„	300	„	„
Gyakornok	820	„	„	—	„	„
„	500	„	„	—	„	„
Adóvégrehajtó	605	„	„	—	„	„

Nyugdíjalap.

DR. GELLETICH MIKLÓS.

tendővel $2\frac{1}{2}\%$ -kal emelkedik a nyugdíj azoknál a tisztviselőknél, a kik egyetemi tanulmányokat végeztek; a többinek nyugdíja fizetésüknek csak 2% -ával emelkedik évenként, kivéve a tanítókat, a kiknek nyugdíja évenként 3% -kal emelkedik. A nyugdíj összege semmi körülmények közt sem haladhatja meg a tényleges fizetés magasságát. A tényleges szolgálatban elhalt tisztviselő özvegye férje fizetésének harmadrészét kapja nyugdíjul, de ez összeg nem emelkedhetik 500 frt maximumon túl. A törvényes gyermekek nevelési járulékképpen (a fiuk 20-ik, a leányok 18-ik évükig) elhalt atyjuk fizetésének 5% -át kapják, ha anyjuk még életben van; ha azonban anyjuk meghalt, akkor 10% -ot; a nevelési járulék azonban nem lehet több az első esetben 100, az utóbbi esetben 200 frtnál.

Városi háztartás.

A város vagyoni állapota kedvezőnek mondható. Cselekvő vagyonának értéke 5.169,200 forint, a teher 3.122,500 frt; a tiszta vagyon értéke tehát 2.046,800 frt az 1895. év végén. Az előbbi évhez képest a tiszta vagyon 5500 frttal szaporodott.

A vagyoni tételek közt az ingatlanok 3.752,800 frt értékkel szerepelnek, a miből 2.393,400 frt volt gyümölcsöző, 102,000 frt évi jövedelemmel. Pénztári készlet volt 173,500 frt; a felszerelések leltári értéke 183,600 frt, aktív lőke 991,800 frt, követelések 67,500 frt. Az aktív lőkéből 736,300 frt gyümölcsöző. Ez következőleg oszlik meg: a takarékpénztár tartalék-alapja 666,200 forint, a zálogház vagyona 47,300 frt, az ipari célokra rendelt alapok 22,900 frt.

A teher három adósságtételből áll; a városi takarékpénztár követelése 2.461,700 frt, a Pesti magyar kereskedelmi banké (a vízvezetéki befektetés) 588,100 frt; végül a függő adósság 72,700 frt.

A város bevétele és kiadása az 1895-iki zárószámadás szerint következőleg alakult:

A városi főorvos 1600 frt fizetés és 500 frt lakbért kap, a szegények orvosai közül az egyik 680 frtot, a másik 600 frtot, a rendőrorvos fizetése 790 frt, lakbér 300 frt, az állatorvos kap 680 frt fizetést, 300 frt lakbért. A bábák fizetése 172 frt 50 kr.

A városi tisztviselőknél külön nyugdíjalapjuk van, melynek kezelése egy a kormány által jóváhagyott külön szabályzat értelmében történik. A tisztviselők kinevezésükkor fizetésüknek 12% -át fizetik be az alapra 24 havi részletben, ezenkívül fizetésük 2% -át havi járulékképpen. Előléptetés esetében a fizetésemelés 10% -át kell az alap javára befizetniök. A nyugdíjjogosultság a 10-ik szolgálati év betöltésével kezdődik. A ki 10 évig szolgált, fizetésének 40% -át kaphatja nyugdíjul. Minden további esz-

MOHOVICH ERNŐ.

<i>Bevétel:</i>	Rendes . . .	758,066	frt 88	kr.
	Rendkívüli . .	51,988	„ 84	„
	Összesen	810,055	frt 72	kr.
<i>Kiadás:</i>	Rendes . . .	657,195	frt 92	kr.
	Rendkívüli . .	107,672	„ 09	„
		764,868	frt 01	kr.

E szerint a bevételi többlet 45,187 frt 71 kr.

A *bevétel* főbb tételei a következők: Városi bérletek 20,500 frt, vásári helypénzek 14,200 frt, vágóhiddíjak 8500 frt, hus- és borfogyasztási adó 525,000 frt, az állami italmérési adóból, melyet a város bérel, 28,600 frt, köveztvám 18,800 frt, városi póttadó 31,000 frt, vízdíj 57,500 frt, a városi takarékpénztár 1894-iki nyereségének fele 29,000 frt stb.

A *kiadás* főbb tételei: Tisztviselők fizetése 66,500 frt, kezelési költségek (bérletek, közvilágítás, öntözés, kövezés stb.) 144,000 frt, rendőrség 67,800 forint, vízvezeték 57,800 frt, közoktatási kiadások 80,500 frt, jótékonyági ügyek 37,100 frt, egyházi célok 10,300 frt, kamatok 112,700 frt, törlesztés 75,000 frt, nyugdíjalapra 26,200 frt, városi színház 15,400 frt, városi zenekar 6500 frt, új építkezés 34,000 frt, csatornaépítés 26,000 frt stb.

Állami adóban a fiumei lakosok összesen 398,436 frt 38 krt fizettek; ebből a városra 307,092 frt 50¹/₂ kr., az alközségekre 91,343 frt 87¹/₂ kr. esik. 1885-ben az összes adó: 306,675 frt 86 kr. volt, tíz év alatt tehát 91,760 frt 42 krral, tehát majdnem harmadrészével emelkedett. A városi póttadó 10%, még pedig 5% általános póttadó, 5% pedig az iskolai kiadások fedezéséhez való hozzájárulás. Póttadó tekintetében tehát Fiume más magyarországi városokhoz képest kedvező helyzetben van. A póttadó összege 1895-en 31,919 frt 93 kr volt.

Adók.

A város kezelésében következő alapok vannak: Nyugdíjalap 209,400 forint, konviktusi alap (ösztöndíjakra) 78,100 frt, kórházi célokra rendelt alap 41,800 frt, tanulmányi alap (a St. Vito templom és a volt jezsuita kollegium, ma gimnázium fentartására) 81,400 frt, a vízvezeték után maradt alap 54,100 frt, a csatornázás után maradt alap 1400 frt, utcaszabályozási alap 61,800 frt, kövezési alap 2000 frt, az új vágóhid építési alapja 81,000 forint, temetői alap 6100 frt.

Alapok.

Fiume polgármesterévé 1897. februárban, mintán 1896. őszén Ciotta János lemondott, dr. *Maylender* Mihály fiumei ügyvédet választották, kit ő felsége 1897. márczius 10-én erősített meg.

Maylender Mihály 1863. szeptember 11-én született Fiumében. Atyja szintén Maylender Mihály, tekintélyes kereskedő volt. A középiskolát Fiumében elvégezvén, a kolozsvári egyetemre ment jogot hallgatni; az alapvizsgálatok letétele után pedig a budapesti egyetemen hallgatta a jog- és államtudományokat s leszolgált a honvédségnél önkéntesi évét, mely után tartalékos honvédhadnagygyá neveztek ki. 1888-ban lett jogi doktorrá s azután résztint Budapesten, résztint Bécsben és Fiumében gyakornokoskodott. Miután 1890-ben Budapesten letette az ügyvédi vizsgálatot, 1891. februárban Fiumében megnyitotta ügyvédi irodáját s ugyanakkor a fiumei királyi törvényszékhez magyar tolmácsnak neveztek ki. Még ugyanaz év őszén megválasztották a rappresentanza tagjává, de 1895-ben lemondott e megbízatásról; az 1897-iki községi választások alkalmával azonban újra megválasztották a képviselőtestületbe, mely nagy többséggel őt választotta polgármesterré.

A városi képviselőtestület alelnökei, kik a legutóbbi választás alkalmával újra hat évre megválasztattak: dr. *Gelletich* Miklós és *Mohovich* Emőd.

Gelletich Miklós 1840-ben született Fiumében. Egyetemi tanulmányait a bécsi egyetemen végezte, a hol 1865-ben jogi doktorátumot tett. Harminez év óta már tagja a városi képviselőtestületnek, mely 1890-ben először választotta első alelnökévé. Minthogy már az alkotmányos korszak elején megtanult magyarul, a kormányzóság első éveiben miniszteri titkárrá neveztek ki, ez állásáról 1877-ben, kir. közjegyzővé való kineveztetésekor lemondott. 1892-ben József főherczeg jogi tanácsosa czímet kapta, miután a Vörös-

kereszt-egyesület érdekében tett fáradozásaiért, melynek titkára volt, már előbb legfelsőbb kitüntetésben részesült.

Mohovich Emőd, a III. oszt. vaskoronarend lovagja, a képviselőtestület másodalelnöke, 1838-ban született. Tulajdonosa az általa szerkesztett és 1868-ban alapított *Bilancia* lapnak, és nyomdájának. 1863. május 1-e óta tagja a képviselőtestületnek, 1888. november 16. óta pedig II-od alelnöke. Több külföldi tudományos egyesületnek levelező vagy tiszteletbeli tagja.

A tanácsi tisztviselők 1897. elején következők: Tanácsi vezető *Milcenich* Péter, a Ferencz József rend lovagja; tanácsosok: dr. *Lettis* Ferencz báró, *Brellich* Ernő; tanácsi titkár: dr. *Polessi* Ferencz, fogalmazók: gr. *Domini* Leonárd és *Derenzini* József. Városi ügyész: dr. *Randich* János, helyettes dr. *Bellen* András. Főorvos dr. *Pillepich* Ágost. Főmérnök és építészeti igazgató: *Wauchmig* Izidor. Irodaigazgató: *Supancich* József. Számvevő: *Burgstaller* Károly. Pénztáros: *Verneda* Lajos. Ellenőr: *Struppi* Albert. Adópénztáros: *Karletzky* Lajos. Ellenőr: *Descovich* Lajos. (A rendőrtanácsosi állás üresedésben). Rendőrfőfelügyelő: *Mitrovich* Gusztáv.

ADÓ- ÉS VÁMÜGY FIUMÉBAN.

AZ ALKOTMÁNY visszaállítása után még néhány évig tartott az a bizonytalan állapot, a melynek a magyar kormány gróf Zichy Józsefnek kir. kormányzóvá történt kinevezésével 1870-ben véget vetett. Az új kormányzónak volt fenntartva, hogy a horvát uralom idejéből fennmaradt intézmények átalakítását végrehajtsa. Az ő kezességében tulajdonítandó az akkori pénzügyminiszternek 1871. évi márczius hó 18-án 46477. sz. alatt kelt rendelete, melylyel Fiumében magyar királyi pénzügyigazgatóság állítottatott fel és annak vezetésével maga a kormányzó bízott meg. A fiumei m. k. pénzügyigazgatóságnak a kormányzó volt tulajdonképeni főnöke egészen 1889-ig vagyis az 1889. XXVIII. t. ez. életbeléptetéséig.

A kormányzók azonban inkább csak de jure, mint de facto voltak a pénzügyigazgatóságnak főnökei, mert azt tényleg mindig egy pénzügyi tanácsos mint helyettes vezette. 1871-től 1889-ig a három kormányzó, gróf Zichy József, gróf Szápáry Géza és gróf Zichy Ágost idejében négy pénzügyigazgató helyettes váltotta fel egymást. Ezek voltak *Zurchaleg* Antal, *Brusić* Mátyás, dr. pávai *Vajna* Albert és *Szobovics* Lajos.

Mielőtt a pénzügyigazgatóságnak 1889-ben történt újjászervezésére áttérnénk, megemlítendőnek tartjuk azt, hogy az 1876-ban felállított és 1889-ben megszűnt adófelügyelői intézmény Fiumében is életbe volt léptetve. Felállítása alkalmával annak élére *Brusić* Mátyás akkori pénzügyi titkárt helyezték. Ez azonban nem foglalta el állását és így helyébe dr. pávai *Vajna* Albertet nevezték ki, a kit ez állásban 1882. nyarán baranyanádasdi dr. *Feichtinger* Elek pénzügyi fogalmazó, később pénzügyi titkár váltott fel.

A mint fentebb érintettük, a fiumei pénzügyigazgatóság 1889-ben újjászerveztetett és pénzügyigazgatóvá az addig a kormányzó mellett helyettesként működött *Szobovics* Lajos pénzügyi tanácsos, helyettesé pedig dr. *Feichtinger* Elek pénzügyi titkár és adófelügyelő — a kinek mint ilyennek hivatala a pénzügyigazgatóságba olvadt be — neveztetett ki. *Szobovics*ot a pénzügyigazgatói állásban 1892-ben dr. *Feichtinger* Elek váltotta fel a ki ez állásban jelenleg is működik. Helyettese: *Weinhardt* Gusztáv p. ü. titkár.

Dr. *Feichtinger* Elek született Esztergomban, 1854. évi június hó 21-én, régi

DR. FEICHTINGER ELEK.

nemesi családból, mely 1720-ban kapott ezüsterlevelet; atyja dr. Feichtinger Sándor, városi főorvos és közkórházi igazgató pedig 1887-ben baranya-nádasdi előnevet. Iskolai tanulmányait részben szülővárosában, részben Budapesten végezte. Állami szolgálatba 1876. június hó 24-én lépett, mint joggyakornok a budapesti kir. törvénytudományi tanácsnál, de 1880-ban a pénzügyi közigazgatáshoz lépett át mint pénzügyi fogalmazó s Fiuméba helyezték, ahol 1882. nyarán adófelügyelő, 1885-ben pénzügyi titkár, 1889-ben pénzügyigazgatói helyettes, 1892-ben pénzügyi tanácsos-pénzügyi igazgató és 1895-ben ugyane minőségben kir. tanácsos lett.

Feichtinger az irodalom terén is serényen munkálkodott, mint azt az irodalomról szóló fejezetben tárgyaljuk. Műveit nemesak magyar, hanem főképp olasz, francia és német nyelven írta és így a hazai jognak a külföldön való ismeretése körül is érdemeket szerzett. Nemzetgazdaság- és pénzügytanát a boszniai és hercegovinai kereskedelmi iskolák számára szerb nyelvre is lefordították, sőt Gonzales Revilla madridi egyetemi tanár spanyol nyelvre való lefordításáért is megkereste. Mint a „Société de législation comparée de Paris“ tagja a társaság 1889. Bulletinjében Wlassics Gyula akkori egyetemi tanár, jelenleg vallás- és köz-

A VÁMPALOTA (DOGANA) FIUMÉBAN.

oktatásiügyi miniszter munkája nyomán részletesen ismertette a bűnvádi perrendtartásról annak idején benyújtott törvényjavaslatot. Később maga a mondott francia jogtudományi társaság bízta őt meg egy vitakérdésnek a magyar és az osztrák közjog szempontjától való fejtegetésével. Ez az értekezése a társaság fennállásának 25 éves jubileuma alkalmával kiadott díszkötetben „*Note sur les pouvoirs des Chambres hautes en Hongrie et en Autriche*“ cím alatt megjelent 1889-ben.

Feichtingernek „*Diritto Marittimo*“ című nagy munkáját mely 1893-ban jelent meg, a külföldi szaklapok igen elismerőleg fogadták. Ugyancsak 1893-ban az akkori igazságügyminiszter őt bízta meg az osztrák tengeri magánjogi törvényjavaslatnak magyar nyelvre való lefordításával.

Feichtinger mint pénzügyigazgató nemesak a lakosság körében tudott magának köztiszteltet és becsülést kivívni, hanem a tisztviselők körében is közszeretettnek örvend, akik 1895-ben, midőn egyesületet alapítottak, őt választották meg elnökké.

Feichtinger pénzügyigazgatóságának időszaka éppen összeesik a fiumei szabadjövedelmek megszüntetésével, az ennek következtében rendkívül megsza-

porodott kezelési munkával s egyuttal a határvám bevételek óriási arányu emelkedésével.

Ha visszatekiutünk Fiume haszonötéves multjára, a minden téren kifejlődött óriási arányu föllandulás illusztrációját megtaláljuk az adók és vámjövödelmek, valamint a bélyeg- és illetékbevételek nagy emelkedésében is.

A fiumei adó-, vám- és illetékbevételek emelkedéséről világos képet adhat az alábbi táblázat:

É v	Egyenes	Fogyasztási	Határvámban	Bélyeg és illetékben	Összes bevétel
	a d ó b a n				
1872	135.826·21	5 618·58	111.908·05	36.518·36	289.871·20
1873	140.949·51	10.128·32	204.785—	40.508 12	396.370·95
1874	149.266·01	3.761·96	36.926·82	35 895·29	225.850·08
1875	184.325·43	5.351·89	34.256·60	43.563·17	267.497·09
1876	191.538·98	3.861·73	32.483·59	76 446·01	304.330·31
1877	241.699·09	4.231·83	34.312·01	88.149 97	368.392·90
1878	225.272·96	4 105·27	32.277·39	30 726 60	292.382·22
1879	224 616 81	4 131·24	68.250·79	108 744·88	405.743·72
1880	232.920·63	1.640·05	76.169·99	54.819 06	365.549·73
1881	247.462·79	351·31	522.632·45	58.565·41	829.011·96
1882	249.324·00	2.000 81	1.117.712·22	61.865 96	1.430.902·99
1883	258.316·84	1.972·15	1.231.413·86	101.532·22	1.593 235·07
1884	302.791·75	1.274.095 01	1.473.752·34	81.625·58	3.132.264·58
1885	314.314·661	1.213.538·72	1.375.819 57	53.429 94	2,957.102 89
1886	323 282 38	2.884 551·16	488.306·71	78.562·22	3,774.702·47
1887	351.393·28	2,903.655·77	172.393·01	82.355·17	3,509.797·23
1888	381.518·50	2,834 421·50	159.517·60	87.463·05	3,462.920·65
1889	404.463·36	2,877.889·05	146.031·16	95.643·79	3,524.413·36
1890	404.997·23	3,016.816·86	185.617·64	73.484·57	3,680.916 30
1891	404.430·46	2,947.912·10	1,428.885·72	76.005·10	4,857.233·38
1892	402.792·97	3,208.613·98	2,314.573·84	62.939·93	5,988 920·72
1893	408.450·44	3,331.863·04	3,780.661 86	82.800·41	7,603.775·75
1894	433.409·87	3,165.810·99	3,383.593 .	97.515 71	7,080.329·57
1895	438.248·85	3,062.017·62	3,743.317·87	93.049·27	7,336.633 61
1896	508.980 11	2,723.402 66	4,347.420 96	97.225 91	7,677.029 64

A vámjövödelem tünteti föl a legnagyobb fokú emelkedést, a minek egyik oka a már említett körülmény, hogy a szabad-kikötő megszűnt, másrészt azonban kétségkívül a kikötői behozatal felszökkenése. A míg az 1882—1885-iki négy évet leszámítva, a vámjövödelem csak a százezerek körül forgott, 1891-ben túlhaladta a milliót 1872-től fogva pedig már 4.347,420 frt 96 krra emelkedett; az 1891-iki eredménnyel szemben 160%, az 1872-ikivel körülbelül 3800% az emelkedés.

Az egyenes adók, főleg azonban a fogyasztási adók emelkedése is szembeütő, csak a legutóbbi tíz évben is, 1885 óta az egyenes adó 314,000 forintról 508,000 frtra; a fogyasztási adó 1,203,000 frtról 1895-ben 3,062,000 frtra (1896-ban azonban az előbbiével szemben 340,000 frttal csökkent) emelkedett; tehát szintén több mint 150%-kal, s ugyanakkor majdnem megkétszereződött a bélyeg- és illetékjövödelem összege is.

Megjegyzendő, hogy a fentebbi kimutatásban nincsenek kitüntetve a kisebb bevételek, a melyek összege az utolsó években körülbelül másfél millióra tehető; úgy hogy a kincstári bevételek főösszege 1896-ban meghaladta a kilencz millió forintot.

A FIUMEI KORMÁNYZÓSÁG ÉS A TENGERÉSZETI HATÓSÁG.

Kormányzó.

EHETETLEN levén a megegyezés az 1868 :
XXX. t.-cz. megalkotása után is Fiume
kormányzatára nézve a regnikoláris
bizottságok között, mint Fiume tör-
ténetében megírtuk, 1870. július 29-én
gr. Zichy József kinevezésével meg-
teremtették a provizóriumot, mely
mind máig fennáll Fiumében. A pro-
vizóriumot szabályozó királyi leirat
szerint a kormányzó, a kit a király

a magyar miniszterium előterjesztésére és a miniszterelnök ellenjegyzése mellett nevez ki, „fiumei és magyar-horvát tengerparti királyi kormányzó” czímet visel, a magyar-horvát tenger melléken a tengerészeti kormányzat vezetője. Fiume városára nézve a kormányzó a magyar miniszterium közvetítője, élén áll Fiume város és kerülete közigazgatásának, ily minőségben vezeti a fiumei községi képviselői és országgyűlési választásokat.

A városi szabályzat szerint a kormányzó hívja össze a városi képviselők megválasztására Fiume és kerületének aktiv választási joggal bíró polgárait; ő veszi át a választási jegyzőkönyveket, s összehívja 8 nap alatt az új képviselők közgyűlését, s ha nem választható egyén került a bizottságba, beterjeszti megjegyzéseit a képviselőtestületnek. A választások igazolását a képviselőtestület köteles bejelenteni a kormányzónak, nyanyesak az ő kezébe teszik le az igazolt képviselők a király iránti hűségre, az alkotmány és a statutum tiszteletben tartására ünnepélyes fogadalmukat. A képviselőtestület a kormányzó közvetítése útján levelez a miniszteriummal, noha joga van közvetlenül a miniszteriumhoz fordulnia. A képviselőtestület határozatait, ha az alkotmányba, a fennálló törvényekbe, az állami érdekekbe vagy a városi szabályzatba ütköznének, a kormányzó felfüggesztheti; ellen-

ben a képviselőtestületnek joga van a felfüggesztés ellen a miniszteriumhoz fölebbezni. Ha ugyanilyen okok miatt a végrehajtást a polgármester függeszti föl, tartozik a kormányzó határozatát kikérni. A kormányzónak jogában áll a képviselőtestület üléseiben megjelenni s ott bármikor felszólalni, hivatalos indítványokat terjeszthet a közgyűlés elé, mely azokat az ügyrendtartás értelmében tárgyalás alá veszi. A közgyűlés jegyzőkönyvét másolatban hivatalosan közölni kell a kormányzóval.

A kormányzóság főtisztviselői:

Lilienbergi br. *Abele* Rezső miniszteri tanácsos, gr. *Wickenburg* István és dr. *Kankovszky* Ferencz min. titkárok.

Abele Rezső báró 1851-ben született Sauokban, Galiciában, hol atyja es. és kir. őrnagy (később ezredes) állomásozott. Régi német családból származik, mely 1495-ben nyert nemességet, 1673-ban báróságot és 1681-ben magyar indigenátust. 1861-ben a Tereziánumba lépett s 1863-ban udvari apróddá nevezték ki. Jogi tanulmányait a bécsi és budapesti egyetemen végezte. A magyar állam szolgálata-

GRÓF WICKENBURG ISTVÁN. BÁRÓ ABELE REZSŐ. DR. KANKOVSZKY FERENCZ.

tába 1875-ben lépett, midőn a fiumei pénzügyi igazgatósághoz fogalmazóvá nevezték ki. 1882-ben lépett át a kormányzósághoz, mint miniszteri titkár. 1892-ben min. osztálytanácsos lett, 1893-ban átvette a kormányzóság vezetését; 1896-ban miniszteri tanácsosi ezimet és jelleget kapott. Batthyány Lajos gróf lemondása után 1896. október 2-tól a kormányzó helyettese lőn az összes ügyekben, úgy a kormányzóságnál, mint a tengerészeti hatóságnál.

Gr. *Wickenburg* István 1859-ben született Aradon. Atyja magával vitte Mexikóba, hol az az 1865. és 1866. években Miksa császár hadseregében ezredes volt. 1870-ben a bécsi Tereziánumba lépett, 1871-ben udvari apróddá neveztetett ki. Jogi tanulmányait a bécsi és budapesti egyetemen végezte. 1881-ben lépett állami szolgálatba. A fiumei kormányzóságnál 1885 óta működik. Dr. *Kankovszky* Ferencz min. titkár, született 1858-ban Győrött; itt, Pozsonyban és Budapesten végezte tanulmányait s korán állami szolgálatba lépett. 1880-ban lépett állami szolgálatba a pozsonyi pénzügyigazgatóságnál. 1882-ben Nyitrára pénzügyi fogalmazóvá nevezték ki, 1889-ben a fiumei kir. pénzügyigazgatósághoz helyezték át. Ugyanaz évben átlépett a kir. kormányzósághoz. 1894-ben min. segédtitkárrá, 1895. júniusban min. titkárrá lépett elő. Az irodalom terén is serény munkásságot fejtett ki.

A tengerészeti hatóság hivatalos czíme: „Magyar királyi tengerészeti hatóság“. Hatásköre kiterjed a magyar korona országainak egész tengerpartjára. Szolgálati, személyzeti és fegyelmi ügyekben közvetlenül a kereskedelemügyi m. kir. miniszter rendelkezése alatt áll. Alája vannak rendelve

Tengerészeti
hatóság.

a m. kir. révhivatalok, révkirendeltségek, a martinschizzai m. kir. tengeri vesztegintézet, a fiumei tengerészeti akadémia.

A kereskedelemügyi m. kir. miniszter által 1892. február 7-én kiadott utasítás a tengerészeti hatóság ügykörét és hivatását következőkben szabja meg.

Ügyköre.

A tengerészeti hatóság, mint a kereskedelemügyi miniszternek tengerészeti ügyekben végrehajtó közege, ellátja a tengerészeti közigazgatás hatáskörébe tartozó összes személyi, tengerészeti, hajózási, kereskedelmi, műszaki, tengerész-szakoktatási, tengeri egészségi, valamint tengeri veszteglési ügyeket, nevezetesen:

1. ellátja a tengerészeti közigazgatást a fennálló törvények, miniszteri rendeletek és szabályok, valamint a jelen szolgálati utasításban megállapított részletes határozatok szem előtt tartása mellett;

2. intézi a tengerészeti hatóság és az alája rendelt hivatalok, intézetek stb. személyi és fegyelmi ügyeit, valamint ellátja azok dologi ügyeit;

3. felügyeletet és ellenőrzést gyakorol az említett hivatalok, intézetek stb. működése felett;

4. ellenőrzi az ügykörét érintő törvényeknek, rendeleteknek és szabályoknak pontos megtartását, figyelemmel kíséri azoknak hatását és eredményeit és a tett tapasztalatokról a kereskedelemügyi miniszternek jelentést tesz;

5. gondoskodik, illetőleg javaslatot tesz a hazai tengerészet, a tengeri kereskedelem és forgalom előmozdítására szolgáló intézményekről és intézkedésekről. E végből megfigyelni tartozik egy felől az ország tengerészeti, tengeri hajózási, kereskedelmi, halászati, hajóépítési és hajóbiztosítási viszonyait, másfelől a külállamoknak hasonló viszonyait és azoknak hatását hazai viszonyaink alakulására és fejlődésére. Különös figyelmet fordít az ezen ügyek terén előforduló fontosabb jelenségekre és új gyakorlati találmányokra, valamint a tengerészeti törvényhozásokra;

6. figyelemmel kíséri a vasúti és tengeri fuvardíjak alakulásait, a vámrendszer vagy egyes vándíjtételek hatását, valamint a nemzetközi vám-, kereskedelmi, hajózási és konzuli szerződéseket;

7. szabályozza a magyar korona országainak tengerpartja mentén üzött bel- és külföldi hajózást, és arra felügyel, kivéve a hadi tengerészet ügyeit;

8. felügyeletet gyakorol a magyar tengeri vitorla- és gőzhajózás, különösen pedig az állami segélyezésben részesülő tengeri hajózási vállalatok működése felett, melyeknek szerződészerű szolgálatát ellenőrzi, javaslatokat tesz új rendes gőzhajózási járatok berendezése és meglévők esetleges módosítása iránt;

9. gondoskodik a tengeri hajózás és forgalom érdekében szükséges építkezések, és berendezések, úgy mint a kikötőmedencék, mólók, hullámgátak, rakodópartok, kikötőhelyek, dokkok, hajógyarak, kikötői tárházak, szabad rakodóterületek, utak és vágányok, fénytornyok, horgonyjelek, úszóművek, emelőgépek, hidraulikus felhuzógépek, egészségügyi- és veszteglési és a tengerészeti szolgálatra rendelt egyéb épületek stb. s azok berendezésének és világításának fentartásáról s ezen művek czélszerű kihasználásáról és kezeléséről, indokolt javaslatot tesz a szükséges építkezések és berendezések létesítésére s a kereskedelemügyi miniszternek erre vonatkozó rendeleteit végrehajtja;

10. intézi a közös fénytornyok ügyeit;

11. gondoskodik a saját, valamint az alantias hivatalai kezelése alatt álló úszóművek fentartásáról, kezeléséről és kellő használatáról;

12. intézi a fiumei kőolaj- és szabad kikötő (punto franco) különleges ügyeit;

13. közreműködik a kinstár tulajdonát képező épületek és területek iránt felmerülő jogi kérdések, mint pl. a határszabályozások, telekkönyvi bekebelezések, átiratások stb. elintézésében;

14. a tengerészeti szakoktatás felett felügyeletet gyakorol;

15. ellátja a kereskedelmi tengerészetben létező összes rangfokozatok és minősítések elnyerésére előírt vizsgálatokra és képesítésekre vonatkozó ügyeket és ezen rangfokozatok adományozását, a mennyiben ez hatáskörébe tartozik;

16. nyilvántartja a magyar kereskedelmi tengerészet személyzetét és tárgyalja a tengerészek szolgálati könyveire vonatkozó, továbbá az inséges, szökött vagy külföldön elhalt tengerészek ügyeit;

17. felügyel a tengeri hajóépítésre, figyelemmel kíséri az annak fejlesztésére szolgáló eszközöket és előmozdítja a képzett hajóépítő mesterek alkalmazását;

18. a tengeri hajók közbiztonságát az erre vonatkozó szabályok értelmében foganatosíttatja;

19. a hosszújárati és a nagyparthajózású hajók, továbbá a yachtok lajstromait vezeti és ezek lajstromozási okmányait kiállítja, valamint a kisparthajózású hajók lajstromozása fölött felügyeletet gyakorol;

20. ellenőrzi és szükség szerint megvizsgálja a tengeri hajók szerkezetét és minőségét, szabályszerű felszerelését és legénységgel való ellátását, valamint a hajógépeket és kazánokat;

21. ellátja a hajónaplókra és a hajókalauzolásra vonatkozó ügyeket;

22. intézi a kikötői és konzuli hajóilletékekre vonatkozó ügyeket;

23. intézi a tengerészeti segélyalapok ügyeit;

24. felügyel a tengeri halászatra, haltenyésztésre és halkereskedelemre s azok fejlesztéséről gondoskodik;

HAJNAL ANTAL.

FEST KÁLMÁN.

NYIRŐ GÁBOR.

25. ellátja a tengeri egészségi és veszteglési ügyeket. — Ide tartozik nevezetesen:

A martinschizzai vesztegintézet ügyeinek intézése és mindazon intézmények létesítése és fejlesztése iránti gondoskodás, melyek a tengeri egészségügyi és veszteglési szolgálat előmozdítására szolgálnak.

A tengeri egészségügyre, veszteglésre és állategészségügyre vonatkozó törvények, rendeletek és szabályok végrehajtását szemmel tartja és azoknak kétes esetekben való alkalmazása felett a fennálló törvények és szabályok értelmében határoz.

Sürgős szükség esetében elrendeli az elővigyázati rendszabályokat vagy a veszteglést az oly vidékekről érkező hajók ellen, hol ragályos betegség ütött ki és megállapítja a veszteglési határidőt és egyéb veszteglési intézkedéseket, a fennálló törvények és szabályok figyelembentartásával. Ebbeli intézkedéseiben szükség szerint trieszti a cs. kir. tengerészeti hatósággal és a politikai hatóságokkal egyetértőleg jár el.

Egyébként pedig a kereskedelemügyi miniszter utasításai alapján végrehajtja azon intézkedéseket, melyeknek ezélja a vészes vidékekről érkező hajók, személyeknek, állatoknak és termékeknek a magyar korona országainak kikötőibe való behozatalának korlátozása vagy egészen betiltása.

A tengeregészségügyi szabályzatban foglalt elvi határozatok alapján szükség esetén az alantas hatóságok meghallgatása után dönt a magán felek által azon egészségügyi eljárás ellen emelt panaszok felett, melyeket az alatta álló közegek a hajókra, személyekre és árukra alkalmaztak; másodfolyamodásulag határoz a tengeregészségügyi szabályok ellen elkövetett oly kihágások felett, a melyekre nézve a révhatatok elsőfolyamodásulag határozta és megindítja az illetékes bíróságnál az eljárást a tengeregészségügyi szabályok elleni oly cselekményekre nézve, melyek büntettet, vétséget vagy kihágást képeznek.

Gondoskodik a tengeri egészségi és vesztéglésügy terén észlelt hiányok megszüntetéséről, a fennálló és czélszerűtleneknek mutatkozó szabályzatok és intézkedések javításáról vagy módosításáról ugy saját hatáskörében, mint a megfelelő javaslatok előterjesztése által;

26. elintézi a hajótulajdonosok, hajóvezetők és tengerészek között a tengeri utak alkalmával felmerülő viszálykodásokra és az említett egyének kötelezettségeire és kölcsönös igényeire, ugyszintén a hajókárookra és hajótörésekre vonatkozó ügyeket, a mennyiben azok a tengerészeti törvényeken alapulnak és az illető esetekben való döntés nincs a bíróság illetékességének fentartva; továbbá intézi a hajótörések, valamint a magyar honpolgárok hazaszállítása alkalmával felmerülő költségek megállapítására, felosztására, behajtására és elszámolására vonatkozó ügyeket;

27. a tengeri hajózás gyakorlására, továbbá a hajósoknak, mint olyanoknak jogaira és kötelességeire vonatkozó törvények rendeletek és révrendőrségi szabályok alkalmazásáról gondoskodik és másodfolyamodásulag határoz ezen törvények, szabályok és rendeletek megszegése eseteiben, a mennyiben az elkövetett vétségek nem foglalják magukban a törvény oly áthágását, mely a bíróságok illetékessége alá tartozik;

28. elkészíti a magyar korona országai tengerpartjának általános és részletes tengerészeti térképeit, azokat időnként helyesbíti, általában ellátja a hidrográfiai ügyeket, különös figyelemmel a magyar korona országainak tengerpartjára;

29. közreműködik a szakmáját érintő kiállítási ügyekben;

30. szakszerűen feldolgozza az összes tengeri személy-, hajó- és áruforgalomra vonatkozó statisztikai anyagot és a tengerészeti hatóság hivatalos közlönyének, a magyar tengerészeti évkönyvnek és az egyéb hivatalos jellegű tengerészeti közleményeknek szerkesztéséről gondoskodik;

31. kezeli a tengerészeti hatóság könyvtárát és múzeumát;

32. javaslatokat tesz a kereskedelemügyi miniszterhez elismerések nyilvánítása, továbbá jutalmak, legfelsőbb kitüntetések stb. adományozása tekintetében a hajótulajdonosok, tengerészek és a tengerészet körében foglalkozó más egyének oly kitünő és különösen figyelemreméltó cselekedetei esetében, melyekkel a hazai kereskedelmi tengerészet és tengeri forgalom körül érdemeket szereztek; ugyszintén vezeti a tárgyalásokat az érdemesült hajókapitányok számára adományozandó díszlobogó iránt;

33. hivatva van új osztrák-magyar tengeri konzuli hivatalok felállítása, betöltése és megszüntetése, azok szervezése, ügykezelése és személyzete tekintetében, továbbá a magyar korona országainak tengeri kikötőiben szervezendő külföldi hivatalok felállítása és az illető konzulok kinevezése iránt javaslatokat, illetőleg véleményes jelentéseket tenni;

34. évenként részletesen indokolt javaslatot tesz a kereskedelemügyi miniszteri tárczának a tengerészeti hatóság ügykörére vonatkozó költségelőirányzatára nézve és elkészíti az állami zárszámadásnak a hatóság ügykörébe tartozó részét, valamint annak indokolását.

35. ellátja a tengerészeti közigazgatás körében előforduló összes műszaki ügyeket, különösen a kikötői építkezések, berendezések és munkálatok körüli műszaki teendőket. Nevezetesen elkészíti az azokra vonatkozó terveket, előirányzatokat és azok indokolásának tervezeteit, ellenőrzi és vezeti a munkálatok végrehajtását, foganatosítja a hatáskörébe tartozó felülvizsgálatokat, a használatnak átadott művek, berendezések és felszerelések felett a műszaki felügyeletet gyakorolja s gondoskodik azoknak fenntartásáról és javításáról;

36. végzi mindazon állami építkezési ügyeket, melyek a Fiume területén

létező állami hivataloknál (a m. kir. államvasutak fiumei műszaki ügyei kivételével) előfordulnak;

37. kezeli a szentpéter-fiumei állami útnak Fiume területén átvonuló szakaszát és a Fiumarán levő közúti hidat.

A tengerészeti hatóságnak elnöke a fiumei és magyar-horvát tengerparti kormányzó, a ki ezen minőségében a tengerészeti hatóságnak összes ügyeit vezeti.

Az elnökhelyettes (miniszteri tanácsos), azonkívül, hogy az ügykörébe utalt teendőket végzi, az elnököt távollétében vagy akadályoztatása esetén helyettesíti. Az elnökhelyettest ő felsége nevezi ki.

A tengerészeti hatóság három ügyosztályból áll; még pedig: a közigazgatási, a tengerészeti és a műszaki ügyosztályból, mely utóbbi két alosztályra oszlik. Ez ügyosztályok mellett van számvevőség és segédhivatal.

A hatóság elnökhelyettese és vezetője *Fest Kálmán* min. oszt. tanácsos.

Fest Kálmán — Szepesmegye volt alispánjának és a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszterium első államtitkárának, *Fest Imrének* fia — született Iglón, Szepesmegyében, 1848-ban. A középiskolákat Iglón, Debreczenben és Kézsmárkon, jogi tanulmányait a budapesti és bécsi egyetemeken végezte. Államtisztogatásba 1871-ben lépett, midőn is az akkori fiumei kormányzó, gróf *Zichy József* a m. k. tengerészeti hatósághoz fogalmazó gyakornokká nevezte ki. 1872-ben miniszteri fogalmazói minőségben a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. k. miniszteriumhoz helyezték át, hol a vám- és tengerészeti osztályba osztatott be. 1878-ban *Festet* ismét a tengerészeti hatósághoz tették át miniszteri titkárnak. 1880-ban előadó lett s mint ilyen a közigazgatási osztály főnöke kivált a fiumei forgalom előmozdítása és a tengeri jogi kodifikáció körül igen buzgó tevékenységet fejtett ki. *Baross* kereskedelemügyi miniszter alatt a min. osztálytanácsosi címmel és jelleggel felruházotván, a tengerészeti hatóság főnöki állásának az 1895-ik évben történt megüresedése alkalmával, gróf *Batthyány Lajos* fiumei kormányzó javaslatára és br. *Dániel Ernő* kereskedelemügyi m. k. miniszter előterjesztésére ő felsége 1896 februárban valóságos miniszteri osztálytanácsossá neveztetett ki és egyuttal a tengerészeti hatóságnál az elnökhelyettesi teendőkkel bízott meg.

Fest Kálmán a tengerészeti halászat emelésén is fáradozott s hogy e tekintetben részletes tájékozást szerezzen, hosszabb tanulmányutat tett Olaszországban és Franciaországban, azonkívül résztvett az 1885. évi országos kiállítás és az ezredéves kiállítási tengerészeti részének rendezésében.

Hajnal Antal Budapesten 1860-ban végezte technikai tanulmányait, mire Békés városa mérnökévé választotta. Ez állásáról azonban csakhamar lemondván, mint magánmérnök vizsábályozási munkálatokat vezetett. 1867-ben lépett állami szolgálatba. 1877-ben a fiumei kikötőépítés vezetésével bízták meg, melynek már e miniszteriumban előadója volt. 1884-ben az ő tervét fogadták el a fiumei kikötő kiegészítésére nézve s ezen az alapon folytatják ma is az építést. 1889-ben osztálytanácsosi címet nyert. 1893-ban valóságos osztálytanácsossá neveztetett ki. Ő felsége a *Ferencz József*-rend lovagkeresztjével tüntette ki.

A fiumei révkapitányság főnöke *Nyíró Gábor* révkapitány, kiváló szakember, a ki nemcsak a gyakorlati tengerészet terén, de a tengerészeti irodalomban is derék nevet vívott ki.

A tengerészeti hatóságnál miniszteri titkár *Hoór Lajos*, min. fogalmazó br. *Wimmersperg* Frigyes; a műszaki osztályban az első alosztály vezetője *Hajdu Gyula*, főmérnök *Huszár József*; mérnökök: *Popp József*, *Macher Ernő*; a második alosztály vezetője *Egan Lajos*; mérnökök: *Burgstaller Lajos*, *Janovits József*. A számvevőség feje *Jung Antal* főszámvevő. Irodaigazgató *Grobetty Károly*. Alrévkapitány *Siszul György*, beosztva dorozslai *Denk Árpád* kir. révbiztos.

A PORTORÉI VILÁGÍTÓ TORONY

A MAGYAR-HORVÁT TENGERPART.

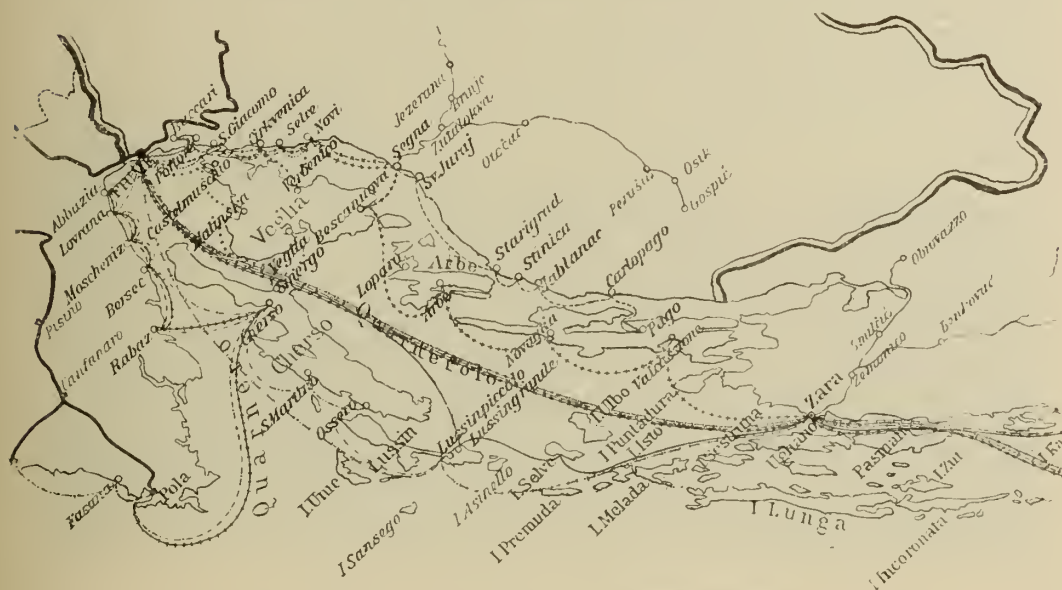
MAGYAR-HORVÁT tengerpart, mely tengerészeti ügyekben közvetlenül a fiumei magyar királyi tengerészeti hatóság alá tartozik, közigazgatási tekintetben azonban Horvát-Szlavonország autonóm hatóságai alá

van rendelve, Fiumétól, a Fiumara torkolatától délkeletnek Dalmácia határáig a Sz.-Magdolna öbölig (Carlopagotól 20 km-nyire) terjed, az É. szélesség $45^{\circ} 19'$ és $44^{\circ} 21'$ közt. Nyugotra Veglia, Arbe és Pago szigetektől a Morlák-esatorna választja el, (Canale della Morlaccia), mely a fiumei öböllel a szűk Canale Maltempoval jut összeköttetésbe. Légvonalban körülbelül 125 kilométer a partvonal hosszúsága; de a part szaggatottsága következtében alakult öblösödések nagy száma 190 kilométerre nyújtja meg e vonal hosszúságát. Nagyobb öböl csak egy van az egész vonalon, nevezetesen a $4\frac{1}{2}$ kilométer hosszú s átlag 1 kilométer széles Buccari-öböl. A többi mind jelentéktelen terjedelmű, de közülök nem egy sziklavájtatba ékelve, fjord-szerű képevel festői hatást kelt. A buccariin kívül még tíz öbölben nagyobb hajók befogadására alkalmas kikötő épült; a legtöbbje vihar esetén ideig-óráig menedéket nyújthat az apróbb hajóknak, némelyek állandó révhelyül szolgálnak a szigetekre átkelő sajkáknak.

Több mint kétszáz kisebb-nagyobb öböl csipkéli a partvonalat, tehát majdnem két öböl jut minden kilométer hosszúságra. A Buccari-öblön kívül érdemesebbek a megemlítésre Fiumétól délkeletnek haladva: a *martinschizzai* (kikötő), zurkovoii, szeresiczai, *portorei* (kikötő), havliscei, *czirkveniczai* (kikötő), *szelezei* (kikötő), *norii* (kikötő), zernovniczai, *zengi* (kikötő), a *szentgyörgyi* (kikötő), a Valle Molini, dumbokai, kladai, grbaeskai, starigradi, drndicsi, a *stímiczai* nagy öböl (kikötő), *jablánaczi* (kikötő), burnaesai, a vranjaki nagy

öböl (Vranjak Veli), a ruzsicsi, priznai, *carlopagoi* (kikötő); de ezek is mind kis terjedelműek.

Az öblöknek s általában a part mentének vízmélysége nagyon különböző. A sziklapadok és a Karszt számos vájatain meg szakadékaik lefordított törmelék és homok zátonyai minduntalan zavarják egyenletességét. A marfinschizzai öbölben 5–8, a zurkovo előtt 19 méter, a kostrenai parton 21, az urinji foknál 28, a szeresiczai foknál 38 méter; a Buccari-öbölben 20–32, a Canale Maltempóban mindjárt a part mentén 40–60 méter, az Ertak-foknál, a Maltempo kijáratánál 14 m., s így tovább változik 7–21 méter közt Czirkveczjáig, a hol egy hosszú homokzátony 1–2 méternyire csökkenti a partmenti víz mélységét. Innen fokozatosan 5–8 méterre mélyedve halad Szelezéig, melyen alul hirtelen esik egész 38–40 méterig. Minduntalan változik a mélység Novin alul 12–25–44–21–19–49–30–15–23 méter közt. Szt.-Györgytől (É. sz. 44° 56') a hol a parthoz közel még 32 métert mutat a mérőfonál, a czrnikai öbölhöz (É. szél. 44° 53') csak 7–15 méterig terjed; de nyomban 51 méterre süllyed a czrnikai öblön túl, sőt 57–59 métert

A MAGYAR-HORVÁT TENGERPART TÉRKÉPE. ————— A magyar határ.

is találunk Czrnika helységgel szemben a meredek partfal alatt. Váltakozó, de 10-nél nagyobb, egész 40 méterig süllyedő mélységet találunk tovább is, csak Czesaricza és Carlopago közt (É. sz. 44° 34'–32') közt esökken megint 9–8–1 méterre.

Az egész partvonalat a Liburni-Karszt és a Velebit meredek mészsziiklafalai szegik be, melyeket csak kevés helyen szakít meg egy-egy záporpatak rövid völgyecskéje. Nagyobb harántvölgyeknek, melyek a tengerre torkolnak, a Recsina völgyén alul egyáltalában híjával van tengerpartunk. Nevezetesebb völgyek: a parttal párvonalas hosszanti Draga-völgy, a Recsina és Buccari közt, a Vinodol, mely Portorén alul kezdődve, Noviig vonul, erdőeskéivel, kertjeivel, ültetvényeivel valóságos oázis a Karszt sziklasivatagában. Az ellentétek bizarr hatása által szemkápráztató látvány, de nem-sokára fárasztó és szinte elszomorító a fehér, szürke, néhol a vasoxidtól pirókosszirtfalak vakító kopársága a tündöklő kékségű tengerár fölött. A parton itt-ott egyes tonnárak, a hegyfokok fölött egy-egy tengeri madár fészkeként néhány vöröstetejű fehér házból álló kis helységek elevenítik

meg a sziklák élettelenységét; apródad falvak, melyekben sanyarú életet él a kőhöz ragadt nép, a sziklatörmeléken, eziklopszfalakkal körülkerített szegény kertjében pár szál szőlőveszszőt, fügét vagy olajfát védve a tenyészetet romboló bóra elől.

A hegyoldal lejtője még legszelidebb és legváltozatosabb a Fiumetól Noviig terjedő szakaszon. Zengtől fogva egész Carlopagoig, illetőleg a magyar határig már majdnem szakadatlan, száz méter középmagasságú, de kétszáz méterre is felnyúló, meredek sziklafalat képez. E hatalmas falvonal tekintete annál nagyobbyszerű, mert fölötte, mintegy párkányos ormon gyors emelkedéssel tornyosulnak a tengerparttól csak 9–12 kilométernyi távolban tehát úgyszólván szemünk előtt a *Zengi-hegység* 1400 métert meghaladó, Lukovótól kezdve a *Velebit-hegység* 1700 méterig érő magaslatai, csak 7 kilométernyire a parttól az 1385 m. magas *Markov Kuk*, alig 9 kilométerre az

TERSATTO ÉS FIUME A XVII. SZÁZADBAN.

1653 m. magas *Pjesiricza*, a *Zavizanska kosa* (1645 m.), mintegy 11 kilométernyire a *Mali Rainacz* 1699, a *Veliki Rainacz* 1667, a *Kuk* 1650 méter magasságban; csak 6 kilométernyire az 1638 méteres *Ruzsanszki vrh* és az 1612 méteres *Alancsics*, úgy hogy kilométerenkint majd 300 méterrel emelkedik a földség magassága; nem fokozatos lejtőséggel, hanem a hullámos fensíkokból merész feltornyosodással.

A dolináktól össze-vissza horpasztott, szakadékoktól hasogatott hegység, melyre oly kevés és nehéz ösvény vezet, elég biztos menedéket nyújtott a törököktől fenyegetett lakosságnak, de elősegítette a világhoz oly nehezen férő lakosság elvadulását is, a mi a XVI. és XVII. században a rettegett uszók kalózkodó rablókalandjaiban nyilvánult. A tengerpart helyzete, a szűk csatorna, melyet a szigetek meglehetősen elrekesztenek a nagy tengertől, a kikötőkre kevésbé alkalmas szirtes part, melynek hozzáférhetőségét időszakonként a régi kor nehezen irányítható vitorlásaira nézve lehetetlenné tette majd a bóra, majd a scirocco, elég zavartalan, független életmódot biztosított a kalózeknek.

A természet által lépten-nyomon küzdelemre és ellenállásra kényszerített

tengerparti horvát lakosság különben harezias nép volt mindig. A Frangepánok alatt, mint magyar alattvaló, gyakran küzdött együtt a magyarral. A tengerpart lakosságának története századokon át együtt is jár a magyar nemzet történetével. A magyarok elleni gyűlölet nem is kapott itt addig lábra, a míg mesterségesen be nem oltották, a minek legjobb taunsága az, hogy az 1848-iki emlék és a mesterséges hangulatgerjesztés dacára az új alkotmányos korszak első napjaiban több tengerparti helység magyar lobogó kitézésével ünnepelte a magyar szabadság ujravirradását. A legújabb időben elhintett magyargyűlölő hangulat azonban remélhetőleg lassan-lassan gyöngülni és enyészni fog, a mint a nép tapasztalni fogja, hogy a magyar korona uralma alatt szabadon fejlesztheti kulturáját. Jelenleg azonban a magyarok iránti rokonszenvnek nagyrészt épp úgy romjait találjuk a magyar királyságnak eme területén, a Frangepánok és Zrinyiek ősi fészkeiben, mint romjait a történeti eseményeket és a régi kulturát élénk varázsló épületeknek.

Frangepán Bertalan, a Frangepánok magyar ágának őse már 1193-ban

FRANGEPÁN-VÁR PORTORÉNÁL.

kapta III. Bélától Modrus vármegyét, a tengerpart vidékének nagy részét adományul. Magtalanul halván el, 1209-ben testvérenek fia, Jerindo kapta Modrust II. Endrétől, később, 1223-ban a Vinodolt is. A Frangepánok meg is hállálták ez adományt; IV. Bélát ők vitték Veglia szigetére az üldöző tatárok elől s 1246-ban ők segítették győzelemre Frigyes osztrák herezeg ellenében, miért Frangepán Frigyes és Bertalan kiváltságaik megerősítése mellett 1260-ban Zenget is adományul kapták tőle. A tenger mellék művelődése nagyon sokat köszönhet a Frangepánoknak, a kiknek emléke majd minden nevezetesebb helységben feltűnik előttünk. Frangepán-birtok volt Tersatto, Portoré, Novi, Czirkvenicza, Zeng. A Frangepánok birtoka révén kerültek a szigetek is a magyar koronához, melyek azonban Velence uralma alá jutván, Velence eleste után Magyarország történeti jogának semmibevételével egyszerűen Ausztriához esatoltattak.

1671-ben az utolsó Frangepán, Ferencz Kristóf a Wesselényi-féle összeesküvésben való részvétel miatt a bakó pallosa alatt elvérezvén, vele kihalt a tersattói ág, de kihalt az a hatalmas törzs is, mely a magyarokkal való testvéri és bajtársi érzést bölcs lélekkel és hatalmas karokkal fenntartotta. A Vindolt és a többi Frangepán birtokot elkobozták, idegen kézre adták. A

Zengen alul eső területet meg teljesen ki is szakította az osztrák kormány a magyar királyság területéből, a nélkül hogy a vérvesztéségtől alélt magyar nemzet ezt meggátolhatta volna. De csak nem is tiltakozott ellene, sőt a magyar törvényhozás szívesen fogadta a török elleni védekezés okadatolásával felállított katonai határőrvidéket. A határőrvidéket már 1577-ben Károly főherceg, Stiria és Karinthia paranesnoka kezdte szervezni a XVI. század elején beköltözött nszkókokkal és a horvát törzslakosokkal; a karlovitzi béke után 1699-ben végleges szervezést nyert, határait azonban csak 1734-ben állapította meg a III. Károly által kiküldött biztos, Hildburgshansen herceg, amikor a határőrség új belső szervezeti szabályzatot is kapott. A végleges határrendezés 1746-ban az említett biztos által történt. (Fr. J. Fras: Topographie der Karlstädter Militärgrenze. Zágráb, 1835.) E szerint a magyar

FRANGEPÁN GYÖRGY.

birodalomtól elszakítva, az egyenesen Bécestől függő katonai kormányzat alá kerültek a tengerparton: Zeng (csak 1777-ben, mikor esérében a magyar szabad királyi várossá tett Károlyvárosért kebelezték a határőrvidékbe, de szabad kikötővé tették); *Szt. György* (San-Giorgio), *Lukovo, Klada* (Dolnja-Klada), *Starigrad, Jablanacz, Prizna, Cezaricza, Carlopago*. A katonai határőrvidék csak 1881-ben szűnt meg, midőn a határőrvidéket az Adriai-tengertől a Száva torkolatáig

Horvát-Szlavonországok területébe kebelezték. Az tagadhatatlan, hogy a katonai kormányzat legalább a tengerparttal szomszédos zord hegyvidékre áldásos volt; a hosszú portyázó és fegyelemhez szoktatta, kulturáját népiskolák, de felsőbb fokú tanintézetek, plébániák alapítása által is ígyszólván újjáteremtette; jó szekérutakat vágott a járhatatlan szurdékok ösvényei helyén, melyeken azelőtt csak teherhordó állatok közlekedhettek, megnyitotta ezzel a belső hegyvidék előtt a tengert, s amennyire ennek a köves országnak ereje engedte, föllendítette a kereskedést.

Horvát-Szlavonország új területi beosztása szerint a tengerpart a Zeng fölött levő régi határőrvidéki határpontig Modrus-Fimme megyéhez, Zengtől a dalmát határig Lika-Krbava megyéhez tartozik.

SZUSÁK ÉS TERSATTO.

A Fimmara balpartján, a Tersatto-hegy és a tengerpart közt terül el Szusák horvát város, a hová Fimméből vashíd vezet át. Tersattoval egy

politikai községet képez; a horvát hivatalos helységnévtárban *Trsat na Sušaku* néven szerepel. Községi kötelékébe tartozik még Podvezsicza, *Draga* a Draga-völgyben; *Kostrena Sv.-Lucija* és *Barbara* a kostrenai parton. Tersattoból mint anyaközségből fejlődött; ma azonban Szusák a fiumei kikötő hatása és a helyszűke miatt ideköltöző fiumeiek által tekintélyes külsejű várossá nőtt. A várost több új utca vágja át, melyek közt a fő-utca modern

SZUSÁK. — A FŐUTCA.

háromemeletes házaival meglepő haladás benyomását kelti. A Fiumara partját hasonló díszes házsor szegi be, melynek élén, a hídfőnél Baccich Henrik szusáki polgármester háza emelkedik. A városka épületei közt kiválik az 1895-ben épült horvát gimnázium, mely a Tersatto oldalában, a város házai fölött domináló magasságban áll. Több új fiumei ipartelep az alkalmas telek hiánya miatt kénytelen volt szintén Szusákon helyet keresni.

Ezek közé tartozik a Barcich- és Simonich-féle börgyár, melyről már Fiume iparánál szóltunk; a *Pfau és társa* cognacgyára, mely czég tulajdonosai a cs. és kir. ndvari destilleuri ezimet nyerték. A gyártelep a tenger kö-

zelében nagy területen fekszik és számos épületből áll. E czég gyártja az Európa szerte ismertes Quarneró-brandit mint különlegességet. Számos kiállison elsőrendű kitüntetést nyert és Európa majdnem minden nagy városában van fióküzlete. Az 1874-iki fiumei dalárünnep alkalmával e czég gyárának egyik nagy helyiségében több száz dalárt vendégelt meg, mely alkalommal *József főherczeg* és gróf *Batthyány* Lajos kormányzó is megtekintették a gyárat. 1895 április havában *Dániel* Ernő keresk. miniszter látogatta meg a czég telepét. A czég gyártmányait az udvarhoz is szállítja. A nagy kiterjedésű gyártelep mintaszerűen van berendezve, a munkásoknak és munkásnőknek egész tömegét foglalkoztatja.

A Finmara hídjának szusáki fejtől vonul a Reesina völgyének a Lujza-út, ugyanesak a hídfőtől balra, a Lujza-út szomszédságában kezdődik az a lépesős út, melyen a tersattoi búcsujáró templomhoz és a várba juthatunk.

Négy-négy lépesős szakaszokban haladunk fölfelé összesen mintegy 500 lépesőn. A feljárat oldalán, a kertek sövényének lombjaitól beárnyékolva, kis oltárok állanak a Szűz-Mária képével; előtte többnyire az örök lámpa.

LÉPCSŐFELJÁRAT A TERSATTON.

A mint fölebb és fölebb haladunk a lépesőkön, megnyílik előttünk a legremekebb tájképek egyike: balkézről a Reesina völgye vakító sziklafalaival, a tersattoi várdomb, árván lézengő egyes tölgyfáival, terraszos kertjeivel, melyek alatt fehér kígyóként kanyarog a Lujza-út, elhaladva a papírgyár mellett, melynek feltornyosuló épületei visszatükröződnek a Reesina sötét vizében. Jobbról fokról fokra kibontakozik a tenger a gyéren álló fák között; míg fölérve arra a pontra, a hol a Szusákról fölkanarodó koesiút szeli a lépesőjáratot, az egész fiumei öböl kitárul szemünk előtt, Veglia szigettől Chersoig és az isztriai fokig; látjuk Abbázia nyaralóit s mintegy lábunk alatt Fiume városát és a kikötőket. Valamint magát Fiume városát legszebben a Kálváriahegyről láthatjuk, a kikötők a Tersatto derekáról nézve nyujtanak legvilágosabb képet a teljes áttekintést kívánó szemlélőnek.

A hegy tetején áll a tersattoi híres kegyhely, Szűz Máriának, a tengerészek védőanyjának (Madonna del Mare) temploma. A kéthajós templom építési modora régi eredetre mutat, de alakja bizonyára változott az idők folyamán eszközölt javítások alatt, még pedig nem formai előnyére. A legenda szerint ugyanazon a helyen épült ez a templom, a hol valaha rövid ideig Szűz Mária názáreti háza állott. E legenda varázsa hívja a Madonna oltárához az útnak induló vagy a visszatért tengerészeket és itthon várakozó családtagjaikat.

A veszedelemből megmenekült hajók kapitányai fogadalmi képpel rójják le esodálatos megszabadulásokért hálójukat. E fogadalmi képek, melyek rendszeren a hullámokkal küzdő hajók másai, seregestül függnek már a templom falain, s érdekes, bár művészetiileg nagyobbára értéktelen gyűjteményt képeznek. A romlással fenyegetett hajók között már egy magyar gőzös, az Adriának „Rákóezi” hajója is ott függ a fogadalmi képek sorában,

annak emlékére, hogy néhány évvel ezelőtt az angol vizeken csodálatos módon menekült a végromlással fenyegető veszedelemtől.

Szűz Mária názáreti házát a legenda szerint 1291. május 20-án éjjel ide hozták az angyalok a szaracénok elől. Több mint három évig állott itt a ház, midőn 1294. december 10-én éjjel nagy világosság támadt s az angyalok hirtelen átvitték a házat a tengeren Lorettoba, hol ma is kegyeletes tisztelet tárgya. A tersattoiaknak igen nagy szomorúságot okozott a házikó eltünése, miért is II. Orbán pápa a Tersattóban akkor már letelepedett ferenczrendi barátoknak egy Mária-képet ajándékozott, melyet a hagyomány szerint Lukács evangélista festett volna. Ez az a Mária-kép, melynek hajlékául később a Frangepánok a mai templomot építették. 1709-ben a pápa két aranykoronával ajándékozta meg a templomot, melyek egyike a szűz anya, a másik a kis Jézus fején van.

A templomban a Frangepán-család tersattoi ágának több tagja van eltemetve. A Frangepánok ősi birtokosai voltak Tersattonak, melynek tulajdonában IV. Béla is megerősítette őket; de a tersattoi ágat az 1471-ben meg-

A TERSATTÓI VÁR.

halt Frangepán Bertalantól származtatják. Kihalt a Bécsujhelyen kivégzett Ferencz Kristófban.

A Frangepánok vára nem messze a templomtól, a Reccina völgyre néző fokon épült; egyes ép részei, körfalai, bástyái, a míg festőileg koronázzák a tengerre néző ornot, érdekes látni valót nyújtanak a történeti emlékek kedvelőinek és a turistáknak. Ferencz Kristóf halálakor, konfiskálás utján Tersatto visszaszállt a koronára, s nemsokára ez is osztrák kézre jutott, mint sok más magyar birtok, melynek tulajdonosai elestek, kivégeztettek, vagy kénytelenek voltak idegen földre bujdosni. A vár jelenleg a Nugent grófoké. Érdekes az udvara, szögletornyáival és kerek tornyával, mely merészen áll őrt a szakadék fölött, benne csinos kis muzeum, melynek gyűjteményei közt értékesek az etruszk domborművek és a római szobrok; érdekes továbbá a vártemplom, a Nugent-család mauzoleuma, az udvaron I. Napoleon egy diadaloszlopa, tetején a francia sassal, mely a marengoi győzelem diadaloszlopa volt s a Nugentek tulajdonába került. Mutatják a régi várbörtönöket is, melyekben a fiúakkal többször újrat húzott tersattoi kapitányok őrizték foglyaikat, s melyről, mint általában a régi várakról, azt tartják, hogy földalatti úton a Reccina völgyével közlekedett.

A község házai a vár és a templom körül félkörben állanak, egymástól olajfás és szőlős kertektől elválasztva. A hegy keleti oldalán húzódik a

szép zöld, termékeny Draga-völgy, melyet a vasútvonal vág hosszában, hogy azután a tersattoi hegyet megkerülve, Szusákon át Fiuméba érjen. A vasút vonalának két oldalán húzódik Draga helység egyetlen hosszú lázSORA. Lakosai élénk összeköttetésben állanak Fiuméval, itt értékesítik kertjük terményeit, maguk és családtagjaik a fiumei kikötőben és a gyárakban találnak állandó foglalkozást.

A tengerpart mentén, Szusák községi kötelékében találjuk a kis *Martinschizzát*, a hasonló nevű öböl mellett, egy forráspataktól öntözött szakadék fölött. Közvetlenül az öböl fejénél van a veszteglő-intézet, melynek berendezéséről a Fiume egészségügyét ismertető fejezet szólt. A külvilágtól a természet által elzárt csöndes völgyszakadék alkalmas mélységű öblével mintegy predestinálva van egy ilyen intézet helyének. Ujabb időben szerencsére nem volt lakója; utólján a kolerajárvány alkalmával használták; az ázsiai pestis elleni óvintézkedések azonban újra előtérbe hozták jelentőségét.

Martinschizzán túl egészen a buccarii öböl bejáratáig egyhangú, kopár a tengerparton emelkedő aránylag alacsony hegység; maga a háttér a Draga-

RÉSZLET A SZUSÁKI TENGERPARTRÓL.

völgyet kísérő alig 300 méternyi magas, apró kúpokkal hullámozott fensík sem érdekesebb. A partvonalon van a pár házból álló *Zurkoro*, hol a fiumei kikötő építéséhez szükséges kőanyag egy részét fejtik, főlebb *Zuknieza*, a templommal bíró *Kostrena Sv. Lucija*, *Rozsmaniczi*, *Dujmiczi*, *Maraacsicsi* apró helységek, végül *Kostrena Sv. Barbara* s a hozzá tartozó *Urinj*, *Szojcsi*. *Marunics*: valamennyi Szusák községi kötelékében.

A Szerescica-fokhoz érve, szemben Portoréval, eljutottunk a Buccari-öböl bejáratához. A kép egyszerre megváltozik. A vakító szürkés-fehér sziklaszin uralkodó marad ugyan, de az öböl bizarr alakúlatá, a meredek lejtőn zöldelő kertek, a köztük vakmerően kanyargó, utak egyik részen Portoré várkastélyának tömegépületével, a másik oldalon a remek fekvésű kis Buccari város: a természet és a munkás emberi kéz hatalmas alkotásainak egyesülése, megragadó hatással van az emberi képzeletre.

BUCCARI.

Portoré mellett elhajózva, a csak pár száz méter széles esaternaszájon át bejutunk a hegyi tónak tetsző Buccari-öbölbe, melynek északi csúcsán *Buccari* vagy horvátul *Bakar* sz. kir. város fekszik. A régente jelentős kikötő, mely a magyar törvényhozásban gyakran szerepel, helyzeténél fogva, mely miatt a vasút nem közelítheti meg közvetlenül, mert a tenger felé hirtelen eséssel lejtő, 250 méter magas sziklaöv alatt fekszik, sokat veszített és meglehetősen elszegényedett, a miért könnyen magyarázható irigységgel nézi Fiume óriási fellendülését. A vitorlás hajózás hanyatlása egykor virágzó hajóiparát is tönkre tette.

„Magyarország Vármegyéi és Városai.”

ZEITG.

Minden jog fenntartva.

„Apollo” irodalmi és nyomdai r. t.

A városka félkörben épült az öböl hajlata körül. Két részből áll: az ó-városból, melynek házai amfiteatrálisan emelkednek egymás fölött, s a tengerpart keskeny síkterületén alakult új városból. Lakosainak száma a legutóbbi népszámlálás szerint 1950 volt. Buccariban van m. kir. révkapitányság, kir. járásbiróság, vámház, posta- és táviró. Hat temploma közül érdekes főtemploma, mely a XII. századból ered, de 1708-ban átalakították, több megtekintésre méltó sírkövel; mint építészeti emlék érdekes a régi Zrinyi-kastély, mely szintén a XII. századból ered s ma is lakható. A Frangepánok egykori uralmának emlékét Buccariban egy várrom őrzi.

TERSATTO

A buccariak horvátok. Szabadalmukat még a XV. században kapták a Frangepánoktól s azt I. Mátyás király 1479-ben megerősítette.

Buccariban még a harminczes években is élénk kereskedelmi élet folyt. A városban hajógyár is működött. A Lujza-uton hozott árúk egy részét Buccariba irányították s itt rakták hajóra. Kiviteli czikkei voltak a szarvasmarha, búza, kukorica, szén, épület- és tűzifa, deszka. Állandó volt azonban a panasz, hogy bora idején a vitorlások nem mehettek be az öbölbe, seíroccnál pedig nem bírtak kijönni, mely körülmény még a gőzösök forgalmát is hátráltatja, s ezért Buccari nem nyerheti vissza régi jelentőségét. A nagy hajók az öböl mély vizében egészen közel állhattak a parthoz. Mai forgalma csak a helyi kereskedést táplálja. A kikötői forgalom kimutatása is bizonyítja, hogy rendszerint csak apró helyi hajók keresik föl. 1895-ben ugyanis következő volt a forgalom Buccariban:

	Érkezett				Indult			
	Terhelve		Üresen		Terhelve		Üresen	
	Hajó	Tonnatartalom	Hajó	Tonnatartalom	Hajó	Tonnatartalom	Hajó	Tonnatartalom
Gőzös	620	12,284	6	236	620	12,284	6	236
Vitorlás	39	982	35	1319	48	1693	10	293

A gőzösök nagy száma csak viszonylagos; a rendszeren közlekedő kis személyszállító gőzösök megszabott időközökben ismétlődő járatai emelik a számot. A buccari kikötő forgalma tehát valóban nagyon esekély, jóval esekélyebb Portorénál.

A buccari hajóállomány is csak romja a réginek. Van összesen 6 hosszújárata vitorlás hajója 3112 tonnataralommal, 61 főnyi legénységgel, 7 halászbarkája 22 legénnyel.

A Buccari-öböl déli csúcsán, átellenben Buccarival fekszik *Bakaracz* vagy Buccarizza, kis helység. Fölötte alig 2 kilométernyire Hreljin község szerteszét szórt házai lepik el a hegyoldalt, melynek egyik kiemelkedő kúpján látjuk a Frangepánok *Hreljini* várának romjait, melyek úgy a tengerrel, mint a Hreljin fölött kanyargó vasútról is szembeötlően láthatók.

Már a bejáratnál, a Szeresiczafoknál szemünkbe ötlük a Quarnero egyik különlegessége, a tonnara, vagyis a tinleső létra, mely egyedül vagy kettesével szabadon álló, 15—20 méter magas 30° szögben a tenger felé hajló hágesó, a melynek tetejében kosárban ül a tinhal-leső halász, hogy a vándorhal érkezésekor jelt adjon halásztársainak. A halászat ismertetésénél bővebben lesz szó e pittoreszk eszközről, mely Portorétól fogva gyakran élénk bukkan mind a horvát tengerparton, mind a szigetek öbleiben.

FRANCISCVS
MARCHIO
FRANCIPANI.

FRANGEPÁN FERENCZ KRISTÓF.
(Az utolsó Frangepán.)

PORTORÉ.

Portoré.

Portoré vagy *Krajlericza* a Buccari-öböl bejáratánál elágazó kis keskeny öböl körül épült városka, mely a magyar tengerészetben nevezetes multtal díszeskedhetik. Az öblöt bezáró partok egyik fokán a Punto d'Ostron áll a portorei világító-torony, mely 12 tengeri mérföldre szórja állandó fényét, minden három perez után egy-egy villantással. A városkának csak 1104 lakosa volt 1891-ben; de községi kötelékébe tartozik még Bakaracz, Smrika, Dol veliki. A Frangepánoknak itt is volt várkastélyuk, egy nagy négyszögletes, saroktornyos épület, mely a kikötő közelében először vonja magára figyelmünket s Portorének külsőleg kiválóan jellemző építménye. Jelenleg a jezsuiták kollegiuma van benne. Egy régibb kastély, melyhez a Szt.-Miklós plébániatemplom van építve, melyben 1827-ig a révkapitányság volt elhelyezve, a városka egy másik nevezetessége. Egyéb megtekinteni való nincs is a kis városban. A jezsuiták által birt kastélyt Novigradnak, azaz új várnak is nevezik. A hagyomány szerint ennek kápolnájában tanácskoztak volna a Wesselényi-összeesküvésben részt vett Zrínyi Péter, Frangepán Ferencz Kristóf és társaik, mely összeesküvés vérpadra vitte a nevezetes család utolsó sarját. A

harminczas években, Rauchmüller tudósítása szerint ez a várkastély a *skrljevo*-betegek kórházának volt berendezve. Ez a rettenetes, undok betegség, mely a magyar tengerparton a múlt század utolsó évtizedeiben terjedt el s először a közeli *Skrljevo* helységben jelentkezett, a honnan nevét is vette, ma már megszűnt. Fiumében is külön kórház volt e betegek számára, a kiknek egyes áldozatait néhány évvel ezelőtt még lehetett látni. A ragadós kór által összeroncsolt arcu emberek undort keltettek mindenkiben s azért mindenki kerülte őket, mint a belpoklosokat. A szigorú elkülönítés végre kiirtotta e csapást. A hagyomány szerint IV. Béla Portorében kelt át, midőn Veglia szigetére menekült a tatárok elől s ettől fogva hívták volna ezt a kikötőt király kikötőjének. Mások szerint már előbb *Portus regius* nevet viselt. Igazi királyi kikötő akkor lett, midőn 1729-ben III. Károly meglátogatta s kiépíttette. Ekkor kezdődött egy századra terjedő virágkora.

Károly ugyanis, a ki Fiume felvirágoztatását, valamint az egész tenger mellék életének ujjaáteremtését intézkedéseivel hathatósan előmozdítani igyekezett, Portorét hadi kikötőül szemelte ki. Terve azonban nem sikerülhetett, mert különösen a vitorlás hajózás korszakában a borajárta hely nem lehetett alkalmas hadi kikötőnek. A negyvenes évekig fennmaradt az öböl bejáratánál egy parti üteg, mint a megkísérlett hadi kikötő maradványa. Ivóvízben is nagy a hiány a városban, az egész lakosság kénytelen volt beérni az új várkastély udvarán levő nagy cziszterna vizével.

Mindazáltal Portoré hajóépítőipara a jelen század közepéig erős lábbon állott és két hajógyára szép eredménynyel dolgozott.

A hajóhad részére ágyunaszádoakat, sőt 1801-ben a keletindiai társaság megrendelésére 1000 tonnás fre-gattot is építettek itt. Megkezdték egy dokk építését is, ez azonban félben maradt.

Portorének ma kevés hajója van, ezek is többnyire csak kis vitorlások. Volt ugyanis 1896 végén 3 hosszújratú hajója 1792 tonnatartalommal, 36 legénnyel, 20 kis partjárású hajója 150 tonnatartalommal, 11 halászbárkája 41 legénnyel. A 34 hajó összes tonnatartalma nem több mint 1957, legénysége 134 fő.

A hajóforgalom a legutóbbi kimutatás szerint következő:

	Érkezett				Indult			
	terhelve		üresen		terhelve		üresen	
	hajó	tonnatartalom	hajó	tonnatartalom	hajó	tonnatartalom	hajó	tonnatart.
Gőzös	2122	80785	2	46	2124	80831	—	—
Vitorlás	24	454	20	681	23	795	24	428

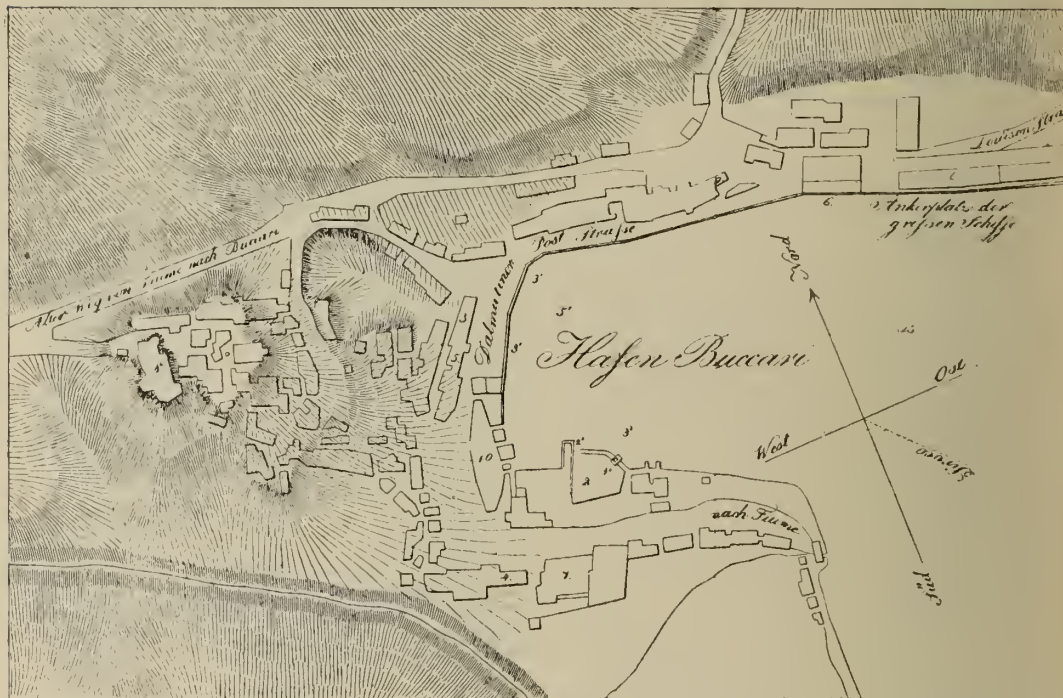

FRANGEPÁN MIKLÓS SIREMLÉKE TERSATTON.

A gőzösök aránylag nagy forgalma szintén onnan ered, hogy a magyar-horvát gőzhajózási társulat Dalmáciába és Zengbe menő gőzösei a legtöbb járásban Portorét érintik.

Portorétól délnek fordulva a Canale Maltempo keresztül a tengerpartot Veglia szigetétől elválasztó Morlák-esatornába (Canale della Morlacca) jutunk. A keskeny Maltempo-esatornát, a hol erősebb a tenger áramlata s erős szélben nagy küzdelmük van a vitorlásoknak, még jobban összeszűkíti a *San Marco* seoglio, ez a sziklabérez, mely Veglia szigethez tartozik. Kopár, hegyes orom, melynek szürke mészkőpadjai közt sovány fű terem. E seoglion a velenezi uralom alatt erőd is állott.

Egész *Sv-Jakovig* vagyis a peresini öbölig, mintegy hat kilométer hosszúságban húzódik a Maltempo-esatorna, kopár szirtfalak közt, melyeken csak itt-ott látunk apró zöld foltokat, a nagy fáradsággal kultivált karszti kertet. Ez utóbbi kis helységet elhagyva, egy kissé kiszélesedik a tenger, benn vagyunk a Canale della Morlaccában. Tekintete ennek a csatornának is egé-

BUCCARI RÉGI TÉRKÉPE.

szen tószerű, szemünk előtt véges-végig bezárt területnek látszik, jó messze darabra nem szélesebb 4—5 kilométernél, csak Szelezen alul tágul ki 10—15 kilométernyire. Hogy az Adriai-tenger egyik részében hajóznunk, azt a tenger mély kék színe s a parton elő-előbukkanó tomárak tudatják velünk. Egész Czirkeniczáig tart a kevés változatosságot mutató partvidék. Itt a Vinodol-völgyből kiszakadó Dubraesina patak völgyének hajlata és szemben Veglia földségének a dobrignoi öböl által való kikarajosodása egyszerre kellemesen törí meg az eddigi partvonal egyhangúságát.

Czirkenicza.

CZIRKVENICZA.

Czirkenicza két részből áll, a kikötőnél elterülő városkából s az innen alig tíz percnyire alapított fürdőintézetből. A városka építkezési jellege tökéletesen az, a mi a többi tenger melléki városkéé; több emeletes, magas, keskeny házak. 460 háza van; lakóinak száma 1891-ben 2635 volt; mint politikai községnek Sveta-Jelenával 3337. Modrus-Fiume megyének novii járásához tartozik. A lakosok mind horvátok, de igen sokan beszélnek

olaszul. Egy részük tengerész és halász, más részük mint ügyes kőmunkás nagyon keresett; sokan még Amerikába is eljárnak dolgozni s keresetüket kis vagyunkájuk szaporítására hazahozzák. Véglegesen kivándorló alig van köztük; a mint a külföldön egy kissé megszédtek magukat, hazajönnek s házat építenek maguknak. A legtöbb kertet is szerez, sőt a szemben levő Veglia szigeten is van kertjük, a hol fügét, olajat, szőlőt termelnek.

Története

Czirkveniczáról a XIV. században találunk hiteles följegyzéseket; noha a területén előfordult leletek arról tanuskodnak, hogy itt már a római uralom idejében is lakott helynek kellett lennie. A Frangepánok birtoka volt ez a helység is. A Frangepánok vára a Kotor-hegyen állott; ennek aljában épült Szent-Antal temploma egy kis faluval, melyre

RÉSZLET A TERSATTOI VÁRBÓL A MARENGOI OSZLOPPAL.

átment a templom neve, a mennyiben templom horvátul erkev. Ebből lett Czirkvenicza, ma hivatalosan Czirkvenicza. Frangepán Miklós bán 1412-ben pálosokat telepített Czirkveniczába, hogy a vidéken a kulturát terjeszszék. A kolostor ma is áll; József főherczeg vette meg, a ki előbb katonatiszti szanatoriumnak rendeztette be, legújabbban azonban a László-menedékház czéljaira ajánlotta föl, hogy e házban a szerenesétlen véget ért László főherczeg nevének emlékére oly szegény beteg gyermekeket ápoljanak, kiknek csak a tengeri fürdő adhatja vissza egészségüket. A kolostorban valaha sok műkincs, különösen festmény volt; de elkallódtak és csak egyetlenegy, mely a kolostornak a pálosok számára való átadását ábrázolja, menthetek meg.

A fürdőintézetet 1894-ben alapították, de mint fürdőhelynek már 1887 óta kezdett terjedni a neve. 1893 nyarán már három fogadója volt a helységnek, melyekhez járult a fürdőintézet előkelő berendezésű nagy „József főherczeg“ szállója 110 szobával, a tengeri fürdő fölött emelkedő hegyol-

Fürdő.

dalban. A fürdő és a szállóház közt, a parthoz közel van a fürdő-vendéglő pavillonja. A szállóhoz ujonan készült parkon át vezet a kigyós út, a helységgel pedig fasorral szegett út köti össze. A hajón érkezők rendszeren a készen várakozó apró, ernyős bárkákon teszik meg a rövid ideig tartó kellemes útát.

Czirkveniczára, mint tengeri fürdőnek és klimatikus gyógyhelynek alkalmas helyre először Frischeauf János gráezi egyetemi tanár hívta föl József főherczeg és a horvát kormány figyelmét. Előnyeit főleg József főherczeg méltatta, a ki a katonatiszti szanatoriumot alapította s tevékeny részt vett abban, hogy a fürdő létrejőjjön; felhívták rá a figyelmet még *Chyzer Kornél*, *Preysz Kornél*, *Horváth Géza*, *Markusovszky Béla* doktorok. A fürdőt 1894. június 24-én adták át a közönségnek.

A fürdőnek előnye az a homokzátony, melyről a tengerpart ismertetését bevezető általános képben megemlékezünk, mely tényleg az egyetlen pont a magyar-horvát tengerparton, hol a tengeri fürdés ezéjára alkalmas, fővény-talajt, úgynevezett plaget találunk; mert máshol mindenütt mély és sziklás.

Éghajlat

Czirkvenicza éghajlata a legenyhébbnek mondható nemcsak a magyar-horvát tengerparton, de még a Quarneróban is, a szigetek egyes védett öblei-

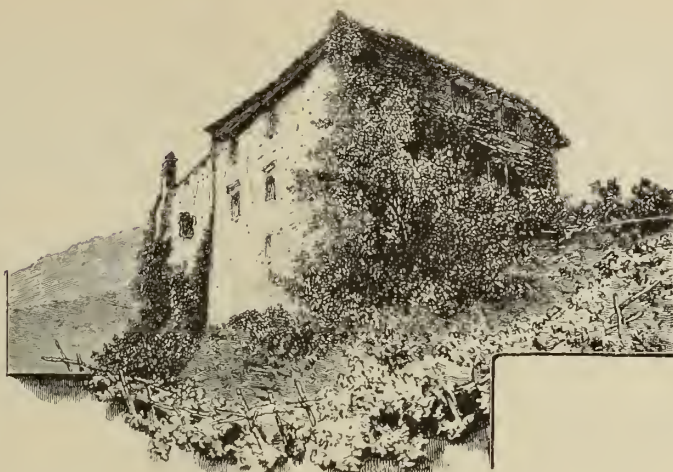

MARTINSCHIZZA.

nek éghajlatát leszámítva. A bora természetesen itt sem kerülhető ki, de jóval gyöngébb, mint Fiumében, a Buccari-öbölben, vagy különösen Zengben. Az a hely, a hol a fürdőintézet épült, a mögötte emelkedő hegy által eléggé meg van védve s ebben a tekintetben vetekedik Abbáziával. Meteorológiai megfigyelő állomás csak 1891 óta van rendszeresítve, azért a légmérsékletekre nézve csak néhány esztendő adatait bírjuk. Legmelegebb hónap a július és augusztus, 24—25 C° középhőmérséklettel. Leghidegebb a január, melyben a legalacsonyabb hőfok mindazáltal eddig csak 4·2° volt, még pedig 1893-ban, ugyanakkor, midőn szokatlanul erős tél uralkodott, sőt a Rivierán is kemény hideg és havazás járt. Az enyhe időjárás következtében Czirkveniczában a pálma, oleander és a többi tropikus növény baj nélkül teleltet a szabadban. Az évi közép hőmérsékletet tekintve, Czirkvenicza Nizza és Abbazia közt áll, az utóbbinál, a január hónapot leszámítva, melegebb.

A tengeri fürdő előnye Czirkveniczán a már említett fővény, a plage, melyhez fogható az Adriában csak a velenezei Lidon találunk. E homoktorlaszt a Dubraesina patak rakta le évszázadok bortalékából. Az apály és dagály okozta hullámverés, miuthogy e jelenség különben sem nagy az Adriai-tengerben, itt kevéssé érezhető, ellenben elég erős a tengernek Fiume felé való áramlása (óránként egy tengeri mérföld), mely esős időkben is mozgalmassá teszi a tengert. A tenger közepes hőfoka májusban 18°, júniusban 22·5°, júliusban 27·1°. Eső átlag 103 napon esik az esztendőben, a csapadék meghaladja az 1000 millimétert.

Czirikvenicza környéke bővelkedik vonzó kiránduló pontokban. A helység mögött alig tíz percznyire van a *Kotor-hegy*, egy magánosan emelkedő kúp, melyen az első templom romjai ma is láthatók. A hegyről szép kilátás nyílik a Vinodol-völgy felső részére. A Dubračina partján a község által ültetett árnyas fasoron át husz perc alatt elérjük a Mária-forrást, melynek vizét 1890-ben levezették a völgybe, hogy a lakosságot friss ivóvízzel lássák el.

BUCCARI. — A ZRINYI-KASTÉLY.

Nem messze van Czirikveniczától a 380 méter magas Drenin-hegy (Gradina vrh), melynek oldalai szépen művelt kertekkel és házesoportokkal már fejlettebb kultúrát mutatnak. Innen úgyszólván végignézhetünk a Vinodol-völgy legnagyobb részén, a Karszton oly gyéren előforduló sűrű erdőkön, az egymás hátán sorakozó apró községek jól művelt kertjein és szőlőin. Ezekről kapta a termékeny völgy a borvölgy (Vino-dol) nevet. Földerítő kép a szirttenger folytonos szürkességében ez a zöld sziget, mely sűrű házesoportjaival olyan, mintha nyaralótelep lenne. A hegy tetejéről szemünkbe ötlük hatalmas kastélyromjával a történelmileg nevezetes Bribir, a Frangepánok ősi fészke, elláthatunk a Quarnero nagy részére, az isztriai hegyekre, valamint a Kapella-hegylánc egyes magasabb kúpjaira.

A czirikveniczai kőhid mögött balra a Dubračina völgyén át a Vinodol-völgybe kerülve, a hol a patak északnak fordul, egy hegyfokon szintén a Frangepánok egyik várának romját pillantjuk meg. Nem messze a vártól egy más híd vezet át a Dubračinán. Ez a bejárata a Vinodol-völgynek. Mindjárt mellette, jobbra-balra pompás tölgyerdő díszlik, mely a czirikveniczai fürdővendégek legkellemesebb kiránduló pontja, a hová nem rég egy villamos vasutat is terveztek, de létre még nem hozhatták. Innen háromnegyed órányira van Grizsane, a Vinodol főhelye, melynek temploma, kaszinója, több vendéglője s kitűnő forrása van. Grizsanének alközségeivel együtt 4100 lakosa van.

CZIRIKVENICZA. — A FRANGEPÁN-KASTÉLY.

Czirikvenicza ólénk összeköttetést tart fenn az átellenben levő Vegliaszigettel, nevezetesen a közeli Dobrignoval és Verbenicóval, a hová rendszeren halászbárkában szoktak átmenni. A csatorna itt csak 5 kilométer széles, a tengeri út a dobrignói öböllel együtt mindössze csak 8 kilométer, Verbenicóba sem több 11 kilométernél; a többnyire esőndes tengeren tehát bárkán min-

den veszély nélkül s rövid idő alatt át lehet kelni. Nincs is az egész tengerparton annyi kis bárka, mint Czirkveniczában. A tengeri hatóság által megszámozott, úgynevezett élelmezési bárkák száma 153, holott az egész tengerparton mindössze 219 van; tehát két harmadrészüök czirkveniczai lakosoké. A legénység száma 303. Ezenkívül van 20 halászbárka 142 főnyi legénységgel és 12 kispártjاراتú hajó 127 tonnatartalommal, 31 legénynyel. A hajók összes száma 185, a legénységé 476; Fiumén kívül legtöbb az összes magyar kikötők között.

Hajóforgalma is legélénkebb valamennyi magyar kikötő közt, felülmulja Zenget is. Az évi hajóforgalom a tengerészeti hatóság legutóbbi kimutatása szerint volt:

	Érkezett		Üresen		Indult		Üresen	
	Hajó	Tonnatart.	Hajó	Tonnatart.	Hajó	Tonnatart.	Hajó	Tonnatart.
Gőzös	897	52342	461	24112	779	44342	579	32112
Vitorlás	452	7887	7	90	19	273	443	7876

Mindössze érkezett 1817 hajó (1358 gőzös) 104,431 tonnatartalommal,

PORTORÉ. — A FRANGEPÁN-KASTÉLY. (JEZSUITA-KOLLEGIUM.)

indult 1820 hajó (1358 gőzös) 84,603 tonmatartalommal. Az üres gőzösök feltűnő száma onnan van, mert a személyszállító hajók egy része terhet nem szállít.

Szeleze.

SZELCZE.

Czirkveniczán túl a Vinodol-völgyet elfogja előttünk egy hegylánc, mely a Dreninben kulminál. Egész Szelezéig, illetőleg Noviig ültetvények kellemes, zöld foltjai tarkázzák a sziklás hegyoldalát.

Szeleze, a hasonló nevű öböl mellett igen csinos fekvésű község, Brdo helységgel együtt 340 házból álló falu, 1445 lakossal, kikötővel. Közel esik hozzá Bribir, a Vinodol-völgyben, a hová csinos kertek közt jó út vezet. Lakói részint mezőgazdasággal foglalkoznak, részint tengerészek, a kik Veglia szigetére vagy onnan szállítgatják a csere-árúczikkeket. Van 55 kis bárkája 109 legénynyel s 8 kispártjاراتú hajója 136 tonmatartalommal, 27 legénynyel. Kikötőjének forgalma 1232 érkező, 1233 induló hajó, ezek közt feltűnően csekély vitorlás, mindössze 77. A gőzösök forgalma általában a magyar-horvát gőzhajózási társaság helyi járatainak tulajdonítható.

NOVI.

Novi.

Szeleztől 8 kilométernyire akár a tengeren, akár az országúton *Novi* városát, a járás székhelyét érzük, ott a hol Vinodol-völgy, mely a *Suha recsina* patak harántvölgyén át közlekedik a tengerrel, véget ér. Éppen ezért a Vinodol lakosaira nézve fontos hely. Lakosainak száma 3267. Van több temploma és kápolnája; a politikai hatóságon kívül a járásbiróságnak is székhelye. Csinosan épült város, melynek régi Frangepán-kastélya s az e mellett álló templom érdemes a megtekintésre.

Novi a Frangepánok, de Magyarország történetében is végzetes szerepet játszott. I. Mátyás alatt Frangepán Mártoné volt, a kinek testvére János Vegliában uralkodott. Midőn Márton halálos betegségbe esett, mielőtt még kilehelte volna lelkét, János megszállotta Novit és Bribirt. E miatt Mátyás király Magyar Balázs vezérlete alatt hadat küldött Jánosra, a ki Vegliát már Morosini Pál leányával való esküvőjekor magvaszakadtának esetére titkon Velencének hagyta örökül. A szorongatott János Velencét hívta segítségül. A signoria Vinciguerrát küldte a szigetre, a ki

Története.

PORTORÉ. — A RÉGI KASTÉLY ÉS TEMPLOM.

Magyar Balázs ellenében elfoglalta. Frangepán János évdíjat kapott a köztársaságtól, Magyarország pedig végkép elvesztette Vegliát. 1280-ban Noviban a Vinodol-völgy falvainak vénei gyűlést tartottak, melyen leírták ősrégi törvényeiket és szokásaikat. Ez a vinodoli szabálygyűjtemény, *Zakon Vinodolski*, mely azelőtt minden falunak megvolt kéziratban, ma azonban csak egy példányt őriz belőle a zeng-modrusi káptalan.

Novinak van kis tengeri fürdője is, saját tengerészete azonban nagyon csekély, alig számbavehető. Nagyobb hajója egy sínes. Hajóforgalma körülbelül 1300 érkező s ugyanannyi induló hajó; nagyrészt személyszállító gőzös.

Noviból több út vezet nemcsak a Vinodolba, hanem a Kapella-hegyvidék belsejébe, valamint a tengerparton Zengbe. A tengeren közeledve az egyenletes magasságú hegyhátak fölött mindjobban elénk tolódnak a zengi hegység és a Velebit magas sziklatetei.

ZENG.

Zeng.

A Bocca di Segna, azaz Zengi-öböl medencéje körül, a Senjska draga vagyis a zengi völgyszakadék torkolatában regényesen fekszik a Fiumével hajdan egy rangban állott szabad kikötő város: *Zeng*. A mikor Fiume még nem tartozott Magyarországhoz, ez volt csekély tengeri exportjának köz-

vetítője, a míg a török invázió el nem vágta az anyaországtól. Zengen felül kezdődött a régi katonai határőrvidék, melybe 1777-ben Zenget is, szabad kikötővárosi jellegének fentartásával, bekebelezték. Ma Lika-Krbavamegye területén fekvő szabad királyi város, 500 házzal, 2800 lakossal. Székhelye a zeng-modrusi püspöknek és káptalannak, a járási hatóságnak, van szemináriuma, főgimnáziuma, kereskedelmi és iparkamarája.

Kikötőjét, mely két világító toronnyal és három molóval bír, a Lujza-út nagyvezér tervezője, Vukassovich altábornagy építette. A bora azonban itt borzasztó erővel szokott dühöngeni, úgy hogy a nagyobbszabású kikötő építése úgyszólván kárbavesztett költség lenne, mert nem adhatna biztos menedéket a hajóknak. A tengerparti közmondás is azt tartja a bórá-

CZIRKVENICZA. — A JÓZSEF-FŐHERCZEG SZÁLLÓ.

ról: A Fiume la nasce, a Segna la fiorisce, a Trieste la crepa. A bora Fiumében születik, Zengben virágozik és Triesztben mulik ki.

A város jellege egészen olyan, mint bármely parti városé: egy nagyobb tér körül csoportosuló keskeny görbe utcákból áll. A főter keleti oldalán áll a XIV. században épült régi kastély, melyben valaha Zeng főkapitányai laktak; közel ide a papnevelő intézet; a tér közepén a városi vízvezeték kútja. Székesegyháza a Szűz Mária tiszteletére a XIII. század eleje táján épült. A főoltár alatt több püspök sírja van; az oltár mögött pedig XV. és XVI. századbéli okiratokat tartalmazó leveles tár. Érdeemes megnézni Szt.-Ferencz templomát is, mely 1558-ban épült román bazilika-modorban. Az oltárokat szép márványszobrok, a templom falait zengi törzslakók nyugvó helyét jelző feliratos sírkövek díszítik.

A várostól délre egy 60 méteres magaslaton egy régi vár áll. Ez a *Nehaj* várkastély, melyet 1558-ban négyszögben, négy, szintén négyszögletes toronnyal Lenkovics Iván kapitány építtetett. Innen nyugatra a part fölötti

kis magaslaton áll a Sz.-Mária-templom, közel hozzá a görög nem egyesültek temploma s a városi fürdőház. Északra a belvárostól magas domboldalon találjuk a Varos nevű külvárost, mely nagyrészt kertekből áll. E kertek alatt, a zengi völgyszakadéokban indul ki a József-út, mely csakhamar sűrű kanyargással emelkedik föl a Zengi-hegye s a 698 méter magas Vratnik-hágón vonul tovább észak felé, a Nagy- és Kis-Kapella közt Modrusnak. A Vratnikról pompás kilátást élvezhetünk egyrészt a tengerre, másrészt a Kapella és a Velebit fenségesen zord hegyvidékének nagy területére.

Zeng keletkezése a történeti mesék korába nyúlik vissza. Valószínű, hogy legrégebb város a magyar tengerparton s az Adriai-tenger szigeteinek benépesítésével egyidejűleg települt meg. Plinius is említi Seniát. A IV. században már püspöksége is volt s Atilla hadai megostromolták a várost. Bizonyosat csak a XIII. századtól fogva tudunk róla, a mikor a

Története.

CZIRKVENICZA. — A KOTORHEGY.

tatárok elpusztították, a kiknek kivonulása után IV. Béla 1260-ban a Frangepán testvéreknek ajándékozta. A Frangepánok újra fölépítették és benépesítették. 1297-ben Frangepán Dusan a ferenczeseknek kolostort épített a falakon kívül. Ezt a kolostort Lenkovich zengi kapitány 1558-ban leromboltatta s helyébe a Nehaj-erődöt emeltette; a ferenczeseknek pedig a városban épített új kolostort 1559-ben.

A város 1388-ban, 1458-ban és 1462-ben különböző kiváltságokat kapott, melyeket 1473-ban Hunyadi Mátyás király megerősített. Ugyanő 1488-ban szabad királyi várossá emelte Zenget. Ekkor állott Zeng virágzása korának delelőjén; sokkal népesebb volt mint ma s a tizenkét templom emelte díszét. A város igazgatását a zengi gróf vagy kapitány, egy helyettese és 3 rektor vezette, a kik közül az első a nemesek, a második a polgárok, a harmadik a nép bírója volt. A bán a zengi főkapitány címét viselte. A határvidékbe történt bekebelezésekor Zeng főbírája címét a károlyvárosi parancsnokoló tábornok kapta.

A zengiek vitézül védelmezték városukat, főleg a Modrusra esapott törökök ellen. 1526-ban, 1532-ben, 1557-ben, 1569-ben, 1587-ben és 1592-ben ismételtelen győzedelmeskedtek rajtuk. Erejüket a XVI. század elején a beköltöző uszkókok növelték, a kik azonban rablófészekké tették Zenget; mind a mellett a török ellen folytatott bátor portyázásaikért és az ellenséges

CARLOPAGO.

4570

Velence nyugtalanításáért a bécsi császári kormány jóakaró támogatásában részesültek. Első zengi kapitányuk Ronnach volt 1540-ben.

Mint Fiume történetéből tudjuk, a rakonezátlan rabló népet csak a madridi békeszerződés követelménye értelmében 1618-ban törték meg az uszkók családok széttelepítésével. A zengiek azért nem kevésbé vitézül küzdöttek ezután is a törökök ellen. 1651-től 1686-ig hatszor álltak velük szemben. Ez utóbbi évben Likkánál és Gaeskánál verték meg őket. 1702-ben a francia-osztrák háborúban egy francia hajó ostromolta Zenget, de Vukasovich Péter hősileg megvédelmezte.

A zengi püspökség ősrégi, már a IV. században állott. Az egyesített zeng-modrusi püspökség 1617-ből ered. Korbavia püspöke ugyanis 1459-ben a törökök elől Modrusba menekült. A terjeszkedő törökök miatt a püspökség innen is kénytelen volt tovább vándorolni s a püspök 1593-ban Noviba vonult a modrusi káptalannal együtt. 1607-ben ujjaalakították a püspökséget zeng-modrusi címmel s ennek egyházmegyéjébe osztották Fiumet is. A zeng-modrusi püspök egyttal a magyar főrendiháznak is tagja.

Zeng tengerészete ma még Portorét sem éri föl. Összesen 20 hajója van 1155 tonnatartalommal, 89 főnyi legénységgel. Az évi összes hajóforgalom alig fele Portorénak; 1700—1800 induló és érkező hajó, melyek összes tonnatartalma alig múlja felül a 100,000 tonnát.

SZENT-GYÖRGY.

Zengen alul kezdődik az a majdnem töretlen vonalú sziklafal, melylyel a Zengi-hegy és a Velebit előhegysége a tenger fölött hirtelen megszakad. Egy kis városon kívül csupa apró, néhány házból álló helységeket látunk egy-egy kis szakadékban, vagy egy öböl csekély terjedelmű hordalék-földjén.

Szt.-György.

Szent-György vagy San-Giorgo, horvátul *Sveti-Juraj* huszonhat alközségből és pusztából álló község; a többi közt hozzá tartozik a tengerparton mintegy 10 kilométerre levő Lukovo is. A rendkívül szétszórt községnek 3100 lakosa van. A falu mellett egy római vár maradványai láthatók; határában különböző római eredetű régiségeket találtak. Római feliratos kő van befalazva a plébánia-templomban is. Hajdan a pálosoknak kolostoruk volt itt. Van kikötője, melyben azonban évenként összesen csak mintegy hatszáz hajó fordul meg; többnyire a partjáró gőzösök. *Lukovoban* több görög ház romjai enyésznek; maga a katolikus templom is görög imaház volt hajdanában.

JABLANÁCZ.

Lukovón túl az első kis falu a tengerparton *Dolnja-Klada*, melynek öble bárka-révül használható. Ez már Jablanácz község kötelékébe tartozik. Ugyancsak Jablanáczhoz tartozik *Dolnji-Starigrad*, a hol szintén egy Franjepán-vár és templom romjait láthatjuk. Temploma egészen a tengerpart fölött áll. *Stinicza*, mely három helységből és több pusztából álló falu, szintén Jablanácz községi kötelékében, 1032 lakossal bír. Krescimir horvát király idejében itt megerősített várkastély állott, melynek nyomait még most is láthatni egy elpusztult város némi maradványával együtt. Stiniczában kikötő is van, melyet azonban alig használ néhány vitorlás.

Jablanácz.

Dolnja Klada.

Dolnji-Starigrad.

Stinicza.

Jablanácz maga kis helység, alig 800 lakossal. Több útvonal találkozik itt össze, melyek a Velebiten át a Likka völgyét kötik össze a tengerrel. Kikötőjének forgalma 360 hajó 20,000 tonna tartalommal. Saját tengerészete csekély, 2 halászbárka és 4 kis partjاراتú hajó, 16 főnyi legénységgel. A helység mellett az egykori Jablanicza vár romjait látjuk.

Carlopage.

CARLOPAGO.

A magyar határtól csak 20 kilométernyire, meredek hegyfalaktól elzárva, egy kis öböl hajlatában fekszik Carlopage, (Karlopage) vagy horvátosan Karlobago, egykor Bag; a magyar királyság legdélibb fekvésű községe; önálló város, 661 lakossal. Hajdan Bagnak, Srissianak, Stripának hívták s a korbiai grófoké volt. 1387-ben, 1432-ben, 1451-ben különböző kiváltságokban részesült, melyeket I. Mátyás király megerősített. A város sok viszontagságon ment keresztül. 1525-ben kifosztották a törökök, 1616-ban pedig a velenceiek. Ekkor 1683-ig romban hevert. 1714-ben ismét ostromot kellett elszenvednie a francia és spanyol hajóktól. III. Károly halála után vette föl a Carlopage nevet. Mária Terézia 1757. augusztus 15-én külön szabályzatot adott részére s 1760-ban megerősítette előbbi kiváltságait. 1785-ben, úgy mint Zenget, szabad kikötővé nyilvánították. 1809-től 1814-ig francia birtok volt, mint ilyent 1813-ban az angolok bombázták, kastélyát légberöpítették, levéltárát fölégették.

A városka a többi tengerparti városokkal együtt, főleg a vitorlás hajózás hanyatlása miatt elvesztette régebbi jelentőségét s még lakossága is csökken, úgy mint Zengé. 1835-ben Fras szerint 716 lakosa volt. Az általános népességi gyarapodás szerint legalább is 1000 lakosának kellene lennie s ma már a 700-at sem üti meg a népessége.

Carlopagónak van plébánia-temploma és kapuczinus-kolostora templommal. A mostani plébánia-templom csak 1773-ban épült a régibb templom anyagából, mely templomot 1714-ben a francia és spanyol hajók lődözték össze. A kapuczinusok temploma 1712-ben épült.

Carlopagonak lakosa volt a híres *Messich* Márton kath. pap, a ki 1713-ban halt meg itt. Messich, mint pap, csapatot szervezett s egyik legfélelmetesebb ellensége lett a töröknek; különösen 1683-ban, mikor Thököly Imre fölkelésekor a szövetséges török hadak Horvátországba is betörték. Messichet 1693-ban I. Lipót ezredessé nevezte ki; de azért nem tette le papi jellegét.

Carlopage hajdan élénk kiviteli kereskedést űzött szarvasmarhával, bőrrel, fával; behozatala is elég jelentékeny volt; behozott gyapjút, gabonát, rizst, déli gyümölcsöt. Kereskedelmének nagy hanyatlása daczára legtöbb kis partjárátú hajóval rendelkezik a magyar-horvát tengerpart kikötői közt; van ugyanis 40 ilyfajta hajója. A hajóforgalom nagyon elmarad nem csak Zeng, de a többi felső kikötő forgalma mögött is; évente alig több 500 hajónál, melyek legnagyobb kontingense a partjáró gőzhajókból telik ki.

A MALTEMPO-CSATORNA BEJÁRATA.

FIUME ÉS A MAGYAR-HORVÁT TENGERPART FÖLDTANI VISZONYAI.

FIUME és a magyar-horvát tengerpart környékét a Karszt-hegység déli lejtője alkotja; azért lássuk előbb ennek függőleges tagoltságát, minthogy ez szorosán összefügg a Karszt lejtőjének földtani viszonyaival.

A Karszt déli lejtője lépcsőzetesen ereszkedik le a tenger felé. Lejtőjén három főlépcsőzetet különböztetünk meg, a felső, a középső és az alsó lépcsőzetet. Karszt lépcsői.

A felső lépcsőzet lejtője a Karszt fensíkjával határos, igen meredek, terraszokban és kisebb, hullámzatos felületű hegyekben folytatódik lefelé. Ezeknek északi lejtőjük mindig rövidebb, a déli ellenben mindig hosszabb. Az egyes terrasz-hegyek hosszukás, kerülek alakú, kevésbé mély völgyeket, dolinákat zárnak maguk közé.

A középső lépcsőzet lejtője nem ereszkedik annyira, de hegyei annál változatosabb alakulatot mutatnak; hol csúcsokhoz, hol kúpokhoz, hol kupolákhoz hasonlítanak, hol szaggatott és haránt hegyláncok által keresztezett hegyhátakat képeznek, közöttük pedig néhol tágasabb síkságok terülnek el, fedve a hegyekről leomlott és a víz által oda hordott kisebb-nagyobb törmelékkel, máshol a hegyek oldalai számtalan kisebb, de mély tölcseralakú dolinákban futnak össze. — Egyszerre azonban ez a középső lejtőzet igen meredeken hanyatlik le az alsó lépcsőzet felé és ennek átellenes emelkedésével együtt egy hosszanti, a tengerparttal többé-kevésbé párhuzamosan haladó és Fiumétől Noviüg ellhúzódó, majdnem folytonos völgyiséget képez, melynek részei: a felső Reccina-, a Draga- és a Vinodol-völgyek.

Az alsó lépcsőzet lejtője ezen hosszanti völgyből 35—70 méternyire meredeken emelkedik fel, azután pedig lassan, egyenletesen lejtősödik a tenger felé. Az alsó lejtő nagyobbára egyenes, majdnem ferde sík, nagyobb emelkedések nélkül. Hosszanti völgyek.

Ez alsó teugermelléki lépcsőzetet három haránt völgy, jobban mondva, hegyszakadék szakítja meg, a mely harántvölgyek a hosszanti völgyből indulnak ki és ezt a tengerparttal kötik össze. Ezek a harántvölgyek: az alsó Reccina-völgy Fiume mellett, mely a felső Reccina-völgyből indul ki; Martinschizza völgye, mely a Draga-völgyből vezet le a tenger felé; végre a Vinodolból kiinduló és Czirkenicza mellett a tengerbe szakadó Dubraecina völgye. Haránt völgyek.

I. A FELSŐ LÉPCSŐZET LEJTŐJE.

A Karszt határos fensíkja és az ennek a tenger felé való folytatását képező felső déli lejtő a régibb liburni, vagyis triasz-mészköből van felépítve, Felső lépcsőzet közelei.

NOVI

mely sötétszürkeszínű, tele van calcit-erekkel és repedéseiben mint mellékalkatrészt bőséges okra-sárga agyagot tartalmaz.

Mielőtt a lépcsőzetek részletes taglalásába bocsátkoznám, röviden szemügyre veszem a tengerpart általános geológiai felépítését.

I. KRÉTA-KORSZAK ELŐTTI KÉPZŐDMÉNYEK.

Területünk legrégebbi üledékes kőzete azon homokkő és conglomerát, mely legnagyobb kiterjedésben a Kulpa forrásvidékén és a Velika voda mentén található. *Dr. Stache Guido**) az Osztrák-magyar Tengerpart környékéről szóló klasszikus művében Laibach vidékéről, — melynek homokkőve azonos a tengerpart közelében levő homokkővel, — Crinoida, Productus és Calamites maradványokat sorol fel, melyek alapján ezen rétegesoportot *Carbon-korúnak* állapította meg. A homokkő vonulatot agyag és márga közbeékelődések tarkítják és ezen fekvetekben egyes vidékeken igen szép fossziliákra lel a kutató geologus. Így:

Aviculopecten cfr. Hawni Gein.,
Chonetes mucronata M'Coy,
Bellerophon reticularis M'Coy,
Bellerophon aff. decussatus Flemm.,
Productus aff. striatus.

Ezen vezérkövületekből kétségtelenül kiviláglik, hogy ez agyagrétegek *Carbon*-korban rakódtak le. Ugy a homokkő és conglomerát vonulatok, valamint az agyag és márga fekvetek északnyugatról délkeletre esapnak. A Velika voda *Carbon*-homokkő területen folyik, Crnilug, Lokve és Fužine a homokkőterület határát jelzik. Mrzla vodica helységtől egyrészt északkeletnek, másrészt délkeletnek vékony sávban carbonmész-kő vonulat ékelődik a homokkő-területbe, határukon vaskő-telepek találhatók.

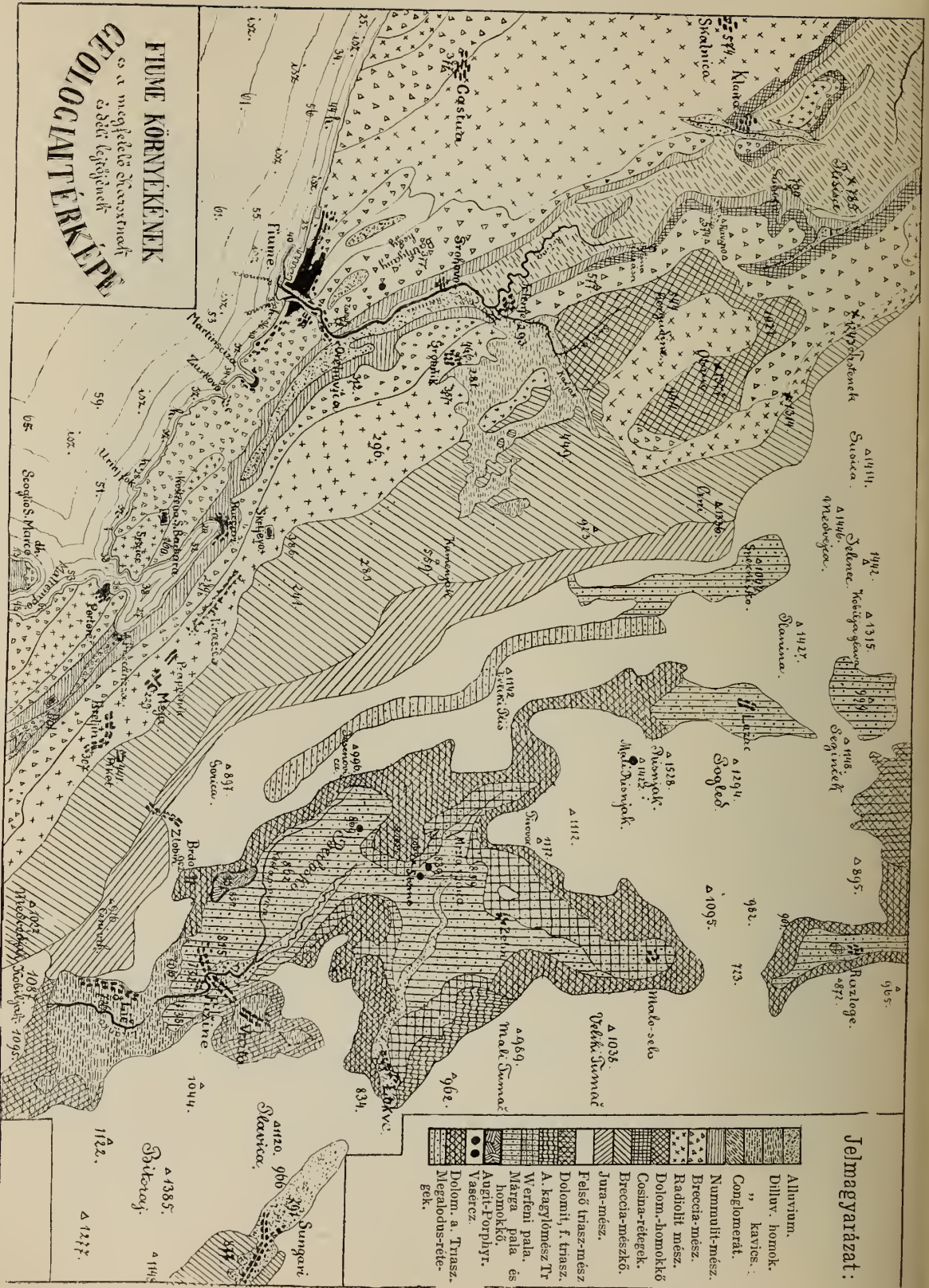
A homokkő-terület széléin, Crnilug, Zelin, Lokve közelében *alsó trias* képződmények bukkannak a felszínre, így: werfeni palák, dolomit, kagylómész. Ez utóbbi barnásszürke mészkő gyanánt jelentkezik, jellegző kövületei:

Naticella costata,
Trachyceras cassianum,
Trigonia costata,
Gervillia socialis.

Ezen alsó trias képződmények közül legelterjedtebb a dolomit, mely hosszú sávokban ékelődik a felső trias mészkő területébe. Északnyugatról délkeletre húzódó irányban mérföldeken át követhetünk ily vonulatot a Risnjak tetőről (1528 m.) Lic város határáig, Crnilugtól délnyugatra a Tisovae (1172 m.) tetőig, Lokvetől egyrészt nyugatra, másrészt délnyugatra, Fužine vidékéig. Mindezen képződményeket hatalmas dolomit- és mészkő-terület vesz körül. A Kapella, Velebit hatalmas dolomit és mészkő fensíkja (feltérsege) uralkodólag *felső trias* korbéli képződmény. Impozáns nagyságban jelentkezik a rhäti csoport két nevezetes képlete, a dachstein mészkő és dachstein dolomit is, melyek klasszikus rétegzésű padjai területünktől kissé távolabb, Isonzo vidékén még hatalmasabb képződményt alkotnak. Miként közettani tulajdonságaiból ismeretes, a dolomit a legkönnyebben málló kőzetek egyike. A levegő s az esővíz szénsava megtámadja, benne repedéseket támaszt, üregek, szakadékok képződnek tömegében, a behatoló víz folytonosan rombolja falait, barlangokat váj benne. A barlangok beszakadása által töbörök**) (dolinák), ravaszlyukak támadnak. A felszínen folyó vizek ezen üregekben eltűnnek, illetve a dolomit avagy mészkő fekvőjét (fekü) képező, rendszeren vízátnemboesató rétegeken tovább folynak. Ezen földalatti folyások apránként kihordják a hegyek belsejét, mi által egyrészt beszakadásokat, másrészt barlangokat hoznak létre, künn pedig merésznél merészebb hegy-éleket, szakadékfalakat, horgos tetőket formálnak.

*) Uebersicht der geologischen Verhältnisse der Küstenländer von Österreich-Ungarn. Von Guido Stache. Wien 1889.

**) Dr. Czirbusz Géza Egyetemes Földrajzában a töbör elnevezést honosítja meg a geográfiai szakirodalomban.

FÜME KÖRNYÉKÉNEK
 a megjelölt síkvezeték
 és álló vízfelület
GEOLOGIAI TERKÉPE

h = homok, dh = durva homok, sz. = tengerszín alatti szirtok, isz = iszap.

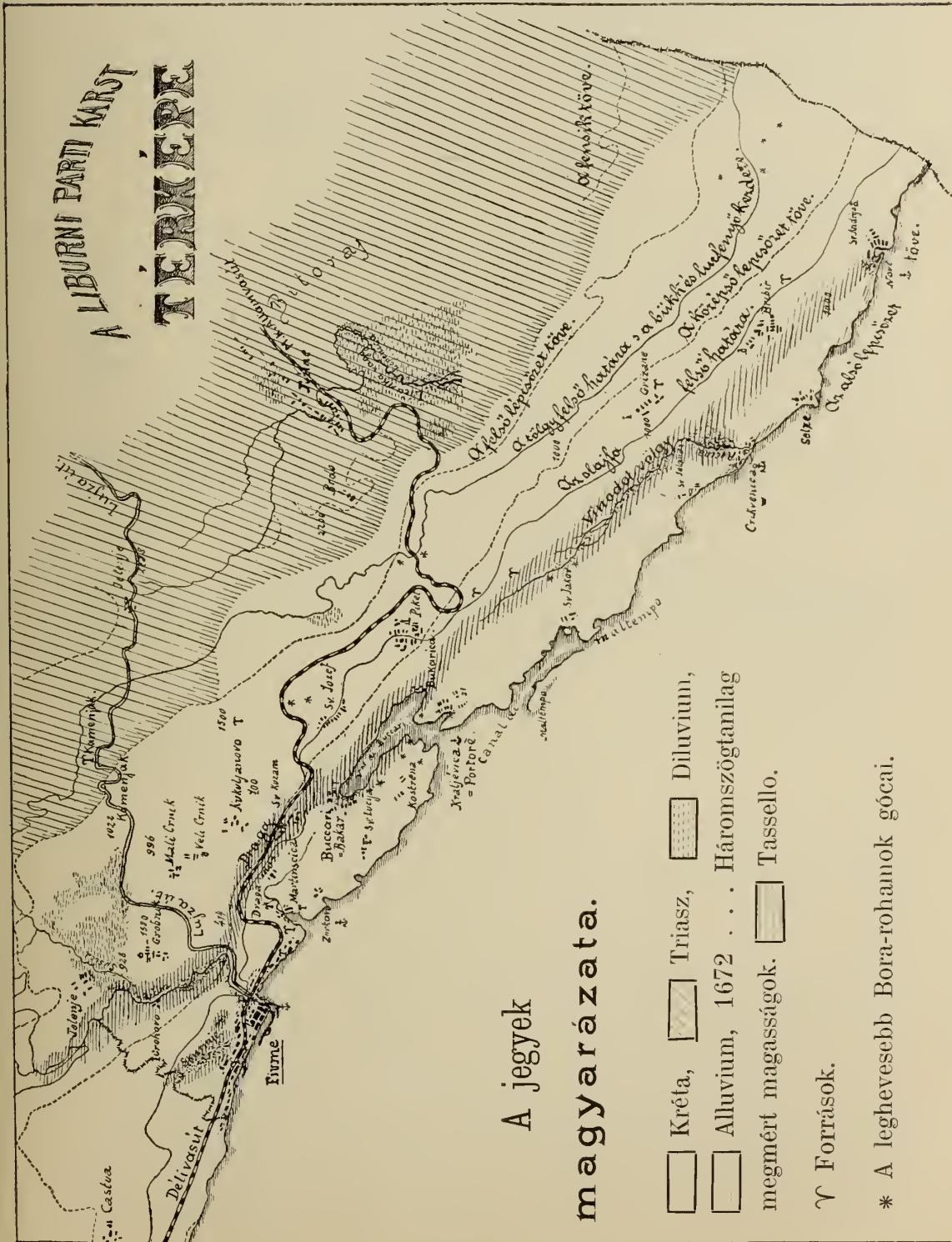
Jelmagyarázat:

- Alluvium.
- Diluv. homok.
- " kavics.
- Conglomerát.
- Nummulit-mész.
- Breccia-mész.
- Radiolit mész.
- Dolom.-homokkő
- Cosina-téglék.
- Breccia-mészkö.
- Jura-mész.
- Felső triasz-mész
- Dolomiti, f. triasz.
- A. kagylómész Ty
- Welfeni pala.
- Márga pala és homokkő.
- Ángel-Förpulyr.
- Vasércz.
- Dolom. a. Triasz.
- Megalocnus-téglék.

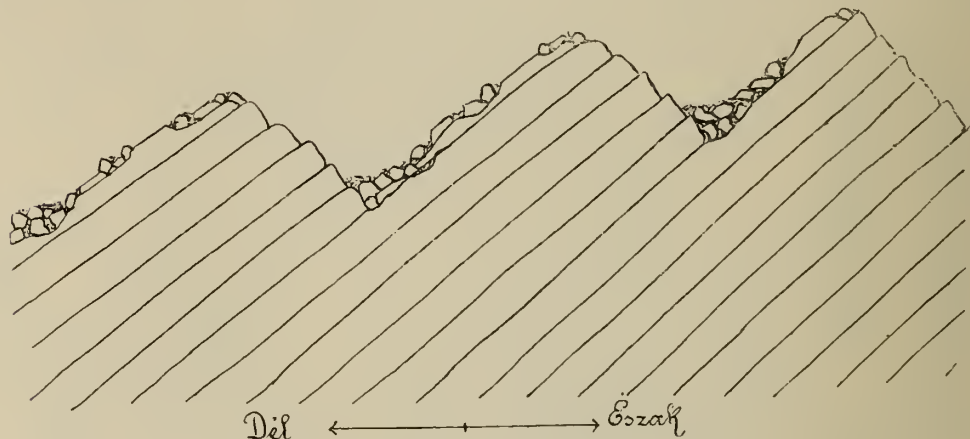
Rajzolta Matisz János.

Íme a Karsztjelenség a dolomitos s mészköves területeken.
 A felső trias mészkőből dr. Stache számos kővéletet hoz fel, ezek
 közül legjellemzőbbek:

- Pecten Margaritae Hau.,
- Avicula cfr. caudata Stopp.,
- Chemnitzia subcolumnaris Münst.,
- Pleurotomaria delicata Laube.

A *jura formációt* uralkodólag conglomerátok, conglomerátos mészkövek s breccciák képviselik. Impozáns vastagságban húzódnak a felső trias mészkő és dolomit terület délnyugati peremén északnyugat—délkeleti esapásban a Trstenek (1243 m.) tetőtől egészen Lukovo vidékéig, elválasztván a régibb, krétát megelőző képződményeket a fiatalabb, kréta és harmadkor lerakódásoktól. A jura breccia mészkő vonulata Buccari és Portorè vidékén van legközelebb a tengerparthoz, mintegy 2 km. távolságban. Legszélesebb a vonulat Grobničko síksága fölött és Kukuljanovótól keletre, mintegy 4 km., északnyugaton és délkeleten megkeskenyedve vész el a trias és kréta képződmények között. A jura korbeli conglomerátokból csak pár kövület került

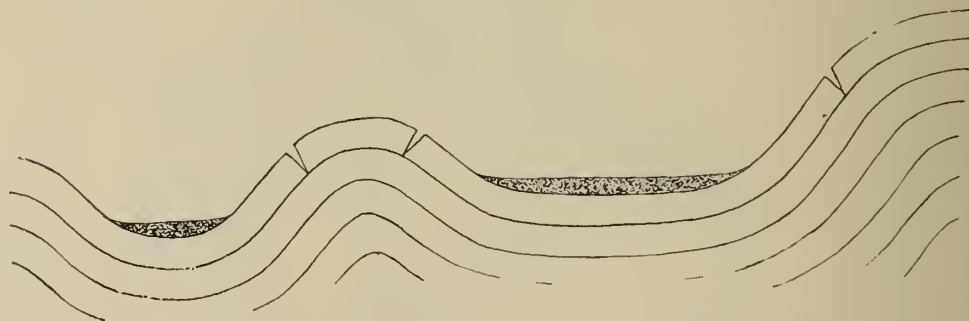

TRIASMÉSZKŐ RÉTEGEINEK DÜLÉSE ÉS CSAPÁSA.

eddigelé napfényre, ezek sem vidékünkörül, hanem a Ternovai Erdőből, melynek rétegei azonosak vidékünk jura korbeli rétegeivel.

II. KRÉTA ÉS HARMAD KORBELI KÉPZŐDMÉNYEK.

A Ternovai Erdő juraképződményeihez délről krétakori terület csatlakozik, mely Gradiska és Idria tájékától délkeletnek megszakítatlanul húzódik az Adria partján széles vonulatban, Triesztől Albániáig. Az összes

A KRÉTAMÉSZ HORPADÁSAINAK VÖLGYMEDENCZÉI.

partmelléki szigeteket krétakori mészkő, dolomit s homokkő alkotja. A polai-félsziget irányában legszélesebb a vonulat, Fiuménél megkeskenyedik, a kréta-vonulat itt csak a partszegélyre szorítkozik. A vonulat bámulatos szabályos északnyugat—délkeleti irányát, mely a tengerfenéken is ugyan-azon esapásban folytatódik, a felbukkanó szigetek jelzik az Adrián. A kréta képződmények uralkodóan mészkőből állanak. A mészkő hatalmas padokban, táblákban jelentkezik; északnyugat—délkeleti esapásának megfelelően északkeleti, másrészt délnyugati dülést mutat. A geologiai felépítés ilyenén mivolta mellett szükségszerű azon szabályosság, mely a partvidék minden öblöcskéjében, minden völgyelésében megnyilatkozik. Északnyugat—délkeleti másrészt éjszakkelet—dél nyugati irányokban szeldek egymást a partvidék

völgyei. A Recina é.ny—d.k. hossz völgyéből Fiume fölött derékszög alatt fordul rövid é.k.—d.ny. irányu keresztvölgyébe. Ugyanazon fővölgyben, melyet a Recina elhagy, fekszik a Buccari öböl, a czirkvenicai patak. A Karszt lejtőjének jura-koru breccia mészkőtömegére a kréta-koru radiolit mészkő települ, egykoru conglomerátokkal s szürke márgapalákkal váltakozva.

Radiolites lumbricalis d'Orb.,
Sphaerulites pensiona d'Arch.,
Requienia cfr. Delaruana d'Orb.

jellemzik ezen kezdődményt, mely a Suhi vth. (1350) tetőtől a Maj (577 m.) keleti lejtőjén át húzódik délkeletnek. Szorosan hozzácsatlakozik azon dolomitos homokkő vonulat is, mely szintén kréta-koru és a mely körülzárja a Grobnicki diluvialis medenczét. A kréta-koru lerakodások közül legnagyobb szerep jutott az u. u. Rudista breccia és márványnak, másként *Hippurit-képződmény*-nek. Hatalmas, tehénzarv alakú kagylók találhatók e mészkőben, különösen gyakran fordul elő a

Hippurites cornu vaccinum,
Hippurites sulcatus,
Hippurites organisans.

A fiumei partvidéket nagyobb részben ezen hipurit mészkő alkotja, a Zidovje (660 m.), Luban (499 m.), Maj (577 m.), Draga fölött a Vetenice (368 m.) és Točil (359 m.) hipurit mészkőből állanak.

Klana vidékéről a kréta mészkő rétegeinek csapásával egyenközüen völgyelés húzódik a Buccari öbölnek. Ezen hosszanti völgyben folyik a Recina. Klanától éjszaknyugatnak kiszélesedik, délkeletnek összeszorul, szélessége 1 és 2 km. között váltakozik. Ezen közbeékelt völgyelést fiatalabb rétegek képezik, mint az övező kréta-mészkő vonulatot, Stache *protocén* vagy *liburni* képződménynek nevezi. Ott, hol a kréta-koru mészkővel érintkezik ezen völgyelés, az u. n. Cosina rétegek találhatók, melyek a Protocén systemának legrégebbi tagjául tekinthetők, tehát a Középkor és a Harmadkor határán állanak. A Cosina rétegek a Suhova tetőn és Klana fölött a Drenovon találhatók, nem nyulnak lejjebb a Maj tetőnél.

Magát a völgyelést *Eocen képlet* tölti ki és pedig:

1. Alveolina és nummulit mészkő,
2. homok, márga és quarz conglomerát.

Az első csoport képződményei a meztelen, kopár kréta-mészkővek lejtőin fordulnak elő, könnyen mállanak és így a vegetatio kifejlődésére alkalmas termőföldet nyújtanak. Ezen mészkő nevét azon szépen megtartott kővült alsórendű állatoktól kapta, melyek roppant mennyiségben népesítették az egykori Eocen tengert s melyek, különösen a nummulitek, hatalmasan meghízva, szemmel látható nagyságot értek el, daczára, hogy ma élő rokonaik a legkisebb microscopicus lények. A tallér alaku nummulitek közül leggyakoribbak a következők:

Nummulites complata Lam.,
Nummulites perforata d'Orb.
Nummulites Lucasana Deft.

A második csoport képletei a felső eocen képződmények közé számítandók, melyeket *Flysch* homokkő néven szokás összefoglalni. Oly tengerek maradványai, melyek esekély mélységűek voltak, vagy földalati gátak rekesztették el a nyílt tengertől. a benne élő csuszó-mászó férgek nyomai az iszapban fenmaradtak s az idők hosszú során át megkeményedett iszap ma mint *Hyeroglyphia* homokkő ismeretes az egykori mocsaras tengerpartok helyén. A homokkő és márga képletek, melyeket *Tassello* közös néven neveznek, igen könnyen mállanak s részint a Quarnero szürke, iszapos fenéktalaját alkotják, részint a völgyeket töltik meg termőtalajjal. *Terra rossa* a Karsztvidék sajátos vörös színű agyagja, mely a mészkő üregekben, repedésekben bőségesen található.

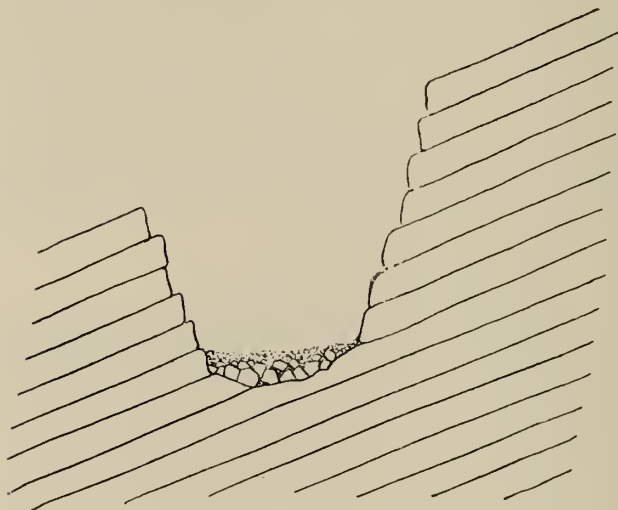
A geologiai felépítést általánosságban tárgyalván, áttérek a lépcsőzetek taglalására, mert a Negyedkori képződmények, miután lényegesen úgy sem szerepelnek a térszín fölépítésében s területünkön csupán a Grobnick medenczéére szorítkoznak, a lépcsőzetek tárgyalása után is eléggé alkalmas módon adhatók elő.

A felső lépcsőzet lejtője a Karszt határos fensíkja. Tenger felé való folytatása felső déli lejtőnek nevezhető. Mint a geológiai felépítés tárgyalásában láttuk, a következő képződményekből áll: Carbon homokkő, mészkő és palák trias alsó dolomit, werfeni palák, kagyló mész, *megaladus dolomit*, felső trias mészkő V; jura kora mészkő s breccia; kréta kora dolomit, homokkő, radiolit és rudista mészkő. A felső lépcsőzet lejtőjét tehát paleozons és mesozoos képződmények építik fel.

A középső lépcsőzet lejtője, melynek hegyei változatos alakúak, uralkodólag kréta korú mészkőből, a radiolit és rudista (hippurit) mészkőből alakult. E mészkő sötét szürke színű, calcit erekkel erősen átszőtt, a repedésekben azonban nem tartalmaz annyi vasoxidos agyagföldet — terra rossa — mint a trias mészkő és dolomit. A nummulit mészkő szintén részt vesz, még mint hegyalkotó kőzet, a középső lépcsőzet lejtőjének képzésében, azonban inkább a völgyek oldalain található, de a hieroglypha flysch már csak az eredeti, tektonikai mélyedéseket tölti ki egyképű, titokzatosan kanyargó jegyekkel ékesített homokkővével s paláival.

III. AZ ALSÓ LÉPCSŐZET LEJTŐJE

Az alsó lépcsőzet vagy tengeremlék lejtője szelid, egyenletes lejtő; ugyanazon kőzetekből van felépítve, mint a középső lépcsőzet lejtője. Tömegét a

EGY DOLINA FÜGGÉLYES ÁTMETSZETE.

felső, kevésbé az alsó krétamész alkotja, a tenger felé pedig az előbbiekhöz kiékelve támaszkodnak a nummulit-mész és a Tasselto (homokkő, agyagpala és márga) képződményei. Ezek sok helyen, különösen a keleti tengeresatomákban, egészen a tengerhez érnek, sőt annak színe alá és a fenékre folytatódnak annyira, hogy az átellenes Veglia-sziget partjain kihatolnak.

A homokkő sok helyen kőszénben gazdag, s e miatt több ízben bányamivelési kísérleteket tettek, így a Vinodol-völgyben Bribir mellett és újabban a kö-

zépső Rečina-völgyben, a grobniki lejtőn. De a bányászattal csakhamar felhagytak, mert nem összefüggő kiterjedt telepeket, csakis elszórt szénmaradványokat találtak.

A Karszt fensíkja és annak déli lejtője tisztán neptuni képletekből van felépítve, azonban a nagyfokú rétegháborítások, melyekre a lejtőn minduntalan ráakadunk, első sorban vulkanikus működésnek szüleményei. Eruptív kőzetet azonban eddig csak a fensíkon, Fuzsinetől nyugatra és a Lepenicza-völgytől délre Felső-Benkovác községig és azon túl augit-porphyr kőzet került napfényre, melyet dél felé, a Zlobin-völgyben egészen Brdo községig ez eruptív kőzet által átalakított és megolvasztott tarkaésikű agyagos és homokos kőzetek kísérnek: alighanem triasz-homokkövek.

Kemény zöld és vöröses színű porhyr-kőzetek bőven fordulnak elő Zeng környékén is a Vratnik-völgyben.

Láttuk, hogy a mészkőhasadékokat kitöltő agyag vastartalma tetemesen nagy, miért is ebből méltán szórványos limonitra lehetne következtetni.

A Velebitben tömött, barnaszínű limonit-vasércz csakugyan fordul elő, piszolitikus limonitot a Karszt-lejtőn tudtunkkal legutóbb a Zeng melletti Vratnik-völgyben találtak és ugyan olyan piszolitikus limonitot bőven talált Belár archeológiai kirándulásai közben a Fiume tőszomszédságában emelkedő *Batthyány-hegyen*.

Vajjon ez utóbbi lelőhely a limonitnak első vagy másodlagos fekvőhelye-e, azt egyelőre eldönteni bajos, mert míg a dús vastartalmú agyag, a hasadékok, melyben találták, első fekvőhelyre utalnak, a történelem inkább a második fekvőhely mellett szól, a mennyiben a Batthyány-hegyen (előbb Beleri vrh.) lakó Castellanik vasöntő-kemenczéket állítottak volt fel, a melyekben a Krajnából importált vasérczeket olvasztották és feldolgozták.

IV. DILUVIUM ÉS ALLUVIUM.

A Karszt sajátosságos domborulatánál fogva, mely szerint mélyedései nem összefüggő hosszanti völgyek, hanem elszigetelt medenczék, a diluvium is egészen helyi természetű. Minden egyes medencze, melyet jelentékeny magaslatok vesznek körül, saját diluviumával van feltöltve, melynek részeit a medenczét, illetőleg dolinát körülzáró hegylejtők törmelékei alkotják. Ilyen, a medenczék alját feltöltő másodlagos képletek: görgeteg, kavics, durva kavics és homok, finomabb homok és agyagföld, mely régibb képletek gyakran lazán függnék össze (laza, helyi conglomerat, breccia, homokkő) és keletkezésük meg elterjedésük hatalmas özvívzi áradásokban keresendő.

Régi alluviális törmelék-közetek is előfordulnak a Karszt fensikján, a felső és a középső lépcsőzetén, ellenben annak határán, továbbá az alsó lépcsőzetén és a tengeröblökben inkább ujabbkori, most is képződő alluvium-képletek lerakodmányaival találkozunk.

Jelentékenyebb ilyenmű medenczék a következők: Beloselo völgye és tőle délre a Vrata völgye, melyeknek feneke kavicsos és agyaggal van feltöltve; a liesi medencze, mely Fuzsinetől délre terül el; rajta átfolyik a Liesanka folyó, mely a Kobiljak-hegy alján több ágra szakad és a sziklákban eltűnik. A medencze nyugati, Fuzsine felé néző oldalát homokkő-dombok határolják, míg a többi oldalról mészkőhegyek övezik. Ennek megfelelőleg a medencze nyugati végén a törmelék-rétegek a dombokról lemosott és összehordott homok- és agyagból állanak, a keleti oldalon ellenben köves, földben szegény mészkőtörmelékek terülnek el.

A liesi síktól délre a Kobiljak-hegyen innen, két kisebb, hatalmas özvívzi rétegekkel borított medencze terül el; ezek a Lukovo és Okruglovo medenczék.

A középső Karszt-lejtőn elterülő grobniki kövesmező (Grobnicko Kameno polje) a legnagyobb ilyenmű fensík. Nyugaton a Reccina-völgy felé alacsony homokkő-hegyek, északon és délen többé-kevésbé gazdag agyagtartalmu krétamészkő hegyek, keleten az agyagban szegény triasz-mészhegyek határolják. Ennek megfelelőleg a síkon elterülő diluvium képletei is különbözők; nyugaton homok, délen agyag, északon kevés agyaggal kevert durva homok és kavics, keleten pedig durva homok, kavics, mészgörgetegek, általában véve túlnyomóan köves, terméketlen, földes anyagban szegényes lerakodmányok terülnek el.

Kisebb, ilyenmű diluviális törmelék-képletekkel feltöltött medenczék: Ravno-, Masevo- és Cernik-dolina.

Az egyes dolinákban a diluviun rétegei fölött a jelenkori alluviális rétegek terülnek el; kisebb görgetegek, homok és agyagos föld. Ugyanilyen képletek töltik ki a völgyek alját, különösen a folyóvizek mentén. Ezen képletek homokos részei felhalmozódnak a tengerben is, különösen a folyóvizek torkolatánál, míg az apró, parányi részecskékből álló agyagföldet a tenger áramlása magával ragadja és jókora távolságra viszi, sárgára festve vizét. Ezt megfigyelhetjük a hosszabb ideig tartó esőzések alkalmával a fiumei és ezirkveniczai Reesina-patakoknál, kisebb mértékben Novinál és Zengnél.

Az alluvium képződését nagyban elősegítik a „Tassello“ képletek, melyek könnyen elmállanak, elporlódnak és melyeket az esővíz a hegylejtőkről lesodor és a völgyekben felhalmoz.

A Reesina-folyó medrének egyes helyein hatalmas alluviális ártereket találunk, melyeket agyag, márga, kavics és homok tölt ki. A legterjedelmesebb ilyen alluvium-síkság az Orehovieza és Grohovo közötti térség, az úgynevezett Chiaelich-telek.

Ilyen árterület a fiumei papirgyár környéke és a Scoglietto-sétány, az Ilona-fürdő környékén. Folytatos deltaképződést tapasztalunk a Reesina torkolatánál, hol a homok lerakódása oly nagyfokú, hogy a homokot a szükséges építésekhez merítik és a tengerészeti hatóság a folyó medrét időről-időre hatalmas kotrógépével tisztíttatni és mélyíttetni kénytelen.

Alluviális ártereket találunk a ezirkveniczai szorosban, Noviban, a Vinodolban, a grobniki mezőn átfolyó Susica-patak mentén, a felső lejtőn Fuzsinén és Liesen a Liesanka-patak áradási terményeit, Mrzla-Vodizcától Lokvéig és a Sungari széles völgyben.

TÖLCSÉRES VÁJAT A KARSZTBAN.

Grohovo helységeknél, még pedig mindig huzamos esőzések után, az eső és a Reesina folyóvizének összegezett hatása hegyesuszamlásokban nyilvánul, hol Grohovo felett a homokkő-képleteken hatalmas krétamészrétegek nyugosznak. Ez utóbbiakat a megdagadt Reesina folyóvize nem bántja, míg az alattuk elterülő tassello-képleteket mindinkább alámossa. Ehhez járul a víznek felszívódása, továbbá az esővíznek a repedéseken való átszivárgása, végre a hegylejtőknek meredek volta a patak medre felé és a nagy súly, mely az alsó puhább, könnyebben engedő rétegekre nehezedik.

1887. tavaszán történt az első esuszamlás, mely a kis falu magyar érzelmű lakosaira nézve szerencsétlen végzetté vált. A hegyesuszamlás már évek óta készülődött és az akkori huzamos tavaszi esőzések csak siettették. Először is a patak megáradt és alámosta a homokkővet, minek következtében a felső rétegek nyomása érezhető lett. Az éveken át beszivárgó esővíz a sziklahasadékokból az agyagot mosta és a krétamész-követ oldotta, mi által az alsóbb rétegekben üregek támadtak, melyek a felső rétegek sülye-

dését idézték elő. A hegy tövénél bekövetkezett süllyedés meglazította a felső hegylejtő rétegeit és minthogy a huzamos esőzés következtében és az esővíznek a csúszó alaphoz való behatolása által a surlódás is ki volt zárva, a mészkő a folyó felé haladni kezdett és a hegy felső lejtőjén leválván, számos párhuzamos haránt repedést és barázdát vetett, mely repedéseknek megfelelően Grohovo-helység alatt és annak környékén kidomborodások keletkeztek. Kétoldalt a lecsúszó tömegtől ferde irányú repedések és kiékelések mutatkoztak, mintegy partját képezvén a lefelé törekvő áramlásnak. A csuszamlás nem volt rohamos, ezt igazolják a hosszabb időközönként bedülő házak és a kidült fák, melyek koronáikkal mind a hegylejtő felé hajoltak. A nem nagyfokú hajlásnak és azon körülménynek, hogy az esőzés a döntő percekben elállott és két napig száraz idő tartott, köszönhető, hogy a hegyesuszamlás is megakadt, a nagy sziklatömegek ellenállhatatlanul a Reccinába nem zuhantak és annak ágyát kitöltve, nagyfokú áradást és egyéb, ezzel járó károkat nem okoztak.

A VINODOL VÖLGY.

Azóta nem mulik el év a nélkül, hogy nagyobb esőzéskor új, szerencsére kisebb arányu hegyesuszamlás meg ne károsítaná a szegény grohovo lakosokat. A falu szárnalmas képet mutat, kevés már a ház, az is össze-vissza repedezett.*)

TELEPÜLÉSI VISZONYOK.

A Karszt és déli lejtőjének kőzetgerince (triasz- és krétamész) tengeralatti üledékes képződmény, jelenleg annak szintje fölé emelve. Az egész képződménynek ily magasra való emelésénél vulkanizmus is működött közre.

Közetek
települése.

*) Az egyedüli mód, melylyel a további hegyesuszamlást megakadályozhatnók, a vízmentesítés. Hír szerint a magyar kormány Batthyány Lajos gróf volt fiumei kormányzó közbenjárására és dr. Sontagh jeles geologusunk tanácsára a partnak erős kiépítését tervezi és igen helyesen, a mennyiben ebben az esetben, a midőn a folyó alámosza a hegylejtőt, egyedüli segítség a partnak erős kiépítése és így a hegylejtő megtámasztása. — Másrészt a falucska elrongált házikói alig érnek valamit és a part kiépítésére szükséges 30 ezer forintot a lakosokat a volt Chiachich-telekre lehetne áttelepíteni és boldog, viruló gyarmatot alapítani.

A tenger fenekén ezek az üledékes kőzetek vízszintesen ülepedtek le, de a tengerből kiemelkedvén, széttörttek, elmozdítottak és ferde helyzetbe hozatva, megdültek, heglánczokat, hegyeket és a dülésnek megfelelő lejtőket és völgyeket alkotnak. A vízszintes rétegek megzavarását kétféle alakban, rétegbehajlások és szakadások alakjában látjuk.

A rétegek csapásának és dülésének iránya sok helyen tisztán követhető, másrészt nem egy helyen, dacára annak, hogy a kőzet csupasz, annak csapása és dülése nehezen vehető ki.

Láttuk, hogy a felső lépcsőzet triasz-mész-kő rétegeinek dülése tisztán déli irányú, miből az következik, hogy ott a völgymélyedések nem rétegbehajlások, hanem szakadások útján keletkeztek.

KARSZTOMLÁS GROHOVONÁL. (ELBORITOTT UT.)

A középső és alsó krétamész rétegeinek dülése nemcsak déli, hanem északi irányban is követhető, miután a nagyobb kiterjedésű és kevésbé mély medencékben a rétegek kanyarodnak; e szerint minden ilyen lapos medence nem egyéb, mint horpadási völgy, melyben esetleges helyi szakadások, leválások és omlások is találhatók; különösen meredek lejtőkön, hol a horpadás hajlási szöge nagyobb.

Dolinák.

A kisebb terjedelmű és mély *tölsérek* (dolinák) meredek falú, élesszélű, tölséralakú beszakadások, minthogy körülöttük az őket övező mész-kő rétegeinek dülése nem változott. A tölsérek feneké rendszeren ki van töltve alul nagyobb törmelékekkel, ezek felett az eső által oda hordott agyagfölddel; legtöbbször vízben sincs hiány és így növényzetben is gazdagok.

A számtalan dolina között különösen említésre méltó a Buccari vasúti állomástól nyugatra fekvő *Ponikve-medence*, melynek kerülete 2,5 kilométer és melynek fenekén épült a hasonló nevű falu. Feneké úgy, mint a legtöbbnél,

hasadások által a Karszt barlang-rendszerével áll összeköttetésben. A dolinák keletkezése újabb keletű. A Karszt és déli lejtőjének hegyalakulása már befejeződött s megkapta mai szilárdságát. A dolinák maguk tanujelei annak, hogy itt a földrengés egymásután következő lökéseinek egész sora működött, mely mechanikai működéseknek szüleményei a függőleges beszakadások és a töleséralakú dolinák.

De míg a dolinák falait képező mészkövek egyenes vagy kagylós törésű felületet mutatnak és a hasadéklyukak, melyekből a víz az agyagföldereket kimosta, sohasem függnek össze: addig a karszti völgyek (vagy terjedelmes medenczék) képződésénél réteghajlásokat találunk, még pedig a

KARSZTOMLÁS A BATTHYÁNY-HEGY LEJTŐJÉN.

rétegek széthasadása nélkül. Itt tehát a földalatti erők inkább még lágý rétegekre, ellenben a dolinák képződésénél már is teljesen megszilárdult, ellentálló, kemény rétegekre hatottak. Völgyképződéskor a hegyek emelésénél és a völgyek sülyedésénél a földalatti rázkódások, földrengések, két egymást keresztező irányban működtek: az erősebbek délről északra növekedő erővel, a gyöngébbek nyugatról keletre. Az első rengési hullámirány működése által keletkezhettek a hosszanti völgyek (Recsina, Draga, Vinodol), a második hullámirány eredményezhette a harántul húzódó hegygerinceket és a hegyektől körülzárt kerek vagy ovális alakú völgymedenczéket.

Mínthogy a Karsztban nincsenek tulajdonképeni völgyek, hosszú folyású folyóvizek sincsenek. A fensíkon van a Mrzla-Vodica, a Licsanka-patak, mely Fuzsinén át foly, innen a licsi medenczébe ér, annak déli határán azonban

Folyóvizek és
források.

több ágra szakad és eltűnik a magas *Kobilják-hegy* földalatti repedéseiben. A fensík és a lejtő a tetemes esőmennyiség dacára is száraz, mert a legtöbb víz a medenczék és lejtők hasadékaiba szivárog és addig folytatja lefelé földalatti útját, míg vízálló agyagpala vagy homokkő-rétegek déli irányba terelik és míg többnyire a tenger partján vagy a tenger színe alatt előtör. A Bitoraj-hegységben a vízhiány akkora, hogy a lakosok az ú. n. *hólyukakból*, melyek nyáron is hóval vannak tele, szedik a szükséges vizet. Érdekes a Sungari-völgyesség, melynek esőzéskor kis hegyi patakja van és a medence legmélyebb helyén nem régen még hegyi tava is volt, mely ott az állattenyésztést is lehetségessé tette, a míg pár évvel ezelőtt a tó tükre süllyedni kezdett és végre az egész tó a sziklarepedésekbe szivárgott.

A felső és középső Karszt-lejtőnek állandó forrásai nincsenek, a lakosok az esővizet ciszternákba fogják fel és az egyes pocsolyák vizével itatják háziállataikat. Száraz, esőnélküli nyáron nem egyszer történik meg, hogy a pocsolyák és ciszternák kiszáradnak, a mikor azután a legszükségesebb vízmennyiséget vagy Fiuméből, vagy a vasúti vágányok mentén elhelyezett és Fuzsinéből kiinduló államvasúti vízvezetékéből szállítják a körülfekvő falvakba. Csak itt-ott, a hol a homokkő-rétegek egy darabkája a felületre kerül, bugyognak gyérvizű források. Ezek közül legdúsabb a Lujza-út melletti *Kamenjak*-forrás, melynek vizét nagy tartóba gyűjtik és lovak és szarvasmarhák itatására használják.

A középső és alsó lépcsőzet közötti hosszanti Recsina- és Vinodol-völgyben folyik egy-egy patak, melyeknek egyike Fiume, a másika Czirkenicza mellett ömlik a tengerbe. A fiumei Recsina két mellékvizet vesz fel: a balparton a Szusicza-patakot, mely a grobniki mezőt öntözi, a jobbparton, Fiume közvetlen közelében: a *Zvirt*, mely a papirgyár mellett egy mély tóból ered és állandóan annyira bővizű, hogy azonnal malmot hajtott; jelenleg pedig egy része a fiumei vízvezetékét táplálja.

A tengerpart közvetlen közelében hatalmas és állandó vízforrások fakadnak, így a torpedogyárnál (Sotto ai Pioppi), a martinschizzai öbölben és Buccariban, 3 forráspatak Noviban. A Zeng melletti záporpatakban csak esőzéskor van víz, nyáron ellenben száraz. A tengerpart közvetlen közelében parti források, a parthoz közel a tengerfenékről, sőt a távoli nyílt tenger számos helyén is tengeralatti édesvízi források bugyognak ki, melyeknek jelenlétét részint a mozgó tengerfelület, részint a fénysugarak törése azonnal elárulja. A martinschizzai tengeröböl vize a sok édesvízi forrástól hideg, sótartalma kevés. Érdekes, hogy Martinschizzán akárhol ásunk lyukat, tetszésünk szerint kaphatunk forrást.

Fiume városa forrásokban gazdag. A város területén van a Via Collegio mögötti patak, melynek egyik mellékforrása a m. kir. kereskedelmi iskola és a m. k. állami főgimnázium épületeinek határszélén lévén, a lejjebb fekvő gimnázium épületét egészségtelenné teszi. Források vannak: a Fiumara-úton, az Ürményi-téren, a dom mellett, a Via del Municipion, Zichy-téren, a Brajdan, a Deák-úton, a népkertben és Ponsalban a Sotto ai Pioppi. Ez utóbbi forráspatak. A mondottak után látjuk, hogy az alsó lépcsőzetben a forrásvizek közel a tengerparthoz, vagy a tenger fenekén bugyognak ki, szóval ott, a hol a vízálló homokkő- vagy agyagpala-rétegek a krétamész-kő alul kinyulnak.

Források hőfoka.

Ha a megnevezett vizek hőmérsékletét összehasonlítjuk, a következő eredményekre jutunk: A fensík és a felső lépcsőzet vizeinek hőmérséklete 7,5—9° C., a mi az ottani magas régiók hőmérsékletének felel meg; a

Fuzsinén átfolyó Liesanka nyáron 20 C°-ot is elér. A középső lejtő gyér forrásainak hőmérséklete különböző, legfontosabb a Kamenjak-forrás; vízének hőmérséklete nyáron 12 C°. Míg a fensík és felső lépcsőzet vizeinek hőmérséklete ingadozó, és míg a középső lépcsőzet gyér forrásainak hőmérséklete kevésbé változó, addig az alsó lejtő és a tengerpart forrásvizeinek hőmérséklete télen-nyáron állandó, a homokkői források kivételével, melyekről alább szólunk. Így pl. a Reccina hőmérséklete télen 7·5 C°, nyáron 9·5—10 C°. A Zvir és a fiumei, továbbá a Cantridában, Martinschizzán, Bucariban és az egész tengerparton végig bugyogó források a legmelegebb nyári napokon legfőleg 9 C°-nyi vizet szolgáltatnak. Érdekes, hogy nyugotra, Isztria felé, és keletre a határőrvidék felé a tengerparti források mindinkább magasabb és az évszakok szerint ingadozóbb (11—17 C°) hőmérséklettel bírnak, jeléül annak, hogy eme vizek gyűlöhelye sokkal alacsonyabb tájon keresendő, míg tengerpartunk vizeinek gyűlöhelye a Karszt fensikjén, 1000—1300 méter magasságban van. Ilyen eredetű a Reccina is, mert az úgynevezett „Reccina forrása“ nem más, mint azon víztömegnek lefolyása, mely fensík és a felső Karszt-lépcsőzet csapadékaiból összegyűlvén, különféle földalatti vándorlások után a felszínre jő. Hőmérséklete a Karszt-fensík középső hőmérsékletének felel meg.

A Reccina forrás véze, még ha erős esőzések voltak is az egész Karszton, úgyszintén a hóolvadás idején is tiszta. Csak a több napi sciroccós eső után látszik zavarosnak a benne lebegő mész- és agyagrészecskék miatt, de ez is csak akkor, miután az eső már eltűnt. Ez a tünet több földalatti tisztító-medence léteére mutat, mivel természetes átszűrés a Karszt belsejében lehetetlen.

„A vízdús évszakban, tavasszal és ősszel egy széles vízár jön ki a sziklakapu alacsony boltozata alatt; nyáron a forrás gyakran egy csepp vízzel sem bír . . . 3—4 ölnyre (6—7 m.) a sziklakapun alul egy csendes, tiszta víztükör is látható, mely egy ékalakú sziklamedencében fekvő, egy keskeny, továbbra nem látható hasadékban a hegy belsejébe húzódik“ — írja Lorenz. Ilyen tiszta vízű, állandó hőmérsékletű hideg vízzel bírnak a többi felsorolt tengermelléki források is, és keletkezésük szintén a fensíkon keresendő. Mésztartalmú vizek ezek, melyek a homoki patakoktól tetemesen különböznek. Ez utóbbiak ugyanis közvetlen esővízből állanak, mely az egyes medencékben összegyűl, homokkő-képleteken és törmelékeken folyik át, és innen valamely szoroson áttörve, patak, — vagy esőzéskor záporpatak alakjában tovább ömlik. Útközben mindinkább megdagadva, magával ragadja az útjába eső törmelékeket, homokot, fővényt és agyagot.

A Reccina számtalan apró mellékfolyói mind ilyen eső- vagy homokpatakok, heves esőzéskor záporpatakok, melyek közül legnagyobb a már említett Szusicza patak. Ezek viszik közvetlenül a Reccinába és közvetve a tengerbe a sok törmelék, homokot, fővényt, iszapot és agyagot, melyből évenként közel 450.000 métermázsa jut a tengerbe. Ezek a záporpatakok okozzák nagy esőzések alkalmával, vagy gyors hóolvadáskor a Reccinának időnkinti áradásait és ezek torlaszolják el helyenkint medrét, összehalmozva ágyában a magukkal sodort nagyobb görgetegeket.

A TENGER TERMÉSZETI VISZONYAI A FIUMEI ÖBÖLBN.

QUARNERO fizikai viszonyait már a hatvanas években tanulmányozta alaposan és behatóan dr. Lorenz, a kinek kutatásait a későbbi tanulmányozások csak kiegészítették, de meg nem másították.

Fiumei öböl
mélysége.

A Quarnero, illetőleg ennek az a része, melyet fiumei öbölnek hívunk, fenekét tekintve, kevésbé hullámos mélysík, melyet a határoló isztriai, liburni Karszt s az ezek folytatásául tekinthető szigeti hegységek amfiteatrumszerűleg vesznek körül. Az általában lapos fenékből csak néhány sziklagerinc emelkedik ki, melyben kevés mélyebb medence van. Az öböl közepes mélysége 40—80 méter; csak igen kevés helyen sülyed 100—120 méternyire.

A parti hegyek majd mindenütt meredeken merülnek a tengerbe. A part szélétől be a tengerbe hatolva, három fokozatot különböztethetünk meg: egy keskeny, sekélyebb vizű peremet, melyet csucskás kőszirtek tömege borít, néhol homok- vagy iszapréteg közé ékelve; egy meredek sziklás lejtőt; végre sík feneket, agyaggal, durva homokkal, törmelékkövel és kagylótöredékekkel borítva.

Tengerfenék.

A törmelékközet közt, mely a lejtőket s a fenék egy részét borítja, leggyakoribbak a mogyoró- és galambtojás nagyságú görgetett mészkövek. Az ökölnyi, gömbölyűre vagy tojásdad formára súrolt kövek is elég gyakran fordulnak elő; de már a 10—20 kilós, fejnagyságú töredékkövek nem csiszolódnak gömbölyűre, hanem soklapúak maradnak.

A karszti mészkövek a törmeléken és mészdarán kívül még elmállanak egy bizonyos fajta földnemmé is, mely, a minő jellemző a tengerfenék földjére nézve, olyan nagy fontosságú a művelés szempontjából a szárazon. Ez a sötétveres agyagföld, mely, a tömött kőzeteken is erek és fészkek alakjában, nagy mennyiségben huzódik át. Az esőzések és az erős hullámcsapások, melyek a kemény mészkövet csak hosszú időn át támadják meg, az agyagföldet folyton mossák ki belőle s a lejtőkről a tengerbe sodorják, a hol finomra mosott, lágytapintatú, nem idomítható vasvörös iszapot képez.

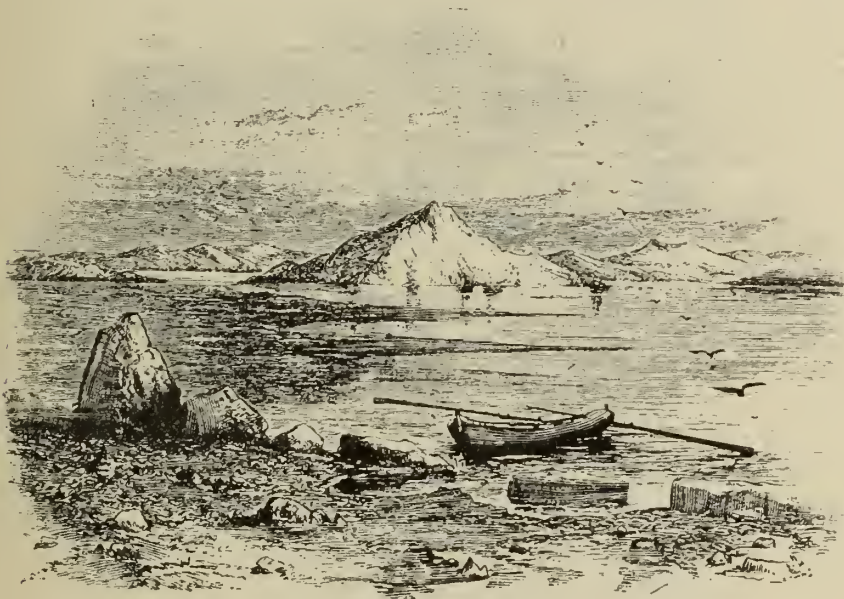
A közép kréta-képlet dolomitos homokkövei finom, szürkés-zöld homokká hullanak szét, eredetileg finom agyagos, nem idomítható iszappal keverten, mely a homoktól elválva, messzebb vonul be a tengerbe, és csak a nagyobb mélységekben rakódik le. Minthogy a homokkő nem bocsátja át a Karszt

hasadékain leszivárgó vizeket, hanem feltartóztatva, források, patakok útján juttatja felszínre, eme folyó vizek által is sok finomszemű homok jut a Quarneroba. A darás finom homok az egyetlen földnem, mely a Quarneróban nagy terjedelmű feneket alkot.

A nummulit-homokkő sohasem mállik homokká, hanem nehéz, idomítható agyagot vagy tállyogot alkot, mely rendszeren sárgás, a mélyebb fekvő helyeken kékes- vagy zöldes-szürke, gyakran különvált mésztartalmú fészkekkel beerezve. A tenger alatt agyagos pépet képez, melynek vízjárta felső része rendszeren híg és sárgás-szürke, alsóbb része már szívós, tiszta szürke vagy kékes- és zöldes-szürke. A kissé durvább szemecskék s a darabkákra szétesett mészerek egy része néha módosulatlanul megmarad s az agyagos péppel sűrűn folyó, vakolathoz hasonló keveréket képez.

A Karszt hasadékaiba beszivárgott csapadékvíz nagy része a tenger tükre alatt tör elő. A felületről csak kevés víz jut egyenesen a tengerbe, a

Források.

A CANAL MALTEMPO SAN-MARCOVAL.

levezető erek közt egyedül a Reccina-folyó hord jelentékenyebb vízmennyiséget. Ellenben bő források nyílnak a mederben, melyek közül nem egy közismeretű. Így Moschenizzénél a tenger fenekén tetemes édesvíz tör elő, mely száraz időben csak kevéssé különböztethető ugyan meg, de esőzések után oly bőven és nagy erővel ömlik, hogy ötven méternyi átmérőjű területen a forgó víz miatt senmiféle csónakkal sem lehet átjutni. Az ikai öbölben s másfelé is hasonló, bár kisebb erejű forrásokat ismernek.

A Quarnero sajátzerűségének egyik jellemző vonása a szokatlanul nagy mennyiségű édesvíz, mely a tenger alatt tör elő s mint a hőfokmérések igazolják, okvetlenül magasabban fekvő részekről, tehát a Karszt vagy a Velebit magaslatairól kell származnia. Eennek bizonyításaképen érdekes kísérleteket végzett dr. Lorenz a Cherso szigetén levő, alacsony fekvésű Vranatóban, melynek nincs sem beömlése, sem látható kifolyása s melyet egy alacsony dombor választ el a tengertől, melynek színe fölött mintegy 12 m. magasságban fekszik. A víznek, úgy mint a tenger alatt kibugyanó források vizének, egy a tenger medre alatt elvonuló üregeken át kell átfolynia, mely üregnek szája a chersoi Vrana-tó medencéje.

Tenger fajsúlya
és sótartalma.

A Quarnero vizének fajsúlya ott, a hol édesvízzel közvetlenül nem keveredett, átlag 1·023, esős időben kevesebb. A meleg és száraz időjárás növeli a sótartalmat s ekképen a fajsúlyt is; esős és hűvös időjáráskor az ellenkezőt tapasztaljuk, úgy hogy hosszantartó sciroconál 1·023, sok eső után 1·021, erős bórakor 1·025 is volt a 14 R. hőfokú víz fajsúlya a tett észleletek és mérések szerint. De észleltek már 1·028 fajsúlyú vizet is. Ott, a hol édesvízű folyócskák keverednek a tengerrel, a fajsúly leszáll 1·012-re is.

A felszíni víz sótartalmát átlag 3·76°/_o-nak találták. A Földközi tenger átlagos sótartalma 3·78°/_o; az adriai tenger, illetőleg a fiumei öböl vize édesebb.

A fiumei öbölben 1876. október 15-én három ízben végzett megfigyelések alkalmával Luksch a következő eredményre jutott:

Castelmuschionál:

	Fajsúly	Sótartalom
A tenger színén volt	1·0273	3·67 ^o / _o
5 fonálra (9·48 m.) a vízszin alatt . . .	1·0276	3·68 ^o / _o
10 „ (18·97 m.) „ „ „	1·0277	3·71 ^o / _o
20 „ (37·93 m.) „ „ „	1·0286	3·76 ^o / _o
31 „ (58·79 m.) „ „ „	1·0278	3·69 ^o / _o

San-Marcotól keletre:

A tenger színén	1·0264	3·55 ^o / _o
10 fonálra (18·97 m.)	1·0277	3·71 ^o / _o
20 „ (37·93 m.)	1·0285	3·72 ^o / _o
32 „ (60·69 m.)	1·0291	3·77 ^o / _o

Portorénél:

A tenger színén	1·0233	3·16 ^o / _o
10 fonálra (18·97 m.)	1·0279	3·72 ^o / _o
18 „ (34·15 m.)	1·0281	3·72 ^o / _o
28 „ (53·13 m.)	1·0290	3·76 ^o / _o

A míg tehát a San-Marco scogliónál és Castelmuschio mellett a Punta Sottilenél végzett megfigyelések szerint a két hely vizének fajsúlya és sótartalma meglehetősen egyező, a Canal Maltempoban Portorénél eszközölt megfigyelések szerint a felszínen jóval esekélyebb a sótartalom, a mit a Buccarinál beömlő édesvizek hatásának kell tulajdonítani. A Fiumara édes vizének hatása nyugot felé, az isztriai part mentén érvényesül, mint azt többszörös megfigyelések bizonyították.

A fiumei kikötőben 1877. július 3-án végzett megfigyelések pedig a sótartalomra nézve következő eredményt adták:

Idő	A felszínen		1 fonál (1·90 m.)		5 fonál (9·48 m.)		23 fonál (13·63 m.)	
	fajsúly	sótartalom	fajsúly	sótartalom	fajsúly	sótartalom	fajsúly	sótartalom
Reggel 8 ó.	1·0254	3·45	1·0266	3·60	1·0272	3·66	1·0285	3·73
„ 10 ó.	1·0256	3·47	1·0262	3·55	1·0272	3·67	1·0290	3·73
D. u. 2 ó.	1·0258	3·51	1·0266	3·60	1·0272	3·66	1·0289	3·71
„ 6 ó.	1·0242	3·26	1·0267	3·60	1·0275	3·68	1·0289	3·71

A vízszínen a sótartalom egy napi ingadozása azért mutat oly nagy különbséget, mert időközben erős eső állott be; a mint látható, az 1 fonálnyi

„Magyarország Vármegyéi és Városai.”

„Apollo” Irodalmi és Nyomdai r. t.

Minden jog fenntartva.

ÖZIRKDEKIGZA.

mélységben már nincs meg ez az ingadozás, a sótartalom itt is a mélységgel arányosan nagyobbodik. Általában a felszínen a sótartalom ingadozása 0·1% szokott lenni; az öt fonálynál mélységben már csak 0·04—0·05%, míg a fenéken alig 0·02, a mi oly csekély, hogy a megfigyelésnél eshető hibázásnak is betudhatjuk.

A Quarneróban a tenger legnagyobb sótartalmát a *fiumei öbölben*, körülbelül 30 fonálynál mélységben találták. A vízszíntől számítva igen gyorsan emelkedik a sótartalom viszonyszáma a maximumig. A fenék felé ismét csökken a sótartalom, a mi a tengeralatti édes forrásoktól eredhet, mint a hogy a Fiumara vize befolyással van a tenger felszíni vize sótartalmának csökkentésére. Nevezetesen a következő eredményeket találták:

A Fiumara kifolyásánál a felszínen	3·77‰, 5 fonálynál	3·77‰, 10 fonálynál	3·89‰	Tenger színe.
A fiumei kikötőben	3·71‰, 5	3·76‰, 10	3·84‰	
A fiumei öböl közepén	3·75‰, 5	3·77‰, 10	3·84‰	

Az Adriai-tenger vízének csodás szépségű kék színe ismeretes. Akár borús az ég, akár derült, alkonyatkor, világos nappal bármilyen minőségű

A TENGER PONTENÁL. (VEGLIA.)

tengerfenék fölött a 30—40 méternyi víz mindig teljesen kék. Mentől kevésbé kék az ég, annál inkább közeledik itt a tenger színe az ultramarin-kékhez. Ez a tengervíznek sajátos, nagyobb víztömegektől fölfelé szétszórt színe. Világos nappal inkább indigó-kék, mint ultramarin a Quarnero. Ha azonban a víz sekély, úgy hogy a felülről jövő sugarak érhetik a szürkés, sárgás vagy fehérés feneket, akkor a víz zöldes színt mutat, mert a fehér napfénynek csak sárga sugarai hatnak át nagyobb számmal a vízen, a fenékre érve, visszaveretnek s a szétszórt kék sugarakkal zöld színt adnak. Körülbelül 30 méter az a maximális mélység, melynél a fehér fenék visszaverheti a sárgás sugarakat és így a víznek zöld színt kölcsönöz. Ha azonban a fenék nem tiszta fehér, hanem szürkés, akkor a zöld szín csak csekélyebb mélységekig, 20—24 méterig mutatkozik s e színnek egyéb változatai is előállanak; a kékes-zöld szín teltebb, sötétebb, 15 méternél már csak üvegzöld. Ha a fenék be van növe tengeri fűvel, vagy ha fekete iszap borítja, akkor a víz olajzöld. A tulajdonképeni „tengerzöld” a csupasz sárgás vagy vöröses agyagtalaj felett 10—16 méternyi mélységnél látható, mint a dobrignoi öbölben Veglia szigetén.

A tenger színét azonban megváltoztathatják a belekerült finom, lebegő anyagrészesecskék. Ha ez az uszadék fehéres színű, akkor éppen olyan szerepet játszik, mintha fehér fenék volna s a legmélyebb helyek fölött is zöldnek mutatja a tengert. A fiumei öbölbe késő ősztől egész tavaszig, a mikor nagy esőzések uralkodnak, finom homokkőport és vörös agyagföldet sodornak le a Karsztról a záporpatakok. A Dalmácia felül jövő áramlat messze elhordja magával és szétteríti ezt a málladékot. Ennek következtében 6—8 tengeri mérföldnyi távolságban is, a hol körülbelül 60—70 méter mély a víz és szárazabb évszakokban indigo-színben tündöklök, kora tavasszal teljesen zöld, a nélkül hogy zavarosnak látszanék. Mentől átlátszóbb a víz, annál kékebb a színe, s mentől kevésbé átlátszó, annál inkább válik zöldre. A hullámvölgyekben jelentkező zöld szín úgy magyarázható, hogy az illető hullámra következő hullám fehér tajtékba világos háttérül szolgál

A PRELUCCAI ÖBÖL.

az előtte járó hullámnak s éppen azt az optikai hatást teszi, mint a fehér tengerfenék, miért is zöldnek látjuk a hullámvölgyeket. A kék tengervíz tehát mindig mélyebb helyet és tisztább vizet jelez; de a zöld sohasem lesz kékké, a tiszta tengervíz tulajdonképeni színe a kék, a zöld szín emek csak módosulata.

Hullámozás.

A hullámozás a Quarneróban, kivált magában a fiumei öbölben kevésbé erős és nem is oly gyakori, mint a nyílt Adrián. A napokig, sőt hetekig tartó szélesend a tél közepén s május és angusztus között meglehetősen nyugodt állapotban hagyja a tengert; ellenben késő ősszel s a tél kezdetén és végén támadt bora és scirocco jelentékeny hullámozást idéznek elő. Legmagasabbak a scirocco támasztotta hullámok, melyek a szabad kikötőben 3—3½ méter magasságig szoktak emelkedni; szélességük igen tetemes, 8—10 méter, hosszúságuk néha meghaladja a 30 métert.

A bora erős hatású, helyenkint változó rohamaival rendetlenebb hullámokat kavart fel. E hullámok nem oly gömbölydedek, mint a scirocco űzte

hullámok; fölül élesebbek, csúcsosabbak s a szertelen nagy nyomás miatt, melyet a mindig ferde síkban jövő szél okoz, alig magasabbak 2·2—2·5 méternél. Legmagasabbak a bora által támasztott hullámok Veglia keleti partja körül. Dél felé a szél erejével a hullámok magassága is gyorsan esökken.

Más fajta szelek, a viharok kivételével, sohasem idéznek elő a Quarneróban nagyobb hullámzásokat. Magasabbak és jellegzőbbek azok a hullámok, melyek derült időben délutánonkint rendszeresen keletkeznek a nyugoti és északnyugoti *maestral* szél következtében. Nem ritka, hogy elérik a scirocco-hullámok magasságát, de napnyugta után rendszeren elcsöndesednek. A többi szelek csak 1—1·2 méter magas hullámokat keltenek; a délnyugoti *libeccio* alig egy harmad méternyit.

A Tenger Abázzjánál.

Mint minden szigettengeren, a Quarnerón is a csatornák középvonalát követik a szelek, még inkább a hullámok. E miatt egy és ugyanazon szél mellett is a különböző csatornákbau különböző irányt követnek a szelek. Scirocco mellett a három nagy csatornából (Morlaeca, Quarnerolo, Farasina) jövő hullámok összeérő irányban meglehetősen nagy szöglet alatt találkoznak a fiumei öbölben.

A tenger színe alatt a hullámok közvetlen hatása csak a hullámmagasság feléig érezhető; tehát legfőlebb két méternyire az apálymagasság alatt. A scirocco legerősebb dühöngése mellett is a 4—5 méter mélységben fekvő ökölnyi kődarabok bántatlanul maradnak; 8 méter mélységben már a kavicsot s a homokhalmokat sem mozdítja el a hullámzás. Ellenben itt is észlelhetni a hullámzajlás következtében beállott víztorlódást a szélnek kitett szemközti partokon, míg a szél mentében fekvő partszegélyen a víz-

állás esökkenése tapasztalható. A scirocco aunyira emeli a vízállást, hogy a scirocco-apály gyakran magasabb vízállást mutat, mint a bora-dagály. A hullámszám következtében feldagadt víztömegnek a scirocco után való visszaömlése rendkívül szembeötlő Fiuménál. Ilyenkor majdnem órányi távolságban láthatjuk a hullámszó víz által felkavart vörös agyagföldet, melyet a visszaömlő víz magával ragad, s az a sokáig fönnlebegő finom iszap zöldre változtatja az öböl vizének rendes kék színét.

Apály és dagály a Quarneróban naponként *egy* fordul elő; s ebben a tekintetben megegyezik a Quarneróval az Adriai-tenger egész keleti része, a dalmáciai szigettenger, holott a nyugoti parton, sőt már Triesztnél két dagály és apály áll be naponként. A legmagasabb és legalacsonyabb vízállás órája nem szökik naponként a hold legmagasabb állását követve előre, hanem több héten át állandó marad s havonként átlag két órával halad előre, úgy hogy csak 12 hónap múlva tér vissza ugyanazon órára. Ekképen a dagály és apály naponkénti beállását minden évszakra állandóan meg lehetett határozni.

Apály és dagály.	Az apály legalacsonyabb pontja		A dagály legmagasabb pontja
		Délután 2 órakor	Reggel 4 órakor.
Januárban			
Februárban	"	1 "	" 2 "
Márcziusban	Délben	12 "	Éjjel 12 "
Áprilisban	Reggel	8 "	Este 10 "
Májusban	"	6 "	" 8 "
Júniusban	"	4 "	" 6 "
Júliusban	"	2 "	Délután 4 "
Augusztusban	Éjjel	12 "	" 2 "
Szeptemberben	Este	9 "	Délelőtt 11 "
Októberben	"	7 "	Reggel 8 "
Novemberben	Délután	5 "	" 6 "
Deczemberben	"	4 "	" 5 "

A vízállás különbsége egy és ugyanazon apály és dagály közt rendes időjárás mellett 0·5—0·7 méter.

Az apály és dagály ideje beálltának változása nem függhet össze sem a hold, sem a nap legmagasabb állásával. Az összes észleletek bizonyítják ezt, nem tudván egyuttal határozottan megállapítani azt, hogy az egyszeri dagály és apály eltérés vagy rendes állapot-e az Adrián s nem kell a kétszer beálló vízszökkenést a kivételekhez sorolni. Az a két óra, melylyel az apály és dagály havonként korábban áll be, nem egyeztethető össze semmiféle csillagászati törvénnyel.

Ezen a rendes időkülönbségen kívül van más időszak elhajlás is, mely a tett megfigyelések szerint összefüggésben látszik lenni a hold állásával. A legmagasabb és legalacsonyabb tengerállás a rendes időnél 4—5 órával majd korábban, majd később áll be, még pedig holdtölte felé a későbbi órához közeledik, újhold felé vagy a rákövetkező negyednek első napján visszafelé megy. Holdtölte után a korábbi beállás rendszerint lassankint, több napon át következik be, újhold után pedig szökésszerűen, úgy hogy például egy napon a legmagasabb vízállás esti 7 órára, másnap már délután 2 órára esik. E visszazökés közben áll be a rendes 2 órai havi előreszökés. Ez ingadozás mindenféle szélnél észlelhető, csak az igen erős bora késlelteti körülbelül egy órával.

A flumei öbölnek, nem is az egész Quarnerónak, van még egy időszaki módosulata. Nevezetesen február közepétől márczius közepéig némi esekély, körülbelül 25 centiméternyi naponkénti magasságkülönbség figyelhető meg az apály és dagály közt. Ugyanebben az időben a tenger felszíne is kisebb 15—30 centiméterrel, mint máskor, s ez a jelenség augusztus végétől októberig megint ismétlődik.

Az uralkodó szelek szintén befolyással vannak az apály- és dagály-áramlatokra. A borino és az állandó északkeleti szél siettetni az apály beálltát és késlelteti a végét, tehát a rákövetkező dagály kezdetét is, a szél erejéhez mérten $\frac{1}{2}$ —2 órával. Boránál tehát az apály hosszú, a dagály rövidebb tartamú; e mellett az apály mélyebb, a dagály meg kevésbé magas. Mentől

tartósabb a szél, annál feltünőbb a tenger felszínének alábbszállása. Míg a borino nem fajul borává, megmarad a magasságkülönbségek rendes nagysága, azaz 50—70 centiméter; de tartós bora mellett legfőlebb 15—16 centimétert emelkedik a tenger színe, s mindig közel van a zerns ponthoz.

A scirocco minden tekintetben a borinóval ellenkező hatást kelt. Sieteti 1—2 órával a dagály beálltát, meghosszabbítja tartamát s 15—45 centiméterrel emeli átlagos magasságát; ellenben késlelteti, megrövidíti az apályt, mely azonban ilyenkor szintén magasabb 15—30 centiméterrel a rendesnél. Az apály és dagály scirocco melletti s rendes magassága közt tehát alig van különbség. Ha a scirocco-időre mindjárt borino következik vagy megfordítva, akkor az időváltozás napján észlelt magasság- és mélységkülönbségek a lehető legnagyobbak, minthogy ebben az esetben 24 órában egy scirocco-dagály (legmagasabb) és egy borino-apály (legmélyebb) áll be.

Erezhető ezenkívül a Quarneróban az Adriai-tenger saját áramlása is. Ennek az áramlásnak főiránya az Adriai-tengerben szép időben az olasz parton DK irányú, a dalmát parton ellenben ÉNy, a mi Fiuménál is megfigyelhető, a hol az áramlás az isztriai partok felé tart, mozgása a tengerészek kifejezése szerint az óra mutatójának mozgásával ellentétes irányú.

Az édesvizek beömlése, az apály és dagály, főleg azonban az erős DK és KÉK (bora) szelek észrevehető befolyással vannak az áramlások irányítására, sőt ki is térítik.

A mi a víz hőmérsékét illeti, a tett megfigyelések alapján a flumei öböl, a Quarnero-voło és a zengi esatorna az alacsony hőmérsékek igen érdekes jelenségeit tüntetik fel. Különösen a fenekén észlelhetni a hőmérsék jelentékeny esökkenését, a mit a fenéken feltűnő forrásoknak tulajdoníthatunk. A nyílt tengeren Ragusa előtt például Lukseh és Wolff 125 fonálnyira 13·9°, Lissánál 60 fonálnyira 14 fokot találtak, míg a flumei öbölben ugyanaz időben 30 fonálnyira 12 fokot, sőt igen gyakran csak 11 fokot, Zengnél 9·7 fokot. Megjegyezzük, hogy mindenütt C. és + fokokat értünk.

A hőmérsék a felszínén a december—márczius hónapokban a legalacsonyabb: 9—10°. Ez csak igen csekély ingadozást szenved. Áprilisban és májusban nagy ngrásokban 12° C. fokon túl emelkedik egész 20°-ig a víz hőfoka. Junius—szeptemberben mindig nagy a víz hőfoka, állandóan 20° fölött áll s fölemelkedik 24 fokig. Október—novemberben mérsékelt szökésekkel leszáll a legalacsonyabb hőfokig.

20 méter mélységben a téli hőmérsék 8—10° C., nyáron 20—22°, de ezt a hőmérséket nem tartja meg sokáig. Az őszi és téli hőmérsék ebben a mélységben átlag + 10 C. fokkal nyolcz hónapig tart, két hónappal tovább, mint a tenger felszínén, három hónappal tovább, mint a levegőben.

40 méter mélységben januárban kezdődik a legalacsonyabb + 9°-ig leszálló hőmérséklet; júniusban gyorsan emelkedik 13—14°-ig, sőt szeptember közepéig 19° C.-ig is. Szeptember közepén túl decemberig lassu hővesztéssel majdnem állandóan + 12° marad.

A legmagasabb hőmérsék általában a felszínen június végén, 20 méternyi mélységben júliusban, 40 méternyire augusztus elején, 60 méternyire augusztus közepén áll be, a legalacsonyabb a felszínen januárban, 20—40 méterig februárban, 60 méternyire márcziusban. A legmagasabb hőfokok közt réteg szerint 2° eltérést tapasztalunk, a legalacsonyabb hőfokok közt azonban nincs nagyobb különbség 0·02—0·3 foknál.

Áramlás.

FIUMÉNÁL KIFOGOTT CZÁPA.

HALÁSZAT A MAGYAR-HORVÁT TENGERPARTON.

A QUARNERO és a magyar-horvát tengerpart mentén egész Carlopagóig húzódó Morlák-esatorna, ez a szigetek által elzárt tengerrész a halak menedékhelye és ivófészke. Különösen áll ez a Maltempo-esatornára és annak dél-felé húzódó folytatására, mely halakban igen gazdag, és a hol a sziklás partvonal állandó halain kívül nagy mennyiségben vannak még vándorhalak is, milyenek pl. a kis tőkehal (*Gadus minutus*, L.), a nagy tőkehal (*Merluccius esculentus*, Riss.), a szkombro (*Scomber scomber*, L.) és a tünhal (*Thynnus vulgaris*, C. V.). Ellenben hiányzanak a Quarneróban a nagy tengeri mélységekben és nagy víznyomás alatt élő halak; hiányzanak továbbá a *Muraena helena*. L. foltos és esíkos tengeri ángolna válfajai, melyek tengerpartunkon csak Carlopagótól délre mutatkoznak (Ragusában már közönségesek), és a melyek, úgy látszik, melegebb éghajlatot kívánnak, mivel egyéb életfeltételeik, a sziklás és üreges tengerpartok, nálunk is megvannak. De még a kardhalat is (*Xiphias gladius*, L.), mely nyáron a messinai szoroson át nagy mennyiségben kelet felé vándorol, késő ősszel és tél elején némely években bőven fogják a Quarneróban, különösen Portoróban és Bukkariczában.

Az ehető csigák és kagylók a magyar-horvát tengerpart mentén a nagy mélységek miatt, nem igen fordulnak elő; azokat az átellenes szigete-

tekről hozzák Fiume halpiaczára. Az osztriga is csak bizonyos mélységig tenyészik: legjobb bizonyítékok erre a bóják lánczai. Ha ezeket néhány év elteltével kihúzzák, láthatjuk, hogy körülbelül 30 méter mélységig tele vannak odatapadt fejlődő, fiatal és öregebb osztrigával, de ezen a mélységen túl az osztrigák hiányzanak. Minthogy a tenger a meredek part mentén hirtelen mélyed, az osztrigák nem élhetnek meg a fenekén, jóllehet a magyar tengerparton az osztriga életföltételét képező kevert víz (tengerparti és tengeralatti édesvízi források) mindenütt megvan. Csak a szentgyörgyi öbölben, Zengtől délkelet felé, van egy a tengerészeti hatóság által létesített osztrigatelepe, mely különösen Fest Kálmán min. osztálytanácsos gondos munkásságának köszöni létét és a mely, mióta az öblöt hullámtörő gáttal elzárták, jövödelemzőnek ígérkezik. Ehető rákjaink számosak; jó helyet találnak az egyes fajok a sziklás, repedezett és alámosott tengerpart mély vizeiben, mások a nyílt öböl legmélyebb részeiben, mint a csemegerák (*Nephrops norvegicus*, Leach.). Gyorsan szaporodik el a nagy tengeri pók is (*Maja squinado*, Latr.) és nálunk még kívánatos lenne nagyobb szaporítása végett mentől több terhes nősténynek kivetése a tengerbe. A nagy ollóst (*Homarus vulgaris*, M. Edu.—astice) és a nagy csápos rákot (*Palinurus quadricornis*, Latr. ragosta) sziklás tengerpartunk mentén, különösen a kevésbé lakott helyeken, néha óriási, közel 1 m. hosszú példányokban fogják. A rövidfarkú vagy oldalgó zacskós rákok (*Brachyura*) a sziklák

QUARNEROI HALÁSZOK.

között bujkálva nagy számmal élnek, de ezeket az egy fenéklakó *Portunus depurator*, Leach. kivételével, nem halászzsák. Ez utóbbit nagy mennyiségben fogják kotróhálóval, kilóját 4—6 krajczáron árulják. (Costrenai fánk — Frittola di Costrena.)*)

Az alsóbbrendi állatokat u. m. férgek, túskebőrűeket, ürbelűeket sem halászzsák; tengerparti népünk kineveti az olaszt, aki pl. a tengeri sünt is feltöri és petefészkeit kiszüresöli.

A Quarneróban a tengerfenék alkotása szerint megkülönböztethetünk:

a) *Parti halakat (pesci di grotta)*, a melyek a sziklás partmenti tengert kedvelik és a legbeesesebb, legjobb halak (*durbinesok*, fogas).

b) *Bozói halakat (pesci d'erba)*, a moszatokkal sűrűn benőtt tengerfenék lakói (ajakosak, sügérek, tengeri ördög, haskorongok, kis czápa-fajok, fiatal áresőrű esukák).

c) *Homoklakó halakat (pesci di ghiaia)* a tengerfenék homokjában befurakodva lesik a zsákmányt (pl. *esillagrízsgaló*, *sárkányhal*). Húsuk igen finom, különösen a félszegűszók a legfinomabb halfajok (*levélhal*, *nyelhal*, *romb*).

d) *A nagy tenger halait (pesci dell'alto mare)*, melyek messze a partoktól a tenger mélyebb rétegeiben tartózkodnak (*tőkehalaink*).

*) Így hívja a fiumei nép ezt a lapos, kerek rövidfarkú rákfajt, minthogy a közeli Costrena falu fukar lakosai mohón eszik.

e) *Kőborló halakat (pescei vagabondi)*. Ezek időről-időre elhagyják a tengernek távolabbi mély rétegeit és rajokban közelítik meg a partokat (*szardellák*).

f) *Vándorhalakat (pesce migratori)*, melyek rendes évszakokban időközönként keresik fel az öblöket (*Szkomber, tinhal, kardhal, egyáltalában a szkomberfélék*). Végül

g) *Vendégeket (ospiti)*, melyek megjelenése esetleges, és soha nincs rendes időhöz kötve. Ilyenek a *nagy czápák, a lobogó hal, a holdhal, a fejszehal, a szkomberfélékhez tartozó rékcalauz (Naucrates ductor, Bl., fanfano)* és mások.

A Quarneróban dívó halászszerszámok a következők:

A) *Hálók*: a) Egyenes állító-háló és a tinháló (tonnara), b) kerítő-hálók, c) vonó-zsákhálók, d) különleges-hálók.

B) *Horgok*: a) Egyszerűek, b) összetettek.

C) *Szigonyok*.

D) *Varsák*.

E) *Halászbárkák és ladikok*.

HALÁSZTANYA A MAGYAR-HORVÁT PARTON.

HÁLÓK.

HÁLÓK.

A hálók legnagyobb részét halászaink maguk készítik és szerelik fel. A hálók kenderfonalból, egyesek vagy a nagy hálók némely részei néha lenfonalból vannak szövve. Hogy tartósabbak legyenek, a halászok fenyő- vagy tölgykéreg tannintartalmú kivonatával barnára festik. A háló szemének (nyílásainak) átmérője különböző hálónemeknél különböző, és a méreteket centiméterekben fejezik ki.

A háló alsó szélén alkalmazott ólomsúlyok (hálókövek) a fenék felé húzzák, míg ellenben a felső széléhez erősített nagy parafadarabok vagy lemezek (melyeket a magyar halászok is parának hívnak) a víz felszínéig lebegtetik. A hosszú kötelek, melyekkel a hálókat megkötni vagy vonni szokták, vagy kenderkötelek, vagy pedig a sokkal olcsóbb fűkötelek, melyeket a *Spartium junceum* nevű fűből sodornak.

Az egyenes állító- vagy függőhálók, egyszerűen kiterjesztett függőhálók, melyeknek egyik végét a parthoz, másikat egy üres, a tengeren úszó kis hordóhoz erősítik, mely utóbbi kis horgony vagy egyszerűen szikladarab által van a tengerfenékhez erősítve. Ezek a hálók hosszú fal gyanánt ereszkednek le a tengerbe és az a rendeltetésük, hogy a part mentén úszkáló vagy vándorló halakat feltartóztassák, megállítsák és megfogják. Földnyelvek közelében a part kiszögellő pontjain vagy öblök előtt sülyesztik le az e fajta hálókat. Eme hálók alkalmazása azon a tapasztalaton alapszik, hogy

hal a a legszűkebb nyíláson is átbúvik, ha orra után indul, de mihelyt hátrál, megakad úszószárnyaiba és kopolytűfedőjébe. A hal ugyanis könnyen befurakodik fejével a háló szemén, de a mellúszók feltartóztatják a továbbhaladásban, ami a halat vergődésre kényszeríti; miközben szilványfedőivel beleakad a hálóba. — Ilyen hálók a következők:

1. *Az egyszerű függőháló* (a tengerparti elnevezése: *palandara semplice*) csak egy hálóból illetőleg síklapból áll; hossza különböző, mélysége 2–3 méter, a szemek átmérője 15 mm. A legkülönbözőbb kisebb halakat fogják vele.

2. *Az összetett függőháló*, háromfalu *palandara*, hasonlít a tiszai keesege háléhoz és három hálóból áll. A középső háló (az inelés) — szemeinek átmérője 12 mm. — a két tükkörháló közé van téve, ahol a szemek átmérője 7–8 mm. Mélysége 2–3 m. Ez a háló leginkább a morgóhalak, vagy Trigla-félék és a sárkányhalak fogására szolgál, amelyek a tükkörhálóba befurakodván, abban szilványfedőikkel vagy mellúszószárnyaikkal megfogatnak.

3. *A mozgó függőháló* (*palandara da tiro*) öblök bejáratánál olyképp használgják, hogy annak tengerfelőli részét ladikkal vonják, miáltal a halakat a kisebb öblökbe teljesen bezárják.

4. *A tinfogóháló* (*tonnara*) hasonlóképpen ilyen mozgó függőleges állítóháló, a melylyel a nagy testarányú tinhalakat (*Thynnus*) fogják.

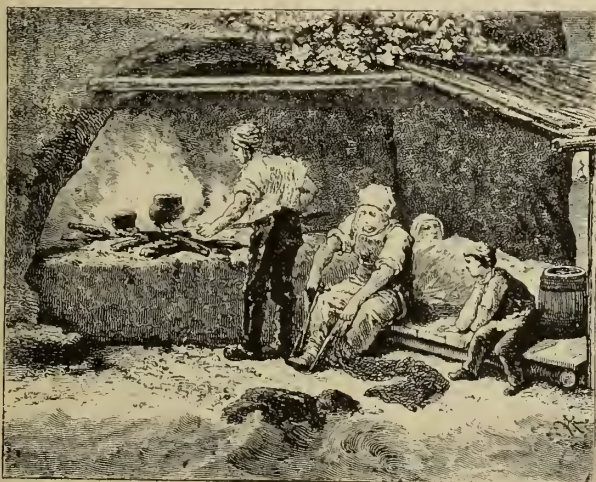
A tinhalak a nyári és őszi hónapokban a Quarnero és a magyar-horvát tengerparton, a szakadozott, sziklás, düllő és mélyvízű partok hosszában nagy rajokban jelennek meg; a parttól esekély távolságban vándorolnak és az útjukba eső mély öblökbe vonulnak; ennek megfelelően a tinhálókat is az öblökben vetik ki.

A tinfogóháló tulajdonképpen nem egyéb, mint egy óriási függőleges állítóháló (*palandara*), azzal a különbséggel, hogy a partról nem egész hosszában vetik ki a nyílt tenger felé, hanem igenis a parttól kiindulva bizonyos távolságra *palandara* módjára, a partvonalra merőleges irányban kifeszítik; ott azután egyszerre derékszögben hajlítják, úgy hogy a háló a parttal majdnem egyenközűen halad tovább addig a pontig, ahol egy része

össze van göngyölítve. A háló ezen összegöngyölített végszéléhez vonókötetet (*alzana*) kötnek, mely a parton szemközti lévő *czölöpön* átfut és a haláskunyhóig vezet. A partról részesen a tenger felé hajlik egy körülbelül 15–20 m. magas létra, a melynek tetején egy halász áll lesben és figyel, mikor közeledik és fordul be a tinhalak raja a hálóba. Ha a tenger nem elég sima, időről időre, hogy lecsendesítse a hullámfodrokat és jobban a víz alá láthasson, olajba mártott apró kavicsokat dobál a tengerbe, a melyekről az

HALAK PIACZRA KÉSZÍTÉSE.

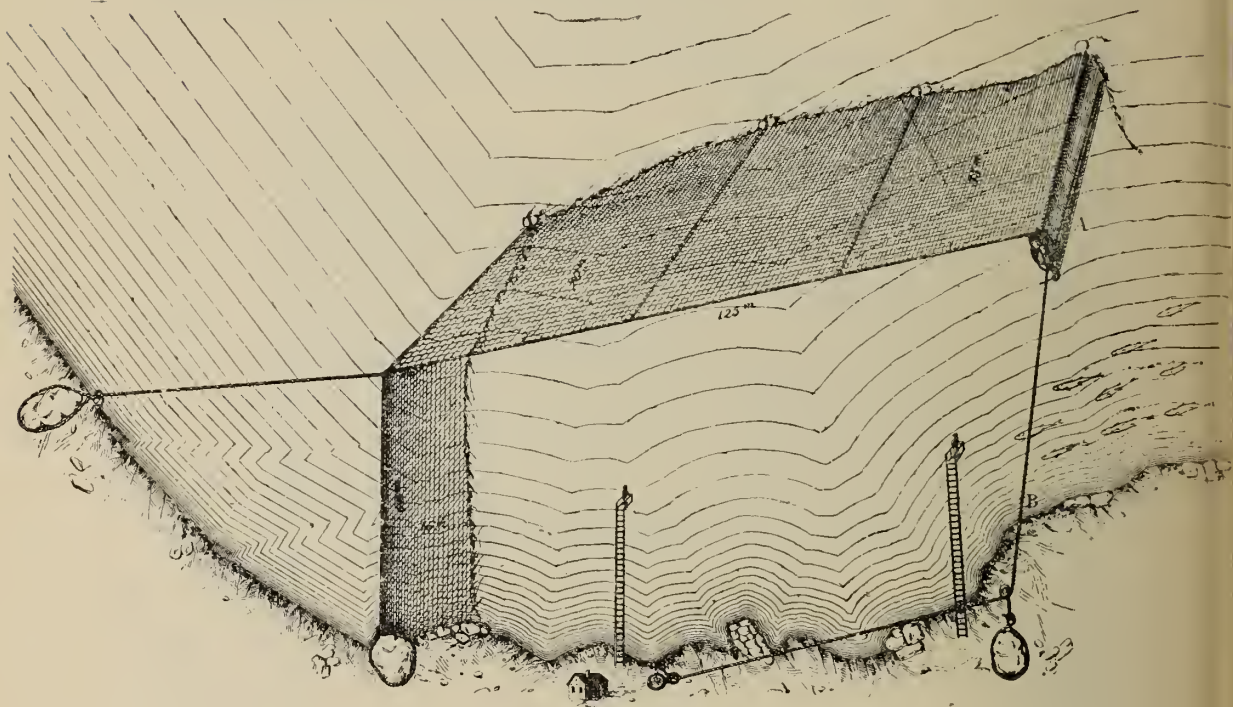
QUARNERÓI HALÁSKUNYHÓ BELSEJE.

olaj a víz színére jut és a felületet elsimitja. Míhelyt a halak a háló által körülzárt térbe érnek, az őrszem jelt ad a kunyhóban várakozó halászoknak; addig is pedig, míg a halászok odaérnek, a létra tetején készletben lévő köveket a háló nyílása elé dobálja, a mivel a halakat a háló belsejébe tereli és a *netalán* kifelé indulókat visszariasztja.

Az adott jelre a többi halászok a vonókötélnél fogva a hálónak összegöngyöltett részét is a part felé húzva, kiegyenesítik, miáltal a háló nyílását is merőleges állítóháló zárja el, s a halak mintegy kalitkábau megrekednek. A hálót azután partra húzzák, s a bemszorult halakat csónakok segítségével kiszedik. A háló egész hosszában körülbelül egy harmaddal magasabb a tenger mélységénél, miért is könnyen enged a nagy erővel beléje űtődő halaknak s mintegy zsákok képez körülöttük.

A háló felső szélét nagy parafadarabok tartják a víz színén; alsó szélén azonban ninesenek olyan ólomsúlyok, mint más hasonló hálókon.

A háló szeméinek nagysága nem mindenütt egyforma: a háló közepén a

PRELUCCAI TINFOGÓ HÁLÓ.

szemek 3 dm. szétesek, innen kiindulva jobbra-balra nagyobbodik a szemek szélessége. A háló 120–300 m. hosszú és 20–50 m. magas, a szerint, a mint azt 10–30 vagy 35 méternyi mély vízben állítják fel. A tinhálók nagyságuk szerint 600–2000 forintba kerülnek.

A többi állító hálók ára nagysága és szerkezete szerint 50–800 ft közt váltakozik; a hálószemek méretét a halfajok nagyságához mérten alkalmazzák; így például a vándor palamida megfogására szánt tükör-háló szeméinek átmérője 20 cm-t is tehet.

A *kerítő hálókkal* azon halfajokat fogják, a melyek nem magányosan, de nagyobb rajokban társas életet élnek.

A magyar-horvát tengerpart mentén a kerítő hálókat nem igen ismerik, míg ellenben az olasz halászok eredményesen használják.

Ritkábban látni halászainknál a *szaltarella* nevű, vagyis az *ugrató* függőhálót, melyet a esevolók (*Mugil cephalus Cur.*) fogására használnak. A esevolók ugyanis, ha uszás közben valamely akadályra bukkannak, természetes ösztönüknél fogva oldalt kivetik magukat a vízből, átugorják az akadályt és így tovább folytatják útjukat. A halászok, felhasználván ügyesen e halak szokását: először teljesen bekerítik a esevolók raját, azután pedig a körben

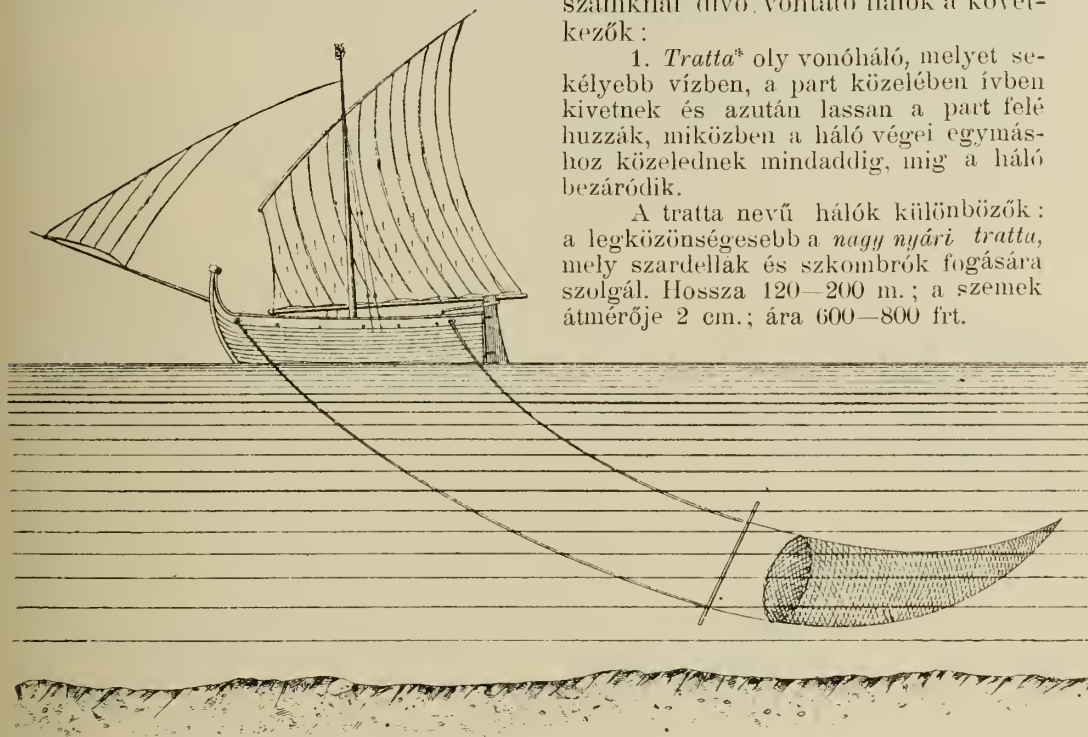
felállított függő-hálónak külső széléhez egy 2—3 m. széles kettős hálót akasztanak, melyet a hálóhoz kötött megfelelő számú nádpálczák vízszintes helyzetben tartanak. E vízszintes kettős háló felső részének szemei nagyok, az alsóé kicsinyek. (Az alsó hálót néha vászonnal pótolják.) A függőleges kerítő-hálón átugró esevölök a vízszintes hálóra esnek és a nagy szemekbe mintegy behorgolódnak. Ezeknek a hálóknak hossza különböző lehet; áruk 200—800 frt közt váltakozik.

A *vonó-háló* két szárnyból és egy zsákból (gyalom) áll. A szárnyhálók szemei a zsák felé mindinkább szűkebbek, és minthogy dőlőnégyyszög alakúak, vontatás közben minden rántásnál összébb-összébb szűkülnek, olyannyira, hogy a legkisebb halakat is vagy zsákmányul ejtik, vagy a sűrű szemű zsák felé terelik. Halászaink az e fajta becsukódó szemű hálókat horvátul *migaviczának*, azaz *pislogó hálónak* nevezik.

A szárnyak folytatásait hosszú kötelek képezik, a melyekkel a meszszíre kivetett hálót vagy a partra, vagy a halászbárkába huzzák. A halászainknál divó vontató hálók a következők:

1. *Tratta** oly vonóháló, melyet sekélyebb vízben, a part közelében ívben kivetnek és azután lassan a part felé huzzák, miközben a háló végei egymáshoz közelednek mindaddig, míg a háló bezáródik.

A *tratta* nevű hálók különbözők: a legközönségesebb a *nagy nyári tratta*, mely szardellák és szkombrók fogására szolgál. Hossza 120—200 m.; a szemek átmérője 2 cm.; ára 600—800 frt.

TARTANA.

A *kis téli tratta* (illír nyelven *ghiravicza*) a *menola* (*ghira*) rajok fogására szolgál. Hossza 100—130 m., mélysége 8—10 m., szemeinek átmérője 15 mm., ára 100—150 frt.

A *pislogó tratta* (*sciabacca* vagy *migavicza*)** szemei akképen vannak kötve, hogy esúcson álló romb-alakot mutatnak, és ha megrántják, becsukódnak.

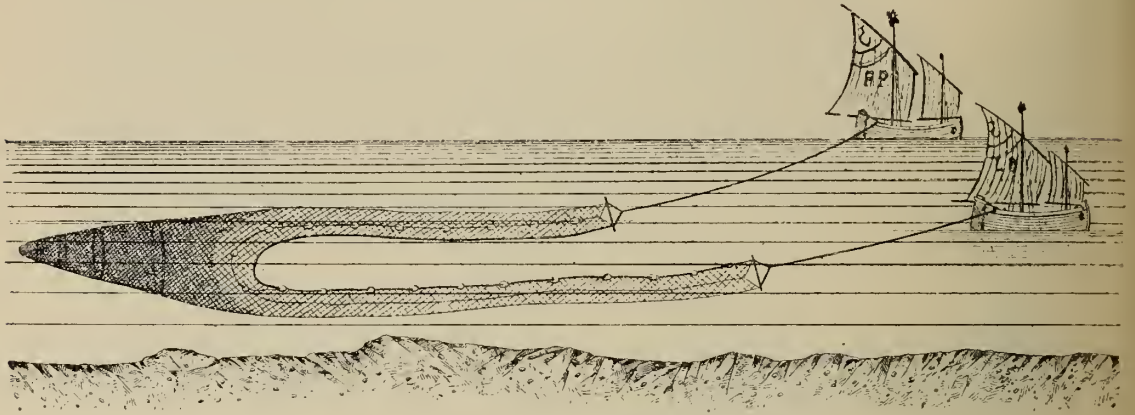
Hossza 120—200 m., mélysége 30—35 m., nyitott szemeinek átmérője alig 2 cm., ára 300 frt.

A *tratták* használata igen ártalmas a halászatra, mivel az e fajta hálókat mindig sekélyebb vízben, közel a parthoz vetik ki, hol a halak vagy ivnak, vagy az niszó petéből kikelt és a part mentén növekedő fiatalok kóborolnak. E miatt sok kár esik a fiatal halállományban. Dicséretes tehát kormányunk, különösen a fiemei m. k. tengerészeti hatóságnak az a törekvése, hogy a *tratta*-háló szemei nagyságának minimumát meghatározza és a *pislogó hálónak* használatát csak kivételes, a legközelebbi révhivatalnál bejelentett esetekben engedi meg, midőn például *szardella* és *menula*-rajok

* Magyarország édes vizeiben a *gyalom*, vagy *tanyavetés*.

** *Migati* illír igező: *pislogni*.

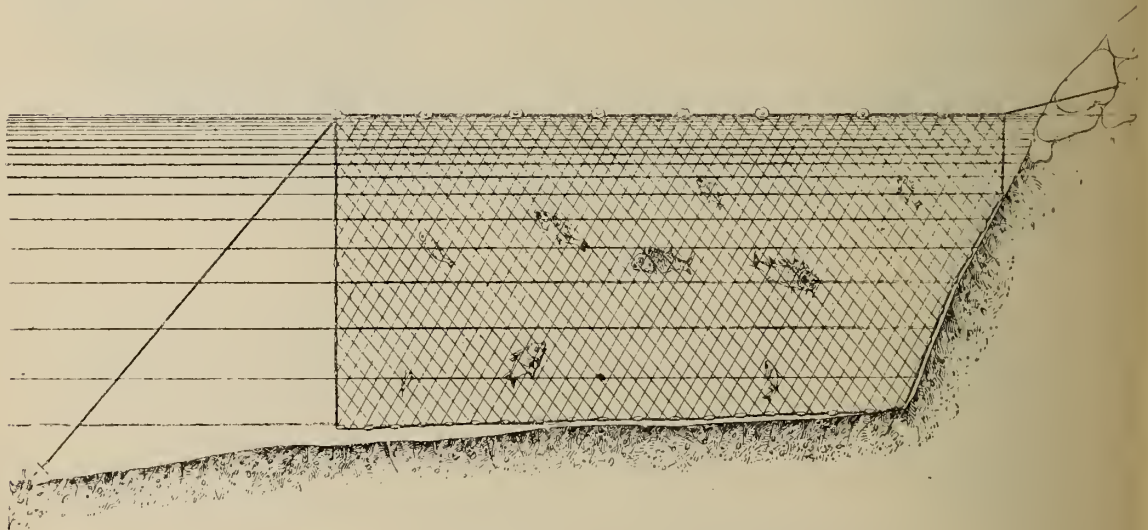
jönnek a partra. Gyakran voltunk tanúi, hogy a tratták zsákjában megfogott kevés nagyobb kifejlett hal mellett ott hemzsegett a számtalan apró fogas, branzin, az aranydurbines stb., melyek kilogrammjá azután mint halkeverék 30 krjával kelt el, a miből vajmi kevés hasznuk volt mind a halászoknak, mind a közönségnek. Nagy baj azonban, hogy az egész tengerpart mentén nem lehet a halászatot ellenőrizni. A tengerészeti hatóságnak nincs

COCCHIA.

erre elég embere. A tengeren czirkáló pénzügyőrök, a kiknek aránylag kevés a teendőjük, a pénzügyminiszter beleegyezésével mellékesen föl lehetne használni az ellenőrzésre és ílymódon a kárhoztatandó dinamittal való halászatnak is elejét vehetnék.

2. A *kokkia* (*cocchia*) áll kupalaku zsákból és az ennek folytatását képező két szárnyból, a melyeket vonókötelek segítségével két vitorlás halászhajónak (baragozzi) szélmenti oldalához erősítenek meg olyképen, hogy a vonókötelek a hajó

EGYSZERŰ PALANDARA.

hátsó részén egy kötélgöcsön át lefutnak. A zsák nyílása 1—1½ m. átmérővel bír, felső szélét parafadarabok tartják fenn, alsó szélét ólomsúlyok és odakötött kődarabok (hálókövek) a tenger fenekére huzzák le, minek következtében a zsák szája nyitva marad.

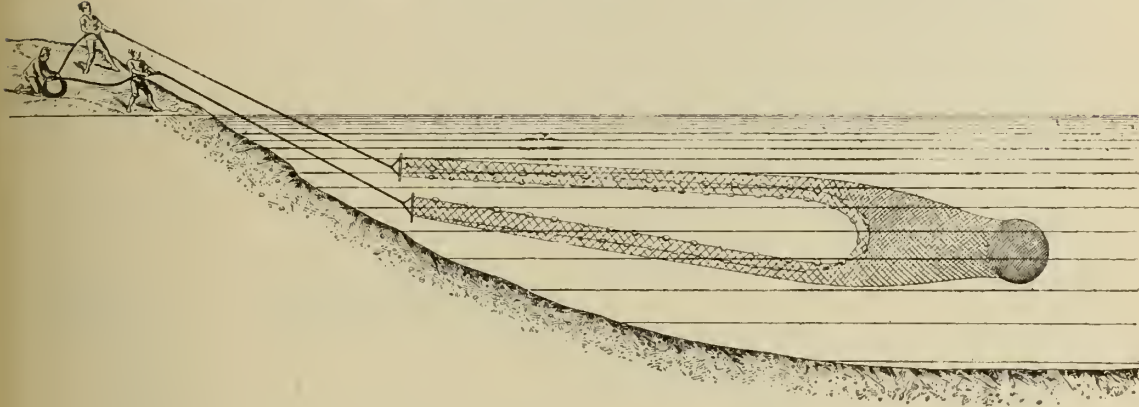
A zsák hossza 7—12 m. A kúp végén faabrönsöt és alul két száualaku fadarabot alkalmaznak, a melyeknek az a rendeltetésük, hogy a zsák végét időről időre megemeljék és meggátolják azt, hogy vontatás közben a tengerfenék szikláin fenuakadjon. A zsák tulajdonképen három hálófalból áll, u. m. a belső zsák-

hálóból, a melynek szemei a csúcs felé 1½ cm. átmérőjűek, a száj felé azonban nagyobbak; a külső hálóból, a melynek szemei nagyobb átmérővel bírnak; az alsó hálóból, mely a zsáknak csak alsó falát veszi körül és melynek szemei 8 cm átmérőjűek.

A szárnyak mindegyikének hossza 8—12 méter, szemeik 8 cm. átmérőjűek. A kokkia ára 100—150 frt.

3. A *tartana* hasonlít az előbbihez, esakhogy kisebb nálánál s a zsák alsó hálófala erős, vastag fonadékból készült. A *tartana* vonó köteleit egy baragozzi vitorláshoz erősítik, még pedig a bárka orr- és farrudjához. Értéke csak 50—60 frt.

A *kokkia* és a *tartana* vontató hálókkal a Quarneróban a Chioggia lagu-

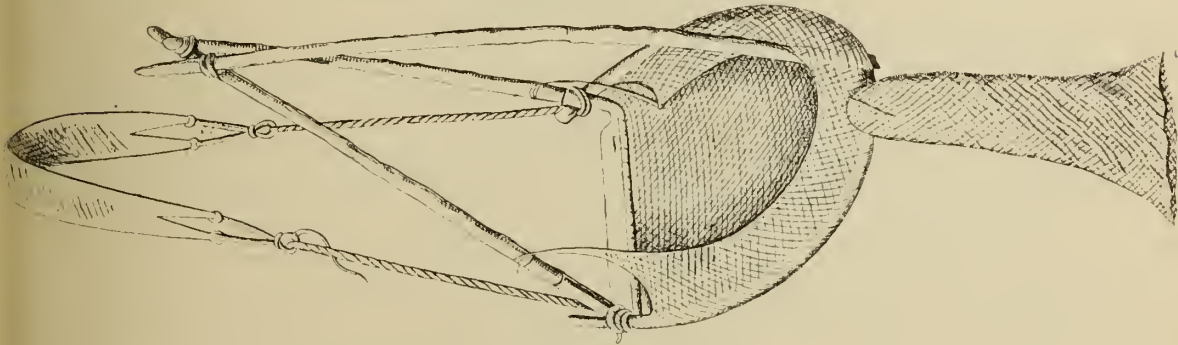

PISLOGÓ HÁLÓ. (STIABACCA.)

nákbeli olasz halászok halásznak mérsékelt és erősebb szélben, felsöpörve és felkotorva a tenger fenekét 8—60 m. mélységig. A kokkia vontatásánál a két vitorlás egyenlő sebességgel és egymással egyenközűen halad.

A kokkiával és tartanával eredetileg Isztria nyugoti partvidékének lakosai üzték a halászatot az osztrák parton. Később azonban kénytelenek voltak a halászatnak ezt a módját átengedni a mértékletesebb életű és különösen a tengerhez szokott chioggiai olasz halászoknak.

Mínthogy a chioggiaiak a tenger fenekét különböző irányban feltúrják, a halakat nyugtalanítják és soknak ikráit elpusztítják, halászatuknak ez a

KOTRÓ HÁLÓ.

módszere igen nagy kárral jár. Szerencsére a legfontosabb és legértékesebb halak ikrái vagy a vízszinén, vagy a mélyebb vízrétegekben úszva lebegnek, a tengerfenekétől mindig távol. Igen helyesen intézkedett a magyar kormány, midőn egyetértve Ausztriával megállapította, hogy a kokkiával való halászat a parttól csakis bizonyos (2 kilométer) minimális távolságban gyakorolható. Ilyenkor ugyanis a mi sziklás tengerpartunk állandó halai, mint a branzin, a fogas és a számos fajta durbines, állandóan a part mentén kóborol, az ikrákból kikelt fiatal nemzedék pedig szintén part mentén legel s így a cocchia nekik már nem árthat.

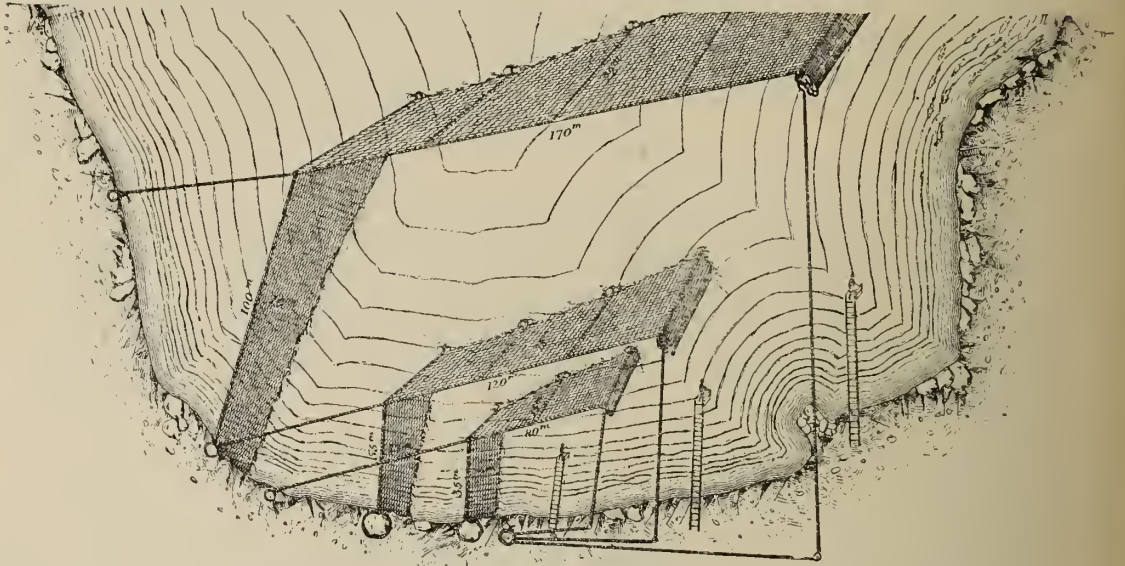
A velencei köztársaság idejében és 1855 előtt Ausztriában is tiltva

volt e hálókat használni. Ez időtől kezdve azonban a halászat e nemét egyelőre megtűrték, nálunk 1867-től kezdve pedig megengedték és szabályozták oly értelemben, hogy a chiogiotta halászok a Quarneróban a baragozzikkal való halászatokat csakis októbertől áprilisig gyakorolhatják, a mikor ugyanis a kifejlődött fiatal halnemzedék már a partok felé vonult, a csemegerákok fiataljai is megnőttek és a tőkehalak a Quarnero mély rétegeiben tömött rajokban vándorolnak. Mindamellettt hogy az imént leírt vonóhálók többé-kevésbé kotróhálók is, nem oly károsak, mint a kisszemű pislogó tratta-háló, a melyből a legkisebb halaeska sem szabadulhat ki.

A különleges hálók a következők:

1. *Abronsos fenékháló.* A fenékhalak, rákok és kagylók halászatára való és nem egyéb egyszerű 5—10 m. hosszú zsáknál, a melynek szája 1 m. átmérőjű és 45° alatt egymáshoz hajló vasfélkörhöz van erősítve. Hátsó végét kötéllel kötik össze és felhúzás után kinyitják, hogy a zsákhálóba került állatokat könnyebben kiszedhessék. Egy 50—100 m. hosszú kötélnek egyik végét a csónakhoz, másikat a vasabroneshoz kötik, a hálót evezve vontatják és időről időre felhúzzák.

2. *A kaparó- és a kotróháló szintén zsákalakú.* Az utóbbi a szájnylásnál alkalmazott vaslapok körül, a kaparóháló ellenben egész hosszában fogakkal van

BUKKARICZAI TINFOGÓ HÁLÓ.

ellátva. A kotróhálóval az osztrigákat, a fekete bisszus kagylókat, égyáltalában a talajhoz tapadt állatokat, a kaparóhálóval ellenben a talajhoz nem tapadó Solen, Solecurtus, Pecten, Cardium, Venus stb. kagylókat és csigákat szedik föl. Értékük 5—10 frt.

3. *A pöndörös vagy rokolyaháló (rizzaio)* esernyőre emlékeztető vetőháló, melyet a pöndörös halász a vesztegálló halakra szokott kivetni és ilyenkor a háló estében, mint a kis leány rokolyája, szétterjed s egész lapjával a víz színére esik. „A vízben a háló ina (széle) a sok ólomgolyó miatt hirtelen süllyed alá s minthogy a háló közepe követni nem bírja, előbb esészealakot, utóbb majdnem teljesen elzárt burkot alkot, a melyből a hal, mely mindig csak oldalt keresi a kibuvókat, menekülni nem tud.“*) Ekkor a halász meghúzza a kötelet, mely a háló inát összefűzvé, az elejtett halakat a hálóba mintegy beköti. A tengeri pöndörnek átmérője 3—5 méter. Tengeri halászaiknál a háló e neme kimulófélben van, az isztriai partokon gyakoribb, ellenben Magyarország édes vizeiben nagyon használják. Értéke 8 frt.

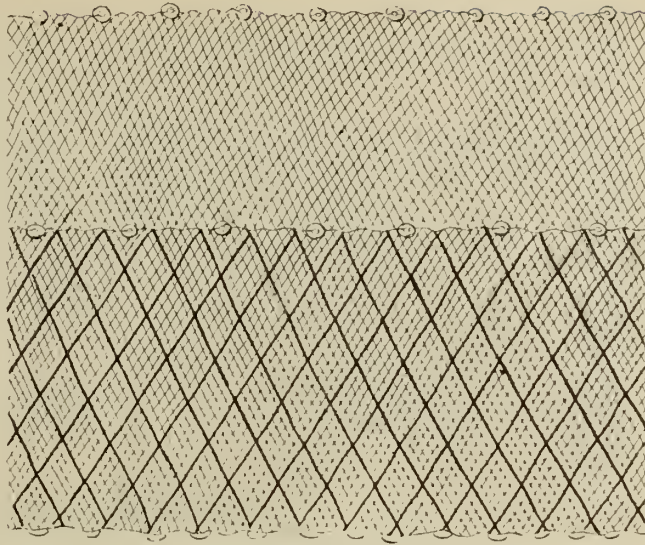
4. *Emelőháló (saccolava, odegá).* Alkotó részei: egy 2 m. átmérőjű vasabrones, az elhöz erősített nem nagyon mély zsákháló, az abroneshoz egyenlő távolban kötött négy zsinag, a melyek felül összeérnek és kötélben folytatódnak; a halász ennél fogva húzza ki a csalétekül odadobott kenyér körül egybesereglett sok apró halat. Értéke 3—4 frt. Az emelő-hálónak egyik változata, a hol a zsák nem hálóból, de gyér vászonból van varrva és a partok közelében az apróeska, 2 cm.

*) Hermann Ottó: A magyar halászat könyve. I. 436.

hosszú u. n. százat egyszerűre vagy *mezeten hal* (pesce nudo; cent' in bocca — *Latrunculus pellucidus*) ezer meg ezer egyénből álló rajainak kiemelésére szolgál.

5. A *meregetők* (*volega*) kézi segédhálók, nagyságuk rendeltetésüknek megfelelően különböző. A halász sokhasznukat veszi a *tratta* (gyalom) húzásánál, hogy a zsákból a halakat kiszedhesse, a halak szállításánál, kiemelésénél stb.

A meritőháló részei a villás szár (fa-ág), az ennek folytatását képező abroncs és az ehhez szájával erősített zsákháló. Értéke 1 frt.

KECSEGE-HÁLÓ.

HORGOK.

Horgok

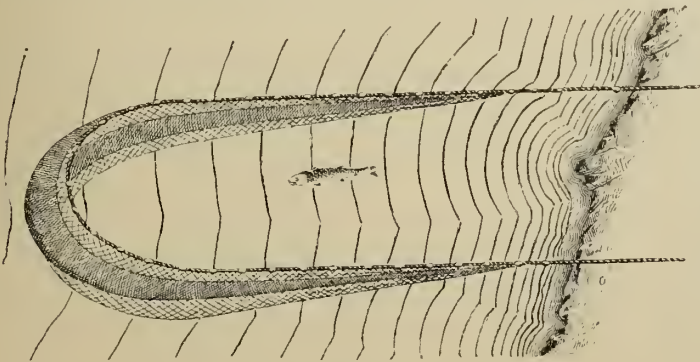
A horgok egyszerűbb, olcsóbb, de kevésbé jövedelmező halászati eszközök. Alkotó részeik: a zsinog, a horog, az ólom súlyok és a csalétek. A zsinog vagy kenderszálakból, vagy lószőrből, nagy ritkán selyemszálakból van fonva, de alsó vége, az utolsó ólomnehézeken túl, okvetlenül a teljesen átlátszó színtelen, üvegszálszerű, rugalmas, úgynevezett spanyol selyemszálakból áll; ez utóbbira erősítik a horgot. A szerint, a mint egy zsinogra egy vagy több horgot alkalmaznak, *egyszerű* és *összetett* horgokat különböztetnek meg, melyeket körülbelül tizenhat-féle nagyságban használnak. Csalétektől kis halakat (sardellina), kis rákokat (*Palaemon squilla* Fáb.), a tentahalak karjait, a szkombro hal hasából vágott szeleteket (*pancetta*) és gyűrűs férgeket használnak.

Egyszerű horgok.

1. A *kosztos horog* (*tozna*, olv.: tónya) zsinogból és az ahhoz erősített egy horogból áll. Inkább vasárnapi halászsoknak való. Csak a nyári hónapokban, holdas éjszakákon vetik ki a halászok a nyílt tengeren a szkombróra, őszszel meg a puha tőkehalra.

2. Az *úszó-horgot* (*Pannola*) a halászok a csónak faránál dobják a vízbe. A horogra felszúrt hosszukás és rendszeren fehérszínű csalétek (*pancetta*, tentahal karja, szükség esetén egy szelet vászondarabka) olyforma mozdulatokat tesz, mintha élő szardella volna, miért is a halak utána ugranak és azt mohón bekapják.

Halászaink az elejtendő halak minősége szerint a pannolának több fajtát használnak, ilyenek: a *branzin-* és a *szkombro-pannola*. Az első 25 méter hosszú, 18-szoros lószőrből font zsinog, 20—20 cm. távolságban ólomnehézekkel, végén 2 m. hosszú spanyol selymen van maga a horog. — A *szkombro-pannolának* szerkezete sokkal bonyolultabb, a mennyiben öt-hat 15 m. hosszú zsinogból áll, melyek

TRATTA.

közül kettő, a (repülők,) csak a végén van egy ólomnehézzel ellátva, míg a többiek, a sülyedők, kb. 60–70 apró, 5–5 cm.-es közökben alkalmazott ólomnehézzel bírnak, és a tenger mélyebb rétegeiben lebegnek.

Összetett horgok.

Vannak sziklás tengerfenéken élő, vagy a sziklák között bujkáló, izletesnél izletesebb halak, a melyeket hálóval fogni nem lehet a nélkül, hogy e drága szerszám tönkre ne menjen. Ilyen halak a kövi félszegűszók, a tengeri ángolnák, továbbá az arra úszkáló durbinés-félék stb. Ezeket a halakat *összetett horgokkal* (*parangali*) halászszzák. Ezek a közös, hosszú kötélből és az ebből egyenlő közökben elágazó és egy-egy horoggal ellátott számos zsinegből állanak. Kövek, parafák és úszótökök lebegtetik a horgot a kellő mélységben. De van fenékhorg is. Ennek közös kötele 400–500 m. hosszú és rajta 4 méternyi közökben 100–125 zsinegen ugyanannyi horog van; míg a lebegő-horog közös kötele csak 200 m. hosszú és 100 zsinegen lóg ugyanannyi horog 2 méternyi közökben. A kötél két végéhez kötött hosszú zsineg el van látva kis jelző-lobogóval.

A fenékhorgok ismét többfélék: 1. A zsinetek fehérek (ángolna-félék és

CHIOGGIAI HALÁSZBÁRKÁK A FIUMEI ÖBÖLBN.

félszegűszók fogására). 2. A zsinetek fekete lószórból vannak fonva (a legbecesebb partmenti sziklás tengerfenéken úszkáló halak, u. m. fogas és a durbinés-félék halászatára). 3. A zsinetek helyett — nagy ritkán — sárgaréz huzalt alkalmaznak (nagy halak fogására).

Az áresőrü esuka (*Belone acus*) fogására a vitorlás parangálát használják. A közös kötél egyik végét ugyanis a parthoz, másikat egy lebegő deszkadarabhoz erősítik; a deszkán alkalmazott kis vitorla engedelmeskedik a partmenti szél-fúvatnak és ezzel megfeszíti az összetett horog közös kötelét.

Hazánk édes vizeiben hasonló szerkezetű horgot használnak és azt pörgettyűs horognak, a főkötelet innak nevezik.

Szigonyok.

SZIGONYOK.

A szigonyok 5-, 7-, 9-, 11- és 13 ágúak vagy fogúak. Mennél több ága van a szigonynak, annál vékonyabb és finomabb szerkezetűek a fogai. A széles hátú, nagy halakat a halászok az egyszerűbb szigonyokkal, ellenben az összenyomott, lapos testű és kisebb halakat a több ágú szigonynyal ejtik el.

A szigonyos a ladik orrán lesi a nagyobb partmenti halakat, a nyolezkarú polipokat és a nagy ollós és esápos rákokat. Ejnek idején, midőn a

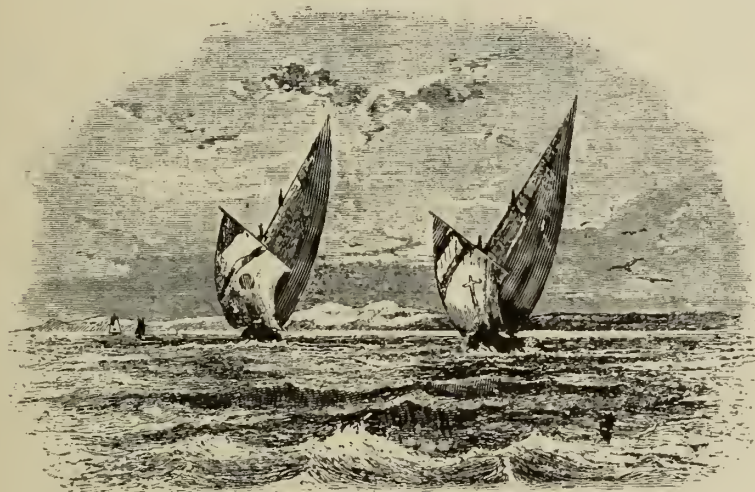
halak mozdulatlanul egy helyen nyugodtan vesztegelnek, és a ladik orrán kifüggesztett reflektoros lámpa megvilágítja a partmenti vízrétegeket, a szigonyos halászat igen jövedelmező lehet.

A szigonyok egyik sajátos neme a *dárda-szigony*, a *delfiniera*, melylyel a delfineket és a kardhalakat, továbbá a tinfogó hálóba került nagyobb tinhalakat és czápákat szokták elejteni. Ez egészen vasból való egyszerű hajító-szigony. Részei: a lándzsa alakú, 50 cm. hosszú vasrúd, mely hegyben végződik, két mozgó éles nyíl szárny a lándzsahegy mellett. A rúdnak másik végéhez kötél van kötve. Vetésközben a nyíl szárnyak becsukódnak, a szigony hegye befúródik az állat testébe, de a sebben, ha meghúzzák a szigonyt, kinyílik a két nyíl szárny olyformán, hogy a szigonyt nem lehet kihúzni a nélkül, hogy a sebet föl ne tépjék, vagy rajta széles bemetszést ne kelljen tenni.

VARSÁK.

Varsak.

A varsák nádból vagy fűzfavesszőből font kosár- vagy harangalakú kelepczék, mint a minőket tiszai vagy balatoni halászaink is használnak. Vannak *egyhagyású* és *kéthagyású varsáink*, a szerint, mint egy- vagy két-

HALÁSZBÁRKÁK SCIROCCOBAN.

nyilásuak. Megkülönböztetünk a kosáralakú, erősebb fűzfavesszőkből font *dalmát* és harangalakú, gyöngébb, nádból font *olasz varsákat*.

A varsákba, mielőtt azokat lesülyesztenék, nehezekül egy-két kődarabot tesznek és rothadásnak indúlt húst, vagy állati beleket, májat stb. csaléteknek.

A halak, rákok, polipok, tentahalak könnyen bejutnak a varsába, a mennyiben a száján alkalmazott és befelé fordított vesszők a legesekélyebb nyomásra kitágulnak; de rugalmas voltuknál fogva azonnal visszaugranak s a nyílást elzárják.

A varsákat leginkább estefelé szokták kivetni és másnap reggel föl-szedni. A varsák fölszedése csónakról történik, még pedig hosszú kötél és ennek egyik végéhez kötött vasmacska alakú nagyobb horog segítségével.

Ha egy és ugyanazon helyen több varsát vetnek ki, ezeket vékonyabb kötéllel egymáshoz kötik.

A varsákat sziklás partok közelében, moszatbozóttal bőven benőtt talajra, vagy ilyenek közelében homokos tisztásra szokták kivetni. A varsákkal fogott halak mind élők és sértetlenek, a mi nagyon emeli becsértéküket.

HALÁSZBÁRKÁK ÉS LADIKOK.

Halászbarkák.

A Quarnero és a magyar-horvát tengerpart halásza, a szerint, a mint a part közelében vagy távol a partoktól horgásznak, vagy pedig szigony-

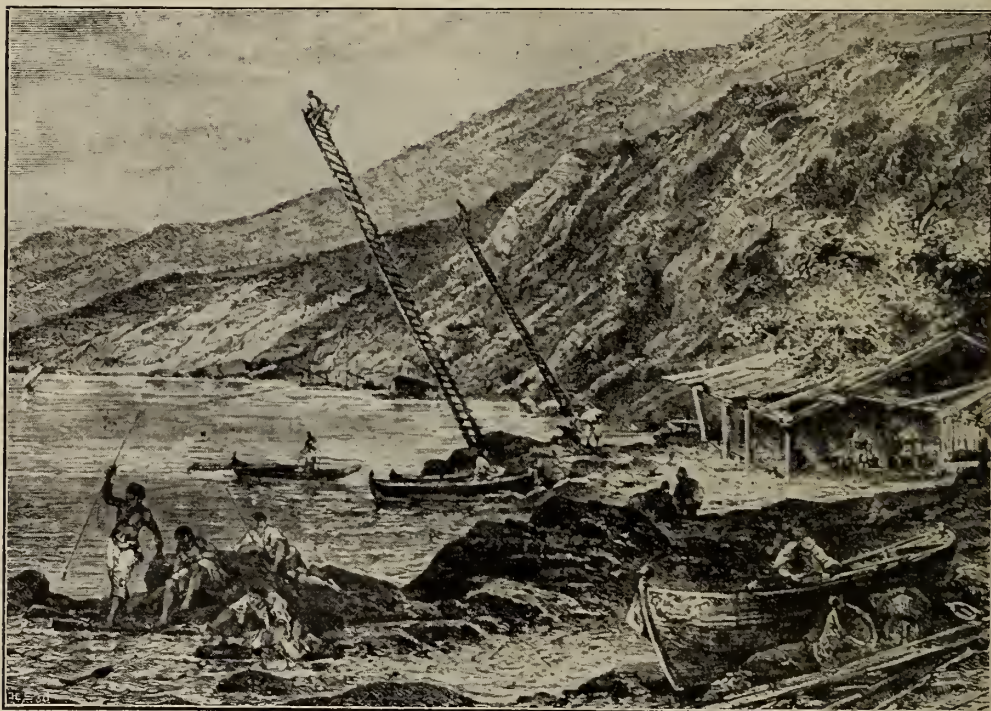
nyal és hálókka halásznak, alakra és nagyságra nézve különböző hajókat használnak.

A halászbárkák vagy fedettek, vagy fedetlenek, továbbá vagy vitorlásak, vagy vitorla nélküliek. Altalában a következő használatban lévő halászbárkákat és ladikokat különböztethetünk meg:

Zoppolo. Igen primitív ladik ez, a mely a balatoni halászoknál itt-ott divó *bödönös ladikra* emlékeztet, a mennyiben egyszerűen kivájt vagy kiégetett fatörzs, mely elől és hátul csúesban végződik. Hogy magasabb legyen, oldalt deszkákat szögeznek. Méretei: 4 m. hosszú, 1 méter széles. Közepén jobbra-balra egy hosszú keresztrúd, az *egyensúlyozó*, nyúlik ki; ennek mindakét végén vannak a hosszú evezők befogadására szolgáló favillák. Értéke 50 frt. A mennyire primitív a szerkezete, annyira biztos a feldülés ellen, éppen az *egyensúlyozó keresztrúd* miatt. A tinfogó telepek halásza a tinhalaknak a hálóból való kiemelésekor használják.

A *szandalo* kisebb fajta lapos fenekű ladik, melyet csendes időben, közel a partokhoz, horgászatnál használnak; értéke esekély.

A *barkina* szintén kis ladik 2 evezővel, de a feneke hasas. Értéke 15 frt.

PRELUCCAI TONNÁRÁK.

A *paszera* 1 vagy 2 pár evezőre berendezett nyitott ladik, a melynek feneke hasas, mellső vége hegyes, hátsó vége azonban egyenes síkklap. Értéke 20 frt.

A *gucczo* már jókora ladik 2 vagy 4 evezővel és leszedhető vitorlával. Elöl és hátul hegyes; hasas fenekéről egész hosszában a 10–15 em. magas lélez (eolomba) ereszkedik le, mely megakadályozza felbillenését. Értéke 30–40¹/₂ frt. Nyílt tengeren való horgászásnál, a szigonynyal való halászatnál, valamint kisebb hálók kivetésénél és a varsák felszedésénél használják. Az ilyenmű nagyobb 5–8 m. hosszú és 1¹/₂–2 m. széles iromba külsejű, 1–3 tonna tartalommal bír és a nagy tengeren is biztosan járó hajókat *halászbárkáknak* nevezik s a nagyobb hálók kivetésénél és felhúzásánál használják. Értékük a kiviteli szerkezet és nagyság szerint 70–150 frt közt ingadozik.

A nagy hálók továbbítására, de kivetésére és kiemelésére is teljesen vagy legalább részben fődött vitorlás bárkák szolgálnak, melyek következők:

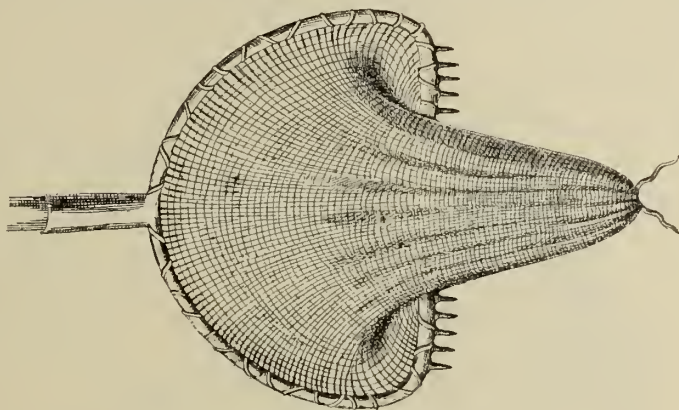
A *gacta*, teljes fedélzettel ellátott és négy rekeszre osztott vitorlás, 4 hosszú evezővel és egy árboezezal. Ez utóbbi a hajó orrától számítva a hosszúság ¹/₃-án van erősitve. Elöl kifeszítik a háromszögletes kisebb hajó-orrvitorlát (floeco), az árboezra felhúzzák a szintén háromszög alakú nagyobb u. n. latin vitorlát (vela latina). A bárka elől és hátul erősen keskenyedő csúesban végződik. Hossza 3–6 m., 2–4 tonnatartalommal és 3–5 főnyi legénységgel. Értéke 70–200 frt.

A *leuto* hasonlít az előbbihez, de teljesen fődött és orra 60–70 cm. hosszú esőben végződik; 6–8 m. hosszú, 4–5 tonnatartalommal és 5–10 főnyi legénységgel, a mennyiben szélesebben való továbbítására legalább 4 hosszú evező szükséges. Szélben felhúzzák, illetve kifeszítik a latin vitorlát és a kisebb mellső hajóorr-vitorlát (flocco). Értéke 200–300 frt.

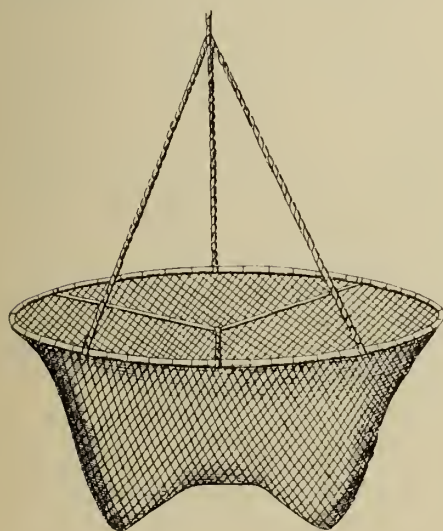
A *brazzera* csak orrán és farán fődött, ellenben a közepén nyitott halászbárka, leszerelhető árboczczal és latin vitorlával; 10 m. hosszú, 2–3 tonnatartalommal. Értéke 300–400 frt. Halászaink nem használják, ellenben az isztriai partokon gyakori.

A *bragozzo* 10–12 m. hosszú és 3–4 m. széles, teljesen fedett hajócska, 6–8 tonnatartalommal és 5 főnyi legénységgel. Hátnak majdnem félgömbalakú, orrán ellenben befelé nyomott, aczél hullámszelővel. Két árbocza van, melyeknek elseje a bárka hosszának szől, a másika 14-éből emelkedik ki. A hátsó főárboz kettős kötélzettel van a bárka széléhez erősítve és egyensúlyban tartva. A fővitorla majdnem kétszer oly nagy, mint a mellső. Jellemző az aránylag széles kormány, mely majdnem két méternyire nyulik be a víz alá és vitorlázás közben gyors fordulatokra képesíti a bragozzot. Erős szélben csak a fővitorlát használják, sőt szükség esetén azt is mélyebbre bocsátják és alsó szélét rövidebbre kötik. Értéke 400–1000 frt. Az olasz chioggiai halászok a kokkiaháló (cocchia) vontatására használják.

A *tartana* nagyobb, 16 m. hosszú bragozzo. Ezt is a chioggiai olasz halászok használják és vele mérsékelt és erős szélben a *tartana* nevű fenékháló vontatják.

MEREGETŐ HÁLÓ.

MEREGETŐ HÁLÓ.

Lássuk most már a Quarneroban üzött halászatnak, a különböző halfajok fogásának módjait.

A *szardella*. Az Adriában és így a Quarneroban nem fordul elő az északi tengerek heringje, de helyette áprilistől októberig megjelennek a szardella fajainak rajai, a melyeknek halászata néha igen bőséges. A szardellafajok a téli hónapokban a tenger mély rétegeit lakják és tavasszal, már márezius hó közepe felé, egész késő őszig nagy rajokban jelennek meg ikráik lerakása végett a felsőbb rétegekben és a part közelében. Különösen a mély öblöket keresik fel. A halászok vonóhálóikat (tratta) ott vetik ki, a hol a tengerfenék szirtmentes, homokos vagy iszapos, hogy hálók a fenékszirtéken

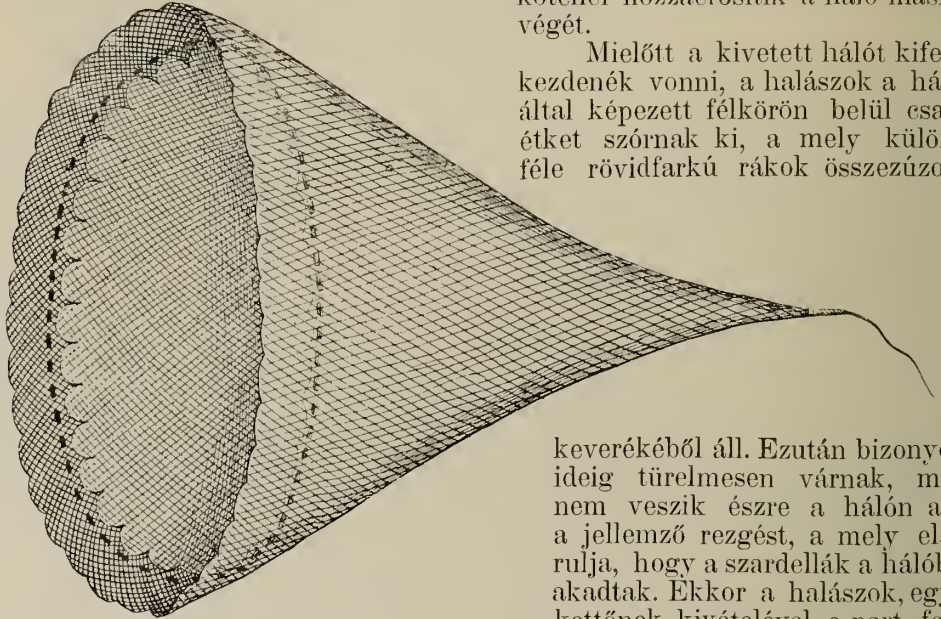
Egyes
halfajok
halászata.

kárt ne szenvedjenek. Mig Dalmáciában a szardellákat csakis a sötét éjszakákon, tűzfény mellett halászzák, addig a magyar-horvát tengerpart halászaik sötét és holdvilágos éjszakákon, sőt nappal is egyaránt fogják, mely célra rendszeren a *nagy nyári trattát* használják, kivételesen hatósági engedéllyel, midőn a szardellák tömött rajokban jelennek meg, a *pislogó hálót*.

Minden vontatáshoz legkevesebb két halászbárka és 10–15 ember szükséges. Az egyik nagyobb bárkában (lento) fel van halmazva a vonóháló, a másik kisebb bárka — nagyobb guzzo — a háló és a part közti közlekedésre szolgál. Minthogy a szardellák száraz időben a felsőbb vízrétegekben, nedves és hideg időjáráskor ellenben a mélységben tartózkodnak, a halászok is ennek megfelelőleg, majd kisebb, majd nagyobb kövekkel nehezítik meg a háló alsó szélét, hogy az kevésbé vagy mélyebben sülyedjen.

A háló kivetése következőképen történik: A hálóval megterhelt nagyobb bárkáról vasmacskaát eresztenek le, azután a bárkával kieveznek, miközben kivetik a háló egyik végét s nagy félkörben tovább eresztve, visszatérnek a kivetett vasmacskaához, melyhez kötéllel hozzáerősítik a háló másik végét.

Mielőtt a kivetett hálót kifelé kezdenék vonni, a halászok a háló által képezett félkörön belül csalétket szórnak ki, a mely különféle rövidfarkú rákok összezúzott

PÖNDÖRÖS HÁLÓ.

keverékéből áll. Ezután bizonyos ideig türelmesen várnak, míg nem veszik észre a hálón azt a jellemző rezgést, a mely elárulja, hogy a szardellák a hálóba akadtak. Ekkor a halászok, egykettőnek kivételével, a part felé eveznek és két csoportra oszolva ritmikus tempókban húzni kez-

dik a háló két végéhez erősített köteleket, mialatt két társuk a nagyobb bárka közepéhez erősítve a hálót, időről időre megemeli annak zsákját. A mint a háló végei a víz színén megjelennek, a két csapat vonóhalász egymáshoz közeledik, s így a háló két szárnya is jobban és jobban összeér. A mikor már a két szárny is szárazon van, és a háló zsákja is megtelt a hemzsegő szardellával, a halászok néhány a víz szélére megy s evezőcsapásokkal visszariasztja a zsákból, illetőleg a hálóból menekülni akaró halakat. Midőn végre a zsák is a szárazra került, a halászok lassan kifordítják és a szemekben megakadt, valamint a zsákban megfogott szardellákat kosárra szedik. Az elejtett zsákmányt a halászok tömegben adják el, és a nyereségen akképen osztzkodnak, hogy a hálótulajdonos nagyobb osztalékot, körülbelül egy tizedrészt kap.

A finnei halpiacon a szardellák ára a halászat bőségéhez mérten ingadozásnak van kitéve. A halárusok a szardella kilóját néha 40 krajával értékesítik, de nem egyszer, főleg meleg őszi hónapokban 8, sőt 4 krajczárjával is kénytelenek vesztegetni.

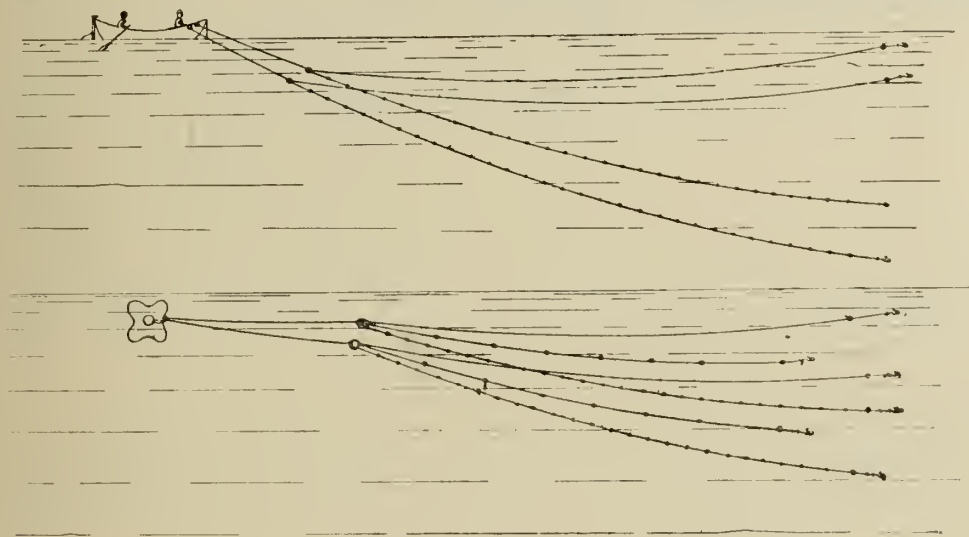
A *szkombro* (*Scomber Scomber L.*) olaszul: *scombro*, németül: Makrelle — innen a „makárrhal“ germán-magyar elnevezés — legszebb és legizletesebb tengeri halaink egyike. Alakja hosszúkas, hengeres, elöl és hátul esúcsban vékonyodó, s a tipikus halalaknak felel meg. Ennek a tulajdonságának köszönheti, hogy bár nincs uszóhólyagja, a tenger színétől egész a mély rétegekig egyaránt ügyesen és sebesen úszhat.

A szkombro-halak a tenger mélyebb rétegeinek lakói és csak íváskor

jönnek a felsőbb rétegekbe meg a víz színére. Ilyenkor seregestül vándorolnak a part felé, keresve a kisebb öblöket, sőt bejönnek a fiunei kikötőbe is. Ezért a nyári hónapokban telt bárkákkal hozzák a fiunei halessarnokba a szkombrot, s alig is látni ez időtájt egyéb halfajt. Voltak esetek rá, hogy a fiunei halessarnokba az egész partvidékről és a szigetekről annyi szkombrot hoztak, hogy áruk kilogrammonként pár nap alatt 1 frtról 6 krajczárra esett. Ebben az időszakban a város szegénye-gazdagja szkombrot eszik, mert húsa ilyenkor porhanyó, nedvdús és izletes, ellenben télen száraz (stoppa) és iztelen.

A szkombro-halászatnál helyenkint más-más halászati módszer dívik. Fiume körül többnyire horoggal fogják. A csalétek reudesen egy kis szardella vagy magából a szkombro hasából levágott bőszelet (pancetta). A horgászást, a halászatnak ezt a mulattató módját tengerpartunkon halászok és dilettánsok nappal és holdvilágos éjjel egyaránt űzik. Éjjel vagy estefelé a halászat mindig dúsabb.

Az egyszerű horgászás abból áll, hogy a halászó a csónakból egy 20–30 m. hosszú zsinórra kötött csalétekkel és ólomnehézzel ellátott

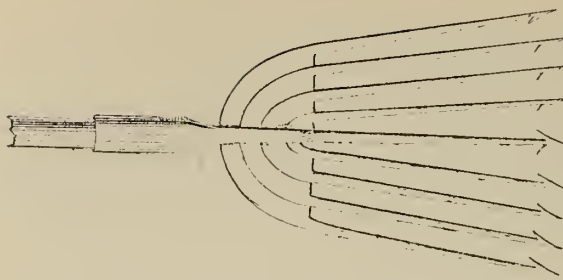
PANNULA.

egyszerű kosztos horgot (togna) bocsát a mélységbe, s nyugodtan várja a pedző halat, mely csakhamar fennakad.

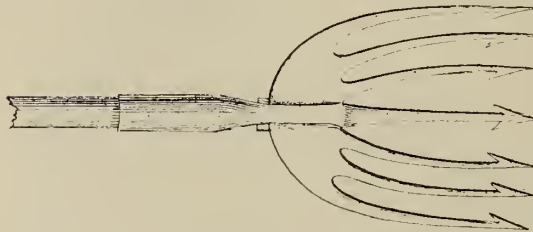
A *pannula* már valamivel bonyolódottabb szerkezetű horogszerszám. Míg egy ember a csónak orrán lassan evez, a másik egyszerre két pannulának különböző mélységekben lebegő horgait tartja ujjai között; a szkombrok ugrálva kapkodnak az úszó csalétek után, néha oly mohón, hogy a horgászó ember alig győzi őket elég gyorsan a horgokról leszedni.

A mesterségszerű és dúsán jövedelmező szkombro-halászatot halászaink csak sötét éjszaka gyakorolják.

A *tratta-háló* tulajdonosa a főhalászszal már a délelőtti órákban megbeszéli a teendőket, mire ez a többi halászzal együtt megteszi a szükséges előkészületeket. Délután elkészülnek. Két bárkán mennek. A nagyobbikon van felhalmozva a háló, a kisebbiket tele rakják fenyőfával és vasrácsot illesztenek rája. Felhúzzák a vitorlákat, és a délutáni friss szellőtől hajtva, elindulnak a kitűzött helyre. Leginkább valami völgykatlan vagy öböl felé tartanak, a hol a tengerfenék iszapos, homokos vagy kavicsos, de mindenesetre sziklamentes. Mire oda érnek, este lesz. Vagy egy kilométernyi távolságban a parttól a sűrű sötétségben nem lehet egyebet látni, csak a völgy túlsó fokán halászó bárkák lángjait. A halászok bevonják a vitorlákat. A főhalász (illuminatore) már tele rakta fával és szurokkal az oldalt kiálló vasrácsot; meggyújtja az egyik szálát, s pár perc alatt magasra lobban a láng, vörös

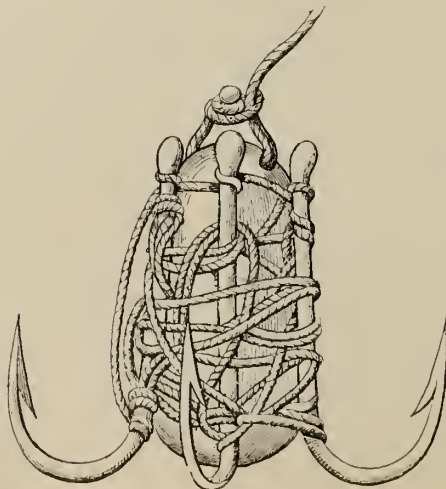
KILENCZÁGU SZIGONY.

HÉTÁGU SZIGONY.

szerre élénk sürgés-forgás támad a hálófal körül. Ugrálnak, szökdelnek, össze-vissza keverednek a fény övében; egyes csoportok fölemelkednek a mélységből, mások leboocsátkoznak a sötét alsóbb rétegekbe; keresztülszöknek egymáson, tülekednek, tuskodnak, hihetetlen gyorsasággal. Szkombrók százai, a kis szardellák ezrei csillannak fel; eszeveszetten úszik itt egy áresőrű csuka, amott egy nagy tengeri fogas, a hálófalhoz lapul egy-egy aranydurbines, míg egy-egy branzino és csevolo, ez a hamis róka, a háló felső széléhez úszik, átveti

magát rajta és kiszabadulva, a hálón túl vadászatra indul: bekapja a háló szemei közül véletlenül kiszabaduló kis szardellákat.

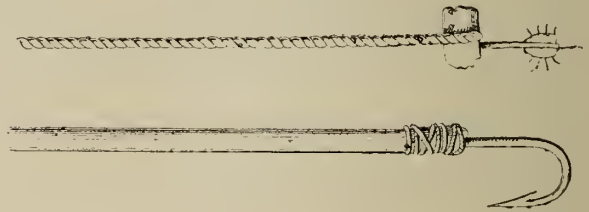

KORONA-HOROG.

fényével megvilágítja a völgykatlan meredek sziklafalait és a halászok alakjait; világossága behatol a tenger mély rétegeibe is.

A főhalász egyenesen áll a láng mellett; nem szól semmit, csak mozdulatait lesik társai s e mozdulatokból megértik, mit kell tenniük. Lebocsátják a mély hálót, melynek felső szélét nagy parafák tartják a víz színén. Hosszú, magas hálófal ez, melynek közepét — a zsák fölött — a világító bárka farához erősítik, két szárnyát pedig a másik két bárkából időközben kiszállt halászok hosszú köteleknél fogva lassan, egyenletesen a part felé húzzák.

A főhalász ezután a láng mellett hasra fekszik és lesi a halakat, melyek a felcsapó lánagtól vonzatva, csoportokban úsznak a világító bárka felé. Ott a háló feltartóztatja, a vörös fény elkábítja, elbűvöli őket. Egy-

HORGOK.

A parton a két sor ember, a mint a kötél két szárába kapaszkodva lassan, ütemre hátrafelé lépdel, közelebb és közelebb jut egymáshoz.

A háló két szárnya már majdnem párhuzamos irányban halad a part felé; a világító csónak sincsen messze a parttól: viszi lassan előbbre az odagyülekezett rengeteg sok halat; már már agyonnyomják egymást, sőt kiugrálnak sokan a háló szélén; tehát: „Szurkot a lángra!”

Még egyszer fellobban magasan a halásztűz; egy pillanatra megvakítja a halakat. A halászok már a zsák fenekét is húzzák a partra. Ugyanakkor a parton lobbán fel a láng vörös fénye; a halak figyelme oda irányul és eszeveszetten rohannak a part felé, jelentékenyen meg-

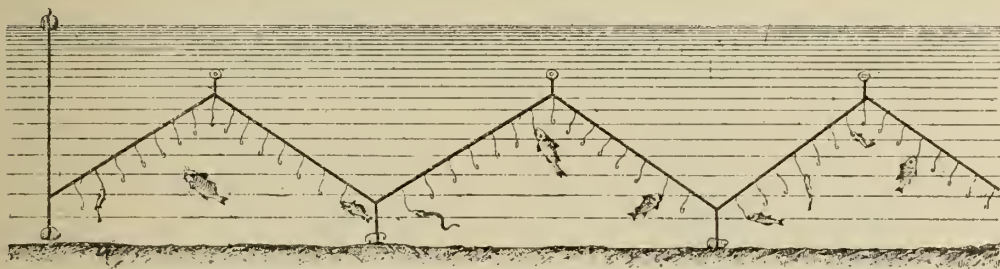
könnyítve a halászok munkáját. Gyorsan szűkebbre húzzák a háló zsákját, a melyből a zajnak különös neme hangzik: mintha záporosó zuhogását, közbe-közbe nagy sokaság el nem fojtható susogását hallanók.

A háló nemsokára egészen kinn van a parton; nincs többé menekülés. Az óriási haltömeget a kaviesra húzzák, a zsákot kinyitják; készen állanak már a kosarak, melyekbe a halakat külön fajok és különböző nagyság szerint berakják, hogy azután korán reggel a piacra vigyék.

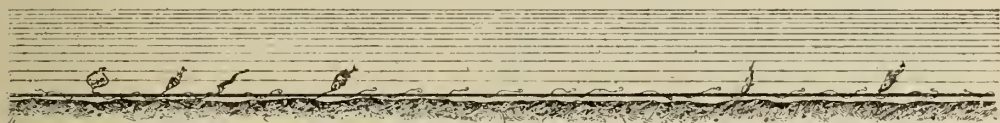
A *tinhal* (Thynnus). A Quarnero északi és északkeleti partvidékének, nemkülönb az egész magyar-horvát tengerpartnak legfontosabb hala. Tavasszal és ősszel vándorol nyugotról keletre, nagy rajokban és a mély vízü partokat fölkeresve, behatol a szakadozott partvidék számos öblébe is.

A magyar-horvát tengerparton a fumei m. kir. tengerészeti hatóságnál bejelentve és engedélyezve 13 tinhalászó-telep (*tonnara*) működik. E telepek a következők: Szrsztice, Buccari, Buccarizza, Portoré, Dubno, S.-Giacomo, Scoglio S.-Antonio, Szeleze, Novi, Klenovica, Zrnovnice, S.-Giorgio Lukovo.

A telep főkezelője maga a tulajdonos vagy a bérlő. Ez fogadja a halászokat, a kik az előre megállapított fizetésen és esekély százalékán kívül régi hagyomány szerint a zsákmányul esett tinhalak kopoltyúíveinek tájékán kivágott húst is megkapják, a mit azután besóznak vagy eladnak, azonkívül

ÖSSZETETT FENÉK HORGOK.

FENÉK HOROG.

megkövetelik a bográcsba valót is. Ez utóbbi abból áll, hogy a tonnara mögött, meghatározott távolságban nyári tratta (vonó) hálót vethetnek ki és a vele kifogott hal az övék lehet.

Az említett telepeknél összesen 23 háló van kivette; kezelésüket közel 200 halász végzi. Leggazdagabb a tinhalászat Buccarizzában, a hol 4 darab 2000 frt értékű tonnara van kivette, melyek kezelésével mintegy 40 halász foglalkozik.

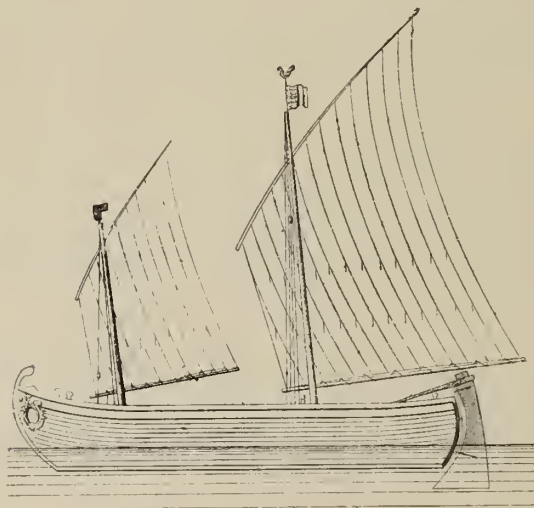
A tinhalak vándorlásuk közben a kisebb halaknak, különösen szardelláknak és a szkombróknak rajait követik, hogy ez apróbb halakat felfalhassák; azért a tinhalászok nagy örömmel üdvözlik az apró halak első nagyobb csapatát, régi tapasztalatból tudván, hogy ezt nemsokára tinhalraj követi. A tonnara létrájának tetején állandóan fenn ül az őrszem; gondosan vizsgálgatja az alatta elterülő vizet és a tenger területét abban az irányban, a honnan a tinhal jönni szokott. Halásztársai azalatt kivetik és kifeszítik a tinfogó hálót s összegöngyölítve annak egyik végét, kaput nyitnak a várva várt vendégeknek; átviszik a partra a vonókötelet (alezana); rendbehozzák a halászbárkákat és késeiket, a szigonyokat és a vaskampókat. Ideje is volt, mert az őrszem lekiált és jobb karját kinyújtva, a sík tenger felé mutat. Fodros, nyugtalan, barázdált. Ott ugrálnak a víz színén a szardellák és szkombrók, menekülnek a partok felé; a nagy tinhalak pedig méltósággal lejtenek közöttük s vigan lakmároznak az élő prédából. A szardellák lassan-

kint minden irányban el-el tünedeznek, a tinhalak sem üldözik őket, csak előre usznak, nyugotról keletnek, mindig közelebb és közelebb a part mentén folytatják útjukat, megkerülik a kis kiszögellő hegyfokot, bejutnak az öbölbe és egyenesen a tinlálónak tartanak. Itt nyitva a kapu; bent van már az egész raj; az első már a hálófalba ütköznek és megriadva visszafordulnak. A legutóbb érkezettek észreveszik a veszedelmet, visszafelé rohannak, de az őrszem már jelt adott és míg társai az *alcana* nevű kötelet meghúzzák és a háló összegöngyöltetett falát kiegyenesítik, az őrszem maga köveket dobálva a háló nyílása felé, visszariasztja a netalán menekülni akaró tinhalakat.

Íme a háló zárva és az egész raj fogva van. A mi most következik, azt leírni lehetetlen; a hálón belül a tenger háborogni kezd; a hálóba zárt óriási halak neki mennek a hálófalnak, de ez csak pillanatra enged, utóbb zsákot képez a tin körül s beszorítja egészen. A megijedt halak eszevesztetten ugrálnak összevissza, s míg a halászok a partra húzzák a hálót, egy-egy erősebb tinhal hatalmas farkesapással veti ki magát a partra, de készen várja a halász kése vagy szigonya, a vér kifakad nagy testéből és pirosra festi a kavicsot.

A hálót összehúzták már; a benrekedt halak egymáshoz szorulnak és kidugják aczélkék fejeiket. A halászok ladikokba ülnek és vaskampóikkal a tinhalak kopoltyufedőit alá nyulva, egyenkint kiemelik a vízből s a partra viszik a zsákmányt, a hol éles hasító késekkel minden egyes halnak hasát felvágják, kiszedik a beleit és kopoltyuít.

A nagymennyiségű tinhalat kisebb vitorlás bárkákon azonnal Fiuméba szállítják, innen pedig a fölösleget kisebb gőzösökkel Velenczébe, Pólába, Triesztbe viszik. A tonnára tulajdonosa arra az esetre, ha a tengeren való gyors szállítás lehetetlen volna, a tinhalszállításra berendezett könnyű kocsikat tart, melyeken gyakori lóváltással a tinhalat Triesztbe vitefű.

BRAGOZZO.

Tinhalászat.

A tinhalak (*Thynnus*) a Szkombro-félék (*Scomberidae*) családhoz tartoznak, és nem is egyebek mint óriási szkombrók. Igen apró pikkelyekkel fedett testűk hengeres, kissé összenyomott. Az oldalvonal a fark felé léczalakban kiemelkedik. A fejcsontok és a kopoltyufedők simák. A hátsőrény- és a hassőrényuszók a fark felé apró uszócskák alakjában folytatódnak. A kormányúszó nagy és széles. A legfontosabb fajok: a nagy tinhal (*Thynnus vulgaris* C. V.), a kis tinhal vagy tonina (*Th. tunnina* C. V.) és a palamida vagy harántcsikolt tinhal (*Th. sardus* Risso, vagy *Pelamys sarda* Bl.).

A tinhal partjainkon nagy rajokban egyszerre jelenik meg, és ugyanígy egyszerre tűnik el, hogy a nagy tengerek mélyebb vizeiben teleljen át. A meleg hónapokban azonban, midőn az ívás ideje bekövetkezik, újra a felső vízrétegekbe és a partok felé vándorol. A tapasztalat legalább ezt látszik bizonyítani, mint-hogy nyáron mind a hím termékenyítő teje, mind a nőstény ikrája érett. Vajjon az Atlanti-oczeánból jön-e a tinhal, vagy pedig a Földközi-tenger a hazája, azt eddig nem lehetett biztosan eldönteni; de az bizonyos, hogy az Atlanti-oczeán partjain ritkábban jelen meg, míg ellenben a Földközi-tenger nyugoti medencéjében minden tavasszal feltűnik. Innentől fogva vándorlása útját egészen határozottan ismerjük.

A Földközi-tenger északi partjainak, nemkülönben Korzika és Szárdinia mentén nyugatról keletre vándorolnak; majd megkerülve az Appenini félszigetet az adriai tengerbe jutnak; innen behatolnak a Quarneróba s útjukat a magyar-horvát tengerpart mentén folytatva s keletről nyugatnak a nyílt tengert átszelve,

ismét visszafordúlnak, előbb Olaszország déli partjai, azután Afrika északi partvidéke mentén.

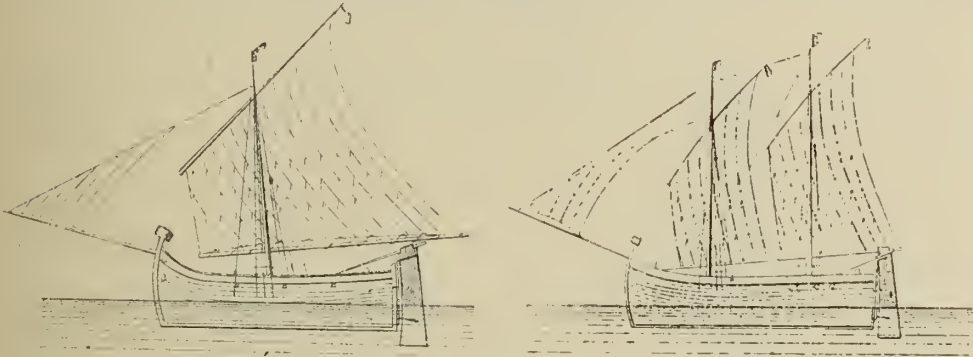
Mint hogy szakadozott, meredek tengerpartunk bővelkedik mély vizű öblökben, azért itt a tinhalászat is igen jövedelmező. Néha egy húzásra 10—20 ezer kilogramm halat fognak; az egyes halak súlya 8—10—20 kilogramm, de fognak ennél nagyobb példányokat is. 1896. augusztus havában 200 klgr. súlyú tinhalat fogtak, de a legnagyobb példányt, a melyre az élő halászok emlékeznek, 1878-ban fogták; 400 kilogrammot nyomott.

Az egyszerre fogott tinhalak mennyisége is változik, átlag véve körülbelül 80 darab 10—15 klgr. súlyu halat fognak. Az eddig feljegyzett húzások leggazdagabbika ugyancsak 1878-ban volt, a midőn 4500 darab, átlag 8 klgr. súlyú halat fogtak, úgy, hogy akkor az egyszerre elejtett halak mennyiségének összes súlya 36 ezer kilogrammra rúgott. Ilyen gazdag húzás a ritkább esetek közé tartozik ugyan, mind emellett az átlagos évi eredményt kedvezőtlenebb körülmények közt is 130—150 ezer kilóra lehet beesülni, a mi, a tinhal kilóját átlag a minimális 40 kr. árban számítva, évi 50—60 ezer forint értéknek felel meg.

CZÁPAFOGÁS.

Czápafogás.

1867. óta az Adriába és innen a Quarneróba a tinhalat üldözve bevándorolt az embererő czápa (Chareharodon Rondeletii M. H.). Minden évben, a nyári hónapokban több példányt látnak belőle feltűnni az öböl északi

TARTANA.

BRAGAGNA.

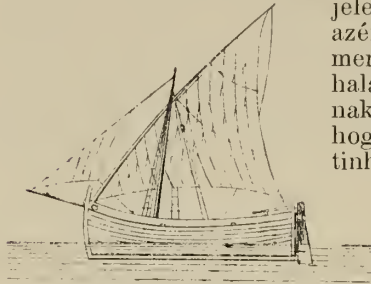
részében, nem messze a parttól, és évente fognak 1—3 példányt. 1893-ban 15 czápát figyeltek meg a Quarneróban, a melyek közül ötöt fogtak meg a különböző tinfogó-hálókkal. Egynek a hossza volt 7 méter. 1894-ben történt, hogy egy 5 méter hosszú czápa egy nyári délután, a mikor Abbaziában a fürdővendégek a tengerben lubiczoltak, az uszodát övező sodronyháló mentén uszkált.

A Chareharodon párosával él, hím és nőstény. Az utóbbi nyáron eleveneket szül. Egy nőstény méhében 15 fiatalot találtak. Télen délfelé, a melegebb tengerekbe vándorol. Érdekes, hogy ha megfogják a nőstényt, a hím nem távozik el arról a helyről, tehát rendszeren nemsokára azt is zsákmányul ejtik, ellenben ha a hímeket megfogják, a nőstény hátat fordít a végzetes helynek és elmenekül. Így például: az 1895. év szept. 2-án fogtak Portoréval szemben, a szrsztiezei tonnarában egy hímeket*), és szeptember 3-án d. n. 4 órakor e sorok írója látta a peccinei parttól 8—10 m. távolban Fiume felé úszni a nőstény szörnyeteget.

A fiumei m. kir. tengerészeti hatóság díjakat tűz ki, melyeket a czápa elejtett tinhalászok kapnak. Ha a czápa legalább 4 m. hosszú, a halászok 100 frt jutalmat kapnak; ha a czápa 1—4 m. nagyságú, 30 forintot; ha egy méternél rövidebb 20 frtot.

*) Az 1896. ezredéves kiállítás kereskedelmi tengerészeti pavillonjában a m. kir. tengerészeti hatóság kiállította.

Ha a halászok külön hajtóhalászatot rendeznek abból a czélből, hogy a 4 méteren túl hosszú czápát elejtsék, 500 frt jutalomban, ellenben ha a czápa kisebb, 100 frtnyi jutalomban részesülnek. A tonnárába került és elejtett czápát a halászok Fiuméba hozzák, hol azután a tengerészeti hatóságnak bemutatják, s egy-két napig a nézőközönség számára csekély belépti díj mellett kiállítják és végre fogaít kiszedik és eladják, a mi újra legalább 200 frtot hoz nekik. Igaz, hogy a czápák néha nagyon megrongálják a tindhálót olyannyira, hogy a kár 30—50 frtra rúg, és ezért méltányos, hogy jutalomban és némi kártérítésben részesüljenek.

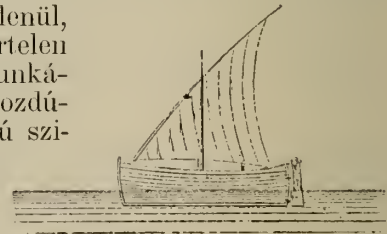
ISZTRIAI BRAZZERA.

Az emberevő-czápát, a mint tengerünkben megjelenik, azonnal üldözőbe kellene venni, nemcsak azért, mert az emberekre is veszélyes, de azért is, mert a halállományban nagy pusztítást művel. Sajnos, halászaink ezt a jutalom daczára sem teszik, sőt vannak esetek, hogy a tindhálóba került szörnyeteget is, hogy a hálót fogaival nagyon össze ne tépje, és így a tindhálószaikat egy-két napra megakaszszza, szökni engedik.

A durbinesok (Sparini) a sziklás dűlőpartok táján laknak; nappal barangolva keresik eledelüket, éjjel elfeküsznek. Testük magas és összenyomott, pikkelyeik nagyok; állkapcsaik fogakkal vannak ellátva, szájpaddaluk ellenben sima. Hátsőrénjük mellső része kemény, tüskés, látsórésze puha, sugaras; az első tüske, a bognár, a legvastagabb. Növényekkel (Charax), mások kagylókkal és rákokkal táplálkoznak, a melyeknek héját erős zápfogaikkal törik fel (Sargus). Húsuk finom és izletes, miért is igen keresett halak; kilójuk 1—1½ forint.

Mint hogy ez állandó halaink magányos életet élnek és rajokban nem barangolnak: nem is fogják őket annyira hálóval, mint inkább horoggal, vagy pedig éjnek idején szigonynyal.

Meleg nyári éjszakán a halászok könnyebb ladikokba ülnek és lassan a természetes sziklás partok felé kiveznek. A ladik megáll, a hajó orrán lévő halász meggyújtja az erős világító reflektorral ellátott petroleum-lámpát és azt a ladikról kinyúló póznára akasztva, kézre fogja a hosszú (5—6 m.) nyelvű szigonyt. A ladik orrára lép és vizsgálgatja a lámpafény által megvilágított tengerfenéket. Mily bűvös, mily titokzatos kép tárul ki előtte! Az éjjelező polipok máris vadászatra indulnak; amott nyujtogatják nyolcz szívókás karjaikat, egy nagy csápos rák falatozik, de ollós társa megirigyli tőle a falatot, tusára kél vele, ám de a lámpa fényétől megijedve erős farkütésekkel visszafelé úszik, menedéket keresve a sziklás part odvaiban. Villámként csap le a szigony és kirántja egyiküket. A közben a kormányon ülő halász lassan evez, de akképen, hogy az evezőket a vízből ki sem emeli, úgy, hogy a ladik nesztelenül, minden hullánverés nélkül siklik tova. Hirtelen a szigonyos jelt ad; az evező abbahagyja munkáját és a ladik megállapodik. Ott vesztegel mozdulatlanul több arany durbines. A kilenez fogú szigony lesuhint és elejti a legnagyobbat. Így megyen ez tovább egész éjjel és mielőtt pítymallanék, a kosarak tele vannak a durbinesok különböző neveivel és fajaival, ott látjuk a gyürös, harántesikolt és fekete fejű durbinesokat, a szalpa-halakat; ott van azonkívül több csápos és ollós rák, tengeri ángolna, sőt még egynéhány tengeri fogas (Dentex) és a halak királya: a branzin.

BRAZZERA

A tengeri sügér-féléknek legfontosabb hala a branzin (Labrax lupus). Húsa rendkívül finom és lágy, miért is a halpiacon sokszor 2 frtjával árulják kilóját. Magányos életet él és közel a partokhoz, kevésbé mély vízben barangol. Igen falánk, és azért egyaránt eszik kis halakat, rákokat,

férgeket, sőt a esaternák ürülekeit is. Ezért gyakran a folyókba is behatol, minthogy sós és édes vízben egyaránt meg tud élni. A mesterséges haltenyésztő öblökbe jutva, a fiatal halivadékban nagy károkat okoz. Horogra fogják, vagy szigonynyal ejtik el. A hálóba leginkább csak a fiatal 25 cm. hosszú branzinok kerülnek, a nagyobbak csak véletlenül.

A *branzin-horgászás* leginkább estefelé kezdődik és éjjelig tart. Könnyű ladikban egy halász lassan evez, a kormányon ülő másik halász pedig kevés ólomsúlylyal ellátott egy vagy két hosszú horgot boesát le a vízbe olyformán, mint a szkombro-horgászásnál. A horogra erősített csaléték akármilyen lehet, csak fehér színű, t. i. jól látható legyen. E ezélra a macskaczápa bőréből kis szardella alakú szeleteket metszenek ki.

A halászat vagy magában a kikötőben, vagy partok mentén, de mindig nem mély vízben történik. A horogra akadt branzint először rövid ideig ki kell „fárasztani” és csak azután a vízből kiemelni.

A szigonyos éjjel, lámpafény mellett ejti el a megfeküdt branzint. Gyakran fognak olyan példányokat, a melyek 10—15 kilogrammot nyomnak. Az olasz közmondás szerint a branzin halála a forró víz (La morte del branzino è l'a lessa), a mi körülbelül azt jelenti gasztrikus nyelven, hogy főtten (halmártással) legizletesebb.

A régi rómaiak is nagyra becsülték a branzint és Plinius szerint a „laneus lupus” nem hiányzott a lauta mensa asztaláról. A régiek a branzint a tengerben és a Tiberis folyóban halászták, a hová legelészni felúszott.

Nem kevésbé keresett halak a *piros sügérek* (*Mullus barbatus* — *L. barbone* és *M. surmuletus* L. — *tria*). Színük piros és hogy még élénkebb legyen, a halelárusítók leszedik róluk az aránylag nagy halpénzeket.

A nyílt tengerben, valamint a partok közelében egyaránt élhetnek, miért is különböző módon varszakba vagy horogra fogják és vonó-hálókkal, különösen kokkiával halászzsák. Különösen ez utóbbival pusztítják olyannyira, hogy a fiatalok 7—8 cm.-nél hosszabbra nem is növekedhetnek, holott biztos adatok alapján $\frac{1}{2}$ —1 kilogrammnyira is megnőnek.

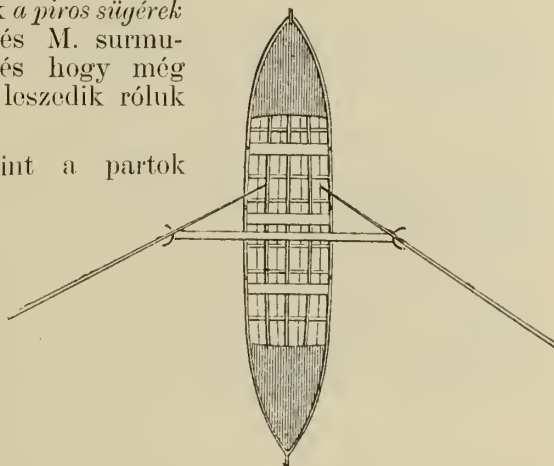
A „Mullus” már a régi rómaiaknál is jó hírnévnek örvendett, természetesen a nagyobbak igen drágán keltek el. (Laudas trilibrem Mullum, — Horat. Sat. II 2. 33.) Plinius (IX. c. 17.) elbeszéli, hogy Asinius Celer egy nagy piros sügérért 8000 nummust fizetett. P. Octavius egy $4\frac{1}{2}$ fontos példányért 5000 sestercet, azaz 500 fítot adott. (Seneca epist. 95.)

A *szkamp* (*Nephrops norvegicus* L. — *scampo*) a legizletesebb, legdrágább és legkeresettebb rákok egyike, miért is bátran *csemegeráknak* nevezhetjük. Nagyobb mennyiségben, eddigi ismereteink szerint, csakis a norvég Fjordokban és a Quarneróban fordul elő. A hosszúfarkú, tizlábú rákokhoz tartozik és elevenen, valamint megfőzéskor is halavány rózsaszínű, testének hossza 30—35 cm.

Ugy látszik, csak az elzárt öblökben él, esendes és édessel kevert vízben, egyenletes, nem sziklás tengerfenéken. Az édes vizet a norvég Fjordokban a beléjük szakadó folyóktól és patakoktól, Quarnerónkban pedig a számos tengeralatti édesvízi forrástól kapja.

Minthogy a partoktól messzebb, nagyobb, 80 m. mélységben tartózkodik, a chioggiabeli olasz halászok a kokkiával halászzsák.

A csemegerákokat néha nagy mennyiségben fogják és olyankor a halászok gyors bragozóikkal nemcsak a fumei halpiaezra, hanem más tengerparti váro-

ZOPPOLO (FELÜLRŐL NÉZVE.)

sokba, sőt mérsékelt bóra szél (borino) mellett Triesztbe és Velenczébe is viszik. De vannak esetek, a midőn vagy az egyszerre támadt erős bora-szél vagy a scirokko ahalászokat Fiume felé kényszeríti és olyankor a halpiacz tele van csemegerákkal; szállítják postával, vasúton, ládába, jég közé csomagolva, de csakis a rákok farkát, mint a legizletesebb falatot. A halcsarnokban a csemegerákok ára 60 krtól 3 frt között ingadozik. Legmagasabb az áruk a karácsonyi ünnepek előtti napokon.

A csemegerákok tavasszal ívnak; azért a magyar tengerészeti hatóság helyesen intézkedett, a mikor ezen rákok halászatát a magyar-horvát tengerpartok mentén áprilistól október elsejéig, a növendék csemegerákok fejlődése idején át megtiltotta. Érdekes, hogy ezek a rákok holdtöltekor sokat vesztenek súlyukból, külső yázuk áttetsző, belül üres; holdfogyáskor azonban ismét meglúhosodnak.

Áttérünk ezután a puhányok fogásának ismertetésére.

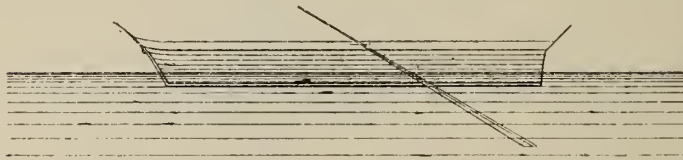
Puhányok.

A *polipok* (*Octopus vulgaris* és *Eledone moschata-folpo*); e legnagyobb fejlábúak a nappalt sziklaodvaikban töltik, éjjel azonban elhagyják azokat és vadászatra indulnak. Ilyenkor lámpa- vagy fáklyavilágításnál ladikból szigonynyal ejtik el, nappal pedig a sziklaüregek mentén póznára kötött fehér posztódarabot mozgatnak és ezzel esalva ki a polipokat rejtekhelyükből, szigonynyal vagy pedig ólomdarabhoz erősített hármás (háromágú) horoggal fogják.

A *kalmárokat* (*Loligo vulgaris*, *Calamario*), a melyek tengeri füvel vagy algákkal sűrűn benőtt területeken laknak, vagy vonó hálóval, vagy korán reggel és estefelé a koronahoroggal fogják. All pedig ez vagy 1 cm. átmérőig öntött ólomdarabból, a melyből közben kis, fölfelé néző acéllhorgoknak egész koronája áll ki; az egész szerkezet fagyúrétégbe van beágyalva. A mint a halász ladikjából a koronát leereszti, a kalmár mohón utána kap és a

horgokon fennakad.

A korona helyett gyakran nagyobb horgot használnak, a melyre kisebb tőkehalat tűznek föl, a kalmárok kedvencezeledelét. A kalmár a tőkehalat karjaival átölelve hozzá simul,

ZOPPOLO (HOSSZMETSZET.)

mire a halász vágó horogjának segélyével kiemeli.

A *tentahal* (*Sepia officinalis*, *Sepia*) sziklás partokon, de még inkább a partok közelében elterülő homokos vagy agyagos tengerfenéken tartózkodik és éppen azért esendes időben szigonynyal vagy kotróhálóval könnyen kiemelhető. Mélyebb tengerben vagy hullámos felszínnél az ilyen területekre vesszőből vagy nádból font varsákat dobnak, melyeket zöld galyakkal és bozóttal bélelnek ki, a mi magához esalogatja a tentahalat, mely csakhamar bebúvik a varsába. A varsákat délután sülyesztik le és másnap korán reggel szedik ki.

A halászatnak ez a neme különösen nyáron jár eredménynyel, a mikor a tentahalak azért is sietnek a zöld galyak felé, hogy petéiket lerakhassák. A sziklák között élő tentahalakat, éppen úgy mint a polipokat, fehér posztóval is kiesallhatják; ilyenkor szigonynyal ejtik el.

A varsákat ezenfelül jó eredménynyel használják a sziklás part mentén tartózkodó hialak (dnrbincsok, fogasok), továbbá a partmenti fenékhialak (sárkányfejű halak, *Scarpaena*), nemkülönben a nagy ollós és csápos rákok (*Homarus*, *Palimurus*) fogására is, csakhogy ilyenkor a varsákba esalótket tesznek be, mint rothadásnak indult húst vagy romlott halat, állatok beleit stb.

A *kagylókat* sekély vízben kézzel, az alsó léjükkel odatapadt osztrigákat feszítővas segélyével, mélyebb vizű osztriga-telepeken kotró hálóval, a talajhoz nem tapadó kagylókat, u. m. a hüvelykagylókat (*Solen*, *Solecurtus*) a fésűs kagylókat (*Pecten*), a szív-kagylókat (*Cardium*), a Venus-kagylókat, a sima kagylókat (*Cytherea elhione*) stb. kaparóhálóval szokták kiemelni. A kotróhálónak alsó vaslapja, a kaparóhálóé ellenben egész hosszában éles fogakkal van ellátva.

A *csigákat* egyszerű meregető hálóval szedik ki.

A *tüskébőrűek* közül egyedül a *sünt* fogják (*Echinus esculentus*). Ezek a gömbalakú, köröskörül tüskékkel bíró állatok partmenti sziklákon vagy a dülő sziklás partokon tanyáznak. A vízszinhez közel lévőket egyszerűen kézzel szedik ki, a mélyebb vizrétegben tanyázókat hosszú póznára erősített kétágú villával, melynek fogai derékszög alatt meg vannak hajlítva, vagy pedig póznára erősített vasszöggel a sziklafalról leszakítják és az alájuk tartott meregető hálóba hullatják.

Tudjuk, hogy a hal, attól a percztől kezdve, a mint az ikrából kikel, folytonos veszélynek van kitéve. Első sorban kedvencez eledele a nagyobb halaknak. A mint a halaeska leúszik a bozót közé, várva várja ott a számos fajta rövid farkú rák, melyek hátukat moszattal telerakva, vagy a *Suberites domuncula* nevű szivacsos elfödve, leselkednek reá. A sziklákhöz tapadt szép actiniák, mint valami kinyílt virágok esábitják a halaeskát maguk felé, de a mint ez megközelíti karjaik egyikét, a csalánszervek megzsibbasztják gyöngö testét, és a számtalan kar átöleli, föléje zárul és a szájnyílásba tolja. A halaeskát szájában, kopoltyúin számtalan apró élősdí rák vagy féreg kinozza, úgy hogy néha elpusztúl belé.

Számtalan hal a tenger fenekén tartózkodó kisebb czápa-fajok gyomrában, nemkülönbén a „halászó ördög“ széles szájában leli sirját. Rendkívül nagy pusztítást tesznek a halakban a delfinek, melyek esakis élő halakkal táplálkoznak, a melyekre ezért irgalom nélkül nem csak szígonnyal, de löfegyverekkel is kellene vadászni, a mint azt pld. Ragusa környékén tették, melyet azóta a delfinek kerülnek is. Továbbá észszerütlen eljárás a halászok részéről, hogy az ezer meg ezer tüskébőrüt különösen a sünöket, melyeket hálóikkal fognak, újra visszadobják a tengerbe: pedig ezeket pusztítani kellene, mert az ikrákban, továbbá a fiatal halállományban, de még inkább az osztrigákban és egyéb kagylókban nagy károkat tesznek.

A nagyobb halaknak irgalmatlan pusztítói a nagyobb fajta czápa; ilyenek: a 3 m. hosszú *bika czápa* (*Notidanus griseus* L. — pesce manzo,) az ugyanolyan hosszú *lobogó farku czápa* (*Alopias vulpes* L. — pesce bandiera), a 2 m. hosszú *kék czápa* (*Prionodon glaucus* L. — canazzurro), a 3 m. hosszú *orrmányos czápa* (*Oxyrrhina Spallanzanii* Raf. — cagnia), de leginkább a 7 méter hosszú *emberevő czápa* (*Carcharodon Rondeletii* M. H. — pesce cane), a melyről föntebb szóltunk.

De legnagyobb pusztítója a halnak maga az ember, mert nem gondolva a jövőre, töukreteszi a fiatal halállományt, a nélkül hogy annak pótlására gondolna.

Vannak azonban tengerpartunk némely homokos öbleiben apró 2—3 cm. hosszú halaeskák, a melyek tavasszal igen sűrű rajokban jelennek meg. Ez az ugynevezett meztelen hal (*Latrimenus pellucidus*), nem is nő hosszabbra; azért ezeknek halászata megengedhető. Halászaink igen sűrű, tüllforma hálókkal (emelő háló; — saccoleva, odegá) emelik ki a meztelen halakat, de gyakran visszaélnék az engedélyvel, a mennyiben más fajta apró halaeskát is kevernek közéjük. Inyencz emberek az ilyen halakat olajban kisütve nagyon szeretik és kanállal eszik, miért is a nép „százat egyszerűre“ halnak (*centinbocca*) nevezte el.

HALÁSZ-ZOPPOLO.

Halászat
ellenségei.

Még súlyosabb a vétség, ha a halászok a fiatal halnemzedéket (noval lame) mesterségszerűen halászszák abból a ezélből, hogy az egész hal-tömeget a halvivariumokba és tenyésztőkbe elszállítsák, haleleségek gyanánt. Útközben néha az egész szállítmány elromlik és akkor se pénz se posztó. Ezt a rabló módot csak az idegen halászok űzik; a magyar-horvát tengerparton halászok, dicséretükre legyen mondva, nem.

A vizeknek és a halaknak mérgezését halászaink nem ismerik, pedig pl. az osztrák partokon nagyon jól ismerik a tengerparti farkastej (Euphorbia Wulfeni) nedvének mérges hatását; itt-ott egy lelkiismeretlen dilettáns bele szórja a tengerbe a Menispermum cucculus (coccoli) mérges magvait, amittől a halak megdagadnak és a felszínre kerülnek. Ezt sem teszik a mi tengerpartunkon.

Annál nagyobb a pusztítás, a mit a dinamittal visznek végbe. Igaz ugyan, hogy nem a halászok maguk, hanem inkább lelkiismeretlen naplopók, kőbánya-munkások, isztriai szerencse-halászok és isztriai brazzera-vitorlások legény-sége, kik a kőbányákban fejtett köveket a fiunei kikötő építéséhez szállítják. A pusztítás pedig rendkívül erős, mert nemcsak hogy a nagy, pillanatnyi víznyomás miatt számtalan hal kerül élettelenül felszínre, hanem a feneket ott, a hol dinamit pusztított, semminemű tengeri állat nem közelíti meg

HALÁSZOK ABÁZZIÁNÁL.

többé; pusztá marad az évek hosszú során át. A törvény szigora több napi börtönnel sújtja a dinamitost, de az ilyenforma elzüllött egyén ezzel vajmi keveset törődik és mihelyt kiszabadul, megint csak dinamitot szerez és folytatja kárttevő mesterségét.

A legnagyobb baj az, hogy a halpiacon a dinamittal elejtett halakat biztosan megismerni nem lehet, mert alakjuk nem változik el, szemük kiállóbb ugyan, de azt gyakran más módon, különösen éjnek idején elejtett halakon is észlelhetni; a dinamit következtében kimult halnak kopolyúi halaványabbak, de a kevésbé friss halak kopolyúi sem élnek pirosak. A szerencse-halászok azonkívül még azzal a fortélyllyal is élnek, hogy a dinamittal megölt halakat szigonynyal átdöfik, hogy az a látszatja legyen, mintha éjnek idején szigonynyal ejtették volna el.)*

*) Erről 1895. nyarán, a mikor az ezredéves kiállításra halakat preparált e sorok írója, saját szemével győződött meg. Három isztriai szerencse-halász kötött ki a Villa Formalina előtt, (így nevezték el a tengerparton fekvő laboratóriumát) és szép nagy halpéldányokat kínált. A halak mind meg voltak sértve szigonynyal, azért nem használhatta őket. Másnap sértetlen halakat hoztak; ebből egynéhányat eladtak preparálásra, a többit a fiunei halcsarnokba vitték, de ott már szigonynyal átszűrva árulták.

Az 1894—5. évben a fiumei halessarnokban forgalomba jött tengeri állatok következők voltak :

A z e l á r u s i t o t t t e n g e r i á l l a t o k		
ndományos neve	helyi népies elnevezése	magyar neve
<i>Acanthias vulgaris</i>	Asial	tővises czápa
<i>Alosa papalina</i>	sardellina, papalina,	kis szardella
<i>Alósa sardina</i>	sardella	szardina
<i>Alosa vulgaris</i>	chicppa	adriai héring
<i>Anguilla vulgaris</i>	anguilla, bisatto	közönséges angolna
<i>Argentina sphyraena</i>	argentín	tengeri pisztráng
<i>Arnoglossus sp.</i>	zanchetta	esupasz nyelvhal
<i>Atherina hepsetus</i>	anguella	kalász
<i>Belone acus</i>	angnsígola	áresőrü csuka
<i>Blennius sp.</i>	bavose	nyálkás czompók
<i>Box boops</i>	bobba	hosszu durbines
<i>Box salpa</i>	salpa	aranyásvos durbines
<i>Cantharus orbicularis</i>	contra	kékfejü durbines
<i>Cepola rubescens</i>	cordella rossa	piros szalag
<i>Charax puntazzo</i>	spizzo	nyultajku durbines
<i>Chrysophris aurata</i>	oroda	arany durbines
<i>Conger vulgaris</i>	grongo	tengeri angolna
<i>Dentex vulgaris</i>	dentale	tengeri fogas
<i>Engraulis encrasicolus</i>	alice, sucinga	anchovis szardella
<i>Gadus minutus</i>	pesce molo	lágý tőkehal
<i>Gadus tricirratu</i>	sorcio	bajuszos tőkehal
<i>Galeus canis</i>	can grigio	nagy kutya czápa
<i>Gobius sp.</i>	guatti	haskorongok
<i>Labrax lupus</i>	branzino	branzin, tengeri süllő
<i>Labrus sp.</i>	papagá	vastagajkuak
<i>Lichia amia</i>	lizza	lapos szkombro
<i>Lophius piscatorius et budeg.</i>	rospo, rana, pescatrice	halászó ördögök
<i>Maena gracilis</i>	agone	vékony menola
<i>Maena vulgaris</i>	menola	köz. ménola
<i>Merluccius esculentus</i>	merluzzo, asinello	nagyobb tőkehal
<i>Mugil cephalus et sp.</i>	cevolo volpina	esévolók
<i>Mullus barbatus</i>	barbone	piros sügér
<i>Mustelus plebejus</i>	can bianco	kutya czápa
<i>Myliobatis aquela</i>	colombo	galamb-rája
<i>Oblata melanura</i>	occiada	nagyszemü durbines
<i>Pagellus erythrinus</i>	arboro ribon	rózsaszínü durbines
<i>Pelamys sarda</i>	palamida	harántesikolt tin
<i>Platessa passer</i>	passera	levélhal
<i>Raja clavata</i>	rasa	tüskés rája
<i>Rhombus laevis</i>	sfaza	sima rombhal
<i>Rhombus maximus</i>	rombo	tüskés rombhal
<i>Sargus sp.</i>	sparetti	kisebb durbines fajok
<i>Scomber colias</i>	lanzarda	foltos szkombro lándzsahal
<i>Scomber scomber</i>	scombro	csikos szkombro
<i>Scorpaena sp.</i>	scarpene	sárkányfejek
<i>Scyllium canicula</i>	pesce gatto	macska-czápa
<i>Solea vulgaris</i>	s foglia	nyelvhal
<i>Squatina angelus</i>	squaena	tengeri angyal
<i>Thunus vulgaris</i>	tonno	tínhal
<i>Trachinus draco</i>	ragno	mérge sárkány
<i>Trachurus trachurus</i>	suro	lágý-szkombro
<i>Trigla sp.</i>	anzolette	morgó halak
<i>Trygon pastinaeca</i>	stramazzo	óriásrája vánkös
<i>Uranoscopus scaber</i>	bocca in cao	esillagvizsgáló
<i>Xyphias gladius</i>	pesce spada	kardhal
<i>Zeus faber</i>	san Piero	Sz.-Péter hala
<i>Homarus vulgaris</i>	astice	nagy ollós-rák
<i>Nephrops norvegicus</i>	scampi	csemege rák
<i>Palinurus vulgaris</i>	ragosta' squilla	nagy csápos rák
<i>Portunus depurator</i>	masinette	táska-rák
<i>Loligo vulgaris</i>	calamaro	kalmár
<i>Octopus vulgaris</i>	folpo	nyolezkaru polip
<i>Sepia officinalis</i>	Sepia	nagy tentahal
<i>Sepiola Rondeletti</i>	sepolina	kis tentahal
<i>Latrenculus sp.</i>	pesse nudo, certain bocca	
Delfin.		

Egy évi tengeri halászat átlagos mennyisége.

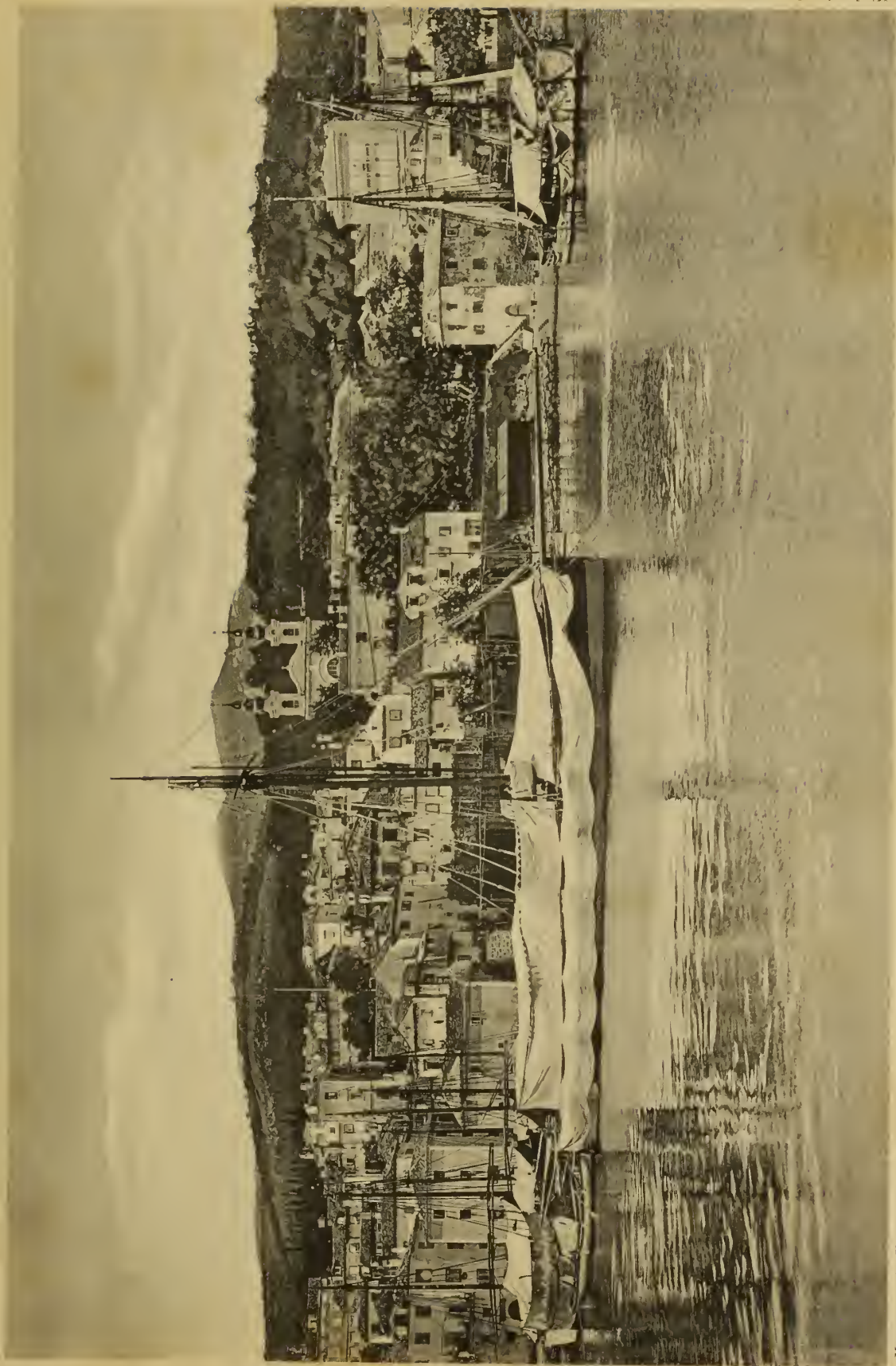
A kerület neve	A fogott hal mennyisége	A halászati termények összes értéke	Halászok száma	Nemzeti halászbárkák		Hálók		Tonnárák		Tinhalászat
	méter-mázsa	frtban	belföldi	száma	értéke frtban	száma	értéke frtban	száma	értéke frtban	méter-mázsa
Fiume	*) 2820	97800	**) 85	48	4150	6	2400	—	—	135
Buccari	826	23700	32 ***)	10	2500	4	400	3	3000	620
Portorè	239	7200	25	11	1240	27	3000	4	4000	147
Czirkvenicza	691	11650	147	21	4300	121	13360	1	700	—
Szelce	75	2350	14	2	320	9	1280	1	1000	40
Novi	81	2120	8	1	50	—	—	2	2000	31
Zeng	592	18300	49	6	1000	5	1300	3	6000	243
Carlopage	45	1100	12	2	300	6	815	—	—	1
Jablanác	37	560	50	4	200	10	1600	—	—	—
Stinicza	15	250	20	1	50	5	490	—	—	—
Összesen	5421	165030	442	106	14110	193	25645	14	16700	1217

*) Ebből a chioggiaiak 1315 mmázsát fogtak. Fiumében alig van halászat, a ki iparszerűleg üzné a halászatot, inkább halelárusítók, a kik az olasz halászkóktól és a többi kerület belföldi halászeitől összevásárolják a fogott halakat.

**) Ezeken kívül még 210 chioggiai.

***) Olasz halászoknak az öblökben és csatornáknban bragozzo vitorlás hajóikkal halászni tilos; e szerint csak a Quarnero jön tekintetbe. A tonnárak tulajdonosai felfogadnak más kerületbeli halászokat is; ezek a belföldi halászok számát feltüntető rovatban ninesenek fölvéve.

„Magyarország Vármegyei és Városai.”

„Apollo” irodalmi és nyomdai r. t.

Minden jog fenntartva

DOLOSCA.

A KARSZT-LEJTŐ ÉS A TENGERPART ÁLLATVILÁGA.

NEK a vidéknek faunája részben mediterrán, a mennyiben itt hazánk állataitól különböző állatfajok élnek, részben pedig közép-európai, mert olyan állatokban is bővelkedik, melyek hazánk belsejében is otthonosak.

Érdekes annak megfigyelése, hogy az állatok miképen alkalmazkodnak a délibb lejtő sziklás talajához, a mennyiben erdei állatok faodvak vagy önásta földüregek helyett természetes sziklaüregekben, kőhalmazok által alkotott üregekben és sziklahasadékokban ütik fel tanyájukat, mint a vadmacska, borz, menyétek, nyúl, csuvis stb.

Emlősök.

Az emlősök, mind a vad, mind a házi emlős állatok az erdősséggel borított fensíkon és a felső lejtőn, továbbá a termékeny völgyekben számosabbak és nagyobbak. (Egyes emlősökre és madarakra nézve, a részletes adatokat ezen sorok írója különösen *Mozog István* tanár, neves vadász szíves közlésének köszöni.)

A denevérek közül leggyakoribb a *Vesperugo sorotinus* K. és Bl., — *V. Kuhlii* Natt., — *Vespertilio murinus* Schr.; kevésbbé gyakori a *Plecotus auritus* Blas. és a *Rhinolophus Hipposideros* Blas.

Rovarevők: A vakondok — *Talpa europaea* L., a sündisznó — *Erinaceus europaeus* L., a cziczkányok: *Sorex vulgaris* L., *S. fodiens* Blas.

Ragadozók: A róka — *Canis vulpes* L., mindenütt gyakori; a farkas — *C. Lupus* L., télen a Padezse erdőből lehúzódik egészen a grobniki mezőre. — A vadmacska *Felis catus* L., erdőkben és sziklás helyeken egyaránt, Fiume közvetlen környékén is sziklaodukban tanyázik. — Menyétek közül gyakori a *Mustela Martes* Briss., *M. Foina* Briss., — *M. putorius* K. és Bl., *M. vulgaris* K. és Bl. Szigorúbb télen a vadászok Portorè környékén látták a czobolyt a *M. zibellina* és két izben a hermelint *M. Erminea* Schr.

A barna medve — *Ursus arctos* L. — két válfaja, a felső erdőségekben a kis termetű, a közép- és az alsó lejtőn a nagy medve; ez utóbbit gyakrabban látni a Klana-erdőben, Kamenjakon és a Trstenik-hegyen.

A borz mindenütt gyakori, közel Fiuméhez már a Batthyány-hegyen is, Portorè környékén stb., a sziklahasadékokban üti fel tanyáját, kiásva belőlük a vörös agyagföldet.

A rágesálók közül mindenütt gyakori az egér — *Mus musculus* L., — a kisebb patkány — *M. rattus* L., mely a csatornáknak bujdosik, — a nagyobb vándorpatkány — *M. decumanus* Pall. valódi csapása a fiumei raktáraknak és a hajóknak. — A Recsina-völgyben némely helyen gyakori a pocok: *Arvicola arvalis* Bl. és *A. amphibius* Bl. A felső erdős talajon él a

mezei nyúl — *Lepus timidus* L., a köves mezőkön pedig ennek egy változata, a mennyiben feltűnően nagy a feje és a melyet nagyfejű hegyi nyulnak: *L. timidus* var. *macrocephalus* nevezhetünk. Ez utóbbinak húsa sokkal izletesebb.

A mókuszfélék közül az erdőkben gyakoriak: a mókusz — *Sciurus vulgaris* L., a mogyoró-pele *Myoxus avellanarius* L. — és az erdei pele *M. glis* L., mely utóbbit a hegyi lakók „puh“ néven ismerik és télen, szükség esetén, az odvas fákból kiszedik, kályha mellett téli álmából felébresztik s azután megsütik.

Ugyancsak az erdővel borított helyeken gyakori az őz — *Cervus capreolus* L., a szarvas ellenben Fiume környékén nem fordul elő.

Házi állatok közül említendők: a kis termetű, de biztos lépésű lovak, ellenben az egykor gyakori szamarakat és öszvéreket nem látni többé. — A közép és alsó lejtőn legelnek az apró termetű tehenek és a juhok, mely utóbbiak lassankint hozzászoknak a sziklás, hegyi otthonukhoz, míg meghonosodásuk kezdetén gyakran eltörték lábaikat. — A kecskéket a horvát kormány körülbelül tíz évvel ezelőtt irgalom nélkül kipusztította, minthogy a fiatal faesemetéket leették és minden befásítási kísérletet megghiúsítottak. Egyes jobb módú gazdák inkább saját házi használatukra, mint eladás céljából, sertéseket is tenyésztenek.

Madarak.

A Karszt déli lejtőjén és a tengerpart mentén előforduló madarakat állandó, átvonuló és tengeri madarak csoportjára osztjuk.

Állandó madarak azok, melyek e vidéken vagy fészkelnek, vagy huzamos ideig tartózkodnak. Ezek a következők:

Ragadozók: Fakó keselyű (*Gyps fulvus* Gm.); megfigyelték Cherso-szigetén, a „Diruppo di Smergo“ hasadék tájékán, továbbá Zengtől délre egy szamárdögön látták lakmározni. Az 1897. évi január és február hónapokban Fülöp orleansi herezeg Fiumében való tartózkodása alatt a Szt. György felé lehuzódó esatornában és a sziget partjain a számos tengeri madár között 7 darab óriási példány fakó keselyüt lőtt. — A véresék fajai (*Cerchneis*, *Erythropus*, *Hypotriorchis*). — Az ölyüded sólyom (*Falco subbuteo* L.). Héja (*Astur palumbarius* L.). — Karvaly (*Accipiter nisus* L.). — Réti sas (*Haliaetus albicilla* L.) aquila di mare, Cherso-szigetén és az átellenes horvát partokon és szigeteken. — Nagy suholy (*Bubo maximus* Gibb.). — Csuvík (*Athene noctua* Retz.). — Erdei bagoly (*Syrnium aluco* L.). — Lángbagoly (*S. flammea* L.).

Kúszók: *Harkályok* a fensík nagy erdeiben gyakoriak, Fiume területén azonban csak a *Picus medius* L., a *P. minor* L. és a *Picoides tridactylus* L. fordul elő.

Bübos banka (*Upupa epops* L.) gyakori. Lappantyú (*Caprimulgus europaeus* L.), havasi fölleng (*Cypselus melba* L.), rondone di mare, kőfali fölleng (*C. apus* L.). Jégmadár (*Alcedo ispida* L.), a melyet a tengerparti nép „Martin pescatore“-nak hív, a tengerparton télen gyakrabban látható. Kakuk (*Cuculus canorus* L.) gyakori.

Éneklők: Füstös fecske (*Hirundo rustica* L.), házi fecske (*H. urbica* L.).

Holló (*Corvus corax* L.), a tengerparton függőleges sziklafalakba építi fészket, onnan halászatra rándul ki és tengeri madár módjára folytatja életmódját.

Szarka (*Pica caudata* Boie), elég gyakori.

Cserszajkó (*Garrulus glaudarius* L.), bőven.

Mogyorótörő (*Nucifraga caryocatactes* L.), mindenütt gyakori.

A gébicsék (*Lanius*, Linné), összes fajai úgy a lejtőn, mint Fiume területén gyakoriak.

A gyászos cinke (*Poecile lugubris* Natt.), a szén- és a kék cinke (*Parus maior* L., *P. coeruleus* L.), a téli hónapokban bőven fordulnak elő.

Hípolais olivetorum Str., „il beccafico“ Fiume területén a kertekben, szőlőkben, olajfaberkekben gyakori.

A nádi zenér (*Locustella luscinioides* Sav.), a grobniki tó és egyéb pocsogó környékén tartózkodik.

Melizophilus provincialis Gm., tengerparti ligetekben (olasz zenér).

Pyrophthalma melanocephala Gm., mint az előbbi.

Barátka zenér (*Sylvia atricapilla* L.) és a kerti zenér (*S. hortensis* auctorum), mindenütt.

Fekete rigó (*Merula vulgaris* Leach), az erdőkben.

Fenyves rigó és léprigó (*Turdus pilaris* L.), egész télen át bőven és *T. viscivorus* L., télen-nyáron gyakori.

Kék rigó (*Monticola cyanea* L.) „*passera solitaria*“ a Recsina-völgyben, Martinschizzán közönséges; faodukban vagy sziklahasadékokban és üregekben fészkel.

Szirti rigó (*M. saxatilis*) szintén állandó madár; a sziklahasadékokban fészkel; Martinschizzán láttuk.

Saxicola oenanthe L., a nép „culbianco“-ja, Fiume területén, S. Catterinától kezdve fölfelé az egyik szikláról a másikra repdes.

Troglodytes parvulus Koch., kőhalmazok között bujkál.

A pintyek (*Fringilla* L.), legnagyobb része télen-nyáron gyakran látható, kevés faj kivételével, a melyek télen dél felé vándorolnak.

A tengerparti kenderike (*Linaria rufescens* Schl. és Bp.), némely években gyakori, sőt nyáron át fészkel, míg ellenben más években elvonul erről a vidékről. A kisebb éneklő madarak itt tartózkodásának viszonyai és körülményei azonban még alapos megfigyelést és tanulmányozást követelnek.

Galambok: Szirti galamb (*Columba livia* L.), a meredek tengerpart sziklahasadékaiban és odúiban fészkel. (Legközelebb Fiuméhoz: a martinschizzai öböl nyugati oldalán.)

Örvös galamb (*C. palumbus* L.), a lejtőn kevésbé gyakori.

Gerlieze (*Turtur auritus* Ray.), Maxer flumei vadász állítása szerint Cherso-szigetén vadon él.

Tyúkok: Süket fajd. (*Tetrao urogallus* L.), Klana, Padezsa, Zgornisko erdeiben, Trstenik-hegyen.

Szirti fogoly (*Perdix saxatilis* M. és W.).

Ez a Karsztra jellemző, gyakori madár Fiume környékén már-már kivesző félben volt, azonban a flumei vadász-egylet tevénytése folytán már annyira megsaporodott, hogy a város fölötti S. Catterinától és a papirgyár mögötti hegyektől kezdve egész a grobniki mezőn túlig gyakori lett; közönséges Buccari körül is, Zeng környékén stb., valamint az osztrák lejtőn.

A *gázlók* a Karszt-vidéken csakis ősszel és tavasszal láthatók, a mikor átvonulnak és csak kevesen maradnak meg egész télen át; ilyenek: *Haematopus ostralegus* L., melyet a tengerparti nép „beccaecia di mare“ tengeri szalonka néven ismer; Martinschizzán, Zirkovón, Czirkveniczában télen többször láttuk, sőt e sorok írója élő példányokat is kapott.

Bibicz (*Vanellus cristatus* L.), a tengerparton elég gyakori.

Szárcsa (*Fulica atra* L.), a grobniki tóban és sekély tengeröblökben is egész télen át tartózkodik.

Erdői szalonka (*Scolopax rusticola* L.), októberben az első nagyobb bóra széllel érkezik meg és állandó egész márcziusig. Főfészkei a lopácza nedves erdők és más völgymedenczék.

A kis *gyepi szalonka* (*Gallinago gallinula* L.), Mozog tanár állítása szerint május és június hónapokban a klanai fensík rétségén végig esőrgedező ér mentén tartózkodik.

Az *úszók* legnagyobb része csak átvonul e vidéken, a közönséges vadrucza kivételével, mely pl. a grobniki tóban és a vidék egyéb kisebb pocsogóiban nyáron át is található.

Számos úszómadár pedig közvetlen a tenger mellett tartózkodik vagy állandóan, vagy csak télen át; ezek a tulajdonképeni tengeri madarak.

Tengeri madarak. Az *úszók* e vidéken, a hol nagyobb kiterjedésű tavak és lápok nincsenek, kevés számmal tartózkodnak; a belföldi úszómadarak csak ősszel és tavasszal fordulnak meg, midőn délnek és visszafelé

átvonulnak. A tengerhez csak kevesen tudnak alkalmazkodni. Az állandó úszómadarak legtöbbször éppen ezért tulajdonképpen mind tengeri madár. Tengerünkben és csatornáiban az elhagyott partokon és szigeteken a következő fajok fordulnak elő:

Sirályok: *Larus canus* L. és *L. argentatus* var. *Michahellesi* Brüch., gyakoriak egész éven át. — *L. marinus* L., — *L. ridibundus* L., — *L. melanocephalus* Natt. és *L. minutus* Pall., ritkábbak.

Rissa tridactyla L., nem gyakori.

Leucis catarrhactes L. és *L. parasitica* L., nem gyakoriak és itt leginkább a téli hónapokban tartózkodnak.

Sterna fluvialis Naum., — *S. minuta* L., gyakoriabbak és fészket raknak, ellenben a *S. nigra* *Hydrochelidon nigra* Boie., ritkább és nem fészkel.

Buvárok: *Mergus merganser* L., — *M. serrator* L., — *M. albellus* L., elég gyakoriak. Az apró vöcsök, tuffettino (*Podiceps minor* L.), télen gyakoribb.

Carbo cormoranus M. és W. (marangone) és *C. pygmaeus* Pall., gyakoriak.

Phalacrocorax graculus. Leach. — Bóbitás kormoránt, Fülöp orleansi herezeg 1897. január 27-én és 30-án egy-egy példányt lőtt.

Colymbus septentrionalis L., különösen fiatalok, főleg télen elég gyakoriak. (1896. márczius 25-én Matisz tanár két szép példányt kapott a közeli horvát tengerpartról.)

C. glacialis L., ritkább, fiatalokat csak a téli hónapokban láthatni. Fülöp orleansi hereze mind két fajból többet lőtt.

Vonulómadarak. Amadárvonulás a magyar-horvát tengerpart végén nehezen figyelhető meg. A tengerészeti hatósággal egyetértve történtek lépések a végből, hogy a partmenti világító tornyok őrei a nekik évenként kétszer beküldött és az őszi és tavaszi madárvonulásra vonatkozó íveket kitöltsék. Engedelmeskedtek is a felsőbb hatóság rendelkezésének; de kitűnt, hogy az íveket egy és ugyanazon kézírással töltötték ki, hogy az örök alig tudnak írni, annál kevesebb természetrajzi ismeretük van; az ívek statisztikájának bemondása tehát csak találmányra történt. — Az ellenőrzés nehéz és költséges, mert a „magyar-horvát” tengeri hajózási társulat menetrendje olyan, hogy ugyan az nap Fiuméba visszatérni nem lehet és Abbazia kivételével, mindenütt meg kell hálalni.

Mindazáltal az észlelt megfigyelések alapján biztosan mondható, hogy tengerpart e a madárvonulásnak nem főútja, hanem csak a Balkán-félszigeten, másrészt az Apennin-félszigeten át menő főiránynak elágazása, a mely éppen Fiume környékén néptelen. Csak egy példát hozunk fel: a fogoly és a fürj Fiume területén nem vonul át, az osztrák területen már átvonul, és nyugatnak, tehát Olaszországnak tart; Zengnél a fogoly már sűrűn vonul át Bosznián keresztül; Spalatóban tavasszal és ősszel a fürjek már az étlapokon szerepelnek „Quaglie con polenta”.

Az e vidéken átvonuló madarak a kisebb rovarvő éneklők, a vadgalamb (*Columba oenas* L.), továbbá a gázlók, melyek közül gyakoriak:

Szürke daru (*Grus cinereus* Bechst.), — gólya (*Ciconia alba* Bechst.) kevés, — szürke gém (*Ardea cinerea*) kevés, — vörös gém (*A. purpurea* L.) gyakori, — kis kócsag (*A. garzetta* L.) kevés, — nagy kócsag (*A. egretta* Bechst.) elvétve, — üstökös gém (*A. ralloides* Scop.) gyakrabban, — dobos gém (*Botaurus stellaris* L.) gyakran, — vizi tyúk (*Rallus aquaticus* L.) gyakori, — zöldlábú tyúk (*Gallinula chloropus* L.) sokáig itt marad. — *Numenius arquatus* Cuv., Dubnón kettőt lőttek.

A szalonkák fajai. A tengerparton sürgölődnek: *Totanus calidris* L., — *T. hypoleucus* L., — *T. fuscus* L.

Tengeri bibicz (*Tringa maritima* Brün.), *Ortygometra minuta* K. és Bl., *O. porzana* Steph.

Flamingó (*Phoenicopterus antiquorum* Temm.), állítólag két ízben, igen kemény télen észlelték, de megjelenését mindazáltal kétségbe vonjuk.

Úszók közül vonulnak a következők: Szürke lúd (*Anser cinereus* Meyer) nagy számmal, — örvös lúd (*A. torquatus* Bech.) elég nagy számmal, — mezei lúd (*A. arvensis* Naum.) kevés, — kanálos rucza (*Spatula clypeata* L.) kevés. A többi ruczafajok mind kisebb-nagyobb számban, u. m.: *Anas boschas* L., — *A. acuta* L., — *A. strepera* L., — *A. querquedula* L., — *A. crecca* L., — *A. penelope* L., — *Fuligula ferina* L., — *F. marila* L., — *F. cristata* Leach. — Továbbá a gyászos rucza (*Oidemia nigra* L.).

Kétéltűek. Hüllők.

A fiumei m. kir. állami főgymnázium természetrajzi gyűjteménye alapján következőket ismerjük:

Békák: Leveli béka: *Hyla arborea* L. Ehető béka: *Rana esculenta* L., a fensík és a lejtő vizeiben. — Gyepi békák: *Rana temporaria* L., — *R. arcalis* L., — *R. agilis* Thomas, a réteken.

Vízi varangy: *Pelobates fuscus* Wagl., a grobniki, szkurinyei tóban és egyéb pocsogókban.

Szürke varangyos béka: *Bufo vulgaris* Laur.

Zöld varangy: *B. viridis* Laur.

Szalamandrák: *Salamandra maculosa* Laur., mindenütt, különösen a lopaczei nedves erdőkben. — *Molge cristata* Laur. — *Molge vulgaris* L. — *Molge alpestrus* Laur.

Teknősök. A görög teknős: *Testudo graeca* L., tengerpartunkon még nem fordul elő vadon, azonban kertekben szelidítve tartják és szaporítják.

Gyíkok: *Hemidactylus verruculatus* Cuv., Fiume, némely régi, András-szutezai háznak padlásán. — *Notopholis nigropunctata* Gen. — *Lacerta viridis* Daud., réteken gyakori, valamint *L. viridis* var. *mento-coerulea* Daud. is. — *Podacris muralis* Wagl., a legközönségesebb. — *P. oxycephala* Schl., gyakori. — *Pseudopus apus* L., Fiume környékén, ligetekben, kertekben gyakori. — *Anguis fragilis* L. Idem var. *lineata* L., mindenütt gyakoriak.

Kígyók: Vízi sikló. *Tropidonotus natrix* Wagl. — Fekete sikló: *T. n. var. minax* Wagl. — Koczkás sikló: *T. tessellatus* Wagl. — Sárga sikló: *Coluber flavescens* Scop. — Nagy sikló: *C. quadrilineatus* Latr., 2 m. hosszúra nő. — *C. Aesculapii* Host. — *Coronella laevis* Laur. — *Calopeltis leopardina* Schreib. — *Periops hippocrepis* Wagl. — *Zamesis viridiflavus* Lacép. — *Tarbophis vivax* Schr. — *Vipera berus* L., a Karszt-lejtőn. — *Vipera ammodytes* Latr., az alsó völgymedencékben.

Halak:

A Reccina-folyó és a Zvir-forrás pisztrángokban (*Trutta fario* L.), gazdag; kár, hogy a tudatlan hegyilakók mézszel mérgezik őket és hulláikat néha tömegesen kifogva, besózzák. Az ellenőrzés bajos, minthogy a Reccina-folyó partterülete részint Fiuméhoz, részint Horvátországhoz, részben pedig Ausztriához tartozik.

ROVAROK.

Fiume környékének rovarvilága behatóan át van kutatva; de részletes felvilágosítást keveset kapunk e kutatásokból, mert az illető buvárok Fiume környékének rovarvilágát az isztriai, illiriai és horvátországi rovarvilággal összefüggésben tárgyalták. Így tehát csak a legjellemzőbbeket sorolhatjuk föl, a *Coleopterák* kivételével, melyekből gazdag gyűjteményünk van, melyeket különös figyelemmel épen Fiume környékéről éveken át gyűjtött Padewieth M. zengi tanár; nemkülönben a néhai Hoffmann A. fiumei téparancsnok; továbbá az orthopterákat dr. Krauss-Tübingen Hermann; a környékbeli hemipterákról pedig dr. Horváth Géza és Korlevic A. tanár irtak tanulmányokat.

A Karszt-zónában, a zsályától, szederfajoktól, borókától és vadrózsától benőtt helyeken igen gazdag rovarfaunára találunk; az itteni környék karakterizáló fajait ebben az övben találjuk; nevezetesen a Saga serratat, a Mantis religiosat, a rubus- és rózsabokrokon a Bacillus Rossiit stb. Ha kinyitja sárga virágát a Paliurus, csak úgy rajzanak a dipterák, hymeno-

pterák és coleopterák; ősszel minden bokor zizogva árulja el a nagymennyiségű orthopterákat. De a ritkás juharos és tölgyes erdőrészekben is gazdag rovaréletet találunk. Ezt a rovarvilág második zónájának, az *erdős-zónának* vehetjük. A harmadik zónát a *kertek* képezik; a negyediket pedig a *tengerpart* és legközvetlenebb környezete. Itt találjuk a sötét kedvelő rovarokat; nagymennyiségben a *Scarites laevigatus*, *Aristus clypeatus*; a *Tripis spinosus* keringőznek a legnagyobb hymenopterák, a sárga és vörös foltos sötétkék testű óriás *Scolia haemorrhoidalis*, kisebb rokonával, a táviró-oszlopokat rongáló *Xylocopa violacea*val.

Senki sem hinné, hogy Fiume környéke nemcsak rovarfajokban, de egyebekben is minő gazdag. A gyűjtőt tavasszal és ősszel kecsegteti a legdúsabb zsákmány; a forró nyár szegényebb rovarokban, mint gyakran az enyhébb tél. Mert a tengerparton nem szünetel télen sem a rovarok élete, csakis egy erősebb bóra alkalmával tűnik el szemünk elől a rovarvilág, mintha egyszerre megsemmisült volna. Sőt egyes *Tipulidák* még a leghidegebb napokban is vidáman rajzanak; a *Bacillus Rossii*, több sáska-faj karácsonykor is élénken szökdecselel a szabadban.

SQUATINA ANGELIS. — TENGERI ANGYAL.

A Fiume környékbeli rovarok közt sok északi fajt találunk, legnagyobb részük azonban a mediterrán-faunához tartozik, köztük ismét igen sok dalmáciai fajta. A mediterrán-fauna itt érintkezik egyrészt a középeurópaival, másrészt a balkáni faunával s ez teszi oly érdekessé és változatossá Fiume faunáját.

Az alább felsorolt Coleopterák jegyzékébe csak azokat vettük föl, melyek közönségesen másutt nem fordulnak elő. Így az ismertebb északi fajok, melyek itt még előfordulnak, nincsenek fölvéve.

Coleoptera.

Cicindelidae. *Cicindela campestris* L., *C. silvicola* Latr., *C. hybrida* L., *C. v. riparia* Latr., *C. memorialis* Oliv., *C. germanica* L.

Carabidae. *Calosoma inquisitor* L., *C. sycophanta* L., *C. auropunctatum* Hbst. — *Procerus gigas* Creutz. Erdőkben, Monte Maggiorén is, valamint a tengerparti szőlőkben, hová csigákat vadászni jár. *Procerustes coriaceus* L., var. *angusticollis* Mot., var. *spretus* Dej. — *Carabus caelatus* v. *Schreiberi* Kr., *C. croaticus* Dej., *C. violaceus* var. *Germari* Stnu., *C. intricatus* var. *liburnicus* Hry., *C. Creutzeri* F., *C. irregularis* Fbr. var. *bucephalus* Kr., *C. catenatus* Paur. Mezőkön, réteken és szőlőkben gyakori., var. *alternatus* Hry., var. *Herbsti* Dej., var. *Korlevici* Hoffm. Szép biborpiros vagy aranyos színű, keskeny termetű váfaj. *C. montivagus* var. *velepiticus* Hmpe., *C. hortensis* L., *C. convexus* F. var. *dilatatus* Dej. — *Cychrus* *C. rostratus* v. *elongatus* Hp., *C. attenuatus* F. (ab. *carniolicus* Motsch.) *Leistus spinibarbis* F., *L. fulvibarbis* Dej., *L. ferrugineus* L., *L. rufescens* F., *L. piceus* Fr. — *Nebria picicornis* F., *N. Jockischi* St., *N. Dahli* St., *N. brevicollis* F. — *Notiophilus aquaticus* L., *N. palustris* Dft., *N. rufipes* Curt., *N. biguttatus* F. *N. substriatus* Wtr. — *Elaphrus riparius* L. Novi. — *Loricera pilicornis* F. — *Scarites laevigatus* F. — *Dyschirius thoracicus* Ros., *D. nitidulus* Sch., *D. salinus* Sch., *D. alneus* Dej., *D. globosus* Hb. — *Clivina collaris* Hbst. — *Tachypus caraboides* Schrk., *T. Rossii* Sch., *T. flavipes* L. — *Bembidion pygmaeum* F., *B. lampros* Hbst., *B. punctulatum* Dsp., *B. Küsteri* Sch., *B. bipunctatum* L., *B. dentelium* Thu., *B. varium* Oliv., *B. adustum* Sch., *B. fasciolatum* Dst., *B. tibiale* Dst., *B. eques* St., *B. Andreae* F., *B. Steinbühleri* Gngl., *B. normannum* Dej. *B. quadriguttatum* F., *B. quadripustulatum* Serv., *B. quadrimaculatum* L., *B. tenellum* Er. *B. vicinum* Luc., *B. lunulatum* Fourc. — *Tachys haemorrhoidalis* Dej., *T. bistrriatus* Dst., *T. scutellaris* St. — *Thalassophilus longicornis* Strm. — *Trechus quadristriatus* Schr., *Tr. palpalis* Dej., *Tr. subnotatus* Dej., *Tr. croaticus* Dej. — *Pogonus lucidipennis* Germ., *P. gilvipes* Dej., *P. littoralis* Dst. — *Patrobus*

atorrufus Str. — *Platynus ruficornis* Goez., *P. sexpunctatus* L., *P. viridicupreus* Goez., *P. Mülleri* Hrb., *P. versutus* St., *P. vid v. moestus* Dst., *P. dorsalis* Pont. — *Olisthopus Sturm* Dst. — *Calathus glabricollis* Dej., *C. fuscipes* Goez., *C. v. punctipennis* Germ., *C. erratus* Sahlb., *C. fuscus* F., *C. melanocephalus* L., *C. mollis* Marsch. — *Laemosthenus janthinus*, *L. elongatus* Dej. — *Sphodrus leucophthalmus* L. — *Lagarus vernalis* Panz. — *Poecilus Koyi* Germ., *P. marginalis* Dej., *P. lepidus* Leske., *P. cupreus* L. — *Pterostichus inaequalis* Marsch., *P. oblongopunctatus* F., *P. vulgaris* L., *P. subsinuatus* Dej., *P. brevis* Dft., *Pt. melas* Creutz., *P. giegleri* Dft., *P. metallicus* F. — *Abax ater* Vill., *A. ovalis* Dft., *A. carinatus* Dft. — *Myas chalybaeus* Pall. — *Molops striolata* F., *M. austriaca* Gnagl. — *Amara fulvipes* Serv., *A. rufipes* Dej., *A. tricuspidata* Dej., *A. similata* Gyll., *A. ovata* F., *A. aenea* Deg. — *Zabrus incrassatus* Germ. — *Acinopus picipes* Oliv. — *Aristus clypeatus* Rossi. — *Ditomus calydonius* Rossi., *D. tricuspidatus* F. — *Ophonus ditomoides* Dej., *O. sabul. v. columbinus* Dej., *O.*

CASTUA.

diffinis v. rotundicollis Fairm., *O. azureus* F., *O. maculicornis* var. *complanatus* Dej., *O. mendax* Rossi. — *Harpalus cupreus* Dej. — *Dichirotrichus obsoletus* Dej. — *Bradycellus harpalinus* Dej. — *Stenolophus v. abdominalis* Géné., *St. discophorus* Fisch., *St. marginatus* Dej. — *Acupalpus elegans* Dej., *A. dorsalis* F. var. *A. meridianus* L. — *Badister peltatus* Panz. — *Licinus silphoides* Rossi, *L. granulatus* Dej., *L. depressus* Payk., *L. Hoffmannseggi* Panz. — *Chlaenius festivus* F., *Ch. circumscriptus* Duft. — *Chlaenites spoliatus* Rossi — *Callistus lunatus* F. — *Lebia fulvicollis* F., *L. pubipennis* Dft. — *Lyonychus quadrillum* Dft., *L. Sturm* Géné. — *Metabletus obscuroguttatus* Dft. — *Blechrus glabratus* Dft. — *Dromius quadrinotatus* Panz. — *Demetrias imperialis* Germ. — *Cymindis axillaris* F. var., *C. coadunata* Dej., *C. variolosa* F. — *Drypta dentata* Rossi. — *Brachynus exhalans* Rossi., *Br. explodens* Dft. — *Aptinus lombarda* Illig. —

Dytiscidae. *Deronectes luctuosus* Aubé. — *Agabus nitidus* F. *Rantus bistriatus*. *Er. Acilius sulcatus* L. *Dytiscus marginalis* L. *Cybister lateri marginalis*. Deg.
Gyrinidae. *Gyrinus mergus* Ahr. — *G. urinator* Ill.

Hydropilidae. *Hydrous piceus* L. — *Hydrophilus caraboides* L. — *Laccobius scutellaris* Motsch. — *Holophorus strigifrons* Thoms. — *Hydrochus flavipennis* Küst. — *Ochthebius adriaticus* Reitt., *O. Steinbühleri* Reitt. *O. marinus* Payk.

Parnidae. *Elmis rufiventris* Kuw. — *Lareynia Megerlei* Dft. — *Riolus cupreus* Müll. *R. sodalis* Er., *R. subviolaceus* Müll. — *Dryops substriatus* Müll. — *Parnus obscurus* Dft.

Staphylinidae. *Phloeopora angustiformis* Bandi — *Bessopora filiformis* Redt. — *Myrmidonia humeralis* Grav. — *M. Hampei* Kr. — *Taxicera polita* Rosch. — *Atheta spelaea* Er. *A. vilis* Er. — *Leptusa Ludyi* Epp., *L. Reitteri* Epp. — *Bryocharis multipunctata* Hmpe. — *Astrapaeus ulmi* Ross. — *Velleius dilatatus* F. Vén tölgyfákon, a *Vespa crabro* L. fészkeiben (Fiume, Cantrida): — *Quedius fulgidus* F. — *Raphirus virgulatus* Er. — *Emus hirtus* L. — *Creophilus maxillosus* L. — *Leistotrophus nebulosus* F. — *Staphylinus fossor* Scop. — *Ocyopus olens* Müll. — *O. fulvipennis* Er. — *Philonthus cyanipennis* F. — *Xantolinus decorus* Er. — *Doliceon illyricus* Er. — *Glyptomerus cavicola* Müll. — *Lathrobium elegantulum* Kr. — *Stilicicus angustatus* Fourc. — *Sunius cribrellus* Bandi. — *Oxytelus tetratoma* Czwal. — *Bledius tricornis* Hbst. — *Trogophloeus riparius* Lac. — *Compsochilus Heydeni* Epp. — *Acrognatus mandibularis* Gyll. — *Anthrophagus bicornis* Bloek — *Amphichroum canaliculatum* Er. — *Xylodromus testaceus* Er. — *Omalium melanocephalum* F. — *Antkobium longipemre* Er.

Pselaphidae. *Trimium latiusculum* Rtrr., *Tr. brevicorne* Reich. — *Euplectus nanus* Reich. — *Batrisus venustus* Reich. — *Bryaxis fossulata* Reich. — *B. nigri-ventris* Schm. — *Bythinus crassicornis* Motsch., *B. bulbifer* Er., *B. Curtisi* Denug. *B. puncticollis* Denug. — *Tychus niger* Payk. — *Pselaphus Stussineri* Saulcy. — *Ctenistes palpalis* Reich.

Clavigeridae. *Claviger testaceus* Preyssh., *C. nitidus* Hmpe.

Scydmaenidae. *Euthia scydmaenides* Steph. *Cephennium carnicum* Reitt. — *Neuraphes elegantulus* Müll. — *Crytoscydmus scutellaris* Müll. *C. collaris* Müll., — *C. pusillus* Müll., *Eucommus denticornis* Müll. *E. pubicollis* Müll. — *Mastigus dalmatinus* Heyd.

Silphidae. *Bathyscia croatica* Müll. *B. Freyeri* Müll. — *Choleva angustata* F. — *Nargus velox* Spence. — *Catops picipes* F., *C. fuscus* Panz. — *Ptomaphagus sericatus* Chaud. — *Silpha lunata* F. — *Ablattaria v. gibba* Brull. — *Necrophilus subterraneus* Dahl. — *Agyrtes castaneus* Fröl.

Anisotomidae. *Colenis immunda* Strm. — *Liodes cinnamomea* Panz. — *Agathidium laevigatum* Er.

Corylophidae. *Arthrolips piceus* Com. — *Sericoderus Revelierei* Rtrr. — *Corylophus cassidoides* Mersch.

Erotylidae. *Engis bipustulata* Thuub. — *Triplax aenea* Schall., *T. rufipes* F., *T. bicolor* Gyll. — *Aulacochilus violaceus* Germ.

Nitidulidae. *Heterhelus solani* Heer. — *Brachypterus gravidus* Hlig. — *Carpophilus rubripennis* Heer. — *Epurea decemguttata* F., *E. obsoleta* F. — *Nitidula camaria* Schall. — *Omosita depressa* L., *O. colon* L. — *Soronia punctatissima* Ill. — *Amphotis marginata* F. — *Ipidia 4-notata* F. — *Pria pallidula* Er., *Cyllodes ater* Hbst. — *Cryptarcha strigata* F. — *Rhizophagus ferrugineus* Payk.

Trogositidae. *Nemosoma elongatum* L. — *Trogosita coerulea* Ol. — *Calitys scabra* Thuub. — *Ostoma grossum* L. — *Thymalus limbatus* F.

Colydiidae. *Diosderma subterranea* Er. — *Coxilus pictus* St. — *Langelandia anophthalma* Aub. — *Endophloeus spinulosus* Latr. — *Colydium elongatum* F. — *Aulonium ruficorne* Oliv. — *Cerylon histeroides* F.

Cucujidae. *Prostomis mandibularis* F. — *Cucujus cinnabarinus* Scop. — *Pediacus depressus* Hrbst. — *Laemophlaeus pusillus* Schb., *L. jimiperi* Grouv. — *Hyliota planata* L. — *Silvanus bicornis* Er.

Dermestidae. *Dermestes Frischi* Kug., *D. undulatus* Brahm., *D. lardarius* L. — *Attagenus piceus* Oliv. — *Anthrenus pimpinellae* F., *A. verbasci* L.

Cistelidae. *Curimus hispidus* Er. — *Seminolus gigas* F. *S. luniger* Germ. — *Pedilophorus auratus* Duft. — *Pelochares versicolor* Waltl.

Histeridae. *Platysoma elongatum* Oliv. — *Hister major* L. *H. inaequalis* Oliv. *H. 4-maculatus* L. *H. graecus* Brullé. *H. sepulchralis* Er. — *Saprinus semipunctatus* F. *S. virescens* Payk. — *Onthophilus affinis* Forst. — *Acritus nigricornis* Hoffm.

Platyceridae. *Lucanus cervus* L. — *Dorcus parallelipedus* L. — *Systemocerus caraboides* L. — *Ceruchus chrysomelinus* Hochw. — *Sinodendron cylindricum* L.

Scarabaeidae. *Scarabus sacer* L. *S. variolosus* F. — *Sisyphus Schaefferi* L. — *Gymnopleurus pilularius* L. G. Sturmi. — *Copris lunaris* L. — *Aphodius scrutator* Er. *A. rufus* Moll. *A. immundus* Crentz. *A. computus* Crentz. *A. thermicola* Er. — *Aegialia arenaria* F. — *Trox perlatus* Goeze. — *Odontaeus armiger* Scop.

— *Geotrupes vernalis* L. — *Pentodon idiota* Hrbst. *P. punctatus* Vill. — *Oryctes grypus* Ill. — *Rhizotrogus aepuinoctialis* Hrbst. *Rh. lautiusculus* Schf. *Rh. solst. v. Falleni* Gyll. *Rh. assimilis* Hrbst. — *Haplidia transversa* F. — *Polyphylla fullo* L. — *Homaloplia marginata* Fisol. — *Anomala aurata* F. *A. vitis* F. — *Anisoplia Erichsoni* Reitt., *A. bromicola* Germ., *A. cyathigera* Scop. — *Hoplia farinosa* L. — *Epicometis squalida* Scop. — *Leucocelis funesta* Poda., *L. cinctella* Schm. — *Cetonia aurata* L., *C. v. piligera* Muls., *C. v. lucidula* Fieb. — *Potosia marmorata* F., *P. speciosissima* Scop., *P. affinis* And., *P. floricola* Hbst., *P. v. obscura* And., *P. metallica* Fbr., *P. v. Fieberi* Kr., *P. angustata* Germ., *P. v. cocrulescens* Sch., *P. v. purpurascens* Rtr. — *Valgus hemipterus* L. — *Osmoderma eremita* Scop. — *Gnorimus nobilis* L., *G. variabilis* L. — *Trichius gallicus* Heer.

Buprestidae. *Chalcophora Mariana* Lap. — *Aurigena lugubris* F. — *Capnodis tenebrionis* L., *C. tenebricosa* Hrbst. — *Dicerca aenea* L., *D. berolinensis* Hrbst. — *D. v. obscura* Schil. — *Poecilnota variolosa* Payk., *P. rutilans* F. — *Buprestis rustica* L., *B. haemorrhoidalis* Hrbst., *B. cupressi* Germ. Igen nagy példányokban, redukált, apró, sárga foltokkal. — *Eurythyrea austriaca* L. — *Melanophila decastigma* F. — *Anthasia Croesus* Vill. A lucenssel együtt a csipkerózsán és *Matricarián.* *A. cichorii* Oliv., *A. millefolii* F., *A. umbellatarum* F., *A. manca* L., *A. lucens* Küst., *A. fulgurans* Schr., *A. grammica* Lap., *A. nitidula* L.; di var., *A. morio* F., *A. sep. v. istriana* Rosch., *A. quadripunctata* L. — *Ptosima 11-maculata* Hbst. d. var. —

A SAN-MARCO SZIRT.

Aemacodera *degener* Scop., *A. pilosellae* Bon., *A. bipunctata* Oliv., *A. flavofasciata* Pill. — *Sphenoptera gemellata* Munch., *S. lapidaria* Brull. — *Chrysobothrys chrysostigma* L., *Ch. affinis* F. — *Coraebus undatus* F., *C. rubi* L., *C. elatus* F. — *Agrilus sexguttatus* Hrbst., *A. biguttatus* F., *A. sinuatus* Oliv., *A. derasofasciatus* Lae. *Mínthogy* a szöllőt rongálja, igen kártékony. — *Cylindromorphus filum* Cyll.

Eucnemidae. *Throscus carinifrons* Bond. — *Drapetes biguttatus* Pill. — *Melasis buprestoides* L. — *Tharops melasoides* Lap. — *Euenemis capucina* Ahr.

Elateridae. *Adelocera punctata* Hrbst., *A. fasciata* L., *A. quercea* Hrbst. — *Archontasm urinus* L. — *Drasterius bimaculatus* Rossi. — *Elater cinnabarinus* Esch., *E. praeustus* F., *E. elongatulus* F., *E. sinuatus* Germ. — *Athous rhombaeus* Oliv., *A. longicollis* Oliv., *A. undulatus* Deg., *A. cavus* Germ. — *Dima elateroides* Chrp. — *Steatoderus ferrugineus* L. — *Agriotes Laichartingi* Grdl. *A. turcicus* Cand. *A. infuscatus* Desbr.

Cantharidae. *Lampyris Zenkeri* Germ. — *Luciola italica v. illyrica* Küst. — *Rhagonycha signata* Germ. — *Malthinus fasciatus* Oliv. — *Malthodes montanus* Kies. — *Drilus concolor* Ahr. — *Attalus dalmatinus* Er. — *Malachius marginellus* Ol. — *M. spinipennis* Germ. — *Henicopus pilotus* Scop. — *Dasytes tardus* Schf. — *Dolichosoma simile* Brull. — *Danacaea serbica* Kies.

Cleridae. *Tillus elongatus* L. — *Opilio domesticus* Sturm. — *Clerus 4 maculatus* Schall. — *Trichodes favarius* Ill. — *Necrobia Konowi* Hoffm. — *Lymexylon navale* L.

Bruchidae. *Gibbium psylloides* Czemp. — *Niptus hololeucus* Fald. — *Bruchus brumeus* Dft., *B. basicornis* Rtr.

Byrrhidae. *Gastrallus laevigatus* Oliv. — *Xestobium rufovillosum* Deg. — *Ochina hederæ* Müll.

Bostrychidae. *Sinoxylon bispinosum* Oliv., *S. sexdentatum* Oliv. — *Xylopertha trispinosa* Oliv.

Ciidae. *Xylographus bostrychoides* Dof. — *Cis Jacquemarti* Mell. — *Octotemnus glabriculus* Gyll.

Tenebrionidae. *Stenosis angustata* Hrbst. — *Gnaptor spinimanus* Pall. — *Blaps gigas* L. — *Asida fascicularis* Germ. — *Dendarus lugens* Muls., *D. emarginatus* Germ. — *Opatrum verrucosum* Germ. — *Trachyscelis aphodioides* Latz. — *Hoplocephala haemorrhoidalis* F. — *Scaphidema metallica* F. — *Echocerus cornutus* F. — *Uloma culinaris* L. — *Menphilus cylindricus* Hrbst. — *Laena viennensis* Sturm. — *Acanthopus caraboides* Pet. — *Helops Rossii* Germ., *H. quisquilius* F., *H. lanipes* L., *H. incurvus* Küst., *H. exaratus* Germ.

Alleculidae. *Upinella aterrima* Küst. — *Eryx laevis* Küst. — *Gonodera ceramboides* L. — *Podonta dalmatina* Bandi.

Melandryidae. *Tetratoma ancora* F. — *Hallomenus binotatus* Quens. — *Dircaea australis* Fairon. — *Xylita Parreyssi* Muls. — *Serropalpus barbatus* Schall. — *Hypulus quercinus* Quens. — *Melandrya v. Goryi* Lap.

Mordellidae. *Tomoxia biguttata* Gyll. — *Mordella 12 punctata* Rossi. — *Stenalia testacea* F.

Rhipiphoridae. *Pelecotoma fennica* Payk. — *Rhipiphorus paradoxus* L. — *Emenadia praeusta* Gebl.

Meloidae. *Meloë autumnalis* Oliv. et. var., *M. erythrocnemus* Pall. — *Zonablis variabilis* Pall., *Z. loralis* Pall. — *Lytta vesicat. v. dibapha* Rtrr. — *Epicauta verticalis*, Ill. *E. sibirica* Pall. — *Zonitis immaculata* Oliv. — *Pyrochroa serraticornis* Scop.

Anthicidae. *Notoxus brachycerus* Fald. — *Anthicus Lederi* Mars.

Oedemeridae. *Calopus serraticornis* L. — *Sparedrus testaceus* And. — *Xanthochroa carnolica* Gistl. — *Nacerdes rufiventris* Scop. — *Oncomera femorata* F. — *Oedemera annulata* Germ.

Curculionidae. *Otiorrhynchus inflatus* Gyll., *O. v. salebrosus* Boh., *O. Heydeni* Stierl., *O. pulverulentus* Germ. — *Otiorrhynchus v. adumbratus* Stierl., *O. dalmatinus* Gyll., *O. pruinatus* Germ., *O. v. scabricollis* Germ., *O. cardiniger* Host., *O. truncatus* Stierl., *O. latipennis* Boh., *O. sabulosus* Gyll., *O. sulphurifer* Oliv., *O. bisulcatus* F., *O. v. istriensis* Germ., *O. nobilis* Germ., *O. plumipes* Germ., *O. eribrosus* Germ., *O. raucus* F., *O. rugosostriatus* Goeze. — *Otiorrhynchus obtusus* Boch., *O. lasius* Germ., *O. denigrator* Boh., *O. duinensis* Germ., *O. signatipennis* Gyll., *O. illyricus* Stierl., *O. austriacus* F., *O. costatus* Stierl., *O. corruptor* Host. A szőlőkben sok kárt tesz. *O. infernalis* Germ., *O. clathratus* Germ., *O. sulcifrons* Gyll., *O. auricapillus* Germ. — *Otiorrhynchus auricomus* Germ. *crataegi* Germ., *O. elegantulus* Germ., *O. rugicollis* Germ., *O. tumidipes* Stierl., *O. multicostatus* St., *O. alutaceus* Germ. — *Sciaphilus vittatus* Gyll. — *Barypithes scydmaenoides* Seidl. — *Caulostrophus subsulcatus* Boh. — *Sitona humeralis* Steph. — *Trachyphloeus alternans* Gyll., *Brachycerus algerus* F., *B. cinereus* Oliv. var., *B. undatus* F. — *Cleonus declivis* Oliv., *C. piger* Scop., *C. tigrinus* Panz., *C. pedestris* Poda., *C. madidus* Oliv. — *Lixus myagri* Oliv., *L. algerus* L. — *Larinus latus* Herbot., *L. turbinatus* Gyll. — *Tropiphorus ochraceo signatus* Boh. — *Minyops carinatus* L. — *Anisorrhynchus bajulus* Oliv. — *Liparus illyricus* Gyll. — *Plinthus Gerli* Boh., *P. v. Findeli* Boh. — *Hypera striata* Boh. — *Orthochaetes setiger* Beck. — *Dryophthorus corticalis* Payk. — *Brachytemnus porceus* Germ. — *Mononychus salviae* Germ. — *Coeliodes pudicus* Rottl., *C. Hoffmanni* Wie. — *Phytobius granatus* Gyll. — *Orobitis nigrinus* Rtrr. — *Baris Villae* Com. — *Calandra granaria* L., *C. oryzae* L. — *Anthonomus rubi* Hbst. — *Bradybatus Creutzeri* Germ. — *Tychius polylienatus* Germ., *T. tibialis* Boh. — *Orchestes quereus* L. — *Orchestes pilosus* F. *O. lonicerae* Hbst. — *Gymnetron villosulum* Gyll., *G. spilotum* Germ., *G. pilosum* Gyll. *Miarus campanulae* L. — *Cionus olens* F., *C. alanda* Hrbst., *C. solani* F. *C. fraxiui* Deg. — *Nanophyes 4 virgatus* Costa. — *Apion curtirostre* Germ., *Rhynchites sericeus* Hrbst., *R. purpureus* L., *R. giganteus* Kryn., *R. Baecheus* L., *R. hungaricus* Hrbst.

Anthribidae. *Platyrhinus resinosus* Scop. — *Tropideres bilineatus* Germ. — *Platystomus albinus* L. — *Araecerus fasciculatus* Deg.

Scolytidae. *Kissophagus hederæ* Schm. — *Phloeosinus thujæ* Perris. — *Hylesinus Frasini* Panz., *H. vittatus* F., *H. Kraatzi* Eichl. — *Scolytus intricatus* Rtzb., — *S. amygdali* Guir. Azokat a mandolafákat és barackfákat támadja meg, melyek törzseit a Ceramb. carinatus megsértette volt. — *Scolytus v. rufipennis* Brancs., *S. multistriatus* Marsch. — *Hypoborus Ficus* Er. — *Ips (Tomicus) typographus* L. — *Xyloterus signatus* F.

Cerambycidae. *Aegosoma scabricorne* Scop. — *Xylosteus Spinolæ* Friv. —

Leptorrhadium gracile Kr. — *Oxymirus cursor* v. *noctis* Kr. + L. — *Toxotus* v. *chrysogaster* Schr. — *Leptura sexguttata* F., *L. erythroptera* Hag., *L. cordigera* Füssl., *L. scutellata* F., *L. dubia* Scop., *L. v. chamomillae* F., *L. aurulenta* F., *L. revestita* L., *L. verticalis* Germ. — *Necydalis ulmi* Chev. — *Stenopterus flavicornis* Küst., *S. rufus* L. — *Dilus fugax* Oliv. — *Gracilia minuta* F. — *Exilia timida* Men. — *Cerambyx velutinus* Br., *C. carinatus* Küst. A mandola- és barackfák törzseit teszi tönkre. — *Cerambyx cerdo* L., *C. miles* Bon., *C. nodulosus* Germ. Körtefákon és galagonyán él. *C. Scopoli* Fuessl. — *Hesperophanes cinereus* Villers. — *Saphanus piceus* Laich. — *Cyamophthalmus moesiacus* Triv. Tersatton, fadarakok alá bujva találjuk *Exilia timidával* együtt; igen ritka faj. — *Anisarthron barbipes* Sohr. — *Callidium aeneum* Deg. — *Rhopalopus hungaricus* Hrbst., *R. insubricus* Germ. Csak a juharfákat rontja; este buvik ki. *Rhopalopus clavipes* F., *R. macropus* Germ., *R. femoratus* L. — *Rosalja alpina* L. — *Aromia moschata* L. — *Purpuricenus budensis* Goeze., *P. v. hungaricus* Hrbst., *P. Koehleri* L. *P. v. cinctus* Villa. — *Plagionotus detritus* L., *Pl. arcuatus* L., *Pl. floralis* Poll. — *Xylotrechus rusticus* L., *X. arvicola* Oliv. — *Clytus lama* Muls.,

LOVRÁNAI PARTRÉSZLET.

Cl. rhamnii Germ. — *Neoclytus erythrocephalus*. Hagymavirágokon és leszerelt hajók fáján található. — *Clytanthus varius* F., *C. pilosus* Forst., *C. sartor* F., *C. speciosus* Schn., *C. v. Ganglbaueri* Pad. Gyönyörű albinus. Tipusos alakja a horvát s édmát tengerparton. — *Anaglyptus gibbosus* F., *A. mysticus* L., *A. v. hieroglyphicus* Hrbst. — *Parmena baltea* L. — *Doreadion arenarium* Scop., *D. v. abruptum* Germ., *D. tristis* F., *Morinus funereus* Mills. — *Monochamus sartor* F., *M. sutor* L., *M. saltuarius* Gebl. — *Acanthoderes clavipes* Schr. — *Acanthocinus reticulatus* Raz. — *Liopus nebulosus* L. — *Hoplosia fennica* Payk. — *Exocentrus adpersus* Muls. — *Pogonochaerus hispidus* L., *P. fasciculatus* Deg. — *Haploenema curelionoides* L., *H. nebulosa* F. — *Colamobius Filum* Rossi. — *Agapanthia Kirbyi* Gyll., *A. Dahli* Richt., *A. lineatocollis* Don., *A. carlui* L. — *Saperda populnea* L., *S. scalaris* L., *S. punctata* Scop. — *Menesia bipunctata* Zombk. — *Stenostola ferrea* Schr. — *Pilemia hirsutula* Fröl. — *Phytoccia Argus* Fröl., *Ph. affinis* Harr., *Ph. virgula* Charp., *Ph. pustulata* Schr., *Ph. rufimana* Schr., *Ph. ephippium* F., *Ph. nigricornis* F., *Ph. coerulescens* Scop. — *Oberea pedemontana* Chevrl., *O. linearis* L.

Chrysometidae. *Orsodacna lineola* Panz et var. — *Crioceris lili* Scop., *C. paracanthesis* L. — *Macrolenes ruficollis* F. — *Lachnaea sexpunctata* Scop. —

Clytra laeviuscula Ratzb. — *Gynandrophthalma salicina* Scop., *G. aurita* L., *G. xanthaspis* Germ. — *Coptocephala unifasciata* Scop., *C. scopolina* L. — *Cryptocephalus imperialis* Laich., *C. trimaculatus* Rossi., *C. Retteri* Woe., *C. gamma* H. Sch., *C. pygmaeus* F. — *Stylosomus tamaricis* H. Sch., *S. minutissimus* Germ. — *Lamprosoma concolor* Sturm. — *Pachnephorus pilosus* Rossi. — *Adoxus obscurus* L., *A. v. vitis* F. — *Chrysochus pretiosus* F. — *Timarcha tenebricosa* F., *T. venosula* Wse., *T. pratensis* Duft., *T. gibba* Hoppe. — *Chrysomela atra* H. Sch., *C. fimbrialis* Küst., *C. cribrosa* Ahr., *C. coerulea* Oliv., *C. crassimargo* Germ., *C. crassicollis* Suffr., *C. globosa* Panz., *C. vernalis* Brull., *C. Findeli* Suffr., *C. salviae* Germ., *C. americana* L., *C. v. lesinae* Ws., *C. cer. v. alternans* Panz., *C. v. mixta* Küst., *C. fastuosa* Scop., *C. menthastri* Suffr. — *Orina gloriosa v. pretiosa* Suffr., *O. variabilis* Ws., *O. cacaliae* Schr., *O. v. sumptuosa* Redt. — *Phytodecta vim v. bicolor* Kr., *Ph. v. 10-punctata* L., *Ph. Kaufmanni* Mill. — *Phyllosecta atrovirens* Corn. — *Sclerophaedon carniolicus* Germ. — *Phaedon pyritosus* Rossi. — *Luperus xanthopus* Schr., *L. carniolicus* Kies. — *Galeruca littoralis* F., *G. rugosa* Joan. — *Podagrica discedens* Boield. — *Crepidodera norica* Ws. — *Chalcoides splendens* Ws. — *Chaetocnema concinna* Marsh., *Ch. Mannerheimi* Gyll., *Ch. hortensis* Fourc. — *Phyllotreta sinuata* Steph., *Ph. cruciferae* Goeze. — *Aphthona cyparissiae* Koch., *A. venustula* Kutsch. — *Longitarsus luridus* Scop., *L. lycopi* Fond. — *Dibolia occultans* Koch. — *Sphaeroderma cardui* Gyll. — *Cassida canaliculata* Laich., *C. denticollis* Suffr., *C. subferruginea* Schr., *C. atrata* F. — *Epilachna chrysomelina* F. — *Coccin. dist. v. magnifica* Redt., *C. conglobata* L., *C. v. rosea* Deg. — *Halyzia 22-punctata* L. — *Chilocorus flavipes* Thunb. — *Scymnus Apetzi* Muls.

HYMENOPTERÁK.

Fiume környéke más rovarnemekben is gazdag. A *méhek* közül csak az *Apis ligusticát* említjük, mely már itt egészen meghonosodott, noha sokkal gyérebben tartják, mint az *Apis mellificát*. Említést érdemel néhány délvidéki darázs, mely azonban sokkal kevesebb példányban fordul elő, mint északon. Tavasszal a virágokon a *Dasypoda*-, *Macropis*- és *Andrena*-fajok igen sok ritka példányaival találkozunk. A *vespa erabro* fészkeit gyakran találjuk tölgyfák odvaiban, de a szabadban is; a háztetőkön a *Vespa media*, *germanica* és *vulgaris* fészkeit. A sok élősd közt, melyek e fészkekbe lopóznak, kevésbé ismeretes a *Vellius*. Igen sűrűn találjuk a köveken a *Palistes gallica* fészkeit; ellenben jóval ritkább az *Eumenes* agyagból készült, tekealakú fészke.

A hangyák közül nincs semmi említésre méltó Fiume környékén.

Nagy számmal vannak azonban az *Ichneumonidák*. Lépten-nyomon találkozunk velük. Ellenben igen ritkák a szárnyatlan *Pezomachus*-fajok. A kis *Braconidákat* és *Proctotrupidákat* nem veszi észre a laikus, pedig ezek a sürgőforgó állatok folyton hemzsegnék és keresik az alkalmas hernyót, melynek testébe befúrhatják tojásaikat. A hernyó rögtön megérzi a szúrást és fölvetve fejét, nyálával igyekszik a sebet betömni. Az erdész és a kerti gazda szereti ezeket a kis állatkákat, mert buzgón pusztítják a hernyókat.

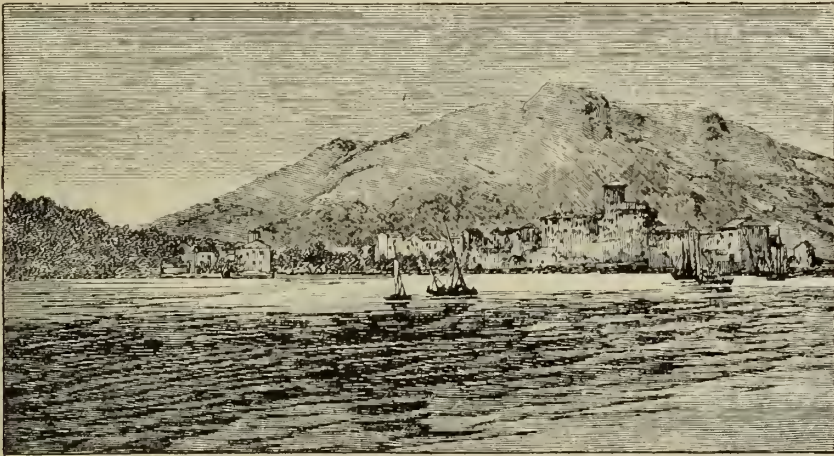
Kevesebbé szeretik az erdészek a szintoly kicsi *Cynipidákat*, melyeknek szurása a gubacsokat idézi elő. Gyakori a *Cynips hungarica* és *Cynips caput medusae* a tölgyfákon, a *Rhoditis* a rózsacsérjéken. Károsak a *Tenthredinidák*, köztük a *Lophyrus-fajták*, melyek évről-évre sok pusztítást okoznak a növényzetben.

Az *Uroceridák* ritkák. *Sires gigax* némely esztendőben — valószínűleg az importált deszkák útján — előfordul.

LEPIDOPTERÁK. (Lepkék.)

A lepkék Fiume környékén ritkábbak, mint az északi vidékeken. A közönséges középeurópai fajokhoz némely dalmáciai csatlakozik. Jellemző fajta alig van. Megemlítésre érdemes a *Vanessa L. Album*, *Vanessa Xantho-*

melus, néhány *Lycaena*, *Argynnis*, *Melitaea*, *Erebia*. Gyakori a *Satyrus*, *Pararge* és *Epinephela*. Ritka a *Vanessa Antiopa*; az *Atalanta* ősszel gyakran fordul elő, a legtöbb példány vörös szalagján állandóan fehér foltokat láttunk. Gyakoriak némely *Sphinx*-fajták, különösen a *Sphinx Conrolenti*, melyeket estefelé erős illatú virágokon százával találhatunk. Az *Acheroutia Atropos* sem ritka, különösen késő ősszel. *Sphinx ligustris* és *Pinastris* még nem láttunk. *Deilephila Vespertilio* csak egyetlen egy került kezünkbe; gyakoribb a *Deilephila livornica*, *Celerio* és *Elpenor*. A *Sphinx Neerii* némely évben nagy számmal repdes, két nemzedéke is van; az oleander-fák réme. A *Bombyx* sok ritka fajtája ismeretes itt, mint az *Aretia*, *Psyche*, *Hepialus* és *Bombyx*, sőt a Kis-Ázsiában és Görögországban honos *Lasiocampa Otus* is. A *Saturnia pyri* pompás példányokkal van képviselve s a *Cossus Liguiperdá-*

CHERSO.

val a mandolafák ellensége. Az éji lepkék közt főleg a Dalmáciában honosak fordulnak meg itt. A *Geometrák* aránylag esekély számmal vannak.

A *Microlepidopterák* Finne környékén kevésbé ismeretesek.

Az itteni lepkékről különben közlésre vár *Pável*, a magyar nemzeti múzeum preparátorának egy nagyobb munkája.

DIPTERÁK.

E rendből szintén több igen érdekes faj él; különösen érdekes *szunyogok* (Nematocera) a tengerparton s a Draga-völgyben. A napos helyeken, bogáncsokon rajzanak az *Argyromoeba*, *Lomatis*, *Bombylius*, *Anthrax*. Sűrűn szökdél előttünk a *Stenopogon sabinius* és a *Dasyopogon teutonius*, nemkülönben találkozunk nagy *Asylus*-fajtákkal és a szőrös *Laphria ephippium* példányaival. Hihetetlen mennyiségben találjuk a kis *Muscidákat*. Sok délszaki fajt is találunk, nevezetesen *Leucania aenea*, *Louchoptera*, *Empis*, *Pipunculus* és hasonló fajtákat. Nem ritkán valóságos rajjal látjuk a *Hybost* és *Hilarat*, vagy a levegőben táncolva, vagy a bokrok lombjai közt zümmögve. Ilyen helyeken a *Tachydromia* is nem ritkán található. A *Hypoderma* nagyon megkínózza a környéknek különben is sovány szarvasmarháját; a *Hippobosca equina* pedig esomóstúl található a parasztlovakon. Sok élősdű légy is alkalmatlankodik; de különös figyelmet érdemelnek a szárnyatlan *Nycteribia*-fajok, melyeket a denevérektől lakott Karszt-lyukakban, sőt nem ritkán a denevérek hónaljában találhatunk.

HEMIPTERA. HETEROPTERA.

Az itt előforduló fajok a következők:

1. Sect. *Geocorisae* Latr.

Pentatomidae. *Coptosoma globus* Fb. — *Corimelaena scarabaeoides* L. — *Odontascelis fuliginosa* L. — *Odontotarsus grammicus* L. — *Psacasta exanthematica* Scop. — *Eurygaster maura* L., *E. hottentote* H. S., *E. Schreiberi* Mont. — *Frigonosoma aeruginosum* Cyr. — *Ancyrosoma albolineatum* Fbr. — *Graphosoma semipunctatum* F., *G. lineatum* L. — *Podops inuncta* Fbr. — *Cydnus nigrita* Fbr. — *Brachypelta aterrima* Foerst. — *Sehirus sexmaculatus* Rbr., *S. bicolor* L., *S. dubius* Scop., *S. melanopterus* H. S., *S. biguttatus* L. — *Gnathoconus albomarginatus* Goez. — *Ochetostethus nanus* H. S. — *Sciocoris homalonotus* Fieb., *S. sulcatus* Fbr., *S. terreus* Schrk. — *Aelia acuminata* Lin., *A. rostrata* Boh. — *Stagonomus bipunctatus* Tb. — *Eusarcocoris melanocephalus* Fbr. — *Staria lunata* Hahn. — *Peribalus vernalis* Wlff., *P. distinctus* Tbr., *P. sphaelatus* F. — *Carporocoris fuscispinus* Boh., *C. nigricornis* F., *C. varius* Tb., *C. baccarum* L. — *Palomena viridissima* Pod., *P. prasina* L., *P. v. subrubescens* Gor. — *Nezara Millieri* Mls., *N. viridula* L., *N. v. torquata* F., *N. v. aurantiaca* Costa. — *Piezodorus incarnatus* Germ., *P. v. alliaceus* Germ. — *Rhaphigaster grisea* F. — *Propicoris rufipes* L. — *Eurydema ornatum* L., *E. dissimile* Fieb., *E. festivum* L., *E. decoratum* H. S., *E. oleraceum* L. — *Zicrona coerulea* L. — *Acanthosoma haemorrhoidale* L., *A. dentatum* Dgeer. — *Elasmostethus ferrugatus* Tb., *E. interstinctus* L. — *Cyphostethus tristriatus* F.

Coreidae. *Centrocoris spiniger* F., *E. variegatus* Kol. — *Syramastes marginatus* L. — *Verlusia rhombea* L. — *Gonocerus Juniperi* H. S., *G. venator* Tb. — *Pseudophloeus Fallenii* Schl. — *Bathysolen nubilus* Fall. — *Arenocoris spinipes* Fall. — *Ceraleptus gracilicornis* H. S. — *Loxocnemis dentator* Fab. — *Coreus hirticornis* Fab., *C. denticulatus* Scop., *C. affinis* H. S., *C. v. Spinolae* Costa. — *Micrellytra fossularum* Rossi. — *Camptopus lateralis* Ger. — *Alydus calcaratus* L. — *Stenocephalus agilis* Scop., *S. neglectus* H. S. — *Therapha Hyoseyami* L. — *Corizus crassicornis* L., *C. v. abutilon* Rossi, *C. hyalinus* Tb., *C. capitatus* F., *C. conspersus* Fieb., *C. parumpunctatus* Schill. — *Maceoethus errans* Fb.

Berytidae. *Neides tipularius* L. — *Metacanthus elegans* Curt.

Lygaeidae. *Lygaeus equestris* L., *L. saxatilis* Scop., *L. militaris* Fb., *L. apuanus* Rossi, *L. punctatoguttatus* Fab. — *Lygaeosoma reticulatum* H. S. — *Nysius senecionis* Schill. — *Cymus melanocephalus* Fieb. — *Ischnarynechus Resedae* Pz. — *Ischnodemus sabuleti* Fall. — *Geocoris siculus* Fieb. — *Heterogaster rufescens* H. S., *H. urticae* Fab. — *Platyplax Salviae* Schill. — *Macroplox Preyssleri* Fieb., *M. fasciata* H. S. — *Plociomerus fracticollis* Schill., *P. luridus* Hahn. — *Rhyparochromus antennatus* Schill., *R. hirsutus* Fieb., *R. praetextatus* H. S., *R. chiragra* F. — *Tropistethus holoscriceus* Schiltz. — *Macrodema micropterum* Curt. — *Piosonomus varius* Wlff. — *Plinthisus convexus* Fieb., *P. brevipennis* Latr. — *Lasiocoris anomatus* Kol. — *Peritrechus gracilicornis* Put., *P. nubilus* Fall. — *Microtoma atrata* Goeze. — *Trapezonotus Rolandi* L. — *Aphanus quadratus* Fab., *A. Reuteri* Horv., *A. saturnius* Rossi, *A. pineti* H. S., *A. pedestris* Pz., *A. vulgaris* Schill., *A. pini* L., *A. phoeniceus* Rossi, *A. v. sanguineus* Dgl. — *Beosus erythropterus* Brull., *B. fuscus* Fb. — *Emblethis verbasci* Fb. — *E. griseus* Wolff, *E. denticollis* Horv. — *Eremocoris plebeius* Fall., *E. erraticus* Fieb., *E. fenestratus* H. S. — *Drymus sylvaticus* Fb. — *Scolopostethus affinis* Schill., *S. adjunctus* Dgl., *S. cognatus* Fieb. — *Notochilus contractus* H. S. — *Gastrodes abietis* L., *G. ferrugineus* L. — *Pyrrhocoris aegyptius* L., *P. apterus* L., *P. marginatus* Kol.

Tingidae. *Piesma quadrata* Fieb., *P. capitata* Wlff. — *Orthostira musci* Schr., *O. parvula* Fall. — *Galeatus spinifrons* Fall. — *Tingis pyri* Fb. — *Eurycera clavicornis* Foure. — *Monanthia cardui* L., *M. 4-maculata* Wlff., *M. elunetorum* H. S., *M. Wolffii* Fieb.

Aradidae. *Aradus cinnamomeus* Pz., *A. depressus* Fb., *A. dilatatus* Duf.

Hebridae. *Hebrus pusillus* Fall.

Hydrometridae. *Hydrometra stagnorum* L. — *Microvelia pygmaea* Duf. — *Velia currens* Fab. — *Gerris Costae* H. S., *G. thoracica* Schml., *G. gibbifera* Schml.

Reduvidae. *Ploiaria culiciformis* Dgeer. — *Cerascopus domesticus* Scop. — *Metapterus linearis* Costa. — *Pygolampis bidentata* Foure. — *Reduvius personatus* L. — *Pirates hybridus* Scop. — *Harpactor annulatus* L., *H. iracundus* Poda, *H. v. rubricus* Germ. — *Coranus aegyptius* Fb. — *Prostemma guttula* Fb., *P. aenicolle* Stein, *P. sanguineum* Rossi. — *Nabis brevipennis* H., *N. lativentris* Boh., *N. ferus* L., *N. rugosus* L.

Saltidae. *Salda saltatoria* L., *S. melanoscela* Fieb., *S. scotica* Burt., *S. variabilis* H. S.

Cimicidae. *Cimex lectularius* L. — *Lyctocoris campestris* Fab. — *Piezostethus cursitans* Fall. — *Triphleps nigra* F. — *Brachysteles parvicornis* Costa. — *Xylocoris ater* Duf. — *Myrmedobia coleoprata* Fall.

Capsidae. *Miris calcaratus* Fall., *M. laevigatus* L., *M. sericans* Fieb. — *Megaloceraea erratica* L., *M. longicornis* Fall., *M. ruficornis* Fure. — *Leptopterna dolabrata* L. — *Monalocoris filicis* L. — *Lopus albomarginatus* H., *L. gothicus* L., *L. mat. Rossi.* — *Phytocoris ulmi* L. — *Alloeonotus fulvipes* Scop. — *Calocoris striatellus* Fab., *C. collaris* v. *fuliginosus* Reut., *C. biclavatus* H. S., *C. bipunctatus* Fab., *C. chenopodii* Fall., *C. vandalicus* Rossi, *C. Reichelii* Fieb., *C. seticornis* Fab. — *C. angularis* Fieb. — *Megacoelum infusum* H. S. — *Pyenopterna striata* L. — *Brachycoleus scriptus* F. — *Oncognathus binotatus* Fb. — *Lygus pratensis* Fb., *L. campestris* Fb., *L. Spinolae* Mey., *L. pastinacae* Fall., *L. Kalmi* L. — *Cyphodema rubicunda* Fall., *C. instabilis* L. — *Poecilosecytus Gyllenhali* Fall., *P. unifasciatus* Fb. — *Liocoris tripustulatus* Fb. — *Capsus* Sebach, Fieb., *C. lanarius* L., *C. v. danicus* Fb., *C. v. tricolor* Fb. — *Allocotomus gothicus* Fall. *Rhopalotomus ater* L. — *Cremnocephalus umbratilis* Fb. — *Halticus luteicollis* Pz.,

PONTE.

H. apterus L. — *Strongylocoris leucocephalus* L. — *Labops saltator* Hab., *L. vitipennis* H. S. — *Dicyphus globulifer* Fall., *D. annulatus* Wolff. — *Campyloneura virgula* H. S. — *Globiceps flavomaculatus* F. — *Hypsitylus bicolor* Dgl. — *Heterotoma merioptera* Scop. — *Heterocordylus tumidicornis* H. S., *H. genistae* Scop. — *Macrotylus Herrichi* Reut., *M. Paykuli* Fall. — *Harpocera thoracica* Fall. — *Phylus coryli* L. — *Psallus variabilis* Fall., *P. varians* H. S. — *Atractotomus tigripes* M. R. — *Criocoris crassicornis* H. — *Plagiognathus viridulus* Fall., *P. fulvipennis* Kb., *P. arbustorum* Fb. — *Campylomma verbasci* H. S. — *Chlamydatum pulicarius* Fall.

2. Sect. *Hydrocorisae*, Latr.

Naucoridae. *Naucoris cimicoides* L.

Nepidae. *Nepa cinerica* L. — *Ranatra linearis* L.

Notonectidae. *Notonecta glauca* L. — *Ploa minutissima* Fb.

Corixidae. *Corixa Geoffroyi* Leach., *C. hieroglyphica* Duf., *C. limitata* Fieb., *C. moesta* Fieb., *C. Fabricii* Fieb., *C. v. nigrolineata* Fieb.

CICADOK (TÜCSKÖK).

Különösen számos a *Cicada orni* L. és *C. fraxini* Fb. (plebeja, Scop). Legszivesebben a szilfán, mandolán, tölgy- és gesztenyefán tanyáznak.

Folyton zengenek, csak esős napokon hallgatnak s ilyenkor legkönnyebben foghatók. A mogyoróbokrokra a *Centrotus cornutus* L. is gyakori. Igen számosak a *Cicadellidák*; köztük említésre méltó a *Ledra*, melynek fülkagylóhoz hasonló kinövései vannak. A különböző növényeken látható álképletek elárulják a káros *Psyllidákat* és *Aphidákat*. Az e családba tartozó *Phylloxera vastatrix* is már, sajnos, meghonosodott. A *Lecanium* (Coecus) *hesperidum* elpusztítja a kevés narancs- és citromfát; a barackot a *Lecanium persicae*.

NEUROPTERÁK.

Ezek csekély számmal vannak; mert a szárazföldön kevés a víz. Leggyakoribb a *Myrmeleon tetragrammicus*; nem ritka a *Palpares libellaloides* és némely helyen a szép fekete-sárga *Ascalaphus macaronius* Scop., *Mantispa styriaca* Poda, szintén előfordul. A fügefákon számos halaványzöld *Hemerobius*, *Chrysopa* él. A *Phryganeida* vagy nedves helyeken, vagy a tengerparton él, nem ritkán messze beröpül a tengerre s leszáll valamely hajóra.

ORTHOPTERÁK.

Ezekből igen érdekes fajokkal találkozunk, mint már a fentebb említett *Saga serrata* és *Bacillus Rossii*; de hiányzanak azok, melyek a tulnyomó nedvességet szeretik, a mi természetes a vízben szegény, kopár Karszt-vidéken.

PÓKOK. ARACHNOIDEA.

A magyar-horvát tengerparti területen nagyrészt a mediterrán fauna pókfajai élnek. Pókokban épp oly gazdag ez a terület, mint más rovarokban; de van sok középeurópai, alpesi, sőt egyetlen északi fajta is. Sőt dr. Lendl Adolf szerint Kostrenánál még az apuliai tarantella-pók is előfordul. Ezt állítja dr. Chyzer Kornél és Kulezynski László jegyzéke is. (A magyar birodalom állatvilága, kiadta a k. m. természettudományi társulat; III. k. Arthropoda [Arachnoidea.]) Damin Narciss tanár, a szorgalmas pókgyűjtő azonban, sem e sorok írója nem találta itt ezt a fajt. Damin csak Dalmáciában, Vrana, Tajer mellett és Lesina-szigetén talált rá. Ámde a nem kevésbé rettegett és mérges Malmignata, *Lathrodictus 13-guttatus* Rossi példányait ismételtelen megtalálta Damin Buccari mellett (először 1889-ben), valamint Veglián, úgyszintén egy feltűnő példányt Zengben Paderwith M. tanár.

ARACHNOIDEA.

Araneae.

- Atypidae.* *Atypus anachoreta* L. Koch., *A. var. castanaea* A. Ausser.
Uloboridae. *Uloborus Walckenaëri* Latr. — *Hypiptotes paradoxus* C. L. Koch.
Zoropsidae. *Zoropsis ocreata* C. L. Koch.
Dictynidae. *Amœurobius fenestralis* Stroem., *A. Erberi* Keys. — *Titanoeca tristis* L. Koch, *Lathys humilis* Blackw., *L. heterophthalma* Kulez. — *Dictyna civica* Luc., *D. vicina* E. Simon, *D. arundinacea* Linn. (1 ♂ 17.5. Dam. Buccari), *D. latens* Fabr., *D. viridissima* Walek.
Eresidae. *Eresus niger* Pet.
Filistatidae. *Filistata insidiatrix* Forsk., *F. nana* E. Sim.
Sicariidae. *Seytodes thoracica* Latr.
Dysderidae. *Dysdera Niunii* C. P. — *Harpactes rubicundus* C. L. Koch — *Segestria florentina* Rossi, *S. bavarica* C. L. Koch, *S. croatica* Dol.
Drassidae. *Drassodes lapidicola* Wk., *D. minusculus* L. Koch.
Leptodrassus femineus E. Sim. — *Phoeocedus braccatus* L. Koch — *Pros-*

thesima pedestris C. L. Koch, P. pumila C. L. Koch, P. accepta O. Herm., P. gracilis Can., P. barbata L. Koch, P. secreta Thor., P. Hermani Chyz. (= tragica O. H.), P. oblonga L. Koch, P. rustica L. Koch — Aphantaulax Albinii L. Koch, A. cinctus L. Koch — Gnaphosa lucifuga Walck., G. zeugitana Pav. — Callilepis Schuszteri O. Herm., C. exornata C. L. Koch, C. Aussereri L. Koch.

Zodariidae. *Zodarium elegans* E. Sim., *Z. graecum* C. L. Koch, *Z. italicum* C. & P., *Z. gallicum* E. Sim.

Urocteidae. *Uroctea Durandii* Latr.

Pholcidae. *Pholeus opilionoides* Schr., *Ph. phalangioides* Fues., *Spermophora senoculata* Dug.

Theridiidae. *Episinus lugubris* E. Sim., *E. truncatus* Latr. — *Euryopsis acuminata* Luc. — *Theridium herbigradum* E. Sim., *Th. bimaculatum* Linn., *Th. lineatum* Clerck, *Th. impressum* L. Koch, *Th. nigrovariegatum* E. Sim., *Th. pinastri* L. Koch, *Th. denticulatum* Walck., *Th. simile* C. L. Koch, *Th. formosum* Clerck, *Th. tepidariorum* C. L. Koch, *Th. pulchellum* Walck. — *Ulesanis paradoxa* Luc. (Egyetlen példány a Giardino publicoban Fiumében), — *Dipoena* (*Lasaeola*) *melanogaster* C. L. Koch, *D. croatica* Chyz., *D. inornata* O. P. Cambr., *D. nigrina* E. Sim., *D. convexa* Blackw. — *Lathrodictus 13-guttatus* Rossi (Buccariban és Zengben) „Malmignatta“ — *Crustulina scabripes* E. Sim., *Cr. guttata* Wid. — *Teutana grossa* C. L. Koch, *T. triangulosa* Walck. (sokszor) — *Lithyphantes corollatus* Linn., *L. Paykullianus* Walck. — *Asagena phalerata* Panz. — *Enoplognatha thoracica* Hahn.

A CANALE MEZZO.

Argiopidae. *Brachycentrum elongatum* Wid., *Br. parallelum* Wid. — *Br. medusa* E. Sim. — *Trichopterna Blackwallii* O. P. Cambr. — *Cnephalocotes silus* O. P. Cambr. (Fiume, ritkán) — *Diplocephalus connectens* Kulez., *D. humilis* Blackw., — *Metopobactrus Rayi* E. Sim. — *Gonatium hilare* Thor. — *Trichoneus sordidus* E. Sim., *Tr. affinis* Kulez. — *Erigone dentipalpis* Wid., *E. vagans* And. — *Nematogmus sanguinolentus* Walck. — *Formicina mutinensis* Can., *F. var. pallida* Can. — *Micryphantes retroversus* O. P. Cambr., *M. rurestris* L. Koch. *Bathyphantes concolor* Wid. — *Lepthyphantes cristatus* Menge, *L. tenuis* Blackw., *L. flavipes* Blackw., *L. Keyserlingii* Auss., *L. notabilis* Kulez. — *Linyphia triangularis* Clerck, *L. frutetorum* C. L. Koch, *L. var. punctiventris* Ch. és Kulez. — *Stemonyphantes bucculentus* Clerck — *Pachygnata Degeeri* Sand. — *Tetragnatha extensa* Lin., *T. pinicola* L. Koch, *T. obtusa* C. L. Koch — *Meta sgmentata* Clerck., *M. var. Mengei* Thor., *M. Merianae* Scop. (A Risnyakról lemegy a szigetekre is) — *Menardi* Latr. (700 méter magasságig) — *Argiope lobata* Pall, *A. Brunnichii* Scop. — *Cyclosa conica* Pall. — *Mangora acalypha* Walck. — *Epeira angulata* Clerck (igen ritkán) *E. grossa* C. L. Koch, *E. Circe* Savigny, *E. dromedaria* Walck., *E. omoeda* Thor. (igen ritka), *F. gibbosa* Walck., *E. dalmatica* Dol., *E. diademata* Clerck, *E. cucurbitina* Clerck, *E. Redii* Scop., *E. unbratica* Clerck, *E. adianta* Walck., *E. diodia* Walck. — *Singa sanguinea* C. L. Koch — *Cercidia prominens* Westr. — *Zilla atrica* C. L. Koch, *Z. Keyserlingii* Auss., *Z. x-notata* Clerck.

Mimetidae. *Ero furcata* Will., *E. aphana* Walck. — *Mimetus laevigatus* Keys.

Thomissidae. *Tmarus piger* Walck. — *Thomisus albus* Gm. — *Runcinia lateralis* C. L. Koch — *Pistius truncatus* Pallas — *Misumena vatia* Clerck, *M. tricuspidata* Fabr. — *Heriaeus Savigny* E. Sim., *H. hirsutus* Walck. — *Diaea dorsata* Fabr. — *Oxyptila horticola* C. L. Koch, *O. grata* Thor., *O. rauda* E. Sim., *O.*

scabricula Westr., *O. Blackwalli* E. Sim., *O. praticola* C. L. Koch. — *Xysticus Kochii* Thor., *X. lateralis* Hahn, *X. sabulosus* Hahn, *X. Ninnii* Thor., *X. striatipes* L. Koch, *X. acerbus* Thor., *X. Kempelenyi* Thor. (= *frater* O. H.), *X. graecus* C. L. Koch — *Synaema globosum* F. — *Philodromus rufus* Walck., *Ph. collinus* C. L. Koch, *Ph. aureolus* Clerck, — *Ph. subsp. caespiticola* Walck., *Ph. subsp. pallens* Kulez., *Ph. subsp. rufolimbatus* Kulez. — *Thanatus vulgaris* E. Sim. — *Tibellus vittatus* Thor., *T. oblongus* Walck.

Clubionidae. *Micrommata virescens* Clerck — *Olios spongitaris* Dufour — *Clubiona phragmitis* C. L. Koch, *Cl. terrestris* Westr., *Cl. trivialis* C. L. Koch, *Cl. brevipes* Bl. — *Chiracanthium Mildei* L. Koch, *Ch. punctorium* Villers, *Ch. elegans* Thor., *Ch. Seidlitzii* L. Koch, *Ch. pelasgicum* C. L. Koch — *Trachelas maculatus* Thor. — *Liocranum rutilans* Thor., *K. tennissimum* L. Koch — *Agroeca celans* Blackw. — *Phrurolithus festivus* C. L. Koch, *Ph. minimus* C. L. Koch — *Zora spinimana* Sund. — *Micaria formicaria* Sund., *M. fulgens* Walck., *M. chalybeia* Kulez. (Ch. D.) — *Micario lepis dives* Luc. — *Anyphaena accentuata* Walck., *A. sabina* L. Koch.

Agalenidae. *Cicurina arietina* Thor., *C. var. macrophthalmia* — *Coelotes inermis* L. Koch (Chyz.) — *Cryphoea mirabilis* Thor. — *Tegenaria parietina* Fourc.,

RÉSZLET AZ ISZTRIAI TENGERPARTRÓL.

T. pagana C. L. Koch, *T. Derhamii* Scop. — *Agalena labyrinthica* Cl., *A. similis* Keys. — *Textrix albosignata* E. Sim., *T. vestita* C. L. Koch (Dam.) — *Hahnia nava* Bl.

Pisauridae. *Pisaura mirabilis* Cl.

Lycosidae. *Aulonia albimana* Walck. — *Lycosa agrestis* Westr., *L. monticola* Clerck, *L. proxima* C. L. Koch, *L. annulata* Thor. — *L. lugubris* Walck., *L. morosa* L. Koch, *L. amentata* Clerck, *L. Wagleri* Hahn, *L. vittata* Keys. — *Tarentula nemoralis* Westr., *T. Apuliae* Walck., *T. albofasciata* Brullée, *T. cursor* Hahn, *T. radiata* Latr. — *Trochosa ruricola* Dog., *Tr. var. rustica* Thor., *Tr. terricola* Thor., *Tr. amylicata* C. L. Koch — *Tr. variana* C. L. Koch — *Tr. leopardus* Sund. — *Pirata latitans* Blackw.

Oxyopidae. *Oxyopes lineatus* Latr., *O. heterophthalmus* Latr.

Attidae. *Salticus formicarius* Deg., *S. Simonis* O. Herm., *Leptorchestes berlinensis* C. L. Koch, *L. mutilloides* Luc. — *Synageles dalmaticus* Keys. — *Heliophanus cupreus* Walck., *H. simplex* E. Sim., *H. lineiventris* E. Sim., *H. Kochii* E. Sim., *H. flavipes* Hahn, *H. auratus* C. L. Koch, *H. melinus* L. Koch, *H. Cambridgei* E. Sim. — *Epiblemma mutabile* Lucas, *E. zebraneum* C. L. Koch — *Pseudicius picaceus* E. Sim., *P. encarpatus* Walck. — *Icius striatus* Walck. — *Dendryphautes nidicolens* Walck. — *Menemerus semilimbatus* Halm — *Philaeus chrysops* Poda, *Ph. bicolor* Walck. — *Attus pubescens* F., *A. Daminii* Chyz.,

A. penicillatus E. Sim. — *Aelurillus V. insignitus* Clerck — *Phlegra Bresnieri* Luc., *Ph. fasciata* Hahn, *Ph. fuscipes* Kulez. — *Pellenes tripunctatus* Walek., *P. Bedelii* E. Sim. — *Ergane jueunda* Luc. — *Euophrys erratica* Walek., *E. confusa* Kulez., *E. finitima* E. Sim., *E. imitata* E. Sim., *E. frontalis* Walek., *E. rufibarbis* E. Sim. — *Chalcoscirtus infimus* E. Sim., *Neon Rayi* E. Sim., *N. reticulatus* Blackw., *N. pictus* Kulez. — *Neaetha membrosa* E. Sim. — *Ballus depressus* Walek.

Scorpiones.

Ischnuridae. *Euscorpius italicus* Herbst, *E. tergestinus* C. L. Koch, *E. bosnensis* Moellend (Orehovica), *E. germanus* H. Schaef.

Pseudoscorpiones. *Cheifer caneroides* L. — *Blothrus spelaeus* K. — *Obisium sylvaticum* C. K.

Acarina.)*

Oribatidae. *Oribata punctum* K. — *Tritia decumana* Berl. — *Nothrus corticalis* Karp.

Gamasidae. *Gamasus coleoptratorum* Latr.

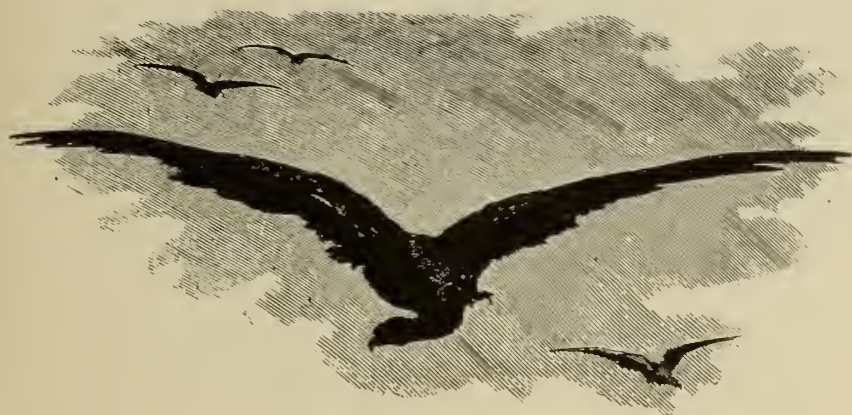
Rhyncholophidae. *Rhyncholophus trimaculatus* Herm., *R. longus* Karp., *R. papillosus* Herm., *R. miniatus* Herm., *R. Cavannae* Berl.

Eupodidae. *Eupodes variegatus* Koch.

Hoplopidae. *Hoplopus sculptas* Karp.

Erythraeidae. *Erythraeus ruricola* Dug. — *Actineda vitis* Schr.

*) Jablonowski József: „A Magyar Birodalom Állatvilága“ 1896.

A TENGER ÁLLATVILÁGA.

QUARNERO és a magyar-horvát tenger állatvilága hely-lyel-közzel majdnem azonos az északi Adria állatvilágával. Mindazonáltal észlelhetünk egyes feltűnő különbségeket, a mennyiben számos állatfaj, mely az Adriában ritkán fordul elő, a Quarneróban gyakori; sőt vannak állatok, a melyek egyesegyedül a Quarneróban élnek. Ennek okát abban kell keresnünk,

hogy a Quarnero szigetek által elzárt tengeröböl s délkeleti folytatása sem nyílt tenger, hanem inkább tengerszorosok és esaternák komplexuma, hogy sziklás partjai meredeken lejtjenek és moszatbozótokkal sűrűen benőtt sziklás fenékben lelik folytatásukat; hogy a partok hasogatottak, és mély öblöket képeznek. Minthogy továbbá a tenger fenekén egyenletes völgyróna terül el, többnyire iszappal fődve és ennek átlagos mélysége csekély (60—70 m.), hiányzanak a nagy mélységekben és nagy víznyomás alatt élő állatok, valamint azok, a melyek melegebb éghajlatot kívánnak; ellenben bővelkednek az iszapos fenék lakói. Minthogy a partok mentén tudvalevőleg a tenger édes vizi, tengeralatti forrásokban bővelkedik: nagy mennyiségben találjuk azokat az állatokat is, a melyek a sós és a kevert vízben is egyaránt élnek.

A Quarnero nemesak számra, de fajra nézve is népes, oly annyira, hogy az egyes fajok tüzetes leírása ezen kevés téren lehetetlen lévén, inkább az állatvilág általános ismertetésére szorítkozunk,*) szem előtt tartva első sorban saját megfigyeléseinket és tapasztalatainkat.

A *gerincezesek* közül három osztály van képviselve.

I. OSZTÁLY: EMLŐSÖK.

A természetbúvárok mindössze 15 tengeri emlősellatról tesznek említést, mint a melyek az Adriában előfordulnak. Azonban kitiűnt, hogy biztosan csak 9 emlősnek ittléte állapítható meg és ezek közül is több véletlenül vándorol a Földközi-tengerbe és az Adriába, a honnan a dalmát partok mentén tengerünkbe is bevetődik.

Ezek a *czetek* rendjéhez tartozó emlősök a következők:

*) Számos szakmunka és katalogns részletesen beszámol az egyes, eddig az Adria tengerben megfigyelt fajokról, ilyen munkák: Canestrini, Fauna d'Italia; Naccari, Ittiologia Adriatica. — Cattaloghi di Perugia e Trois. — Stossich M., Prospetto della Fauna del Mare Adriatico. — Dr. Camil Heller, Die Crustaceen des südlichen Europa. — Brusina, Sisavei Jadranskogo mora. — Kispatic feljegyzései. — Cornalia, Fauna d'Italia és mások.

a) Quarnero állandó lakói:

1. *Delphinus delphis* L. igen gyakori.
2. *D. tursis* Fbr. kevésbé gyakori.
3. *Monachus albiventer* Bod. nem gyakori.

b) Valószínűleg állandóan itt tartózkodnak:

Delphinus Rissoanus Laur.; legutóbbi időben 6 példányt fogtak, kettőt a Quarneróban.

5. *D. parvimanus* Reisch.; csak egy trieszti példányról van tudomásunk.

c) Vándorok:

6. *Physeter macrocephalus* L.; 24 adat bizonyítja, hogy a partokon megfeneklett.
7. *Balucnoptera musculus* L.; 1831-ben és 1862-ben megfeneklett.
8. *B. rostrata* O. Müll.; 1771-ben fogták.
9. *Balaena biscayensis* Eschr.; egyszer fogták a XI. században.

Legérdekesebb állatok egyike az adriai fóka *Monachus albiventer*, Boddaert. (Olaszul: vitello marino, orso marino; szlávnyelven, Dalmácia partvidékén: morski medvjed; horvátul, Carlopagóban, Zenggben: morska medvjedia; Lissa szigetén: morski frater.) A sok synonym közül csak a következőket említjük: *Phoca albiventer* Boddaert., *Ph. bicolor* Schaw., *Ph. leucogaster* Peron., *Pelagius monachus* F. Cuv., *Phoca vitulina* Partsch. Ez utóbbi elnevezés teljesen téves hiten alapszik, mert *Ph. vitulina* az Adriában nem fordul elő.

Az irodalomban nem használt synonyminák a következők: *Monachus mediterraneus* Nilson 1837. *Phoca cincta* Menis 1848. *Leptorrhynchus monachus* Giebel 1848. *Heliophoca atlantica* Gray 1854. *Leptonix monachus* Giebel 1859. *Phoca Hermannii* Lesson 1878. *Monachus albiventer* Allen 1889. *Stenorrhynchus albiventer* Mojs. 1887.

A mint a ránk maradt hiteles adatok bizonyítják, azelőtt ezen fóka gyakori volt az Adriában. *Mavro Vetranić* horvát költő 1482—1575. „*Remeta*“ című művében arról panaszkodik, hogy a fóka széttépi a hálót. Egy benedekrendi szerzetes 1601-ben leír ilyen idomított fókát, melyet élve mutogattak.*)

Assaler leírja a „*Viridarium adhraticum*“ -ban, Augsburg 1686. 1722-ben Rovignóban fogták. („*Relazione popolare sopra un vitello marino . . .*“) 1777-ben Cherso szigetén egy $2\frac{3}{4}$ m. hosszú hímét fogták. (Beschreibung der Mönchs-Robbe: Berl. Gesellsch. Naturf. Freunde. 1779.) Állatseregletbe került és ekkor Hermann Strassburgban *Phoca monachus Ph. mediterranea*, később *Ph. veterum* névvel nevezte el. Ugyanezt Buffon Párisban „*Phoque à ventre blanc*“ név alatt írta le. 1780-ban Grisogono (Notizie per servire alla storia naturale della Dalmazia): a fókák, melyek a múlt században gyakoriak voltak, manapság gyéribben fordulnak elő, mégis ősszel a ragusai szőlő-hegyekben nagy károkat tesznek. Az 1810-ben fogott példány a turini muzeumba került; itt látta Cuvier G., Cuvier F.-nek testvére. 1811-ben Dalmáciában egy nőtényt fogtak. (Cuvier F.: Description zoologique d'un Phoque moine femelle (*Phoca monachus*) 1813.)

1815-ben fogott nőtény élve Németországba került. 1830-ban Chersón fogtak egy nőtény fókát. F. Pelter azt írja 1857-ben (Gotha), hogy Spalatóban fókát nem látott ugyan, hanem Raguzában évenként többet fognak és hogy a nép állítása szerint az Ombla völgyben szőlőt esznek és ilyenkor a szárazra kimásznak. Továbbá

SARGUS ANNULARIS CHRYSOPHRYS
AURATA. — ARANY DURBINCS.
 $\frac{1}{6}$ nagyság.

*) Brusina, Sisavci Jadranskoga mora, Zágráb 1889.

a midőn a Morlák-esatornában a boraszél dühöng, a fókák a *Carin* öbölben keresnek menedéket

Chenu (Encyclop. d'Hist. nat. Carnass II. 1853): „Cependant, les habitants des côtes de la Dalmatie assurent formellement que les Phoques viennent à terre pendant la nuit pour sucer les raisins mûrs de vignes.“

Lorenz (Physik-Verhält u. Verth. der Organismen in Quarnero, Wien, 1863) szerint: a *Phoca* (*Leptonix*) *monachus* a Quarnerónak csakis keleti partvidékei fordul elő.

Marchesetti szerint fókánk a *Pelagoza* sziget „*Medvjak*“ völgyében gyakori; továbbá szerinte a trieszti muzeumban lévő *Ph. vitulina* nem más mint fiatal *Monachus albiventer*!

Kolombatović tanár Raguzában leírja a raguzai muzeum fóka-példányát, melyet 20 év előtt Kolocep-szigetnél fogtak. Zupán Dalmáciában a szőlőkben ejtettek el egy-egy példányt. *Milvich* szerint 1878. és 1879-ben Trstenik és Šipuje között két nagy fókát lőttek, a hol ez állatok nem ritkák.

1885-ben Gjuretic nevű halász a Veliki Vratnik közelében egy 2½ m. h. fókát ejtett el.

1894. szeptember hóban *Novak tanár* és testvérbátyja *Novak Iván* zenggi bor-kereskedő Zengg és S.-Giorgio között a parton 2 *Monachus albiventer* láttak, melyek közeledésükre a tengerbe ugrottak és alámerültek.

Mindezek a felsorolt adatok eléggé bizonyítják, hogy a *Phoca vitulina* az Adriában és öbleiben nem létezik.

II. OSZTÁLY: CSUSZÓMÁSZÓK.

Chelonia albiventer Nardo. — Ch. Midas Schw. a nagy teknős. Az Adriában ritka; 1895. szept. 9-én fogtak egy 18 kilogr. súlyu példányt, hátpajzsán számos *Chelonobia testudinaria* nevű rákkal, melyet az ezredéves kiállítás céljaira e sorok írója preparált.

Thalassochelys caretta L. *Corticata* Rond. Meleg nyári hónapokban ellátogatnak az északi Adriába és a Quarneróba is; egynehányszor a halpiaczon is árulják.

III. OSZTÁLY: HALAK.

A halak elterjedését illetőleg éles földrajzi határt vonni nem lehet, mert mindenekelőtt tudnunk kell, a mint Herman Ottó helyesen mondja (A magyar halászat könyve II. k. 639. l.) hogy a hal sokban hasonlít a madárhoz: szabadon vonul a vízben, a mily szabadon vonul a repülő madár a levegőben; sőt tudjuk, hogy egyiknek uszása, a másiknak röpködése tulajdonképpen ugyanazokra az erőműtani alapokra vezethető vissza.

Némely hal nyáron a déli tengerekből az északiba, a tenger távolibb mély rétegeiből a partok felé a felső vízrétegekbe vonul.

Némely hal a hajók árnyékát keresve, más ritkább vendég-hal eledel után indulva, vagy a meleg áramlattal uszva, szinte véletlenül jelen meg tengerünkben. Egyes halak a tengerből az édes vízbe és ismét vissza a tengerbe vándorolnak. Vannak végre ugynevezett állandó sziklás partmenti halak, de ezek sem föltétlenül állandók, a mennyiben néha messze elkóborolnak.

Megkülönböztetünk: *a)* állandó parti halakat; *b)* bozótlakó halakat; *c)* homok és iszaplakókat; *d)* a nagy tenger lakóit; *e)* kóborló halakat; *f)* vándorhalakat; *g)* vendégeket.

I. REND. CSONTOS HALAK. TELEOSTEI.

1. ALREND. BŐRSZÁRNY-USZÓJUAK. DERMOPTERA.

1. család: *Angolnák*. Muraenidae. Sziklaodukban vagy iszapos fenéken lakó hosszú, hengeres testű halak.

Muraena helena L. var. *striata* et *punctata*, csikos és foltos murénák; Carlopagótól délre.

Conger vulgaris Cuv. (grongo) tengeri angolna; közönséges.

Anguilla vulgaris Flemm. (anguilla, bisatto) közönséges angolna, a Fiumára iszapjában is tartózkodik; iváskor a tengerbe vándorol.

II. ALREND. EGYSZÁRNY-USZÓJUAK. HAPLOPTERI.

A melluszószárnyak nagyok és szélesek; a hasuszószárnyak vagy kisebbek vagy teljesen hiányzanak.

2. család: *Szalagok*. Cepolidae.

Hosszu, összenyomott, övhöz hasonló halak.

Cepola rubescens L. (cordella rossa) piros szalag. Közöséges fenéklakó.

Ophidium barbatum L. (cordella orlata) fekete szegélyű szalag. Ritkább az előbbinél.

Fierasfer acus Brünn. A tengeri uborgákban (Holothuria) élőködik.

Érdekes a *Trachypterus taenia* Bl. Selm. (bandiera d'argento, spada d'argento), *Ezüst lobogó*.

Ezt a halat ritka vendégnek tartják, elég közönséges, mert a mélyebb öblökben több kisebb példányát figyeltük meg. Zeng környékén is több ízben fogták és Portoréban 1891. január 26-án, valamint 1895. jan. 22-én másfél méter hosszú, 18 cm. magas és 1½ cm. széles példányok, 1895. július 10-én Carlopagóban egy 2 m. hosszú példány került a *tratta* hálóba, a mely halakból egyet *Matisz* szárazon ki is preparált.

Nem hagyhatjuk itt szó nélkül A. Costa *) feljegyzését: Erról a szép, ezüst színű, lapos, mozgás közben lobogóra emlékeztető halról már a régi római írók is említést tesznek, hogy a nápolyi öböl mélyében él, de megfogása a legritkább esetek közé tartozván, ritka vendégnek tartották. Ezt hitték egész 1867-ig, a mikor ugyanis a nápolyi halászok megfigyelték, hogy az összetett horog számos zsinege a horoggal együtt le volt harapva. Próba gyanánt zsineg helyett rézhuzalt alkalmaztak, mire eléggé tömegesen kezdtek fogni az ezüst lobogóhalat, mely a rézhuzalt nem bírta leharapni. Jelenleg az eddig ritkának vélt halat a nápolyi halcsarnokban is árusítják, még pedig drága pénzen, mert husa igen finom és izletes.

3. család: *Tapadó halak*. Lepadogastridae. Egybeforrt hasuszószárnyaik kerék tapadó korongot alkotnak. Apró partmenti halak.

Lepadogaster Gouanii Lac. (taccassasso) és a ritkább *Mirbellia Desfontainii* Risso.

4. család: *Nyákás czompók* (Gattarusole, streghe, bavose) Blenniidae, 10 cm. hosszú, partmenti bozótlakó halak; fejük tetején 1 pár csáppal.

a) *Blennius palmicornis* C. V.
Bl. sphinx C. V. — *Bl. pavo* C. V. — *Bl. ocellaris* L. — *Bl. tentacularis* Brünn. — *Bl. gattorugine* L.

b) *Tripterygion nasus* Risso (gattarusola a caponero) feketecsíkos czompó; 5 cm. hosszú; moszatokkal benőtt partmenti sziklákon elég gyakori.

5. család: *Haskorongok* (guatti) Gobiidae. Sziklás fenéklakók; hasuszószárnyaik legyezőalakú tapadókoronggá nőttek össze.

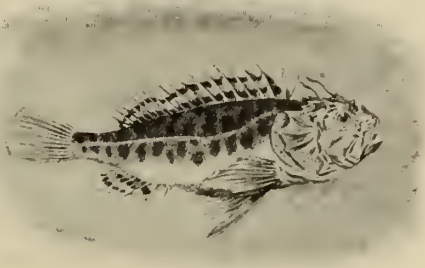
Gobius jazo L. (guatto giallo) sárga haskorong.

G. lota C. V., feketecsíkos haskorong, zebrahal.

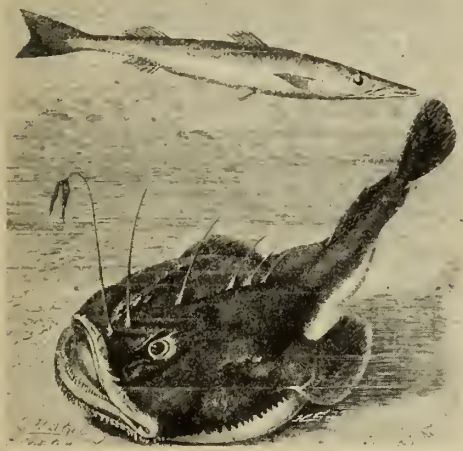
G. niger L. fekete haskorong, sziklaodukban él.

G. quadrimaculatus C. V. nagyfoltú haskorong.

*) A. Costa: La pesca nel golfo di Napoli.

SCORPAENA. ¼ nagyság.

SPHYRAENA VULG ÉS XOPHIUS PISCATORIUS.

NYILHAL ÉS HALÁSZÖBÉKA.

¼ nagyság.

G. capito C. V. barna haskorong; legnagyobb (40 cm.).

G. minutus Pennant, szürke haskorong 5 cm. hosszú.

G. pellucidus Nardo *Latrunculus pellucidus* Günth. (pesce nudo, cento in bocca) méztelen hal, száz-egyszerre. 2 cm. hosszú, áttetsző halacska. Tavasszal, a mikor az ivarérett egyének tele vannak tejjel és ikrával, sűrű rajokban uszkálnak a partok közelében. Olajban készítve igen izletesek.

6. család: *Félszeguszók*. Pleuronectidae. Az idősebbek teste részaránytalan, magas és lapos; iszaplakók; husok igen izletes; drága halak.

a) *Solea vulgaris* Cuv. (sfoglia) közönséges nyelvhal.

S. ocellata L. (sfoglia occhiata) foltos nyelvhal és

S. Kleinii Risso. (sfoglia turca) fekete szegélyű nyelvhal; ritkább fajok.

b) *Platessa passer* Bonap. (passera) levélhal.

P. vulgaris Bp. csak a Quarneróban; ritka faj.

c) *Citharus linguatula* L. (pataracia) lónyelv, nyáron elég gyakori.

d) *Arnoglossus laterna* Walb. (zanchetta) csupasz nyelvhal; nálunk közönséges.

e) *Rhombus laevis* Rond. (sfaza) sima rombhal.

R. maximus Cuv. (rombo) tüskés rombhal.

7. család: *Tőkehalak* (menyhalak) Gadidae. Téli vándorhalaink.

a) *Merluccius esculentus* Risso. (merluzzo, assinello) középtengeri tőkehal.

b) *Gadus minutus* L. (pesce molo) puha tőkehal (menyhal), ritkábban *G. tricciratus* Bl. (sorcio) bajuszos tőkehal (menyhal).

8. család: *Gályagáncs*. Echeeneidae. Hátuszó sörénye feje és nyaka tájékán tapadó korongga alakult át.

Echeeneis remora L. gályagáncs, a tinhalakon élősködik.

9. család: *Karos uszó-zárnyuak*. Pediculati. A kézközépcsont hosszára nyult, mintegy kart képez. Szájuk nagy és fogakkal van tele. A mellső hátsörényuszó első szabad sugara hosszú és lobogóban végződik. Iszapban vagy moszatborította tengerfenéken elrejtőzve és a szabad sugarat mozgatva csalogatja áldozatait. Ide tartozik:

Lophius piscatorius L. (rana pescatrice) halászó ördög. — *L. budegasse* Spin. (rospo) béka.

10. család: *Csillagvizsgálók*. Uranoscopidae. Iszap- vagy homoklakó halak; szemük a fej tetején van.

Uranoscopus scaber L. (bocca in cao) csillagvizsgáló.

III. ALREND. KAPCSOS KOPOLTYUSAK. PLETOGNATHI.

11. család: *Keménybőrűek*. Balistidae. Összenyomott halak, melyeknek bőre kemény, szarunemű pikkelyekkel van fődve. A tropikus tengerek lakói.

Balistes caprisicus L. (pesce balestra) tengerünkben igen ritka; 1895. szeptemberben Zengről kaptunk egy példányt.

11. család. *Csontos ajkúak*. Gymnodontes. Ritkább vendégshalak.

a) *Orthogoriscus mola* L. (pesce luna, barile) holdhal; gyakoribb.

b) *Ranzania truncata* Nard. (pesce manèra, pesce mannaia) fejszehal,

Egy szerző sem említi; pedig 1895. és 96. év folyamán 3 példány volt Matisz tanár kezei között. Egy nagyon sértett példány a zágrábi múzeumba került, a másik kettőt kipreparálta. Ezek közül egy a fiumei m. kir. főgimnázium, a másik a budapesti nemzeti múzeum tulajdonába jutott.

A hal alakja lapos, összenyomott, hátán szélesebb, hasán ékalku. Kétszer olyan hosszú, mint magas. szája gömbölyű, tölesérialaku. Legeeredetibb az alakjában az, hogy hátrafelé olyan, mintha farkát egyenes vonal irányában elvágták volna; a kormányuszója is ilyen egyenes; aczélkék színű alapján kékesfehér opalizáló színben ragyog a 19 águ koronának rajza; a kormányuszó felfelé folytatódik a sötétkékszerű hátuszóban, lefelé az alsóuszóban. A halnak sima, ezüstszínű bőre számtalan apró hatszögletes pajzsoeszkákkal van fedve, Színe ezüstös, a fejtől oldalt barnaszínű, kiékkülő haránt sávok futnak le, melyek alul egyesülnek.

A hal neve fejszehal, *Ranzania truncata*, az *Orthogoriscus Planci* Bp. egyik válfaja, és a gyakoribb holdhalmak, *Orthogoriscus mola* L. rokona és mint emezéjjel erősen világít. A hal, melyet Fiumében fogtak, Zágrábba került. Matisz tanár kissé boszankodott, hogy e szép halat a zágrábiak kezére játszották, de vigasztalódott, mert ez a példány nagyon meg volt sértve; úgy okoskodott, hogy ez a vendégshal nem jöhetett ide egymagában. Figyelmeztette a halászokat, hogy vigyáz-

zanak, nem bukkan-e föl ismét egy példány; reményében nem is csalódott, mert 1895. november hó 9-én és később december hó 12-én vittek neki a halászok fejszehalat, melyek nagyobbak voltak az előbbinél s hozzá még sértetlenek is. Preparálásuk teljesen sikerült.

c) *Tetraodon hispidus* négyfogu. Tudtommal 1895. július hó végén Lussin vizeiben fogtak egy példányt.

IV. ALREND. CSŐSZÁJÚAK AULOSTOMIDI.

12. Család: *Tühalak* Syngnathidae Felső állkapcsaik mozgékonyak, megnyulnak; kopolyuik az íveken páronként elhelyezett bojtokat képeznek; testiük páncélszerű sínekkel van fedve.

a) *Syngnathus tenuirostris* Rath. (pesce ago) tühal. *S. brevisrostris* H. et E.

b) *Siphonostomus typhle* L. (pesceago) tühal.

13. Alesalád. *Hippocampidae* fogódzó farkkal.

c) *Hippocampus brevisrostris* Cuv. és *H. guttulatus* Cuv. (cavalluccio) tengeri esikóézák.

14. Család: *Nyultajkuak*. Centriscidae egyetlen faja.

Centriscus scolopax L. (Gallinazza, trombetta) tengeri szalonka.

V. ALREND. KEMÉNYUSZÓJÚAK. DENDROPTERA.

15. Család: *Héringfélék* — Clupeidae. Vándorhalak.

b) *Engraulis auranchochilus* L. — anchovis — szardella tavasszal és ősszel

a) *Alosa sardina* Risso. (sardon) szardina mint az előbbi.

A. papalina Bp. (papalina) szardelina a nyári hónapokban.

A. vulgaris Val. (Ceppa, Chiépa) vándor alóza vagy adriai héring, közönséges. Tavasszal iváskor, a folyókba vándorol.

16. Család. *Tengeri csuka félék*. Scomberesocidae. A hátuszó a test hátsó részéből emelkedik ki.

a) *Euxocoetus volitans* L. (rondine) feeskehal. Melluszó szárnyai a fark végéig érnek és repülésre alkalmasak; nyári vándorhal.

b) *Belone acus* Risso (anguseigola) áresőrű csuka, hosszú vékony nyilalakú hal; csontjai megfőzve zöldek; a nyári hónapokban gyakori.

17. Család. *Lazacsfélék*. Salmonidae. A hátsó hátsörény-uszó, ugynevezett *körér uszó*, zsiranyagból áll.

Argentina sphyraena L. (argentín) ezüst lazac, 15 cm. hosszú; közönséges kóborló halak, tavasszal kisebb rajokban a partok felé usznak, husuk izletes.

VI. ALREND. TÜSKÉS USZÓJÚAK. ACANTHOPTERA.

18. Család: *Kétsörényes csukafélék*. Sphyraenidae.

Sphyraena vulgaris C. V. (luzzo di mare schermo), nyilas csuka, ritkább ragadozó; a nyári hónapokban.

19. Család: *Nyúlánk halak*. Atherinidae. 1 d_m hosszú halacsókák, nagy rajokban a partok közelében jelennek meg; olcsó népeledel.

Atherina hepsetus. L. (Agone, girai) arany bueczó. *A. Boyeri* Risso (Anguella) ezüst bueczó.

20. Család: *Szélesfejűek*. Mugilidae. Kerek pikkelyeik nagyok, az oldalon hiányzik; a száj fog nélküli. Rothadásnak indult s leginkább szerves anyagokkal táplálkoznak és azért a kikötőkben is tartózkodnak; husuk izletes. A halászok az ide tartozó fajokat általában cevolónak hívják.

Mugil saliens Risso. (Verzelata). *M. chelo* Cuv. (bosega). *M. auratus* Risso (lotregan). *M. capito* Cuv. (cevalo eaostello) *M. cephalus* Cuv. (volpina) nagyfejű mugil

21. Család: *Szkombrofélék*. Scomberidae. (Lásd a szkombro és tinhalászatot.) A pikkelyek annyira aprók, hogy a bőr simának látszik. Az oldalon a fark felé kimagasló. A hát és alfele uszó a fark felé apró uszócskákban folytatódna; a kormányuszó nagy.

a) *Scomber scomber* L. (Scombro) esikos szkombro és a *S. colias* L. (Lanzarda) foltos szkombro vagy lándzsahal nyári vándorhalak.

b) *Thynnus vulgaris* C. V. (ton) a nagy tinhal. — *Th. thunnina* C. V. (tonnina) a kis tinhal. — *Th. pelamys* L. (tombarello) esikos tinhal. — *Pelamys sarda* Bloch (palamida) harántesikkolt tinhal nyári vándorhal.

c) *Naucratus ductor* Bloch. (fanfano) révkalauz vendégahal, a rizshajók árnyékában egészen a fiemei kikötőbe érkezik.

d) *Zeus faber* L. (San Piero). Szt. Péter hala egész éven át közönséges.

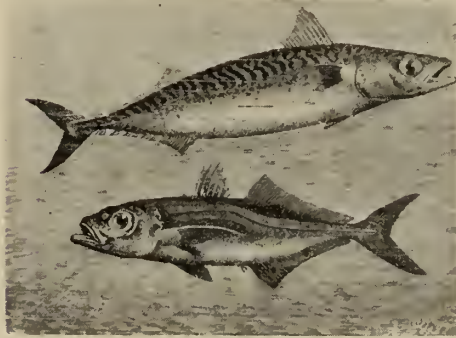
e) *Trachurus trachurus* Casteln. (suro) lágy szkombro; közönséges.

f) *Lichia amia* L. (lizza), licza, lapos szkombro; izletes husa végett igen keresett.

g) *Xyphius gladius* L. (pesce spada) kardorrual 1½ m. hosszú; ősszel a Quarneróba is vándorol. Husa kitűnő.

22. Család: *Sárkányhalak.* (ragni) Trachinidae. Fejük széles, oldalt összenyomott; a pikkelyek aprók; mellsőhátsőrényszó tövise szuráskor mérges hatású. Legnagyobb és legritkább a *Trachinus vipera* Cuv. Közönségesek a *T. araneus* C. V. és a *T. draco* L.

23. Család: *Pánczélosak.* (Catapracti). Fejük és néha testük is páncélos vagy részben pikkelyes. Fenéklakók; némelyek (Trigla) morgó hangot adnak.

SCOMBER SCOMBER. CARANX TRACHURUS
CSIKOS ÉS LÁGY SZKOMBRO.

a) *Peristedion cataphractum* C. V. (anzoletto della Madonna) piros morgóhal; a legnagyobb mélységek lakója.

b) *Trigla lyra* L. (anzoletto), villásorrú morgóhal.

Trigla milvus Lacép. (anzoletto, cappone), kappan.

T. corax Bp. (anzoletto, lucerna, gallinetta) kékszárnyú morgóhal; a halászok állítása szerint éjjel világít.

T. lineata L. (anzoletto, musoduro) harántesikolt morgóhal.

T. cuculus L. (anzoletto, capone imperiale) szárnyas morgóhal; melluszó szárnyai majdnem a farkuszóig érnek. — *T. aspera* Rond. (anzoletta) kis morgóhal. Mind közönséges. — Ritkább faj: *T. gurnardus* L.; tüskés oldalvonallal.

c) *Scorpaena scrofa* L. (scarpenna nera) fekete sárkányfej és *S. porcus* L.

(scarpenna rossa) piros sárkányfej; közönséges homokos fenéklakó halak. Színük változó, a mennyiben a környezethez alkalmazkodik. Husuk izletes.

24. Család: *Durbincsfélék.* — Sparidae. Testük oldalt összenyomott, sima pikkelyekkel fedett, egy hátszó sörénnyel. Állkapcsaikon metsző és zápfogak nőnek ki, a szájpaddlás fognélküli; arcuk pikkelyes. Úszóhólyaggal bírnak. Husuk izletes. Legfontosabb dülő partmenti állandó kőborló halaink.

a) *Chrysophris aurata* L. (orada) aranydurbincs.

b) *Pagellus mormirus* Cuv. (mornora) hétesiklos durbincs.

P. erythrinus Cuv. (arborio, ribon), rózsaszínű durbincs.

c) *Charax puntazzo* Cuv. (spizzo) nyultajku durbincs.

d) *Sargus annularis* L. (sparetto), gyűrűs durbincs.

S. Rondeletii C. V. (sparo) harántesikolt durbincs.

S. Salciani C. V. (sparo) tarka durbincs.

e) *Oblata melanura* L. (occiada) nagyszemű durbincs.

f) *Box salpa* L. (salpa) arany-sávós durbincs, csatornák és folyók torkolatánál tartózkodik.

Box boops L. (bobba) kék durbincs, hosszú durbincs; teste hegye.

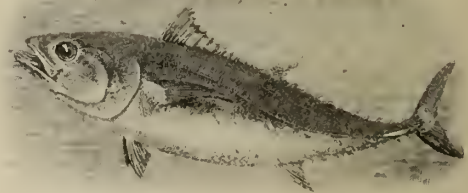
g) *Cantharus lineatus* Mont. (cantera) sötétfejű durbincs.

25. Család: *Szemfogasak.* Pristipomidae. Szemfogaik hegyesek és hosszúak, testük összenyomott; egy félig tüskés, félig lágy hátsőrénnyel.

b) *Dentex vulgaris* C. V. (dentale) tengeri fogas; állandó partmenti hal; husa izletes.

b) *Maena smaris* L. (ménola) fekete foltos ménola. — *M. vulgaris* C. V. (ménola schiava) ezüst ménola. *M. gracilis* Bp. (agon) tarka, vékony ménola — *M. alcedo* Risso. (ménola garizza) kék ménola. A ménolák 15–20 cm hosszú bozótlakóhalak; nyáron sűrű rajokban a partok mentén vándorolnak.

26. Család: *Vastag arcesontuak* (varjak). Sciaenidae. Arcesontjaik az oldalvonal nagy fejlettsége miatt vastagok; testük hosszukás ugyan, de oldalt összenyomott. A halászok az ide tartozó izletes húsú halfajokat corbo vagy corbelvarju néven ismerik.

THYNNUS THYNNUS. — TINHAL.
1/50 nagyság.

a) *Corvina nigra* Cuv. fekete varju, nyáron sziklás partmenti fenékhál: a sziklákra tapasztja az ikráit is.

b) *Sciaena aquila* Lac. szürke varju, a folyók torkolatánál és mint hogy tenger-partunkon nagyobb folyók nincsenek, ezen halat is ritkábban fogják.

c) *Umbrina cirrhosa* L. diszes varju. Ezüst színű teste oldalt aranyos, hullámos lefutású harántesikokkal diszített; 60 $\%$ -re is megnő; sziklás partmenti kőborló hal.

27. Család: *Piros sügérfélék*. (barboni, trie) — Mullidae. Piros színű sügerekhez hasonló testszerkezetű halak; testük nagy, hulló pikkelyekkel van fedve; a felső állkapocs fogai hiányzanak. Mély tengerben s partok mentén egyaránt tartózkodnak egész éven át, sőt felusznak a folyókba is. Husuk igen izletes; a régi rómaiak nagy becsben tartották.

Mullus barbatus (barbone) kisebb piros sügér; hossza 15–20 $\%$.

M. surmuletus L. (tria) kosorrú piros sügér, nagyobb az előbbinél (30 $\%$) bozótlakó.

28. Család: *Sügerek*. Percidae. Ragadozó halak egy vagy két hátuszóval; állkaposaikon és szájpaddlásukon fogak nőnek; uszóhólyagjuk egyszerű.

a) *Labrax lupus* Cuv. (branzino) branzinu, tengeri süllő. Állandó partmenti kőborló hal; a kevésbbé mély tengert szereti; beuszik a kikötőkbe és feluszik néha a folyókba is. 60 $\%$ -nyire is megnő; a legizletesebb tengeri hal.

b) *Polyprion cernium* Val. (cernio). Gyász-sügér. Színe sötétbarna: nagy mélységekben lakik, vagy nagy testek, elhagyott-vitorlás hajók árnyékában tartózkodik, innen a német neve: *Wrackfisch*. Ritka, a Quarneróban csak egynehányat fogtak.

c) *Serranus gigas*. Brünn. Óriási sügér. Az Atlanti Óceán lakója; csak nagy ritkán téved az Adriába; 1896. nyarán Zeng vizeiben fogtak egy 80 $\%$ hosszú példányt.

S. hepatus L. (sacchetto) narancs színű sügér, közönséges parti lakó; hús nem jó; a halesarnokban a vegyes halkeverék egyik alkotórészét képezi.

S. cabrilla L. (perega, perea) esikos (10) sügér a nagy tenger mély rétegeinek lakója, csak tavasszal, ivás idején keresi fel a sziklás, bózottal benőtt vagy homokos partokat; hús izletes.

S. scriba L. (can.) betűző sügér. Fogazott széli kopolyufedőit kék színű hieroglificus rajzok díszítik. Tavasszal és nyáron a partok mentén közönséges fenékhál, mint az előbbi.

29. család. *Duzzadt ajkuk* — Labridae.

Ajkaik duzzadtak; a fej oldalain 2–2 orrlyukkal; a hát- és hasuszó sörény hártvaszerű lobogóban végződik; kevert édes vizekben is élhetnek. Husuk egyáltalában iztelen, kevésbbé keresett.

a) *Julis vulgaris* Flem. (donzella) urfi, közönséges bozótlakó; teste élénk piros, narancs, sárga és kék színekben ragyog, különösen élénk a nászruhája

J. Giofredi Risso (donzella) kisebb és ritkább az előbbinél.

b) *Acantholabrus Palloni* Risso. Kišpatić említi és maesin horvát népies elnevezéssel illeti. Egy Matisz gyűjteményében is van. Mindenesetre ritka.

c) *Crenilabrus rostratus* Blochl., zöld duzzadt ajku, szürkés-barna és zöldszínű változatai díszítve piros pontokkal. A *Crenilabrus*-nemhez tartozó halfajok (helyi néven: liba vagy papagà) mind bozótlakók; husuk iztelen, a halesarnokban a vegyes halkeverék egyik alkotórészét képezi.

C. ocellatus Forsk. (Pávaszem.) Kopolyufedőjét kerek ibolyaszínű, pirossal és késsel szegélyezett folt díszíti; nyáron közönséges.

C. griseus L., kevés kivétellel kizárólag az Adriai tenger lakója; színe változó.

C. Roissali Risso., fején 2 barna harántávval; a test színe változó, leginkább sötétzöld, barna esikokkal és a hátuszón miniumpiros pettyekkel; nyáron közönséges.

C. mediterraneus L. (cavalieri), ritkább faj; testszíne vöröses, néha kékes; a melluszószárnyak és a kormányuszó alján 1–1 fekete foltal.

ZEUS FABER. — SZT.-PÉTER HALA.
1/20 nagyság.

C. Pavo C. V., színezete igen tarka: jellemző a zöldes alapon a fejtől a farkig húzódnó három hosszanti sáv; igen közönséges.

d) *Labrus mixtus* L. (papagà), tarka duzzadt ajku. Színe kor és nem szerint változik; a nőtény teljesen különbözik a himektől. Allandó jellege, hogy a kormányuszó és az alsó sörény széle kék, a hátuszó sörény mellső részét egy barna vagy sötétkék folt díszíti.

A különböző színek megfelelőleg 6 válfajt különböztetnek meg:

L. trimaculatus Lac. ♂; — *L. quadrimaculatus* Risso ♂; — *L. mixtus* Lac. ♂; — *L. variegatus* L. ♂; — *L. coquus* Lac. ♂; — *L. pavo* Risse ♂.

1894. december 10-én a fiunei Baross-kikötő hullámtörőjén kívül egyszerre fogták mind a két nőtény és mind a négy himnek a válfaját, melyek egy részét Matisz János az ezredéves kiállításra szárazon kipreparálta.

L. merula L. (tinea di mar), barna duzzadt ajku, nagyra nő; közönséges.

L. festivus Risso (donzela, papagà), ezüst duzzadt ajku. Szentől a farkig egy ezüst sáv húzódik, mely alatt a test oldalait ezüst pettyek díszítik; ritkább az előbbinél.

L. turdus L., pirospettyes, duzzadt ajku. Testének alapszíne zöld, mellső uszóí narancesszínűek; ritkább faj.

30. család. *Pomacentridae*, tüskés hassörénnyel.

Heliastes chromis L. (caligher, fabretto). Magas és rövid testalkatu hal egy hátsörénnyel; barna alapon a 8 hosszanti sáv eléggé ismerteti; husa rossz izü. Elég közönséges bozótlakó.

II. REND. VÉRTESE HALAK. GANOIDEI.

1. család. *Tokfélék*. *Acipenseridae*. Testük nyújtott, öt sorban elhelyezett esontvértékkel és részaránytalan kormányuszóval. A fogatlan száj a hasoldalon van; az ajkak kitolhatók. A Földközi-tenger lakói; iváskor a folyókba vándorolnak. A Quarmeroban tavasszal egy-egy példányt fognak; Triesztben és a Pó folyó torkolata körül már gyakoriak.

Acipenser Ruthenus L. (storione), keesege tok; egy izben 6 darab volt a fiunei halesarnokban.

A. Naccari Bp. (sporcella); ritkább.

A. sturio L. (storione), tok; több izben szentől szembe láttam.

A. stellatus Pallas, sörégtok. Dobias tanár Zengben egy példányt szerzett, melyet S. Giorgio öbölben, Zenghez közel fogtak.

III. REND. HARÁNTSZÁJUAK. PLAGIOSTOMI.

A belső váz részben porozogós, részben csontos, a bőr apró éles pikkelyekkel vagy pajzsoeskákkal van fedve (chagrin). Ritkábban több pár hosszukás kopoltyunyílással. Szájuk mindig a hasoldalon van. Ivari egyesülés után rakják le tojásaikat.

I. ALREND. RÁJAFÉLÉK.

Széles, lapos testük hosszú és vékony farkban végződik; a fehér hasoldalon van harántul a szájnylás és az 5 pár kopoltyunyílás. Szarumemü tojásaik vánkossal alakúak. Fenéklakók.

1. család. *Tengeri galambok*. *Myliobatidae*. Vékony farkuk tövében kinőtt tövissel (ferro) mérges sebet ejtenek.

Myliobatis aquila L. (colombo), galamb. Közönséges, 1 m. hossza nő.

Myliobatis noctula Bp. (colombo, pipistrello). Denevér, harántesikok nélkül; kisebb az előbbinél; gyakori.

2. család. *Óriás ráják*. *Trigonidae*. A folyó torkolatok közelében nappal az iszapban elrejtve alusznak, éjjel farktövissükkel (ferro) megsebzik az alvó halakat. 2—3 m. hossza is nőnek, súlyuk 100—500 kg.

Trygon brucco Bp. (stramazzo), barna matrác, vánkossal, orra tompa, farka kétszer olyan hosszú, mint teste.

Trygon pastinaca L. (stramazzo, mattana), sárga vánkossal, orra hegyes, farka csak valamivel hosszabb a testénél.

3. család. *Kisebb ráják*. *Rajidae*. Rombalaku, éjjeli ragadozó halak. Fenéklakók.

a) *Dasybatis asterias* Delar. (rasetta, baracola), csillagos rája. Hátán csillag alakú foltokkal; közönséges.

D. clavata L. (rasa spinosa), tüskés rája. Az előbbinél nagyobb; közönséges.

b) *Raja miraletus* L. (quattrocechi), pávaszem-rája. Melluszói hátoldalán egy-egy kerek, fekete és sárga gyűrűk által határolt, ibolyakék folttal; közönséges kisebb faj.

R. marginata Lac. (baracola rasa) szegélyes rája. Mellső uszószárnnyainak széle zöldes színű szegélylyel van beszegve; ritkább.

c) *Laeviraja oxyrhynchus* L. (bavosa inermis) sima rája.

L. maerorhynchus Bp. (bravosa armata) tüskésfejű bravóza. Mind a kettő közönséges, 80 cm. hosszú rája faj.

d) *Torpedo Nobiliana* Bp. (tremolo) szemüveges elektromos rája; sziklás tengerfenéken.

T. Galvani L. (tremolo) márványozott elektromos rája; homokos talajon.

T. Narce Nardó. (tremolo oechiata) (foltos) pávaszemes elektromos rája; iszapos talajon; ritkább az előbbieknél.

II. ALREND. CZÁPAFÉLÉK. — SELACHIA.

Testük hosszú, hengeres, az 5–7 kopolytű nyílás a nyak jobb- és baloldalán. Tojásaik hosszúkásak, négyszögletesek, hosszú rugalmas szarunemű szálakkal.

1. Család: *Szárnyas úszójúak*. Squatinidae.

Squatina angelus Dum. (squaena) tengeri angya l. Nagyon közönséges fenék lakó, másfél méter hosszúra nő; átmenetet képez a rájaktól a czápákhoz.

S. oculata Dum. az északi Adriában ritkább.

2. Család: *Macskaczápák*. Scyllidae. Tojásokat raknak; magános fenéklakók; helyes fogaik szélén 1–2 éles foggal.

Scylium stellare (gatta pardo) párduczczápa, kevesebb nagy folttal; közönséges.

S. canicula L. (gatta) macskaczápa számtalan apró folttal; iszap- és bozót-láló; különösen tentahalakkal táplálkozik. Érdes bőrét keményebb tárgyak csiszolására használják.

3. Család: *Kutyaczápák*. Mustelidae. Eleven szülők; iszaplakók közel a partokhoz, társaséletet élnek; apró fogaik tompák.

Mustelus equestris Bp. (Cagneto) kis kutyaczápa; 80 cm. hosszú; ritkább.

M. plebejus Bp. (can bianco) fehér kutyaczápa; világos-szürke alapon fehére foltokkal. 1½ m. hosszú; közönséges.

4. Család: *Kóborló czápák*. Squalidae. Pislogó hártáival és háromszög-alakú éles fogakkal.

a) *Galeus canis* Bp. (can da denti, can grigio) szürke kutyaczápa. Hátán palaszürke; 1–2 m. hosszú; évenként két ízben 30–40 elevent szül; közönséges.

b) *Prionodon glaucus* L. (can turchino) kék czápa. Hátán sötétkékszinű, 2 m. hosszú; nyáron többször fogják.

c) *Sphyrna zygaena* L. — syn. *Zygacna malleus* Val. (pesce martello) kalapács-hal. 2–3 m. hosszú.

A Földközi-tengerből többször bevándorol vizeinkbe, különösen meleg nyáron. 1884-ben Zenghól kapott ez ismertetés írója egy ½ m. hosszú példányt; 1894. augusztusban Abbazia mellett ejtettek el egy másfél méter hosszú kalapácshalat.

5. Család: *Lobogófarkú czápák*. Alopiidae.

Alopius vulpes L. (Pesce bandiera, volpe). Lobogóhal. Farkúszójának felső karélya rendkívül hosszú; ritkább faj.

1892. június 10-én a Quarneróban fogott ilyen hial az író birtokába került; teste 1 m., a farkkal együtt 2 m. hosszú. — 1896. július hó 28-án közel Fiuméhez egy közel 3 m. hosszú példányt fogtak.

XYPHIAS GLADIUS. KARDHAL.

6. Család: *Nagy czápák*. Lamnidae.

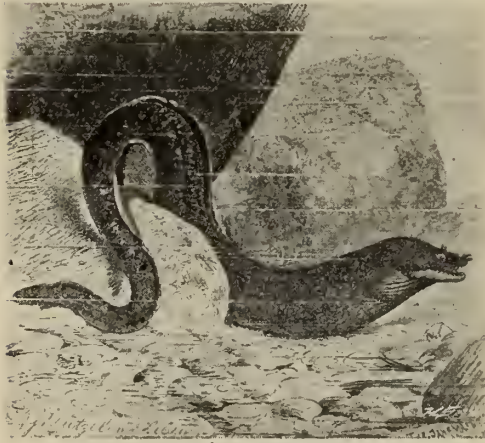
A nagy kopolytú-nyílások a mellúszó szárnyak előtt vannak. A farkúszó félhaldalakú; a fark vége jobb- és baloldalt bordás; elevenesülők; ritkább vendég-halak.

a) *Lamna cornubica* L. (Cagnia) orrmányos czápa. A háromszögletes éles fogak alsó széle fűrészelt.

b) *Oxyrrhina Spallanzanii* Raf. (Cagnia) hegyesorrú czápa. Az éles fogak hegyesek, hosszúak, épszélűek.

c) *Carcharodon Rondeletii* M. H. (cagnia, vero pesce cane) emberevő czápa. Nagy, háromszög alakú, éles fogamnak széle finoman fűrészelt; orrmánya rövid. A nagy tengerek lakója.

Vjzeinkbe esakis nyáron és őszszel, a tinhalak vándorlásakor vetődik be és a tinhalakat üldözve, a tinfogó hálóbá téved, hol azután elejtik. A legnagyobb példány, a mit Fiumében láthattunk, 7 méter hosszú volt. Az 1895. szeptember 2-án a Portoréval szemközt lévő szerszticzi tonnárában fogott 43,4 m. hosszú himn az ezredéves kiállítás kereskedelmi-tengerészeti csarnokában volt kiállítva. Tengerünkben évenként átlag 4–5 példányt figyelnek meg, de csak azokat ejtik el,

MURENA HELENA. — FOLTOS
MURÉNA.
 $\frac{1}{10}$ nagyság.

SCYLLIUM CATULUS. MACSKACZÁPA.
ÉS TOJÁSAL.
 $\frac{1}{6}$ nagyság.

melyek a tinfogó hálókba betévednek. A m. kir. tengerészeti hatóság 1887–1895-ig 12 ízben fizette ki a hivatalosan bemutatott és a tonnárákban elejtett 4 méter hosszúságot meghaladó czápákért járó 100 frnyi jutalomdíjat.

Selache maxima L. Nagy mélységek lakója. 12 méternyire is megnő. Az Adriaí tengerben is nagyon ritka vendég-hal, a Quarneróban eddig nem vették észre.

7. Család: *Egysörényes czápák*. Notidanidae. 6–7 pár kopolytúnyílással; mély tengerfenék lakói; a nőstény évenként többször eleveneket szül; ritka czápa-fajok.

a) *Heptanchus cinereus* Raf. (Can a capo incavato, anciòlo) homorúfejű czápa; 7 pár kopolytúnyílással; 3 m. hosszú.

b) *Notidanus griseus* L. (pesce manzo) bikaczápa; 6 pár kopolytúnyílással; 3–4 m. hosszú; gyakoribb az előbbinél.

8. Család: *Tövíses czápák*. Spinaeidae. A két hátúszó sörény egy-egy tövissel.

a) *Centrina Salviani* (pesce porco) tengeri malacz. A bőr prizmatikus, 3 esűs-ban végződő éles pikkelyekkel van fedve; alakja zömök; a tengerfenék lakója; $\frac{1}{2}$ –1 m. hosszú; nem ritka.

b) *Acanthias Blainvillii* Risso. (Spinarolo, asià) tövíses czápa; 70 cm. hosszú; nem nagyon gyakori.

A. vulgaris Bp. (asià, asiale) foltos tövíses czápa; 70 cm. hosszú; a partmenti tenger fenekén közönséges; húsa izletes.

IV. REND. KÖRSZÁJÚAK.

1. Család: *Ingolák*. Petromyzonidae. Testük hengeres, kigyóalakú; 7 pár kopolytúnyilással. A szívókaszerű kerek száj tele van apró fogakkal; az ajkak tapadó korongot képeznek, melylyel más halakhoz, hajók aljához, kövekhez tapadnak.

Petromyzon marinus L. (magna pegola, lampreda) tengeri ingola. 70 cm. hosszú; tavasszal a folyókba vándorol; nálunk nem gyakori; tengerparti népünk húsát nem eszi meg.

GERINCZTELEN ÁLLATOK.

A tengerben nemcsak a halaknak, hanem minden szervezetnek, minden állatfajnak megvan a maga elterjedési köre és tekintettel a tenger azon mélységére, a melyben az egyes állatok állandóan tartózkodnak és azon túl sem föl-, sem lefelé nem igen mennek, szintájukat különböztetünk meg, a melyek a következők:

Az árapály parti szintája	1 m. mélységig
A hullámok parti szintája	1—4 m. ..
A hullámalatti szintáj	4—20 m. ..
A félhomály szintája	20—40 m. ..
A homály szintája	40—60 m. ..
A mély fenék szintája	60—120 m. ..

Ezen szintájak határain belül élő állatokon kívül meg kell még említenünk a tengeri áramlatokkal úszó, továbbá nem annyira a tengerben magában, mint inkább a part mentén élő állatokat.

I. PARTMENTI ÁLLATOK.

Apró ragadozó állatkák, melyek vagy a partmenti sziklákon, vagy kavicsos ide s tova futkosnak és a hullámok által kivetett és szárazon maradt állatokból, valamint rothadó állatkák anyagából táplálkoznak. Ilyenek a sziklarepedésekben százával élő *Ligia Brandtii* Rathk., egy ászkaféle rák, két hangyafaj és egy *Lycosa* pók.

II. AZ ÁRAPÁLY PARTMENTI SZINTÁJA.

Mélysége egy méter. Ezen árapály állatait a meredek lejtésű partokon esekély, a lassan leereszkedő tengerparton (spiaggia) nagyobb területen találjuk.

Ilyenek első sorban a kacsalábú rákokhoz tartozó apró *Balanus minutus* L., melynek százezrei a sziklákhöz tapadva, néhol valóságos kérget képeznek. Egyes helyeken a *Mytilus minimus* Pol. apró szakálas fekete kagyló száza egész fürtöket képeznek. Itt-ott elszórva a sziklafalakhoz tapadnak a *pajzscsigák* (pantalena) és pedig a *Patella scutellaris* Lam., *P. lusitanica* Gmelin.; továbbá ászkaalakú csigák: *Chiton Poli*i Phil., *Ch. siculus* Gray és *Ch. fascicularis* L.

Mіндеzen állatok, a midőn a tenger apálykor visszavonul, légmentesen elzárják héjaikat, vagy szorosan a sziklafalhoz lapulnak és több órán át víz nélkül is élnek.

Egyes helyeken a sziklák feltűnően likaesosak; ezek belsejében a *Lithodomus lithophagus* L. (dattero) kőfuró kagyló száza az állatok növekedtével befelé mindinkább kiszélesedő meneteket ásnak.

Mélyebben a vízben ott piroslík az *Actinia rubra* (fragola die mare) tengeri szamóca nevű virágállatka és tapogatóikat nyújtogatva, a sziklákhöz tapadva, ott pompáznak az úrbeliük állatkörébe tartozó virágállatok: *Anthea cereus* Johnst. és *Actinia mesembryanthemum* Oken. A sziklákon meg kavicsos mászkál a *Litorina Basteroti* Payr. csiga, a homokban pedig él az *Arenicola branchialis* And. Edw. és *A. piscatorum* Lam. nevű tengeri giliszta.

III. A HULLÁMOK PARTI SZINTÁJA.

Ez a szintáj gazdag állatokban 1—4 m. mélységben és a parttól számítva 10—25 m. szélességben terjed ki, a szerint, a mint a part többé vagy

kevésbé meredek. Talaja változatos; sziklás, bozotos, kavicsos, homokos, iszapos.

A számos tengeralatti fenék, és a tengerbe ömlő édesvízi forrás okozza, hogy a kevert víz a partok közelében gyakori; sótartalma és fajsúlya eunélfogva változó. A világosság befolyása erős, ereje és színe csaknem olyan mint a levegőn. A víznyomás is csekély és mindössze 1 légnyomásnak felel meg. A hullámmozgás közvetlen; a hullámtorlás ereje a helyi viszonyoktól függ.

BLENNIUS OCELLARIS. —
TENGERI LEPKE.
1/3 nagyság

A szél okozta felületes áramlások még érezhetőek. Az apály és dagály rendes váltakozása e szintáj felső rétegeit még befolyásolja.

A víz hőmérséklete a „Deli” magyar yacht fedélzetéről az 1875.

és 1877. években részint a fiumei öböl közepén, részint a zengi csatornában történt mérések alapján:

	január 30-án	augusztus 27-én
a tenger felszínén	10·7 C ^o	22·5 C ^o
0·3 méternyi mélységben	10·7 C ^o	22·5 C ^o
1·9	10·7 C ^o	—
9·5	11·7 C ^o	21·0 C ^o
19·0	11·1 C ^o	16·9 C ^o
28·5	11·1 C ^o	14·4 C ^o
40·0	11·7 C ^o	—
47·5	12·3 C ^o	11·9 C ^o
57·0	—	10·8 C ^o
66·5	—	9·8 C ^o
74·0	—	9·7 C ^o

Ezek szerint a hullámok szintájának téli hőmérséklete 10·7 C^o, nyári hőmérséklete 22·5 C^o lévén, ezen két adat alapján a közép évi hőmérséklet 16·6 C^o-nak felel meg;* a téli és nyári hőmérséklet közötti különbség 11·8 C^o jelentékeny, akár a víz felszínén. A hőmérséklet változásai gyorsak és napról-napra mérhetőek.

Ezen szintájban élő állatok e szerint közvetlen hullámmozgást, fényt, nagyobb hőmérsékletet igényelnek és nagyobb víznyomást elviselni nem bírnak, és a sótartalom változásai iránt nem annyira fogékonyak, sőt ha egyszer-másszor szárazon maradnak, rövid ideig víz nélkül is élhetnek, míg a II. szintáj állatai huzamos ideig maradnak szárazon és a partmenti állatok a sótartalmú nedves tengeri levegővel érik be.

CENTRISCUS SCOLOPA. — TENGERI SZALONKA.
1/3 nagyság.

* A partok közelében a közép évi hőmérséklet csak 15 C^o, tehát kisebb mint a fiumei öböl közepén, minek oka első sorban a dus partmenti fenék- és parti hideg édesvízi források.

1874

Ezen szintájt jellemző állatok a következők :

1. *Puhányok*. Typus: *Mollusca*.

a) *Csigák*: A parti sziklafalakhoz és az alámerült sziklákhöz tapadnak.

Patella coerulea L. pajzsosiga.

Chiton Cajetanus Poli, — *Ch. siculus* Gray.

Nassa corniculata Olivi, — *N. reticulata* L. — a moszatokon. *N. costulata* Renieri, iszapos parti tengerfenéken.

Pisania maculosa Lamark, a sziklákon.

Columbella rustica Linné, a sziklákon a tenger felszínéhez közel.

Natica millepunctata Lamark, a sziklákon.

Conus mediterraneus Brug, kúpesiga.

Cerithium scabrum Olivi, a sziklákon.

Littorina neritoides Linné, a sziklarepedésekben.

Mangelia reticulata Risso, a homokban.

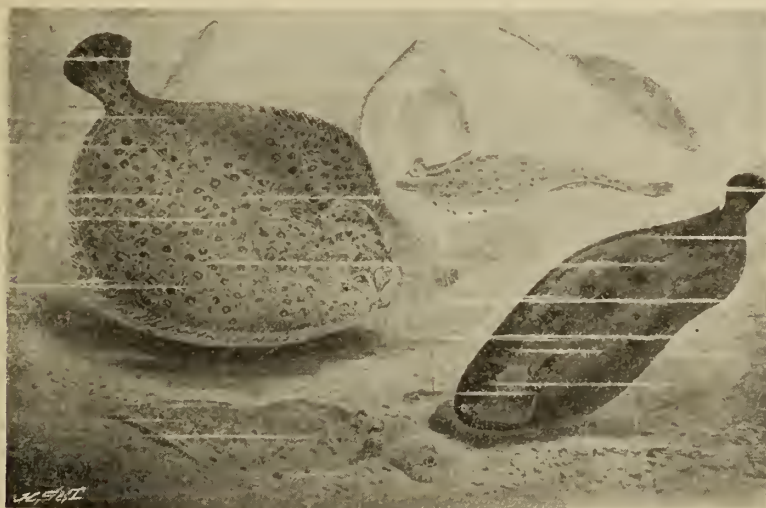
Rissoa costata Jeffreis, — *R. marginata* Michaud, — *R. calathiscus* Philippi

— *R. cæigna* Philippi.

Murex Edwardsii Payraudeau, gyakran szárazon marad.

Phasianella pulla Linné, a sziklákon.

Turbo rugosus Linné, melynek operculumát (Sz. Lucza szeme) díszítésre használják.

SOLEA VULGARIS. PLATESSA VULG. — NYELV- ÉS LEVÉLHALAK.

Trochus fragaroides Philippi (vulgo: naridole) mindenütt a sziklákon a víz felszínéhez közel, — *T. articulatus* Philippi, — *T. dubius* Philippi, a sziklákon, — *T. striatus* Linné, sziklákon és moszatokon, — *T. varius* Linné és *T. devaricatus* Linné partmenti köveken és sziklákon.

Haliotis tuberculata L. (orecchio di S. Pietro) füles csiga, sziklákon.

Aplisia depilans Linné, — *A. punctata* Cuvier, a kövek alján, néha a vizen kívül (Portorè).

Doris verrucosa Linné, kövek alatt a víz színéhez közel.

Polycera quadrilineata Müller, a bőrmoszatokon.

b) *Kagylók* :

Pholas dactylus Linné, sziklákon.

Saxicava arctica Linné, sziklákon és szivacsokban meneteket fúr.

Solen vagina Linné (hüvelykagyló), Özirkvenicza felé az iszapban.

Venus gallina Linné, V. decussata, a homokban.

Venerupis Irus Linné, és

Petricola lithophaga Retzius, a köveken belül.

Mytilus minimus Poli, — *M. lineatus* Gmelin, — *M. Galloprovincialis* Lamark, a bisszussal (szakál) a sziklákhöz tapadva, fűrtöket alkotnak.

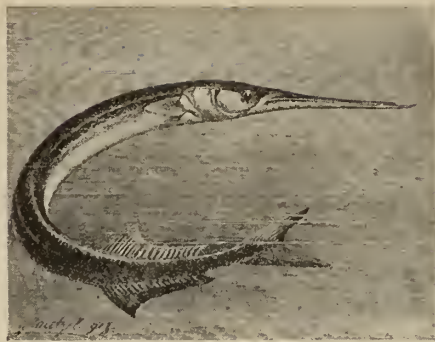
Mediola barbata Linné, és *M. Pctagnæ* Seacchi, mint az előbbieik.

Lithodomus lithophagus Linné, a sziklákon.

Arca Noe Linné, — *A. navicularis* Bruguière, — *A. barbata* Linné, a szikla-üregek falaihoz tapadnak.

Lima squamosa Lamark, L. inflata Lamark, a sziklarepedésekben.

Spondylus aculeatus Philippi, a sziklákhöz tapad.

BELONE ACUS. — ÁRCSÓRÚ CSUKA.
1/12 nagyság.

Pinotheres pisus Linné, osztrigafélék héjain belül él.
Gebia litoralis Risso, iszapos tengerparton él,
Alpheus dentipes Guerin,
Nika edulis Risso és
Athanas nitescens Leach, moszatok között bujkálnak.
Palemon squilla Linné, — *P. rectirostris* Zaddach, átlátszó hosszúfarkú rákok, melyek a sekély vízben is uszálnak.
Sphaeroma serratum Fabricius, — *S. granulatum* Grube, aszkarák, összehúzódba gömbalakot vesznek fel.
Idothea tricuspidata Desmarest, az algák között.
Bopyrus squillarum Latreille, a *Palaemon squilla*,
Gyge branchialis Heller, a *Gebia litoralis* rák kopolytűüregeiben élősködnek.
Caprella acutifrons Latreille. Csekély mélységben, moszatokkal benőtt sziklákön él.

Gammarus marinus Leach, bolharák. Sekély parti vizekben ugrálva úszik, — *G. locusta* Fabricius, kövek és bőrmoszatok alatt, — *G. Olivii* M. Edwards, Voloskában.

Chthamalus stellatus Poli. Közönséges apró kaeslábú rák, melynek héjai a partmenti sziklákön néhol valóságos kérget képeznek.

Gyűrűs férgek. Classis: *Annelides*; typus: *Hermes*. A hullámok parti szintája férgekben igen gazdag, de minthogy ezek leginkább a moszatok között tartózkodnak és az 1—25 méternyi mély vízrétegekben is a moszatokkal benőtt köves talajon élnek nagyobb mennyiségben, az ismétlést elkerülendő, legtöbbjét a következő szintájnál fogjuk felsorolni. Itt csak azokra szorítkozunk, a melyek kizárólag csakis ezen 1—3 m. mélységben találhatóak. Ilyenek:

Spirographis Spallanzani Viviani, szétterjesztett tarkaszínű tapogatóval a tenger diszét képezi; helyhez kötött féreg, a mennyiben esővével sziklához vagy ezölöphöz tapad.

Sabella reniformis Lenckart. A martinsehizzai öbölben.

Pectinaria auricoma Müller. Martinsehizza öblének a vesztegzár intézettől jobbra elterülő sekélyvizű, iszapos részében.

Cirratulus Lamarckii And. M. Edwards. Mint az előbbi.

Arcincola piscatorum Cuvier és *A. Grubii*. Mint az előbbieik.

Pontobdella muricata G. Ezen tengeri pióca rájakön élősködik ugyan, de sziklákön is találtatott már.

Sipunculus verrucosus Grube. Martinschizza öbölben.

Anomia ephippium Linné és *A. cepa* Linné, sziklákön és *Mytilus* kagylók héjain közönségesek.

Ostrea plicatula Linné, — *O. depressa* Philippi, sziklákhöz és egyéb alámerült tárgyakhoz tapadnak.

2. *Rákok.* Classis: *Crustacea*, typus: *Arthropoda*.

Acanthonyx lunulatus Risso, sziklákön a bőrmoszatok között él.

Xantho rivulosus Risso, közel a parthoz, kavicsok és kövek között mászkál.

Eriphia spinifrons Herbst, tengeralatti partmenti sziklákön.

Carcinus maenas Pennant, táskarák, a sziklarepedésekben leskelődik.

EXOCETUS VOLITANS. —
FECESKEHAL.
1/10 nagyság.

Bonellia viridis Schmarda. E klorofilt tartalmazó zöld férget e sorok írója Fiumétól Portoréig a tengerpart szikláiból szedte ki, miután előbb megleszte tanyáját, azután a sziklát összetörte.

4. Tüskébőrűek. Typus: *Echinodermata*.

a) tengeri sünök: *Echinus esculentus* Linné (riccio di mare), tengeri sün: tömérdek mennyiségben a fiumei kikötő mólóin és a sziklákon az egész part hosszában. *E. microtuberculatus* Blainville. Ritkább.

b) tengeri csillagok: *Asteriscus verruculatus* M. Tr. Alámerült sziklákon.

Ophiopsis ciliata M. Tr. és

Ophiotrix fragilis O. F. Müller, igen kényes tengeri csillagok. Élnek a moszatok között vagy a szivacsokon néha nagy mennyiségben.

5. Ürbelűek. Typus: *Coelenterata*.

a) Virágállatok. Polypi. *Actinia sulcata* Penn. *A. purpurea* = *rhododactyla*. Mos, A. mesembryanthemum - *cereus* Oken. *A. viridis*.

b) Szivacsok. *Spongiae*: *Hircinia spinulosa* C. Schmidt.

Espcria calyx Nardo.

Gcodia placenta = *gigas* O. Schmidt, a sziklákhöz tapadnak.

Reniera porosa O. Schmidt. Egyéb tárgyakat kéreg gyanánt von be.

IV. HULLÁMALATTI PARTI SZINTÁJ.

Függélyes kiterjedése: 4 méter mélységtől egész 20 m. mélyséig. Szélességi kiterjedése egyes helyeken különböző, a szerint, a mint a part folytatása a tenger alatt egyenletesen vagy meredeken ereszkedik le. Vannak egyes pontok, a hol a partok folytatása 30 m. mélységre meredek, majdnem függőleges falat képez és a hol ezen szintáj szélessége minimális (pl. „Dalle Vedove” osteria előtt Peesinén). Egyes helyeken, Szusák mentén (Bagno al Lido vagy a Glavan-házak előtt Peesinén, a Fiumara, Reesina és Czirkenicza (Reesina) torkolatánál és máshol) nem a part tengeralatti lejtője képezi a tengerfeneket, hanem a vizektől összehordott görgetegek, kavics, homok, iszap és egyéb törmelék, melyek egyenletes, majdnem vízszintes tengerfeneket alkotnak. E szintájban a leginkább uralkodó a sziklás, moszatbozótokkal benőtt, hol gyorsabban, hol lassabban leereszkedő tengerfenék.

A jellemző állatfajok és csoportok elterjedésének maximuma 6—15 méternyi mélységre esik.

Ezen szintájban a hullámmozgás hatása gyöngye, elmosódott, a hőmérséklet nem függ annyira a levegő hőmérsékének változásaitól; tengeralatti hideg édesvízi források is ritkák, tehát a hőmérséklet valamivel állandóbb; az előbbi adatok alapján az évi középhőmérséklet a felsőbb vízrétegekben 16 C°, az alsóbbakban 14 C°; a téli és nyári hőmérséklet közötti különbség: a felsőbb vízrétegekben 10 C°, az alsóbbakban 5-8 C°. E szerint a nyári és téli hőmérsékletek közti nagyobb különbségek még megvannak, csakis a naponkinti hőmérsékleti ingadozások hiányzanak, miért is a hőmérséklet változásai csakis 3—4 nap összehatása után mérhetők.

Szél okozta vízáramlatok nincsenek ugyan, de a tengeralatti vízáramlatok rendszeresen működnek. A fény behatása is gyengébb és a tenger fenekén lévő tárgyakat elmosódva látjuk; a víz színárnyalatai többé-kevésbé sárgászöldek.

A hullámalatti szintájban élő tengeri állatok a hullámtorlást és a hőmérséknek rögtön változását nem tűrik, ellenben magasabb közép-hőmérséklet és elegendő világosságot igényelnek; azért e szintájt jellemző állatai nagyobb-részt még a Földközi-tenger faunájához tartozó alakok.

Ilyen mediterrán állatok a következők:

1. Puhányok. Typus: *Mollusca*.

a) Fejlábuak. Nappal a sziklaüregekben rejtőznek, éjjel zsákmány után indulnak.

Octopus vulgaris Lamark, (folpo) közönséges polip.

Eledone moschata Risso, (folpó) pészmapolip.

Argonauta Argo Linné, vitorlázó polip. A nőtény héja vékony, csónakalaku, két karja széles; a him kicsiny (*Hectocotylus*), héja nincsen. Nagy ritkán vetődik be a déli Quarneróba; Dalmáciában gyakoribb.

Loligo vulgaris Lamark, (calamaro) kalamáris. Közönséges.

L. sagittata Risso, (totano). Ritka.

Sepioloa vulgaris Grant, (todoro). Elég közönséges.

S. Rondeletii Leach, (sepolina) kis tentahal és

Sepia officinalis Linné, (sepia, seppa) nagy tentahal. Közönségesek.

b) Csigák. *Murex Blainvillei* Payraudeau. Homokos tengerfenéken közönséges.

Ritkábbak: *M. trunculus* Linné, *M. brandaris* Linné, *M. erinaceus* Linné, *M. tarentinus* Lamark, *M. decussatus* Gmelin. A sziklákon gyakoriak: *M. cristatus* Brocchi és *M. Edwardssii* Payraudeau.

Chenopus pes pellicani Linné. Közönséges.

Cypraea lurida Linné. Ritkább.

Cerithium vulgatum Bruguiere. Iszapos tengerfenéken él.

Rissoa Montagni Payraudeau, *R. costata* = *Alvania costata* Brusina.

Zizyphinus striatus Linné, *Z. crenulatus* Brocchi. Moszatokkal benőtt talajon.

Trochus Adansonii Payraudeau. Mint az előbbiek.

Fissurella costaria Deshayes. Sziklákon.

Aplysia depilans Linné. A kövek alján (Portorè).

Doris coerulea Risso. Mint az előbbi (Portorè).

Chiton marginatus Pennant. Ritka quarnerói faj.

c) Kagylók. *Teredo navalis* Linné. A ezölöpöket, hajók alját és egyéb alámerült faanyagot összerongálja.

Solen vagina Linné, (cappa lunga) tengeri bab. Iszapos talajon Cirkvenicza környékén kevés; elárúsítás végett inkább az átellenes szigetetről, a velencei lagunákból hozzák.

Tellina serrata Renieri és *T. balaustina* Linné. Homokos tengerfenéken.

Cytherea exoleta Linné, *C. chione* Lamark, (cappa liscia) sima kagyló. Homokos fenéken az egész Adriában elég közönségesek.

A selyemkagylók. *Pinna*-fajok nálunk ritkák, míg ellenben Dalmácia tengereinek homokos fenékén közönségesek.

Chama gryphoides Linné. A partmenti sziklákhöz tapad; közönséges.

A III. hullámok parti szintjében felsorolt *Arca*, *Lima*, *Spondylus*, *Anomia* és *Ostrea*-nemek fajai ezen szintj felsőbb vízrétegeiben is előfordulnak.

2. Molluszkoidok. Typus: *Molluscoidea*.

a) Mohállatok (Bryozoa) töleszerű alakú telepei, u. m.:

Flustra hyalina Pall.

Membranipora pilosa L., *M. pertusa* Esp.

Retepora cellulosa Linné. Sziklákhöz, nagyobb moszatokhoz és egyéb tárgyakhoz tapadnak.

b) Kulacsállatok (Ascidiae). Sziklákhöz, ezölöpökhöz tapadnak.

Ascidia mammillata Cuvier A. (*Ciona*) *intestinalis* Linné.

Cynthia papillosa Sav.

Amaroecium roseum Edw.

Pyrosoma elegans Les. és *P. giganteum* Les.

3. Rákok. *Crustacea*.

Stenorhynchus longirostris Fabr., tengeri kaszospók. Gyakori bozótlakó.

Pisa armata Latreille. Moszatokkal benőtt sziklákon lesben áll; háta néha tele van algákkal.

P. nodipes Leach. Ritkább quarnerói faj.

Maja squinado Rond, (grancévol) tengeri pók. Közönséges. *M. verrucosa* M. Edw. Gyakori.

Lambrus angulifrons Latreille. Sziklás fenéken gyakori (Portorè).

Pilumnus hirtellus Linné. Gyakori.

Carcinus maenas Pennant. Közönséges a sziklarepedések között.

Gonoplax rhomboides Fabr. Sziklás fenéken.

Pinnotheres pisum Linné, az osztrigákban; *Pinnotheres veterum* Linné, a selyemkagylókban (*Pinna*), de szabadon is, iszapban. Nálunk ritka fajok.

Ilia nuculus Herbst. Az iszapban (Fiume).

Atleocyclus heterodon Leach. Sziklás talajon (Portorè).

Corystes dentatus Latr. Sziklákon, ritkább faj.

Dorippe lanata L. Mint az előbbi.

Pagurus Fabr. A remeterákok számos kisebb-nagyobb faja, melyek üres csigahéjokban élnek, hogy lágy utópötrohukat megvédjék. Iszapos vagy homokos tengerfenék lakói.

Pagurus timidus Roux, a partok mentén; *P. maculatus* Risso; *P. Prideauxii* Leach (Zengg); *P. sculptimanus* Lucas. Az író 2 példányt látott Zengg vizeiből.

Galathea strigosa L. (la morte) és *G. squamifera* Leach. Ritkább fajok.

Scyllarus arctus Roemer. A fiu-
mei kikötőben is gyakori.

Palinurus vulgaris Latr. (ragosta, squilla), nagy csáposrák, valamint a *Homarus vulgaris* M. Edw. (astice), nagy ollósrák. Partmenti sziklaüregekben rej-
józnak, néha 80 cm. hosszú példányokat fognak.

Crangon vulgaris Fabr., *C. cataphractus* Olivi.

Virbius viridis M. Edw. Szikla-
üregekben; ritka.

Sicyonia sculpta M. Edw. Ritka faj.

Squilla mantis Rondelet és *S. Desmarestii* Risso, a nagy és kis istenimádó (szájlábu) rák. A Quarneróban nem gyakori, ellenben a triesti és a többi isztriai öbölben kosárszámra fogják; tengerparti halászaink ezeket a rákokat iztelen husuk miatt a tengerbe visszadobják.

4. Gyűrűs férgék. Classis: *Annelides*. Typus: *Vermes*.

Eteone pterophora Ehlers. Quarnero.

Eulalia viridis Savigni, Fiume. *E. obtecta* Ehlers, Martinschizza. *E. macroceros* Grube, Fiume.

Eurysyllis tuberculata Ehlers, Zurkovo öbölben,

Ehlersia coruata Rathke, Martinschizzai öbölben moszatok között.

Syllis Krohni Ehlers. Zurkovo öbölben moszatok között, *S. brevipennis* Grube.

Mint az előbbi.

S. hyalina Grube. Mint az előbbi.

Sylline rubropunctata Grube. Portorè öblében moszatok között.

Glycera unicornis Savigny és *G. tessellata* Grube. Martinchizza öbölben homokos talajon.

Nereis Costae Grube. Fiume körül gyakori a moszatok között, sziklák és kövek alatt, valamint szivacsokban.

N. rubicunda Ehlers. Fiume körül sziklás talajon, moszatok között gyakori.

— *N. rava* Ehlers. Fiume körül iszapban. — *N. cultrifera* Grube. Fiume körül bőrr moszatokon. — *N. Dumerillii* Audouin et M. Edwards. Portorè öblében moszatok között.

Eunice sanguinea Quatrefages, Pecsínén, a martinschizzai öbölben moszatok között. — *E. siciliensis* Grube — *E. adriatica* Schmarada. Fiume körül sziklák között.

— A Baross-kikötő építésekor a repesztett sziklatömbök közül 3 példány opalizáló színekben ragyogó *Eunice* került napvilágra és ez ismertetés irójának birtokába, melyek közül az egyik 1½ m. hosszú, a másik kettő 1 m.-nél rövidebb volt. Ezeket *E. gigantea* Sav. — *E. aphroditois* Pall. tekintjük, de minthogy ezt a fajt egy szerző sem említi és Claus exotikus alaknak mondja, alkalomadtán előbb pontosan meg akarjuk határozni.

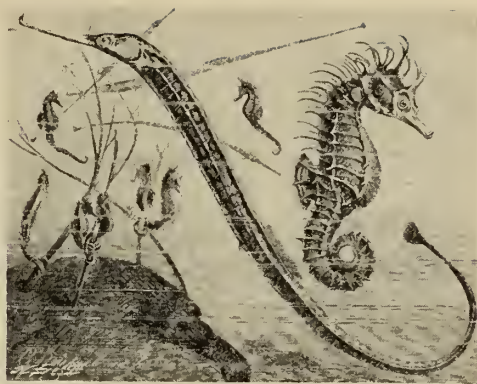
E. Harassii Aud. et M. Edw. Pecsínén, martinschizzai és portorèi öbölben gyakori.

Nematonereis oculata Ehlers. Martinschizza öbölben moszatok között.

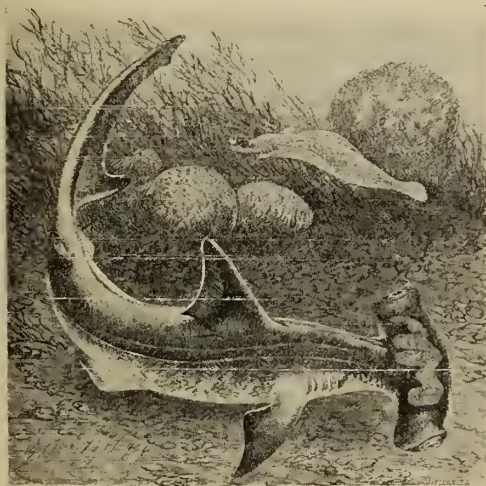
Lumbriconereis gracilis Ehlers, *L. Nardonis* Aud. et M. Edw. és *L. coccinea* Renier. Fiume körül köves, bozótos tengerfenéken.

Euphrosine mediterranea Grube. Sziklalyukakban és nulliporák csatornáiban a martinschizzai öbölben.

Chrysopetalum fragile Ehlers. Fiume körül sziklás talajon.

SYNGNATHUS ACUS. HIPPOCAMPUS ANTI-
QUORUM. — TÚHAL ÉS CSIKÓCA.
¼ nagyság

ZYGAENA MALLEUS. — KALAPÁCSHAL.
¼ nagyság

Hermadion pellucidum Ehlers. Martinschizzai öbölben, bozóttal benőtt sziklás talajon.

Serpula contortuplicata Linné, Portorè, Pecsine. *S. vernicularis* L. egy leszerelt hajó fenekéről kaptuk. *S. aspera* Philippi, portorèi öbölben, sziklás talajon, Zurkovón, boya lánczokon. *S. filograna* Nardo, Fiume, Pecsine, Portorè. *S. clarigera* Grube, a peccinèi, martinschizzai öbölben. *S. tricuspis* Grube, *S. galeata* Grube és *S. protense* a portorèi öbölben.

Protula intestinum Linné. A martinschizzai öbölben.

5. Tüskebőrűek. Typus: *Echinodermata*.

a) Tengeri sünök: *Toxopneustes brevispinosus* Brdt. — *Echinus lividus* Lam.

Spatangus purpurcus Lesk., *Echinocardium mediterraneum* Gray és *Brissus unicolor* Klein, szívalakú sünök.

b) Csillagállatok: *Astropecten pentacanthus* D. Ch., *A. platyacanthus* M. et Tr. — *Asterias rubens* L. — *Comatula mediterranea* Lam. = *Antedon rosacea* Norman.

c) Tengeri uborkák: *Ho'othuria tubulosa* Gmel., homokos talajon, mindenütt közönséges, különösen sirokkális szélvihar után. Ritkábbak: a *H. tergestina* Sars., *H. Poli* D. Ch., *Cucumaria cucumis* Risso és a *Synapta digitata*. Mntg.

6. Ürbelűek. Typus: *Coelenterata*.

a) Magános virágállatok: *A. sulcata* Penn. és *Actinia Rondeletii* D. Ch. a sziklákon. *A. mesembryanthenum* Johnst. sziklákon és *Murex* csigák héjain. — *A. effoeta* L. a remeterák által lakott csigahéjakon. — *Adamsia palliata* Johnst sziklákon és csigákon.

b) Telepek virágállatok (koralok): *Asteroides calycularis* Edw. — *Pennaria disticha* Goldf. — *Sertularia* sp. L. Egy *Madrepora cervicornis* Lam. telepekhez hasonló korál. — *Gorgonia verrucosa* Pall. több alakváltozata: egyenes vesszőforma, kúszó és felemelkedő ágakkal és kiszélesedett teleptalppal. — Mind sziklákhöz és szirtekhez tapadnak.

c) Szivacsok: *Cacospongia cavernosa* Schmidt Oszkár, — *Euspongia adriatica* O. Schm., — *E. quarnerensis* válfaj, — *Reniera porosa* O. Schm., — *R. cratera* O. S., — *Aplysina aerophoba* Nardo, — *A. carnosa* O. S. sárga, vízből kiszedve sötétkék, — *Halichondria aurantiaca* O. S., — *Axinella cinnamomea* O. S. intenzív sárga bokoralak, — *A. polypoides* O. S. — A már említett *Geodia placenta gigas tuberosa* O. S., — *Ancorina verrucosa* O. S., — *Suberites domuncula* Nardo, melylyel a Dromia rák hátát betakarja, — *S. massa* Nardo, — *S. papillina* O. S. A *Suberites* fajok gyakran teljesen magukba temetik a *Cerithium* csigahéjakat, miket a remeterákok (Pagurus) lakásuknak foglalnak le.

A Quarneróban a mosdószivacs két változata fordul elő. Északi felében a quarnerói, a déli felében az adriai mosdószivacs. A quarnerói szivacsok azonban nem tetszetősek. Színük szennyes barna és a szarúnemű váz fonalai érdesek s e miatt az e fajta szivacsok mosdó asztalra nem valók. A közéletben bútorok, kocsik és különösen a fiumei halászok a halesarnokban az asztalok mosására használják.

A Quarnero déli felében előforduló mosdószivacsok között vannak olyanok, a melyek a követelményeknek megfelelőek, mert vázuk finom és puha, de ezeket sem halászszak, mert aljuk rozsdaszínű foltokkal lévén tele, áruba nem bocsáthatják. Pedig ezek a foltok onnét erednek, hogy a szivacsok a tengerfenék porondjának vasalkatrészeit magukba szíják, a mi azonban semmi befolyással sincs a szivacs jóságára.

V. A FÉLHOMÁLY SZINTÁJA.

Függélyes kiterjedése 20-tól 40 méterig. Tengerfenekét a középső meredek lejtő képezi, ezért vízszintes kiterjedése is a helyi viszonyok szerint 20—70 méternyire terjed kifelé. A tengerfenék kevésbé változatos, talaja többnyire sziklás, a lapos területen durva, kavicsos, főnyes és agyagos. Édesvízi források e szintájban nincsenek, a víz sótartalma és fajsúlya e szerint mindenütt egyenlő. A fénynek ereje már tetemesen csökkent és így az uralkodó szín a szürkés zöld; nappal is félhomály uralkodik, melyben a fény és árnyék közötti különbség elenyészőben van. A víznyomás a legalsó vízrétegekben $3\frac{1}{2}$ légnyomásnak felel meg.

A közvetlen hullámmozgás nem létezik többé, csak az állandó mélységi rendes áramlat az, mely ezen vízrétegek zömét mozgásban tartja. A hőmérsék sülyedt; a nyári hőmérséklet 13·6-tól 14 C.^o, a téli 11·1-től 11·7 C.^o-ig. A közép évi hőmérséklet 12·5 C.^o. A nyári és téli hőmérséklet közötti különbség a felsőbb vízrétegekben 2·9 C.^o, az alsóbbakban 1·9 C.^o. A hőmérséklet ingadozásai csakis egy hétnek összes eredményei után mérhetőek.

Az eme szintájban élő állatoknak életfeltételei: mérsékelt fény és mérsékelt víznyomás, — nem erőszakos, de egyenletes, lassú vízmozgás, — alacsonyabb, de állandóbb hőmérséklet.

E szintájban találkozunk olyan állatalakokkal, melyeknek még mindig a melegebb Földközi-tenger faunájához tartoznak, de a legalsóbb rétegekben olyanokkal is, a melyek az északi hidegebb tengerek felső vízrétegeiben tartózkodnak.

A félhomály vagy középszintájnak állatvilága a következő:

1. Puhányok. *Typus: Mollusea.*

a) Csigák: *Fusus rostratus* Olivi, *F. coralinus* Scaechi.

Nassa incrassata Müller,

Cylope neriteus Linné,

Ovula adriatica Sow. sziklás talajon.

Turritella communis Risso, iszapos talajon.

Vermetus sp. sziklás talajon.

Ziziphinus (Trochus) conulus Lam.

Bulla hydatis Linné és

Akera carnosa Cuvier, nem gyakoriak; Portorén, agyagos tengerfenéken.

Philine (Bulla) aperta Linné, mint az előbbi.

Doris limbata Lam., *D. coerulea* Risso, mint az előbbieket.

Chiton fasciularis Linné, sziklás talajon.

Dentalium entalis L., *D. dentalis* L. agyagos vagy iszapos talajon; nem gyakoriak.

b) Kagylók:

Solecurtus strigillatus Blainville. Igen ritka. Tudtunkkal tíz év alatt a Quarneróban 2 példányt fogtak; már a Veglia és Cherso szigetek közötti tengerszorosban (Canale di mezzo) gyakoribb, Zára környékén már közönséges.

Lycousia corruscaus Scaechi; a Cirkvenieza fürdőhelylyel szemközt nagy mélységben több példányt találtak.

Tellina serrata Remeri, a Quarnerónak egyik sajátossága; közönséges.

Venus verrucosa Linné, homokos talajon gyakori.

Cardium eiliare L., homokos és moszatokkal benőtt tengerfenéken gyakori. — *C. papillosum* Poli, iszapos talajon. — *C. edule* Linné, agyagos és iszapos talajon gyakori.

Pecten glaber Linné, a leggyakoribb fésűkagyló. — *P. opercularis* L., *P. varius* L., *R. pusio* L.

Vola Jacobaea L. — *Ostraca Jacobaea* L. *Pecten Jacobaeus* Blainv. Nagy fésűkagyló tengerünkben kevésbé, Dalmáciában ellenben mindenütt gyakori.

2. Molluszkoidok.

Ezek közül a szirtekhez, sziklákhöz és üres *Cardium* csigahéjához tapadnak a különféle kulaacsállatok, melyeneket már a hullámalatti szintájban is találtunk.

3. Rákok. *Classis: Crustacea.*

A szintáj felső és közép vízrétegeiben ugyanazon rákfajok fordulnak elő, mint a melyek a hullámalatti szintájban élnek. Azokon kívül megemlítendőek:

Inachus thoraicus Roux, algák között.

Portunus depurator Linné, homokban és iszapban; portoréi öböl.

Corystes dentatus Latr. Nagyobb mélységekben gyakoribb mint a hullámalatti szintájban.

Dromia vulgaris M. Edw, hátát a *Suberites domuncula* szivacsos betakarva, zsákmányát esellel közelíti meg.

Homola spinifrons Lam. Sokkal ritkább az előbbinél, melylyel életmódra nézve megegyezik.

4. Gyűrűs férgek. *Classis: Annelides.*

Carobia lugens Ehlers, moszatok között a martinschizai öbölben.

Phyllodoce vittata Ehl. és

P. lamelligera Ehl., Fiume körül az iszapban.

P. albovittata Grube, a martinschizzai öbölben.

Podarke agilis Ehl., mint az előbbi. *P. viridescens* Ehl. és *P. albicincta* Ehl., a fiumei kikötő szerves anyagokat tartalmazó sáros iszapjában.

Periboea longocirrata Ehl., martinschizzai öböl szikláinak között él; épen így a *Proceraea picta* Ehl.

Staurocephalus rubrovittatus Grube, Fiume, Szusák, Pecsine. Martinschizza.

Sigalion limicola Ehl. Fiume kikötőjében.

Chaetopterus variopedatus Renier. Matisz mindeddig Portorén 2 példányt fogott.

Hermione hystrix Sav. = *Aphrodite hystrix* Quatrefages, és

A. aculeata Linné, a Quarnero iszapjában gyakoriak.

5. Tüskebőrűek. *Typus*: *Echinodermata*.

a) Tengeri sünek: a nagy *Echinus melo* Lam. (melone di mare) tengeri dinnye és a már említett részarányos, szivalaku *Spatangus* és *Brissus* fajok.

b) Csillagállatok: *Astropecten aurantiacus* Philippi. — *Echinaster sepesitus* Retz. — *Asterias glacialis* O. E. Müll. — A szabályos ötszöghöz hasonló *Palmipes membranaceus* Linck. — A hengerkaruak közül: *Ophiura longicauda* Linck. — *O. lacertosa* Linck. — *Ophiomyra pentagona* Lam. — Az *Antedon rosacea* Norm. felkuszó csillagállat itt is fordul elő.

c) *Holothuriák* alakjai és fajai azonosak a hullámalatti szintájban élőkkal,

6. Ürbelűek. *Typus*: *Cocleenterata*.

Szivacsok: A már említett *Suberites* fajok, — *Axinellák* és *Aplysinák*; továbbá: *Sycon* (*Sycandra*) *raphanus* O. S. és *S. papillosa* O. S. — *Asconida* mészszivacsok nemezei és *Chondrosia* bőrszivacsok.

VI. A HOMÁLYOSSÁG SZINTÁJA.

Függélyes irányban 40 méternyi mélységtől 60 m. mélységig terjed le. Vízszintes kiterjedése nagy, terjedelmes, a mennyiben fenekét nemcsak az alsó parti meredek lejtő és szintén meredek gerinczek lejtői képezik, melyek a Quarnero egyenletes, sík tengerfenekéből kiemelkednek, hanem másrészt csaknem az egész Quarnerónak és a magyar-horvát tengerpart mentén elhuzudó csatornáknak és öblöknek gyengén hullámzatos, majdnem sík tengeralatti talaja képezi.

A talaj maga a lejtőkön sziklás, a tengeralatti gerinczekben szirtes, a sík tengerfenéken híg agyag. Egyes helyeken a fenékből édes vízi források bugyognak fel, még pedig oly erővel, hogy az édes víz kisebb fajsúlyánál fogva a tenger felszínéig tör és azokat a kör alakú édesvízi tükröket képezi, melyeket halászaink igen jól ismernek és belőlük friss édes vizet merítenek. Ez édes vízü források módosítják a tengervíz hőmérsékletét, fajsúlyát és sótartalmát, de a hatásuk inkább közvetlen, lokális. A fény hatása igen csekély; a fény és árnyék közti különbség nem létezik, minden szürkés-kék színben látszik. A víznyomás nagy és a vízrétegek zömében, 60—65 m. mélységben körülbelül 6 $\frac{1}{2}$ légnyomásnak felel meg. A víz tökéletes nyugalomban van.

A hőmérséklet tetemesen süllyedt; a középhőmérsék + 12 C°-ra tehető és a mélyebb vízrétegekben rohamosan süllyed. A hőmérséklet azonban állandóbb; változások lassan következnek be, melyeket egy-egy hónap lefolyása után észlelhetünk és mérhetünk. A téli hőmérsék + 12 C°; a hosszú nyár hőmérsékletének maximuma 15 C°; a végletek közötti különbség e szerint csakis 3 C° fokot tesz ki.

Ezen mély szintájban tartózkodó állatok homályt, a víz nyugalomát, továbbá alacsonyabb bár, de állandóbb hőmérsékletet kívánnak; szervezetük a nagyobb víznyomást is képes elviselni. Ebben a hidegebb szintájban már nem találjuk annyira a Földközi tenger faunáját jellemző állatokat, hanem inkább azon állatok vannak elterjedve, a minők az Atlanti-Oceán északibb, európai öbleiben élnek.

E mély szintájban élő jellemző állatok a következők:

1. Puhányok *Typus: Mollusca.*

a) Csigák: *Dolium galea* Linné, a nagy hordócsiga.

Cassidaria echinophora Linné, és *C. tyrrhena* Chemnitz.

Odostomia craticulata Brusina.

Turritella triplicata Brocchi.

Pleurotoma-Raphitoma, az algákon és az iszapban.

b) Kagylók. *Venus fasciata* Costa.

Cardium cili Linné- *C. oblungum* Gmel. *Isocardia cor* Linné.

Pectunculus pilosus Linné.

Pecten adspersus Lam. *P.*

Testae Bov. *P. opercularis* Linné.

és *Nucula sulcata* Brown.

2. Rákok. *Classis Crustacea.*

Az előbbi szintáj alakjain kívül: tömérdek mennyiségben a *Portunus depurator* Linné, (mazinette) nevű táskarák és az izletes és drága

Nephrops neroegicus Linné, (scampi) csemegerák. (Lásd: halászati statisztikát) Fiume egyik specialitása, mely kizárólag csakis a Quarneróban és Norvégia fjordjaiban fordul elő.

3. Gyűrűs férgek közül

AZ EMBEREVŐ CZÁPA (CARCHARODON RONDELETHI) FEJE PREPARÁLVA.

a már említett *Hermione-Aprodite hystrix* Savigni és *A. aculeata* Linné.

4. Tüskebőrűek közül a *Holothuriák* és a már említett *Palmipes membranaceus* Ag.

5. Űrbelűek közül a virágállatok telepei, a korallok vannak képviselve. Ilyenek: *Gorgonella* és *Gorgonia verrucosa* Pall. kérges korallok, melynek rendkívül elágazó és bokorhoz hasonló telepe a sziklás talajon fejlődik.

Alcyonium palmatum Pall. és *A. digitatum* L. husos, puha korallok.

Pematula rubra Ellis, *P. phosphorea* L. gyönyörű piros, sárgásfehér színárnyalatu, struczmadár tollához hasonló alakú husos koralltelepek.

Pteroides spinulosa Herkl. szürke színű tövises tollkorall.

Veretillum cynomorium Pall. Virágzó vesszőhöz hasonló korall.

VII. LEGMÉLYEBB FENÉKSZINTÁJ.

Ezen szintáj a Quarneró egyenletes tengerfenekének egyes medence-szerű, 60 métertől 100—102 méternyi mélyedéseiben terjed ki; e szerint nem általános, inkább csak helyi jellegű.

A talaj mindenütt legfinomabb agyag, a medenczék lejtőin itt-ott sziklás vagy durva kavicsos. Ezen mély medenczékben mindenütt valószínűleg mély szürkület, talán sötétség uralkodik, melyben a fény és a szín változatait megkülönböztetni nem lehet. A nyugalom tökéletes, a víznyomás 110 m.

mélységben körülbelül 12 légnyomásnak felel meg. A középhőmérséklet bizonyára még inkább süllyedt és a nyári és téli végletek közti különbség is bizonyára igen esekély. Hőmérséki változatok itt nem igen léteznek, hanem egymásba folynak. Ezekről az egyenletes, hűvös hőmérsékletű vizrétegek állatairól eddig kevés biztosat tudunk, — ehhez rendszeres kutatás és buvárkodás szükséges, — de valószínű, hogy itt olyan állat-alakok is élhetnek, melyeknek az északibb, hidegebb tengerekben is előfordulnak.

Ezek a mély medenczék is hemzsegek a csemege- és a sokaságától, a chioggiai olasz halászok az ő kokkia-hálójukkal napfényre hozzák a *Serialaria lendigera* Müll. mohállatok telepeinek rendetlenül összekuszált és egymással összenőtt nemezeit, és köztük az *Aglaophenia myriophyllum pennatula* Lamx. nevű *hidrokorallok* lombjait.

Napfényre kerülnek ilyenkor eltörpült kagylók és esigák, azoknak üres és törött héjai, melyek közül Lorenz I. R. szerint*) legföllebb csak a *Cardium* Linné, *Arca* L. és *Lucina* Bruguière, ismerhetők fel. Ráakadunk még *Pecten glaber* L. és *Avicula tarentina* Lam. *Venus fasciata* Da Costa. *V. ovata* Pennant kagylókra és *Turritella quadricarinata* Brocchi**) nevű esigafajra.

A mélyebb tengerfenéknek kutatásához nagyobb készülékek szükségesek, nem olyan könnyen megy az, mint a partmenti, kevésbé mély tengerekben való kutatás, a mihez gyakran jó, biztos esónak, két evezős, egy-két olesőbb, sajátszerkezetű fenékháló és egy 100 m. hosszú kötél elegendő. Hozzájárul egy-egy vágóhorog, szigony, vakaróvas, felfogó háló és emelő fogó. Nem így van ez a nyílt tengeren; itt jó kis vitorlás vagy kis gőzös, több ember, drága, hosszú kötelek és még drágább hálók kellenek, a mit magánember nem győzhet meg. A chioggiai olasz halászokkal tudományos kutatásra anyagot gyűjteni nem lehet, mert drága az idejük, válogatni nem engednek és mindazt, a minek a halcsarnokban nincs keletje, azonnal visszadobják a tengerbe.

LEBEGVE USZÓ — PELAGIKUS — ÁLLATOK.

Ilyenek egyes vándor- és kóborló halak, melyek a tenger felső és alsó szintájaiban egyformán élhetnek, valamint a legtöbb tengeri halnak lebegő ikrái és uszó álcái és fiatalai. Ilyenek a puhányokhoz tartozó uszósárnyuak (Pteropoda) és pörge kopoltyusak (Spirobranchiata). Lebegve uszó állat-alakok az egyes molluszkák, molluszkoidok és rákok szabadon uszó álcái (Nauplius, Zoea, Phyllosoma). Pelagikus állatok az úrbelüek típusához tartozó medúzák, a helyhez kötött, ülő, magányos és telepes virágállatoknak (korallak) és szivacsoknak szabadon rajzó álcái.

Ezeket a gyakran igen apró szervezeteket bizonyos időben a tenger felszínén vagy a felső vizrétegekben finom selyemtűl-hálóba össze lehet gyűjteni. Tudományos kutatások alkalmával az így fogott zsákmányt „plankton” vagy „Auftrieb” tudományos gyűjtőnévvel jelölik.

A pelagikus állatokkal szemben a fenéklakó, bozótlakó, homokos vagy iszapos talajon lakó állatokat, különösen az olyan halakat, melyek bizonyos mélység és szintáj lakói és szervezetiüknél fogva ezen szintájuk határát át nem léphetik, *rajzó állatoknak* nevezhetjük. (E halakról már szóltunk egy más fejezetben.)

*) Topografia della città e del circondario di Fiume 1896.—Pag. 152.

**) *Stossich M.* szerint csak Sebenico-ban fordul elő, és nem gyakori; *M. Stossich*. Prospetto della fauna del mare Adriatico. P. II.

A lebegve uszó állatok leginkább melegebb hónapokban érnek a Quarneróba és annak partmenti esatornáiba és öbleibe. Ezeket az állatokat a déli tengerekből hozzánk jövő rendes meleg vízáramlatok terelik mifelénk, de minthogy a Quarnero szigetek által elzárt öböl, ez állatoknak száma elenyésző esekély. Gyakoribbak Carlopago és Zeng környékén, a hová délről és a *Bocca di Segna* szoroson át jutnak. A Quarneróba egyenesen a Veglia és Cherso szigetek közötti *Canale di Mezzo* esatornán át, továbbá a nagy *Canale Farasina* szoros Cherso felőli partja mentén jönnek, ellenben ez utóbbi esatornának Isztria felőli partja mentén a nagy rendes áramlat, mely Fiuméből kiindulva, a Pola előtti Promontor felé tart, kifelé tereli őket.

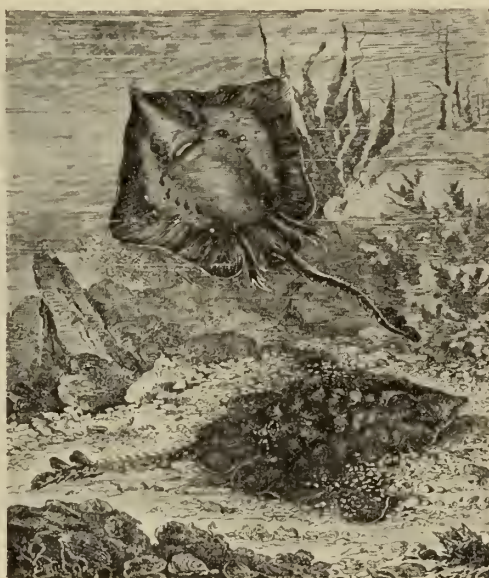
PELAGIKUS (LEBEGVE USZÓ) HALPETÉK.

A vontató nagy fenékhálókkal való halászat már régi idők óta felidézte azon vitás nézetet, hogy a halászatnak ez a módja a halállomány fenntartására és a halak szaporodására nézve fölötte kártékony hatású. Ezért panaszkodnak a mi halászaink a elióggiai olasz halászokra, hogy kokkiahálóikkal a nyílt tenger fenekét feldulják és a halikrát és a kikelt fiatal halakat eltemetik, tönkreteszik, minek következtében a halállomány kevesbedik.

De ezek a *felterések* csak addig lehetnek érvényesek, a míg az általános hit azt tartotta, hogy a halak petéi (ikrái) a tenger fenekén fejlődnek.

Ebbe a téves hitbe annyira beleélték magukat nemcsak a halászok, hanem maguk a természetbúvárok is, hogy midőn 1864-ben a norvég Sars természetudóst a halászok figyelmeztették, hogy a tőkehal petéi a tenger felszínén szabadon usznak, nem hitt saját szemének, minthogy az édesvizi halak petéinek a víz fenekén való fejlődése őt is arra a téves hitre vezette, hogy a tengeri halak is ugyanígy fejlődnek.

Ezen időtől fogva számos tudós: Sars, Hensen,* Ryder,** M'Intosh és Prince, Agassiz, Huxley és legutóbb a nápolyi zoologiai állomáson dr. Lang és kiváltképen a jeles speczialista, dr. Raffaele Frigyes*** mindig több és több ilyen pelagikus (uszó) halpetét fedeztek föl, sőt Raffaellenek összehasonlító kutatásai alapján sikerült számos halfajnak petéit teljes biztonsággal megállapítani, számos halnemnek petéit megközelítőleg meghatározni és sok halféléknél a petefészkek szerkezetéből a petére nézve általános következtetéseket levonni. Dr. Raffaele az olasz kormány megbízásából is foly-

RAJA CLAVATA. — TŰSKÉS RÁJA.

* Über das Vorkommen und die Menge der Eier einiger Ostseefische.

** Varietà delle nova dei Teleostei.

*** Dr. Raffaele Fed. Le nova gallegianti e le larve dei Teleostei nel golfo di Napoli. Mittheilungen zool. Station VIII. Band.

tatja kutatásait és eközben a halászat törvényeit a helyszínén tett kutatások eredményeire alapítja.

Ámbár eddig számos halnak uszópetéi még ismeretlenek, mégis az ismertek alapján egész biztonsággal mondhatjuk, hogy a legtöbb, halászati szempontból fontos halfajok szabadon, a tenger felszínén uszva vagy bizonyos mélységben, de mindig messze a tengerfenéktől lebegve fejlődnek és azért ezeknek fejlődését a vontató fenékhálók nem akadályozzák.

A legtöbb pelagikus halpete gömbölyű, csak az *anchovis szardella* (*Engraulis encrassolus*) petéi elliptikusak. Átmérőjük 0.2—1.7 mm. között ingadozik. A külső burk finom rugalmas hártya (capsula) — különbség nélkül minden fajnál, — ez el van látva egy töleséralakú apró nyílással (micropila), némely fajnál ezenkívül a hártya likaesos (branzin), másoknál a likaesok rendkívül finomak (nyelvhal). A hártyán belül van a *tojásfehérje*, melyből a fejlődő ébrény táplálkozik. A fehérje egyöntetű, teljesen átlátszó, félfolyékony anyag vagy pedig némely fajnál hólyagos és az egyes hólyagok között vékony protoplasma hártya fekszik. Némelykor a hólyagok nagyok, egymást kölcsönösen nyomják és akkor a fehérje szerkezete poliedrikus, de mielőtt a külső burkot felrepszítjük, a hólyagok gömbölyű alakot vesznek fel.

Harmadik fontos alkatrész a zsíryanag, melyet néha másképen mint érintéssel észrevenni nem lehet (menyhalak, félszegúszók), máskor egy nagy (branzin, durbincs) vagy számos apró olajcsepp (*Trachinus*) alakjában lép fel, a mely cseppek kisebb fajsúlyuknál fogva a pete felső részében foglalnak helyet. Ezek az olajcseppek az egyes fajok megállapításánál rendkívül fontosak, a mennyiben ezeknek jelenléte, elhelyezése, száma, nagysága egy és ugyanazon fajnál állandó karaktert képez. Az olaj a fehérje váladéka. Midőn a petében az ébrény fejlődésnek indul, az olajcseppek, ha számosabbak, mind egybefolynak.

Nem kevésbé fontos jellemvonás a petehártya és fehérje közötti tér, az úgynevezett lélekző kamara (camera respiratoria), mely tele van tengeri vízzel. A mint ugyanis a hal a petét a vízbe üríti, ez azonnal megdagad és a tenger vize a hártyán lévő micropila nyíláson és az apró likaesokon a lélekző kamarába hatol be.

A pelagikus petéeknek legfontosabb tulajdonságuk, hogy fajsúlyuk kisebb a tengeri víz fajsúlyánál, miért is a víz színén úsznak, vagy bizonyos mélységben lebegnek. A peték ezen fajsúlya különböző halfajoknál különböző. De másrészt, minél jobban fejlődik az ébrény, annál inkább felemésztí a fehérjét, melynek helyébe víz hatolva be, a pete fajsúlya nagyobb lesz és a pete a mélyebb vízrétegekbe süllyed: ott viszont nagyobb lévén a víznyomás és a víz fajsúlya, a fejlődő pete ott marad lebegve és nem ér a fenékre. Ez a magyarázata ama biológiai ténynek, hogy számos halpete, a mely kezdetben a víz felszínén úszik, később a tengerben lebeg, továbbá hogy ugyanazon mélységben több halfajnak petéit találjuk, de a fejlődés különböző stádiumában.

2. *Uszószerű* pelagikus puhányok közül: az áttetsző *Cymbulia Paronii* Blaim nagy ritkán *Hyalea tridentata* Forsk. *Clio* és *Cleodora* fajok.

3. *Pörgökopoltyús* puhányok közül a *Terebratulina caput serpentis* L. már üres héját Pecsénén mindössze kétszer találtuk.

4. *Heteropodák* közül az átlátszó *Pterotrachea coronata* Fork. fiatal példányát e sorok írója egyetlen egyszer látta a martinschizzei öbölben.

5. A *Molluskoida* typushoz tartozó zsákállatok közül csakis a teljesen átlátszó, szintelen *Salpa maxima* Fork. jelenik meg nagy ritkán.

6. *Pelagikus* állatnak tekinthetjük a puhányokhoz tartozó és a hullámalatti

szintájánál már említett *Argonauta Argo* Linné úszópolipot, valamint a *Tethys fimbriata* L. és *T. leporina* L. mezitelen csigákat.

7. A medúzák mind pelagikus állatok, különösen a „Bocca di Segna“ szorosán átkerülnek tengerünkbe és annak öbleibe a következők: *Rhizostoma Cuvieri* Pér. Les., — *R. pulmo* L., — *Pelagia noctiluca* Pér. Les. ernyős medúzák, — *Aurelia aurita* = *Medusa aurita* L., korongos meduza; nagy ritkán a *Cassiopeia* Pér. Les., — *Tiara* = *Oceania conica* Esch., — *O. pileata* Pér. hólyagos medúzák.

A bordás medúzák közül többször láttuk, de csak elvétve egy-egy példányban a következőket: *Beroe ovata* Delle Ch., — *Callianira bialata* D. Ch. kétszer 1895. év nyarán a martinschizzai öbölben *Cestus veneris*-t Les. és ugyanakkor két ízben Martinschizzán, egy ízben Pecsínén (Villa Gelletich) a *Cydippe hormiphora* Ggbr. teljesen átlátszó, szintelen bordás medúzákat.

E helyen megemlítjük még azon vándor kacsalábú rákokat, melyek a hajók aljához, vagy más nagyobb állatok hátához tapadva, ezekkel tovább vitetik magukat; álcáik pedig pelagikusak. Ilyenek:

Lepas anatifera L., a hajók alján.

Conchoderma gracile Heller, a nagy tengeri pók (*Maja squinado*) testén és kopoltyúin,

Chelonobia testudinaria L., a tengeri teknős hátán,

Balanus tintinabulum L., a nagy teknős hátán és hajók alján.

ÉLŐSKÖDŐ ÁLLATOK.

Tengerünkben számos apró rák és féreg él, melyeket szintájak szerint osztályozni nem mindig lehet, a mennyiben más állatokon, különösen halakon, delfiniken, csigákon, kagylókon és nagyobb rákokon élőködnek, még pedig majd a kültakarón, majd az orrlyukakban, majd a száj- vagy kopoltyúüregekben, majd a kopoltyúkon vagy kopoltyúíveken, majd a végbélnyílás körül, majd a belekben vagy az izmokban. Minden halfajnak van egy-két ilyen hivatlan vendége, mely éjjel-nappal kínozza és gyakran agyongyötri. Halászaink az ilyen apró parazita rákokat, különösen az *egyenlőlábúakat* (Isopoda) tengeri tetveknek hívják.

A rákok közül eddig körülbelül 81, a férgek közül 94 parazita fajt ismerünk.

Hogy a sok közül egy példát hozunk fel, megemlítjük itt legnagyobb vándorhalunkat, a tinhalat (*Thynnus vulgaris*) és kelletlen parazit vendégeit:

Elytrophora brachyptera Gerst., a tinhal orrüregeiben élőködik.

Cecrops Latreilli Leach., a tinhal kopoltyúin él.

Brachiella Thynni Cuv., a tinhal kopoltyúin és mellúszó szárnyai hónaljában él.

Caligus Müll., rákfajok a tinhal kültakaróján.

Monostomum bipartitum Vedl., lapos féreg, a tinhal kopoltyúin élőködnek.

A TENGER NÖVÉNYVILÁGA.

TENGERI növények legnagyobbbrészt *moszatok* (Algae) azaz, chlorophyllal bíró telepes növények. Kivételt képeznek a *Zostera*-fajok, melyek a Najádeák családjához tartoznak és virágos egyszikű növények.

Ezek csekély mélységben, leginkább iszapos vagy agyagos talajon nőnek, hosszú tövük esúszó, leveleik hosszúak, vonalások; nyáron virítanak. Néhol nagy kiterjedésű tengeralatti réteket alkotnak, így Fiume mellett a szusáki part mentén, a „Bagno al Lido“ előtt, a ezirkveniezeai kikötőben és másutt. A nép „*tengeri fű*“ (crino vegetale) néven ismeri.

A tengeri fűnek két fajtát ismerjük: *Zostera marina* L. és *Z. angustifolia* Horneman.

A *tengeri moszatok* kicsiny és nagyobb fajai az ár-apály határain, a hullámok szintájában és a hullám alatti szintájban, majd a szirteken és sziklákon, némelyek nagyobb moszatokon nőnek. Alakjuk változó: a szirteken apró foltok vagy kéreg alakjában lépnek fel, vagy hosszú vékony fonálalakúak, vagy rojtalakúak, majd összekuszált fonalaik gömbölyded, belül üres telepeket alkotnak, majd laposak, lombalakúak, majd kemények, bőrneműek, levelekhez hasonló képletekhez hasonlítanak, itt bokor, ott elágazó fácska alakot vesznek fel, sőt vannak kemény, mésztartalmú moszatok, májmohokra emlékeztető lapos lombalakok vagy cifra dudoros mészkőkavicsokhoz hasonlóak.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a moszatok — a kovahártyás Diatomák kivételével — a nagyobb mélységekben nincsenek, mi azon biológiai okra vezethető vissza, hogy ezen chlorophyllt tartalmazó növények élete a homály szintájaiban elegendő éltető napsugár nélkül nem létezik és azért csak kevésbé mély tengertalajon kell keresniük azon buja tengeralatti növényzetet, melyet a különböző moszatok alkotnak. Csúpn csak a parányi *Diatomák* azok, melyeket homokos, iszapos, sőt a legmélyebb agyagos tenger-talajon is bőven találhatunk.

A *Diatomák*, ezek az apró, leginkább mikroszkopikus egysejtű kovahártyás moszatok a Quarneróban bőven fordulnak elő; a hullámok szintájától kezdve, egész a legmélyebb vízrétegekig bőven fordulnak elő, sőt olyan nemek és fajok is, minőket eddig egyebütt nem sikerült találni. Diatomáknak közel 50 neme k. b. másfélszáz fajjal ismeretes.

Jellemző, hogy a moszatok színe helyhez van kötve, a mennyiben a fűzöld és barnás fajok a felmerülő partnak és a kevert víznek lakói, az olajzöldek a legnagyobb ár-apály határán és a hullámok szintájában nőnek, a rózsaszínűek, a pirosak a mélyebb vízrétegeket kedvelik.

E műben nem lehet ezélnünk valamennyi, a Quarnero és a magyar-horvát tengerpartmenti vizeinkben előforduló moszatokat felsorolni, mely moszatok

azonosak az adriai tenger északi részében előforduló moszatokkal; inkább csak a nemek felsorolására és a jellemző fajok felemlítésére fogunk szorítkozni*) és a melyeket e sorok írója személyesen gyűjtött.

I. PARTFELETTI ÉS FELMERŰLŐ PARTI SZINTÁJ.

E szintájak függőleges kiterjedése — 1 méter a víz színe fölött és + 1 méter a vízszin alatt. Partmenti szirtek és sziklarepedések jellemzik e szintáját, melyet részint a tenger rendes áradása, részint vizpárák, részint a felesapó hullámok nedvesen tartanak; a hullámok révén jutnak az ott tenyésző szervezetek a szükséges konyhasóhoz is. Több olyan moszatsfaj tenyészik itt a tengerből kiálló szirteken, melyeket soliasem találunk állandóan a víz színe alatt.

Hildebrandtia prototypus Nardo, a sziklákon vér- vagy rozsdabarna kerek foltokat képez.

Catenella Opuntia Grev, sziklákon, finom, aprócska sötétibolyaszínű kúszó bokrocskákat alkot.

Az ár-apály határán egy vagy többféle *kékeszöld színű* apró moszatok, a partokat, nedves partmenti helyeket, alámerült faczölöpöket kékeszöld sikamlós gyeppel vagy pedig egyes szirteket *kékeszöld* vagy *barnás* kéreggel vonnak be. Ilyenek:

Enthophysalis granulosa Kütz. és

Gloeocapsa (Protococcus) deusta Kütz., a sziklákon, barna kéregfoltok alakjában.

Spirulina tenuissima Kütz., bomlási terményeket tartalmazó piszkos tengeri vízben.

Microcoleus floccosus Hauck, sekély, csendes partokon. *M. vermicularis* Kütz., mint az előbbi.

Lyngbia obscura Kütz., partmenti nedves helyeken és kevert vízben.

Hormactis Balani Thur, a parti szirteken.

Isactis plana Thur, faczölöpökön.

Heteractis (Rivularia) mesenterica Kütz, a szirteken 1—5_m átmérőjű kékeszöld hólyagokat alkot.

Calothrix (Conferva) scopulorum Ag., alámerült fán.

Ellenben *Bangia versicolor* Kütz., 3 cm. hosszú, barnavöröstől az ibolyakékig színváltozatos fonalai az árapály határán szirteket és mólókat sikamlós gyeppel vonnak be.

*) **Irodalom:** Lorenz J. R. Physikalische Verhältnisse und Vertheilung der Organismen im Quamerischen Holfe. Wien, 1863.

Kützing F. T. Diagnosen und Bemerkungen zu neuen kritischen Algen. (B. Z.) Berlin, 1847.

Kützing F. T. Species Algarum. Lipsiae 1849.

Hauck F. Meeresalgen Deutschlands und Oesterreichs Leipzig, 1885.

Naccari F. L. Algologia adriatica. Bologna, 1828.

Zanardini G. Synopsis algarum in mare adriatico huiusque collectarum. Turin, 1841.

Zanardini G. Iconographia phycologica adriatica. Venezia, 1860—1876.

Agardh J. Algae maris mediterranei et adriatici. Paris, 1842.

Agardh J. Species, genera et ordines Algarum. Lundae, 1848—76.

Berthold G. Publikációi (Mitthl. zool. Station.) Neapel, 1880—81—82.

Ardissonne F. Phycologia mediterranea I. Varese, 1883.

Hauck F. Verzeichniss der im Golfe von Triest gesammelten Meeresalgen. Wien, 1875—77.

Meneghini G. Alghe italiane e dalmatiche, (5 fasc.). Padova, 1843.

Továbbá egyes szerzőktől számos monografia.

Nemalion lubricum Duby 10—20 cm. hosszú és 2—5 mm. vastag hengeres féregalaku telepeken az árapály határán nő. Őt magát gyakran sötétpiros 1—10 mm. magas fonalakból álló gyepek, a *Polysiphonia tenerrima* Kütz lepi be.

Lithophyllum cristatum Menegh. (*L. crassum* Ros.), levélalaku elmeszesedett kő-moszat, mely az ár-apály határán szirteket és köveket ibolyásszürke színű kéreggel von be; felülete egyenetlen, pikkelyes.

Ugyancsak az ár-apály határán, de részint olyan tengerben, a hol szerves anyagok bomlási terményei dúsan vannak, vagy olyan helyeken, hol parti források édesvize a tengeri vízzel keveredik, gyakran hatalmas rétegeket és buja növényzetet alkotnak az élénk zöld színű fonál- vagy lomblevél alakú moszatok. Ilyenek:

Enteromorpha 10—30 cm. hosszú szallagjai, u. m. *E. compressa* Grev., — *crinita* Roth, — *ramulosa* Hooek.

Ulva, tengeri saláta, széles hullámzó szélű lomblevél alakjai, u. m. *U. Lactuca* L.

Phyllitis caespitosa Kütz. = *Phycolapathum cuneatum* Kütz, lándzsaalakú, hullámzó szélű levélalakja.

II. A HULLÁMOK SZINTÁJA 1—4 MÉTERIG.

E szintáj moszatokban igen gazdag. A kevert vizekben nőnek a zöld fonálmoszatok, az alámerült szirteket az olajzöld színű bőrmoszatok lepik el, a parti sziklákon a barna színűek és mélyebben a rózsza- és piros színűek tenyésznek. A mélyebb rétegekben ugyancsak a szirteken a faalakulag elágazó *Cystoseira* fajok sűrű erdőt alkotnak.

A felsőbb rétegek leginkább zöld színű moszatainak jellemzőbb alakjai a következők:

Ulva lactuca L., — *U. genuina* (*latissima* Auctorum) Le Jol., igen széles levélalakjai, — *U. Linza* L., vékony, hegyes végű levelei.

Cutleria (*Ulva*) *multifida* Grev. kényes, olajzöld lapos telepei felső végük felé rendkívül elágaznak.

Cladophora, vékony, elágazó fonálmoszatok, u. m. *Cl. prolifera* Kütz., — *mediterranea* Hauck, — *glomerata* Kütz., — *albida* Kütz., — *catenata* (Ag.) Hauck, — *cristallina* Kütz., — *glomerata* Kütz.

Enteromorpha már említett szallagjai.

Vaucheria (*Conferva*) *dichotoma* Ag. és *V. littorea* Hoffm. Bang., sziklákon sötét zöld gyepet alkotnak.

Codium adhaerens Ag. elágazó fonalai kéreg alaku társas telepeken lépnek fel. — *C. Bursa* Ag. vékony fonalai zöld gömbalakú telepet képeznek. — *C. tomentosum* Stackh. vastag, hengeres dichotom elágazású piszkoszöld fonalai a szirteken és a rakpartokon nőnek.

Chaetomorpha (*Conferva*) zöld színű néha igen hosszú fonalai leginkább a kevert vízben lebegnek. *Ch. aerea* Kütz., — *crassa* Kütz., — *chlorotica* Kütz.

Acetabularia mediterranea Lamour, színe világoszöld, a 10 cm. hosszú nyélen 12 mm. átmérőjű korongot hord; kiterjedt gyepeket alkotva az alámerült sziklákon és sziklás tengerparton, valódi dísz tengerpartunknak. A nép tengeri ibolyának hívja.

Zöldszínű, de mélyebb vízrétegekben élő moszatok: *Flabellaria* (*Udotea*) *Desfontainii* Lamour, nyeles és karélyos levélalakjaival; sötétzöld.

Halymeda tuna Lamour, Opunczia kaktuszhoz hasonló bőrnemű, törékeny telepei; sárgászöld.

Bryopsis muscota Ag. madártollhoz hasonló elágazásaival.

Anadyomene stellata Ag., sziklákon, ránczos, legyező alaku zöld lombjai.

Az olajzöldes vagy zöldesbarna színű moszatok (*Phaeophyceae*) közül megemlítendőek:

Fucus virsoides I. A., sziklákon és szirteken, közel az árapály határához mindenütt közönséges; kemény, bőrnemű.

Cystoseira több évi bokor vagy faalaku telepei a sziklás talajon néhol sűrű bozótokat alkotnak: *C. Montagnei* I. Ag. és *C. crinita* Duby, fűzfára emlékeztető telepei. — *C. amentacea* Bory, bokor alakjai. — *C. corniculata* Zanard. eszű, ágas-bogas telepei. — *C. Hoppii* Ag., törzse a lehullott ágaktól gyakran érdes, tüskés, telepe ilyenkor pálmafára emlékeztet. — *C. abrotanifolia* Ag., törzs nélkül, lapos elágazásokkal.

Sargassum unifolium Ag., és *S. Hornschuchii* Ag., mélyebb vízrétegekben; a

nép, bogyókhöz hasonló léghólyagjai miatt, tengeri szőlőnek híja. Erős, seirokkális vihar leszakítja telepeit a sziklákról és a partra dobja.

Dictyota szennyes, olajzöld, széles, levélszerű telepek dichotom elágazással. *D. dichotoma* Lamour — *Ulva dich.* Huds. 1—2 cm. magas. — *D. linearis* Ag., összekuszált dichotom ágai egy magasságig érnek. — *D. fasciola* Lamour, telepei kemények, bőrneműek.

Padina Pavonia Gaillou — *Zonaria Pavonia* Kütz., kevésbé mély sziklás tengerfenéken és szirteken társasan nő; a nép pávafarknak nevezi.

Dictiopteris (Fucus) polypoides Lamour., hosszú, levélalaku, főréllal biró dichotom szennyes olajzöld telepei.

Sphacellaria scoparia Lyngb. a sziklákon 10—15 cm. magas, zöldesbarna rojtok alakjában.

Ectocarpus egyes apró fajai nagyobb moszatok (*Gelidium*, *Cystoseira*) felületén 1—30 mm. magas, olajsárga, olajzöld vagy szennyes barna bársonyszerű gyepeket alkotnak; ilyenek: *E. investiens* Hauck, — *monocarpus* Kütz., — *caespitosus* Griff., — *irregularis* Kütz., — *arctus* Kütz. — A nagyobb *E.* fajok bolyhos fonalai a sziklákon 5—40 cm. magas rojtokat vagy vattaszerű telepeket alkotnak. Ilyenek: *E. crinitus* Carm., — *siliculosus* Kütz., — *confervoides* Le Jol., — *granulosus* Ag.

Cladostephus verticillatus Ag., egyenes dichotom ágai sűrűn apró levélörvekkel fedve; sziklákon.

Mosogloea Leveillei Menegh., sziklákon; olajzöld telepei husosak, elágazók.

Punctaria latifolia Grev. 20 cm. h. tojásdad alaku, vékony levélforma, *Ulva*-ra emlékeztető ritkább telepei.

Stiarina attenuata Grev., olajzöldszínű, hengeres és belül üres szára és ágai vékonyodnak és fonálban végződnek.

Scytosiphon lomentarinus J. Ag., 10—15 cm. hosszú, izelt, olajzöldszínű fonalai a szirteken társas telepeket alkotnak.

Chorda Filum Staekh. 10—30 cm. olajbarna színű, nyálkás tapintatú, felül vékonyodó fonalak alakjában a sziklákon nő.

Hydroclathrus (Ulva) sinuosus Zanard., olajzöld színű magányos vagy társas hólyagalakban a sziklákon nő.

Lithoderma adriaticum Hauck, sziklákon és csigahéjakon szennyeszöld színű kérget alkot.

Culleria (Ulva) multifida Grev., olajzöld vagy olajbarna, kényes, lapos telepe felső részükben rendkívül finoman, de mindig egy síkban ágaznak el.

Zanardinia collaris Ag. — *Spatoglossum flabelliforme* Kütz., szirteken olajzöld színű, felül sima, alul bolyhos, a lombalakú zuzmókra emlékeztető, vastag, bőrnemű telepeket alkot.

A hullámok szintájának legmélyebb vízrétegeitől lefelé pompáznak a rózsá, bíborpiros és ibolyaszínű moszatok változatos alakjai. Ilyenek:

Porphyra laciniata Ag., Uivához hasonló pirosbarnás (szárítva ibolya) színű levélalakjai; nem gyakori.

Peysoneilia squamaria Deene., *Cystoseira* törzseken barnavörös karélyos 4—8 cm. széles, harántesikolt leveleket alkot.

Ehhez hasonló a *P. (zonaria) rubra* J. Ag., csigahéjakon is.

Monospora pedicellata Sol. 2—5 cm. magas, rendkívül finoman elágazó piros színű telepei.

Wrangelia multifida J. Ag., mint az előbbi, örvös levélkéekkel. — *W. penicillata* Ag., mint az előbbi, 5—20 cm. magas, rózsá- vagy pirosszínű.

Helminthora devaricata J. Ag. 10—20 cm. magas, rózsaszínű, kétoldalt elágazó telep; az ágak elállóak.

Scinaia (Ginannia) Kütz.) furcellata Biv. 10 cm. magas, barnavörös színű, villás elágazású rojtokat képez

Antithamnion (Callithamnion Ag.) cruciatum Näg. rózsá- vagy bíborpiros gyepet alkot.

Callithamnion gracilimum Harv., piros rojtjai. — *C. lanceolatum* Derb. 1—5 cm. magas, pirosszínű, lándzsaalakú levelet utánzó telepei felül villásan elágaznak; társasan nőnek.

Cronania attenuata J. Ag., barnavörös, 6 cm. magas telepeinek elágazási módja és alakja némileg az édesvízi Characeákra, egyes ágak az Equisetaceákra emlékeztetnek.

Ceramium diaphanum Rotl., — *rubrum* Ag., — *ciliatum* Ducl., sötétvörös, eesetalakú, rendkívül vékony és villás elágazású társas telepei, melyek részint sziklákon, részint nagyobb algákon gyepeket alkotnak.

Spiridia filamentosa Harv., piros kóró alakjai.

Nemastoma dichotoma J. Ag. sötétvörös színű, húsos telepei; törzse hengeres, villás elágazásai összenyomottak.

Halymenia Floresia rózsaszínű, szárnyasan hasogatott levélalakjai.

Gigartina húsos vagy rugalmas, nagyon elágazó, 5—20 cm. magas. Különböző színű telepei: *G. acicularis* Lamour, kékes-piros, — *G. Teedii* Lamour, — biborpirostól egész szennyes-zöldig.

Plocamium coccineum Lyngb., karminpiros telepei, kétszer szárnyalt ágképletekkel.

Gymnogongrus furcellatus Kütz., barnás-zöld színű gyepeket alkot.

Chrysymenia uvaria J. Ag., szőlőfürthöz hasonló; ágain sötétpiros hólyagokkal.

Gracilaria (Sphaerococcus) confervoides Grev., — *G. compressa* Grev., — *G. dura* J. Ag., — *G. armata* J. Ag., bokoralakú, elágazó, sötétvörös, húsos telepei.

Hypnea musciformis Lamour, mohokra emlékeztető sárgás vagy barnavörös telepei.

Gelidium capillaceum Kütz., barnavörös szárnyalt ágai. — *G. corneum hypnoides* Kütz., piros, mohalakú telepei, — *G. crinale* J. Ag., barnavörös gypségeket alkotó telepei, — *G. lat. hystrix* Born. = *Echinocaulon hispidum* Kütz., szára rövid hengeres, széles, apró, sűrű, érdes szóralakú ágacskákkal fedett ágai összenyomottak.

Laurencia, sárga, halvány- és sötétpiros, húsos, fürtalakú elágazásai: *L. obtusa* Lamour, — *papillosa* Grev., — *pinnatifida* Lamour, — *dasyphylla* Grev., — *Tenuissima* Ag.

Alsidium corallinum Ag., előbb húsos, később kemény vörös elágazó telepei.

Digena simplex Ag. = *Wulfeni* Kütz., sűrűn szőrökkel fedett, ecsetekhez hasonló ágaival.

Polysiphonia számos fajai. A biborpiros, barna- vagy ibolyaszínű telep hosszú, izelt fonalas szárból áll és elálló, váltakozó alakú ágakkal bír.

Corallina officinalis L., szárnyalt első- és másodrangú, gyakran a rovarok csápjaihoz hasonló ágainak tömege 2—10 cm. magas gypetet alkot; rózsaszínű; sziklákön nő.

C. rubens L. = *Jania rubens* Lamour, rózsaszínű, villás elágazású izelt telepei sziklákön, de még inkább nagyobb moszatokon (*Cystoseira*) 5 cm. magas gömb- vagy tojásdadalakú tömegeket alkotnak.

III. HULLÁMALATTI SZINTÁJ 4—20 MÉTERIG.

Ezen szintáj moszatokban kevésbé gazdag. A fajok száma feltűnően kisebb és a létezők sem nőnek olyan nagy területeken, mint a hullámok szintájában. A kékes-zöld színű algák teljesen hiányzanak, a zöldszínűek is igen gyérek; e szerint az itt előforduló moszatok legtöbbje olajzöld- vagy olajbarna- és vörös- vagy ibolyaszínűek.

Lássuk a jellemzőbbeket:

Zöldszínű moszatok:

Cladophora echinus Kütz., fonalai 3 cm. átmérőjű gombolyagokat alkotnak.

Anadyomene stellata Ag., telepei a szirteken 3—6 cm. hosszú levegőalakú, hullámos szélű zöld levélképletek alakjában nőnek.

Valonia utricularis Ag., zöldszínű 5—10 cm. átmérőjű lapdalakú telepei mélyebb homokos tengertalajon szabadon hevernek.

Dasycladus clavaeformis Ag., sötétzöld, bunkóalakú 3—5 cm. hosszú telepei — köveken, kagyló- és csigahéjakon, és más elmerült tárgyakon társasan nőnek.

Olajzöld- és olajbarnaszínű moszatok:

Cystosira Ag., már említett fajai.

Sargassum Ag., már előbb említett fajai épen ezen szintáj dús növényzetét képezik.

Stilophora rhizodes J. Ag., forma *papillosa*, 20—30 cm. magas telepe kemény, rugalmas, szára mészkővel van bevonva, elágazása villás.

Piros, barna és ibolyaszínű moszatok:

Wrangelia penicillata Ag., a melyet már a hullámok szintájának alsó vízrétegében is találtunk.

Galaxaura adriatica Zanard., rózsaszínű telepe meszes, törékeny, minduntalan villásan ágazik el; egymásba font társas telepei gyakran nagy kiterjedésű tömegeket alkotnak. A tengerből kiszedve, mint általában a meszes moszatok, elveszti szép színét.

Antithamnion cruciatum Näg., piros gyepeket alkot.

Callithamnion scopulorum I. Ag., piros, 1 cm. magas félgömb alakú tömegekben társasan nő. *C. tripinnatum* Ag., 4 cm. magas telepei madártollhoz hasonlítanak. *C. corymbosum* Ag., szárnyalt ágai mind egy magasságra érnek.

Ceramium tenuissimum I. Ag., az egyedüli itt előforduló faj; vékony, piros telepei a *Cystosira*-kon ecsetek alakjában nőnek.

Faucheia repens Mont., rózsaszínű telepe levélszerű, husos és villásan ágazik el; szirteken, czölöpökön és egyéb elmerült tárgyakon nő.

Rhodomenia Palmetta Grev. és a nagyobb *Rh. ligulata* Zanard., vörösszínű villásan elágazó levéalaku bőrnemű telepei a sziklákon nőnek.

Nitophyllum confervaceum Mengh., rózsaszínű, ujasan elágazó telepei fonál alakúak; sziklákon, 5—10 cm. magas rojtokat alkotva, társasan nőnek.

Polysiphonia ornata I. Ag., rózsaszínű, később piros szálai lapdaalaku gyepeket alkotnak.

Rytiphlaea tinctoria Ag., 10 cm. magas bokrokat alkot; kemény, porcogós ágai laposak és szárnyaltak. Karminpiros festőanyaga édes vízben feloldódik. *R. pinastroides* Ag., ágai hengeresek; az alsó vizrétegekben fordul elő.

Dasya elegans Ag., rózs- vagy vörösszínű husos, hengeres, belül üres telepei váltakozva ágaznak el; az ágak hosszúak, vesszőalakúak.

Halodictyon mirabile Zanard., rózsaszínű telepe csőalaku, mit laza ötszögekből álló fonálszerű szövet alkot.

Mesolobiák, többé-kevésbé elmeszesedett moszatok, melyek más nagyobb moszatok szárát és ágait rózsaszín vagy fehér-ibolyásszínű kéreggel vonnak be, mint pl.: *Mesolobia corticiformis* Kütz. a *Rytiphlaeákon*, *M. Corallinae* Cruan., *M. Cystosirae* Hauck, *M. pustulata* Lamour, a Sargassumon, a Padinán és a Zosterán.

Lithophyllumok, levelekhez, zuzmókhoz vagy fagombákhoz hasonló rózs- és ibolyaszínű elmeszesedett moszatok. Ilyenek: *Lithophyllum expansum* Phil *giganteum* Zanard., sok vékony rétegből álló, palácsszerű 10—30 cm. széles telepei. *L. agariciformis* — *Millepora agariciformis* Pall., domború, alul üres levélalakok, melyek később az alaptól leszakadva, a tengerfenéken szabadon hevernek. *L. decussatum* Solms., a kövekhez nőtt, csak a széle szabad.

Lithothamnion-félék. Rózs-, piros-, ibolyásszínű elmeszesedett moszatok, melyeknek társas telepei egymáshoz szorulva köveket, kagylókat részben, vagy pl. kavicsokat teljesen kéreg gyanánt vonnak be és magukba temetnek. Felületük igen változó: bibireses, fogas, léczes, gödrös, ágas, ujjas stb.; innen a fajnevük: *Lithothamnion polymorphum* Aresch., *crassum* Phil., *dentatum* Kütz., *mamillosum* Hauck.

IV. FÉLHOMÁLY SZINTÁJA: 20—25 M.

Ez a szintáj már nem gazdag moszatokban: kevés faj fordul elő és az egyének elterjedése sem akkora, mint az előbbi szintájokban. Olyan moszatok nőnek itt, melyek kevés világossággal beérik és állandóbb hőmérsékletet követelnek; azért a Földközi tengerre jellemző alakok mindinkább háttérbe szorulnak és inkább olyan moszatfajok fordulnak elő, melyek földrajzi elterjedése általánosabb.

Az e szintájbeli jellemző moszatok Lorenz szerint a következők:

A zöld moszatok közül: *Cladophora Aegagrophila cornea* Kütz.

Az olajzöld színűek: *Arthrocladia villosa* Dubi., = *A. australis* Kütz., villásan elágazó fonál telepei; az ágak a tollakhoz hasonlóan kétoldalt sugarasak.

A piros- vagy ibolyaszínűek: *Peysoneilia orbicularis* Kütz., a *Lithothamnion*-féléken bőrnemű kérget alkot.

Cryptomenia (Rhodymenia) tunaeformis Zanard., vörös telepe széles, tagozott, fodros levélhez hasonlít.

Rhodymenia ligulata Zanard., melyet a hullámalatti szintájban is láttunk.

Rytiphlaea tinctoria Ag., ezt is a felsőbb szintájban említettük; de tulajdonképeni otthona a félhomály szintája.

Vidalia volubilis I. Ag., levélszerű telepe vörösszínű, széles, elágazó és esavarakokban sodort.

Lithothamnion racemosum Link., — *mamillosum* Zanard. és — *ramulosum* Phil. meszes algatelepek.

V. A HOMÁLY SZINTÁJA.

A homály szintájában (50 m.-től lefelé) és a félhomály szintájának alsó vizrétegeiben a növényélet szünőfélben van, a moszatok fajai kivesznek, a meglevők alakjai eltörpülnek.

Lorenz szerint ezen terület jellege épen a fönnnebbi fajoknak — *Dictyomenia volubilis*, *Rytiphlaea tinctoria* és *Rhodymenia* — lassankinti elenyészésében áll.

FIUME ÉS KÖRNYÉKÉNEK NÖVÉNYZETE.*)

FIUME vidéke mediterrán-jellemű növényeivel az egész Osztrák-Magyar-birodalomban sajátosságos, különálló növénygeografiai tag, mint magyar földterület hazánk flórájából egészen kirí és örökzöld növényeivel más magyar flóraidéktől merőben különböző.

A partszegély a mediterrán flórának (*flora naturalis mediterranea*) a tagja, azé a sajátosságos környéké, illetőleg természetes flóráé, a mely Spanyolország hegysíkjaitól kezdve a Földközi-tengernek egész partszegélyén köröskörül Kis-Ázsiáig, az Atlasz hegységtől pedig az Alpések tövéig terjed. Fiume partvidéke tehát, növényzetét tekintve, legközelebb a szomszéd Istria, továbbá Horvátország és Dalmácia mediterrán növényzetével egyező.

A mediterrán flóra azonban szorosán véve a partszegélytől magasra nem emelkedik. Azért Fiume környékének hegyvidékén ismét egészen másforma vegetatio, erdő és eltérő hegyi növényzet uralkodik, a mely növényzet hazánknak belföldi vegetatiójától is még mindig tetemesen különböző, különösen a jellemző növényei egészen mások, ellenben a mediterrán flórával több közös eleme vagy más kapcsolata van. Azért Fiume vármegye hegyvidékének növényzetét *illyr átmenő flóraidéknek* mondjuk. Területünk növényzete tehát a szoros értelemben vett *mediterrán flórának*, továbbá az *óvilági erdővidék illyr flóraidékének* nevezetes tagja.

a) A MEDITERRÁN FLÓRA.

A Földközi-tenger nemcsak a vidék éghajlatára, hanem a növényzetére is nevezetes hatást gyakorol, innen ered a sajátosságos jellemű flóra.

Ez azonban Fiume körül sem szélesre, sem magasra nem terjed.

A száraz, forró és esőtlen nyár, továbbá enyhe tél a legnevezetesebb sajátossága annak a klímának, a melytől a mediterrán tartományok flórája függ. A belföld erdős vidékén a növényélet teljes kifejlődése a melegebb időszakokkal esik össze, Fiume körül a virágzás java tavaszra esik s a tél enyhésége következtében a tavaszi virágpompa hosszabb ideig tart, mint egyebütt. A száraz nyár derekán a vegetatio úgy mint télen pihenőt tart és az őszi esőtől újra felfrissül. A növényzetnek téli nyugalma 2—3 hónapig tart, fagyos időszak ritka, ha van is, nem soká tart.

Fiume mediterrán flórájában, minthogy a hó nem tartós, némely korai növény már január végén virágzásnak indul, de az általános virágzás csak márczius hó elején köszönt be. Ezentúl a növényzet fejlődése és virágzása a napi hőmérsék emelkedésével, valamint az esőzéssel is mintegy rendes

*) Irodalom. *Kerner*, Mediterrán flóra (Osztrák-Magy. bir. irásb.). — *Lorenz*, Physiologische Verhältnisse und Vertheilung der Organismen im quarnerischen Golfe (Bécs 1863). — *Grisebach* Vegetation der Erde (Lipese 1872). — *Borbás* Az örökzöld növények övének megszakadása a fiumei öbölben (Term. tud. Közl. 1893.) — *Borbás*, Arbe és Veglia nyári flórája (Math. és termész. tud. Közl. 1877). — *Visiani* Flora Dalmatica (Lipese 1842—52. suppl. Venecia 1872, 1877, 1881). *Bartling*, De littoribus ac insulis maris Liburnici, Hannover 1820). Magyarorsz. növényföldr., Pallas, Nagy Lexikon XII. köt. 78—82. l. stb.

lépést folytat. A virágzás tetőpontja június kezdetén van, mire a virító növényfajok száma folyton apad. A csemetyűkefélék, szegfűfélék, néhány fűszeres ajakos és szalmavirágu fészkes, (*Gnaphalium angustifolium*) a nyári virágzás hanyatlását jelenti, a nyáron virító füvek alsóbb levelei rendszeren leszáradtak vagy lehullottak, a fák nyári pihenőt tartanak.

A növényzet a nyári forróság ártalmát úgy iparkodik kikerülni, hogy vagy már előbb gyümölcsöt érlelve nyugalomba vonult (sok gumós, tőkés és hagymás növény, Iris, sáfrány, liliom, nárcis, *Asphodelus*, orchidea, pázsit) vagy a nyárra már csak a gyümölcs érlelése marad. Fiume környékén sok olyan gumós növény van (*Bunium montanum*, *Ranunculus Neapolitanus*, *R. Illyricus* *Poa silvicola*, *Anemone stellata* stb.), a melynek másutt gumótlan testvére vagy rokona terem.

A féleserjék, cserjék meg a fák gyökereket mélyen, a nyár derekán soha ki nem száradó talajrétegbe eresztik le, mások erős aromatikusan anyagot termelnek (ajakosak, ruta, *Dictamnus*), vagy a bőrnemű, merev és örökzöld levelek a bőrük sajátosságos szerkezetével lassítják az elpárolgást, vagy a nyári-zöld levelet sűrű moholy vagy gyapjúruházat (*Filago spathulata*, *Micropus*, *Marrubium candissimum*) vagy dértakaró (*Silene Tenoreana*, *Asperula cynanchica* var. *scabrída*) védi a kiszáradás ellen. Sok növény, levelének kipárolgó felszínét csökkentendő, sallangoslevelű lesz vagy eltöviskesedik. Ez okból Fiume környékén sok és általában uralkodó a szagos növény (ajakosak), sok a szürkés vagy fehérű, sallangos és szúrós növény. (*Kentrophyllum lanatum*, *Pieris spinulosa*, *Centaurea rupestris*, *C. calcitrapa*, *C. cristata*, *C. solstitialis*, *Pallenis spinosa* stb.)

A nyári pihenés után az őszi esőzés ismét felvidítja a vegetációt, őszi liliomféle (*Scilla autumnalis*), valamint a sövényeken gyakran szétkúszó *Smilax aspera* iszalag is virít. November végén a lombhullás a téli nyugvás kezdetét jelöli. Fiume körül tehát a vegetáció két rövid nyugalmat élvez.

Fiume körül, valamint a mediterrán vidéken ismeretes és jellemző a növényzetnek örökzöld ruházata. Ünnepiesebb, vonzóbb fény árad rajtok, azért az örökzöld növény kedvesebb és gyakran az érdem jutalma (babér) és kerti virág is lett. Ezek az enyhe télhez és hosszabb meleg nyárhoz szokott növények a mediterrán flóra határán túl a rövid nyár miatt nem boldogulnak, de a hó terhe is nagyon megviselné őket. Fajuk száma nem nagy, de jobbadán fás növények és seregesen nőnek, úgy hogy a vidék tájképéről nagyon lerínak. A mediterrán vidék kiválóbb örökzöld növényei azonban a történelmi időben honosodtak meg. A babér, citrom, narancs, a jujuba, gránátalma stb. hazája Kelet-India, innen, az olajfa, fügefai és más Keletről a régi kultúrával jutott Európa déli részére. Az abbaiai babérliget is ültetett; kiváló páfránya az ezüsthényű *Asplenium Virgillii* *Bory v. A. Onopteris L.* szintén örökzöld.

A sajátos Karszt növényzete Fiumétől kezdve Dalmáciáig keletiebb színezetű s a görög félszigetével jobban megegyez, mint Itáliáéval. A tengertől felmagasló bércek lassanként a földség erdős vidékének növényzeti bélyegét veszik fel. A Karszt és a Velebit nem tetemes magassága, a pusztá köves talaj s az Adriai tenger, melyet a hatalmas bora szokott felkavarni, az erdők erőteljességét és terjedelmét a partvidéken korlátozza. A fenyő többnyire ültetett, fenyves csak a bércek tetején van, többnyire a bikk a fák határa a hegyen felfelé a kopasz csúcs alatt.

Fiume flórájában sok a természetes romlás és pusztulás nyoma. Egyik okozója, a bóra, ma is közreműködik. A növényzet itt csak a történelem idejében is nagyot változott. Nem gyarapodás ez, mint a mediterrán vidéken egybeült az örökzöld és más nevezetes vagy hasznos növények ültetésével és meghonosodásával történt, hanem sajnos rombolás, a mi a vidék terméketlenségét, elkövesedését is maga után vonta.

Az erdőt, mely hajdan a Karszt lejtőit borította, a történelmi időben elpusztították s vele a természet romboló erőinek könnyebb pályát nyitottak, úgy hogy a hajdani erdővidék tágas területein most meztelen sziklák fehérlenek vagy szürküllenek és a Karszt kietlen tájjá változott. Csak itt-ott látni Fiume területén a tengerpart felé néző lejtőn meg a völgyekben kisebb erdőt, a mit inkább *liget*-nek nevezhetnénk.

Ebben az erdőben vastag és terjedelmes fát, a minő a belföld erdeiben gyakori, hiába keresnénk. A nyár szárazsága jobban kedvez itt a eserjének, mint a fák életének, melynek évi fejlődése hosszabb, szárazság és vízszükség meg nem akasztotta zavartalan időt kíván, ezért a tengerparton nagy szálas vagy éppen őserdő nincs, a fák hajlandók eserjealakot ölteni.

Az erdei fa Fiume körül leginkább alacsony, kisszerű és vékony. Az erdő vagy fás hely uralkodó fája a eser, a pelyhes tölgy, a bodros tölgy (*Quercus crispata* Stev.), a komlóbükk (*Ostrya carpinifolia*), a keleti gvertyánfa, a korallszil vagyis *Celtis australis*, mannaőrösfű, franczia juhar (*Acer Monspensulanum*), néhol más juharfa, szilfa, a mirtuszárs (*Phillyrea media* L.), török meggy, barkócafa, *Sorbus meridionalis*, *Fraxinus rostrata* Guss., kisebbik-levelű hársfa *Pistacia Terebinthus* stb. Az erdő bokrainak védelme alatt a fű soká zöldellik. A hegyesebb vidéken legelő házi állat, kiváltképen a kecske, a befásodás ellen jóval többet vét, mint a mi kevés hasznot gazdájának nyújt. A féligmeddig elaszott füvet, kórót és tüskét is megesz, de tövig lerágja és elnyomorítja a kis fát meg a eserjéket is. Hogy mennyit árt itt, az ellenkezőjét az erdészeti gondoskodás mutatja, mert a hol kőfállal vagy más tilalommal a kecskelegeltetés elé korlátot vetnek, ott a machia vagy az erdőeske szépen felesperedik és buján befüvesedik.

A fatenyészetet különben a hol lehet, a földművelés is előmozdítja. Hogy a földet meg a termesztett növényzetet a fa a nap forróságától és túlságos kiszáradástól védelmezhesse, a művelt mezőt fákkal (szil, kőris, juhar, eperfa) és magas törzsű szőlővel ültetik be, lombjukkal a házi állatot etetik vagy a selyembogarat nevelik, a szőlőt pedig szeszec levélvel fizet. Fiume környékén a művelt mező szántóföld, konyhakert, gyümölcsös és szőlős kert is egyszersmind. Az erdőirtás, legeltetés, a puszta kőhalmaz, termőföld hiánya meg a mesterséges öntözés ellanyagolása következtében különben Fiume vidéke meglehetősen terméketlen. A földművelésre különben e klima kedvező. Kiváló terméke az olajfa, a füge, szőlő és más gyümölcs.

Erdő helyett gyakoribb és nagyobbterjedelmű Fiume lejtőin a berekformatió vagy machia, melyet különféle, gyakran télizöld és szúrós bokor (*Paliurus*, *Rhamnus intermedia*, pirosbogyós boróka, *Juniperus oxycedrus*), galagonya, *Crataegus brevispina* Kunze, különféle vad rózsza, jobban délre a *Spartium iunceaum* (törzanót) alakít. Jellemző bokorja a *Coronilla emeroides*, *Colutea arborescens*, melyet másutt kertbe ültetnek, a szömörce stb. A machia, különösen a szúrós eserjéi, úgy látszik, majdnem az egész vegetációt félre szorítják, a sovány köves földön azonban jötevő feladatot teljesítenek.

A machiat sok iszalag (*Clematis*, *Tamus* és *Lonicera*), borostyán, *Rosa sempervirens*, *Rubus ulmifolius* kúszsza és fonja összevissza, szabad terein jellemző füvek nőnek, de a bokor alját gyakran a szúrós esodabogyó vagy egértövis (*Ruscus aculeatus*) haszontalanítja el, mert közte járnai embernek állatnak bajos, ezenkívül minden jobb és legelésre alkalmas füvet kiszorít.

A hol ez a berekformáció megszűnik, apró eserjék, féleserjék, kórók sereglenek össze a vörös talajon. Ezek szövetkezete alkotja a sivár földön és sziklák között a *cseplyeformációt*, melyet régi, *Theophrastustól* származó néven *phryganon*-nak is neveznek. E cseplye legkiválóbb alkotói a eserjesedő ajakosak: zsálya, izsop, *Satureia*, a *Teucrium flavum*, vitorlásvirágúak, kivált génisták, zanótok, ruta, szúrós fészkesek (*Carlina*, számárkenyér = *Echinops Ritro*, sok bogács), stb., melyek meglehetősen tarka vegyüléket alkotnak. Csak maga a *Salvia officinalis* nevű zsálya igen sok területet nő be. Helyenként a délamerikai szerbtövis, a fehér üröm, akantusz, a *Rosa polyacantha* Borb., a *Stipa eriocaulis* nevű magas árvalányhaj is a cseplye közé vegyül.

Fiumének uralkodó mediterrán növényei az ajakosak, szegfűfélék, féleserjés és szalmavirágú fészkesek (*Carlina corymbosa* var. *Graeca*), liliomfélék, más hagymás, gumós és vitorlás növények (lóhere, luezerna, rekettye, bükköny, kaszanyüg, *Vicia grandiflora*, *Orobus Venetus*), orchideák, kutya-tejfafajok (*Euphorbia Wulfenii*), aromatikuss és féleserjés kórók (*Salvia officinalis*, *Hyssopus pilifer* Gris., *Satureia montana*), magas erdőcsök (*Ferulago galbanifera* Koch, *Seseli Gouani*, *S. Tommasinii*, *Peucedanum Venetum*, *Tordylium maximum*, *Smyrniium perfoliatum*). Feltűnő sok az egynyári pázsit. A szúrós növény nem oly változatos, mint a sivatag klinája alatt, de eltö-

viskesedésre a magyar litorále növényzete is hajlandó, a eszerjéktől a kórós növényekig *Asparagus acutifolius*, *Eryngium amethystinum*, *Onopordon Illyricum*, akantusz). Kaszálórét a köves Karszt sovány talaján esekély, a szebbvirágú mediterrán mezők az északibb rétet haszonra nézve nem pótolják.

Sok más nevezetes fűve van még Fiume flórájának, a tavaszi közt sok és jellemző a liliumféle, mint az egykori lilimos mezők maradéka (*Erythronium*, *Asphodeline Liburnica*). Az *Andropogon* és *Pollinia* pázsit, számos ernyős, szegfű, kosbor, ragadványfű, vitorlásvirágú fűvek fajáiból a völgyeletben és földtölcsérekben (dolina) kisebb rétet vagy legelő is keletkezik.

Még Fiume kőfalai, romjai stb. növényzete is kirívó. Hasadékaiban olyan növények fészkelődtek meg, a minőket mi kertben tenyésztünk, például az *Antirrhinum maius*, a *Centranthus ruber*, *Linaria Cymbalaria*, *Corydalis lutea*, *Campanula pyramidalis*, *Ceterach officinarum* és var. *crenata*. Leggyakoribb azonban a *Parietaria diffusa*, romföldön pedig a *Lepidium graminifolium*.

A tengerpart mellett legjellemzőbb a szűz bariskafa (*Vitex agnus castus*) itt-ott elvadulva a gránátalma is.

Fiume területén a mediterrán flóra a maga nagyszerűségében nem pompázik úgy, mint pl. Dalmatia és Olaszország délibb részén, vagy Spanyol- és Görögországban. A nagy erdő- és bórapsztításból meg egyéb tennészeti körülményből következtethetjük, hogy Fiume vidékének hajdan gazdagabb vegetációjá volt, de az erdővel együtt elpusztult vagy félre vonult. Ujabb meghonosodás a *Dafyrium villosum*, *Trifolium supinum* Savi, *Silene dichotoma*, *Centaurea phylloclada* Borb., *Amarantus patulus* stb.)

Sajátságos az is, hogy a szomszéd Istria növényzete gazdagabb, mint Fiume saját területeé. Feltűnő ez a jelenség, mihelyt Abbácia felé Fiume határát átlépjük (akantusz). A fiumei öbölben a mediterrán flóra örökzöld koszorúja megszakad. A myrtus *Erica arborea*val, bodorrózsákkal (*Cistus*) csak Arbe és Lussin szigetein lép fel. A megszakadás nagyobb a kontinens partján, mint a szigeteken, mert Zengtől le Karlopágóig és tovább a tengerparttól kőtenger emelkedik a Velebit kopasz tetőig s még azok a szűrés eszerjék is hiányzanak vagy csak nyomorognak, a melyek Fiume vidékén számbavehető machiat alkotnak. Nincs erdő, berek, a kőtenger sivatagán nincs termőföld vagy rétség, mely a sziklák mezteleenségét befödőzné, csak elszórt helyen látunk egy-egy szőlő-óázist hasznos gyümölcsfák kíséretében.

Az isztriai és magyar parton tehát a természeti viszony meg a vegetáció nagyon különböző. A magyar parton az örökzöld eszerje és fa csak szálónként vagy természetve nő (*Quercus Ilex*), csak itt-ott van kisebb babér- meg olajfaliget. Ez a vidék tehát a *Flora Liburnica*, vagy „regio Orni” vagyis a mannakőrifsa öve, még a lombhullató fák övének tagja, átmenő flóra, mint a Pó-völgyeé és sok másvidéki növénye van, kivált az illyr flórából.

Ellenben az örökzöld fák: a télizöld tölgyek (*Quercus Ilex*, *Qu. sempervirens*, *Qu. coccifera*) seregesen csak a flóra Istriaca-ban (regio Myrti) és a flóra Dalmatica-ban lépnek fel és uralkodnak jellemzetesen.

A vegetáció a tenger flóráján kívül, 3 övre tagozódik: 1. az *alsó vagy partvidék* (regio litoralis s. inferior) 456 m.-ig terjed. Ennek legalját kövér tengerparti lüvek (*Crithmum maritimum*, *Inula crithmoides*, *Cakile maritima*, *Euphorbia Paralias*, *Statice cancellata*, *Glaucium flavum*, *Sedum acre*, *Salsola Tragus* stb.) nővik be, fentebb pedig a bokor és kórós vegetáció következik; 2. az *erdős-hegyes* vidék (regio montana) 456—1140—1266 méter közt a Karszt és Velebit hegylánczán, magasabb völgyein és síkján pelyheslevelű tölgyekkel terjed; végre 3. a *havasalja* (regio subalpina) a kopasz tetőkön (*Obrucus*, *Risnyák*) kisterjedelmű, a legnagyobb Monte Santón (Sveto Bredo) 1755 méterig, a görög hegyeken is diszló *Prunus prostratával*. A kopasz bérczetőt helyenként a *Mughus-fenyő* választja el az erdő tenyészetőtől.

A *hegyvidék* erdeje leginkább bükk, közéje vegyül a csinos *Telekia speciosa* *Pyrethrum macrophyllum*, *Pedicularis brachyodonta*, *Cerastium decalvans*, gyapjas ökörfark, szép ernyősek: *Laserpitium marginatum*, *L. Siler Myrrhis odorata*. A fák határából csak egyes kopasz tető emelkedik ki havasi és gyakran sziklás legelőjével. Jellemzők itt a *Campanula Waldsteiniana*, *Calamintha* és *Arabis Croatica*, *Arenaria gracilis*, *Silene pusilla*, *Cardamina carnosa*, *Athamanta Haynaldi*, *Betonica Jacquini*, *Asplenium fissum*, *Edrajanthusok*, *Primula Kitaibelii*, *Rosa gentilis*, *Erica carnea* stb.

b) AZ ILLYR FLÓRAVIDÉK.

Fiume környéke hegyein feljebb haladván (Drenova, Grohovo, Kamenjak, Plase) a növényzet szemlátomást megváltozik, a vidék erdösebb és másnemű növények tűntetik ki, mint a mediterrán partvidéket, de a növényzet másforma mint hazánk más vidékén. Ez az illyr flóravidék, mely hazánkban kiváltképen a horvát felvidéken meg a Karszt felsőbb tájain uralkodó. Növényzete inkább azzal a flórával egyező, amely a Fekete-tenger mellékétől a Balkán meg a Kárpátok közt az Adria partmellékéig terjed. Erdeje leginkább bükkös és fenyves, a melegebb lejtőn tölgyes is, de a mi ezeket az erdőket belföldi erdeinktől megkülönbözteti, az, hogy olyan fák keverednek közéjük, a minőt kontinentalis erdeinkben hiába keresnénk. Ilyen a havasi aranyzapor (*Cytisus alpinus Mill.*), a tompalombú juhar, a *Rhamnus Carniolica* Kern., míg a *Carpinus Duinensis*, a mannakőrísa, a szelíd gesztenyefa itt jellemzők, de keletnek is tovább terjednek. Jellemző bokorja az *Amelanchier*, *Daphne laureola*, *Rosa repens*, az *R. livida*, *Berberis Aetnensis*, *Lonicera alpigena*, *L. reticulata*, *L. glutinosa*, *Ribes Fleischmanni*. Néhol a *Spiraea* apró cserjéi is feltűnők.

Helyenként más növényekből (*Satureia Illyrica*) csepleye is alakul, másutt *Sesleria*-gyep (*S. tenuifolia*, *S. elongata*) keletkezik. Egyéb jellemző növénye Dalmátián, Krajinán, Istrián és Görce vidékén kívül Hercegovinában, Boszniában és Szerbiában uralkodó. Egyes mediterrán növény az illyr flórában magasra fölemelkedik (*Polygata Nicaeensis*, *Paronychia Kapela*, *Asperula longiflora*, *Thlaspi praecox*, *Centaurea rupestris*, *C. sordida* stb.) vagy a határt is jól túllépi, mint az *Eryngium amethystinum* *Otocsaenál*, a *Marrubium candidissimum* var *canescens* *Korenicánál*, a *Tamus* egész Zaláig stb. Magas liliomféle: *Asphodelus albus*, *Veratrum album* és *V. nigrum*, a kertben is diszljó *Lamium Orvala*, *Calamintha grandiflora*, *Geranium silvaticum* var. *anadenium* (*glandulis pedunculorum nullis*), sok szép érdekes hunyor, *Calluna vulgaris*, *Gentiana praematura* *Borb.* (*S. solstitialis* *Wettst.*), *Omphalodes verna*, *Knautia Pannonica*, *Polygala Rossiana*, *Helleborus macranthus*, *Lilium Carnolicum* stb., e vidék kitüntetője. De az illyr flóravidék Fiume határán sokkal tovább terjed, úgy hogy ezt most itt messzebbre nem követhetjük. Lásd előbb a második övet.

Fiume flórájának sok a jellemző nevezetessége, de benszülött növénye (*planta endemica*) akár a *Velebit* lánczának is, alig van. A mediterrán növények egyenletesebben terjednek el, Fiume valamint a *Velebit* bércze se olyan zárt, hogy onnan a növényzet más felé is könnyen el nem terjedhetett volna. Igaz, hogy Fiume területéről sok új növényt ismertettek (*Verbascum Fluminense* *Kern.* = *V. Chaixii* × *floccosum*, *Stipa eriocaulis* *Borb.*, *Hieracium Fluminense* *Kern.*, *Calendula sublanata* *Rechb.*, *Rosa Haynaldiana* *Borb.*, *Dianthus Liburnicus* *Bartl.*, *Satureia Illyrica* *Host* stb.), de ennek csak az a magyarázata, hogy Fiume flóráját a botanikusok korán megkedvelték, tanulmányozására időt szenteltek, de később nyganzott a növényt a szomszéd vagy a mediterrán vidék távol eső vidékein is meglelték. Nevezetes mindenestre a *Cerintho Smithiae* *Kern.* *Scoglio San Marco* szigetkéjén *Portoré* mellett. Eleinte mint a szigetvilág endemismusa látszott, de ez a fű a *Velebiten* is terem. Fiume sajátja néhány olyan fajvegyülék is, melyet kiválóan erről a vidékről ismertettek, mint a *Centaurea eudiversifolia* *Borb.* (*C. alba* × *Jacea*).

FIUME NÖVÉNYZETÉNEK ÁTTEKINTÉSE.

A következő enumeratioval a Liburni Karszton meg a magyar-horvát tengermelléken előforduló, vagy a régi szerzők által felsorolt valamennyi növényfajról részletesen beszámolui nem fogunk, annál kevésbé, mert a legutóbbi időben Fiume és környéke sok változáson ment keresztül. Az irodalomban idézett egyes növény termőhelyén rakódó partot, vasutat, raktárat, hullámgátat, kikötőt építettek, egyes helyet feltöltöttek, más helyen kőbányát nyitottak, másutt házakat és egész utcákat építettek. Sok növényfaj kiveszett, számos új növény elszaporodott. A részletes befásítás is gyarapította

a növényzetet. Fiume és környékének flórája a mondottak után új részletes feldolgozásra vár, még pedig nem a régi szerzőkre való hivatkozás, hanem személyes megfigyelés, adat- és növénygyűjtés alapján.*)

Fiume vegetációjának fejlődése szoros összefüggésben áll a talaj magasságával, a geológiai és az éghajlati viszonyokkal. A kör alakú vagy hosszúka kerülek alakú medencékben (dolinákban), ahol az összehalmozott vastartalmú agyag jó talajt nyújt a növényeknek és ahol abszolút vízhiány sincsen, a növényzet gazdagabb, mint a sziklás, kopár lejtőn, ahol a talajvíz nincsen. Itt a fa nem bír a bórával és a vízhiánnyal dacolni.

A bóra által végig söpört hegylejtők és hegyesúcsok, ahol a lezuhanó esővíz a termőföldet nagyobbára lemosta, teljesen koparak. Ellenben a Szkurinye, Recsina-, Draga- és Vinodol völgyeket és a Zlobini medencét, ahol a talajt a nummulitnész elmállása folytán termőföld alkotja, gazdag növényzet réteget, kert, szőlő, erdők és művelés alá fogható mező borítja, ellenben a kemény alsó krétamészből felépült hegyek esútsa és északra néző dűllője sívár. A szőlőművelés az alsó lejtőn és a medencéknek bóra ellen jól védett dűllőin 250, egyes helyen (Meja, S. Giuseppe Zlobin) 30 méter magaságig terjed.

A cserfák, szilfák, platánfák mellett az örökzöld babér is díszlik. Az olasz fenyő (*P. Pinea*) szép magasra nő. A törpe pálma és számos exotikus fa a szabadban tel el. A libanoni cédrus terebélyes fává nő, a népkertben a bambusz nád és a *Cyperus* papirus, a *Yucca* stb. pár év alatt sűrű bozótkat alkot. Az exotikus növények tervszerű klímatisztásának páratlan eredményét *József cs. és kir. főherceg* fiumei parkjában gyönyörrel szemlélhetjük.

A tudós főherceg példaadása nyomán az utóbbi években a városi népkertben is számos pálmafát és egyéb délibb klíma alatt élő növényt honosítottak meg. Megemlítjük továbbá a „Mária“ árva ház szép kertjét, számos exotikus növényalakkal, különösen páratlan szépségű *Agave americana* példakkal. Említésre méltó a Hoyos gróf és a Withead-féle kert is, ahol az utóbbi években szintén érdekes honosítást kíséreltek meg.

A tengerparti mediterrán flóra jellemző képviselőit mindenütt megtaláljuk ugyan a Karszt alsó lépcsőzetén, valamint az alsó és középlépcsőzet lejtői között ellúzódo, a tengerparttal párhuzamos völgyekben, azonban a magasság növekedésével elterjedésük is mindinkább fogy.

A Karszt középső lépcsőzete legnagyobb részét kopár, sziklás. A borától védett helyeket legfőkébb a piros bogójú boróka: *Juniperus oxycedrus* bozóttjai takarják; egyéb szegényes növényzetre csak a számos apró, töleseralakú dolinák dél felé néző lejtőjén és fenekén akadunk. Így tart ez *Meja, Plase* vasúti állomásokon át, míg végre *Lics*-hez közel, a dél felé dűllő lejtőket lombhullató fák, előbb még tölgyfák, aztán kizárólag bükk, szil, juhar és köris borítják, melyek között később itt-ott feltűnnek a fenyők csoportjai, míg végre a liesi állomáson túl a lombosfák gyérebbek és a fenyőerdők uralkodókká lesznek. Míg a Podkobiljak hegy alján elterülő mély liesi völgy-medencében még lombos fák díszlenek, a medencét határoló hegyeket tisztán fenyvesek fedik.

A Karszt felső lépcsőzetén e szerint a fenyvesek az uralkodók, éppen úgy a Karszt fensíkján is, ahol a lombos fák száma elenyészőleg esekély.

A. Edényes virágtalan növények.

* Valóságos aranymondás, melyet kiváltképpen a vidéki tanárnak kell megszívlelni és követni.

Zsurlók: *Equisetaceae* két faja: *Equisetum Telmateia* Ehrh. a Reccsina-völgyben, nedves helyeken, nagyon bőven, — *E. arvense* L. füves helyeken, gyéren.

Pafrányok: *Filices*. Kövek között, sziklarepedésekben és hasadékokban, utak mentén is, mindenütt gyakoriak: *Polypodium vulgare* L. — *Asplenium trichomanes* Huds. — *A. Ruta muraria* L. — *Ceterach officinarum* Willd. — Kebésbbé gyakoriak: *Asplenium Adiantum nigrum* L. és *Scolopendrium vulgare* Symons. Ezek inkább az osztrák határ felé fordulnak elő. Erdős nedves helyen a Reccsina-völgyben: *Aspidium filix mas* Sw. és *Pteris aquilina* L. (Lopaczei erdők).

Fiume környékén a *korpafüvek* (*Lycopodium*-félék) hiányzanak, csak a felső lépcsőzet és a fensík fenyeveiben találjuk.

Virágos, nyitva termő növények.

A Karszthegység és a felső lépcsőzet erdeiben: a jegenye fenyő: *Abies excelsa* Poire, meg a fésűs fenyő, az *A. pectinata* D.C., az erdei fenyő: *Pinus silvestris* L., nő, a bokornemű bérci vagy horvát fenyő: *Pinus Mughus* Scop. csak a havascsúcsok alja alatt (Risnyák, Snieznik) terem. A pirosbogyós boróka: *Juniperus oxycedrus* L. talán a leggyakoribb cserjénk, itt-ott a nagyobb gyümölcsű var. *globosa* Parl is található A partvidéken leginkább kertekben és a temetőben díszlik a selyemfenyő: *Pinus strobus* L., az olaszfenyő, *P. pinea* L., a libanoni ezédrus: *Larix cedrus* D. C., a tiszafa: *Taxus baccata* L., a *Thuja*-fajok és a ciprusfa.

Virágos zárvatermő, egysziklevelű növények.

Pázsíffélék: *Gramineae*. Gyepes, napsütötte helyeken, a tengerparton, a raktárak körül, a vasuti sínek mentén, a malmok területén elszorva körülbelül 90 faj fordul elő, de minthogy a keskeny partszegélyen és a Karsztlejtőn szántóföldek nincsenek, a gabonaneműek művelés alá csakis a Karszt fensíkján kerülnek. Fiume környékén kertben termesztik a kukoriczát (*Zea Mays* L.), a kölest (*Panicum miliaceum* L.), a zabot (*Avena sativa* L.) és kevés búzát (*Triticum vulgare* Vill. és *T. turgidum* L.). Ez utóbbi a volt Zakalj-malom környékén és az oda vezető Lujza-út egyes helyein elvadulva fordul elő. Nedves helyeken, részint elvadultan, részint nevelve (Zurkovón, a torpedó-gyár fölött, a közeli Voloskában és Abbaziában) előfordul a tengeri v. ónád: *Arundo donax* L., melynek erős szárát azelőtt a szőlőkben karókul használták, most azonban a rizshajókon olcsón vásárolható erősebb bambusznádat használják A bambusznádat (*Bambusa arundinacea*) a fiumei népkertben és másutt mint dísznövényt jó sikerrel termelik. Ugyancsak a tenger partján nő: *Cynodon Dactylon* Pers., *Calamagrostis littorea* D. C., *Briza maxima* L., *Poa loliacea* Huds., *Sclerochloa rigida* Link, *Dactylis villosa* Ten. — *Triticum pycnanthum* Gren. et Godr. — *T. repens* L. var. *aristatum*. — *Hordeum maritimum* Willd. és *Avena sterilis* L. Elvadulva: *Hordeum vulgare* L., a *Secale cereale* L. a vasuti raktárak körül, a czirok: *Sorghum vulgare* Pers. — a köles: *Panicum miliaceum* L. — a zab: *Avena sativa* L., és *A. barbata* Brot. Füves és napsütötte köves helyeken *Hordeum pseudo-murinum* T., az *Andropogon*, *Setaria*, *Anthoxanthum odoratum* L., *Phleum*, *Polypogon*, *Milium*, *Stipa*, *Sesleria*, *Melica*, *Poa*, *Molinia*, *Dactylis*, *Cynosurus*, *Festuca*, *Bromus Aegitops*, *Triticum*, és *Lolium* különböző fajai.

Sásfélék: *Cyperaceae* fajai a tengerparton, nedves réteken, a Reccsina-völgyben, a Skurinye-szorosban és a grobniki tó vizében nőnek. *Cyperus papyrus* a népkertben, *C. esculentus* L., természetve; lisztes gunóit eszik. — *C. glomeratus* L. és *Scirpus maritimus* L. Buccari mellett a tengerparton. — *S. lacustris minor* Roth. a grobniki tóban. — *Carex muricata* L., *C. praecox* Jaqu., *C. montana* L., *C. digitata* L., *C. glauca* Scop., *C. distans* L. Tersattón, Skurinya-, Reccsina- és Draga-völgyben, *C. silvatica* Huds. Grohovo és Lopacze erdeiben.

Alisma Plantago L. a grobniki tó és a Draga-patak vizében.

A *Juncus* 4 fajáról szólnak. A tengerpart posványos helyein nőtt volna; de a kikötő munkálatai következtében a nevezett posványos helyeken most rakodó part és hullámtörő (petroleum-kikötő és a farakodó Delta vasuti állomás) emelkedik.

Liliomfélék: *Liliaceae* 28 faja. A völgyekben az őszi kikerics: *Colchicum autumnale* L., Orehoviczán elég bőven az *Anthericum ramosum* L. Kertben művelik a hagymaféléket: *Allium sativum* L., *A. Schoenoprasum* L., *A. uscalonicum* L., *A. cepa* L. és utabban bőven a spárgát *Asparagus officinalis* L., míg ellenben a völgyekben, napsütötte lejtőkön és a szőlőkben gyakori a vadon tenyésző *A. carinatum* L., *A. sphaerocephalum* L., *A. paniculatum* L., *A. oleraceum* L., továbbá vad spárga: *A. tenuifolius* Lam. és *acutifolius* L., melynek kellemes keserűízű fiatal hajtásait salátának készítik el. A völgyek rétjein gyakoriak: az *Erythronium dens canis* L., *Gagea arvensis* Schultz., — *Ornithogallum umbellatum* L. *O. comosum*, L., és *O. stachyoides* Schult., — *Scilla bifolia* L. és *autumnalis* L. — *Muscari comosum* Tausch., *M. racemosum* DC. és *M. Kernerii* March. Fák és cserjék alatt kapaszkodik a folyondár: *Tamus communis* L. Az erdők tisztásain itt-ott gyakori lett a sárgaszínű és keskenylevelű *Tulipa silvestris* L., a kertekben *Lilium candidum* L., ellenben a *L. bulbiferum* L. a szőlők körül és erdőkben itt-ott gyakori.

*Smilax*félék közül a *S. aspera* L. a bokorkerítéseken és sziklákon kúszik, az

egértővis: *Ruscus aculeatus* L. mindenütt bőven: ágait seprőnek használják. — Erdőkben, árnyékos helyeken bőven díszlik a gyöngyvirág: a *Convallaria multiflora* L. és a *C. majalis* L., ellenben ritkaság számba megy az osztrák területen gyakori *Paris quadrifolia* L. (temető és Skurinye közti völgymedenezében).

Nöszivomfélék: *Irideae.*, *Iris graminea* L. *Trichonema Bulbocodium* L., — *Crocus vernus* Wulf. és *C. sativus* All., mely utóbbit a kertekben művelik.

Az amarilliszfélék közül gyakori a hóvirág: *Galanthus nivalis* L., ellenben a *Narcissus poeticus* L. és *N. Tazzetta* L., *Agave americana* L. kertekben.

Kosborfélék: *Orchideae.* Első sorban a Reesina-, azután a Draga-völgyben fordulnak elő. Leggyakoribb az *Orchis Morio* L. és *O. fusca* Jacq., kevésbé gyakoriak az *O. variegata* All., *O. fragrans* Poll., *O. picta* Lois., *mascula* L. és *pallens* L. Ugyanott a *Cephalanthera ensifolia* Rich. és *Listera ovata* R. Br.

A najadeák közül a tengeri fű: *Zostera marina* L. és *Z. nana* Roth. a tengerben, *Potamogeton crispus* és *Lemna gibba* L., valamint a *Typhaceák*hoz tartozó *Sparganium ramosum* Huds. a grobniki tóban.

Aroideae: *Arum maculatum* L. és *A. italicum* Mill. erdős helyen.

Pálmák közül kertekben áttelel a törpe pálma *Chamaerops humilis* L. és gondozás mellett a datolyapálma *Phoenix dactylifera* L.

Virágos, szirontalan, kétsziklevelű növények.

Fűzfafélék: *Salicinae* kevésbbé bőven fordulnak elő. *Salix alba* L. Grobnikon, *S. purpurea* L. és *S. Caprea* L. a Reesina-völgyben, *S. cinerea* L. a Draga-völgyben, *S. incana* Schrank a Reesina völgyében és *S. babylonica* L. a fiumei temetőben, — Nyárfák: *Populus tremula* L. Zakálj felé 1—2 fa, *P. nigra* L. Buecariban, *P. pyramidalis* Roz. a vesztegzár intézet felé vezető úton.

Juglans regia L., diófa, egyes kertekben és Kostrenán a szőlőkben.

Betula alba L. nyírfa, a Karszt-lejtőn, — *Alnus glutinosa* Gärtn. égerfa a Reesina folyó partján.

Bükkfélék: *Cupuliferue.* Bükkfa: *Fagus sylvatica* L. a felső Reesina-völgyben 300 m. magasságban. *Castanea sativa* Mill. itt-ott kevés. A tölgyfák közül a *Quercus lanuginosa* Lam. (*Q. pubescens* Willd.) gyakori és nagyon változatos alakjai vannak. Cserfa: *Q. cerris* L. Lopácán erdőt alkot, *Q. ilex* L. Fiume körül kertekben.

Mogyoróbokor: *Corylus Avellana* L. a völgyekben; kevésbbé gyakori ültetve a *C. tubulosa* Willd. (Reesina-v.) — Gyertyánfa: *Carpinus Betulus* L. és *C. Duinensis* Scop., komlóbükk: *Ostrya carpinifolia* Scop.

Ulmus campestris L., szilfa, Tersattón, Zakáljmalomnál stb.

Celtis australis L. (lodogno), a Tersattóra vezető lépcsők mentén.

Eperfafélék: *Moraceae.* Fügefa: *Ficus Carica* L. kertekben és szőlőkben művelve fává nő, elvadultan eserjealakú; a tengerparton és a völgyekben egyaránt termelik. — Fehér és fekete eperfa: *Morus alba* L. és *M. nigra* L., valamint a platánfák: *Platanus orientalis* L. ültetve.

Csalánfélék: *Urticaceae.* A nagy és kis csalán: *Urtica dioica* L. és *urens* L. füves helyeken. — *Parietaria diffusa* M. K. rom és ház falán.

Cannabis sativa L. kender, sok helyen vadon nő, sehol sem termesztik. — *Humulus Lupulus* L. komló, vadon gyakori és minthogy a fára kúszik, irtják.

A Salsotafélék a tengerpart jellemző növényei: *Salsola Tragus* L., homokos tengerparton, *Salicornia herbacea* L., *Chenopodium album* L., *Beta Maritima* L., *Halimus portulacoides* Wallr., *Atriplex hastata sativa* Koeh. és *Camphorosma Monspelica* L. (csak Zengg mellett) a többi faj a völgyekben vagy puszta helyen elszórtan terem. Így pl. a ezukorrépa: *Beta vulgaris* L. elvadulva, az *Atriplex* és *Chenopodium* egyes faja; kertekben csak a főzelék spinótot: *Spinacia oleracea* L. termelik.

Ceratophyllum demersum L. a grobniki tóban, az Ilona-fürdő és a gimnázium alatt elfolyó patakokban bőven.

Thesium divaricatum Jan. és *Osyris alba* L. sziklákön, — *Daphne Laureola* L. erdőkben ritka, — *Aristolochia Clematitis* L., *A. rotunda* L. *A. pallida* és *Asarum Europaenum* L. (Grohovo) a völgymedencékben és erdőkben nő.

Amarantus három fajta puszta talajon nő, az Indiából származó *A. caudatus* L. vörös paréjt kertben mint disznóvényt termelik.

A babér: *Laurus nobilis* L. elvadulva, leginkább mint cserje gyakori.

Különszirmú kéksziklevelűek

Az ernyősöket: *Umbelliferae* k. b. 50 faj képviseli, melyek közül kertben művelik a zellert: *Apium graveolens* L., a sárga répát: *Daucus carota* L. és a petrezselymet: *Petroselinum sativum* Hoffm. A tengerparton bőven nő a kapor: *Anethum graveolens* L., *Foeniculum officinale* All. és *Critillum maritimum* L. — Sziklás talajon virit az *Eryngium campestre* L. és *E. amethystinum* L., *Pimpinella saxifraga* L. és *peregrina* L., *Bupleurum aristatum* Bartl. és *B. junceum* L., *Seseli* L. fajok, *Cnidium*

lapioides Spr., *Peucedanum venetum* Koch *P. petracum* Noë, továbbá *Conium maculatum* L. Gyepes területen és mezőn előfordulnak: *Scandix* és *Torilis* fajok, *Orlaya grandiflora* Hoffm. *Pastinaca sativa* L., *Ferulago galbanifera* Koch., *Bunium montanum* Koch., *Aegopodium Podagraria* L. és *Smyrnium perfoliatum* L. Nedves réten: *Oenanthe pimpinelloides* L. — Erdős, árnyékos helyen: *Angelica silvestris* L., *Anthriscus silvestris* Hoffm. és *fumarioides* Spr. (Monte Maggiore).

Araliaceae: *Hedera Helix* L., sziklán, fán és falon fényesebb levelű mint másutt.
Somfélék: *Corneae* két faja, *C. sanguinea* L. és *mas* L., a völgyek lejtőin bőven.

A fagyöngyfélék: *Loranthaceae* közül a vörös bogójú borókán élősködik a *Viscum Oxycedri* DC., Orehoviczán több galagonyán és gyümölcsfán, Grohovón juharfán láttuk a fagyöngyöt: *Viscum album* L.

Pozsgás növények: *Crassulaceae* gyakoribb fajai a *Sedum acre* L. mindenütt bőven. A *S. album* L., sziklákon. A kövi rózsza: *Sempervivum tectorum* L., *Umbilicus horizontalis* DC. sziklákon ültetve gyakori.

Saxifraga tridactylites L. a falakon néhol bőven.

Boglárkafélék: *Ranunculaceae* k. b. 24 faja. Gyakoriak az iszalag: *Clematis Flammula* L. és a még gyakoribb *C. Vitalba* L. Völgyekben a réten és füves helyen: *Ranunculus Ficaria* L., *R. acer* L., *R. repens* L., *bulbosus* L., *R. Neapolitanus* Ten., *R. arvensis* L., *R. muricatus* L. stb. — *Anemone hortensis* L., lejtőkön gyönyörű disz; az *A. coronaria* L. kertek közelében, a hol termelik. Az *A. ranunculoides* L. és *nemorosa* L. ritka. *Thalictrum aquilegifolium* L. és *Th. litorale* Borb. — *Hebeborus Istriacus* Schiffn. II. *multifidus* Vis. és *H. atrorubens* W. et Kit. elszorva. Kertekben és mezőkön *Nigella damascena* L., a szarkaláb: *Delphinium Consolida* L. és var. *adenopodum* Borb. D., *Ajaxis* L.

Berberis vulgaris volt egy-két bokor, de kivágták.

Mákfélék: *Papaveraceae*. *Papaver Rhoeas* L. mindenütt bőven. — *Glaucium flavum* Cr. a tengerparton bőven. — *Fumaria officinalis* L. gyakori, még a kőkerítésekben is. — *Corydalis ochroleuca* Koch. a Reccina völgyben és a vasut mentén mindenütt. — *Chelidonium majus* L. itt-ott igen kevés.

Keresztvirágúak: *Cruciferae* 50 faja. Legközönségesebb a pásztortáska: *Capsella bursa pastoris* Mönch. — A völgyek termőföldjében: *Cardamine hirsuta* L., *Arabis hirsuta* Scop., *A. turrata* L., *Dentaria bulbifera* L. és *enneaphyllos* L., *Sisymbrium officinale* Scop., *Alliaria officinalis* Andz., *Sinapis arvensis* L., *Eruca sativa* Lam. a kertek mellett, a hol termelik, *Barbarea vulgaris* R. Br., *Peltaria alliacea* L., *Camelina sativa* Cr., *Thlaspi perfoliatum* L., *praecox* Wulf., *campestre* L., *Lepidium graminifolium* L., *Raphanus Raphanistrum* L. — Sziklán nő; *Diplotaxis muralis* DC., *Diplotaxis tenuifolia* DC., *Abyssum montanum* L. és *calycinum* L. *Biscutella laevigata* L. A torma, *Iberis umbellata* L. és *pinnata* L., elvadulva. — Tengerparton: a *Lobularia maritima* Desv., *Aethionema gracile* DC., *Roripa silvestris* Bess. és *Cakile maritima* Scop.

Reseda lutea K. köves talajon.

Helianthemum Fumana L. és *H. hirsutum* Thiull. stb. napsütötte sziklás talajon.

Viola odorata L. és var. *alba* mindenütt, enyhébb télen már február elején virít.

V. hirta L., *silvestris* Kit., *arvensis* Mur., *canina* L., itt-ott

Cucurbita Pepo L. és *Cucumis Citrullus* Sr. kertekben, — *Bryonia dioica* Jacq. és *alba* L. falakon és lugasokon.

Szegfűfélék: *Caryophylleae* k. b. 55 faja, leginkább füves, napsütötte talajon, egyesek sziklákon fordulnak elő, kevés a tengerparton. A tulajdonképi gyakori szegfűvek: *Dianthus liburnicus* Bartl., *D. monspesulanus* L. *D. silvestris* Wulf., *D. sarrifragus* L. Gyakoriak továbbá: *Silene inflata* Sm. és *nitans* L.; *Saponaria grandiflora* Fisch és *officinalis* L., *Arenaria serpyllifolia* L., *A. leptocladus* Guss., *Stellaria media* L. és mások, *Cerastium* fajok, *Polycarpon tetraphyllum* L., *Scleranthus annuus* L., konkoly: *Agrostemma Githago* L., *Drypis Jacquiniatus* Murb. et Wettst. Martinseicánál.

Portulaca oleracea L. egyes helyen bőven fordul elő (Plase, Skurinye.)

Mályvafélék három neme gyakori. *Malva silvestris* L., *M. alcea* L., *Althaea cannabina* L., *hirsuta* L. A *Hibiscus ternatus* Cav. meg a *Lavatera Thuringiaca* L. ritka. Kertben disznővény a gyapotfa: *Gossypium herbaceum* L.

Hársfák: *Tilia grandifolia* Ehrh. itt-ott a völgyekben és kertekben; nem nő oly nagyra, mint a hegyen, a hol *T. parvifolia* is előfordul.

Hypericum-féléket inkább az osztrák területen találjuk; nálunk kevés *H. perforatum* L. és II. *Veronense* Schrnk van.

Juharfák: *Acer Monspesulanum* L. var. *Illyricum* Jacq. eltéréssel és *A. campestre* L.

Vadgesztegyefélék: *Aesculus Hippocastanum* L. és *Pavia rubra* Lam. kertekben.

Polygala Nicaensis Risso var. *subpubescens* Borb. tavasszal mindenütt a gyepes helyen virít a hegysíkon a *P. Rossiana* Borb. diszlik (Fuzine, Lies).

A *Celastrineae* kecskerágója: *Evonymus europaeus* L. mindenütt gyakori.

Ilex Aquifolium L. itt-ott egy-egy bokor a Reccina völgyben vadon.

Rhamnaeae. Jellemző mediterrán növények köves, de agyagos talajon,

napsütötte helyen. Mindenütt bőven nő a *Paliurus aculeatus* Lam.; kerek zászlós termését a nép aranypénznek (zechini), magát a eszerjét pénztermő fának hja.

A Syriából származó *Zizyphus vulgaris* Lam. kerítések mellett elvadulva nő. — *Rhamnus rupestris* Scop. meg a *R. intermedia* Steud et Hochst. gyakori.

A kutyatejfélek családjának k. b. 16 faj közül leggyakoribbak: *Euphorbia helioscopia* L., *Cyparissias* L., *Peplus* L., *E. dulcis* v. *purpurata* Neilr., *E. verrucosa* Jacq., *E. amygdaloides* Ellenben L., az *E. epithymoides* L., az *E. Wulfenii* Hoppe, *E. Paralias* L., jellemző tengerparti faj.

Anacardiaceae: *Ailanthus glandulosa* Desf. és *Pistacia vera* L. kertekben, *P. Terbinthus* L. vadon nő. *Rhus Cotinus* L. eszerje mindenütt bőven.

Ruta graveolens L., *dicaricata* Ten., *bracteosa* DC. napsütötte sziklás talajon. *Dictamnus obtusiflorus* Koch.

Gólyaorrfélék 7 faja, u. m. *Geranium robertianum* L., *S. purpureum* Vill., *rotundifolium* L., *columbinum* L., *sanguineum* L. és *molle* L. var. *maioriflorum* Borb. — *Erodium cicutarium* L'Hérit. füves helyeken fordul elő.

Linum Gallicum L., *L. corymbulosum* Reichnb. és *tenuifolium* L.

Oxalis acetosella L. erdős helyeken néhol igen bőven, másutt meg teljesen hiányzik. az *O. corniculata* L. fal mellett gyom.

Lythrum Salicaria L. a Draga völgyben bőven.

Myrtus communis L. elszórtan egyes bokor. — Granátalma: *Punica granatum* L. kertekben.

Pomaceae. *Pyrus Malus* L. a Reesina völgyben. — *Aronia rotundifolia* Pers. mindenütt bőven. — *Sorbus aucuparia* L., *S. aria* Crantz. és *S. torminalis* Crantz. *Crataegus Oxyacantha* L. és *monogyna* Jacq.

Rózsafélék: *Rosaceae* 9 neme és 20 faja. *Rosa canina* L. tipikus és más alakjai. — *R. sempervirens* L. és *R. rubrifolia* Vill., *R. Haynaldiana* Borb., a *Potentilla* 7 faja. — *Fragaria vesca* L. és *elatior* Ehrh. — *Rubus ulmifolius* Schott és *R. tomentosus* Borkh. — *Geum urbanum* L., — *Spiraea Filipendula* L., — *Sanguisorba officinalis* L., — *Poterium polygamum* W. et Kit.

Mandolafélék: *Amygdalus communis* L., *P. arium* L., *Prunus Cerasus* L. kertekben és szőlőkben, — *P. Mahaleb* L. és *P. spinosa* L. vadon.

Vitorlás-cirágúak: *Papilionaceae*. Ezen elterjedt család Fiume környékén 24 nemmel és k. b. 100 fajjal van képviselve, Termesztett a *Pisum sativum* L., *Vicia sativa* L., *Phaseolus vulgaris* L., *Eryum lens* L. és itt-ott kevés *Medicago sativa* L. Völgyekben és azok lejtőin nő: a *Genista tinctoria* L., *ovata* W. K., *silvestris* Scop., *triangularis* Willd. és egyéb faj. — Itt-ott diszlik a *Cytisus Laburnum* L., *nigricans* L., *argenteus* L. és *hirsutus* L. A völgyek termőföldjén: *Medicago sativa* L. *M. prostrata* Jacq. és *M. lupulina* L. stb., továbbá *Melilotus officinalis* Desv., *albus* Desr. a *Trifolium pratense* L., *rubens* L., *angustifolium* L., *montanum* L., *repens* L., *procumbens* L., *incarnatum* L. stb., *Dorycinium herbaceum* Vill. és *suffruticosum* Vill., *Lotus corniculatus* L. *Colutea arborescens* L., *Robinia pseudoacacia* L., *Scorpiurus subvillosa* L., *Coronilla Emerus* L., *scorpioides* Koch. és *varia* L., *Hippocrepis comosa* L., *Onobrychis sativa* Lam., *Vicia cracca* L., *grandiflora* Scop., *peregrina* L. és *lathyroides* L., *Orobus vernus* L., *O. Venetus* Mill., *O. niger* L., *Lathyrus* számos faja.

Forrtzirmú kétsziklevelűek.

Utifüfélék: *Plantago media* L. és *lanccolata* L. mindenütt gyakori. *P. carinata* Schrad. a meredek sziklákön, egyéb 3 faja szétszórtan utak mellett és sziklás talajon.

Plumbago Europaea L. gyakori, a *Statice* fajok a tengerparti sziklákön bőven található, legnevezetesebb a saját formájú *St. cancellata* Bernh.

A *Valeriana* és *Valerianella* fajai a völgymedencékben helyenként.

Héjakütfélék. *Dipsacus silvestris* Huds., *Knautia purpurea* Vill. (*K. Illyrica* Beek) *Cephalaria leucantha* Schr., *Scabiosa agrestis* W. K. földes talajon gyakoriak.

Fészkesvirágúak: *Compositae* minőségileg és mennyiségileg nagyon elterjedt család, melyből vidékünkön 52 nem és legalább 110 faj fordul elő.

Jellemzők a tengerparton előforduló fajok: *Asteriscus aquaticus* Mönch., *Pulicaria viscosa* Cass., *Inula crithmoides* L., *Calendula arvensis* L., *Echinops Ritro* L., *Centaurea Karstiana* Host. (az osztrák határon), *Sonchus glaucescens* Jord. és *oleraceus* L. Sziklás, köves helyeken nő: *Gnaphalium angustifolium* Lam., *Carduus candicans* W. K., *C. nutans* L., *Carlina simplex* W. et. Kit., *vulgaris* és *corymbosa* L. var. *Graeca* Boiss., *Centaurea rupestris* C. *axillaris* Willd., *C. sordida* Willd. *montana* L., *alba* L., *amara* L. és *C. Calcitrapa* L., *Artemisia Absinthium* L. és *vulgaris* L., *Scolymus Hispanicus* L. *Leontodon hastilis* Koch. és *L. Tergestinus* Rehb. *Picris spinulosa* Bert. *Lactuca perennis* *Xanthium italicum* Moret. és *spinosum* L., *Hieracium Illyricum* Fr. H. *murorum* L., *Fluminense* Kern., *Crepis choronilloides* Jacq. és *vesicaria*. Kőkerítésen és házfalak romjain és omladékain: *Lactuca muralis* Gärtn., *Hyoseris radiata* L., *Scolymus Hispanicus*. — Füves helyeken és völgyekben: *Tussilago Farfara* L., *Erigeron Canadensis* L., *Eupatorium camabinum* L., *Solidago Virgaurea* L., *Biph-*

thalamum salicifolium L., *Imula* fajai, *Aster Amellus* L., *Beltis perennis* L., *Achillea Millefolium* L., *Matricaria Chamomilla* L., *Senecio, Serra tula tinctoria* L., *Kentrophyllum tanatum* DC., *Lapsana communis* L., *Aposeris foetida* Less., *Cichorium Intybus* L., *Thrinicia tuberosa* DC., *Trapogogon orientalis* L., *Taraxacum officinale* Wigg. — Nedves rétegen, leginkább a Reesina folyó árterületén: *Petasites officinalis* Mönch.

Cseugelyűkefélék *Campanula, Edraianthus* és *Specularia* nemeinek mennyiségi elterjedése esekély. Leggyakoribb: *Campanula pyramidalis* L. (*C. Staubii* Ue.) 1—2 méter magas példánya, *C. rapunculoides* L., *C. Trachelium* L., *glomerata* L. var. *Mediterranea* Borb. *persicifolia* L. A *C. Erinus* L. ritkább.

Buzérfélék: *Asperula* fajok gyepes, árnyékos helyeken, *Galium verum* L., *purpureum* L. valamint *Vaillantia muratis* DC. sziklán és eserjés napsütötte helyen.

Bodzafelek. *Sambucus Ebutus* L. és *S. nigra* L. kevés. *Lonicera Caprifolium* L. és *etrusca* Santii a kert kerítésén és bokron fut.

Olajfafélék. Jellemző mediterrán növények. *Olea europea* L., bőven ültetik. *Phillyrea media* L., egyenként, a *Jasminum officinale* L. kertben, *J. fruticans* L. elvadulva nő. Fagyal: *Ligustrum vulgare* L. a völgyekben, magas kőrísfá meg a mannakőrísfá lejtőin.

Vinca major L. és *minor* L. a népkertben és a fiumei temetőben található.

Asclepiadea és *Gentianafélék* a tengerpartról hiányzanak, csak itt-ott fordul elő kevés *Finetoricum* és *Gentiana verna* L. egy-egy példánya vagy a *G. cruciata* L.

Ajakosak: *Labiatae*. Az ajakosak a Karsztlejtőnek legjellemzőbb növényei.

A család 22 nemmel és k. b. 55 fajjal van képviselve. Kerti a *Rosmarinus officinalis* L., továbbá a *Lavandula vera* DC., *Thymus vulgaris*. Sziklás, köves helyeken: *Th. longicaulis* Presl (Th. *Dalmaticus* Freyn) *Satvia officinalis* L., (kiviteli ezikk), *Satureia variegata* Host., *montana* L. és *pygmaea* Sieb., *Marubium candidissimum* L. füves helyeken, völgyekben bőven: *Salvia pratensis* L., *Melissa officinalis* L. *Glechoma hederacea* L., *Metittis Melissophyllum* L., *Lamium orvata* L., *purpureum* L. és *maculatum* L., *Ajuga reptans* L. és *genevensis* L., *Teucrium montanum* L. stb.; a grobniki tó körül: *Stachys palustris* L., *Mentha silvestris* L., *M. aquatica* L. és *M. Pulegium* L.

Tátogatók: *Scrophulariaceae* család bőven előforduló jellemző fajai: *Scrophularia laciniata* W. K. és *canina* L., *Verbascum sinuatum* L., *floecosum* W. K. és *V. Blattaria* L., *Linaria littoralis* Willd. és *italica* köves talajon és sziklákon; — *Linaria Cymbalaria* Mill. régi házfalon (Grohovo), *Antirrhinum majus* L. kökerítésen és falon.

Orobanche Epithymum DC. erdős helyeken mindenütt bőven, — *Lathraea Squamaria* L. a lopaezai erdőkben szintén bőven fák gyökerén élősködik.

Erdeslerelűek: *Asperifoliae*. *Echinosperrum Lappula* Lehm. a tengerparton nő. — *Heliotropiumot* a kertekben mivelik. — *Pulmonaria officinalis* L., *Symphytum tuberosum* L. *Echium vulgare* L. a völgyekben igen bőven, — *Cynoglossum officinale* L., *Anchusa, Onosma stellulatum* W. et Kit. sziklán a Porta Hungaricánál, *Lithospermum* faj kevésbé bőven. A Reesinavölgy nedves talajában kevés helyen bőven nő a *Myosotis intermedia* Link. és Grobnikon a *M. silvestris* Hoffm.

Verbena officinalis L. ut mentén *Vitex agnus castus* L. sziklás tengerparton.

Globularia Wittkommii Nym. lentebb, a *Gl. cordifolia* L. a hegyeken terem.

Convolvulus sepium L., *arvensis* L. és *C. Cantabrica* L. gyakori. A *Cuscuta Epithymum* *Satureián* és más ajakason élősködik.

Solanum Dulcamara L. és *nigrum* L. völgyekben, lejtőkön és tengerparton egyaránt nőnek, *Scopolia carniolica* a Zakálj malomtól fölfelé bőven látható. *Physalis Alkekenyi* L. utak mentén a völgyekben és a tengerparti lejtőn a szőlőkben nagyon gyakori, *Hyoscyamus niger* L. és *Datura Stramonium* L. esakis a Szkurinye völgyben, a városi szemétdombokon és azok közelében szaporodott el, másutt ellenben részint kiirtották vagy a termőhelyeit feltöltötték. — Kertben és mezőn természetik burgonyát, paradicsomalmát, paprikát és a vidékünkre jellemző és közkedvelt *metanezanát*: *Solanum melongena* L. (melanzana).

Kankalinifélék. *Primula acutis* Jaeg. és *officinalis* Jaeg., *Lysimachia vulgaris* L. és *punctata* L., *Anagallis arvensis* L. a völgyek füves helyein bőven, *Cyclamen europaeum* L. erdős, bokros, árnyékos helyeken igen bőven fordul elő.

Erica carnea L. Grohóvan, *Calluna vulgaris* Salisb. a Reesina völgyben itt-ott, *Vaccinium Myrtillus* L. ugyanott erdős helyeken, különösen Lopaezán található.

Acanthus longifolius Host, Fiume nyugati tenger mellékén, bokros helyen kevés.

FIUME KIRÁNDULÓ HELYEI A QUARNERON.

ELŐTTÜNK hullámszik a fiumei öböl tengere. Az első pillanatban nagy tónak lühetnők a szigetek és a partvidék hegységei által szemünk előtt bezárt medencéjét; de ott, a hol lehajlik s mintegy elmosódni látszik a ködben a hegyélek szöge, a szárazföld partja s a szigetközök nyílása mellett világosan látjuk a hullámok sík görbülését, a hegyeken túl érő fényes, gomolygó párafelhőket, s ha nem tudnók is, sejtenuk kell, éreznünk lehet e jelenségekből a nagy tenger közellétét, melynek duzzadó árja a csak látszólag elzárt, széles esaternákon tódnál az öbölbe. Nyugatra az 1396 méter magas, nagy tömegű Monte Maggiore horpadt kúpja emelkedik a szárnyait alkotó sztriai parti hegység fölé; a karsztos tető kopárságából alig mutat valamit, a sivár kőmezőket elrejtí a tengerre meredő oldalak tölgy- és babérerdősége. A hosszan hanyatló hegység erdős oldalainak hamvas kéksége összeolvad a távolban az Adria esodás kék habjaival, melyek annál sötétebb eget tükröztenek, mentől tisztábban ragyog a nap a magas égen. Szemben Cherso éles sziklagerincei emelkednek ki a habokból, gyér növényzettel itt-ott megszaggatott kőfalaik festői változatosságban esillannak ki a rájuk vetődő sugarak alatt; dél felé Veglia szigetének sárga szirtfokai, scoglioi tűnnek elő a vízpáraktól terhes, csillogó levegőfátyolon át.

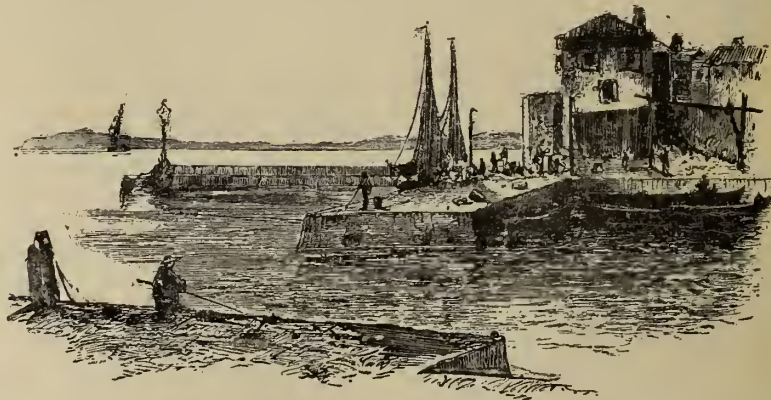
Az egész medencét körülölelő parti és szigeti hegyek már nem magyar területhez tartoznak, hanem Isztria osztrák tartomány földjei. Mindazáltal lehetetlen figyelmen kívül hagynunk, ha Fiuméről szólunk. Veglia szigete valaha a magyar koronát uralta; a magyar alkotmány helyreállításkor is lelkesen tüntetett Magyarország mellett. De mikor még Fiumét sem merték végleg és határozottan visszakebelezni: hogy gondolhattunk volna Veglia becsatolására? Az isztriai partvenal hegységei pedig régtől fogvást rendes kiránduló helyei Fiuménak; a város ünnepeinek java részét ott tölti a Fiuméba jövő magyarok, főleg Abbazia kedvéért kivétel nélkül el szoktak oda látogatni, sőt Abbazia rendes üdülőhelye a magyar társaság tekintélyes részének. Noha tehát a Quarnero egész szigetesoportja s szárazföldi partjának nyugati oldala osztrák terület, Fiume ismertetésénél lehetetlen melőznünk.

A kirándulásokat kocsin is megtehetjük ugyan, Cantridán keresztül a jó karban tartott országúton menve Isztriába: azonban a szokásos, legkönnyebb és legkellemesebb út mégis a tengeren át vezet s a hajóutat követjük mi is, midőn Fiume kiránduló helyeit sorra látogatjuk.

Először is Voloscát érinti hajónk. Elmarad mellettünk jobbkézt a preluccai öböl, a halászok gazdag zsákmányu tanyája, a nagy kőbánya, mely a fiumei kikötőépítés anyagát szállítja; fönn a hegy tetején látjuk *Castua* városkát esinos templomával és egykori várának romfalaival. Már messziről esinos képet mutat a város, kéttornyú templomával, a hegyoldalba egymás fölé épített házaival, eleven kis kikötőjével.

VOLOSCA.

Takaros halászvároska, mely egyúttal a kerületi kapitányságnak is székhelye. Közigazgatási területéhez tartozik Abbazia fürdő is. Ránk magyarokra nézve annyiban emlékezetes, hogy itt töltte életének utolsó heteit és itt halt meg *Andrássy* Gyula gróf. Mint általában a tengerparti városok, Volosca is egy és két emeletes házak képezte szűk utcákból áll. Középpontja s legérdekesebb része a főutcája, melynek kétemeletes erkélyes házai, a köztük nyilvánuló eleven, zajos piaczi élet azomal Olaszországot idézik emlékezetünkbe; koronája a szép templom, mely Fiumétól fogva kalauzunk volt. A városkának csak 2000 lakosa van. A főutczából meredek, tekervényes

A VOLOSCAI KIKÖTŐ.

utczák vezetnek le a tengerpartra, a kikötőbe, hol a nyüzsgő halásznép eleven életét szemlélhetjük. Igen érdekes a város képe a moloról nézve. A fecskéfészökként egymás tetejére épült keskeny, magas házak a Karszton divó, festői hatása, hullámos eszeréptetőkkel, babér és olajfa díszükkel pompásan emelkednek ki a sötét halmok öléből. Voloscaából a Mattuglieből vezetõ országúton vagy a tengerparton épült „Fridrich Schüller” úton kocsin vagy gyalog is csakhamar Abbaziába érhetünk. A hajóról nézve, nagyszerű látványt nyújt ez a parti út, melyet Voloscától kezdve egészen a fürdőhelyig sűrű sorban a legszebb nyaralók szegélyeznek a babérerdő közepette.

ABBAZIA.

Az előkelő magyar és osztrák világ népes, téli üdülőhelye és Fiume kedvéért is szívesen fölkeresett tengeri fürdője, voltaképen alig egy évtized óta került a hír szárnyára, mióta a Déli vasút elsőrendű fürdőhelylyé és klimatikus gyógyhelylyé alakította át.

Fiuméből óránkint közlekednek Abbaziával a Magyar-horvát gőzhajózási társaság gőzösei, melyek jó félóra alatt teszik meg az 5 tengeri mérföldnyi (9 km.) távolságot.

Abbazia egykori régi apátságától vette nevét. A benézések, a kik a legszebb hegyvidékeken alapították monostoraikat, voltak Abbaziának is meg-

„Magyarország Vármegyéi és Városai.”

LÓDRANA.

„Apollo” irodalmi és nyomdai t.

Minden jog fenntartva.

teremtői. Először 1449-ben említik az okiratok, mint „San Giacomo al palo“ vagy „San Giacomo della Prelucea“ apátságot. A velenceiek gyakori támadásai és erdőfosztogatásai miatt pusztulónak indult kolostor a XVI. században ott hagyták a bencések, mire a Fiumében lakó augusztinusok kezébe ment át; ezen a réven tehát Fiumét történeti emlék is köti e helyhez. De ez nem az egyetlen történeti kapocs. Az apátságot 1723-ban a jezsuiták vették meg, majd magánkézre és ismét a jezsuiták birtokába került, a míg csak föl nem oszlatták a jezsuitarendet, a mikor az állam foglalta le, mely azonban csakhamar túladdott rajta, ellenben az apátság ezimét a mindenkori *fiumei prépost* kapta meg. Ekképen Fiumének ezimzetes része van Abbaziában. Csak a véletlenség gátolta meg, hogy Abbazia ma nem tartozik birtokosa által szorosabban Fiuméhoz. 1844-ben ugyanis, mint a fürdőigazgatóság évkönyvéből tudjuk, egy a közéletben és a város történetében nyomós nevet hagyott fiumei patricius, *Scarpa* Iginio lovag vette meg az Abbazia magvát képező telket, melyen a nejről nevezett, ma is fennálló *Angiolina-villát* építette. Ez Abbaziának ma is legszebb, legremekebb fekvésű épülete, miért is

CASTUAI ROM.

Stefánia főhercegasszony ezt választotta lakóhelyéül; nyanyesak Scarpa telepítette a pálmaligetet, Abbaziának e kiváló ékességét. Már ekkor kezdett hirre kapni Abbazia tengeri fürdője s Mária Anna császárné 1860-ban az egész fürdőidő alatt a Villa Angiolinában lakott. 1875-ben Chorinsky Viktor gróf vette meg az Angiolina-villát, a ettől meg hét évvel később Schüler Frigyes, a déli vasúttársaság vezérigazgatója a nevezett, társaság részére. Schüler Frigyes, a ki Abbazia fontosságát felismerte, szépségét méltatni tudta, Schrötter Lipót orvos figyelmeztetésére már korábban foglalkozott azzal a gondolattal, hogy ebből a helyből klimatikus gyógyhelyet alkot. Mihelyt a vásár megtörtént, fölépíttette az Angiolina-villa kiegészítéséül a Quarnero-fogadót, ennek függelékét a „Dépendance I.“ szállót, elkészíttette a tengeri fürdőt s 1884. márczius 27-én már megnyílt a fürdőhely, mint gyógyhely. Eppen egy esztendőre rá Rudolf trónörökös és neje Stefánia főhercegasszony látogatta meg Abbaziát, s e látogatás emlékére az új, nagy szállóház a *Stefánia* nevet kapta, melyet ma is visel. Azóta Stefánia főhercegasszony rendes látogatója Abbaziának, a hol fényes társaságot gyűjt maga köré. Az épületek, köztük a magányaralók száma egyre emel-

kedett, de gyakran a tetemesen felszaporodott lakóházak sem elegendők az idközönlő vendégek számára, kiknek száma, nem véve tekintetbe a folyton járó-kelő napi látogatókat, a kiket nyilván nem tarthatnak, meghaladja a 10,000-et. 1894-ben a német császárné is lakott itt egy hónapig, mely alkalommal I. Ferencz József és a nejét meglátogató II. Vilmos itt találkoztak.

Minthogy Abbazia magas hegyektől van védve, a bora dúlása nem érezhető, a mit a buján tenyésző növényzet is mutat; a hőmérsék általában enyhe, hó alig hull, s ha esik, pár óra alatt elolvad, nyáron viszont a hőség nem lesz elviselhetlenné, mert úgy a hegyek felől, mint a tengerről fujdogáló szellő a forróságot enyhíti: téli gyógyhelynek és tengeri fürdőnek egyaránt alkalmas és kellemes hely. A levegő átlagos hőfoka decemberben és januárban is $+5.7$ ill. 5.6° ; az eddig észlelt legnagyobb hideg a szigorú 1892—1893-iki télen sem volt több -4° -nál, de csak pár napig

ABBÁZIAI CSÓNAKKIKÖTŐ.

a hőség pedig nyáron soha sem lesz tűrhetlenné a tengeri szellők befolyása következtében. Junius középhőmérséke $+20.6$, júliusé $+23$, augusztusé $+22.9$. A tenger vizének átlagos hőfoka májusban 19° C., júliusban $25-26$ fokra is fölemelkedik, szeptemberben pedig lassan $22-20$ C. fokra száll le; sőt még októberben is $15-18^{\circ}$ közt ingadozik, tehát késő ősszel is még használható. A hideg tengeri fürdőn kívül egészen modern meleg-fürdő és vízgyógyintézet van itt berendezve, s a hasonló jellegű gyógyfürdőknek megfelelőleg tej-, kefir-, különböző ásványvíz- és szőlő-gyógymóddal élhetnek a fürdőzők, a kiknek jó nevű orvosok egész sora áll rendelkezésükre, köztük magyarok is. Dr. Glax Gyula egy. tanár igazgató-orvoson kívül Ambrosz A., Eltz, Szemere Albert, Szigeti Márton, Tamaro János, Tripold F. doktorok.

Kiszállva a hajóról a sűrű babérerdő és a magnolia-ültetmények illata fogad bennünket. A sűrű erdőn át először is a Villa Angiolina elé érünk,

melyből a gyógyhely kifejlődött. Az Angiolina-villa előtt remek pálma-ültetvény és virágszőnyeg terül el; a pálmaligetet és a babérrdőt még Scarpa lovag ültette. Egymásba fonódó utak kanyarognak a sötét lombárkádok alatt, melyek a nap hevétől, a szelek mérgétől egyaránt megóvják a sétálót. A rejtelmes erdősűrűséggel ellentétben a parti út, mely cementlapokkal van kikövezve, egészen szabadon áll; ha nem tűz a nap égetőn vagy nem fúj hűs szél, akkor az útból kiöblösödő félkör alakú nagy terraszok korlátjainál állva, alig válhatunk meg a gyönyörű körképtől, mely új meg új ingerrel tartja ébren figyelőnket. Előttünk a tündéri színváltozású tenger fel-felbukkanó gőzöseivel és folyvást ezirkáló bárkáinak fehér vitorláival; balra Fiume fehér házainak tömege, kikötőjének füstfölegével fátyolozva, délre Veglia és a körülfogó két csatornának: a Canal del Maltemponak és Mezzonak a szemhatárral összeolvadó fényes esikja; jobbra Cherso szigete, melynek északi fokát a szabad tengerbe nyíló Farasina-csatorna mossa, melyen át már akadály nélkül szállhat ki pillantásunk a nagy tengerre, a végtelen víztükörré.

Lábunk alatt a kiálló szirtfogakon fehér habbá törik a hullám, a szellő arezunkba csapkodja üde sógyöngyeit.

E nagyszerű sétáútnak (Strandweg), kevés mássa van, s melyre joggal büszke az „osztrák Riviera“, a hogy az isztriai partszegélyt elnevezték, végig vonul az egész fürdőhely hosszában, úgyszólván egészen Ikáig. Az úton és a vele összefüggő terraszokon pihenőül padok vannak felállítva. Ez út

A VILLA ANGIOLINA ABBAZIÁBAN.

mentén fekszik a fürdőhely sajátképeni középpontja, a kúttér, mely a Déli vasút által teremtett új telepen, a Stefánia-szálló előtt terül el. Szép virágágyai közt a Helioszt és Szelénét ábrázoló márvány kútszobor áll. A tér keleti részén áll a „Dépendance I.“, mögötte, a parkot kettészelő isztriai országúton túl a „Dépendance II.“. A Stefánia-szálló nagy étterme, szomszédságában pedig a mórstilű virágtermet találjuk.

Ha a kúttérről keletnek tartunk, tehát a tengernek háttal fordulva, jobb kéz felé először is a Quarnero-szállót érjük, mely a Déli vasút által újratertett Abbazia első épülete volt. Előtte áll a fürdőhely megteremtőjének, Schüller Frigyesnek szobra. A Quarnero kávéháza, melynek közelében a zenepavillon is áll, a leglátogatottabb Abbaziában. Ugyancsak a Quarnerohoz van építve a meleg fürdő. Majdnem szemben van a hidegvízgyógyintézet s az egyik szabad tengeri fürdő, melyet a nyílt víztől sodronyháló választ el, hogy a ragadozó halak be ne hatolhassanak; ennek közelében van a kis régi templom, továbbá a szép új Amália-villa, melyben 1894-ben a német császárné lakott. Odább ismét az Angiolina-villához és a régi parkhoz érünk. A park exotikus diszfái és bokrai nemcsak külső szépségükkel gyönyörködtetnek bennünket, de akképen vannak rendezve s névtáblácskák-

kal ellátva, hogy tanulságos szórakozást nyújthatnak a növényélet iránt érdeklődő nem botanikusoknak. A parkból keresztutak vezetnek le az előbb említett tengerparti sétautra és a terrasszokra. Az Angiolina-villán túl, a kikötőtől jobbra vonul egész Voloscáig a „Friedrich Schüler-Strandweg“, egész hosszában szebbnél szebb nyaralókkal beszegve. Közel a kikötőhöz egy másik tengeri fürdőt találunk, mely egy magánvállalkozóé. E fürdő, melynek kellemes homoktalaja van s nemúszóknak igen alkalmas, nyári évadban rendszerint nagyon keresett. A Schüler-út körülbelül 2 km. hosszú; belőle lépcsős mellékutak vezetnek le a tengerpartra.

A park felső szélét az isztriai parti országút érinti, melynek mentén visszakerülünk megint a Quarnero-szállóhoz és a Dépendanceokhoz. A „Dépendance II.“ mögött találjuk a „Dépendance III.“ bérakot, kávéházat s ettől jobbra az árkaós „Bazar Mandria“, valamint az azonos nevű nyaraló

A VILLA MANDRIA ABBÁZIÁBAN.

épületeit, melyek szintén a Déli vasúttársaság tulajdonai. A Bazar Mandriában van a posta, a gyógyszerár, valamint több kereskedés.

Innen ismét visszatérünk a kút-térre és a tengerparti sétautra, s déli irányban tovább haladva Ika felé, a Slatina-szállót és a katonatisztek házát találjuk számos nyaraló között. A „Slatina“ mellett vannak a gyermekjátshelyek, lawn-tennis és croquetpályák. Szemben a Slatinával szintén van tengeri fürdő.

Nem messze a Slatinától kezdődik az úgynevezett „déli parti út“, mely Abbazia legérdekesebb sétautja. A sziklatuskókkal borított part fölött vezet majdnem négy kilométer hosszúságban; balról a mindegyre növekvő tenger tükre, jobbról a sűrű lombos erdő, megszakítva itt-ott egy csinos nyaralóval, folyton váltakozó kedves képekkel lep meg bennünket. A Glax-villa mellett egy hegyi patak szakadékán át visz az út, egyre magasabban a partí sziklafal felett, míg a Déli vasút vízvezetékéhez és szivattyútelepéhez nem ér, a hol betorkollik az országútba, mely az erdőség mentén Ikába halad tovább.

Abbaziából érdekes kirándulásokat tehetünk a szárazföldön is. Mind-

járt a Stefánia-szállón túl kezdődik a nagy babérerdő, melyen keresztül lovagló-út visz *Veprinázba*. A babérerdőn túl, mely mintegy 100 méternyi magasságig húzódik, a sűrű tölgyerdőtől övezett Vrudki-völgybe jutunk, a hol a Vrudki és Littroz források emelik a táj költőiségét. *Veprináz* az említett lovagló-úton gyalog $1\frac{1}{4}$ órányira van a fiüddöntéztől. Kis falu, mely messze látszó templomával az 519 méter magas *Veprináz-hegyen* pompás kilátással kínálkozik. Kocsin *Mattuglien*, *Abbazia* állomásán át juthatunk föl, de a kociút jóval tovább tart. Még fényesebb látvány élvezői lehetünk *Isztria* legmagasabb hegyén, az 1396 méter magas *Monte Maggiore*n. A gyalogosok az említett *veprinazi* hágót használják; a kocsik *Voloscán* és *Mattuglien* át mennek a *Stefánia-menedékház*ig, mely vendéglő és szállóház körülbelül 1000 méter magasban van s kocsin $3\frac{1}{2}$ óra alatt érhető el. Innen $1\frac{1}{2}$ órai gyaloglással juthatunk föl a hegy tetejére, melynek közelében szintén van menedékház, a hová zivatar idején behúzódhatunk. Képzeltetelen annak a képnek a nagyszerűsége, mely itt élénk tárul. A magas hegyvidék és a tengerpart minden bája és fensége egyesül lelkünk megittasítására. Mögöttünk fekszik az *isztriai Karszt*, sziklatengerének szürke kőhullámaival,

A BAZÁR MANDRIA ABBÁZIÁBAN.

apró falvaival, kimagasló tornyaival, esenevész eserjéseivel; mint a térképen, úgy látjuk benyúlni a tengerbe a háromszögű tartomány Promontore hegyfokát; a kőtengeren túl nyugatra a nagy *Adria* kék síkja ragyog felénk rengeteg messzeségbe, a ködbe olvadó *velencei lagunák*ig, északon a *karinthiai*, sőt a *tirol*i havasok gerincei ötlenek szemünkbe; a hegy déli lejtőjén a *Csepics-tó* csillan felénk, északkeleten a *krajuai Hóhegy* emelkedik a hullámos hegykúpok fölött szaggatott, havas ormával; keletre a *liburni Karszt*, fölötté a *Kapella*, délkeletre a *Velebit-hegység* láncza kapcsolódik össze a *Quarnero szigeteinek* hegyeivel, az általuk közbezárt, egész nagyságában tündöklő öböl sarkában pedig, tőlünk keletre, a szép magyar kiktőváros.

IKA.

Említettük, hogy a festői tájrészletekben gazdag déli tengerparti úton az országútra térve, *Ikára* mehetünk. Élvezetesebb *Fiuméből* egyenesen odahajózni a Magyar-horvát gőzhajózási társaság rendszeresen közlekedő gőzösein. A tengeri úton zavartalanul merülhetünk el a *bizarr alkotású*

sziklás partrészletek szemléletében, a Monte Maggiore és a Monte Sissol hatalmas sziklatömegeinek bámulatában, melyek alatt Ika fekszik. A falu lakói vagyonos halászok és hajósok, a kik maguk készítik hajóikat. Házaik többnyire kétemeletesek, és jólérről tanuskodnak. A falu kis kikötője folyton a halásznép életének sok érdekes jelenségével ismertet meg bennünket; a festők gyakran járnak ide tanulmánytárgy végett.

LOVRANA.

Alig husz perecznyire Ikától, gesztenye-pagonyba rejtőzve fekszik Lovrana városka; az isztriai part legérdekesebben épült helysége. A városka büszke római eredetére. Lauránának hívták, csak később a szláv települtek módosították nevét Lovránára. A Liburniát meghódított rómaiak fontos helynek ismerték föl, mert uralkodik a partvonal fölött, s azért itt castellumot építettek. Alapításának kedvezett az is, hogy itt édesvízű forrás fakad, a mi tudvalevőleg ritka jelenség a Karsztvidéken. A római városból nagyon kevés maradt meg; annak tulajdonítják az ódon városi őrtornyot, mely azon-

nal szemünkbe ötlük, a mint Lovránához közeledünk.

Később a városka a Quarnero sorsában osztozva, velencei uralom alá jutott. A velencei korszaknak ma is van látható jele, a régi városháza, Velencezére emlékeztető loggiájával, továbbá több házon szent Márk oroszlánja, meg a doge-sapkás fejek. A város építészeti jellege olaszosabb bármely parti városénál. A rendes szűk

A STEFÁNIA-MENEDÉKHÁZ A MONTE MAGGIOREN.

utczákat, egymás fölé épített magas házakat, meredek lépcsőfeljárásokat épp úgy megtaláljuk, mint mindazokban a városokban, melyek a tengerre eső meredek hegyoldalakra épültek.

Lovrana története fővonásaiban természetesen Isztria történetével függ össze. A római birodalom összeomlása és a germán törzsek letelepedése után a longobardok uralma alatt találjuk az országot; azután az avaroké alatt, akiktől Nagy Károly visszahódította és német örgrófok uralma alá bocsátotta. 1209-ben az aquilejai patriárka lett az ura, de a patriárkának Velencezével folytatott harczaiban is a német örgrófok fenhatósága alatt maradt. 1374-ben csatoltatott Ausztriához. E birtokváltozásokból keletkeztek a harcok Velencezével, melyeknek Lovrana néhányszor áldozatul esett. Valvador krónikás feljegyzései szerint a velenceiek 1612-ben és 14-ben bevették és felégették a várost. E krónika Lovránának egy régi képét is tartalmazza, régi erődítményeivel, melyekből ma már kevés maradvány látható. A város körfala csak néhány helyen maradt meg.

Ez időre esik az uszkókok uralma is. Az uszkók császárok vára Lovrana közvetlen közelében állott, a Cesare nevű öblöske fölött, a hasonló nevű édesvízű forrásnál. A vár maradványai még most is láthatók. Közel ide van a „Knezgrad“ magyarul: „Herczegvárhegy“, melynek tetején azonban ma már vár nyomain nem találhatók. A Medvea-völgy déli lejtőjén is hatalmas épít-

kezés nyomai és romjai találhatók, melynek keletkezéséhez legendászerű történetek fűződnek, melyek még a görögkorig is visszanyulnak.

A város az erősen elterjedt horvát elem daczára, maig is meg tudta őrizni olasz jellegét. Nagy kiterjedésű vászonkereskedelme által 200 évvel ezelőtt egyike volt a leggazdagabb városoknak, azóta azonban lassanként elszegényedett. A hűbéresség eltörléséig legalább a nyilvános utakat jó karban tartották, de azóta ezeket is elhanyagolták. A vitorlás hajózás tönkretétele még reménytelenebbé tette a viszonyokat, mignem a Quarnero részvénytársaság egy milliónyi tőkével telkeket összevásárolt, hogy ott egy előkelő üdülő és gyógyhelyet létesítsen, a mely célra Lovrána és környék különösen alkalmas. Habár a Quarnero arra van teremtvé, hogy az emberek ott örök tavaszt élvezzenek, mégis az a körülmény, hogy a Karszt erdeit és fáit kipusztították és evvel a hideg szeleknek, a borának stb. utat nyitottak, megváltoztatta az éghajlati viszonyokat. Nem a velenceiek voltak

IKA.

azok, akik ezt cselekedték, hanem a szláv telepesek, akik minden hegyoldalt legelővé változtattak át juhaik és kecskéik számára.

Mióta ez a tény közismertté lett, azóta a lassankénti befásítás is folyamatban van. Előbb nagyobb területeket kerítenek be, hogy az állatok hozzá ne férjenek, azután fenyőkkel befásítják. Ezen az uton már óriási területeket hódítottak vissza, de emberöltőig fog tartani, míg a századok pusztításait helyre hozzák és a tengerpartot megmentik ama klíma számára, melyre földrajzi fekvése kijelölte. És addig azokat a helyeket fogják az emberek felkeresni, amelyek a legtöbb védelmet nyújtanak a bora és a hideg tramontana ellen és legalább részben azon előnyöket nyújtják, a melyek a francia Rivierán feltalálhatók.

Eme előnyös fekvésű helyek közt Lovrána az első helyek egyikét foglalja el. A tramontana ellen teljesen védve van és nagy területeken a borának még csak a lehe sem éri. Ezért található Lovranában decemberben a japán (Mispet) a Maréchal-Niel rózsza, a bengáli rózsák mindenféle

faja és oly virágok, a melyek Középeurópában csak mint melegházi növények tenyésznek: kanéliák, narancsok, eucalyptusok, Lovrána védett régióiban úgy tenyésznek, mint a Rivierán. A pálmák közül a Chamerops és Phönix-félék Lovrána minden helyén pompás törzsekké fejlődnek.

Ez éghajlati előnyök a várost már rég mint a legegészségesebb és legkellemebb tartózkodási helyet tették ismertté. A fiumeieknek már régóta kedvelt nyaraló-helyük és úgy Finme mint Volosca oda küldi télen át lábadozó betegeit üdülésre. A Quarneró részvénytársaság különösen a legegészségesebb, védett területeket szerezte meg, hogy azokat útépitések által hozzáférhetőkké téve, lehetővé tegye e területek beépítését nyaralókkal olyanok számára, akik a szép és egészséges vidéken állandó lakhelyüket akarják felütni, vagy a teleket ott akarják tölteni.

LOVRÁNA.

Ugy vidék, mint klíma tekintetében Lovrána területének következő helyei a legelőnyösebbek. Ikáról jövet, az út két oldalán találjuk a társulat területeit, melyek *Bahován* összpontosulnak. Bahovának neveznek egy völgykatlant, melyben az Ikától Medveáig terjedő parkszegély legnagyobb zúgó patakának ágya van. E völgykatlan dél- és délkelet felé nyitva és a szelektől teljesen védve van. A hegyoldalak borostyánnal vannak fedve és a jól gondozott hegyterrasszokon az erős malváziai és az édes Terrano szőlő tenyészik, melyek a legkitünőbb borokat adják.

Bahovához esatlakozik *Locqua*, melynek a vidéke itt a Karsztban különös figyelmet érdemel. 70 méternyi magasságban a tenger színe fölött pompás síkság terül el. Itt fakad egy sziklabarlangból a Jannicza-forrás, mely szép, nemes gesztenyefáktól körülvéve egy vízalatti források által keletkezett tavat táplál, melytől e vidék nevét kölesönzi. E területen soha sines bora. Télen egyenlő meleg a légkör, nyáron pedig a százados gesztenyefák nyujtanak árnyékot. Ezek alá jönnek a játszóterek: lawn-tennis, lapda, croquet- és tekejáték számára. A kilátás innen elragadó, mert a

Loequa délnek Zimáez, Dolac és Bellosa felé laposodik és kilátást enged a Canal de Farasinára, a mely a Cherso-sziget mentén és az isztriai partok mellett az Adriai tengerbe vezet. A társaság ezt az egész területet kocsik- és gyalogutak építése által hozzáférhetővé teszi és parcellázással egy egész nyaraló telepet készít elő, melyet már most Lovrána jövőjének tekintenek, mert itt minden előny összpontosul, a mivel a természet e vidéket megáldotta.

A Loequán alul és Lovrána közt, a társaság által megszerzett terület végén, gyönyörű uradalom terül el, mely még a régi időkben a „Castell Freiwald“ (szláv néven „Komusciak“) nevet viselte, azonban most *Villa Lovrana* név alatt szerepel. A kastélynak az épülethez csatlakozó terrasszos és a tengerre néző szép parkjából remek kilátás nyílik az egész Quarnerora, a mely — innen nézve — minden szépségét feltárja előttünk. Az egyik oldalon Fiume, a mely esti kivilágításban innen páratlan látványt nyújt. Odébb a hófödte horvát és dalmát hegység; előttünk Veglia szigetének lapos alakja és balról, ha a levegő tiszta, megláthatjuk Portoré és Castelmuschio

LOVRÁNAI PARTRÉSZLET.

városokat. Délnek Cherso szigete látszik, melynek sziklahegye meredek falaival a Canal di Mezzo felé dől, melyen át a szabad tengerre van kilátás. A Villa Quarnero-nyaraló mintaszerűen berendezett kisebb szállóval és étkezővel bir, melynek vezetője Pernet J. éveken át a lires Sachernél és a kal bécsi Jokey-Clubnál szerezte tapasztalatait.

Maga *Lovrana*, mint már említettük, egy régi olasz város jellegét viseli magán. Szűk utcái és az azokba kiugró lépcsők, a kocsiközlekedést lehetetlenné teszik. Mióta a városra jobb idők virradtak, a lakók számos régi házat bontottak le vagy renováltattak, ennek dacára azonban még mindig elég érdekes és jellemző részlet kinálkozik a szemlélőnek és a festőművésznek. Ezek közé tartozik első sorban a lovránai kikötő, melyben számos chioggiai halászbárka tanyázik, melyeknek a sárga vagy vörös díszítésekkel és inieziálékesített vitorlák pittoreszk külsőt kölcsönöznek.

Az az út, a mely a várostól déli irányban a Medveáig vezet, a tengerparton átszeli Beharova és Pulissevica vidékét, szép kilátást nyújt egyrészt a Quarnerora és pedig Cherso szigetére, a Canal de Farasinára és az isztriai partokra a Monte-Maggioreval és egy magas sziklatetőn fekvő Mosehenizze városkával, visszafelé pedig az egész Quarnerora, Fiuméra, Preluccára, Volos-

cára és Abbaziára. Ha a tengerpart a nemzetközi forgalomnak meg fog nyitni, ez út szépsége versenyezni fog a legszebb vidékekkel. Nagy előnye az is, hogy a legforróbb nyárban is sétal helyül szolgálhat, mert a Monte Maggiore már délután 6 órától kezdve veti rá kellemes árnyékát. E mellett ez út a záporpatakok pusztításai által érdekes és festői képet nyújt, úgy hogy szinte sajnáljuk, hogy ez érdekes képződések a szabályozásnak áldozatul fognak esni, miután a társaság itt is villatelepet szándékozik létesíteni.

Ez út déli csúcsánál a Monte Maggiore oldalai nyúlnak le egész a tenger színéig, egy meredek hegyoldalakkal körülvett síkságra, a mely a tenger felé félkör alakú, több száz méter hosszú partra nyílik, mely tájszépesség tekintetében a Quarneron egyedül áll és legjobban az itt szokásos elnevezéssel jellemezhető, mely e völgyet az isztriai Sváje jelzővel illeti. A Loque

PARTI SÉTÁNY LOVRÁNÁBAN.

és a *Medvea-völgy* a legjellemzőbb földalakulások, a melyek e vidéken találhatóak és csak a messzebb délnek fekvő Dragatta Marina hasonlítható a Medveához, melyből egy terjedelmes patak ömlik a tengerbe. Ezenkívül itt van a Monte Maggiore nagy zúgójának ágya is, mely tavaszkor és erős esőzések után hatalmas hullámokkal ömlik a tengerbe, magával sodorva nagy mennyiségű sziklatörmelékkel. A Medvea mélyebb részeiben egy régen lakott barlang van, melyhez számos monda fűződik. A vizmosás az e barlanghoz vezető utat elpusztította ugyan, de a társaság ismét helyreállította. A parton tengeri fürdőt épít és 40,000 öles kertjét megnyitja a sétálók számára.

Lovrána jövője a Quarnero-társaság kezeiben van, a mely már egy milliót investált Lovránába és mindazon eszközökkel rendelke-

zik, a melyek e telepnek üdülöhelylyé való átváltoztatásához szükségesek.

Az építkezési kedv már ma is erősen nyilvánul Lovránában és ez fokozódni fog akkor, a mikor a társaság megkezdi és befejezi a megkezdett szabályozást és területeinek parcellázását és hozzáfog ama épületek felállításához, melyekre a gyógyhelynek szüksége van.

A mit a természet Lovránának nyújtott, azt emberi kézzel könnyen hozzáférhetővé teszik azoknak, akik üdülni akarnak, akik Közép-Európa zord telei elől menekülni óhajtanak és a Quarnero pompás tengeri fürdőit élvezni óhajtják.

VEGLIA.

Fiumétól délre 12 kilométernyire fekszik Veglia-sziget, melynek északi hegyfokai a városból és a kikötőből nagyon jól láthatók s a fiumei öböl tájképi érdekességének jellegzetes részletei. A szigeten főleg három helyet szoktak a kirándulók gyakrabban látogatni: Castelmuschiót, Vegliát és

Verbenicot. Legérdekesebb azonban környékénél fogva a sziget déli pontján levő Besca Nuova városka.

Veglia a XV. század végéig a Frangepánok birtoklása révén a magyar királyság területéhez tartozott. Emlékezetes szereplése volt, hogy a tatárok elől futó IV. Béla erre a szigetre menekült, s Castelmuschióban várta meg a pusztító ár visszavonulását. 1480-ban már Velencezette rá kezét, és midőn az adriai gyarmatok Ausztria hatalmába kerültek. Vegliát is Isztriához csatolták, s többé szó sem esett Magyarország birtokjogáról. Egészen másképen nyilatkozott a vegliai nép óhaja 1867-ben. A kiegyezés hírére Veglia községeiben is kitérítették a magyar zászlókat; de mikor még a buccari-

LOVRÁNAI PARTRÉSZLET.

portorei partrész bekebelezéséről is le kellett mondanunk, hogy teljesíthette volna Magyarország a vegliaiak óhaját? És ezzel halálos dőfést kapott a Magyarországhoz való ragaszkodás érzése; a míg Dalmáciára Magyarország joga fentartatott, Veglia minden igény említése nélkül maradt Ausztriához csatolva. Pedig földrajzilag is elvitázhatatlanul a magyar tengerparti területéhez tartoznék, melylyel népe folyvást közvetlen kereskedelmi összeköttetésben áll. A vegliaiak főpiacza ugyanis Fiume; odaszállítják terményeik legnagyobb részét és ott szerzik be szükségleteiket.

Vegliát nyugatról a Canale di Mezzo, keletről a Canale della Morlacca, délre a Quarnerolo határolja. Északon majdnem összeér a szárazfölddel, s a horvát parttól elválasztó keskeny Canale Maltempot még a két földség közé ékelt San Marco scoglio (zátonysziget) által is szűkíti. Geológiai ala-

külása, mely azonos az isztriai és magyar Karsztéval, még valószínűbbé teszi a földrajzi fekvésből levont következtetést, hogy valaha össze kellett függenie a szárazfölddel; az elválasztó keskeny esatorna alkalmasint helyi süllyedés folytán szakadt be s a tenger árja azután mélyebbre vágta. Maga a Quarnero sem mély, 60–70 méterre süllyed feneke; a horvát part és Veglia közt levő Maltempo-esatorna azonban még akkora mélységgel sem bír; 25–30 méter. Egyes legmélyebb pontjain 42 méter.

A sziget északról számítva az É. szélesség $45^{\circ} 15'$ és $44^{\circ} 56'$ közt fekszik; északnyugat-délkeleti fekvéssel a keleti hosszúság $32^{\circ} 6'$ és $32^{\circ} 26'$ közt. Hosszúsága 37 km.; legnagyobb szélessége nyugaton a Morganillo-fok és keleten a Glavina-fok közt körülbelül 24 km. Területe $427 \square \text{km.}$, pontosabban 74,421 katasztrális hold. Alakja szabálytalan; partvonala nagyon szaggatott.

A MEDVEA-VÖLGY.

Keleti partja egyenletesebb; csak egy nagyobb bemélyedése van: a dobrignoi öböl. Nyugati partvonalát számos kis bemélyedésen kívül a castelmnschioi, malinskai, vegliai, cassioni, besca-veechiai, délen a besca-novai és valalukai öblök teszik kanyargóssá. Partja meredek, sok helyütt falszerű emelkedéssel. A sziget földsege hosszúsági irányával megegyezően délkeletről északnyugatra hajlik. Legemelkedettebb déli csúcsán. Mindjárt a tengerpart mellett a meredek falal kimeredő *Sokola* 122, a *Pago* 185, *Gabri* 275, *Ravno Cselo* 262, *Svinski plaj* 247 méternyi magas hegyesúcsokra alig 4 kilométernyi távolságban a Besca-völgygyel megszakított Klam-fenföld 450–569 méter magas emelkedései következnek; nevezetesen nyugaton a *Mali Klam* 450, *Veli klam* 484, *Vido Klam* 460, *Obzora* 569, *Veli Vrh* 541, keleten a *Diviska* 472, *Kozlja* 464, *Dritelj* 395, *Gajen* 463, *Prigrodska Glarica* 458, a *Klam-ikrek* 428 és 499 méter magasságban. A Klam-ikrektől északnyugatnak a sziget alakjának egyidejű kiszélesedésével a földség magassága erős lej-

téssel fogy; a castelmuskichioi öblöt körülfogó fala-keleti végpontja, a *Pto Kijac* csak 28, a *Pto Sottile* 33 méternyire száll le. A Klam-ikreken túl a sziget nagyobb északi része, mely körülbelül kétharmadát foglalja el az egész területnek, hullámos mészfousík, folytatása a Karsztnak. Középmagassága 150—200 méter. Csupán egyes esúcsok emelkednek még ki a dombhullámok közül, ritkán 240 méteren túl; mint Verbenico közelében a *Kersoran* (256), Dobrignonál a *Krasziszese* (266) stb.

VELENCZEI TORONY CASTELMUSCHIOBAN.

A hullámos földséget több eróziós hosszanti és harántvölgy szaggatja meg, melyeken át a néhány felfakadó forrás vize rövid folyású patakokban a tengerbe ömlik. A hosszanti völgyek nem képeznek tengely- vagy párhuzamos rendszert; s kivéve a sziget déli esúcsán levő apró párhuzamos hosszanti völgyeket, összeköttetésben sem állanak egymással. A verbenicoi szűk völgynek észak-déli iránya nem messze a várostól könyökbe törik s keletre tér le; benne foly a *Vratenica*-patak. Meredek lejtőivel érdekesebb a Klamhátat megszakító *Fiumera* völgye vagy bescai völgy, mely Besca-vallen alul kiszélesedve nagyobb alluviális síkban dől a tengerre Besca-Nuova mellett. A kis *Fiumera* legnagyobb folyóvize a szigetnek. A haránt-völgyek közül megemlíthetjük a dobrignoi, a hasonló nevű öbölbe futó *Veli* patakkal, a sziget keleti részén; a nyugati részen többnyire csak rövid lejtővájatokból állanak a rendszeren mély harántvölgyek.

A sziget nyugati felében két nagyobb horpadás tófenékké lett. Az egyik a sziget északi esúcsához közel, a *castelmuschioi* tó (*Jezero*), a másik az ettől egyenesen déli irányban fekvő, halban gazdag *Ponikva* tó. Mind a kettőt a esapadékvizeken kívül több apró forrás táplálja. A *Jezero* csak 5 méternyire fekszik a tenger színe fölött.

Folyó vizekben a déli partvidék elég gazdag; a nyugati parton azonban alig találunk folyót. Legnagyobb, mint említettük, a bescai völgyben lejtő *Fiumera*, mely azonban szintén csak kisebb patak; továbbá: délen *Polazorza*, *Vrezenicza*, *Strein*, *Veli*, *Surbova vela és mala*, *Upucolo*, *Operna*, *Stoklin* stb. Keleten a *Vratenicza*, a dobrignoi *Veli*.

Veglia szigetén hét politikai község van (melyek 68 helységet foglalnak magukban); ezek közt öt várost. A főhely *Veglia*, melynek azonban csak 2000 lakosa van. Legnagyobb városa *Besca* 3900 lakossal; *Dobrigno* 3500, *Verbenico* 2600, *Castelmuschio* 2200 lelket számlál az al-

CASTELMUSCHIOI RÉSZLET.

községekkel együtt. Az egész sziget lakossága az 1891-iki népszámlálás szerint 19,871 volt, tehát közel 20,000. Minthogy a lakosság száma folytonosan gyarapszik, eddig bizonyára túlhaladta a 20,000-et.

A lakosság főfoglalkozása a földmivelés, a parti lakóké a halászat és hajózás. A sziget keleti része erősen ki van téve a bora pusztításának; de nyugati részét megóvják a hegyek s itt a szőlő, füge, olajfa, mindenféle gyümölcs és a babér a legszebben díszlik. Időjárása ugyanaz, a mi a Quarneroé általában, tehát igen enyhe. A borás napokat leszámítva, a tél alig nevezhető annak; hó csak ritkán hull, akkor is elolvad pár óra alatt. A esapadékot bőven ontják a seiroccoval jövő felhők; de a nyár általában száraz, esakhogy ennek szárazságát is enyhíti a bő harmat. Ily viszonyok közt természetes a sziget nagy termékenysége. Nem ritka a kétszeri termés a füge háromszor is érik. A lakosok gyümölcsessel, borral és tűzifával kiterjedt kereskedést folytatnak Fiumében, sőt a fát Velenezébe is elhordják. A szláv és olasz keverékből alakult nép szokásaiban és viseletében rendkívül egyszerű, enni-inni azonban jól szeret; mint földműves szorgal-

MALINSKA.

mas, termel gabonát, hüvelyeseket, burgonyát, répát, kiváló gondot fordít az állattenyésztésre; mint hajós pedig, kivált a castelmuschioi, kitartó, megbízható, merész, s ezért szívesen látják a hajókon. A férfiak öltözete rendszeren barna darócnadrág és ujjas, nyáron vászonkabát, hosszú zacskóju gyapjusipka vagy széles karimájú kalap. A nők, a mi minden idegent meglephet, általában feketében járnak; esupán csak, hogy a szoknya alját szegik be vékony piros, zöld vagy kék sujtással. Azt mondják, hogy a Frangepánok, a sziget egykori urainak elpusztulása óta járnak a nők ilyen gyászos ruhában. Az ingvállra vett mellest már szalagokkal díszítik, fejüket pedig sárga kendővel kötik be, melyet esuklyaszerűen tűznek össze hosszú hajtűkkel. A ragyogványt szeretik. Nyakukban délszláv szokáshoz hasonlóan érmeket, lánczokat, fülükben nagy függőket viselnek. (A vegliaiakról részletesebben irtak: Dr. *Cubich*, „Notizie naturalie storiche sull Isola di Veglia“ művében és *Czink* Lajos a Földrajzi közlemények XXIII. kötetében.)

A nép katolikus. Hat plébániához tartozik, s ezek külön püspökségben egyesülnek. A vegliai püspök mellett egy hat tagból álló társas káptalan is van. Politikailag a sziget a chersoi kerületi kapitánysághoz van beosztva.

Ha Fiuméből a szigetre megyünk, már messziről feltűnik a hegy tetején *Castelmuschio* városa. Egyike a legfestőibb helyzetű városoknak a Quarneróban. A mélyen benyuló, keskeny öböl alacsony partjai közt behajózva, szép és jó karban tartott molonál kötünk ki, a honnan a eserjékkal benőtt hegyoldalban szerpentin-út visz a városkába. Kitűnő hajós nép lakja. *Castelmuschio* és *Dobrigno* határán *Rudina* helység mellett érdekes cseppkőbarlang is van, de nem látogatják. Az 1834-ben fölfedezett barlang négy teremből áll, melynek elsejében igen szép oszlopképződmények vannak. Bejáratát vezető nélkül nem lehet megtalálni. Sajnos, hogy a *dobrignoiak*, kinesnek vélvén a cseppkőképződményeket, sok stalagtitot szétromboltak.

*Castelmuschio*t jó kocsis-út köti össze *Vegliával*, a sziget fővárosával. A kocsis-út mellett láthatjuk az említett *Jezerot* és a *Ponikva* tavat.

Veglia *Castelmuschio* ellenében, ettől egyenes vonalban 20 kilométer-

VEGLIA.

nyire, a sziget déli részén, egy nyílt öbölnek sarkában fekszik. Itt összeszorul a sziget földsége s a tőle egyenes keleti vonalban fekvő *Verbenicoig* csak 11 kilométer a szélessége.

Vegliát alacsony, 40—70 méter magas dombok veszik körül; a part is sekély, úgy hogy alig köthetnek ki a kisebb hajók is. Ódon színét megtartotta a város, a mi vonzóvá és érdekessé teszi a különben jelentéktelen városkát. Megvan még három kapuja, melyek közt a kikötőre nyíló kapunak (*Porta Marina*) tornya őrtorony volt, megvan a velenceiek uralmára emlékeztető loggiája; érdemes a megtekintésre székesegyháza, mely gazdagon van díszítve. Helyén állott egykor *Szent-Margit* temploma, melynek földalatti helyiségeit *Frangepáni János* börtönül használta az elítéltek számára, mielőtt a vesztőhelyre vitték őket. A zsarnok *Frangepáni János* ellen népe fellázadván, a velenceiek kaptak az alkalmon s minthogy már előbb tit-

kos szerződéssel átengedte a szigetet Velenczének, 1480-ban elfoglalták. Mátyás magyar király vezérének: Magyar Balázsnak 6000 emberrel sikerült Castelmnschiót bevenni; de Veglia alól visszaverték, mire Frangepán lemondott s a köztársaság évdíjával visszavonult, Magyarország pedig elvesztette a derék szigetet.

Van még több temploma és kápolnája is Vegliának, melyek közt említésre érdemes a Benedek-apácák esinos temploma.

Vegliától 4 kilométernyire a déli partvonal északnak irányuló, tömlőalakú bemélyedéssel sekély öblöt képez. A tóyszerű öböl a Cassione-öböl; hasonló a buccariéhoz; szintén keskeny csatorna köti össze a tengerrel. Keleti partján áll *Ponte* falu ezzel szemben egy kis bájos sziget, rajta a *Cassione*-kolostor gyönyörű babéردő és gyümölcsöskert közepében. Jelenleg a Szt.-

BESCA-NUOVA.

Ferenez-rend birja. Hogy mikor keletkezett, nem tudni bizonyosan; alkalmasint bencéseké volt. Bazilika-temploma 1523-ban épült. A főoltár madonnája Fra Girolamo della Croce műve 1535-ből. Hogy már rómaiak is laktak a szigeten, az itt talált feliratos sírkövek mutatják, melyek egyike a kolostor templomában, másika a kertben látható.

A sziget déli csúcsán érjük Bescát; előbb *Besca-Vecchiát*, mely egy politikai községet képez *Besca-Nuovával*. Besca-Vecchia a sziget csúcsát alkotó Klam-hát nyugati szárnyának nyugati oldalán van, Besca-Nuova a Besca-völgy szájában, a hasonló öböl sarkában, a Klam-hát két szárnya közt. Ez, legjelentékenyebb helye a szigetnek, mert igen szép fekvése, vize és kikötésre alkalmas öble van. Hajórajja, kereskedelme egyre növekszik; kikötőjét folyton építik. A bescai völgy, melyben kitűnő bor terem, Veglia szigetének leggazdagabb földje.

Bescától a Canale della Morlaceába hajózva és a sziget keleti partja mellett Fiumének visszatérve, *Verbenico* városkát találjuk, mely éppen szem-

közt fekszik a magyar-horvát tengerparton levő Novival. Kikötője, mint Veglia egész keleti partja, ki van téve a borának, azért nincs jelentősége. A város festői fekvésű. A Frangepánok egykori kastélya ma városháza. Erdemes megnézni templomát, melynek sekrestyéjében régi pergameneket glagol-betűs misekönyvet, értékes kelyheket őriznek.

Innen 10 kilométernyire a szárazföldön van *Dobrigno*. A róla nevezett öböl, mely alakra nézve a cassioneihoz hasonló, még sziget is van rajta, de nem oly szép a környéke, még öt kilométerre van tőle. Romban levő várából szép kilátást élvezhetünk a tájakra és a Morlaccára, mely inuentól fogva egyre keskenyebb lesz, hegyes szöveget alkotva Veglia keleti partjával. Ennek a partvonalnak semmi különös látványlója nincs, ha csak a sűrűn élénk bukkánó tonnarákat nem említjük, melyek a Quarnero jellemző érdekességével bontják meg a kopár sziklavonal egyhanguságát.

De az egyhanguság nem tart sokáig. A keskeny Maltempo-csatorna bejáratánál a San-Marco scoglio mered élénk, két ágra osztva a csatornát.

VAL CASSIONE.

Kopár sziklaorom, melynek egyes helyei gyér fűvel, de annál több mohával vannak belepve. Délre néző ormán a velencei köztársaság váracsot épített a kalóz uszkokok figyelemmel tartása végett. Ugyanakkor kapta mai nevét is, mert azelőtt Almonak nevezték. Mint fölöslegest, a velencei uralom megszüntével, lerombolták. A sziklás hegyoldalon egy-egy kivert tehén legelészik a sovány-pázsiton. A ki először megy el hajójával a szirt alatt, annak elmondják, hogy a tehének, nem kapván vizet a scoglion, ha megszomjaznak, a tengeresatornán keresztül vissza-vissza úsznak a szigetre.

A San-Marcot elhagyva, kitérül előttünk a tenger; elmaradnak Vegliának póklábszerűen a tengerbe nyúló sárga szirtfokai, feltűnik megint Castelmuschio házkoronája; visszaértünk a fiumei öbölbe.

CHERSO.

Cherso sziget Vegliától nyugatra fekszik. Keskeny csatorna választja el, a Canale, Mezzo, mely egyuttal a Quarneroloba vezető utat képezi.

Cherso szigetet a régi irások más-más néven ismerték; Melas Absorosnak, Plinius Crexanak, majd Crepsanak, Ptolomeus Absorusnak, biboros

Konstantin Apsoranak, Apollonius a Brigeida-szigetek egyikének, Scilax Istrisnek, a szlávok pedig Cresnek mondták; a régi földrajzírók gyűjtőnévvel az Absirtok közé sorolták.

A sziget már a kőkorszakban lakott lehetett, mert a Ghermose-barlagban s Scriutin-scoglon paleolith tárgyakat találtak. A IV. századtól a IX. századig Kr. e. görögök gyarmatosították, még pedig a krétaiak, jónok, miletoszbeliak, fókisziak és korinthetaiak egymásután.

Körülbelül Róma alapítása idejében, az etruszok vetették meg a lábukat s ezeknek majdnem négy százados uralmát a szicíliai görögök zsarnoksága váltja fel. A keleti illir invázió Kr. e. idejében a benszülöttek szívesen ragaszkodtak függetlenségükhöz, de a hódítók tulságos erőszakoskodása a hatalmas Róma karjaiba kergette őket. (Kr. e.)

59. márczius 1-én Caesar lón az ura, a ki 49. augusztusban vívta a Quarnero vizében Smergo mellett rettenetes esatáit Pompejus ellen. Caesar

VERBENICO.

halála után 42-ben a második triumvirátus tagjai közül Antonius kapta Illyriát, de már 40-ben át kellett adnia Octaviusnak. A harc a dalmaták és Róma között hosszadalmas volt s Krisztus után 9-ben a dalmaták leveretésével ért véget. Nagy Teodoziusz halálakor 359-ben a római birodalom két részre oszolván, az Absirtok Dalmáciával együtt a nyugotíhoz kerültek 437-ig, a mikor III. Valentinián a keleti birodalom urának, Teodoziusznak adta át.

A népvándorlás hullámai nem igen jutottak el a szigetekre s csak a vandalookról hiszik, hogy Genzerik vezérlete alatt talán ellátogattak 456-ban az akkor még virágzó Osseroba.

A VII. század végétől fogva byzanczi birtok volt; de a horvátok később kiterjesztették rá hatalmukat. Zvonimir halála után (1087.) Horvátország magyar birtokká lón s a szigetek Velencéhez kerültek. A XIV. században Nagy Lajos változó szerencsével harcolt Dalmácia birtokáért a velencei szignoriával, de a szigetek Velence birtokában maradtak.

A velencei uralom a szigetekben 1797-ben magának a büszke köztár-

saságnak a bukásával ért véget. Cherso francia kézre került; de 1809-ben május 6-án Peharnik osztrák ezredes elfoglalta I. Ferenc császár nevében, Vegliával együtt.

Klobusiczky József fiumei kormányzó értesítést küld május 18-iki leirattal, hogy a szigetek a magyar tengerparttal egyesítették s a kerület fejevé a dalmát származásu de Suppé Ferenc neveztetett ki.

A schönbrunni békekötés szerint a szigetek ismét francia kézre kerültek és a hét provinciából álló Illyriába osztattak be. A kormányzó Marmont tábornok Ragusában székel. Suppé 1809. november közepe táján adta át a szigeteket Guillemet francia generálisnak s Bachelau fiumei kormányzó indítványára, Veglia és Cherso Fiuméhez kapcsolattak. A francia uralom nagyon rövid volt s Napoleonnak oroszországi hadjárata után megdőlt. Suppé

DOBRIGNO.

1813. október hó 22-én visszatért, de törekvése ellenére a szigetek 1815. január 30-án Trieszthez kapcsolattak s így mai nap is Isztriához tartoznak.

Cherso fekszik az északi szélesség $44^{\circ} 36' 8''$ és $45^{\circ} 10' 38''$ s a keleti hosszúság $31^{\circ} 56' 15''$ és $32^{\circ} 12' 40''$ között. Hosszúsága észak-déli irányban 66 km., legnagyobb szélessége 13 km. s a legkisebb 1.9 km. Kiterjedése $417.19 \square$ km., a part hossza pedig 208 km.

Vízszintes tagozódása általában gyér, nagyobb fajta mélyedést a partban csak egyet lelünk; a nyugoti part sokkal gazdagabb öblösödésben, mint a keleti.

Az egyetlen számbavehető öböl a Val Coromazna, melynek medrét homok és iszap fedi, mélysége 5—7 m.

Cherso domborzati tagozódása észak-déli irányú; két mészláncz vágja, melynek egyike északról egyenesen délre halad a sziget keleti oldalán; a másik pedig a cherso-i vízmedenczétől indul ki s az előbbivel egyenközűen

a sziget nyugoti oldalát határolja. A hegyeket könnyebb áttekintés végett három rendszerbe csoportosíthatjuk.

A) A Syss-rendszer. A sziget északi részének nyugoti partján a Rusulja-, a keletin pedig a Konecz-erdőség terül el s a kopár kiemelkedések dél felé következőleg sorakoznak:

a) <i>A nyugoti parton:</i>	Ostri	436 m.
Mali-vrli		388 m.
Cal	b) <i>A keleti parton:</i>	
Halm	Trebiancie	299 m.
Rasna	Paprie	224 „

s e két láncz az Orlineban (601 m.) egyesül. Amint látható, a nyugoti part sokkal emelkedettebb, tehát a sziget e részben keletre lejt. A hegycsapások majd ismét szétválnak s nyugot felé Golman (420 m.), Verli Crni (529 m.), kelet felé pedig a Gorice (650 m.) magaslatot képezve összpontosulnak a Syss (638 m.) csúcsban. Itt a sziget földsege összeszorod, alig 1.9 km. s a Syss-rendszer folytatólagos kopár kiemelkedései:

Kniaz-vrli	464 m.	Mte-S.-Bartolomeo	314 m.
Barbin	468 „	Stari-Stan	317 „
Predoschizza	371 „	Cerbujev	353 „
Grabova	304 „	Grosuljak	328 „
Veli-Menik	502 „	Betkav	340 „
Graciste	562 „	Cule	341 „
Jesenovac	543 „	Draga	234 „
Sterganec	491 „		

B) Vrana környéke vagy a Chelm-rendszer csúcsai:

a) <i>a Vrana-tó északi oldalán:</i>		c) <i>déli oldalán:</i>	
Perska	429 m.	Hrib	208 m.
Vrh-Sela	403 „	Kaludjerski	256 „
Dube	447 „	Vrh na Krajnic	263 „
b) <i>nyugoti oldalán:</i>		d) <i>keleti oldalán:</i>	
Montebel-piccolo	438 m.	Golubie	338 m.
Montebel-grande	405 „	Skulki	322 „
Davidovic	374 „	Mertlog (pod Mert-	
Sobesi	394 „	logen) na strada	295 „
		Majka-Bozja-kápolna	247 „

C) Déli felföld. Az előbbi két rendszernek folytonos lejtősödése és pedig ugyanazon csapásban, mint a Syss-rendszer. A kiemelkedések a sziget nyugoti részén sorakoznak, tehát a szigetnek e részén szinte keletre lejt.

Bojnak	224 m.	Konopice	149 m.
Naminje	187 „	Vela-Strazza	154 „
Marina	170 „	Muslovník	80 „
Pecenje	178 „	St.-Andrea	39 „
Veli-Prepovic	162 „		

A szigetnek északi részében a magaslatokat itt-ott tölgy-, kőris- és szilfa-erdőség fedi. A hegyek között töleséralaku völgymedencék húzódnak, melyekben kalászos termel a szigetlakó. A sziget középső részében ritka az erdei növényzet, mert kevés az agyagos föld, sőt ellenkezőleg több óra járásnyira kopár, kiaszott kőmező húzódik, melyen a Fiuméből alázúduló bora oly rettenetes erővel száguld végig, hogy az a kevés fa is, mely tengődik, koronájával a földre hajolva nő.

A partok a tenger felől általában meredeken és szaggatottan emelkednek s nehezen hozzáférhetők; a Quarnerot és Quarnerotól északról a bora, délről a scirocco ostorozzák. Az északi és keleti partok, nemkülönb a szélkorbácsolta csúcsok, ha nem teljesen koparak, a vegetáció nagyon gyér rajtuk; a nyugoti és a déli oldalnak egy része erdősőbb, kultiváltabb, a szőlőn és olajon kívül a myrtus és a babér is díszlik.

Cherso-szigetnek hidrografiája nagyon egyszerű; folyó vize nincs, a hegyekről pedig esurgókban szivárog le az esővíz a völgyekbe. Álló vize a Vrana-tó, mely hasonló nevű közeli helységtől nyerte a nevét. Tengerfeletti magassága 14 méter. Hosszúsága 5,4 km., legnagyobb szélessége pedig 1,7 km., mélysége 56 m. Valószínű, hogy földalatti érből táplálkozik, sőt nem lehetetlen, hogy az istriai Karszt valamelyik vízmedenezéjéből nyeri vizét, mert a közbeeső Quarnero mélysége az 50 m.-t nem haladja meg, másrészt olyan felszínváltozást észleltek rajta, a mely a szárazsággal és az esővel semmi összeköttetésben sincs.

A közlekedést a szigeten az országútak tartják fenn; még a rómaiak korában épült a cherso-osseroi út, mely katonai- és postaszolgálatot teljesített, a szigetnek majdnem kellő közepén halad át s belőle ágaznak szét a viczinális utak. A másik Chersoból kiindulva északra haladtában a Syss-rendszert vágja át s ott, a hol a sziget legkeskenyebb, ketté ágazódik: a keleti ága Caisoleba, a nyugoti pedig Dragosiehin át Faresinába vezet. A harmadik ugyancsak Chersoból indul ki s keletre a Quarneroloban fekvő Smergoba megy. Ez utak egyike sem járható egész hosszában kesével, azért az árucikkek továbbszállítására barmokat kell használni.

A hajóközlekedés központja Cherso város, melynek kikötőjében naponta találunk összeköttetést Isztriával s a magyar-horvát tengerparttal. A

Magyar-horvát gőzhajózási társaság gőzösei sűrűn érintik Chersot.

A sziget földsege használati ágak szerint következőleg oszlik meg:

szántó föld	2049 hold	367 öl
rét		504 „
olajfaültetés	2768	„ 740 „
szőlőskert	3250	„ 1467 „
legelő	39391	„ 824 „
erdő	23046	„ 1296 „
épület és udvar	44	„ 1577 „
terméketlen föld	2033	„ 627 „

összesen : 72585 hold 1002 öl.

Kiváló foglalkozása a szigetlakóknak a szőlőművelés, mely az egész szigeten el van terjedve; az átlagos évi termés 18000 hektoliter.

Mint Dalmáciában és a szigeteken mindenütt, kivált a könnyű asztali bort szűrik; a fehér ritkább s nem annyira keresett. Palackbort csak saját használatra termelnek az urak.

Olajfaternyésszel különösen Cherso és S.-Martino környékén foglalkoznak kiváló gonddal; körülbelül 2000 hektoliterre tehető az átlagos évi

LOGGIA CHERSOBAN.

termés. A babnak jókora szerepe van a nép táplálékai között, míg a kerti növények alig fedezik a szükségletet; a füge kiviteli ezikk. Az erdők nagymennyiségű tüzelfát és gubaesot szolgáltatnak, a fánemek közül a quercus pedunculata és robur, fraxinus ornus, carpinus albus és niger. A sziget déli részén Ossero vidékén gyakori a gyalogfenyő, melynek gyantás fáját az éjjeli halászatnál tüzelő anyagul használják. A legelőt a zsálya s más egyéb ajakosok ellepik; a haszon belőlök az, hogy a chersoi méz zamatos illatú. A babérfa a múltban nagyobb mennyiségben volt található.

Az állattenyésztés, különösen a juhtartás, amint egyrészt fentartója a szigetlakóknak, úgy másrészt oka a sziget kopárságának. A julitejből sajtot készítenek, mely a szigetlakók egyik fő élelmi czikke. A ló kistermetű, szikár, szívós állat, bátran jár a sziklás, göröngyös utakon.

A halászat itt is a chioggiaiak kezében van, mint általában az isztriai szigeteken; de mikor megérkeznek a sardella- és scombro-rajok, akkor a benszülöttek is félreteszik a kapát s beállnak alkalmi halászoknak.

Az ipart a sziget főhelyén minden rendű iparosok űzik, de csak kicsinyben. Különösen a házi ipar érdemes említésre; a nők a gyapjut megfonják s a fonálból harisnyát, mellest, nadrágot kötnek s a fölösleget ősszel Fiumében értékesítik.

A kereskedelem központja Cherso város, melynek kikötőjében horgonyzó 23 trabaccolo hordja szanaszét Velenczébe, Triesztbe és Fiuméba a sziget fáját; itt találkoznak Trieszt és Fiume, Ausztria és Magyarország kereskedői, hogy megvegyék a sziget borát, olaját, gyapját. A kivitel tárgya a bor; néhány év óta különösen a fehérét jól megfizetik s majdnem mind hazánk piacaira kerül; a veres bort Triesztbe, Fiuméba és Horvátországba viszik ki. Az olajat Pólába, Triesztbe és Fiuméba adják el. Tüzelfából évenként 87,000 mmázsát visznek ki, még pedig körülbelül 60,000 mmázsát Velenczébe, a többit Fiuméba és Triesztbe.

A behozatali czikkek legfőbbje a gabona, a liszt, mert a beltermék a szükségletnek alig tizenketted részét fedezi; legna-

gyobb mértékben magyar kenyeret esznek, mert Fiumén át magyar liszt kerül a piacukra. A lakosság a legutolsó népszámlálás adatai szerint 8830 főre ment a legutóbbi népszámláláskor és községek szerint következőleg oszlott meg:

a) Cherso községhez tartoznak:	Pernata 167 lakossal
Cherso város . . . 4747 lakossal	Podol 74 ..
Bellei 328 ..	Predoschizza . . . 98 ..
Caisole 689 ..	Ustrine 137 ..
Dragosichi 341 ..	Vallon 264 ..
San-Giovanni . . . 312 ..	Vraua 135 ..
Labenizze 230 ..	b) Ossero községhez tartoznak.
San-Martino 446 ..	Ossero város . . . 291 lakossal
Orlez 334 ..	Puntacroce 232 ..

PALOTA A VELENCZEIEK KORÁBÓL CHERSOBAN.

Egyházi tekintetben Cherso a vegliai püspökségnek van alávetve; esperesi székhely van kettő u. m. Cherso és Ossero; az előbbihez tartozik 3 plébánia t. i. Cherso, Caisole és Lubenizze; a többi helységek 5 curatust képeznek.

Mekkora lehetett a hitélet a középkorban a szigeteken mindenütt, azt a lépten-nyomon található templom- vagy klastromnyomok mutatják: a francziák húsz templomot zártak be. Ferenczrendi kolostor van Chersoban és San-Martinoban; a chersoi kolostorban szeminariumuk is van több mint 20 növendékkel. Apáczka-kolostor Chersoban van kettő; az egyik a benedekrendieké, a másik a paulai Sz. Vinczéről nevezett apáczáké, kik betegek és roskadtak ápolásával foglalkoznak. Iskola összesen csak négy helyen van.

Cherso a sziget fővárosa, esperesi és járásbírósi székhely, adó-, vám-, és révhivatallal; lakosai felerészben földművelők (zappatori) felerészben tengerészek, iparosok és birtokosok. Az amfiteatrális fekvésű városka igazán csinos képet mutat. A kikötőből az Arsan-térre érünk, ahol Antoni Marcello de Petrisnek 1505-ben épült palotája vonja magára figyelmünket. Pár lépéssel odább van a nagy Piazza; itt a Loggia és a Torre érdemel említést; a Loggia nyilvános tér tető alatt, ahol a középkorban, de még ma is a népvénei összeülnek s meghányják-vetik a világ sorát. A Loggia maga nagyon

SCALA RIALTO CHERSOBAN.

kezdetleges építmény, két oldalt 3—3 oszlop tartja. A Loggia falába beépítve lelünk egy ékalakú oszlopot, melynek egyik oldalába keeskefej, a jobb felébe pedig bikafej van vésvé. Az alakok teljesen elkoptak. Petris tanár találta 1884-ben Chersotól ÉK-re körülbelül egy órajársnyira; azt hiszi róla, hogy határkö volt Vespasian korában. A Loggia előtt van a halpiacz s a gyümölcsárúsok tere.

A Torre alatt vezet a sikátor a duomohoz; a templom előtt nagyon is szűk téren emelkedik a campanile. A dóm csinos, tágas épület, de stílszerűség hiányzik belőle; a főhajó mellett két mellékhajó húzódik; az oltárokon bőven van a márványdísz. A szentélyben a karszékek állítólag velencei mesterek munkái a renaissance kezdetén, a faszobrászat kezdetleges de tartós emlékei.

A Torre sikátorán át visszatérve a nagy piacra, jobbra megy a Boulevard, ahol a Municipiót találjuk, melynek erkélye igen érdekes, de nagyon szűk; e mellett balra egy mellékutczában a kaszinó, Franciscus Patricius chersoi tudós férfiú nevéjéről van elnevezve, igen csinos a berendezése s megérdemli a megtekintést. — A Boulevard kivezet a várost övező falon át a Pratora; a középkorban a várost ötszög alakban fal vette körül s öt kapuja volt; a háttérben három fal még most is megvan, míg a tornyok romokban hevernek.

A Prato csinos fasor, a várost keletről övező fal mentén; sétáló és üdülőhelye a lakosságnak, kivált ünnepnapokon s napszállta után. A sétány közepe táján van a Buttafogo-család kápolnája, a végében pedig a Petris-család sírboltjául szolgáló kápolna.

A Prato keleti végében van az osteria al giardinetto. Innen pár percnyi pihenő után folytatva utunkat a Via-Nuován térünk vissza s jobbkézt betérünk a Calle dei Vittorini közbe, hogy megtekintsük a Vittorini Petris család szépen restaurált palotáját: különösen az ablakok s az ajtó hirdetik a középkori építőmester izlését.

A Via-Nuován át kiérve a Piazza-Arsanra s délre folytatva útunkat a ferencesek templomát érjük; terjedelmes, de formátlan épület. A konvent a barátok szokásos négyszögű klostroma; közepén hatalmas ezisztarna, melyen egy felírás mutatja, hogy 1614-ben restaurálták s a város 1839-ben újra építette. Tovább sétálva a tengerparton, terjedelmes kert ölében látjuk a kórházat, majd az apácák templomát. Egyetlen síremlékét az ajtótól jobbra 1643-ban Sforza János emelte az apjának s anyjának.

Innen pár perc alatt elérhetünk a piselnoi osztriga-padokhoz s arra

CHERSOI NÉP.

az útra, mely a Vrana-tóhoz vezet. A piazza grandetól nyugot felé előttünk a Rialto-lépcsőzet, majd egy kis szűk síkátoron át a Contrada-Sant'Antonoban Sz.-Antal kápolna. A Riva-Palada mögött van a Contrada-Varosina; majd odább a zsandár-kaszárnya, s innen pár lépésnyire a San-Nicolo kápolna felett a terjedelmes olajerdő, — a part egészen a világító toronyig Rada-Chimen nevet visel s vihar idején a hajók menedékhelye.

Ossero város legnagyobb virágzása idején 20,000, ma meg 291 lakossal; 1285. évig volt püspökség, mert az episcopatum auxerense eredete felszáll 530-ig s 1815-ben szűnt meg. A város a római korban municipium volt, maga választá hatóságát (honores et munera). Albonával együtt a Claudia tribusba tartozott. 998-ban fogadta el a velencei uralmat. A várost még ma is kőfal övezi s valóságos múzeum; lépten-nyomon találunk etruszk uralomra valló ambrat oly mennyiségben, hogy seholy másutt; alabastromot, amulettet, brachykefal koponyákat, siracuzai pénzdarabokat, öröklámpákat, gyűrűket, lándzsákat, mozaikokat, szobortöredékeket és bálványokat. Régi főtemplomának három atriuma van; a főoltárkép igen becses festmény: Mária a kisdeddel két angyal tartja, felette szinte két angyal; alul két mitrász alak között egy angyal hárfáz. Egy ideig azt hitték, hogy az egyik mitrász

alak maga Tizian a festő, de később kiszült, hogy ifjabb Palma festménye. A főoltáron van Szt.-Gaudentius püspök ereklyéje, kiről legenda is él a nép ajkán.

A jámbor püspök az osseroi hegyre vonult, hogy penitenciát tartson; meg akarván a sziget lakóit valami különös kiváltsággal ajándékozni, megátkozta a viperát, amely ez időtől fogyva meg nem él a szigeten. Mondják, hogy egy dalmata hozott egy hajóval viperát, mert abban az időben mint orvosszert használták; figyelmeztették, hogy ne kössön ki, de nem hajlott a jó szóra s állatai egytől-egyig eldöglöttek. Sz. Gaudentius köve (quarc) ha zsebünkben hordjuk, megóv a mérges állatok marásától.

A főoltáron kívül van 8 mellékoltár, mind becses képpel.

A városkának egyetlen keskeny utcáján végig menve a keleti kapuhoz érünk, hol a kapúfélbe falazott szárnyas oroszlán Velence uralmának romja; nyitott könyvön a szokott: Pax tibi Marce evangelista mens.

A község házában egy kis muzeumot állítottak össze a eserép-, üveg-, ambra-, rézeszközökből, árnforákból, kézi lámpákból, koponyákból és más esontokból s ezt Stefánia főhercezaszony is meglátogatta 1888-ban, Rudolf főherceg már előbb 1887. márczius 28-án. Ennek emlékéért egy szép fotografia tartja fejn a kis muzeumban: Rudolf az Ossero hegyén fogadja a lakosok hódolatát. — Ugyancsak itt találjuk a község jegyzőkönyveit 1459-től s az 1410-beli statntumok másolatát 1740-ből; a betűk gót alakúak, tarka arabeszkkel ékesítik az iniczialékat.

Caisole (Caput insulae, Capisulum, Cà-Fisole); már 14-ben Kr. u. Tiberius esászár idejében van emlékezés róla; állítólag colonia agraria volt.

Smergo középkori írásokban Smargo is; görög származású név. Ma nyomorúságos halásztelep.

Lubenizze a római korban Hibenicia. Régi várának fala körül csoportosulnak a házai.

A szigethez tartozó seogliok közül említendők:

Plauno, szlávosan Plaunik, Cherso keleti oldalán; már a XI. század óta a Petris-család birtoka, melynek nemesi előneve is e szigetről van véve. A seoglio kerülete 18 km., hossza 7 km., szélessége 3—4 km., kiterjedése 8 □ km., pontosabban 1558 hold. A juhok vadon élnek rajta. A sziget bőven termi a füvet, hogy távolról mégis oly kopárnak tűnik fel, annak a juhok az okai; erdős része is van elég, erdeiben gyalogfenyő, tölgy és olaj van túlsúlyban. — Érdekes a remek szilfák árnyékában egy kis tó, melyben arany- és ezüsthalaeskák raja tanyázik; nem kevésbé emeli a sziget értékét egy élő forrás, mely állítólag 150 hektoliter vizet képes adni naponként.

A szőlőültetéssel tett kísérletek fényes sikerre vezettek; eddig csak 4 hold van beültetve, de a föld igazán hálásan téríti meg a fáradság bérét.

Plaunhoz tartozik *Carnaziol* seoglio, melynek területe 10 hold; a tengerparton falromok húzódnak, valószínűleg középkori barátklasztrom maradványai. A néphit azt tartja, hogy az uszkók rablók e kis szigeteckén süitötték meg a rablott juhot. A keleti parton van még *Serintim*, a hol nagy fogakat, bordákat s más egyéb emberi és állati esontokat találtak, melyekből a paleolith-korbéli életre következtetnek.

Cherso sziget népe szláv és román keverék. Termetük általában közepes, 160—170 cm., a szálás emberek nagyobb számban vannak, mint a 160 emen aluliak.

Szívóosságuk és erejük közmondásos. Emlegetnek a többi közt egy közönséges testalkatú paraszt suhanczot, aki egy napon háromszor tett meg musttal tele iszákkal 2—2 órai utat; a 12 órai úton 6 órán át hordott körülbelül 60—70 kiló terhet. Este halászni ment s evezett éjfélig; másnap hajnali 5 órától dolgozott d. u. 3 óráig, amikor is a szeretőjéhez ment s annál maradt késő éjszakáig. És ez nem egyedül álló eset.

Koponyaalkatra nézve 66.5% brachikefal, ebből is 22% hyperbrachikefal, 23% mezokefal és csak 10.5% dolychokefal. A nők arca tojásdad, szemük többnyire sötét, szemöldökük hosszú, az orruk keskeny, egyenes.

A népviseletet három nagy csoportba oszthatjuk be, u. m. az északi, a chersoi és a délvidéki viseletre. Az északi parasztság hétköznap kurta, szűk nadrágot visel, mely alig ér a térd alá; derékban gyapot- vagy kenderöv tartja össze, melynek a színe a fiataloknál vörös, az öregeknél viola; felső testüket télen-nyáron gyapottól készült alsóing (maglia) fedi s erre öltik a széles nyakú inget, melynek gallérja mindig nyitva van. Az ingallér alatt élénk színű kendőt hordanak gyapjából s ezt esomóra kötik, mint valami nyakkendőt. Az ingre érczombokkal bőven pitykézett kurta mellest öltönek, mely nem ér le a nadráig, azért az ing mindig előkandikál. Fejüket apró sipka fűdi, sőt kezdik már a kalapot is használni. Nyáron a nadrág is, a melles is pamutból, míg télen durva házi-szövetből készül.

Az ünnepi viselet nem sokban különbözik a hétköznapitól.

Ugyanezen a tájon a nők viselete térd alá érő pamutból szőtt viganó; a széles ing ujjai alól előkandikál a maglia; nyakukat színes kendővel körítik, melynek lelógó esücskeit az övbe szorítják: fejükre szabadon lógó kendőt terítenek. Kötőjük élénk színű, többnyire piros és keskeny; harisnyájuk szinte piros s lábukat félezipőbe bujtatják. Ünnepen felrakják ékszereiket is; fülükbe aranykarika, nyakukon több sor korál s nem ritkán zöld szalag, melynek a végén aranykereszt van; hordanak még a keblükön szív alakú ezüst vagy aranyozott ereklyetartót is. — Télen a viganó fekete színű házi-szövetből készül és egész hosszában ezer ránczu; az ingre nagyon kurta, széles nyaku kabátot húznak, mely fekete gyapjából készül. Az asszonyok télen-nyáron piros színű kurta mellest öltönek, melynek a széle zöld vagy más élénk színű szalaggal van beszegve.

A Cherso városi parasztság öltözete nyári hétköznapokon az elmaradhatatlan gyapju alsóing; színes ing, fehér vászonnadrág, mely alig ér a térd alá; fekete színű gyapjúharisnya és sapka. Télen a gyapjúnadrág hosszú s az ingre házi szövésű mellest és kabátot öltönek. Ünnepeken a nadrág hosszú s kékes színű; a főveg harisnyaalakú, kék vagy fekete, hosszú fekete selyem bojtjal, mely a jobb vállat verdesi. Sátoros ünnepeken az egész ruházat házilag készült fekete posztóból van; az ing széles nyaka kifordítva; a nyakravalót fekete selyem kendő pótolja.

A Cherso városi hölgyek viseletéből a folytonos érintkezés a közeli szárazföldi városokkal, teljesen kiölte a sajátságos jelleget.

A sziget dél-vidéki parasztsága magliát, inget és mellest éppen olyat visel, mint az északi; de már a bugyogóján meglátszik az érintkezés Dalmáciával; felül t. i. nagyon bő és ránczos s lefelé folyton keskenyül, a térd alatt teljesen összeszorul. Bocskort csakis akkor vesznek, ha mezei munkát végeznek. A melles és a kabát téli és nyári öltöny egyaránt. A korosabbak télen csuklyás bő bundát öltönek, melynek ujjait, a zseb széleit, sőt a csuklyát is ezífra kivarrás díszíti.

A délvidéki asszonyok jobban ezífrázkodnak, mint az északiak; a sötétkék vászon-viganó alsó részén három sor zöld színű szalag fut körül, melyen ugyanolyan színű selyem-bojtok fityegnek. Dereukat piros színű virágos, szőtt gyapjúöv szorítja; felső testükön széles nyakú s oly kurta melles, hogy a virágos öv mindig kikandikál. A melles fölül nyitott s csak alul van begombolva, tehát a csipkés ing kilátszik; az ingen selyem keszkenő, több sor korál s az ereklyetartó lógnak alá. Fejükre a fiatalabbak piros, a tiszte-

sebb kornak sötétkék kendőt vesznek, melyet hátrafelé a nyakszirten, míg az északiak az áll alatt kötnek meg. A kötő keskeny s esupa ráncz; piros a színe is fekete virágokkal vagy megfordítva, fekete az alapszín, piros virágokkal. A harisnya szinténfe kete; a félezipőre zöld vagy sárga szalagból esokrot tűznek.

OSSERO A TENGERPARTRÓL.

A szokásos ékszer, az aranykarika a fülben elmaradhatatlan. Gyászban a világos kendők helyett, sötétet vesznek: korál helyett, fekete üveggyöngy vagy gránát az ékszer. Télen át a viganó s a melles házi szövésű fekete posztóból készül; a mellesre elől nyitott, kurta kabátot húznak.

A szigetlakó jellemének fejlődésére befolyással volt foglalkozása és multja; mint kiválóan földmivelő nép békés munkában töltötte s tölti el most is idejét. Jellemének alapvonásaihoz tartozik a vallásosság s az erkölcsösség. A babona azonban rendkívül uralkodik.

A különböző szellemekben való hit kiirthatatlan. A Mac-Maljie teljesen ártatlan s csak bolonddá teszi a népet; megjelenése emlékeztet a római Pánra, fűtyülve, ugrálva és nevetve jelenik meg piros sipkával a fején. Ha rossz kedve van, meghajigálja kővel az embereket, vagy aranypénzzel esalogatja őket; ha meg túlságos a jó kedve, egy tál makarónit tálal annak, aki eléje téved; jaj annak, aki a pénz vagy étel után kap, mert a tündér, ahogy oda varázsolta azt, úgy el is tűnteti s a telhetetlen ott marad üres kézzel s üres gyomorral. Ennél veszedelmesebb a Mora (fekete asszony); tán hasonlítható a magyar boszorkány-nyomáshoz. Szabadulni tőle különböző módon lehet; az ajtó mögé kell akasztani a seprőt s ha ez nem használ, akkor a szitát meg a konyhakést, sőt legvégső esetben egy kis fakeresztet kell az ajtó fölé akasztani. Különbben az biztosan megszabadul a fekete asszonytól, aki törös botot rejt az ágyába.

OSSEROI TEMPLOM.

Valamikor hittek a Placevice-ben s a Prefike-ben is; ezek csak mulattatták a népet.

A kodlah szintén kiváló tiszteletes alak.

A gonosz szellemeken, valamint az apró babonákon könnyű szerrel gőzedelmeskedik a javas (carovnie). A javasnak születnie kell, mert nem mindenki lehet azzá; csak az lehet javas, aki négy kántorbójt egyikén, vagy a

nagyhét egyik napján születik, s ez annyira elengedhetetlen feltétel, hogy még az a pap is különb mint a többi, aki a mondott időben születik, mert az áldása is fogatosabb, mint más közönséges papé. A javas összes kiváltságainak ellenére megmarad embernek, mert például ha Sz. János, Sz. Péter napján, vagy a négy kántorbőjt egyikén az esteli harangszó után kimegy, biztos lehet róla, hogy boszorkányok jól elnadrágozzák. A javasnak hivatalával jár az időjósítás is, t. i. karácsony előtt kilenez nappal szemmel kell kísérnie az időt, hogy megjövendölhesse a jövő esztendő.

A boszorkányokat Sz. János és Sz. Péter előestéjén gyújtott tűzön égetik el.

A lakodalmi szokások általában szláv jelleget viselnek. Mikor elkövetkezik az esküvő napja s a vőlegény kíséretével a menyasszonyi háznál megjelenik, a leendő após vagy valamelyik háznőpe elzárja az ajtót. Erre a vőlegény bátyja vagy násznagya dörömbölni kezdenek; ha szép az idő, odabenn siket a háznép; végre is következő párbeszéd fejlődik ki:

— Ejnye no, ki az?
 — Jó barát!
 — Hát mit akartok?
 — Elveszett egy báránkánk s azt mondják, hogy ide menekült; kérünk hát, add ki őt nekünk.
 — De hát megismeritek-e?
 — Meg ám, mert a fülén jel van.
 Ekkor megnyilik az ajtó, de csak annyira, hogy egy kéz kifer rajta.
 — Talán ez az?
 — Nem-a! hangzik a válasz s a tréfa megismétlődik míg a menyasszony kezét bizonyos jegyről felismerik; jaj a vőlegénynek, ha eltéved s másét kéri ki, leszidják s kikaczagják mód felett.

Megtörténvén a menyasszonyi kéz felismerése, belépnek a szobába, ahol már javában terítik reggelire (rucnja) az asztalt; rizsleves és juhpecsenyé a lakoma, melynek végeztével felbokrétázzák a vendégsereget, persze a násznagyoknak jut ki a legékesebb csinált virág a kalapjuk mellé. Ez alatt a vőlegény s menyasszony egyik mellékszobába vonulnak, ahol a leány apja könnyező szemekkel s ékes szavakkal megoktatja a fiatalokat, hogyan szeressék és segítsék egymást s rájuk adván áldását templomba boesátja őket.

A menet élén a zenész indul meg, aki felbokrétázott esimpolyájából szomorú nótát, keserves hangokat, siralmas dalt csikar ki; őt követi a leendő férj, a násznagyokkal s férfi vendégeivel; majd a menyasszony, két barátnéja kíséretében akik a menyasszony két oldalán csüngő kendő csücskét tartják; a menetet a többi, meghívott asszonyok s leányok zárják be. Az Isten házába érve, a vőlegény a férfiakkal padokba telepszene, míg a menyasszony a nősereggel az ajtónál meg, áll. Mikor a pap az oltárhoz érkezik, a násznagy a menyasszonyért megy s tetteti hogy nem ismeri; minden nőnek kínál egy piszkos zsebkendőt, kötél darabot, papirost, vászonkendőt s végül selyemkendőt, melynek egyik csücskét a menyasszony elkapja s úgy mennek az oltár elé. — Mikor vége a misének s a pap áldásának, az immár férj násznagyja megismétli az előbbi mókázást a zsebkendővel, hogy az oltártól el- s a templomból kivezesse; alig hogy kiérnek Isten házából, tánczra perdülnek, de a menyecskevel csak a násznagyok tánczolhatuak.

A lakodalmi ebédet a menyecske házában költik el. Ebéd után folyik tovább a táncz, ha csak a menyasszonynak útra nem kell készülnie, t. i. a mikor a férj más faluból való. Ez esetben a fiatal férj egy családtagja előre siet, hogy értesítse a családját a menet indulásáról; a menyecske pedig búcsúzni megy rokonaitól és barátaitól, az egyes családok vénei előtt térden állva kér bocsánatot, ha valamit vétett volna ellenük; ezek pedig megáldják: „Isten áldjon meg lányom s adjon neked minden jót ezen s örök dicsőséget a más világon!” Azután megkezdődik a béke csókja; a menyecske tehetsége s módja szerint ajándékokat osztogat: kenyeret, ezüst keresztet, emléktartót, selyemkendőt stb.

A fiatal férj ezalatt felbokrétázza a lovat, s felültetvén ra élete párját, elvezeti a házáig; a leszállásnál a násznagyok egyike segíti a menyecsket.

Este felé járván az idő, az ajtót zárva találják; kezdődik a dörömbölés. Nagy sokára hallatszik a vontatott hang:

— Ki az? S megkezdődik a párbeszéd.
 — Tisztességes emberek vagyunk.
 — Aligha, mert a jóra való nép ilyen későn otthon marad s nem zavarja a

szegény embert éjszakai nyugalomban, amit fáradságos nap után bizony jól megérdemelt.

— Bocsáss meg, mi útasok vagyunk, útunk nem ide volt, de szerencsétlenül jártunk s be kellett térnünk; könyörülj rajtunk.

— Nos hát mi a baj?

— Utunkban leányt lelénk, aki munkát ment keresni, mert nincsenek szülei; az éhségtől összeroskadt s ha véletlenül nem kerül útunkba, menten éhen hal.

— Hát ti nekünk eselédet ajáltok? De hát tudjátok meg, hogy a mi házukba a leányt be nem fogadhatjuk, ha nem esinos és szorgalmas.

Erre a szónok agyba-főbe dieséri a lány szépségét, jóságát, szorgalmát s a szívét. Erre megnyílik az ajtó. A menyecske megöleli ipát, napát s férjének összes esaládtagjait s elfogadja azok ajándékát, pénzt vagy arany s ezüst ékszereket azután asztalhoz ülnek.

Reggelre kelve feltalálják reggelinek az esteli maradékot s aztán kiki nyergeli lovát és megköszönve a jótartást, elindulnak, előbb azonban megjelenik egy esaládtag öblös korsóval s megkínálja őket; mi Szent-János áldásnak mondanók, szerintök „bicchiere della staffa“.

Az imént távozottak azonban esakhamar visszatérnek, s egész haraggal támadnak a családra, hogy visszatartották a leányt, kit ők magukkal hoztak s követelik, hogy adják elő. A menyecske a szomszédban elrejtőzik s a kutatók, miután felforgatták az egész házat, nagy haraggal eltávoznak; de esakhamar ismét visszatérnek, néha háromszor is. Végre is a háznép előmutatja a menyecskét s a vendégek

RÉSZLET LUSSIN PICCOLOBÓL.

csak azon feltétel alatt hagyják ott, hogy a legközelebbi ünnepnapon elhozzák a fiatal asszonyt az apai házhoz. Persze azután van újra eszem-iszom.

E szokások a sziget egyes falvaiban még megvannak, de már-már kivesző-félben, mint ahogy kiveszett például a menyecske szökése az eskiívó után, amikor is, ha násznagy uram nem ügyelt rá s megugrania sikerült, fizethette a busás váltságdíjat.

LUSSIN.

Lussin Chersotól délre fekszik; csak egy keskeny esatorna (cavanella) választja el, úgy hogy Cherso déli nyulványának tekinthetjük. Az idegenek csak néhány év óta látogatják. 1885-ben dr. Clar Konrád gleichenbergi orvos veszedelmes torokbajban szenvedő fia számára a Quarneron keresvén alkalmas helyet, Lussint tapasztalta a legjobb hatásúnak s erről értesítette dr. Schrötter Lipót bécsi egyetemi tanárt. De még egy más szerencsés körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy a sziget kiemelkedjék az ismeretlenség homályából. 1886-ban Károly István főherceg Lussingrandeban töltötte mézes heteit s annyira megkedvelte, hogy ott birtokot is vásárolt. E tapasztalatok következtében Schrötter 1886-ban és 1887-ben orvosi szempontból tanulmányozta a szigetet, azután megteremtette az erdővédő egyesületet, mely nagymennyi-

ségű fát ültetett, az osztrák turista-egyesület pedig utakat csináltatott s azokat jó karban tartja. De Lussingrande és Lussinpiccolo városok is a maguk erejével, felfogva jövő érdeküket, serényen támogatták e munkálatokat s ma a Quarnero szigetein sehol sem akadunk oly kényelmes és kellemes üdülőhelyekre, mint e két városban.

A lussini őslakókról nagyon kevés nyom maradt fenn a szigeten. Bonicelli szerint a középkorban a tatárjárásig lakatlan volt, csak régebben lehettek rajta görög telepek, mert görög templommaradványokra bukkantak Lussingrande-ban és Oruda scoglion. Valószínű, hogy a tatárok elől menekülő horvát, sőt magyar családok népesítették meg a szigetet, mely 1358-ban Nagy Lajos magyar király uralma alá jutott a zárai békekötés értelmében. Ámde a magyar uralom nagyon rövid ideig tartott; Zsigmond 1409-ben már elvesztette, mert a pártütők által behívott Nápolyi László eladta Velencének. 1442-től 1620-ig török, berber és uszkók kalózkodtak rabolták és pusztították a szigetet. Midőn Napoleon az illir királyságot teremté, Lussin Velence birtokából a francziák kezébe került, a kik emlékül hagyták a Lussingrandéból Lussinpiccoloba vezető szép utat. Napoleon bukása után Ausztriához került a sziget Cherso-val és Vegliával együtt.

A sziget hegysége sajátságosan alakult; északon és délen kiemelkedik, ellenben a középen behorpad. Legmagasabb északi része, mely túlemelkedik az 500 méteren, holott délen csak 243 méternyi a legmagasabb csúcs; a sziget közepe ellenben nem éri el a 150 métert sem. Hegységét az orografiai alakulás szerint három csoportba oszthatjuk: a *Monte-Ossero* tömegére északon, a középső halmos vidékre és a *San-Giovanni* hegy tömegére délen.

A *Monte-Ossero hegy tömege* Neresineig terjed; a csúcsokat és oldalakat erdőség fedi; a sziget összes erdőségének fele erre a részre esik. Legmagasabb csúcsai: a Televrina 588 m., San-Nicolo 557 m., Mali-Kalek 457 m., Latja 402 m. A hegység keleti lejtője kopár, a vegetáció a bora miatt igen silány, mint a Quarnero szigeteinek keleti oldala általában. Rendkívül érdekesek azonban a Mali-Kalek déli falán 40—50 méteres óriási függő mészesapok. A Marova gora (162) és Redi fontana (274) magaslatok lejtőin őserdőszerű tölgyeserjésben a hangafélék és kúszó élősdiek miatt alig vághatunk ösvényt, a Mali-Kalek lejtőjén kőris- és gyertyánfaerdőseke díszlik, a Televrina és San-Nicolo közti teknőszerű horpadásban kőris- és juharerdő; a Malfred déli oldalán pisztácia virul. A Camplin és Latja közt a 247 m. Poivalice hágón Trsie felé haladva, körülbelül 3—4 kilométer hosszúságban igen érdekes alakulatra bukkanunk. A sziklák össze-vissza szaggatva, terraszosan rakodnak egymásra. Ilyen lépcsőzetes szikla csoportok: Duple Stiene (kettős sor), Barsjane (borostyán), Vela jama (nagy barlang), Slanac (egy közeli tó neve), Na Žuline (tengeröböl neve).

Az Ossero hegytömege nagyon gazdag barlangokban; a Televrina és San-Nicolo közt van St.-Gaudencius osseroi püspök barlangja.

A *középső halmos vidék* gyöngén hullámos; legmagasabb emelkedései: Monte-Vlake 146 m., Monte-Asino 125 m.

A *San-Giovanni* hegytömegének legmagasabb csúcsai: Gergoseak 243 m., Gogled 242 m., San-Giovanni 234 m., Tomoseak 203 m. Alakulata különben olyan, mint az északi tömegé.

A szigetnek két városa az, melyeket a gyógyulást és üdülést kereső idegenek egyre sűrűbben látogatnak; *Lussinpiccolo* és *Lussingrande* (Kis- és Nagy-Lussin).

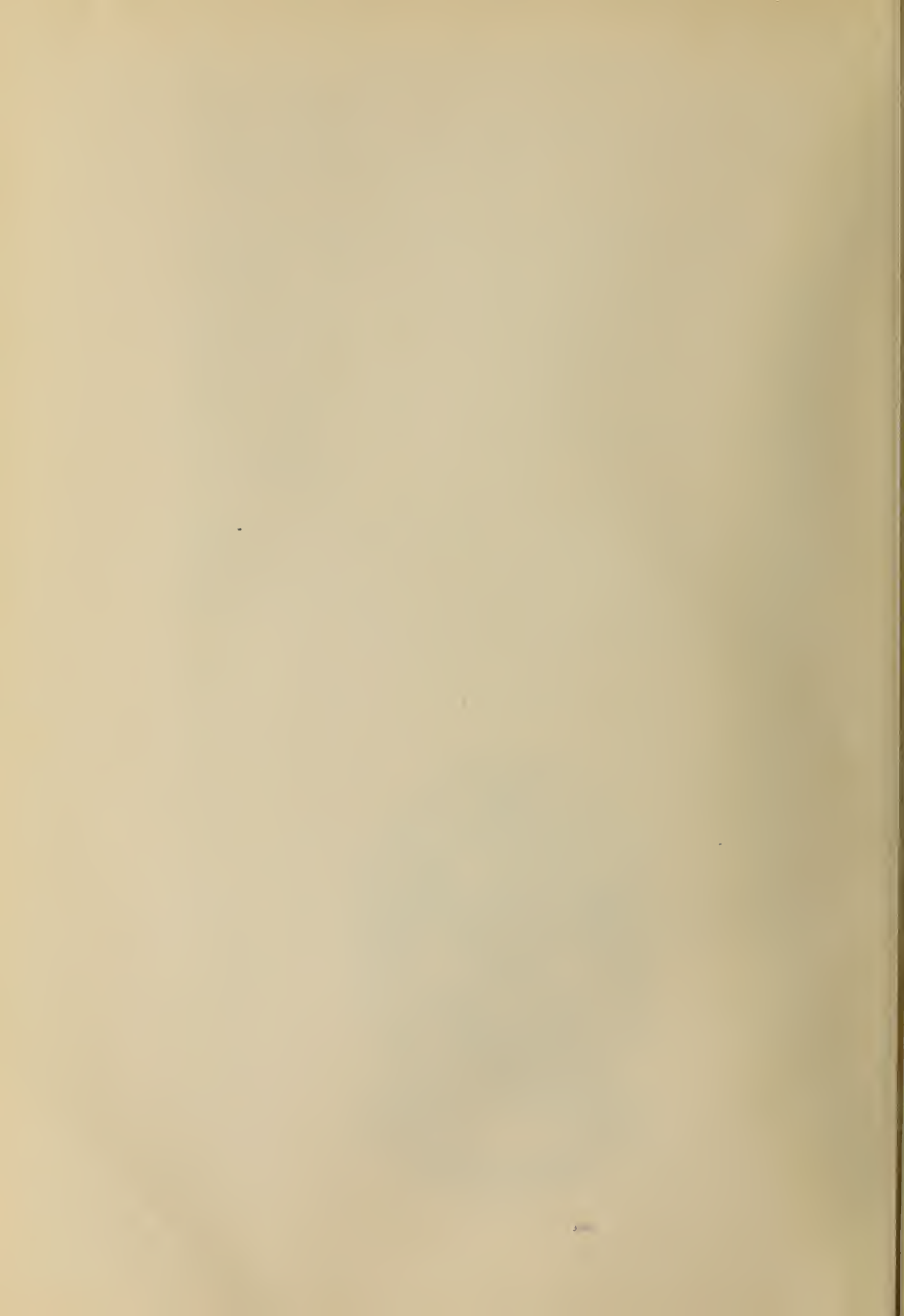
Lussinpiccolo 2000 lakossal bíró kis város a sziget nyugati részén,

gyönyörű kertek közt, melyekben Dél-Olaszország növényzete, a citrom és narancs is díszlik már, a Quarnero földségén honos babér és füge mellett; sőt felnő a datolyapálma is. A város dombon épült; festői hatását az újabban épült nyaralók nem kevésbé emelik. Mint klimatikus gyógyhely már is keresett, miért is folyton épül és fejlődik. A magyar-horvát gőzhajózási társaság hajói fiunei utjokban hetenkint kétszer érintik.

Lussingrande a San-Giovanni hegy lábánál fekszik. Lakosainak száma 2338, a kik földművelők és állattenyésztők; e mellett nagyobbbrészt tengerészek. A város utczái keskeny síkátorok, házai, mint a partvidéken általánosan, emeletesek, de bár sűrűn állanak egymás mellett, kertet mindegyiknél találunk. Flórája még gazdagabb, mint Lussinpiccoloé; a narancs és citrom gazdag termést hoz, a dom mellett cziprusfákat, eucalyptust és indiai fűgét, a várrom mögött datolyapálmát találunk. A város nevezetessége a XVI. század végén épült toronyomladék s a templom, mely azonban alkalmasint nem a régi egyház, hanem 1766-ban újonnan épült. Az épület kevésbé érdemi meg a megtekintést, de képei inkább: Tizian Mater dolorosája, Ajez oltárképe, a főoltárkép „Az emmausi vaesora”, továbbá Szűz Mária márványszobra és Szt.-György ereklyéi. A templom fölött a tengerparton terül el a kis temető, melyben a helyszűke miatt úgy temetik el a halottakat, hogy a családtagok tetemeit egymásra rakják a sírgödörben.

Érdeemes a Madonna-templom, melynek egy Palma-féle képe Máriát ábrázolja a gyermek Jézussal karján; Tiepolótól is két festmény van a templomban. Érdekes régiség a sekrestyében egy fára festett görögstíliú kép roncsa. A templom ilőlhelyei el vannak rekesztve, egy-egy rekesz végrendeletileg száll apáról fiúra s megtörténik, hogy a tulajdonos el is adja, de ez már csak a végső szükség esetében történik.

„FIUME ÉS A MAGYAR-HORVÁT TENGERPART“

TARTALMA

Oldal		Oldal
III	A „Magyarország Vármegyéi és Városai“ állandó munkatársainak központi bi- zottsága	181
IV	„Fiume és a Magyar-Horvát Tengerpart“ kötetének munkatársai	191
VII	Bevezetés. Irta gróf <i>Batthyány</i> Tivadar	191
1	Fiume. Topografiai leírását, dorozslai <i>Denk</i> Árpád történeti adatainak felhasználásával írta <i>Sziklay</i> János, revideálta <i>Lóczy</i> Lajos	191
22	Fiume lakossága. Irta <i>Sziklay</i> János, átnézte <i>György</i> Aladár	218
27	Fiume népe. Ismerteti <i>Czink</i> Lajos; az ünnepi és temetkezési szokásokat <i>Kőrösi</i> Sándor; átnézte <i>Erődi</i> Béla	261
49	Fiume története. Irta <i>Fest</i> Aladár. Átnézte <i>Borovszky</i> Samu és gróf <i>Batthyány</i> Tivadar	275
94	A katolikus egyház Fiumében. Irta <i>Sándorfy</i> Nándor, revideálta <i>Kiss</i> János	282
109	A két protestáns egyház Fiumében. Irta <i>Schmidt</i> Jakab	291
110	A fiumei izraelita hitközség. Irta <i>Gerlóczy</i> Adolf	310
112	A közoktatás Fiumében. Irta <i>Kőrösi</i> Sándor, néhai <i>Berghoffer</i> József törté- neti adataival; a városi iskolákra vo- natkozó adatokat <i>Dalmartello</i> Artur, a m. kir. tengerészeti akadémia ismerte- tését <i>Kotán</i> Dezső. Átnézte <i>Erődi</i> Béla	322
132	Fiume irodalma. Irta <i>Kőrösi</i> Sándor, re- videálta id. <i>Szimyey</i> József.	328
145	Könyvtárak és gyűjtemények Fiumében. Az illető intézetek hivatalos közlései	366
147	Színház és zeneművészet. A történeti adatokat <i>Gelletich</i> Miklós és <i>Carminatti</i> Gianpaolo közlik	374
151	A képzőművészet Fiumében. Irta gróf <i>Wickenburg</i> István, átnézte <i>Pasteiner</i> Gyula	401
154	Fiume társadalma. Irta <i>Kőrösi</i> Sándor, átnézte <i>György</i> Aladár	401
159	A törvénykezés Fiumében. Irta <i>Thierry</i> Alajos lovag	401
163	Fiume egészségügye. Irta (a martin- schizzai vesztegintézettel együtt) <i>Richt-</i> <i>mann</i> Mór, felülvizsgálta <i>Csapodi</i> István	401
174	Fiume időjárási viszonyai. Közli <i>Héjjas</i> Endre	401
181	A fiumei kikötő. Irta <i>Gonda</i> Béla	401
191	A magyar tengerészet. Irta dorozslai <i>Denk</i> Árpád. Adatokat szolgáltatott <i>Kemény</i> Ödön; felülvizsgálta és kiegészítette <i>Solymásy</i> Endre, gr. <i>Batthyány</i> Tivadar és <i>Ossoinack</i> Lajos	401
218	Fiume kereskedelme. Történeti részét írta <i>Fest</i> Aladár, jelenkori részét <i>Smo-</i> <i>quina</i> A. F. adatainak felhasználásával <i>Holek</i> Sámuel. Jelenkori részét felül- vizsgálták gróf <i>Batthyány</i> Tivadar, <i>Kormos</i> Alfréd és <i>Smoquina</i> A. F.	401
261	Fiume ipara. Történeti részét írta <i>Fest</i> Aladár, jelenkori részét <i>Holek</i> Sámuel. Jelenkori részét felülvizsgálták <i>Kormos</i> Alfréd és <i>Smoquina</i> A. F.	401
275	Fiume kerti és erdőgazdasága. Irta <i>Mozog</i> István, átnézte <i>Bársony</i> István	401
282	Növényhonosítási kísérletek Fiumében. <i>József</i> cs. és kir. főherceg közlése	401
291	A magyar tengerpart közlekedési viszonyai. Történeti részét írta <i>Fest</i> Aladár. A jelenkori fejlődés részben <i>Edvi</i> Illés Sándor, részben pedig a m. kir. állam- vasutak és a cs. kir. szab. déli vasut- társaság adatai után készült; átnézte <i>Kovács</i> Gynla	401
310	Fiume közigazgatása. Irta <i>Brellich</i> Ernő	401
319	Adó- és vámügy Fiumében. Hivatalos adatok alapján. Átnézte dr. <i>Feichtinger</i> Elek	401
322	A fiumei kormányzóság és a tengerészeti hatóság. Hivatalos adatok alapján. Átnézte gr. <i>Batthyány</i> Tivadar és dr. <i>Feichtinger</i> Elek	401
328	A magyar-horvát tengerpart. Irta <i>Sziklay</i> János	401
351	Fiume és a magyar-horvát tengerpart földtani viszonyai. Irta <i>Matisz</i> János, kiegészítette <i>Lóczy</i> Lajos	401
366	A tenger természeti viszonyai a fiumei öbölben (<i>Lorenz</i> és <i>Luksch</i> József ada- tai alapján)	401
374	Halászat a magyar-horvát tengerparton. Irta <i>Matisz</i> János	401
401	A Karszt-lejtő és a tengerpart állatvilága. Irta <i>Matisz</i> János. Felülvizsgálta <i>Szte-</i> <i>rényi</i> Hugó	401

	oldal
A tenger állatvilága. Irta <i>Matisz János</i>	420
A tenger növényvilága. Irta <i>Matisz János</i> , átnézte <i>Borbás Vincze</i>	446
Fiume és környékének növényzete. Irta <i>k</i> <i>Borbás Vincze és Matisz János</i>	452
Fiume kiránduló helyei a Quarneron. Irta: Abbaziát és környékét és Veglia szigetét <i>Sziklay János</i> ; Lovránát <i>Vende</i> <i>Aladár</i> ; Chersot és Lussint <i>Czink</i> <i>Lajos</i> . Átnézte <i>Erődi Béla</i>	463
A II. kötet, Fiume és a magyar-horvát tengerpart tartalma	497
Tárgymutató	503

KÉPEK ÉS MELLÉKLETEK.

ÖNÁLLÓ KÉPEK, MELLÉKLETEK ÉS TÉR- KÉPEK.

Fiume. Saját felvételünk. Kidolgozta: <i>Grün-</i> <i>wald Imre</i> , czímkép.	
Fiume város térképe. Rajzolta: <i>Kogutovicz</i> <i>Manó</i> .	
Chioggiai halászok a Quarneroban. <i>Márk</i> <i>Lajos</i> aquarellje.	
Fiumei osteria belseje. <i>Evinger Antal</i> aquarellje.	
Abbazia. <i>Grünwald Imre</i> aquarellje.	
Az Adria „Szent-István“ hajója; aquarell. Szusák. Saját felvételünk. Fénynyomat.	
Buccari. „ „ „	
Portoré. „ „ „	
Castelmuschio. „ „ „	
Zeng. „ „ „	
Czirkvenicza. „ „ „	
Volosca. „ „ „	
Lovrána. „ „ „	
A kormányzói palota Fiumében. <i>Hausmann</i> <i>Alajos</i> tanár rajza.	
A villa Guiseppe, József főherceg kastélya Fiumében. Funk Antal felvétele.	
Tengerparti részlet Voloscánál. (Saját felvét.)	

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK.

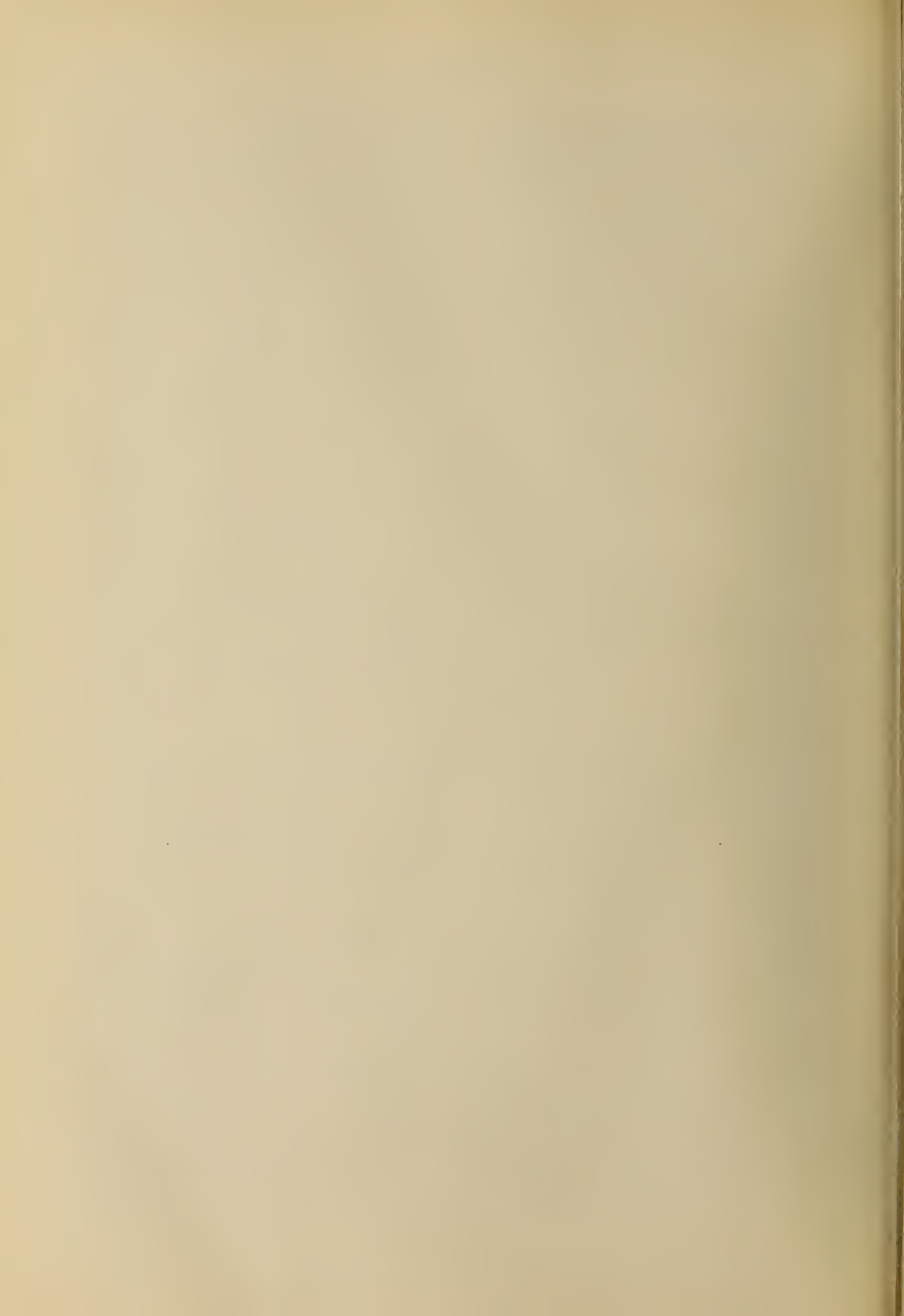
Fiume város czimere	IX.
Fiume a tenger felől. Fejkép. (Funk Antal felvétele)	1
Fiume. — A via del Lido. (Funk Antal felvétele)	2
Fiume. — Részlet a nagy kikötőből. (Saját felvételünk)	3
Fiume. — A városi színház. (Saját fel- vételünk)	4
Fiume. — A városi takarékpénztár palo- tája. (Saját felvételünk)	5
Fiume. — A városi torony. (Saját fel- vételünk)	6
Fiume. — A Corso. (Stengl és Markert felvétele)	7
Fiume. — A városi ház. (Saját felvételünk)	8
Fiume. — A kormányzói palota lépeső- háza. (Saját felvételünk)	9
Fiume. — A kormányzói palota oszlop- csarnoka. (Saját felvételünk)	10
Fiume. — Részlet a temetőből. (Saját felvételünk)	11

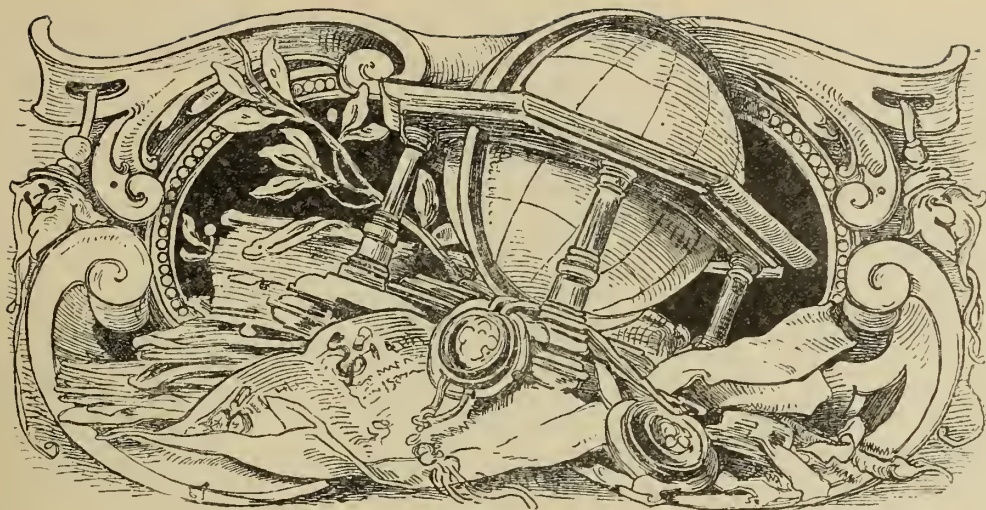
	oldal
Fiume. — A tengerészeti hatóság palo- tája. (Funk Antal felvétele)	12
Fiume. — A nagy kikötő az Adamich moloval. (Stengl és Markert felvétele)	13
Fiume. — Részlet a nagy kikötőből. (Saját felvételünk)	15
Fiume. — Részlet a kikötőből. (Saját felvételünk)	17
Fiume. — A Corsia Deák. (Zemplén Győző rajza)	19
Fiume. — Halászbárkák. (Zárókép)	21
Fiume. — A Recsina zúgója Grohovonál. (Saját felvételünk)	23
Fiume. — Czimer a Vianello-házon. (Evinger Antal rajza) zárókép	26
Fiume. — Karsztomlástól megrongált ház Grohovoban. (Saját felvételünk)	28
Fiume. — A Piazza Miller. (Saját fel- vételünk)	29
Fiume. — Régi házak a Corson. (Saját felvételünk)	31
Fiume. — Részlet az Ó-Városból. (Saját felvételünk)	33
Fiume. — A grohovói kallók. (Saját fel- vételünk)	34
Fiume. — Óvárosi síkator. (Saját felvé- telünk)	35
Fiume. — Vásárcsarnok. (Funk Antal felvétele)	38
Fiume. A scoglietto. (Stengl és Markert felvétele)	40
Fiume. — Morra-játszók. (Serly Lajos gyűjteményéből)	44
Fiume. — Ház a Karsztton. (Eredeti rajz)	46
Régi fiumei patricziusnő viselete	47
Cziszterna. (Eredeti rajz) zárókép	48
Fiume 1850-ben. (A fiumei városi muzeum- ban levő eredeti után) fejkép	49
A fiumei fellegvár. (Castello). (Saját fel- vételünk)	50
Fiume. — Az Arco Romano. (Eredeti rajz)	53
IV. Béia magyar király. (Az orsz. kép- tárból)	54
Fiume a XV. században. (Az orsz. kép- tárból)	55
Zeng a XVII. században. (Az orsz. kép- tárból)	57
Uszkók maradványok a Quarnero környé- kén. (Eredeti rajz)	59
Fiume kikötője a XVII. század elején. (Az orsz. képtárból)	61
Fiume 1580-ban. (Az orsz. képtárból)	62
Fiume 1670-ben. (Az orsz. képtárból)	64
I. Lipót. (Az orsz. képtárból)	65
Fiume. — A város tornyának kapuja. (Saját felvételünk)	66
III. Károly. (Az orsz. képtárból)	67
Mária Terézia. (Az orsz. képtárból)	68
Székhelyi Majláth József. (Az orsz. kép- tárból)	69
II. József. (Az orsz. képtárból)	70
Gróf Almássy Pál. (A fiumei városházán levő eredeti után)	71
Szápáry János Péter. (A fiumei város- házán levő eredeti után)	73
Pásztory Sándor. (A fiumei városházán levő eredeti után)	74

	oldal		oldal
Klobusitzky János. (A fiumei városházán levő eredeti után)	75	A Quarnero régi térképe. (A tengerészeti hatóság térképtárából)	145
Ürményi Ferencz. (Az orsz. képtárból)	76	Fiume. — A régi színház és a Corso 1840-ben. (Gelletich Miklós tulajdonában levő egykoru metszet után)	147
Adamich András Lajos. (A fiumei városházán levő eredeti után)	78	Fiume. — A színház a Fiumara felől. (Saját felvételünk)	148
Scarpa lovag. (A fiumei városházán levő eredeti után)	78	Czimer a Caruinati házon. (Evinger Antal rajza)	150
Nemeskéri Kiss Pál. (A fiumei városházán levő eredeti után)	79	Czimer a Bartoli-házon. (Evinger Antal rajza)	153
Gróf Erdődy János. (A fiumei városházán levő eredeti után)	79	Ossoinack Lajos	155
Gróf Andrassy Gyula	80	Dall'Asta Szaniszló	156
Az Ürményi-tér Fiumében a 30-as években. (Gelletich Miklós tulajdonában levő egykoru metszet után)	83	Simonich Antal	157
A Scarpa-tér Fiumében a 30-as években. (Gelletich Miklós tulajdonában levő egykoru metszet után)	85	Dr. Celligoi Bódog	160
Fiume 1869-ben. (Az orsz. képtárból)	86	Lovag Thierry Alajos	160
Gróf Zichy József	87	Fiume. — Az Ilona-fürdő 1897-ben. (Eredeti rajz)	165
Ciotta János	88	A martinschizzai veszteglő intézet. (Saját felvételünk)	171
Gróf Zichy Ágost	89	Tramontana az Adrián. (Eredeti rajz)	174
Gróf Szápáry Géza. (Benzur Gyula festménye után)	90	Scirocco az Adrián. (Zemplén Győző rajza)	176
Gróf Batthyány Lajos	91	Bcrino az Adrián. (Zemplén Győző rajza)	179
Gróf Batthyány Tivadar	91	A világító torony. (Saját felvételünk)	181
Fiume. — A dóm a Campanileval. (Zemplén Győző rajza)	95	A régi fiumei kikötő alaprajza. (Egykoru rajz után)	182
Fiume. — Szent Vid és Modest temploma és campanileja. (Zemplén Győző rajza)	98	Fiume. — Az Adamich-molo. (Funk Antal felvétele)	183
A fiumei Szent Vid templom belseje. (Saját felvételünk)	100	Fiume. — A Mária-Terézia-molo. (Carposió felvétele)	184
A tersattói templom. (Carposió felvétele)	102	Fiume. — A világító torony belseje. (Eredeti rajz)	185
A tersattói mausoleum. (Carposió felvétele)	104	A fiumei kikötő hullámgátja. (Eredeti rajz)	186
Fiume. — Részlet a temetőből. (Saját felvételünk)	105	Fiumei rakodó part a tárházakkal. (Eredeti rajz)	187
Fiume. — A temető bejárata. (Carposio felvétele)	107	Kőszállító hajó. (Eredeti rajz)	188
Fiume. — A gimnázium. (Zemplén Győző rajza)	114	Kotróhajó a fiumei kikötőben. (Saját felvételünk) zárókép	190
Berzeviczy Albert	115	Fiume. — A nagy kikötő kijárata. (Saját felvételünk) fejkép	191
Dr. Erődi Béla	117	Az „Adria“ palotája. (Saját felvételünk)	192
Fest Adárá	118	Oceánjáró gőzös. (Zemplén Győző rajza)	193
Dalmartello Artur	120	A tengerészeti hatóság „Előre“ gőzhajója. (Funk Antal felvétele)	195
Rigler Sándor	123	Az „Adria“ társaság „Carola“ gőzöse	196
Kotán Dezső	126	A „Budapest“ hadihajó. (Kircher eredeti után)	197
Fiume. — A tengerészeti akadémia. (Funk Antal felvétele)	128	A magy.-horvát gőzhajótárs. „Pannonia“ gőzöse	198
Beck Alajos	129	A Pannonia gőzös belső helyiségei	199
Fiume. — A Mária-árvaház. (<i>Grünwald</i> Imre rajza)	131	Az „Orient“ gőzhajó	200
Császár Ferencz. (Az orsz. képtárból)	133	Lloyd hajó	201
Ciotta Jánosné	134	Lloyd hajó hosszanti metszete	201
Cassio-Bure Erminia	134	Lloyd hajó I. keresztmetszete	201
Falk Miksa	135	Lloyd hajó II. keresztmetszete	201
Kőrösi Sándor	136	A fiumei pénzügyőrség „Lajos“ gőzbárkája. (Saját felvételünk)	202
Czink Lajos	137	A fiumei kikötő forgalmának emelkedése. (Táblázat)	203
Tomsich Vince	138	Trabaccolo. (Zemplén Győző rajza)	204
Dr. Kenedi Géza	139	Brazzera. „ „ „	205
Gonda Béla	140	Bárk-hajó. „ „ „	208
Matisz János	141	Pielego. „ „ „	209
Radich Akos	142		
Gróf Batthyány Vince	143		
Donáth Imre	143		
Czimer a Battaglierini-házon. (Evinger Antal rajza) zárókép	144		

	oldal		oldal
Brigg. (Eredeti rajz)	209	A Károly-ut (via Carolina) egykoru terv- rajza. (Az orsz. képtárból)	293
Bark Scooner. " "	210	A Lujza-ut a Tersatto alatt. (Gelletich Miklós tulajdonában levő metszet után)	295
Bark Matto. " "	211	A Recsina-völgye a Lujza-uttal. (Saját felvételünk)	297
Háromárbochos. " "	211	Fiume. — A pályaudvar az elevatorral. (Funk Antal felvétele)	301
Sudardisz egy bárka árboezáról. (Ere- deti rajz)	212	Fiume. — A vasut a kálváriahegy alag- utja előtt. (Saját felvételünk)	303
Kis horgonygömbök (Bóják) a kikötő- ben. (Eredeti rajz)	215	Vörös László	305
Nagy bója. (Eredeti rajz)	215	Fiume. — Forgóhid a Fiumarán. (Saját felvételünk)	307
Jelző bója. (Eredeti rajz)	216	A fiumei városház ülésterme (Saját fel- vételünk)	313
A „Klotild“ gőzbárka. (Funk Antal fel- vétele) zárókép	217	Dr. Maylender Mihály	314
A „Hungária“ gőzhajó. (Carposió felv.) Fejkép	218	Dr. Gelletich Miklós	316
Fiume. — A cukorgyár (most dohány- gyár) 1840-ben. (Gelletich Miklós tulajdonában levő egykoru metszet után)	219	Mohovich Ernő	316
A fiumei kikötő 1840-ben. (Gelletich Miklós tulajdonában levő metszet után)	221	Dr. Feichtinger Elek	319
Fiume. — Az Elevator. (Funk Antal felvétele)	223	A vámpalota (Dogana) Fiumében. (Funk Antal felvétele)	320
Baross Gábor	225	Báró Abele Rezső	323
Lukács Béla	227	Gróf Wickenburg István	323
Dániel Ernő	229	Dr. Kankovszky Ferencz	323
Fiume. — A kikötői tárház. (Funk Antal felvétele)	231	Fest Kálmán	325
Fiume. — Tárház a kikötőben. (Funk Antal felvétele)	233	Hajnal Antal	325
Fiume. — Borrakomány a Punto franco- ban. (Funk Antal felvétele)	235	Nyirő Gábor	325
Fiume. — Az úszó dokk. (Funk Antal felvétele)	237	A portoréi világító torony. (Saját felvé- telünk.) Fejkép.	328
Fiume. — Kikötő-részlet a tárházakkal. (Funk Antal felvétele)	241	A magyar-horvát tengerpart térképe . . Tersatto és Fiume a XVII. században. Dr. Gelletich Miklós tulajdonában levő egykoru metszet után	330
A Smith és Meynier-féle papirgyár Fiume- mében	244	Frangepán-vár, Portorénál. (Saját felvé- telünk.)	331
Meynier Henrik	249	Frangepán György. (Az orsz. képtárból.)	332
Smoquina A. F.	252	Szusák. — A fő-utca. (Saját felvéte- lünk.)	333
Fiume. — A rizshántoló gyár a tenger felől	254	Lépcső-feljárát a Tersatton. (Eredeti rajz.)	334
A torpedó-gyár Fiumében. (Fejkép)	261	A tersattói vár. (Saját felvételünk.)	335
Részletek a fiumei papirgyárból	262	Részlet a szusáki tengerpartról. (Saját felvételünk.)	336
Részlet a fiumei papirgyárból	263	Tersatto. (Stengl és Markert felvétele.)	337
A kőolajfinomító Fiumében	264	Frangepán Ferencz Kristóf. (Az orsz. képtárból.)	338
A fiumei kőolajfinomító tartályai	265	Frangepán Miklós siremléke a Tersatton. (Evinger Antal rajza.)	339
Ossoinack Lajos hordógyára és irodája Fiumében	266	Buccari régi térképe. (Egykoru rajz után.)	340
A fiumei hajógyár	267	Részlet a tersattói várból a marengói oszloppal. (Stengl és Markert felvétele.)	341
Részletek a fiumei rizshántoló és kemé- nyítő gyárból	268	Martinschizza. (Saját felvételünk.)	342
Részletek a Pfau-féle konyak-gyárból	270	Buccari. A Zrinyi-kastély. (Eredeti rajz.)	343
A Pfau-féle konyakgyár	271	Czirkvenicza. — A Frangepán-kastély. (Krapek Henrik felvétele.)	343
Részlet a fiumei torpedógyárból	272	Portoré. — A Frangepán-kastély. (Je- zsuita-kollegium.) (Saját felvételünk.)	344
A kakaó- és csokoládégyár Fiumében	273	Portoré. — A régi kastély és templom. (Saját felvételünk.)	345
Terrassos kertek Fiume környékén. (Saját felvételünk)	276	Czirkvenicza. — A József főherczeg szálló. (Krapek H. felvétele.)	346
Fiume. — Palmacsoport. (Saját felv.)	277	Czirkvenicza. — A Kotorhegy. (Czink Lajos felvétele.)	347
Tersattói kertek. (Stengl és Markert fel- vétele)	279	Carlopage. (Saját felvételünk.)	348
Részlet József főherczeg kertjéből. (Funk Antal felvétele)	283	A Malteupo esatorna bejárata. (Saját felvételünk.)	350
Részlet József főherczeg kertjéből. (Funk Antal felvétele)	284	Novi. (Saját felvételünk.)	352
Részlet József főherczeg kertjéből. (Funk Antal felvétele)	287		
Részlet József főherczeg kertjéből. (Funk Antal felvétele)	289		

	oldal	oldal	
Fiume környékének geologiai térképe. (Rajzolta Matisz János)	354	Lovránai partrészlet. (Saját felvételünk)	411
A liburni parti Karst térképe. (Rajzolta Matisz János)	355	Chersó. (Eredeti rajz)	413
Triasmészköretek dülése és csapása. (Rajzolta Matisz János)	356	Ponte. (Mioni L. felvétele)	415
A krétamész horpadásainak völgymedencei. (Rajzolta Matisz János)	356	A Canale Mezzo. (Eredeti rajz)	417
Egy dolina függélyes átmetszete. Rajzolta Matisz János	358	Részlet az isztriai tengerpartról. (Beer Alajos felvétele)	418
Töleséres vájat a Karsztban. (Eredeti rajz)	360	Sargus Annularis Crysophrys Aurata. — Arany durbines	421
A Vinodol-völgy. (Saját felvételünk)	361	Scorpaena	423
Karsztomlás Grohováánál. (Saját felvételünk)	362	Sphyraena vulg. és Xophius piscatorius. Nyilhal és halászó béka	423
Karsztomlás a Batthyány-hegy lejtőjén. (Saját felvételünk)	363	Scomber scomber. Caranx trachurus. Csikos és lágy szkombro	426
A Canal Maltempo San-Marcoval. (Eredeti rajz)	367	Thymus thynnus. — Tinhal.	426
A tenger Pontenál. (Veglia). (Mioni felvétele)	369	Zeus Faber. — Szt. Péter hala	427
A preluccai öböl. (Saját felvételünk)	370	Xyphias gladius. — Kardhal	429
A tenger Abbáziánál. (Saját felvételünk)	371	Murena helena. — Foltosmurena	430
Fiuménál kifogott czápa. (Matisz János felvétele) fejkép	374	Scyllium catulus. — Macskaczápa és tojásai	430
Tizenegy águ szigony. (Eredeti rajz)	374	Blennius Ocellaris. — Tengeri lepke	432
Quarnerói halászhók. (Czink Lajos felvétele)	375	Centricus scolopa. — Tengeri szalonka	432
Halásztanya a magyar-horvát parton. (Eredeti rajz)	376	Solca vulgaris. Platessa vulg. — Nyelv- és levélhalak	433
Halak piacra készítése. (Eredeti rajz)	377	Belone acus. — Áresőrü csuka	434
Quarnerói halászkunyhó belseje. (Eredeti rajz)	377	Exocetus volitanus. — Fecskehal	434
Preluccai tinfogó háló. (Eredeti rajz)	378	Singnathus acus. Hippocampus antiquorum. — Túhal és esikócza	437
Tartana. (Eredeti rajz)	379	Zigaena malleus. — Kalapácsshal	437
Cocchia. (Eredeti rajz)	380	Az emberevő ezápa feje preparálva	441
Egyszerű Palandara. (Eredeti rajz)	380	Raja clavata. — Tüskés rája	443
Pislogó háló. (Stiabacca). (Eredeti rajz)	381	A voloseai kikötő. (Eredeti rajz)	464
Kotró háló. (Eredeti rajz)	381	Castuai rom. (Stengl és Markert felvétele)	465
Buccariczai tinfogó háló. (Eredeti rajz)	382	Abbáziai esónakkikötő. (Saját felvételünk)	466
Kecsege-háló. (Eredeti rajz)	383	A Villa Angiolina Abbáziában	467
Tratta. (Eredeti rajz)	383	A Villa Mandria Abbáziában	468
Chioggiai halászbarkák a fiumei öbölben. (Eredeti rajz)	384	A bazár Abbáziában	469
Halászbarkák sciroccoban. (Eredeti rajz)	385	A Stefánia menedékház a Monte Maggioron	470
Preluccai tonnárak. (Eredeti rajz)	386	Ika. (Saját felvételünk)	471
Meregető hálók. (Eredeti rajz)	387	Lovrána. (Saját felvételünk)	472
Pöndörös háló. (Eredeti rajz)	388	Lovránai partrészlet. (Saját felvételünk)	473
Pannola. (Eredeti rajz)	389	Parti sétány Lovránában. (Saját felvételünk)	474
Kilencz águ szigony. (Eredeti rajz)	390	Lovránai partrészlet. (Saját felvételünk)	475
Hétágu szigony. (Eredeti rajz)	390	A Medvea-völgy. (Saját felvételünk)	476
Horgok. (Eredeti rajz)	390	Velencezi torony Castelmuschioban. (Evinger Antal rajza)	477
Korona-horog. (Eredeti rajz)	390	Castelmuschiói részlet. (Evinger Antal rajza)	477
Összetett fenék-horgok. (Eredeti rajz)	391	Malinska. (Dugrovics S. F. felvétele)	478
Fenek-horog. (Eredeti rajz)	391	Veglia. (Mioni L. felvétele)	479
Bragozzo. (Eredeti rajz)	392	Besca-Nuova. (Mioni L. felvétele)	480
Tartana. (Eredeti rajz)	393	Val Cassione. (Dugrovics S. F. felvétele)	481
Bragana. (Eredeti rajz)	393	Verbenio. (Dugrovics S. F. felvétele)	482
Isztriai Brazzera. (Eredeti rajz)	394	Dobrižno. (Dugrovics S. F. felvétele)	483
Brazzera. (Eredeti rajz)	394	Loggia Chersoban. (Czink Lajos felvétele)	485
Zoppolo (felülről nézve). (Eredeti rajz)	395	Palota a velenceiek korából Chersoban. (Czink Lajos felvétele)	486
Zoppolo (hosszmetszet). (Eredeti rajz)	396	Scala rialto Chersoban. (Czink Lajos felvétele)	487
Halász-zoppolo. (Eredeti rajz)	397	Chersoi nép. (Czink Lajos felvétele)	488
Halászhók Abbáziánál. (Saját felvételünk)	398	Ossero a tengerpartról. (Czink Lajos felvétele)	491
Squatina Angelis. — Tengeri angyal	406	Osserói templom. (Czink Lajos felvétele)	491
Castua. (Stengl és Markert felvétele)	407	Részlet Lussin Piccoloból. (Lergetporer B. felvétele)	493
A San-Marco szirt. (Saját felvételünk)	409		

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

- Abbazia 51, 65, 101, 105, 108, 464—469.
 Abbaziaí apátság 101, 105, 108, 465.
 Abele Rezső br. 156, 323.
 Adamich András Lajos 5, 15, 75, 78, 87, 148.
 Adamich-molo 4, 181, 183.
 Adamich-tér Fiumében 4, 5, 15.
 Adó 317, 321.
 Adriai gőzhajózási társulat 17, 18, 93, 156, 192, 207—214, 240.
 Adria Steamship Company 203, 207, 239.
 Agatic János 108.
 Alapok, kulturálisak 104, 124, 126.
 Alarik 51.
 Albert, III., osztrák herceg 53.
 Albina Contarini 150.
 Albona 51.
 Almássy Pál gróf 71, 92, 294.
 Alpok 1, 292.
 Altmayer Ferdinand 142.
 Anfiteatro Feníce 17, 149.
 Ancona 55, 58, 227.
 Andrássy Gyula gr. 15, 21, 80, 83, 84, 86.
 Andrássy Ilona 156.
 Andrássy-ut Fiumében 14.
 Angelovich Albert 152.
 Anglia 69, 109, 193, 239, 240.
 Angolok 12, 350.
 Angol-magyar olajipar r.-társaság 271.
 Antonj Gino 137.
 Apácák és templomuk Fiumében 11, 106, 113, 152.
 Aquileja 96, 99.
 Arad 25.
 Arany János 21.
 Arbe 106.
 Arco Romano 14, 50, 53, 151.
 Asilo di carità l'infanzia 158.
 Associazione italiana di beneficenza 158.
 Attila 94, 347.
 Augustus császár 51.
 Ausztria 22, 26, 31, 53, 54, 56, 57, 58, 74, 96, 110, 130.
 Avarok 51.
 Ág. evangélikusok Fiumében 25, 109.
 Ágoston-rendiek Fiumében 99, 102, 104, 105, 106.
 Állami hivatalok Fiumében 9, 17, 18, 20.
 Árucsarnokok 1. Vásárcsarnok.
 Babonák Fiumében 39, 40, 41, 46—48.
 Bach 134, 159.
 Baily és Letham társaság 156.
 Bajardi Jusztina 106.
 Bakaracz 338.
 Balassa-Gyarmat 110.
 Balbi polai püspök 97, 103.
 Banca Fiumana 260.
 Banca Operaia Fiumana 260.
 Barabás Miklós 152.
 Barac Milutin 157.
 Barletta 55, 227, 240.
 Baross Gábor 15, 203, 255.
 Battara Antal 157.
 Battara Péter 134.
 Batthyány Vince gróf 74, 75, 141, 143, 191, 294.
 Batthyány Lajos gróf 91, 92, 113, 114, 156, 158.
 Batthyány Tivadar gróf 83, 91, 92, 135.
 Becker Frigyes 157.
 Bedekovich Kálmán 89.
 Bedini Kajetán 99, 101, 145.
 Behozatal Fiuméba 207, 306, 307, 308, 309.
 Belgium 66, 239.
 Bellen András 318.
 Belvedere (Fiume) 2, 110, 282.
 Benzur Gyula 152.
 Benzan János 157.
 Berecz Gyula 117.
 Bergudi 20, 55, 101.
 Berghoffer József 118, 119, 123, 125, 135, 138.
 Bersze 99.
 Berzeviczy Albert 115, 123
 Besca-nuova 480.
 Besca-vecchia 480.
 Bevándorlás Fiuméba 22.
 Bécs 66, 67, 69, 76, 77, 96, 149, 239, 298, 299, 300.
 Bécsi kereskedelmi tanács 69.
 Béla (IV.) magyar király 21, 52, 54, 339, 347.
 Blasich József 259.
 Bleckler Károly 143.
 Bosznia 239.
 Boszorkányhit Fiumében 46, 47.
 Borkereskedés 224, 225, 226.
 Bot András horvát bán 56.
 Boeska Tivadar 140.
 Bőrgyárak Fiumében 266, 273.
 Bőrkereskedés 222.
 Braidicza 8, 184.

- Brascina 2.
 Brazília 257.
 Brelich Ernő 133, 137, 318.
 Brelich Ferencz 158.
 Brenner Alajos 134.
 Bribir 343, 345.
 Brindisi 227.
 Brinje 61.
 Buccari 18, 70, 71, 74, 76, 113, 132, 238, 295, 336 338, 340.
 Buchwald István 141.
 Buda 73, 86, 105, 138.
 Budapest 22, 25, 26, 78, 92, 130, 138, 153, 156, 169.
 Budinich Antal 121, 142.
 Bulver Henry Lytton 136.
 Bunyevác alispán 77.
 Burgstaller Aurél 161.
 Burgstaller Károly 318.
 Büchler Sándor 110.
 Byzanc 51.
 Cambrayi liga 56.
 Campana dei Patrizii 13.
 Canale della Morlacca 340.
 Canal di Mezzo 2.
 Canale Maltempo 3, 340.
 Candia p. l. Kandia.
 Caisole 489.
 Cantrida 2, 3, 20.
 Capello Bianka 16.
 Capuana Luigi 127.
 Carina József 104.
 Carlopago 330, 348, 350.
 Carminatti Gianpaolo 137.
 Cassio-Bure Erminia 134, 136.
 Cassione (l. Val Cassione.)
 Casino patriottico 6, 76, 148, 155, 157.
 Castello (l. Fellegvár)
 Castna 52, 65, 99, 101, 120, 227.
 Castelmuschio 477, 479.
 Catnelli Hektor 127, 202, 204.
 Charmant Oszkár 143.
 Cherso hegysége 484.
 Cherso népe 489, 490—493.
 Cherso-sziget 2, 3, 6, 54, 481—493.
 Cherso város 485, 486, 487, 488.
 Chevra Kadischa 111, 158.
 Chiuzzelin Antal 104, 157, 260.
 Chyzer Kornél 342.
 Celligoi Bódog 160.
 Ciculini János 101.
 Cillei grófok 54.
 Cimadori Róbert 157.
 Czink Lajos 137, 140, 478.
 Ciotta-család 16, 136.
 Ciotta János 88, 91, 93, 136, 156, 260.
 Ciotta Jánosné 134, 136.
 Cziráky János gr. 91.
 Circolo letterario 158.
 Circolo di lettura francese 158.
 Cirkvenicza 106, 331, 340, 341—344, 346, 347.
 Ciszternák 9, 30, 48.
 Civitavecchia 58.
 Club Alpino fiumano 157.
 Colombo Ferenc 152.
 Copaitich és társai hajótársasága 215.
 Corbavia 108.
 Corbaviai püspökség (lásd Zeng-modrusi püspökség.)
 Corsia Deák 4, 18, 19.
 Corso (Via del Corso) 3, 4, 7, 14, 15, 147.
 Cosala 2, 21, 23, 55, 114.
 Cravagna Antal 158.
 Czukorgyár Fiumében 67, 75.
 Crescentia 103.
 Császár Ferenc 113, 132, 133, 141.
 Cseh Ede 83, 88.
 Csengery Antal 87.
 Csernátoni Lajos 202.
 Čitaonica 157.
 Csónakosok klubja 157.
 Cunard-társaság 156, 203.
 Dall'Asta Szaniszló 156, 157, 158.
 Dalmácia 4, 22, 27, 49, 59 103, 110, 135, 136, 156, 191 223, 224, 225, 236, 291.
 Dalmartello Artur 114, 120, 139.
 Danisics testvérek 59.
 Dani Spiridion 147.
 Dániel Ernő báró 229, 305.
 Deák Ferenc 15, 21, 83, 86.
 Deák-szálló Fiumében 18.
 Debrecen 25, 156.
 Della Rovere István 63.
 Delta Fiuménál 8, 184, 185.
 Derencsin Ferenc 161.
 Derenzini József 3, 18.
 Descovich Károly 157.
 Descovich Lajos 318.
 Déli vasut 195, 239, 300, 304, 306, 307, 308.
 Dimitz 112.
 Diocletian 103.
 Ditrichstein főhercz. biztos 59.
 Dobrigno 479, 481, 483.
 Dobrovich Lajos 157.
 Dogana (l. Vámpalota)
 Dohánygyár Fiumében 18, 219, 271.
 Dokk 5, 237, 267.
 Dol Veliki 338.
 Dolnja Klada 349.
 Dolnji Starigrad 349.
 Domini Lénárd gróf 157.
 Domini Vince gróf 114, 128, 129, 142, 158, 318.
 Dóm Fiumében 10, 95, 97, 102, 151, 152.
 Domtér Fiumében 10, 12.
 Donáth Imre 117, 135, 141, 143, 157, 158.
 Doria András 228.
 Dorozslai Denk Árpád 135, 141.
 Draga 18, 71, 329, 351.
 Draga (Fiume alközsége) 2.
 Dráva 299.
 Dremin-hegy 343.
 Drenova 2, 16, 21, 23, 101, 114.
 Dubracsina és völgye 340, 343, 351.
 Dudits Andor 152.
 Duinoi Erzsébet 99.
 Duinoi György 53.
 Duinoi Hugó 52, 53, 54.
 Duinoi lovagok 52, 53, 73.
 Duinoi Rudolf 52.
 Duino vára 52, 53.
 Dujmicsi 336.
 Duna 1, 51, 291.
 Dunay Ferencz 121, 122.
 Dürr Bodizsár 56.
 1
 Egan Lajos 157, 327.
 Eger 138, 139.
 Egyházi hatóságok Fiumében 20.
 Egyházi társulatok Fiumében 107, 158.
 Ehrlich Emil 111.
 Elemi oktatás Fiumében 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119.
 Első magyar miniszterium 77.
 Emlékoszlop Fiumében 15.
 Emléktáblák Fiumében 14, 15.
 Emlősök (tengerpartiak) 401, 402.
 Eötvös József br. 21, 79, 300.
 Erdősítés 280.
 Erdődy János gróf 76, 79, 92.
 Erik friauli herczeg 51.
 Erődi Béla 117, 118, 119, 121, 122, 123, 125, 136, 140.
 Ev. reformátusok Fiumében 25, 109.
 Éber Nándor 91.
 Éghajlati viszonyok Fiumében 167, 174—180.
 Építésmód Fiumében 10, 15, 27, 29, 30, 151, 163.
 Északi tenger 7.
 Faipar Fiumében 264, 266, 267, 271.
 Fakereskedés 222.
 Falk Miksa 135, 140.
 Fano 55.
 Farsina-esatorna 2.
 Farkas Kálmán 156.
 Farsang Fiumében 44—45.
 Feichtinger Elek 135, 143, 156, 319, 320.
 Fellegvár Fiumében 13, 50, 151.
 Fellner és Hellmer 149.

- Ferdinánd főherceg 97.
 Ferdinánd, I. magyar király 57, 99, 105.
 Ferdinánd II. magyar király 103, 120.
 Ferdinand V. magyar király 127.
 Ferencz I. magyar király 73, 101, 131.
 Ferencz József I. 11, 77, 92.
 Ferencz Salvator-part 182, 183, 184, 185.
 Ferfoglia Ferencz 157.
 Fermo 55, 227.
 Festőművészet Fiumében 152.
 Fest Aladár 83, 118, 123, 133, 135, 138, 139, 140.
 Fest Kálmán 135, 140, 327.
 Férfiak Fiumében 24, 31, 32.
 Fianona 51.
 Fiumara (l. Reesina)
 Fiumara-csatorna 3, 7, 61, 181, 189, 195.
 Fiume alközségei 2, 21, 23.
 Fiume címere 14.
 Fiume házai 21, 25, 27, 29, 30.
 Fiume ostromai 12, 66, 75.
 Fiumei butorgyár r.-társaság 271.
 Fiumei főesperesség 95, 97, 98, 99, 100, 101.
 Fiumei főesperesek 99.
 Fiumei hitelbank 259.
 Fiumei kanonokok 101.
 Fiumei káptalan 55, 97, 99, 100, 101, 102.
 Fiumei kapitányok 13, 55, 56, 57, 63, 66, 69.
 Fiumei kikötők l. Kikötők
 Fiumei kormányzók 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 155.
 Fiumei Lloyd 155, 157.
 Fiumei magyar dalos kör 155, 157.
 Fiumei munkásokegylete 158.
 Fiumei plébános 99, 100, 108.
 Fiumei takarékpénztár 6, 259.
 Fiumei tisztviselők egyesülete 155, 156.
 Fiumei tornaegylet 157.
 Fiumei vadászok köre 157.
 Fiume horvát kormányzat alatt 77.
 Fiume közigazgatása 55, 57, 58, 71, 72, 312—318.
 Fiume lakossága 22—48, 74, 154—156.
 Fiume népe (l. Fiume lakossága).
 Fiume Magyarországhoz csatolása 71, 72, 73.
 Fiume megye 78, 79, 89.
 Fiume régi piacjai 220.
 Fiume-városi képviselő-testület 78.
 Fiume statutumai 57.
 Fiume szabadalmai 67, 68, 69
 Fodróczy Sándor 87.
 Foglalkozás Fiumében 26, 33.
 Fonda Antal 135.
 Forbin Claudius 66.
 Foscari Ferencz 219.
 Földregések Fiumében 102
 Francesco Saverio Orlando 127.
 Franceschini Ferencz 134.
 Francziák 12, 350.
 Francia háborúk 74, 75.
 Franciaország 65, 103, 109, 239.
 Franciscs Bódog 135, 143.
 Frangepánok 8, 21, 52, 53, 56, 219, 291, 331, 337, 338, 339, 343, 345, 347.
 Frangepán Bertalan 53, 230, 331.
 Frangepán Borbála 102.
 Frangepán Dusán 347.
 Frangepán Ferencz Kristóf 331, 338.
 Frangepán János 53, 345.
 Frangepán István 53.
 Frangepán Márton 345.
 Frangepán Miklós 107, 341.
 Frankfurter Albert 157.
 Friaul 53, 58, 65, 236.
 Frigyes, III. császár 56, 236.
 Fuzsine 109, 295.
 Fürdők 4, 8, 165.
 Fűszerkereskedés 224.
 Gabonakereskedés Fiumében 68, 226, 227.
 Gázgyár Fiumében 20, 274.
 Gelletich Miklós 84, 91, 93, 133, 143, 156, 316.
 Genua 54, 295.
 Gerbaz Lajos 157.
 Gerliczy Imre 127.
 Gerliczy József 147, 148.
 Gerlóczy Adolf 110, 111, 158.
 Gerőfi Andor 149.
 Giachich Antal 83, 86, 87, 143.
 Giardino pubblico 19, 92.
 Gimnázium Fiumében 11, 103, 112, 113, 114, 119—125, 146.
 Givovich Máté 157.
 Glynn & Son 203.
 Gomila (l. Ó-Város).
 Gonda Béla 140, 141.
 Gorup József 157.
 Gótok 51.
 Görez 22, 53, 58, 96, 99, 136.
 Gör. katolikusok 25, 108.
 Görög keletiek 25, 108.
 Görög kel. templom Fiumében 14.
 Görögország 193.
 Grác 61, 115.
 Gradisca 65.
 Gradiscái háború 65.
 Grado 96.
 Gressits Miksa 122, 138.
 Grisogono Lőrincz 104, 119.
 Grizzane 343.
 Groberty Károly 327.
 Grobnik 12, 21, 79.
 Grohovo 2, 21, 23, 28.
 Gross Leopoldina 116, 118, 158.
 Grossich Antal 137.
 Gyarak Fiumében 9, 18, 20, 67, 75, 76, 262—274.
 Gyermekszokások és játékok Fiumében 41, 43.
 Győr 25.
 Győrök Leo 138, 153.
 Gyula (II.) pápa 56.
 Gyulai tábornaszernagy 131.
 Habsburgok Fiumében 14, 53, 54, 92.
 Hadsereg (cs. és kir.) 20.
 Hajdu Gyula 327.
 Hajnal Antal 141, 182, 183, 327.
 Hajógyár Fiumében 20, 267, 273.
 Hajósipar és hajóépítés 55, 262, 267.
 Halak 7, 405, 421—430
 Halálozás Fiumében 159, 160, 161.
 Halászat 374—400.
 Halesarnok Fiumében 6, 7.
 Hamburg 156.
 Hartman József 111, 158.
 Határőrvidék 85.
 Hausmann Alajos 16.
 Havass Rezső 141.
 Herczegh Mihály 156.
 Herczegh Teréz 116, 156.
 Hirlapirodalom Fiumében 76, 133—135.
 Hoff Jeromos 63.
 Hohenwarth-Gerlachstein Károly 77.
 Honvédség, (m. kir.) 13, 20.
 Hoór Lajos 327.
 Horváth Géza 142, 342.
 Horvát gimnázium Fiumében 8, 90, 91, 113.
 Horváth Mihály 86.
 Horvátok 23, 24, 51, 77, 78, 79, 83, 84, 87, 90, 91, 113.
 Horvátország (v. Horvát-Szlavonország) 1, 3, 8, 20, 31, 49, 71, 72, 73, 74, 77, 78, 84, 90, 109, 113, 159, 220, 238, 328, 329.
 Horvát országgyűlések 73, 74, 76, 78, 79, 87, 91.
 Hreljin 71.
 Hungarian Sea navigation Company 203.
 Hunyadi Mátyás 56.
 Hushagyó Fiumében 45.
 Husvét Fiumében 45, 46.
 Huszár József 327.
 Hüllők 405.

- Ieichi 101.
 Hona-fürdő Fiumében 8, 165.
 Illyr királyság 75, 101.
 Iparosok Fiumében 25, 26, 75, 274.
 Iskolák Fiumében 9, 11, 17, 20, 103, 104, 112.
 István nádor 181.
 Isztria 1, 4, 6, 22, 27, 49, 58, 65, 96, 99, 103, 105, 108.
 Izraeliták Fiumében 25, 110—111.
 Izraelita imaház Fiumében 111.

 Jablanác 349.
 Janovits József 327.
 Japydia 49.
 Japydok 49.
 Jász-Berény 130, 138.
 Jellaesics 77.
 Jesich János 108.
 Jezsuiták 103—104, 112, 119, 120, 123, 145.
 Jókai Mór 21, 137.
 Jótékony egyesületek Fiumében 158.
 József (II.) császár 11, 70, 72, 98, 100, 101, 105, 106, 151.
 József főherceg 16, 282, 341.
 József főherceg kertje 16, 282—290.
 József nádor 5.
 Judenburg 120.
 Júli-Alpok 1.
 Jung Antal 327.
 Jurkovich János 127.

 Kablari 2.
 Kalttsdorfer J. 143.
 Kakao- és csokoládégyár 267, 273, 274.
 Kaloesa 99.
 Kalózkodás 59—61, 63, 230, 236.
 Kameral-Moravicza 109, 297.
 Kandia 59.
 Kankovszky Ferencz 135, 323.
 Kapella-hegylánc 343.
 Kapucinusok 19, 100, 105, 106.
 Karácsony Fiumében 46.
 Kardos László 143.
 Karinthia 53.
 Korletzky Ferencz 134, 318.
 Karlopago (l. Carlopago.)
 Karszt 1, 21, 30, 49, 275, 281, 283, 300, 329, 330.
 Kassa 22, 25, 26.
 Kaszárnnyák 9, 19.
 Kavulyák György 138, 158.
 Kálmán király 94.
 Kálvária-hegy Fiumében 2, 8, 9, 50.
 Károly, V. császár 57.
 Károly főherceg 131.
 Károly, III. magyar király 2, 14, 18, 66, 67, 68, 69, 70, 97, 218, 227, 292, 339, 350.
 Károly-ut 67, 71, 75, 236, 293—295.
 Károlyváros 8, 61, 65, 67, 71, 238.
 Kelemen (XIV.) pápa 104.
 Kecskemét 25.
 Kellesperg Ernő 77.
 Kemény Dezső 111, 158.
 Kemény Ödön 135, 141.
 Kenedi Géza 139, 141.
 Keömley Pál 160, 161.
 Kereskedelem Fiumében 55, 75, 218—258.
 Kereskedő alkalmazottak segély egyesülete 158.
 Kereskedelmi és iparkamara (Fiumei) 146, 263.
 Kereskedelmi iskola Fiumében 11, 125—126, 146.
 Keresztelői szokások Fiumében 41.
 Kertészet Fiumében 278, 279, 280.
 Kerületi betegsegélyző pénztár 158.
 Kétéletiek 405.
 Kikötők Fiumében 3, 4, 13, 18, 20, 68, 76, 181—190, 192.
 Killyéni Endre 157, 158.
 Kircher 153.
 Kir. ügyészség Fiumében 13.
 Kisdédvők Fiumében 115, 116.
 Kiselják János 157.
 Kisipar Fiumében 274.
 Kiss Pál, nemeskéri 76, 92, 102.
 Kivitel Fiuméből 207, 239, 240, 306, 307, 308, 309.
 Klana 105.
 Klbusiczky József 75, 92, 183.
 Klotild-menedékház 116.
 Kobler János 138, 139.
 Kohen Zsigmond 84.
 Kolozsvár 25.
 Komárom 25.
 Kórház Fiumében 19, 167.
 Kormányzói palota Fiumében 4, 9, 10, 16, 81.
 Kormányzóság 14, 146, 322, 323.
 Kossuth Lajos 21.
 Kostrena Sv. Barbara 336.
 Kostrena Sv. Lucija 336.
 Kotán Dezső 126, 129, 130.
 Kotor-hegy 343, 347.
 Kovacsovich József 134.
 Könyves Kálmán király 291.
 Könyvtárak Fiumében 17, 115—146.
 Körmend 110.
 Körnendy Sándor 109.
 Kőrösi Sándor 123, 124, 135, 136, 138.
 Kötélgyár Fiumében 273.
 Közjegyzőség hajdan Fiumében 219, 220.
 Közművelődési egyesületek Fiumében 158.
 Kőolajfinomítógyár 20, 264, 265, 269, 270, 271.
 Krajna 14, 21, 22, 49, 50, 53, 57, 73, 104, 220, 224.
 Krassa 2.
 Kresezimir 349.
 Kucici 2.
 Klunen-Héderváry grófbán 91.
 Kulna-Bród 295.
 Kulpa folyó 71, 218, 295, 297.

 Laibach 105, 227.
 Lajos, XIV. francia király 66.
 Lamos József 143.
 László főherceg 341.
 Leard Józsefné 156.
 Lengo Péter 134.
 Lengyel János 116, 117, 138.
 Lenkovich Iván 347.
 Lettis Ferenc 318.
 Liburnia 49, 103.
 Liburnusok 49.
 Liburni-Karszt 1, 329.
 Lietzenmayer Sándor 152.
 Likka 349.
 Lika-Krbava megye 346.
 Lipót I., magyar király 14, 65, 66, 102.
 Lipót II., magyar király 73.
 Lipót III., osztrákherceg 53, 54.
 Lissa 156.
 Littorale Austriacum (lásd Osztrák tengermellék.)
 Littorale Hungaricum (lásd Magyar Tengerpart.)
 Littrow Henrik 141.
 London 156.
 Lopácza 2, 21.
 Lorenz 1, 142.
 Losonc 122.
 Lovas klub (Club di equitazione) 157.
 Lovrána 51, 65, 95, 470—474.
 Löwe Adolf 260.
 Lukács Béla 129, 227.
 Lukovo 349.
 Lujza-ut 8, 21, 75, 296—298.
 Lussin 493, 494—495.
 Lussin grande 495.
 Lussin hegyei 494.
 Lussin piccolo 494, 495.
 Macher Ernő 327.
 Madarak 402.
 Moja 109.
 Maylender Mihály 93, 143, 314, 317.
 Menyegzői szokások Fiumében 39—41.
 Meynier Henrik 260.
 Meynier Károly 109, 158.
 Mezőgazdaság Fiumében 55, 75.
 Messich Márton 350.
 Messina 58.

- Milaceva 2.
 Mikó Imre 300.
 Mikocz Iginio 134.
 Miksa császár 57.
 Miksa főherceg 131.
 Milano 149.
 Milanoi Scala 149.
 Milcenich Péter 318.
 Minach János 157.
 Minucio Vitellesco 119.
 Miramare 52.
 Mitrovich Gus táv 318.
 Mlaka 2, 20.
 Mócs Zsigmond 134, 135, 143.
 Modrus 108, 292, 347, 349.
 Modrusmegye 52.
 Modrus-Fiume megye 91, 340.
 Mohovich Döme 76.
 Mohovich Emőd 93, 133, 134, 137, 138, 139, 260, 316, 317, 318.
 Mondolfo Halevi 110.
 Mondolfo Sabato Levi 110.
 Monte Maggiore 2, 49, 52, 98, 469.
 Moretti 11.
 Moschenizze 52, 65, 120.
 Mozog István 135, 157, 158.
 Muggia 131.
 Munkásház-építő egyesület 158.
 Múzeumok Fiumében 17, 146.
 Műtrágyagyár Fiumében 266, 274.
- Nacinovich Herman 137.
 Nachtigall Cirill 161.
 Nagy-Kánizsa 61.
 Nagy Károly császár 51, 95, 99.
 Nagy Lajos magyar király 54, 291, 494.
 Nagyszombat Fiumében 45.
 Nagy-Várad 25.
 Napoleon (I.) 74, 159, 494.
 Napszámosok Fiumében 26.
 Naturwissenschaftlicher Club 155, 158.
 Nautico Sport Club Quarnero 157.
 Negotevich Artur 137.
 Nemzetiség és nyelv (I. nyelv.)
 Nemzetőrség Fiumében 76.
 Neuberger Armin 110.
 New-York 156.
 Németek 23, 24.
 Német hírlapok Fiumében 133, 134.
 Németország 103, 257.
 Népmulatságok Fiumében 43—44.
 Népszaporodás Fiumében 22.
 Népszokások Fiumében 32, 48.
 Néptakarékpénztár Fiumében 260.
 Novi 108, 109, 330, 331, 345, 351.
 Nők Fiumében 21, 32, 33, 39.
- Nugent tábornok 75.
 Nugent grófok 335,
 Nyelv és nemzetiség Fiumében 23, 24, 30—31, 33—39.
 Nyíró Gábor 143, 322.
- Odessza 156.
 Ogulin 91.
 Olajkereskedés 223.
 Olasz hírlapok Fiumében 133, 134.
 Olaszok 23, 24.
 Olaszország 27, 31, 58, 66, 74, 75, 103, 104, 110, 136, 139, 154, 156, 191, 192, 220, 221, 223, 224, 225, 257.
 Orehovicza 18.
 Orient hajótársaság 156, 215.
 Ossero 94.
 Ossoinack Lajos 155, 156, 202, 204, 266, 272.
 Ossoinack gyára 266, 271, 272.
 Osteriák 14, 27, 28, 29.
 Osztrák hercegek és főhercegek 53, 60, 73.
 Osztrák Lloyd 18, 156, 192, 203.
 Osztrák-magyar bank 259.
 Osztrák Tengermellék 69, 70.
 Osztrák uralom Fiumében 15, 57—61, 63, 65—71, 113.
 Otto (III.) császár 95.
 Otocsász 61.
 Ó-város Fiumében 2, 10, 14, 27, 29, 33, 46, 55, 151, 164.
 Ozegovich Imre 108.
 Önkéntes tűzoltók egyesület 157.
- Pancera István 157, 161.
 Pannonhalma 132.
 Papirgyár Fiumében 9, 76, 260, 265, 272.
 Pápai állam 55.
 Paradeiser György 60.
 Pasqual 182.
 Patersko 2.
 Paur Géza 153.
 Pausi József 137.
 Pál (V.) pápa 106.
 Pálosok 106, 341, 349.
 Pápa 110.
 Pásztor Sándor 74, 92, 294.
 Pávai Vajna Albert 319.
 Pedena 99.
 Pejacsevich bán 91.
 Pejacsevich László gr 87.
 Perici Tamás 120.
 Pesaro 55.
 Petőfi Sándor 21, 137.
 Petroleum-kikötő Fiumében 4.
 Pécs 22, 130, 164.
 Pénzügyigazgatóság Fiumében 319—321.
 Pfau-féle konyakgyár 270, 271, 274, 334.
- Piaczok Fiumében 12, 14.
 Piazza del Duomo Fiumében 10.
 Piazza Elisabetta Fiumében 17.
 Piazza Miller 12, 29.
 Piazza Scarpa Fiumében 9, 85.
 Piazza San Vito 12.
 Piccordi Aldrugo 108.
 Pillepich Ágost 318.
 Pisino 97.
 Pizzetti Rókus 142.
 Plase 109.
 Plasse fiumei alközség 2, 23, 117.
 Plinius 50, 347, 481.
 Podbreg 2, 21, 55.
 Pókok 416.
 Póla 49, 94, 97, 99.
 Polai püspökség 52, 96, 97, 98, 99.
 Polai püspökök 97, 98, 99, 100, 103.
 Polessi Ferencz 318.
 Polgári iskolák Fiumében 114, 115, 116, 117.
 Politei József 137.
 Polonio-Balbi Michelangelo 158.
 Pompeo Brigido
 Ponsal 55.
 Ponte 480.
 Popp József 327.
 Porta Hungarica 298.
 Portoré 18, 70, 71, 106, 238, 295, 331, 338—339, 340, 344, 345.
 Possedariai Márton 60, 61.
 Posilovics György 108.
 Posta Fiumében 14.
 Pozsony 25, 138.
 Preluka 108.
 Preysz Kornél 342.
 Prodnun Artúr 161.
 Protestáns imaház Fiumében 109.
 Ptolomaeus 50, 481.
 Pulaz 2.
 Punto franco Fiumében 18.
- Quarnero 1, 2, 3, 6, 7, 51, 145, 216.
- Raab Gáspár 60.
 Rabatta József 61.
 Rabszolgakereskedés Fiumében 60.
 Racki 52.
 Radich Ákos 71, 83, 140, 142.
 Ragusa 110, 291, 292.
 Ramberg tábornok 91.
 Randich Antal 76, 84, 86, 87.
 Randich János 318.
 Rassmann Ede 259.
 Rastocine 2.
 Ratio educationis 113.
 Rauber Gáspár 56.
 Rauber János 56.
 Rauch bán 84.

- Rauchmüller Ferencz 298, 299.
 Rákfajok a Quarneroban 7.
 Recanati 55.
 Resina (Fiume alközsége) 2.
 Reccina és völgye 1, 2, 3, 8, 9, 21, 23, 49, 50, 52, 60, 74, 75, 183, 184, 298, 329, 351.
 Regnikoláris bizottságok 85, 86, 87, 91.
 Rella Péter 121.
 Reményi Antal 135.
 Rezza Herkules 133.
 Révkapitányság 17.
 Richtmann Mór 144.
 Ricci báró 71.
 Rigler Sándor 123, 126, 135.
 Rimaszombat 138.
 Rimini 55, 227.
 Ritschan Gáspár 9.
 Riva Szápáry Fiumében 15, 17.
 Rizshántoló és keményítő gyár 20, 265, 268.
 Rogato főhercegi biztos 59.
 Róma 94, 96, 152.
 Rómaiak 13, 14, 49, 151, 349.
 Római fal Fiumében 49, 50, 151.
 Római kathobkusok 25, 94—108.
 Rott Alojzia 106.
 Rovarok 405—416.
 Rozsmaniczi 336.
 Rujevicza 2.
 Rusnov főispán 77.
 Sachs Henrik 111.
 Salcher Péter 143, 158.
 Salvaderi Károly 134.
 Sanità 18.
 San-Nicolo (Fiume) 2.
 Santa-Caterina 2, 21.
 San-Marco szirt 63.
 San-Vito (l. Szent-Vid)
 Sardinia 191.
 Savoyai Eugén 66.
 Scarpa lovag 15, 78.
 Scarpa Pál 76, 84, 86.
 Scoglietto 8, 9, 40.
 Scurigine 2, 55.
 Schallmeiner 143.
 Schenker és társa 203, 239.
 Schittar Manó 136.
 Schlemmer Károly 137, 157, 158.
 Schmidt Jakab 109, 135.
 Schüller Frigyes 465, 467.
 Schwarz Lipót hajóvállalata 204, 216.
 Sándor (III.) pápa 94.
 Sándor (IV.) pápa 104.
 Sándor (VII.) pápa 102.
 Sándorffy Nándor 135, 138.
 Seemann Antal 157.
 Schmechánya 25, 26.
 Sebenico 291, 292.
 Sgardelli (1868.)
 Skreljevo 339.
 Sina György 299.
 Simonetti János 11, 152.
 Sirola János 157.
 Simonich Antal 156, 157.
 Smaich Bertalan 78, 79, 80.
 Smoquina A. F. 156, 202.
 Smirka 338.
 Smyrna 68.
 Società degli Artieri 157.
 Società Filarmonico-Drammatica 155, 157.
 Soich Vencel 108.
 Sokesevics bán 78, 300.
 Solitro 133.
 Solymásy Endre 143.
 Sopron 25.
 Spalato 110, 291, 292.
 Spanyolország 65, 66, 74, 191, 238.
 Sportegyesületek Fiumében 157, 158.
 Stabilimento Lazarus 283.
 Stahlberger E. 143.
 Stajo vecchio 16.
 Staub Mór 142.
 Stefánia főhercegnő 137, 465.
 Stefánia rakodópart 182.
 Steinacker Arthur 157, 260.
 Sterneck Herman 77.
 Stetka Gyula 152.
 Stinicz 349.
 Stiria 54, 104, 220, 224.
 Stener János 126, 137, 138.
 Stevesandt Győző 161.
 Stranga 2.
 Strossmayer 79.
 Struppi Albert 318.
 Struppi Győző 157.
 Stupicich Péter 134.
 Supansich József 318.
 Suppé Ferenc 76.
 Südenhorst Lajos 133.
 Svájez 257.
 Sv. Jakov 340.
 Sveta Jelena 340.
 Sv. Juraj (l. Szent-György).
 Szápáry János Péter gróf 73, 92, 294.
 Szabadka 25.
 Szabadságharc 1848-ban 76.
 Szabó Samu 123, 135, 137, 156.
 Szakirodalom Fiumében 138—144.
 Szappangyárak Fiumében 271.
 Szathmáry Karoly (P.) 141.
 Szápáry Géza gr. 89, 90, 92.
 Szápáry Mária grófné 116.
 Szegényház Fiumében 19.
 Száva 218, 299.
 Széchenyi István gróf 300.
 Szeverin vára 297.
 Szicilia 191.
 Szobovics Lajos 319.
 Szojesi 336.
 Szegefy László 157.
 Szeleze 344.
 Szent Ágoston 101.
 Szent-Benedek apácái 11, 106.
 Szent-György 349.
 Szent-Jeromos temploma Fiumében 16, 104, 105, 151.
 Szent-Modeszt 103.
 Szent-Vid 103.
 Szent-Vid és Modeszt-temploma 12, 66, 97, 98, 100, 103, 120, 123, 151.
 Szerbek 51.
 Szeverin megye 71, 72.
 Széchenyi Pál gr. 93.
 Székely Bertalan 152.
 Székesfejérvár 25.
 Székesegyház Fiumében (l. Dom.)
 Szépirodalom Fiumében 135, 136—137.
 Színház Fiumében 4, 6, 17, 147—149.
 Szinkör Fiumében 17, 149.
 Szlovének 23, 24.
 Szobrászat Fiumében 152.
 Szőlőművelés Fiumében 55, 275—278.
 Szövetkereskedés 224.
 Szusák 3, 8, 22, 27, 51, 60, 91, 113, 332, 333, 334.
 Takarékpénztár (l. Fiumei takarékpénztár).
 Tanfelügyelőség Fiumében 119.
 Tariboult Péter 127.
 Társadalmi élet Fiumében 75.
 Tárházak Fiumében 231, 233, 257, 305, 306.
 Temesvár 22, 25.
 Temetési szokások Fiumében 47, 48.
 Temetők Fiumében 11, 16, 105, 107, 110, 111.
 Templomok Fiumében 10, 11, 12, 13, 14, 16, 19, 95, 98, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 111, 151, 152.
 Tengerészeti akadémia (m. kir.) 18, 126—130, 146.
 Tengerészeti akadémia (hadí) 19, 128, 130—131, 146.
 Tengerészeti hatóság (m. kir.) 17, 146, 196, 201, 324—327.
 Tengerészeti hatóság palotája Fiumében 12, 146.
 Tersatto 3, 8, 45, 50, 51, 56, 60, 71, 99, 102, 104, 279, 331, 334—336, 337, 341.
 Tersy Oktávián 66.
 Tésztagyár Fiumében 266.
 Thian Antal 157.
 Thierry Májos lovag 160, 161.
 Thierry Frigyes 91.
 Thierry Henrik lovag 157.
 Thommen 302.
 Thonhausen Orsolya 66, 103, 120.

- Thurn János 56.
 Tisza Kálmán 91, 202.
 Tiziano 10.
 Tiziano 11.
 Tomsich Vincze 138, 139.
 Torpedógyár 20, 265, 272, 273.
 Tosoni 77.
 Tóth Géza 156.
 Törökök 57, 108, 230.
 Törökország 191, 192.
 Törvényszék Fiumében 17, 67, 159, 160, 161.
 Trabaccolo 7.
 Trani 227.
 Trau 291.
 Trefort Ágoston 116, 300.
 Trento 115.
 Trieszt 22, 31, 49, 53, 54, 58, 66, 68, 70, 71, 74, 75, 79, 98, 106, 109, 110, 126, 136, 152, 156, 192, 193, 204, 218, 220, 236, 238, 257, 292, 299.
 Trieszti kereskedelmi főfelügyelőség 69.
 Trieszti püspökség 98.
 Truber 112.
 Udine 96.
 Újév Fiumében 46.
 Újvidék 22.
 Ulászló II., magyar király 56.
 Urinj 191, 336.
 Uszkókok 58—61, 63, 65, 236.
 Űrményi Ferenc 6, 76, 92.
 Űrményi László 76.
 Űrményi-tér Fiumében 6, 14, 149.
 Vadászat Fiumében 281.
 Val Cassione 480, 481.
 Vallencich F. B. 260.
 Vargyas Endre 135.
 Vaskereskedelem 221.
 Vastagh György 152.
 Vasutak 5, 8, 18, 300—309.
 Vámhivatal Fiumében 8.
 Vámpalota Fiumében 9, 320.
 Várady Gábor 85, 86.
 Városháza Fiumében 4, 15, 16, 105, 151, 313.
 Városi könyvtár Fiumében 17, 145, 146.
 Városi muzeum Fiumében 17, 146.
 Városi torony Fiumében 6, 14, 84.
 Vásáresarnok Fiumében 6, 38.
 Veglia 479, 480.
 Veglia sziget 2, 3, 6, 54, 95, 105, 343, 474, 475—481.
 Vegyészeti gyárak Fiumében 269.
 Velebit 3, 329, 347, 349.
 Velence 10, 12, 31, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 63, 66, 96, 98, 131, 135, 152, 218, 227, 230.
 Veprinaz 52, 65, 95, 99, 101, 120.
 Verbenico 480, 481, 482.
 Verneda Ernő 84, 86.
 Verneda Lajos 318.
 Versecz 25.
 Veteran-egyesület 158.
 Via Carolina (I. Károly-út).
 Via del Corso (I. Corso)
 Via Clotilde 17.
 Via della Fiumara 7, 148.
 Via Germania Fiumében 19.
 Via del Lido Fiumében 2, 5, 6, 184.
 Via del municipio Fiumében 4, 15, 147.
 Via del Pomerio Fiumében 16.
 Via S.-Andrea Fiumében 17, 147, 149.
 Világító torony Fiumében 185, 180.
 Villa Giuseppe (I. József fg. kertje.)
 Villamossági telep Fiumében 266.
 Vinodol megye 52, 70, 98.
 Vinodol-völgy 329, 340, 343, 345, 351.
 Vio Ferenc 134, 143, 157.
 Virágvasárnap Fiumében 45.
 Vitorlás hajók 7, 195, 204, 205, 208, 209, 210, 211, 228, 229, 230.
 Vízvezeték Fiumében 9.
 Vizsolyi Gusztáv 91.
 Volosca 101, 108.
 Vörös László 305.
 Vrata 109.
 Vratnik-hágó 347.
 Vrbovszko 109.
 Vukassovich altábornagy 346.
 Vukassovich Péter 349.
 Vukovics István 87.
 Walsee grófok 54, 56, 73, 236.
 Walsee Farkas 56.
 Walsee Rambert I. 54.
 Walsee Rambert II. 54, 56.
 Walsee Rambert III. 56.
 Walluschnig (1867 83.
 Wanka József 158).
 Wahrmann Mór 202.
 Wassich Albin 260.
 Wauchnig Izidor 283, 318.
 Weinhardt Gusztáv 319.
 Wickenburg István gróf 153, 156, 323.
 Wimmersberg Frigyes 327.
 Whitehead John I. 8.
 Whitehead Róbert 109.
 Wolff Gyula 143.
 Wüllerstaf 131.
 Zafféry Károly 121.
 Zala-Egerszeg 132.
 Zamara Róbert 127, 128.
 Zambra Péter 137.
 Zarevics Antal 161.
 Zaytz János 149, 150.
 Zágráb 25, 76, 78, 79, 83, 84, 99, 113, 150.
 Zágrábmegye 70, 77.
 Zára 195, 227.
 Zeng 51, 57, 58, 59, 60, 61, 65, 70, 94, 98, 99, 108, 195, 236, 238, 292, 330, 331, 340, 345, 347, 349.
 Zeng-modrusi püspökség 94, 98, 108, 349.
 Zengi püspökök 94, 108.
 Zichy Ágost gr. 89, 92.
 Zichy Hedvig 116.
 Zichy József gróf 87, 88, 89, 127.
 Zichy-molo 182.
 Zotti János 157.
 Zrinji Péter 338.
 Zuknica 336.
 Zurkovo 336.
 Zvir-forrás 1, 9, 164.
 Zsedényi Ede 83.
 Zsidó családok betelepülése Fiumében 110.
 Zsigmond magyar király 291.
 Zsivkovics osztályfőnök 90.
 Zsovics József 87.

A „Magyarország Vármegyei és Városai“

ezíni munka Magyarország múltjának és jelenének teljes képét adja. Nemesak a művelt emberre nézve szükséges ismeretek kútfeje tehát e mű, hanem kiválóan nemzeti feladatot teljesít, midőn az olvasó előtt feltárja Magyarország összes kulturális munkásságának minden jelenségét, hogy lássuk, mik voltunk, mik vagyunk, minő szellemi és anyagi tőkével foghatunk a jövő évezred munkájába.

A „Magyarország Vármegyei és Városai“

ezíni nagy műben az olvasó meg fogja lelni a vármegyék, városok, községek történelmi, földrajzi, földtani, természetrajzi, képzőművészeti, néprajzi, statisztikai, hadügyi, közgazdasági stb. adatait; a kulturális: nevezetesen a közigazgatási, vallás-, közoktatás-, igazság- és egészségügyi intézményeknek és viszonyoknak minden érdekes részletét, a régi családok genealógiáját, a közlekedési viszonyok, a városok és vidékek leírását. A gazdaközönségnek pontos képét adjuk a mezőgazdaságnak, a tulajdonjogi, kezelési és bérleti viszonyoknak; az iparos, a kereskedő és vállalkozó megismerheti belőle a városok ipari, kereskedelmi és pénzügyi viszonyait, az érdekképviseletek szervezetét és végre e mű kiterjed a társadalmi, nevezetesen az egyesületi és testületi élet ismertetésére. Mindezt nem száraz, lexikonszerű modorban, hanem világos és mindenkinek kellemes olvasmányt nyújtó módon, kísérve számos ismeretterjesztő, szép kivitelű, állandó becsü képpel, rajzokkal, térképekkel stb.

A „Magyarország Vármegyei és Városai“ egyes részeit mind oly szakemberekkel iratjuk meg, a kik különösen az illető vidéknek vagy szakmáknak kitünő ismerői és akik előre is biztosítékot nyújtanak a munka alaposságára nézve.

A „Magyarország Vármegyei és Városai“

a közvetlen tudás és megismerés alapján szerkesztett mű, melynek alaposságát az említett szakférjak és helyi írók megbízhatósága mellett, a fővárosi szakírókból alakult állandó munkatársak központi bizottsága biztosítja.

A „Magyarország Vármegyei és Városai“

a szilárdan készített, díszes arany- és színnyomásu háttal ellátott **bekötési táblába** kötve, kötetenkint jelenik meg és pedig évenként 2—3 kötet.

==== Egy kötet ára diszkötésben 6 frt. ====

Megrendeléseket elfogad a

„Magyarország Vármegyei és Városai“ kiadóhivatala

Budapest, VII., Rottenbiller-utca 46. szám,

az „Apollo“ irodalmi és nyomdai részvénytársaság

Budapest, VII., Rottenbiller-utca 46. szám (saját ház),

valamint minden könyvtár.

KÖRRENDELETEK.

9705.
II. szám.

Magyar királyi belügyminisztertől.

Valamennyi törvényhatóságnak.

„**Magyarország Vármegyéi és Városai**“ cím alatt oly mű indított meg, mely az ország minden megyéjét, városát és vidékét a kulturális élet multjának és jelenének összes nyilvánulásaiban tárgyalva, magába foglalja történeti, földrajzi, műtörténeti, néprajzi, természeti és hadügyi viszonyainak, közmívelődési, közigazgatási és közgazdasági állapotának ismertetését írásban és képen.

Midőn tehát a **törvényhatóság figyelmét ezen széleskörű és közhasznu munkára irányzom**, felhívom egyszersmind, hogy a szerkesztőségnek hozzá érkezendő megkereséseire a szükséges adatokat rendelkezésére boeasssa.

Budapest, 1895. február 5-én.

Perczel s. k.

8342. szám.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministertől.

Valamennyi főtiszt. egyházi főhatóságnak, kir. tanfelügyelőségnek és tankerületi kir. főigazgatóságnak.

«**Magyarország Vármegyéi és Városai**» cím alatt a legjelesebb szakférfiak közreműködésével oly nagyszabású irodalmi vállalat indult meg, a mely a magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi hadügyi és természeti viszonyainak, közmívelődési állapotának terjedelmes felölelésével Magyarország összes kulturális munkásságának és jelen állapotának hű és pontos képét kívánja megörökíteni.

A gazdag anyag egyes részleteinek feldolgozása mind oly szakemberekre van bízva, a kik különösen az illető vidéknek vagy kulturális ágazatnak kitünő ismerői s a mellett eleve is teljes biztosítékot nyújtanak arra, hogy a nagy mű nem száraz, lexikonszerű modorban, hanem könnyen érthető, világos és mindenkinek egyaránt kellemes olvasmányt nyújtó módon lesz megírva és kivált a tanítással foglalkozó egyének szerföltött használható segédeszköz birtokába jutnak általa, annál is inkább mert a mű minden egyes kötetéhez tárgy- és névmutató lesz csatolva, mely lehetővé teszi annak enciklopédiaképen való használatát.

A szóban levő nagyszabású irodalmi munkát tehát, mindezen kiválóan érdeket keltő becses tulajdonságainál fogva az összes hazai kulturális tényezőknek, tanároknak, tanítóknak, valamennyi népoktatási intézet és középiskola könyvtárainak megszerzés végett a legmelegebben ajánlom s felhívom a t. Czimet, hogy annak terjesztését és felkarolását saját hatáskörében előmozdítani igyekezék.

Budapest, 1895. márczius 24-én

Dr. Wlassics Gyula s. k.

31835.

VII/2. b.

A földmivelésügyi m. kir. minisztertől.

«**Magyarország Vármegyéi és Városai**» cím alatt oly mű indított meg, mely az ország minden megyéjét, városát és vidékét a kulturális élet multjának és jelenének összes nyilvánulásaiban tárgyalva, magában foglalja történeti, földrajzi, műtörténelmi, néprajzi, természeti és hadügyi viszonyainak, közmívelődési, közigazgatási és közgazdasági állapotának ismertetését írásban és képen.

Ezen széles körű és közhasznu munkára figyelmét felhíva felkérem a (czimet), hogy a szerkesztőségnek, esetleg (czimhez) beérkezendő megkereséseire a szükséges adatokat rendelkezésére boesátani sziveskedjék.

Budapest, 1895. évi június hó 2-án.

A minster helyett:

Miklós Ödön s. k.,
államtitkár.

846

szám

P. M.

A m. kir. pénzügyminisztertől.

A dohányjövedéki központi igazgatóságnak, valamennyi pénzügyigazgatóság- és bányakapitányságnak.

«**Magyarország Vármegyéi és Városai**» cím alatt oly mű indított meg, mely az ország földrajzi, történeti, néprajzi, természeti, közmívelődési és közgazdasági viszonyait van hivatva ismertetni. Ezen vállalat szerkesztősége oly kéréssel fordult hozzám, hogy ezen nagyszabású és közhasznu foladatának teljesítésében támogassam.

Meghagyom ennél fogva a czimnek, hogy a szerkesztőségnek esetleges megkereséseire a szükséges adatokat rendelkezésére boeasssa és céljának mentül szélesebb alapon leendő elérését előmozdítsa.

Budapest, 1895. évi április hó 13-án.

Lukács s. k.

1663

Magyarország hercegprimásától

A vallás- és közoktatásügyi magyar királyi minster ur folyó évi márczius hó 24-én 8342. szám alatt kelt köriratával arról értesít, hogy hazánk ezredéves ünnepének emlékére «**Magyarország Vármegyéi és Városai**» (Magyarország monografiája) cím alatt dr. Sziklay János szerkesztésében a legjelesebb szakférfiak közreműködésével egy oly nagyszabású irodalmi vállalat indult meg, a mely a magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közmívelődési és közgazdasági állapotának terjedelmes felölelésével, Magyarország összes kulturális munkásságának és jelen állapotának hű és pontos képét öhajta megörökíteni.

A gazdag anyag egyes részleteinek feldolgozása mind oly szakemberekre van bízva, a kik különösen az illető vidéknek vagy kulturális ágazatnak kitünő ismerői s a mellett eleve is teljes biztosítékot nyújtanak arra, hogy a nagy mű nem száraz lexikonszerű modorban, hanem könnyen érthető, világos és mindenkinek egyaránt kellemes olvasmányt nyújtó modorban lesz megírva, kivált a tanítással foglalkozó egyének szerföltött használható segédeszközök birtokába jutnak általa annál is inkább, mert a mű minden egyes kötetéhez tárgy- és névmutató lesz csatolva, mely lehetővé teszi annak enciklopédiaképen való használatát.

Strigonii, Idibus Maii 1895.

Claudius
Card.-A.Eppus

687499

DB
904
M28
köt.6

Magyarország vármegyei és
városai, Magyarország
monografiája

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 08 04 09 07 006 4